

PROCEEDING BOOK

HATTUSAS

1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

**HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
NOVEMBER 29 - 30, 2024
CORUM**

ISBN: 978-625-97509-2-7

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

*HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
NOVEMBER 29 - 30, 2024
CORUM*

Edited By

ASSIST. PROF. DR. MAHRUX DÖVLƏTZADƏ

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference : Prof. Dr. Başak Hanedan

Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi Solisworo

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hajar Huseynova

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dody Hartando

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Yakup Babayev

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Raihan Yusoph

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Ivaylo Staykov

Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. Mahruş Dövlətzadə

Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. K. R. Padma

Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva

Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji

All rights of this book belong to Academy Conferences Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Global–2024 ©

CONFERENCE ID

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE

NOVEMBER 29 - 30, 2024
CORUM

ORGANIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – Malaysia – Iran - Indonesia - Czech Republic – Russia- Algeria
Ireland – Taiwan – Thailand – India – Australia – Singapore - Portugal – Libya
Kazakhstan – Israel -Uk- Taiwan – Portugal- Usa- China – Greece - Pakistan –
Bangladesh – Nigeria- Estoni - Romania – Latvia-

PRESENTATION

Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

67 papers presented by participating from Turkey and 80 papers from other Countries
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"

Issued: 25.12.2024

ISBN: 978-625-97509-2-7

Scientific & Review Committee

- Prof. Dr. Ali BILGILI – Turkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Turkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Turkiye
Prof. Dr. Hlyla iek KANBUR – Turkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Turkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Turkiye
Prof. Dr. Bülent KURTIŐOĐLU – Turkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBİGI – Iran
Prof. Dr. F. Oben R – Turkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Turkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Turkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Turkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Turkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARİGZ – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Turkiye

- Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Türkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAẒĪ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşuh JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Uzbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Türkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Veteriner Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-36643897-000-2300315795
Konu : Görevlendirilme.

05.10.2023

KLİNİK BİLİMLER BÖLÜMÜ BAŞKANLIĞINA

İlgi : 04.10.2023 tarihli ve E-36643897-000-2300313904 sayılı belge.

İlgide kayıtlı yazıda belirtildiği üzere, Bölümünüz Veterinerlik İç Hastalıkları Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Başak HANEDAN'ın, "Academy Global Conferences & Publishing tarafından önümüzdeki tarihlerde düzenlenecek olan uluslararası kongrelerde; kongre başkanı, kongre düzenleme ve bilim kurulu üyesi olarak görevlendirilmesi Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Yavuz Selim SAĞLAM
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Do rulama Kodu: c147f559-545f-45be-8400-8ecc2b215b38
Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi 25240 Erzurum
Tel: +90 442 2317222
Elektronik A : <http://www.atauni.edu.tr/#!birim=veteriner-fakultesi>
Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr

Do rulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/aturk-universitesi-ebys>

Bilgi: Derya FİNDİK
Faks: +90 442 2317244
E-Posta: vetfak@atauni.edu.tr

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED
SCIENCES
HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 29 - 30, 2024
CORUM

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbsvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumunda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assoc. Prof. Dr. Yakup ASLAN	1	DIFFERENT TYPES OF ORGANIZATIONAL CULTURE AND EFFECT ON ORGANIZATIONAL STRUCTURE	Öğr. Gör. Dr. Serap ATEŞ
		2	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİ ETKİLEYEN MODERN ZAMAN TUZAKLARI: HİLVAN MYO ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. Dr. Serap ATEŞ
		3	A REVIEW ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE, ETHICS AND CONSUMER BEHAVIOR	Yüksek Lisans Öğrencisi, Duygu Koçak
		4	THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS IN THE CREATIVE PROCESS IN ADVERTISING	Yüksek Lisans Öğrencisi, Cem YEĞİNER
		5	A NEW WINDOW TO ACCOUNTING AUDIT: BLOCKCHAIN TECHNOLOGY	Assoc. Prof. Dr. Yakup ASLAN
		6	THE KEY ISSUE OF INDEPENDENT AUDIT IN THE LIGHT OF LEGISLATION IS PROFESSIONAL SKEPTICISM	Assoc. Prof. Dr. Yakup ASLAN

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Öğr. Gör. Mert Anıl SARICAN	1	DIŞ KAYNAK KULLANIMININ E-LOJİSTİK FAALİYETLERİNE VE FİRMA PERFORMANSINA ETKİLERİ	Öğr. Gör. Mert Anıl SARICAN Doç. Dr. Mevhibe AY TÜRKMEN
		2	Makina imalat sektöründe hizmet kalitesine yönelik müşteri tutumlarının analizi	Moatsem Mohammad Awadh Ali AL-ROPEAY Dr. Öğr. Üyesi Metin BAYRAM
		3	CONTRIBUTION OF DOCTORS' PROFESSIONAL IDENTITIES TO BRAND PERCEPTION	Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU
		4	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HEALTHCARE: ECONOMIC EFFICIENCY AND DIGITAL TRANSFORMATION	Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU
		5	SAĞLIK KURUMLARINDA ÇALIŞAN YÖNETİCİLERİN MERHAMET YORGUNLUĞU İLE İŞ STRESİ İLİŞKİLENDİRİLMESİ; SIVAS İLİ ÖRNEĞİ	Büşra Duda ÜNAL Dr. Öğr. Üyesi Abdullah MISIRLIOĞLU
		6	THE ROLE AND IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE DIGITAL TRANSFORMATION OF MARKETING	Yüksek Lisans Öğrencisi, TUĞBA GÜNEŞ

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç.Dr.Sevda KOÇ AKRAN	1	TEACHER CANDIDATES' OPINIONS ON THE CONTRIBUTION OF THEIR INNER SPEAKING BEHAVIORS TO THEIR LANGUAGE SKILLS	Doç.Dr.Sevda KOÇ AKRAN
		2	İLKOKUL ÇAĞI ÇOCUKLARDA YAPILAN ANTRENMANLARIN ESNEKLİK PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Nurkan YILMAZ
		3	MİNİKLER KATEGORİSİNDE SPOR TİF EĞİTİM ALAN ÇOCUKLARIN 20M KOŞU GELİŞİMLERİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Nurkan YILMAZ
		4	DÜZENLİ YAPILAN ANTRENMANLARIN SEÇİLMİŞ SPOR TİF BECERİ ÜZERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Nurkan YILMAZ
		5	DALIŞ SPORLARIYLA İLGİLENEN SPORCULARIN YAŞAM DOYUMLARININ İNCELENMESİ	Zülfü GÜNGÖR Dr. Mesut BULUT Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL Dr. Didem YAVUZ SÖYLER

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Ali Murat AKTEMUR	1	ARAPGİR SÜLEYMAN YEDEKÇİ EVİ'NİN KALEMİŞİ VE AHŞAP SÜSLEMELERİ	Prof. Dr. Ali Murat AKTEMUR
		2	ARAPGİR SEHER ATMACA (KEŞİŞ) KONAĞI'NIN MİMARİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİNİN ANALİZİ	Prof. Dr. Ali Murat AKTEMUR
		3	DECORATIVE FEATURES USED IN TRADITIONAL WOMEN'S HEADGEAR (EXAMPLE OF ÇORUM PROVINCE)	Arş. Gör., MİHRİNAZ SÖYÜK GÜVEN Öğr. Gör., ZEKİYE ŞENTÜRK
		4	REFLECTIONS OF HITHIAN THEMED MOTIFS ON COMMERCIAL PRODUCTS	Öğr. Gör., ZEKİYE ŞENTÜRK Arş. Gör., MİHRİNAZ SÖYÜK GÜVEN
		5	THE EXAMPLE OF KAPALIÇARŞI IN OTTOMAN JEWELLERY	Öğr. Gör. PELİN DEMİRTAŞ DİKMEN
		6	GELENEKSEL TÜRK RESİM SANATINI KÜBİZM İLE HARMANLAYAN SANATÇI "NURULLAH CEMAL BERK"	HALİL İBRAHİM GEDİK Prof.Dr.SELDA MANT MENAY
		7	YENİ BİR BEDEN İNŞASININ OLABİLİRLİK SÜRECİ: İNCİ EVİNER	RABİA KAYA Prof.Dr.SELDA MANT MENAY
		8	ELSA SCHIAPARELLI WITH ACCESSORY DESIGNS FAR AHEAD OF THEIR TIME	Öğr. Gör. MUSTAFA KULA
		9	AYAKKABI TARİHİNDE CİNSİYETSİZ TASARIMLAR	Öğr. Gör. CANAN ERDÖNMEZ
		10	CİNSİYETTEN BAĞIMSIZ MODA "GENDER-NEUTRAL"	Öğr. Gör. CANAN ERDÖNMEZ

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	PROF. DR. MERAL YILMAZ	1	DIFFERENCES IN REVISIT INTENTIONS OF MEDICAL TOURISTS	Arş. Gör. Dr., Gamze ALP
		2	IDENTIFICATION OF LOCAL WEAVINGS WITHIN THE FRAMEWORK OF INFORMATION DISSEMINATION: ANALYSIS OF PROVINCIAL CULTURE AND TOURISM DIRECTORATES	Lecturer, Mustafa BÜYÜKTÜRKMEN
		3	THE EFFECT OF GEOGRAPHICALLY INDICATED PRODUCTS ON GASTRONOMY TOURISM DESTINATION WITHIN THE FRAMEWORK OF MALATYA PROVINCE	RUKİYE BELGİN AKALIN PROF. DR. MERAL YILMAZ
		4	SELJUK TREASURE İN DİVRİĞİ CUISINE: ALATLI PİLAF	PROF. DR. MERAL YILMAZ
		5	AN ANALYSIS OF THE NEWS LANGUAGE USED BY DEUTSCHE WELLE IN THE CONTEXT OF TURKEY FROM AN ECONOMIC POLICY PERSPECTIVE	Eymen BERBER Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL
		6	ANALYSIS OF THE TRANSMISSION OF SPIRITUAL VALUES THROUGH SERIES WITHIN THE FRAMEWORK OF TRT'S PUBLIC BROADCASTING: THE CASE OF 'GÖNÜL DAĞI'	Sevilay ÇELİK, Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof, Dr. Rasim AKPINAR Prof, Dr. Ahmet UÇAR	1	MANİSA KENT KİMLİĞİNİ ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE MANİSA HALKEVİ SÜRELİ YAYINI GEDİZ DERGİSİNDE ARAMAK	Prof, Dr. Rasim AKPINAR Prof, Dr. Ahmet UÇAR
		2	1940'LI YILLARDA KÖY TOPLUMSAL YAPI ARAŞTIRMALARININ DÜNYA BUGÜNÜ	Prof, Dr. Rasim AKPINAR Prof, Dr. Ahmet UÇAR
		3	'School Foundation' of Kamer Hatun, Wife of the Late Vizier Hüseyin Pasha	Doç. Dr. Rümeyza KARS
		4	MERZİFON KAZASINDA OSMANLIDAN CUMHURİYET DÖNEMİNE İNTİKAL EDEN TARİHİ CAMİLER	Bil. Uzm. MÜSLÜM BÖREK Doç. Dr. TURGUT İLERİ
		5	26 EYLÜL GÜNÜNÜN DİL BAYRAMI OLARAK KABULÜ VE AMASYA'DA 1935-1936 YILI BAYRAM KUTLAMALARI	Doç. Dr. TURGUT İLERİ

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Prof. Dr., NURİ BAŞUSTA	1	ERZİNCAN'IN AĞAÇ VE ÇALI FLORASINA KATKILAR	Prof. Dr. Mustafa KORKMAZ Kadir ASLAN
		2	ERZİNCAN'IN BALLI BİTKİLER FLORASINA KATKILAR	Prof. Dr. Mustafa KORKMAZ Muhammed Burak Tatli
		3	NANOPARTICLE RESIDUES AND NANOTOXICOLOGY	Doktor Öğretim Üyesi, BERNA BAŞ
		4	ENTRY ROUTES OF NANO-AGROCHEMICALS INTO PLANTS AND THEIR PHYTOTOXIC EFFECTS	Doktor Öğretim Üyesi, BERNA BAŞ
		5	OCCURRENCE OF SHORTFIN MAKO SHARK, <i>Isurus oxyrinchus RAFINESQUE</i> , 1810, IN İSKENDERUN BAY (TÜRKİYE)	Prof. Dr., NURİ BAŞUSTA Prof. Dr., ASİYE BAŞUSTA
		6	FIRST OFFICALLY RECORD OF THE PILOTFISH, <i>Naucrates ductor</i> (LINNAEUS, 1758) IN İSKENDERUN BAY, NORTHEASTERN MEDITERRANEAN	Prof. Dr., NURİ BAŞUSTA Prof. Dr., ASİYE BAŞUSTA

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr.. Masood Uzzafer	1	FINANCIAL ANALYSIS ANALOGIES FOR SOFTWARE RISK	Dr.. Masood Uzzafer
		2	AN EVALUATION OF THE OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF WI-FI ADOPTION IN MALAYSIAN INSTITUTIONS	Subrahmanyam Kodukula, Nurbiya Maimaiti
		3	TOWARDS A SYSTEMATIC, COST-EFFECTIVE APPROACH FOR ERP SELECTION	Hassan Haghghi, Omid Mafi
		4	INFLUENCE OF LOCUS OF CONTROL AND JOB INVOLVEMENT TO ORGANIZATIONAL CULTURE APPLIED BY EMPLOYEES ON BANK X	Sri Suwarsi, Dr. Nadia Budianti
		5	DYNAMIC INTERACTION NETWORK TO MODEL THE INTERACTIVE PATTERNS OF INTERNATIONAL STOCK MARKETS	Laura Lukmanto, Harya Widiputra, Lukas
		6	FUTURES TRADING: DESIGN OF A STRATEGY	Assoc. Prof. Dr. Jan Zeman
		7	MULTIDIMENSIONAL PERFORMANCE MANAGEMENT	David Wiese
		8	THE IMPACT OF SUBSEQUENT STOCK MARKET LIBERALIZATION ON THE INTEGRATION OF STOCK MARKETS IN ASEAN-4 + SOUTH KOREA	Noor Azryani Auzairy, Rubi Ahmad

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Chutarat Boontho	1	INTELLIGENT MOBILE SEARCH ORIENTED TO GLOBAL E-COMMERCE	Dr. Abdelkader Dekdouk
		2	IS MANAGEMENT SCIENCE DOING ENOUGH TO IMPROVE HEALTHCARE?	Lalit Garg, Sally McClean, Maria Barton
		3	MCRM-S NEW OPPORTUNITIES OF CUSTOMER SATISFACTION	Cheng Fang Hsu, Shinn-Jong Lin
		4	AN ECONOMIC ANALYSIS OF PHU KRADUENG NATIONAL PARK	Prof. Dr. Chutarat Boontho
		5	THE INVESTIGATION OF THE ROLE OF INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF GROWTH AND DEVELOPMENT OF ECONOMY	Seyed Mohammad Reza Hosseini
		6	PROPOSING A CONCEPTUAL MODEL OF CUSTOMER KNOWLEDGE MANAGEMENT: A STUDY OF CKM TOOLS IN BRITISH DOTCOMS	Mehdi Shami Zanjani, Roshanak Rouzbehani, Hosein Dabbagh
		7	REGINA CONNOLLY, FRANK BANNISTER	Regina Connolly, Frank Bannister
		8	ETAX FILING AND SERVICE QUALITY: THE CASE OF THE REVENUE ONLINE SERVICE	Regina Connolly, Frank Bannister

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Andrew Chimpololo	1	TOWARD A MODEL FOR KNOWLEDGE DEVELOPMENT IN VIRTUAL ENVIRONMENTS: STRATEGIES FOR STUDENT OWNERSHIP	N.B. Adams
		2	THE PROSPECTS AND CHALLENGES OF OPEN LEARNING AND DISTANCE EDUCATION IN MALAWI	Dr. Andrew Chimpololo
		3	BETWEEN POLICY OPTIONS AND TECHNOLOGY APPLICATIONS: MEASURING THE SUSTAINABLE IMPACTS ON DISTANCE LEARNING	Subramaniam Chandran
		4	ACADEMIC STAFF PERCEPTIONS OF THE VALUE OF THE ELEMENTS OF AN ONLINE LEARNING ENVIRONMENT	Stuart Palmer, Dale Holt
		5	USING THE STUDENTS-AS-CUSTOMERS CONCEPT IN TECHNOLOGY DISCIPLINES: STUDENTS- PERSPECTIVES	Boonlert Watjatrakul
		6	USING WEBLOG TO PROMOTE CRITICAL THINKING – AN EXPLORATORY STUDY	Huay Lit Woo, Qiyun Wang
		7	THE EXPERIENCES OF SOUTH-AFRICAN HIGH-SCHOOL GIRLS IN A FAB LAB ENVIRONMENT	Nomusa Dlodlo, Ronald Noel Beyers
		8	EXPLORING SELF-DIRECTED LEARNING AMONG CHILDREN	Mariani Md Nor, Y. Saeednia

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Chantana Insra	1	COMPUTER GRAPHICS AND UNDERSTANDING SEMIOTICS IN DESIGN	Manoj Majhi, Debkumar Chakrabaty
		2	STUDENT SATISFACTION DATA FOR WORK BASED LEARNERS	Dr. Rosie Borup, Hanifa Shah
		3	AN EVALUATION OF THE USABILITY OF IT FACULTY EDUCATIONAL PORTAL AT UNIVERSITY OF BENGHAZI	Nasser M. Amaitik, Mohammed J. El-Sahli
		4	CREATING A SPACE FOR TEACHING PROBLEM SOLVING SKILLS TO ENGINEERING STUDENTS THROUGH ENGLISH LANGUAGE TEACHING	Mimi N. A. Mohamed
		5	HIMMAPAN CREATURES: THE TACTILE TEXTURE DESIGNED FOR THE BLIND	Dr. Chantana Insra
		6	TEACHING ENGLISH UNDER THE LMD REFORM: THE ALGERIAN EXPERIENCE	Naouel Abdellatif Mami
		7	METHODS OF FORMING INFORMATIONAL CULTURE STUDENTS	Altynbek Moshkalov
		8	ONLINE COLLABORATION LEARNING: A WAY TO ENHANCE STUDENTS' ACHIEVEMENT AT KINGDOM OF BAHRAIN	Jafiah H. Al-Ammary

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Dr. Chaiwat Waree	1	DETERMINATION OF SKILLS GAP BETWEEN SCHOOL-BASED LEARNING AND LABORATORY-BASED LEARNING IN OMAR AL-MUKHTAR UNIVERSITY	Aisha Othman, Crinela Pislaru, Ahmed Impes
		2	THE HDH MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE STRUCTURAL THINKING AND ITS APPLICATIONS TO OTHER SYSTEMS	Mosseri Avraham
		3	TEACHING APPROACH AND SELF-CONFIDENCE EFFECT MODEL CONSISTENCY BETWEEN TAIWAN AND SINGAPORE MULTI-GROUP HLM	PeiWen Liao, Tsung Hau Jen
		4	EFFECTIVENESS OF ICT TRAINING WORKSHOP FOR TUTORS OF ALLAMA IQBAL OPEN UNIVERSITY, PAKISTAN	Muhammad Javid Qadir, Abdul Hameed
		5	A DEVELOPMENT OF THE MULTIPLE INTELLIGENCES MEASUREMENT OF ELEMENTARY STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Chaiwat Waree
		6	A FORMATIVE ASSESSMENT TOOL FOR EFFECTIVE FEEDBACK	Rami Rashkovits, Ilana Lavy
		7	ACTIVE LEARNING STRATEGIES AND ACADEMIC ACHIEVEMENT AMONG SOME PSYCHOLOGY UNDERGRADUATES IN BARBADOS	Dr. Grace Adebisi Fayombo
		8	A LEARNER-CENTRED OR ARTEFACT-CENTRED CLASSROOM? IMPACT OF TECHNOLOGY, ARTEFACTS, AND ENVIRONMENT ON TASK PROCESSES IN AN ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM	Nobue T. Ellis

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Sumita Chowhan	1	THE PROJECT EVALUATION TO DEVELOP THE COMPETENCIES, CAPABILITIES, AND SKILLS IN REPAIRING COMPUTERS OF PEOPLE IN JOMPLUAK LOCAL MUNICIPALITY, BANG KHONTHI DISTRICT, SAMUT SONGKRAM PROVINCE	Dr. Wilailuk Meepracha
		2	INVESTIGATING INTERFERENCE ERRORS MADE BY AZZAWIA UNIVERSITY 1ST YEAR STUDENTS OF ENGLISH IN LEARNING ENGLISH PREPOSITIONS	Aimen Mohamed Almaloul
		3	ENTREPRENEUR UNIVERSAL EDUCATION SYSTEM: FUTURE EVOLUTION	Khaled Elbehiery, Hussam Elbehiery
		4	GUIDELINES FOR DEVELOPING, SUPERVISING, ASSESSING AND EVALUATING CAPSTONE DESIGN PROJECT OF BSC IN ELECTRICAL AND ELECTRONIC ENGINEERING PROGRAM	Muhibul Haque Bhuyan
		5	ON THE ALLOPATRY OF NATIONAL COLLEGE ENTRANCE EXAM IN CHINA: THE ROOT, POLICY AND STRATEGY	Dr. Shi Zhang
		6	COMPUTER AIDED LANGUAGE LEARNING SYSTEM FOR ARABIC FOR SECOND LANGUAGE LEARNERS	Osama Abufanas
		7	ACADEMIC PERFORMANCE OF ENGINEERING STUDENTS: THE ROLE OF ABILITIES & LEARNING STYLE	Sumita Chowhan
		8	PAY DIFFERENTIALS AND EMPLOYEE RETENTION IN THE STATE COLLEGES OF EDUCATION IN THE SOUTH-SOUTH ZONE, NIGERIA	Emmanuel U. Ingwu

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Nicoletta Adamo-Villani	1	COMMUNITIES OF INTEREST: THREE UNIQUE CASE STUDIES IN WIDER UNIVERSITY AND SCHOOL PARTNERSHIPS IN AUSTRALIA	M. Zeegers, D. Barron
		2	ENHANCING LEARNING EXPERIENCES IN OUTCOMEBASED HIGHER EDUCATION: A STEP TOWARDS STUDENT CENTERED LEARNING	K. Kumpas
		3	KEY FACTORS OF CURRICULUM INNOVATION IN LANGUAGE TEACHER EDUCATION	Dr. Liliana Mățã
		4	IMPROVING THE QUALITY OF E-LEARNING COURSES IN HIGHER EDUCATION THROUGH STUDENT SATISFACTION	Susana Lemos, Neuza Pedro
		5	THE DEVELOPMENT OF A TEACHERS- SELF-EFFICACY INSTRUMENT FOR HIGH SCHOOL PHYSICAL EDUCATION TEACHER	Assis. Prof. Yi-Hsiang Pan
		6	CREATIVITY: A MOTIVATIONAL TOOL FOR INTEREST AND CONCEPTUAL UNDERSTANDING IN SCIENCE EDUCATION	Thienhuong Hoang
		7	A VIRTUAL LEARNING ENVIRONMENT FOR DEAF CHILDREN: DESIGN AND EVALUATION	Nicoletta Adamo-Villani
		8	DIGITAL NARRATIVE AS A CHANGE AGENT TO TEACH READING TO MEDIA-CENTRIC STUDENTS	Robert F. Kenny

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr. Demokaan DEMİREL	1	A SOCIO-POLITICAL STUDY ON THE BACK GARDEN OF POLITICAL ASSASSINATIONS IN GENERAL LINES IN THE USA FROM LINCOLN TO TRUMP	Dr. Ört. Üyesi, Erden KİŞİ
		2	SAĞLIK HİZMETLERİNDE HASTA MEMNUNİYETİNİN VERİMLİLİK ve KALİTE ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GAZİ HASTANESİ ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Demokaan DEMİREL
		3	II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE BÜROKRATİK MODERNLEŞME	Doç. Dr. Demokaan DEMİREL
		4	PROGRESS AND CHALLENGES IN ACHIEVING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: INSIGHTS FROM THE 2016–2024 UN SDG REPORTS	Doç. Dr. TUNA BATUHAN
		5	ASSESSMENT OF 2026 WINTER OLYMPICS HOST CITIES: AN ENTROPY AND GREY RELATIONAL ANALYSIS	Doç. Dr. TUNA BATUHAN
		6	CONSERVATION PLAN IN TERMS OF PLAN HIERARCHY	Av. Cengiz Ozan ÖRS
		7	TÜRKİYE'DE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARININ RASYONEL BEKLENTİLER TEORİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof. Dr. HAKKI M. AY Öğr. Gör NİHAL GÜNEŞ AY

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doç. Dr. Ercan ŞAHBUDAK	1	RE-TRANSFORMATION OF PUBLIC SPACE AND ART: IN THE EXAMPLE OF GRAFFITI ART	Doç. Dr. Ercan ŞAHBUDAK Tuğçe ŞENOCAK
		2	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CYBERBULLYING AND CYBER VICTIMIZATION IN TERMS OF GENDER AMONG YOUTH	Öğr. Gör. Ahmet TÜRK Öğr. Gör. Cezmi ERVÜZ
		3	SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ FARKINDALIK VE EKO ANKSİYETE DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: MARDİN 112 ÖRNEĞİ	Ziynet ORHAN Dr. Öğr. Üyesi Abdullah MISIRLIOĞLU
		4	ANTROPOZEN ÇAĞIN BAŞINDA İNSAN FAKTÖRÜ	Prof. Dr. HAKKI M. AY Öğr. Gör. NİHAL GÜNEŞ AY

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. Mehmet SAĞLAM	1	TÜRKİYE'DE OKULLAŞMA ORANLARI İLE TOPLUMSAL DEĞİŞİM ARASINDAKİ İLİŞKİ	Prof. Dr. Mehmet SAĞLAM
		2	TÜRKİYE'DE EĞİTİM POLİTİKALARININ YÜKSEKÖĞRETİME YANSIMASI	Prof. Dr. Mehmet SAĞLAM
		3	THE ROLE OF PRAYERS IN CHILDREN'S RELIGIOUS DEVELOPMENT JOURNEYS.	Dr. Öğr. Üyesi Emre YILMAZ
		4	EVALUATION OF THE FUNCTIONALITY IN THE RELIGIOUS AND MORAL DEVELOPMENT PROCESS IN THE BOOK "40 VERSES FOR CHILDREN WITH STORIES"	Dr. Öğr. Üyesi Emre YILMAZ
		5	KURULUŞ DÖNEMİNDE İMAM HATİP OKULLARI VE TOKAT İMAM HATİP OKULUNUN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERİYLE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ	Abdullah KALKAN Prof. Dr. Mehmet SAĞLAM
		6	5. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN KÜP YÜZEY ALANI BİLGİSİNİ OLUŞTURMA SÜRECİNİN RBC MODELİNE GÖRE İNCELENMESİ	Öğretmen Nurgül BÜTÜNER Prof. Dr. Gül KALELİ YILMAZ

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Doç. Dr. Serdal KARA	1	CHEMICAL SCIENCE ACCORDING TO 16TH CENTURY TRANSLATION OF 12TH CENTURY A PERSIAN WORK	Doç. Dr. Serdal KARA
		2	INFANTICIDE and EUTHANASIA in THE PLAY ALAN'S WIFE	K. ÇİĞDEM YILMAZ, Ph.D.
		3	"DEDEM BİR KİRAZ AĞACI" ADLI ROMANIN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ	Adem ÖZDEMİR Doç. Dr. Erhan ŞEN
		4	"SİHİRLİ ŞEHİR" ADLI DİSTOPIK TÜRDEKİ ÇOCUK ROMANI ÜZERİNE BİR İNCELEME	Nimetullah GÖKTEKİN Doç. Dr. Erhan ŞEN
		5	FREİRE ELEŞTİREL PEDAGOJİ KİTABININ EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Seda YURTSEVEN
		6	BUGÜN TÜRKİYE'DE FELSEFE ÇALIŞMAK	Dr. Öğr. Üyesi, TUNCAY TURNA

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Dr MESUT ŞÖHRET	1	MAIN FACTORS CAUSING THE ARAB SPRING	Assoc. Dr MESUT ŞÖHRET
		2	URBAN DIPLOMACY IN THE 21ST CENTURY: DEFINITIONS, PRACTICES, AND IMPACTS ON GOVERNANCE	Dr. Öğr. Üyesi ALİ ÇİÇEK
		3	POPULISM AND POWER: ANALYZING RODRIGO DUTERTE'S IMPACT ON PHILIPPINE DEMOCRACY	Dr. Öğr. Üyesi ALİ ÇİÇEK
		4	TÜRKİYE'DEKİ VERGİ AFLARININ VERGİ ADALETİ ÜZERİNE ETKİLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, TİBET EkiNCİ Doç.Dr.,AHMET ARSLAN
		5	ÖRGÜTSEL ENGELLERİN NEDENLERİ VE SONUÇLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA	Dr. Öğret. Üyesi Mehmet YILDIRIM

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	MELEK ACAR	1	HEAT-INDUCIBLE EXPRESSION PLASMID FOR THERAPEUTIC APPLICATIONS IN CANCER	PhD Student, MELEK ACAR Assoc. Prof. Dr., YAĞMUR ÜNVER
		2	AZURIN AND p28 IN CANCER TREATMENT: APOPTOSIS BASED APPROACHES	PhD Student, MELEK ACAR Assoc. Prof. Dr., YAĞMUR ÜNVER
		3	SAĞLIK PROFESYONELLERİNE GÜVENİN AKILCI İLAÇ KULLANIMI ÜZERİNE ETKİSİ	Doç. Dr. Mustafa NAL Öğrenci, Ummahan CÖMERT Öğrenci, Melike ÖZTÜRK
		4	DEFANSİF TIP ARAŞTIRMALARINA GENEL BAKIŞ: BİBLİYOMETRİK ANALİZ	Doç. Dr. Mustafa NAL Öğrenci, Ummahan CÖMERT
		5	RİSKLİ GEBELİKLERLE İLGİLİ KULLANILAN MOBİL UYGULAMALARIN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Yusuf ÖCEL Meliha ŞANAL
		6	AMELİYATHANEDE KESİCİ DELİCİ ALET YARALANMASI VE ALINMASI GEREKEN ÖNLEMLER	Merve SOLAK Betül KARAVELİ Dr. Öğr. Üyesi Hatice ERDOĞAN

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Prof. Dr. Sedat İlhan	1	GİRESUN ÜNİVERSİTESİ GÜRE KAMPÜSÜNDE ENERJİ KALİTESİNİN BİLGİSAYAR DESTEKLİ İNCELENMESİ VE SİMÜLASYONU	Prof. Dr. Sabir RÜSTEMLİ Elektrik-Elektronik Yüksek Müh. Mehmet Ali SATICI
		2	GİRESUN ÜNİVERSİTESİ GÜRE KAMPÜSÜNDE YER ALAN REKTÖRLÜK BİNASININ ENERJİ KALİTESİNİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. Sabir RÜSTEMLİ Elektrik-Elektronik Yüksek Müh. Mehmet Ali SATICI
		3	ADAS SİSTEMLERİNDE KULLANILAN KAMERA VE RADAR SİSTEMLERİNİN UYGULANMASI VE KARŞILAŞTIRILMASI	Yazılım Mühendisi, Âdem Sevilmiş Yazılım Ekip Lideri, - İbrahim Bilen Yazılım Mühendisi, Muhammet Sefa Odabaşı Yazılım Mühendisi, Mehmet Kuş
		4	BLOCKCHAIN AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE SOLUTIONS IN THE DIGITALIZING WORLD	Ramazan Süslü Dr. Öğr. Üyesi Faruk AYATA
		5	A NOTE ON A CLASS OF TELESCOPIC NUMERICAL SEMIGROUPS WITH MULTIPLICITY 10	Prof. Dr. Sedat İlhan
		6	ON ARF CLOSURE OF A CLASS OF TELESCOPIC NUMERICAL SEMIGROUPS WITH EMBEDDING DIMENSION THREE	Prof. Dr. Sedat İlhan

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK	1	IMPACT OF DETAIL LEVEL IN FAULT TREE ANALYSIS ON FLIGHT SAFETY IN COMPLEX SYSTEMS: AN EXAMINATION OF EQUIPMENT AND SUBCOMPONENT LEVELS OF DIGITAL FLY-BY-WIRE FLIGHT CONTROL SYSTEMS	Latif YALÇIN Şeref Naci ENGİN Ayçin GÜRDAMAR
		2	SANDVIÇ KOMPOZİTLERİN YAŞLANDIRILMASI SONUCU MEKANİK ÖZELLİKLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN İNCELENMESİ	Batuhan YILDIRIM Mustafa Mert KURDİŞ Okan ÖZDEMİR
		3	Usability of Alluvial Materials in Above Ground Water Storage Structures: The Example of Karasu Stream (Erzurum-Türkiye)	Master Geological Engineer. Adem VARLI Assoc. Prof. Dr. Necmi YARBAŞI
		4	GÜNEY DOĞU ANADOLU BÖLGESİNDEKİ 58 İLÇENİN SOĞUTMA DERECE SAAT DEĞERLERİ TAHMİNİ	Mak.Yük.Müh. Muhammed Sinan TUNA Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK
		5	EGE BÖLGESİNDEKİ 132 İLÇENİN SOĞUTMA DERECE SAAT DEĞERLERİ TAHMİNİNDE YENİ BİR YAKLAŞIM	Mak.Yük.Müh. Muhammed Sinan TUNA Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK
		6	INVESTIGATION OF A NOVEL APPROACH İN FREE COOLİNG DEGREE HOUR CALCULATIONS FOR İZMİR PROVINCE	Mak. Müh. Salih AKTAY Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK
		7	INVESTIGATION OF A NOVEL APPROACH İN FREE COOLİNG DEGREE HOUR CALCULATIONS FOR ADANA PROVINCE	Mak. Müh. Salih AKTAY Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK
		8	KULLANILMIŞ ATIK LASTİKLER VE BİYOYAĞ ATIK KARIŞIMLARINDAN PİROLİZ YOLU İLE YAKIT ÜRETİM PROSESİNİN DENEYSEL İNCELENMESİ	Buse Büşra ATALAY KAYNAK YEŞİL Dr. Samad MOGHANIRAHIMI Prof.Dr.Hüseyin TOPAL

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assoc. Prof. Dr. Konstantinos Kalovrektis,	1	THE TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF THE MANAGEMENT IN THE EDUCATION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	Altnai Zhaitapova, Aizhan Satyvaldiyeva
		2	REAL TIME CONTROL LEARNING GAME - SPEED RACE BY LEARNING AT THE WHEEL - DEVELOPMENT OF DATA ACQUISITION SYSTEM	Assoc. Prof. Dr. Konstantinos Kalovrektis, Chryssanthi Palazi
		3	ANALYSIS AND CATEGORIZATION OF E-LEARNING ACTIVITIES BASED ON MEANINGFUL LEARNING CHARACTERISTICS	Arda Yunianta, Norazah Yusof, Mohd Shahizan Othman, Dewi Octaviani
		4	EXPLANATORY OF RELATIONSHIP BETWEEN LEARNING MOTIVATION AND LEARNING PERFORMANCE	Dr. Chih Chin Yang
		5	TECHNOLOGY INTEGRATED EDUCATION – SHAPING THE PERSONALITY AND SOCIAL DEVELOPMENT OF THE YOUNG	R. Ramli, S. Sameon
		6	THE EFFECT OF CONTRIVED SUCCESS IN CALCULATION TASKS ON THE SELF-EFFICACY OF JUNIOR HIGH SCHOOL STUDENTS	Akitoshi Uchida, Kazuo Mori
		7	IMPROVING TEACHER PROFESIONALISM THROUGH CERTIFICATION PROGRAM: AN INDONESIA CASE STUDY	Triyanto
		8	STRUCTURE OF DOCTORAL STUDENTS- RESEARCH COMPETENCES IN SUSTAINABILITY CONTEXT	I. Bolgzda, E. Olehnovica

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Suttipong Boonphadung	1	VOICE IN PRE-SERVICE TEACHER DEVELOPMENT	Pintipa Seubsang, Suttipong Boonphadung
		2	DEVELOPING STUDENT TEACHERS TO BE PROFESSIONAL TEACHERS	Suttipong Boonphadung
		3	A TRAINING COURSE DEVELOPMENT TO PROMOTE LEARNING ACTIVITIES OF 2ND YEAR, FACULTY OF EDUCATION STUDENTS USING MULTIPLE INTELLIGENCES THEORY	Chaiwat Waree, Kalanyoo Petcharaporn
		4	LEARNING STYLES OF UNIVERSITY STUDENTS IN BANGKOK: THE CHARACTERISTICS AND THE RELEVANT INSTRUCTIONAL CONTEXT	Chaiwat Tantarangsee
		5	THE LINK BETWEEN DISTRIBUTED LEADERSHIP AND EDUCATIONAL OUTCOMES: AN OVERVIEW OF RESEARCH	Maria Eliophotou Menon
		6	THE EFFICACY OF NEUROLOGICAL IMPRESS METHOD AND REPEATED READING ON READING FLUENCY OF CHILDREN WITH LEARNING DISABILITIES IN OYO STATE, NIGERIA	A. O. Oladele
		7	E- CAMPUS AS AN ENVIRONMENTAL AND PEDAGOGICAL TOOL FOR ONLINE SUPPORT	Shireen Panchoo
		8	CONFIRMING THE IDENTITY OF THE INDIVIDUAL USING REMOTE ASSESSMENT IN E-LEARNING	Olaf Hallan Graven, Lachlan MacKinnon

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assis. Prof. Dr. Kazuko Sakamoto	1	DIFFERENCE IN THE COLOR PREFERENCE BY A GEOGRAPHICAL FACTOR	Assis. Prof. Dr. Kazuko Sakamoto
		2	INFLUENCE OF CITY ENVIRONMENT TO THE REGIONAL DEVELOPMENT IN BALTIC COUNTRIES	Dr. Ilze Stokmane
		3	BORIA: A CONVENTIONAL THEATRE IN MALAYSIA	Farideh Alizadeh, Mohd Effindi Samsuddin
		4	THE ROLE OF THE INDIGENOUS LANGUAGES IN POLICY PLANNING AND IMPLEMENTATION: A SOCIOLINGUISTIC APPRAISAL OF THE NATIONAL REBRANDING PROGRAMME OF NIGERIA	Anayochukwu Leonard Okoli
		5	CITIZENS' PERCEPTIONS TOWARDS E-GOVERNANCE: FIELD STUDY	Alaa-Aldin Abdul Rahim A. Al Athmay
		6	A STUDY OF PRIORITY EVALUATION AND RESOURCE ALLOCATION FOR REVITALIZATION OF CULTURAL HERITAGES IN THE URBAN DEVELOPMENT	PHD. Wann-Ming Wey, Dr. Yi-Chih Huang
		7	RESIDENTIAL SELF-SELECTION AND ITS EFFECTS ON URBAN COMMUTE TRAVELS IN IRANIAN CITIES COMPARED TO US, UK, AND GERMANY	Houshmand E. Masoumi
		8	COMPARATIVE ANALYSIS OF MEASURES TO SECURE TWO-WAY EVACUATION ROUTES FOR VULNERABLE PEOPLE DURING LARGE DISASTERS IN A HISTORIC AREA	Nobuo Mishima, Naomi Miyamoto, Yoko Taguchi

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Zhanar Kozhabekova	1	GREEN BUILDING AND ENERGY SAVING	Nahed Ayedh Al-Hajeri
		2	FEMALE EXECUTIVE CAREER SUCCESS AND SATISFACTION IN BANGKOK, THAILAND	Ipon Sasithornsawapa
		3	AN APPROACH TO CONSTRUCT CRITERIA FOR EVALUATING ALTERNATIVES IN DECISION-MAKING	Dr. Niina M. Nissinen
		4	THE DOCUMENTARY ANALYSIS OF META-ANALYSIS RESEARCH IN VIOLENCE OF MEDIA	Assis. Prof. Dr. Proud Arunrangsiewed
		5	THE THOUGHT OF ISLAMIC LITERATURE IN MODERN MALAYSIAN LITERATURE	Rosni bin Samah
		6	THE ENTHRONEMENT OF TURKIC-MONGOL RULERS AND KAGAN FUNCTIONS	Dr. Zhanar Kozhabekova
		7	THE ROLE OF MIDDLE CLASS IN FORMING OF CONSUMPTION HABITS OF MARKET INSTITUTIONS AMONG KAZAKH HOUSEHOLDS IN TRANSITION PERIOD	Daurenbek Kuleimenov, Elmira Otar
		8	A WAY OF CONVERTING COLOR IMAGES TO GRAY SCALE ONES FOR THE COLOR-BLIND -APPLYING TO THE PART OF THE TOKYO SUBWAY MAP-	Katsuhiro Narikiyo, Shota Hashikawa

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Dr. Siamak Najarian	1	USE OF CURCUMIN IN RADIOCHEMOTHERAPY INDUCED ORAL MUCOSITIS PATIENTS: A CONTROL TRIAL STUDY	Assoc. Prof. Dr. Shivayogi Charantimath
		2	PROTEINS LENGTH AND THEIR PHENOTYPIC POTENTIAL	Tom Snir, Eitan Rubin
		3	MODELING AND ANALYSIS OF THE EFFECTS OF NEPHROLITHIASIS IN KIDNEY USING A COMPUTATIONAL TACTILE SENSING APPROACH	Dr. Elnaz Afshari, Assoc. Prof. Dr. Siamak Najarian
		4	COMPUTATIONAL IDENTIFICATION OF BACTERIAL COMMUNITIES	Eleftheria Tzamali, Panayiota Poirazi, Ioannis G. Tollis, Martin Reczko
		5	ON THE MATHEMATICAL STRUCTURE AND ALGORITHMIC IMPLEMENTATION OF BIOCHEMICAL NETWORK MODELS	Dr. Paola Lecca
		6	BLOOD LYMPHOCYTE AND NEUTROPHIL RESPONSE OF CULTURED RAINBOW TROUT, ONCORHYNCHUS MYKISS, ADMINISTERED VARYING DOSAGES OF AN ORAL IMMUNOMODULATOR – ‘FIN-IMMUNE™’	Duane Barker, John Holliday
		7	MULTIWAVELET AND BIOLOGICAL SIGNAL PROCESSING	Morteza Moazami-Goudarzi, Ali Taheri, Mohammad Pooyan, Reza Mahboobi
		8	DETECTION AND CORRECTION OF ECTOPIC BEATS FOR HRV ANALYSIS APPLYING DISCRETE WAVELET TRANSFORMS	Desmond B. Keenan

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assis. Prof. Dr. Chun-Chao Wang	1	EFFECT OF COLD PLASMA-SURFACE MODIFICATION ON SURFACE WETTABILITY AND INITIAL CELL ATTACHMENT	Masao Yoshinari, Jianhua Wei, Kenichi Matsuzaka, Takashi Inoue
		2	SURFACE CHARGE BASED RAPID METHOD FOR DETECTION OF MICROBIAL CONTAMINATION IN DRINKING WATER AND FOOD PRODUCTS	Kandpal M. , Gundampati R. K , Debnath M.
		3	ONE-DOF PRECISION POSITION CONTROL USING THE COMBINED PIEZO-VCM ACTUATOR	Dr. Yung-Tien Liu, Assis. Prof. Dr. Chun-Chao Wang
		4	OUTLIER PULSE DETECTION AND FEATURE EXTRACTION FOR WRIST PULSE ANALYSIS	Bhaskar Thakker, Dr. Anoop Lal Vyas
		5	VISCOELASTIC MODELING OF BRAIN MRE DATA USING FE METHOD	H. Ajabi Naeeni, M. Haghpanahi
		6	COMPUTATIONAL ANALYSIS OF THE MEMBRANETARGETING DOMAINS OF PLANT-SPECIFIC PRAF PROTEINS	Ewa Wywiał, Shaneen M. Singh
		7	A NEW RIGID FISTULECTOMY SET FOR MINIMALLY INVASIVE “CORE-OUT“ EXCISION OF HIGH ANAL FISTULAS	Siamak Najarian, Meysam Esmaeili, Mohsen Towliat Kashani
		8	PRESENTING A COMBINATORIAL FEATURE TO ESTIMATE DEPTH OF ANESTHESIA	Toktam Zoughi, Reza Boostani

HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES HATTUSAS 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 29 - 30, 2024 CORUM Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 29 Kasım / Nov 29, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assis. Prof. Dr. Amer A. Boushaala	1	A HEURISTIC STATISTICAL MODEL FOR LIFETIME DISTRIBUTION ANALYSIS OF COMPLICATED SYSTEMS IN THE RELIABILITY CENTERED MAINTENANCE	Mojtaba Mahdavi, Mohamad Mahdavi, Maryam Yazdani
		2	DYNAMICS IN PRODUCTION PROCESSES	Marco Kennemann, Steffen C. Eickemeyer, Peter Nyhuis
		3	THE CLASSIFICATION MODEL FOR HARD DISK DRIVE FUNCTIONAL TESTS UNDER SPARSE DATA CONDITIONS	S. Pattanapairoj, D. Chetchotsak
		4	THE LINK BETWEEN ERGONOMICS AND OCCUPATIONAL DISEASES	Dr. Kateřina Sekulová, Lec. Michal Šimon
		5	A STUDY ON A DISCRETE EVENT SIMULATION MODEL FOR AVAILABILITY ANALYSIS OF WEAPON SYSTEMS	Dr. Hye Lyeong Kim, Sang Yeong Choi
		6	RESEARCH ON THE LAYOUT OF GROUND CONTROL POINTS IN PLAIN AREA 1:10000 DLG PRODUCTION USING POS TECHNIQUE	Dong Ming, Chen Haipeng
		7	PROJECT COMPLEXITY INDICES BASED ON TOPOLOGY FEATURES	Assis. Prof. Dr. Amer A. Boushaala
		8	PREDICTING THE LIFE CYCLE OF COMPLEX TECHNICAL SYSTEMS (CTS)	Khalil A. Yaghi, Samer Barakat

Contents

FARKLI ÖRGÜT KÜLTÜRÜ TİPLERİ VE ÖRGÜTSEL YAPIYA OLAN ETKİLERİ	1
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİ ETKİLEYEN MODERN ZAMAN TUZAKLARI:.....	11
HİLVAN MYO ÖRNEĞİ	11
YAPAY ZEKÂ, ETİK VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	21
REKLAMCILIKTA YARATICI SÜREÇTE YAPAY ZEKÂ ARAÇLARININ KULLANIMI	33
MEVZUATLAR IŞIĞINDA BAĞIMSIZ DENETİMİN KİLİT KONUSU MESLEKİ ŞÜPHECİLİK	40
MUHASEBE DENETİMİNE YENİ PENCERE: BLOKZİNCİR TEKNOLOJİSİ	50
MAKİNA İMALAT SEKTÖRÜNDE HİZMET KALİTESİNE YÖNELİK MÜŞTERİ TUTUMLARININ ANALİZİ.....	59
CONTRIBUTION OF DOCTORS' PROFESSIONAL IDENTITIES TO BRAND PERCEPTION	76
ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HEALTHCARE: ECONOMIC EFFICIENCY AND DIGITAL TRANSFORMATION	90
PAZARLAMANNIN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜNDE YAPAY ZEKÂNIN ROLÜ VE ETKİSİ	99
ÖĞRETMEN ADAYLARININ İÇSEL KONUŞMA DAVRANIŞLARININ DİL BECERİLERİNE KATKISINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ.....	105
İLKOKUL ÇAĞI ÇOCUKLARDA YAPILAN ANTRENMANLARIN ESNEKLİK PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	121
MİNİKLER KATEGORİSİNDE SPORTİF EĞİTİM ALAN ÇOCUKLARIN 20M KOŞU GELİŞİMLERİNİN İNCELENMESİ	125
DÜZENLİ YAPILAN ANTRENMANLARIN SEÇİLMİŞ SPORTİF BECERİ ÜZERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	129
DALIŞ SPORLARIYLA İLGİLENEN SPORCULARIN YAŞAM DOYUMLARININ İNCELENMESİ.....	133
ARAPGİR SEHER ATMACA (KEŞİŞ) KONAĞI'NIN MİMARİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİNİN ANALİZİ.....	144
ARAPGİR SÜLEYMAN YEDEKÇİ EVİ'NİN KALEMİŞİ VE AHŞAP SÜSLEMELERİ	155
HİTİT TEMALİ MOTİFLERİN TİCARİ ÜRÜNLERDEKİ YANSIMALARI	165
GELENEKSEL KADIN BAŞLIKLARINDA KULLANILAN SÜSLEME ÖZELLİKLER.....	173
(ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ).....	173
MEDİKAL TURİSTLERİN YENİDEN ZİYARET ETME NİYETLERİNDEKİ FARKLILIKLAR	183
ENFORMASYON YAYILIMI ÇERÇEVESİNDE YÖRESEL DOKUMALARIN KİMLİKLENDİRİLMESİ: İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜKLERİ ANALİZİ	202
DİVRİĞİ MUTFAĞINDA SELÇUKLU HAZİNESİ: ALATLI-ALAFI-PİLAV	213
MALATYA İLİ ÇERÇEVESİNDE COĞRAFİ İŞARETLİ ÜRÜNLERİN GASTRONOMİ TURİZMİ DESTİNASYONUNA ETKİSİ	228
DEUTSCHE WELLE'nin TÜRKİYE ÖZELİNDE KULLANDIĞI HABER DİLİNİN EKONOMİ POLİTİK AÇIDAN İNCELENMESİ	243
TRT'NİN KAMU YAYINCILIĞI ÇERÇEVESİNDE MANEVİ DEĞERLERİN DİZİLER ÜZERİNDEN AKTARIMININ İNCELENMESİ "GÖNÜL DAĞI ÖRNEĞİ"	270
1940'LI YILLARDA KÖY TOPLUMSAL YAPI ARAŞTIRMALARININ	288

DÜNÜ BUGÜNÜ	288
MANİSA KENT KİMLİĞİNİ ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE MANİSA HALKEVİ SÜRELİ YAYINI GEDİZ DERGİSİNDE ARAMAK	302
Merhum Vezir Hüseyin Paşa'nın Zevcesi Kamer Hatun'un ' <i>Mektep Vakıfnâmesi</i> '	316
MERZİFON KAZASINDA OSMANLIDAN CUMHURİYET DÖNEMİNE İNTİKAL EDEN TARİHİ CAMİLER	328
26 EYLÜL GÜNÜNÜN DİL BAYRAMI OLARAK KABULÜ VE AMASYA'DA	347
1935-1936 YILI BAYRAM KUTLAMALARI.....	347
LİNCOLN'DEN TRUMP'A ABD'DE GENEL HATLARI İLE SİYASİ SUİKASTLARIN ARKA BAHÇESİ ÜZERİNE SOSYO-POLİTİK BİR İNCELEME	358
II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE BÜROKRATİK MODERNLEŞME.....	371
SAĞLIK HİZMETLERİNDE HASTA MEMNUNİYETİNİN VERİMLİLİK ve KALİTE ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GAZİ HASTANESİ ÖRNEĞİ	387
ASSESSMENT OF 2026 WINTER OLYMPICS CANDİDATE CITIES: AN ENTROPY AND GREY RELATIONAL ANALYSIS	402
PROGRESS AND CHALLENGES IN ACHIEVING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: INSIGHTS FROM THE 2016–2024 UN SDG REPORTS.....	413
PLAN HİYERARŞİSİ AÇISINDAN KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI	418
TÜRKİYE'DE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARININ RASYONEL BEKLENTİLER TEORİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	433
KAMUSAL ALANIN YENİDEN DÖNÜŞÜMÜ ve SANAT: GRAFİTİ SANATI ÖRNEĞİNDE.....	449
GENÇLERDE SİBER ZORBALIK VE SİBER MAĞDURİYET ARASINDAKİ İLİŞKİNİN CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ	457
ANTROPOZEN ÇAĞIN BAŞINDA İNSAN FAKTÖRÜ	467
TÜRKİYE'DE EĞİTİM POLİTİKALARININ YÜKSEKÖĞRETİME YANSIMASI.....	478
TÜRKİYE'DE OKULLAŞMA ORANLARI İLE TOPLUMSAL DEĞİŞİM ARASINDAKİ İLİŞKİ	483
ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİM YOLCULUKLARINDA DUALARIN ROLÜ	490
DİNİ VE AHLAKİ GELİŞİM SÜRECİNDEKİ FONKSİYONELLİĞİ BAKIMINDAN "HİKAYELERLE ÇOCUKLARA 40 AYET" KİTABI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	498
KURULUŞ DÖNEMİNDE İMAM HATİP OKULLARI VE TOKAT İMAM HATİP OKULUNUN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERİYLE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ	505
5. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN KÜP YÜZEY ALANI BİLGİSİNİ OLUŞTURMA SÜRECİNİN RBC MODELİNE GÖRE İNCELENMESİ	519
12. YÜZYIL FARSÇA BİR ESERİN 16. YÜZYIL TERCÜMESİNE GÖRE KİMYA İLMİ	543
INFANTICIDE and EUTHANASIA in the PLAY <i>ALAN'S WIFE</i>	546
"DEDEM BİR KİRAZ AĞACI" ADLI ROMANIN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ.....	555
"SİHİRLİ ŞEHİR" ADLI DİSTOPİK TÜRDEKİ ÇOCUK ROMANI ÜZERİNE BİR İNCELEME	568
FREİRE ELEŞTİREL PEDAGOJİ KİTABININ EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	583
BUGÜN TÜRKİYE'DE FELSEFE ÇALIŞMAK.....	596

MAIN FACTORS CAUSING THE ARAB SPRING	602
URBAN DIPLOMACY IN THE 21ST CENTURY: DEFINITIONS, PRACTICES, AND IMPACTS ON GOVERNANCE	621
POPULISM AND POWER: ANALYZING RODRIGO DUTERTE'S IMPACT ON PHILIPPINE DEMOCRACY.....	639
TÜRKİYE'DEKİ VERGİ AFLARININ VERGİ ADALETİ ÜZERİNE ETKİLERİ	653
ÖRGÜTSEL ENGELLERİN NEDENLERİ VE SONUÇLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA.....	668
GELENEKSEL TÜRK RESİM SANATINI KÜBİZM İLE HARMANLAYAN SANATÇI "NURULLAH CEMAL BERK"	675

FARKLI ÖRGÜT KÜLTÜRÜ TİPLERİ VE ÖRGÜTSEL YAPIYA OLAN ETKİLERİ

Öğr. Gör. Dr. Serap ATEŞ

Harran Üniversitesi, Hilvan MYO,

sates@harran.edu.tr-0000-0002-9527-5183

ÖZET

Bireyler tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri amaçları gerçekleştirmek için birlikte hareket ederler. Bu şekilde örgütler oluşur. İnsan dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren küçük, büyük, ekonomik, askeri, dini, resmi, gayriresmi, sosyal veya politik birçok örgüt içerisinde kendini bulur. Yani bireyin doğum ile ölüm arasındaki yaşantısı örgütlerde geçmektedir. Doğumla hastanede başlayan yaşam, birçok örgütle devam ederken, son olaak cenaze işlemlerini yürüten örgüt ile yaşam son bulmaktadır. Bireyin ve aynı zamanda çalışma yaşamının ayrılmaz bir parçası olan örgüt ve örgüt kültürü bugün birçok farklı kaynaktan beslenmektedir. Bu farklı ve çeşitli yapı örgüt içerisinde yer alan bireylerin davranışlarını, yaratıcılığını, verimini, örgütsel bağlılığını ve çalışma düzenini etkileyebilecek yapıdadır. Örgüt ve örgüt kültürü ile ilgili bugün birçok çalışma yapılmaktadır ve yapılan çalışmalara bakıldığında 1970’li yıllarda başladığı, 1980’li yıllarda ise bu çalışmaların yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Örgütsel süreçlerin çalışana ve örgüte olan etkileri bugün de önemli bir çalışma alanını teşkil etmektedir. Bu çalışma ile amaçlanan örgütlerde yer alan farklı örgüt tiplerinin neler olduğunu ortaya koymak, her bir örgüt kültürü tipinin özellikleri ile olumlu ve olumsuz yönlerini açıklamak ve örgüt kültürü tiplerinin örgütsel yapıya ve etkinliğe olan katkılarını ortaya koymaktır. Bu amaçla ilk olarak literatür taraması yapılarak örgüt kültürü tipleri açıklanmış, ardından da konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelenerek her bir örgüt kültürünün yönetsel verime olan etkileri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kavramlar: Örgüt, Kültür, Örgüt Kültürü.

DIFFERENT TYPES OF ORGANIZATIONAL CULTURE AND EFFECT ON ORGANIZATIONAL STRUCTURE

ABSTRACT

Individuals act together to achieve goals that they cannot achieve alone. This is how organizations are formed. From the moment a person opens his eyes to the world, he finds himself in many small, large, economic, military, religious, official, unofficial, social or political organizations. In other words, the individual's life between birth and death takes place in organizations. While life begins at birth in the hospital and continues with many organizations, life ends with the organization that carries out the funeral procedures. Organizations and organizational culture, which are an integral part of the individual's and also his working life, are fed from many different sources today. This different and diverse structure can affect the behavior, creativity, efficiency, organizational commitment and working order of individuals within the organization. Many studies are being carried out today regarding

organizations and organizational culture, and when we look at the studies, it is noteworthy that these studies started in the 1970s and intensified in the 1980s. The effects of organizational processes on employees and the organization constitute an important field of study today. The aim of this study is to reveal the different organizational types in organizations, to explain the characteristics and positive and negative aspects of each organizational culture type, and to reveal the contributions of organizational culture types to organizational structure and effectiveness. For this purpose, firstly, the types of organizational culture were explained by conducting a literature review, and then the effects of each organizational culture on managerial efficiency were revealed by examining the studies on the subject.

Key Concepts: Organization, Culture, Organizational Culture.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde örgüt kültürü kavramı tanımlanmış olup, örgüt kültürünün temel nitelikleri ve özellikleri açıklanmıştır.

1.1.Örgüt Kültürü Kavramı

Örgüt kültürü birçok araştırmacı tarafından incelenen ve literatürde yaygın bir şekilde üzerinde çalışılan konuların başında gelmektedir (Özdevecioğlu ve Çelik, 2010: 99). Örgüt Kültürü 1980'li yıllar itibarıyla popüler olmaya başlamıştır. Daha önce örgüt ve yönetime dair genelde örgütsel yapı ve stratejiler araştırılırken, bu yıllardan sonra örgüt kültürü kavramı ortaya çıkmıştır. Örgüt kültürü kavramı yönetim, sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi çeşitli bilim dallarında çalışan araştırmacıların ilgi alanında olması kavramın tanımlarında da zenginlik oluşturmuştur (Özdevecioğlu ve Akın, 2013: 116). Kültür kavramı, birçok sosyal bilimin inceleme alanında olan bir kavramdır. Bu sebeple farklı biçimlerde kültür tanımları yapılmıştır. Genel olarak kültür, bir toplumun yaşama biçimi, (Özkalp, 2009: 67) ya da bireylerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla meydana getirdikleri maddi ve manevi herşey olarak tanımlanabilir (Güney, 2011: 183). Örgüt kültürü ise örgütü diğer örgütlerden ayıran, örgüt çatısı altında bulunan üyelerce paylaşılan değer sistemidir. Örgüt kültürünü oluşturan 7 temel nitelikten söz edilebilir. Bunlar şu şekildedir (Robbins and Judge, 2012: 520):

- **Yenilik ve Risk Alma:** Çalışanların risk alma ve yenilik konusunda teşvik edilmelerinin derecesi.
- **Ayrıntıya Odaklanma:** Çalışanların detaylara dikkat etmelerini ve hassasiyet göstermelerini bekleme derecesi.
- **Sonuca Odaklılık:** Örgüt amaçlarının gerçekleştirilmesinde dikkate alınan teknik ile süreçlerin ötesinde sonuç ve amaçlara odaklılığın derecesi.
- **İnsana Odaklılık:** Yönetim tarafından alınan kararların, ortaya çıkaracağı sonuçların örgütte işgörenler üzerindeki etkilerinin dikkate alınarak vermesinin derecesi.
- **Takım Odaklılık:** Örgütte faaliyetlerin kişilerden ziyade takımların dikkate alınarak organize edilmesinin derecesi.
- **Saldırganlık:** Çalışanların saldırganlık ve rekabetçiliklerinin derecesi.
- **İstikrar:** Örgüt çalışmalarının gelişmeden ziyade hali hazırdaki durumda sürdürülmesinin derecesi.

1.2.Örgüt Kültürünün Özellikleri

Örgüt kültürünün değerlendirilmesi gereken birtakım temel özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir (Gümüştuyu, 2005:32-33; Berberoğlu, 2005:249-266):

- Örgüt kültürü bireylerce öğrenilebilir,
- Örgüt kültürü örgütsel kimlik oluşturur,
- Örgütü oluşturan üyeler arasında paylaşılır,
- Gereksinimleri giderir,
- Örgüt kültürü bireylerin birlikte hareket etmesini kolaylaştırır ya da zorlaştırır,
- Bireyin davranışlarını düzenler,
- Örgütün yönetim felsefesini tanımlar,
- Örgüt ikliminin gerçekleşmesini sağlar.

Örgütsel ortamda kişilerin davranışlarının en önemli belirleyici unsurlarından biri de örgüt kültürüdür. Tıpkı değer yargıları ya da normlar toplumsal yaşamda davranışlarımızı belirlediği gibi örgütsel ortamda da durum bu şekildedir.

2. ÖRGÜT KÜLTÜRÜ TİPLERİ

Örgütler, yoğun rekabet koşulları, müşteri talep ve beklentilerine cevap verebilme ve varlıkları devam ettirebilme amaçları ile değişimlere uyum sağlayabilecek yapıda örgütsel tasarımları ve yönetim yaklaşımları geliştirmektedirler. Bu noktada kültür, sosyal bağlamda yaşanan sorunların çözümünde dikkate alınacak yeni ve popüler bir kavramdır (Ergün, 2007: 266). Cameron ve Quinn örgütlerdeki kültürel yapı ile ilgili dört farklı yapıdan söz etmektedir. Bunlar şu şekildedir: Bürokrasi (hiyerarşi) kültürü, dış çevreye uyum (adhokrasi), insan ilişkileri ve gelişimi (klan) kültürü ve piyasa (pazar) kültürüdür (Cameron & Quinn, 1999).

2.1.Bürokrasi

Fransızca bureaucratie (yazı masası ve yazı masasının yer aldığı oda); İngilizce bureaucracy, Yunanca Kratos- erk-güç sözcüklerinden türetilen kavram, bürolarda çalışan görevliler vasıtasıyla yönetim; büroların yönetsel kurumların- gayri şahsi ve kurallarla temellendirilen yekisi ve egemenliğidir (Bozkurt ve Ergun, 2014: 43). Bürokrasi terimini ilk olarak 18. yüzyılın ortalarında kullanmış olan Fransız Vincent de Goumay'ın döneminde "bürolarda çalışan kişilerin siyasal bakımdan güce sahip oldukları" veya "en azından siyasi hayatta önemli rol oynadıkları" anlaşılıyordu (Dursun, 1992).

2.1.1. Bürokrasinin Çeşitli Tanımları

Bürokrasi günlük yaşamımızın önemli bir parçasını teşkil eder.Vatandaş veya müşteri sıfatıyla kamu ve özel sektör bürokrasilerince üretilen mal ve hizmetlerden faydalanmaktayız. Bürokrasi birçok anlamda kullanılan bir sözcüktür. Bürokrasinin tanımlamaları şu şekildedir (Eryılmaz, 2014: 263-265):

- **Kırtasiyecilik ve Verimsizlik:** Halk dilinde olumsuz ve kötüleyici bir anlamı olan bürokrasinin olumsuzlukları, memurlardan kaynaklanmayan, daha ziyade bürokratik yapıdan kaynaklanmaktadır. İşlerin gecikmesi, kırtasiyecilik nedeniyle kişilere verilen zarar, bürokrasi temelli yapıdan, kural ve kaidelerin sonucudur.
- **Rasyonel Örgüt Şekli:** Weber tarafından oluşturulan belirli biçimdeki örgüt yapısı bürokrasi olarak tanımlanmaktadır. Buna göre bürokrasi; iş bölümü, yazılı kurallar, otorite hiyerarşisi, yazılı olan kurallar, yazışma ve faaliyetlerin dosyalanarak gayrişahsilik ve disipline olmuş resmi pozisyonlardan ibaret olan örgüt biçimidir.

- **Kamu Yönetimi:** Siyasi sisteminin kamu yönetimi şeklinde tanımlanabilen bürokrasi, devlet idaresinde birtakım idari iş/görevleri yapmak için modern hükümetlerce yönetilen ve kamu kurumlarından oluşan örgütler bütünüdür.
- **Memurlar Tarafından Yönetim:** Bu yaklaşım bürokrasiyi büyük ölçüde otoritenin atama şeklinde işbaşında olan memurların elinde olduğunu kabul eder.
- **Büyük Yapılı Örgütler:** Bürokrasi kavramı ile aynı zamanda büyük yapıda oluşan örgütlerin gelişmesi anlatılmaktadır. Kavram 19.yy itibarıyla sadece devlette değil, dini kurumlarda, yargı ve sanayi kuruluşlarında, siyasi partilerde de kullanılmaya başlanmıştır. Sadece büyük yapıları örgütler değil her bir örgüt bürokrasi olarak tanımlanabilir.

Bürokrasi ile ilgili yapılan tanımları artırmak mümkündür. Bu tanımlara bakıldığında bürokrasi sözcüğünün aslında çok yönlü bir olgu olduğu ve birçok açıdan farklı tanımlamalara konu olduğu görülmektedir.

2.1.2. Bürokrasinin Özellikleri

Geleneksel kamu yönetimi, Alman iktisatçı ve sosyolog Max Weber'in bürokrasi kuramı dikkate alınarak oluşturulmuştur (Sözen, 205. 25). Weber bürokrasiyi ifade eden birçok özellik tanımlamaktadır. Bu özellikler şu şekilde sıralanmaktadır (Aydın, 2015: 101; Özer, 2015:151-153):

- Belirli işlev ya da işlevler ile varlığını devam ettiren bir organizasyonun ve onun kural ve kaidelerle çevrilmiş işleyiş tarzının olması.
- Çalışanların örgütlenmesinin hiyerarşi esaslı olması.
- Çalışanların seçilerek değil, liyakat çerçevesince atanması ve yeterlilik esaslı terfi ettirilmesi.
- Çalışanların üretim araçlarına sahip olmaması.
- Çalışanların sabit ücret ile sabit çalışma süresinin var olması.

Bürokratik örgütte, ileri işbölümü, merkezi otorite, rasyonel personel yönetimi, bürokratik kurallar ve ayrıntılı dosyalama sistemi mevcuttur (Başpınar ve Bayramlı, 2010: 25). Bürokrasi sistemi, insan sistemi olmanın ötesinde kural ve kanun sistemidir. Bu kurallarla örgütte çıkabilecek tüm sorunlar ortadan kalkmakta ve çalışanlar üstlerine itaat etmektedir.

2.1.3. Bürokrasinin Olumlu Yönleri

Weber'göre bürokrasi yoğun işbölümünün, merkezileşmiş otoritenin, yazılı kaynakların ve dosyalama sistemin olduğu bir yaklaşımdır. Bu özellikler keyfi davranışların önlenmesini ve önceden tahmin edilebilen davranışların ortaya çıkmasını sağlar. Bunun yanında bürokrasinin diğer olumlu yönleri şu şekilde sıralanabilir (Tunçer, 2018: 64-65):

- **Uzmanlaşma:** Memurların, çeşitli sınavlar dikkate alınarak yerleştirilmeleri ve buna göre terfi ve tayin edilmeleriyle uzmanlaşma gerçekleşmiş olur. Büyük ölçekli örgütlerde iş basitleştirme ve işbölümü uzmanlaşmayı sağlar.
- **Örgüt Yapısı:** Bürokrasi örgüt yapısını şekillendirmekte, çalışanların görev ve yetki tanımlarını yapması ve belirli hiyerarşik düzen oluşturarak örgüt yapısını sağlamlaştırır. Örgüt yapısı örgüt çalışma düzen ve disiplinleriyle yakın ilişkilidir. Bu sebeple bürokratik kuralların işliği için örgüt yapısına dikkat edilmelidir.
- **Tahmin Edilebilirlik:** Bürokrasi sunmuş olduğu kural ve kaidelerle sonuçların ön görülebilir olmasını ve belirsizliklerin olmamasını sağlar. Bürokrasi kurallar bütünüdür. Disiplin ve sistematığın hakim olduğu bürokraside kural ve kaidelerin önceden bilinmesi belirsizliği ortadan kaldırır.

- **Rasyonellik:** Bürokratik kararların objektif çerçevede alınması rasyonelliği sağlar. Rasyonel işleyen süreçte daha az hata yapılır ve istikrar sağlanır.
- **Demokrasi:** Objektif ve herkese aynı şekilde uygulanan kuralların olması demokratik özelliklerin var olduğunu gösterir.

Max Weber bürokrasi ile ilgili en detaylı ve sistematik fikri ve düşünceleri ileri sürmüş bir düşünürdür. Günümüzde devlet ve bürokrasi konulu yapılan çalışmalarda ve tartışmalarda Weber'in öne sürdüğü görüşlerden yararlanılmaktadır (Akçakaya, 2016). Bürokrasinin hakim olduğu yapılarda amaçların tamamlanabilmesi için gereken çalışmalar resmi görevler şeklinde belirlenir ve bu görevlerin yapılması kurallara bağlanır.

2.1.4. Bürokrasinin Olumsuz Yönleri

Bürokraside, kurallara aşırı bağlı olma durumu, disiplinle ilgili kuralların körü körüne uygulanması kimi zaman olumsuzluklara neden olur. Yetki devri, kararlara katılma gibi uygulamaların sisteme dahil edilmesi daha modern bir yönetim anlayışının yolunu açmaktadır (Ertürk, 2000: 81-82). Ayrıca bürokraside hakim olan şekilcilik anlayışı kırtasiyeciliğe neden olmuştur (Genç, 2005: 61). Bürokrasinin diğer olumsuzlukları şu şekilde sıralanabilir (Eryılmaz, 2014: 276-278):

- Bürokraside personelin verimli çalışabilmesi için, kurallara bağlı hareket etmeleri gerekmektedir. Bu durum bürokratların şartların değiştiği durumlara uygun hareket etmesini engellemektedir.
- Tıpkı makede dişli gibi düşünülen memur bürokratik sistemin işleyişinde müdahalede bulunamaz ve bireysel düzeltme yapma imkanından uzaktır.
- Sistemde keyfi ve taraflı düzenlenmiş kurallar bulunmaktadır ve bu durum kimi zaman astlara karşı üstlerin gayri insani ve keyfi şekilde davranmalarına neden olmaktadır.
- Sistemde formel yapının yerini kimi zaman memurların kendi aralarında geliştirdikleri tutum, anlayış ve davranış geliştirdikleri informal yapı, formal yapının yerini almakta veya onu alt üst etmektedir.
- Weber, uzmanlığın resmi hiyerarşik otoriteyi etkisiz kılabilceğinin farkına varamamıştır. Resmi hiyerarşik yapı, bürokraside, teknik konularda uzman olan astlara bağımlı olmaktadır. Uzmanlık otoritenin en önemli kaynağıdır.
- Bürokrasi orta ve alt kademe yöneticilerinin inisiyatif kullanmalarına imkan tanımamakta, dolayısıyla yazışmaların artmasına, kırtasiyeciliğin ve işlemlerin gecikmesine neden olmaktadır.
- Bürokrasinin temeli rutin görev ve işleyiş düzenine göre şekillenmiştir. Muhafazakar yapılıdır ve yönetimin verimsiz olması, sistemin değişen şartlara ayak uyduramaması ve kendini tekrar etmesindedir.
- Çalışanların etkinlik ve verimlilik için oluşturulmuş kural ve teknikleri bahane ederek sorumluluktan kaçmaları olasıdır.
- Sistem zamanla kapalı bir sistem haline gelerek verimsizleşmektedir. Bürokrasi orjinallığe ve yeniliğe kapalıdır. Ehliyetsiz yöneticilerin kısa zamanda kurumda üst basamaklara yükselmesi olağan bir durumdur.

Bürokrasi sistemi kural ve kaidelere sıkı sıkıya bağlı bir yapı olması sebebiyle bireyin yaratıcılık ve inisiyatif yönünün gelişmesine engel olur. Bu durumun önüne geçmek isteyenler kendi aralarında özel tercih ve yöntemler oluştururlar. Yönetim bu aşamada çalışanların daha itaatkar ve metodik olmalarını sağlamak için yeni bürokratik kaideler yaratır (Dereli, 1976: 165-166). Bürokrasinin sayılan olumsuzluklarının giderilmesi için yapılabilecek uygulamalar vardır.

2.1.5. Bürokrasinin Olumsuz Yönlerinin Giderilmesi

Günümüzde bürokratik yapının olumsuzluklarını en aza düzeye indirmek için yardımcı olabilecek etkin kamu yönetimi sistemine dair birtakım özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir (Eryılmaz, 2014: 279-280):

- Etkin dış siyasi denetimin varlığı,
- Esnek örgüt yapısı,
- İyi liderlik ve yönetim,
- Örgütte orta ve alt kademe yöneticiye yetki devri yoluyla sorumlulukların artırılması ve kırtasiyeciliğin azaltılması,
- Personel yönetiminin liyakat ve dürüstlük temelli olması,
- İşbirliğinin geliştirilmesi,
- Örgüt amaçlarının, işlemlerin, yönetimlerin, kuralların ve sonuçların gözden geçirilmesi ve basitleştirilmesi.
- Kuralcılığa engel olacak iyi iş ahlakı ve profesyonellik,
- Başarılı halkla ilişkiler,
- Yönetim sürecine katılım ve yönetişimin kuvvetlendirilmesi,
- Yasal ve kurumsal anlamda yönetimde açıklığın benimsenmesi,
- Kamunun rahat denetlenebilecek ölçekte tutulması,
- Kamu kurumlarının rekabete yönlendirilmesi,
- Hesap verebilirliğin kuvvetlendirilebilmesi,
- Performans esaslı yönetim anlayışı.

Bürokrasi resmi ve yazılı kurallar dikkate alınarak işlemektedir. Çalışanların görev ve sorumluluğu, birbirleri ile olan ilişkileri ve yetkileri bu kurallar dikkate alınarak düzenlenir.

2.2. Adhokrasi

Adhokrasi kelimesinin kökü ad hoc'tur, yani geçici, uzmanlaşmış ve dinamik. Çoğu kişi kurulduğu anda dağılan özel komitelerde görev yapar. Adhokrasiler de benzer şekilde geçicidir. Onlar “yeni koşullar ortaya çıktığında kendilerini hızla yeniden yapılandırdıklarından saraylardan çok çadılar” olarak nitelendirildiler. Adhokrasi örgütlenmesine sıklıkla havacılık, yazılım geliştirme, düşünce kuruluşu danışmanlığı ve film yapımcılığı gibi endüstrilerde rastlanabilir (Cameron and Quinn, 1999: 41). Fütürist Alvin Toffle tarafından bilim dünyasına sunulan adhokrasi ve adhokrasinin bürokrasiye göre daha üstün bir sistem olduğu, ayrıca hem sosyal hem de fen bilimlerinde daha çok tercih edileceğini düşünen Waterman ve Mintzberg tarafından geliştirilmiştir. Girişimci ve kalkındırıcı örgüt kültürü olarak da ifade edilen adhokrasi, açık sistem tarafından desteklenmektedir. Adhokrasinin temel amacı örgütte yaratıcılığın ön plana çıkarılması uyum ve esnekliğin desteklenmesidir (Altan, 2019: 114).

Bürokratik yapıya bir tepki şeklinde geliştirilen model, çok uzun yıllar üzerinde tartışılan bir tema olarak, güncelliğini korumaktadır. Adhokrasi, devamlı sürekli değişim içinde olan örgüt yapılarına uygundur. Söz gelimi; film yapımcılığı, uzay, petrokimya ve beyin toplumu danışmanlığı şeklindeki yenilik getirmek zorunda olan sektörlerdir (Gürsel, 2017). Adhokrasi stratejisinin oluşumu birtakım unsurları içermektedir. Bu unsurlar şu şekilde sıralanabilir (Mintzberg ve McHugh, 1985):

- Örgüt, hem dinamik hem oldukça karmaşık nitelikte ve yenilik gerektiren bir ortamda faaliyet göstermektedir. Her çıktı örneğin bir film gibi benzersiz olmalıdır.

- Karmaşık, benzersiz çıktılarının üretilmesi organizasyonu zorlar. Bu sebeple yüksek eğitilmiş uzmanları işe alarak multidisipliner ekipler oluşturmak ve yetenekleri birleştirmek gerekir.
- Bu uzmanlar, idari bakımdan farklı uzmanlaşmış birimlerde çalıştırılmaktadır. Ancak ancak projeleri üzerinde çalışmak üzere geçici/ekipler halinde de görevlendirilirler.
- İşin karmaşık ve öngörülemeyen doğası nedeniyle kuruluş, koordinasyon ve iletişim için büyük ölçüde yarı resmi yapısal parametreler tarafından teşvik edilmekte iken, resmileşmiş yapılar nadirdir.
- Organizasyon "seçici olarak" merkezi olmayan bir yapıya sahiptir; Farklı kararlar üzerindeki güç eşit olmayan şekillerde dağılmıştır.

Khurosani (2013), adhokrasi kültürü desteği ile kohesif özgürlük değerinin gücü arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Adhokrasi kültürü dinamik, yenilikçi risk almaya cesaret eden yaratıcı lideri desteklemektedir. Adhokrasi kültüründe birey girişimcilik düşüncesi ile müşterilerin şu anki ihtiyaçları ile birlikte aynı zamanda gelecekte söz konusu olabilecek ihtiyaçlarını da karşılamayı amaçlamaktadır (Erdem, Adıgüzel ve Kaya: 2015: 79).

2.3. Klan

Aile tipi bir organizasyona benzerliğinden klan olarak adlandırılmıştır. Klan kültürü, birlik ve beraberliğin anlamlı olduğu, örgütte içe yönelik, örgütsel bağlılığın önemli olduğu, informal süreçlerin baskın olduğu örgütlerdir. Bu örgütler aile gibi olup, örgüt yöneticileri tıpkı ana-baba rolündedirler. Klan kültürde, ortak bir amaca odaklanan toplum ruhu çok güçlü ve sistemde yer alan bireylerin katkılarının değerlendirilmesi oldukça adildir. Dolayısıyla, bireyler bu amaç için çalışmaktan kendilerini alamazlar (Erdem, 2007: 67). Klan kültürü, firma ve organizasyonel esneklik ile ilgili hususlarda değerlerini ve inançlarını içsel temellere dayandırmaktadır (Cameron and Quinn, 1999: 41). Klan kültürü çalışanlar arası iletişimi ifade eder ve çalışanlar ve liderler sanki büyük bir aile gibidirler. Tüm personel birlikte çalışır ve samimi bir çalışma ortamı yaratılmak istenir. Organizasyonda daha az bürokrasi ve daha az resmileştirilmiş uygulamalarla, ailenin sahip olduğu ve yönettiği şirketler grup değerlerini hayata geçirerek katılımcı liderliği kullanılması klan kültürünün uygulanma şeklini ifade etmektedir (Mahendra and oth. 2021). Paylaşılan değerler ve hedefler, uyum, katılımcılık, bireysellik ve "bizlik" duygusu klan tipi firmalara nüfus etmektedir. Yönetimin temel görevi çalışanları güçlendirmek ve onların katılımını, bağlılığını ve sadakatini kolaylaştırmaktır (Cameron and Quinn, 1999: 41). Bu kültür türü tutarlılığa, katılımcılığa ve takım çalışmasına ağırlık verir. Bu kültür türünün vurgusu gelişmekte olan konudur. Resmi iletişim yerine ortak anlayış ve bağlılık sürecini belirler (Keskik, Akgün, Günsel ve İmamoğlu, 2008).

2.4. Pazar Kültürü

Pazar kültürü tipi büyük ölçüde Williamson'ın çalışmasına dayanmaktadır. Temel değerleri rekabet gücü ve üretkenliktir. Pazarda rekabet ve verimlilik organizasyonlara güçlü bir vurgu olarak etki eder (Übius and Alas, 2009:).

Dış odaklılığa rağmen durağanlık, kontrol gibi durumlarda oluşan örgüt kültürüdür. Çalışanlar başarıya odaklanmış olup, örgütsel amaçların dışında kişisel çıkarlarına dikkat etmekte diler. Performans, planlama ve etkinlik gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Bu örgüt kültüründe olanların dış paydaşlarla etkili ilişkileri vardır ve global işletmeler bu örgüt

kültürüne örnek gösterilebilir (Acar, 2013: 12). İşin tamamlanması için hedef ve sonuç odaklı bir organizasyon yapısı gereklidir. Liderler çalışan, üretken ve rekabetçi çalışanlar talep etmektedir. Kazanımlara vurgu yapmak organizasyonun birleştirir, itibarı ve başarıyı yaygınlaştırır. Uzun vadeli odak noktası rekabettir, rekabetçi fiyatlandırma ve pazar liderliği önemlidir (Tharp, 2009).

SONUÇ

Kurumsal yaşamda bireylerin davranışlarının en önemli belirleyici unsurlarından biri de örgüt kültürüdür. Değer yargılarının ya da normların davranışlarımızı belirlediği gibi örgütsel kültür de kurumsal hayatta çalışanların davranışlarını belirlemektedir. Bu noktada, bireylerin başarılı, verimli, üretken bir şekilde aidiyet duygusu ile çalışmalarını isteniyorsa örgütsel kültüre egemen olan ya da olması gereken örgüt kültürü tipinin ne olduğu araştırılmalıdır. Günümüzde, örgütler yıkıcı rekabet koşullarının da etkisiyle, müşteri beklentilerine, değişen ve gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerine, değişime ve dönüşüme cevap verebilecek yapıda yeni arayışlara yönelmiştir. Bu anlamda örgütün yöneldiği ve üzerinde en çok yoğunlaştığı ilk basamağı örgütün beşeri kaynağı oluşturmaktadır.

Kurumsal ve toplumsal yaşamda kişiler, sahip oldukları statü ve rollere uygun ilgili kültürün öngördüğü biçimde yerine getirir. Buradan hareketle, o örgüte hakim örgüt kültürü tipi, ilgili örgütte yer alanların davranışlarının en temel belirleyicisidir. Çalışanlar arası yaşanan hoşnutsuz durumlar, mobbing durumları, çatışma ya da önleme çalışmaları örgüt kültürü ile ilgilidir.

KAYNAKÇA

- Acar, A. Z. (2013). Farklı Örgüt Kültürü Tipleri ve Liderlik Tarzları ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Lojistik İşletmelerinde Bir Araştırma, *Journal: İşletme Araştırmaları Dergisi*. 5(2), 5-31.
- Akçakaya, M. (2016). Weber'in Bürokrasi Kuramının Bugünü Ve Geleceği. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(8), 275-295.
- Altan, S. (2019). Değişen Yönetim Anlayışında Bürokrasiye Çözüm Önerisi: Adhokrasi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 109-125.
- Aydın, A. H. (2015). *Yönetim Bilimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Başpınar, N. Ö. & Bayramlı Ü. Ü. (2010). Büro Yönetimi. Ankara: Nonel Yayın.
- Berberoğlu, G. (2002). Örgüt kültürü. İ. Özalp (ed.). Yönetim ve Organizasyon. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Bozkurt Ö. & Ergun, T. (2014). Kamu Yönetimi Sözlüğü. Ankara: TODAİE Sözlüğü.
- Dereli, T.(1976). *Organizasyonlarda Davranış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.
- Cameron, K., & Quinn, R. (1999). *Diagnosing And Changing Organizational Culture*. New York, NY: Addison-Wesley Series.
- Dursun, D. (2012). Bürokrasi Teorisi ve Yönetim. *Journal of Social Policy Conferences*, (37-38), 133-149.
- Erdem, R. (2007). Örgüt Kültürü Tipleri İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Elazığ İl Merkezindeki Hastaneler Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 2(2), 63-79.
- Erdem, R., Adıgüzel, O., & Kaya, A. (2015). Akademik Personelin Kurumlarına İlişkin Algıladıkları Ve Tercih Ettikleri Örgüt Kültürü Tipleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (36), 73-88.
- Ergün, E. (2007). Kurum Kültürünü Analiz Etmede Quinn ve Cameron'un Rekabetçi Değerler Analizi. 15. Yönetim Ve Organizasyon Kongresi, 266–271.
- Ertürk, M. (2000). *İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2014). *Kamu Yönetimi*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Genç, N. (2005). *Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Gümüşsuyu, Ç., (2005), *Yaratıcı Örgüt Kültürü*, Ankara: TODAİE yayınları.
- Güney, S. (2011). *Örgütsel Davranış*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gürsel, M. (2017). *Bilgi Eğitim ve Yönetim Bağlamında Çağdaş Toplum, Adhokrasi (Esnek Yapı)*, Ankara: Pegem Akademi.
- Keskin, H., Akgün, A.E.,Gürsel, A., & İmamoğlu, S. Z. (2008). The Relationships and Tacit Oriented KM Strategy. *Journal of Transnational Management*. (10), 3, 39-53.
- Khurosani, A. (2013). Adhocracy Culture Support and Leader's Working Creativity. *International Journal of Social Science and Humanity*, 3(4), 411-415.
- Mahendra, F., Syarifuddin S., Alex W., Ida N. & Syarifa H. (2021). Democratic Leadership Practice to Construct Clan Organizational Culture in Family Companies. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, (8), 1, 803–811

- Mintzberg, H. ve McHugh, A. (1985) Strategy Formation in an Adhocracy, *Administrative Science Quarterly*, 30(2), 160-197.
- Özdevecioğlu, M. & Akın, M. (2013). Yöneticilerin, Örgüt Kültürü ve Örgütlerarası Vatandaşlık Davranışları Algılamaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 112-131.
- Özdevecioğlu, M., & Çelik, C. (2010). Örgüt Kültürü Tipleri İtibariyle Bireylerin Algıladıkları Mağduriyet Farklılıklarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 95-111.
- Özer, M. A., Akçakaya, M., Yayalı, H. & Batmaz, N. Y. (2015). *Kamu Yönetimi Klasik (Yapı ve Süreçler)*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Özkalp, E. (2009). *Kültür, Davranış Bilimlerine Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Robbins, A.P. & Judge, T. A. *Örgütsel Davranış*. (Çev. İnci ERDEM). Ankara: Nobel Yayın.
- Sözen, S. (2005). *Teori ve Uygulamada Yeni Kamu Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şentürk, F. K., & Carman, Y. (2019). Örgüt Kültürünün Ve Örgütsel Adaletin Bilgi Paylaşımı Üzerine Etkisi: Bir Devlet Üniversitesi Örneği. *Alanya Akademik Bakış*, 3(1), 1-18.
- Ülle Ü. & Alas, R. (2009). Ruth Alas Organizational Culture Types as Predictors of Corporate Social Responsibility. *Commerce Of Engineering Decisions*, 61(1), 90-99.
- Tharp, Bruce M. 2009. Four Organizational Culture Types. Available online: <https://www.inspiredactionatwork.com/4-organizational-culture-types>
- Tunçer, P. (2018). *Yönetim ve Organizasyon*. Bursa: Ekin Yayınevi.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİ ETKİLEYEN MODERN ZAMAN TUZAKLARI:

HİLVAN MYO ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Dr. Serap ATEŞ

Harran Üniversitesi, Hilvan MYO,

sates@harran.edu.tr-0000-0002-9527-5183

ÖZET

Günümüzde, bazı insanlar zamanın bir türlü geçmek bilmediğinden yakınırken, bazıları ise yapmaları gereken işleri yetiştirememekten ve devamlı aceleci davranarak yaşamlarını koşturmaya içerisinde geçirdiklerinden vurmaktadır. Söz konusu bu bakış açılarındaki farklılık tamamen bireylerin yaşamlarını sürdürürken faaliyetlerini planlayıp planlamaması ve karşılaştıkları zaman tuzakları ile ilişkilidir. Zaman, telafi edilemeyen ve tekrar yerine konulması mümkün olmayan, paradan çok daha değerli bir kaynaktır. Bu çalışma ile aslında herkesin eşit miktarda sahip olduğu “zaman” kaynağının nasıl daha etkili kullanılacağı ve zaman yönetimi ile ilgili karşılaşılan modern zaman tuzaklarının neler olduğu araştırılmıştır. Bu amaçla Harran Üniversitesi, Hilvan Meslek Yüksekokulu’nda öğrenim gören öğrencilere toplam 10 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Beşli likert tipi sorulardan oluşan anketlerden toplam 113 tanesi analiz için uygun görülmüştür. Elde edilen anket verileri istatistiksel analiz programı SPSS 24 for Windows ile analizleri yapılarak, sonuçlar yorumlanmıştır. Analizler neticesinde elde edilen sonuçlara göre, Hilvan Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören üniversite öğrencileri, zamanı etkin yönetme konusunda modern çağın zaman tuzaklarından etkilenmektedirler. Çalışmada aynı zamanda üniversite öğrencilerinin bu zaman tuzaklarına düşmeden faaliyetlerini nasıl planlamaları gerektiği açıklanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Zaman, Zaman Yönetimi, Zaman Tuzakları

ABSTARCT

Nowadays, some people complain that time does not seem to pass by, while others say that they cannot complete the work they need to do and that they spend their lives in a rush by always being in a hurry. The difference in these perspectives is entirely related to whether individuals plan their activities while living their lives and the time traps they encounter. Time is a much more valuable resource than money, which cannot be compensated or replaced again. In this study, it was investigated how to use the "time" resource, which everyone has in equal amounts, more effectively and what the modern-day traps encountered regarding time management are. For this purpose, a survey consisting of a total of 10 questions was applied to students studying at Harran University, Hilvan Vocational School. A total of 113 of the surveys consisting of five-point Likert type questions were deemed suitable for analysis. The obtained survey data were analyzed with the statistical analysis program SPSS 24 for Windows and the results were interpreted. According to the results obtained from the analysis, university students studying at Hilvan Vocational School are affected by the time traps of the modern age in terms of effective time management. The study also explains how university students should plan their activities without falling into these time traps.

Key Concepts: Time, Time Management, Time Traps.

GİRİŞ

Zaman kavramı ve mahiyeti günümüzde hem bireyler hem de organizasyonlar için oldukça büyük önem teşkil etmektedir. Çünkü sahip olunan diğer kaynakların telafisi, yerine tekrar

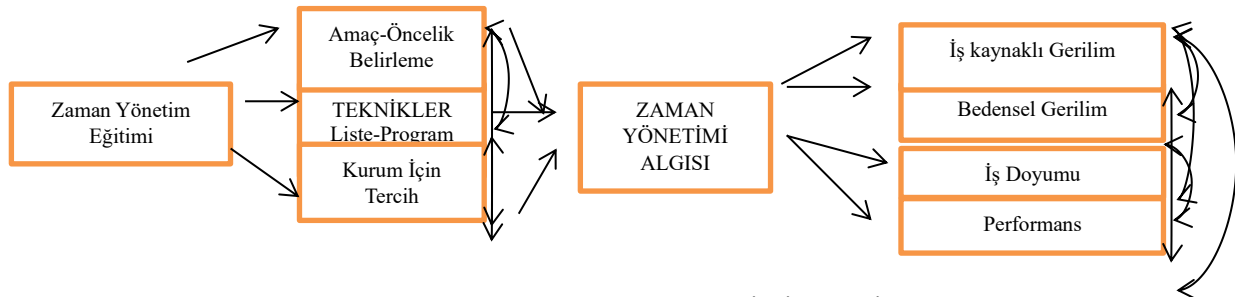
konulması mümkün iken, zaman için bu durum söz konusu değildir. Bu sebeple zaman çok iyi planlanmalı ve yapılacak faaliyetlerle ilgili zaman yönetiminin etkinliği sağlanmalıdır. Çalışmada üniversite öğrencilerinin zamanlarını nasıl harcadıkları ve modern zaman tuzaklarından nasıl etkilendikleri araştırılmıştır. Bu başlarda katılımcılara uygulanan anket verileri analiz edilerek sonuçlar yorumlanmıştır. Çalışmada ilk olarak kavramsal çerçeve sunulmuştur. Zaman ve zaman yönetimi kavramlarının literatürde yer alan tanımlarına yer vererek kavramlar açıklanmış olup ardından zaman yönetimi matrisi ile yapılması gereken iş süreçleri sıralanmıştır. Son olarak üniversite öğrencilerini etkileyen modern zaman tuzakları Hilvan MYO örneğinde incelenmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Zaman yönetimi ve bu sürecin etkin yönetilmesi, kullanılan tekniklerden verim alınması önemlidir. Konunun daha iyi anlaşılması için ilk olarak zaman ve zaman yönetimi kavramları açıklanmıştır.

1.1.Zaman ve Zaman Yönetimi

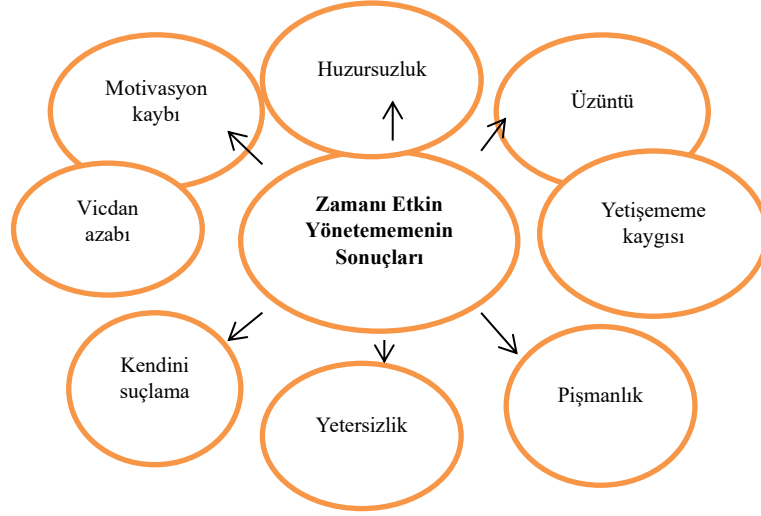
Zaman kelime anlamı olarak, olayların geçmişten bugüne ve geleceğe doğru birbirini izlediği ve kişilerin kontrolü dışında sürekli devam eden bir süreçtir (Gürbüz ve Aydın, 2012: 3). Zaman kavramında tek bir davranış görülmektedir: Devamlı akar. Toplanması, depolanması ve tekrarlanması mümkün değildir ve harcanır. İnsanın sınırlı bir yaşamı olduğu için sahip olduğu zamanı etkin kullanmalıdır (Güçlü, 2001: 88). Zaman kavramı, iş ya da oluşun içinden geçtiği, geçeceği veya geçiyor olduğu süre olan zaman, hareketi ve varoluşu ifade eden varoluşların meydana geldiği kozmik süreçtir (Tunçer, 2018: 335).

Şekil 1: Zaman Yönetimi Süreci

Kaynak: Macan, 1994: 384

Yönetim fonksiyonlarından olan kontrol, planlama fonksiyonunun önemli bir parçasıdır ve planlarda belirlenen amaçlara varılıp varılmadığını ortaya koymaktadır. Farklı bir ifade ile ortaya konulan planlar ne kadar mükemmel olsa da kontrolün olmadığı noktada etkinliği sağlamak mümkün olmayacaktır. Buradan hareketle zaman kavramı üzerinde de kontrol kurulmaz ise etkin zaman yönetiminden söz edilemez (Taner, 2005: 68). Zaman yönetimi işgücü oldukça yoğun olan yöneticilerin zamanlarını çok daha iyi bir şekilde organize etmelerini desteklemek adına bir eğitim aracı şeklinde Danimarka'da ortaya çıkmış ve dünyaya yayılmıştır (Akatay, 2003: 283).

Şekil 3: Zamanın Etkili Yönetilememesi Sonucu Ortaya Çıkan Sonuçlar

Kaynak: Tortumlu, Uzun ve Yanık, 2021: 390

Şekil 3, zamanın etkin yönetilememesini ortaya çıkardığı sonuçları sunmaktadır. Yapılan bir çalışmada zamanın etkili yönetilememesinin ortaya çıkardığı sonuçlar motivasyon kaybı, huzursuzluk hali, üzüntü duyma, işlere yetişememe, pişmanlık

AKTİVİTELER	ACİL	ACİL DEĞİL
ÖNEMLİ	I Krizler Zaman limiti ola projeler Zorlayıcı sorunlar (Müşteri şikayetler)	II Önleyici aktiviteler İlişki geliştirme, Yeni fırsatlar ortaya çıkarma Planlama Rekreasyon
ÖNEMLİ DEĞİL	III Bölünmeler, aramalar (Çalan telefonlar) Rapor ve bazı postalar Toplantılar	IV Önem taşımayan meşguliyet (Rutin işler) Posta ve telefonlar Zaman harcayıcı aktiviteler

Tablo 1: Zaman Yönetimi Matrisi

Kaynak: Taner, 2005: 69

Tablo 1, zaman yönetimi matrisini ifade etmektedir. Birinci hücrede yer alan önemli acil olarak nitelenen aktiviteler yöneticilerin sahip oldukları zamanları üzerinde ağırlık taşır. İkinci

hücre önemli acil olmayan olarak sınıflanan aktiviteler yönetici kadrosunda bulunan kişilerin zaman yönetiminde birinci önceliği almalıdır. Bunlar sorunlarla mücadele etmek yerine sorunları yok eden süreçler oluştururlar. Bunlara verilen öncelik acil problemlerin minimize edilmesi, zaman kaynaklı streslerin ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Uzun dönemli başarı sağlamak için, hazırlık, planlama, örgütlenme, önleyici bakım ve esneklik kazandırma önem arz etmektedir. Matrisin üçüncü hücrelerinde yer alan aktiviteler, önemsiz acil aktiviteler olup, diğer kişilerin ihtiyaçlarına cevap verebilen fakat yöneticinin rutininde sapmaya neden olmaktadır.

2. HİLVAN MYO ÖĞRENCİLERİNİ ETKİLEYEN MODERN ZAMAN TUZAKLARI

Bu çalışma Harran Üniversitesi Hilvan MYO öğrencilerinde internet, sosyal medya ve akıllı telefon bağımlılığının öğrencilerin zaman yönetimine olan etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini Hilvan ilçesindeki MYO öğrencileri arasından tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş toplam 113 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcılara toplam 10 sorudan oluşan anket soruları yönlendirilmiştir. 5’li likert tipi sorulara verilen cevaplar ve oranları şu şekildedir:

Tablo 1: “Video Platformlarını (Youtube) Kullanırken, Kendimi İlgili-İlgisiz Birçok Şeyi İzlerken Yakalıyorum” İfadesine Verilen Yanıtlar:

1. Video platformlarını (youtube) kullanırken, kendimi ilgili-ilgisiz birçok şeyi izlerken yakalıyorum.	Frequency	Percent
Beni hiç yansıtıyor	30	26,8
Beni pek yansıtıyor	17	15,2
Beni biraz yansıtıyor	40	35,7
Beni çoğunlukla yansıtıyor	17	15,2
Beni tamamen yansıtıyor	7	6,3
Total	111	99,1
Missing System	1	
Total	112	

Tablo 1, katılımcılara ilk olarak “Video platformlarını (youtube) kullanırken, kendimi ilgili ilgisiz birçok şeyi izlerken yakalıyorum” şeklinde yöneltilen ifadeye verilen yanıtları ortaya koymaktadır. Bu na göre katılımcılardan 30 kişi (%26,8) beni hiç yansıtıyor, 17 kişi (% 15,2) beni pek yansıtıyor, 40 kişi (%35,7) beni biraz yansıtıyor, 17 kişi (%15,2) beni çoğunlukla yansıtıyor ve 7 kişi (% 6,3) ise beni tamamen yansıtıyor olarak cevap vermiştir.

Tablo 2. “Video Platformlarını İzlemek İçin Ayırdığım Sürenin Dışına Çıkıyorum.” İfadesine Verilen Yanıtlar:

2. Video platformlarını izlemek için ayırdığım sürenin dışına çıkıyorum.		
	Frequency	Percent
Beni hiç yansıtıyor	16	14,3
Beni pek yansıtıyor	20	17,9
Beni biraz yansıtıyor	38	33,9
Beni çoğunlukla yansıtıyor	26	23,2
Beni tamamen yansıtıyor	12	10,7
Total	112	100
Missing System		
Total		

Katılımcılara yöneltilen “Video platformlarını izlemek için ayırdığım sürenin dışına çıkıyorum.” ifadesine, 16 öğrenci (%14,3) beni hiç yansıtıyor, 20 öğrenci (%17,3) beni pek yansıtıyor, 38 (%33,9) öğrenci beni biraz yansıtıyor, 26 öğrenci (%23,2), 12 öğrenci (%10,7) beni tamamen yansıtıyor şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 3: “Çevrimiçi Sohbet Gruplarındaki (Whats Up vb.) Konuşmalara Dalıp Yapmam Gereken İşleri Geciktiriyorum.” İfadesine Verilen Yanıtlar:

3. Çevrimiçi sohbet gruplarındaki (Whats up vb.) konuşmalarına dalıp yapmam gereken işleri geciktiriyorum		
	Frequency	Percent
Beni hiç yansıtıyor	38	33,9
Beni pek yansıtıyor	31	27,7
Beni biraz yansıtıyor	27	24,1
Beni çoğunlukla yansıtıyor	9	8,0
Beni tamamen yansıtıyor	7	6,3
Total	112	100
Missing System		
Total		

Tablo 3 çevrimiçi sohbet gruplarındaki (Whats up vb.) konuşmalara dalıp yapmam gereken işleri geciktiriyorum, başlıklı soruya gelen ifadeleri ortaya koymaktadır. Buna göre, bu ifadeye katılımcılardan toplam 38 öğrenci beni hiç yansıtıyor, 31 kişi beni pek yansıtıyor, 27 öğrenci beni biraz yansıtıyor, 9 öğrenci beni çoğunlukla yansıtıyor ve 7 öğrenci beni tamamen yansıtıyor şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 4: “Çevrimiçi Sohbet Gruplarındaki Konuşmalara Kayıtsız Kalamıyorum.”

İfadesine Katılımcılardan Gelen Yanıtlar:

4. Çevrimiçi sohbet gruplarındaki konuşmalara kayıtsız kalamıyorum.		
	Frequency	Percent
Beni hiç yansıtıyor	37	33,0
Beni pek yansıtıyor	29	25,9
Beni biraz yansıtıyor	31	27,7
Beni çoğunlukla yansıtıyor	11	9,8
Beni tamamen yansıtıyor	4	3,6
Total	112	100,0
Missing System		
Total		

Tablo 4'e göre, çevrimiçi sohbet gruplarındaki konuşmalara kayıtsız kalamıyorum şeklinde katılımcılara yöneltilen ifadelerle gelen yanıtla şu şekildedir: 37 katılımcı beni hiç yansıtıyor, 29 katılımcı beni pek yansıtıyor, 31 katılımcı beni biraz yansıtıyor, 11 katılımcı beni çoğunlukla yansıtıyor ve 4 katılımcı beni tamamen yansıtıyor şeklinde cevaplar vermiştir.

Tablo 5: “Çevrimiçi Sohbet Gruplarımı Anlık Olarak Takip Ediyorum.” İfadesine Katılımcılardan Gelen Yanıtlar:

5. Çevrimiçi sohbet gruplarımı anlık olarak takip ediyorum.		
	Frequency	Percent
Beni hiç yansıtıyor	39	34,8
Beni pek yansıtıyor	36	32,1
Beni biraz yansıtıyor	22	19,6
Beni çoğunlukla yansıtıyor	9	8,0
Beni tamamen yansıtıyor	5	4,5
Total	111	99,1
Missing System	1	9
Total	112	100

Çevrimiçi sohbet gruplarımı anlık olarak takip ediyorum” ifadesine toplam 113 katılımcıdan 39 katılımcı, beni hiç yansıtıyor, 36 katılımcı beni pek yansıtıyor, 22 katılımcı beni biraz yansıtıyor, 9 katılımcı beni çoğunlukla yansıtıyor ve 5 katılımcı beni tamamen yansıtıyor şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 6: “Bir İşte Veya Ders Çalışırken Göz Ucuyla Çevrimiçi Sohbet

**Gruplarına Bakıp Asıl İşime Odaklanmakta Güçlük Çekiyorum.”
İfadesine Katılımcılardan Gelen Yanıtlar:**

6. Bir işte veya ders çalışırken göz ucuyla çevrimiçi sohbet gruplarına bakıp asıl işime odaklanmakta güçlük çekiyorum.		
	Frequency	Percent
Beni hiç yansıtıyor	43	38,4
Beni pek yansıtıyor	31	27,7
Beni biraz yansıtıyor	24	21,4
Beni çoğunlukla yansıtıyor	9	8,0
Beni tamamen yansıtıyor	4	3,6
Total	111	99,1
Missing System	1	,9
Total	112	100,0

Katılımcılara yöneltilen 6. İfade “Bir işte veya ders çalışırken göz ucuyla çevrimiçi sohbet gruplarına bakıp asıl işime odaklanmakta güçlük çekiyorum.” İfadesidir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%38,4) bu ifadeye beni hiç yansıtıyor, % 27,7’si beni pek yansıtıyor, % 21,4’ü beni biraz yansıtıyor şeklinde cevap vermiştir. Aynı ifadeye %8’lik bir oran beni çoğunlukla yansıtıyor ve %3,6’lık bir oran ise beni tamamen yansıtıyor şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 7: “Gün İçerisinde Sosyal Medya Platformlarına (Instagram Vb.)
Gerektiğinden Fazla Zaman Harcadığımı Düşünüyorum.” İfadesine
Gelen Yanıtlar

7. Gün içerisinde sosyal medya platformlarına (Instagram vb.) gerektiğinden fazla zaman harcadığımı düşünüyorum.		
	Frequency	Percent
Beni hiç yansıtıyor	19	17,0
Beni pek yansıtıyor	29	25,9
Beni biraz yansıtıyor	30	26,8
Beni çoğunlukla yansıtıyor	24	21,4
Beni tamamen yansıtıyor	10	8,9
Total	112	100,0
Missing System		
Total		

Tablo 7’ye göre, gün içerisinde sosyal medya platformlarına (Instagram vb.) gerektiğinden fazla zaman harcadığımı düşünüyorum şeklinde katılımcılara yöneltilen ifadeler gelen yanıtla şu şekildedir: 19 katılımcı beni hiç yansıtıyor, 29 katılımcı beni pek yansıtıyor, 30 katılımcı beni biraz yansıtıyor, 24 katılımcı beni çoğunlukla yansıtıyor ve 10 katılımcı beni tamamen yansıtıyor şeklinde cevaplar vermiştir.

Tablo 8: “Sosyal Medya Platformlarımı Kullanmaya Dalıp Gün İçerisinde Kendim

İçin Yaptığım Programı Aksatıyorum” ifadesine Katılımcılardan Gelen Yanıtlar:

8. Sosyal medya platformlarını kullanmaya dalıp gün içerisinde kendim için yaptığım programı aksatıyorum		
	Frequency	Percent
Beni hiç yansıtıyor	34	30,4
Beni pek yansıtıyor	31	27,7
Beni biraz yansıtıyor	29	25,9
Beni çoğunlukla yansıtıyor	13	11,6
Beni tamamen yansıtıyor	5	4,5
Total	112	100
Missing System		
Total		

Tablo 8 sosyal medya platformlarını kullanmaya dalıp gün içerisinde kendim için yaptığım programı aksatıyorum, başlıklı soruya gelen ifadeleri ortaya koymaktadır. Buna göre, bu ifadeye katılımcılardan toplam 34 öğrenci beni hiç yansıtıyor, 31 kişi beni pek yansıtıyor, 29 öğrenci beni biraz yansıtıyor, 13 öğrenci beni çoğunlukla yansıtıyor ve 5 öğrenci beni tamamen yansıtıyor şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 9: “Bir bölüm TV dizisi veya programı izlemeyi planlamama rağmen bu sınırı aşarım.” İfadesine Katılımcılardan Gelen Yanıtlar:

9. Bir bölüm TV dizisi veya programı izlemeyi planlamama rağmen bu sınırı aşarım.		
	Frequency	Percent
Beni hiç yansıtıyor	39	34,8
Beni pek yansıtıyor	26	23,2
Beni biraz yansıtıyor	32	28,6
Beni çoğunlukla yansıtıyor	8	7,1
Beni tamamen yansıtıyor	6	5,4
Total	111	99,1
Missing System	1	,9
Total	112	100,0

Tablo 9’a göre, “Bir bölüm TV dizisi veya programı izlemeyi planlamama rağmen bu sınırı aşarım” şeklinde yöneltilen ifadeye gelen yanıtla şu şekildedir: 39 katılımcı beni hiç yansıtıyor, 26 katılımcı beni pek yansıtıyor, 32 katılımcı beni biraz yansıtıyor, 8 katılımcı beni çoğunlukla yansıtıyor ve 6 katılımcı beni tamamen yansıtıyor şeklinde cevaplar vermiştir.

Tablo 10: “Çevrimiçi Oyunlarda (PUBG Vb.) Çok Vakit Harcayarak, Kendimi

Ve Çevremdeki İnsanları İhmal Ederim” ifadesine
Katılımcılardan Gelen Yanıtlar:

10. Çevrimiçi oyunlarda (PUBG vb.) çok vakit harcayarak, kendimi ve çevremdeki insanları ihmal ederim		
	Frequency	Percent
Beni hiç yansıtıyor	74	66,1
Beni pek yansıtıyor	22	19,6
Beni biraz yansıtıyor	12	10,7
Beni çoğunlukla yansıtıyor	2	1,8
Beni tamamen yansıtıyor	2	1,8
Total	112	100,0
Missing System		
Total		

Tablo 10’a göre, “Çevrimiçi oyunlarda (PUBG vb.) çok vakit harcayarak, kendimi ve çevremdeki insanları ihmal ederim” şeklindeki ifadeye gelen yanıtla şu şekildedir: 74 katılımcı beni hiç yansıtıyor, 22 katılımcı beni pek yansıtıyor, 12 katılımcı beni biraz yansıtıyor, 2 katılımcı beni çoğunlukla yansıtıyor ve 2 katılımcı beni tamamen yansıtıyor şeklinde cevaplar vermiştir.

SONUÇ

Zaman telafisi mümkün olmayan ve tüm bireylere eşit bir şekilde dağıtılan bir kaynaktır. Söz gelimi kaybedilen bir para yada araç gereç bir süre sonra telafi edilerek yerine konulması mümkün iken zaman kaynağı için aynı durum söz konusu değildir. Bu sebeple zaman tüm kişi ve kurumlarca dikkatli ve özenli kullanılması ve yönetilmesi gerekmektedir. Zamanın yönetilmesinde kişilere engel teşkil eden bir çok faktör vardır. Bu faktörler çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulabilir. Zaman tuzaklarının araştırıldığı bir çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre (Tortumlu, Uzun ve Yanık, 2021) zaman tuzakları teknoloji kaynaklı zaman tuzakları ve kişiden kaynaklı zaman tuzakları olmak üzere iki başlıkta sunulmuştur. Teknoloji kaynaklı zaman tuzakları Youtube kullanımı, sosyal medya kullanımı, online sohbet ve Tv programları ve diziler olarak sunulurken; kişiden kaynaklanan zaman tuzakları ise erteleme, unutkanlık, acelecilik ve uyku düzensizliğidir.

Bu çalışmada Harran Üniversitesi Hilvan MYO öğrencilerini etkileyen modern zaman tuzakları araştırılmıştır. Bu bağlamda, 113 öğrenci için toplam 10 sorudan oluşan bir anket uygulanmış, elde edilen veriler analiz edilerek yorumlanmıştır. Gelen anket verilerinin toplam 112 tanesi analiz için uygun görülmüştür. Buna göre Hilvan MYO öğrencilerini etkileyen zaman tuzakları youtube kullanımı, çevrimiçi sohbet grupları, çevrimiçi uyun platformları, sosyal medya, TV ve diziler olduğu görülmüştür. Özellikle bu platformlarda harcanan zamanın planlananın üstünde bir süre olduğu dikkati çekmiştir.

Üniversite öğrencilerinde zaman yönetimi ile ilgili davranışlar ve edinilen alışkanlıklar incelenmelidir. Kısa bir süre sonra örgütsel yaşamın beşeri kaynağını teşkil edecek olan bireylerde zaman yönetimi tuzaklarının neler olduğu araştırılmalı ve zamanı etkin kullanabilme ve yönetebilme konularında öğrencilere eğitim ve seminerler düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

Akatay, A. (2003). Örgütlerde Zaman Yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*

- Dergisi(10)*, 281-300.
- Güçlü, D. D. N. (2001). Zaman Yönetimi. Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 25(25), 87-106.
- Gürbüz, M. & Aydın A. H. Zaman Kavramı ve Yönetimi. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2) 2012
- Macan, T. H. (1994). Time Management: Test of a Process Model. *Journal of Applied Psychology*, 79(3), 381–391.
- Taner, B.(2005). ZAMAN YÖNETİMİ. Öneri Dergisi, 6(23), 67-71.
- Tortumlu, M., Uzun, K. & Yanık, A. (2021). Time Traps of the Modern Age: Views of Young Adults About Time Management. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 11 (3), 377-396.
- Tortumlu, M., & Uzun, K. (2023). 21. Yüzyılın Zaman Tuzaklarına Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması: Modern Çağın Zaman Tuzakları Ölçeği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 552-569.
- Tunçer, P. (2018). *Yönetim ve Organizasyon*. Bursa: Ekin Yayınevi

YAPAY ZEKÂ, ETİK VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Duygu Koçak¹

Yozgat Bozok Üniversitesi

ulu_dyg@hotmail.com – 0009-0007-7729-2602

ÖZET

Yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin, kullanıcıların mahremiyetine yönelik riskler ve tüketici davranışlarını manipüle etme potansiyeli açısından önemi giderek artmaktadır. YZ, bireylerin geçmişteki tercihlerini analiz ederek yeni ürün önerileri sunmakta ve tüketiciyi gizlice yönlendirmektedir. Örneğin, herhangi bir alışveriş platformunda beğenilen bir ürün, diğer arama motorlarında tekrar gösterilerek tüketim davranışlarını teşvik etmektedir.

Mahremiyet ve gizlilik, YZ'nin yükselişiyle birlikte daha fazla tartışılan kavramlar haline gelmiştir. Avrupa Konseyi, veri işlemede şeffaflık ve veri minimizasyonu ilkelerine dikkat edilmesi gerektiğini belirtirken, Türkiye gibi ülkelerde e-devlet uygulamaları bu konuda örnek gösterilebilir. Kullanıcı verilerinin gizliliğini korumak için VPN, tarayıcı gizlilik modu ve çerez yönetimi gibi araçlar giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Ancak veri toplama süreçlerinin kullanıcıların açık rızasıyla gerçekleşmesi ve verinin güvenilir platformlar aracılığıyla işlenmesi temel bir zorunluluk haline gelmiştir.

YZ'nin tüketici davranışlarını manipüle etme sürecinde ikna teknikleri büyük bir rol oynamaktadır. Karşılıklılık, sosyal kanıt, kıtlık gibi yöntemlerle bireylerin karar verme süreçleri yönlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, influencer'lar ve otorite figürlerinin etkisi artırılmakta, kullanıcılar kendilerini sosyal baskı altında hissederek belli ürünlere yönlenebilmektedir.

Son olarak, YZ'nin etik boyutu algoritmik yanlılık ve adil algoritma tasarımı konularını da gündeme getirmektedir. Algoritmaların yanlı olmaması için veri setlerinin tarafsız seçilmesi önemlidir. Avrupa Parlamentosu, YZ'nin yüz tanıma gibi hassas alanlarda kullanılmasına yönelik kısıtlamalar getirmiştir. Ayrıca, Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR) ve Kaliforniya Tüketici Gizliliği Yasası gibi düzenlemeler, tüketicilere kişisel verilerini yönetme hakkı tanıyarak önemli bir güvenlik çerçevesi sunmaktadır. Bu çalışmada, YZ'nin etik ve güvenlik alanındaki etkileri detaylandırılmış ve toplumsal fayda için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Tüketici Davranışı, Manipülasyon, Etik, Kişisel Veriler

---

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Yozgat Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Email: ulu_dyg@hotmail.com, ORCID: 0009-0007-7729-2602

A REVIEW ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE, ETHICS AND CONSUMER BEHAVIOR

Artificial intelligence (AI) technologies are becoming increasingly important in terms of risks to users' privacy and the potential to manipulate consumer behavior. By analyzing individuals' past preferences, AI offers new product recommendations and secretly guides the consumer. For example, a product that is liked on a shopping platform is reappeared on other search engines, encouraging consumption behaviors.

Privacy and confidentiality have become more debated concepts with the rise of AI. While the Council of Europe states that the principles of transparency and data minimization should be considered in data processing, e-government applications in countries such as Turkey are exemplary in this regard. Tools such as VPN, browser privacy mode and cookie management are becoming increasingly important to protect the privacy of user data. However, it is essential that data collection processes are carried out with the explicit consent of users and that data is processed through trusted platforms.

Persuasion techniques play a major role in AI's manipulation of consumer behavior. Through methods such as reciprocity, social proof and scarcity, individuals' decision-making processes can be directed. In this context, the influence of influencers and authority figures is increased, and users may feel under social pressure and be directed towards certain products.

Finally, the ethical dimension of AI also raises the issues of algorithmic bias and fair algorithm design. In order for algorithms not to be biased, it is important that data sets are selected objectively. The European Parliament has imposed restrictions on the use of AI in sensitive areas such as face recognition. Furthermore, regulations such as the General Data Protection Regulation (GDPR) and the California Consumer Privacy Act provide an important security framework by giving consumers the right to manage their personal data. In this study, the ethical and security implications of AI are elaborated and recommendations for societal benefit are presented.

Keywords: Artificial Intelligence, Consumer Behavior, Manipulation, Ethics, Personal Data

GİRİŞ

Yapay zekâ (YZ) teknolojileri, günümüz toplumunda hızla gelişen ve hayatın her alanını dönüştüren bir güç haline gelmiştir. Hem bireysel yaşamı hem de iş dünyasını etkileyen bu teknolojiler, toplumsal yapıyı şekillendiren önemli bir faktör haline gelmiştir. Yapay zekâ, üretimden hizmet sektörüne kadar birçok endüstride önemli değişimler yaratmıştır. Otomasyon sistemleri, üretim hattındaki verimliliği artırırken, robotik teknolojiler daha hızlı ve daha düşük maliyetle üretim yapabilmeyi sağlamaktadır. YZ teknolojileri, aynı zamanda yeni iş alanları ve girişimcilik fırsatları yaratmakta, ancak bunun yanında bazı mesleklerin ortadan kalkmasına da yol açmaktadır. Bu nedenle, iş gücü piyasasında önemli dönüşümler yaşanmaktadır.

Tüketici davranışları, bireylerin ürün veya hizmet satın alma kararlarını etkileyen çeşitli faktörlere dayanır. Bu faktörler, psikolojik, sosyo-kültürel, kişisel ve çevresel etmenlerden oluşmaktadır. Son yıllarda, teknolojinin hızla gelişmesi ve özellikle yapay zekânın (YZ) kullanımının artması, bu süreçte önemli değişimlere yol açmıştır. Yapay zekâ, tüketici davranışlarını şekillendiren bu faktörlerin analiz edilmesinde ve bu davranışların daha iyi anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Yapay zekâ, psikolojik faktörleri anlamak için büyük veri analizlerinden faydalanmaktadır. Örneğin, sosyal medya analizleri ve müşteri geri bildirimleriyle tüketici algılarını izleyebilir ve buna göre kişiselleştirilmiş pazarlama stratejileri geliştirebilir. YZ, tüketicilerin tercihlerini, geçmiş satın alma davranışlarını ve duygusal tepkilerini analiz ederek onlara özel önerilerde bulunabilir. Bu sayede markalar, daha etkili pazarlama ve reklam kampanyaları oluşturabilir.

Yapay zekâ, sosyal medya ve dijital platformlardan toplanan verilerle, belirli kültürel ve sosyal grupların davranışlarını daha iyi analiz edebilir. Örneğin, YZ tabanlı araçlar, sosyal medyada ne tür içeriklerin daha fazla ilgi gördüğünü belirleyebilir ve bu veriler, daha hedeflenmiş reklamlar ve içerikler oluşturulmasına olanak tanır. Ayrıca, kişisel değerler ve sosyal etkileşimler göz önünde bulundurularak, markalar daha etkili hedefleme yapabilir.

Yapay zekâ, kişisel veriler aracılığıyla, bireylerin yaşam tarzlarını ve tercihlerini anlamada oldukça etkilidir. Örneğin kullanıcıların arama geçmişi, satın alma geçmişi ve çevrimiçi davranışlarını analiz ederek kişiye özel teklifler sunabilir veya kişilerin yaşam tarzlarını ve ilgi alanlarını daha iyi tahmin ederek, pazarlama stratejilerini kişiselleştirebilir. Bunun yanında YZ çevresel faktörleri ve trendleri izlemek için büyük veri analizleri yaparak markaların daha çevik ve hızla adapte olmalarını sağlar. Tüketicilerin ekonomik koşullara ve mevsimsel değişimlere nasıl tepki vereceğini analiz ederek, firmaların doğru zamanlamayla ürün tanıtımı yapmalarına olanak tanımaktadır.

YZ, bu faktörleri analiz etme ve anlamada çok güçlü araçlar sunar. Büyük veri analitiği, makine öğrenimi ve doğal dil işleme gibi YZ teknikleri, tüketicilerin online ve offline davranışlarını daha doğru bir şekilde tahmin etmeye olanak tanır. Örneğin, kişisel asistanlar (Siri, Alexa), alışveriş önerileri ve chat-botlar gibi YZ tabanlı araçlar, tüketici deneyimlerini iyileştirir. Bu süreçte, YZ ayrıca tüketici verilerini toplar ve analiz eder, kişiselleştirilmiş reklamlar ve kampanyalar oluşturur.

Sonuç olarak tüketici davranışlarını etkileyen çok sayıda faktör bulunmaktadır ve yapay zekâ, bu faktörlerin analiz edilmesinde, doğru pazarlama stratejilerinin oluşturulmasında ve kişiye özel hizmetlerin sunulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Tüketicilerin tercihlerini daha iyi anlamak, markaların rekabet avantajı sağlamasında kritik bir faktördür ve YZ, bu sürecin merkezine yerleşmiş durumdadır.

1. YAPAY ZEKÂ, TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI VE MAHREMİYET İLİŞKİSİ

Yapay zekâ (YZ), tüketici davranışlarını analiz etme ve yönlendirme yeteneği ile işletmelerin pazarlama stratejilerini şekillendirme süreçlerini büyük ölçüde dönüştürmüştür. Bu kapsamda yapay zekânın şu şekilde etkileri bulunmaktadır:

YZ, tüketici davranışlarının öngörülmesi için makine öğrenmesi ve doğal dil işleme gibi yöntemleri kullanarak tüketici tercihleri ve satın alma alışkanlıkları hakkında derinlemesine içgörüler sunar. Ancak bu süreçte veri gizliliği gibi etik zorluklar da bulunmaktadır (Prakash vd., 2023). Bu süreç, şirketlerin müşterileri hakkında daha fazla bilgi edinmesine ve daha hedeflenmiş, kişiselleştirilmiş hizmetler sunmasına olanak tanır. Ancak, bu teknolojilerin kullanımı beraberinde bazı etik zorluklar da getirir. Etik zorluklar, insanların doğruyu yanlıştan ayırt etme, değerler ve moral sorumluluklar gibi konularda karşılaştıkları karmaşık ve bazen çözülmesi güç sorunlardır. Bu zorluklar farklı bağlamlarda ortaya çıkabilir ve genellikle kişisel, toplumsal, profesyonel veya kültürel faktörlerden kaynaklanır.

Etik zorlukların başlıcalarını şu şekilde sıralayabiliriz.

- **Çıkar Çatışması:** Bir kişi veya kurum, kendi çıkarlarını başkalarının çıkarlarıyla çatışan şekilde savunduğunda etik zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bu, özellikle iş dünyasında, devlet politikalarında veya akademik araştırmalarda sıkça karşılaşılan bir sorundur.
- **Adalet ve Eşitlik:** Bireylerin veya grupların eşit bir şekilde muamele görmesi gerektiği durumlarda, bazı insanlar veya gruplar daha fazla ayrıcalığa sahip olabilir. Bu durum, iş yerlerinde, eğitimde veya hukuk sisteminde adaletsizliklere yol açabilir.
- **Bireysel Haklar ve Toplumsal İhtiyaçlar Arasındaki Denge:** Bireylerin özgürlükleri ve hakları, bazen toplumsal ihtiyaçlarla çelişebilmektedir. Örneğin, bir toplumun güvenliği için bireysel özgürlüklerin sınırlanması gerektiği durumlar etik bir sorun yaratabilir (örneğin, gözetim, mahremiyet).
- **Yalan Söyleme ve Bilgi Manipülasyonu:** Bilgi saklama, yanlış yönlendirme veya yalan söyleme etik dışı davranışlardır. Bu tür davranışlar, gazetecilik, iş dünyası ve siyasette sıkça karşılaşılan zorluklardır.
- **Sosyal Sorumluluk:** Şirketlerin veya bireylerin toplumsal sorunlara duyarlı olup olmamaları da bir etik meseledir. Çevre kirliliği, iş gücü hakları, hayvan hakları gibi konularda sosyal sorumluluk bilinci ile hareket etmek gerekebilir.
- **Bağlılık ve Sadakat:** Bir çalışan, kurumuna veya bir kişi, başkalarına sadık olmalıdır, ancak bu sadakat bazen etik dışı veya zararlı sonuçlar doğurabilir. Örneğin, bir çalışanın kötüye kullanım veya yasa dışı faaliyetlere göz yumması gerektiğinde sadakat ve etik arasında bir çelişki ortaya çıkar.
- **Teknolojik İlerlemeler ve Etik:** Yapay zekâ, biyoteknoloji, genetik mühendislik gibi teknolojik gelişmelerle birlikte etik sorular artmaktadır. Bu alandaki etik sorunlar, insanların mahremiyeti, biyolojik sınırların aşılması ve insanlık için potansiyel tehlikelerle ilgilidir.
- **Kültürel Farklılıklar ve Evrensel Değerler:** Farklı kültürler ve toplumlar, etik konusunda farklı anlayışlara sahip olabilir. Evrensel değerlerin belirlenmesi ve farklı kültürel normlarla uyumlu bir etik çerçeve oluşturulması zor olabilir.
- **Sosyal Medya ve Etik:** Dijital dünyada, özellikle sosyal medyada yapılan paylaşımlar, bireylerin mahremiyetine ve başkalarının haklarına saygısızlık gibi etik sorunları gündeme getirebilmektedir. Bu etik zorluklar, kişisel ahlaki değerlerin ötesinde,

toplumsal normlar, hukuki düzenlemeler ve küresel sorumluluklar gibi geniş bir bağlamda ele alınmaktadır.

Tüketici ve Yapay Zeka (YZ) etkileşimlerinde güven, etkileşim kalitesi ve empati gibi faktörlerin önemi, günümüzde dijital dönüşümün ve teknolojinin hızla ilerlemesiyle daha da belirgin hale gelmiştir. Bu faktörler, hem tüketicilerin YZ sistemlerine olan güvenini pekiştirmekte hem de pazarlama stratejilerinin daha etkili bir şekilde işlenmesini sağlamaktadır.

Tüketicilerin YZ'ye güven duyması, onların YZ tabanlı hizmetleri benimsemeleri ve bu teknolojiyi kullanma kararları üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Güven, özellikle kişisel verilerin korunması ve doğru bilgi sağlanması açısından kritik bir rol oynamaktadır. YZ sistemlerinin şeffaflığı, doğru işlem yapma kapasitesi ve güvenli veri yönetimi, tüketicinin güvenini artırır.

Etkileşim kalitesi, YZ'nin ne kadar kullanıcı dostu ve etkili olduğuyla ilgilidir. YZ, kullanıcıların ihtiyaçlarını ne kadar hızlı ve doğru şekilde karşılayabiliyorsa, etkileşim kalitesi de o kadar yüksek olmaktadır. YZ sistemleri, sesli yanıt sistemlerinden kişisel asistanlara kadar birçok formda olabilir ve her etkileşimde kullanıcıya değer katacak şekilde çalışmalıdır. Kullanıcılar, YZ ile olan etkileşimlerinden memnun kaldıklarında, bu deneyim onların YZ'ye olan bağlılıklarını artırır.

Empati, özellikle müşteri hizmetlerinde, YZ'nin insan benzeri bir anlayış ve duyarlılık sergileyebilmesiyle ilgilidir. YZ'nin duygusal zekâsını geliştirmek, tüketicinin deneyimini daha kişisel ve anlamlı hale getirebilir. YZ, doğru ve anlamlı yanıtlar verebildiğinde ve kullanıcının duygusal durumuna duyarlı olduğunda, tüketiciyle daha derin bir bağ kurar. Empati, kullanıcıya sadece bir problem çözme aracı değil, aynı zamanda bir destek ve anlayış kaynağı olarak sunulursa, YZ'ye olan bağlılık artar.

Bu üç faktörün birleşimi, markaların YZ'yi nasıl kullandığını ve pazarlama kampanyalarını nasıl şekillendirdiğini etkilemektedir. Tüketicilerin YZ'ye olan güveni ve bağlılığı, markaların daha etkili pazarlama stratejileri geliştirmelerine olanak tanır. Özellikle kişiselleştirilmiş pazarlama kampanyaları, YZ'nin tüketicilerin tercihlerine ve geçmiş davranışlarına göre şekillendirilmesiyle daha başarılı olabilmektedir. YZ'nin sağladığı doğru bilgiler ve empatik yaklaşımlar, markaların müşteri memnuniyetini artırarak daha güçlü bir marka sadakati yaratabilir.

Tüketici ve YZ arasındaki etkileşimin kalitesi, güven ve empati gibi faktörlerle şekillenir. Bu etkileşimlerin etkili bir şekilde yönetilmesi, hem tüketicilerin YZ teknolojilerine olan bağlılıklarını güçlendirir hem de pazarlama stratejilerinin başarısını artırır (Pop vd., 2023). Sosyal medya platformlarında Yapay Zekâ (YZ) kullanımı, tüketici davranışlarını daha iyi anlamak ve bu davranışlara göre stratejiler geliştirmek açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Aynı zamanda YZ, influencer'lar ve markaların sosyal medya üzerindeki etkilerini artırarak, sosyal medya pazarlamasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu etkileşimlerin nasıl işlediğini ve

YZ'nin sosyal medya pazarlamasındaki rolünü daha iyi anlayabilmek için bazı temel noktalar vardır.

2. TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ ANLAŞILMASI

YZ, sosyal medya platformlarında kullanıcı davranışlarını analiz etmek için güçlü araçlar sunmaktadır. YZ tabanlı algoritmalar, kullanıcıların paylaşımlarını, etkileşimlerini (beğeniler, yorumlar, paylaşımlar) ve ilgi alanlarını derinlemesine analiz eder. Bu analizler, markaların ve influencer'ların tüketicilerin isteklerini ve eğilimlerini daha iyi anlamalarını sağlar. Örneğin, YZ algoritmaları, hangi tür içeriklerin daha fazla ilgi gördüğünü ve hangi konuların tüketicilerin gündeminde olduğunu belirleyebilir. Bu bilgiler, hedeflenmiş reklamlar ve kişiselleştirilmiş içerikler üretmek için kullanılır.

3. MARKALARIN SOSYAL MEDYA PAZARLAMASINDAKİ ROLÜ

Markalar, YZ kullanarak daha hedeflenmiş ve etkili sosyal medya kampanyaları oluşturabilmektedir. YZ'nin veri analizi gücü, markaların kullanıcıların ilgi alanlarına, davranışlarına ve geçmişteki etkileşimlerine göre özelleştirilmiş reklamlar sunmalarına olanak tanımakta bu durum kullanıcı deneyimini geliştirirken aynı zamanda dönüşüm oranlarını da artırmaktadır. Örneğin, YZ, hangi kullanıcıların hangi tür reklamlarla daha fazla etkileşime girdiğini anlayarak markaların reklam içeriklerini kişiselleştirmelerini sağlayabilmektedir. Ayrıca, YZ, sosyal medya üzerinden yapılan müşteri hizmetleri işlemlerini de optimize edebilmekte, otomatik yanıt sistemleri (Chatbotlar), kullanıcıların sorularına hızlı ve etkili cevaplar vererek müşteri memnuniyetini artırabilmektedir.

4. MANİPÜLASYON TEKNİKLERİ VE YAPAY ZEKÂ

Yapay zekâ, büyük veri analizleri ve algoritmalar aracılığıyla tüketici davranışlarını tahmin etmek ve şekillendirmek için güçlü bir araçtır. Özellikle **makine öğrenimi** ve **doğal dil işleme** (NLP) teknolojileri, tüketicilerin hangi ürünleri satın alacaklarını, hangi reklamlara tıklayacaklarını ve hangi hizmetlerden faydalanacaklarını tahmin etmek için kullanılır.

“Makine öğrenmesi tabanlı, tahmine dayalı analitik ve öneri sistemleri, tüm pazarlama sürecini hızlandırarak, pazarlamacıların niş müşterileri belirlemesine ve hedeflenen çok kanallı kampanyalar aracılığıyla onlara ulaşmasına olanak tanımaktadır (Taşcı & Dal, 2022)”. Bu algoritmalar, geçmiş satın alma verilerine, web sitesi gezintilerine ve sosyal medya etkileşimlerine dayanarak, kişiye özel pazarlama stratejileri oluşturur.

İkna psikolojisinin temel tekniklerinden olan **karşılıklık**, **sosyal kanıt** ve **kıtlık**, yapay zekâ tarafından çok daha etkili bir şekilde uygulanabilir. YZ, bireylerin geçmiş davranışlarını ve tercihlerini analiz ederek, kişiselleştirilmiş teklifler oluşturur. Bu teklifler, tüketicinin psikolojik tetikleyicilerine hitap eder.

4.1. Karşılıklılık

Yapay zekâ, tüketicilere ücretsiz bir deneme, indirim veya bonus sunarak, karşılık olarak bir satın alma veya belirli bir aksiyon alma isteğini yaratabilmektedir. Bu tür teklifler, YZ'nin kişisel tercihlere ve alışveriş geçmişine dayalı olarak optimize edilebilir.

Örneğin, e-ticaret siteleri, kullanıcıları hoş bir deneyimle karşılayarak onlara ücretsiz kargo veya indirim sunar, bu da kullanıcıyı alışveriş yapmaya teşvik eder.

4.2. Sosyal Kanıt

YZ, kullanıcı yorumları, sosyal medya paylaşımları ve diğer müşteri geri bildirimlerini analiz eder ve bu bilgileri potansiyel müşterilere ileterek, onların satın alma kararlarını etkileyebilir. Bir ürünün popüler olduğuna dair yapılan tavsiyeler, sosyal kanıt tekniklerinin dijital ortamda güçlü bir şekilde kullanılmasını sağlar. Örneğin, **Amazon** ve **Netflix** gibi platformlar, kullanıcıların önceki tercihlerini ve izleme/alışveriş geçmişini kullanarak önerilerde bulunur. Bu öneriler, sosyal kanıt kullanarak, tüketicinin "başkaları neyi beğeniyorsa, ben de onu beğenirim" düşüncesini tetikler.

4.3. Kıtlık

Yapay zekâ, stok bilgilerini gerçek zamanlı olarak izler ve bir ürünün tükenmek üzere olduğunu belirttiğinde, bu, kıtlık algısı yaratır ve tüketicilerin aceleyle karar vermesini sağlamaktadır. Ayrıca, sınırlı teklifler, sadece belirli zaman dilimlerinde geçerli olan indirimler ve sınırlı sayıda ürün sunarak, YZ bir kıtlık etkisi yaratabilir. Sosyal medya ve influencer'lar, tüketici davranışlarını yönlendirmede büyük bir rol oynar. YZ, bu platformlarda kullanıcı etkileşimlerini izleyerek, kişiselleştirilmiş içerikler ve reklamlara dönüştürür. Özellikle **Instagram**, **TikTok**, **YouTube** gibi platformlar, influencer'lar ve YZ arasındaki etkileşimi optimize eden algoritmalarla güçlendirilmiştir.

Influencer'lar, büyük takipçi kitlelerine sahip oldukları için, bir markanın mesajını yaymak ve tüketicilerin satın alma kararlarını etkilemek konusunda önemli bir araçtır. YZ, influencer'ların paylaşımlarını analiz ederek, hangi içeriklerin daha fazla etkileşim aldığını, hangi demografik grupların hangi tür içeriklere ilgi gösterdiğini belirler ve buna göre pazarlama stratejileri oluşturur. Örneğin, **YouTube** ve **Instagram**, kullanıcılara ilgi alanlarına dayalı önerilerde bulunarak, belirli influencer içeriklerine daha fazla maruz kalmalarını sağlar. Bu içerikler, genellikle bir ürün ya da hizmetin reklamını yaparak, izleyiciyi etkileme amacı güder.

Yapay zeka, tüketici davranışlarını yönlendiren manipülasyon tekniklerinin uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. İkna psikolojisinin temel prensipleri olan karşılıklılık, sosyal kanıt ve kıtlık, YZ ile birleşerek daha güçlü ve kişiselleştirilmiş pazarlama stratejilerine dönüştürülmektedir. Sosyal medya ve influencer'ların etkisi de, YZ'nin bu stratejileri daha geniş bir kitleye ulaştırmasında kritik bir rol oynar.

5. YAPAY ZEKÂNIN ETİK BOYUTU VE ALGORİTMİK YANLILIK

Algoritmelerde tarafsızlık ve adil tasarım sağlamak, algoritmaların toplumsal eşitlik, adalet ve güvenilirlik ilkelerine uygun şekilde çalışmasını sağlamak için kritik öneme sahiptir. Algoritmelerde tarafsızlık ve adil algoritma tasarımı, özellikle veri bilimleri ve yapay zekâ alanlarında önemli bir konu haline gelmiştir. Bu iki kavram, algoritmaların toplumda adil, eşit ve tarafsız sonuçlar üretmesini sağlamaya yönelik çabaları ifade eder.

- **Veri Seçimi ve Temizleme:** Veriler, tüm demografik grupları eşit şekilde temsil etmeli ve hatalı, yanıltıcı veya eksik verilerden arındırılmalıdır. Bu, algoritmanın daha adil kararlar almasını sağlar.
- **Farklılaştırılmış Eğitim Verisi Kullanımı:** Veri setlerinde çeşitlilik sağlanmalı, her gruptan yeterli temsil bulunmalıdır. Bu, algoritmanın tüm toplumsal gruplara yönelik adil sonuçlar üretmesini garanti eder.
- **Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik:** Algoritmaların nasıl çalıştığının anlaşılır ve denetlenebilir olması gerekir. Şeffaf sistemler, yanlılıkları erken tespit etmeyi kolaylaştırır.
- **Adil Performans Testi:** Algoritmaların farklı gruplar üzerinde eşit doğrulukta çalışması sağlanmalı, yanlılık testleri yapılarak tarafsızlık sağlanmalıdır.
- **Sürekli İzleme ve İyileştirme:** Algoritmalar periyodik olarak güncellenmeli ve izlenmelidir. Bu, zaman içinde yeni yanlılıkların ortaya çıkmasını engeller.

Algoritmik Yanlılık Örnekleri:

- **Yüz Tanıma Sistemleri:** Yapay zekâ tabanlı yüz tanıma sistemleri, özellikle daha az beyaz ırklara (örneğin, siyahlar ve Hispanikler) karşı daha düşük doğruluk oranlarına sahip olabilmektedir. Bu durum, eğitim verilerindeki önyargılardan kaynaklanabilir. Özellikle daha az çeşitlilik içeren veri setleriyle eğitilen modeller, belirli etnik gruplarda daha fazla hata yapabilir.
- **İşe Alım Algoritmaları:** Birçok şirket, işe alım süreçlerinde yapay zekâ kullanarak adayları değerlendiriyor. Ancak, geçmiş verilerdeki cinsiyet ya da ırk gibi önyargılar, algoritmaların kadınları ya da azınlık gruplarını daha az tercih etmesine yol açabiliyor. Örneğin, bir şirketin geçmişte çoğunlukla erkekleri işe almış olması, algoritmanın erkek adayları daha olumlu değerlendirmesine neden olabilir.
- **Suç Tahmin Sistemleri:** Polis departmanları, suçların gelecekteki olasılıklarını tahmin etmek için algoritmalar kullanabiliyor. Ancak, geçmiş suç verilerinde ırkçılık ya da sosyoekonomik önyargılar mevcutsa, bu sistemler düşük gelirli mahallelerde yaşayan ve azınlıkları hedef alan hatalı tahminler yapabilir.

6. YASAL DÜZENLEMELER VE TOPLUMSAL GÜVENLİK

6.1. GDPR (Genel Veri Koruma Yönetmeliği)

GDPR, Avrupa Birliği (AB) tarafından 2018 yılında yürürlüğe giren bir düzenlemedir ve kişisel verilerin korunmasına yönelik kapsamlı bir çerçeve sunar. Tüketicilere sağladığı haklar şunlardır:

- **Veri Erişimi Hakkı:** Kişiler, kendileriyle ilgili toplanan verilere erişim talep edebilir.
- **Veri Silme Hakkı (Unutulma Hakkı):** Kişiler, kişisel verilerinin silinmesini talep edebilirler.
- **Veri Taşıma Hakkı:** Kişiler, verilerini bir hizmet sağlayıcıdan başka birine taşımak için alabilir.
- **Onay Hakkı:** Kişisel verilerin işlenmesine onay verme hakkı, kullanıcıya verilir ve onay her zaman geri alınabilir.
- **Profil Oluşumu ve Otomatik Karar Verme:** Kişiler, yalnızca otomatik kararlar ve profil analizlerine dayalı kararlarla karşı karşıya kalmak zorunda değildir.

GDPR, kişisel verilerin işlenmesini daha şeffaf hale getirirken, şirketlere de ciddi yükümlülükler getirir. İhlal durumunda yüksek para cezaları uygulanabilir.

6.2. Kaliforniya Tüketici Gizliliği Yasası (CCPA)

CCPA, 2020'de yürürlüğe giren ve Kaliforniya eyaletinde yaşayan bireylere kişisel verilerinin korunması konusunda bazı haklar tanıyan bir yasadır. Tüketicilere sağladığı haklar şunlardır:

- **Veri Erişimi Hakkı:** Tüketiciler, hangi kişisel verilerin toplandığını ve bu verilerin nasıl kullanıldığını öğrenme hakkına sahiptir.
- **Veri Satışından İtiraz Hakkı:** Tüketiciler, kişisel verilerinin üçüncü taraflara satılmasını engelleme hakkına sahiptir.
- **Veri Silme Hakkı:** Tüketiciler, verilerinin silinmesini talep edebilirler.
- **Veri Taşıma Hakkı:** Tüketiciler, verilerini başka bir sağlayıcıya taşıma talebinde bulunabilir.

CCPA, kişisel verilerin izinsiz paylaşılmasını ve kullanılmasını engellemeyi amaçlayarak, kullanıcı gizliliğini koruma noktasında önemli bir adım atmıştır.

6.3. Yapay Zekâ Uygulamalarında Şeffaflık ve Hesap Verebilirliğin Artırılmasına Yönelik Öneriler:

- **Şeffaflık Prensiplerinin Benimsenmesi:** Yapay zekâ sistemlerinin nasıl çalıştığı, hangi verilerle eğitildiği, hangi algoritmaların kullanıldığı ve nasıl kararlar verildiği konusunda şeffaflık sağlanmalıdır. Kullanıcılar, sistemlerin işleyişini anlamalı ve bu süreçlerin izlenebilir olması gerektiği konusunda bilgilendirilmelidir.
- **Açıklanabilir Yapay Zekâ:** Yapay zekâ sistemlerinin aldığı kararların ve önerilerin açıklanabilir olması, kullanıcıların bu sistemlerin mantığını anlamalarına olanak tanır.

Karar süreçlerinin anlaşılabilir olması, güveni artırır ve hatalı ya da önyargılı sonuçların düzeltilmesini kolaylaştırır.

- **Denetim ve Hesap Verebilirlik:** Yapay zekâ uygulamaları, dış denetçiler veya bağımsız denetim organları tarafından düzenli olarak izlenmeli ve denetlenmelidir. Bu, algoritmaların etik dışı kullanımını engellemeye yardımcı olur. Ayrıca, her kararın arkasında bir sorumlu kişi ya da kurum olmalıdır.
- **Veri Kullanımı ve İzin Yönetimi:** Yapay zekâ uygulamalarının veri toplama ve kullanım süreçlerinde açık rızaya dayalı veri toplama yöntemleri kullanılmalıdır. Kullanıcıların verilerinin nasıl kullanılacağı, saklanacağı ve paylaşılacağı konusunda net bilgilendirme yapılmalı ve kullanıcıların onayı alınmalıdır.
- **Düzenlemeler ve Yasalar:** Yapay zekâ kullanımını düzenleyen yasal çerçeveler geliştirilmelidir. Bu çerçeveler, AI sistemlerinin şeffaf, güvenli ve etik kullanımı için gereklilikler getirebilir. Yapay zekâ uygulamalarının etik ve toplumsal güvenliği göz önünde bulundurarak, kullanıcıların haklarını ve güvenliğini koruyan yasaların güçlendirilmesi önemlidir.

Bu öneriler, yapay zekâ sistemlerinin daha güvenli, şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde çalışmasını sağlamak, aynı zamanda kullanıcıların haklarını korumak için kritik öneme sahiptir. Yapay zekâ (YZ) ile ilgili etik ve güvenlik risklerine karşı toplumsal düzeyde alınabilecek önlemler, toplumun güvenli, adil ve sorumlu bir şekilde bu teknolojiyi kullanmasını sağlamak için önemlidir.

Yapay zekâ kullanımını düzenleyen güçlü yasalar ve uluslararası standartlar oluşturulmalıdır. Bu yasalar, veri güvenliği, şeffaflık, hesap verebilirlik ve önyargı gibi etik konuları kapsamalıdır. Yasal çerçeveler, Yapay Zekânın toplumda güvenli ve adil bir şekilde kullanımını sağlamak için zorunlu kılınabilir. YZ sistemleri, bağımsız denetim mekanizmaları aracılığıyla sürekli olarak izlenmeli ve denetlenmelidir. Bu, algoritmaların etik dışı, ayrımcı ya da güvenlik açıklarına sahip olmasını engellemeye yardımcı olur. Ayrıca, Yapay zekâ uygulamalarının performansı düzenli olarak değerlendirilmelidir.

YZ sistemlerinin nasıl çalıştığına dair şeffaflık sağlanmalıdır. Kullanıcılar, algoritmaların nasıl karar verdiğini anlamalı ve bu süreçlerin denetlenebilir olması sağlanmalıdır. Açıklanabilir yapay zekâ (XAI) kullanılarak, sistemlerin kararları daha anlaşılır hale getirilebilir. Toplumda yapay zekâ ve etik konularında bilinç artırılmalıdır. Kamuoyu, yapay zekânın olası riskleri, fırsatları ve etik sorunları hakkında bilgilendirilmeli, bu konuda eğitim programları düzenlenmelidir. Böylece, bireyler ve organizasyonlar daha sorumlu ve bilinçli bir şekilde yapay zekâ kullanabilir. YZ teknolojilerini geliştiren firmalar, etik komiteler oluşturmalı ve bu komiteler, teknolojilerin topluma olan etkilerini değerlendirmelidir. Ayrıca, bağımsız etik danışmanlık hizmetleri sağlayarak, gelişen yapay zekâ uygulamalarının etik riskleri önceden tespit edilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapay zekâ (YZ) teknolojileri, tüketici davranışlarının yönlendirilmesi, kişisel verilerin korunması ve etik sorumluluklar gibi kritik alanlarda önemli etkiler yaratmaktadır. YZ'nin pazarlama stratejilerinde oynadığı rol, tüketiciye daha kişiselleştirilmiş hizmetler sunma potansiyelini artırırken, aynı zamanda mahremiyet ve manipülasyon konularında çeşitli etik sorunları da gündeme getirmektedir. Özellikle, ikna tekniklerinin YZ algoritmaları aracılığıyla uygulanması ve influencer pazarlamasındaki rolü, tüketici tercihlerini şekillendirmede güçlü bir araç haline gelmiştir.

Etik açıdan bakıldığında, YZ'nin veri toplama ve analiz süreçlerinde şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması gerektiği görülmektedir. Algoritmik yanlılık, adil algoritma tasarımı ve veri mahremiyeti gibi konular, hem yasal düzenlemelerle hem de teknik çözümlerle ele alınması gereken temel sorunlardır. Avrupa Birliği'nin GDPR ve Kaliforniya'nın CCPA düzenlemeleri, kullanıcıların verileri üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasını sağlayarak bu konuda önemli bir çerçeve sunmaktadır. Ancak, bu tür düzenlemelerin dünya çapında daha yaygın hale getirilmesi ve sıkı denetim mekanizmalarıyla desteklenmesi gereklidir.

YZ'nin tüketici yolculuğunun her aşamasına entegre edilmesi, pazarlama stratejilerinin etkinliğini artırmakla birlikte, kullanıcı deneyimini iyileştirme potansiyeli taşımaktadır. Fakat bu süreçte, etik sorumlulukların ve toplumsal faydanın ön planda tutulması büyük önem arz etmektedir. Teknolojik ilerlemelerin, bireylerin haklarını gözeterek ve toplumsal eşitliği destekleyecek şekilde yönlendirilmesi, uzun vadeli bir güven ortamı oluşturacaktır.

Sonuç olarak, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımında etik, şeffaflık ve güven unsurlarının göz ardı edilmemesi, bu teknolojilerin sürdürülebilir ve adil bir şekilde uygulanması için kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. YZ'nin sağladığı avantajlar, etik ilkelerle dengelendiğinde, hem işletmeler hem de toplum için değer yaratma potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirebilir.

KAYNAKÇA

- Taşcı, A. G., & Dal, D. D. (2022). Algoritmik Pazarlama. *Dijital Dönüşüm Çağında Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (s. 317-357). İstanbul: Efe Akademi .
- He, A., & Zhang, Y. (2022). AI-powered touch points in the customer journey: a systematic literature review and research agenda. *Journal of Research in Interactive Marketing*. <https://doi.org/10.1108/jrim-03-2022-0082>.
- Panda, V., Mishra, A., & Sharma, M. (2023). Turning Data Into Insights: Leveraging Artificial Intelligence for Better Understanding of Social Media Consumer Behaviour. 2023 International Conference on Sustainable Emerging Innovations in Engineering and Technology (ICSEIET), 271-275. <https://doi.org/10.1109/ICSEIET58677.2023.10303309>.
- Prakash, S. M. Babu, P. P. Kumar, S. Devi, K. P. Reddy and M. Satish, "Predicting Consumer Behaviour with Artificial Intelligence," 2023 IEEE 5th International Conference on

Cybernetics, Cognition and Machine Learning Applications (ICCCMLA), Hamburg, Germany, 2023, pp. 687-692, doi: 10.1109/ICCCMLA58983.2023.10346916.

Pop, Ş., Pelau, C., Ciofu, I., & Kondort, G. (2023). Factors Predicting Consumer-AI Interactions. *New Trends in Sustainable Business and Consumption*. <https://doi.org/10.24818/basiq/2023/09/068>.

REKLAMCILIKTA YARATICI SÜREÇTE YAPAY ZEKÂ ARAÇLARININ KULLANIMI

Yüksek Lisans Öğrencisi Cem YEĞİNER

Yozgat Bozok Üniversitesi

91122123010@ogr.bozok.edu.tr - 0009-0006-1795-0856

Özet

Bu çalışma, yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin reklamcılık sektöründeki yaratıcı süreçlere etkisini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. YZ'nin hız, verimlilik ve yenilik sağlama kapasitesi, reklamcılık sektöründe köklü değişimlere yol açarken, yaratıcı süreçlerin geleneksel sınırlarını aşmasına olanak tanımaktadır. Metin yazımı, görsel tasarım, hedefleme, kişiselleştirme, içerik oluşturma ve veri analitiği gibi alanlarda kullanılan YZ araçları, reklam kampanyalarının daha etkili, kişiselleştirilmiş ve stratejik bir şekilde tasarlanmasını sağlamaktadır. Çalışmada, OpenAI'nin GPT modelleri, DALL·E ve Adobe Firefly gibi YZ araçlarının sağladığı kolaylıklar örneklerle açıklanmış, bu araçların yaratıcı ekiplerin rutin görevlerini hızlandırarak stratejik çalışmalara daha fazla odaklanmalarına olanak tanıdığı vurgulanmıştır.

YZ teknolojilerinin yaratıcı süreçlerde sağladığı katkılar kadar, ortaya çıkardığı etik sorunlar ve sınırlamalar da bu çalışmada ele alınmıştır. Bilgi doğruluğu, tarafsızlık, şeffaflık eksikliği ve veri önyargıları gibi konular, YZ'nin potansiyel riskleri arasında yer almaktadır. Özellikle hiper-kşiselleştirme ve ticari gözetim gibi uygulamaların mahremiyet ve sosyopolitik etkiler üzerindeki rolü, reklamcılık sektöründe etik tartışmalara yol açmaktadır. Yaratıcılıkta insan faktörünün önemi ve otantikliğin korunması, YZ'nin sektörde yalnızca bir destek aracı olarak konumlandırılması gerektiği fikrini güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra, telif hakları ve fikri mülkiyet ile ilgili sorunlar, YZ'nin ürettiği içeriklerin hukuki ve etik boyutlarını tartışmayı zorunlu kılmaktadır.

Son olarak, çalışma, YZ teknolojilerinin reklamcılık sektöründe yaratıcı süreçleri dönüştürürken, insan yaratıcılığı ile anlam bulan etik bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İnsan ve YZ iş birliğine dayalı dengeli bir sistemin, sektörel sürdürülebilirlik ve yaratıcılığın geleceği açısından kritik bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, YZ'nin sunduğu fırsatlar, etik değerler ve insan yaratıcılığı ile uyum içinde değerlendirildiğinde, reklamcılık sektörünün geleceğinde yenilikçi bir paradigma oluşturulması mümkün olacaktır.

Anahtar kelimeler: Yapay Zekâ ve Reklamcılık, Yaratıcı Süreçte Yapay Zekâ Araçları, Etik sorunlar

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS IN THE CREATIVE PROCESS IN ADVERTISING

Abstract

This study comprehensively examines the impact of artificial intelligence (AI) technologies on creative processes in the advertising industry. AI's capacity to deliver speed, efficiency and innovation has led to radical changes in the advertising industry, enabling creative processes to transcend their traditional boundaries. AI tools used in areas such as copywriting, visual design, targeting, personalization, content creation and data analytics enable more effective, personalized and strategic design of advertising campaigns. In the study, the simplifications provided by AI tools such as OpenAI's GPT models, DALL-E and Adobe Firefly were explained with examples, and it was emphasized that these tools allow creative teams to focus more on strategic work by speeding up their routine tasks.

In addition to the contributions of AI technologies in creative processes, the ethical issues and limitations they raise are also discussed in this study. Issues such as information accuracy, objectivity, lack of transparency and data biases are among the potential risks of AI. In particular, the role of practices such as hyper-personalization and commercial surveillance on privacy and sociopolitical implications has led to ethical debates in the advertising industry. The importance of the human factor in creativity and the preservation of authenticity reinforces the idea that AI should only be positioned as a support tool in the industry. In addition, issues related to copyrights and intellectual property make it imperative to discuss the legal and ethical dimensions of the content produced by AI.

Finally, the study emphasizes that while AI technologies transform creative processes in the advertising industry, an ethical approach that finds meaning in human creativity should be adopted. It is argued that a balanced system based on human and AI collaboration is critical for sectoral sustainability and the future of creativity. In this context, when the opportunities offered by AI are evaluated in harmony with ethical values and human creativity, it will be possible to create an innovative paradigm in the future of the advertising industry.

Keywords: Artificial Intelligence and Advertising, Artificial Intelligence Tools in the Creative Process, Ethical Issues

GİRİŞ

Günümüz dijital çağında yapay zekâ (YZ), birçok sektörde olduğu gibi reklamcılık alanında da dönüşümsel bir rol oynamaktadır. Yaratıcı süreçlerin temelinde yer alan fikir üretimi, tasarım, hikâye anlatımı ve strateji geliştirme gibi aşamalar, geleneksel yöntemlerle yıllardır şekillendirilmiş olsa da YZ'nin sağladığı hız, verimlilik ve yenilikçi perspektifler, yaratıcı sektörlerde yeni bir dönemi başlatmıştır. Reklam ajansları, YZ tabanlı araçlar sayesinde hem yaratıcı ekiplerin iş yükünü hafifletmekte hem de daha etkili ve kişiselleştirilmiş kampanyalar geliştirmektedir.

Bu çalışma, reklamcılıkta yaratıcı süreçlerin yeniden şekillenmesinde YZ araçlarının sunduğu yenilikleri incelemeyi ve bu süreçlerin sektörde nasıl bir değişime yol açtığını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Yaratıcılığın insan doğasındaki merkezî rolü ile YZ'nin sunduğu algoritmik

olanaklar arasındaki etkileşim, sektör açısından yeni fırsatların yanı sıra etik ve yaratıcı özgünlük gibi önemli tartışma alanlarını da gündeme getirmektedir.

Çalışmanın temel amacı, YZ araçlarının reklamcılık sektöründe nasıl bir katkı sunduğunu örnekler eşliğinde ortaya koyarak, bu dönüşümün gelecekteki etkilerine dair bir öngörü sunmaktır. Böylelikle reklamcılıkta yaratıcı süreçlerin hem bireysel hem de endüstriyel bağlamda nasıl şekillendiği üzerine kapsamlı bir bakış açısı kazandırılması hedeflenmektedir.

1. YAPAY ZEKÂ VE REKLAMCILIK SEKTÖRÜNDE KULLANIM ALANLARI

Reklamcılıkta kullanılan yapay zekâ araçlarının, özellikle ChatGPT ve Midjourney gibi uygulamaların, sektördeki uygulama alanları gün geçtikçe artmaktadır. Örneğin;

- **Hedefleme ve Kişiselleştirme:** YZ, kullanıcıların davranışlarını analiz ederek reklamları kişiselleştirebilir, böylece doğru hedef kitleye ulaşmayı sağlar (Gao et al., 2023).
- **İçerik Oluşturma:** YZ algoritmaları, etkileyici ve ilgi çekici reklam içeriklerinin otomatik olarak oluşturulmasını sağlayarak, reklam sürecini hızlandırır ([Boyko & Kholodetska, 2022](#)).
- **Reklam Optimizasyonu:** YZ, gösterim sayısını ve etkileşim oranlarını analiz ederek reklamların daha yüksek yatırım getirisi elde etmesi için optimize edilmesine olanak tanır (Gao et al., 2023).
- **Sosyal Medya Reklamları ve Veri Analitiği:** YZ, sosyal medya üzerindeki reklam performansını analiz ederek hangi içeriklerin daha fazla etkileşim aldığını belirler. Örneğin, Sell-Bot gibi araçlar, sosyal medya reklamlarının otomatik olarak üretilmesine olanak tanır ([Kabaso & Ade-Ibijola, 2020](#)).
- **Etik ve Sosyopolitik Sorunlar:** YZ'nin kullanımı, mahremiyet ve etik konularında da soru işaretleri yaratmaktadır. Örneğin, hiper-kişiselleştirme ve ticari gözetim, reklamların sosyopolitik etkilerini gündeme getirmektedir ([Chuan et al., 2023](#)).
- **Tüketici Satın Alma Yolculuğu:** YZ, tüketicilerin satın alma yolculuğunu izleyerek her aşamada reklamların tüketicilere olan etkisini artırır ([Reshetkova, 2019](#)).

2. YARATICI SÜREÇLERDE YAPAY ZEKÂ ARAÇLARININ KATKISI

Reklamcılık sektörü, yaratıcılığın ve inovasyonun en önemli unsurlar arasında yer aldığı, rekabetin oldukça yoğun olduğu bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda yapay zekâ (YZ) araçları, yaratıcı süreçlerin geleneksel sınırlarını aşarak daha hızlı, daha verimli ve daha yenilikçi çözümler üretme potansiyeli sunmaktadır. YZ'nin sağladığı bu katkılar, özellikle metin yazımı, görsel tasarım ve içgörü analizi gibi farklı yaratıcı alanlarda somut bir şekilde hissedilmektedir.

- Hız ve Verimlilik:

YZ araçları, yaratıcı süreçlerde tekrarlayan görevlerin otomasyonunu sağlayarak iş akışını hızlandırmaktadır. Örneğin, metin yazımı alanında Open AI'nin GPT tabanlı modelleri veya Jasper AI gibi araçlar, reklam metinleri, ürün açıklamaları ve sosyal medya içeriklerinin dakikalar içinde hazırlanmasına olanak tanımaktadır. Bu, yaratıcı ekiplerin rutin işler yerine stratejik ve yenilikçi projelere odaklanmasını sağlamaktadır.

- Metin Yazımında Yapay Zekânın Rolü:

Metin yazımı, yaratıcı süreçlerin temel taşlarından biridir. YZ araçları, doğal dil işleme (NLP) teknolojileri sayesinde metin oluştururken, markanın diline ve hedef kitlenin beklentilerine uygun içerik üretebilmektedir. Örneğin, bir markanın reklam sloganı ya da bir ürün için etkileyici bir hikâyeye, saniyeler içinde tasarlanabilir. Ayrıca, çok dilli içerik üretimi ve yerelleştirme gibi zorlu süreçlerde de YZ'nin büyük bir kolaylık sağladığı görülmektedir.

- Görsel Tasarımda Yapay Zekâ Etkisi:

Görsel tasarım süreçlerini yapay zekâ köklü bir şekilde değiştirmiştir. Adobe'nin Firefly ve DALL·E gibi araçları, grafik tasarımcıların fikirlerini kısa sürede somut görsellere dönüştürmelerine olanak tanımaktadır. Örneğin, bir reklam kampanyası için özgün bir görsel veya animasyon yaratmak, geçmişte saatler hatta günler alırken, bugün yapay zekâ araçları sayesinde dakikalar içinde tamamlanabilir hale gelmiştir. Bu durum, hem üretim maliyetlerini azaltmakta hem de yaratıcı süreci hızlandırmaktadır.

- İçgörü Analizi ve Yaratıcılığa Katkı:

Yapay zekâ teknolojilerinin bir diğer önemli katkısı, veriden anlam çıkarma ve içgörü analizinde kendini göstermektedir. Reklam kampanyalarının başarısını artırmak için hedef kitle davranışlarını anlamak kritik bir öneme sahiptir. Google Analytics, Tableau veya IBM Watson gibi yapay zekâ destekli araçlar, büyük veri setlerini analiz ederek, kampanya stratejilerine rehberlik edecek anlamlı içgörüler sunmaktadır. Örneğin, bir markanın hedef kitlesi hangi mesajlara daha olumlu yanıt veriyor? Hangi görsel unsurlar daha fazla etkileşim sağlıyor? Bu soruların cevapları, yapay zekânın sunduğu analizler sayesinde daha hızlı ve güvenilir bir şekilde elde edilmektedir.

- Yenilikçi Perspektifler ve İlham Kaynağı:

Yapay zekâ araçları, yaratıcı süreçlerde yalnızca işlevsel kolaylıklar sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ekiplerin hayal gücünü genişleten bir ilham kaynağı olarak da öne çıkar. Örneğin, yapay zekâ destekli bir içerik öneri motoru, daha önce düşünülmeyen yaratıcı konseptlerin ortaya çıkmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca, tasarım dünyasında benzersiz estetikler ve stil kombinasyonları oluşturmak için yapay zekâ modellerinden ilham alınmaktadır.

- Yaratıcı Süreçlerin Geleceği:

YZ araçlarının sunduğu katkılar, yaratıcı süreçlerin sınırlarını genişletmekte ve sektörün geleceğine dair umut verici bir tablo çizmektedir. Ancak bu dönüşüm, etik sorumluluklar ve insan yaratıcılığının değeri gibi konuları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla YZ, insan yaratıcılığının yerini almak yerine onu destekleyen bir araç olarak konumlanmalıdır.

Sonuç olarak, yapay zekâ araçlarının yaratıcı süreçlerde hız, verimlilik ve yenilik sağlama gibi katkıları, reklamcılık sektörünün geleceğini şekillendiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönüşüm, reklamcılığın sadece yaratıcı ekipler için değil, markalar ve tüketiciler için de daha etkili ve anlamlı bir iletişim platformu haline gelmesini sağlamaktadır.

3. YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARININ SINIRLARI VE ETİK SORUNLAR

Yapay zekâ teknolojileri, yaratıcı süreçlerde ve diğer sektörlerde hız, verimlilik ve yenilik sunma kapasitesiyle öne çıkarken, beraberinde bilgi doğruluğu, tarafsızlık, güvenilirlik ve etik sorumluluk gibi önemli sorunları da gündeme getirmektedir. Her ne kadar hız, verimlilik ve yenilik sunma potansiyeli ile dikkat çekse de yapay zekâ uygulamalarında bilgi doğruluğu, tarafsızlık, güvenilirlik ve etik sorumluluk gibi önemli zorluklar bulunmaktadır.

- Bilgi Doğruluğu ve Güvenilirlik:

Yapay zekâ araçları, genellikle büyük veri setlerine dayalı olarak çalışır ve bu verilerin kalitesi, yapay zekânın ürettiği çıktının doğruluğunu doğrudan etkiler. Ancak, verilerdeki eksiklikler, önyargılar veya yanlışlıklar, üretilen içeriklerin güvenilirliğini tehlikeye atabilir. Örneğin, bir YZ aracı, yanlış veya yanıltıcı bilgileri doğruluğunu teyit etmeden bir metne entegre edebilir. Bu durum, özellikle reklamcılık ve medya alanında markaların itibarını zedeleme riski taşımaktadır.

- Tarafsızlık ve Önyargılar:

Yapay zekâ modelleri, eğitildiği veri setlerinin önyargılarını taşıyabilir ve bu önyargıları sonuçlarına yansıtabilir. Örneğin, bir yapay zeka tabanlı içerik oluşturucu, belirli bir kültüre, dile veya toplumsal gruba dair önyargılarla programlanmışsa, taraflı veya dışlayıcı içerikler üretebilir. Bu durum, reklamcılıkta hedef kitlenin yanlış temsili veya sosyal normlara aykırı mesajların iletilmesi gibi ciddi sorunlara yol açabilir.

- Yaratıcılıkta İnsan Faktörü ve Otantiklik

Yapay zekânın yaratıcı süreçlerdeki etkinliği, insan yaratıcılığının ve otantikliğinin önüne geçme riski taşımaktadır. Özellikle sanat, tasarım ve metin yazımı gibi alanlarda, YZ'nin yarattığı içerikler, yaratıcı ekiplerin kişisel dokunuşlarını ve özgünlüğünü gölgeleyebilir. Bu durum, yaratıcı sürecin insan odaklı değerini sorgulamakta ve iş gücünün geleceği hakkında etik sorular gündeme getirmektedir.

- Telif Hakları ve Fikri Mülkiyet

Her ne kadar hayatımızı kolaylaştırırsa da yapay zekânın ürettiği içeriklerin telif hakları ve fikri mülkiyet durumu, çözüme kavuşmamış bir diğer önemli etik sorundur. Bir yapay zeka aracı, başka kaynaklardan aldığı verileri kullanarak yeni içerikler oluşturabilir. Ancak bu süreçte, mevcut içeriklerin telif haklarının ihlali söz konusu olabilir. Örneğin, görsel tasarımda kullanılan yapay araçları, bir sanatçının çalışmasını temel alarak benzer bir ürün yaratabilir ve bu durum hem hukuki hem de etik sorunlara yol açabilir.

- Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

Yapay zekâ, karar alma süreçleri genellikle bir “kara kutu” olarak tanımlanır; yani, sistemin nasıl bir sonuca ulaştığı çoğu zaman tam olarak anlaşılmaz. Bu durum, hem kullanıcılar hem de sonuçlardan etkilenenler için şeffaflık eksikliği yaratır. Özellikle reklamcılık gibi kamuya açık alanlarda, tüketicilere yönelik mesajların oluşturulmasında bu şeffaflık eksikliği, güven sorunlarına neden olabilir.

- Etik İlkeler ve Sorumluluklar:

Etik kullanımına dair genel kabul görmüş bir yapay zeka çerçevesi henüz tam anlamıyla oluşturulmamıştır. Bu durum, YZ araçlarını geliştiren ve kullanan aktörlerin etik sorumluluklarını netleştirme zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Örneğin, bir YZ aracı etik olmayan içerikler üretmek veya toplumsal değerleri ihlal etmek için kullanılabilir. Bu durumun önüne geçilmesi için, geliştiriciler ve kullanıcılar arasında etik rehberlerin oluşturulması gereklidir.

4. YAPAY ZEKÂ İNSAN YARATICILIĞINA KATKI MI SAĞLIYOR, YOKSA RAKİP Mİ?

Yapay zekâ (YZ), reklamcılık sektöründe yaratıcı süreçlere hız, verimlilik ve yenilik getiren bir araç olarak görülse de insan yaratıcılığı üzerindeki etkisi konusunda tartışmalar devam etmektedir. YZ'nin, yaratıcı ekiplerin tekrarlayan görevlerini üstlenerek zaman kazandırdığı ve yeni fikirler geliştirmek için ilham kaynağı olduğu savunulmaktadır. Örneğin, metin yazımı, görsel tasarım ve veri analitiği gibi alanlarda sağladığı kolaylıklar, yaratıcı profesyonellerin stratejik ve özgün projelere odaklanmalarına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda YZ, yaratıcı süreçlere katkı sağlayan bir destekleyici unsur olarak değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte, YZ'nin bazı alanlarda insan yaratıcılığına rakip olabileceği endişeleri de bulunmaktadır. Özellikle içerik oluşturma ve tasarım süreçlerinde, YZ'nin ürettiği sonuçların hızla artması, yaratıcı profesyonellerin rollerini tehdit eder hale getirebilmektedir. Ayrıca, YZ tarafından oluşturulan içeriklerin otantiklikten uzak olabileceği ve insan yaratıcılığının benzersiz dokunuşunu yansıtmadığı da bir diğer eleştiri konusudur. Örneğin, bir reklam kampanyasında kullanılan bir görselin tamamen YZ tarafından oluşturulması, yaratıcı süreçlerde insan emeğinin değersizleşmesine yol açabilir.

Bu noktada, YZ'nin yaratıcı süreçlerde insanı tamamen dışlayan bir araç yerine, insan yaratıcılığını destekleyen bir yardımcı olarak konumlandırılması gerekmektedir. Yaratıcılığın temelinde empati, duygusal zekâ ve kültürel anlayış gibi yalnızca insanlara özgü özellikler bulunmaktadır. Bu nedenle, YZ'nin yaratıcı süreçlerde bir rakip değil, tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmesi, sektörün etik ve insani değerlerle uyumlu bir şekilde gelişimini sağlayacaktır. YZ ve insan yaratıcılığı arasındaki bu iş birliğinin dengeli bir şekilde sürdürülmesi, reklamcılık sektörünün sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapay zekâ (YZ) araçları, reklamcılık sektöründe yaratıcı süreçleri yeniden tanımlayarak hız, verimlilik ve yenilik getirme potansiyeli ile dikkat çekmektedir. Metin yazımı, görsel tasarım ve içgörü analizi gibi alanlarda YZ'nin sağladığı katkılar, reklam kampanyalarının daha etkili ve kişiselleştirilmiş hale gelmesini sağlamaktadır. Ancak bu teknolojik dönüşüm, sektörün geleceği için heyecan verici olduğu kadar çeşitli etik ve insani sorumlulukları da beraberinde getirmektedir.

Reklamcılık sektörünün geleceğinde YZ'nin rolü giderek artacak olsa da insan yaratıcılığı bu sürecin merkezinde olmaya devam edecektir. YZ araçları, yaratıcılığın yerine geçmekten ziyade, onun için bir destekleyici unsur olarak kullanılmalıdır. Yaratıcılık, duygusal zeka, empati ve kültürel anlayış gibi yalnızca insanlara özgü yeteneklerden beslenir. YZ, bu özgün yetenekleri tamamlayıcı bir araç olarak değerlendirildiğinde hem yaratıcı süreçler hem de ortaya çıkan ürünler daha etkileyici ve anlamlı olacaktır.

Etik sınırların belirlenmesi, insan emeğinin değersizleşmesini önlemek ve otantik yaratıcı süreçleri korumak, reklamcılık sektörünün bu teknolojik dönüşüm sürecindeki temel öncelikleri arasında yer almalıdır. İnsan ve yapay zekâ iş birliğinin dengeli bir şekilde sürdürülmesi hem sektörün geleceğini şekillendirecek hem de insan yaratıcılığının benzersiz değerini koruyacaktır.

Sonuç olarak, yapay zekâ teknolojileri reklamcılık dünyasına büyük fırsatlar sunarken, insan yaratıcılığı ile anlam bulan ve insan odaklı bir yaklaşımı temel alan bir ekosistemi hedeflemek, sektörün sürdürülebilirliği için vazgeçilmezdir. Bu bakış açısı, teknolojik ilerlemenin insan değerleriyle uyum içinde nasıl bir etki yaratabileceğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- [1] Boyko, N., & Kholodetska, Y. (2022, November). Using Artificial Intelligence Algorithms in Advertising. In *2022 IEEE 17th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT)*, 317-321. IEEE.
- [2] Chuan, C. H., Tsai, W. H. S., & Yang, J. (2023). Artificial Intelligence, advertising, and society. *Advertising & Society Quarterly*, 24(3).
- [3] Gao, B., Wang, Y., Xie, H., Hu, Y., & Hu, Y. (2023). Artificial intelligence in advertising: advancements, challenges, and ethical considerations in targeting, personalization, content creation, and ad optimization. *Sage Open*, 13(4), 21582440231210759.
- [4] Kabaso, S., & Ade-Ibijola, A. (2020). Sell-bot: An intelligent tool for advertisement synthesis on social media. *The Disruptive Fourth Industrial Revolution: Technology, Society and Beyond*, 155-178.
- [5] Reshetkova, A. (2019). Artificial intelligence in advertising and the consumer journey to purchase. *Известия на Съюза на учените-Варна. Серия Икономически науки*, 8(3), 145-153.

MEVZUATLAR IŞIĞINDA BAĞIMSIZ DENETİMİN KİLİT KONUSU MESLEKİ ŞÜPHECİLİK

Doç. Dr. Yakup ASLAN

Muş Alparslan Üniversitesi, y.aslan@alparslan.edu.tr - 0000-0001-9833-8840

ÖZET

Mesleki şüphecilik, bir muhasebe profesyonelinin, özellikle de bağımsız denetçilerin, işlerini yaparken benimsemesi gereken bir zihinsel duruştur. Bu durum, sadece şüphe duymak değil, aynı zamanda elde edilen bilgilere ve kanıtlara karşı eleştirel bir yaklaşım sergilemek anlamına gelir. Mesleki şüphecilik, bir beceri olduğu kadar bir zihinsel tutumdur. Bu beceri, eğitim, deneyim ve sürekli gelişimle geliştirilebilir. Ancak, zaman zaman objektifliği korumak ve şüpheciliği aşırıya kaçırılmamak da önemlidir. Mesleki şüphecilik, muhasebe mesleğinin temel taşlarından biridir. Bu nedenle, tüm muhasebe profesyonellerinin bu ilkeyi benimsemesi ve uygulaması büyük önem taşımaktadır. Özellikle muhasebe ve denetim alanında, bir profesyonelin işini yaparken temel aldığı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, finansal tabloların doğruluğu ve güvenilirliği konusunda şüpheli bir tutum benimsemeyi gerektirir. Mesleki şüphecilik, sadece bir düşünce biçimi değil, aynı zamanda çeşitli mevzuatlar tarafından da desteklenen ve düzenlenen bir kavramdır. Mesleki şüphecilik, bir muhasebe profesyonelinin, finansal bilgilerde hata veya hile olabileceği ihtimalini her zaman aklında tutması ve bu ihtimale göre hareket etmesi anlamına gelir. Bu, sadece bir şüphe değil, aynı zamanda bir tutum ve davranış biçimidir. Mesleki şüphecilik, profesyonelleri, finansal verileri eleştirel bir gözle incelemeye, kanıtları titizlikle değerlendirmeye ve olası riskleri belirlemeye teşvik eder. Mesleki şüphecilik, muhasebe profesyonelleri için vazgeçilmez bir niteliktir. Bu nitelik, finansal raporlamanın doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamak, hileleri tespit etmek ve yatırımcı güvenini artırmak açısından büyük önem taşır. Muhasebe profesyonelleri, mesleki şüpheciliği günlük işlerinde uygulamak için sürekli olarak kendilerini geliştirmeli ve güncel bilgiye sahip olmalıdırlar. Mesleki şüphecilikte şüphenin dozunun ayarlanması denetçinin sahip olduğu bilgi birikim ile doğrudan alakalıdır. Aşırı şüphecilik, verimliliği düşürebilir ve işbirliğini zorlaştırabilir. Her durumu bir hile veya hata olarak değerlendirmek, iş akışını yavaşlatır ve çalışanlar arasında güvensizliğe yol açabilir. Bu bakımdan şüphenin dozu için mevzuatta mesleki şüphecilik konusu önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şüphe, Denetimde Mesleki Şüphe, Mesleki Şüphecilik

THE KEY ISSUE OF INDEPENDENT AUDIT IN THE LIGHT OF LEGISLATION IS PROFESSIONAL SKEPTICISM

ABSTRACT

Professional skepticism is a mental stance that an accounting professional, especially independent auditors, must adopt while doing their job. This means not only having doubts, but also taking a critical approach to the information and evidence obtained. Professional skepticism is a mental attitude as much as it is a skill. This skill can be developed with education, experience and continuous development. However, it is also important to maintain objectivity from time to time and not to overdo skepticism. Professional skepticism is one of the cornerstones of the accounting profession. Therefore, it is of great importance for all accounting professionals to adopt and apply this principle. A professional bases their work on, especially in the field of accounting and auditing an approach. This approach requires adopting a skeptical attitude regarding the accuracy and reliability of financial statements. Professional skepticism is not only a way of thinking, but also a concept supported and regulated by various legislations. Professional skepticism means that an accounting professional should always keep in mind the possibility that there may be errors or fraud in financial information and act accordingly. This is not only a suspicion, but also an attitude and behavior. Professional skepticism encourages professionals to critically examine financial data, carefully evaluate evidence, and identify potential risks. Professional skepticism is an essential quality for accounting professionals. This quality is of great importance in ensuring the accuracy and reliability of financial reporting, detecting fraud, and increasing investor confidence. Accounting professionals must constantly improve themselves and have up-to-date knowledge in order to apply professional skepticism in their daily work. Adjusting the dose of doubt in professional skepticism is directly related to the knowledge of the auditor. Excessive skepticism can reduce efficiency and make collaboration difficult. Considering every situation as a fraud or error slows down the workflow and can lead to distrust among employees. In this respect, the issue of professional skepticism is important in the legislation for the dose of doubt.

Keywords: Doubt, Professional Doubt in Auditing, Professional Skepticism

1. INTRODUCTION

Professional skepticism is an important concept that allows auditors to think independently and critically. One of the fundamental issues of philosophy, skepticism questions whether one can

have definitive knowledge about any claim or belief system (Nelson, 2009). In this context, it is vital that auditors maintain their professional skepticism, both as an auditing standard and in terms of making the right decisions and ensuring the accuracy of the financial statements of businesses (Hurtt, 2010).

While companies that operate through international capital markets through economic partnerships, partnerships, project-based collaborations, affiliates, etc., using international investment and circulation opportunities effectively, are entering into a struggle based on intense competition, they are faced with the necessity of meeting certain generally accepted criteria such as transparency and being subject to auditing in order to integrate their current financial systems into the global system in a reliable manner, let alone adapting to the provisions and practices of the countries (Adikaram & Higgs, 2024).

Within the framework of the importance and sensitivity of these obligations, companies are trying to meet the auditing and surveillance services needed by receiving institutional support from both local and global independent auditing firms (Brazel, Leiby, & Schaefer, 2024). It is inevitable that organizational activities that progress in a comprehensive and complex manner, in an environment where the organizational organs do not act independently, be evaluated by carefully monitoring the operation and using rational and up-to-date techniques supported by new technologies (Tjan, Muslim, Alimin, Noch, & Sonjaya, 2024). It is clear that the financial statements that are the subject of the evaluation have the importance of guiding the decision-making will of the relevant parties (Xu, Yang, & Fukofuka, 2023). Therefore, it is necessary to audit the documents and statements that form the basis of the audit in a way that will provide the conditions of reliability. The auditing of the financial statements and their results, which will form the basis of the decisions to be taken by the relevant parties, is an important element of trust for the information users in question. The concept of ethics, defined as distinguishing right from wrong, and doubting are interrelated terms. Accounting professionals, in order to reach professional ethical rules, must first doubt, think about and question the facts and events they encounter while practicing their profession. Another famous philosopher, Socrates, once again emphasized the importance of doubting, questioning and thinking about common events and facts with his statement, "The unexamined life is not worth living." It is clearly stated in both the literature and the standards that one of the most important factors affecting the improvement of audit quality is the auditor's professional skepticism.

It is clearly stated in the auditing standards that an auditor must apply professional skepticism while obtaining sufficient and appropriate audit evidence in order to determine whether the financial statements contain material misstatements due to error or fraud. When planning and performing the independent audit, the independent auditor must act with the understanding of professional skepticism, taking into account the assumption that the financial statements may contain material misstatements that may prevent them from showing the true financial position and results of operations of the company. This obligation is both necessary for the success of the audit and stems from international auditing standards. The rapid developments and changes experienced recently have affected every field, as well as the auditing profession. With the corporate scandals experienced, auditing inadequacy and auditors' professional skepticism have become an important issue. As such, this issue has also been included in auditing standards. Among the reasons for fraudulent audit reports revealed by the US Securities and Exchange Commission (SEC), insufficient professional skepticism is the third reason. It is essential for the auditor to obtain the necessary amount of audit evidence for a quality audit. In fact, the inadequacy of the audit evidence collected is related to professional skepticism. Because, as the auditor's skepticism increases, the quantity and quality of the evidence will also increase. Professional skepticism guides decision-making in connection with the adequacy and accuracy of the evidence collected. It has been revealed that auditors' failure to attach sufficient importance to professional skepticism harms audit quality and the auditing profession. Professional skepticism is important in all aspects of auditing, especially in fraud auditing.

2. THE CONCEPT OF PROFESSIONAL SKEPTICISM

There is no room for skepticism in contemporary scientific philosophy, because scientific philosophy does not remain in the realm of thought, but develops theory by supporting and verifying it with practice. It is also impossible to doubt theories that can be applied to practice (Hamshari, Ali, & Alqam, 2021). Scientific doubt is necessary to continue working until the definitive truth is obtained, not to deny it or consider it unknown. Scientific doubt ensures that a person engaged in science finds the truth and does not make mistakes. The concept of skepticism, which is considered from different perspectives, has an important role in the audit process (Fabiianska et al., 2021).

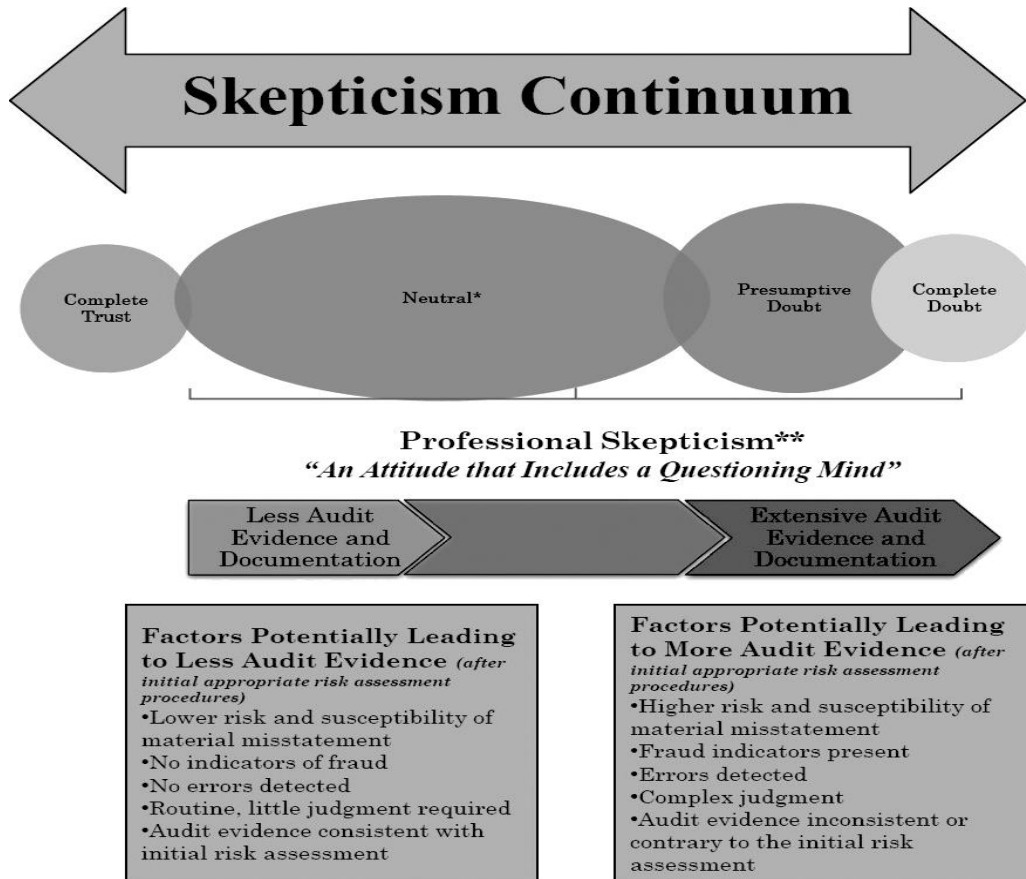
The auditor acts with a skeptical approach from the first stage of the audit, from the acceptance of the audit work, to the planning of the audit, the collection of sufficient audit

evidence, and the final stage, the preparation of audit reports (Witjaksono & Yudatama, 2021). The skepticism exhibited by the auditor during this process contributes to the increase in the quality of the audit and the achievement of the expected purpose of the audit. For such reasons, the auditor must have a sufficiently skeptical attitude while performing the audit work and must act with an unprejudiced and questioning approach. There is no room for skepticism in contemporary scientific philosophy, because scientific philosophy does not remain in the realm of thought, but develops theory by supporting and verifying it with practice. It is also impossible to doubt theories that can be applied to practice. Scientific doubt is necessary to continue working until the definitive truth is obtained, not to deny it or consider it unknown (www.felsefe.gen.tr). Scientific doubt ensures that a person engaged in science finds the truth and does not make mistakes. The concept of skepticism, which is considered from different perspectives, has an important role in the audit process.

The auditor acts with a skeptical approach from the first stage of the audit, from the acceptance of the audit work, to the planning of the audit, the collection of sufficient audit evidence, and the final stage, the preparation of audit reports. The skepticism exhibited by the auditor during this process contributes to the increase in the quality of the audit and the achievement of the expected purpose of the audit. For such reasons, the auditor must have a sufficiently skeptical attitude while performing the audit work and must act with an unprejudiced and questioning approach.

Professional skepticism—An attitude that includes a questioning mind, being alert to conditions which may indicate possible misstatement due to error or fraud, and a critical assessment of audit evidence (IFAC 2009, ISA No. 200.13.1)... The auditor shall plan and perform an audit with professional skepticism recognizing that circumstances may exist that cause the financial statements to be materially misstated (IFAC 2009, ISA No. 200.A15)... The auditor shall exercise professional judgment in planning and performing an audit of financial statements (IFAC 2009, ISA No. 200.16). The PCAOB standards define professional skepticism as an attitude that includes a questioning mind and a critical assessment of audit evidence. The standards also state that professional skepticism should be exercised throughout the audit process... When auditors do not appropriately apply professional skepticism, they may not obtain sufficient appropriate evidence to support their opinions or may not identify or address situations in which the financial statements are materially misstated (PCAOB 2012, 1).

Figure 1. Basic Components of Professional Skepticism and Its Formation Adventure

Source: (Glover & Prawitt, 2014)

3. PROFESSIONAL SKEPTICISM IN LEGISLATION AND STANDARDS

The following provision is included in subparagraphs (1) and (4) of Article 398 of the TCC No. 6102 titled ‘Subject and Scope’:

“(1) The audit of the financial statements of the company and the group and the annual activity report of the board of directors is the audit of the inventory, accounting and internal audit to the extent stipulated by the Turkish Auditing Standards, the reports given pursuant to Article 378 within the meaning of the provisions of this Section and the annual activity report of the board of directors within the framework of the first paragraph of Article 397. This audit also covers the examination of whether the Turkish Accounting Standards, the law and the provisions of the articles of association regarding the financial statements are complied with. The audit is carried out meticulously and in accordance with the requirements and ethics of the auditing profession within the context of the principles determined by the Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority. The audit is conducted in a way that honestly states whether the assets and financial status of the company and the

group are reflected in accordance with the principle of fair picture within the meaning of Article 515, and if not, the reasons.

“(4) The auditor shall prepare a separate report explaining whether the board of directors has established the system and authorized committee foreseen in Article 378 in order to be able to timely identify the risks that threaten or may threaten the company and to carry out risk management, and if there is such a system, its structure and the practices of the committee, and shall submit it to the board of directors together with the audit report. The principles of this report shall be determined by the Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority.” The following provision is included in Article 404, subparagraph (1) titled “Auditors’ liability arising from keeping secrets”:

“(1) The auditor and special auditor, their assistants and representatives who assist them in carrying out the audit are obliged to conduct the audit honestly and impartially and to keep secrets. They cannot use the business and operating secrets they learn during their activities and related to the audit without permission. Those who violate their obligations intentionally or negligently are liable to the company and to the affiliated companies if they cause damage. If there is more than one person causing damage, the liability is joint and several.”

It is clear that with the above provisions of the TCC, the auditor tries to collect sufficient and appropriate audit evidence, form an opinion based on this evidence and report the opinion by adhering to the principles determined by the Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority, TDSs and professional ethical principles and in this context, being professionally skeptical.

In the tenth section of the regulation on the ethical principles to be followed in the “Professional Activities of Certified Public Accountants and Sworn Certified Public Accountants”, this concept is included in the 53rd article under the title of contracts, contracts and independence periods for the purpose of providing assurance.

The following provision is included in the 53rd article of the regulation:

The principle of independence is divided into two as independence of mind and independence of appearance. Intellectually independent, making professional decision independent of external factors, is the professional behavior of the professional with honesty, impartiality and professional skepticism. On the other hand, independence in attitude means that the honesty,

impartiality and professional skepticism of the law firm and the assignment team are approved by a third party who has all the necessary information and knows the measures applied.

It is seen that the Independent Audit Regulation attaches special importance to professional skepticism and includes this concept in most of its provisions.

The Regulation's Article 5 titled 'Purpose and Scope of Audit', subparagraph (3), states that "Audit covers the collection of sufficient and appropriate audit evidence within the framework of TDS, the formation of an opinion based on this evidence and the reporting of the opinion, by adhering to professional ethical principles and having professional skepticism about the subject of the audit." The provision in question clearly states that the aim of independent auditors acting with reasonable skepticism is to collect sufficient and appropriate audit evidence within the framework of auditing standards.

The following provision is included in Article 9 titled 'Audit evidence':

"(1) Audit evidence is sufficient and appropriate information, documents and statements obtained by the auditor for the purpose of providing assurance on whether there are significant non-conformities within the framework of the audit criteria in the audit subject and for the level of assurance determined. This evidence is obtained and documented by planning and conducting the audit within the framework of TDS and with professional skepticism."

"(2) The audit should be planned and conducted with professional skepticism, considering that there may be conditions that may lead to significant inconsistencies in the subject matter of the audit. Materiality depends on the extent, nature or both of the inconsistency between the subject matter of the audit and the audit criterion when evaluated within the existing conditions."

"It has been determined by paragraph (1) of the article that audit evidence should be obtained and documented by planning and conducting the audit with professional skepticism. In paragraph (2), the audit should be planned and conducted with professional skepticism."

The following provision is included in paragraph (1) of article 22 titled "Independence and Preservation of Independence":

"(1) The auditing organization and auditors shall conduct audits independently in substance and form. a) Independence in substance; It is the expression of opinion free from influences that may adversely affect the professional judgment of the auditor in order to ensure that the auditor acts

with honesty, impartiality and professional skepticism. b) Independence in form; It is the avoidance of situations and behaviors that may create the impression that the audit organization, the auditor or an audit team member has compromised honesty, impartiality and professional skepticism to reasonable and knowledgeable third parties who evaluate all the facts and circumstances related to the subject.”

The purpose of the independence in essence in the above article is to ensure that the auditors act with honesty, professional and impartial skepticism, and the purpose of their independence in form is to avoid behaviors and situations that may create the impression that the auditors have compromised honesty, professional and impartial skepticism.

4. GENERAL EVALUATION AND A SUGGESTION

Professional skepticism is a concept whose importance is emphasized both in the literature and in international standards (Agustina, Nurkholis, & Rusydi, 2021). According to international auditing standards, professional skepticism is defined as an attitude that involves acting with a questioning approach, being careful against situations that indicate errors or fraud, and meticulously evaluating audit evidence. Especially after major accounting scandals, the debates on the professional skepticism of the auditor have also increased. The lack of professional skepticism and judgment power of the auditors will cause the auditor not to notice or to evaluate incorrectly the financial data of the audited company, even if there are no significant errors or irregularities in them. Both regulators and auditing literature frequently emphasize that a quality audit service is possible only if the auditor has certain qualities and attitudes. In recent studies, professional skepticism, which is shown to be one of the top reasons for audit failures, is also included in the International Auditing Standards as one of the basic qualities that an auditor must have. The fact that this concept, which regulators and practitioners agree on its importance, is defined in a narrow and not clear enough expression in the standards, pushes researchers to work with the aim of creating benefits for auditors, institutions that create standards and the functioning of the capital market by objectifying the concept. In addition to the question of what constitutes professional skepticism, whether skepticism is an innate characteristic or whether it is a quality that can be changed with elements such as experience, education, cultural differences, company culture, etc. are other questions related to the concept. The level of knowledge, professional skepticism and experience play an important role in detecting errors and frauds. However, the experience that stands out here is not the one gained through financial statement auditing, but the experience gained by encountering situations that reveal errors and frauds. An audit process that ends normally and does not encounter any errors or frauds does not provide the auditor with the ability to detect errors and frauds. For

this reason, training on error and fraud auditing and professional skepticism is important in raising awareness among auditors and providing them with a skeptical perspective.

BIBLIOGRAPHY

- Adikaram, R., & Higgs, J. (2024). Cognitive dissonance and auditor professional skepticism. *Managerial Auditing Journal*, 39(1), 71-110.
- Agustina, F., Nurkholis, N., & Rusydi, M. (2021). Auditors' professional skepticism and fraud detection. *International Journal of Research in Business and Social Science (2147-4478)*, 10(4), 275-287.
- Brazel, J. F., Leiby, J., & Schaefer, T. J. (2024). Who Rewards Appropriate Levels of Professional Skepticism? *Journal of business ethics*, 1-12.
- Fabiianska, V., Kutsyk, P., Babich, I., Ilashchuk, S., Voronko, R., & Savitska, S. (2021). Auditor's professional skepticism: a case from Ukraine. *Independent Journal of Management & Production*, 12(3), s281-s295.
- Glover, S. M., & Prawitt, D. F. (2014). Enhancing Auditor Professional Skepticism: The Professional Skepticism Continuum. *Current Issues in Auditing*, 8(2), P1-P10. doi:10.2308/ciia-50895
- Hamshari, Y. M., Ali, H. Y., & Alqam, M. A. (2021). The relationship of professional skepticism to the risks of auditing and internal control, and the discovery of fraud and core errors in the financial statements in Jordan. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 10(2), 105-105.
- Hurt, R. K. (2010). Development of a scale to measure professional skepticism. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 29(1), 149-171.
- Nelson, M. W. (2009). A model and literature review of professional skepticism in auditing. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 28(2), 1-34.
- Tjan, J. S., Muslim, M., Alimin, A., Noch, M. Y., & Sonjaya, Y. (2024). Independence, Professional Skepticism, And Audit Quality: The Moderating Role Of Audit Fees. *Jurnal Akuntansi*, 28(1), 40-60.
- Witjaksono, A., & Yumatama, Y. (2021). *The Influence of Professional Skepticism, Independence, Competence, and Experience on Auditor's Ability to Detect Fraud*. Paper presented at the 1st UMGESHIC International Seminar on Health, Social Science and Humanities (UMGESHIC-ISHSSH 2020).
- Xu, G., Yang, C., & Fukofuka, P. T. (2023). Professional Skepticism in Practice: An Analysis of Auditors' Stories. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 42(4), 157-178.

MUHASEBE DENETİMİNE YENİ PENCERE: BLOKZİNCİR TEKNOLOJİSİ

Doç. Dr. Yakup ASLAN

Muş Alparslan Üniversitesi, y.aslan@alparslan.edu.tr - 0000-0001-9833-8840

ÖZET

Blokzincir(blockchain), son yıllarda özellikle kripto para birimleri ile gündeme gelen, dağıtık defter teknolojisi olarak da bilinen bir yapıdır. Basitçe anlatmak gerekirse, blokzincir, birbirine eklenmiş ve değiştirilemez veri blokları zinciri şeklinde çalışan bir sistemdir. Bu bloklar, belirli bir sırayla düzenlenir ve her blok, önceki bloğun bir kopyasını içerir. Bu sayede, sistemde yapılan her değişiklik, tüm ağ tarafından görülebilir ve doğrulanır. Blok zinciri teknolojisi, muhasebe ve denetim sektöründe devrim yaratma potansiyeline sahip, güvenli ve şeffaf bir kayıt tutma sistemi olarak karşımıza çıkıyor. Bu teknoloji sayesinde muhasebe işlemleri daha hızlı, doğru ve güvenilir hale gelebilir. Blok zinciri teknolojisi, son yıllarda kripto para birimleriyle birlikte sıkça gündeme gelen, dağıtık defter teknolojisi olarak da bilinen bir yapıdır. Bu teknoloji, muhasebe alanında da önemli potansiyellere sahiptir ve geleneksel muhasebe yöntemlerine yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Gelecekte, blok zinciri teknolojisinin muhasebe sektöründe daha yaygın olarak kullanılması beklenmektedir. Bu sayede, muhasebe işlemleri daha güvenilir, şeffaf ve verimli hale gelecektir. Blok zinciri teknolojisi, muhasebe alanında önemli bir dönüşümün kapılarını açmaktadır. Bu teknolojinin sunduğu şeffaflık, güvenlik ve verimlilik gibi avantajlar, muhasebe işlemlerinin daha doğru ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Ancak, bu teknolojinin tam potansiyelini ortaya çıkarabilmesi için bazı zorlukların aşılması gerekmektedir. Bu zorlukların en başında merkeziyetsiz finans odaklı bir yaklaşım üzerine kurulan anlayıştır. Ülkelerin gelişen teknolojilere karşı mesafeli duruş sergilemeleri de blokzincir teknolojilerinin yaygınlaşması önündeki en büyük engellerden biridir. Bu da ülkelerin muhasebe sistemlerinde farklılıkların oluşmasına ortam hazırlamaktadır. Yine meslek mensubu yetiştiren üniversitelerin muhasebe eğitiminde yeni nesil muhasebe eğitim metodlarına entegre olmamaları ayrı bir handikap olarak karşımıza çıkmaktadır. Blokzincir sistemlerinin yaygınlaşması ile yeni nesil ödeme sistemleri, akıllı sözleşmeler, hisse senedi gibi menkul kıymetlerin saklanması hizmetleri daha belirgin olarak karşımıza çıkmaya devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Merkeziyetsiz Finans, Denetimde Blokzincir, Kripto Para

A NEW WINDOW TO ACCOUNTING AUDIT: BLOCKCHAIN TECHNOLOGY

ABSTRACT

Blockchain is a structure known as distributed ledger technology, which has come to the fore in recent years, especially with cryptocurrencies. To put it simply, blockchain is a system that works as a chain of interconnected and unchangeable data blocks. These blocks are arranged in a certain order and each block contains a copy of the previous block. In this way, every change made in the system is visible and verified by the entire network. Blockchain technology stands out as a secure and transparent record keeping system that has the potential to revolutionize the accounting and auditing sector. Thanks to this technology, accounting transactions can become faster, more accurate and more reliable. Blockchain technology is a structure known as distributed ledger technology, which has come to the fore frequently with cryptocurrencies in recent years. This technology also has significant potential in the field of accounting and offers a new perspective on traditional accounting methods. In the future, blockchain technology is expected to be used more widely in the accounting sector. In this way, accounting transactions will become more reliable, transparent and efficient. Blockchain technology opens the doors to a significant transformation in the field of accounting. The advantages offered by this technology, such as transparency, security and efficiency, will enable accounting transactions to be carried out more accurately and quickly. However, some difficulties need to be overcome in order for this technology to reveal its full potential. The most important of these difficulties is the understanding based on a decentralized finance-focused approach. The fact that countries maintain a distance from developing technologies is also one of the biggest obstacles to the spread of blockchain technologies. This also paves the way for differences in countries' accounting systems. Again, the fact that universities that train professionals do not integrate with new generation accounting education methods in accounting education is another handicap. With the spread of blockchain systems, new generation payment systems, smart contracts and securities such as stocks will continue to emerge more clearly.

Keywords: Decentralized Finance, Blockchain in Control, Cryptocurrency

1. INTRODUCTION

Blockchain technology is a distributed database recording system that allows the exchange of approved transactions, which are linked with cryptographic functions and listed

with a time stamp, between two parties without the need for a central authority (Velioglu & Demirkol, 2024). Although not based on legal legislation, this technology, which was first defined in 2008, may affect auditing activities with the Covid-19 outbreak experienced today (Syahronny & Dewayanto, 2024). Because; It is possible that the effect of the outbreak will be reduced due to the fact that this technology allows the use of invoices and paper money, which are thought to cause the spread of the virus, to be minimized and auditing to be carried out in an electronic environment (Huang, Wang, & Yen, 2024). Blockchain technology offers a structure that will lead to integration and innovation in auditing activities due to its qualities (Spence, Pimentel, & Boulianne, 2024). The advantages of blockchain technology in terms of auditing activities include reducing manual transactions by converting the double-party recording system to a triple-party recording system (Gokoglan, Cetin, & Bilen, 2022), Enabling continuous online audits to be completed quickly, providing more reliable evidence regarding the performance of businesses thanks to smart contracts, historical aggregation of recorded data due to the distributed ledger structure provided, the inability to delete or change it, and thus allowing auditing of data to be carried out more quickly and securely, thus reducing financial crimes (Elommal & Manita, 2022). On the other hand, it can be predicted that this technology also has disadvantages in terms of accounting auditing activities and has problems that need to be solved. Since there is no regulation providing assurance regarding blockchain technology, auditing activities may pose a risk for cyber attacks, the need for extra storage areas to ensure data security and the need for a large amount of financial investment, the need for expert and experienced personnel due to the technology design, and the potential to reduce the spread of auditing activities due to the fact that many auditors have to work together may prevent integration with the auditing sector. In this context, first of all, information was given about the working principle of blockchain technology, then the effects of audit activities were evaluated and recommendations were made for auditors and cryptocurrency auditing companies. Finally, evaluations were made about the applications related to blockchain-based audit integration.

The reflection of the changes created by technological developments on audit activities is increasing day by day (Faccia, Pandey, & Banga, 2022). Although not yet at the desired level, artificial intelligence, data mining, data analytics and blockchain technology have begun to be used in audit activities. It is anticipated that the adaptation process of technological developments to internal audit activities will accelerate, especially due to the invoices and paper money that the virus has the greatest chance of spreading during the pandemic (Qader & Cek, 2024). Among the technological developments in question, blockchain technology, which has

recently become popular with the pandemic, first made its name with an article titled “Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash Payment System” sent by a member using the pseudonym Satoshi Nakamoto to an e-mail group where information sharing and discussions on topics such as cryptography, programming and mathematics were carried out on November 1, 2008. In fact, the term blockchain is not directly mentioned in this article, and when describing the system, the structure where transactions are recorded is referred to as a block, and the addition of each approved block to each other with a special algorithm is referred to as a chain, and the term blockchain began to be used later.

Blockchain technology has affected many sectors, especially the finance sector. Undoubtedly, it will also have positive or negative contributions to the auditing field of the accounting sector. However, it does not yet have a widespread use network. Large companies such as PwC, EY, KPMG, Deloitte and Verady; Due to the perception of cryptocurrencies as a tax haven by people, they estimate that by including blockchain technology in their auditing activities, it will prevent tax evasion, one of the biggest problems of the world economy, and thus increase efficiency in the economy. Blockchain technology has not yet been adapted to auditing services in Turkey.

Studies on the adaptation of blockchain technology to auditing activities have generally focused on taxation and the public sector. In the studies conducted, it was concluded that due to the characteristics of blockchain technology, it is expected that auditing processes will be carried out much faster, costs will be minimized, data related to transactions will be prevented from being deleted; however, it is expected that identity theft, fraud and financial crimes will increase. Although pilot applications of blockchain technology have been developed in many sectors and usage scenarios of the technology have been discussed, its potential contributions in the field of auditing have not yet been fully evaluated. Therefore, in this study, first of all, information is given about the working principle and basic features of blockchain technology, then the potential effects of this technology on the auditing sector regarding the opportunities and threats are evaluated and suggestions are made. As a result, what needs to be done to eliminate problematic areas in auditing activities with the spread of this technology is explained in detail in the study.

2. THE CONCEPT OF BLOCKCHAIN

Blockchain, although there is no agreed definition, is basically a database that provides the distribution of records of all transactions/digital events performed or shared between the parties.

Every transaction in these publicly accessible ledgers is verified by the agreement of the parties. In other words, information cannot be deleted after it is recorded and approved. Therefore, blockchain contains the definitive record of every transaction. The most popular digital currency in this field and the one that has increased the recognition of blockchain technology is Bitcoin (Cazazian, 2022). Bitcoin, which is accepted as the first blockchain application, became operational in 2009 and continues its operations to this day.

This technology, whose main purpose is to solve the problem of continuous consumption and to be able to transfer cash electronically without an intermediary; It is possible to define it with a decentralized structure without a central authority, a consensus mechanism, an anonymous and transparent mode of operation where transactions are announced to the public, and connection units that ensure the continuity of the system (Popchev, Radeva, & Velichkova, 2021).

Blockchain technology is an internet-based peer-to-peer network technology that uses cryptography. Peer-to-peer networks in the system use a distributed application architecture that separates and shares tasks between peers participating in the network. This network structure assumes that all users participate in tasks and decision-making processes. In addition, this technology provides an identical copy of the data set in which information is recorded to all users participating in the network. This identical copy data set that is presented carries the characteristics of all previously performed transactions. In blockchain technology, the fact that the data set is shared with all users participating in the network and that the data set is recorded at multiple points ensures that users participating in the network do not have the opportunity to unilaterally change the data set (Dunn, Jenkins, & Sheldon, 2021). In addition, users participating in the network have equal rights. In other words, there is no transaction superiority among users connected to the network.

In traditional centralized transaction systems, a third-party institution is needed to approve the transactions performed. Unlike transactions that must be approved, managed and recorded by a central institution; There is no third party in the transactions carried out on the blockchain. The approval process provided by a third party is carried out thanks to the algorithms in the starting block that each user approves, which ensures that data consistency is maintained.

3. BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN ACCOUNTING AUDIT

As organizations begin to use blockchain, there will be a transition period in the collection and processing of data from their legacy systems and even third-party cloud-based systems. Since these systems will interface with the blockchain and ultimately produce the data that is uploaded to the blockchain, existing policies and procedures for legacy applications and processes will need to be maintained and even further developed (Chen et al., 2021).

While the data recorded on the blockchain is now tamper-proof, it is still vulnerable to general IT risks outside of the blockchain. The transition interface for data from a parent system to the blockchain will be one of the most sensitive control points in this new environment. Auditors will need to work with responsible units to determine how this data transition can be done in the most controlled manner within the unique IT environment. Blockchain has the potential to address many concerns around business continuity and disaster recovery planning.

Auditors will want to evaluate business continuity/disaster recovery plans to see what procedures will be followed if the legacy system acting as the blockchain interface becomes inaccessible (Regueiro, Seco, Gutiérrez-Agüero, Urquizu, & Mansell, 2021).

When evaluating the potential impact of blockchain technology on the auditing profession, two different situations should be taken into account; the need to audit the blockchain system as a result of the audited party's use of blockchain technology in business processes and the use of the technology as an auditing tool. The concept of continuous auditing based on blockchain also raises discussions about the role of the auditing profession within this autonomous and self-regulating paradigm. While the role of auditors in providing assurance on the accuracy of transactions will diminish, their judgments, opinions and insights will become more necessary. The focus of auditing will shift from monitoring and verifying records to more complex analyses such as systemic assessment, risk assessment, preventive audits and fraud detection. Information systems, especially those developed by organizations that want to improve data control and verification, continue to develop rapidly. The development of data collection and analysis processes from a technological perspective has a number of benefits that are also reflected in the accounting profession. First, personnel resources can be channeled more efficiently to higher-level analytical activities instead of data collection and verification activities. Second, with increased trust in data, management can use the information in question more effectively. Finally, investments aimed at increasing the quality and quantity of data can also increase access to information on the results of activities and initiatives.

Figure 2. Blockchain in every aspect of life

Source: (Julie, Robinson, Nayahi, & Vaiyapuri, 2024)

4. GENERAL EVALUATION AND A SUGGESTION

The main purpose of this study is to evaluate blockchain technology from the perspective of the auditing profession, to evaluate the positive and negative effects of this technology with a distributed ledger structure on the auditing sector, and to make recommendations for the development of the skills and functions of the personnel working in the auditing department. Considering the speed of development in the world, it is obvious that blockchain technology, which is not yet used in the auditing field, will have positive and negative effects on the auditing profession. The opportunities related to this transformation should be evaluated well and the necessary measures should be taken against threats. Although some publications in the literature suggest that there will be no need for auditors in the future thanks to blockchain technology, auditors need to be prepared for the transformation and closely follow the technological developments related to cryptocurrencies in the world. The control mechanism related to blockchain technology is very different from traditional controls that operate manually, and auditors must first determine the identity of the users accessing the network, the location of the servers, and who is responsible for the digital controls. Auditors should be able to check the existence of an effective and efficient internal control mechanism within the framework of the adaptation studies required by the technology of the audited institutions or companies, whether

compliance with the procedures is ensured, whether there is a study to prevent e-fraud, and should take a guiding role in the redesign of the process in the mentioned matters. Therefore, auditors must have technical knowledge and qualifications to adapt to the procedures related to technological developments. In accordance with these conditions and application principles, auditors should be provided with training on blockchain technology. The procedures to be carried out by the audit units will significantly reduce the time and cost spent on audit activities. In addition, a common problem of cryptocurrencies is that digital assets associated with a private key cannot be accessed in case these keys are lost. Therefore, if public and private keys are used to control the movement of digital assets on the blockchain, auditors should also take into account the storage process of these keys, the process of regaining control of the digital asset associated with this key in case the private key is stolen or seized by someone else, and the security of these assets when access to the assets associated with the key is no longer needed (Sheldon, 2019: 9). Although blockchain technology is not yet at the desired level in the field of auditing, its applicability is being tested in both the private and public sectors. For example, its use in the public sector has gained validity in areas such as digital identities, passport applications, financial services and banking, supply chain management, land registry records, digital voting, municipality, asset tracking and inventory keeping. With the adaptation of activities to blockchain technology in the auditing sector, it will be possible to continuously update the data related to the audited unit. In addition, due to the basic features of the blockchain system, the inability to delete data, reliability and accessibility principles; auditors' workload and costs related to auditing activities can be greatly reduced. When evaluated in general terms in terms of the auditing sector, blockchain technology; It will reduce fraudulent financial reporting practices, suspicious transactions or transfers related to financial assets and high audit costs. It will also significantly contribute to tax audits by accelerating tax collection with its real-time access to information. As a result, enterprise resource planning systems can be developed with blockchain technology, allowing businesses to instantly transfer information to auditors. Thus, the consumer confidence index can be increased and businesses can attract more investors to their own fields. In addition, since continuous audits can be carried out thanks to this technology, the level of confidence in the audit reports obtained will increase. With the expectation that it will offer great opportunities, companies that will integrate blockchain technology in the field of auditing should be cautious against a possible cyber attack, acquire sufficient information and develop solution proposals that avoid unnecessary costs against possible threats and show utmost care. Audit firms should not be too hasty against this technology and should redesign governance, financial risk management and data analysis processes and ensure that expert auditors with

technical knowledge are included in the workforce instead of inexperienced auditors who can perform routine tests and manual transactions.

BIBLIOGRAPHY

- Cazazian, R. (2022). Blockchain technology adoption in artificial intelligence-based digital financial services, accounting information systems, and audit quality control. *Review of Contemporary Philosophy*(21), 55-71.
- Chen, H., Zhou, H., Yu, J., Wu, K., Liu, F., Zhou, T., & Cai, Z. (2021). Trusted audit with untrusted auditors: A decentralized data integrity Crowdauditing approach based on blockchain. *International Journal of Intelligent Systems*, 36(11), 6213-6239.
- Dunn, R. T., Jenkins, J. G., & Sheldon, M. D. (2021). Bitcoin and blockchain: Audit implications of the killer Bs. *Issues in Accounting Education*, 36(1), 43-56.
- Elommal, N., & Manita, R. (2022). How blockchain innovation could affect the audit profession: a qualitative study. *Journal of Innovation Economics & Management*, 37(1), 37-63.
- Faccia, A., Pandey, V., & Banga, C. (2022). Is permissioned blockchain the key to support the external audit shift to entirely open innovation paradigm? *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 8(2), 85.
- Gokoglan, K., Cetin, S., & Bilen, A. (2022). Blockchain technology and its impact on audit activities. *Journal of Economics Finance and Accounting*, 9(2), 72-81.
- Huang, F., Wang, T., & Yen, J.-C. (2024). Opportunities or Challenges? Audit Risk and Blockchain Disclosures in 10-K Filings. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 43(2), 131-158.
- Julie, E. G., Robinson, Y. H., Nayahi, J. J. V., & Vaiyapuri, T. (2024). *Blockchain Intelligent Systems: Protocols, Application and Approaches for Future Generation Computing*: CRC Press.
- Popchev, I., Radeva, I., & Velichkova, V. (2021). *The impact of blockchain on internal audit*. Paper presented at the 2021 Big Data, Knowledge and Control Systems Engineering (BdKCSE).
- Qader, K. S., & Cek, K. (2024). Influence of blockchain and artificial intelligence on audit quality: Evidence from Turkey. *Heliyon*, 10(9).
- Regueiro, C., Seco, I., Gutiérrez-Agüero, I., Urquizu, B., & Mansell, J. (2021). A blockchain-based audit trail mechanism: Design and implementation. *Algorithms*, 14(12), 341.
- Spence, C., Pimentel, E., & Boulianne, E. (2024). When Audit Confronts Blockchain. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 1-30.
- Syahronny, M. R., & Dewayanto, T. (2024). PENERAPAN TEKNOLOGI ARTIFICIAL INTELLIGENCE DAN BLOCKCHAIN DALAM MENDETEKSI FRAUD PADA PROSES AUDIT: SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW. *Diponegoro Journal of Accounting*, 13(3).
- Velioğlu, H., & Demirkol, Ö. F. (2024). Blokzincir Tabanlı Muhasebe Denetiminde Yapay Zekânın Rolü. *Econharran*, 8(14), 27-44.

MAKİNA İMALAT SEKTÖRÜNDE HİZMET KALİTESİNE YÖNELİK MÜŞTERİ TUTUMLARININ ANALİZİ

Moatsem Mohammad Awadh Ali AL-ROPEAY

Sakarya Üniversitesi

moatsem.al-ropeay@ogr.sakarya.edu.tr- ORCID: 0000-0002-7365-0480

Dr. Öğr. Üyesi Metin BAYRAM

Sakarya Üniversitesi

metinbayram@sakarya.edu.tr- ORCID: 0000-0002-9483-7850

ÖZET

Bu çalışma için yapılan bir literatür taraması makine imalatçısı firmaların satış sonrası hizmet kalitesinin ve bunlardan memnuniyetin araştırıldığı ampirik çalışmaların eksikliğini ortaya koymuştur. Bu çalışmaya yönelik olarak bir makine imalatçısı firmasının hizmet kalitesi ölçeği tasarlanmış, bu ölçeğin tek boyutlu mu yoksa çok boyutlu mu olduğu araştırılmış ve hizmet kalitesini oluşturan boyutlar ile bu hizmetlerden memnuniyetleri hakkında müşterilerin tutumları tutumları incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Bu amaçla makine imalatçısı firmanın satış sonrası hizmet verdiği yurtiçi ve yurtdışında faaliyet gösteren 171 firmadan kolayda örnekleme yöntemiyle veri toplanmıştır.

Toplanan veriler faktör analizi, güvenilirlik analizi, normallik testi ve Tek-Örnek t-Testi (t değeri 3,5) kullanılarak analiz edilmiştir. Faktör analizi sonucunda makine imalatçısı firmanın hizmet kalitesi ölçeğinin; hizmet personeli etkileşim kalitesi ve satış sonrası hizmetlerin kalitesi olmak üzere iki boyutlu olduğu keşfedilmiştir. Araştırmada kullanılan hizmet personeli etkileşim kalitesi, satış sonrası hizmetlerin kalitesi ve müşteri memnuniyeti boyutlarının Cronbach's Alpha katsayıları 0.700'ün üstünde bulunarak üç ölçeğin yapı geçerliğinin ve güvenilirliğinin sağlandığı görülmüştür. Normallik testi sonucunda çarpıklık ve basıklık değeri +2,0 ile -2,0 arasında bulunarak verilerin normal dağılıma uygun olduğu değerlendirilmiştir.

Bu itibarla, dokuz değişkenli hizmet personeli etkileşim kalitesi ve yedi değişkenli satış sonrası hizmetlerin kalitesi ve üç değişkenli müşteri memnuniyeti boyutları ile ilgili müşterilerin tutumu parametrik Tek-Örnek t-Testi (t değeri 3,5) kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz bulguları bu üç boyutun altında yer alan toplamda on dokuz değişkene ilişkin müşteriler olumlu tutum bildirmişlerdir. Makine imalat sektörüne ilişkin hizmet kalitesi araştırılan bu çalışma alanyazına katkı sağlama potansiyeline sahiptir.

Anahtar kelimeler: Hizmet kalitesi, Makine imalat sektörü, müşteri memnuniyeti, satış sonrası hizmetler

ABSTRACT

A review of the literature for this study revealed a lack of empirical research investigating the quality of after-sales service provided by machine manufacturing companies and customer satisfaction related to these services. For this study, a service quality scale specific to a machine manufacturing company was developed, and its dimensionality—whether unidimensional or multidimensional—was explored. Additionally, customer attitudes toward the dimensions of service quality and their satisfaction with these services were examined. The survey technique was used as the data collection tool. Data were collected using a convenience sampling method from 171 companies operating domestically and internationally that receive after-sales services from the machine manufacturing company. The collected data were analyzed using factor analysis, reliability analysis, normality tests, and One-Sample t-Test (with a t-value of 3.5).

The factor analysis revealed that the service quality scale of the machine manufacturing company comprises two dimensions: service personnel interaction quality and the quality of after-sales services. The Cronbach's Alpha coefficients for the dimensions of service personnel interaction quality, after-sales service quality, and customer satisfaction used in the study were found to exceed 0,700, confirming the structural validity and reliability of the three scales. The normality test results showed that skewness and kurtosis values ranged between +2,0 and -2,0, indicating that the data were normally distributed. Accordingly, customer attitudes regarding the nine variables of service personnel interaction quality, the seven variables of after-sales service quality, and the three variables of customer satisfaction were analyzed using the parametric One-Sample t-Test (with a t-value of 3,5).

The analysis findings revealed that customers expressed positive attitudes toward the total of nineteen variables under these three dimensions. This study, which investigates service quality in the machine manufacturing sector, has the potential to contribute to the literature.

Keywords: after-sales services, customer satisfaction, machinery manufacturing sector, service quality.

1. GİRİŞ

Türkiye'nin makine imalat sektörü, imalat sanayisinin önemli bir kolu olup ülke ekonomisi ve ihracat potansiyeli açısından kritik bir rol oynamaktadır. Sektör, otomotiv, savunma, beyaz eşya gibi çeşitli endüstrilere makine ve ekipman sağlamakta; aynı zamanda tarım, gıda işleme ve tekstil makineleri gibi geniş bir ürün yelpazesi sunmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2022).

Makine imalat sektörü, 1960'larda yerli üretime yönelme politikalarıyla gelişmeye başlamış; 1980'lerde ihracata yönelik sanayi politikalarıyla önemli bir ihracat kalemi haline gelmiştir (Makine İmalatçıları Birliği, 2021). Bugün yaklaşık 200 ülkeye yapılan ihracatla Türk makineleri, dayanıklılık, kalite ve fiyat avantajıyla küresel pazarlarda tercih edilmektedir. İhracatın büyük bir kısmı Almanya, ABD, Fransa ve İtalya gibi gelişmiş ülkelere yapılırken; Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Asya ülkeleri de önemli pazarlar arasındadır (Türkiye İhracatçıları Meclisi, 2023). Türkiye Makine İmalat Sektöründeki ürünlerin hedef pazarları Çizelge 1'de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Türkiye Makine İmalat Sektöründeki ürünlerin hedef pazarları (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, 2023).

Alt Sektör	Ürünler	Hedef pazarlar	Öne Çeken Şehirler
Tarım Makineleri	Traktör, biçerdöver, sulama ekipmanları	Ortadoğu, Afrika	Konya
İnşaat ve Madencilik Makineleri	Beton pompası, kazıcı, delici makineler	Avrupa, Asya	Bursa, İstanbul
Gıda İşleme ve Ambalaj Makineleri	Paketleme, işleme ve ambalaj makineleri	Avrupa, Orta Doğu	İstanbul, İzmir
Tekstil Makineleri	İplik, dokuma, boyama, baskı makineleri	Mısır, Bangladeş, Avrupa	İstanbul, Gaziantep
Savunma ve Otomotiv Makineleri	Parça işleme makineleri, montaj hatları, CNC	Almanya, Fransa, ABD	Bursa, Kocaeli

Bursa, Konya, İstanbul ve İzmir gibi şehirler, sektörde uzmanlaşmış organize sanayi bölgeleriyle öne çıkmaktadır (Çizelge 2). Bursa otomotiv makineleri, Konya tarım makineleri, İstanbul ve İzmir ise ambalaj, tekstil ve inşaat makineleri üretimiyle dikkat çekmektedir (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, 2023). Ayrıca, Sanayi 4.0 ile akıllı üretim sistemlerinin yaygınlaşması, sektörün küresel rekabet gücünü artırmaktadır (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, 2023).

Çizelge 2. Türkiye Makine İmalat Sektöründe Bölgesel Dağılım

Şehir	Sektördeki Uzmanlık Alanları	İstihdam Sayısı (Bin Kişi)	İhracat Miktarı (Milyar \$)
Bursa	Otomotiv, iş makineleri, yan sanayi	75	1,5
Konya	Tarım makineleri, gıda işleme makineleri	50	1,0
İstanbul	Gıda ve ambalaj makineleri, tekstil makineleri	120	2,0
İzmir	Ambalaj makineleri, inşaat makineleri	40	0,8
Kocaeli	Savunma sanayi makineleri, CNC makineleri	30	0,5

Sektör, çevre dostu üretim süreçlerine geçiş ve yenilenebilir enerji kullanımına yönelik çalışmalarıyla Avrupa Birliği'nin Yeşil Mutabakat kriterlerine uyum sağlamaktadır. Bununla birlikte, enerji maliyetleri, döviz kuru dalgalanmaları ve bazı ham maddelerdeki ithalat bağımlılığı gibi zorluklar devam etmektedir. Ancak AR-GE yatırımları, devlet teşvikleri ve yerli üretime yönelik politikalarla bu zorlukların aşılması hedeflenmektedir (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2023).

İmalat sektöründe satış sonrası hizmetlerin birçok bileşeni bulunmaktadır ve bu hizmetler ürünün teknik kalitesinin yanı sıra müşteri beklentilerini karşılamaya yönelik fonksiyonel kaliteyi de içermektedir. İmalat sektöründe satış sonrası hizmetler, ürünlerin teknik performansını artırmayı ve müşteri memnuniyetini sağlamayı hedefleyen çok boyutlu süreçlerden oluşur (Alexander, Walker & Naismith, 2002).

Satış sonrası hizmetler, müşteri memnuniyeti sağlamanın ötesinde işletmelere ekonomik avantajlar sunar. Bu hizmetlerden elde edilen gelir, çoğu zaman ürün satış gelirlerini aşabilir. Düzenli bakım anlaşmaları, yedek parça satışı ve teknik destek paketleri, işletmeler için önemli gelir kaynakları oluşturur. Ayrıca, ürünlerin ömrünü uzatan bu hizmetler, müşteri ile uzun vadeli bir bağ kurar ve müşteri geri dönüş oranını düşürür. Montajdan eğitime kadar uzanan bu hizmetler, marka sadakatini güçlendirirken işletmelere de rekabet avantajı sağlar (Wise & Baumgartner, 1999).

Satış sonrası hizmetlerin temel bileşenleri şunlardır;

- Montaj ve Kurulum Hizmetleri:* Ürünlerin doğru montajı ve kurulumu, kullanım performansını doğrudan etkiler. Eksik ya da hatalı kurulum, ürün performansını düşürür ve müşteri memnuniyetsizliğine yol açabilir. Bu nedenle, profesyonel bir kurulum süreci kritik bir öneme sahiptir (Korkmaz, 2001).

- b) *Yedek Parça Temini*: Orijinal ve hızlı yedek parça temini, dayanıklı tüketim mallarında satış sonrası hizmetlerin kritik bir parçasıdır. Müşteriler, arıza durumunda hızlı ve orijinal parça temini bekler, bu da işletmelerin güvenilirliğini artırır (Ay, 1997).
- c) *Bakım ve Onarım Hizmetleri*: İmalat sektörü ürünlerinin çoğu, düzenli bakım ve onarıma ihtiyaç duyar. Bu hizmetlerin hızlı, kaliteli ve uygun maliyetle sunulması, müşterilerin markaya olan güvenini pekiştirir. Bu kapsamda sunulan bakım ve onarım hizmetlerinin, ürünün ömrünü uzatarak uzun vadede işletmelere de avantaj sağladığı söylenebilir (Wise & Baumgartner, 1999).
- d) *Eğitim ve Destek Hizmetleri*: Müşterilere ürünün teknik detayları ve doğru kullanımı hakkında verilen eğitimler, hem ürünün etkin kullanımını sağlar hem de müşteri memnuniyetini artırır. Eğitim, aynı zamanda bakım ve onarım ihtiyaçlarını azaltabilir (Alexander, Walker, & Naismith, 2002).
- e) *Garanti ve Güvence Hizmetleri*: Garanti kapsamında sunulan hizmetler, müşterilere ek bir güvence sağlar ve markaya olan güveni artırır. Güvenilir ve geniş kapsamlı garanti politikaları, müşterilerin ürünü tercih etmelerinde önemli bir etkidir (Korkmaz, 2001).

1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, makine imalat sektöründe faaliyet gösteren firmaların satış sonrası hizmet kalitesi hakkında müşteri tutumlarına yönelik bir değerlendirme yapmaktır. Makine imalat sektörü, Türkiye ekonomisi ve ihracatı için stratejik bir öneme sahiptir. Ancak bu sektörde hizmet kalitesi üzerine yapılan ampirik çalışmalar sınırlıdır. Satış sonrası hizmetlerin müşteri memnuniyetine etkisi, markaların rekabet avantajını koruması ve güçlendirmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Türkiye’de bu konuda yapılmış çalışmaların sınırlı olması, sektördeki firmalara yol gösterecek bir kaynak eksikliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma hem literatüre katkı sağlamayı hem de sektör uygulamaları için pratik sonuçlar sunmayı amaçlamaktadır.

Türkiye’de makine imalat sektöründe satış sonrası hizmet kalitesi ve müşteri tutumlarına odaklanan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Özellikle bu konuda bütünsel bir hizmet kalitesi ölçeği kullanarak, hem iç pazarda hem de ihracat pazarında müşteri memnuniyeti üzerine yapılan bir incelemenin ilk defa bu çalışmada ele alınmış olması, çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Literatür incelendiğinde, Türkiye özelinde benzer kapsamda yapılmış bir araştırmanın bulunmaması, bu çalışmayı alanında öncü hale getirmektedir.

Türkiye’deki diğer çalışmalar genellikle sektörel performans, maliyet analizi veya üretim süreçlerine odaklanırken, bu araştırma, hizmet kalitesinin müşteri tutumları üzerindeki etkisini sistematik olarak analiz etmesiyle farklılaşmaktadır. Bu nedenle bu çalışma hem akademik hem de sektörel uygulamalar için yenilikçi bir katkı sunmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Veri Toplama Aracı

Araştırma Sakarya ilinde makine imalat sektöründe faaliyet gösteren ve yurt içi ve yurtdışı müşterileri bulunan bir firmanın satış sonrası hizmetlerinden yararlanan müşterileri üzerinde yapılmıştır. Araştırma için gerekli veriler 2024 Ağustos – Ekim döneminde toplanmıştır. Bu firmanın portföyünde yer alan 474 müşterisinin yetkililerinin kurumsal E-posta ve sosyal medya hesaplarına anket formu gönderilmiştir. Bunlardan 97 yurt içi ve 74 yurt dışı olmak üzere 171 firmadan (yanıtlama oranı %36) katılım sağlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Değişkenleri

Çizelge 3'te görüleceği üzere bir makine imalatçısı işletmesinin hizmet kalitesini değerlendirmek için 16 değişken ve müşteri memnuniyetini ölçmek için 3 değişken olmak üzere toplam 19 değişken belirlenmiştir (Çizelge 3). Hizmet kalitesi değişkenleri firma yetkilileri ile yapılan görüşmeler sonucunda literatür ile uyumlu olacak şekilde yazarlar tarafından tasarlanmıştır. Müşteri memnuniyeti değişkenleri ise Avrupa Müşteri Memnuniyeti Endeksi'nden (ECSE) uyarlanmıştır. Firma müşterilerinin hizmet kalitesine ait 16 değişken ile ilgili algılarını 5li Likert ölçeğinde (1=Kesinlik Memnun Değilim .... 5= Kesinlikle Memnunum) cevaplamaları istenmiştir. Müşteri memnuniyetine ait 3 değişken ile ilgili algılarını ise 5li Likert ölçeğinde (1=Kesinlik Katılmıyorum .... 5= Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde belirtmeleri istenmiştir.

2.3. Veri Analizi

Veriler SPSS Versiyon 24 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. İlk olarak 16 değişkenden oluşan hizmet kalitesi (HK) ve 3 değişkenden oluşan müşteri memnuniyeti (MM) boyutunun alt boyutları olup olmadığını keşfetmek üzere ayrı ayrı faktör analiz gerçekleştirilmiştir. Daha sonra faktör analizinde keşfedilen boyutlar güvenilirlik analizine tabi tutulmuşlardır. Müşterilerin tutumlarının parametrik mi yoksa parametrik olmayan testlerle analiz edileceğine karar vermek amacıyla değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu araştırılmıştır. Son olarak makine imalatçısı işletmesinin hizmet kalitesi ve memnuniyetlerine yönelik müşterilerinin tutumları test edilmiştir.

Çizelge 3. Araştırmanın Değişkenleri

Değişken Kodu	Değişken Açıklaması
HK	Hizmet kalitesi (Yazarlar tarafından tasarlanmıştır)
HK1	Satın aldığım ürünlerin teslimat sürecinden

HK2	Satın aldığım ürünlerin kurulum süreçlerinden
HK3	Satın aldığım ürünlerin kullanımı, devreye alma vb. Konulardaki eğitim süreçlerinden
HK4	Satış sonrası yedek parça hizmetlerinden
HK5	Satış sonrası bakım, arıza, tamir ve revizyon hizmetlerinden
HK6	Siparişimin belirtilen süre içerisinde gerçekleşmesinden
HK7	Ürünlerin ambalaj ve yükleme şekillerinden
HK8	İletişim ve sipariş verme süreçlerindeki personelimizin ilgisinden
HK9	Siparişlerinizin değerlendirme hızından
HK10	Servis yetkilisine ulaşım kolaylığı ve hızından
HK11	Satış sonrası hizmetler bölümü çalışanları müşterileriyle ilişkileri ve ilgilenme konusunda yetkin olmasından
HK12	Ödeme ve fatura işlemlerinin hatasız ve etkin bir biçimde gerçekleştirilmesinden
HK13	Hizmet veren personelin mesleki bilgi ve uzmanlığa (yetkinlik) sahip olmasından
HK14	Hizmet veren personelin tutum, davranış ve iletişiminden
HK15	Ürünler ile ilgili bilgi talep ettiğimde hizmet veren personelden tatminkâr cevaplar almaktan
HK16	İhtiyaç duyduğum konularda hizmet veren personel tarafından bana yeterli zaman ayrılmasından
MM	Müşteri Memnuniyeti (Avrupa Müşteri Memnuniyeti Endeksinden uyarlanmıştır)
MM1	Firmanızdan almış olduğunuz hizmetlerden genel olarak memnunum
MM2	Firmanız tarafından verilen tüm hizmetler beklentilerimizi karşılamaktadır
MM3	İdealimizdeki bir makine imalatçısı firma ile kıyas ettiğinizde firmanız tarafından verilen hizmetlerin kalitesinden memnunum.

3. BULGULAR

3.1. Araştırmanın Sosyodemografik Bulguları

Araştırmanın demografik değişkenlerine ait bulgular Çizelge 4’de verilmiştir. Çizelge 4 incelendiğinde, araştırmaya katılan katılımcıların % 49,1’inin firma ile 0-5 yıl arası çalıştığı; % 39,2’sinin firmadan son 6 ay içinde ürün ve/ya hizmet satın aldığı; % 37,4’ünün firmadan zaman zaman satın alma yaptığı ve araştırmaya katılanların %56,7’sinin Türk firmaları olduğu tespit edilmiştir.

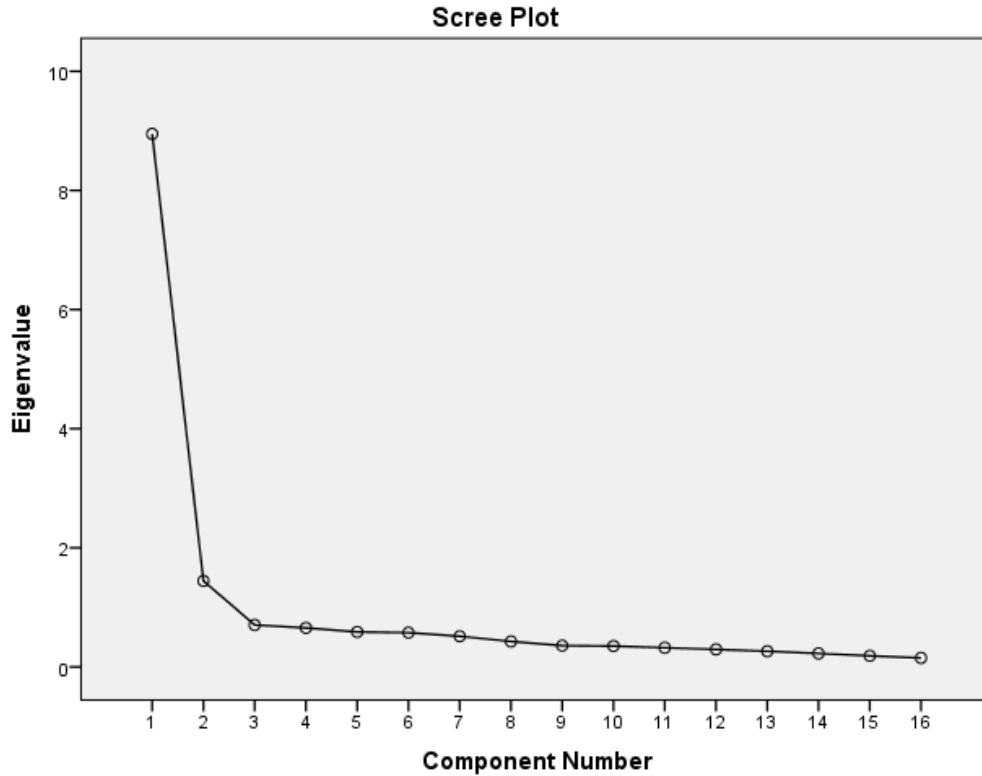
Çizelge 4. Demografik Değişkenlere Göre Dağılım

Değişken	Grup	Sayı (n)	Yüzde (%)
Firmamız ile ne kadar süredir birlikte çalışıyorsunuz?	0-5 yıl	84	49,1
	6-10 yıl	72	42,1
	11-17 yıl	12	7,0
	11-17 yıl	3	1,8
Firmamızdan en son ne zaman ürün ve/ya hizmet satın aldınız?	2 yıldan eski	20	11,7
	2 yıl önce	17	9,9
	1 yıl önce	54	31,6
	Son 6 ay içinde	67	39,2
Firmamızdan ne sıklıkta satın alma yapıyorsunuz?	Son 30 gün içinde	13	7,6
	Bir kere	23	13,5
	Nadiren	31	18,1
	Zaman zaman	64	37,4
	Sık	39	22,8
Ülke	Çok sık	14	8,2
	Türkiye	97	56,7
	Suudi Arabistan	9	5,3
	Kuveyt	4	2,3
	Irak	5	2,9
	BAE	3	1,8
	Bahreyn	3	1,8
	Katar	4	2,3
	Umman	1	,6
	Rusya	12	7,0
Almanya	3	1,8	
Brezilya	3	1,8	
Slovenya	3	1,8	

Hollanda	2	1,2
Fransa	2	1,2
Polonya	2	1,2
Diğer (Çin, İtalya, Yunanistan, Mısır ...)	10	
Toplam	171	100,0

3.2. Keşfedici Faktör Analizi Bulguları

Hizmet Kalitesi boyutu altında yer alan 16 değişkenin birden fazla boyuta sahip olup olmadığı öncelikle test edilmiştir. Ölçeğin ön uygulamadan elde edilen verilerle ilk olarak araştırma verilerinin keşfedici faktör analizine (KFA) uygunluğunu saptamak üzere Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett Küresellik testi hesaplanmıştır. KMO değeri 0,931 olarak belirlenmiştir. Bartlett Küresellik testi ise anlamlı bulunmuştur ($X^2 = 1899,82$; $p < 0,001$). Bu bağlamda Hizmet Kalitesi ölçeği verilerinin KFA yapmaya uygun olduğu söylenebilir. Promaks döndürme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen faktör sayısının belirlenmesinde çizgi grafiği, faktör özdeğer puanları ve açıklanan varyans toplamı dikkate alınmıştır. Hizmet Kalitesi Ölçeği Eğim Eğrisi (Scree Plot) Görsel 1'deki gibi gerçekleşmiştir.

Görsel 1. Hizmet Kalitesi Ölçeği Eğim Eğrisi (Scree Plot)

Faktör analizi sonucunda özdeğeri 1.000'dan büyük iki faktör oluşmuştur. Bu iki faktörün açıkladığı toplam varyans % 64,95'dir. Açıklanan varyansın toplam varyans üzerinden %50'yi geçiyor olması AFA için önemli bir kriterdir (Yaşlıoğlu, 2017). Birinci faktör hizmet kuruluşu

personelinin etkileşim kalitesi (HP_EK) olarak isimlendirilmiş (Bakınız Çizelge 5) olup özdeğeri 8,949 ve varyansı %55,929 olarak açıkladığı bulunmuştur. İkinci faktör ise satış sonrası hizmetlerin kalitesi (SS_HK) olarak isimlendirilmiş (Bakınız Çizelge 5) olup özdeğeri 1,444 ve varyansı %9,902 olarak açıkladığı bulunmuştur.

Hizmet Kalitesi ölçeğine ilişkin KFA bulguları Çizelge 5’de verilmiştir. Çizelge 5 incelendiğinde birinci boyut HP_EK’nın faktör yük değerleri 0,658 ile 0,851 ve ikinci boyut SS_HK’nın faktör yük değerleri 0,672 ile 0,914 arasında değişmektedir. Madde faktör yükü değerinin 0,600’ün üstünde olması yüksek düzeyde büyüklüğü ifade etmektedir, (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). Dolayısıyla her iki boyuttun altında yer alan faktör yük değerleri yüksek düzeye sahiptir.

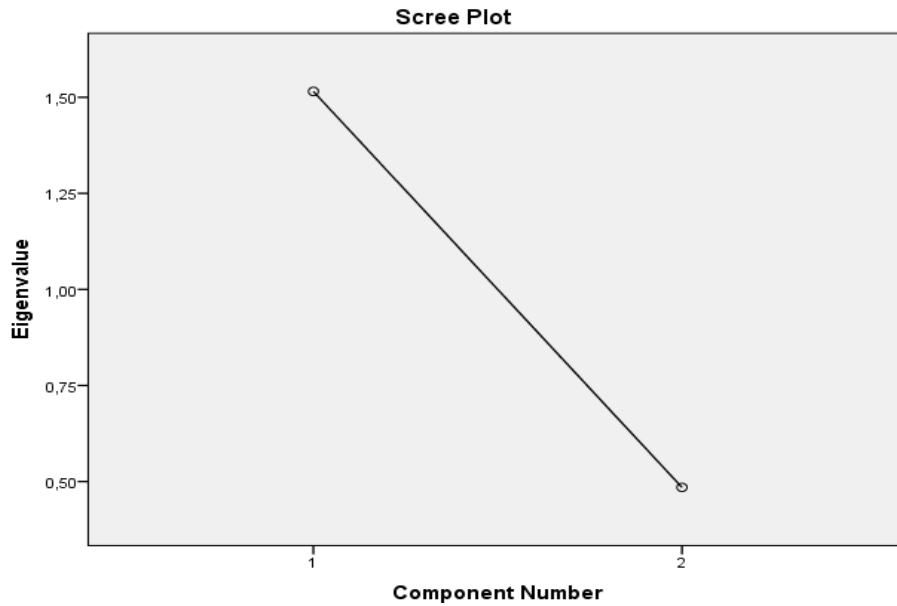
Müşteri memnuniyeti (MM) ölçeği için de araştırma verilerinin KFA’ya uygunluğunu saptamak üzere KMO katsayısı ve Bartlett Küresellik testi hesaplanmıştır. KMO değeri 0,697 olarak belirlenmiştir. Bartlett’s Küresellik testi ise anlamlı bulunmuştur ($X^2 = 223,216$; $p < 0,001$). Bu bağlamda ölçek verilerinin KFA yapmaya uygun olduğu anlaşılmıştır. Promaks döndürme yöntemi kullanılmış olup faktör sayısının belirlenmesinde çizgi grafiği, faktör özdeğer puanları ve açıklanan varyans toplamı dikkate alınmıştır.

Çizelge 5. Hizmet Kalitesi Ölçeğine İlişkin Keşfedici Faktör Analizi

Değişken Kodu	Değişken Açıklaması	Faktör Yüğü	
		HP_EK	SS_HK
HK1	Satın aldığım ürünlerin teslimat sürecinden		0,855
HK2	Satın aldığım ürünlerin kurulum süreçlerinden		0,752
HK3	Satın aldığım ürünlerin kullanımı, devreye alma vb. Konulardaki eğitim süreçlerinden		0,859
HK4	Satış sonrası yedek parça hizmetlerinden		0,834
HK5	Satış sonrası bakım, arıza, tamir ve revizyon hizmetlerinden		0,914
HK6	Siparişimin belirtilen süre içerisinde gerçekleşmesinden		0,782
HK7	Ürünlerin ambalaj ve yükleme şekillerinden		0,672
HK8	İletişim ve sipariş verme süreçlerindeki personelimizin ilgisinden	0,705	
HK9	Siparişlerinizin değerlendirme hızından	0,781	
HK10	Servis yetkilisine ulaşım kolaylığı ve hızından	0,851	
HK11	Satış sonrası hizmetler bölümü çalışanları müşterileriyle ilişkileri ve ilgilenme konusunda yetkin olmasından	0,485	

HK12	Ödeme ve fatura işlemlerinin hatasız ve etkin bir biçimde gerçekleştirilmesinden	0,852	
HK13	Hizmet veren personelin mesleki bilgi ve uzmanlığa (yetkinlik) sahip olmasından	0,716	
HK14	Hizmet veren personelin tutum, davranış ve iletişiminden	0,848	
HK15	Ürünler ile ilgili bilgi talep ettiğimde hizmet veren personelden tatminkâr cevaplar almaktan	0,658	
HK16	İhtiyaç duyduğum konularda hizmet veren personel tarafından bana yeterli zaman ayrılmaktadır	0,774	

Müşteri memnuniyeti Ölçeği Eğim Eğrisi Görsel 2'deki gibi gerçekleşmiştir. Analiz sonucunda özdeğeri 2,280 olan tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Tek faktörün açıkladığı toplam varyans %75,99'dir. Toplam varyans üzerinden açıklanan varyansın %50'yi geçmesi KFA için önemli bir kriterdir (Yaşlıoğlu, 2017).

Görsel 2. Müşteri Memnuniyeti Ölçeği Eğim Eğrisi (Scree Plot)

Müşteri Memnuniyeti ölçeğine ilişkin KFA bulguları Çizelge 6'da verilmiştir. Ölçeğin faktör yük değerleri 0,814 ile 0,903 arasında değişmektedir. Madde faktör yükü değerinin 0,600'ün üstünde olması yüksek düzeyde büyüklüğü ifade etmektedir (Çokluk vd., 2016). Dolayısıyla her iki boyuttan altında yer alan faktör yük değerleri yüksek düzeye sahiptir.

Çizelge 6. Müşteri Memnuniyeti Ölçeğine İlişkin Keşfedici Faktör Analizi

Değişken Kodu	Değişken Açıklaması	Faktör Yüğü
MM1	Firmanızdan almış olduğumuz hizmetlerden genel olarak memnunum	0,895

MM2	Firmanız tarafından verilen tüm hizmetler beklentilerimizi karşılamaktadır	0,814
MM3	İdealinizdeki bir makine imalatçısı firma ile kıyas ettiğinizde firmanız tarafından verilen hizmetlerin kalitesinden memnunuz.	0,903

3.3. Verilerin Güvenilirlik Testi

Faktör analizi aşamasında keşfedilen üç boyutun güvenilirlik analizleri Cronbach's Alpha ile test edilmiştir. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayıları 0,700'den büyük olması ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Test sonucunda hizmet personelinin etkileşim kalitesi (HP_EK), satış sonrası hizmetlerin kalitesi (SS_HK) ve müşteri memnuniyeti (MM) boyutlarının Cronbach's Alpha katsayıları sırasıyla 0,920; 0,920 ve 0,840 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla her üç boyutun da Cronbach's Alpha katsayıları 0,700'ün üstünde bulunduğundan üç ölçeğin yapı geçerliğinin ve güvenilirliğinin sağlandığı söylenebilir.

3.4. Boyutlara ait Betimsel İstatistik bulguları

Çizelge 7'de katılımcıların satış sonrası hizmet kalitesi, hizmet personeli etkileşim kalitesi ve müşteri memnuniyeti ölçeklerine ilişkin tanımlayıcı istatistik analiz bulguları bulunmaktadır. Satış Sonrası Hizmet kalitesi genel ortalaması $4,27 \pm 0,70$ olduğu tespit edilmiştir. Hizmet personeli etkileşim kalitesi genel ortalaması $4,15 \pm 0,64$ olduğu tespit edilmiştir. Müşteri memnuniyeti genel ortalaması $4,20 \pm 0,71$ olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 7. Ölçek ve Alt Boyutların Düzeylerinin İncelenmesi

Boyutlar	N	Minimum	Maksimum	Ort	Std. Sapma
SS_HK	171	2,00	5,00	4,273	0,704
HP_EK	171	2,22	5,00	4,154	0,641
MM	171	2,00	5,00	4,198	0,714

3.5. Verilerin Normallik Testi

İstatistik analizlerin IBM SPSS Versiyon 24.0 paket programı ile yapılmıştır. Sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu, çarpıklık ve basıklık testleriyle değerlendirilmiştir. Normallik testi bulguları Çizelge 8'deki gibi gerçekleşmiştir.

Çizelge 8. Boyutların Normallik Varsayımı

Boyutlar	Çarpıklık	Std. Hata	Basıklık	Std. Hata
SS_HK	-1,518	0,186	1,622	0,369
HP_EK	-1,144	0,186	0,718	0,369
MM	-1,153	0,186	0,682	0,369

Satış sonrası hizmet kalitesi, hizmet personelinin etkileşim kalitesi ve müşteri memnuniyeti boyutlarına ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin $+2,0$ ile $-2,0$ arasında olduğu görülmektedir (Bkz. Çizelge 8). Tabachnick ve Fidell'e (2013) göre, çarpıklık ve basıklık değerlerinin $+1,5$ ile $-1,5$ arasında bulunması parametrik testlerin uygulanabilir olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, George ve Mallery (2010), çarpıklık ve basıklık değerleri $+2,0$ ile $-2,0$

aralığında olduğunda da parametrik testlerin kullanılabilceğini belirtmiştir. Bu anlamda satış sonrası hizmet kalitesi, hizmet personelinin etkileşim kalitesi ve müşteri memnuniyeti ölçekleri normallik varsayımına göre uygun ve parametrik analizlerin yapılabilceği gerekmektedir.

3.6. Değişkenlere Ait Tutum İstatistiği

Tutum, “bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan eğilimdir.” (Yaşar, 2014). Bu eğilim dolaylı ya da doğrudan ölçülebilir ve yönü, derecesi ve yoğunluğu ölçülebilir. Bağımsız örneklem t testi iki değişkenli durumlarda ve ön test – son test (bağımlı) olmayan ölçeklerde kullanılmaktadır ve verilerin normal dağılması gerekmektedir (Papanastasiou, 2005).

Makine imalatçısı firmanın hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetine ilişkin müşteri tutumları Bağımsız örneklem t testi yapılarak değerlendirilmiştir. Orta değer olarak 3,5 alınmıştır. Çünkü 3,5 değerinin, kullanılan ölçeklerde orta noktayı ifade ettiği ve katılımcıların "ne katılıyorum ne katılmıyorum" ya da "kararsızım" şeklindeki görüşlerini yansıttığı kabul edilmektedir. T testi sonuçlarına göre, t değerinin pozitif olması durumunda tutumun olumlu, negatif olması durumunda ise olumsuz olduğu değerlendirilmektedir. Analizler, %5 anlamlılık düzeyinde (p) ve %95 güven aralığında gerçekleştirilmiş; her bir ifade için ortalama, standart sapma, t istatistiği, anlamlılık düzeyi ve tutum bilgileri ayrı ayrı raporlanmıştır (Ungan, 2011).

Değişkenlere ait Betimsel İstatistik bulguları Çizelge 9'daki gibi gerçekleşmiştir. Satış Sonrası Hizmet kalitesine ait yedi, Hizmet Personelinin Etkileşim Kalitesine ait dokuz ve Müşteri Memnuniyetine ait üç olmak üzere on dokuz değişkenim tümünde müşteri algıları 4=Memnunum seçeneğinin üzerinde bulunmuştur.

Çizelge 9. Değişkenlere ait Betimsel İstatistik bulguları

Değişken Kodu	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ort.
HK1	171	4,474	0,784	0,060
HK2	171	4,298	0,853	0,065
HK3	171	4,257	0,876	0,067
HK4	171	4,181	0,911	0,069
HK5	171	4,152	0,894	0,068
HK6	171	4,275	0,847	0,064
HK7	171	4,275	0,797	0,061
SS_HK	171	4,273	0,705	0,053
HK8	171	4,211	0,875	0,067
HK9	171	4,175	0,807	0,061
HK10	171	4,263	0,779	0,059
HK11	171	4,164	0,824	0,063

Çizelge 9. Değişkenlere ait Betimsel İstatistik bulguları (Devam)

Değişken Kodu	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ort.
HK12	171	4,146	0,816	0,062

HK13	171	4,070	0,808	0,061
HK14	170	4,176	0,787	0,060
HK15	171	4,018	0,870	0,066
HK16	171	4,170	0,797	0,061
HP_EK	171	4,155	0,641	0,049
MM1	171	4,211	0,805	0,061
MM2	171	4,181	0,838	0,064
MM3	171	4,205	0,818	0,062
MM	171	4,199	0,714	0,054

Bağımsız örneklem t testi bulguları Çizelge 10'da gösterilmektedir. Katılımcılar tüm değişkenlerle ilgili olumlu tutuma sahip oldukları bulunmuştur (Çizelge 10). Tutumun yönü katılımcıların tüm değişkenler için pozitif bir tutuma sahip oldukları görülmektedir.

Çizelge 10. Tutum istatistikleri (Orta değer=3.5)

Değişken Kodu	t	SD	Sig. (2-kuyruklu)	Ortalama Fark	Alt Sınır	Üst Sınır
HK1	16,230	170	< 0.001	0,973	0,855	1,092
HK2	12,233	170	< 0.001	0,798	0,669	0,927
HK3	11,295	170	< 0.001	0,757	0,625	0,890
HK4	9,769	170	< 0.001	0,681	0,544	0,819
HK5	9,531	170	< 0.001	0,652	0,517	0,787
HK6	11,957	170	< 0.001	0,774	0,647	0,903
HK7	12,708	170	< 0.001	0,774	0,654	0,895
SS_HK	14,342	170	< 0.001	0,773	0,666	14,342
HK8	10,608	170	< 0.001	0,710	0,578	0,843
HK9	10,944	170	< 0.001	0,675	0,554	0,797
HK10	12,811	170	< 0.001	0,763	0,646	0,881
HK11	10,534	170	< 0.001	0,663	0,539	0,788
HK12	10,349	170	< 0.001	0,646	0,523	0,769
HK13	9,221	170	< 0.001	0,570	0,448	0,692
HK14	11,205	170	< 0.001	0,676	0,557	0,796
HK15	7,771	170	< 0.001	0,517	0,386	0,649
HK16	10,981	170	< 0.001	0,669	0,549	0,790
HP_EK	13,349	170	< 0.001	0,654	,5578	13,349
MM1	11,529	170	< 0.001	0,710	0,589	0,832
MM2	10,631	170	< 0.001	0,681	0,555	0,808
MM3	11,261	170	< 0.001	0,704	0,581	0,828
MM	12,789	170	< 0.001	0,698	0,5910	12,789

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırma, Türkiye makine imalat sektöründe satış sonrası hizmet kalitesinin ve müşteri memnuniyetinin değerlendirilmesine odaklanmıştır. Çalışma kapsamında, bir makine imalatçısı firmanın hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti ölçekleri geliştirilmiş, bu ölçeklerin güvenilirliği ve geçerliliği ampirik yöntemlerle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, sektördeki satış sonrası hizmetlerin kalitesine yönelik müşteri tutumlarının genel olarak olumlu olduğunu göstermektedir.

Faktör analizi sonuçlarına göre, Türkiye makine imalat sektöründe hizmet kalitesi; **Hizmet Personeli Etkileşim Kalitesi** ve **Satış Sonrası Hizmet Kalitesi olmak üzere** iki temel boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar, müşterilerin satış sonrası hizmetlere ilişkin algılarını belirlemede kritik bir öneme sahiptir. Müşteri memnuniyetine ilişkin ölçek, tek faktörlü bir yapı göstermiş ve yüksek açıklanan varyans yüzdesi (%75,99) ile ölçeğin ölçme amacına uygun olduğunu ortaya koymuştur.

Analizler, hem hizmet kalitesi hem de müşteri memnuniyeti açısından katılımcıların genel olarak olumlu tutumlara sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ölçek genel ortalamaları, hizmet kalitesi için 4,27, hizmet personeli etkileşim kalitesi için 4,15 ve müşteri memnuniyeti için 4,20 olarak tespit edilmiştir.

Araştırma, makine imalat sektöründe satış sonrası hizmet kalitesinin ve müşteri memnuniyetinin artırılmasının rekabet avantajı yaratmada önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma bulguları, firmaların hizmet süreçlerini daha etkin ve müşteri odaklı bir şekilde geliştirmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, yedek parça temini, bakım hizmetleri ve müşteri destek süreçlerine yapılan yatırımların müşteriler üzerinde olumlu bir etki yarattığı anlaşılmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışma, makine imalat sektöründe faaliyet gösteren firmalar için hem akademik hem de uygulamalı bir referans kaynağı oluşturma potansiyeline sahiptir. Gelecekte yapılacak çalışmaların, farklı sektörlerdeki hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti ilişkisini daha geniş bir perspektifle ele alması, alan yazına ve uygulamalara katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Alexander, M., Walker, D., & Naismith, R. (2002). Customer Loyalty and After Sales Service. *Journal of Services Marketing*, 16(4), 336-357.

Ay, C. (1997). *Müşteri Tatmini ve Satış Sonrası Hizmetler*. İstanbul: Beta Yayınları.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.

George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson

Kalkınma Bakanlığı. (2022). *Türkiye Sanayi Sektörü Raporu*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları.

Korkmaz, E. (2001). Rekabette Farklılaşmada Satış Sonrası Hizmetlerin Rolü. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 23-41.

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı. (2023). *Makine Sektörü Destek Programı ve Uygulamalar*. Ankara: KOSGEB Yayınları.

Makine İmalatçıları Birliği. (2021). *Makine İmalat Sektörü İstatistikleri*. Ankara: MİB Yayınları. Erişim Adresi: <https://www.mib.org.tr>

Papanastasiou, E. C. (2005). Factor Structure of the attitudes toward research Scale. *Statistic Education Research Journal*, 4(1), 16-26.

Tabachnick, B., & Fidell, L. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston : Pearson

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu. (2023). Makine İmalatında Yenilikçi Çözümler ve Destekler. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2023). Türkiye'nin Makine ve Ekipman İhracatı Raporu. İstanbul: TİM Yayınları.

Ungan, M. C. (2011). En İyi Tedarik Zinciri Uygulamaları ve Bir Saha Çalışması. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2), 307-322.

Wise, R., & Baumgartner, P. (1999). Go Downstream: The New Profit Imperative in Manufacturing. Harvard Business Review, 77(5), 133-141.

Yaşar, M. (2014). Bilimsel araştırma yöntemleri dersine yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması: Geçerlik ve güvenilirlik. Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4(2), 109-129.

Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46, 74-85

CONTRIBUTION OF DOCTORS' PROFESSIONAL IDENTITIES TO BRAND PERCEPTION

Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU

MUNZUR ÜNİVERSİTESİ

furkankarahuseyinoglu@munzur.edu.tr -0000-0003-1641-2387

ABSTRACT

The modern healthcare sector requires a strong brand perception as well as clinical excellence. Hospitals attach great importance to branding strategies to improve the quality of their services and gain competitive advantage. In this context, the role of physicians stands out as a critical element in the creation and maintenance of brand perception.

The impact of physicians on branding in healthcare services can be analysed in four main dimensions: clinical skills and professionalism, patient relationships, digital assets and social contributions. Physicians' clinical skills and professionalism are the basic building blocks of hospital branding. The value and trust that patients perceive about a healthcare institution is largely based on the level of expertise of the physicians and patient relations. While high quality care provided by physicians increases the prestige and reliability of the hospital brand, negative experiences can damage the brand perception.

Attitudes and communication skills in patient relations play an important role in shaping brand perception. Physicians' patient-oriented approaches increase patient satisfaction and loyalty and encourage positive word-of-mouth communication.

Finally, physicians' social contributions and their leadership in the field of health also positively affect brand perception and increase brand value and reputation. Physician's attitudes and behaviours strengthen brand loyalty.

Keywords: Physician's Role in Branding, Health Management Brand, Hospital Brand Management

HEKİMLERİN PROFESYONEL KİMLİKLERİNİN MARKA ALGISINA KATKILARI

ÖZET

Modern sağlık hizmetleri sektörü, klinik mükemmeliyetin yanı sıra güçlü bir marka algısını da gerektirmektedir. Hastaneler, sundukları hizmetlerin kalitesini artırmak ve rekabet avantajı elde etmek için markalaşma stratejilerine büyük önem vermektedir. Bu bağlamda, hekimlerin rolü, marka algısının oluşturulmasında ve sürdürülmesinde kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Hekimlerin sağlık hizmetlerinde markalaşmadaki etkisi, dört ana boyutta incelenebilir: klinik beceriler ve profesyonellik, hasta ilişkileri, dijital varlıklar ve toplumsal katkılar. Hekimlerin klinik becerileri ve profesyonellikleri, hastane markasının temel yapı taşlarıdır. Hastaların bir sağlık kurumu hakkında algıladıkları değer ve güven, büyük ölçüde hizmet aldıkları hekimlerin uzmanlık düzeyine ve hasta ilişkilerine dayanmaktadır. Hekimlerin sunduğu yüksek kaliteli bakım, hastane markasının prestijini ve güvenilirliğini artırırken, olumsuz deneyimler marka algısını zedeleyebilir.

Hasta ilişkilerindeki tutumlar ve iletişim becerileri, marka algısının şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Hekimlerin hasta odaklı yaklaşımları, hasta memnuniyetini ve sadakatini artırarak, olumlu ağızdan ağıza iletişimi teşvik eder.

Son olarak, hekimlerin toplumsal katkıları ve sağlık alanındaki liderlikleri de marka algısını olumlu yönde etkiler. marka değerini ve itibarını artırır. Hekimin tutum ve davranışları ve marka bağlılığını güçlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Markalaşmadan Hekimin Rolü, Sağlık Yönetimi Marka, Hastane Marka Yönetimi

1. Introduction

The modern healthcare sector requires not only clinical excellence but also an effective brand image. Hospitals strive to improve service quality by focusing on branding strategies. Brand perception strongly influences hospital preference and loyalty. Physicians play a critical role in building brand perception.

Physicians are of great importance in healthcare branding. The clinical skills and professionalism of physicians constitute the key elements of the hospital brand. Physicians' level of expertise and patient relations are factors that affect patients' perception of the institution. Hospitals can strengthen their brand value by investing in physician training. Physicians' patient relations and communication skills have a decisive impact on brand perception. Patient satisfaction is associated with medical service quality and physicians' empathetic approaches. Physicians' patient-oriented attitudes increase patient loyalty and strengthen brand reputation. Physicians' presence on social media can play a decisive role in brand perception. Information sharing and public relations can be incorporated into hospitals' digital marketing strategies to reach large audiences. Positive physician reviews influence the decision-making processes of potential patients.

Physicians' contributions to society and leadership skills positively affect brand perception. Physicians participating in public health projects increase brand value by reflecting hospitals' social responsibility approach. Such activities strengthen the credibility of hospitals in the eyes of society and increase brand loyalty. Physicians have a central role in branding processes and shape the brand perception of healthcare providers.

2. Elements That Make Up The Concept Of Brand

Doney and Cannon (1997) define trust as the perceived trustworthiness and goodness of the target party. The first dimension focuses on the objective credibility of an exchange partner, i.e. the expectation that one can trust the partner's word or written statement. The second dimension is the extent to which one partner is sincerely interested in the other's well-being and motivated to seek mutual gains.

Through various studies, we have categorized trust into the following four categories: (1) the known intentions of each party in a transaction (Moorman et al., 1992); (2) the obligation of the parties to believe each other when something happens that may affect the future of the relationship (Anderson and Weitz, 1989); (3) the establishment of relationships that can create the desired state (Dwyer et al., 1987); and (4) belief in each other's words, promises, and actions in the orderly conduct of business (Schurr and Ozanne, 1985). Understanding exchange

partners leads to trusting business relationships. If trust is established, the relationship between the company and the customer has the potential to be mutually beneficial.

In the healthcare context, trust can create an environment for change in which a hospital can provide better care to its patients or customers and at the same time become or remain profitable. Trust, built on management skill, is a standard that hospitals and their staff deliver to patients. When patients complain about the service, the hospital and its employees must do their best to respond to complaints and thus maintain or rebuild trust.

2.1.Customer satisfaction

According to (Westbrook 1981), satisfaction is “the state of feeling adequately appropriate or inappropriate experience for the sacrifice” or “an emotional response that is influenced not only by the whole market, but also by the characteristics of the products, the service and the seller when shopping or engaging in similar behaviors”. Oliver (1997) considers satisfaction as “a general psychological state related to the expectation of feelings and experiences from shopping behavior”.

Various studies indicate that when products or services exceed customers' expectations, the repurchase rate is high. Customers who trust a company will continue to purchase products or services that satisfy them. Francken and Van Raaij (1981) stated that satisfaction is determined by the perceived discrepancy between the actual and desired state and the perception of internal and external barriers that prevent achieving the desired state. Moreover, if people do not achieve their expectations, they will become dissatisfied.

2.2.Relationship commitment

Commitment is a fundamental characteristic associated with successful marketing relationships (Morgan and Hunt, 1994). According to Berry and Parasuraman (1991), relationships are built on mutual commitment. Rusbult (1983) found that the level of commitment is the strongest determinant of the voluntary decision to remain in a relationship. It follows that the study of the antecedents of the likelihood of relationship dissolution can also be seen as an examination of the determinants of relationship commitment.

The general stream of research in the medical literature on patient-physician relationships (including patient-physician roles, patient-physician communication styles, and patient satisfaction) has not focused on developing knowledge of what motivates patients to maintain a relationship with their physician (Barksdale et al., 1997). To gain patients' trust and

satisfaction, doctors need to build a relationship that meets patients' expectations in terms of being supportive and actively involving them in decision-making processes (Montaglione, 1999). Clearly, this suggests that patient engagement should be linked to strengthening patient-physician relationships (Ouschan et al., 2006).

2.3.Brand loyalty

Aaker (1996) argues that brand equity is a multidimensional construct consisting of brand loyalty, brand awareness and other proprietary brand assets. Yoo et al. (2000) argue that brand equity can be created by strengthening these dimensions. Oliver (1999, p. 34) defines brand loyalty as “a deep commitment to consistently repurchase or reuse a preferred product/service in the future, thus resulting in repeated purchases of the same brand or same set of brands despite situational influences and marketing efforts that have the potential to cause switching behavior”. Chaudhuri (1997) suggested that brand loyalty is a customer's preference to purchase a single brand or to regularly purchase a particular brand name in a product class. The consumer repurchases the brand and avoids switching to another.

Jacoby et al. (1974) stated that brand loyalty is different from brand attitude and habit, although the latter can indicate brand loyalty. Brand attitude is a consumer's feelings or behavior towards a brand. Jacoby et al. (1977) found that brand loyalty can be a separate construct from brand attitude, but that multiple loyalty, or loyalty to more than one brand, involves attitudes that can be more comprehensive. High levels of brand loyalty indicate a tendency to purchase only a particular brand within a product category, whereas multiple loyalty does not indicate purchase intention. Aaker (1996) suggests measuring brand equity through price premiums, brand loyalty, perceived quality and brand awareness.

2.4. Brand awareness

Brand awareness includes consumer recognition, recall, top-of-mind awareness, information dominance and recall performance of brands, as well as brand attitude. Keller (1993) states that when people form knowledge about a brand, the level of involvement resolves the strength of the brand association in their minds. Brand awareness influences consumer decision-making by affecting the strength of this brand association. Keller also argues that positive brand image and brand awareness have a significant impact on marketing activities related to a product brand. Pitta and Katsanis (1995) also point out the various dimensions of brand awareness combined with brand association, stating that people can generate more information about the product by remembering its brands even if they do not get a complete

picture of the product. Moreover, brand associations, which include attributes, benefits and attitudes, can be stored in consumers' minds after brand awareness has entered their memory (Keller, 1993 , Pitta and Katsanis, 1995

3. Brand equity

Brand equity can be thought of as a mix that includes both financial assets and associations. In fact, brand equity can be seen as the value added to the product (Keller, 1993) or the perceived value of the product in the minds of consumers. Mahajan et al. (1990) argue that customer-based brand equity can be measured by the level of consumers' perceptions. Many researchers discuss brand equity based on two dimensions: consumer perception and consumer behavior. Aaker (1996) proposes to measure brand equity through price premium, loyalty, perceived quality and brand associations. Keller (1993), who views brand equity as consumer behavior towards a brand, proposes similar dimensions: brand awareness and brand knowledge.

Therefore, past studies tend to define brand equity as a multidimensional construct consisting of brand loyalty, brand awareness, brand knowledge, customer satisfaction, perceived value, brand associations and other proprietary assets (Aaker, 1996 Blackston, 1995 , Cobb-Walgren et al., 1995 , Na, 1995). Other studies tend to view brand equity and other brand assets such as brand knowledge, brand awareness, brand image, brand loyalty, perceived quality, etc. as independent but related constructs (Keller, 1993).

Brand equity represents the level of consumer recognition and trust in a brand that serves as an asset (Keller and Lehmann, 2006), as well as consumer feelings towards the brand. From the customers' perspective, brand equity can be defined as the functional and emotional value experienced when using a particular brand, such as positive brand attitudes and future purchase intentions (Bae et al., 2019). From the perspective of patient behavior and emotion, physician brand equity refers to the professional image and emotional bond created in the minds of patients through the provision of high-quality medical services. In particular, it manifests itself in patients' repeat visits and indicates that their trust and satisfaction with the physician's medical services leads them to seek further consultations with the same physician.

4. Hospital image

Boulding (1956) stated that the image is formed as a result of all the past experiences of the image owner. Kotler (1984) stated that the image is the idea of the total impression of a person or thing. Kotler and Clarke (1987) stated that the hospital consumers' idea of the hospital image

is relative, not absolute. The image of a hospital can be used to help it improve its competitive position through strategic marketing activities.

Hospital patients can form a certain opinion about any hospital in a short period of time (Elbeik, 1986, Turow, 1985). They usually form a hospital image from their own medical examination and treatment experiences. A good hospital image is formed by the patients' trust in the treatment and their knowledge about the hospital, which can increase the consumer's tendency to choose that hospital in the future.

Thirdly, brand equity had a significant positive effect on the hospital image, indicating that hospital managers should pay more attention to managing brand equity to create a positive image. And fourth, trust, customer satisfaction and relationship commitment also had a significant positive effect on the hospital image.

5. Brand value chain model

Brand value chain model According to the brand value chain model (Lindemann, 2010), brand positioning plays an important role in encouraging brand loyalty behaviors through increased brand usage and interaction, which is evident in word-of-mouth communication, brand loyalty and repeat purchase behaviors (Jahn and Kunz, 2012). At the societal level, added value is reflected in the optimal allocation of social resources, the improvement of social welfare and cultural heritage and development (Wood, 2000). Some researchers have distinguished between brand value and added value, defining the core value of an offer as the core solution and added value as additional services. We use the concept of added value to understand the role of diagnostic distribution continuity and healthcare service flow, which are additional values that differentiate from diagnostic services provided by physicians. First, improved diagnostic distribution continuity means more consistent and efficient medical services for patients. Second, healthcare service flow helps to distribute healthcare resources in a balanced manner and use them efficiently. This attempt to improve the efficiency and quality of medical services is undoubtedly the optimal use of social medical resources that provides added value at the social level. However, previous research on brand equity has mainly focused on individual-level effects (Zhang et al., 2021) and has largely ignored the social impact, which is an important aspect addressed in this study. Therefore, this research adopts a dual perspective focusing on customer behavior and emotions to define brand equity, especially in the context of patient behavior and emotions toward the physician's personal brand. Based on the brand value chain theory, this study investigates individual-level brand equity and social-

level added value using the value generated by the dual dimensions of patients' behavioral and emotional emotions toward their physicians.

6. Branding in Healthcare Services

In recent years, although the concept of branding has been widely adopted and is an ongoing practice in packaged products, its application in service concepts has been somewhat limited. For this reason, it is accepted that the necessity of branding and branding are important in service sectors where abstract products are offered in order to respond to the changing needs of consumers. In the service sector, unlike the product sector, the need to reach customers' emotions is more evident. For this reason, it is known that more importance is given to brands and brand elements in products that do not have physical features. As a result of research conducted based on brand theories, it has been understood that customers turn from product and service-oriented thoughts to brands, establish emotional bonds and strengthen their purchasing decisions thanks to these bonds. (Karpat, 2000:210).

Institutions providing health services in our country have looked at brands and brand elements with a new perspective since the 2000s, and brand strategies and management have begun to be perceived as a necessity rather than innovation. With the recent health reforms in our country, the efforts of private hospitals to increase their presence in the health sector have increased. Private hospitals, which strive to get a greater share of revolving fund revenues among public health institutions, are trying to strengthen their businesses and the brands they have created in order to gain a place in the minds of their customers.

With the increase in private hospitals in our country in the 1980s and the establishment of marketing units in many hospitals, branding efforts in the health sector have begun. The factors affecting brand management in the health industry are the general economic situation, legal regulations related to health, and various qualitative and quantitative environmental factors that determine the demand for health. (Buran, 2012; 49).

For these reasons, branding plays an important role in the health services sector; while providing a competitive advantage for health businesses, it also supports the increase in profitability in the sector. In health institutions, the brand is a valuable reflection of the commitment between the patient and the health business. In order to create value, the health business should initiate a planned branding strategy and include all its stakeholders in this strategy. The biggest reason why patients prefer the brand in the health sector is based on main factors such as the services provided being aimed at human health, awareness of the methods

used, reducing risk, and reliability. The experiences of people receiving service in the health sector affect other service recipients in a way that provides trust and time savings. Therefore, branding strategies in health marketing will increase the value among people through viral marketing or word of mouth marketing. (Küçükmadan, 2015:63).

7. Branding Stages in Healthcare Services

Determining branding strategies and creating marketing mix elements in the healthcare sector is more complex due to the necessity of the concept of abstraction and the fact that the service provided produces various results among different individuals. Since the same treatment methods are applied in the same hospital, the evaluation of consumer satisfaction with long-term important measurements reveals the different stages of branding in the sector due to the different results among different patients.

Branding strategies should be completely determined and participation in these strategies should be ensured, and all stakeholders, starting from the highest level managers, should provide this participation. The power and purpose of the healthcare business will most likely not be understood by consumers.

It is important that the words used in the brand name are clear, simple and understandable, and should be conveyed to patients with appropriate advertisements. Traditional products and services should now be left behind and the brand should move towards differentiation.

The vision and mission of the brand should be explained, and the values of the organization should be reflected in a way that is compatible with the essence of the brand (Karahana et al., 2017:10). Since healthcare services are a unique service category, it is expected to create a constant sense of trust in maintaining the reputation and brand perception of the service.

While it can be difficult to create a brand in healthcare institutions, maintaining and strengthening the brand you have developed is also of vital importance in terms of corporate image. In order for a brand to maintain its continuous existence, it is necessary to create remarkable trust and effectively present its corporate vision and mission. In this way, the brand can gain sustainable competitive advantages. It is possible to list the elements that healthcare institutions should consider at this stage below.

- The whole of the brand is more valuable than its parts. While the brands that make up the brand can be changed in a short time, this may not be possible for the brand as a whole.

- Due to the rule of retirement, hospital personnel will be considered as internal customers within the brand, from the highest level manager to the lowest level. For this reason, the success of brands depends on the success of the employees.
- Relational Principle: Patients demand the services they need by empathizing with healthcare personnel. Therefore, brand management should be planned by integrating with the healthcare institution's patient relations.
- Expectation Rule: There are two important indicators of the rule. It is not possible for a brand to be successful in a weak brand formation. If a brand cannot be in a perfect formation, it will be weak. There should be harmony between the strength of the brand and its content.
- Value Creation Principle: It is important that the value provided to patients by the services provided by healthcare institutions form the basis of their brands. Because people receive this service for a certain amount of fee, and this fee means that the amount that consumers are willing to pay should generally be higher than what is paid to healthcare institutions.

Solidity Principle: Internal management structure in hospitals is of greater importance than tangible elements such as name, logo or advertisement in brand formation. In accordance with the performance rule, continuity of services of healthcare institutions is a critical factor that increases the value of the brand. When planning their brand strategies, hospitals should conduct a situation analysis as the first step.

Hospitals should conduct a comprehensive situation assessment while defining their services and should include customer, competition and individual analyses. It is important to segment the market by analyzing the characteristics of patients. The basis of creating brand strategies is the examination of assumptions such as situation analysis, market analysis, customer analysis and competitor analysis. When conducting market analysis, hospitals need to understand the structure and characteristics of the market they serve in detail. It is important to be able to produce different solution alternatives by determining the strengths and weaknesses of the market by performing a SWOT analysis. In customer analysis, it is important to determine the factors that drive consumers to purchase and the business selection in line with the needs of patients. Physician brand positioning

8. Doctor's brand positioning

Trust is especially important in the context of online shopping because there is a spatial and temporal distance between buyers and online sellers (Grabner 2002). Furthermore, due to this spatial distance, the only information that the patient has access to is the physician's image

created on the Internet. Good brand image makes consumers believe in product quality and helps consumers make a choice and feel comfortable purchasing the product (Chih, 2012). In addition, brand positioning plays a critical role in increasing trust, thereby affecting the premium ability of a brand (Chow and Shi, 2015). According to brand positioning theory (Keller and Lehmann, 2006), physicians can emphasize positive attributes that are valuable to their target patients and differentiate themselves from other physicians on the platform along dimensions such as image positioning, price positioning, and channel positioning. It has been stated that patients with limited access to affordable medical resources for high-risk diseases often seek consultation from prestigious hospitals and well-known physicians with distinguished medical titles (Wu et al., 2021). At the same time, price has an important value for customers when evaluating the quality of service provided by companies(Harviainen, 2018).

Higher pricing is often associated with positive connotations such as higher status and personal influence. Therefore, it can be assumed that patients tend to prefer doctors with higher prices because they are perceived to have a higher status and expertise, thus positively affecting their decisions and continued use (Nandan, 2005). In summary, the quality of healthcare services provided by doctors plays an important role in the formation and marketing of brand value. The treatment, diagnostic methods, and trust that doctors give to patients contribute to brand value at every stage.

9. The role of physicians in the formation of brand value

The role of the physician in brand equity formation According to the brand equity chain model (Lindemann, 2010), the first stage of brand equity enhancement focuses on influencing customers' perceptions (such as brand attitudes and purchase decisions) through effective marketing initiatives, including product development, distribution channels, and promotional activities carried out by the company. The second stage involves influencing customer perceptions in terms of market performance (Cretu and Brodie, 2007), such as brand premium potential and market profitability. Many studies have shown that brands play an important role in creating financial value for companies by shaping customer emotions and behaviors (Brodie et al., 2009). Previous research has primarily examined the factors affecting brand equity, including product features, product personality, and target consumer groups (Kumar and Reinartz, 2016). In addition, in the field of brand marketing, the use of the brand to build brand equity has become an effective way to add value to brand equity (Schau et al., 2009). When the treatment process ends, continuity of care demonstrates the superior capabilities of the

physician's personal brand (Waibel et al., 2012). It also reduces regional disparities in medical resources, which indicates the added value of the physician's brand at the social level. Therefore, this study aims to investigate the mediating role of brand equity in the relationship between brand positioning and added value among physicians at both individual and social levels. From the customers' perspective, brand equity can be defined as the functional and emotional value experienced when using a particular brand, such as positive brand attitudes and future purchase intentions (Bae et al., 2019).

10. Conclusion

Physicians' professional level directly affects diagnostic accuracy and treatment outcome, shaping patients' follow-up behavior and gratitude. As the integration of four diagnostic methods increases, physicians' understanding of patients' conditions becomes more comprehensive, diagnoses become more accurate, and treatments become more effective. In experiential services, service quality mainly moderates the effect of service price on brand value, but does not moderate the effect of professional level and integration of diagnostic methods on brand value. This is because brand image and brand channels are more basic components of brand value, and their effects are more direct and obvious. Service quality affects how patients experience and feel the service process. Quality service can increase patient satisfaction and loyalty, but it cannot directly change or alleviate more basic brand value factors such as medical skills and consultation channels.

It confirms that strengthening physicians' brand positioning can contribute to improving diagnostic dispensing continuity and facilitating healthcare services by increasing brand value. When patients start receiving treatment from a physician and develop good follow-up habits and feelings of appreciation, they are more likely to stick with that physician for continuous consultation and drug dispensing. Therefore, it does not reduce the positive effect on the continuity of brand value.

The effect of the service provided by doctors is highly effective in the branding of hospitals. This increases the quality service quality doctor relationship of health institutions and it can be said that the role of the doctor is high in the formation of brand perception and brand loyalty.

Scale studies can be done on this subject. The brand contributions of doctors can be evaluated. Brand perception in health institutions can change according to cultural values. In addition, private sector and public sector comparisons can be made. Studies can be done in these areas.

References

- Aaker DA. Building strong brands. New York: Free Press; 1996.
- Anderson E, Weitz B. Determinants of continuity in conventional industrial channel dyads. *Mark Sci* 1989;8:310–23 [Fall].
- Barksdale HC, Johnson JT, Suh M. A relationship maintenance model: a comparison between managed health care and traditional-fee-for service. *Serv J Bus Res* 1997;40:237–47.
- Berry LL, Parasuraman A. Marketing service: competing through quality. New York: Free Press; 1991.
- Brodie, R.J., Whittome, J.R., Brush, G.J., 2009. Investigating the service brand: a customer value perspective. *J. Bus. Res.* 62 (3), 345–355. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2008.06.008>.
- Chaudhuri A. Consumption, emotion and perceived risk: a macro analytic approach. *J Bus Res* 1997;39(2):81–92.
- Chih-Chung, C., Chang, C., Lin, L.-W.-C., Yau, N., 2012. The effect of advertisement frequency on the advertisement attitude-the controlled effects of brand image and spokesperson's credibility. *Procedia. Soc. Behav. Sci.* 57, 352–359. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812046599>.
- Chow, W.S., Shi, S., 2015. Investigating customers' satisfaction with brand pages in social networking sites. *J. Comput. Inf. Syst.* 55–2. <https://doi.org/10.1080/08874417.2015.11645756>.
- Cretu, A.E., Brodie, R.J., 2007. The influence of brand image and company reputation where manufacturers market to small firms: a customer value perspective. *Ind. Mark. Manag.* 36 (2), 230–240. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2005.08.013>.
- Doney PM, Cannon JP. An examination of the nature of trust in buyer–seller relationships. *J Mark* 1997;61:35–51 [April].
- Dwyer FR, Schurr PH, Oh S. Developing buyer–seller relationships. *J Mark* 1987;51:11–27 [April].
- Elbeik MA. The measurement of hospital image. *Health Market Q* 1986;4(2): 21–33.
- Francken DA, Van Raaij WF. Satisfaction with leisure time activities. *J Leis Res* 1981;13:337–52
- Grabner-Kraeuter, S., 2002. The role of consumers' trust in online-shopping. *J. Bus. Ethics* 39 (1), 43–50. <https://doi.org/10.1023/A:1016323815802>
- Harviainen, J.T., Ojasalo, J., Nanda Kumar, S., 2018. Customer preferences in mobile game pricing: a service design based case study. *Electron. Mark.* 28, 191–203. <https://doi.org/10.1007/s12525-018-0285-6>.
- Jacoby J, Speller DE, Berning CK. Brand choice behavior as a function of information load: replication and extension. *J Consum Res* 1974;1:33–42 [June].
- Jacoby J, Szybillo GJ, Busato-Schach J. Information acquisition behavior in brand choice situations. *J Consum Res* 1977;3:209–16 [March].
- Jahn, B., Kunz, W., 2012. How to transform consumers into fans of your brand. *J. Serv. Manag.* 23 (3), 344–361. <https://doi.org/10.1108/09564231211248444>.
- Keller KL. Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *J Mark* 1993;57:1-22 [January].
- Kotler P. Marketing management: analysis, planning, implementation and control. 6th ed. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall; 1984.
- Kotler P, Clarke RN. Marketing for health care organizations. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall; 1987.
- Lindemann, J., 2010. The brand value chain. In: *The Economy of Brands*. Palgrave Macmillan UK, London, pp. 107–124.
- Mahajan V, Rao VR, Srivastava RK. Development, testing, and validation of brand equity under conditions of acquisition and divestment. In: Maltz E, editor. *Managing brand equity: a conference summary report*, No. 91–110. Cambridge, MA: Marketing Science Institute; 1990. p. 14–5.
- Montaglione CJ. The physician-patient relationship: cornerstone of patient trust, satisfaction, and loyalty. *Manag Care Q* 1999;7(3):5-21.

- Moorman C, Zaltman G, Deshpandé R. Relationships between providers and users of marketing research: the dynamics of trust within and between organizations. *J Mark Res* 1992;29:314–29 [August].
- Morgan RM, Hunt SD. The commitment-trust theory of relationship marketing. *J Mark* 1994b;58:20–38 [July].
- Nandan, S., 2005. An exploration of the brand identity–brand image linkage: a communications perspective. *J. Brand Manag.* 12 (4), 264–278. <https://doi.org/10.1057/palgrave.bm.2540222>.
- Oliver RL. Satisfaction: a behavioral perspective on the consumer. New York: McGraw-Hill; 1997.
- Oliver RL. Whence Consumer Loyalty? *J Mark* 1999;63:33–44 [Special Issue]. Ouschan R, Sweeney J, Lester J. Customer empowerment and relationship outcomes in healthcare consultations. *Eur J Mark* 2006;40(9/10):1068–86
- Ouschan R, Sweeney J, Lester J. Customer empowerment and relationship outcomes in healthcare consultations. *Eur J Mark* 2006;40(9/10):1068–86.
- Pitta DA, Katsanis LP. Understanding brand equity for successful brand extension. *J Consum Mark* 1995;12(4):51–64.
- Rusbult CE. A longitudinal test of the investment model: the development (and deterioration) of satisfaction and commitment in heterosexual involvements. *J Pers Soc Psychol* 1983;45:101–17.
- Schau, H.J., Muñiz Jr, A.M., Arnould, E.J., 2009. How brand community practices create value. *J. Mark.* 73 (5), 30–51. <https://doi.org/10.1509/jmkg.73.5.30>.
- Schurr PH, Ozanne JL. Influences on exchange processes: Buyers' preconceptions of a seller's trustworthiness and bargaining toughness. *J Consum Res* 1985;11:939–53 [March].
- Turow J. Hospital and healthcare executives on TV: image problems for the profession. *Hosp Health Serv Admin* 1985;30(6):96-105.
- Waibel, S., Henao, D., Aller, M.-B., Vargas, I., Vázquez, M.-L., 2012. What do we know about patients' perceptions of continuity of care? A meta-synthesis of qualitative studies. *Int. J. Qual. Health Care* 24 (1), 39–48. <https://doi.org/10.1093/intqhc/mzr068>.
- Westbrook RA. Sources of satisfaction with retail outlets. *J Retail* 1981:68–85 [Fall].
- Wood, L., 2000. Brands and brand equity: definition and management. *Manag. Decis.* 38 (9), 662–669
- Wu, H., Deng, Z., Wang, B., Gupta, S., 2021. How does service price influence patients' decisions? An examination of the free-market pricing mechanism in online health communities. *Electron. Mark.* 4. <https://doi.org/10.1007/s12525-020-00453-0>.
- Yoo B, Donthu N, Lee S. An examination of selected marketing mix elements and brand equity. *J Acad Mark Sci* 2000;28(2):195–211.
- Zhang, T., Yan, X., Wang, W.Y.C., Chen, Q., 2021. Unveiling physicians' personal branding strategies in online healthcare service platforms. *Technol. Forecast. Soc. Chang.* 171. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120964>.

ARTİFİCİAL İNTELLİGENCE İN HEALTHCARE: ECONOMIC EFFİCİENCY AND DİJİTAL TRANSFORMATION

Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU

MUNZUR ÜNİVERSİTESİ

furkankarahuseyinoglu@munzur.edu.tr -0000-0003-1641-2387

ABSTRAC

As in all areas of life, there is a rapid digitalisation process in the field of health. Since the health sector is directly related to human life and the workload in the provision of health services is high. As a result of the R&D studies carried out to reduce this workload, reduce errors and provide more efficient service, computer-aided automations are replacing people, while artificial intelligence, which is one step forward, now covers this field. Artificial intelligence programmes are now being used in diagnosis and diagnosis and their reliability is being questioned.

The presence of artificial intelligence in all areas of life and the conveniences it brings are now visible in the health sector, both mobile applications and appointment systems are the main examples of these. However, artificial intelligence can now diagnose people's diseases with the innovations made. This saves time and manpower, while moving away from the logic of feasible error. In other words, it reduces the human errors we encounter in the health sector and even increases productivity in some areas and provides economic efficiency.

Our study deals with efficiency and economic effectiveness in the provision of health services in terms of health economics. In this respect, it is a theoretical examination. It is thought to be a source in the literature on this subject.

Key words: Health Services, Health Economics, Artificial Intelligence, Economic Efficiency

SAĞLIK HİZMETLERİNDE YAPAY ZEKÂ: EKONOMİK ETKİNLİK VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

ÖZET

Yaşamın her alanında olduğu gibi sağlık alanında hızlı bir dijitalleşme süreci vardır. Sağlık sektörü insan hayatı ile doğrudan bağlantılı olduğundan ve sağlık hizmetleri sunumunda iş yükü yüksektir. Bu iş yükünü düşürmek hataları azalmak ve daha verimli hizmet sunumu için yapılan araştırmaları sonucunda bilgisayar destekli otomasyonlar insanların yerini alırken günümüzde artık bir adım ileri olan yapay zekâ bu alanı kaplamaktadır. Artık tanı teşhis de yapay zekâ programları kullanılmaya başlanmış güvenilirliği sorgulanmaktadır.

Yapay zekânın hayatın her alanında olması ve getirdiği kolaylıklar sağlık sektöründe artık gözle görünür bir şekilde ortaya çıkmaktadır gerek mobil uygulamalar gerek randevu sistemleri bunların başlıca örneklerini oluşturmaktadır. Ancak artık yapay zeka yapılan yenilikler ile birlikte insanların hastalıklarını teşhis edebilmektedir. Buda zamandan ve insan gücünde tasarruf sağlarken yapılabilir hata mantığında uzaklaşmaktadır. Yani sağlık sektöründe rastladığımız insan kaynaklı hataları azaltmakta hatta bazı alanlarda verimliliği artırmakta ekonomik etkinliği sağlamaktadır.

Çalışmamız sağlık ekonomisi açısından sağlık hizmetlerinin sunumunda verimlilik ve ekonomik etkinliği ele almaktadır. Bu bakımdan teorik bir inceleme olmaktadır. Bu konuda literatürde kaynak oluşturması düşünülmektedir..

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmetleri, Sağlık Ekonomisi, Yapay Zeka, Ekonomik Etkinlik

1. Introduction

Artificial intelligence is a system developed to solve complex tasks and operations through computers by combining human thinking skills with machines. Artificial intelligence, which is used in a wide range of fields from automotive to defense industry, from banking to healthcare, is applied to speed up workflow, increase efficiency and reduce costs, especially in administrative and clinical processes. The concept of artificial intelligence first came to the agenda during the Second World War; Alan Turing, the famous computer scientist, took up the idea of artificial intelligence in 1950 and designed the Turing test, which tests the ability of machines to exhibit intelligent behavior at the human level or to imitate humans. (Vasant And Bhat, 2021)

Artificial intelligence in healthcare is progressing in parallel with the rise of artificial intelligence in today's modern era. The use of artificial intelligence in healthcare has been ongoing since the 1950s, when physicians first introduced computer-aided programs to improve

their diagnoses (Tran, 2019). The use of AI technology in healthcare was first realized by Gunn in 1976 in a study to diagnose abdominal pain (Ramesh, 2004).

Artificial intelligence develops patient-specific treatment plans by supporting the diagnostic processes of healthcare professionals. At the same time, it can provide appropriate medication recommendations based on symptoms, maintain communication with healthcare organizations by performing remote patient monitoring, and contribute to reducing the risk of malpractice. This situation both helps to reduce costs and accelerates the processes in healthcare services. (Çalışkan et al, 2021)

In this study, the use of artificial intelligence in health services and its economic efficiency in terms of health services will be discussed. In the perspective of health economics, the effectiveness of artificial intelligence in the field of health will be examined.

2. Digital Transformation in Healthcare Services

Historically, the foundations of digital transformation date back to the 18th century and began with the Industrial Revolution. Industry developed with water and steam power, followed by Industry 1.0 and 2.0 periods with electronic devices and information technologies. With the Industry 3.0 era, computers and automation systems became a part of our lives. Digital transformation means the transfer of traditional methods to the virtual environment and forms the basis of Industry 4.0. In Industry 4.0, self-managed systems and non-human business processes are at the forefront. Industry 5.0 is about technology supporting people and developing business processes in a human-centered way. (Kosif, 2019).

The healthcare sector has adopted innovations more slowly than other sectors, but factors such as population growth and rising health literacy have necessitated rapid changes. This sector has made efforts to adapt to change (Tezcan, 2018).

With digital technologies in the field of health, patients' health data can be tracked more easily and treatment processes can be directed more effectively. (Herselman et al. 2016). Digital technologies stand out as an important issue in the field of health and the use of smart systems in the field of portable health technologies, diagnosis and treatment is increasing (Hudes, 2017). Thanks to wearable technologies, the patient's data is transmitted to the cloud data center via the internet and expert healthcare professionals can access this data remotely.

3. Artificial Intelligence in Healthcare

In clinical practice, decision support systems used in the 1900s have been replaced by machine learning (Dicuonzo, 2023). While traditional programming languages use algorithms and data structures, artificial intelligence languages work with symbolic rules and relationships. Artificial intelligence languages, which can work with imprecise data, can produce uncertain results and develop new suggestions (Bilge, 2007). Artificial intelligence can analyze data using data mining and pattern recognition skills (Reddy, 2018).

Around 4 billion people worldwide face limited access to basic healthcare services. In 2035, the health worker shortage could exceed 12.9 million. AI solutions aim to relieve healthcare systems (Isbanner, 2022). AI can support decision-making processes by providing advantages to individuals and organizations through rapid data processing and analysis in the field of digital health. It is stated that artificial intelligence has created unique effects in many fields and has increased interest in the field of medicine in recent years. According to research, the market value of artificial intelligence in the medical field is expected to reach \$6.6 billion by 2021 and \$45.2 billion by 2026. Especially after the COVID-19 pandemic, it is estimated that the market value of 2026 will increase to 291.5 billion dollars. (Globenewswire. com).

Artificial intelligence is considered an important component of digital health. Health technologies can help overcome access issues in developing countries and support improving healthcare (Alonso and Benavides, 2022).

4. Artificial Intelligence Applications in Healthcare

Cost and quality management is an important area for effective management of hospital capacities and making them more efficient. Cost savings can be achieved with artificial intelligence-based systems (Lumiata, 2020).

Artificial intelligence is used in documentation management in management processes in the health sector. In the US, operations such as creating patient files and prescribing are performed. Artificial intelligence-supported systems can save 18 billion dollars. Sounds can be transcribed with Natural Language Processing (Bresnick, 2018). While the increasing workload in the healthcare sector makes telehealth solutions attractive, virtual nursing and treatment processes have gained importance during the pandemic period.

Private insurance companies in Turkey, such as Allianz, have started to offer health services under the name “Assistance” supported by artificial intelligence. The patient's problem is listened to using NLP and directed to the medical unit with a voice response system. The “Care

Angels” application developed in the US offers suggestions to the patient with an artificial intelligence-based voice system that stands out in the field of Telehealth (Marr, 2018).

5. Clinical Applications of Artificial Intelligence

Artificial intelligence plays an important role in healthcare and is used in diagnosis and diagnosis in the medical field. It is also integrated with applications such as voice response systems in mobile health services (Shin, 2019).

By using artificial intelligence, people are helped in the field of health and data are monitored for a healthy life (Büyükgöze & Dereli, 2019). In more advanced applications, individualized exercise programs and daily activities can be provided.

Wysa is an artificial intelligence application developed to protect physical and mental health. It can be used as a mobile application and provides support to patients with disorders such as stress and depression. It has 1.3 million users (Inkster, Sarda, & Subramanian, 2019).

Different artificial intelligence applications are used to diagnose diseases. “Watson for Health” is one of the most popular examples. This system, which has a structure that includes a large number of models, helps doctors in diseases that require complex diagnosis (Büyükgöze & Dereli, 2019).

Computer-aided image technologies play an important role in the field of radiology. Aidoc artificial intelligence was developed for radiology image analysis and is used by more than 100 hospitals worldwide. This technology supports radiologists in treating more than 1 million patients (Gómez Pinilla, 2013).

Medical data management in Korea has undergone a significant transformation through AI-powered diagnostic systems such as the FDA's CardioLogs. These systems store patient systems and view-based observations in cloud-based infrastructures. Aiming to speed up doctors' diagnostic processes, AI programs analyze the data and provide diagnostic recommendations directly to doctors. In these treatments, it saves time in the treatment rates of patients (Shin, 2019).

Chronicization, early diagnosis and regular follow-up are critical aspects of both patient health and the healthcare system. In this field, artificial intelligence-supported Internet of Things-based remote monitoring systems offer important solutions. By continuously monitoring patients' health status, these technologies can detect abnormalities at an early stage and provide real-time data to doctors, enabling rapid intervention (Darshan & Anandakumar, 2015).

According to a study, artificial intelligence was integrated into imaging devices to detect lung pneumonia and as a result, artificial intelligence achieved successful results in the diagnosis process. It showed that it significantly increased the diagnostic efficiency in differentiating pulmonary pneumonia. AI applications and similar solutions can offer support by reducing the burden of healthcare professionals, especially pulmonary specialists, and improving diagnostic processes (Kavuran et al., 2022). In addition, this process will also provide a high level of cost-effectiveness and increase economic efficiency. (Inkster, Sarda ve Subramanian, 2019).

6. Artificial Intelligence and Economic Efficiency in Healthcare

The rapid increase in health expenditures is putting serious pressures on the economic structures of countries. Indeed, if current growth revenues are saved, by 2050 these expenditures are projected to exceed 30% of gross domestic product (GDP) (Orszag and Ellis, 2007). In this situation, the need for product solutions that will improve cost control and efficiency in the healthcare sector has emerged.

The complexity of health care requires high volumes and long periods of time in the training of professionals working in this temperature. The training of a physician involves a long winded process to grasp modern health dynamics and technological infrastructure. Especially for surgeons, this process requires an intensive training and practice process of about 10 years or 10,000 hours (Jackson and Tarpley, 2009). (Jackson and Tarpley, 2009).

The World Economic Forum states that artificial intelligence is an important technology and will bring more benefits to consumers. In the medical and health sector, it is possible to improve health services by utilizing health data. It is important to overcome preconceptions about AI and understand the benefits of the technology, as the concern is that AI will become sophisticated enough to surpass the human brain and take control (World Economic Forum, 2016, p.3; Hamet and Tremblay, 2017, p.39).

In the modern health system, there are problems such as increasing costs, complexity, diversification of treatment options and incomplete information flow. Individuals use artificial intelligence techniques to find the most effective and appropriate treatment. AI plays an important role in electronic health records and biomedical data analysis. Thanks to these techniques, treatments are optimized, side effects are minimized and costs are reduced (Bennett & Hauser, 2013, p.9).

Kalis, Collier and Fu (2018) investigated that artificial intelligence applications in the field of healthcare in the US could save 150.582 billion dollars annually until 2026. It is stated that robot-assisted surgery is the application that provides the most savings and other applications are examined in detail.

In general, artificial intelligence applications have been very useful in reporting and effective time utilization while using them in healthcare services. However, since it reduces errors and risky treatment options in the diagnosis and treatment process, savings are made and costs are reduced. Here, economic efficiency is achieved with minimum input and high output.

7. Conclusion

Healthcare plays an important role in the global economy. Advances in science and technology have led to changes in the healthcare sector and accelerated digital transformation. Artificial intelligence applications have been rapidly adopted and various innovations have been made in management and clinical processes.

Healthcare has a significant share on a global scale and increased competition in information systems with the advancement of technology has mobilized the healthcare sector. Artificial intelligence technology speeds up processes in the healthcare sector, reducing costs and guiding physicians in diagnosis and treatment.

According to World Health Organization reports, epidemics such as HIV and Ebola are expected to continue. For example, in 2019, more than 300 million people were infected with Dengue and 40% of the world's population is at risk of contracting this disease. In the near future, healthcare services are expected to be fully virtualized and supported by artificial intelligence-based systems as a result of scientific research accelerated by the pandemic. The use of artificial intelligence and other smart technologies can help increase efficiency and effectiveness in healthcare. In the future, the role of healthcare professionals and the impact of AI in medical diagnostic processes will be further discussed.

AI applications need to be managed in line with the socio-cultural and ethical values of the society. Patient privacy and information security are important issues in digital environments. Ethical rules, privacy and confidentiality principles will play an important role in healthcare. Artificial intelligence applications can effectively solve various problems. Research in the literature shows that artificial intelligence techniques used in the healthcare sector are of great

importance, especially in providing critical support to healthcare providers to improve the efficiency of healthcare services.

References

- Bal, C.G., Ada, S. & Çelik, A., (2012), Bilişim Sistemleri Başarı Modeli ve Aile Hekimliği Bilişim Sistemleri. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 19(1), 35-46.
- Benavides DD. Digital health and artificial intelligence: advancing healthcare provision in latin america. IT Professional 2022;24(2):62-68.
- Bennett, C.C. ve Hauser, K. (2013). Artificial intelligence framework for simulating clinical decision-making: A markov decision process approach, Artificial Intelligence in Medicine, 57, 9-19.
- Bilge U. 4. Tıp Bilişimi Derneği Kongresi. Antalya: 2007. s. 113-118.
- Birinci, Ş. A Digital Opportunity for Patients to Manage Their Health: Turkey National Personal Health Record System (The eNabız). Balkan Medical Journal 2023;40(3):215.
- Bresnick, J., (2018), Top 12 ways artificial intelligence will impact healthcare. 2018
- Büyükgöze, S. & Dereli, E., (2019), Dijital Sağlık Uygulamalarında Yapay Zeka. VI. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Kongresi-Fen ve Sağlık, 07-10.
- Çalışkan SA, ve ark. Sağlık Çalışanları Yapay Zekaya Hazır Mı? Sağlık Bilim Yapay Zeka Dergisi 2021;35.
- Darshan, K. R., & Anandakumar, K. R. (2015, December). A comprehensive review on usage of Internet of Things (IoT) in healthcare system. In 2015 International Conference on Emerging Research in Electronics, Computer Science and Technology (ICERECT) (pp. 132-136). IEEE.
- Dicuonzo G, et al. Healthcare system: Moving forward with artificial intelligence. Technovation 2023;120:102510.
- E-Nabız, (2020), E-Nabız Hakkında. <https://enabiz.gov.tr/Yardim/Index> (Erişim Tarihi: 13.10.2020). E-
- Gómez Pinilla, E. F. (2013). Diseño de estrategia competitiva como eje de crecimiento de AIDOC SOLUTION SAS.
- Hamet, P. ve Tremblay, J. (2017). Artificial intelligence in medicine. MetabolismClinical and Experimental, 69, 36-S40.
- Hanson, C. W. ve Marshall, B. E. (2001). Artificial intelligence applications in the intensive care unit. Critical Care Medicine, 29(2), 427-435.
- Herselman, M., Botha, A., Toivanen, H., Myllyoja, J., Fogwill, T., Alberts, R., (2016), A digital health innovation ecosystem for South Africa. Paper presented at the IST-Africa Week Conference, 2016.
- Hudes, M. K., (2017), Fostering innovation in Digital Health a new ecosystem. Paper presented at the Microelectronics Symposium (Pan Pacific), 2017 Pan Pacific.
- Inkster, B., Sarda, S., & Subramanian, V. (2018). An empathy-driven, conversational artificial intelligence agent (Wysa) for digital mental well-being: real-world data evaluation mixedmethods study. JMIR mHealth and uHealth, 6(11), e12106.
- Isbanner S, et al. The adoption of artificial intelligence in health care and social services in australia: findings from a methodologically innovative national survey of values and attitudes (the AVA-AI Study). J Med Internet Res 2022;24(8):e37611.
- In Erdal, Geçkil Ayşegül, Kavuran Gürkan, Şahin Mahmut, Berber Nurcan , Kuluöztürk Mutlu (2022). Using artificial intelligence to improve the diagnostic efficiency of pulmonologists in differentiating COVID-19 pneumonia from community-acquired pneumonia Journal of Medical Virology, 94(4), 1336-1349. <https://doi.org/10.1002/jmv.27777>
- Jackson, G. P. ve Tarpley, J. L. (2009). How long does it take to train a surgeon?, BMJ, 339, b4260.
- Kalis, B., Collier, M. ve Fu, R. (2018). Technology: 10 Promising AI Applications in HealthCare, Harv Bus Rev.May 2018. (Erişim Tarihi: 04.10.2024).

- Lumiata., (2020), What is Lumiata's approach to AI and machine learning? <https://www.lumiata.com/> (Erişim Tarihi: 13.10.2020).
- MHRS, (2020), Merkezi Hekim Randevu Sistemi. (Erişim Tarihi:13.10.2020). <https://www.mhrs.gov.tr/Vatandas/hakkimizda.xhtml>.
- Marr, B., (2018), How Is AI Used in Healthcare: 5 Powerful Real-World Examples That Show the Latest Advances. Forbes, July, 27.
- Marshall P. Algorithms and Artificial Intelligence. USA: CQ Researcher, 2018.
- Orszag, P. R. ve Ellis, P. (2007). The challenge of rising health care costs-a view from the congressional budget Office. New England Journal of Medicine, 357(18), 1793.
- Pai, V. V., & Pai, R. B. (2021). Artificial intelligence in dermatology and healthcare: An overview. Indian Journal of Dermatology, Venereology and Leprology, 87(4), 457-467.
- Ramesh AN, et al. Artificial intelligence in medicine. Annals of the Royal College of Surgeons of England 2004;86(5):334.
- Reddy S. Use of Artificial Intelligence in Healthcare Delivery. In: Heston TF, editors. eHealth Making Health Care Smarter. USA: Intecopen; 2018.

References

- Saenger AK, Christenson RH. Stroke Biomarkers: Progress and Challenges for Diagnosis, Prognosis, Differentiation, and Treatment. Clinical Chemistry 2010;56(1):21-33.
- Sağlık, (2020), KSD (Karar Destek Sistemi). <https://e-saglik.gov.tr/TR,7079/kds.html> (Erişim Tarihi: 13.10.2020).
- Shin, S. Y., (2019), Current status and future direction of digital health in Korea. The Korean Journal of Physiology & Pharmacology, 23(5), 311-315.
- Tezcan, C., (2018), Sağlıkın Dijital Dönüşümü, Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Platformu Dergisi, 82-85.
- Tran BX, et al. Global evolution of research in artificial intelligence in health and medicine: A Bibliometric Study. Journal of Clinical Medicine 2019;8(3):360.
- Walsh T, et al. The effective and ethical development of artificial intelligence: an opportunity to improve our wellbeing. (Australia): Australian Council of Learned Academies; 2019.
- Yapay zekanın kullanılmasıyla akciğer uzmanlarının COVID-19 pnömonisini toplum kökenli pnömoniden ayırt etmedeki tanılabilirliği artırılıyor
- Ziuziański, P., Furmankiewicz, M., & Sołtysik-Piorunkiewicz, A. (2014). E-health artificial intelligence system implementation: case study of knowledge management dashboard of epidemiological data in Poland. International Journal of Biology and Biomedical Engineering, 8, 164-171.
- <https://www.globenewswire.com/news-release/2021/10/27/2321714/0/en/Global-Artificial-Intelligence-AI-Market-to-Reach-US291-5-Billion-by-the-Year-2026.html>. Alonso RG, Thoene U,

PAZARLAMANNIN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜNDE YAPAY ZEKÂNIN ROLÜ VE ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, TUĞBA GÜNEŞ

Yozgat Bozok Üniversitesi

tugbagunees@gmail.com – 0009-0001-8342-9907

ÖZET

Yapay zekâ, bilgisayar işlemlerini insan düşünce yapısını anlamaya ve taklit etmeye yönelik bir disiplin olarak gelişmiştir. İş dünyasında ve özellikle pazarlama alanında yeni fırsatlar sunmaktadır. Pazarlama tarihçesi, dört ana aşamada incelenebilir: Ürün odaklı Pazarlama 1.0, tüketici ihtiyaçlarına yönelik Pazarlama 2.0, e-ticaretin başlangıcını içeren Pazarlama 3.0, dijital pazarlamanın hız kazandığı Pazarlama 4.0, ve müşteri odaklı, bütüncül bir yaklaşımı benimseyen Pazarlama 5.0. Günümüzde yapay zekâ, dijital pazarlamanın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, büyük veri analizleriyle müşterilere kişiselleştirilmiş seçenekler sunmayı mümkün kılmıştır. Elektronik müşteri ilişkileri yönetimi (E-CRM) ve yapay zekâ destekli hiper kişiselleştirilmiş uygulamalar, müşteri memnuniyetini artırmada kritik rol oynamaktadır. Chatbot'lar gibi teknolojiler müşteri desteğini geliştirmekte, programatik reklamcılık ise otomasyon ve veri odaklı hedeflemeyle reklam süreçlerini optimize etmektedir. Ayrıca, yapay zekâ psikografik segmentasyon ve tahminsel analiz teknikleri ile tüketici davranışlarını analiz ederek pazarlama stratejilerini daha etkili hale getirmektedir. Yapay zekâ, dijital çağda başarılı pazarlama stratejileri geliştirmek için etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır ve kişiselleştirilmiş, veri odaklı pazarlama çözümleri sunarak sektörde fark yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Dijital Pazarlama, Kişiselleştirme, Büyük Veri Analitiği, Programatik Reklamcılık

THE ROLE AND IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE DIGITAL TRANSFORMATION OF MARKETING

ABSTRACT

Artificial intelligence has developed as a discipline that aims to use computer processes to understand and mimic human thinking. It offers new opportunities in the business world and especially in marketing. The history of marketing can be analyzed in four main stages: Marketing 1.0, which is product-oriented; Marketing 2.0, which focuses on consumer needs; Marketing 3.0, which includes the beginning of e-commerce; Marketing 4.0, where digital marketing gains momentum; and Marketing 5.0, which adopts a customer-oriented, holistic approach. Today, artificial intelligence has become an integral part of digital marketing, making it possible to offer personalized options to customers through big data analysis. Electronic customer relationship management (E-CRM) and AI-powered hyper-personalized applications play a critical role in increasing customer satisfaction. Technologies such as chatbots improve customer support, while programmatic advertising optimizes advertising processes through automation and data-driven targeting. In addition, artificial intelligence makes marketing strategies more effective by analyzing consumer behavior through psychographic segmentation

and predictive analysis techniques. Artificial intelligence stands out as an effective tool for developing successful marketing strategies in the digital age and makes a difference in the industry by offering personalized, data-driven marketing solutions.

Keywords: Artificial Intelligence, Digital Marketing, Personalization, Big Data Analytics, Programmatic Advertising

GİRİŞ

Yapay zekâ, bilgisayar işlemlerini insan düşünce yapısını anlamaya ve taklit etmeye yönelik bir disiplin olarak gelişmiştir. İş dünyasında ve özellikle pazarlama alanında yeni fırsatlar sunmaktadır. Pazarlama tarihçesi, farklı odak ve stratejilere sahip beş ana aşamada incelenebilmektedir. (Philip Kotler, 2017)

Pazarlama 1.0: Ürün Odaklı Pazarlama

Sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan bu dönemde, işletmeler ürün ve üretim odaklı bir yaklaşım benimsemiştir. Amaç, en uygun maliyetle ürün veya hizmet üretmek ve kitlesel pazarlama faaliyetleriyle mümkün olan herkese sunmaktır. Tüketicilerin istek ve ihtiyaçları bu dönemde dikkate alınmamıştır.

Pazarlama 2.0: Tüketici Odaklı Pazarlama

Bu aşamada, pazarlama stratejileri tüketici ihtiyaç ve isteklerine odaklanmıştır. İşletmeler, tüketicilerin taleplerini ve beklentilerini anlamaya çalışarak, ürün ve hizmetlerini bu doğrultuda şekillendirmiştir.

Pazarlama 3.0: Değer Odaklı Pazarlama

Bu dönemde, pazarlama anlayışı, tüketicilerin kendi seslerinin, fikirlerinin ve deneyimlerinin ön planda olduğu bir yaklaşımı benimsemiştir. Değerin ön planda olduğu bu dönem, insan merkezli bir dönem olarak tanımlanır. Tüketiciler; aktif, endişeli ve yaratıcı bireyler olarak kabul edilir.

Pazarlama 4.0: Dijital Pazarlama

Dijital teknolojilerin hızla gelişmesiyle, pazarlama stratejileri de dijital platformlara taşınmıştır. Bu dönemde, dijital pazarlama ve geleneksel pazarlamanın bir arada var olması gerektiği vurgulanır ve nihai amaç, müşterilerin savunuculuğunu kazanmaktır.

Pazarlama 5.0: Teknoloji ve İnsanın Bütünleşmesi

En yeni aşama olan Pazarlama 5.0, ileri teknolojilerin (YZ, büyük veri, nesnelerin interneti) insan odaklı pazarlama stratejileriyle birleştiği bir dönemi temsil eder. Bu yaklaşım, kişiye özel pazarlama anlayışını benimser ve tüketicilere daha kişiselleştirilmiş deneyimler sunmayı hedefler. Günümüzde, yapay zekâ, dijital pazarlamanın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. YZ, büyük veri analizleriyle müşterilere kişiselleştirilmiş seçenekler sunmayı mümkün kılar. Örneğin, YZ algoritmaları, tarama geçmişi, satın alma davranışı ve tercihler gibi müşteri

verilerini analiz ederek, kişiselleştirilmiş pazarlama mesajları ve teklifleri oluşturabilir. Ayrıca, YZ destekli dijital pazarlama stratejileri, müşteri deneyimini iyileştirme, büyümeyi destekleme ve rekabette önde kalma açısından derin bir dönüştürücü etkiye sahiptir. Sonuç olarak, yapay zekâ teknolojileri, pazarlamanın evriminde önemli bir rol oynamış ve dijital pazarlama stratejilerinin daha etkili, kişiselleştirilmiş ve ölçeklenebilir hale gelmesini sağlamıştır.

1. E-CRM VE YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ HİPER-KİŞİSELLEŞTİRME

E-CRM sistemleri, müşteri verilerini dijital platformlar üzerinden toplayarak analiz eder ve bu verileri müşteri ilişkilerini güçlendirmek için kullanır (Raji vd., 2024). Yapay zekâ entegrasyonu sayesinde, bu sistemler müşteri davranışlarını, tercihlerini ve kalıplarını daha derinlemesine anlayarak, kişiselleştirilmiş pazarlama stratejileri geliştirebilir ve müşteri memnuniyetini artırabilir. Hiper kişiselleştirme, yapay zekâ ve büyük veri analitiği kullanarak, her bir müşteriye özel deneyimler sunmayı hedefler. Bu yaklaşım, müşteri etkileşimlerinin her aşamasında kişiye özel içerik ve teklifler sunarak, müşteri bağlılığını ve memnuniyetini artırır (Guendouz, 2024).

2. CHATBOT'LAR VE MÜŞTERİ DESTEĞİ

Chatbot'lar, doğal dil işleme ve makine öğrenimi teknikleriyle donatılmış, müşteri hizmetlerinde önemli ilerlemeler yaratan araçlardır. Gerçek zamanlı, etkili ve kişiselleştirilmiş etkileşimler sağlayarak, müşteri deneyimini iyileştirir ve işletmelerin süreçlerini daha verimli bir şekilde yürütmelerine yardımcı olur. Ayrıca, chatbot'lar 7/24 erişilebilirlik sunarak, müşterilerin ihtiyaç duydukları her an destek alabilmelerini sağlar. Bu kesintisiz hizmet, müşteri memnuniyetini artırırken, işletmelerin maliyetlerini düşürür ve verimliliği artırır (Khneyzer, Boustany, & Dagher, 2024).

3. PROGRAMATİK REKLAMCILIK VE OTOMASYON

Programatik reklamcılık, reklam satın alma süreçlerini otomatikleştirerek, doğru hedef kitleye en uygun zamanda ulaşmayı sağlar. Veri odaklı hedefleme ile reklamların etkinliği artırılır ve reklam bütçeleri daha verimli kullanılır. Bu otomasyon, pazarlama stratejilerinin daha esnek ve etkili olmasını mümkün kılar. Sonuç olarak, E-CRM ve yapay zekâ destekli hiper kişiselleştirilmiş uygulamalar, müşteri memnuniyetini artırmada önemli bir rol oynar. Chatbot'lar ve programatik reklamcılık gibi teknolojiler, müşteri desteğini geliştirir ve pazarlama süreçlerini optimize eder, böylece işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerine katkı sağlar. (METE, 2021)

4. CHATBOT'LAR VE MÜŞTERİ DESTEĞİ

Chatbot'lar, yapay zekâ ve doğal dil işleme (NLP) teknolojilerinin birleşimiyle geliştirilen, müşteri desteği ve hizmet süreçlerini iyileştiren araçlardır. Müşteri ile gerçek zamanlı ve kesintisiz iletişim kurarak işletmelere önemli avantajlar sağlarlar:

7/24 Hizmet: Chatbot'lar, zaman farkı olmaksızın müşterilere destek sunarak kullanıcı deneyimini iyileştirir. Bu, özellikle e-ticaret, bankacılık ve telekom gibi sektörlerde müşteri memnuniyetini artırır.

Maliyet Avantajı: İnsan kaynaklı müşteri destek hizmetlerinin maliyetini azaltır. Özellikle sıkça sorulan sorular gibi standart işlemleri hızlı bir şekilde çözerek, daha karmaşık konulara odaklanmak için insan çalışanların zamanını boşa çıkarır. (İsmail İşeri, 2021)

Hız ve Etkililik: Chatbot'lar, kullanıcı taleplerine saniyeler içinde yanıt verir ve hatasız bir şekilde çözüm sunar. Ayrıca geçmiş müşteri verilerini kullanarak daha kişiselleştirilmiş çözümler sunabilir.

Müşteri Sadakati ve Deneyimi: Kullanıcıların sorunlarına hızlı ve doğru çözümler sunan chatbot'lar, müşteri sadakatini artırır ve olumlu bir deneyim yaratır.

5. PROGRAMATİK REKLAMCILIK VE REKLAM SÜREÇLERİNİN OPTİMİZASYONU

Programatik reklamcılık, yapay zekâ ve otomasyon araçlarının reklam satın alma ve yönetme süreçlerine entegre edilmesiyle ortaya çıkan bir yöntemdir. Bu teknoloji, doğru hedef kitleye doğru mesajı ileterek reklam süreçlerini optimize eder (McGuigan, 2019). Programatik reklam süreçlerindeki zaman sınırlamalarını dikkate alan bir stokastik optimizasyon modeli sunulmaktadır. Bu model, reklam yerleştirme politikalarının optimize edilmesine yardımcı olur. (Arkhipov, 2016).

Veri Odaklı Hedefleme: Reklam kampanyaları, kullanıcının çevrimiçi davranışlarına, ilgi alanlarına, demografik özelliklerine ve hatta bulunduğu yere göre kişiselleştirilir. Örneğin, bir e-ticaret sitesi, geçmişte kadın ayakkabıları arayan bir kullanıcıya, ona özel kampanya reklamları gösterebilir.

Gerçek Zamanlı Bidding (RTB): Reklam alanları, gerçek zamanlı açık artırmalarla satın alınır ve bütçe en verimli şekilde kullanılır. Bu yöntem, yalnızca hedef kitlenin yer aldığı platformlarda reklam gösterilmesini sağlar.

Verimlilik ve Ölçülebilirlik: Programatik reklamcılık, reklam bütçesinin verimli kullanılmasını sağlar ve kampanya performansını anlık olarak izleyerek optimize eder. Hangi reklamın, hangi platformda, ne kadar etkili olduğunu belirleyerek daha iyi sonuçlar için stratejiler geliştirir.

6. YAPAY ZEKÂ İLE PSİKOĞRAFİK SEGMENTASYON VE TAHMİNSEL ANALİZ

Psikografik Segmentasyon: Yapay zekâ, yalnızca demografik verilerle sınırlı kalmayıp, kullanıcıların ilgi alanları, değerleri, kişilik özellikleri ve yaşam tarzlarını analiz eder.

Örneğin, bir moda markası, kişilik özelliklerine göre farklı reklam kampanyaları oluşturabilir; spor giyimi seven kullanıcılar için farklı, klasik giyime ilgi duyanlar için farklı mesajlar sunabilir.

Tahminsel Analiz: Yapay zekâ, geçmiş verileri analiz ederek gelecekteki müşteri davranışlarını tahmin eder. Örneğin, bir bankacılık uygulaması, bir müşterinin harcama alışkanlıklarına göre yeni bir kredi teklifinde bulunabilir veya bir e-ticaret platformu, bir müşterinin tekrar ne zaman alışveriş yapacağını tahmin edebilir.

7. YAPAY ZEKÂNIN PAZARLAMA STRATEJİLERİNDEKİ ROLÜ

Kişiselleştirme: Yapay zekâ, müşterilere özel içerikler ve teklifler sunarak pazarlama stratejilerini daha etkili hale getirir. Örneğin, bir kullanıcı bir alışveriş platformunda çocuk kitaplarına ilgi gösteriyorsa, ona özel kampanyalar ya da öneriler sunulabilir.

Veri Odaklı Pazarlama: Büyük veri analitiği, pazarlama stratejilerinin daha bilinçli bir şekilde şekillendirilmesini sağlar. Bu, hangi ürünlerin daha popüler olduğunu, müşterilerin en çok hangi kanallarda aktif olduğunu ve hangi kampanyaların daha etkili olduğunu anlamaya yardımcı olur.

Dinamik Fiyatlandırma: Yapay zekâ, pazar koşullarına ve kullanıcı talebine göre dinamik fiyatlandırma stratejileri sunabilir. Bu, özellikle otelcilik, seyahat ve e-ticaret sektörlerinde yaygındır.

Daha Etkili Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM): Yapay zekâ ile desteklenen CRM sistemleri, müşterilerle daha etkili bir iletişim kurar ve bağlılık programları geliştirir. Bu, müşteriye elde tutma oranlarını artırır. (Sarı, 2024)

SONUÇ

Yapay zekâ, dijital çağda pazarlama stratejilerinin kişiselleştirilmiş, hızlı ve veri odaklı olmasını sağlayarak sektörde devrim yaratmıştır. Chatbot'lar ve programatik reklamcılık gibi araçlarla müşteri desteği ve reklam süreçleri optimize edilmekte, psikografik segmentasyon ve tahminsel analiz ile tüketici davranışları daha derinlemesine anlaşılmaktadır. Bu sayede işletmeler, müşteri beklentilerini karşılayan ve rekabet avantajı sunan stratejiler geliştirebilmektedir.

KAYNAKLAR

- Arkhipov, D. (2016). Computational Models for Scheduling in Online Advertising.
- Guendouz, T. (2024). Artificial Intelligence-Powered Customer Experience Management (Moving from Mass to Hyper-Personalization in light of Relationship Marketing). *International Journal for Scientific Research*. <https://doi.org/10.59992/ijsr.2024.v3n6p9>.
- Khneyzer, C., Boustany, Z., & Dagher, J. (2024). AI-Driven Chatbots in CRM: Economic and Managerial Implications across Industries. *Administrative Sciences*. <https://doi.org/10.3390/admsci14080182>.
- METE, M. H. (2021). Dijital Medyada Programatik Reklamcılık ve Etik Sorunlar. *TRT Akademi*.
- McGuigan, L. (2019). Automating the audience commodity: The unacknowledged ancestry of programmatic advertising. *New Media & Society*, 21, 2366 - 2385. <https://doi.org/10.1177/1461444819846449>.
- Philip Kotler, H. K. (2017). Pazarlama 4.0. *Optimist Yayınları*.
- Raji, M., Olodo, H., Oke, T., Addy, W., Ofodile, O., & Oyewole, A. (2024). E-commerce and consumer behavior: A review of AI-powered personalization and market trends. *GSC Advanced Research and Reviews*.
- Sarı, Ç. (2024). PAZARLAMADA YAPAY ZEKÂ KULLANIMI. *Kalan yayınları*.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ İÇSEL KONUŞMA DAVRANIŞLARININ DİL BECERİLERİNE KATKISINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Doç.Dr.Sevda KOÇ AKRAN

Siirt Üniversitesi,

sevdakc@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-4205-0148

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının içsel konuşma davranışlarının dil becerilerine katkısına ilişkin görüşlerini belirlemektir. Durum desenin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubunu, Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kapalı uçlu anket; ikinci bölümde ise yarı yapılandırılmış görüşme soruları yer almaktadır. Verilerin analizinde içerik analiz tekniği tercih edilmiştir. Araştırmanın sonucunda katılımcıların içsel konuşması özgüvenli konuşma, kusursuz cümleler kurma, kendini dinlemeyi öğrenme ve muhakeme yapma becerilerini geliştirdiği görülmüştür. Buna karşın katılımcıların olumsuz içsel konuşmaları sonucu içe kapanık davranışlar gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu olumsuz durumdan kurtulmak için katılımcılar çoğunlukla arkadaşlarından destek aldıklarını ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Konuşma, İçsel konuşma, dil, dil becerileri.

TEACHER CANDIDATES' OPINIONS ON THE CONTRIBUTION OF THEIR INNER SPEECH BEHAVIORS TO THEIR LANGUAGE SKILLS

Abstract

The main purpose of this research is to determine the opinions of teacher candidates regarding the contribution of inner speech behaviours to their language skills. The study group of the research in which the case design was used, consists of teacher candidates studying at the Faculty of Education at Siirt University. In the study, a semi-structured interview form developed by the researcher was used as a data collection tool. The interview form consists of two parts. The first part includes a closed-ended questionnaire; the second part includes semi-structured interview questions. Content analysis technique was preferred in the analysis of the

data. As a result of the study, it was seen that the participants' inner speech developed their self-confident speaking, flawless sentence making, learning to listen to themselves and reasoning skills. On the other hand, it was concluded that the participants showed introverted behaviours as a result of their negative inner speech. In order to get rid of this negative situation, the participants stated that they mostly received support from their friends.

Keywords: Speech, Inner speech, language, language skills.

1. GİRİŞ

İnsanlar günlük yaşamlarında sıklıkla kendileriyle konuşurlar. Duygularını, düşüncelerini ve ifadelerini bu süreçte kullanırlar ("Harika!"; "Kahretsin!"). Kendilerine çeşitli sorular sorarlar ("Anahtarları nereye bıraktım?") ve kendilerine talimatlar verirler ("Buradan sola dön.") (Hatzigeorgiadis vd., 2011). Bireyin bütün bu davranışları içsel konuşmanın bir ürünüdür. Bireyin yaşamında kullandığı içsel konuşmanın temelleri, 1880'li yıllara kadar dayanmaktadır. İnsanlar, içsel konuşma ile kendileriyle sesli ve sessiz konuşma eyleminde bulunmaktadır. İçsel konuşma bu tarihten sonra bilim insanlarının dikkatini çekmiş ve araştırmalara konu olmuştur. Piaget ve Vygotsky bu araştırmalara öncülük etmiştir. Çocuklar üzerinde yapmış oldukları araştırmalarda Piaget, çocukların kendileri ile yapmış oldukları konuşmayı "benmerkezci konuşma" olarak ifade etmiştir. Vygotsky ise Piaget'in ortaya koyduğu düşünceleri genişletmiş, çocukların içsel konuşmalarını bilişsel gelişimlerinde, işbirlikli ortamlarda, problem çözme becerilerinde, karmaşık zihinsel aktivitelerinde kullandıklarını gözlemlemiştir (Akman, 2019). İçsel konuşma bireyin iç sesi/iç dünyasıdır. Theodorakis vd. (2000) içsel konuşmayı, insanların yüksek sesle düşünceleri veya kafalarının içinde küçük bir ses olarak söyledikleri şeklinde tanımlamaktadır. Bu sebeple içsel konuşma, zihinsel olduğu kadar duyuşsal faaliyetleri de kapsamaktadır. Bazen bir kaş çatma, bazen bir gülümseme, bazen de sözcükler içsel konuşmayı gerçekleştiren birey hakkında çok fazla bilgi sunmaktadır (Hardy, 2005). Bu bilgiler içsel konuşmanın boyutlarında farklı şekillerde ele alınmıştır. İçsel konuşmanın, olumlu, olumsuz, eğitimsel ve motivasyonel şeklinde boyutları bulunmaktadır. *Olumlu ya da pozitif içsel konuşmada*, bireyin kaygı düzeyi düşüktür. Geçmişteki negatif durumlar ve olaylar üzerinde odaklanmamaktadır. Buna karşın *olumsuz/negatif içsel konuşmada* bireyin motivasyonu düşüktür. Endişe ve korku gibi duygulardan dolayı dışa dönük değildir. Öğrenme-öğretim ortamlarına açık katılım göstermemektedir. *Eğitsel içsel konuşmada*, yeni becerilerin öğrenimi önemlidir. Yeni becerilerle eski-yeni bilgiler arasında bir bağ kurulmaktadır. Neden-sonuç ilişkisiyle olaylar sorgulanmaktadır. *Motivasyonel içsel konuşma*, güven duygusu üzerine inşa

edilmiştir. Güven duygusuyla konuşmalar zihinsel yapıda anlamlı hale getirilmektedir. Rahatlama (örn. "serinletme"), çabayı arttırma, güven inşa etme (örn. "yapabilirsin"), olumlu ruh halleri (örn. "iyi hissediyorum") ve zorluklarla baş etme (örn. "yorgun değilsiniz") gibi duygular ön planda tutulmaktadır (Akman, 2019). Yani bu içsel konuşmada kişi performansı hakkında bilgi sahibi olmakta (McCormick, Meijen ve Marcora, 2017), performansını değerlendirmekte ve yeni becerilere açık olmaktadır.

İç konuşmanın etkilediği birçok beceri bulunmaktadır. Bu becerilerden bir dildir. Dil, bir toplumun kültürünü, inançlarını, değerlerini, bilgilerini bir nesilden nesile aktaran araçtır (Dolunay, 2010). Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan en güçlü bağıdır. İnsanlar arasındaki bu bağın %9' unu yazma, %16'sını okuma, %30'unu konuşma, %45'ini dinleme becerisi oluşturmaktadır. Belirtilen dil becerilerinden konuşma ve dinleme doğuştan gelmektedir. Fakat konuşmada **anlatma**, dinlemede **anlama** becerisi ön planda tutulmaktadır. Okuma ve yazma ise sonradan kazanılmaktadır. Okumada, birey bilgileri basitten karmaşığa doğru anlamlı bir şekilde yapılandırılmaktadır. Yazmada ise bilgi kültüre dönüşmekte ve uzun süre başka bireylerin kullanımına sunulmaktadır (Aydeniz ve Haydaroğlu, 2021). Yaşam boyu öğrenmede her dört dil becerisi bireye yol göstermekte ve bireyin içsel konuşmasından etkilenmektedir. Çünkü içsel konuşma ile birey özgüven becerisini kullanarak topluluk karşısında konuşmakta, kendisi için önemli olduğuna inandığı bilgilere odaklanmakta, yazmakta ve okumaktadır. Dil becerileri ile olan bu ilişkide içsel konuşma olumlu olduğu kadar olumsuz sonuçlarda ortaya çıkarmaktadır. Buradan hareketle araştırmada öğretmen adaylarının içsel konuşma davranışları belirlenmeye çalışılmış ve bunun dil becerilerine katkısı incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının içsel konuşma davranışlarının dil becerilerine katkısına ilişkin görüşlerini belirlemektir. Araştırma amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

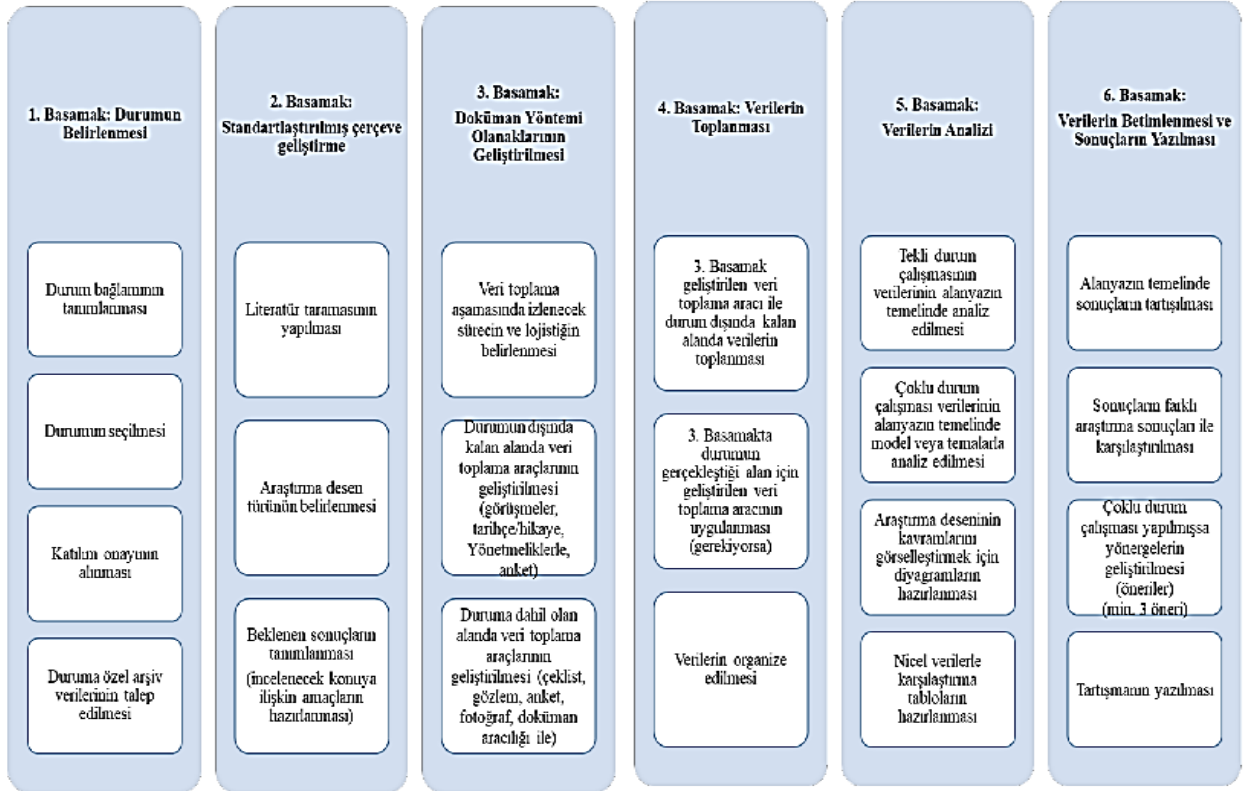
- ☒ Pozitif içsel konuşmanın öğretmen adaylarının dil becerilerine katkısı nedir?
- ☒ Negatif içsel konuşmanın öğretmen adaylarının dil becerilerine etkisi nedir?
- ☒ Öğretmen adaylarının negatif içsel konuşmanın yarattığı olumsuz durumdan kurtulma yolları nedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada durum deseni kullanılmıştır. Durum deseni, örnek olay ve vaka çalışması olarak da bilinmektedir (McMillan, 2000). Birçok olayın, durumun, problemin vs. derinlemesine incelenmesini sağlayan durum deseni nitel çalışmalarda çok kullanılmakta, araştırma kapsamı çerçevesindeki varlıkları bulunduğu mekâna ve zamana bağlı olarak açıklamaktadır. Durum çalışmaları ile gerçeklik bağlamında güçlü verilere ulaşılmaktadır. Bu sebeple araştırmalarda çok fazla tercih edilmektedir. Araştırmacılar durum desenini kullanırken araştırmanın problemine bağlı olarak türlerinden yararlanmaktadır (Yeşilbaş Özenç, 2023). Durum deseni; (1) bütüncül tek durum deseni, (2) iç içe geçmiş tek durum deseni, (3) bütüncül çoklu durum deseni (4) iç içe geçmiş çoklu durum deseni (Yin, 2003) olarak sınıflandırılmaktadır. Araştırmada bütüncül çoklu durum deseni kullanılmıştır. Bütüncül durum deseninde var olan durum bütüncül olarak ele alınmaktadır. Her bir durum kendi içinde değerlendirilmekte ve birbiriyle karşılaştırılmaktadır (Aytaçlı, 2012). Araştırmada mevcut durum “içsel konuşmadır”. İçsel konuşmanın konuşma, yazma, dinleme ve okuma birimlerine katkısı belirlenmeye çalışılmıştır.

Durum çalışmalarında “Neden? Niçin? Nasıl?” sorularına yanıt aranmaktadır. Bundan dolayı durum çalışmaları bu sorularla belirli adımları dikkate alarak gerçekleştirilmektedir. Bu adımlar Görsel 1’de yer almaktadır (Ceylan Çapar ve Ceylan, 2022).

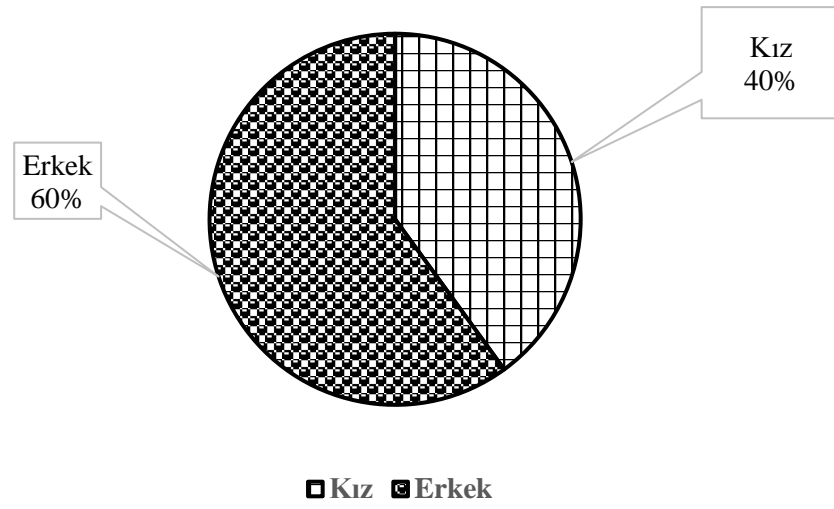

Görsel 1. Durum Çalışması Deseninin İşlem Basamakları (Ceylan Çapar ve Ceylan, 2022: 308).

Görsel 1’de görüldüğü üzere araştırmada ilk olarak durum belirlenmiştir. Araştırmadaki durum “içsel konuşmadır”. İkinci aşamada içsel konuşma ve dil becerileriyle ilgili alan yazın taraması yapılmıştır. Üçüncü aşamada veri toplama sürecindeki adımlar belirlenmiştir. Dördüncü aşamada veriler toplanmış ve bu veriler beşinci aşamada analiz edilmiştir. Son aşamada ise veriler bulgular bölümünde yorumlanmış, sonuç kısmında raporlaştırılmıştır.

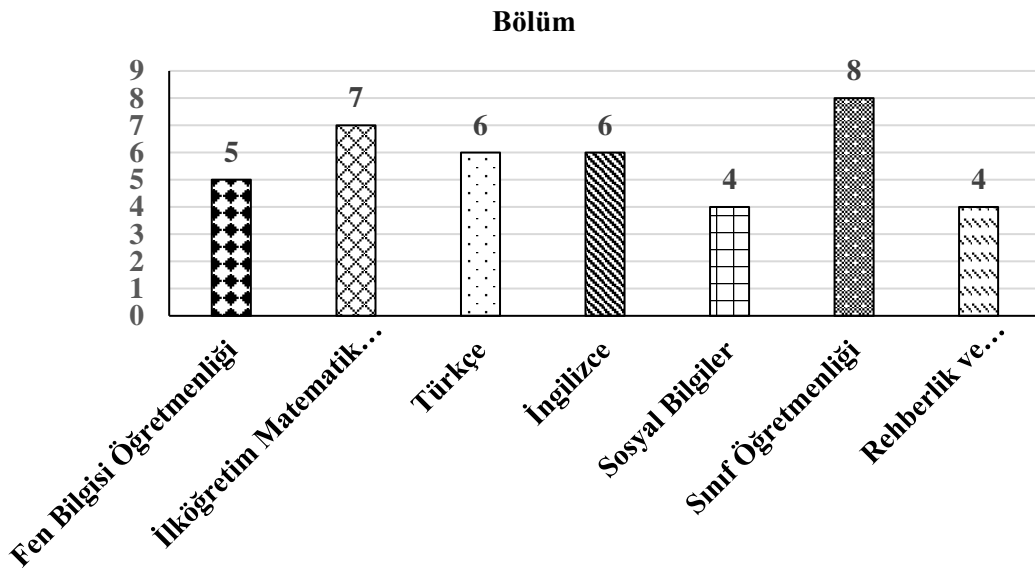
2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 40 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada katılımcılar kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir.

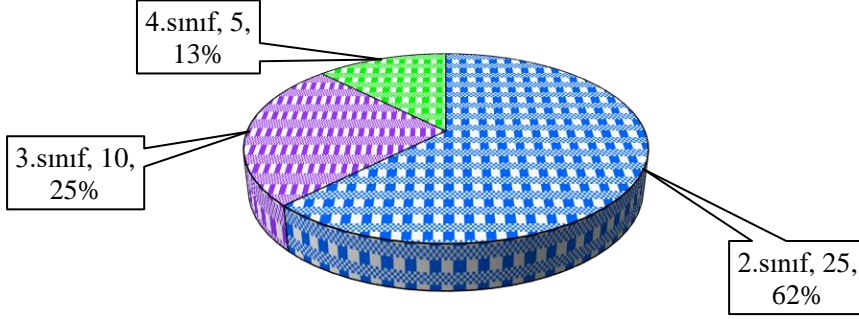
Görsel 2. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımları

Görsel 2’de görüldüğü üzere katılımcıların 16’sı kız, 24’ü erkektir.

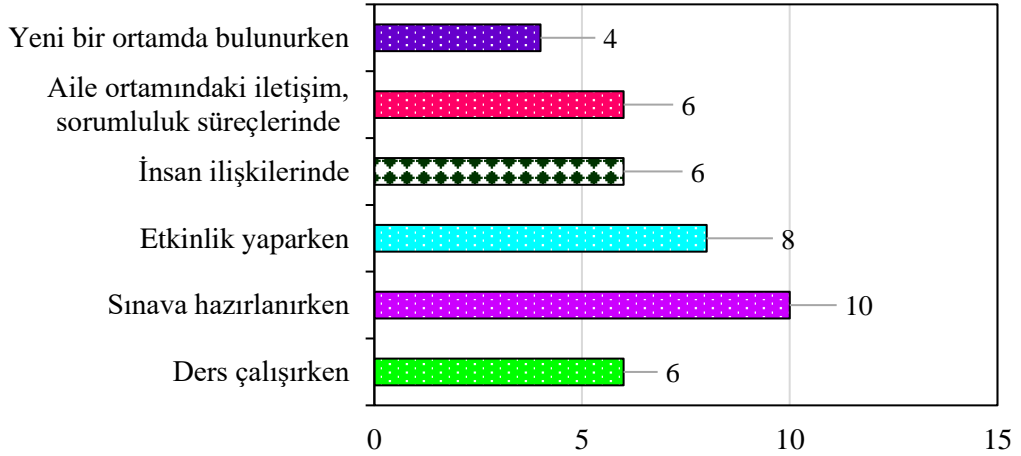
Görsel 3. Katılımcıların Bölümlere Göre Dağılımı

Görsel 3’de görüldüğü üzere, katılımcıların 4’ü Sosyal Bilgiler, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, 5’i Fen Bilgisi, 6’sı Türkçe, İngilizce, 7’si İlköğretim Matematik, 8’i Sınıf öğretmenliği bölümünde öğrenim görmektedir.

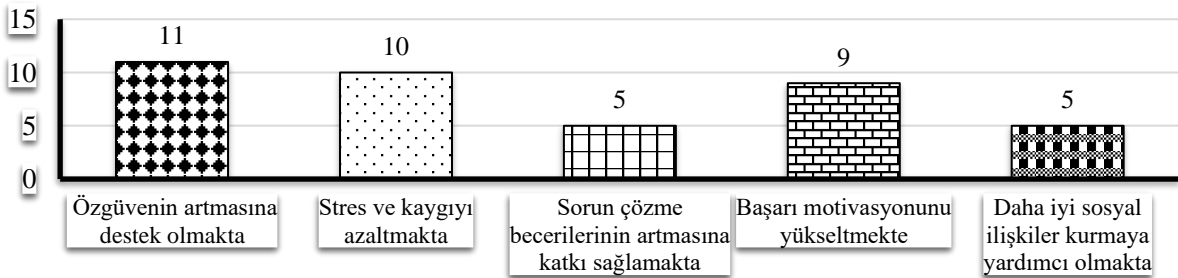
Görsel 4. Katılımcıların Sınıflara Göre Dağılımı

Görsel 4’de görüldüğü üzere, katılımcıların %62’si 2.sınıf, %25’i 3.sınıf, %13’ü 4.sınıfta okumaktadır.

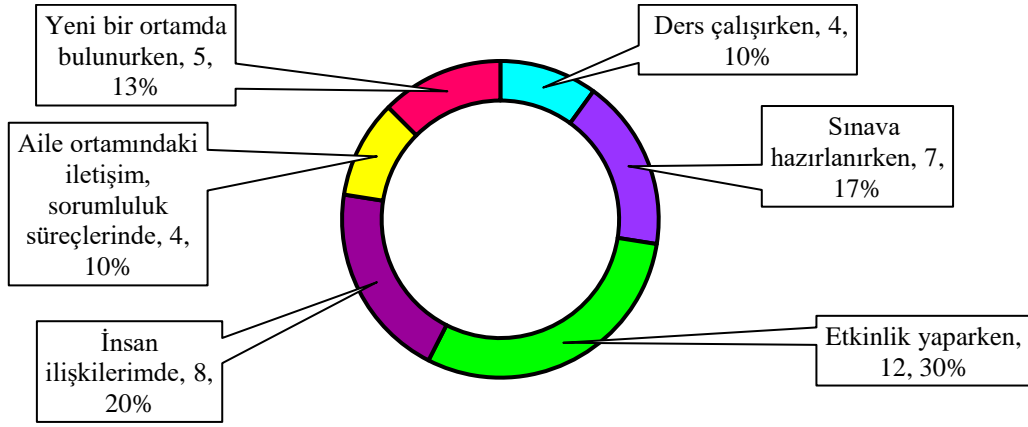
Görsel 5. Katılımcıların Pozitif İçsel Konuşmayı Kullanım Alanları

Görsel 5’de görüldüğü üzere, katılımcıların pozitif içsel konuşmayı en çok kullandıkları yer *sınava hazırlanmadır*. Sonrasında etkinlik yaparken, ders çalışırken, insan ilişkilerinde, aile ortamındaki iletişim, sorumluluk süreçlerinde kullanılmaktadır. En az kullanım alanı yeni ortamlarda bulunmadır.

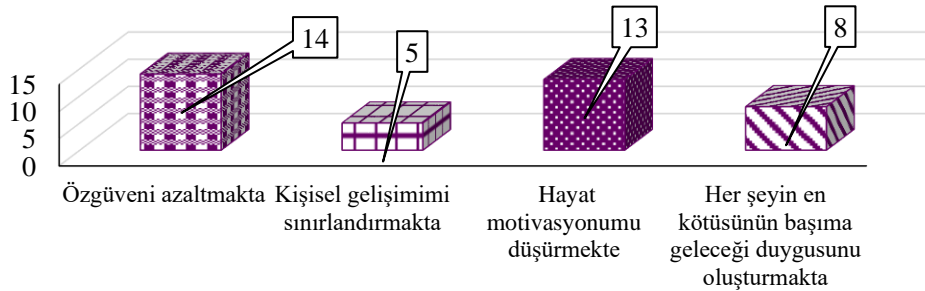
Görsel 6. Pozitif İçsel Konuşmanın Katılımcılarda Ortaya Çıkardığı Davranışlar

Görsel 6’da görüldüğü üzere, pozitif konuşmanın katılımcılarda en çok ortaya çıkardığı davranış *özgüven*, en az ise *sorun çözme ve sosyal ilişkilerdir*.

Görsel 7. Katılımcıların Negatif İçsel Konuşmayı Kullanım Alanları

Görsel 7’de görüldüğü üzere, katılımcıların negatif içsel konuşmayı en çok kullandıkları yer sınıf içi yapılan *etkinliklerdir*. En az ise *aile ortamındaki iletişimde, sorumluluk süreçlerinde ve ders çalışma zamanlarındadır*.

Görsel 8. Negatif İçsel Konuşmanın Katılımcılarda Ortaya Çıkardığı Davranışlar

Görsel 8’de görüldüğü üzere, negatif konuşmanın katılımcılarda en çok ortaya çıkardığı davranış *özgüven azalması ve motivasyon düşüklüğüdür*.

2.3. Veri Toplama Aracı

Durum çalışmalarında veriler altı kaynaktan toplanmaktadır. Bunlar: 1) dokümanlar, 2) arşiv kayıtlar, 3) görüşmeler, 4) direkt gözlem, 5) katılımcı gözlem, 6) fiziksel yapılarıdır. Araştırmaların amaçları doğrultusunda kaynaklar çeşitlenebilmektedir (Subaşı ve Okumuş, 2017). Bu çalışmada da veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kapalı uçlu anket; ikinci bölümde ise yarı yapılandırılmış görüşme soruları yer almaktadır. Birinci bölümdeki sorular katılımcı grup hakkında bilgi amaçlı olduğundan buradan

elde edilen veriler çalışma grubu başlığı altında sunulmuştur. İkinci bölümde ise iki soru ve dört alt soru hazırlanmıştır. Sorular için uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzmanlardan gelen eleştiri ve önerilerle soru sayısında değişiklik olmamıştır.

Katılımcılarla yapılan görüşmeler hem yüz yüze hem de Whatsapp grupları üzerinde yapılmıştır. Görüşme verileri doğrudan bulgular bölümüne aktarılırken katılımcılar için Ö1, Ö2, Ö3.....Ö40 kodu kullanılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Sosyal bilimlerde yaygın bir şekilde kullanılan içerik analizi, insanların yazdıklarının ve söylediklerinin sayısallaştırılması süreci olarak ifade edilmektedir (Alanka, 2024). Araştırmada içerik analizi kullanılırken araştırmanın amacı dikkate alınmıştır. Amaç için içsel konuşma ve dil becerileri ile ilgili alan yazın taraması yapılmıştır. Ana çerçeve belirlendikten sonra araştırma örnekleme belirlenmiştir. Örnekleme/çalışma grubuna veri toplama araçları uygulanmış ve buradan elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bilgisayar ortamında katılımcı görüşleri araştırmacı tarafından okunarak, kodlar belirlenmiştir. Kodlar ayrı bir bölümde kod listesine aktarılmıştır. Kod listesine aktarılan kodlar için Miles ve Huberman'ın (1994) formülü kullanılarak güvenilirlik hesaplaması yapılmıştır. İki uzmanın görüşleri arasındaki güvenilirlik katsayısı .96 olarak bulunmuştur.

Kavramlara göre yapılan kodlamada literatürden ve katılımcı görüşlerinden yararlanılmıştır. Kodlar benzerlik ve farklılıklarına göre sınıflandırılmış ve çeşitli temalara ulaşılmıştır. Veriler kodlara ve temalara göre düzenlenip tanımlandıktan sonra bulgular bölümünde tablolar halinde gösterilmiştir.

Araştırmada kullanılan durum çalışmasında güvenilirlik ve geçerlik önemli konular arasında yer almaktadır. Yin (2003) durum çalışmalarında güvenilirlik ve geçerlik koşullarının bir araştırmada sağlanması gerektiğini belirtmektedir (Bakınız: Çizelge 1) (Akt: Aytacı, 2012).

Çizelge 1. Dört Test İçin Durum Çalışması Taktikleri (Yin, 2003:34; Akt: Aytacı, 2012:6).

Test	Durum Çalışması Planlaması	Araştırmanın Hangi Evresinde Palanın Meydana Geleceği
Yapı Geçerliği	Veri Çeşitlemesi	Veri Toplama
	Kanıt Zinciri Oluşturma	Veri Toplama
İç Geçerlik	Durum Çalışması Raporunu Gözden Geçirmek Üzere	Raporlaştırma
	Bilgi Verici Kişiye İnceletilmesi	
	Desen Eşleştirme	Veri Analizi
	Yapıyı Tanımlama	Veri Analizi
Dış Geçerlik	Karşı Tanımlamaları Söyleme	Veri Analizi
	Mantıklı Modeli Kullanma	Veri Analizi
	Tek Durum Çalışmasında Teoriyi Kullanma	Araştırma Tasarısı
Güvenilirlik	Çoklu Durum Çalışmalarında Yenileme Kullanma	Araştırma Tasarısı
	Durum Çalışması Protokolünü Kullanma	Veri Toplama
	Durum Çalışması Veri Tabanı Geliştirme	Veri Toplama

Çizelge 1’de görüldüğü üzere durum çalışmalarında yapı, iç, dış geçerliliğe ve güvenilirlik çalışmalarına bakılmaktadır. Araştırmada yapı geçerliğini sağlamak için hem kapalı uçlu anket formu hem de yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla çalışma grubunun iç konuşma davranışları belirlenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda iç konuşma davranışının konuşma, yazma, dinleme ve okuma becerilerine katkısı incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracından elde edilen verilerle ilgili bir katılımcının görüşüne başvurulmuştur.

İç geçerlikte araştırma basamakları ve araştırma planı açık bir şekilde açıklanmıştır. Yani araştırma sonuçlarına nasıl varıldığı detaylandırılmıştır. Dış geçerlikte, analitik genelleme önemlidir. Araştırmada öğrenci merkezli bir eğitim anlayışla öğrencilerin yaşamının her alanında içsel konuşma davranışını sergilediği ve bu davranışının yaşam boyu öğrenmesinde süreklilik gösterdiği varsayılmıştır. Bundan dolayı farklı araştırmalarda da her yaş grubundaki katılımcıların bu davranışa sahip olduğu genellemesi yapılabilir. Güvenirlik konusunda da araştırmada izlenen her adım basamak basamak açıklanmış, başka araştırmacıların yararlanacağı bir veri kaynağı oluşturulmuştur. Veri kaynağında kodların oluşturulmasında uzman görüşü alınmış ve araştırmacı verilerin aktarılmasında tarafsız yaklaşım sergilemiştir. Aynı zamanda araştırmada güvenilirlik sağlama yollarından biri olan “azami çeşitlilik” sağlanmaya çalışılmıştır. Azami çeşitlilikte farklı bölüm ve sınıflarda öğrenim gören öğretmen adaylarının görüşlerine başvurulmuştur.

3. BULGULAR

3.1 Öğretmen adaylarının pozitif içsel konuşmanın dil becerilerine katkısına ilişkin görüşleri

Katılımcıların pozitif içsel konuşmanın dil becerilerine katkısına ilişkin görüşleri Çizelge 2’de yer almaktadır.

Çizelge 2. Katılımcıların Pozitif İçsel Konuşmanın Dil Becerilerine Katkısına İlişkin Görüşleri

Tema	Kod	Kodlama Yoğunluğu	
		f	%
Konuşmaya Katkı	Objektif Konuşma (Ö1, Ö33), Özenli Olma (Ö1, Ö8), Özgüvenli Konuşma (Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö21, Ö22, Ö24, Ö25, Ö26, Ö29, Ö32, Ö34, Ö38, Ö39, Ö40), Etkili İletişim Kurma (Ö4, Ö6, Ö9, Ö31, Ö35), Yaratıcılığı Geliştirme (Ö24, Ö36), Öz Değerlendirme Yapma (Ö27, Ö40), Öze Dönük Zekayı Kullanma (Ö28, Ö37)	38	38,38
Yazmaya Katkı	Kusursuz Cümleler Kurma (Ö1, Ö2, Ö5, Ö8, Ö11, Ö19, Ö21, Ö37, Ö38, Ö40), Yazmaya Yönelik Bakış Açısı Geliştirme (Ö3), Düzenli Düşünme Alışkanlığı Kazanma (Ö6, Ö39), İsteklilik (Ö7, Ö25), Kitaplardan Alıntı Yapma (Ö11), Dikkatli Olma (Ö12), Eleştiriye Açık Olma (Ö14, Ö29), Analiz Yapma (Ö20, Ö40), İnovasyon Odaklı Yazma (Ö24), Yaratıcılık (Ö27), Empati (Ö27)	24	24,24
Dinlemeye Katkı	Kendini Dinlemeyi Öğrenme (Ö1, Ö8, Ö12, Ö16, Ö18, Ö21, Ö23, Ö32), Etkili Dinleme (Ö2, Ö11, Ö20, Ö24, Ö25, Ö30), Merak Etme (Ö4), Empati Kurma (Ö5), Gözlem Yapma (Ö11), Saygı Duyma (Ö14), Dinleme Süresinde Artış (Ö24, Ö31), Kaygı Azalma (Ö24, Ö38), Açık Fikirli Olma (Ö27)	23	23,23

Okumaya Katkı	Muhakeme Yapma (Ö1, Ö8, Ö11, Ö34, Ö37), Anlamlı Okuma (Ö2, Ö5), Kelime Hazinesinin Gelişimi (Ö6, Ö39), Okuma İsteği (Ö7, Ö40), Kaygı Azalması (Ö14), Eleştirel Düşünme Becerisinde Artış (Ö24), Yorum Yapma (Ö25)	14	14,14
TOPLAM		99	100

Çizelge 2’de görüldüğü üzere, katılımcıların pozitif içsel konuşma davranışı dil becerilerine katkıları bulunmaktadır. Katılımcı görüşlerinden hareketle bu katkı konuşma, yazma, dinleme ve okuma şeklinde temalar altında toplanmıştır. Konuşma temasında en çok vurgulanan kod “özgüvenli konuşma “, yazmada “kusursuz cümleler kurma “, dinlemede “kendini dinlemeyi öğrenme “, okumada “muhakeme yapmadır “. Katılımcı görüşlerinde en çok vurgulanan kodlardan bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Ö1: Pozitif içsel konuşma insanın deneyimlerinden uzaklaşıp kendisine ve hayatında olup bitene objektif bir pencereden bakma fırsatı verir. Kişi burada kendisiyle konuştuğundan daha rahat olur ve seçeceği kelimeler daha güzel cümleler kurmasına olanak sağlar. Bu bir alışkanlık haline getirilip dışarıya yansıtıldığı takdirde de kişinin daha anlaşılır daha özenli ve seçilmiş kelimeler ve cümlelerden oluşan bir iletişim becerisi olur, haliyle bu da dil gelişimine önemli ölçüde fayda sağlar.

Ö5: .....konuşurken kendimden emin olmamı sağlar özgüvenimi artırır.

Ö8:... Kişi kendi başına bulunduğu özgür bir dünya olan iç dünyasında rahatça ve beğenilme kaygısı olmadığı için kurduğu nerdeyse kusursuz cümleleri yazarken de göz önünde bulundurabileceğinden dolayı yazma konusunda da konuşma becerisine olduğu gibi önemli ölçüde faydasının olacağını görürüz.

Ö2: Cümleleri telaffuza uygun şekilde yazmaya katkı sağlar. Herhangi bir metin yazacağım zaman kurgu oluşturmada çok etkisini gördüm. Yazılan cümleler insanların anlayabileceği şekilde oluşur.

Ö8: Kişi okuduğunu beyinde canlandırır ve ardından içinde muhakeme etme yoluna gider. Bu muhakemenin verimli olması adına daha önce yapılmış olumlu ya da olumsuz içsel konuşmalar buna güzel bir zemin hazırlar. Bundan zevk alan birey okudukça muhakeme etmek ister ve okumaya daha bir özenle yaklaşır. Okudukça muhakeme eder, muhakeme ettikçe okumaya bir adım daha yaklaşır.

Ö24: ....iyi bir pozitif içsel konuşma becerisinden sonra okumamıza daha iyi odaklanmamızı daha motivasyonlu bir şekilde başlamamızı daha anlamlı bir anlamlandırmaya ve daha eleştirel bir şekilde yaklaşmamızı sağlıyor tabi bu durumlarda oluşan stres seviyesi minimum seviyede inebiliyor.

3.2 Öğretmen adaylarının negatif içsel konuşmanın dil becerilerine etkisine ilişkin görüşleri

Katılımcıların negatif içsel konuşmanın dil becerilerine etkisine ilişkin görüşleri Çizelge 3’de yer almaktadır.

Çizelge 3. Katılımcıların Negatif İçsel Konuşmanın Dil Becerilerine Etkisine İlişkin Görüşleri

Tema	Kod	Kodlama Yoğunluğu	
		f	%
Konuşmaya Etkisi	Motivasyon Kaybı (Ö1, Ö2, Ö3, Ö8, Ö12, Ö15, Ö19, Ö21, Ö25, Ö36, Ö38), İçte Kapanma (Ö4, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö13, Ö14, Ö16, Ö22, Ö27, Ö27, Ö29, Ö28, Ö34, Ö37, Ö38, Ö39, Ö40), Yetersiz Öz güven (Ö5, Ö24, Ö29, Ö31, Ö33), Odaklanmama (Ö24, Ö35), Kendini Eleştirme (Ö27), Sesli Düşünememe (Ö20)	38	55,07
Yazmaya Etkisi	Karamsarlık (Ö9, Ö16, Ö18, Ö30, Ö32, Ö38, Ö40), Duyguları İfade Edememe (Ö21, Ö37, Ö39),	10	14,49
Dinlemeye Etkisi	Olumsuz Odaklanma (Ö9, Ö17, Ö22, Ö23, Ö33, Ö39, Ö40), Önemsizleme (Ö21, Ö36)	9	13,04
Okumaya Etkisi	Olumsuz Düşünceler Biriktirme (Ö5, Ö9, Ö11, Ö38), İsteksizlik (Ö6, Ö7, Ö9, Ö21, Ö34, Ö35, Ö37), Stres (Ö24)	12	17,39
TOPLAM		69	100

Çizelge 3’de görüldüğü üzere, katılımcıların negatif içsel konuşma davranışı dil becerilerine etkileri bulunmaktadır. Katılımcı görüşlerinden hareketle bu etki konuşma, yazma, dinleme ve okuma şeklinde temalar altında toplanmıştır. Konuşma temasında en çok vurgulanan kod “içte kapanma”, yazmada “karamsarlık”, dinlemede” olumsuz odaklanma okumada “isteksizliktir”. Katılımcı görüşlerinde en çok vurgulanan kodlardan bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Ö14: *Negatif içsel konuşma da ise bulunduğumuz yer ne olursa olsun yaptığımız şeylerin boş ve işe yaramayacağını düşündüğümüz için genellikle sessiz kalmayı tercih ederim.*

Ö16: *Yazamama, güzel cümleler kuramamam endişesi yaşarım buda beni karamsar yapar.*

Ö17: *Hep dinlerken olumlu ve güzel şeylere yoğunlaşmam.*

Ö21: *Canım hiçbir şey okumak istemez. Hele sınav zamanı okumak eylemini gerçekleştirmem.*

Ö24: *.....motivasyonu azaltıyor, kaygı ve stresimizi artırıyor.*

3.3 Öğretmen adaylarının negatif içsel konuşmanın yarattığı olumsuz durumdan kurtulmaya ilişkin görüşleri

Katılımcıların negatif içsel konuşmanın yarattığı olumsuz durumdan kurtulmaya ilişkin görüşleri Çizelge 4’de yer almaktadır.

Çizelge 4. Katılımcıların Negatif İçsel Konuşmanın Yaratığı Olumsuz Durumdan Kurtulmaya İlişkin Görüşleri

Tema	Kod	Kodlama Yoğunluğu	
		f	%
Destek Alma	Arkadaş (Ö1, Ö4, Ö11, Ö17, Ö19, Ö21, Ö32, Ö38, Ö40), Aile (Ö12, Ö35), Öğretmen (Ö22, Ö31, Ö33, Ö37), Uzman (Ö3, Ö24, Ö25, Ö40)	19	28,78
Sosyal Faaliyetler	İnsanlarla Vakit Geçirme (Ö9, Ö10, Ö28, Ö36, Ö38, Ö40), Bireysel Etkinlik Yapma (Ö9, Ö13, Ö21, Ö24, Ö29)	11	16,67
İç Sesi Eleştirme	İyimser Bir Tavrı Takınma (Ö7, Ö12, Ö18, Ö26, Ö27), Olumsuzlukların Tersini Düşünme (Ö21, Ö25, Ö37, Ö40), Kendimi Motive Etme (Ö22), Sabırlı Olma (Ö24, Ö30)	12	18,18
Farkındalık Oluşturma	Daha Kötü Durumda Bireylerin Varlığına İnanma (Ö1, Ö6, Ö8, Ö18, Ö33, Ö36, Ö37), Canlandırma Yapma (Ö1, Ö25), Çaba Gösterme (Ö2, Ö16, Ö20), Problemleri Çözme İsteği (Ö6), Düşünceleri Sorgulama (Ö24), Olumlu Alışkanlıklar Kazanma (Ö24)	15	22,73
İletişim Kurmama	Soyutlama (Ö5, Ö15, Ö23, Ö32, Ö34, Ö38), Tepki Vermeme (Ö7, Ö14, Ö39)	9	13,64
TOPLAM		66	100

Çizelge 4’de görüldüğü üzere, katılımcıların negatif içsel konuşma davranışının yarattığı olumsuz durumdan kurtulmaya ilişkin görüşleri bulunmaktadır. Katılımcı görüşlerinden hareketle bu görüşler destek alma, sosyal faaliyetler, iç sesi etkinleştirme, farkındalık oluşturma ve iletişim kurmama şeklinde temalar altında toplanmıştır. Destek alma temasında en çok vurgulanan kod “arkadaş”, sosyal faaliyetlerde “insanlarla vakit geçirme”, iç sesi eleştirmede “iyimser bir tavır takınma”, farkındalık oluşturmada “daha kötü durumda bireylerin varlığına inanma”, iletişim kurmamada “soyutlamadır”. Katılımcı görüşlerinde en çok vurgulanan kodlardan bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Ö24: Öncelikle negatif içsel konuşma öz saygımızı zedeleyebilir motivasyonunuzu düşürebilir ve stres seviyemizi arttırabilir bu gibi olumsuz düşüncelerden kurtulmak ve daha olumlu bir zihin yapısı geliştirmek için farkındalık geliştirebiliriz, düşüncelerimizi sorgulayabiliriz, kendimize şefkat gösterebiliriz, bazı olumlu alışkanlıklar edinebiliriz, destekleyici bir çevre ortamı olumlu yönde etki edebilir, bazı profesyonel veya uzman kişilerden destek alabiliriz, fiziksel aktivitelere katılabiliriz, sağlıklı bir yaşam sürdürebiliriz ve kendi iç sesimizi bazı durumlarda sabırla dinlemeliyiz.

Ö11: ..... yakın çevremden, en yakın arkadaşından destek alırım.

Ö9: Genellikle sevdiğim şeyler yaparım, kitap okumak, film izlemek, müzik dinlemek gibi ya da sevdiğim insanlar ile vakit geçirerek kafamı dağıtmaya çalışırım. Eğer bunlar da işe yaramazsa ufak bir yürüyüş ile halletmeye çalışırım.

Ö13:....olumsuz düşünceden kurtulmak için başka şeylere yönelirim ki bu durumu unutmak ya da daha az sıklıkta hatırlamak için böyle şeyler yaparım

Ö12:..... İyimser bir tavır takınırım.

Ö8: Ya da negatif içsel konuşmanın söz konusu konuya dair yarattığı olumsuz durumu o konuda benden daha kötü bireylerin olduğuna kanaat getirerek yok etme çabasında bulunurum.

Ö20: Yani kendimi motive edebiliyorum genellikle şöyle derim: işgal ettiğim bir öğrencilik rolüm var ve benim bu rolün hakkını verebilmem için sorumluluklarımı yerine getirmeliyim ve bu derslerin hakkını verebilmek için elimden geleni yapmalıyım.

Ö5: Kendimi insanlardan soyutlarım, olabildiğince konuşmamaya çalışırım.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

☞ Katılımcılar, özgüvenli konuşma, kusursuz cümleler kurma, kendini dinlemeyi öğrenme ve muhakeme yapma becerilerini kullanarak dil becerilerini geliştirmektedir. Katılımcılara göre pozitif içsel konuşmayla farklı bireylerle daha rahat iletişim kurulmaktadır. Sınıf içi uygulamalarda, farklı sosyal çevrede kendilerini konuşma becerisiyle rahat ifade etmektedir. Etkili bir iletişim süreciyle karşılaşılan her duruma olumlu tutum göstermektedir. Başarı, güven, olaylara çok yönlü bakma davranışıyla olaylara yaklaşım göstermektedir. Yazma becerisinde ise kendinden emin bir şekilde cümleler kurmakta ve potansiyeli çerçevesinde duygularını yazıya aktarmaktadır. Yazıya aktardığı kadar pozitif içsel konuşmayla iyi bir dinleyici olmaktadır. Kendi içsel sesini dinleyerek öğrenmesini gerçekleştirmektedir. Benzer davranışları okuma eyleminde de göstermektedir. Okuduğu parçalara eleştirel yaklaşmaktadır. Öğrendiği yeni bilgileri olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirmektedir.

☞ Pozitif içsel konuşma katılımcıların yaşamına olumlu katkılar sağlamaktadır. Buna karşın negatif içsel konuşma katılımcıların dil becerilerine olumsuz etkileri olmaktadır. Konuşmaya etkisinde katılımcılar içe kapanık davranışlar sergilemektedir. Kendilerini ifade etme, yapılan uygulamalara katılma konusunda isteksiz tutuma sahip olmaktadır. Bu durum katılımcıların yazma becerisini de yansıtmaktadır. Katılımcılar olumsuz tutumla bir cümleyi yazıya aktaramamakta, konuşulan her cümleyi yanlış anlamakta, konuşmalarda

güzel açıklamalar, duygular yerine olumsuz açıklamalara odaklanmaktadır. Olumsuz odaklandığı durum katılımcıların okuma becerisini de etkilemektedir. Sınavlara çalışırken, günlük yaşamdaki okumaları yaparken motivasyonu düşmekte ve kaygı düzeyi yüksek olmaktadır.

☞ Katılımcılar negatif içsel konuşmanın yarattığı olumsuz durumdan kurtulmak için farklı yolları denediği görülmüştür. Bu yollardan biri arkadaşlarından aldığı destektir. Katılımcıların çoğu yurtlarda kaldıkları için negatif içsel konuşmada yakın gördükleri arkadaşlarından destek aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, sosyal aktivitelerde bulunarak, bireysel çalışmalara katılarak olumsuz duygulardan uzaklaşmaya çalışmaktadır. İçsel konuşmayla ortaya çıkan negatif duygulara yönelik ters davranışlar sergilemektedir. Örneğin başarısızlık duygusu olduğu anda hemen başarılı olacağına yönelik kendisini motive etmeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra katılımcılar kendisinden daha kötü durumda olan bireylerin olduğuna inanma duygusuyla negatif içsel konuşmadan kurtulmaya çalışmaktadır. Bunun için kendisine daha fazla zaman harcamaktadır. Bazen de katılımcılar başka bireylerle iletişim kurmayarak negatif içsel konuşmalardan kurtulmaya çalışmaktadır. Yani kendilerini yakın çevrelerinden soyutlamaktadır.

Öneriler

- ♣ Öğretmen adayları üzerinde yürütülen bu çalışmada nitel yöntemler kullanılmıştır. Farklı sınıf seviyesindeki öğrencilerin (ortaokul, lise gibi) içsel konuşmaya yönelik görüşleri alınabilir.
- ♣ İçsel konuşmanın öğrencilerin öğrenme tercihlerine etkisi araştırılabilir.
- ♣ İçsel konuşmanın öğrencilerin üst düzey becerilerine etkisi araştırılabilir.
- ♣ İçsel konuşmanın öğrencilerin akademik başarılarına etkisi araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Akman, D. (2019). *Yetişkin sporcuların imgeleme, içsel konuşma ve stresle başa çıkma biçimlerinin zihinsel dayanıklılık ile ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [2] Alanka, D. (2024). Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: teorik bir çerçeve. *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(1), 62-82.
- [3] Aydeniz, S., & Haydaroglu, M. (2021). Dört temel dil becerisi alanında yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 6(1), 200-216.

- [4] Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (1), 1-9.
- [5] Ceylan Çapar, M., & Ceylan, M. (2022). Durum çalışması ve olgubilim desenlerinin karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 295-312.
- [6] Dolunay, S.K. (2010). Dil bilgisi öğretiminin amacı ve önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27, 275-84.
- [7] Hardy, J. (2005). Speaking clearly: A critical review of the self-talk literature. *Psychology of Sport and Exercise* 7 (2006) 81–97.
- [8] Hatzigeorgiadis, A., Zourbanos, N., Galanis, E. & Theodorakis, Y. (2011). Self-talk and sports performance:a meta-analysis. *Perspectives on Psychological Science*, 6(4) 348-356.
- [9] McCormick, A., Meijen, C. & Marcora, S.(2017). Effects of a motivational self-talk intervention for endurance athletes completing an ultramarathon. *The Sport Psychologist*, <https://doi.org/10.1123/tsp.2017-0018>
- [10] McMillan, J. H. (2000). *Educational research: fundamentals for the consumer*. Addison Wesley Longman
- [11] Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. California: Sage Publication Inc.
- [12] Subaşı, M. & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- [13] Theodorakis, Y., Weinberg, R., Natsis, P., Douma, I., & Kazakas, P. (2000). The effects of motivational and instructional selftalk on improving motor performance. *The Sport Psychologist*, 14, 253–271
- [14] Yeşilbaş Özenç, Y. (2022). Eğitim araştırmalarında durum çalışması deseni nasıl kullanılır? *Uluslararası Eğitimde Nitel Araştırmalarda Mükemmellik Arayışı Dergisi (UEMAD)*, 1(2), 57-67.

- [15] Yin, R. K. (2003). *Case study research design and methods* (3. Baskı). London: Sage Publications.

İLKOKUL ÇAĞI ÇOCUKLARDA YAPILAN ANTRENMANLARIN ESNEKLİK PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Nurkan YILMAZ

İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi

nurkan.yilmaz@inonu.edu.tr – 0000-0002-8845-7093

ÖZET

Erken çocukluk döneminde, uzun vadeli fiziksel ve psikolojik refah için düzenli fiziksel aktiviteye katılım önem arz etmektedir. Dolayısıyla, temel hareket becerilerinin yanı sıra fiziksel aktivitenin geliştirilmesi için erken çocukluk dönemi ideal bir yaş dönemi olarak öne çıkmaktadır. Yapılan araştırmalarda, motor yeterlilik ve fiziksel zindeliğin çocuklarda sağlık durumu üzerindeki olumlu etkilerini giderek daha fazla geliştirdiğini ortaya koymaktadır. **Amaç:** Bu çalışmanın amacı, ilkokul çağı çocuklarda yapılan antrenmanların esneklik performansı üzerine etkisini incelemektir. **Yöntem:** Araştırma için, biyometrik ölçümleri yaş $9,76\pm 2,75$ yıl, boy $136,48\pm 12,71$ cm ve vücut ağırlık $38,26\pm 13,97$ kg olan toplam 21 çocuk katılımcı gönüllü olmuştur. Antrenmanlar, haftada 2 gün, günde 10 dk ısınma 45 dk antrenman 5 dk soğuma programıyla toplamda 12 hafta devam etti. **Bulgular:** Elde edilen veriler “Paired Simple T Test” ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, otur-uzan esneklik ($p=,297$) parametresinde matematiksel olarak gelişim gözlemlense de istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilemedi ($p>0.05$). **Sonuç:** Erken çocukluk döneminde yapılan sportif etkinliklerde çeşitli yaralanma ve sakatlanmaların önüne geçmek için esnekliğin önemi yadsınamaz. Bu çalışmada, yapılan antrenmanların çocuklarda matematiksel, ruhsal ve fiziki bir gelişme sağladığı gözlemlenirken bu gelişimin istatistiki anlamlı olmadığını söyleyebiliriz. Yapılan antrenmanların tekrardan gözden geçirilerek daha iyi planlanmış antrenman programları ile bu gelişimi daha ileri seviyelere taşıyacağını ifade edebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Erken Çocukluk, Aktivite, İlkokul, Performans

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF TRAINING ON FLEXIBILITY PERFORMANCE IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN

ABSTRACT

Participation in regular physical activity is important for long-term physical and psychological well-being in early childhood. Therefore, early childhood stands out as an ideal age period for developing physical activity as well as basic movement skills. Research has shown that motor competence and physical fitness increasingly develop positive effects on health status in children. **Aim:** The aim of this study is to examine the effects of training on flexibility performance in primary school children. **Method:** For the study, a total of 21 children volunteered with biometric measurements of age 9.76 ± 2.75 years, height 136.48 ± 12.71 cm and

body weight 38.26 ± 13.97 kg. The trainings continued for a total of 12 weeks, 2 days a week, with a 10-minute warm-up, 45-minute training and 5-minute cool-down program. **Findings:** The data obtained were analyzed using “Paired Sample T Test”. The significance level in the study was determined as $p < 0.05$. According to the pre-test and post-test analysis results, although mathematical development was observed in the sit-reach flexibility ($p = .297$) parameter, no statistically significant difference was detected ($p > 0.05$). **Conclusion:** The importance of flexibility in preventing various injuries and injuries in sports activities performed in early childhood cannot be denied. In this study, it was observed that the training provided mathematical, spiritual and physical development in children, but we can say that this development is not statistically significant. We can say that this development will be carried to further levels with better planned training programs by reviewing the trainings performed.

Keywords: Early Childhood, Activity, Primary School, Performance

1. GİRİŞ

Çocuklar spor veya eğlence amaçlı fiziksel aktivitelere düzenli bir şekilde katılarak motor becerilerini daha üst düzeye getirebilirler. Bu gibi aktiviteler, mekik, şınav, uzun atlama, kas gücü ve esneklik testlerini yapabilmeye kapasitesinin yanı sıra kardiyovasküler zindelik yoluyla değerlendirilebilen fiziksel zindeliği teşvik eder. Buna ek olarak, çocuklar her yaşta belirli motor gelişimleri gösterdiğinden egzersiz uygulamalarının planlama dönemlemesini dikkate almak önemlidir (Almeida ve ark., 2021). Çünkü, erken yaş dönemleri özellikle okul öncesi yaşlarda, fiziksel aktiviteye olan ihtiyacının artması ve fiziksel niteliklerinin geliştirilmesi için en uygun dönem olarak açıklanmaktadır (Andrieieva ve ark., 2021). Buradan hareketle, erken çocukluk döneminde, uzun vadeli fiziksel ve psikolojik refah için düzenli fiziksel aktiviteye katılım önem arz etmektedir. Dolayısıyla, temel hareket becerilerinin yanı sıra fiziksel aktivitenin geliştirilmesi için erken çocukluk dönemi ideal bir yaş dönemi olarak öne çıkmaktadır (Popović ve ark., 2020). Yapılan araştırmalarda, motor yeterlilik ve fiziksel zindeliğin çocuklarda sağlık durumu üzerindeki olumlu etkilerini giderek daha fazla geliştirdiğini ortaya koymaktadır (Batez ve ark., 2021). Bu çalışmanın amacı, ilkökul çağı çocuklarda yapılan antrenmanların esneklik performansı üzerine etkisini incelemektir.

2. MATERYAL VE METOD

Araştırma için, biyometrik ölçümleri yaş $9,76 \pm 2,75$ yıl, boy $136,48 \pm 12,71$ cm ve vücut ağırlık $38,26 \pm 13,97$ kg olan toplam 21 çocuk katılımcı gönüllü olmuştur. Antrenmanlar, haftada 2 gün, günde 10 dk ısınma 45 dk antrenman 5 dk soğuma programıyla toplamda 12 hafta devam etti. Antrenmanlar kapalı spor salonunda gerçekleştirildi. Testlerin uygulanmasında ölçümler, testlerin protokollerine uygun bir şekilde gerçekleştirilerek tüm ölçümlerde standardizasyon sağlanmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Antrenman öncesi ve sonrası yapılan ölçümler sonucunda elde edilen veriler “Paired Simple T Test” ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlendi. İstatistiki analizi yapılan ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, otur-uzan esneklik ($p = .297$) parametresinde matematiksel olarak gelişim gözlemlense de istatistiksel olarak herhangi bir anlamlı farklılık

tespit edilemedi ($p>0.05$). Bu araştırmamızda, 12 haftalık antrenmanlar öncesi ile sonrası ölçümlerinin analiz sonuçlarında otur-uzan esneklik parametresinde anlamlı bir farklılık tespit edilemedi. Araştırmaya benzer yapılan bilimsel çalışmalar için literatürü incelediğimizde, de Villarreal ve ark. (2021), lise oyuncularında basketbola özgü performans ölçümleri üzerinde 7 haftalık plyometrik, kuvvet ve çeviklik antrenman programının etkilerini karşılaştırmayı amaçladıkları çalışmada, 3 farklı deney grubu ile 1 kontrol grubu oluşturmuşlardır. 7 haftalık antrenman uygulamaları sonrası otur-uzan esneklik parametresi tüm gruplarda önemli bir şekilde gelişme gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Kumar ve Zemková (2022), okul çağındaki 12 yaşındaki toplam 90 erkek sporcudan oluşturdukları 2'si deney 1'i kontrol grubundan deney gruplarına core güçlendirme ve ağırlık antrenmanı programı uygulamışlardır. Haftada 3 kez toplamda 12 haftalık antrenman sonrası deney gruplarında dayanıklılık, esneklik ve karın kuvveti açısından iyileşmenin farklı düzeylerde olduğunu belirtmişlerdir. Alan yazını sonuçlarına göre uzun süreli planlanmış antrenman uygulamalarının çocuklarda otur-uzan esnekliğini artırdığı öne çıkmaktadır. Zhang ve ark. (2023), yaptıkları çalışmada, çocuklarda 11 haftalık fiziksel egzersiz antrenmanlarının fiziksel uygunluk ve yönetsel işlevler üzerine etkilerini incelemeyi amaç edinmişlerdir. Buna göre, yapılan antrenmanların fiziksel zindeliği ve yönetsel işlevleri geliştirdiğini vurgulamışlardır. Ancak bu çalışma, literatürün aksine yapılan antrenmanların çocukların otur-uzan esneklik parametresinde istatistiksel olarak herhangi bir olumlu etki sağlamadığını söyleyebiliriz. Bunun nedenleri olarak, antrenman içeriği, antrenman saatleri, antrenmanlara düzenli katılım, sakatlıklar, hastalıklar, ulaşım gibi birçok faktör sayılabilir. Çalışmanın sonuçlarına etki edecek tüm parametreleri dikkate alarak yapılacak antrenman uygulamalarının gelecekte yapılacak araştırmalara ışık tutması için önem arz etmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Birçok çalışma çocukların fiziksel gelişimi ile birlikte motorik performans gelişimlerinin de önemini ortaya koymak için kısa, orta ve uzun vadeli antrenman programları planlamışlardır. Bu programlar neticesinde elde ettikleri verileri antrenörlere, sporculara, ebeveynlere ışık tutması adına literatüre dahil etmektedirler. Mevcut çalışmamızın sonuçlarına göre, çocukların esneklik performansında herhangi bir gelişme görülmemiştir. Ancak burada elde edilecek sonuçlar doğrultusunda güçlü ve etkili antrenman programları yapılırken dikkat edilmesi gereken unsurlar göz ardı edilmeyecektir. Bu bakımdan çalışmamızın alana katkı sağlaması önemlidir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Karmaşık sportif becerileri maksimum düzeyde ve en az hata ile yerine getirmek için esneklik parametresi önem teşkil etmektedir. Bebeklikten başlayıp yaşlılığa kadar fiziksel gelişimin önemli unsuru olan esneklik, farklı ve spesifik antrenman metotları ile geliştirilmesi önemlidir. Dahası esnekliği çocukken geliştirmenin önemi oldukça büyüktür. Çünkü birçok sportif branşta başarıya gidilecek yolda temel unsurların olmazsa olmazları arasında yer almaktadır. Özellikle okul öncesi erken çocukluk döneminde antrenman programlarında esneklik parametresine daha fazla yer verilmesi önerilmektedir. Dolayısıyla milli eğitime bağı okulların beden eğitimi ders programlarında esneklik çalışmalarına yer verilmesi gelecek açısından kıymetli olacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Almeida, Marcelus Brito de, et al. "Plyometric training increases gross motor coordination and associated components of physical fitness in children." *European journal of sport science*, 9, 2021.
- [2] Andrieieva, Olena, et al. "Efficiency of children's fitness training program with elements of sport dances in improving balance, strength and posture." *Journal of Physical Education and Sport*, 21, 2021.
- [3] Popović, Boris, et al. "Nine months of a structured multisport program improve physical fitness in preschool children: A quasi-experimental study." *International journal of environmental research and public health*, 17, 14, 2020.
- [4] Batez, Maja, et al. "Relationship between Motor Competence, Physical Fitness, and Academic Achievement in Young School-Aged Children." *BioMed research international*, 1, 2021.
- [5] de Villarreal, Eduardo Sáez, et al. "Effects of plyometric, strength and change of direction training on high-school basketball player's physical fitness." *Journal of Human Kinetics*, 78, 2021.
- [6] Kumar, Rajesh, and Erika Zemková. "The effect of 12-week core strengthening and weight training on muscle strength, endurance and flexibility in school-aged athletes." *Applied Sciences*, 12, 24, 2022.
- [7] Zhang, Mingyang, et al. "Effect of 11 weeks of physical exercise on physical fitness and executive functions in children." *Children*, 10, 3, 2023.

MİNİKLER KATEGORİSİNDE SPORTİF EĞİTİM ALAN ÇOCUKLARIN 20M KOŞU GELİŞİMLERİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Nurkan YILMAZ

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

nurkan.yilmaz@inonu.edu.tr – 0000-0002-8845-7093

ÖZET

Bir yerden bir yere mümkün olduğunca hızlı gitmeyi sağlayan genetik olarak doğuştan getirilen bir motor yeteneği olarak tanımlanan sprint, birçok sporda performansın altında yatan temel bir kapasite olmasının yanı sıra performans elde etmek için önemli olan ana fitness bileşenlerinden biridir. **Amaç:** Çalışmada, minikler kategorisinde sportif eğitim alan çocukların 20m koşu gelişimlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. **Yöntem:** Çalışmaya, bir spor kulübüne giden 13 çocuk katılımcı dahil edilmiştir. Katılımcıların biyometrik ortalama değerleri yaş 10,00±2,16 yıl, boy 139,57±11,23 cm ve vücut ağırlık 38,16±7,65 kg' dır. Eğitimler haftada 2 gün, günde 60 dakika olmak üzere toplamda 12 hafta sürdü. **Bulgular:** Elde edilen veriler “Paired Simple T Test” ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, 20 metre sprint ($p=0,060$) parametresinde pozitif yönde bir gelişme görülse de bu gelişme istatistiksel olarak anlamlılık ifade etmedi ($p>0.05$). **Sonuç:** Motor performansların önemli bileşenlerinden olan sprint, çoğu atletik performansların önemli belirleyicisidir. Bu araştırmaya göre, 20 metre sprint parametresinde matematiksel olarak gelişme görülse de istatistiksel olarak herhangi bir anlamlılık görülmediği tespit edilmiştir. İyi planlanmış antrenman modeliteleri ile sprint performansında anlamlı gelişmeler elde edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Minikler, Performans, Koşu, 20m

EXAMINATION OF THE 20M RUNNING DEVELOPMENT OF CHILDREN RECEIVING SPORTS TRAINING IN THE JUNIOR CATEGORY

ABSTRACT

Sprinting, defined as a genetically innate motor ability that allows you to go from one place to another as quickly as possible, is a fundamental capacity underlying performance in many sports, as well as one of the main fitness components important for achieving performance. **Aim:** The aim of the study is to examine the 20m running development of children receiving sports training in the junior category. **Method:** The study included 13 child participants who went to a sports club. The participants' biometric average age was 10.00±2.16 years, height was 139.57±11.23 cm and body weight was 38.16±7.65 kg. The training lasted 12 weeks in total, 2 days a week, 60 minutes a day. **Findings:** The data obtained were analyzed using “Paired

Sample T Test". The significance level in the study was determined as $p < 0.05$. According to the pre-test and post-test analysis results, although a positive development was observed in the 20-meter sprint ($p = 0.060$) parameter, this development did not express statistical significance ($p > 0.05$). **Conclusion:** Sprinting, which is an important component of motor performance, is an important determinant of most athletic performances. According to this research, although mathematical development was observed in the 20-meter sprint parameter, it was determined that no statistical significance was observed. Significant improvements in sprint performance can be achieved with well-planned training models.

Keywords: Juniors, Performance, Running, 20m

6. GİRİŞ

Motor performans, kasların, eklemlerin ve uzuvların yeterli güç, hız ve direnci geliştirerek hareketi gerçekleştirmek için merkezi sinir sistemi ve iskelet-kas sisteminin uyumunu gerektirmektedir. Motor performansı, çeşitli fiziksel uygunluk bileşenlerini ve motor koordinasyonunu (ince ve kaba koordinasyon) içermektedir (Moura-Dos-Santos ve ark., 2015). Motor koordinasyon, egzersiz sırasında vücudun tüm bölümlerini zaman ve mekânda koordine etme yeteneği ve hareketleri gerçekçi ve etkili bir şekilde yerine getirebilmektir (Yin ve ark., 2023). Motor performansı ve kaba motor koordinasyonu, çocuklarda ve ergenlerde düzenli fiziksel aktivite doğrudan ilişkilidir (Moura-Dos-Santos ve ark., 2015). Motorik performansın sergilenmesinde akla ilk gelen ve mükemmelleştirilmesi çok zor olan motor becerilerin başında gelen sprint yeteneğidir (Ştefan & Sandu, 2021). Bir yerden bir yere mümkün olduğunca hızlı gitmeyi sağlayan genetik olarak doğuştan getirilen bir motor yeteneği olarak tanımlanan sprint, birçok sporda performansın altında yatan temel bir kapasite olmasının yanı sıra performans elde etmek için önemli olan ana fitness bileşenlerinden biridir (Milenković, 2011; Haugen ve ark., 2019; Alexandru ve ark., 2019). Sprint performansı birçok atletik aktivite için önemli bir faktördür ve sıklıkla spor başarısını belirleyici rolü bulunmaktadır (Alexandru ve ark., 2019). Buradan hareketle, sprintle ilgili antrenman uygulamalarının büyük çoğunluğu sprint yeteneğini olumlu etkilediği ve bunun da sprint performansının farklı yöntemlerle kolayca iyileştirilebileceği ihtimalini ortaya çıkarmıştır (Haugen ve ark., 2019). Çocuk yaşta düzenli fiziksel aktivitelere, sportif antrenmanlara ve egzersizlere katılım sprint becerisini geliştirmede etkili olacaktır. Bu çalışmada, minikler kategorisinde sportif eğitim alan çocukların 20m koşu gelişimlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

7. MATERYAL VE METOD

Çalışmaya, bir spor kulübüne giden 13 çocuk katılımcı dahil edilmiştir. Katılımcıların biyometrik ortalama değerleri yaş $10,00 \pm 2,16$ yıl, boy $139,57 \pm 11,23$ cm ve vücut ağırlık $38,16 \pm 7,65$ kg' dır. Eğitimler haftada 2 gün, günde 60 dakika olmak üzere toplamda 12 hafta sürdü. Antrenmanlar açık hava ve kapalı spor salonunda gerçekleştirildi. Antrenmanlar öncesi ve sonrası uygulanan testlerin standardizasyonu için ölçümler esnasında testler protokollerine uygun bir şekilde gerçekleştirildi.

8. BULGULAR VE TARTIŞMA

Antrenman öncesi ve sonrası yapılan ölçümler sonucunda elde edilen veriler “Paired Simple T Test” ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlendi. 12 haftalık antrenmanların ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, 20 metre sprint ($p = 0,060$) parametresinde pozitif yönde bir gelişme görülse de bu gelişme istatistiki olarak herhangi bir anlamlılık ortaya çıkarmadı ($p > 0.05$). 12 hafta süren bu çalışmamızda, 20m sprint performansında her ne kadar matematiksel olarak gelişme görülse de bu gelişme istatistiki olarak anlamlı değildi. Literatürde konu ile ilgili daha önce yapılan bilimsel araştırmalar incelendiğinde, Pettersen ve Mathisen (2012), 11-12 yaş arası erkek çocuklarında kısa süreli ani aktivitelerin sprint ve çeviklik performansına olan etkisini araştırmışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre, bu tür egzersizlerin 11 ila 12 yaşındaki erkek çocuklarda sprint ve çeviklik performansında iyileşme sağlayabileceğini belirtmişlerdir. Mathisen (2014), erkek futbolcular üzerinde yüksek yoğunluklu sprint ve pliometrik antrenman programının etkisini incelediği çalışmanın sonuçlarına göre, antrenman seanslarının kısa süreli yüksek yoğunluklu sprint ve plyometrik egzersizlerinin yanı sıra yeterli toparlanma süresiyle düzenlenmesinin, ergen erkek futbolcularda hem çeviklikte hem de doğrusal sprint performansında iyileşmelere yol açabileceğini ortaya koymuştur. Literatür okumaları neticesinde, iyi planlanmış egzersiz uygulamalarının çocukların sprint performanslarını geliştirdiği belirtilmiştir. Fakat bizim bu çalışmamızda ortaya çıkan sonuç literatürle benzer sonuçlar değildir. Çalışmamızda çıkan olumsuz sonuçların iyi planlanmamış egzersiz uygulamaları, test ölçüm protokolünün doğru uygulanmaması, antrenmanlara devam etmeme, dinlenik olmama gibi birçok faktör neden olarak sayılabilir.

9. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geçmişten günümüze çocukların fiziksel, motorik ve sportif performans üzerine sayısız bilimsel çalışma ortaya konmuştur. Sportif başarının önemli unsurları arasında sayılan sprint performansı da bilim adamlarının yıllardır üzerine çalıştıkları önemli beceriler arasında gelmektedir. Bu çalışmamızın sonuçlarına göre, çocukların sprint performansında matematiksel olarak gelişme olsa da bu gelişme istatistiki bir gelişme değildir. Çalışmamızda sprint performansının gelişimine etki edecek olumsuz parametreler göz önünde bulundurularak ileride ortaya koyulacak çalışmalara rehberlik etmesi bakımından önem teşkil etmektedir. Bu önem doğrultusunda, araştırmamızın alana değer katması önemli bir tespittir.

10. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Çocukluk dönemi sportif aktivitelerin ve yarışmaların temelinde sprint performansı önemli bir yer tutmaktadır. Hedefe ulaşma çabasındaki en büyük görev sprint becerisine dayanmaktadır. Dolayısıyla, planlanan egzersiz programlarında sprint performansını iyileştirmeye ve geliştirmeye yönelik antrenman modalitelerine yer verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Moura-Dos-Santos, Marcos André, et al. "Birthweight, body composition, and motor performance in 7-to 10-year-old children." *Developmental Medicine & Child Neurology*, 57, 5, 2015.
- [2] Yin, Xiaofeng, et al. "The effect of rhythm training on the motor coordination abilities of 8–12-year-old freestyle swimmers." *PeerJ*, 11, 2023.
- [3] Ştefan, Teriş, and Enou Răzvan Sandu. "Experimental Study Regarding Development of Speed, Coordination and Balance in Football Game for Children Age 10-12 Years." *Ovidius University Annals, Series Physical Education and Sport/Science, Movement and Health*, 21, 2, 2021.
- [4] Milenković, Dejan. "Speed as an important component of football game." *Acta Kinesiologica*, 5, 1, 2011.
- [5] Haugen, Thomas, et al. "The training and development of elite sprint performance: an integration of scientific and best practice literature." *Sports medicine-open*, 5, 2019.
- [6] Alexandru, Szabo Dan, and Făgăraş Pîa Simona. "Use of The 30 M Acceleration Test for Predicting Results At Athletic Tests Of Speed On 60, 100 and 200 M In Children With A Range Of 10 To 11 Years." *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Educatio Artis Gymnasticae*, 2019.
- [7] Pettersen, Svein A., and Gunnar E. Mathisen. "Effect of short burst activities on sprint and agility performance in 11-to 12-year-old boys." *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 26, 4, 2012.
- [8] Mathisen, Gunnar Elling. "Effect of high-speed and plyometric training for 13-year-old male soccer players on acceleration and agility performance." *Lase Journal of Sport Science*, 5, 2, 2014.

DÜZENLİ YAPILAN ANTRENMANLARIN SEÇİLMİŞ SPORTİF BECERİ ÜZERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Nurkan YILMAZ

İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri

nurkan.yilmaz@inonu.edu.tr – 0000-0002-8845-7093

ÖZET

Çocuklarda sağlığın önemli bir göstergesi olan kas gücü ve kuvveti, teknik ve taktik yeteneklerin yanı sıra etkili performansın önemli bileşenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kas kondisyonunu belirlemenin yöntemlerinden biri de, üst ve alt uzuvların karmaşık motor koordinasyonunu gerektiren çeşitli sporlarda temel bir hareket becerisi olarak tanımlanan sıçrama yeteneğidir. **Amaç:** Bu çalışmada, düzenli yapılan antrenmanların seçilmiş sportif beceri olan dikey sıçrama performansı üzerine etkisini incelemeyi amaçlanmaktadır. **Yöntem:** Çalışmaya, basketbol kulübünde düzenli antrenmanlara katılan 18 çocuk katılımcı dahil edilmiştir. Bireylerin antropometrik ölçümlerinden yaş $10,00 \pm 2,72$ yıl, boy $139,83 \pm 16,57$ cm ve vücut ağırlık $74,49 \pm 16,72$ kg' dır. Antrenmanlar, toplamda 8 hafta, haftada 2 gün ve günde 60 dakika olarak yapıldı. **Bulgular:** Elde edilen veriler "Paired Simple T Test" ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, dikey sıçrama ($p = 0,21$) parametresinde istatistiksel olarak anlamlılık tespit edildi ($p < 0.05$). **Sonuç:** Düzenli ve iyi planlanmış antrenman programlarının çocukların sıçrama performansında olumlu yönde gelişme sağladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Antrenman, Beceri, Kas Kuvveti

INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF REGULAR TRAINING ON SELECTED SPORTING SKILLS

ABSTRACT

Muscle strength and power, which are important indicators of health in children, appear as important components of effective performance, as well as technical and tactical abilities. One of the methods of determining muscle fitness is jumping ability, which is defined as a fundamental movement skill in various sports that require complex motor coordination of the upper and lower limbs. **Aim:** This study aims to investigate the effects of regular training on vertical jump performance, a selected athletic skill. **Method:** 18 child participants who attended regular training in a basketball club were included in the study. According to the anthropometric measurements of the individuals, age was 10.00 ± 2.72 years, height was 139.83 ± 16.57 cm and body weight was 74.49 ± 16.72 kg. The trainings were performed for a total of 8 weeks, 2 days a week and 60 minutes a day. **Findings:** The data obtained were analyzed using "Paired Sample

T Test". The significance level in the study was determined as $p < 0.05$. According to the pre-test and post-test analysis results, statistical significance was determined in the vertical jump ($p = 0.21$) parameter ($p < 0.05$). **Conclusion:** It has been observed that regular and well-planned training programs provide positive development in children's jumping performance.

Keywords: Training, Skill, Muscle Strength

11. GİRİŞ

Günümüze kadar yapılan birçok çalışmada, özellikle okul çağındaki çocuklarda yapılan egzersizlerin, onların gelişiminde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur (Chang ve ark., 2020). Çocukluk ve ergenlik döneminde, yeterli düzeyde günlük fiziksel aktivite, yetişkinlikte fiziksel aktiviteye katılma isteğini daha da ön planda tutar. Bu bağlamda, ilköğretim çağındaki öğrencilerin günde en az 60 dakika orta ve yüksek yoğunlukta fiziksel aktivite yapmaları, kas ve kemik güçlendirme aktivitelerine katılmaları tavsiye edilmektedir (Sortwell ve ark., 2021). Çocuklarda sağlığın önemli bir göstergesi olan kas gücü ve kuvveti, teknik ve taktik yeteneklerin yanı sıra etkili performansın önemli bileşenleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Karim ve ark., 2023). Kas kondisyonunu belirlemenin yöntemlerinden biri de, üst ve alt uzuvların karmaşık motor koordinasyonunu gerektiren çeşitli sporlarda temel bir hareket becerisi olarak tanımlanan sıçrama yeteneğidir (Merino-Marban ve ark., 2021; Zhou ve ark., 2020). Çalışma, düzenli yapılan antrenmanların seçilmiş sportif beceri olan dikey sıçrama performansı üzerine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

12. MATERYAL VE METOD

Çalışmaya, basketbol kulübünde düzenli antrenmanlara katılan 18 çocuk katılımcı dahil edilmiştir. Bireylerin antropometrik ölçümlerinin ortalamaları yaş $10,00 \pm 2,72$ yıl, boy $139,83 \pm 16,57$ cm ve vücut ağırlık $74,49 \pm 16,72$ kg' dır. Antrenmanlar, toplamda 8 hafta, haftada 2 gün ve günde 60 dakika olarak yapıldı. Antrenmanlar kapalı spor salonunda yapıldı. Ölçümleri standardize edebilmek için ölçümler, testlerin protokollerine uygun bir şekilde gerçekleştirildi.

13. BULGULAR VE TARTIŞMA

Protokollerine uygun bir şekilde yapılan ölçümlerden elde edilen verilere normallik testleri uygulandıktan sonra "Paired Simple T Test" ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, dikey sıçrama ($p = 0,21$) parametresinde istatistiksel olarak anlamlılık tespit edildi ($p < 0.05$). Bu çalışmamızda, 8 haftalık basketbol antrenmanlarının öncesi ile sonrası elde edilen verilerin analiz sonucunda dikey sıçrama parametrelerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edildi. Çalışma ile ilgili alan yazımına bakıldığında, Franca ve ark. (2023), ergenlik çağındaki futbolcularda dikey sıçrama ve skuat sıçrama performansı arasındaki ilişkiyi araştırdıkları araştırmada, tüm kas gücü testlerinin dikey sıçrama ve skuat sıçrama ile önemli korelasyonlar gösterdiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, ergenlik yaşı ile devam eden genel fiziksel gelişiminin sıçrama performansını artırmada önem arz ettiğini vurgulamışlardır. Jaimes ve ark. (2022), çocuklarda ve gençlerde, 8 haftalık kuvvet antrenman sonrası sıçrama performansının geliştiğini ortaya koymuşlardır. Alves ve ark. (2016), yaş aralığı 10-11 olan toplam 168 çocuk katılımcı ile

yaptıkları 8 haftalık çalışmada, kombine kuvvet ve aerobik antrenmanın ergenlik öncesi çocuklarda patlayıcı kuvvet üzerindeki etkilerini karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Bu çalışmaya göre, patlayıcı kuvvetin arttığını, ergenlik öncesi çocuklarda indüklenen patlayıcı kuvveti eğitmek için etkili ve kullanışlı bir yöntem olduğunu belirtmişlerdir. Alan yazımında ortaya konulan sonuçlara bakıldığında, çocukların gelişim dönemlerinde yapılan düzenli ve planlı antrenmanların patlayıcı kuvvet performansı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu çalışmamızın da alan yazımı ile benzer sonuçlar ortaya koyması alana katkı sunması adına önem arz etmektedir.

14. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak bu araştırmamızda, düzenli ve iyi planlanmış antrenman programlarının çocukların patlayıcı kuvvet parametrelerinden olan sıçrama performansında olumlu yönde gelişme sağladığı görülmüştür. Bu tür sportif kulüplerde planlanmış ve belirli süre yapılan antrenmanlarının okul tabanlı programlarda yer alması patlayıcı kuvvet antrenmanını optimize etmenin alternatif bir yolu olarak düşünülebilir.

15. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Sportif başarı açısından sıçrama performansının geliştirilmesi özellikle çocuk yaş grubunda gelecek dönemler için önemlidir. Bu önem doğrultusunda, sıçrama parametresinin okul öncesi eğitim dönemlerinden itibaren gelişim dönemlerinin tamamında planlanarak okul eğitim programlarında yer almalıdır.

KAYNAKÇA

- [1] Chang, Nai-Jen, et al. "Effect of a six-week core conditioning as a warm-up exercise in physical education classes on physical fitness, movement capability, and balance in school-aged children." *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 15, 2020.
- [2] Sortwell, Andrew, et al. "The effects of an eight week plyometric-based program on motor performance skills and muscular power in 7–8-year-old primary school students." *International Journal of Kinesiology and Sports Science*, 9, 4, 2021.
- [3] Karim, B. E. N., et al. "The impact of the relations between the explosive power of the lower limbs measured by a force-velocity test versus field tests (horizontal jump, speed test and agility test) in young North African volleyball players." *PREPRINT (Version 1)* available at Research Square, 2023.
- [4] Merino-Marban, Rafael, et al. "Acute effect of a static-and dynamic-based stretching warm-up on standing long jump performance in primary schoolchildren." *Biology of sport*, 38, 3, 2021.
- [5] Zhou, Huiyu, et al. "How to improve the standing long jump performance? A mininarrative review." *Applied Bionics and Biomechanics*, 1, 2020.
- [6] França, Cíntia, et al. "Associations between muscular strength and vertical jumping performance in adolescent male football players." *Human Movement*, 24, 2, 2023.
- [7] Alves, Ana R., et al. "Concurrent training in prepubescent children: The effects of 8 weeks of strength and aerobic training on explosive strength and VO2max." *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 30, 7, 2016.

- [8] Jaimes, Diego AR, et al. "Effects of three 8-week strength training programs on jump, speed and agility performance in prepubertal children." *Isokinetics and Exercise Science*, 30, 2, 2022.

DALIŞ SPORLARIYLA İLGİLENEN SPORCULARIN YAŞAM DOYUMLARININ İNCELENMESİ

Zülfü GÜNGÖR

Fırat Üniversitesi,

Zulfugungor13@gmail.com - / 0009-0007-7976-831X

Dr. Mesut BULUT

Üniversitesi Adı,

mstblt@windowslive.com - 0000-0003-0789-0969

Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL

Fırat Üniversitesi

oaltingul@firat.edu.tr - 0000-0002-2572-7324

Dr. Didem YAVUZ SÖYLER

dysöyler@firat.edu.tr - 0000-0002-9625-996X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı dalış sporuyla ilgilenen sporcularının yaşam doyumlarının incelenmesi ve daha derinlemesine anlamak için konuyla ilgili yeni bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Araştırmanın evrenini dalış sporlarıyla ilgilenen sporcular oluştururken, örneklemini ise 368 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmacı tarafından hazırlanan, katılımcıların bireysel ve demografik verilerini ortaya koyacak olan kişisel bilgi formu; ikinci bölümde Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin yüzde ve frekans değerleri belirlenip, ikili karşılaştırmalarda t testi ve çoklu karşılaştırmalarda anova testlerinden yararlanılmıştır.

Sonuç olarak; su altı sporlarıyla ilgilenen sporcuların yaşam doyumlarının orta düzeyde olduğu, cinsiyet, yaş, branş ve spor yıllarının yaşam doyumunu üzerinde etkisinin olmadığı, lise öğrencilerinin ve tam zamanlı çalışanların yaşam doyumlarının düşük olduğu görülmüştür, buda su altı sporlarıyla ilgilenen sporcularda eğitim seviyesi yüksek olanların yaşam doyumlarının kendi istekleri doğrultusunda geliştiği ve daha kaliteli bir yaşam sürdürdükleri söylenebilir, ancak, tam zamanlı çalışanların iş yükünden ve çalışma yoğunluğundan dolayı yaşam doyumlarının düşük olduğu istekleri doğrultuda bir yaşam tarzı süremediklerini söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Dalış Spor, Yaşam Doyumu, Cankurtaran, Yüzme

GİRİŞ

Yaşam doyumunu, belli bir alanla ilgili olmayıp, hayatın tümünün olumlu olarak değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir ve dolayısıyla bireyin sadece işinden memnun olması hayatından memnun olduğu anlamına gelmez. İş memnuniyeti yaşam memnuniyetini arttırabilir ama onun yerine geçmez. Yaşam memnuniyetinin objesi yaşamın bütün alanlarıdır (Veenhoven, 1996). Bireyin yaşamına ili kin pozitif değerlendirmelerinin negatif değerlendirmelere göre yüksek olması yaşam kalitesinin de yüksek olduğunu göstermektedir (Myers ve Diener, 1995). Appleton ve Song (2008) yaşam doyumunun altı farklı bileşeni olduğunu ileri sürmektedir. Bu bileşenler; (1) kişinin gelir düzeyi,(2) mesleği ve sosyal statüsü, (3) sahip olduğu imkânlar ve sosyal hareketliliği,(4) refah koşulları, (5) mevcut devlet politikası ve (6) çevre, aile ve sosyal ili kiler olarak sıralanabilir. Diener (1984), yaşam doyumunun ki inin mevcut yaşam artları ve kişisel standartlarına göre değişebilecek dinamik bir yapısı olduğunu belirtmektedir. Bireylerin yaşam doyumunu birçok şeyden etkilenebilir. Bunlardan bazıları, günlük yaşamdan alınan mutluluk, yaşama yüklenen anlam, amaçlara ulama konusunda uyum, pozitif bireysel kimlik, fiziksel olarak bireyin kendisini iyi hissetmesi, ekonomik, güvenlik ve sosyal ili kilerdir (Yılmaz ve Arsan, 2013). Sosyal ilişkiler, yaşam doyumunu ile ilişkili önemli bir yaşam alanını temsil etmektedir. Bunun nedeni eş, çocuklar ya da arkadaşlar gibi yakınların sosyal destek sağlaması, maddi yardımda bulunması, boş zamanlarını paylaşması ve eşlik etmesidir (Adams, 1971). Yaşam doyumunu etkileyen temel faktörler şöyle sıralanabilir: Özgürlük, demokrasi, açık fikirli olmak, aktif olmak, politik istikrar, kendi hayatının kontrolünü kendi elinde olduğunu hissetmek, fiziksel ve ruhsal olarak sağlam olmak, evli olmak, ailesi ve arkadaşları ile iyi ilişkiler içerisinde bulunmak, spor yapmak, güvenilir bir bölgede yaşamak, sosyal çevrenin geni olması, pozitif bireysel kimlik (Özdevecioğlu ve Aktaş, 2007).

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı dalış sporuyla ilgilenen sporcularının yaşam doyumlarını çeşitli değişkenler açısından incelemek ve daha derinlemesine anlamak için konuyla ilgili yeni bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Araştırmanın evrenini dalış sporlarıyla ilgilenen sporcular oluştururken, örneklemini ise Sekeran (1992) yaptığı güç analiz tablosundan alınan veriler sonucunda, 368 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmacı tarafından hazırlanan, katılımcıların bireysel ve demografik verilerini ortaya koyacak olan kişisel bilgi formu; ikinci bölümde Diener ve ark., (1985) tarafından geliştirilen Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin yüzde ve frekans değerleri belirlenip, ikili karşılaştırmalarda t testi ve çoklu karşılaştırmalarda anova testlerinden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Çizelge 1. Su Altı Sporları İle İlgilenen Sporcuların Demografik Bilgilerine Göre Dağılımları

	Değişkenler	N	%
Cinsiyet	Kadın	131	35,6
	Erkek	237	64,4
Yaş	18-23 arası	168	45,7
	24-29 arası	104	28,3
	30 ve üzeri	96	26,1
Eğitim Durumu	Lise	88	23,9
	Ön Lisans	36	9,8
	Lisans	204	55,4
	Lisans Üstü	40	10,9
Çalışma Durumu	Çalışmıyor	89	24,2
	Yarı Zamanlı Çalışıyor	145	39,4
	Tam Zamanlı Çalışıyor	134	36,4
Gelir Durumu	0-15000 TL	100	27,2
	15001-25000 TL	114	31,0
	25011-35000 TL	80	21,7
	35001 TL ve Üzeri	74	20,1
Branş	Dalış	129	35,1
	Cankurtaran	161	43,8
	Paletli Yüzme	78	21,2
Spor Yılı	0-1 Yıl	72	19,6
	2-3 Yıl	56	15,2
	4-5 Yıl	76	20,7
	6 Yıl ve Üzeri	164	44,6
Genel Toplam	Toplam	368	100,0

Araştırmaya erkek sporcuların oranı kadın sporculardan fazla (%64,4), yaşlara göre 18-23 yaş aralığında olan sporcuların (168) katılım sayıları diğer katılımcılara göre daha fazla olduğu, eğitim durumlarına bakıldığında lisans mezunu olanların katılım sayısı (204) diğer mezuniyet durumlarına göre fazla olduğu, katılımcıların çalışma durumlarına baktığımızda yarı zamanlı çalışanların (145) fazla olduğu, gelir durumları incelendiğinde 15001-25000 TL maaş alanların (114) daha fazla olduğu, branşlarına baktığımızda cankurtaranlık yapanların oranı (%43,8) daha fazla olduğu ve spor yılı incelendiğinde 6 yıl ve üzeri spor yılı olanların (164) daha fazla olduğu görülmüştür.

Çizelge 2. Su Altı Sporları İle İlgilenen Sporcuların Yaşam Doyumu Ortalama Puan Dağılımları

	N	Min.	Max.	Ort.	Ss	Skewness	Kurtosis
YDÖ Toplam	368	5,00	25,00	17,86	3,04	-,416	1,383

Araştırmaya katılan su altı sporlarıyla ilgilenen sporcularının yaşam doyumu ölçeğine verdikleri cevaplara göre minimum puan 5,00 maksimum puan 25,00 ortalama puan ise 17,86 çıkmış olup ortalamanın üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 3. Su Altı Sporları İle İlgilenen Sporcuların Yaşam Doyumları Cinsiyet Değişkenine Göre T Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ort.	Ss	t	p
YDÖ Toplam	Kadın	131	17,56	3,26	-1,418	,157
	Erkek	237	18,03	2,90		

Katılımcıların yaşam doyumları cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermediği görülmektedir.

Çizelge 4. Su Altı Sporları İle İlgilenen Sporcuların Yaşam Doyumları Yaş Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları

	Yaşlar	N	Ort.	Ss	f	p	Farklar
YDÖ Toplam	18- 23 Yaş ^A	168	17,51	2,89	2,206	,112	-
	24-29 Yaş ^B	104	18,25	3,16			
	30 ve üzeri ^C	96	18,07	3,10			
	Toplam	368	17,86	3,04			

Katılımcıların yaşam doyumları yaş değişkenine göre farklılık göstermediği görülmektedir.

Çizelge 5. Su Altı Sporları İle İlgilenen Sporcuların Yaşam Doyumları Eğitim Durumu Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları

	Eğitim Durumu	N	Ort.	Ss	f	p	Farklar
YDÖ Toplam	Lise ^A	88	17,04	3,11	4,202	,006	A-B
	Ön Lisans ^B	36	18,97	2,31			
	Lisans ^C	204	17,93	3,16			
	Lisans Üstü ^D	40	18,35	2,37			
	Toplam	368	17,86	3,04			

Araştırmaya katılan su altı sporlarıyla ilgilenen sporcuların yaşam doyumları eğitim durumu açısından incelendiğinde anlamlı bir farklılık olduğu, farklılıkların hangi gruplar arasında olduğuna baktığımızda ise lise mezunları ile ön lisans mezunları arasında anlamlı bir ilişki olduğu anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Çizelge 6. Su Altı Sporları İle İlgilenen Sporcuların Yaşam Doyumları Çalışma Durumu Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları

	Çalışma Durumu	N	Ort.	Ss	f	p	Farklar
YDÖ	Çalışmıyor ^A	89	18,56	2,93	3,405	,034	A-C
Toplam	Yarı Zamanlı Çalışıyor ^B	145	17,77	3,14			
	Tam Zamanlı Çalışıyor ^C	134	17,50	2,93			
	Toplam	368	17,86	3,04			

Katılımcıların yaşam doyumu ölçeği çalışma durumları açısından incelendiğinde anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır olup, farklılıkların çalışmayanlar ile tam zamanlı çalışanlar arasında olduğu görülmektedir.

Çizelge 7. Su Altı Sporları İle İlgilenen Sporcuların Yaşam Doyumları Gelir Durumu Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları

	Gelir Durumu	N	Ort.	Ss	f	p	Farklar
YDÖ Toplam	0-15000 TL ^A	100	18,50	3,43	3,245	,022	A-C
	15001-25000 TL ^B	114	17,92	3,02			
	25001-35000 TL ^C	80	17,10	2,44			
	35001 TL ve üzeri ^D	74	17,75	2,94			
	Toplam	368	17,86	3,04			

Araştırmaya katılan su altı sporlarıyla ilgilenen sporcularının yaşam doyumları gelir durumu açısından incelendiğinde anlamlı bir farklılık olduğu, farklılıkların hangi gruplar arasında olduğuna baktığımızda ise 0-15000 TL maaş alanlar ile 25001-35000 TL gelir durumuna sahip olanlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

Çizelge 8. Su Altı Sporları İle İlgilenen Sporcuların Yaşam Doyumları Branş Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları

	Branş	N	Ort.	Ss	f	p	Farklar
YDÖ Toplam	Dalış ^A	129	17,95	2,88	1,005	,367	-
	Cankurtaran ^B	161	18,00	3,08			
	Paletli Yüzme ^C	78	17,43	3,19			
	Toplam	368	17,86	3,04			

Su altı sporlarıyla ilgilenen sporcuların yaşam doyumlarının branş değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Çizelge 9. Su Altı Sporları İle İlgilenen Sporcuların Yaşam Doyumları Spor Yılı Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları

	Spor Yılı	N	Ort.	Ss	f	p	Farklar
YDÖ Toplam	0-1 Yıl ^A	72	18,18	3,06	2,340	,073	-
	2-3 Yıl ^B	56	17,71	2,82			
	4-5 Yıl ^C	76	17,10	3,36			
	6 Yıl ve Üzeri ^D	164	18,13	2,90			
	Toplam	368	17,86	3,04			

Su altı sporlarıyla ilgilenen sporcuların yaşam doyumlarının spor yılı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmaya erkek sporcuların oranı kadın sporculardan fazla (%64,4), yaşlara göre 18-23 yaş aralığında olan sporcuların (168) katılım sayıları diğer katılımcılara göre daha fazla olduğu, eğitim durumlarına bakıldığında lisans mezunu olanların katılım sayısı (204) diğer mezuniyet durumlarına göre fazla olduğu, katılımcıların çalışma durumlarına baktığımızda yarı zamanlı çalışanların (145) fazla olduğu, gelir durumları incelendiğinde 15001-25000 TL maaş alanların (114) daha fazla olduğu, branşlarına baktığımızda cankurtaranlık yapanların oranı (%43,8) daha fazla olduğu ve spor yılı incelendiğinde 6 yıl ve üzeri spor yılı olanların (164) daha fazla olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılan su altı sporlarıyla ilgilenen sporcularının yaşam doyumu ölçeğine verdikleri cevaplara göre minimum puan 5,00 maksimum puan 25,00 ortalama puan ise 17,86 çıkmış olup ortalamanın üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamıza benzer çalışmaların literatür taraması yapıldığında Lanniello ve Corona (2023) özel öğretim öğretmenleri üzerine yaptıkları çalışmada öğretmenlerin yaşam doyumları orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir, Eroğlu (2024) öğretmenler üzerine yaptığı çalışmada düşük düzeyde olduğunu belirtmektedir, yine Kalafatoğlu (2022), Işık (2022), Güner (2019), Ünal (2015), Yılmaz ve Aslan (2013) yaptıkları çalışmalarda yaşam doyumu ortalamalarının düşük düzeyde olduğunu belirtmektedirler

Katılımcıların yaşam doyumları cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermediği görülmektedir.

Literatürde çalışmamızla benzerlik gösteren ve örtüşmeyen birçok çalışmaya rastlanmıştır; Hisoğlu (2008), Boztaş (2023), Sağ (2023), Selvi (2022), Karaaslan, Uslu ve Esen (2020), Tunç (2019), Yüksel-Şahin ve Sarıdemir (2017) ve Kıvılcım (2014) yaptıkları çalışmalar bizim çalışmamızla benzerlik göstererek cinsiyet değişkeninin yaşam doyumu üzerinde bir etkisinin olmadığını göstermiştir.

Katılımcıların yaşam doyumları yaş değişkenine göre farklılık göstermediği görülmektedir.

Literatürde çalışmamızla benzerlik gösteren ve örtüşmeyen birçok çalışmaya rastlanmıştır; Çakan (2013), Demir (2011), Boztaş (2023), Sağ (2023) yaptıkları çalışmalar bizim çalışmamızla benzerlik göstererek katılımcıların yaşlarının yaşam doyumlarında bir etki göstermediği görülmüştür. Çalışmamızla örtüşmeyen çalışmalara baktığımızda Dal (2015)

kadınlar üzerine yaptığı çalışmada 21-30 yaş arasındaki kadınlar diğer yaş grubundaki kadınlara nazaran yaşam doyumlarının daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Araştırmaya katılan su altı sporlarıyla ilgilenen sporcuların yaşam doyumları eğitim durumu açısından incelendiğinde anlamlı bir farklılık olduğu, farklılıkların hangi gruplar arasında olduğuna baktığımızda ise lise mezunları ile ön lisans mezunları arasında anlamlı bir ilişki olduğu anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Literatürde çalışmamızla benzerlik gösteren ve örtüşmeyen birçok çalışmaya rastlanmıştır; Dal (2015), Gülcan (2014), yaptıkları çalışmalar bizim çalışmamızla benzerlik göstererek katılımcıların yaşam doyumları ile eğitim durumları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Yine çalışmamızla örtüşmeyen çalışmalara baktığımızda Güner (2019), Fırat ve Cula (2016), Ünal (2015), Hisoğlu (2018), Sağ (2023), yaptıkları çalışmalarda eğitim durumlarının yaşam doyumu üzerinde etkisinin olmadığı görülmüştür.

Katılımcıların yaşam doyumu ölçeği çalışma durumları açısından incelendiğinde anlamlı bir farklılığa rastlanmış olup, farklılıkların çalışmayanlar ile yarı zamanlı çalışanlar arasında olduğu görülmektedir.

Literatür taramasında Dal (2015) kadınlar üzerine yaptığı çalışmada çalışan kadınların yaşam doyumlarının çalışmayan kadınlara göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Yine Aytaç (1999), yaptığı çalışmada çalışan kadınların finansal özgürlüklerini kazandığını toplumda değerlerinin artmasına neden olduğunu belirtmiştir. Köse (2023) yaptığı çalışmada katılımcıların yaşam doyumlarında çalışma durumunun etkisinin olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan su altı sporlarıyla ilgilenen sporcularının yaşam doyumları gelir durumu açısından incelendiğinde anlamlı bir farklılık olduğu, farklılıkların hangi gruplar arasında olduğuna baktığımızda ise 0-15000 TL maaş alanlar ile 25001-35000 TL gelir durumuna sahip olanlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

Yapılan literatür taramasında Bektaş (2015), Özdemir (2024), Taştan (2022), Keser (2003), Özkara, Kalkavan ve Çavdar'ın (2015) ve İncekara'nın (2018) yaptıkları çalışmalarda gelir durumunun yaşam doyumları üzerinde etkisinin olduğu, bizim çalışmamızla örtüşmeyen çalışmalara baktığımızda Hisoğlu (2018), Bildircin (2024), Soba, Babayiğit ve Demir'in (2017) yaptıkları çalışmalarda gelir durumunun yaşam doyumları üzerinde etkisinin olduğu görülmüştür.

Su altı sporlarıyla ilgilenen sporcuların yaşam doyumlarının branş değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Yapılan literatür taramasında yaşam doyumunda branş üzerine çalışmalara rastlanmadığından literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Su altı sporlarıyla ilgilenen sporcuların yaşam doyumlarının spor yılı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Yapılan literatür taramasında çalışmamızla benzerlik gösteren Yarayan, Yıldız ve Gülşen (2018)'nin elit düzeyde bireysel ve takım sporu yapan bireylerin zihinsel dayanıklılık düzeyleri

üzerine yaptıkları çalışmada spor yılının yaşam doyumu üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Çalışmamızla örtüşmeyen çalışmalarda ise Toçoğlu (2020), Yıldırım (2019), Öztunç (2022) yaptıkları çalışmada spor yılının yaşam doyumu üzerinde etkisinin olduğunu belirtmişlerdir.

Sonuç olarak; su altı sporlarıyla ilgilenen sporcuların yaşam doyumlarının orta düzeyde olduğu, cinsiyet, yaş, branş ve spor yıllarının yaşam doyumu üzerinde etkisinin olmadığı, lise öğrencilerinin ve tam zamanlı çalışanların yaşam doyumlarının düşük olduğu görülmüştür, buda su altı sporlarıyla ilgilenen sporcularda eğitim seviyesi yüksek olanların yaşam doyumlarının kendi istekleri doğrultusunda geliştiği ve daha kaliteli bir yaşam sürdürdükleri söylenebilir, ancak, tam zamanlı çalışanların iş yükünden ve çalışma yoğunluğundan dolayı yaşam doyumlarının düşük olduğu istekleri doğrultuda bir yaşam tarzı süremediklerini söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Adams, D.L. (1971). Correlates of satisfaction among the elderly. *Gerontologist*, 11, 64–68.
- Appleton, S. and Song, L. (2008). Life satisfaction in urban China: components and determinants. *World Development*, (36), 11.
- Diener, E. (1984). Subjective wellbeing. *Psychological Bulletin*, 95, 542–575.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. and Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49 (1), 7175.
- Myers, D.G. and Diener, E. (1995). Who is happy? *Psychological Science*, (6), 1:1016.
- Yılmaz, E. ve Aslan, H. (2013). Öğretmenlerin İş Yerindeki Yalnızlıkları ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*.(3), 3:5969.
- Veenhoven, R. (1996). Happy LifeExpectancy: A Comprehensive Measure of Qualityof Life in Nations. *Social Indicators Research*, Vol: 39, pp. 1–58.
- Özdevecioğlu, M. ve Aktaş , A. (2007). Kariyer bağlılığı, mesleki bağlılık ve örgütsel bağlılığın yaşam tatmini üzerindeki etkisi: İş-Aile Çatışmasının Rolü. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı:28, Ss.120.
- Sekeran, U. (1992), *Reseach Method for Business a Skill Building Approach / Second Edition*, Newyork, s.4.
- Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam Doyum Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması Geçerlilik Güvenirlilik Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 -59.
- Gülcan, A., (2014), *Genç Yetişkinlerde İyimsenliğin Mutluluk ve Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Işık, M. (2022). Otizmlı, zihinsel engelli ve normal gelişime sahip çocuğu olan annelerin fiziksel aktivite seviyesi, ebeveyn stresi, yaşam doyumu, yorgunluk şiddeti ve sağlıklı yaşam

biçimi davranışlarının karşılaştırılması ve ilişkilerinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 782702).

Kalafatoğlu, M. R. (2022). Özel öğrenme güçlüğü tanımlı ilköğretim öğrencilerinde sosyal duygusal öğrenme becerileri, yaşam doyumu ve umut: nitel bir araştırma (Doktora tezi).

Boztaş, Z. (2023). Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık düzeyleri (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 820038).

Bektaş, Z. (2015). Özel eğitim öğrencilerinin ebeveynlerinde psikoterapi desteğinin ebeveyn stres düzeyi, yaşam kalitesi ve başa çıkma becerileri ile ilişkisi (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 427605).

Çakan, B.K., (2013), Konut Sektöründe Beyaz Yaka Çalışanların İş Doyumlarının ve Duygusal Zekâlarının Yaşam Doyumuna Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demir, İ., (2011), Gençlerde Yaşam Doyumu İle Kimlik İşlevleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10, Sayı:38, ss. (099113).

Sağ, A. (2023). Çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynler ile tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ile yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 802448).

Selvi, E. (2022). Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin yaşam doyumu yaşam kalitesi ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Doktora tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 776017).

Karaaslan, İ., Uslu T. & Esen, S. (2020). Beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik, iş doyumu ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Journal of Health and Sport Sciences*, 3(1), 7-18.

Ianniello, A. & Corona, F. (2023). Investigating subjective well-being. A quantitative study on special education teachers' life satisfaction. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 10(1), 359–375. <https://doi.org/10.14738/assrj.101.13837>.

Güner, N. (2019). Okul yöneticilerinin kayırmacılık davranışları ile öğretmenlerin yaşam doyumu arasındaki ilişki. Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Ünal, A. (2015). İş Doyumu, Yaşam Doyumu ve Yaşam Anlamı Değişkenlerinin İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin Mesleki Bağlılıkları Üzerine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Keser, A. (2003). Çalışmanın Anlamı, İnsan Yaşamındaki Yeri Ve Yaşam Doyumu Üzerine Bir Uygulama. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

İncekara, T. (2018). Üniversite öğrencilerinde vücut algısı ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 495720).

Özkara, A. B., Kalkavan, A., & Çavdar, S. (2015). Spor bilimleri alanında eğitim alan üniversite öğrencilerinin yaşam doyum düzeylerinin araştırılması. International Journal of Science Culture and Sport (3), 336-346.

Soba, M., Babayiğit, A., & Demir, E. (2017). Yaşam Doyumu Ve Tükenmişlik; Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma. Journal of Mehmet Akif Ersoy University Social Science Institute, 9 (19).

Yıldırım, Y. (2019). Egzersiz Yapan Ve Yapmayan Üniversite Öğrencilerinin Fiziksel Aktivite İle Yaşam Doyum Düzeyleri Arasındaki İlişki (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 585284).

Hisoğlu, A. (2018). Otizm spektrum bozukluğu tanımlı çocukların ebeveynlerinde algılanan sosyal destek ve problem çözme becerilerinin yaşam doyumuna etkisi. (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 486073).

Öztunç N, C., (2022). Üniversitede Öğrenim Gören Amatör Futbolcuların Rekreatif Etkinliklere Katılımını Etkileyen Faktörlerin Yaşam Doyumu Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rekreatif Yönetimi Ana Bilim Dalı. Karaman.

Dal, E. (2015). Kadınlardaki Duygusal Zeka Düzeyi İle Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi Klinik Psikoloji Anabilim Dalı. İstanbul.

Eroğlu, K. (2024). Okul Müdürlerinin Toksik Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Bilim Dalı, Diyarbakır.

Özdemir Y, O. (2024). Rekreatif Tüplü Dalış Yapan Bireylerde Heyecan Ve Değişiklik Arayışının Yaşam Doyumuna Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Rekreatif Anabilim Dalı Rekreatif Programı. Manisa.

Bıldırın, C. (2024). Yetenek Yönetiminin İşe Adanma Ve Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi: Seyahat Acenteleri Üzerine Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seyahat İşletmeciliği Ve Turist Rehberliği Anabilim Dalı Seyahat İşletmeciliği Ve Turist Rehberliği Bilim Dalı. Konya.

Köse, A. (2023). Kadınlarda Serbest Zaman Katılım Engelleri Ve Yaşam Doyumu İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Hareket Ve Antrenman Bilimleri Anabilim Dalı. Kırıkkale.

Aytaç, S., (1999), Çalışma Yaşamında Kadın ve Kariyer, Türkiye'de Kadın İşgücü Seminerleri I-II, TİSK Yayınları, Yayın No. 192, Aralık 1999, Ankara.

Yüksel-Şahin, F. & Sarıdemir, T. (2017). Okul müdürlerinin liderlik stillerine göre öğretmenlerin yaşam doyumlarının ve evlilik doyumlarının incelenmesi. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 37(1).

Kıvılcım, P. (2014). Öğretmenlerde iş doyumunu, özyeterlik inancı ve yaşam doyumunu ilişkisinin karşılaştırılması. Yüksek lisans tezi, Toros Üniversitesi, Mersin.

Fırat, Z. M. & Cula, S. (2016). İş-aile çatışması, aile-iş çatışması ve iş doyumunun öğretmenlerin yaşam doyumunu üzerindeki etkisi. Başkent University Journal of Education, 3(2), 146-155.

Taştan, Y. (2022). Spor merkezlerinde düzenli egzersiz yapan bireylerin fiziksel aktivite ve yaşam doyumunu arasındaki ilişki. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü : Aydın.

Yarayan, Y.E., Yıldız, A.B. & Gülşen, D.B.A. (2018). Elit Düzeyde Bireysel Ve Takım Sporunu Yapan Sporcuların Zihinsel Dayanıklılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi, Ulusal Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(57), 1-8.

Toçoğlu, S. (2020). Spor Bilimleri Öğrencilerinin Öz Yeterlik Ve Psikolojik Sağlamlıklarının Yaşam Doyumları Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sakarya.

ARAPGİR SEHER ATMACA (KEŞİŞ) KONAĞI'NIN MİMARİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİNİN ANALİZİ

Prof. Dr. Ali Murat AKTEMUR

Atatürk Üniversitesi,

E-Posta: murataktetur@atauni.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-2619-9017

ÖZET

Malatya'nın Arapgir İlçesi'nin Hoca Ali Mahallesi'nde yer alan konağın kitabesinde inşa tarihi olarak 1870 tarihi kayıtlıdır. Arapgir'in eğimli arazi yapısından dolayı, yöredeki diğer konak ve evler gibi, Seher Atmaca(Keşiş) Konağı da arazinin eğimine uygun şekilde dört katlı olarak kurgulanmıştır. Tarihi Türk Evi plan tipolojisinin dış sofalı ve orta sofalı plan tasarımlarının kat planlarında tercih edildiği konak, siyah bazalt ve açık renk kireç taşlarından iki renkli düzgün kesme taş duvarları ve duvarlardaki ahşap hatılları ile dikkat çekmektedir. Mukarnas dizileriyle taçlandırılmış köşe pahları, ahşap kasalı ve sepet kulpu kemerli pencereleri, kapı tokmakları ile özgün bir mimari karakter sergileyen konakta, sık kirişli örtü sistemi uygulanmıştır. Giriş sahanlıklarının taş, sofaların ise ahşap döşeli olduğu konakta, katlar arası bağlantı ahşap merdivenlerle sağlanmıştır. Ahşap dolap ve yüklüklerin yer aldığı konağın, ahşap kandillikleri, oyma-kabartma tekniğindeki ince işçilikleri ile dikkat çekmektedir. Arapgir ve çevresinin tarihi ve kültürel zenginliğini yansıtan somut kültür varlıklarından biri olan Seher Atmaca (Keşiş) Konağı'nın devam eden restorasyon işlemlerinin tamamlanarak, işlev kazandırılmak suretiyle turizme kazandırılması gerekmektedir. Duvar örgü sistemi, plan kurgusu, ince estetik zevkle işlenmiş ahşap unsurları, örtü sistemi ve diğer özellikleri ile bu konak yaşatıldığı ve turizme kazandırıldığı takdirde, kültür tarihi, sanat tarihi ve mimarlık tarihi bilim alanlarına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler : Arapgir, Seher Atmaca (Keşiş) Konağı, Mimari, Süsleme

ANALYSIS OF ARCHITECTURAL AND ORNAMENTAL FEATURES OF ARAPGİR SEHER ATMACA (MONK) MANSION

ABSTRACT

The mansion located in the Hoca Ali Neighborhood of Arapgir District of Malatya has a construction date of 1870 on its inscription. Due to the sloping land structure of Arapgir, like other mansions and houses in the region, Seher Atmaca (Monk) Mansion was designed as a four-story mansion in accordance with the slope of the land. The mansion, where the outer sofa and middle sofa plan designs of the Historical Turkish House plan typology were preferred in the floor plans, draws attention with its walls of regular cut stone made of two colors of black basalt and light limestone and wooden beams on the walls. The mansion, which exhibits a unique architectural character with corner bevels crowned with muqarnas series, wooden cased

and basket-handled arched windows, and door knockers, has a dense beam covering system. In the mansion where the entrance landings are made of stone and the sofas are made of wood, the connection between the floors is provided by wooden stairs. The mansion, which has wooden cabinets and closets, draws attention with its wooden lampposts and fine workmanship in the carving-relief technique. The ongoing restoration works of Seher Atmaca (Monk) Mansion, which is one of the tangible cultural assets reflecting the historical and cultural richness of Arapgir and its surroundings, should be completed and put into service for tourism by giving it a function. If this mansion is kept alive and put into service for tourism with its wall system, plan structure, wooden elements processed with fine aesthetic taste, covering system and other features, it will contribute to the fields of cultural history, art history and architectural history.

Key Words: Arapgir, Seher Atmaca (Monk) Mansion, Architecture, Ornament

Arapgir Seher Atmaca (Keşiş) Konağı'nın Kısa Tanıtımı

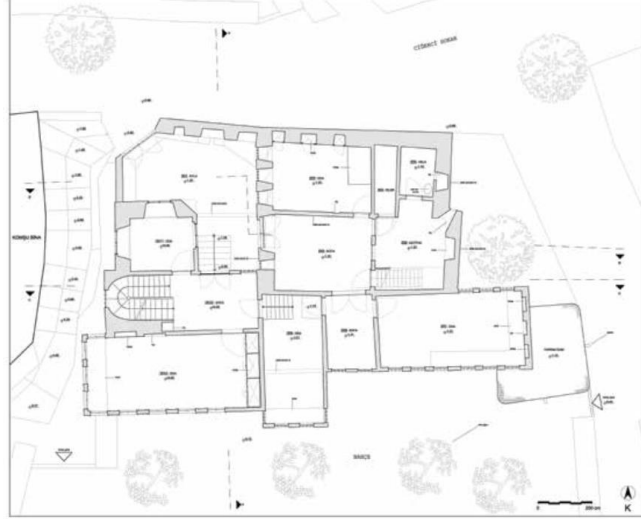
Malatya'nın Arapgir İlçesi'nin Hoca Ali Mahallesi'nde, Cumhuriyet Sokak Numara 29'da yer alan konak, 1870 yılında inşa edilmiş yapıya 1910'lu yıllarda ilave bir yapı daha eklenmesiyle büyük boyutlu ve kompleks bir konak hüviyeti kazanmıştır. Her ne kadar bazı yayın ve tezlerde "*ilk yapının 1867 tarihinde inşa edildiği ilave yapının 1930'lu yıllarda eklendiği ifade edilse de*" (Şen,2018:649; İskenderoğlu,2015:7), ilk yapı üzerindeki kitabede H.1287 (M.1870) tarihi kayıtlı olup, bu kitabe yapının ilk bölümünün 1870 yılında inşa edildiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Sonradan inşa edilen bölümü ise, 1930'lu yıllara tarihlendirmek asla mümkün değildir. Zira bu bölümün mimari özellikleri XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarının karakterini yansıtmaktadır. Dolayısıyla sonradan ilave edilen bölümün de 1890-1910 yılları arasında inşa edilmiş olabileceğini kabul etmek akla daha yatkın gelmektedir. 1930'lu yıllarda restorasyon geçirmiş olduğunu düşündüğümüz yapı, halihazırda bir restorasyon daha geçirmektedir. Seher Atmaca üzerine kayıtlı konağa, aynı mahalledeki kilisenin keşişi tarafından yaptırıldığı rivayetine dayanılarak Keşiş Konağı da denmektedir.

Görsel 1. Arapgir Seher Atmaca (Keşiş) Konağı ilk yapı'dan.

Görsel 2. Arapgir Seher Atmaca (Keşiş) Konağı ilk yapı kitabesi

Çizim 1. Arapgir Seher Atmaca (Keşiş) Konağı Zemin Kat Planı (K. Eyüpgiller'den).

Konağın kuzeybatıdan güneydoğuya doğru eğim yapan meyilli bir arazi üzerine kurulduğu, arazinin eğiminden faydalanılarak, bodrum kat üzerine üç katlı olmak üzere toplamda dört katlı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Batıya inşa edilen ilave bölüm ise zemin üstü iki katlı olmak üzere üç katlı olarak inşa edilmiştir. Tarihi Türk evi plan tipolojisinin orta sofa hol tipolojisini yansıtan konağın her iki bölümünde de harem odaları orta sofanın çevresine yerleştirilmiş, selamlık kısımları cepheye çok sayıda pencere ile açılan uzun dikdörtgen tasarımlı mekanlar şeklinde düzenlenmiştir.

Mimari ve Süsleme Özelliklerinin Analizi

1870 tarihli bölümün zemin katına kuzey batı köşeye verev olarak yerleştirilmiş, çift kanatlı, demir kenet ve kilit sistemine sahip ahşap kapı ile girilmektedir. Kapıdan geçince ulaşılan giriş holü, Arapgir konaklarının karakteristik özelliği olarak, düzgün kesme, açık renk iri blok taşlarla döşelidir.

Görsel 3. Arapgir Seher Atmaca (Keşiş) Konağı giriş holü.

Taş döşeli giriş holünün orijinalde yöreye özgü sık kirişli ahşap tavan sistemi, sonradan kirişlerin alt kısmına yerleştirilen yatay ahşap kerestelerle düz ahşap tavan haline getirilmiştir. Zemin kat giriş holünden ahşap merdivenle üst katlara ulaşım sağlanır. Holün güneyindeki orta sofa, çevresindeki harem odalarına geçit verir.

Görsel 4. Arapgir Seher Atmaca (Keşiş) Konağı katlararası bağlantıyı sağlayan ahşap merdiven.

Konağın güneydoğu ve güneybatı köşelerine yerleştirilen selamlık odaları büyük boyutlu ve uzun dikdörtgen tasarımlıdır. Bunlardan birinci katın güneydoğu köşesine yerleştirilmiş olan selamlık odası, ahşap döşemeli ve ahşap tavanlıdır. Bunun da orijinalde yöreye özgü sık kirişli ahşap tavanı, kirişler altına sonradan yatay ve düz ahşapların monte edilmesiyle düz ahşap tavan haline dönüştürülmüştür. En dikkat çekici unsurları ahşap kandillikler ve (L) tasarımlı ahşap oturma sekisidir. Ahşap kandilliğin yuvarlak kemerli alınlıklara sahip oyma nişlerinin kenar hatları eğri kesim tekniği ile profillendirilmek suretiyle ince bir işçilik ve estetik bir görünüm oluşturulmuştur.

Görsel 5. Arapgir Seher Atmaca (Keşiş) Konağı selamlık.

Görsel 6. Arapgir Seher Atmaca (Keşiş) Konağı'nda Kandillik.

XIX. yüzyıl sonları-XX. yüzyıl başları arasında ilave edilmiş, zemin üstü üç katlı bölüme kuzey cepheye yerleştirilmiş, taş kemerli giriş kapısı sahanlığına ahşap bir merdivenle ulaşılır. Dikdörtgen çerçeveli ve taş kemer alınlıklı ahşap kapı çift kanatlı olup, demirden kilit ve kenet sistemine sahiptir. Kapı kanatları kurşun kaplıdır. Giriş eyvanına geçişte yapının köşe duvarı pahlanarak, pahlı köşenin alınlık kısmı da mukarnas dizisi ile üçgen alınlık formuna dönüştürülerek, cepheye hareket ve görsellik kazandırılmıştır. Cephelere görsellik kazandıran

diğer unsurlar, ahşap kasalı, dikdörtgen formlu ve bursa kemerli pencereler, ahşap hatıllar, çıkmalar ve iki renk taş işçiliğidir.

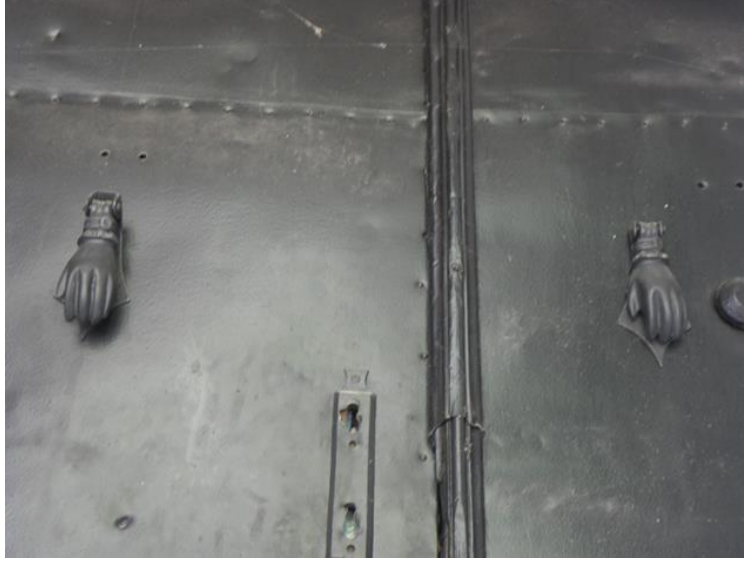

Görsel 7. Arapgir Seher Atmaca (Keşiş) Konağı'ndan.

Görsel 8. Arapgir Seher Atmaca (Keşiş) Konağı'ndan.

Konağın önemli özelliklerinden biri de mahremiyetin mimarideki tezahürü olan kapı tokmaklarıdır. Burada dökme demirden kadın ve erkek eli formunda iki ayrı kapı tokmağı ile karşılaşmaktayız.

Görsel 9. Arapgir Seher Atmaca (Keşiş) Konağı'nda kapı tokmakları.

Seher Atmaca Konağı'nın harem odalarında ahşap kapaklı dolap nişleri ile büyük boyutlu niş şeklinde düzenlenmiş ahşap alınlıklı raflar dikkat çekicidir. Harem odalarının ahşap döşeli ve sık kirişli ahşap tavanlı olduğu, yöreye özgü sık kirişli ahşap tavanların orijinalliğini koruduğu net bir şekilde görülebilmektedir. Pencere önlerine denk gelecek şekilde ahşap sekiler yerleştirilmiştir.

Görsel 10. Arapgir Seher Atmaca (Keşiş) Konağı'nda harem odası.

Görsel 11. Arapgir Seher Atmaca (Keşiş) Konağı'nda harem odası.

Köşelerde düzgün kesme bazalt taşlarının ve açık renk kalker taşlarının ritmik şekilde fasıllı olarak yerleştirilmesi suretiyle, cephelerde hareketli bir görünüm oluşturulan yapının beden duvarlarının kabayonu taş ve ahşap hatıllarla yığma sisteminde inşa edildiği, ahşap hatılların görsellik yanında duvarlara esneklik kazandırdığı anlaşılmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Seher Atmaca (Keşiş) Konağı, konumlandırma, tasarım ve genel mimari özellikleri bakımından tarihi Arapgir evlerinin karakteristik özelliklerini yansıtır.

Arapgir'in eğimli bir araziye kurulmuş olması, evlerin ve konaklarında arazinin eğimine göre konumlandırılmasını ve planlanmasını zorunlu kılmıştır. Eğimin fazla olmasından dolayı Arapgir konakları ve evleri giriş kotunun altında bir ya da iki bodrum katı ve zemin üzerinde de bir ya da iki normal katın yer aldığı çok katlı yapılar olarak tasarlanmışlardır. Seher Atmaca (Keşiş) Konağı'nda arazinin eğimine uygun şekilde bodrum kat ve zemin kat üstüne çok katlı olarak inşa edilmiştir.

Arapgir evlerinde taş, ahşap ve kerpiç malzeme kullanılmıştır. Tavanlar, döşeme kirişlerinin sık aralıklarla dizilip üzerinin "kaburga" olarak anılan ince çubuk dalların ve üzerine de ince kesilmiş ahşap kereste, tuğla ya da ince sal taşların kaplanmasıyla oluşturulmuştur (Eyüpgiller,2014). Bu şekilde oluşturulan tavanların dıştan toprakla örtüldüğü gözlenirken,tavana içten

bakıldığında ahşap kirişlerin ve aralardaki ahşap çubukların oluşturduğu uyum evin estetik görünümüne ve doğallığına büyük bir katkı sağlar. Arapgir evlerinin söz konusu karakteristik sık kirişli tavan sistemi Seher Atmaca (Keşiş) Konağı'nda da uygulandığı. ancak sonradan kirişlerin altına düz ahşapların monte edilmesiyle düz tavana dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

Arapgir evlerinde zemin katların giriş sofalarının 30x70 cm. boyutlarında özenle kesilmiş açık renk granit taş levhalarla döşendiği dikkati çeker. Aynı tarz sofada taş döşeme uygulamasının Seher Atmaca (Keşiş) Konağı'nda da tercih edildiği görülmektedir.

Arapgir evlerinde saçaklı düz dam, karakteristik mimari özelliklerden biridir. Söz konusu düz dam, yapının duvar yüzeyinden dışarı 30-40 cm. kadar taşacak şekilde saçaklı olarak yapılır. Son katın tavanı 20-30 cm. aralıklı kavak kirişlerle kaplandıktan sonra üzerine sık aralıklı "arıda" denilen ahşap çubuklar döşenir, üzerine "püsürük" olarak anılan iri çakıllı mavi kepir toprağı dökülür ve sulanarak sıkıştırıp loğ işleme yapılır. Seher Atmaca (Keşiş) Konağı'nda da aynı teknikle saçaklı düz dam yapılmıştır.

Seher Atmaca (Keşiş) Konağı gibi özgün mimari kimliğe ve zengin dekorasyona sahip çok sayıda tarihi konak ve evin bulunduğu Arapgir, Anadolu'nun kültürel zenginliğinin büyük bir potansiyelini barındırmaktadır. Yöredeki tarihi kültür varlıklarının özellikle de konak ve evlerin kapsamlı bir restorasyona ve işlev kazandırılmak suretiyle nefes alan, yaşayan mekanlar haline getirilmeye ihtiyaçları vardır. Bu konuda Arapgir Belediye Başkanlığı'nın ve Arapgir Belediyesi Kültür Müdürlüğü'nün çok değerli girişim ve gayretleri söz konusudur. Yöre kültür varlıklarının tespiti, tanıtımı, korunması ve yaşatılması konusunda Belediye'nin gözle görülür şekilde gayretlerine şahit olmak mümkündür. Ancak bir ilçe belediyesinin imkanlarını aşan zenginlikte ve çeşitlilikte tarihi eserin olduğunu göz önüne aldığımızda, Kültür Bakanlığı'nın ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Arapgir'deki tarihi kültür varlıklarının restorasyonu ve yaşatılması için bir an önce harekete geçmesi, restorasyon için bütçe ayırması gerektiği inancındayım.

KAYNAKÇA

Akpınar, S. (1982-83). *Arapgir Evleri*, Yurt Ansiklopedisi, cilt: 8, ss.5486-5487, İstanbul.

Aktemur, A.M. (2013). *Tarihi Zile Konakları ve Evleri*. Erzurum.

Aktemur, A.M. (2021). *Tarihi Kırkağaç Konakları ve Evleri*. Erzurum.

Çağdaş, G., Atak, Ö. (2013). *Arapgir Konut Mimarisinin Mekansal Dizim ve Sosyo Kültürel Bağlamda Bir Okuması*, İstanbul.

Eldem, S. H. (1954). *Türk Evi Plan Tipleri* (1. Baskı). İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Eyüpgiller, K. K. (2014). *Arapgir Tarih Mimari ve Yaşam Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*. İstanbul.

İskenderoğlu, L. (2015). *Sanat Tarihi Raporu*. Malatya.

Özbek, O. (1986). *Malatya' nın Eski Evleri*, I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, ss.140-147, Malatya.

Sevim, H. (2013). *Mimari Tasarımda Öncül Örneklerin Analizine Dayalı Bir Model Önerisi: Arapgir Yöresel Konutları*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.

Şen, K. (2018). *Arapgir İlçesi'nin Kültür Varlıkları*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Doktora Tezi). Erzurum.

ARAPGİR SÜLEYMAN YEDEKÇİ EVİ'NİN KALEMİŞİ VE AHŞAP SÜSLEMELERİ

Prof. Dr. Ali Murat AKTEMUR

Atatürk Üniversitesi,

murataktetur@atauni.edu.tr - ORCID 0000-0002-2619-9017

ÖZET

Malatya'nın Arapgir İlçesi'nin Köseoğlu Mahallesi'nde yer alan Süleyman Yedekçi Evi, yöredeki 19.yüzyıl sonlarında inşa edilmiş tarihi evlerden biridir. Tarihi Türk evi plan tipolojisinin iç sofalı plan düzeninde tasarlanmış olan ev, kandillik, dolap, yüklük ve kapılardaki zengin ahşap oyma işçilikle dikkat çekmektedir. Ayrıca iç sofaya açılan kapılardaki ve tavadaki kalemîşi süslemeler Süleyman Yedekçi Evi'ni yöredeki diğer konaklardan farklı kılan önemli özelliklerinden biridir. Arapgir'in eğimli arazi yapısından dolayı çok katlı olarak kurgulanmış olan evin, ahşap ve kalem işi süslemeler açısından en zengin bölümü zemin kat ve birinci kat iç sofalarıdır. Geometrik ve bitkisel motifli ahşap oyma işçiliğın yanı sıra, natural çiçek ve yaprak motiflerinden oluşan kalemîşi süsler eve renkli ve canlı bir görünüm kazandırmaktadır. Zemin kat iç sofasında yer alan çeşme uygulaması yöredeki XIX.yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olan konak ve evlerin karakteristik bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Süleyman Yedekçi Evi'nin kalemîşi süslemeleri, XIX.yüzyılda Anadolu'da sivil mimarlık örneklerinde ve camilerde yaygınlaşan kalemîşi ve yağlıboya resim geleneğini yansıtmaktadır. Burada iç sofa giriş kapısı alınlığında yer alan kalemîşi kartal figürü, güç sembolü olmasının yanında evi kötü ruhlardan ve nazardan koruyan bir sembolik anlam da taşımaktadır. Arapgir Süleyman Yedekçi Evi, ahşap ve kalem işi süslemeleri ile Tarihi Türk konak ve ev mimarisi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, plan ve mimari özellikleriyle de geleneksel Türk konut mimarisinin ve tarihi Arapgir evlerinin karakteristik özelliklerini yansıtır.

Anahtar Kelimeler: Arapgir, Süleyman Yedekçi Evi, Ahşap Süsleme, Kalemîşi Süsleme

ARAPGİR SÜLEYMAN YEDEKÇİ HOUSE'S PEN WORK AND WOODEN DECORATIONS

ABSTRACT

Located in the Köseoğlu District of Arapgir District of Malatya, Süleyman Yedekçi House is one of the historical houses built in the late 19th century in the region. The house, designed in the plan layout of the historical Turkish house plan typology with an inner hall, attracts attention with the rich wooden carving workmanship on the oil lamps, cabinets, chests and doors. In addition, the hand-carved decorations on the doors opening to the inner hall and on the ceiling are one of the important features that

make the Süleyman Yedekçi House different from other mansions in the region. The house, which was designed as a multi-storey building due to Arapgir's sloping terrain, has the richest parts in terms of wooden and hand-carved decorations, being the ground floor and first floor interior sofas. In addition to wood carving with geometric and floral motifs, hand-drawn ornaments consisting of natural flower and leaf motifs give the house a colorful and lively appearance. The fountain application located in the inner hall of the ground floor is a characteristic feature of the mansions and houses built in the region in the late 19th century. The hand-drawn decorations of Süleyman Yedekçi House reflect the hand-drawn and oil painting tradition that became widespread in civil architecture examples and mosques in Anatolia in the 19th century. Here, the hand-drawn eagle figure on the pediment of the entrance door of the inner hall is not only a symbol of power, but also has a symbolic meaning that protects the house from evil spirits and the evil eye. Arapgir Süleyman Yedekçi Evi has an important place in the historical Turkish mansion and house architecture with its wooden and hand-carved decorations. In addition, it reflects the characteristic features of traditional Turkish residential architecture and historical Arapgir houses with its plan and architectural features.

Keywords: Arapgir, House of Süleyman Yedekçi, Wooden Ornament, Pen Work Ornament

Arapgir Süleyman Yedekçi Evi'nin Kısa Tanıtımı

Malatya'nın Arapgir İlçesi'nin Köseoğlu Mahallesi'nde yer alan ve Süleyman Yedekçi adına kayıtlı olan evin üzerinde kesin tarihine ilişkin herhangi bir kitabe veya belge mevcut değildir. Ancak, plan ve mimari özellikleri, duvar tekniği ve örtü sistemi birlikte değerlendirildiğinde, yöredeki XIX. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş evlerle aynı özellikleri göstermesi nedeniyle, Süleyman Yedekçi Evi'nin de XIX. yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olabileceğini kabul etmek mümkündür.

Görsel 1. Arapgir Süleyman Yedekçi Evi.

Eğimli arazi yapısından faydalanılarak, bodrum kat, zemin kat ve iki normal kat olmak üzere dört katlı olarak inşa edilmiş olan evin cephe duvarlarına sonradan yapılan

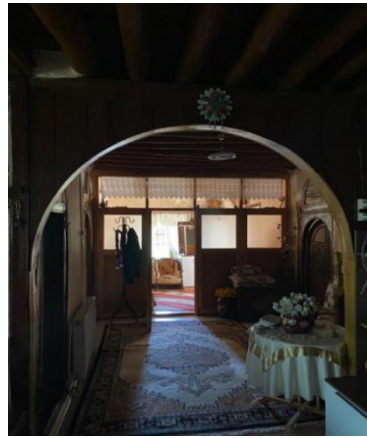
tadilat ve sıva uygulaması, yapı cephelerindeki tarihi kimliğin yansımalarına engel teşkil etmektedir.

Zemin kata, çift kanatlı ahşap kapı ile girilmektedir. Kapı üzerinde yer alan tokmak, nazar def edici ve bereket getirici ikonografik anlamlara sahip at nalı motifi şeklinde tasarlanmıştır. Çift kanatlı ahşap kapı içeriden demir kenet ve kilit sistemine sahiptir.

Görsel 2. Süleyman Yedekçi Evi Zemin Kat Girişi

Süleyman Yedekçi Evi'nde katlar, tarihi Türk evi plan tipolojisinin iç sofalı plan düzeninde tasarlanmıştır. İç sofa aynı zamanda ahşaptan yuvarlak kemerli eyvan formunda bir düzenleme ile ikiye bölünerek, bir bölümü giriş sahanlığı bir bölümü de selamlık olarak değerlendirilmiştir. Harem odalarının kapıları sofaya açılmaktadır. Katlar arası bağlantı, iç sofadaki ahşap merdivenle sağlanmaktadır.

Görsel 3. Süleyman Yedekçi Evi 1. Kat İç Sofa

Süleyman Yedekçi Evi'nin iç sofaları, dağıtıcı ve toplayıcı birimler olması ve aynı zamanda bir bölümünün selamlık olarak tasarlanmasından dolayı, ahşap işçilik bakımından evin en gösterişli birimleri olarak dikkat çekmektedirler. Sofaya açılan ahşap kapılar, geometrik ve bitkisel motiflerin oluşturduğu ahşap oyma işçilikle, iç mekana zengin bir görsellik kazandırmaktadır. Ayrıca kapı bordürlerindeki ve alınlıklarındaki natürel çiçek, yaprak ve dal motiflerinden oluşan kalemişi süslemeler, evin görsel estetiğine zenginlik katmaktadır.

Arapgir yöresine özgü sık kirişli tavan uygulaması ile yapılan ahşap tavanda, giriş arası yatay ahşap atkılara bitki köklerinden elde edilen boyalarla işlenen vişne çürüğü rengindeki natürel çiçek ve yaprak motifleri dikkat çeker.

İç sofalarda yer alan ve katlar arası bağlantıyı sağlayan ahşap merdivenlerin oyma-kabartma tekniğinde işlenmiş korkulukları, evin zengin ahşap işçiliğinin önemli bir unsuru niteliğindedir.

Görsel 4. Süleyman Yedekçi Evi katlar arası bağlantı sağlayan ahşap merdiven.

Sofa ve odalarda yer alan kandillik ve yüklükler evde yer alan ahşap işçiliğinin önemli örnekleridir. İç-içe ince profillerden oluşan yuvarlak kemer alınlıklı ahşap kandillğin ojival kemerli ve yuvarlak kemerli oyma nişleri, niş kenarlarını kuşatan kabartma profil kuşakları son derece zengin ve estetik bir görünüm sunmaktadır.

Görsel 5. Süleyman Yedekçi Evi iç sofada ahşap kandillik.

Süleyman Yedekçi Evi'nin harem odalarında yer alan yüklük ve dolap kapılarında uygulanan yüksek kabartma bitkisel ve geometrik motiflerden oluşan pano süsler, tarihi Türk ahşap sanatındaki ince estetik anlayışını ortaya koymaktadır.

Görsel 6. Süleyman Yedekçi Evi'nde yüksek kabartma işçilikli yüklük kapağı.

Süleyman Yedekçi Evi zemin kat iç sofasında yer alan yuvarlak kemerli eyvan cepheli çeşme, tarihi Arapgir konak ve evlerinin karakteristik özelliklerinden biridir (Aktemur,2024:33-52).

Görsel 7. Süleyman Yedekçi Evi zemin kat iç sofada çeşme.

Arapgir Süleyman Yedekçi Evi'nin Kalem İşi ve Ahşap Süslemeleri

Arapgir Süleyman Yedekçi Evi'nin kalem işi ve ahşap süslemeleri iç sofalara açılan ahşap kapılarda, ahşap dolap ve yüklük kapaklarında, kandilliklerde, ahşap merdiven korkuluklarında ve tavanlarda karşımıza çıkmaktadır.

Görsel 7. Süleyman Yedekçi Evi Kuş Figürlü kapı

Ahşap kapılardan biri, yuvarlak kemer alınlıklı olarak tasarlanmıştır. Alınlık tablasına kanatları açık vaziyette ve yuvaya henüz konmuş bir kuş figürü ahşap üstüne kalem işi tekniğinde resmedilmiştir. Söz konusu kuş figürünün türü, tahribat nedeniyle tam anlaşılammaktadır. Ancak evlerde iyi talih ve bereket sembolü olarak girişlere işlenen güvercin figürü geleneğinin bir devamını yansıttığını ve güvercin figürü olduğunu kabul etmek mümkün olabileceği gibi, heraldik duruşu ve büyük boyutlu olması nedeniyle güç ve kuvvet sembolü, nazar ve belaları def edici kartal figürü olduğunu düşünmek te mümkündür. (Aktemur, 2023: 199-208). Bordürlerde yer alan natürel çiçek, yaprak ve dal motiflerinden oluşan ahşap üstüne kalemişi tekniği ile işlenmiş süsler, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı saray, köşk, cami, konak ve evlerinde yaygınlaşan geleneğin bir devamıdır. XIX. yüzyılda bazı örneklerde kalemişi tekniği bazı örneklerde yağlı boya tekniği kullanılarak temalı duvar resimleri yapılmıştır. İstanbul'da başlayan ve yaygınlaşan duvar resmi, zamanla Anadolu'ya da sirayet etmiştir. Tokat'da bulunan Latifoğlu Konağı'nın havuz başı odasının duvarları kalem işi panolar halinde hayali İstanbul tasvirleri ile süslenmiştir. Çanakkale Bayramiç'de bulunan Hadımoğlu Konağı, Antalya Tekelioğlu Evi, Safranbolu Yörökköyü Sipahioğlu Konağı, Birgi Çakıroğlu Konağı, Rize Çağlayan Köyü'nde yer alan Okman evi, Kocaeli Dilovası Demirciler Konağı, Derince Beş Divanlı Rıza Bey Konağı'nda İstanbul manzaralarının yer aldığı duvar resimleri bulunmaktadır (Demirarslan,2016:117). Kapı kanatlarında geometrik panolar halinde tasarlanarak işlenmiş, geometrik ve bitkisel motifli ahşap oyma işçiliğın yüksek kabartma tekniği ile plastik etkiye sahip karakteri, XIX.yüzyıl üslubuna uygundur.Profilli yuvarlak kemer formu da bu dönemin özelliklerinden biridir.

Görsel 8. Süleyman Yedekçi Evi Saksıda Çiçek Motifli Kapı.

Süleyman Yedekçi Evi'nde sofaya açılan kapılardan bir diğeri ise, yuvarlak kemer alınlık tablasında ahşap üstüne kalemişi tekniği ile işlenmiş saksı içerisinde natürel çiçek demeti motifinin işlendiği, zengin kalem işi süslemelere sahip kapıdır. Yuvarlak kemer açıklığına sahip kapının bordürlerinde ve pano çerçevelerinde oyma tekniği ile işlenmiş geometrik motif dizileri yer alır. Alınlık kemeri ve alınlık tablasında mercan kırmızısı ve yeşil rengin ağırlıkta olduğu saksı içinde çiçek demeti, natürel çiçek, yaprak ve dal motiflerinden oluşan ahşap üstüne kalemişi süsler, XIX. yüzyıl ikinci yarısında yaygınlaşan üslubu yansıtmaktadır. Kapı açıklığı kemer köşeliklerinde ay-yıldız motiflerine yer verilmiştir.

Görsel 9. Süleyman Yedekçi Evi'nde sık kirişli ahşap tavan.

Süleyman Yedekçi Evi'nin sık kirişli ahşap tavanında, kirişler arasındaki yatay ahşaplar üzerine natürel çiçek demetlerinden oluşan vişne çürüğü renkte kalemişi süsler işlenmiştir. Evin ahşap işçilik açısından önem arz eden bir diğer unsuru, yuvarlak ve ojival kemerli nişlere sahip kandilliklerdir. Nişlerin kenar hatlarının kabartma tekniğiyle ince profilli hat şeklinde düzenlenmiş olması, görsellik ve dikkat çekicilik sağlamaktadır. Odalardaki dolap ve yüklüklerin kapaklarındaki yüksek kabartma tekniği ile işlenmiş geometrik ve bitkisel motifli panolar, tarihi Türk ahşap sanatındaki ince estetik anlayışını ve XIX. yüzyıl karakterini yansıtır.

Kapı ve dolaplardaki ahşap dekorasyonun geometrik motifleri arasında en fazla, ikonografik olarak nazar def edici ve bereket getirici olduğuna inanılan at nalı motifinin yer aldığı dikati çeker.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Süleyman Yedekçi Evi, XIX. yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olup, konumlandırma, tasarım ve genel mimari özellikleri bakımından tarihi Arapgir evlerinin karakteristik özelliklerini yansıtır.

Arapgir'in eğimli bir araziye kurulmuş olması, evlerin ve konaklarında arazinin eğimine göre konumlandırılmasını ve planlanmasını zorunlu kılmıştır. Eğimin fazla olmasından dolayı Arapgir konakları ve evleri giriş kotunun altında bir ya da iki bodrum katı ve zemin üzerinde de bir ya da iki normal katın yer aldığı çok katlı yapılar olarak tasarlanmışlardır. Süleyman Yedekçi Evi'de arazinin eğimine uygun şekilde bodrum kat üzerine çok katlı olarak inşa edilmiştir.

Tarihi Türk evi plan tipolojisinin iç sofalı plan düzeni (Eldem, 1954) Arapgir evlerinde en fazla tercih edilen plan düzeni olup, Süleyman Yedekçi Evi'nde de iç sofalı plan tasarımı söz konusudur.

Arapgir evlerinde taş, ahşap ve kerpiç malzeme kullanılmıştır. Tavanlar, döşeme kirişlerinin sık aralıklarla dizilip üzerinin "kaburga" olarak anılan ince çubuk dalların ve üzerine de ince kesilmiş ahşap kereste, tuğla ya da ince sal taşların kaplanmasıyla oluşturulmuştur (Eyüpgiller,2014). Bu şekilde oluşturulan tavanların dıştan toprakla örtüldüğü gözlenirken, tavana içten bakıldığında ahşap kirişlerin ve aralardaki ahşap çubukların oluşturduğu uyum evin estetik görünümüne ve doğallığına büyük bir katkı sağlar. Arapgir evlerinin söz konusu karakteristik tavan sistemi Süleyman Yedekçi Evi'nde de uygulanmıştır.

Süleyman Yedekçi Evi'ndeki natürel çiçek,yaprak ve dallardan oluşan kalem işi süslemeler, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı saray, köşk, cami, konak ve evlerinde yaygınlaşan natürel üsluplu kalem işi süsleme geleneğinin bir devamıdır. XIX. yüzyılda bazı örneklerde kalem işi tekniği bazı örneklerde yağlı boya tekniği kullanılarak temalı duvar resimleri, natürel çiçek ve yaprak motifleri, çiçek demetleri yapılmıştır.

Süleyman Yedekçi Evi gibi özgün mimari kimliğe ve zengin dekorasyona sahip çok sayıda tarihi konak ve evin bulunduğu Arapgir, Anadolu'nun kültürel zenginliğinin büyük bir potansiyelini barındırmaktadır. Yöredeki tarihi kültür varlıklarının özellikle de konak ve evlerin kapsamlı bir restorasyona ve işlev kazandırılmak suretiyle nefes alan, yaşayan mekanlar haline getirilmeye ihtiyaçları vardır. Bu konuda Arapgir Belediye Başkanlığı'nın ve Arapgir Belediyesi Kültür Müdürlüğü'nün çok değerli girişim ve gayretleri söz konusudur. Yöre kültür varlıklarının tespiti, tanıtımı, korunması ve yaşatılması konusunda Belediye'nin gözle görülür şekilde gayretlerine şahit olmak mümkündür. Ancak bir ilçe belediyesinin imkanlarını aşan zenginlikte ve çeşitlilikte tarihi eserin olduğunu göz önüne aldığımızda,

Kültür Bakanlığı'nın ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Arapgir'deki tarihi kültür varlıklarının restorasyonu ve yaşatılması için bir an önce harekete geçmesi, restorasyon için bütçe ayırması gerektiği inancındayım.

KAYNAKÇA

Aktemur, A. M. (2023). Manisa'nın Kırkağaç İlçesi'ndeki Tarihi Konaklarda Kırılma ve Güvercin Figürleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 16(97), 199-208.

Aktemur, A. M. (2024). Arapgir Gültekin Konağı'nın plan, mimari ve süsleme özellikleri. *Kesit Akademi Dergisi*, 10 (40), 33-52.

Atemur, A.M. (2013). *Tarihi Zile Konakları ve Evleri*. Erzurum.

Aktemur,A.M. (2021). *Tarihi Kırkağaç Konakları ve Evleri*. Erzurum.

Demirarslan, D. (2016).19. Yüzyıl Türk Sivil Mimarisinde Duvar Resmi Estetiği ve İstanbul Teması. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi Journal of Architecture and Life*, 1(1): 105- 125.

Eldem, S. H. (1954).*Türk Evi Plan Tipleri* (1. Baskı). İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Eyüpgiller, K. K. (2014). *Arapgir Tarih Mimari ve Yaşam Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*. İstanbul.

HİTİT TEMALI MOTİFLERİN TİCARİ ÜRÜNLERDEKİ YANSIMALARI

Öğr. Gör., ZEKİYE ŞENTÜRK

Gazi Üniversitesi

zreyhan@gazi.edu.tr - 0000-0002-6906-4956

Arş. Gör., MİHRİNAZ SÖYÜK GÜVEN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Mihrinaz.soyuk@hbv.edu.tr - 0000-0003-4107-683X

ÖZET

Anadolu'da ilk merkezi otoriteyi sağlayan Hitit krallığı M.Ö.17. yüzyılda Orta Anadolu platosunda tarih sahnesine çıkmıştır. Köklü Anadolu kültürünün Suriye ve Mezopotamya sentezi olarak ortaya çıkan Hitit uygarlığı döneminde el sanatlarının pek çok alanında eserler üretilmiştir. Çömlekler, taş oyması eşyalar, maden ve fil dişi kaplar, mühürler günümüze ulaşan tarihi eserler arasında yer almaktadır. Zengin Anadolu kültürünü yansıtan Hitit dönemi motif ve süslemeleri, her dönem tasarımcıların, sanatçı ve zanaatkarların ilgi odağı olmuş bu tema ışığında her biri kendi eserlerini üretmişlerdir.

El sanatları alanında hizmet veren ticari firmaların asli görevi, unutulmaya yüz tutan el sanatlarının gelecek nesillere aktarılmasını, kültürel değerlerin devam ettirilmesini ve bu değerlerin yaygınlaştırılmasını sağlamaktır. Bu çalışmada, el sanatları alanında hizmet veren 5 firmanın Hitit temalı ürünlerini incelenmiş, tema seçiminde dikkat ettikleri hususlara değinilmiştir. Araştırma bulguları, firma yetkililerine açık uçlu anket soruları sorularak elde edilmiştir. Alınan cevaplar, araştırmacı tarafından göreceli olarak değerlendirilmiş, veriler yorumlanmıştır. Ana konu bağlamında ele alınan el sanatları ve ticaret kavramları, benimsenen kültürün varlığını sürdürebilmesi, görünürlük seviyesinin artması ve fiziksel hareketliliğin sağlanması konularına değinilmiştir. Hazırlanan çalışma; Anadolu kültür ve sanat tarihinin yaygınlaştırılması hususunda, ticari faaliyetlerin el sanatlarına, el sanatlarının ise ticari faaliyetlere olan katkısını vurgulaması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler; Hitit, El Sanatları, Motif, Desen, Ticaret

REFLECTIONS OF HITHIAN THEMED MOTIFS ON COMMERCIAL PRODUCTS

ABSTRACT

The Hittite kingdom, which provided the first central authority in Anatolia, emerged on the stage of history on the Central Anatolian plateau in the 17th century BC. During the Hittite civilization, which emerged as a synthesis of Syria and Mesopotamia of the deep-rooted Anatolian culture, works were produced in many fields of handicrafts. Pottery, stone carved objects, metal and ivory vessels, seals are among the historical artifacts that have survived to the present day. The motifs and ornaments of the Hittite period, which reflect the rich Anatolian culture, have always been the center of attention of designers, artists and craftsmen, and each of them has produced their own works in the light of this theme.

The main task of commercial companies providing services in the field of handicrafts is to ensure that handicrafts that are about to be forgotten are transferred to future generations, cultural values are maintained and these values are disseminated. In this study, the Hittite-themed products of 5 companies serving in the field of handicrafts were examined and the issues they pay attention to in choosing the theme were mentioned. Research findings were obtained by asking open-ended survey questions to company officials. The answers received were interpreted relatively by the researcher and data analysis was reached. Basically, through the concepts of handicrafts and trade, the issues of sustaining the existence of the adopted culture, increasing the level of visibility and ensuring physical mobility were mentioned. The study is important in terms of emphasizing the contribution of commercial activities to handicrafts and handicrafts to commercial activities in the dissemination of Anatolian culture and art history.

Keywords; Hittite, Handicrafts, Motif, Pattern, Trade

1. GİRİŞ

El sanatları toplumların yaşam tarzı ile şekillenen, el emeği ile yapılan, dokuyanın, işleyenin kendini ifade etmesine imkân tanıyan, üretildiği dönemin özelliklerini ve kültürel kimliğini yansıtan ürünleri oluşturmaktadır. İnsanların kendileri için veya ekonomik fayda sağlamak amacıyla üretmesi vb. nedenlerine bağlı olarak el sanatları halı, kilim, kumaş dokuma, işleme, giyim-kuşam vb. olmak üzere farklı kullanım alanlarına sahiptir (Onuk ve Akpınarlı, 2005).

El sanatları sanayi öncesi toplumların en başta gelen tarım dışı faaliyeti olarak, pek çok alandaki ihtiyacı karşılamaya yönelik olduğundan çok geniş bir alanı kapsamaktadır. El sanatları kullanılan malzemenin türüne ve bu malzeme işlenirken kullanılan tekniğe göre çeşitlenmektedir. Bu çeşitlilik içinde, belli ihtiyaçları karşılamak üzere uzmanlaşıp toplumsal hayatta yer edinenler kendi kurumlarını oluşturarak geleneksel hale gelmişlerdir. Gelenegi belirleyen başlıca unsurlar arasında imalat tekniği, kullanılan malzeme, bu malzemenin geldiği yer ve çeşitlerine göre belirlenmiş kullanım yerleri, mesleğe girenlerin etnik, dinsel ve/veya coğrafi kökeni, mesleğe mekânsal örgütlenme içinde tahsis olunan alan gibi unsurlar yer almaktadır. (URL1.)

Günümüzde el sanatlarının pek çok alanında hizmet veren ticari girişim bulunmaktadır. Genel olarak orta ve küçük ölçekli olan bu işletmeler ulusal ve uluslararası gerçek ve sanal pazar yerlerinde ürünlerini müşterilerle buluşturmaktadır. El sanatları ticareti, belirli bir kültürün öğelerinin ve becerilerinin tanıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ürünlerin tasarım ve üretim aşamasında sanatçılar bağlı oldukları kültürlerden ilham alırlar ve bu kültür varlıkları üzerinde yoğunlaşarak eserlerini meydana getirirler. Bu bağlamda el sanatları ürünleri bölgenin geçmişi ve geleceği arasında bir köprü görevi görmektedir.

İnsanlık tarihi ile oluşmaya başlayan kültür kavramı derin niteliği, bağlarının kuvveti ve etki gücü ile insanları etki altına almış, yaşamlarına yön vermiş ve yaşamlarını düzenlemiştir. Maddi ve manevi pek çok kültür ögesi geçmiş yaşantılara dair bilgiyi, günümüze taşımış bizlere rehber olmuştur. Tasarım olgusu içerisinde ele alınan ve tasarımın vazgeçilmez parçası olan kültür, somutlaştırılan örnekleri ile gelecek kuşaklara aktarılarak benlik ve kimlik sorgusunda önemli bir yer tutmaktadır. Üretilen eserlerde hikayeler, mekanlar, geleneksel motifler gibi unsurlar sanatçılara her dönem ilham kaynağı olmuştur. El sanatlarında kullanılan motifler, duygu, düşünce ve yaşantıların anlatıldığı Türk halk kültürünün bir parçasıdır. Türk kültürünün korunması ve yaşatılması toplumsal yapının geçmişle bağlantısını sağlamada büyük önem taşımaktadır (Kayabaşı ve diğerleri, 2016).

Uygurluk tarihinin önemli sembollerinden birisi olan Hitit uygarlığı zengin tarihi ve günümüze ulaşan eserleri ile pek çok sanatçı tarafından koleksiyon teması olarak benimsenmiş ve ürünlerde bu kültüre ait motifler sıklıkla kullanılmıştır.

Hititler, MÖ 1600'lü yıllarda Anadolu'ya yerleşen ve Hattuşas'ı başkent yapan bir antik topluluktur. Kökenleri Hint-Avrupa dilleri ailesine dayanmaktadır. Hitit İmparatorluğu, MÖ 1300'lerin ortalarında en geniş sınırlarına ulaşarak yukarı Mezopotamya'dan Doğu Akdeniz ülkelerine kadar uzanmıştır. Hititler, güçlü bir merkezi otorite kurmuşlar ve çeşitli milletlerle ilişkiler geliştirmişlerdir. Ayrıca, hukuk, mimari ve askeri strateji alanında önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. İmparatorluğun en bilinen özelliklerinden biri, çok tanrılı inanç sistemleridir. Hititler, yazılı belgeleri ve çivi yazısıyla bıraktıkları eserlerle de tarihi öneme sahiptirler. M.Ö. 1200 civarında yaşanan buhranlar sonucunda imparatorluk zayıflamış ve zamanla parçalanmıştır.

1.1.Ticari Faaliyetlerin El Sanatlarına Katkısı

Geleneksel Türk el sanatları; bir veya birden fazla sanatkârın bilgi ve becerisine dayanan, çevre şartlarına göre değişim gösteren, güzelin yanında ya karlıyı da sunan, insan yaşamını kolaylaştıran, ihtiyaçlarını karşılayan, evde veya atölyelerde bütün gün veya boş zamanlarda ya da belli dönemlerde üretilen, geleneksel, bölgesel, fonksiyonel, estetik, artistik, sanatsal, dekoratif, dini, sosyal açıdan sembolik karakter taşıyan, el aleti veya mekanik araçların yardımı ile yapılan ürünler olarak tanımlanabilir (Altuntaş,2016;162).

Ticari faaliyetlerin el sanatlarına birçok katkısı bulunmaktadır:

1. **Ekonomik Kalkınma:** Geleneksel el sanatları, birçok toplum için önemli bir geçim kaynağıdır. El emeğiyle yapılan bu ürünler, turizm ve ihracat gibi alanlarda ekonomiye katkı sağlar (Güven,2024;268).
2. **İstihdam Olanakları:** Ticari faaliyetler, el sanatları sektöründe daha fazla iş imkânı yaratır. Bu, özellikle kırsal bölgelerde işsizliğin azalmasına katkıda bulunur.
3. **Kültürel Koruma:** El sanatlarının ticareti, geleneksel zanaatların korunmasına ve devam ettirilmesine yardımcı olur. Kültürel miras bu şekilde nesilden nesile aktarılabilir.
4. **Yenilik ve Gelişim:** Ticari faaliyetler, el sanatları üreticilerini yenilik yapmaya ve ürünlerini geliştirmeye teşvik eder. Bu hem kaliteyi artırır hem de ürün yelpazesini genişletir.
5. **Pazarlama ve Tanıtım:** Ticari faaliyetler, el sanatlarının daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlar. Pazarlama ve reklam çalışmaları, el sanatlarına olan talebi artırır.
6. **Uluslararası Ticaret:** El sanatları ürünleri, uluslararası pazarlarda da satılabilir. Bu, döviz girdisi sağlar ve ülke ekonomisine katkıda bulunur.
7. **Turizm:** El sanatları, turizm sektörüne de önemli katkılar sağlar. Turistler, yerel el sanatları ürünlerine büyük ilgi gösterir ve bu da yerel ekonomiye katkı sağlar.
8. **Sosyal Fayda:** El sanatları ticareti, zanaatkarların ve sanatçıların kendilerini ifade etmelerine ve özgün çalışmalarını sergilemelerine olanak tanır. Bu da toplumsal anlamda bir fayda sağlar.

Bu katkılar, el sanatlarının sürdürülebilirliği ve gelişimi için büyük önem taşır.

2. YÖNTEM

Çalışmanın literatür kısmında betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında ise açık uçlu ve derecelendirme ölçekli sorulardan oluşan anket soruları firma yetkililerine yöneltilmiş, alınan cevaplar araştırmacı tarafından derlenmiştir. Çalışmanın evreni Hitit teması ile üretilen ticari eserler, örnekleme el sanatları alanında el emeği ile üretilen ürünler olarak belirlenmiştir. Çalışma araştırmacı tarafından belirlenen 5 adet ticari firmayı kapsamaktadır. Firma bilgileri bulgular kısmında sunulmuştur.

3. BULGULAR

3.1.Verilerin Toplanması

Çalışma kapsamında araştırmacı tarafından belirlen el sanatları alanında hizmet veren 5 firma belirlenmiş, derecelendirme ölçeği ve açık uçlu sorulardan oluşan anket uygulanmış, firma yetkilileri ile şahsen görüşmeler yapılarak bulgular elde edilmiştir.

3.1.1. Çalışma Kapsamında Ele Alınan Firmalar:

Çalışmaya dahil edilen firmalardan ürün görsellerinin kullanılmasına ve firma bilgilerinin kullanılmasına dair açık rıza beyanı alınmıştır.

a. Sümer Telkâri

5. yüzyıldan beri Midyat'ta Süryaniler tarafından yapılan TELKARİ gümüş işlemeciliği sanatını, günümüz modern takı işlemeciliğiyle birleştiren firma, atalarından devraldığı bu sanatı; hem bölge kültürünü yansıtan işlemleri ve tarihi gümüş işlemecilik anlayışını, hem de modern ve güncel tasarımları bir arada bulundurmaya özen göstererek sürdürmektedir.

Fotoğraf 1a.1b.1c. Sümer Telkâri firmasına ait Hitit temalı takılar

b. Pera Cam Atölyesi

Firma Gamze Haberal tarafından 1996 yılında açılan Dega Sanat Galerisinin sanal satış platformu olarak kurulmuştur. Sanatçı kendi atölyesinde muhtelif cam sanatçıları ile birlikte uzun süre kalıpla şekillendirme ve Pate de verre teknikleri üzerine yoğunlaşmıştır. Cam atölyesinde "Pate de verre", "Füzyon", "Kalıpla şekillendirme" ve "Alevle şekillendirme" teknikleri ile yapılan eserler yurt içi ve yurt dışında satışa sunulmaktadır.

Fotoğraf 2a. Pera Cam Atölyesine ait Hitit Güneş Kursu Heykeli **2b.** Anadolu Bereket Figürü

c. Emi Craft

Emine Kuşçul tarafından kurulan firma tahta baskı kalıpları ve yardımcı ürünlerinin temini üzerine fiziksel ve sanal mağazalardan satış hizmet vermektedir. Firma kaybolmak üzere olan geleneksel sanatların daha fazla kişiye ulaştırmak ilkesi ile üretim yapmakta, aynı zamanda atölye çalışmalarını ile tahta baskı sanatı eğitimleri vermektedir.

Fotoğraf 3a. 3b. 3c. Emi Craft firmasına ait Hitit temalı tahta baskı kalıplar

d. Tay Mum

1967 yılında hobi olarak başlayan daha sonraları mumu, bir tasarım objesi olarak ele alan ve profesyonel üretim yapan bir atölyeye dönüşmüştür. Anadolu uygarlıklarından esintiler teması hazırlanan koleksiyonun 1990 yılında Haliç'te Kadın Eserleri Kütüphanesinde sergilenmesi ile birlikte başta İtalya ve Almanya olmak üzere pek çok ülkede satışa sunulmuştur. Tay Mum Türkiye ve dünyada, erken Roma, Genç Helenistik, Osmanlı, Selçuklu olmak üzere çeşitli tarihsel dönemlere ait semboller, şekiller ve motiflerin mumlara yansıdığı tasarımlarla bu alanda öncü bir kuruluştur.

Fotoğraf 4a. 4b. Tay Mum firmasına ait Hitit temalı mumlar

e. Urart Takı

Urart takı, 1972'den beri geçmişin gözalıcı tasarımlarını, o günün el işçiliği ile bugünün teknolojilerini bir arada kullanarak günümüze uyarlamaktadır. Urart, Anadolu'nun kültürel mirasının devamlılığını sağlamayı en önemli misyonu olarak benimsemiştir. Belirli yaklaşımları günümüze uyarlayarak geçmişle gelecek arasında kültürel miras ile bir köprü kurmaktadır. Firma Anadolu'nun kültürel ve estetik mirasını özgün bir dokunuşla sentezlemektedir.

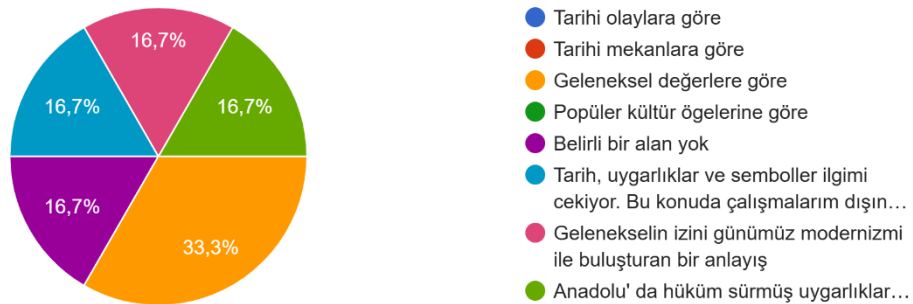
Fotoğraf 5a.5b.5c.5.d. Urart Takı firmasına ait Hitit temalı takılar

3.2.Verilerin Analizi ve Yorumlar

Firma yetkililerine yöneltilen sorulara verilen cevaplar derlenmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Görüşülen firmalar alanında yetkin ve köklü firmalardır. Araştırma kapsamında incelenen firmalar geleneksel el sanatları alanında ve el emeği ile üretilen ürünlerdir. Firmaların tamamı fiziksel mağazalarda ve sanal pazar yerlerinde ulusal ve uluslararası satış potansiyeline sahiptir. Firmalar sanal pazar yerlerinde dünyanın pek çok ülkesine ihracat yaparak geleneksel sanatların tanıtılmasına katkı sağlamaktadırlar. Aynı zamanda ülke ekonomisine de döviz girdisi sağlamaktadır.

Firmalar çalışma konularınızı hangi kriterlere göre belirliyorsunuz sorusuna %33.3 oranında geleneksel değerlere göre cevabını vermiştir. Bununla beraber tarihi olaylara göre ve geleneksel izleri modern anlayışa göre yeniden yorumladıklarını beyan etmişlerdir.

Tablo 1. “Çalışma konularınızı hangi kriterlere göre belirliyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar

Kültürel motiflere ilgi yoğunluğu sorusuna katılımcılardan puan olarak derecelendirilmesi istenmiş alınan cevaplar ortama oran %3.40 ile yoğun olarak saptanmıştır. Hitit motiflerine olan

talebin ise daha özel bir grup tarafından tercih edildiği, dolayısı ile ortama olarak %2.80 oranı ile 3 puan bandında kaldığı belirlenmiştir.

Hitit temasını çalışmanızda ki amaç nedir? Sorusuna verilen açık uçlu cevaplardan, geleneksel desenleri yeni tasarım alanları ile buluşturmak, geçmişin doğallığını, sadeliğini yaşamaya çalışmak aynı zamanda yaşatmaya çalışmak, geleneksel desenlerin gelecek kuşaklara aktarılmasına yardımcı olmak, genel yorumlar arasındadır. Firmaların bazıları özel ilgi alanı olması ve diğer medeniyetleri de çalışıyor oldukları cevaplarını da vermişlerdir.

Firmalara budan sonraki çalışmalarında Hitit teması ile yeni eserler üretip üretmeyecekleri sorulmuş, genel olarak “Hayır” cevabı alınmıştır. Gerekçe olarak yeni çalışma alanları belirledikleri, farkı uygarlıkları tema olarak ele alacaklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte talepler doğrultusunda var olan modelleri geliştirebilecekleri, koleksiyona yeni tasarımlar ekleyebileceklerini belirtmişlerdir.

SONUÇ

Kültür nesilden nesile aktarılan bir olgudur. Geçmişten günümüze ulaşan kalıntılar, bulgular bize geçmiş yaşantılar hakkında bilgi verir, onları anlamamızı sağlar. Bugünün bakış açısı ve sanatsal anlayış ile somut veya somut olmayan kültürel varlıklar, sanatçılar tarafından yaşatılmaya çalışılır.

El sanatları alanında hizmet veren ticari firmalar, bu bağlamda önemli bir görevi üzerlerine almaktadırlar. Kültürün aktarılmasına vesile olmak, üretim yaptıkları alana katkı sağlamak, tasarım konuları ile geçmişe ışık tutmak, başlıca amaçlar arasındadır. Bu amaçlar minvalinde, hem firmaların kuruluş prensiplerini, hem de alana duydukları saygı ve kültürel değerlere verdikleri önemi pekiştirmektedir.

Ticari firmaların eski medeniyetleri konu edinmesi, kültürel mirasın korunması ve yaşatılması açısından oldukça önemli bir rol oynar. Eski medeniyetlerin el sanatlarına yansımaları, hem tarihi bir belge niteliği taşır hem de geçmişten günümüze köprü kurar. El sanatları, toplulukların kimliğini ve aidiyet duygusunu pekiştirir. Eski medeniyetlere ait eserler, bu toplulukların geçmişleriyle olan bağlarını güçlendirir.

Eski medeniyetlerden ilham alınarak ortaya çıkarılmış eserlerin ticari yansımaları, gerçek ve sanal pazar yerlerinde, dünyanın pek çok bölgesindeki tüketicisiyle buluşarak, kültürel mirasın yaşatılması ve korunmasına katkıda bulunmaktadır. Kişilerin merak duygusunu uyandırmakta, turizmin teşvik edilmesinden, sanatsal çağrışımla evrimselliği ve sürekliliği sağlamaktadır.

Eski medeniyetlerin el sanatlarına konu edilmesi, sadece geçmişe bir yolculuk değil, aynı zamanda bu değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını da sağlar. Bu nedenle, bu tür eserlerin korunması ve tanıtılması büyük önem taşır. Ticaret, kültürün ürüne dönüştürülmesini ve büyük kitlelere ulaştırılmasını kolaylaştırıcı bir yoldur. Bu bağlamda üretilen ürünlerin kültürel kimliğinin vurgulanması ve ön plana çıkarılması miras aktarımı açısından önemli bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

Altuntaş, K.M. (2016). “Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Türk El Sanatkârlarının Karşı Karşıya Bulunduğu Ticari Sorunların Analizi” Bilig Dergisi, Sayı:77, syf- 162., Bahar Dönemi

Güven, M.S. (2024). “*Türk El Sanatlarında Artistik El Sanatları Ve Geleneksel El Sanatları Arasındaki Bağlam*” Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 45, syf. 268.

Kayabaşı, N. Ve Diğerleri (2016). “*Çorum El Sanatlarında Kullanılan Motifler Ve Anlamları*” Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Yıl 9, Sayı 1, syf. 39.

Onuk, T. ve Akpınarlı, H. F. (2005). “*Cumhuriyetten günümüze el sanatlarının doğuşu, gelişimi, sosyal kültürel eğitim ve ekonomik ilişkileri bakımından bugünkü durumu ve geleceği*”. V. Türk Kültürü Kongresi Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği (s. 27-60). Ankara.

<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/el-sanatları-gelenegi-1> (05.11.2024)

GELENEKSEL KADIN BAŞLIKLARINDA KULLANILAN SÜSLEME ÖZELLİKLER (ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ)

Arş. Gör., MİHRİNAZ SÖYÜK GÜVEN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Mihrinaz.soyuk@hbv.edu.tr - 0000-0003-4107-683X

Öğr. Gör., ZEKİYE ŞENTÜRK

Gazi Üniversitesi

zreyhan@gazi.edu.tr - 0000-0002-6906-4956

ÖZET

Geleneksel başlıklar, birçok kültürde tarihsel süreç içinde kadın ve erkeklerin sosyal statüsünü, yaşını, medeni durumunu ve hatta ait oldukları toplumsal grubu yansıtan önemli giyim aksesuarlarıdır. Bu başlıklar, hem gündelik hayatta, hem de özel törenlerde kullanılmak üzere farklı amaçlarla tasarlanmışlardır. Çoğu zaman el işçiliğiyle üretilen bu başlıklar, her toplumun kendine özgü sembolizmi ve estetik anlayışı doğrultusunda şekillenmiştir. Geleneksel başlıklar, bir toplumun tarihini, kültürel kodlarını ve estetik anlayışını yansıtan değerli bir miras olarak günümüzde de önemini korumaktadır. Çorum ili geleneksel kadın başlıkları, zengin bir kültürel mirasa sahip olan bölgenin tarihî, coğrafi ve sosyo-kültürel yapısını yansıtan özel süsleme unsurları içerir. Bu başlıklar, kadınların sosyal statüsünü, medeni durumunu ve hatta yaşını belirlemede önemli bir role sahiptir. Geleneksel başlıklar, el emeği ve ince işçilikle üretilen süsleme detayları ile ön plana çıkar. Çorum ilinde geleneksel kadın başlıkları, yerel kimliğin, sosyal hayatın ve estetik anlayışın bir yansıması olarak zengin bir süsleme kültürüne sahiptir. Her detay yöresel yaşamın bir sembolü olarak kadınların başlıklarına işlenmiştir. Çalışmada, Türk el sanatlarının giyim kuşam kültürünün bir parçası olarak üretilen başlık ürünlerinin, geleneksel bir değer olarak gelecek nesillere aktarılması ve yöresel kültürün evrensel kültürle harmanlanması amaçlanmıştır. Ayrıca, günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel kültür alanında çalışmalar yapan araştırmacılar için yazılı kaynak oluşturması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, geleneksel, başlık, el sanatları, kültür.

DECORATIVE FEATURES USED IN TRADITIONAL WOMEN'S HEADGEAR (EXAMPLE OF ÇORUM PROVINCE)

ABSTRACT

Headgear is an important clothing accessory in many cultures that reflects the social status, age, marital status, and even the social group to which individuals belong throughout historical processes. These headpieces were designed for various purposes, both for daily life and ceremonies. Often produced with craftsmanship, these headpieces have been shaped according to each society's unique symbolism and aesthetic understanding. As a valuable heritage reflecting the history, cultural codes, and aesthetic understanding of a society, traditional headgear continues to hold importance today. The traditional women's headpieces of the Çorum region contain special decorative elements that reflect the region's rich cultural heritage, shaped by its historical, geographical, and socio-cultural structure. These headpieces play an important role in determining women's social status, marital status, and even their age. Traditional headpieces stand out with their detailed decorations, produced with meticulous craftsmanship and handwork. In the Çorum region, traditional women's headpieces have a rich decorative culture, representing local identity, social life, and aesthetic understanding. Each detail is crafted into the headpieces as a symbol of the local way of life. The study aims to transmit the headgear products, produced as part of Turkish handicrafts and clothing culture, to future generations as a traditional value and to harmonize local culture with universal culture. Additionally, it aims to serve as a written source for those interested in traditional culture, which is on the verge of disappearing today.

Keywords: Çorum, traditional, headgear, handicrafts, culture.

1. GİRİŞ

Dünya üzerinde ki toplumları çeşitli yönleriyle tanımada ele alınması gereken en önemli konulardan biri giyim kuşam kültürüdür. Giyim kültürü ait olduğu toplumun yapısıyla ilgili birçok önemli bilgiler sunmaktadır. Örneğin gelenek, görenek, inanç, değer yargıları, ekonomik ve sosyal yapı giyim kültürünü oluşturan önemli kavramlardır.

Giyim ve kuşam, bir toplumun içinde yaşadığı coğrafi koşulların, kültürel ve ekonomik özelliklerinin, sahip olduğu değer yargılarının, gelenek ve göreneklerinin en önemli ve doğal göstergelerinden biridir. Osmanlı devleti giyim ve kuşamı, çok uluslu yapısının doğal bir sonucu olarak sosyal, ekonomik, dini bir ayırıştırma aracı ve kimlik belirleyici bir unsur olarak

ele almıştır. Dolayısıyla kılık ve kıyafet, kişinin dinini, mesleğini, sahip olduğu statü ve hatta ait olduğu sosyal grubu gösteren bir araç haline gelmiştir (Aysal, 2011, s.4)

Halk kültürünü yansıtan geleneksel ya da folklorik diye adlandırdığımız başlıklar, Anadolu'nun neredeyse bütün bölgelerinde farklı malzeme ve teknik kullanılarak üretilmiştir. Özellikle ait olduğu yörenin özelliklerini yansıtan bu kültürel miras aksesuarları, Anadolu insanının yaşam tarzını yansıtan önemli özelliklere sahiptir. Örneğin kadın aksesuarları, gelenekleri, inançları ve kadının toplumda ki statüsünü oldukça net bir şekilde göstermektedir.

Anadolu'da kadın ve gelin başlıkları köklü bir kültür ağacının çiçekleri gibi yüzyıllardır genç kızların, kadınların başlarını süslemiştir. Kadın başlıkları özellikle düğün törenlerinde önem taşır, bu nedenle de gelin başlıkları geleneklerimiz arasında özel yer alır. (Tansuğ, 1977 s.91).

Anadolu giyiminde bazı ortak özellikler olsa da giyim biçimleri bölgelere göre farklılık göstermektedir. Bu farklılık kadın giyiminde daha belirgindir. Bunun başlıca nedenleri; yöresel gelenekler, kişisel beğeniler, bölgenin çevre ile komşuluk durumları, iklim özellikleri, tarihsel nedenlere dayalı kültür birikimi, etnik grupların varlığı ve sosyoekonomik yapıdır (Tezcan 1983, s.64).

Anadolu topraklarında ki zenginlik, Türk giyim kuşam alanında da kendini ziyadesiyle göstermektedir. Özellikle folklorik kıyafetleri tamamlayıcı unsur görevi gören geleneksel kadın başlıkları, kültürel değerleri görsel olarak gelecek nesillere taşıyan önemli kültür hazinelerimizdendir. Günümüzde kına gecelerinde, sünnet düğünlerinde, halk oyunlarında ve özel günlerde halen giyilmekte olan geleneksel kadın kıyafetleri ve başlıkları, orjinallerinin zamanla yok olması ve yenilerinin üretilmemesi nedeniyle kaybolmaya yüz tutmuş el sanatları ürünleri arasına yer almaktadır.

Başlık, gelin başı süslemede kullanılan tacın adı; muhakkak tac şeklinde olmayan, herhangi bir şekilde, mesela sorguç, bir çiçek demeti şekli verilmiş, fakat mutlaka gelin başı süslemede kullanılan mücevherler de "başlık" adını taşırdı (Koçu, 1967, s.35).

Başlıklar, başa giyilenler, takılanlar ve sarılanlar olarak ayrılabilirler. Anadolu'da "başı bağlanmak" deyimiyle ifade edilerek evlenme manasına da gelen başlıkların, geleneksel kültürde çok önemli bir yeri vardır. Zaman içinde birçok değişikliğe uğramış olsa da, yöreselliğini bugüne kadar sürdürmeyi başarmıştır. Anadolu'da kadınlar eski çağlardan beri başlıkları aracılığıyla ayırt edilmişlerdir. Kadının giyinmesi ve süslenmesi toplum içindeki statüsüne göre farklılık göstermiştir. Kız, kadın, evli, bekar, nişanlı, dul vb. kavramlar başlıklar sayesinde yansıtılmıştır. Doğum, ölüm gibi olağan durumlar dahi kullanılan başlıklar ile anlatılmıştır (Özsoy, 2009 s.2).

Fes, başa giyilen bir çeşit şapkadır. Keçeden yapılır, dokunuşu çorap örgüsüne benzer. Önce büyükçe bir torba şekli verilir, tek parçadır ve boyama, dinkleme (yün liflerinin keçeleşme

özelliğinden faydalanılarak kumaşın görünüm ve tutumunun değiştirilmesi), zamklama işlemlerinden sonra küçülür, bir külah şekline girer. Başa giyilecek hale getirilmesi için kalıplanır. Genellikle kırmızı olup, üst kısmı tepelik, altın ve işleme ile süslenir (Yılmaz, 2005, s.23).

Tozak, kadınların kendi saçlarından veya ince yemeni ve yaşmakla yaptıkları, horoz, tavuk, kartal gibi hayvanların tüylerinin yer aldığı baş süsü olarak tanımlanmaktadır (Arseven, 1973, s.3452).

Önemli bir kültür hazinesi olarak geleneksel giysilerimizin gelecek kuşaklara aktarılması, turizme etkisinin artırılması ve geleneksel kadın başlıklarının kullanılan süsleme özelliklerinin belirlenmesi amacıyla çalışmaya gerek duyulmuştur. Günümüzde ulaşılabilen Çorum geleneksel kadın başlık örneklerinin incelenmesi, muhafaza edilmesi ve gelecek nesillere aktarımının sağlanmasının en iyi yollarından biri olan, literatüre yazılı bir belge olarak kaynak oluşturmasından dolayı çalışma önemlidir.

1.2. Çorum Geleneksel Kadın Başlıklarında Kullanılan Süsleme Özellikler

Köklü bir tarihi geçmişi olan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapan Çorum, önemli bir kültür merkezi olma özelliğini elinde bulundurmaktadır. Bölgede sırasıyla; Kalkolitik (Taş), Eski Tunç Çağı, Asur Ticaret Kolonileri, Hitit, Frig, Helenistik, Galat, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ev sahipliği yapmıştır (Anonim, 2003 s.247-275).

Çorum; Anadolu'nun iç kesimlerini Karadeniz kıyılarına bağlayan yollar üzerinde bulunan; tarihin ilk organize devleti Hititlerin başkenti Hattuşaş'a ev sahipliği yapmış; Roma, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yerleşim alanı olma özelliğini devam ettirmiş bir Anadolu kentidir (Günay, 2007 s.88).

Çok kültürlü toplumların yaşamları, motiflerine de yansır. Desenler, nakışlar, motifler süsleme özelliklerinin yanı sıra yoğun anlamlar da taşırlar. Hepsinde farklı anlamlar yüklüdür, yaşanmışlıkları vardır. Konum olarak farklı coğrafyalarda olsa bile aynı sevinçleri, ümitleri, acıları, korkuları taşıyan motifler vardır. Bolluk, bereket, sevinç, koruma, nazar gibi ortak imgeleri oluştururlar. Bu gelenekselliğin evrensel boyutu olarak adlandırılabilir (Özdemir ve Değerli, 2021 s.3116).

Geleneksel giysiler ve başlıklar, Anadolu insanının yüzyıllardan beri farklı coğrafyalardan günümüze taşıdığı önemli kültürel değerlerdir.

Görsel 1: Çorum geleneksel kadın başlık örnekleri (Salman, 2007, s.31).

Geleneksel kültürümüzde önemli yeri olan geleneksel kadın başlıkları, Türk halk giyim kuşamını oluşturan en eski ve önemli kültür unsurlarıdır. Aynı zamanda bir sanat objesi ve bir kültür hazinesi de olan geleneksel başlıklar, geleneksel halk kültürümüzde ve dini ritüellerde daima var olmuşlardır. Geleneksel kadın başlıkları, yüz yıllardır giyilen bir tamamlayıcı aksesuar olmasına rağmen, gereken değeri ne yazık ki görememiştir. Başlıklar çeşitlilik bakımından zengin ürünlerdir. Yapımında çoğunlukla keçe, deri, çeşitli boncuklar, değerli taşlar ve kumaş kullanılsa da günümüzde bu malzemeler çeşitlilik kazanmış ve değişime uğramıştır.

1.3. Boncuk ve Pul İşlemeleri

Boncuklar, genellikle mavi, beyaz ve kırmızı gibi canlı renklerde kullanılarak başlıkların çeşitli yerlerine işlenir. Boncuklar hem dekoratif hem de nazardan korunma amacıyla başlıkların olmazsa olmaz unsurlarıdır.

Pul ve payetler de başlıkların süslemesinde yaygın bir şekilde kullanılır. Göz alıcı bir parlaklık kazandıran bu detaylar, başlıkları daha gösterişli hale getirir.

1.4. Telkâri ve Gümüş İşlemeler

Telkâri tekniği, Çorum'un geleneksel takılarında ve başlıklarında yaygın olarak görülür. Bu işlemlerde gümüş veya altın teller ince işçilikle şekillendirilerek başlıklara zarif bir görünüm kazandırılır.

Özellikle gümüş süslemeler, başlıklara otantik bir hava katar ve Çorum'un zanaatkarlık kültürünü yansıtır.

1.5. Tül ve Dantel Kullanımı

Kadın başlıklarının üzerine yerleştirilen ince tüller ve danteller, süslemeye zarif bir dokunuş katar. Bu tüller genellikle beyaz veya krem tonlarında tercih edilir ve başlığın daha yumuşak bir görünüme kavuşmasını sağlar.

Danteller, başlık kenarlarına işlenerek zengin bir görsel detay sunar.

1.6. Renkli Kumaşlar ve Kurdeleler

Çorum başlıklarında kullanılan kumaşlar genellikle parlak ve renkli olup, ipek veya saten gibi kaliteli dokulardan tercih edilir. Bu kumaşlar başlığın ana formunu oluştururken, kenarlarına işlenen kurdeleler başlığa dinamik bir görünüm katar.

Görsel 2: Geleneksel kadın fesi örneği (Çorum Kültür Envanteri, s.462).

Kırmızı, mor, sarı gibi canlı renkler genellikle nişanlı veya genç kadınlar tarafından tercih edilirken, daha sade ve pastel tonlar yaşlı kadınlar tarafından kullanılır.

1.7. Çiçek ve Motif Süslemeleri

Başlıkların üzeri bazen kumaş çiçeklerle veya elde yapılan çiçek motifleri ile süslenir. Bu çiçekler, gelin başlıklarında daha sık görülmekte ve kadının güzelliğini sembolize etmektedir. El işlemleri ile oluşturulan bitkisel ve geometrik motifler, Çorum'un geleneksel el sanatlarının başlıklar üzerindeki yansımalarından biridir.

1.8. Altın ve Gümüş Paralar

Bazı geleneksel başlıklar üzerine altın ve gümüş para (ziynet) takılır. Bu paralar, hem ailenin ekonomik durumunu simgeler hem de kadının statüsünü yansıtır. Ayrıca düğün gibi özel günlerde bu tür ziynet eşyaları gelin başlıklarını süslemek için kullanılır.

Çorum yöresinde geleneksel kadın başlıkları, yerel kimliğin, sosyal hayatın ve estetik anlayışın bir yansıması olarak zengin bir süsleme kültürüne sahiptir. Her detay, yöresel yaşamın bir sembolü olarak kadınların başlıklarına işlenmiştir.

Görsel 3: Çorum gelin başı örneği Aleyçin (URL 1).

Literatürde; al renk adını içeren çiğdem çiçeği'ni ifade eden Aleyçin (Bayraktar, 2005, s.47).

Bazı başlıklar, günlük yaşamda kullanılmak üzere daha sade tasarlanmıştır. Ancak bu tür başlıklar da yöresel süsleme öğeleri taşır ve yerel geleneklerin bir yansımasıdır.

Fes (Canfes): Çorum kadın fesi, başa oturamayacak kadar küçüktür, erkek feslerindeki püsküllerden daha uzun püsküllüdür. Püskül renkleri genellikle siyah olmakla beraber renkleri de kullanılır. Canfes üç parmak eninde ve makara şeklinde yapılıdır. Tepesi incilerle süslenir. Tepesinin ortasında büyük bir mahmudiye altını vardır. Kenar kısımlarına ise üst üste, sık sık yirmilik altınlar dikilir. Bu altınlara da “ tepelik altını” denir. Daha küçük altınlarda fesin alın üzerine gelen kısımlarına dikilir, “alın altını” ismini alır (Akgül ve Şentürk, 2016 s.74).

Canfes başlık; Ayrıca, yörede kırmızı ve mor şeklinde küçük dar feslere de canfes denildiği bilinmektedir. Bu fesin tepesi ve kenar kısımları inciler ve altınlar ile süslenmektedir. Kenar kısmı giysin rengine uygun çeki denen kumaş ile bağlanır. Arka kısımda ise uzun ipek püsküller kullanılmaktadır. Enekçek; Bir kadın süsüdür. Bu süsün bir ucu sağ kulak üstünden kopça ile Kısıklı'ya, diğer ucu da çene altından geçirilerek yine fes kenarındaki Kısıklı 'ya kopça ile takılır. Keçik; İpekten de yapıldığı olur ama yaşlı kadınlar bunu yazmadan da yapar. Tepeden çene altına bağlanır (URL 2).

Canfes; Bu kumaşın Çorum'da bilinen çeşitleri; mor cengârî canfes, damataşı canfes, çatmalı canfes. Cenber: Çorum'da ninelerin örtüsüdür. Oyaly, ipek başlı, sırmalı, çatal ipekli, çift kenarlı gibi çeşitleri vardır. (Ertekin, 1944, s.14).

Görsel 4: Geleneksel kadın başlığı örneği (Salman, 2007, s.30).

2. YÖNTEM

Çalışma Çorum ili geleneksel kadın başlıklarının kullanıldığı başlık örneklerinin incelenmesinden oluşmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yönteminde betimsel model kullanılmıştır.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çorum ili geleneksel kadın başlıkları, bölgenin zengin tarihî ve kültürel yapısını yansıtan önemli aksesuarlar arasında yer almaktadır. Çorum'un geleneksel kadın başlıkları, hem günlük kullanım, hem de özel günler için ayrı ayrı tasarlanmış, el işçiliği ve süsleme detaylarıyla öne çıkan kıymetli parçalardır. Bu başlıklar, geçmişte genellikle kadınların sosyal statüsünü, yaşını ve medeni durumunu belirlemek için kullanılmıştır. Ancak günümüzde endüstrileşmenin yaygınlaşması ve modern giysi anlayışıyla birlikte, geleneksel giyişi kültürü önemini yitirmiştir. Artık sadece düğün, tören vb. gibi özel gün ve gecelerde tercih edildiği bilinmektedir. Geleneksel giysilerin tamamlayıcı ögesi olan geleneksel kadın başlık örneklerine Günümüzde neredeyse sadece, bazı Etnografya müzelerinde ve aile koleksiyonlarında rastlamak mümkün hale gelmiştir.

Çalışma sonucunda, geleneksel kadın başlık örneklerinin günlük ve özel gün olarak ayrıldığı ve kullanılan süsleme özelliklerinin değerli boncuklar, pullar, telkâri, altınlar, aynalar ve gümüş zincirlerden oluştuğu, saç örgülerinde özellikle saç altının tercih edildiği görülmüştür. Ayrıca, bitki motiflerinin çok fazla tercih edildiği ve süsleme özelliklerinin ilçelere göre

değişim gösterdiği tespit edilmiştir. Genel anlamda, Çorum ve civarında baş süslemelerinde özellikle pamuklu ve ipekli dokuma kumaşların tercih edildiği ve çoğunlukla köylerde yaşlı kesimin yöresel kıyafetleri elinde tuttuğu belirlenmiştir. Genellikle atalardan devralınan bu başlıklarda, renk seçiminin çoğunlukla al, kırmızı, yeşil ve mor renklerden oluştuğu görülmüştür. Çalışmada, yöresel giysilerde kullanılan geleneksel başlıklarda kullanılan süsleme özelliklerinin, kültürel birikimi yansıttığı ve özellikle başlıklarda bitkisel motiflerin ve kuş tüylerinin kullanıldığı görülmektedir.

Çorum ili geleneksel kadın başlıklarının değerlendirildiği bu çalışmanın, alanla ilgili çalışanlar için yazılı kaynak oluşturacağı ve kültürel miras olarak var olan kadın başlıklarının gelecek nesillere aktarılması açısından çalışmanın teşvik edici bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, yapılan çalışma sonucunda, Çorum ili geleneksel kadın başlıkları ile ilgili yeterli kaynak olmadığı ve zengin kültüre sahip Çorum ili geleneksel kadın giysileri ile ilgili yeterli araştırma yapılması gerektiği önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Anonim. Çorum İl Yıllığı. Çorum Tepe ofset Ltd. Şirketi, 2003.
2. Aysal, N. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri*. CTTAD, X/22, Bahar, s. 3-32, 2011.
3. Arseven, C. E. *Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: Cilt II, 1973.
4. Akgül N. Ve Şentürk Z. *Yöresel Kadın Giyimi Analizi; Çorum İli Örneği*, Uluslararası Geçmişten geleceğe Sanat Sempozyumu ve Sergisi, 74, Çorum 2016.
5. Bayraktar, N. *Kavram ve Anlam Boyutunda Al, Kırmızı ve Kızıl*. International Jurnal of Central Asian Studies Mustafa Canpolat Armağanı, 10 (1). Seul, 2025.
6. Çorum Kültür Envanteri. Çorum Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Yayın ISBN: 978-605-378-018-2.
7. Ertekin, E. *Çorum Tarihinde Kadın Elbiseleri*. Çorumlu Dergisi, Sayı 49-50, s. 14-16, 1944.
8. Günay, S. *Gelişmekte olan Çorum Turizmi: Büyük Potansiyel, Yetersiz Tanınmışlık ve Umut Veren Turist Tatmini*. Ege Coğrafya Dergisi, 16 (1-2), 87-101, 2007.
9. Koçu, R. E. *Türk Giyim Kuşam Sözlüğü*. Sümer bank kültür yayınları, 1967.
10. Özsoy, F. *Karadeniz Bölgesi Türk Kadın Başlıklarının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2009.
11. Özdemir, B. & Geyik Değerli, N. *Aydın İli Geleneksel Kadın Başlıkları ve Desen Tasarım Uygulamaları*. International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:7, Issue:85; p:3107-3125, 2021.
12. Salman, F. *Çorum ve Civarında Geleneksel Giysilerin Özellikleri*. Atatürk Üniversitesi, Sanat Dergisi, Sayı: 12 s. 30-31. 2007.
13. Tansuğ, S. *Kültür Bakanlığı Sanat*. Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara, Sayı. 6, s. 91, 1977.
14. Tezcan, M. *Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 1. 1983.

15. Yılmaz, G. *Tokat Yöresi Folklor Kıyafetleri Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2005.

İnternet Kaynakları

Erişim Tarihi: 21.11.2024

URL 1: <https://tr.pinterest.com/rozandersim2162/gelin-ba%C5%9F%C4%B1/>

Erişim Tarihi: 21.11.2024

URL 2 : <https://corum.ktb.gov.tr/TR-58741/giyim-kulturu.html>

MEDİKAL TURİSTLERİN YENİDEN ZİYARET ETME NİYETLERİNDEKİ FARKLILIKLAR

Arş. Gör. Dr., Gamze ALP

Bitlis Eren Üniversitesi, Türkiye,

galp@beu.edu.tr - 0000-0002-6925-280X

ÖZET

Çalışmanın temel amacı Antalya destinasyonuna medikal ya da medikal olmayan amaçlarla gelerek medikal tedavi hizmetlerinden faydalanmış olan medikal turistlerin demografik profilini oluşturmak ve yeniden ziyaret etme niyetlerini araştırmaktır. Bu amaçla Antalya destinasyonunda medikal tedavi hizmeti almış olan medikal turistlerin cinsiyetleri, medeni durumları, yaş grupları, eğitim düzeyleri, hangi milliyetlerden oldukları, gelir düzeyleri, Antalya'ya daha önce kaç kez geldikleri, kalış süreleri ve aldıkları medikal tedaviler gruplandırılmıştır. Sonrasında her iki grupta yer alan medikal turistlerin yeniden ziyaret etme niyetleri ortalamaları karşılaştırılmıştır. Çalışma sonunda medikal amaçlarla gelen medikal turistler arasında erkeklerin, 34-42 yaş grubunun, Almanların, dış tedavisi almak için gelenlerin çoğunlukta olduğu ve destinasyona ilk kez geldikleri belirlenmiştir. Medikal olmayan amaçlarla gelerek medikal tedavi hizmetlerinden faydalanan medikal turistler arasında ise yine erkek grubunun, 26-33 yaş aralığının, diğer grupta yer alan milliyetlerin ve diğer tedavi hizmetlerinden faydalananların çoğunluğu oluşturduğu ve daha önce destinasyona 2-3 kez geldikleri belirlenmiştir. Her iki medikal turist grubunun ortak olarak ön lisans ya da lisans eğitimi veren kurumlardan mezun oldukları ve destinasyonda 7-15 gün arasında kaldıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Medikal olmayan amaçlarla gelen medikal turistlerin destinasyonu yeniden ziyaret etme niyetlerinin ise daha fazla olduğu belirlenmiştir. Son olarak YZE ölçeğinin geliş amacı değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medikal, Medikal Turist, Yeniden Ziyaret Etme Niyeti

JEL Sınıflandırması: I0, L83, JI00

DIFFERENCES IN REVISIT INTENTIONS OF MEDICAL TOURISTS

ABSTRACT

The main purpose of the study is to create a demographic profile of medical tourists who have come to Antalya destination for medical or non-medical purposes and have benefited from medical treatment services and to investigate their intention to visit again. For this purpose, the gender, marital status, age groups, education levels, nationalities, income levels, number of times they have visited Antalya, length of stay and medical treatments received by medical tourists who have received medical treatment services in Antalya destination were grouped. Afterwards, the averages of the revisit intentions of the medical tourists in both groups were compared. At the end of the study, it was determined that among the medical tourists who came

for medical purposes, males, 34-42 age group, Germans, those who came for dental treatment were in the majority and they came to the destination for the first time. Among the medical tourists who came for non-medical purposes and benefited from medical treatment services, it was determined that the male group, 26-33 age group, nationalities in the other group and those who benefited from other treatment services constituted the majority and that they had visited the destination 2-3 times before. It was found that both medical tourist groups graduated from associate degree or undergraduate institutions and stayed in the destination between 7-15 days. It was determined that medical tourists who came for non-medical purposes were more likely to intend to visit the destination again. Finally, it was determined that the AI scale showed a significant difference according to the purpose of arrival variable.

Keywords: Medical, Medical Tourist, Revisit Intention

1. GİRİŞ

Tıbbi tedavi almak amacıyla farklı destinasyona seyahat etme eylemi olarak tanımlanan medikal turizm (Keckley & Underwood, 2008), artık ulusal sınırların ötesine geçmektedir (Snyder & Crooks, 2012). Küreselleşen dünyanın gelişimleri sonrasında tüketiciler, ihtiyaç duydukları tedaviler hakkında daha bilinçli kararlar almaktadırlar. Sonrasında ise tedavi alabilmek adına farklı destinasyonlara kolayca seyahat edebilmektedir. Bu yönüyle medikal turizm, medikal turistlerin hizmetlere daha hızlı ve daha ucuz erişebilmesine olanak tanımaktadır (Snyder & Crooks, 2012). Gelişmiş ülkelerde yaşayanlar, medikal tedaviler alabilmek için gelişmekte olan ülkeleri tercih etmektedir (Azadi vd., 2012). Bu ülkelerden biri olan Türkiye’de, 2021 yılında 729 592 kişi sağlık hizmeti almış ve bu hizmetin karşılığında ülkemiz 2 016 262 bin ABD doları gelir elde etmiştir. Türkiye’nin 2021 yılı turizm gelirininin 30 173 587 bin ABD doları olduğu düşünülürse, medikal turizm geliri bu pastada % 6.6 gibi bir orana sahiptir. Bu sayı 2022 yılında 1 381 807 kişiye ve 2 206 750 bin ABD doları gelire yükselmiştir. 2023 yılında bu rakam 1 538 643 ve 2024 yılının üçüncü çeyreğinde ise 1 154 575 kişi olarak açıklanmıştır (USHAŞ, 2024).

Ülkemize medikal tedavi almaya gelen ya da ülkemizden medikal tedavi almak amacıyla farklı destinasyonlara giden medikal turistlerin memnuniyeti ve yeniden ziyaret etme niyetleri, herhangi bir destinasyonun başarısını sağlamak için hayati unsurlar olarak kabul edilmektedir (Mai et al., 2019). Çünkü medikal turistinin destinasyonu yeniden ziyaret etme niyeti, yaptığı medikal işlemi tekrarlaması veya destinasyona yeniden gelmesini ifade etmektedir (Baker & Crompton, 2000). Medikal turistler aldıkları medikal hizmetlerden hoşnut olduklarında, yeniden ziyaret etme niyetleri de oluşmaktadır (Khasawneh & Alfandi, 2019). Medikal turizm pazarına yatırım yapmak isteyen medikal tesislerin, hastanelerin, estetik merkezlerinin medikal turist profillerini tanımaları, buna uygun olarak hizmetlerini güncellemeleri ve medikal turistlerin destinasyonu ya da medikal tesisleri yeniden ziyaret etmek isteyip istemeyeceklerini anlamaları gerekmektedir. Bu kapsamda araştırma Antalya’ya medikal ya da medikal olmayan amaçlarla gelerek medikal hizmet alan medikal turistlerin demografik değişkenlerini ve yeniden ziyaret etme niyetlerini anlamak amacıyla yapılmıştır. Demografik değişkenler kapsamında medikal turistlerin cinsiyetleri, medeni halleri, yaş aralıkları, eğitim seviyeleri, uyrukları, gelir düzeyleri, Antalya’ya daha önce kaç kez geldikleri, destinasyonda kalış süreleri ve aldıkları medikal tedaviler tablolştırılmıştır. Sonrasında her iki medikal turist grubunun

yeniden ziyaret etme niyeti ölçeğine verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları alınmış ve istatistiksel olarak karşılaştırılmıştır. Bu ortalamalara bakılarak hangi medikal turist grubunun destinasyonu yeniden ziyaret etmek niyetinin anlaşılması amaçlanmaktadır. Araştırma sonunda medikal turist profillerinin ve yeniden ziyaret etme niyetlerinin daha iyi anlaşılacak medikal tesislerin ve destinasyonların bu yönde gelişme göstermesi beklenmektedir.

1.1. Medikal Turist Çeşitleri

Uluslararası literatürde Wongkit & McKercher (2013) medikal turistleri 4 gruba (sadece tedavi için seyahat eden, kararsız, tatilci ve tatil ve tedaviyi birleştiren) ayırmaktadır. Tedavi planını önceden oluşturarak, bu planı gerçekleştirmek amacıyla seyahat eden kişi “sadece tedavi için seyahat eden medikal turist (*dedicated*)” grubunda yer almaktadır. Bu gruptaki turistler eğer ki karın bölgesinden yağ aldırma için seyahat etmeye karar verdiyse, belirlenen medikal tesise ulaşmak ve aklındaki tedaviyi almak için yolculuğa çıkmaktadır. İkinci gruptaki “kararsız (*hesitant*)” medikal turistlerin ilk amaçları içinde tedavi almak yer alsa da, bu turistler destinasyona gittikten sonra medikal tesise ve farklı tedavileri alıp almayacağına karar vermektedir. Şöyle ki, göğüs dikleştirme işlemi yaptırmaya karar veren bir turist bu amaçla seyahat etse de, hangi doktordan ve hastaneden hizmeti alacağına ya da kombine bir işlem yaptırıp yaptırmayacağına destinasyona geldikten sonra karar vermektedir. “Tatilci (*holidaying*)” medikal turistin önceden belirlediği bir medikal işlemi olmasına rağmen, çoğu zaman eğlenmek ve macera için seyahat etmektedir. Son olarak “tatil ve tedaviyi birleştiren (*opportunistic*)” medikal turistin önceliği eğlenmek olarak öne çıkmaktadır. Bu medikal turistler destinasyona geldikten sonra hangi medikal tedaviyi alacaklarına karar vermektedir.

Connell (2006) ve Heung et al. (2010), medikal turistlerin kendilerini medikal tedavi hizmetlerini almaya adanmış ya da tedavi ve tatili birleştirmek isteyebilen kişiler olduklarını öne sürmektedir. Medikal turistlerin seyahatlerindeki temel amaç, medikal tedavilerden faydalanmaktır (Brotman, 2010; Woodman, 2009). Medikal turistin seyahat etme kararında medikal tedavi almanın kısmen ya da tamamen etkili olabileceğini iddia eden görüşler de bulunmaktadır (Bookman & Bookman, 2007; Cohen, 2008; Pope, 2008). Reddy et al. (2010) ise, seyahat sırasında her hangi bir kaza geçiren kişilerin medikal turist kapsamında değerlendirilemeyeceğini iddia etmektedir. Buna göre Almanya’dan Türkiye’ye akraba ziyareti için gelen bir turist, havuza atarken ayağı kayıp düşerse hastanede aldığı tedavi sonucu medikal turist olarak sayılmamaktadır. Çünkü medikal turistler diğer turist tipleri gibi destinasyonu seçip, ilgi alanlarına göre aktivite aramamaktadır. Öncelikle ihtiyaç duydukları medikal tedavi türüne karar vermekte sonrasında da buna uygun olan destinasyon seçimini yapmaktadır (Bookman & Bookman, 2007). Bu nedenle de medikal tedavi planlarını destinasyondan ayrılmadan önce kararlaştırmaktadırlar (Khan & Deb, 2010.)

Cohen (2008) bu varsayımlara karşı gelen bir görüş ortaya koymuştur. Onun 5 aşamalı tipolojisi, “sadece turist”, “sadece hasta”, “tatilde tedavi edilen turist”, “tatil ve tedaviyi birleştirenler” ve “tatil yapan hasta”dan oluşmaktadır. Cohen (2008)’in tipolojisi sadece turist (herhangi bir amaçla sadece destinasyona ziyarette bulunan) ve tatilde tedavi edilen turisti (turistin destinasyonda bulunduğu süre içinde acil sağlık hizmetlerinden faydalanması) medikal turist olarak değerlendirmemektedir. Eğer ki bir turist destinasyona iş, akraba ziyareti gibi farklı

amaçlarla geldiye ya da bu amaçlarla geldiği destinasyonda kaldığı süre içinde acil tedavi hizmetlerine ihtiyaç duyduysa medikal turist olamamaktadır. Herhangi bir medikal tedaviyi alabilmek için destinasyona gelen ve tatil avantajlarından faydalanamayan “sadece hasta” ve “tatil yapan hasta” (temel amacı medikal hizmet almak olsa da tedavi sonrası tatil imkânlarından faydalanan) ise iyileşme süreçlerini hastane ortamında geçirip geçirmediğine göre hangi grupta yer aldıkları değişkenlik göstermektedir. 5 aşamalı tipoloji medikal tedavi almak için seyahat edenler ve tatille tedaviyi birleştirenleri medikal turist olarak kabul etmektedir.

Türkiye’de sağlık hizmetlerinden sorumlu Sağlık Bakanlığı’nın 30123 sayılı uluslararası sağlık turizmi ve turistin sağlığı hakkındaki yönetmeliği; uluslararası sağlık turistini uluslararası sağlık turizmi ve turistin sağlığı kapsamında sağlık hizmeti alan hasta olarak tanımlamaktadır. Bakanlığın yönetmeliği kapsamında uluslararası sağlık turizmi, “Sağlık amaçlı yurtdışından ülkemize geçici bir süreliğine gelen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan veya Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmakla birlikte yurtdışında ikamet eden gerçek kişilerin aldıkları her türlü sağlık hizmeti ile bunlarla ilgili destek hizmetleri” şeklinde tanımlanmaktadır. Turistin sağlığı ise; ülkemize herhangi bir nedenle geçici olarak gelen yabancı kişilerin (Türkiye Cumhuriyeti ile vatandaşlık bağı olmayan kişiler), ülkede buldukları süre zarfında aniden rahatsızlanmaları ve sağlık hizmeti almalarını içermektedir (Sağlık Bakanlığı, 2017). Buna göre; kalp ameliyatı olmak, burun estetiği yaptırmak, saç ektirmek, kemoterapi almak gibi sağlık amaçlarıyla ülkemize bir süreliğine gelen yabancı uyruklu vatandaşlar ya da yurt dışında yaşayan gurbetçi TC vatandaşları aldıkları her türlü sağlık hizmeti için uluslararası sağlık turisti olarak değerlendirilmektedir. Ülkemize aile ve akraba ziyareti, iş, tatil gibi farklı nedenlerle geçici süreliğine gelen kişiler ise (TC vatandaşı olmayan), kaldıkları süre içinde aldıkları ve acil olarak alacakları her sağlık hizmeti için sağlık turisti olarak ele alınmaktadır.

Tontuş (2021), uluslararası hasta sınıflandırmasını 4 grupta (medikal turist, turistin sağlığı kapsamında hizmet alan hasta, sağlık alanında ikili anlaşmalı ülkelerden gelen hasta ve sosyal güvenlik kurumuyla anlaşmalı ülkelerden gelen hasta) toplamaktadır. İngiltere de ya da ABD’de yaşayan birinin Çek Cumhuriyeti’ne medikal hizmet almak için gitmesi “medikal turist” olarak tanımlanmaktadır. Yunanistan’dan Türkiye’ye tatil yapmaya gelen bir turist kaza geçirmesi ya da rahatsızlanması sonrası medikal hizmet almak zorunda kalması “turistin sağlığı kapsamında hizmet alan hasta” kategorisinde yer almaktadır (Tontuş, 2021). Üçüncü olarak Sağlık Bakanlığı’nın bazı ülkelerle sağlık konusunda yapmış olduğu milletlerarası ikili anlaşmalar kapsamında Türkiye’ye gelen “sağlık alanında ikili anlaşmaları olan ülkelerden gelen hastalar” bulunmaktadır. Sağlık bakanlığı, imzaladığı protokol gereği ikili anlaşmalı ülkelerden getirdiği hastaları Türkiye’de tedavi etmektedir. Bu hastalar, kamu ya da üniversite hastanelerine bakanlık yazısı ile getirilmektedir. Sudan, Arnavutluk, Afganistan, Kıbrıs, Yemen, Kosova, Azerbaycan ve Bosna Hersek bu ülkelerden bazılarıdır. Son olarak “sosyal güvenlik kurumuyla anlaşmalı ülkelerden gelen hastalar” ise, genellikle Avrupa’da çalışan Türk vatandaşları için oluşturulmuştur. Bu anlaşmanın çerçevesi SGK kapsamındaki sosyal güvenlik sözleşmeleri ile belirlenmiştir. Anlaşma, protokolün gerçekleştirildiği ülkelerdeki vatandaşları ve orada yaşayan Türk vatandaşlarını kapsamaktadır. SGK’nın anlaşmalı olduğu bir ülkeye tatil amacıyla gidildiğinde, yaşanacak acil durumlar için bu kapsamda hizmet alınmaktadır. Medikal

bakım ücretlerinde anlaşma gereği SUT (Sağlık Uygulama Tebliği) ücreti geçerli olmaktadır (DAKA, 2023). SUT; sosyal güvenlik kurumunca finansmanı sağlanan sağlık hizmetleri için belirlenen bedeldir (Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği, 2023). Karşılıklılık ilkesi kapsamında ülke vatandaşlarına sunulan sağlık hizmetinin aynısı geçerli olmaktadır.

Wongkit & McKercher (2013), medikal amaçla gelen, medikal olmayan amaçla gelse de medikal hizmet alan, tatil ve tedaviyi birleştiren turist tiplerini medikal turist olarak kabul etmiştir. Connell (2006), Heung et al. (2010) ve Cohen (2008), medikal tedavi amacıyla gelen ya da tatil ve tedaviyi birleştirenleri medikal turist kapsamında değerlendirmiştir. TC Sağlık Bakanlığı yönetmeliği, TC vatandaşı olsun ya da olmasın yurt dışından ülkemize medikal tedavi almak için gelenleri sağlık turisti olarak kabul etmektedir. Bunun yanında aynı yönetmelik, TC vatandaşı olmayan ve ülkemize farklı amaçlarla gelerek medikal ya da acil sağlık hizmetlerinden yararlananları da aynı grupta değerlendirmektedir. Tontuş (2021) ise uluslararası hasta sınıflandırması altında medikal turistleri gruplandırmıştır. Ona göre medikal tedavi hizmeti almak için uluslararası seyahat eden kişiler medikal turist olarak kabul görürken, seyahati sırasında sağlık hizmeti alan ve ikili anlaşmalarla ülkemize sağlık hizmeti almaya gelen kişiler hasta kategorisinde ele alınmaktadır. Araştırma kapsamında Wongkit & McKercher (2013), Connell (2006), Heung et al. (2010), Cohen (2008) ve TC Sağlık Bakanlığı yönetmeliğine uygun olarak medikal turistler 2 gruba ayrılmış, demografik profilleri ve YZE niyetleri bu kapsamda değerlendirilmiştir.

1.2. Yeniden Ziyaret Etme Niyeti Ölçeği

Tekrar ya da yeniden ziyaret etme niyeti (YZE), turistlerin çeşitli faaliyetleri ve etkinlikleri deneyimledikten sonra destinasyonu tekrar ziyaret etme isteklerini ifade etmektedir (Wong et al., 2015). YZE, bir davranış biçimi (davranışsal niyet), geri gelme arzusu, olumlu ağızdan ağıza iletişim sağlaması, beklenenden daha uzun süre kalınması ve alışveriş yapılması arzusudur (Zeithaml et al., 2009). YZE, daha önce hizmet almış ya da destinasyonu ziyaret etmiş olan tekrarlı tüketicileri hedef almaktadır (Huang & Hsu, 2009). Destinasyonlar, turistlerin YZE niyetlerini anlamaya önem vermektedir. Çünkü tekrarlı gelen turistleri elde tutmak, yeni turistleri çekmeye çalışmaktan daha ucuza mal olmaktadır (Um et al., 2006; Park & Yoon, 2009). Park & Yoon (2009), tekrarlı ziyaretçilerin daha fazla döviz bıraktıklarını ifade etmektedir. Farklı araştırmalarda ise tekrarlı gelen ziyaretçilerin destinasyonda daha uzun süre kaldıkları, harcama eğilimlerinin yüksek olduğu, daha memnun oldukları ve olumlu aktarımlar yaptıkları ifade edilmektedir (Lehto et al., 2004; Zhang et al., 2014; 2018).

YZE, bir destinasyonu tekrar ziyaret etme isteğidir. Tüketicilerin ya da turistlerin aynı yere geri dönme isteği veya planıdır (Chen & Funk, 2010). Chen et al. (2011) tekrarlı ziyaretin amacının aynı destinasyonda aynı hisleri yaşayabilmek olduğunu belirtmektedir. YZE niyeti; tüketicilerin ziyaret ettikleri yerlere ilişkin değerlendirmeleri, gelecekteki davranışlarının bir resmi ya da memnuniyetle sonuçlanan deneyimlerinin bir sonucu olarak da ifade edilmektedir (Som et al., 2012). Huang et al. (2015), turistlerin geri dönme niyetinin aynı destinasyonu YZE niyeti olduğunu savunmuştur. Stylos et al. (2016) YZE niyetini, belirli bir zaman diliminde aynı destinasyonu ikinci kez ziyaret etme isteği olarak tanımlamıştır. Bu yönüyle tüketim sonrası gerçekleşen bir davranış olarak da görülebilmektedir (Cole & Scott, 2004). Bu davranış

ziyaretçilerin yapılan aktiviteyi tekrarlaması veya ziyaret ettiği destinasyona tekrar gitme isteği ile sonuçlanmaktadır (Baker & Crompton, 2000). Literatürde YZE niyetinin anlaşılmasında kullanılan farklı ölçekler yer almaktadır (Hallman et al., 2015; Japutra & Keni, 2020; Stylos et al., 2016; Supphellen & Nysveen, 2001; Kim et al., 2011). Örneğin Hallman et al. (2015) “*Destinasyonu yeniden ziyaret etme niyetindeyim*” ifadesini kullanarak tek maddeyle, Japutra & Keni (2020) 3 maddelik tek faktörlü bir ölçekle, Stylos et al. (2016) 4 maddelik tek faktörlü ölçekle, Supphellen & Nysveen (2001) “*Bu web sitesini tekrar ziyaret etme niyetindeyim*” ifadesiyle, Kim et al. (2011) ise “*Bu yemek etkinliğini tekrar ziyaret etme olasılığınız nedir?*” ifadesi ile YZE niyetlerini ölçmüştür.

Araştırma kapsamında YZE niyetini ölçmek için ise Blodgett et al. (1997) tarafından geliştirilen ve sonrasında Kassem & Lee (2004), Kassem et al., 2003, Jalilvand & Samiei (2012), Kim et al. (2013), Abubakar & İlkan (2016) ve Abubakar et al. (2017) tarafından kullanılan YZE niyeti ölçeği kullanılmıştır. Ölçek “Yakın gelecekte medikal tedavi için Türkiye’ye tekrar gelmeyi düşünüyorum”, Türkiye’deki bir hastaneyi tekrar ziyaret etme olasılığım çok yüksektir” ve “Türk hastanelerini daha sık ziyaret etmek istiyorum” ifadelerinden oluşmaktadır. Ancak Araştırma Antalya ilinde yapılacağı için “Türkiye” ifadeleri Antalya olarak değiştirilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

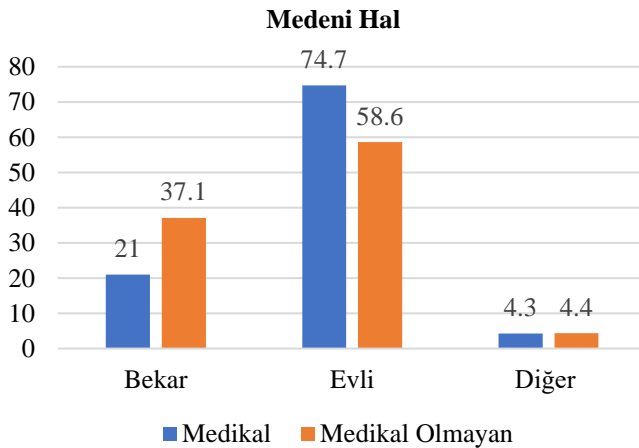
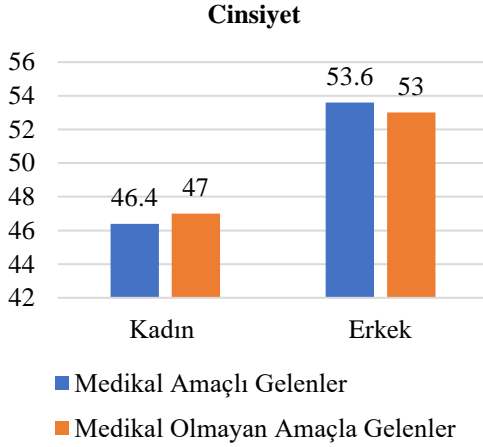
Çalışma, Antalya destinasyonunu medikal tedavi almak için tercih eden ya da Antalya destinasyonunda medikal tedavi alan medikal turistlerin demografik özelliklerini ve YZE niyetlerini anlamak için yapılmıştır. Bu amaçla Antalya destinasyonunda medikal tedavi hizmeti alan medikal turistler evren, Antalya’ya saç ekimi, estetik işlemler, diş operasyonları gibi medikal tedavi hizmetlerini almak için gelen ya da ziyareti sırasında medikal tedavi hizmeti almış olan medikal turistler (tatil, akraba ziyareti gibi amaçlarla gelmiş olmasına rağmen medikal tedavi hizmeti almış olan ya da tatil ve tedaviyi birleştirenler gibi) örneklem olarak kabul edilmiştir. Farklı amaçlarla gelmiş olmasına rağmen medikal tedavi hizmeti almaya karar veren ya da almak zorunda kalan medikal turistlerin çalışmaya dahil edilmesindeki amaç örneklemi kolaylaştırmaktır. Çalışmanın yapıldığı dönemde katılımcılar tatil, iş seyahati ve akraba ziyareti gibi sebeplerle de gelseler, medikal tedavi kapsamındaki hizmetlerden yararlandılarsa örnekleme dahil edilmiştir. Örneklem seçiminde Türkiye’de ikamet etmemesi ve yabancı uyruklu olması gibi kriterler konulduğundan örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme, sınırlı özelliklere sahip örneklemelerde kullanılan olasılıksız bir örnekleme yöntemidir (Erkuş, 2005). Örneğin araştırmacılar, medikal turizm hizmet belgesine sahip olan medikal tesislerde çalışan ve en az 1 yabancı dile sahip olan doktorlara anket uygulamak için amaçlı örnekleme yöntemini kullanmaktadır. Sadece İngilizce dilinde hazırlanan anket medikal turistlere yüz yüze uygulanmıştır. Örneklem kapsamında 484 medikal turiste ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında demografik değişkenler dahil 12 soru sorulmuştur. Her bir soru için 5, 10 ya da 20 gözlemin toplanması gerektiği kuralı düşünüldüğünde örneklem sayısının yeterli olduğu görülmektedir (Çokluk vd., 2012; Aksu vd., 2017; Tavşancıl, 2018).

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında medikal turistlere cinsiyet, yaş, medeni hal, meslek, eğitim, uyruk, aylık gelir, daha önce Antalya'yı kaç kez ziyaret ettikleri, kalış süreleri ve aldıkları medikal tedaviler gibi sorular yönlendirilmiştir. Bu soruların oluşturulmasında Hwang et al. (2018) ve Shahijan et al. (2015)'in çalışmalarından yararlanılmıştır. Sonraki bölümde katılımcıların YZE niyetleri incelenmiştir. YZE niyetini ölçmek için ise Blodgett et al. (1997) tarafından geliştirilen ve sonrasında Kassem & Lee (2004), Kassem et al. (2003), Jalilvand & Samiei (2012), Kim et al. (2013), Abubakar & İlkan (2016) ve Abubakar et al. (2017) tarafından da kullanılan YZE niyeti ölçeği kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Şekil 1 ve şekil 2 medikal amaçlı gelerek medikal tedavi alan katılımcıların %53.6'sının erkek, büyük çoğunluğunun evli (%74.7), %46.4'ünün ise kadınlardan oluştuğunu göstermektedir.

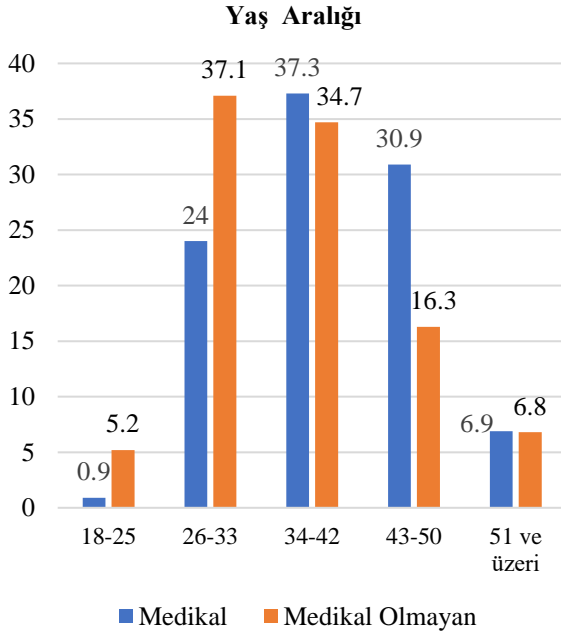

Şekil 1. Katılımcıların cinsiyet profilleri

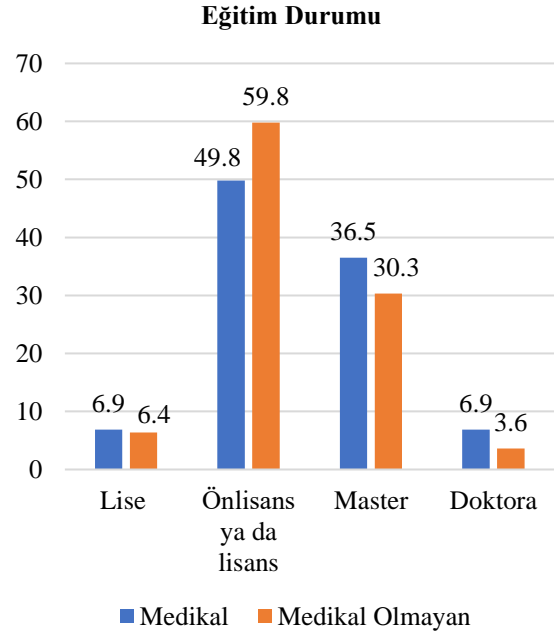
Şekil 2. Katılımcıların medeni halleri

Medikal olmayan amaçlarla gelerek (tatil, iş seyahati, akraba ziyareti vb.) medikal tedavi hizmeti alan ya da almak zorunda kalan katılımcıların ise %53'ünün erkek, %58.6'sının evli ve %47'sinin ise kadın olduğu görülmektedir. Farklı amaçlar için gelirse de medikal tedavi alan

katılımcıların cinsiyet profillerinin neredeyse eşit şekilde dağılım gösterdiği, medeni durum açısından ise büyük çoğunluğunun evli bireylerden oluştuğu anlaşılabilmektedir.

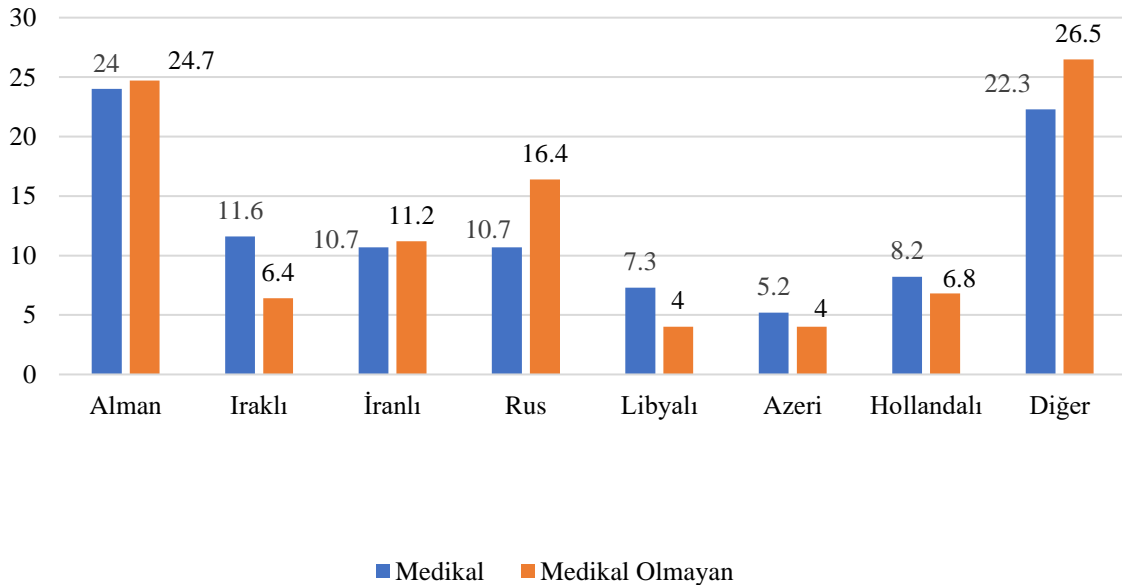
Şekil 3. Katılımcıların yaş profilleri

Şekil 4. Katılımcıların eğitim durumları

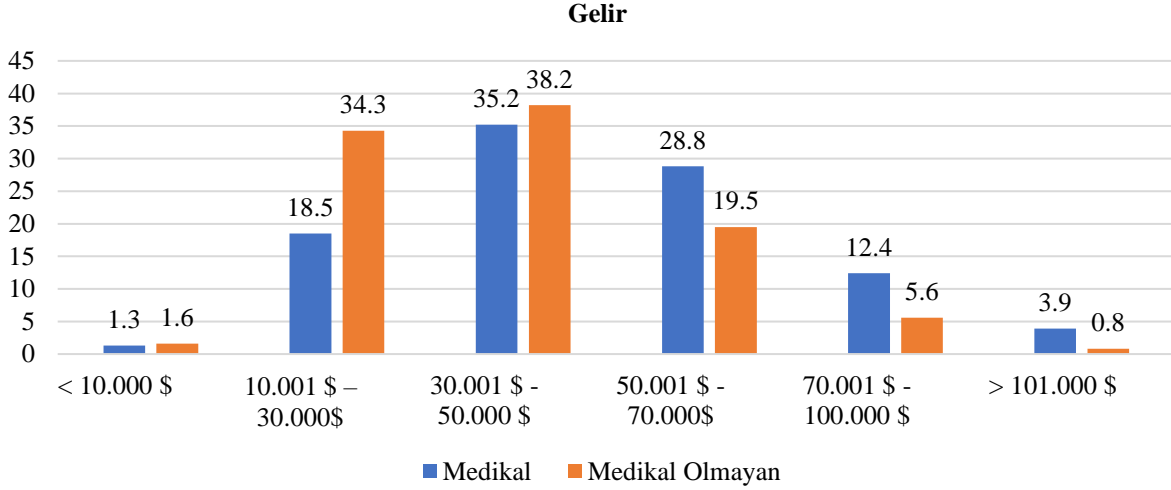
Şekil 3 katılımcıların yaş aralıklarını, şekil 4 ise eğitim durumlarını görselleştirmektedir. Medikal amaçlı gelen katılımcıların büyük çoğunluğu 34-42 (%37.3) yaş aralığında iken, medikal olmayan amaçla gelen medikal turistlerin daha küçük bir yaş grubu olan 26-33 (%37.1) aralığında olduğu görülmektedir. Eğitim durumları açısından yüksek lisans yapanların sayısı (medikal amaçlı medikal turistler için %36.5; medikal amaçlı olmayan medikal turistler için %30.3) azımsanmayacak olsa da, her iki grupta ön lisans ya da lisans mezunlarının (%49.8; %59.8) sayısının çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır.

Uyruk

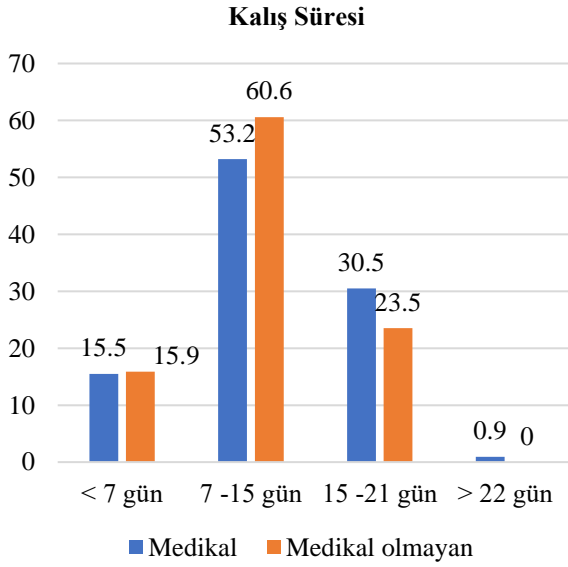
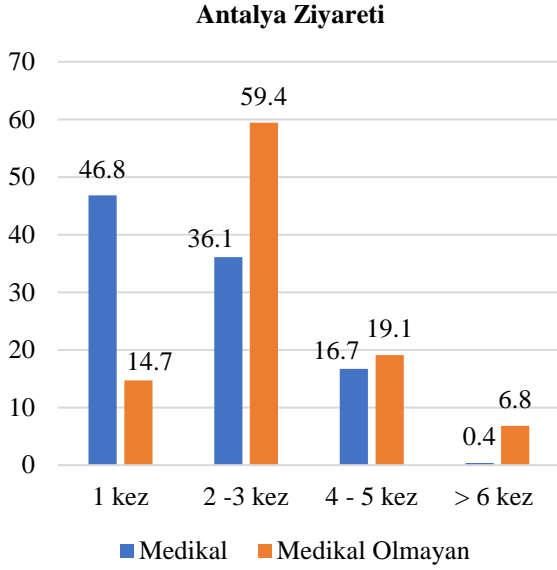
Şekil 5. Katılımcıların milliyet profilleri

Şekil 5 medikal turistlerin etnik kökenlerini gruplandırmaktadır. Medikal amaçlı gelen katılımcılar arasında milliyet açısından Alman grubun (%24) yoğun olduğu görülmektedir. 2. grupta ise farklı milliyetlerin (Bulgaristan, Fransa, Belçika, İspanya vb.) çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 6. Katılımcıların gelir düzeyleri

Şekil 6’da gelir düzeyleri sıralanmıştır. Buna göre her iki medikal turist grubu da 30 000 – 50 000 bin dolar aralığında (1. grup %35.2; 2. grup %38.2) bir aylık gelire sahiptir.

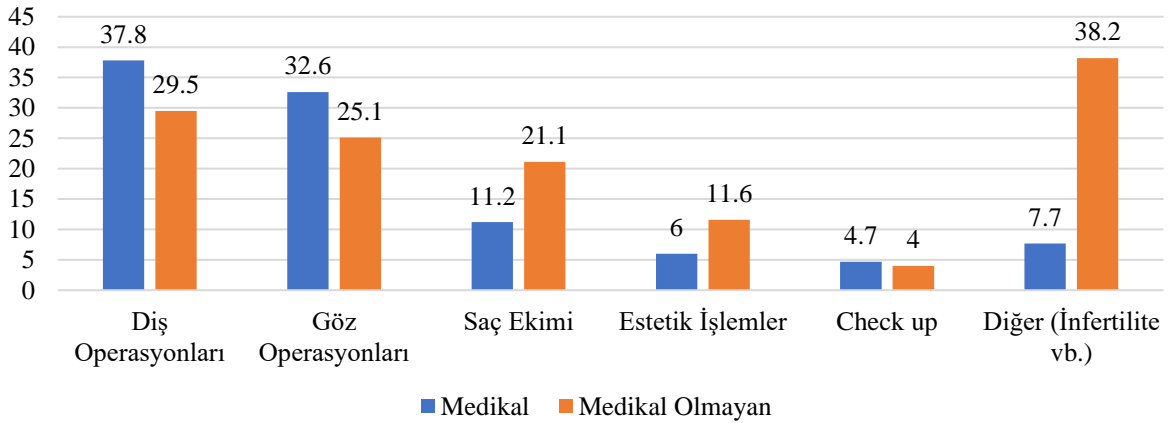
Şekil 7. Antalya'yı ziyaret sıklıkları

Şekil 8. Antalya'da kalış süreleri

Şekil 7'de medikal hizmet almak için gelen medikal turistlerin Antalya destinasyonuna ilk kez geldikleri görülürken, diğer grup katılımcılarının 2 -3 kez (%59.4) geldikleri ve tekrarlı ziyaretçi oldukları anlaşılmaktadır. Şekil 8 her iki grup katılımcılarının 7 - 15 günlük bir süre aralığında Antalya destinasyonunda kaldıklarını göstermektedir.

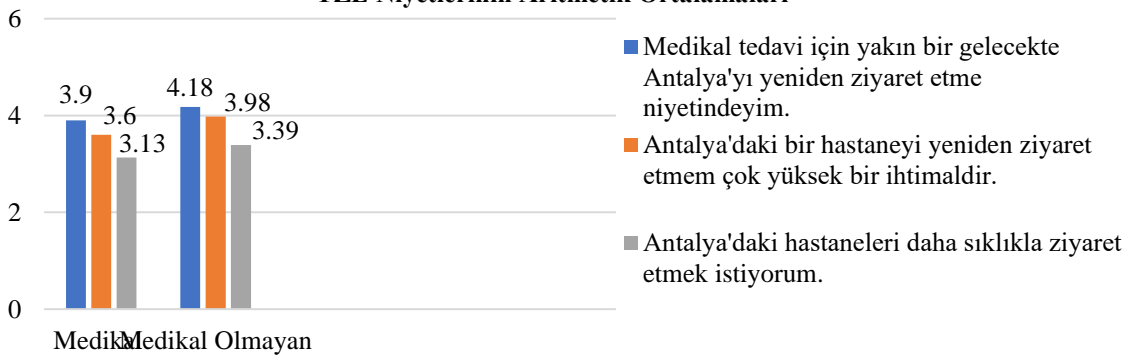
Alınan Medikal Tedaviler

Şekil 9. Katılımcıların aldıkları medikal tedaviler

Şekil 9 medikal amaçlı gelen medikal turistlerin en çok diş (%37.8) ve göz (%32.6) hizmetlerinden faydalandığını göstermektedir. Bu amaçlarla gelen katılımcılardan yaklaşık olarak her 3 kişiden 1'i diş tedavisi almıştır. Medikal amaçla gelmeyen medikal turistlerin ise diğer (%38.2) kapsamındaki medikal tedavilerden (tüp bebek, çocuk sahibi olmak için yapılan tedaviler, tedavi sonrası kontrol, hastalık teşhisi gibi) faydalandığı anlaşılmaktadır.

YZE Niyetlerinin Aritmetik Ortalamaları

Şekil 10. Katılımcıların YZE niyetleri ortalamaları

Şekil 10'da örnekleme yer alan katılımcıların YZE ile ilgili cevaplarının aritmetik ortalamaları yer almaktadır. Medikal ve medikal olmayan amaçla gelen medikal turistler arasında "Medikal tedavi için yakın bir gelecekte Antalya'yı yeniden ziyaret etme niyetindeyim" ifadesi 3.9 ve 4.18 ile en yüksek değerleri alırken "Antalya'daki hastaneleri daha sıklıkla ziyaret etmek istiyorum" ifadesi en düşük ortalamaları (3.13 ve 3.39) almıştır. Medikal amaçla gelen medikal turistlerin ifadelerine verdikleri yanıtlar arasında çok büyük farklar olmadığı anlaşılmaktadır. Geliş amaçları fark etmeksizin Antalya destinasyonunda medikal tedavi hizmeti almış olan medikal turistlerin destinasyonu yeniden ziyaret etmeye istekli oldukları söylenebilmektedir.

Tablo 1 Geliş Amaçlarına Göre YZE Ölçeğinin Karşılaştırması

Değişkenler	Geliş amacı	N	$\bar{x}$	ss	t	p
-------------	-------------	---	-----------	----	---	---

İfade 1	Medikal	233	3.90	.878	-3.415	.001
	Medikal olmayan	251	4.18	.886		
İfade 2	Medikal	233	3.60	1.046	-4.175	.001
	Medikal olmayan	251	3.98	.944		
İfade 3	Medikal	233	3.13	1.048	-2.578	.010
	Medikal olmayan	251	3.39	1.148		
YZE ort.	Medikal	233	3.54	.733	-4.497	.001
	Medikal olmayan	251	3.84	.750		

p<0.05

H₁= Medikal ve medikal olmayan amaçlarla gelen medikal turistlerin YZE niyetleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Tablo 1’de medikal ve medikal olmayan amaçlarla gelen medikal turistlerin YZE ortalamaları istatistiksel olarak karşılaştırılmıştır. YZE ölçeğinden elde edilen skorların ortalaması ile ifadelerinden elde edilen skorların geliş amaçlarına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Tablo 1 incelendiğinde YZE ölçeğinin her bir ifadesinin geliş amacı değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir (p<0.05). İfade 1, 2 ve 3 için medikal olmayan amaçla gelen medikal turistlerin YZE ortalamaları ($\bar{x} = 4.18$; $\bar{x} = 3.98$; $\bar{x} = 3.39$) medikal amaçlı gelenlerden daha yüksek olarak belirlenmiştir. YZE ölçeğinden elde edilen toplam skor bakımından da medikal olmayan amaçlarla gelenlerin daha yüksek ortalamaya ($\bar{x} = 3.84$) sahip olduğu belirlenmiştir. Yüksek ortalama medikal turistlerin destinasyonu yeniden ziyaret etmeye istekli oldukları anlamına geldiğinden, bu sonuçlara göre medikal olmayan amaçlarla gelen medikal turistlerin destinasyona tekrar gelmek için daha istekli oldukları söylenebilmektedir.

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışma kapsamında Antalya destinasyonunda medikal tedavi hizmeti alan medikal turistlerin, demografik değişkenleri ve YZE niyetleri incelenmiştir. Antalya bölgesine gelen medikal turistlerin incelenmesiyle, ilgili alan yazına ve medikal turizm hizmeti veren tesislere yardımcı olunacağı düşünülmektedir. Antalya destinasyonuna gelen medikal turistlerin profillerini (cinsiyetleri, yaşları, medeni halleri, eğitim seviyeleri, gelir düzeyleri, uyrukları) bilmek, tekrarlı ziyaret sayılarını öğrenmek, kalış sürelerini bilmek ve aldıkları medikal tedavileri listelemek sunulacak hizmetlerin geliştirilmesini ve gruplandırılmasını kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Katılımcıların YZE niyetlerinin incelenmesi ile medikal turistlerin aldıkları medikal işlemleri tekrarlayıp tekrarlamayacakları, aynı destinasyonu tercih edip etmeyecekleri ve il genelindeki medikal tesislerden tekrar hizmet almayı isteyip istemedikleri incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak anket formu Antalya’ya medikal tedavi hizmeti almak için gelen ya da ziyareti sırasında medikal tedavi hizmeti almış olan medikal turistlere uygulanmıştır.

Çalışma sonunda elde edilen verilere göre cinsiyet ve medeni hal değişkenleri açısından hem medikal amaçla hem de medikal olmayan amaçlarla gelen medikal turistler arasında erkek (medikal gruptaki erkek katılımcılar %53.6, medikal olmayan gruptaki erkek katılımcılar %53)

ve evli (medikal gruptaki evli katılımcılar %74.7, medikal olmayan gruptaki evli katılımcılar %58.6) katılımcıların çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Medeni durum değişkeninin tüketici davranışlarında etkili bir rol aldığı bilinmektedir (Ragavan et al., 2014). Evli olmanın, özellikle de iki maaşlı bir hanenin mevcut medikal tedavi masraflarını karşılama olasılığını artırdığı ve seyahat sırasında yanınızda güvenilir birinin olması duygusunun medikal turist olma isteğini artırabileceği düşünülmektedir (Guy et al., 2015). Medikal turistlerin farklı destinasyonlarda medikal tedavi almak için verecekleri kararlarda da sağlık sigortasının geçerliliği, gelir seviyeleri, etnik kökenleri, eğitim düzeyleri, yaş aralıkları ve medeni halleri etkili olabilmektedir (Gan & Frederick, 2015). Çalışmada erkek medikal turistlerin sayıca fazla olması, kadınlara göre medikal turizme katılma isteklerinin daha fazla olduğunu gösteren çalışma sonuçları ile uyum göstermektedir (Guy et al., 2015). Yaş grupları açısından medikal amaçla gelenlerin 34-42 (%37.3) yaş aralığında olduğu medikal olmayan amaçlarla gelenlerin ise 26-33 (%37.1) yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Lunt & Carrera (2010), çalışmasında orta yaş grubunun seçmeli medikal prosedürlere daha fazla ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir.

Eğitim seviyeleri açısından her iki grupta da ön lisans ve lisans mezunlarının çoğunlukta olduğu göze çarpmaktadır. Literatür, eğitim ve tedavi arama ihtiyacını doğru orantılı olarak eşleştirmektedir. Bireylerin eğitim seviyeleri arttıkça bilinçleri de artacağından sağlıklarını iyileştirme ve iyi seviyede tutma adına doktora gitme istekleri de o kadar fazla olmaktadır (Ichoku & Leibbrandt, 2003; Lantz et al., 2001).

Medikal turistlerin orta gelir düzeyine sahip olduğunu gösteren araştırma sonuçlarına (Horowitz & Rosensweig, 2008; Milstein & Smith, 2006) paralel olarak çalışma kapsamındaki katılımcıların da orta gelir düzeyinde oldukları görülmüştür. Medikal amaçla gelen medikal turistlerde Alman uyrukluların çoğunlukta olduğu medikal olmayan amaçlı gelenlerde ise diğer grubun fazla olduğu belirlenmiştir. Batılı ülkelerde yaşayan insanların batılı olmayan ülkelerin vatandaşlarına göre yeniliklere daha eğilimli olduğu ifade edilmektedir (Dwyer et al., 2005). Bu turist grubunun medikal ya da farklı amaçlarla farklı destinasyonlara seyahat etme konusunda daha meraklı ve istekli oldukları düşünülmektedir (Nguyen et al., 2020). Yeni şeyler deneyimleme isteği, gitmek istenen destinasyonun kültürüne, diline aşina olmak gibi faktörler destinasyona gitmeye karar vermede etkili olabilmektedir (Altın et al., 2011). Turistlerin daha önceki ziyaret deneyimleri onlardaki endişeyi azaltarak aşinalık yaratmaktadır (Horowitz & Rosensweig, 2008).

Araştırma kapsamındaki medikal amaçla gelen medikal turistlerin 1 kez, medikal amaçla gelmeyerek medikal turist kapsamına girenlerin ise 2-3 kez gelmesinin, geldikleri dönemde 7-15 gün arasında kalmalarının destinasyonu seçme kararlarını kolaylaştırdığı düşünülmektedir. Son olarak medikal amaçla gelen medikal turistlerin en çok dış tedavisi aldığı, ikinci grubun ise diğer kapsamındaki medikal hizmetlerden yararlandığı görülmüştür. Antalya İl kültür ve Turizm müdürlüğü (2022) verilerine göre il özellikle son yıllarda göz ve dış tedavilerinde, organ nakillerinde ve kadın doğum hastalıklarında ilk tercih edilen iller arasında yer almaktadır. Türkiye Sağlık Vakfı (2023), medikal turistlerin Türkiye'yi dış tedavileri için sıklıkla tercih ettiğini belirtmektedir. Ülke, uygun fiyatlı dış tedavileri ile medikal turistlere %50 -70 oranında tasarruf elde ettirebilmektedir. Dış alanındaki medikal tesisler uygun fiyatlarının yanı sıra kalitesi, hizmet standartları ve alanında uzmanlaşmış dış hekimleri ile de ilgi çekmektedir.

Medikal ve medikal amaçlı gelmeyen medikal turistler arasındaki YZE niyetleri karşılaştırıldığında, medikal olmayan amaçla gelen medikal turistlerin Antalya'yı YZE niyetlerinin yüksek olduğu (ort:4.18), destinasyondaki hastaneleri yüksek ihtimalle yeniden ziyaret edecekleri (ort:3.98) ve destinasyonda bulunan hastaneleri daha sıklıkla ziyaret etmek istedikleri (ort:3.39) anlaşılmaktadır. Medikal turistlerin memnuniyeti ve YZE niyetleri, herhangi bir destinasyonun başarısını sağlayan hayati unsurlar olarak kabul edilmektedir (Mai et al., 2019). Çünkü medikal turistlerin destinasyonu YZE niyetleri, yaptığı medikal işlemi tekrarlaması veya destinasyona yeniden gelmesini ifade etmektedir (Baker & Crompton, 2000). Medikal turistler aldıkları medikal hizmetlerden hoşnut olduklarında, YZE niyetleri de oluşmaktadır (Khasawneh & Alfandi, 2019). Bu nedenle bu konunun literatürde daha fazla araştırılmasının ve bu çalışmaların çoğalmasının, gelecek medikal turist sayılarının artırılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında son olarak medikal ve medikal olmayan amaçlarla gelen medikal turistlerin YZE ortalamaları istatistiksel olarak karşılaştırılmıştır. YZE ölçeğinden elde edilen skorların ortalaması ile ifadelerinden elde edilen skorların geliş amaçlarına göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Sonuç olarak YZE ölçeğinin her bir ifadesinin geliş amacı değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p < 0.05$). YZE ölçeğinden elde edilen toplam skor bakımından da medikal olmayan amaçlarla gelenlerin daha yüksek ortalamaya ($\bar{x} = 3.84$) sahip olduğu belirlenmiştir. Yüksek ortalama medikal turistlerin destinasyonu yeniden ziyaret etmeye istekli oldukları anlamına geldiğinden, bu sonuçlara göre medikal olmayan amaçlarla gelen medikal turistlerin destinasyona tekrar gelmek için daha istekli oldukları söylenebilmektedir.

Çalışma temel olarak, Antalya destinasyonuna medikal ya da medikal olmayan amaçlarla gelen medikal turistlerin demografik profilinin çıkarmaya ve YZE niyetlerinin hangi grupta daha yüksek olduğunu öğrenmeye odaklanmıştır. Bu amaçla yapılan çalışma ile medikal turistlerin daha iyi anlaşılması sağlanacak ve YZE niyetlerini artıracak çalışmaların yapılmasına yardımcı olunacaktır. Çalışmayı devam ettirecek araştırmacıların bazı sınırlamalara dikkat etmesi gerekmektedir. Gelecekteki çalışmaların katılımcı sayılarını artırmaları ve daha büyük örneklerle çalışmaları tavsiye edilmektedir. YZE niyetinin yanına eklenecek ek ölçekler ile YZE niyetini etkileyen etmenlerin belirlenmesine çalışılmalıdır. Medikal turistlerin demografik özelliklerini inceleyen soruların çoğaltılması da gelecek çalışmalara farklı sonuçların kazandırılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abubakar, A. M., & Ilkan, M. (2016). Impact of online WOM on destination trust and intention to travel: A medical tourism perspective *Journal of Destination Marketing & Management*, 5(3), 192-201. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2015.12.005>
- Abubakar, A. M., Ilkan, M., Al-Tal, R. M., & Eluwole, K. K. (2017). eWOM, revisit intention, destination trust and gender. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 31, 220-227. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2016.12.005>

- Aksu, G., Eser, M. T. & Güzeller, C. O. (2017). *Açımlayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi ile Yapısal Eşitlik Modeli Uygulamaları*. Detay Yayıncılık.
- Altın M, Minish S, & Derya K. (2011). *Consumer decision components for medical tourism: a stakeholder approach*. 16th Graduate Students Research Conference in Hospitality and Tourism, University of Massachusetts.
- Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2022). Sağlık Turizmi, <https://antalya.ktb.gov.tr/TR-175451/saglik-turizmi.html> (Erişim Tarihi: 14.06.2021).
- Azadi, F., Maleki, M., Tabibi, S. J., & Azmal, M. (2012). A medical tourist perception of Iranian hospital quality: Limited employee foreign language skills negatively impact communication. *International Journal of Hospital Research*, 1(2), 85-90.
- Baker, D. A., & Crompton, J. L. (2000). Quality, satisfaction and behavioral intentions. *Annals of Tourism Research*, 27(3), 785–804. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(99\)00108-5](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00108-5)
- Blodgett, J. G., Hill, D. J., & Tax, S. S. (1997). The effects of distributive, procedural, and interactional justice on postcomplaint behavior. *Journal of Retailing*, 73(2), 185-210. [https://doi.org/10.1016/S0022-4359\(97\)90003-8](https://doi.org/10.1016/S0022-4359(97)90003-8)
- Bookman, M. Z., & Bookman, K. R. (2007). Offshore Doctors: The Demand for Medical Tourism. In *Medical Tourism in Developing Countries* (pp. 41-64). New York: Palgrave Macmillan US.
- Brotman, B. A. (2010). Medical tourism private hospitals: Focus India. *Journal of Health Care Finance*, 37(1), 45-50.
- Chen, K. Y., Huan, T. C., & Thongma, W. (2011). *Developing the Volunteer Tourist's Revisit Intention Model: Taiwan Experience*, World Research Summit for Tourism and Hospitality, 10-13 December 2011, Hong Kong.
- Chen, N., & Funk, D. C. (2010). Exploring destination image, experience and revisit intention: A comparison of sport and non-sport tourist perceptions. *Journal of Sport & Tourism*, 15(3), 239-259. <https://doi.org/10.1080/14775085.2010.513148>
- Cohen, E. C. E. (2008). Medical tourism in Thailand. *AU-GSB e-journal*, 1(1).
- Cole, S. T., & Scott, D. (2004). Examining the mediating role of experience quality in a model of tourist experiences. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 16(1), 79–90. https://doi.org/10.1300/J073v16n01_08
- Connell, J. (2006). Medical tourism: Sea, sun, sand and... surgery. *Tourism Management*, 27(6), 1093-1100. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.11.005>
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Pegem Akademi.
- DAKA (2023) Sağlık turizmi Van destinasyonu fizibilite raporu, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<https://www.kalkinmakutuphanesi.gov>

v.tr/assets/upload/dosyalar/saglik-turizmi-van-destinasyonu-fizibilite-raporu.pdf
(Erişim Tarihi 22.12.2023).

- Dwyer, S., Mesak, H. I., & Hsu, M. K. (2005). An exploratory examination of the influence of national culture on cross-national product diffusion. *Journal of International Marketing*, 13(2), 1–27. <https://doi.org/10.1509/jimk.13.2.1.64859>
- Erkuş, A. (2005). *Bilimsel Araştırma Sarmalı*. Seçkin Yayınevi.
- Gan, L. L. & Frederick, J. R. (2015). Medical Tourism: Consumers' Concerns Over Risk and Social Challenges. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 32(5): 503-517. <https://doi.org/10.1080/10548408.2014.918923>
- Guy, B. S., Henson, J. L. N & Dotson, M. J. (2015). Characteristics of Consumers Likely and Unlikely to Participate in Medical Tourism. *International Journal of Healthcare Management*, 8(2), 68-76. <https://doi.org/10.1179/2047971914Y.0000000076>
- Hallmann, K., Zehrer, A., & Müller, S. (2015). Perceived destination image: An image model for a winter sports destination and its effect on intention to revisit. *Journal of Travel Research*, 54(1), 94-106. <https://doi.org/10.1177/0047287513513161>
- Heung, V. C., Kucukusta, D., & Song, H. (2010). A conceptual model of medical tourism: Implications for future research. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 27(3), 236-251.
- Horowitz, M. D. & Rosensweig, J. A. (2008). Medical Tourism vs. Traditional International Medical Travel: A Tale of Two Models. *International Medical Travel Journal*, 3(3): 3–30.
- Huang, H., Mao, L. L., Wang, J., & Zhang, J. J. (2015). Assessing the relationships between image congruence, tourist satisfaction and intention to revisit in marathon tourism: The Shanghai International Marathon. *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship*, 16(4), 46-66. <https://doi.org/10.1108/IJSMS-16-04-2015-B005>
- Huang, S., & Hsu, C. H. (2009). Effects of travel motivation, past experience, perceived constraint, and attitude on revisit intention. *Journal of Travel Research*, 48(1), 29-44. <https://doi.org/10.1177/0047287508328793>
- Hwang, S., Lee, D. & Kang, C. Y. (2018). Medical Tourism: Focusing on Patients' Prior, Current, and Post Experience. *International Journal of Quality Innovation* 4(1), 1-22.
- Ichoku, E. & Leibbrandt, M. (2003). The Demand for Healthcare Services in Nigeria: A Multivariate Nested Logit Model. *African Development Bank*, 15(2–3), 396–424. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8268.2003.00078.x>
- Jalilvand, M. R., Samiei, N., Dini, B., & Manzari, P. Y. (2012). Examining the structural relationships of electronic word of mouth, destination image, tourist attitude toward destination and travel intention: An integrated approach. *Journal of Destination Marketing & Management*, 1(1-2), 134-143. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2012.10.001>

- Japutra, A., & Keni, K. (2020). Signal, need fulfilment and tourists' intention to revisit. *Anatolia*, 31(4), 605-619. <https://doi.org/10.1080/13032917.2020.1806889>
- Kassem, N. O., & Lee, J. W. (2004). Understanding soft drink consumption among male adolescents using the theory of planned behavior. *Journal of Behavioral Medicine*, 27, 273-296.
- Kassem, N. O., Lee, J. W., Modeste, N. N., & Johnston, P. K. (2003). Understanding soft drink consumption among female adolescents using the Theory of Planned Behavior. *Health Education Research*, 18(3), 278-291. <https://doi.org/10.1093/her/cyf017>
- Keckley, P. H., & Underwood, H. R. (2008). Medical tourism: Consumers in search of value. *Washington: Deloitte Center for Health Solutions*.
- Khan, R. H., & Deb, S. K. (2010, November). Medical tourism: bangladeshi consumers' choice of destination country. In *New Zealand Tourism and Hospitality Research Conference, 2010* (p. 103).
- Khasawneh, M. S., & Alfandi, A. M. (2019). Determining behaviour intentions from the overall destination image and risk perception. *Tourism and Hospitality Management*, 25(2), 355–375. <https://doi.org/10.20867/thm.25.2.6>
- Kim, H. J., Park, J., Kim, M. J., & Ryu, K. (2013). Does perceived restaurant food healthiness matter? Its influence on value, satisfaction and revisit intentions in restaurant operations in South Korea. *International Journal of Hospitality Management*, 33, 397-405. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2012.10.010>
- Kim, Y. H., Kim, M., Goh, B. K., & Antun, J. M. (2011). The role of money: The impact on food tourists' satisfaction and intention to revisit food events. *Journal of Culinary Science & Technology*, 9(2), 85-9. <https://doi.org/10.1080/15428052.2011.580708>
- Lantz, P.M., Lynch, W. & House, J.S. (2001). Socioeconomic Disparities in Health Change in A Longitudinal Study of U.S. Adults: The Role of Health-Risk Behaviors. *Social Science & Medicine*, 53(1): 29–40. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(00\)00319-1](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(00)00319-1)
- Lehto, X. Y., O'Leary, J. T., & Morrison, A. M. (2004). The effects of prior experience on vacation behavior. *Annals of Tourism Research*, 31(4), 801–818. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2004.02.006>
- Lunt, N., & Carrera, P. (2010). Medical tourism: assessing the evidence on treatment abroad. *Maturitas*, 66(1), 27-32. <https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2010.01.017>
- Mai, K. N., Nguyen, P. N. D., & Nguyen, P. T. M. (2019). International tourists' loyalty to Ho Chi Minh City destination—a mediation analysis of perceived service quality and perceived value. *Sustainability*, 11(19), 5447. <https://doi.org/10.3390/su11195447>
- Milstein, A. & Smith, M. (2006). America's New Refugees-Seeking Affordable Surgery Offshore. *New England Journal of Medicine*, 355(16): 1637–40. DOI: 10.1056/NEJMp068190

- Nguyen Viet, B., Dang, H. P., & Nguyen, H. H. (2020). Revisit intention and satisfaction: The role of destination image, perceived risk, and cultural contact. *Cogent Business & Management*, 7(1), 1796249. <https://doi.org/10.1080/23311975.2020.1796249>
- Park, D. B., & Yoon, Y. S. (2009). Segmentation by motivation in rural tourism: A Korean case study. *Tourism Management*, 30(1), 99-108. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.03.011>
- Pope, J. (2008). The globalisation of medicine: the emerging market of medical tourists-estimates, challenges and prospects. *Medical tourism: Perspectives and specific country experiences*, 3-27.
- Ragavan, N. A., Subramonian, H., & Sharif, S. P. (2014). Tourists' perceptions of destination travel attributes: An application to International tourists to Kuala Lumpur. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 144(20), 403-411. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.07.309>
- Reddy, S. G., York, V. K., & Brannon, L. A. (2010). Travel for treatment: students' perspective on medical tourism. *International Journal of Tourism Research*, 12(5), 510-522. <https://doi.org/10.1002/jtr.769>
- Sağlık Bakanlığı (2017). Uluslararası sağlık turizmi ve turist in sağlığı hakkında yönetmelik, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170713-3.htm> (Erişim Tarihi 25.12.2023).
- Shahijan, M. K., Rezaei, S., Preece, C. N. & İsmail, W. K. W. (2015). International Medical Travelers' Behavioral Intention: An Empirical Study in Iran. *Journal of Travel & Tourism Marketing* 32(5), 475-502. <https://doi.org/10.1080/10548408.2014.916248>
- Snyder, J., & Crooks, V. A. (2012). New ethical perspectives on medical tourism in the developing world. *Developing World Bioethics*, 12(1), iii-vi. <https://doi.org/10.1111/j.1471-8847.2012.00321.x>
- Som, A. P. M., Marzuki, A., Yousefi, M., & Khalifeh, A. N. (2012). Factors influencing visitors revisit behavioural intentions: A case study of Sabah, Malaysia. *International Journal of Marketing Studies*, 4(4), 39-50.
- Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği (2023), Hükümler. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=17229&mevzuatTur=Tebliğ&mevzuatTertip=5 (Erişim Tarihi 22.12.2023).
- Stylos, N., Vassiliadis, C. A., Bellou, V., & Andronikidis, A. (2016). Destination images, holistic images and personal normative beliefs: Predictors of intention to revisit a destination. *Tourism Management*, 53, 40-60. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.09.006>
- Supphellen, M., & Nysveen, H. (2001). Drivers of intention to revisit the websites of well-known companies: The role of corporate brand loyalty. *International Journal of Market Research*, 43(3), 1-12. <https://doi.org/10.1177/147078530104300302>

- Tavşancıl, E. (2018). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tontuş, H. Ö. (2021), Sağlık Turizmi Nedir?. <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/Eklenti/10944/0/02pdf.pdf> (Erişim Tarihi 18.3.2021).
- Türkiye Sağlık Vakfı (2023). Yabancı hastalar dış tedavilerinde Türkiye'yi tercih ediyor, https://www.saglik.org.tr/post/yabanci-hastalar-dis-tedavilerinde-turkiyeyi-tercih-ediyor?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAvoqsBhB9EiwA9XTWGacLSI-bLaNWln6MfcyA2q0kCUQnptxxP83K0QyawhNKkhAIG1NNGBoCTeMQAvD_BwE (Erişim Tarihi 20.12.2023)
- Um, S., Chon, K., & Ro, Y. (2006). Antecedents of revisit intention. *Annals of tourism research*, 33(4), 1141-1158. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2006.06.003>
- USHAŞ (2024). Sağlık Turizmi Verileri, <https://www.ushas.com.tr/saglik-turizmi-verileri/> (Erişim Tarihi 15.11.2024)
- Wong, J., Wu, H., & Cheng, C. (2015). An empirical analysis of synthesizing the effects of festival quality, emotion, festival image and festival satisfaction on festival loyalty: a case study of Macau food festival. *International Journal of Tourism Research*, 17(6), 521-536. <https://doi.org/10.1002/jtr.2011>
- Wongkit, M. & Mc Kercher, B. (2013). Toward a Typology of Medical Tourists: A case Study of Thailand". *Tourism Management*, 38: 4–12. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.02.003>
- Woodman, J. (2009). *Patients Beyond Borders Taiwan Edition*. Healthy Travel Media.
- Zeithaml, V. A., Bitner, M. J., & Dwayne D. G. (2009). *Services marketing – Integrating customer focus across the firm (5th ed)*. McGraw-Hill.
- Zhang, H., Fu, X., Cai, L. A., & Lu, L. (2014). Destination image and tourist loyalty: A meta-analysis. *Tourism Management*, 40, 213–223. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.06.006>
- Zhang, H., Wu, Y., & Buhalis, D. (2018). A model of perceived image, memorable tourism experiences and revisit intention. *Journal of Destination Marketing & Management*, 8, 326–336. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2017.06.004>

ENFORMASYON YAYILIMI ÇERÇEVESİNDE YÖRESEL DOKUMALARIN KİMLİKLENDİRİLMESİ: İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜKLERİ ANALİZİ

Öğr.Gör, Mustafa BÜYÜKTÜRKMEN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,

mustafa.buyukturkmen@hbv.edu.tr - 0000-0003-4103-3821

ÖZET

Yöresel dokumaların kimliklendirilmesi, yerel kültürel mirasın korunması ve tanıtılması açısından büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda el dokumacılığı'nın doğru ve güvenilir bir bilgi akışı ile topluma sunulması, yöreye ait dokumaların uluslararası ticaret pazarlarına ulaşmasını da sağlamaktadır. Görsel materyaller, dokumaların estetik ve teknik özelliklerini vurgularken, detaylı açıklamalar, hem turistik ziyaretçilerin dokumalar hakkında derinlemesine bilgi edinmesini sağlamakta hemde toplumu bilgilendirmektedir. El dokumacılığı, kültürel bir değer olmasının yanı sıra sürdürülebilirlik bağlamında da önemli bir role sahiptir. El sanatlarının devamlılığı ve yerel ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için enformasyon yayılımının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Bu araştırmada, Türkiye'nin çeşitli illerindeki İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin çevrimiçi sitelerinde yer alan yöreye ait dokumaların tanıtımı incelenmiştir. Araştırma; 2024 yılı güncel verileri incelenerek oluşturulmuş olup araştırma kapsamında her il için el sanatları kapsamında değerlendirilen dokumalar esas alınmıştır.

Araştırma sonuçları, İl Kültür ve Turizm müdürlüklerinin çoğunluğunda (70 il) yöresel dokuma kültürüne ilişkin bilgilerin erişilebilir olduğunu göstermekle birlikte, bazı illerde (11 il) yöreye ait dokumalar ile ilgili bilgi bulunmaması kayda değer eksikliklerin varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin internet sitelerinin, yöresel dokumaların kimliklendirilmesi ve tanıtılmasında önemli bir rol oynadığı ve bu internet sitelerinin içerik ve tasarım açısından daha da geliştirilmesinin, yöresel kültürel mirasın korunması, enformasyon yayılımının sağlanması ve yöreye özgü dokumaların tanıtılması sürecine büyük katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yöresel Dokumalar, El Sanatları, Kimliklendirme, Enformasyon, Tanıtım

IDENTIFICATION OF LOCAL WEAVINGS WITHIN THE FRAMEWORK OF INFORMATION DISSEMINATION: ANALYSIS OF PROVINCIAL CULTURE AND TOURISM DIRECTORATES

ABSTRACT

Identification of local weavings is of great importance in terms of preserving and promoting local cultural heritage. At the same time, presenting hand weaving to the public with an accurate and reliable flow of information also ensures that local weavings reach international trade markets. While visual materials emphasize the aesthetic and technical features of the weavings, detailed explanations both provide in-depth information about the weavings to tourist visitors and inform the public. Hand weaving, in addition to being a cultural value, also has an important role in terms of sustainability. In order for the continuity of handicrafts and local economic development to occur, information dissemination must be carried out in a healthy manner.

In this research, the promotion of regional textiles on the online sites of Provincial Directorates of Culture and Tourism in various provinces of Turkey was examined. The research was created by examining the current data of 2024 and the textiles evaluated within the scope of handicrafts for each province were taken as basis.

The research results show that information on local weaving culture is accessible in the majority of Provincial Directorates of Culture and Tourism (70 provinces), however, the lack of information on local weavings in some provinces (11 provinces) indicates the existence of significant deficiencies. In this context, it was concluded that the websites of the Provincial Directorates of Culture and Tourism play an important role in the identification and promotion of local textiles and that further development of these websites in terms of content and design will greatly contribute to the protection of local cultural heritage, dissemination of information and the promotion of local textiles.

Keywords: Local Weavings, Handicrafts, Identification, Information, Promotion

1.GİRİŞ

Yöresel dokumalar, buldukları bölgenin coğrafi ve kültürel özelliklerinden esinlenerek şekillenen, zengin bir mirasın taşıyıcılarıdır. Dokumalar, dokundukları yörenin karakteristik niteliklerini yansıtarak, yerel kültürün ve geleneklerin birer aynası olarak kabul edilmektedir. Bu dokumalar, kullanılan motifler, desenler, renkler ve malzemeler açısından oldukça çeşitlidir ve bu çeşitlilik, dokumaların üretildiği bölgenin benzersiz özelliklerine dayanmaktadır.

Coğrafi koşullar, iklim ve sosyal gereksinimler, dokumaların form ve fonksiyonunu doğrudan etkilemiştir. Örneğin, soğuk iklimlerde daha kalın ve ısı yalıtımı sağlayan dokumalar tercih edilirken, sıcak iklimlerde hafif, hava geçiren ve serin tutan dokumalar karşımıza çıkmaktadır. Kültürel yapı ise, dokumalarda kullanılan motifler ve desenlerin belirleyicisi olmuştur. Bir yörenin dini inançları, mitolojik anlatıları, tarımsal faaliyetleri veya günlük yaşamından izler taşıyan motifler, dokumaların estetik değerini ve anlamını derinleştirmektedir.

Türkiye zengin dokuma kültürü ile dikkat çekmekte ve ülkenin neredeyse her bölgesinde farklı türde dokumalara rastlanabilmektedir. Bu dokumalar arasında ev yaygısı olarak sıklıkla

kullanılan kirkitli dokumalar (halı, kilim vb.) ve giyim veya örtü amaçlı kullanılan mekikli dokumalar önemli bir yer tutar. Kirkitli dokumalar, daha kalın ve dayanıklı yapılarıyla bilinirken, mekikli dokumalar ise daha ince ve zarif desenleriyle öne çıkmaktadır. Her iki dokuma türü de malzeme, teknik, renk ve kompozisyon açısından büyük çeşitlilik göstermekte ve her bir parça, dokunduğu yörenin adını alarak yada yörenin verdiği isimle anılmaktadır. Dokumaların korunması ve yaşatılması, kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır (Karakelle, 2018: 264). Her bir yöresel dokuma, bulunduğu bölgenin tarihini ve kültürel kimliğini yansıtarak, geleceğe ışık tutan kıymetli bir kültürel miras niteliğindedir. Yöresel dokumalar, estetik değerlerinin yanı sıra, kültürel ve tarihsel öneme de sahip sanatsal eserlerdir. Bu dokumalar, yalnızca görsel bir zenginlik sunmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumların tarih boyunca geliştirdikleri el sanatlarının birer kanıtı olarak büyük anlam taşımaktadır. Geleneksel dokumaların korunması ve desteklenmesi, kültürel zenginliğimizin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahip bir konudur.

Yöresel dokumaların kimliklendirilmesi ve bu dokumaların yerel kültürel mirasın korunmasındaki rolünü güçlendirmesi bakımından büyük bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, yöresel dokumaların doğru ve güvenilir bilgi akışı ile sunulması, hem kültürel mirasın korunması hem de bu dokumaların uluslararası ticaret pazarlarına erişiminin kolaylaştırılması açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Görsel materyaller, dokumaların estetik ve teknik özelliklerini vurgularken, detaylı açıklamalar turistik ziyaretçilerin dokumalar hakkında derinlemesine bilgi edinmesini sağlamak ve toplumun bu konuda bilinçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Örneğin, dokuma tezgâhlarının nasıl kullanıldığını gösteren videolar, dokuma sanatında uygulanan özel teknikleri görselleştirmektedir. Belirli bir motifin nasıl oluşturulduğu veya belirli bir renklendirme tekniğinin nasıl uygulandığı gibi detaylar, izleyicilere dokuma sanatı hakkında derinlemesine bilgi sağlamaktadır. Bu tür materyaller, dokuma sanatının üretim süreçleri, kullanılan malzemeler, teknikler ve motifler hakkında ayrıntılı bilgiler sunarak izleyicilere zengin bir kültürel ve tarihsel bağlam sunar. Ayrıca, dokumaların tarihsel ve kültürel bağlamlarını anlamaya yardımcı olan detaylı açıklamalar, her motifin ardında yatan hikâyeleri de ortaya koymaktadır. Örneğin, belirli bir desende kullanılan renklerin, o yörenin kültürel sembollerini veya tarihsel olaylarını temsil etmesi gibi bilgiler, dokumaların sadece dekoratif unsurlar olmadığını, aynı zamanda birer kültürel anlatı aracı olduğunu göstermektedir. Bu sayede, ziyaretçiler sadece dokumaların estetik güzelliklerini takdir etmekle kalmaz, aynı zamanda bu sanatın arkasındaki karmaşık ve ustalık gerektiren süreçleri de idrak edebilmektedir.

Dokumaların uluslararası pazarlarda tanıtılması ve pazarlanması da görsel materyaller ve detaylı açıklamalar sayesinde mümkündür. Uluslararası ticaret ağlarına entegre edilen dokumalar, yerel zanaatkarların ekonomik refahını artırırken, kültürel mirasın sürdürülebilirliğini de sağlamaktadır. Bu süreçte, dokumaların özgün tekniklerinin, kullanılan malzemelerin ve motiflerin doğru şekilde belgelenmesi ve tanıtılması çok önemli bir husustur.

“Bilgi, çeşitli kaynaklardan farklı kanallarla belirli bir amaç için elde edilen, özümşenen ve daha önce var olan bilgide değişiklik yaratarak, bir etkinlik için kullanılabilen ve başkalarına

iletilebilmek üzere farklı ortamlara kaydedilebilen bir olgudur (Uçak,2000: 151)”. Enformasyon, gerek resmi gerekse gayri resmi yollarla paylaşılan, kaydedilen, yayımlanan ve dolaşıma sokulan tüm düşünsel ürünlerin, nesnel gerçekliklerin ve yaratıcı çıktılarının bütünü kapsayan bir kavramdır. Bu kavram, yapılandırılmış kurumsal bilgilerden gündelik yaşamın informal bilgi akışına kadar uzanan geniş bir alanı içermektedir. “Enformasyon kavramı ile dışa vurulan, iletilen ve aktarılan veri kastedilmektedir (alıntılan Bayraktutan, 2005: s.9)”.

Dijital teknolojilerin hızla ilerlemesi, seyahat alışkanlıklarında köklü değişikliklere yol açarak turizm endüstrisini yeniden şekillendirmiştir (Munar ve Jacobsen, 2013: 5). Turistler, seyahat kararlarını verirken geleneksel bilgi kaynaklarının yanı sıra internetin sunduğu zengin içeriklerden de faydalanmaktadır (Buhalis ve Wagner, 2013:125). İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte işletmeler için yeni pazarlar ve gelir kaynakları ortaya çıkmıştır (Alonso ve diğerleri, 2013:242). İnternetin en önemli avantajlarından biri, işletmelere düşük maliyetle geniş kitlelere ulaşma imkanı vermesidir (Acar ve Polonsky, 2007: 60). Turizm sektöründe teknoloji kullanımı, rekabetin artmasıyla birlikte kaçınılmaz bir hale gelmiştir (Dipietro ve diğerleri, 2012:275).

İnternet sayfaları, destinasyonların ve yöreye ait el dokumaların pazarlaması açısından geniş ve çeşitli olanaklar sunmaktadır. Günümüzde, turistlerin ilgisini çekmek ve destinasyonla ilgili merak uyandırmak amacıyla kullanılan internet, destinasyondaki el sanatları ürünlerinin pazarlamasında kritik bir araç haline gelmiştir. Ayrıca, destinasyon pazarlamasında etkinlik yönetiminin önemi, internetin gelişmesiyle birlikte daha da artmıştır. Çevrimiçi siteler, etkinliklerin planlanması, tanıtımı ve yönetimi için geniş fırsatlar sunmaktadır. Bu sayede destinasyonlar, hedef kitlelerine daha etkili bir şekilde ulaşarak rekabet avantajı elde etmekte ve imajlarını güçlendirmektedir (Özdemir, 2007: 893). Bir destinasyon için internet aracılığıyla yürütülebilecek faaliyetler oldukça çeşitlidir. Bu kapsamda, destinasyonun sahip olduğu tarihi yapılar, doğal güzellikler ve kültürel etkinlikler gibi unsurlar, internet aracılığıyla tanıtılabilmektedir (Kara, 2017: 41). Ayrıca, bölgenin yöresel etkinlikleri ve festivalleri, destinasyonun cazibesini artırmak için internet üzerinde geniş kitlelere duyurulabilmektedir. Bu tür tanıtım faaliyetleri, potansiyel turistlerin ilgisini çekmekte ve destinasyonun ziyaret edilme olasılığını artırmaktadır. Bunun yanı sıra, ulaşım, konaklama, yeme-içme ve eğlence gibi konularda detaylı bilgiye ulaşmak isteyen turistler, artık internet sayesinde tek bir noktadan tüm ihtiyaçlarına cevap bulabilmektedir (Sarı ve Kozak, 2005:258). Potansiyel ziyaretçilere, destinasyona nasıl ulaşacakları, nerede konaklayacakları, hangi el sanatlarını ürünlerini satın alabileceklerini, hangi restoranlarda yemek yiyebilecekleri ve neler yapabilecekleri konusunda kapsamlı ve güncel bilgiler sunmak, seyahat planlamalarını kolaylaştırmakta ve destinasyonun tercih edilme olasılığını artırmaktadır. Bu sayede, destinasyonların ulusal ve uluslararası turizm pazarlarında rekabet edebilirliği artmakta ve ekonomik açıdan önemli kazanımlar elde edilmektedir.

Kültürel ve turistik değerlerin tanıtımı, ürünlerle tüketiciler arasında bir ilişki kurmayı hedeflemekte; burada turistler tüketiciler olarak kabul edilmektedir. Turistik ürünlerin ve tüketicilerin coğrafi olarak birbirinden uzak olması nedeniyle, turistlerle kültürel ve turistik

değerlerin tanıtımını yapanlar arasında çok yönlü bir enformasyon ağı oluşturmak gerekmektedir.

Yöresel dokumaların enformasyon yayılımı konusunda ilk başvurulacak güvenilir kaynak olarak beklenen kurumların başında İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri gelmektedir. Bu müdürlükler, kültür ve turizmle ilgili hizmetlerin yürütülmesinden sorumlu olup, buldukları illerde turistleri etkileyen tüm etkinlikleri düzenlemekte ve koordine etmektedir. Bu bağlamda, yerel düzeydeki turizm faaliyetlerinin etkin bir şekilde yönetilmesi ve kültürel hizmetlerin sunulması için gerekli organizasyonları sağlamaktadırlar. Turistlerin deneyimlerini iyileştirmek ve bölgedeki turizm potansiyelini artırmak amacıyla, çeşitli faaliyetlerin entegrasyonunu ve işbirliğini teşvik etmektedirler (Semerciöz ve diğerleri, 2011: 35). İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinin görevlerinden bazıları şu şekildedir (<http://www.ankara.gov.tr/il-kultur-ve-turizm-mudurlugu>):

- “Kültür hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesiyle ilgili araştırma ve planlama yapmak”,
- “Kültür ve turizm alanlarında konferans, sergi, panel, kurs vb. etkinlikler düzenlemek, ilde kültür ve turizm bilincinin geliştirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak, bu amaçla ilgili paydaşlarla işbirliği sağlamak”,
- “İldeki turizm talep ve türlerinde meydana gelen değişme ve gelişmelerle uyumlu turizm politikalarını yapmak”,
- “Yöredeki mevcut ve potansiyel turizm türlerini tespit ettikten sonra turizmin çeşitlendirilerek on iki aya çıkartılması ve sürdürülebilir bir nitelik kazanması için gerekli çalışmaları yürütmek”,
- “Her türlü imkândan yararlanarak milli, manevi, tarihi, kültürel, sanatsal ve turistik değerlerin tanıtımını yapmak, yaptırmak, bu amaçla seminer, sempozyum, panel, konferans, sergi, festival, yarışma, gösteri, kutlama haftaları ve benzeri faaliyetleri düzenlemek”,
- “Ulusal ve yerel basın yayın kuruluşlarıyla işbirliği yaparak yöreyi tanıtıcı haber ve çalışmaların yaygınlaştırılmasını sağlamak”,
- “İlin her alanda tanıtılmasına ilişkin hizmetleri, yörenin özelliğini de dikkate alarak planlamak, yürütmek, mahalli imkânlarla hazırlanacak tanıtıcı broşür veya ilin tanıtımına yönelik kitap, belgesel film vb. çalışmaları yapmak.”

Araştırmada, Türkiye'nin çeşitli illerindeki İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin çevrimiçi sitelerinde bulunan yöreye ait dokumaların tanıtımına ilişkin verilen bilgiler incelenmiştir.

Araştırma kapsamında 81 ilin İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin çevrimiçi sayfalarında bulunan ve dış bağlantılara yönlendirmeyen bilgiler esas alınarak verilere ulaşılmıştır.

Araştırmada; tarama modeli ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında tarama yöntemi ile İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin çevrimiçi sayfalarının

tespiti yapılmış olup, ikinci aşamada ise içerik analizi kapsamında bu sitelerin içeriğinde bulunan başlıklar incelenerek yöresel dokümanlara ait bilgiler olup olmadığı analiz edilmiştir.

2. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma; 2024 yılına ait Türkiye'deki 81 ilin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü çevrimiçi internet sayfalarının güncel verileri incelenerek analiz edilmiş olup araştırma kapsamında her il için el sanatları kapsamında değerlendirilen dokümanlar esas alınmıştır. Sanayi üretimi ile seri üretim şeklinde yapılan dokümanlar araştırma kapsamına dâhil edilmemiştir. Verilerin geçerliliğinin kontrolü için güncel analiz yapılarak 01.12.2024 tarihinde İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin çevrimiçi internet sitelerine erişim sağlanarak araştırmanın güncel verilerle geçerliliği sağlanmıştır. Bu kapsamda; İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin internet adresleri ve bu internet sitelerinde yöresel dokümanlar ile ilgili bilgi bulunup bulunmadığına ilişkin veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda toplanan bilgiler işlenerek çizelge halinde listelenmiştir.

Çizelge 1. Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin İnternet Adresleri ve Yöresel Dokümanlara Ait Bilgilerin Mevcut Durumuna İlişkin Veriler

	İL ADI	İNTERNET ADRESİ	YÖRESEL DOKÜMANLAR İLE İLGİLİ BİLGİ VAR MI?	
			EVET	HAYIR
1	Adana	https://adana.ktb.gov.tr/	✓	
2	Adıyaman	https://adiyaman.ktb.gov.tr/	✓	
3	Afyonkarahisar	https://afyon.ktb.gov.tr/	✓	
4	Ağrı	https://agri.ktb.gov.tr/		✓
5	Aksaray	https://aksaray.ktb.gov.tr/	✓	
6	Amasya	https://amasya.ktb.gov.tr/	✓	
7	Ankara	https://ankara.ktb.gov.tr/	✓	
8	Antalya	https://antalya.ktb.gov.tr/	✓	
9	Ardahan	https://ardahan.ktb.gov.tr/	✓	
10	Artvin	https://artvin.ktb.gov.tr/	✓	
11	Aydın	https://aydin.ktb.gov.tr/	✓	
12	Balıkesir	https://balikesir.ktb.gov.tr/	✓	
13	Bartın	https://bartin.ktb.gov.tr/	✓	
14	Batman	https://batman.ktb.gov.tr/	✓	
15	Bayburt	https://bayburt.ktb.gov.tr/	✓	
16	Bilecik	https://bilecik.ktb.gov.tr/	✓	
17	Bingöl	https://bingol.ktb.gov.tr/	✓	
18	Bitlis	https://bitlis.ktb.gov.tr/	✓	
19	Bolu	https://bolu.ktb.gov.tr/	✓	
20	Burdur	https://burdur.ktb.gov.tr/		✓

21	Bursa	https://bursa.ktb.gov.tr/	✓	
22	Çanakkale	https://canakkale.ktb.gov.tr/	✓	
23	Çankırı	https://cankiri.ktb.gov.tr/	✓	
24	Çorum	https://corum.ktb.gov.tr/	✓	
25	Denizli	https://denizli.ktb.gov.tr/	✓	
26	Diyarbakır	https://diyarbakir.ktb.gov.tr/	✓	
27	Düzce	https://duzce.ktb.gov.tr/	✓	
28	Edirne	https://edirne.ktb.gov.tr/	✓	
29	Elazığ	https://elazig.ktb.gov.tr/	✓	
30	Erzincan	https://erzincan.ktb.gov.tr/	✓	
31	Erzurum	https://erzurum.ktb.gov.tr/	✓	
32	Eskişehir	https://eskisehir.ktb.gov.tr/	✓	
33	Gaziantep	https://gaziantep.ktb.gov.tr/	✓	
34	Giresun	https://giresun.ktb.gov.tr/	✓	
35	Gümüşhane	https://gumushane.ktb.gov.tr/	✓	
36	Hakkâri	https://hakkari.ktb.gov.tr/	✓	
37	Hatay	https://hatay.ktb.gov.tr/	✓	
38	İğdır	https://igdir.ktb.gov.tr/	✓	
39	Isparta	https://isparta.ktb.gov.tr/	✓	
40	İstanbul	https://istanbul.ktb.gov.tr/		✓
41	İzmir	https://izmir.ktb.gov.tr/	✓	
42	Kahramanmaraş	https://kahramanmaras.ktb.gov.tr/	✓	
43	Karabük	https://karabuk.ktb.gov.tr/	✓	
44	Karaman	https://karaman.ktb.gov.tr/	✓	
45	Kars	https://kars.ktb.gov.tr/	✓	
46	Kastamonu	https://kastamonu.ktb.gov.tr/	✓	
47	Kayseri	https://kayseri.ktb.gov.tr/	✓	
48	Kilis	https://kirikkale.ktb.gov.tr/		✓
49	Kırıkkale	https://kirklareli.ktb.gov.tr/	✓	
50	Kirklareli	https://kirsehir.ktb.gov.tr/	✓	
51	Kırşehir	https://kilis.ktb.gov.tr/	✓	
52	Kocaeli	https://kocaeli.ktb.gov.tr/	✓	
53	Konya	https://konya.ktb.gov.tr/		✓
54	Kütahya	https://kutahya.ktb.gov.tr/	✓	
55	Malatya	https://malatya.ktb.gov.tr/	✓	
56	Manisa	https://manisa.ktb.gov.tr/	✓	
57	Mardin	https://mardin.ktb.gov.tr/	✓	
58	Mersin	https://mersin.ktb.gov.tr/	✓	
59	Muğla	https://mugla.ktb.gov.tr/		✓
60	Muş	https://mus.ktb.gov.tr/		✓
61	Nevşehir	https://nevsehir.ktb.gov.tr/		✓
62	Niğde	https://nigde.ktb.gov.tr/	✓	
63	Ordu	https://ordu.ktb.gov.tr/	✓	
64	Osmaniye	https://osmaniye.ktb.gov.tr/	✓	
65	Rize	https://rize.ktb.gov.tr/	✓	

66	Sakarya	https://sakarya.ktb.gov.tr/	✓	
67	Samsun	https://samsun.ktb.gov.tr/	✓	
68	Siirt	https://siirt.ktb.gov.tr/	✓	
69	Sinop	https://sinop.ktb.gov.tr/	✓	
70	Sivas	https://sivas.ktb.gov.tr/		✓
71	Şanlıurfa	https://sanliurfa.ktb.gov.tr/		✓
72	Şırnak	https://sirnak.ktb.gov.tr/	✓	
73	Tekirdağ	https://tekirdag.ktb.gov.tr/	✓	
74	Tokat	https://tokat.ktb.gov.tr/	✓	
75	Trabzon	https://trabzon.ktb.gov.tr/	✓	
76	Tunceli	https://tunceli.ktb.gov.tr/	✓	
77	Uşak	https://usak.ktb.gov.tr/	✓	
78	Van	https://van.ktb.gov.tr/	✓	
79	Yalova	https://yalova.ktb.gov.tr/	✓	
80	Yozgat	https://yozgat.ktb.gov.tr/		✓
81	Zonguldak	https://zonguldak.ktb.gov.tr/	✓	

Araştırmanın bulguları doğrultusunda, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin "ktb.gov.tr" uzantılı resmi internet sitelerine sahip oldukları belirlenmiştir. Bu durum, kurumların merkezi bir yönetim sistemi kullandığını göstermektedir ve aynı zamanda kurumsal kimlik açısından da önemli bir standardizasyonun varlığını ortaya koymaktadır. Merkezi yönetim sistemi, kurumların bilgi ve hizmet sunumlarında tutarlılık ve güvenilirlik sağlamakta, aynı zamanda kurumsal kimliği pekiştiren bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, bu tür bir standardizasyon, yöreye ait dokümanların kimliklerinin korunması ve güçlendirilmesi noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin resmi internet sitelerinin ortak bir uzantıya sahip olması, kurumlar arası iletişim ve koordinasyonu da kolaylaştırmakta, bilgi akışını hızlandırmakta ve kamusal hizmetlerden olan enformasyon yayılımının verimliliğini de artırmaktadır. Böylelikle, merkezi yönetim sistemi kullanımı, kurumların stratejik hedeflerine ulaşmalarında önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmada incelenen internet sitelerinin içerik organizasyonunda birtakım standardizasyon eksiklikleri göze çarpmaktadır. İller arasında farklılık gösteren bilgi sınıflandırma sistemleri, kullanıcıların aradıkları bilgilere erişimini zorlaştırmaktadır. Örneğin, bir ilde "Kültürel Miras" başlığı altında sunulan bilgiler, başka bir ilde "Tarihi Değerler" veya "Turistik Yerler" gibi farklı kategoriler altında yer alabilmektedir. İnternet sitelerinin etkin kullanımı ve bilgi yönetimi perspektifinden değerlendirildiğinde, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin kurumsal web sitelerinde gözlemlenen içerik organizasyonu ve bilgi mimarisi sorunları, kapsamlı bir analizi gerekli kılmaktadır. Gerçekleştirilen araştırma neticesinde, kurumsal internet sitelerinin içerik yapılandırmasında dikkat çekici standardizasyon eksiklikleri tespit edilmiştir.

Araştırmada; 70 ilde yöreye ait dokümanlar hakkında bilgi bulunurken, 11 ilin ise İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü internet sitesinde doküman ile ilgili bilgilendirmeye ulaşamamıştır. Bu iller; Ağrı, Burdur, İstanbul, Kilis, Konya, Muğla, Muş, Nevşehir, Sivas, Şanlıurfa ve Yozgat'tır. Bu

illerde dokumacılık olmasına rağmen kurum sayfasında yer almamaktadır. Özellikle Konya, Şanlıurfa ve Sivas gibi köklü dokuma geleneğine sahip illerde bu bilgilerin kurumsal internet sitelerinde yer almaması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Bu tür bilgilere erişimin sağlanmaması, yalnızca bilgiye erişim açısından değil, aynı zamanda bu zengin kültürel mirasın dijital ortamda yeterince temsil edilmemesi açısından da büyük bir kayıp olduğu düşünülmektedir. Örneğin, Muğla'nın ünlü Milas halıları ve Sivas'ın Şarkışla, İlbeyli kilimleri gibi yörenin önemli dokuma ürünlerinin tanıtılmaması, bu ürünlerin geniş kitleler tarafından bilinmesini engellemektedir. Bu durum, enformasyon yayılımının gerçekleşmemesine dolayısıyla yöresel dokumaların tarihi ve kültürel değerlerinin yeterince vurgulanamamasına yol açmaktadır.

3.SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye'nin zengin kültürel dokusunun önemli bir parçasını oluşturan yöresel dokumaların İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin görev tanımı içerisinde bulunan enformasyon yayılımı çerçevesinde analizi üzerine gerçekleştirilen bu kapsamlı araştırma, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin internet sitelerinden elde edilen veriler doğrultusunda dikkat çekici bulgular ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçları, müdürlüklerin çoğunluğunda yöresel dokuma kültürüne ilişkin bilgilerin erişilebilir olduğunu göstermekle birlikte, bazı illerde (11 il) yöreye ait dokumalar ile ilgili bilgi bulunmaması kayda değer eksikliklerin varlığına işaret etmektedir. Bu durum, somut olmayan kültürel mirasın dijital ortamda temsili ve sürdürülebilirliği açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Eksik bilgilerin bulunduğu iller için kapsamlı bir envanter çalışmasının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu envanter çalışması, yerel halkın ve uzmanların katkılarıyla yöresel dokuma bilgilerini toplamak ve belgelemek amacıyla yürütülmelidir. Böylece, yöreye özgü dokumalara dair tüm bilgilerin derlenmesi ve internet ortamda paylaşılması sağlanacaktır.

Araştırmanın sonucunda, Türkiye'deki İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin "ktb.gov.tr" uzantılı resmi internet sitelerine sahip oldukları belirlenmiştir. Aynı uzantıya ve şablona ait internet sitelerinin de kendi içerisinde yöreye ait dokumaların kimliklendirilmesi ve tanıtımına ilişkin bulunduğu kategoriler ise farklılık göstermektedir. Verilerin sistematik bir şekilde kategorize edilmemesi, hem enformasyon yayılımı açısından eksikliklere neden olmakta hem de kurumlar arası karşılaştırmalı analizlerin yapılmasını güçleştirmektedir. Ayrıca; ulusal ve uluslararası toplumun bilgiye erişiminde, enformasyonun yayılımında tutarsızlıklara yol açmakta ve kullanıcı deneyimi olumsuz etkilenmektedir. Bu bağlamda kamu enformatiği kapsamında yöresel dokumaların internet sitelerinde bulunduğu kategorilerin tespit edilerek bilimsel araştırmasının yapılması ve kategorizasyondaki eksikliklerin standardizasyonunun yapılması, öneriler sunulması yararlı olacaktır.

Araştırma, Türkiye'deki İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri'nin internet sitelerinde yöresel dokuma bilgilerinin genel olarak bulunabilir olduğunu, ancak bazı illerde çok ciddi eksiklikler

bulduğunu göstermektedir. Bu eksikliklerin giderilmesi ve bilgilerin daha erişilebilir hale getirilmesi, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından önem arz etmektedir. Bilgi bulunmayan iller için ise kapsamlı bir envanter çalışması yapılmalı ve bu bilgiler internet sitelerinde güncellenmelidir. Bu süreçte, yerel halkın ve uzmanların katkılarıyla yöresel doküman bilgileri toplanmalı ve belgelenmelidir. Bu çalışmaların başarıyla gerçekleştirilmesi, yalnızca kültürel mirasın korunmasına değil, aynı zamanda kültür turizminin geliştirilmesine, yerel ekonominin güçlendirilmesine ve kültürlerarası diyalogun zenginleştirilmesine de katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla, söz konusu eksikliklerin giderilmesi, ulusal kültür politikalarının öncelikli hedefleri arasında yer almalıdır.

4.KAYNAKÇA

Acar, A. S., & Polonsky, M. (2007). Online Social Networks and Insights into Marketing Communications. *Journal of Internet Commerce*, 6(4), 55–72.
<https://doi.org/10.1080/15332860802086227>

Alonso, A.D.; Bressan, A.; O'Shea, M.M. ve Krajsic, V. (2013), "Website and Social Media Usage: Implications for the Further Development of Wine Tourism, Hospitality, and the Wine Sector", *Tourism Planning & Development*, Vol. 10, No. 3, ss. 229–248.

Bayraktutan, F. (2005). İnternet Üzerindeki Enformasyon Arama Ve Erişimi Sorunlarının Çözümünde Enformasyon Arama Stratejilerinin Ve Metadata'nın Önemi Ve Kapsamı (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü).s:9

Buhalis, D. ve Wagner, R. (2013), E-Destinations: Global Best Practice in Tourism Technologies and Applications, In Cantoni, L. and Xiang, Z. (Eds.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2013*, Vienna, Austria: Springer Verlag, ss. 119-130.

Cinnioğlu, H., Dönmez Polat, S. (2016). Türkiye'deki İl Kültür Ve Turizm Müdürlüklerinin Facebook Sayfalarının İçerik Analiziyle İncelenmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 13(2), 13-20.

DiPietro, R. B.; Crews, T.B.; Gustafson, C. ve Strick, S. (2012), "The Use of Social Networking Sites in the Restaurant Industry: Best Practices", *Journal of Foodservice Business Research*, 15, ss. 265-284.

Kara, G. (2017). Kültürel Mirasın Turizm Amaçlı Kullanılmasında Turist Taleplerinin Belirlenmesi: Safranbolu örneği. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER)*, 2(2), 40-50.

Karakelle, A., Kayabaşı, N. (2018). Hatay/Reyhanlı kilimlerinde bulunan yaşam ile ilgili motifler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı 3), 2633-2646.

Munar, M.A. ve Jacobsen, J. (2013), “Trust and Involvement in Tourism Social Media and Web-Based Travel Information Sources”, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, Vol:13, No:1, ss.1-19.

Özdemir, Y. G. (2007). Destinasyon Pazarlamasında İnternetin Rolü. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 2(8), 889-898. <https://doi.org/10.19168/jyu.11263>

Sarı, Y. ve Kozak, M. (2005), “Turizm Pazarlamasında İnternetin Rolü: Destinasyon Web Siteleri İçin Bir Model Önerisi”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (9), ss. 248-271.

Semerciöz, F.; Dursun, M. ve Dönmez, D. (2011), “Destinasyon Paydaşları İle İlişkiler ve Uygulanan Stratejiler: Türkiye’deki İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri ve Paydaşları Üzerine Bir Araştırma”, *Verimlilik Dergisi*, 2, ss. 29-57.

Uçak, N. Ö. (2000). Bilgi Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım. *Bilgi Dünyası*, 1(1), 143-159.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.ankara.gov.tr/il-kultur-ve-turizm-mudurlugu> (Erişim tarihi: 30.11.2024)

DİVRİĞİ MUTFAĞINDA SELÇUKLU HAZİNESİ: ALATLI-ALAFLI-PİLAV

Prof. Dr. Meral Yılmaz

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

meralylmz@cumhuriyet.edu.tr -ORCID ID: 0000-0001-6150-1640

Özet

Son yıllarda yapılan çalışmalarda, gastronomi turizmi amacı ile bu seyahat etme şeklinin yeme-içme olgusunun sadece fizyolojik temel ihtiyaç olmaktan çıkarıp rekreatif bir aktiviteye dönüştürdüğü bildirilmektedir. Bu değişim, yerel yemek kültürünün bir destinasyonun tanınma ve tercihiinde önemli bir faktör olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Böylece yöresel yemekler, turistler için yerel kültürün yerinde deneyimlenmesine fırsat sunabilmektedir. Divriği, Sivas il sınırları içerisinde Selçuklu devletinin en belirgin izlerini taşıyan ilçelerden biridir. Mimarinin yanı sıra Divriği mutfağında, Selçuklu mutfağı dönemini anlatan önemli örneklerden biri olan “Alatlı pilav ya da Alaflı pilav” veya “Divriği pilavı” Orta Asya mutfak kültürü, İslamiyet’in etkisi ve Anadolu halkının kültürel birikiminin yansıdığı bir başyemektir. Bayram ve şenlik zamanlarında tüm şahların beylik başkenti olarak Divriği ve tüm çevre köylerinin halkı için yaptırıldıkları bu pilav “Türk saray mutfağı geleneğinin ve Dede Korkut töresinin” izlerini taşımaktadır. Sadece bir yiyecek maddesi olmayıp kültürel birikimin önemli bir yansıması olan ve gastronomik tanıtım niteliği taşıyan soyut bir değerdir. Bu yemeği önemli ve özel kılan diğer bir unsur ise; Selçuklu devletinden günümüze kadar değişmeden gelen bir formülle pişirilerek sunulmasıdır. Bu nitel bu çalışmada; “Alat (baharat karışımı), Divriği, Pilav, Selçuklu Mutfacı” anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan doküman incelemesi ile elde edilen veriler ışığında Alatlı (Alaflı-Divriği) pilavının reçetesi ortaya konularak hazırlanma, pişirilme ve sunum aşamaları anlatılarak, ürünün tanıtılması amaçlanmıştır. Ayrıca Selçuklu mutfak kültürünün yöre mutfağına yansıması, ürünün yöre mutfağı üzerine etkileri ile tüketim oranı değerlendirilerek gastronomik bir öğe olarak bulunduğu bölgeye sağladığı katkı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alat (baharat karışımı), Divriği, Pilav, Selçuklu Mutfacı

1. GİRİŞ

Yemek unsuru, fizyolojik bir ihtiyaç olmakla birlikte, yemeğin üretildiği mutfak, kültürel boyutta toplumlar arasında farklı kültürel yapı ve özelliklere sahiptir (Bekar ve Belpınar, 2015: 6518). Farklı mutfak kültürlerinin ortaya çıkmasında; bölgelerin iklim ve coğrafi şartlarının, jeopolitik konumlarının yanı sıra, savaş, ticaret ve göç olgusu gibi birçok faktörün etkin rol oynadığı bilinmektedir (Özdemir ve Dülger Altınar, 2019: 2). Bir ülke mutfağının uluslararası boyutta varolmasını ise; tanınmışlık, özgünlük ve çeşitlilik gibi üç önemli kavram sağlamaktadır. Tanınmışlık kavramı; bölgeye özgü yemek yeme ve sunma özelliklerinin diğer kültürler tarafından bilinmesi ve uygulanmasıdır. Özgünlük kavramı, yemeklerin üretilmesi ve

servis etme şekillerinin tamamen bölge mutfağına ait olmasıdır. Çeşitlilik kavramında ise, mutfak kapsamı içerisinde üretilen yemek sayısının fazlalığıdır (Hatipoğlu, 2014: 1; Girgin vd., 2017: 221). Bu özellikler çerçevesinde değerlendirildiğinde; Türkiye topraklarında yaşamış birçok medeniyetin kültürel etkileşiminin yanı sıra Orta Asya ve Anadolu'nun bereketli toraklarının sunduğu çeşitlilik, Mezopotamya'nın kaynak olarak sunduğu Anadolu mutfağı ile Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu saraylarının sunduğu yeni keşfedilmiş tatlar, Türk Mutfağı'nı dünya mutfakları arasında ilk sıralara taşımaktadır (Güler, 2010: 24-25; Hatipoğlu, 2014: 1; Önçel, 2015: 34).

Bu lezzetlerden biri olan pilav, dünyada ve geleneksel Türk mutfak kültüründe köklü bir yere sahiptir. Farklı pişirme teknikleri ve yöntemleri kullanılarak geçmişten günümüze kadar gelebilen pilavlar, ender gastronomik değerler arasında yer almaktadır (MEGEP, 2019: 19). Türk mutfak kültüründe pilav; nişan, düğünler ve sünnet merasimlerinde, dini törenler gibi birçok kültürel organizasyonda vazgeçilmez bir ürün olmuştur. Ayrıca, sofrada sunulan ana yemek olmasının dışında ana yemeğe eşlik eden yan ürün (garnitür) olarak da kullanıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, yöresel mutfaklarda yapılaş yöntem ve içerikleri açısından pilavların günümüze kadar bir kısmının aslına uygun olarak kaldığı, bir kısmının ise çeşitli değişikliklere uğrayarak evrildiği belirlenmiştir (MEGEP, 2019: 1; Pir, 2021:49). Anadolu topraklarında hüküm süren, bolluk, bereket ve zenginliğin temsilcisi Selçuklu saray mutfak kültürünü yansıtan Alatlı, Alaflı, Muhaşerli ya da ilçenin ismi ile adlandırılan Divriği Pilavı; günümüze kadar reçetesi değişmeden gelen, 800 yıllık özel gün ve törenlerde sunulan bir başyemektir. Kültürel unsurların gelecek nesillere aktarılmasında ve bu unsurların sürdürülebilir kılınmasında mutfak kültürüne özgü değerlerin aslına kaybetmeden yaşatılabilmesi ulusal mutfakların devamlılığı için oldukça önemlidir (Uluer Saygın ve İlban, 2019: 2943; Özkan Önem, 2022: 74). Ayrıca farklı ülke ve bölgelere seyahat eden turistlerin tatil deneyimlerinin planlayıp karar vermede ve uygulamada seyahat edilecek destinasyonun mutfak kültürü ve özellikleri belirleyici olabilmektedir (Hall ve Mitchell, 2005: 73; Mckecher vd., 2008: 138-139; Albayrak, 2013: 5051). Son yıllarda yapılan çalışmalarda, gastronomi turizmi amacı ile bu seyahat etme şeklinin yeme-içme olgusunun sadece fizyolojik temel ihtiyaç olmaktan çıkarıp rekreatif bir aktiviteye dönüştürdüğü bildirilmektedir. Bu değişim, yerel yemek kültürünün bir destinasyonun tanınma ve tercihinde önemli bir faktör olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Böylece yöresel yemekler, turistler için yerel kültürün yerinde deneyimlenmesine fırsat sunabilmektedir (Birdir ve Akgöl, 2015: 58).

Yapılan literatür taramasında farklı bölgeler ile özdeşleşen çeşitli yemeklerin hazırlanma ve sunumlarının anlatıldığı, bölgeye kattığı gastronomik değer tartışıldığı çalışmaların yer aldığı görülmüştür (Şen ve Silahşör, 2018: 2602; Hazarhun ve Tepeci, 2018: 371; Kılınç ve Kılınç, 2018: 394; Kargiglioğlu, Ş. ve Ayyıldız, S. 2018: 348; Kendir ve Arslan, 2020: 130). Ayrıca çalışmalar arasında coğrafi işaretli ürünlerin yanı sıra başvuru aşamasında olan ya da önerilen ürünlerin de olduğu belirlenmiştir (Ören ve Ören, 2018: 151; Yılmaz, 2019: 399; Şen, 2020: 256; Demirtaş ve Analayatalay, 2021: 380; Algan Özkök ve Aydınli, 2022: 85). Yapıldığı bölgeyi, coğrafyayı, tarihsel dönemi, hazırlanmasında kullanılan malzemeleri ve yöntemleri tanımlayan isimlerle anılan Divriği pilavı, tüm bu özellikleri ile sadece bir yiyecek maddesi olmayıp kültürel birikimin önemli bir yansıması olan ve gastronomik tanıtım niteliği taşıyan

soyut bir değerdir. Şehir mutfağına yönelik yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde ise, yöre mutfağı ve Divriği pilavını konu alan en ayrıntılı çalışmaların Üçer ve Pekşen tarafından yapılan 2006, 2001 ve 2010 tarihli kitaplarda yer aldığı (Üçer ve Pekşen, 2001: 66-68; Üçer, 2006:427-429; Üçer ve Pekşen, 2010:93-95), tespit edilen güncel çalışmalarda ise Divriği pilavı'nın Sivas mutfağı içerisinde sadece isim olarak ifade edildiği (Zengin ve Işkın, 2017: 409; Öztürk ve Arıkan, 2018: 25; Açık ve Çakıroğlu, 2018: 3292; Yurday ve Kınır, 2019:430-431; Özkan Önem, 2022:74), şehir ve ilçe envanterlerinde yemek tarifi olarak yer aldığı (www.sivaskulturenavanteri, 2022) ve 2020 yılında mahreç ürünü olarak coğrafi işaretle tescillenmesine karşın bölgenin tarihsel ve kültürel gastronomik değeri olarak ayrıntılı irdelendiği güncel bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Ayrıca gastronomik tanıtım değeri olarak değerlendirilen Divriği pilavının, Sivas merkezde yaşayan 150 kadın katılımcı ile yapılan bir çalışmada % 84.7 oranında katılımcının yöresel Divriği pilavını hiç pişirmedikleri belirlenmiştir (Açık ve Çakıroğlu, 2018: 3292). Bu çalışmada kapsamında coğrafi işaretli mahreç ürünü olarak tescillenmiş Divriği (Alatlı-Alaflı) pilavının bölge mutfağı içerisinde yeri ve önemine vurgu yapılması, pilavın hazırlanma ve sunum teknikleri anlatılarak tanıtılması amaçlanmıştır. Ayrıca Selçuklu mutfak kültürünün yöre mutfağına yansımaları irdelenerek yörenin kültürel özelliklerinin pilavın içerik, teknik ve sıfatlandırma üzerindeki etkileri açıklanarak bölge kültüründe Divriği pilavının gastronomik değerinin ortaya konulması, tanınırlığının artırılması ve bölge turizmine olası katkılarının ortaya konması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda hazırlanan çalışmanın ilk bölümünde yemek kültürü kavramsal olarak açıklanmış, Türk mutfak kültürü ve tarihsel süreci anlatılmış, Türk mutfağının oluşmasında etkin rol oynayan yöresel mutfak kavramı hakkında bilgiler sunularak çalışmanın konusunu oluşturan Sivas ili ve Divriği ilçe mutfaklarının tanıtımı, ilçe mutfak kültürünün ve Selçuklu mutfak kültürünün özellikleri açıklanmıştır. İkinci bölümde ise; çalışma ile ilişkili olarak pilavın mutfak kültüründe yeri ve önemi anlatılarak, Selçuklu saray mutfak etkileri açıklanmış ve Divriği ilçesine özgü, coğrafi işaretle tescillenen Divriği pilavının özellikleri sunulmuştur. Bu bölümde ayrıca pilavın reçetesi verilerek, hazırlanması ve sunum şekli tanıtılmış, bölge turizmine etkileri tartışılmıştır.

2.GENEL BİLGİLER

2.1. Yemek Kültürü ve Mutfak Kavramı

Yemek kültürü, toplumu ve o toplumun yaşamsal geçmişini anlatan bir kavramdır ve açlık duygusunu giderme ihtiyacı olmaktan çıkarak yemek yemeyi neyi, nerede ve nasıl tüketileceğini gösteren bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra kültürel boyutta yemek, bayramlarda, çeşitli törenlerde, kutlamalarda ve misafir ağırlamada toplumsal bir iletişim aracı olarak da karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz Çıldam, 2021: 307; Beşerli, 2010:161-162). Bu kültürel mirasın oluşmasında ve farklılaşmasında; bölge ikliminin, tarımsal üretim ve ürün çeşitliliğinin, örf ve adetlerin etkisi göz ardı edilemez. İnsanoğlu bu kavram çerçevesinde yoğrularak kendi benliğini oluşturur ve varolduğu kültür ve yaşadığı topraklar üzerinde sahip olduklarının kıymetini bilerek kutsal sayar ve onları yaşatmaya çalışmaktadır (Sandıkcı ve Çıtak, 2020: 267). Dini, etnik veya ulusal kimlik, aidiyet duygusu ve kültürel miras yoğun olarak yemekle ilişkilidir ve toplumun yaşam biçimini yansıtmaktadır (Civitello, 2019: 8;

Yılmaz Çıldam, 2021: 306). Bu açıdan evrensel nitelik taşıyan yeme-içme etkinlikleri ve davranışlarının yanı sıra insanların yaşadıkları alanlarda ürettikleri ürünler ve bu ürünlerin işlenme ve saklanma şekilleri ile ilgili veriler, toplumların yemek kültürleri hakkında fikir verebilmektedir (Saatçi, 2016: 1; Beşirli, 2017: 193). Toplumların yemek hazırlama, sunma şekillerinin farklı olması kadar tat algıları da kültürel farklılıklar gösterebilmektedir (Flandrin, 2014). Yemek kültüründe görülen bu farklılıklar mutfak kavramına da yansımış ve mutfak, fiziki bir alan algısından çıkarak kültürel boyutta yiyecekleri, içecekleri, bunların hazırlanması, pişirilmesi ve sunulmasını, yemek yeme alışkanlıklarını, kullanılan mekan ve araç gereci, sofrada adabını kapsayan çeşitli geleneklerin oluşturduğu bir kavramı açıklamaktadır (Yılmaz Çıldam, 2021: 306). Diğer bir bakış açısına göre mutfak, yemek alışkanlıklarına, yemeklere, yiyeceklerle karşı sosyal, psikolojik ve dini tutumlar sergileyen eşsiz ve tutarlı bir içeriğe sahip, pişirme teknikleri ve kendine has lezzet ilkelerinin oluşturduğu bir dizi olarak tanımlanabilmektedir (Bayrakçı, 2021: 1). Ayrıca mutfak, yemek tarifleri, mekan ve zaman içerisinde yer alan sofrada adabı gibi gıda maddelerini, teknolojileri bir araya getiren büyük kurallar sistemi olarak da ifade edilmektedir (Hastorf, 2017). Mutfak kavramı beslenme temelinde kültür ile ilişkilendirildiğinde, kavramsal olarak beslenme tarihsel süreçte kültürel bir kimlik kazanması ile mutfak kültürü oluşmaktadır. Bu bağlamda mutfak kültürü, toplumların üretimden tüketime kadar geçen süreçte ortaya çıkan maddi ve manevi unsurların oluşturduğu önemli bir kültür sistemi olarak tanımlanabilmektedir (Seyitoğlu ve Çalışkan, 2014: 25; İrmak, 2019: 114).

Gastronomi ise; Yunanca bir kelime olup “mide yasası” anlamını taşımasına karşın (Bağırhan Özşeker, 2016: 6), genel anlamda iyi yemek yeme sanatı ve bilimi olarak tanımlanabilmektedir. Gıdaların üretiminden tüketimine kadar geçen tüm aşamaları kapsayan gastronomi aynı zamanda; bir yemeği ya da yöresel lezzeti hazırlama, sunma ve kaliteli yemeklerin tadını çıkarma sanatı olarak adlandırılmaktadır. (Bayrakçı, 2021: 22). Gastronomi bilimi içerisinde, yemek ve kültür arasındaki ilişki incelenmesi ile gıdaların göz ve damak zevki çerçevesinde estetik anlayışını en üst düzeyde tutacak şekilde tüketim için hazır hale getirilmesi amaçlanmaktadır (Vega ve Ubbink, 2008: 372; Bayrakçı, 2021: 22).

2.2. Selçuklu Dönemi Türk Mutfak Kültürü

Geleneksel Türk mutfağının bir devamı olarak nitelendirilen Selçuklu Mutfağı; göçebe yaşam ile yerleşik yaşamın bir bileşkesini sunan sade bir mutfak olarak ortaya çıkmaktadır (Demirgöl, 2018: 111; Güler, 2010: 25). Orta Asya’dan göç eden Türklerin ana yiyecekleri arasında, koyun eti başta olmak üzere keçi ve sığır eti tüketilmiş, sütün yanı sıra, ayran, yoğurt, çökelek, peynir ve tereyağı gibi mayalanmış süt ürünleri ve bunlardan yapılan yemeklerin yer aldığı belirlenmiştir (Güler, 2010: 25). Ayrıca Eski Türklerin yerleşik hayata geçerek tarım ile uğraştıkları ve ettikleri tahılları (buğday, darı, arpa, pirinç, burçak, susam) kullanarak ekmek ve çeşitli yemekler yaptıkları, bunun yanı sıra yetiştirdikleri çeşitli meyve ve sebzeleri de kullandıkları ve balıkçılık yaptıkları da tespit edilmiştir (Sürücüoğlu ve Özçelik, 2007: 1299; Önçel, 2015: 34; Demirgöl, 2018: 109; Solmaz ve Altın, 2018: 112; İlbağ vd., 2021:277-278). Selçuklu mutfağında İslami anlayışla beraber, geleneksel gıda maddelerinin kullanımı ve israftan kaçınmanın getirmiş olduğu bir kısıtlama ve sadelik göze çarpmaktadır. Selçuklu mutfak kültürü, gerek sahip olduğu gelenekler, gerekse göç ettiği Anadolu’nun kendilerine

kazandırmış olduğu avantajları İslam dininin seçici eleğinden geçirerek oldukça zenginleşmiştir. Göçebe geleneğinin devamı olarak eski dönemlerden itibaren Türkler arasında yaygın olarak tüketilen et, süt ve süt ürünleri, bunların yanı sıra tahıllı ve unlu mamuller, değişik türde sebzelerden elde edilen yemekler, oldukça zengin meyve kültürü, tatlılar, şerbetler, turşular dönemin mutfağının ana malzemelerini oluşturmuştur (Kızıldemir vd., 2014: 196).

2.3. Yöresel Mutfaklar ve Yöresel Yiyecekler

Yöresel mutfak, yöre adetleri ile yöresel ürünlerin birleşimi sonucu ortaya çıkan ve yöre halkı tarafından yöreye özgü usullerle pişirilerek sunulan veya milli duygu ve düşüncelerle tasarlanan yiyecek ile içecekleri tanımlayan bir kavramdır (Şengül ve Türkan, 2015). Yöresel mutfak; yörenin tarih, inanç, gelenek ve yerel yiyeceklerin kullanımının yanı sıra kültürün bir parçası nezdinde kültüre göre de şekillenmektedir (Çelik vd., 2021). Yöresel yiyecekler ise, ait olduğu bölgenin çekiciliğini artırmakta, geçmişten gelen gelenek ve göreneklerle oluşan yöreye has yiyeceklerin ve pişirme tekniklerinin korunmasına katkı sağlamakta, kültürel mirasın sürdürülmesine ve toplumsal aidiyetin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca unutulmaz, benzersiz ve otantik bir deneyim, destinasyonların rakip destinasyonlara göre rekabet avantajı kazanmasına yardımcı olmaktadır (Yılmaz, 2024).

2.4. Sivas ili, Divriği İlçesi ve Yerel Mutfak

Sivas ili, İç Anadolu bölgesinin doğusunda, tarihi İpek Yolu ve Kral Yolu'nun kesiştiği bir bölgede yer almaktadır. Tokat, Ordu, Giresun, Malatya, Kayseri, Erzincan, Kahramanmaraş ve Yozgat ile sınır olan Sivas ilinin bulunduğu coğrafik konum, iklimsel özellikler ve tarihsel geçmiş bölge mutfağının şekillenmesinde önemli unsurlardır (Sivas, 2022; Sivas-Ekonomik Faaliyetler, 2022). Divriği; Sivas ilinin güneydoğusunda ve Yukarı Fırat Havzası'nın İç Anadolu sınırları yakınında bulunan bir ilçedir. Kuzeyde Zara ve İmranlı, güneyde Malatya, doğuda Erzincan ve batıda Kangal ile komşu olan Divriği ilçesinin yüzölçümü 2781 km iken, denizden yüksekliği ortalama 1225 metredir. İlçenin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Tarımsal ürünler arasında; endüstri bitkileri, bakliyat, çeşitli meyve ve sebzeler yer almaktadır. 1071 yılında Malazgirt zaferinin ardından Yukarı Fırat havzasında kurulmuş Mengücekoğulları bu bölgede 200 yıl varlıklarını sürdürmüşler ve Türkmen göçmenlerinin Anadolu'ya yerleşmesine öncülük doğu bölgelerinin Türkleşmesinde etkili olmuşlardır. Divriği Selçuklulara bağlı Mengücek Beyliği'nin Divriği koluna başkentlik yapmış olan bir ilçedir (Üçer, 2001: 400). Ayrıca ilçede 1985 yılında UNESCO tarafından Dünya Kültürel Miras listesinde alınan Divriği Ulu Cami, cami, darüşşifa ve türbe binalarını bünyesinde barındıran bir külliye olarak inşa edilmiştir. Dünyada benzeri olmayan bu eser, yerli ve yabancı turistleri bölgeye çeken önemli bir soyut turistik unsurdur (Kurban, 2010).

Yerel mutfakta kullanılan hammaddeler arasında; keçi, koyun ve sığır gibi et ve et ürünleri, süt ve peynir, yoğurt, yağ, kaymak gibi süt ürünleri, kurubaklagiller, meyve ve sebzeler yer almaktadır. Ayrıca tahıllardan elde edilen un, bulgur, erişte ve kadayıf gibi ürünler de yoğun olarak bu mutfakta kullanılmaktadır. Bölge mutfağ'ında bölgeye özgü yöntemlerle yapılan kebab türleri ve sakatat yemeklerinin yanı sıra sebze yemeklerinin de bu mutfakta yer bulduğu görülmektedir. Ayrıca kış ve yaz mevsimine göre Sivas yerel mutfağında yemek tercihlerinin

değiştirdiği; kış aylarında sübura, kelecoş, tırhıt, içliköfte, hingel gibi hamurlu yemekler tercih edilirken, yaz aylarında düğülcek ve evelik aşu, pancarlı ve ayrırlı çorbalar ve madımak yemeğinin daha çok tercih edildiği bildirilmiştir (Yurday ve Kingır, 2019: 427; Polat, 2021: 13). Yörede “pilov” ya da köle doyuran-karın doyuran olarak adlandırılan pilavın sofralarda önemli bir yer tuttuğu, özel gün ve törenlerde ana yemek olarak sunulduğu, içeriğine ve yapılaş amacına yönelik olarak adlandırıldığı görülmektedir (Yurday ve Kingır, 2019: 431; Üçel, 2006: 427). Divriği pilavı ise, bölgeye özgü yapılan ve Selçuklu saraylarında ve hanelerde kıymetli misafirlere sunulan, ayrıca düğünlerde ve hayır işlerinde yapılan bir başyemektir. 09.10.2020 tarihinde mahreç işareti olarak coğrafi işaret ile tescillenen bu yemeğin ortaya konması için, tarihsel süreç içerisinde uzun yıllar ilçede üretilen ve etin başta olmak üzere tüm malzemelerin hazırlık ve pişirilmesinde bilgi ve deneyim gerekmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2024).

Yapılan literatür taraması sonucu; bölge mutfak kültürünün konu alındığı çeşitli çalışmalar bulunmasına (Üçer ve Pekşen, 2001; Üçer, 2006; Üçer ve Pekşen, 2010; Zengin ve Işkın, 2018; Açık ve Çakıroğlu, 2018; Öztürk ve Arıkan, 2018; Ayyıldız ve Sarper, 2019) karşın Divriği pilavını ve gastronomi turizm potansiyelini konu alan bir çalışmanın olmadığı görülmüştür.

3. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Çalışma kapsamında Sivas ve Divriği yerel mutfak kültüründe önemli bir yere sahip olan Divriği Mutfağı'nın incisi olarak kabul edilen, ait olduğu coğrafyanın etnik kimliğini yansıtan “Divriği Pilavının” tanıtımının yapılması, bölge gastronomisi açısından önemini vurgulanması ve bölge turizmüne katkı sağlaması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemlerinden “doküman analizi” yönetimi kullanılarak konu ile ilişkili anahtar kelimeler kullanılarak tüm basılı ve dijital metinler taranmış ve ikincil veri kaynakları elde edilmiştir. Betimsel analiz yöntemiyle elde edilen bulgular incelenmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmanın benzer çalışmalara örnek olması ve ürünün ön plana çıkarılması konusunda bölge gastronomi turizmi paydaşları için teşvik edici olması öngörülmektedir.

4. BULGULAR

4.1. Pilav ve Türk Mutfağı

Pilav, geleneksel ve profesyonel mutfaklarda farklı iç malzemeler kullanılarak farklı adlar altında sofralarda yer alan bir üründür. Profesyonel mutfaklarda pilav yapımında genellikle pirinç tercih edilmektedir ve pilav ana yemek olmanın dışında yemeğe eşlik eden garnitür olarak tüketilmektedir (Pir, 2021:49). Türk mutfak kültüründe; nohutlu, hamsili, tavuklu, perde pilavlar sıklıkla görülürken, Avrupa mutfağında *risotta* ve *paella* (Sarışık, 2019: 37; Doğdubay, 2019: 68), Hint mutfağında *biryani*, Arap ve İran mutfağında çilav, Uzakdoğu mutfağında ise *lapa* (Mil, 2019: 163) olarak adlandırılan şekillerde tüketilmektedir. Ayrıca içerisine çeşitli etler, sebzeler, otlar, baharatlar, deniz ürünleri gibi birçok farklı malzeme kullanılarak zengin türleri olan pilavlar sunulduğu belirlenmiştir (Özgen, 2019: 7-26). Pilav yapımında, dünya mutfaklarında kullanılan pirincin yanı sıra Türk mutfak kültüründe bulgur, firik, kuskus, şehriye, siyez ve karabuğday gibi tahılların beraberinde kuskus ve eriştenin de kullanıldığı görülmektedir. Türk mutfak kültüründe pilav için “ekmek hazır, pilav vezir” ifadesi kullanılarak önemi vurgulanmaktadır. Pilavın, uluslararası mutfakların aksine Türk mutfak

kültüründe sadece bir garnitür olarak kullanılmasının kabul edilmediği ana yemek olarak sunulduğu, bunun dışında Türk mutfağında çeşitli sarma (kuzu sarma vb.) ve dolmalarda (kaburga dolma vb.) iç malzeme olarak kullanıldığı ve ülke sokak lezzetleri arasında da önemli bir yere sahiptir (Pir, 2021:49; Polat, 2021: 12; Özkan Önem, 2022:74).

4.2. Divriği Pilavının (Alatlı Pilav, Alaflı Pilav, Muhaşerli Pilav) Genel Özellikleri

Selçuklu Sultanlarının izlerini taşıyan **Divriği pilavı**, sekiz yüz yıldır reçetesi değişmeden gelen, düğünlerde, bayramlarda, iftar sofralarında, özel gün ve törenlerde bütün bir kent ve çevre halkı için, şölen geleneği içinde yapılan bir başyemektir. Ayrıca bahar mevsiminde yapılan ve “sahra” olarak adlandırılan kır eğlencelerinde, dayanışmanın, beraberliğin ve hemşehriliğin bir sembolü olarak da pişirilmektedir (Üçer, 2010: 94-95; Cankül ve Kızıldaş, 2021: 50). **Divriği pilavı; bölge içerisinde alatlı pilav ve alaflı pilav olarak adlandırılmaktadır** (Üçer, 2006:427; Özkan Önem, 2022: 74). **Alat**, kelimesi Arapça “alef” kelimesinin Türkçede değişime uğrayarak yerleşen şeklidir (galatı). “Alef” kelimesinde gelen “ulufe” kelimesi yulaf, yem, saman gibi anlamlara gelirken, bu kelimenin çoğulu olan “ulüf, alaif” kelimeleri üç ayda bir yeniçeri ve sipahilere verilen maaş anlamında da kullanılmıştır (Üçer ve Pekşen, 2010: 93; TDK, 2022). **Bu nedenle bu pilavın, bölgede hüküm süren Mengücek şahlarının askerlerine yedirdikleri etli pilav geleneğinden geldiği ve zamanla alef kelimesinin alata dönüştüğü ifade edilmektedir** (Üçer ve Pekşen, 2010: 93). Ayrıca, Şanlıurfa ve Bitlis gibi bazı illerde de anıldığı gibi bu yörede de baharat “alat” kelimesi ile ifade edildiği hatta yaşlı yöre halkının baharat için bahar-biber aleti ifadesini kullandığı bildirilmiştir (Üçer ve Pekşen, 2001: 67; [Haberler.com](#), 2012; Yurday ve Kınır, 2019: 431). Ayrıca Ülkemizde **Özbek Pilavı** veya **Buhara Pilavı** olarak da bilinen **Türkistan Pilavı** ile Alatlı pilavı arasındaki benzerlikler dikkatinizi çekmiştir. Alatlı Pilavının da Türkistan Pilavının da bayram ve düğün gibi şölenlerde veya özel misafirler için hazırlanıyor olması, kullanılan malzemelerin ve hazırlanma tekniğinin ciddi benzerlik taşıması bu iki lezzet arasında etno-kültürel bir bağ olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak daha da ilginç olan husus, kullanılan malzeme farklılıkları nedeniyle **Özbekistan’da Türkistan Pilavının Semerkand Pilavı, Andican Pilavı, Buhara Pilavı gibi türevleri bulunmasına karşın, Türkistan Pilavı’nın ilk tarifini verenin İbn-i Sina’nın Buhara doğumlu olması ve Buhara’nın Alat adında bir ilçesinin olmasıdır** (Yurt, İ. ve Achilova, 2022; Mide Mühendisi, 2019). **Pilav yapımında, nohudun kullanılmasından dolayı “muhaşerli pilav”, yapımında özellikle piriç kullanılmasından dolayı pilavın rengine dayanarak “ak pilav”, pişirildikten sonra demlenmesi için ve sofraya getirilinceye kadar soğumaması için kalın örtülerle sarılarak bekletilmesinden dolayı yörede yaşayan çocuklar tarafından “uyuyan pilav” olarak tanımlandığı bildirilmektedir** (Üçer ve Pekşen, 2010: 93; Özkan Önem, 2022: 74).

Pilavı ya aşçıların ya da bilgili, deneyimli ehil kişilerin yapması gerektiği ve pilavın miktarına göre malzemelerin kullanılması gerektiği, et ve piriç oranının eşit, üzüm ve nohut oranının 1/3 oranına yakın, buna karşın soğan miktarının fazla olmamasına özen gösterilmesi gerektiği bildirilmektedir (Coğrafi İşaret Portalı, 2022). Pilavın yapımında; eğer “ağır düğün” olarak adlandırılan ve 2 gün süren düğünlerde keçi ve özellikle koyu renkli olması zor pişmesi ve makbul görülmediği için sığır etinin tercih edilmediği, bunun yerine birkaç tane koç

kesildiği, eğer ev halkı için yapılacaksa ise; koyun etinin kullanılmasının zorunlu olmadığı bunun yerine keçi, kümes hayvanları (tavuk, çulluk), hatta av etleri (geyik, bıldırcın, keklik gibi) kullanıldığı bildirilmektedir (Üçer ve Pekşen, 2001: 66-67). Ayrıca, kullanılacak pirincinde özellikli olmasına özen gösterildiği, Malatya, Tosya ya da akçeltik türü pirincin tercihen kullanıldığı ve mutlaka kırıklarından ayrılması gerektiği ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, özel gün pilav için mutlaka daha öncesinden deneme pilavının pişirilerek pirincin su tutma oranının kontrol edildiği bildirilmektedir. Seferberlik gibi yokluk dönemlerinde pirinç yerine bulgur kullanıldığı ve bu dönemlerde kadınların pirinç pilavı pişirmeyi unuttukları ve birbirlerine tarif sordukları ifade edilmektedir. Pirinç dışında pilavda kullanılan üzüm de özelliklidir. Yöredeki ifade şekline göre parmak, bamya üzüm olarak adlandırılan Adıyaman Besni üzümüdür ve üzümün sarı renkli olmasının makbul olduğu ifade edilmektedir (Üçer ve Pekşen, 2010: 93). Ayrıca pilavda kullanılan nohudun ıslatılıp kabuğunun soyulduktan sonra ikiye bölünmesi gerektiği bildirilmiştir. Nohutların kabuğundan ayırma işlemi “nohut patlatma olarak adlandırılmaktadır. Divriği pilavının pişirilmesinde kullanılan yağ ise yörede “eyi yağ, yüzük kaşı gibi yağ” olarak adlandırılan tuzlu tereyağıdır. Bunun dışında don yağı ve kuyruk yağı da pilav yapımında kullanılabilir. Bu yağlar kullanılmadan önce eritilerek dipteki tortu alınmadan yağ süzülmesi ve kullanılacağı zaman için hazır bulundurulmalıdır (Üçer, 2001: 428).

4.2. Divriği Pilavının Reçetesi

4.2.1. Malzemeler (4-5 kişilik): (Üçer ve Pekşen, 2010: 94; Özkan Önem, 2022:74, www.sivas.ktb.gov.tr/TR-283232/ana-yemekler.html)

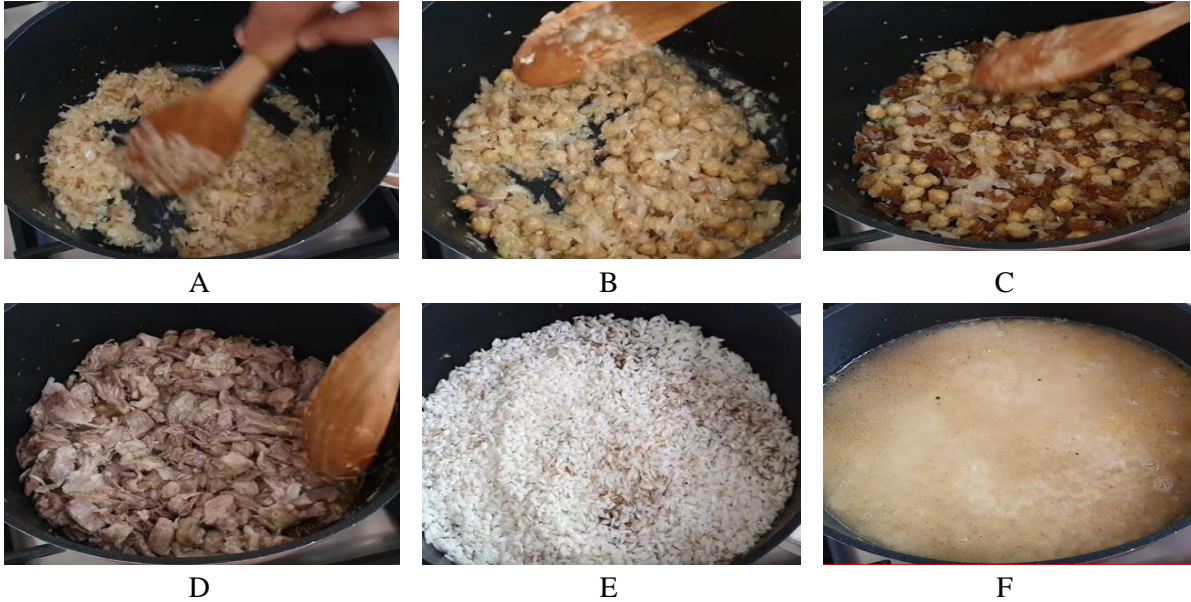
Çizelge 1. Divriği Pilavında Kullanılan Malzemeler ve Miktarları

Malzemeler	Miktar
Kemikli koyun eti (tercihe göre dana, keçi ve kümes hayvanlarının eti de olabilir)	1,5 kg
Pirinç (Baldo)	1 kg
Kuru Soğan	1 ya da 2 adet orta boy
Tane Karabiber	10-15 adet
Tane Yenibahar	5 adet
Karanfil	5 adet
Nohut	100 gr (1/2 su bardağı)
Besni üzümü	100 gr (1/2 su bardağı)
Tereyağı	70 gr
Et suyu	600 ml (3 su bardağı)
Tuz	10 gr (1 yemek kaşığı)

4.2.2. Kullanılacak Malzemelerin Hazırlanması ve Pilavın Yapılışı

Et tencereye konularak, üstünü aşacak kadar su ve soyulmuş bütün olarak 1 adet kuru soğan ile pişirilir. Et pişerken tencerenin üstünde ortaya çıkan köpük (yöre halkı tarafından kefler olarak adlandırılmaktadır) sürekli olarak bir kaşık ya da kepçe aracılığıyla alınır. Pişen et suyundan ayrıldıktan sonra el yakmayacak sıcaklığa gelince “kefleme” olarak adlandırılan kemiklerinden ayırma ve parmak büyüklüğünde parçalara bölme işlemi (didikleme) yapılır. Keflenmiş etler sini olarak adlandırılan tepsilere serilerek üzerine hazırlanan havanda dövülerek hazırlanan baharat (alat) karışımının (yenibahar, karabiber, karanfil karışımı ve tuz) yarısı serpilir (atlatlama) ve bir örtü ile üstü kapatılır. Bu hazırlık işleminin bir gün öncesinde yapılması tercih edilmektedir. Pilav yapımındaki ikinci hazırlık ise; pilav yapımında kullanılan diğer soğanın pilavda çok yoğun hissedilmemesi ve pilavdan soğan tadının gelmemesi amacıyla ince doğranmış soğanın geriye kalan alatla (baharat karışımı) ovulup birbirine yedirilmesidir. Et ve soğanın alatla terbiyesinin en az 5-6 saat öncesinde yapılması pilavın lezzetini artırıcı bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bir gün önceden hazırlanması gereken malzemelerden biri de “muhaşer” olarak adlandırılan nohuttur. Nohut bir gün öncesinde ıslatılarak, kabuğu yumuşatılıp soyularak ikiye ayrılmış olması gerekmektedir. Pilavda kullanılacak pirincin de bir veya iki kaşık tuz eklenmiş kaynar suda bir saat bekletilir ve yıkanarak süzülür (Üçer ve Pekşen, 2010: 94, Yurday ve Kınır, 2019: 431).

Pilavın pişirilmesi için tencere ya da kazana konan, tortusundan ayrılmış tereyağı eritilerek yağ yakılmadan, içerisine doğranmış, alatlanmış soğan konularak pembeleştirilmeden karıştırılır. Hazırlanan nohut, yıkanmış Adıyaman Besni üzümü ve keflenip alatlanmış etler eklenerek zedelenmeden dikkatlice karıştırılır. Üzerine pirinç eklenir. Büyük bir tencerede ya da kazanda tereyağı eritilir ve alatlanan soğanlar pembeleştirilmeden yağda çevrilir (Görsel 1A).

Görsel 1. Divriği pilavının pişirme aşamaları; A: Tereyağına doğranmış, alatlanmış soğanın eklenmesi, B: Muhaşerin eklenmesi, C: Adıyaman Besni üzümünün eklenmesi, D: Alatlanmış ve keflenmiş etlerin eklenmesi, E: Yıkanmış pirincin eklenmesi, F: Et suyunun eklenmesi (Kaynak:<https://www.nefisyemektarifleri.com/divrigi-pilavi-3686037/>).

Soğanların üzerine muhaşer olarak adlandırılan kabuğu soyulmuş ve ikiye ayrılmış nohut (Görsel 1B), ayıklanıp yıkanmış Adıyaman Besni üzümü (Görsel 1C) ve alatlanıp, pişirilip keflenmiş et eklenerek (Görsel 1D) zedelenmeden dikkatlice karıştırılır. Bu karışımın üzerine tuzlu suda bekletilip yıkanarak süzölmüş pirinç eklenir ve alttaki harcın üzeri kapatılır (Görsel 1E). Pilava ilave edilecek su, etin cinsine ve suda kabarmış pirinç miktarına göre (1/2 bardak kuru pirinç ıslanınca 1 bardak oluyorsa, 1 bardak et suyu kullanılır) değişmektedir. Et kuzu eti olursa suda kabarmış pirinç kadar sadece et suyu eklenirken, pilav tavuk eti ile hazırlanıyorsa tavuk suyu yarı yarıya su ile karıştırılarak pilava eklenmektedir. Belirlenen ölçüde et suyu dikkatlice eklendikten sonra (Görsel 1F) kontrollü tuz konur ve ağır ateşte pilav pişirilir (Üçer ve Pekşen, 2001: 68; Özkan Önem, 2022:74; Coğrafi İşaret Portalı, 2022). Bir tahta kaşık yardımı ile pilavın dibi kontrol edilerek, suyu çektikten sonra ocaktan alınmadan önce lezzeti artırmak amacıyla bir tavada eritilerek yakılan tereyağı gezdirilir ve ocaktan indirilir. Kapağı kapatılmadan önce pilavın üzeri temiz bir bezle konularak, kapakta oluşabilecek su damlalarının pilavı ıslatması engellenerek 30 dk demlendirilir. Bu sürenin sonunda pilavın alt kısmı dağıtılmadan tahta kaşık sapı ya da oklava aracılığıyla pirinçler tanelenir ve softaya getirilinceye kadar soğumaması için kalın örtülere sarılır (Üçer ve Pekşen, 2001: 68; Coğrafi İşaret Portalı, 2022).

4.2.3. Pilavın Sunumu

Dinlendirilen pilav tenceresi üzerindeki kapak kaldırılarak bir tepsi kapatılır ve kontrollü olarak tencere tepsi üzerine ters çevrilir, tencere yavaş yavaş çıkarılarak pilav tepsiye bırakılır ve bu şekilde servis yapılır. Pilavın yanında yörede genellikle üzüm hoşafı ikram edilmektedir.

A

B

Görsel2: Divriği pilavının servis aşaması; A: Pilav tenceresinin tepsi üzerine yerleştirilmesi, B: Tepsiye pilavın alınarak hoşafı ile servis edilmesi (Kaynak: Sivas yemekleri envanteri-www.sivas.ktb.gov.tr/TR-283232/ana-yemekler.html; Özkan Önem, 2022:74)

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşme ve kitle iletişim araçlarında meydana gelen hızlı gelişme yerel ürünlerden uzaklaşmaya ve kitlesel eğilimlere bağlı olarak geleneksel Türk mutfak kültürünün toplumsal hayatta daha az yer tutmasına yol açmaktadır. Modern Dünyanın yansıması olan hızlı ve pratik yemek eğilimi Türk yemeklerininve yöresel yemeklerin ihmal edilmesinde önemli unsurlardan biri olduğu düşünülmektedir (Güler, 2007: 24; İlban vd., 2021: 282). Bununla birlikte Yöresel yiyeceklerin, birçok gastronomi turisti için temel seyahat motivasyonu olduğunu ve gastronomi hareketliliğini canlandıran bir unsur olarak değerlendirildiği bilinmektedir. Aynı zamanda

yöresel yiyeceklerin ziyaretçilerle yerel halkın, üreticilerle tüketicilerin bir araya gelip kaynaşmasına ve etkileşime girmelerine katkıda sağladığı görülmektedir. Yöresel yemekler, turistlerin destinasyon tercih süreçlerinde önemli bir itici faktör olduğu gibi, destinasyon çeşitliliğinin pazarlanmasında da önemli bir araçtır (Yılmaz, 2024). Bu bağlamda Divriği Pilavı-Alatlı Pilav, gastronomi turizmi açısından Sivas ilinin ve Divriği ilçesinin tanıtımına katkı sağlayacak bir unsurdur. Hazırlanışı, pişirimi, tüketimi ve sunumu ile özel bir yere ve öneme sahip olan bu gelenek, yörede bulunan işletmelerde yerli ve yabancı turistlerin deneyimine daha sıklıkla sunulması gerekmektedir. Anadolu, İç Anadolu ve Türk kültürünün yeme-içme özelliklerini de yansıtan Divriği pilavı, sadece gastronomi anlamında değil, kültürel bir değerdir. Bu bağlamda yapılacak tüm tarihi ve kültürel etkinliklerde gelen misafirlere sunularak tanıtımının yapılması gerekmektedir. Ayrıca farklı ülke ve şehirlerde düzenlenecek etkinliklerde, festivallerde reklamlarının yapılması ürüne dolayısıyla bölgeye ilgiyi artıracaktır. Ürünün belirlenen standartlar çerçevesinde usulüne uygun yapılması da doğru tanıtım açısından önem taşımaktadır. Özellikle günümüz reklam ağı olan internet ortamlarında paylaşılarak destinasyonun tanıtımına önemli katkılar sağlayabileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Açık, M. ve Çakıroğlu, F.P. Sivas Mutfak Kültürü Ve Yöresel Yemeklerin Pişirilme Durumu. *Social Sciences Studies Journal*, 4(21), 3287-3296, 2018.
- Albayrak, A. “Farklı Milletlerden Turistlerin Türk Mutfağına İlişkin Görüşlerinin Saptanması Üzerine Bir Çalışma.” *Journal of Yaşar University*. 30(8), 5049-5069, 2013.
- Algan Özkök, G. ve Aydınlı, F. Yöresel Bir Ürün Olan Konya Furun Kebabı Ve Genel Özellikleri Hakkında Nitel Bir Araştırma. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 5(1), 83-94, 2022.
- Aydoğdu, A. ve Mızrak, M. Azerbaycan ve Türkiye Mutfak Kültürünün Tarihi Birlikteliği ve Mevcut Durumunun Belirlenmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 15-25, 2017.
- Bağırhan Özşeker, D. Gastronomi Kavramı: tanımı ve gelişimi. İçinde, *Gastronomi ve Turizm* (Ed. Doç. Dr. Hülya Kurgun. Yrd. Doç. Dr. Demet Bağırhan Özşeker). Detay Yayıncılık, Ankara, s:360, 2016.
- Bayrakçı, S. Mutfak Bilimi ve Tarihi. İçinde, *Temel Mutfak Bilimleri* (Ed. Doç. Dr. Yılmaz Seçim, Dr. Selman Bayrakçı), Detay Yayıncılık, Ankara, s: 1-377, 2021.
- Bekar, A. ve Belpınar, A. Turistlerin Gastronomi Turizmine İlişkin Görüşlerinin Milliyetlerine Göre Değerlendirilmesi. *Journal of Yasar University*, 10(38), 6519–6530, 2015.
- Beşerli, H. Yemek, Kültür ve Kimlik. *Milli Folklor Dergisi*, (22) 87, 159-169, 2010.

Birdir, K. Ve Akgöl, Y. “Gastronomi Turizmi ve Türkiye’yi Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Gastronomi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 57-68, 2015.

Cankül, D. ve Kızıltaş, M.Ç. Divriği (4. Bölüm). İçinde, Sivas Turizmi (Ed. Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Işkın), Ekin Yayıncılık, Ankara, 2021.

Çelik, S., Curoğlu, Ö.B., Sandıkcı, M. Bölgede Yaşayanların Yöresel Mutfak Kültürü İle İlgili Algısının Belirlenmesi: Sakarya İli Örneği. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 4(2), 626-636, 2021.

Civitello, L. Mutfak ve Kültür (Çeviri: Z. Nilüfer Nahya ve Saim Örnek). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2019.

Coğrafi İşaret Portalı. Divriği Pilavı/Alatlı Pilav. Erişim Adresi: <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/23f21dcb-3fc5-4bb6-94cf-87c1679b2b1c.pdf> Erişim tarihi: 18.11.2024.

Demirgöl, F. Çadırdan Saraya Türk Mutfağı. Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(1), 105-125, 2018.

Demirtaş, N. ve Anlayatalay, Y. Diyarbakır Mutfak Kültüründe Gastronomik Bir Değer; “Meftune”. International Gobeklitepe Social And Human Sciences Congress-1ı Harran University, Şanlıurfa, Turkey, 2021.

Doğdubay, M. İtalyan Mutfağı. İçinde, Dünya Mutfakları I (s:1-237), Ed: Hakan Yılmaz, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2019.

Flandrin, J. L. Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam. (Çev.: Elif Kılıç). İstanbul: Tarih Vakfı, 2014.

Girgin, G.K., Demir, Ö. ve Çetinkaya, V. Dünyanın En İyi Mutfakları ve Türk Mutfağı. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 219-229, 2017.

Güler, S. Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26, 24-30, 2010,

Haberler.com. Ahlat'ta Kışın Vazgeçilmezi "Alat" Erişim Adresi: <https://www.haberler.com/yerel/ahlat-ta-kisin-vazgecilmezi-alat-3359055-haberi/> Erişim Tarihi: 18.11.2024.

Hall, C. M., ve Mitchell, R. “Gastronomic Tourism: Comparing Food And Wine Tourism Experiences” In M. Novelli (Ed.), *Niche Tourism: Contemporary Issues, Trends And Cases*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann. pp. 73-88, 2005.

Hatipoğlu, A. Osmanlı Saray Mutfağı'nın Gastronomi Turizmi Çerçevesinde İncelenmesi. Sakarya Üniversitesi, 2014.

Hastorf, C.A. The Social Archaeology of Food: Thinking About Eating from Prehistory to the Present. The Social Archaeology of Food. Combridge University Press, 2017.

Hazarhun, E. ve Tepeci, M. Coğrafi İşarete Sahip Olan Yöresel Ürün ve Yemeklerin Manisa'nın Gastronomi Turizminin Gelişimine Katkısı. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 2(1), 371-389, 2018.

Irmak, Y. Bingöl Mutfak Kültürü Ve Gastronomi Turizmi. Bingöl Araştırmaları Dergisi, 6 (1), 111-144., 2019.

İlbay, M.O., Güleç, E., Çolakoğlu, F., Karabıyık, Ş.N. Türkistan'dan Günümüze Türk Mutfak Kültürünün Gelişimi: Geleneksel Türk Mutfağının Günümüz Yeme-İçme Alışkanlıklarındaki Yeri. Türk Dünyası Araştırmaları, 127 (251): 269-288, 2021.

Kendir, H. Ve Arslan, E. Gastronomi Turizmi Açısından Yöresel Lezzetlerin Duygusal Değer Boyutunda İncelenmesi: Tokat İli Örneği. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. Özel Sayı, 130-138, 2020.

Kılınç, O. ve Kılınç, U. Yöresel Gastronomik Değerlerin Ürüne Dönüşme Düzeyi: Antalya İl Merkezi Restoran Menüleri Üzerine Bir İnceleme. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6(Special issue3), 394-410, 2018.

Kızıldemir, Ö., Öztürk, E., Sarıışık M., Türk Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişiminde Yaşanan Değişimler, İBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(3), 191-210, 2014.

Kuban, D., Cennetin Kapıları: Divriği Ulucamisi ve Şifahanesi'nde Hürremşah'ın Yontu Sanatı, Yem Yayınları, İstanbul, 2010.

Mckercher, B., Okumuş, F. ve Okumuş, B. Food Tourism As A Viable Market Segment: It's All How You Cook The Numbers, Journal Of Travel & Tourism Marketing, 25(2): 137-148, 2008.

MEGEP. Pilavlar. İçinde, Yiyecek İçecek Hizmetleri. s:71, Ankara, 2019.

Mide Mühendisi. Alatlı Pilav Nedir? (24 Ocak 2019) <https://midemuhendisi.blog/atali-pilavi-nedir/> Erişim tarihi: 03.12.2024.

Mil, B. Orta ve Kuzey Amerika Mutfağı. İçinde, Dünya Mutfakları I (s:1-237), Ed: Hakan Yılmaz, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2019.

Önçel, S. Türk Mutfağı ve Geleceğine İlişkin Değerlendirmeler, Journal of Tourism and Gastronomy Studies 3(4), 33-44, 2015.

Ören, V.E. ve Ören, T.Ş. Gastronomi Turizmi Kapsamında Sürdürülebilirlik: Ehem Köftesi Örneği. Turşsh Studies-Social Sciences, 14(1), 151-162, 2019.

Özdemir, G. ve Dülger Altın, D. Gastronomi Kavramları ve Gastronomi Turizmi Üzerine Bir İnceleme, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 1-14, 2019.

Özgen, I. Uluslararası Gastronomiye Genel Bakış. İçinde, *Uluslararası Gastronomi (Temel Özellikler-Örnek Menüler ve Reçeteler)* (s:1-51), Ed: Mehmet Saruışık, Gülçin Özbay, Detay Yayıncılık, Ankara, 2019.

Özkan Önem, E. (2022). Divriği Pilavı. İçinde, *Uygulamalı Sivas Mutfağı*, (s:1-232), Ed. Prof. Dr. Alim Yıldız, Prof. Dr. Hakan Koç, Sivas.

Öztürk, İ. ve Arıkan, V. Kırsal Turizm Kapsamında Sivas'ın Yöresel Mutfağı. *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi*, 2 (1), 23-28, 2018.

Pir, R. Pilavlar. İçinde, *İleri Mutfak Bilimleri*, (s:49-64), Ed: Doç. Dr. Yılmaz Seçim ve Dr. Selman Bayrakçı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2021.

Polat, E. Sivas (Merkez-Birinci Bölüm). İçinde, *Sivas Turizmi* (Ed. Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Işkın), Ekin Yayıncılık, Ankara, 2021.

Saruışık, M. İspanyol Mutfağı. İçinde, *Dünya Mutfakları I* (s:1-237), Ed: Hakan Yılmaz, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2019.

Seyitoğlu, F. ve Çalışkan, O. Turizm Literatüründe Türk Mutfağı Üzerine Yapılan Araştırmaların Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 2 (4), 23-35, 2014.

Sivas. Erişim Adresi: <http://www.cografya.gen.tr/tr/Sivas/tarihce.html> (Sivas) Erişim Tarihi: 18.11.2024.

Sivas-Ekonomik Faaliyetler. Erişim Adresi: <http://www.cografya.gen.tr/tr/Sivas/ekonomi.html> (Sivas-Ekonomik Faaliyetler) Erişim Tarihi: 18.11.2024.

Sivas Kültür Envanteri. <https://www.sivaskulturenvanteri.com/sivas-mutfagi-uzerine/> Erişim Tarihi. 18.11.2024.

Solmaz, Y. ve Altın, D. Türk Mutfak Kültürü ve Beslenme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 108-124, 2018.

Şen, N. ve Silahşör, Y. Gastronomi Turizmi Kapsamında Erzincan İli Yiyecek İçecek İşletmelerinde Sunulan Yöresel Yemekler Üzerine Bir Araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 414-429, 2018.

Şengül, S., ve Türkan, O. Doğu Karadeniz Mutfak Kültürünün Sürdürülebilirliği Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiri Kitabı* (s. 599-606). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2015.

TDK. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 18.11.2024.

Türk Patent ve Marka Kurumu. <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/23f21dcb-3fc5-4bb6-94cf-87c1679b2b1c.pdf> Erişim tarihi: 01.12.2024.

Uluer-Saygın, C. ve İlban, M. O. Kırsal Alanlarda Kadınların Uyguladıkları Geleneksel Gıda Muhafaza Yöntemleri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(4), 2942-2961, 2019.

Üçel, M. ve Pekşen, F., Divriği'de Mutfak Kültürü: Yemekler, Gelenekler, İnançlar, Atasözleri, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2001.

Üçel, M. Anamın Aşı Tandırın Başı / Sivas Mutfağı, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2006.

Üçer, M. ve Pekşen, F., Aslan Burcundan Yükselen Selçuklu Kartalı Divriği, Asitan Kitap, İstanbul, 2010.

Vega, C. ve Ubbink, J. Molecular gastronomy: A food fad or science supporting innovative cuisine? *Trends in Food Science & Technology* 19(7), 372-382, 2008.

Yılmaz, M., *Gastronomi Turizminde Kaliteye Giden Yol* (13. Bölüm). İçinde Turizmin Gelişiminde Gastronomi Turizmi (Eds. Prof. Dr. Y. Birol Saygı ve Doç. Dr. Gül Yılmaz). İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2024.

Yılmaz, G. Trabzon: Akçaabat Köftesi. İçinde, Bir Yerin Tabaktaki Kimliği, (Eds. Dr. Mehmet Yıldırım Saçılık, Dr. Samet Çevik, s: 483), Detay Yayıncılık, Ankara, 2019.

Yılmaz Çıldam, S. Kültürel Coğrafya Denemesi Olarak Siirt Mutfak Kültürü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (1), 305-325, 2021.

Yurday, Y.İ. ve Kınır, S. İç Anadolu Bölgesi Mutfağı (6. Bölüm). İçinde, Ulusal Gastronomi ve Türk Mutfağı (Ed. Prof. Dr. Mehmet Sarıışık ve Dr. Öğr.Üyesi Gülçin Özbay), s:646, Detay Yayıncılık, Ankara, 2019.

Yurt, İ. ve Achilova, D., Özbekistan'da Yöresel Bir Lezzet: Taşkent Düğün Pilavı, *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 6(2), 398-411, 2022.

Zengin, B. ve Işkın, M. Yerel Mutfakların Gastronomi Turizmi Açısından Değerlendirilmesi: Sivas Örneği. *The Journal of Academic Social Science*, 5(40), 404-415, 2017.

MALATYA İLİ ÇERÇEVESİNDE COĞRAFI İŞARETLİ ÜRÜNLERİN GASTRONOMİ TURİZMİ DESTİNASYONUNA ETKİSİ¹

Rukiye Belgin AKALIN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,

belginakalin@hotmail.com.tr

ORCID ID-0000-0002-6209-0166

Prof. Dr. Meral YILMAZ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,

meralylmz@cumhuriyet.edu.tr

ORCID ID-0000-0001-6150-1640

ÖZET

UNESCO yaratıcı şehirler ağında yer alan Hatay ve Gaziantep illeri, sahip oldukları zengin mutfakları ve coğrafi işaretli ürünleri bağlamında Türkiye’de gastronomik kimlikleri ile ön plana çıkan iki şehrimizdir. Bu iki şehrin mutfağı ile benzer mutfak özellikleri gösteren ve coğrafi işaretle tescillenmiş 33 adet yöresel ürünü (26 mahreç, 7 menşe işareti) olan Malatya ilinin sahip olduğu gastronomik potansiyel çeşitli çalışmalarla ortaya konulmuştur. Malatya ilinin var olan gastronomik zenginliğinin ortaya çıkarılarak turizm sektöründe ivme kazanması hususunda farkındalık yaratılması amaçlanmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında, Malatya ilinin coğrafi işaretle tescillenmiş ürünlerinin tanınırlığının ve bölgenin gastronomi turizmine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 25 yerel paydaş ve konu ile ilgili tüm kurum ve kuruluşlara yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kapsamında hazırlanan yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan bir form ile Şubat-Kasım 2022 arasındaki dönemde yüz yüze görüşme uygulanarak veriler elde edilmiştir. Çalışmada yerel paydaşların görüşme sorularına verdikleri yanıtlar doğrultusunda yapılan değerlendirme sonucu, yerel paydaşlar coğrafi işaret kavramı ile yöreye, bölgeye özgü tescilli ürünleri algıladıkları; katılımcıların coğrafi işaret kavramı ve coğrafi işaret türlerine dair bilgisinin yetersiz olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, Malatya ili kapsamında tescilli ürünler ile başvuru aşamasında olan ürünlerin çok büyük bir bölümünün, özellikle ilk sıralarda yer alan ürünleri birebir ifade edebilmeleri, katılımcıların bir kısmının (%40) coğrafi işaret kavramının yanı sıra ikamet ettikleri ilde bu kavram çerçevesinde değerlendirilen ürünler hakkında da bilgi sahibi olmaları, hatta başvuru aşamasında olan ürünleri de tanımlıyor olabilmeleri, konunun öneminin bilincinde olduklarını düşündürmüştür. Elde edilen sonuçlar ışığında bu çalışmanın, Malatya ili gastronomi turizminin geliştirilmesine yönelik avantajlı stratejiler sunacağı öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi İşaretler, Gastronomi Turizmi, Yöresel Ürünler, Turizm, Malatya.

¹ Bu çalışma “Coğrafi İşaretli ürünlerin Gastronomi Turizmi Destinasyonuna Etkisi: Malatya İli Örneği” başlıklı tezden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Gastronomi turizmi, yiyecek ve içecek tecrübesi yaşamak için seyahat etme isteklerine destek olan turizm biçimi olarak tanımlanmakta ve gastronomik canlılığı dile getirmektedir. Gastronomi turizmi, yöreye ait yemeklerin takdim edilmesiyle o yöreye özgü kültürel etiketi ve mirası yansıtmaktadır. Bundan dolayı gastronomi turizmi yerel destinasyonlar için rekabet kazanımı sağlama konusunda bir araçtır ([gastronomiturizm, 2022](#); Yılmaz, 2024: 279). Bu bağlamda gastronomi unsurunun önemli bir turizm hareketi olmasının nedenleri arasında: ana turizm etkinliklerinin yemek olması, yılın tamamında gastronomi faaliyetlerinin yürütülebilir olması, tüm yaş gruplarına hitap ediyor olması, gastro-turistlerin keşfetmeyi sevme eğilimlerinin olması, mutfak sanatının beş duyuya hitap eden tek sanat türü olması, yolculuk yaparken turistlerin neredeyse tamamının dışarıda yemek yeme eğiliminin olması, lokal mutfakların destinasyon seçiminde tercih nedeni olması sayılabilmektedir (Özçelik 2019: 25). Bölgenin gastronomik kimlik oluşumuna ve gastronomi turizminin bölgede gelişimine katkı sağlayan en önemli öğelerden biri, coğrafi işaretli ürünlerdir (Baran ve Karaca, 2021: 253).

Geleneksel yaşamın bir bölümü olan yöresel yiyecek ve içeceklerin coğrafi işaretlerle koruma altına alınması gastronomi turizmi için önem arz etmektedir. Coğrafi İşaretleme ile, turizm sektörü açısından hazırlanan bir yasa ile hem dünyada ve hem de Türkiye’de itibar kazanan yöresel değerler arasındaki karmaşıklığın önüne geçmek için turistik önem içeren ve içinde buldukları bölgeye ekonomik olarak destek sağlayan ürünler tescillenmektedir (Orhan, 2010: 243-254; Coşkun vd., 2024: 204).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Coğrafi İşaret ve Gastronomi Turizmi

Coğrafi işaret, belirgin bir özelliği, saygınlığı veya niteliği itibarıyla kökenin bulunduğu yöre, bölge veya ülke ile bütünleşmiş olan ürünü işaret etmektedir. Bu ürünler arasında tarım, gıda, maden, el sanatları, sanayi ürünleri ve doğal ürünler, coğrafi işaret tesciline konu (Antep Baklavası, Malatya Kayısı, İzmir Boyozu gibi...) olabilmektedir (Kan ve Gülçubuk, 2008: 59). Coğrafi işaretler, niteliklerine göre menşe adı, mahreç işareti ve geleneksel ürün olarak tescil edilmektedir. Menşe adı; “bir ürünün, tüm veya esas nitelik ve özelliklerinin sınırlarının belirli coğrafyadan kaynaklanması ve ürünün üretim sürecinin tümüyle sınırları belirlenmiş coğrafyada gerçekleşmesi” anlamını taşımaktadır. Mahreç İşareti; “bir ürünün coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, alan veya bölgeden kaynaklanması, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bu yöre, alan veya bölge ile eşit olması, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerden en az birinin belirlenmiş yöre, alan veya bölge sınırları içerisinde yapılması şartıyla o yöre, alan veya bölge adını” anlatan işaret olarak tanımlanmaktadır (Özgür 2012: 68-69). Geleneksel ürün ise; geleneksel üretim veya işleme metodu veya geleneksel bileşimden kaynaklanması ya da geleneksel hammadde veya malzemeden üretilmiş olması, gerekmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2024).

Coğrafi işaret, o yöreye özgü doğal ya da insan faktörlerinden oluşan simgelerin sözü edilen ürüne nitelik ve kalite kazandırması nedeniyle benzer ürünlerden ve taklitlerinden ayırt edilmesini sağlayarak üretimle birlikte ürünün kalitesini korumak, ürüne kimlik kazandırmaktadır (Dede ve Didin 2017: 98-99; Artık vd., 2019: 348-349; Türk Patent ve Marka

Kurumu, 2024). Bu bağlamda coğrafi işaretleri değerli kılan faktör, içinde barındırdığı anlam ve onun bir kırsal iyileştirme aracı olarak küreselleşmeye karşı yerel hareketlerin teşvikini temin edebilmesidir (Gülbuçuk vd., 2010: 15; Yönet ve Ceyhun Sezgin 2021: 61). Ayrıca sürdürülebilir gastronomi turizmi değişkenliği içerisinde, yerel ürün ve tatların koruma altına alınarak, ürünü korumanın yerel ekonomik iyileşmede bir araç olarak kullanılabilmesidir (Durlu Özkaya vd., 2013: 17). Bu bağlamda turizm sektörü, büyük merak uyandıran, kültürel ve geleneksel değerler olan yöresel ürünlerin tanıtımına yönelmeye başlamış ve coğrafi işaretleme kavramı yöresel ürün ve değerlerin turistik imgeye dönüşmesi hususunda ön plana çıkmıştır (Başat vd., 2017: 64; Baran ve Karaca, 2021: 253). Coğrafi işaretler, alternatif turizm arayışları boyutunda değişme gösteren turizm ihtiyaçlarını yerine getirebilecek klişeleşmiş ürünlerin ve yöresel değerlerin turistlere takdim edilmesini ve bu ürünleri koruma altına alarak gelecek nesillere iletilmesini sağlamaktadır. Tüketim anlayışının hızla değişmesi ile beraber kültürel ve geleneksel değerlerin turizmde öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca son dönemlerde insanların organik gıdalara olan ilgisi, farklı mutfakları tanıma ve farklı lezzetleri tatma istekleri yöresel ürünlere olan merakı da artırmaktadır. Coğrafi işaretleme kavramı yöresel ürünlerin turistik imaja dönüşmesi konusunda oldukça önemlidir. Ayrıca coğrafi işaret almış olan bir ürün için işaretleme ifade edilen üretim standartlarına ulaşılması, ürünün belli özelliklere sahip olması ve kalite standardını yakalaması coğrafi işaretin sürdürülebilirliği bakımından zorunlu olan faktörlerdir (Kan vd., 2010: 15-23).

Coğrafi işaretler, geleneksel üretimi özendirilmesi, geleneksel yaşam kültürünü ve bu kültürün takdim ettiği yerel yiyecekleri-içecekleri koruması ve ürünün ilgili olduğu yöreye turist çekme konusunda etkin olması sebebiyle yerel turizmde dikkate değer bir görev yüklenmektedir (Durlu Özkaya vd., 2013: 18). Coğrafi işaretleme ile yerel niteliklerin turizm ürünü haline getirilmesi destinasyonun tercih edilmesi bakımından ciddi bir kavramdır. Coğrafi işaretli yöresel değerler yöreye ait kültür ve geleneklerin değer kazanmasını sağlarken, destinasyon imajını kuvvetlendirerek destinasyon markalaşmasını da mümkün hale getirmektedir (Acar, 2018: 163). Böylece coğrafi işaretler, yerel değerler ile geleneksel mirası koruma altına alarak, önemli reklam aracı olarak coğrafi işaretli ürünlerin yetiştiği veya üretildiği bölgenin tanıtımına katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda düzenlenen şenliklerde bölgeye özgü coğrafi işaret tescilli alan ürünlerin yer alması yörenin kalkınmasına katkıda bulunabilmektedir. (Şentürk, 2011: 17).

Türkiye'nin coğrafi konumu ve üç farklı iklim kuşağına sahip olması, toprak yapısı, kültürel mirası ve beşeri sermayesinin çeşitliliği yalnızca bu topraklarda yetişen ürünlerin ve üretim yöntemlerinin açığa çıkmasına yol açmaktadır. Bu unsurlar tam anlamıyla yorumlandırıldığında, Türkiye'nin coğrafi işaretleme mevzu olabilecek farklı ürünleri elinde bulundurabilmesi ve potansiyel zenginliğin ülkenin tüm bölge her şehrinde ayrı ayrı hissedilmesidir. Bu zenginlik, ürünlerin coğrafi işaret aracılığıyla korunmasını da mecbur kılmaktadır. Kendine has nitelikleri bulunan bu ürünlerin coğrafi işaret ile muhafaza edilmesinin sağladığı olanaklar üç gruba ayrılmaktadır: üreticileri koruma, ürünlerin pazarlama imkânlarını artırma, ürünlerin satışı ile beraber yöreye ekonomik kazanç sağlama ve kırsal kalkınmayı destekle şeklindedir (Gökovalı, 2017: 143; Mercan ve Üzülmöz, 2017: 67).

2.2.Malatya İli, Yöresel Mutfağı ve Coğrafi İşaretli Ürünleri

Malatya, Doğu Anadolu Bölgesi'nin zengin kültürel mirasını ve kalıplaşmış yöntemlerini kendi yapısında olgunlaştırmış, zengin ürün yelpazesine sahip olan bir ilimizdir. Dünya kuru kayısı ihtiyacının % 85'ini karşılandığı için, "Dünya Kayısı Başkenti" olarak anılan Malatya ili, bulunduğu coğrafi bölgede farklı turizm türlerinin gerçekleştirilmesinde dikkate değer rol oynayan doğal kaynaklara sahiptir. Coğrafi konumu itibariyle yüzyıllardır farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmasıyla coğrafi işaret tescili açısından zengin bir mutfak kültürü potansiyeli de yapısında bulundurmaktadır. Malatya ili, UNESCO'nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) Yaratıcı Şehirler Ağında gastronomi alanında başvuru yapan bir şehirdir (Malatya, 2022). Tarihi geçmişi M.Ö 5 binli yıllara dayanan ve UNESCO Kalıcı Kültür Mirası Listesi'nde bulunan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Aslantepe Ören Yeri, tüm dünyada bilhassa Doğu Anadolu'da, Akdeniz Avrupa'sında ve Yakın Doğu'da önemli kültürlerin açığa çıkmasına zemin oluştururken yemek kültürlerini de etkilemiştir. Kent merkezine 5 km uzaklıkta olan, 7 kültür ve 7 medeniyetin izlerini bünyesinde barındıran Arslantepe Ören Yeri'nde ortaya çıkan buğday taneleri, Malatya mutfak kültüründe başoyuncunun buğday ve buğdaydan türetilen bulgur türlerini teyit etmektedir (Şakacı 2016: 10; Malatya Haber 2022).

Malatya mutfağı bu ve benzeri özellikleri ile gastronomi dünyasına farklı bir canlılık ve hareketlilik kazandıracak bir niteliğe sahiptir. Damaklarda farklı bir tat bırakan, yöresel lezzetlerin alanında deneyimli olan ustaların elinde zenginleşmesiyle farklı bir kültüre sahip olan Malatya mutfağı, ilerleyen turizmin gereksinimlerine cevap verebilecek yeni yaklaşımlar kazanmayı amaçlamaktadır. Malatya'nın birbirinden lezzetli yemek ve tatlılarıyla gastronomi turizmden pay alması için çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda Malatya ilinin 2022 yılı itibari ile 33 adet yöresel ürünü (26 mahreç, 7 menşe işareti), 2024 yılı itibari ile 50 adet yöresel ürünü (43 mahreç, 7 menşe işareti) olan ürünleri mevcuttur (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2024). Destinasyonda kayısının da ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bunun en büyük nedeni yörenin en önemli ekonomik geçim kaynağının kayısı olmasıdır. Mevcut olan gizil gücün harekete geçirilmesi, coğrafi işaretli ürünlerin yöreye sağladığı katkılardan daha çok yararlanılması ve coğrafi işaret koruması ile ürünlerin gelecek kuşaklara bozulmadan aktarılması için o ilde önemli görev alan kurum ve kuruluşların ilin coğrafi işaret potansiyeline sahip ürünlerini belirleyerek, paydaşlarla iş birliği içinde çalışması gerekmektedir (Üzülmez, 2020: 192).

2.3.Lieratür Taraması

Yapılan literatür taraması sonucunda; coğrafi işaretli ürünlerin gastronomi destinasyonu ve destinasyon imajı üzerine etkisini inceleyen, bölge potansiyelini değerlendiren, yerel halk tarafından bu ürünlerin bilinirlik düzeyini inceleyen çeşitli çalışmaların olduğu görülmüştür. Bu çalışmalarda; Yönet tarafından (2018) Kapadokya Bölgesi'ne gelen ziyaretçilerin coğrafi işaretli ürünleri tanıma durumunu tespit etmek ve yöreye ait özgün nitelikleri ile taklit edilemeyen coğrafi işaret tescili alan ürünlerin gastronomik destinasyon algıları üzerindeki etkilerinin, Temiz tarafından (2019) Konya'yı ziyaret eden turistlerin o yöreye ait coğrafi işaretli ürünler hakkındaki fikirlerinin ve bu ürünlerin Konya'nın gastronomi turizmine olan etkilerinin, Özkan (2019) tarafından yapılan çalışmada, Afyonkarahisar iline ait, kendine özgü özellikleri bulunan, taklidi muhtemel olmayan coğrafi işaretli ürünlerin gastronomik kimliğin oluşturulmasına yönelik bir etkisinin bulunup bulunmadığının, Işın ve Yalçın tarafından (2020)

Türkiye'nin yedi farklı coğrafi bölgesinde bulunan illerde www.tripadvisor.com.tr'ye göre ilk on sırada yer alan yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde tescilli mahreç işaretinin mevcut olma durumlarının, Şimşek tarafından (2020) Sivas mutfağına ait coğrafi işaret ile tescillenmiş bazı yöresel ürünlerin üretim süreçlerinin Coğrafi İşaret Tescil Belgesi'ne uygun şartlarına uygun hazırlanıp hazırlanmadığının, Şahin (2021) İzmir ili kapsamında coğrafi işaretli ürünlerin yerel paydaşlar tarafından bilinirliğinin, Yıldız (2021) tarafından Isparta'da ikamet eden bölgede yaşayan halkın nüfus istatistikleri temel alınarak eski çağlardan 20. yüzyıla kadar gelen yöresel yemeklerin bölge halkı tarafından bilgi, tanınma ve kullanım seviyesinin, Kayran (2021) tarafından Şanlıurfa ilinin coğrafi işaretli ürünleri çerçevesinde gastronomi turizmi potansiyeline yönelik algının belirlenmesinin, Kopar tarafından (2022) yerli turist ve turist rehberlerinin coğrafi işaret ve coğrafi işaretli ürün bilgi düzeylerinin, Taşkıran Karataş (2022) tarafından İzmir İline çerçevesinde coğrafi işaretli ürünlerin destinasyon imajı üzerindeki etkisini açıklamak ve bu etkinin ziyaretçi memnuniyeti, motivasyonu ve sadakati üzerinde nasıl bir görev üstlendiğinin araştırılması amaçlanmıştır.

Malatya ili kapsamında coğrafi işaretli ürünlerin adlarının yer aldığı çalışmalar arasında; Malatya ilinin turizm potansiyelinin (Ertan, 2010:162), coğrafi tescilli gıdaların Türkiye'deki ve dünya durumunun (Koç vd.,2017:195) ve Türkiyede coğrafi işaret kavramının irdelendiği (Ekici, 2021:173), Malatya ilinin coğrafi işaretli ürünleri, bu ürünlerin özellikleri, yararları, ekonomiye faydaları, turizm için önemi, yerel ve kırsal kalkınma faaliyetlerindeki rolünün doküman analizi ile araştırıldığı (Tapan, 2023: 42) çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalar kapsamında Malatya iline özgü "Malatya kayısı" başta olmak üzere Malatya iline özgü sadece kısıtlı sayıda ürün ismi yer almış ve genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu kapsamda en son yapılan çalışma ise, Işık ve Sevim tarafından (2023: 2522) yapılmıştır ve çalışmada coğrafi işaretli ürün kullanımının gastronomi turizmi için önemine vurgu yapmayı ve Malatya'da coğrafi işaret almış gastronomi ürünlerinin mutfak şefleri tarafından kullanımına yönelik algı ve tutumların belirlenmesi amaçlanmıştır.

3. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışma kapsamında yerel paydaşların Malatya iline ait coğrafi işaretli ürünleri ile yöresel ürünleri tanıyıp tanımadıklarını belirlemek ve bu ürünlerin gastronomi turizmi hareketliliğinde etkisinin olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çalışma ile turistik ürün çeşidi yönünden zengin olan Malatya ili, sınırları içerisinde tescil edilmemiş ya da henüz başvuru aşamasında olmayan ve şehir mutfak envanterlerinde yer alan ürünler hakkında yerel paydaşların farkındalık ve bilgilerinin de ortaya çıkarılması çerçevesinde, ilin coğrafi işaret potansiyeline dikkat çekilmesi öngörülmüştür. Bunun yanı sıra Malatya ilinin gastronomi turizmi hareketliliğinde coğrafi işaretli ürünlerin etkisi hakkında bilgi sağlanması, coğrafi işaretleme kavramı ile turizm arasındaki ilişkiye odaklanması ve yöreye katkı sağlayacak gastronomik ürünlerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmada nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışma kapsamında; yerel paydaşlar ile yüz yüze görüşülerek çalışma konusu hakkında bilgileri sorgulanarak, düşüncelerini açıklamaları amacıyla, Dağdeviren (2019) ile Şahin ve Güçlütürk Baran (2022)'in çalışmalarından gerekli izinler alınarak, araştırmacı ve Tez Danışmanın görüşleri doğrultusunda düzenlenen, iki aşamalı yarı yapılandırılmış soruların yer aldığı bir görüşme formu hazırlanmıştır. Birinci aşama; yerel paydaşların demografik bilgileri

(yaş, cinsiyet, ikamet edilen il, eğitim durumu, meslek ve sektördeki deneyim yılı), ikinci aşama ise, on araştırma sorusu ile coğrafi işaret kavramları, tescilli ürünler ve gastronomi turizmi hakkında yerel paydaşların görüşlerinin alınması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, Malatya ili sınırları içinde yer alan konu ile ilişkili kişiler arasından “maksimum çeşitlilik örneklem tekniği ile” 41 kişilik bir grup ile irtibata geçilmiş, görüşmeyi kabul eden İşletmeci (9 kişi), Şef (1 kişi), Aşçı (6 kişi), Proje uzmanı (1 kişi), Mutfak Koordinatörü (1 kişi), Malatya İli Gastronomi Turizm Tanıtım Derneği Başkanı (1 kişi), Akademisyen (1 kişi), Öğretmen (3 kişi), Araştırmacı (1 kişi), Girişimci ve Kooperatif Ortağı (1 kişi), toplam 25 kişilik bir yerel paydaş grubu çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Çalışma kapsamında belirlenen paydaşlar ile görüşmelerin yapılabilmesi adına gerekli etik kurul izni, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi E-60263016-050.06.04-125664 sayılı Etik Kurul Kararı ile alınmıştır.

4. ÇALIŞMANIN BULGULARI

Çalışmanın bulgularının değerlendirilmesi aşamasında ilk olarak, katılımcı olarak çalışmada yer alan yerel paydaşların demografik özellikleri değerlendirildiğinde, 25 katılımcının tamamının Malatya ili içerisinde ikamet ettiği, %36’sının kadın, % 64’ünün erkek bireylerden oluştuğu, yaş ortalamasının 44-45 yaş arasında (28-62 yaş aralığında) olduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların %48’i lise, %44’sinin önlisans ve lisans mezunu olduğu, bunun yanı sıra %4 oranında lisansüstü eğitim yapan katılımcının olduğu görülmüştür. Bir katılımcının ise sektörde uzun yıllar çalışan ilköğretim mezunu olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların meslek grupları arasında; şef, aşçı, mutfak koordinatörü, işletmeci, öğretmen, akademisyen, proje uzmanı, girişimci ve kooperatif ortağı, yemek kültürü ve araştırmacı yazar ve dernek başkanı yer almaktadır. Çalışmaya katılan yerel paydaşların sektörde çalışma deneyimlerinin 18 yıllık bir ortalama gösterdiği (3 ile 38 yıl arası) belirlenmiştir.

Çalışmanın ikinci aşamasında, coğrafi işaret kavramları, tescilli ürünler ve gastronomi turizmi hakkında katılımcılara hazırlanmış on araştırma sorusu yöneltilerek katılımcıların görüşleri alınmıştır. Katılımcılara birinci soru dâhilinde, “*Coğrafi işaret kavramı sizin için ne ifade etmektedir?*” sorusuna yönelik katılımcıların verdiği yanıtlar değerlendirildiğinde “Katılımcılara göre coğrafi işaretli ürün kavramının; %44 oranında çoğunlukla (11 katılımcı) ürün bazında değerlendirildiği ve bölge ile özdeşleşmiş ürün, yöresel ürün, yöreye has özellikleri taşıyan ürün, şehre özgü ürün, bölge, kültür, kaliteli hammaddesi ile nitelikli ürün kavramlarının ifade edildiği belirlenmiştir. Bunun yanı sıra katılımcılardan “tescilleme” ifadesini sadece 4 paydaşın kullandığı, yöresellik ve bölgeye aitlik ifadesinin ise daha sık kullanıldığı görülmüştür. Verilen yanıtlarda doğrultusunda yerel paydaşlar coğrafi işaret kavramı ile yöreye, bölgeye özgü tescilli ürünleri algıladıkları yönünde ifadeler kullandıklarının belirlenmesi konu hakkında fikirlerinin ve bilgilerinin olduğu düşüncesini yansıtmaktadır.

Katılımcılara ikinci soru dâhilinde, “*Coğrafi işaret ile tescilleme çeşitleri ve amaçları hakkındaki görüşlerinizi ifade eder misiniz?*” Sorusuna yönelik verilen yanıtların değerlendirilmesi sonucu; coğrafi işaret ile tescilleme türleri hakkında katılımcıların verdiği cevaplarda %20 oranında menşe ve mahreç işareti ifadelerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Katılımcıların ikinci görüşme sorusu dâhilinde coğrafi işaretlerin amaçlarına yönelik cevapları arasında ise; yöresel kültüre sahip çıkmak, ürünün tanıtımını, korunmasını ve devamlılığını sağlamak, ürünün kalitesini artırmak, bölgenin gelişimine ve turizmine katkı sağlamak,

geleneksel tatları günümüze taşımak, kültürel değerlerin korunmasını sağlamak, şehrin tanıtımına katkı sağlamak, şehre olan gastronomik ziyaretleri artırmak olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların “yöresel ürün (%44), menşe ve mahreç işaret” (%20) kelimelerini belirli bir yoğunlukta kullanmaları yerel paydaşların sadece bir bölümünün, coğrafi işaret kavramı ve coğrafi işaret türlerine dair bilgisinin olduğu düşüncesini destekler niteliktedir. Ayrıca yerel paydaşlar arasında bazı katılımcıların çok basit ifadeler kullanması ya da konu hakkında bir fikir beyan etmemeleri, bu bilgi düzeyinin yetersizliğini yansıttığı düşünülmüştür. Bunun yanı sıra Malatya ili kapsamında tescilli ürünler ile başvuru aşamasında olan ürünlerin çok büyük bir bölümünü, özellikle ilk sıralarda yer alan ürünleri birebir ifade edebilmeleri, katılımcıların bir kısmının (%40) coğrafi işaret kavramının yanı sıra ikamet ettikleri ilde bu kavram çerçevesinde değerlendirilen ürünler hakkında da bilgi sahibi olmaları, hatta başvuru aşamasında olan ürünleri de tanımlıyor olabilmeleri, konunun önemini bilincinde olduklarını düşündürmüştür.

Katılımcılara üçüncü olarak, “*Malatya’da coğrafi işaretli ürün tescili almış ve başvuru aşamasında olan ürünler hakkında bilginiz var mı?*” sorusu yöneltilmiştir. Bu soru kapsamında yapılan değerlendirme sonucunda Malatya ilinde coğrafi işaret tescilli alan ürünlerin yanı sıra çalışma kapsamında ulaşılan Malatya ili bünyesinde çok sayıda ürünün olduğu görülmüştür. Coğrafi işaret tescilli almış ürünler ile tescil başvuru aşamasında olan ürünler hakkında katılımcıların bilgilerine yönelik görüşme verileri Çizelge 1 ve Çizelge 2’de sunulmuştur. Katılımcıların bu soru doğrultusunda verdikleri yanıtlara yönelik olarak elde edilen verilere göre; Malatya ilinde coğrafi işaret tescilli almış ürünlerden, yerel paydaşlar tarafından en çok Malatya Analı Kızlı Köfte/Malatya Tiritli Köftenin bilindiği (katılımcıların % 56’sinin) belirlenmiştir. İkinci sırada, Yeşilyurt Kiraz Yaprağı Sarması/Yeşilyurt Kiraz Yaprağı Sarma Köftesi (katılımcıların %52’sinin), üçüncü sırada ise, Akçadağ Kömbesi (%44) olduğu görülmüştür. Katılımcı ifadelerinde tescilli ürünler arasında “Malatya kayısı çekirdeği, Malatya Banazı Karası Üzümü, Battalgazi Haşhaşlı Dut Pestili, Arapgir Kakuk, Arapgir Pohmutu, Malatya Erik Ekşisi, Polat İçli Köftesi’nin diğer ürünlere göre daha az yer aldığı (%3) belirlenmiştir (Çizelge 1). Ayrıca yerel paydaşların var olan tescilli ve başvuru süreci devam eden ürünlerin yanı sıra Malatya ili zengin yöresel mutfağında yer alan birçok farklı ürünü coğrafi işaret tescilli başvurusu için önerebildiklerinin görülmesi, katılımcıların yöre mutfağında yer alan ürün çeşitliliğine yönelik bilgi hâkimiyetine sahip olduğunu düşündürmüştür.

Çizelge 1. Katılımcıların İfadelerinde Yer Alan Coğrafi İşaret Tescilli Ürünler

Ürün Adı (%)	Bilinirlik Oranı	Ürün Adı	Bilinirlik Oranı (%)
Malatya Tiritli Köfte/Analı Kızlı Köfte	56	Malatya Simit Pilavı	10
Yeşilyurt Kiraz Yaprağı Sarması/Yeşilyurt Kiraz Yaprağı Sarma Köftesi/	52	Malatya Tevek Yaprağı Sarması	10
Akçadağ Kömbesi	44	Arapgir Dolaması	6
Malatya Kayısı	35	Malatya Tandır Ekmeği	6
Malatya İçli Köftesi	30	Malatya Bilik Ekmeği	6
Malatya Kurabiyesi	24	Malatya Pidesi/ Malatya Açık Ekmeği	6
Malatya Kağıt Kebabı	23	Malatya Semizotlu Acılı Ayran/ Malatya Pirpirimli Acılı Ayran	6

Arapgir Tandır Kebabı	16	Malatya Tarhanası	5
Arapgir Köhnü Üzüümü	14	Malatya Nahna Küftesi/ Malatya Pöçüklü Lahana Sarması	5
Arapgir Mor Reyhan	13	Arapgir Kakuk	3
Malatya Dalbastı Kirazı	13	Arapgir Pohmutu/Pohmut	3
Hekimhan Cevizi	13	Malatya Erik Ekşisi	3
Malatya Peyniri	13	Malatya Köpük Pestili	3
Malatya Ispanaklı Ekşili Köftesi	11	Polat İçli Köftesi / Polat Köftesi	3

Coğrafi işaret tescili için başvuru aşamasında olan ürünler hakkında yerel paydaşların bilgi düzeyleri değerlendirildiğinde ise, en çok bilenen ürünün Malatya Kayısı Tatlısı ve Yeşilyurt Fırın Tava'nın olduğu, buna karşın Malatya Deri Çökeleği / Malatya Kuru Çökelek, Malatya Ayranlı Soğuk Çorba ve Malatya Kayısı (Çir) Hoşafı'nın hiçbir katılımcı tarafından bilinmediği belirlenmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Katılımcıların İfadelerinde Yer Alan Başvuru Aşamasında Olan Ürünler

Ürün Adı	Bilinirlik Oranı (%)
Malatya Kayısı Tatlısı	24
Yeşilyurt Fırın Tava	23
Malatya Yağlı Ekmeği	13
Tiritli Köfte	10
Malatya Geleli Kebabı	10
Malatya Kayısı Kavurması (Kayısı Aşısı)	7
Malatya Dut Pekmezi	6
Kayısı Çekirdeği Unu Kurabiyesi	3
Malatya Yeşilyurt Kozluk Vişnesi	3
Malatya Kayısı Reçeli	3
Malatya Yufka Ekmeği	2

Katılımcılar tarafından yöreye özgü ürünlerle ilişkili olarak araştırmanın dördüncü sorusunda, “*Malatya iline ait hangi ürün/ürünlerin coğrafi işaret tescili almasını önerirsiniz?*” sorusu yöneltilmiş olup, katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda bölgeye özgü önerdikleri ürünler Çizelge 3’de listelenmiştir.

Çizelge 3. Katılımcılar Tarafından Coğrafi İşaret Tescili Alınması Önerilen Ürünler

Ürün Adı	Talep Oranı (%)	Ürün Adı	Talep Oranı (%)
Patlıcanlı Kebap	3	Sıkma Köfte	1
Kayısı Lokumu	3	Mercimekli Pilav	1
Kaburga Dolması	2	Doğanşehir Elması	1
Patlıcanlı Sulu Köfte	2	Dövme Çorbası	1
Malatya Tereyağı	2	Doğanşehir Kınalı Ekmek	1
Reyhan Şerbeti	1	Doğanşehir Cevizli Şeker	1
Kayısı Döneri	1	Pütürge Derman Tozu	1
Haşhaşlı Kömbe	1	İrinti Pilavı	1
Kayısı Kreması	1	Fırın Yemekleri	1

Tahannebi Üzüümü	1	Darende Kebabı	1
Malatya Lahmacunu	1	Peynir Helvası	1
Salatalık Kurutması	1	Ev Baklavası	1
Samut Basması	1	Kuzu Dolma	1
Fasulye Yaprağı Köfte	1	Fırın Kavurma	1
Çırmıktı Tava	1	Fırın Güveç	1
Fış Fış Tatlısı	1	Kıkırdaklı Bulgur Pilavı	1

Bu kapsamda katılımcılar tarafından coğrafi işaret tescili alması için 32 ürün önerilmiştir. Katılımcılara yöneltilen soruya istinaden, coğrafi işaret tescili alınmasını istedikleri ürünler arasında en fazla (% 3 oranında), Patlıcanlı Kebap ve Kayısı Lokumu olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada, Kaburga Dolması, Patlıcanlı Sulu Köfte ve Malatya Tereyağı'nın tescil alması önerisinde bulunulmuştur (her bir örnek için iki katılımcı öneride bulunmuştur). Malatya iline özgü listede yer alan diğer ürünlerin ise, çalışmaya katılan her bir katılımcı tarafından önerilen ürünler olduğu belirlenmiştir (Çizelge 3).

Araştırmanın beşinci sorusunda, katılımcıların “*Malatya'daki coğrafi işaretli ürünlerin ne amaçla, nerede ve ne sıklıkla tüketildiğini düşünüyorsunuz?*” sorusuna verdikleri cevaplar aşağıda ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda; coğrafi işaretli ürünlerin bölgede sıklıkla tüketildiği, bölge halkının sofrasında (%28), restoran ve lokantalarda (%24), işletmelerde (%12), yöresel ürün yapan işletmelerde (%12), kurum ve kuruluşlara ait sosyal tesislerde (%4), kültür ve tanıtım amaçlı organizasyonlarda, tanıtım günlerinde, festivallerde ve fuarlarda (%8) sıklıkla kullanıldığı belirtilmiştir. Yerel ve yabancı ziyaretçilere yönelik yapılan çeşitli kültürel tanıtım organizasyonlarında (fuar ve festivallerde) coğrafi işaretli ürünlerin yapılma oranının %8'e düşmesi ve sadece özel günlerle kısıtlı kalması coğrafi ürünlerin önemi ve tanıtımından daha çok yöresel ürün tanıtımı ve ekonomik kaygılarından dolayı işletmelerin bu ürünlere yer vermiş olabileceği düşünülmüştür. Bununla birlikte ilk görüşme sorularından elde edilen bilgiler doğrultusunda katılımcılar arasında konu hakkında bilgi düzeyi yüksek olan bir grubun olması, onların bağlı oldukları işletmelerinde bilinçli olarak coğrafi işaretli ürünlere yer vermiş olabileceği öngörüsünü oluşturmuştur.

Araştırmanın altıncı sorusunda katılımcıların *Malatya'nın yöresel yiyecek ve içecekleri restoranlarda ya da turizm işletmelerinde sunulmakta mıdır? Yanıtınız hayır ise size göre bunun nedenleri nelerdir?* sorusuna katılımcılar tarafından verilen cevaplar ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Katılımcıların %96'sı (24 kişi) Malatya'nın coğrafi işaretli yöresel yiyecek ve içecekleri restoranlarda ya da turizm işletmelerinde sunulmakta olduğu yönünde bilgi vermiştir. Ayrıca katılımcılar işletmelerde coğrafi işaretli ürünlere yer verilmesinin son zamanlarda artış gösterdiği, bununla birlikte tanıtımın yetersiz olduğu konusunda hemfikir oldukları belirlenmiştir. Çalışmada yer alan bir katılımcı (K12) ise, Malatya'nın yöresel yiyecek ve içecekleri restoranlarda ya da turizm işletmelerinde sunulmadığı yönünde fikir beyan etmiştir.

Araştırmanın yedinci sorusunda katılımcılara “*Malatya iline ait coğrafi işaretli ürünlerin bilinirliği ve tanıtımı hakkında ne düşünüyorsunuz? Neden?*” sorusu yöneltilmiş olup katılımcılar tarafından verilen cevaplar ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda; Malatya iline ait coğrafi işaretli ürünlerin tanıtımında eksiklikler

bulunduğu, yöreye özgü ürünlerin şehre gastronomik kimlik kazandırması gerektirdiği, katılımcıların ürünlerin önemi ve işlevleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları, ürünlerin bilinirliğinin ve tanıtımının doğru şekilde yapılmadığı, ürünlere gereken önemin verilmediği, ürünlerin ilgili kuruluşlar tarafından desteklenmesi gerektiği, kamu kurumları ve yerel yönetimlerin tescilli ürünleri üreten üreticilere reklam, tanıtım ve pazarlama desteği vermesi gerektiği, yerel ve ulusal basında da gereken önemin verilmesi gerektiği, bölge için turizm stratejilerinin belirlenmesi gerektiği, turistik talebin artırılmasına ilişkin çalışmalara önem verilmesi ve teşvik edici çalışmaların yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın sekizinci sorusunda katılımcılara “*Kurumunuz veya işletmeniz tarafından coğrafi işaretleme için Malatya iline ait gastronomi değeri taşıyan bir ürün başvurunuz oldu mu?*” sorusu yöneltilmiştir.

Coğrafi işaret ile tescilleme için gastronomi değeri taşıyan ürünlere yönelik olarak katılımcıların bağlı buldukları kurum/işletme tarafından herhangi bir başvuru yapıp yapılmadığı değerlendirildiğinde, 10 kurum/işletmenin coğrafi işaret başvurusu yaptığı, buna karşın 15 kurum/işletmede herhangi bir başvuru işleminin yapılmadığı belirlenmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda; 10 tane kurumun toplam 21 adet ürüne coğrafi işaret tescili aldığı, 31 adet ürünün de başvuru aşamasında olduğu belirlenmiştir: K01 kodlu katılımcının bağlı bulunduğu kurum tarafından, 2 adet ürünün (Haşhaşlı Dut Pestili ve Pirpirimli Acılı Ayran) coğrafi işaret tescil işlemlerinin tamamlanmış olduğu, 2 adet ürünün de (Kayısı Marmelatı, Kayısı Özlü Granola) başvuru aşamasında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca K03 kodlu katılımcının da çalıştığı kurum tarafından, Kayısı Çubukları isimli bir proje ile patent başvurusu yapıldığı belirtilmiştir. K04 kodlu katılımcının kurumu tarafından, 14 adet ürünün coğrafi işaret tescil işlemleri tamamlanmış olup, benzer oranda tescil onay aşamasında olan ürünlerin olduğu belirtilmiştir. K09 kodlu katılımcının kurumu tarafından, 1 adet ürünün (Yeşilyurt Kiraz Yaprağı Sarma Köftesi/Yeşilyurt Kiraz Yaprağı Sarması) coğrafi işaret tescil işlemi tamamlanmıştır. Bunun yanı sıra K11 kodlu katılımcı, Malatya Valiliğince verile destekle birlikte yazarı bulunduğu “Malatya Mutfak ve Yemek Kültürü” isimli eser ve birçok dergi, gazetede yayınlanan yazı ve makalelere yapılan başvurulara kaynaklık ettiği belirtilmektedir. K13 kodlu katılımcı tarafından Alabalık Pizza patenti alınmış olup, coğrafi işaret için başvuru yapılması planlandığı bildirilmiştir. K15 kodlu katılımcının kurumu tarafından, 3 adet ürünün (Malatya Kurabiyesi, Malatya İçli Köftesi, Malatya Analı Kızılı Köfte/Malatya Tiritli Köfte) coğrafi işaret tescil işlemlerinin tamamlandığı; K16 kodlu katılımcının kurumu tarafından ise, 1 adet ürünün (Malatya Nahna Köftesi/ Malatya Pöçüklü Lahana Sarması) coğrafi işaret tescil işleminin tamamlandığı bildirilmiştir. K20 kodlu katılımcının Dernek Başkanı ve işletme sahibi olması nedeniyle birçok ürün için coğrafi işaret başvurusu yapıldığı ve başvuru işlemlerinin tamamlandığı; K22 kodlu katılımcının kurumu tarafından ise, 2 adet ürünün (Tarhana Çorbası ve Yufka Ekmeği) başvuru aşamasında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca sadece 10 kurum ya da işletmenin coğrafi işaret tescili başvuru yaptığı belirlenmesine karşın bu on birimin 21 adet ürünün tescillendiği ve çok sayıda ürünün de başvuru aşamasında olduğunun belirlenmesinin sadece katılımcıların (%40) değil aynı zamanda bağlı buldukları kurum/işletmelerinde konunun önemi hakkında bilgi sahibi oldukları düşünülmüştür.

Araştırmanın dokuzuncu sorusunda ise, katılımcıların “*Malatya iline ait coğrafi işaretli ürünlerin Malatya’nın gastronomi turizmine etkisi nasıldır?*” sorusu yöneltilmiş olup katılımcılar tarafından verilen cevaplar ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Katılımcılardan 15 kişi (K04, K05, K06, K07, K9, K10, K11, K14, K18, K19, K20, K21, K22, K24, K25) coğrafi işaretli ürünlerin ilin gastronomi turizmi üzerinde etkisi olduğunu, 2 kişi (K13 ve K15,) herhangi bir etkisi olmadığını, 7 kişi (K01, K02, K03, K08, K12, K17, K23,) etkisinin fazla olmadığını, 1 kişi ise (K16) konu ile ilgili bilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların %60’ının ifadesinde tescilli ürünlerin gastronomi turizmi üzerinde etkili olduğunun vurgulandığı, %28 oranında katılımcının ise bu etkinin fazla olmadığı yönünde ifadelerinin olması, Malatya iline ait coğrafi işaretli ürünlerin Malatya gastronomi turizmine etkisinin henüz istenilen düzeyde olmadığı, bu konuda gereken önemin verilmesi gerektiği, coğrafi işaret tescilli ürünlerin Malatya’nın gastronomi turizmine katkı sağlayabilmesi için gereken şartların yerine getirilmesi gerektiği düşüncelerini yansıtmaktadır.

Araştırmanın onuncu sorusunda, katılımcıların “*Coğrafi işaretli ürünlerin Malatya’nın gastronomi turizminde kullanımı nasıldır? Buna yönelik önerileriniz nelerdir? (Örneğin festival gibi etkinliklerde kullanılıyor mu?)*” sorusu yöneltilmiş olup katılımcılar tarafından verilen cevaplar ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre; coğrafi işaretli ürünlerin festival, fuar ve tanıtım günleri gibi etkinliklerde kullanıldığı belirtilmiştir. Bununla birlikte coğrafi işaretli ürünlerin Malatya gastronomi turizminde kullanılmasının yeterli düzeyde olmadığı, kurumlar arası koordinasyon yetersizliğinden dolayı tanıtım ve reklam eksikliği olduğu ifade edilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma kapsamında; 25 yerel paydaşla Malatya ilinde coğrafi işaret tescilli alan toplamda 33 adet yöresel ürünün olduğu belirlenmiş ve ürünlerin tanıtımının yapılarak ürünlerin yerel paydaşlar tarafından bilinirlik düzeyleri değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucu katılımcılar tarafından Malatya’nın coğrafi işaretli yöresel ürünlere son yıllarda daha fazla ilgi artışı olmasına karşın bu ilginin yeterli olmadığını ifade edilmesi, konu hakkında bilinç değişiminin oluşmasına karşın bu değişimin gerektiği oranda olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların belirlenen bu yetersizliklerin ortaya çıkmasındaki unsurların neler olduğunu rahatlıkla ifade edebildikleri görülmüştür. Bu açılardan değerlendirildiğinde, yerel paydaşların konu hakkında eksikliklerin neler olduğunu değerlendirebilmeleri, çözüm odaklı düşünebilmelerine ve üretilen çözümler doğrultusunda istenilen sonuçlara ulaşabileceği bilgi ve bilincine sahip olduklarını düşündürmüştür. Elde edilen sonuçlar ışığında bu çalışmanın, gastronomi turizminin geliştirilmesine yönelik avantajlı stratejiler sunacağı düşünülmektedir. Malatya’nın gastronomik unsurları değerlendirildiğinde, ilin sahip olduğu yemek kültürü ve mimarisi gastronomi turizmi için hizmet sunmaktadır. Bölgeye ait yöresel lezzetlerin muhafaza altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılmasını ve var olmasını sağlamak amacıyla coğrafi işaret ile ürünlerin tescillenmesi gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Coğrafi işaret tescilli alan bölgeye özgü yerel ürünlerin sunulduğu bir alanın oluşturulması bölgenin marka simgesi olması açısından önemli bir aşama olarak yorumlanmaktadır. Yöresel lezzetlerin turistik açıdan yeteri kadar reklamının yapılamamış olması ve üretimin kalıcılığında yaşanan aksaklıklar dezavantaj olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda kamu kurumları, yerel paydaşlar ve üreticiler, iş birliği yaparak coğrafi işaretli ürün tanıtımına önem vermelidir. Elde edilen bulgulara göre

coğrafi işaretli ürünlerin bilinirlik düzeyinin artması için reklam ve tanıtım faaliyetleri üzerine ağırlık verilmeli, ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımlar yapılmalıdır. Yiyecek içecek işletmelerinde ya da kurumlarda çalışan ve coğrafi işaretli ürünler hakkında bilgi sahibi olan ve bölge turizmi ile ilişkili olan bireyler arasında bile konu bilinirlik düzeyinin yetersiz olması, Malatya ilinin turizm imajının oluşturulması ve tanıtımının sağlanmasında önemli bir engel olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın sonuçları doğrultusunda şu öneriler sunulmaktadır: Coğrafi işaret kavramının anlam ve kavramsal içeriği konusunda tüketicilere yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılması, coğrafi işaretlerle ilgili reklam kampanyalarının düzenlenmesi, Malatya'nın gastronomi turizminde içinde bulunduğu mevcut durumlarının değerlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması, gastronomik değerleri korumaya yönelik çalışmaların yapılması, yörenin gastronomi turizmi tanıtımına ilişkin kültür ve yöresellik vurgusu yapılması, unutmaya yüz tutmuş yöresel yemeklerin envanteri çıkarılarak tekrar canlandırma girişiminde bulunulması, kente dair gastro rehber ve gastro menü hazırlanması, talebe uygun ürün geliştirme ve tanıtım faaliyetleri yapılması, yöreye özgü ürünler için, gerekli şartları sağlamaları durumunda coğrafi işaret başvurularında bulunulması, fikir zenginliği oluşturmak ve konuyu çeşitli açılardan değerlendirebilmek adına yöredeki tüm paydaşların fikirlerine başvurulması, yöresel konseptte hizmet vermeyen yiyecek ve içecek işletmelerinin menülerinde mümkün olduğu kadar yöreselliği ve bölge kültürünü yansıtan yemeklere de yer verilmesi, yöresel ürünlerin sürdürülebilmesi adına çeşitli çalışmalar yürütülmesi, kentin en işlek olan otogar, tren istasyonu, havalimanı gibi alanlarına tanıtım amaçlı afişler, broşürlerin konulması, gastronomi turizminin gelişimi için, nitelikli personel yetiştirilmesi gerekmektedir, bu konuda gerekli altyapı çalışmaları ve teşvikinin yapılması, yörenin gastronomi haritasının çıkarılması, coğrafi işaretli ürünlerle ilgili şehrin önemli ve en yoğun olduğu noktalara afiş, billboard vb. tanıtım araç gereçlerinin yerleştirilmesi, Malatya ilinin coğrafi işaret potansiyeline sahip ürünleri ve yöresel mutfağının tanıtılması için İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, sivil toplum kuruluşları, yerel ve ulusal basın kuruluşları, kalkınma ajansları, dernekler tarafından etkinlik ve projeler hazırlanabilir ya da teşvik edilmesi, medeniyetin izlerinin bulunduğu Arslantepe Ören Yeri'nde yöreye özgü yiyeceklerin sunulduğu Arslantepe temalı restoranlar açılması ve coğrafi işaretli ürünlerin yer aldığı menüler hazırlanması, turizmde marka şehir olmak yolunda gerekli atılımların yapılması ya da teşvik edilmesi, Malatya'nın coğrafi işaretlendirmedeki yol haritasının belirlenmesi, Malatya mutfağını ve yöresel ürünleri tanıtan katalog kitap çalışmasının yapılması, coğrafi işaretlerle ilgili profesyonel reklam kampanyalarının düzenlenmesi için imkânların araştırılması, coğrafi işaretli ürünlerin sınırlarının genişlemesine yönelik yöresel ürünlerin satın alınmasına ilişkin ürünü kullanmaya teşvik edici ve ürünü tanıtıcı kampanyaların düzenlenmesi, coğrafi işaretli gastronomi ürün farkındalığının oluşması için halkın bilinçlendirilmesi, bölgesel üreticilerin üretim konusunda teşvik edilmesi, Malatya iline ait gastronomi ürünlerinin, turizm alanında dikkat çekici unsur olarak sunulması için tanıtım faktörüne ağırlık verilmesi, Malatya'nın gastronomi turizmi alanındaki varlığını iç ve dış turizme kazandırarak bölgenin turizm yapısını harekete geçirmesi, Malatya'nın ülke çapında önemli lezzet durakları arasına girebilmesi için dinamik bir çalışma yürütülmesi, geleneksel yaşamın vazgeçilmezi olan yemek kültüründeki harikulade lezzetleri tanıtmak ve bu lezzetleri layık olduğu değere kavuşturulması, Malatya mutfağının sahip olduğu benzersiz damak zevkini

ve yöreye özgü yemeklerini tüm dünyaya duyurulması, Malatya'nın yöresel ürünleri ve yöresel yemeklerinin yakından tanınması için gerekli olan adımların atılması, geleneksel sofraya kültürünün yaşatılması adına çaba gösterilmesi, coğrafi işaretli ürünlerin tescil süreçleri ve bu süreçlerin denetimi ile ilgili politikalar oluşturulması, coğrafi işaret başvurusu yapılmamış ürünlerinin tescil başvurularının yapılması, işletmelerde satılan yöresel ürünlerin fiyatları makul oranlara indirgenerek daha fazla katılımcının yöresel ürünlere ulaşmasının sağlanması, kurum ve işletmelere ait web sayfaları, sosyal medya sayfaları gibi çeşitli dijital platformlarda coğrafi işaret tescili ve yöresel mutfak kimliğinin önemine vurgu yapılarak, bölgenin tescil almış ve başvuru aşamasında olan ürünlerin tanıtımının yapılması, coğrafi işaretli ürünlerin turistik ürünlerle birlikte paket halinde sunulması, gastronomi turizmi kapsamında seyahat haritaları oluşturularak ürünlere kolay ulaşım sağlanması bakımından tadım merkezleri kurulması, gastronomi turlarının düzenlenmesi, tanıtım, alt yapı, ulaşım ve reklam eksikliğinin giderilmesi, kurumlar arası işbirliği ve ARGE çalışmalarına önem verilmesi, pazarlama stratejileri geliştirilerek yiyecek içecek işletmelerindeki sınırlı olan menü çeşitliliği artırılmalıdır. İlgili kurumlar tarafından gerekli denetimler yapılması, turizm alanında istihdam edilecek personele gerekli eğitim verilmesi gibi öneriler doğrultusunda ürün çeşitliliği ve zengin mutfak kültürü ile gastronomi turizmi alanında ilerleyen yıllarda büyük ivme yakalanabilir. Yöresel ürünlerin markalaşması, bilinirlik ve tanınırlık seviyesinin yükselmesi için Coğrafi İşaret Tescil Belgeleri ile ekonominin kalkınmasına destek olunacaktır. Ayrıca bu ve benzer çalışmalarla farklı platformlarda geleneksel yöre mutfağının tanıtımı turizm potansiyeline ve bölge ekonomisine katkısını artıracaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Y., Türkiye'deki Coğrafi İşaretli Ürünlerin Destinasyon Markalaması Kapsamında Değerlendirilmesi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(2), 163-177, 2018.
- Baran, Z. ve Karaca, Ş., Coğrafi İşaretin Sürdürülebilir Gastronomi Turizminde Önemi, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 253-263, 2021.
- Başat Töre, H., Sandıkçı, M. ve Çelik, S., Gastronomik Kimlik Oluşturmada Yöresel Ürünlerin Rolü: : Ürünlerin Satış ve Pazarlanmasına Yönelik Bir Örnek Olay İncelemesi, *Jurnal of Tourism and Gastronomy Studies*, 64-76, 2017.
- Coşkun, C., Bişiren, A., ve Gençler, K., Coğrafi İşaretli Yiyecek ve İçeceklerin Gastronomi Turizmine Etkileri. *Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 4(1), 203-217, 2024.
- Dede, S. ve Didin, M., Coğrafi İşaretli Ürünlerin Gerçekliği, Orijini ve İzlenebilirliğinde Nanoenkapsülasyon Teknolojilerinin Kullanımının Araştırılması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 98-99, 2017.
- Durlu Özkaya, F., Sünnetçioğlu, S. ve Can, A., Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Hareketliliğinde Coğrafi İşaretlemenin Rolü, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1(1), 13-20, 2013.
- Ekici, G.F., Türkiye'de Coğrafi İşaret Kavramı ve TRB1 Bölgesi İncelemesi, *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1), 173-174, 2021.

Ertan, A., Prestijli Tarım Ürünlerinin Pazarlanmasında Kalite ve Coğrafi İşaret Kavramlarının Tutundurulması ve Bu Bağlamda Tarım Satış Kooperatiflerinin Önemi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(12), 162, 2010.

Gökovalı, Ü., Coğrafi İşaretler ve Ekonomik Etkileri: : Türkiye Örneği, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 143, 2017.

Gülbuçuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Özer, D., Kann, M. ve Kepoğlu, A., *Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri*, Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, Ankara, 2010.

Gastronomi Turizm. <https://gastronomiturizm.wordpress.com> (Erişim Tarihi: 05.01.2022).

Işık, N. ve Sevim, K.N., Coğrafi İşaretli Gastronomi Ürünü Kullanımında Mutfak Şeflerinin Tutumları: Malatya Örneği. Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi, 7(1), 46 -58, 2023.

Işın, A. ve Yalçın, E., Coğrafi İşaretli Ürünlerin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 8(4), 2507-2522, 2020.

Kan, M. ve Gülçubuk, B., Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler, Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(2), 57-66, 2008.

Kan, M., Gülçubuk, B., Kan, A. Küçükçongar, M. ve Küçükçongar, M. “Coğrafi İşaret Olarak Karaman Divle Tulum Peyniri”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (2), s15-23, 2010.

Kayran, M.F., *Şanlıurfa ilinin Coğrafi İşaretli Ürünlerinin Gastronomi Turizmi Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2021.

Koç, E., Ömeroğlu Yolcu, P., Çapur, U.Ö., Coğrafi İşaret Tescilli Gıdaların Türkiye ve Dünyadaki Durumu, Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, Özel Sayı, 192, 2017.

Kopar, B.D., *Coğrafi İşaretli Ürün Deneyimi: Aydın İli Örneği*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2022.

Malatya. <https://malatya.gov.tr> (Erişim tarihi: 06.01.2022)

Malatya Haber. <https://malatyahaberoku.com> (Erişim tarihi: 06.01.2022)

Mercan, O.Ş, ve Üzülmez, M., Coğrafi İşaretlerin Bölgesel Turizm Gelişimindeki Önemi: : Çanakkale İli Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 29(2), 67-94, 2014.

Orhan, A., Yerel Değerlerin Turizm Ürününe Dönüştürülmesinde Coğrafi İşaretlerin Kullanımı: İzmit Pişmaniyesi Örneği, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 21(2), 243-254, 2010.

Özçelik, E.N., *Bolu İlinin Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma*, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2019.

Özgür, D., *Türk Hukukunda Coğrafi İşaretlerin Denetimi*. III. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, Konya, 2012.

Özkan, F., *Gastronomik Kimlik Oluşturmada Coğrafi İşaretli Ürünlerin Etkisi: Afyonkarahisar Örneği*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2019.

Türk Patent ve Marka Kurumu. <https://ci.turkpatent.gov.tr> (Erişim adresi: 03.12.2024).

Şentürk, B., *Coğrafi İşaretlerin Ekonomik Etkileri: Mikro ve Makro Açından Bir Değerlendirme*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2011.

Şimşek, A., [Coğrafi İşaretli Yöresel Ürünlerin İncelenmesi: Sivas Mutfağı Örneği](#). Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(3), 317-327, 2020.

Tapan, İ., Malatya İlindeki Coğrafi İşaretli Ürünlerin Değerlendirmesi. Fikriyat, 3(1), 41-64, 2023.

Taşkıran Karataş, Ö., *Coğrafi İşaretlemenin Destinasyon İmajı Üzerindeki Etkisinin Analizi: İzmir İli Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Turgut, T., *Konya Örneğinde Coğrafi İşaretli Ürünlerin Gastronomi Turizmi Açısından Önemi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.

Üzülmez, M., Osmaniye İlinin Coğrafi İşaretli Ürün Potansiyelinin Değerlendirilmesi, Journal of Academic Value Studies, 6(2), 188-196, 2020.

Yıldız, M.H., *Coğrafi İşaretli Ürünlerin Bölge Halkı Tarafından Bilinirliğinin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi:İsparta Örneği*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2021.

Yılmaz, M., *Gastronomi Turizminde Kaliteye Giden Yol* (13. Bölüm). İçinde Turizmin Gelişiminde Gastronomi Turizmi (Eds. Prof. Dr. Y. Birol Saygı ve Doç. Dr. Gül Yılmaz). İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2024.

Yönet, E.F., *Coğrafi İşaret ile Tescilli Ürünlerin Gastronomik Destinasyonlara Etkisi: Kapadokya Bölgesi'nde Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.

Yönet, E.F. ve Ceyhun Sezgin, A., Coğrafi İşaretli Yöresel Ürünlerin Destinasyonlar Açısından Önemi: : Kapadokya Bölgesi Örneği, Journal of Tourism Research İnstitule, 2(1), 61-78, 2021.

DEUTSCHE WELLE'NİN TÜRKİYE ÖZELİNDE KULLANDIĞI HABER DİLİNİN EKONOMİ POLİTİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Eymen BERBER

Yalova Üniversitesi Yeni Medya ve İletişim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
eymenberber@gmail.com, Orcid ID: 0009-0008-2084-9673

Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL

Yalova Üniversitesi, gokhan.genel@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002 7681-1737

ÖZET

Haber, tarihin her döneminde önemli bir gösterge olmuş insan ve toplumların hayatını şekillendiren ve onları yönlendiren vazgeçilmez bir değere sahip olmuştur. Haberle insan her daim iç içe olmuş ve her dönemin haber motif ve içerikleri farklılık arz etmiştir. Bu hayatın farklı yönlerinde olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de durum aynı olmuştur. Mesela bir devletin komşu devletten veya düşman devletten alacağı her haber o devlet için beka meselesi olma ihtimali taşımıştır. Zira devletler zaman zaman ve ilişkilerin seyrine bağlı olarak birbirlerine yanıltıcı bilgiler iletmek, ajanlar aracılığıyla karışıklık çıkarmak ve halk arasında yanlış bilgi yayarak kitleleri harekete geçirme gibi bir dizi faaliyetlerinde aktörü olmuşlardır. Zaman ilerledikçe malumata her zamankinden daha fazla ihtiyaç hissedilmesi, bilginin işlenmeye başlanması, kayıt altına alınması ve enformasyona dönüşmesi matbaanın gücüyle de birleşince gazetecilik faaliyetleri başlamıştır. Günümüzde haber üretmek ve yaymak zaman içerisinde siyasi veya ekonomik gücü elinde bulunduranların ajandalarını uygulamaları adına güçlü bir enstrüman olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu kullanım, uluslararası habercilik faaliyetlerinin önemini ve gücünü de arttırmıştır. Ekonomik ve siyasi güçler, medya alanında faaliyetlerde bulunmaya başlayarak medyanın kurumsal yapısını, içeriğini ve hedef kitesini belirlemeye başlamıştır. Ulusal çapta medya faaliyetleri ile mevcut pozisyonunu güçlendirme ve kamuoyunu yönlendirme amacıyla hareket eden ekonomik/siyasi güçler, uluslararası alanda yürütülen medya faaliyetleriyle de milletlerarası arenada güç elde etmek, komşuluk ilişkilerini kendi lehlerine güçlendirmek, stratejik ilişki içerisinde bulunduğu ülkelerde gündemi domine etmek ve çıkar amacı taşıdığı yerlerde psikolojik üstünlük sağlamak gibi amaçlar gütmektedir ki buna medyanın ekonomi politikası denmektedir. Bir diğer ifade ile medyanın ekonomi politikası medya faaliyetlerinin görünümü ve amaçlarını, egemen güçlerin çıkar ilişkilerini jeostratejik, jeopolitik, sosyo-ekonomik ve sosyo- psikolojik vb. açılardan değerlendirerek iletişim alanında durum tespiti yaparak değerlendirmelerde bulunur. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Almanya kökenli Deutsche Welle (DW)'nin Türkiye'ye yönelik enformasyonundaki haber dilini, olaylara karşı yaklaşım biçimini içerik analizi ile araştırmaktır. Çalışmanın sonucunda önemli bir gösterge olarak DW'nin haber dilinin ve meselelere bakış açısının haberciliğin temel kurallarından biri olan objektiflikten ziyade subjektif bir yaklaşım sergilediği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deutsche Welle, Uluslararası Haber Kuruluşları, Haber, Ekonomi Politik

AN ANALYSIS OF THE NEWS LANGUAGE USED BY DEUTSCHE WELLE IN THE CONTEXT OF TURKEY FROM AN ECONOMIC POLICY PERSPECTIVE

SUMMARY

News has always been an important indicator throughout history, possessing an indispensable value that shapes the lives of individuals and societies and guides them. Humans have always been intertwined with news, and the motifs and contents of news have varied across different periods. This has also been the case in international relations, as in other aspects of life. For instance, any news a state receives from a neighboring or enemy state can potentially be a matter of survival for that state. States have, at times, acted as actors in a series of activities such as conveying misleading information to one another, creating confusion through agents, and spreading false information among the public to mobilize the masses, depending on the course of their relations. As time progressed, the increasing need for information, the processing of knowledge, the recording of data, and its transformation into information, combined with the power of the printing press, led to the emergence of journalistic activities. Today, producing and disseminating news has begun to be used as a powerful instrument for those holding political or economic power to implement their agendas over time. This usage has also increased the importance and power of international journalism activities. Economic and political powers have started to engage in media activities, thereby beginning to define the institutional structure, content, and target audience of the media. Economic/political powers that act to strengthen their existing position through national media activities and to guide public opinion also pursue goals such as gaining power in the international arena through media activities, strengthening neighborhood relations in their favor, dominating the agenda in countries with which they have strategic relationships, and achieving psychological superiority in places where they have vested interests, which is referred to as the political economy of the media. In other words, the political economy of the media evaluates the appearance and purposes of media activities, the interest relations of dominant powers from geostrategic, geopolitical, socio-economic, and socio-psychological perspectives, and conducts assessments by determining the situation in the field of communication. In this context, the aim of the study is to investigate the news language and approach to events in the information provided by Deutsche Welle (DW), which has German origins, towards Turkey through content analysis. The study concludes that DW's news language and perspective on issues exhibit a subjective approach rather than objectivity, which is one of the fundamental rules of journalism.

Keywords: Deutsche Welle, International News Organizations, News, Political Economy

Giriş

İnsan, doğası gereği sosyal bir varlık olmanın ötesinde, çevresini anlama, tehlikeleri öngörme ve fırsatları değerlendirme içgüdüleriyle sürekli bir haber alma ihtiyacı içindedir. Bu ihtiyaç,

toplumsal bağların güçlendirilmesi ve kolektif bilincin oluşmasında da kritik bir rol oynamaktadır. Haberin kurumsallaşma serüveni, 13. yüzyılda liman kentlerindeki ticari bilgilerin ve çevre ülkelerdeki gelişmelerin paylaşıldığı haber mektupları ile başlamıştır. 17. yüzyılda basılı günlük gazetelerin ortaya çıkışıyla birlikte haber, sistematik olarak üretilen bir bilgi formatına dönüşmüştür. Endüstri Devrimi'nin tetiklediği teknolojik gelişmeler, özellikle ulaşım ve iletişim alanındaki ilerlemeler, enformasyon akışını hızlandırmış ve gazeteciliğin hem niteliksel hem de niceliksel olarak evrilmesine zemin hazırlamıştır. Yerel ölçekli habercilikten ulusal boyuta geçiş, ardından da uluslararası haber akışının gerekliliği, değişen dünya dinamikleri ve artan okuryazar nüfusun bilgi talebini karşılama ihtiyacından doğmuştur. 19. yüzyılın sonlarında uluslararası haber ajanslarının kurulması, bu talebi karşılamada önemli bir dönüm noktası olmuştur. 20. yüzyılda ivme kazanan küresel habercilik, ulusal medya kuruluşlarının yatay ve dikey büyüme stratejileriyle uluslararası arenadaki varlıklarını güçlendirmelerine yol açmıştır. Bu genişleme, yaygın diller (İngilizce, İspanyolca, Rusça), haber yoğunluğu yüksek bölgeler (Ortadoğu, Uzakdoğu) ve stratejik öneme sahip ülkeler ekseninde şekillenmiştir.

Deutsche Welle (DW) örneği, uluslararası haberciliğin kurumsal dönüşümünü gösteren önemli bir vakadır. 1950'de Berlin'de yayın hayatına başlayan kuruluş, günümüzde 30 farklı dilde, 60 ülkede görev yapan muhabirleriyle haftalık 118 bin kişiye ulaşan global bir medya organizasyonuna dönüşmüştür. Türkiye'deki serüveni 1962'de radyo yayınlarıyla başlayan DW, 2012'den itibaren dijital platformlarda etkin bir habercilik stratejisi izlemektedir. Dijital çağın getirdiği yeni medya dinamikleri ve sosyal medyanın haber yayılımındaki katalizör etkisi, uluslararası haber kuruluşlarının etki alanını genişletirken, beraberinde yeni tartışmaları da gündeme getirmektedir. DW'nin Türkçe yayınları, kullandığı haber dili ve içerik yaklaşımı nedeniyle zaman zaman eleştirilerin odağında yer almıştır. Nitekim 30 Haziran 2022'de, gerekli yayın lisansını almadığı gerekçesiyle RTÜK'ün talebi ve yargı kararıyla erişime engellenmiştir.

Akademik literatüre bakıldığında spesifik olarak konuyla bağlantılı çalışmaların azlığı göze çarpmaktadır. Bunlarda bazıları şu şekildedir: Bülend Aydın Ertekin'in "Uluslararası Radyo Ve Televizyon Yayıncılığı Açısından Deutsche Welle (Dw)'Nin Kamu Diplomasisindeki Yeri Ve Önemi" isimli çalışması DW'nin Alman çıkarları açısından üstlendiği kamu diplomasisi rolünün uluslararası iletişim ve uluslararası ilişkiler boyutundaki önemine değinmektedir. Hacı Hasan Saf'ın çalışması olan "Deutsche Welle Türkçe'nin Yayın Politikasının Suriyeli Sığınmacılar Üzerinden İncelenmesi" başlıklı araştırma, DW'nin Türkiye'nin temel gündemlerinin başında yer alan Suriyeli sığınmacıların durumunu Almanya devletinin görüşlerine paralel olarak nasıl şekillendiğini ele almıştır. Bu alandaki üçüncü çalışma ise Seda Nur Çınar'ın kaleme aldığı "Alternatif Medya Bağlamında Deutsche Welle Türkçe Örneği" isimli araştırma olup, Türkiye'yi sarsan 6 Şubat 2023 depremine yönelik haberlerin analizi çerçevesinden DW'nin alternatif medya bağlamındaki konumu tartışılmıştır.

Bu çalışma, uluslararası medyanın ekonomi politikası literatürüne katkı sunmayı hedeflemektedir. DW özelinde yapılan kamu diplomasisi ve mülteci haberciliği araştırmalarının ötesinde, kurumun Türkiye'ye yönelik haber üretim sürecini, söylem analizi metoduyla inceleyerek yayın politikasını ekonomi politik perspektiften değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, dijital

çağda uluslararası haber kuruluşlarının objektiflik, tarafsızlık ve yayın politikalarının ulusal egemenlik tartışmalarıyla kesiştiği noktaları da ele alarak literatüre özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Diğer yandan çalışma üç ana bölümden ve onlara bağlı alt başlıklardan oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın metodolojisi yer alırken, ikinci bölümde “Kavramsal Çerçeve” anabaşlığı altında “medyanın işlevi”, “ekonomi politik”, “gündem belirleme kuramı” ve DW ile ilgili bilgilere yer almaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise çalışmanın omurgasını oluşturan DW haberlerinin analizi yer almıştır.

1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu alan yazında yapılan incelemeler ve okumalar neticesinde Türkiye’de 2012 yılından itibaren internet gazeteciliği alanında faaliyet gösteren Deutsche Welle (DW) yayın kuruluşunun kamu diplomasisindeki yeri ve önemi, Almanya’daki Türk medyası ile DW’nin Türkçe servisinde çalışan gazeteciler ile Almanya’daki Türk medyasının değeri üzerine yapılan bir çalışma, alternatif medya faaliyetleri bağlamında DW Türkçe’nin incelemesi, Suriyeli sığınmacılarla ilgili yaptığı haberlerde kullandığı dil ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında yaptığı haberleri ile Almanca öğrenimi noktasında internet sitesinde sunduğu Almanca podcastler üzerine yapılan çalışmalara karşılık Türkiye’de yaptığı sosyal ve toplumsal değerlere yönelik yaptığı haberlerin içeriğinin analizine dair bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın bu alandaki eksik kalan noktayı tamamlaması amaçlanmıştır. Bir başka ifade ile bu çalışmanın amacı DW'nin ekonomi-politik bağlamda özellikle Türkiye'ye yönelik olarak hazırlamış olduğu haberlerin analizini yaparak, uluslararası medya kuruluşlarının haber üretim süreçlerindeki güç ilişkilerini ve politik-ekonomik dinamikleri açığa çıkarmaktır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, DW Türkçe'nin 2012 yılında internet yayıncılığına başlamasından günümüze kadar ürettiği sosyal ve toplumsal içerikli haberler, nitel içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenecektir. Bu analiz yönteminde gerçekliğe ulaşmak amacıyla 'Nedir?', 'Neden?' ve 'Nasıl?' sorularının yanıtları aranmakta, bu sayede içeriğin yüzeysel katmanının ötesinde yer alan gizli mesajların açığa çıkarılması amaçlanmaktadır (Metin ve Ünal, 2022).

1.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni olarak Almanya merkezli DW Türkçe yayın kuruluşu belirlenmiş olup, örneklem olarak kamuoyunda ve sosyal medyada önemli etki yaratmış iki haberin Türkçe ve diğer dillerdeki sürümleri seçilmiştir

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma 2022 yılından itibaren DW Türkçe’nin ve BBC, F24 ve VOA ile ortak ürünleri olan + 90 internet sitesinde ve Youtube kanalında yayımladığı kültür, sosyal ve toplumsal konuları içeren haberlerin içinden seçilen haberlerin içerik analizini yaparak sosyal medyada verilen tepkilerin de yer aldığı bir değerlendirme yapılacaktır.

1.5. Araştırmanın Varsayımı

Menşee ülkeleri dışında faaliyet gösteren basın kuruluşları, buldukları ülkenin gündemini değerlendirirken bağılı oldukları ülkenin perspektifini ve ekonomik-siyasi çıkarlarını merkeze almakta, bu durum haber dilinde objektiflikten uzak, yönlendirici bir söylemin benimsenmesine yol açmaktadır. Bu kuruluşların toplumsal ve kültürel içerikli haber seçimlerinde, toplumun genel eğilimlerine aykırı veya öncelikli gündeminde bulunmayan konuları öne çıkararak kamuoyu algısını şekillendirme gayesi göze çarpmaktadır.

DW Türkçe özelinde incelendiğinde, konu ve başlık seçimlerinin Türk kamuoyunda tartışma yaratma ve gündem belirleme amacına hizmet ettiği görülmektedir. Türkiye'nin oldukça dinamik ve hızlı değişen medya ortamında, toplumsal meselelere provokatif bir yaklaşımla eğilmeleri, bilinçli bir toplumsal gerilim stratejisinin varlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla, DW Türkçe'nin yayın pratiklerinin nesnel habercilik faaliyetlerinin ötesinde, toplumsal algıyı kendi kurumsal politikaları ve bağılı bulunduğu ülkenin stratejik çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi hedeflediği değerlendirilmektedir.

1.6. Araştırmanın Soruları

DW Türkçe, Türkiye kamuoyunu ilgilendiren bir konu hakkında yaptığı bir haberde kullandığı haber dili ve içeriğini aynı konu hakkında farklı bir ülke için de kullanmış mıdır?

DW Türkçe, Türkiye özelinde hazırladığı ve tartışma konusu olan bir haberin dili ve içeriği ile Almanya'da Almanya özelinde bir haber hazırlamış mıdır?

DW Türkçe, Türkiye'nin gündeminde olmayan veya konuşulmamış bir konuyu haberleştirerek gündem yapmış mıdır?

DW Türkçe, yaptığı haberler ile haberlerinde kullandığı dil ve başlıklar sebebiyle Türk kamuoyundan nasıl bir geri dönüş almıştır?

2. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.2. Medyanın İşlevi

Medya okuryazarlığı eğitimi, ilkokuldan üniversiteye kadar eğitimin her kademesinde verilen önemli bir derstir. Bu dersin temel konularından biri medyanın işlevleridir. Medyanın en temel işlevi, toplumu bilgilendirmek ve dünya genelinde gerçekleşen olaylar hakkında enformasyonu düzenli biçimde aktarmaktır. Çağdaş toplumlarda medyanın üstlendiği görev ve sorumluluklar, belirli ilkesel çerçeveler dahilinde tanımlanmıştır. Medya kuruluşlarının, yapısal ve işlevsel özellikleri gereği, toplumsal sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenmektedir (Gezgin, 2012). Medyanın enformasyon aktarımının ötesindeki kritik işlevi kamuoyu oluşturmaktır. Medya kuruluşları, toplumun dikkatini çekmemiş konuları işleyerek gündem oluşturabilir ve kamuoyunun ilgisini belirli alanlara yönlendirebilir. Demokratik bir kurum olarak medyanın dördüncü güç konumu, temelde medya ve izleyici kitle arasındaki karmaşık ilişki ağına dayanmaktadır (Erdoğan, 2013). Yasama, yürütme ve yargıdan sonra konumlandırılan medya, pratikte çoğunlukla yürütme erkiyle yakın ilişki içinde faaliyet göstermektedir.

Bu durum, medyanın toplumu etkileme ve yönlendirme potansiyelini güçlendirmekte, hatta yürütme erkinin bile topluma ulaşma ve kendini ifade etme noktasında medyaya bağımlı olduğunu göstermektedir. Medyanın toplumsallaştırma işlevi, bireyleri toplumsal bütünüün parçası haline getirme ve aidiyet duygusunu güçlendirme amacına hizmet eder. Bu bağlamda haberler, genellikle 'biz' söylemi üzerinden, milli ve yerel değerlerle harmanlanarak aktarılır.

Medya kuruluşları ayrıca, toplumun eğitimi ve gelişimine katkıda bulunmanın yanı sıra, eğlence işlevini de üstlenmektedir. Bu kapsamda görsel-işitsel medya araçlarıyla eğlence programları ve dramatik yapımlar, yazılı medya araçlarıyla da çeşitli eğlence içerikleri sunulmaktadır

2.2. Medyanın Ekonomi Politigi

Ekonomi politik, 17. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve 18. yüzyılda fizyokratlar ile Adam Smith'in çalışmalarıyla bilimsel bir kimlik kazanan bir disiplindir. Bu disiplinin temel inceleme alanı kapitalist toplumdur (Yaylagül, 2014, 141). Ekonomi politik, en kapsamlı tanımıyla, insanların yaşamsal faaliyetlerini sürdürmelerini sağlayan üretim süreçlerini inceler. Bu disiplin, üretim süreçlerini, metaların dağıtımını ve mülkiyet ilişkilerini analiz ederek kapitalist toplumu tanımlar ve değerlendirir. Toplumsal düzenin temelini oluşturan ekonomik faaliyetlerin işleyişini ve toplumsal yapının tarihsel gelişim sürecini sistematik biçimde ele alır. Medya kuruluşları, içeriklerini ekonomik ve politik çıkarları doğrultusunda üretir ve dağıtır. Haberler, ekonomi politik bir süzgeçten geçirilerek sunulur, bu da gündem belirleme ve ekonomi politik kavramları arasındaki etkileşimi ortaya koyar. Her medya kuruluşu, belirli sınırlar ve politikalar çerçevesinde faaliyet gösterir ve egemen ideolojilerin yayılmasında ideolojik bir araç işlevi görür. Günümüzde medya ve kültür endüstrisi, kapitalist ekonomi ve siyasal otorite tarafından regülasyon ve deregülasyon mekanizmalarıyla şekillendirilmektedir. Regülasyon, devletin ekonomik alana doğrudan müdahalesinin yoğun olduğu durumu; deregülasyon ise devlet müdahalesinin minimize edildiği veya tamamen kaldırıldığı, serbest piyasa koşullarının hâkim olduğu durumu ifade eder. Ekonomi politik yaklaşım, bu koşullar altında üretilen medya içeriklerini ve kültürel üretim-dağıtım süreçlerini inceler (Varlı, 2021). Medyanın ekonomi politigi, medya ürünlerinin incelenmesinin yanı sıra, medya araçlarının dağıtımını ve yönetimini de kapsar. Kapitalist sistemde medya ve kültür endüstrisi, siyasi yapının belirlediği sınırlar içerisinde faaliyet gösterir. Bu yapı içerisinde üretilen kültürel ürünler ve içerikler birer meta olmakla birlikte, diğer metalardan farklı olarak ideolojik işlevler de üstlenirler (Yaylagül, 2014:144). Medyanın ekonomi politigi, medya sahipliği, sermaye ve devletin ideolojik aygıtlarını eleştirel bir perspektifle değerlendirir. Bu yaklaşım, üretim sürecinin tüm aşamalarını, toplumun sınıfsal yapısını ve sınıflar arası ilişkileri inceler. Bu bağlamda, gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelere teknoloji ile birlikte içeriği de aktarmakta, güçlü ülkelere göreceli olarak zayıf ülkelere yönelik enformasyon akışı, güçlü ülkelerin çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir (Budak, 2018). Marx ve Engels'in (2013: 75) belirttiği gibi, "Egemen sınıfın düşünceleri, her çağda egemen düşüncelerdir. Toplumun egemen maddi gücünü elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güce de sahiptir. Maddi üretim araçlarını kontrol eden sınıf, zihinsel üretim araçlarını da kontrolünde tutar. Bu iki alan öylesine iç içe geçmiştir ki, zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların düşünceleri de egemen sınıfa bağımlı hale gelir. Egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikri ifadesinden başka bir şey değildir".

2.2.1. Gündem Belirleme Kuramı

Gündem Belirleme Kuramı, kitle iletişim araçlarının kamuoyunu bilgilendirme ve toplumsal gündemi şekillendirme süreçlerini açıklayan temel bir yaklaşımdır. McCombs ve Shaw'a göre medya, kitle iletişim araçları vasıtasıyla kamuoyunu bilgilendirirken, hangi haberlerin öne çıkarılacağını belirlemekte ve bu haberlerin sunum biçimi, süresi gibi unsurları şekillendirerek toplumun dikkatini belirli konulara yönlendirmektedir (Güdekli, 2016). Kitle iletişim araçları, "hipodermik iğne" modeline uygun şekilde, aktardığı enformasyon ile kamuoyunu etkileme

gücüne sahiptir. Harold Lasswell'in belirttiği gibi, siyasal iktidarlar yalnızca fiziksel güç kullanmamakta, aynı zamanda kitle iletişim araçları vasıtasıyla kamuoyu oluşturmaktadır (Yaylagül, 2014: 54). Medya kuruluşları, haber içeriğini ve öncelik sırasını belirleyerek toplumun bilgi edinme, düşünme ve tartışma gündemini şekillendirmektedir. Bu süreçte medya, yalnızca bilgi aktarmakla kalmayıp, bu bilginin nasıl yorumlanması ve kullanılması gerektiğine dair çerçeve de sunmaktadır. Medyanın haber üretim süreci, bireysel değil, toplumsal tepkileri öngören ve bunlara göre şekillenen bir yapıya sahiptir. Günümüzde medya kuruluşları, basit iletişim araçları olmaktan çıkarak kapitalist sistem içerisinde kâr odaklı endüstriyel yapılara dönüşmüştür. Bu kuruluşlar, kendi çıkarları doğrultusunda belirlediği yayın politikaları çerçevesinde bilgiyi topluma aktarmaktadır. Kapitalist düzen içerisinde medya kuruluşları, ekonomik ve siyasi ortaklarının beklentilerini gözeterek enformasyon üretmekte ve kamuoyu gündemini bu doğrultuda şekillendirmektedir. Çağdaş kapitalist sistemde medya, salt haber aktarım mekanizması olmaktan öte, holding yapılanmaları içerisinde faaliyet gösteren ticari işletmeler konumundadır. Bu yapısal dönüşüm, izleyici/okuyucuyu müşteri pozisyonuna taşımakta, medya kuruluşları da müşteri taleplerini karşılama ve sürdürme amacıyla içerik üretimini bu doğrultuda gerçekleştirmektedir.

2.3. DW Türkçenin Kurumsal Yapısı

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yenilgiyle karşı karşıya kalan Almanya, uluslararası imajını yeniden inşa etmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 1950'li yıllarda radyo yayıncılığı, Alman hükümetinin stratejik öncelikleri arasında yer almıştır. Deutsche Welle, Nazi Almanyası'nın yarattığı olumsuz imajı düzeltmek amacıyla 3 Mayıs 1953 tarihinde Köln'de kurulmuştur. Kuruluş, Soğuk Savaş döneminde "Almanya'nın Sesi" kimliğiyle yayın faaliyetlerini sürdürmüş, kısa dalga radyo yayınları aracılığıyla çok sayıda ülkeye ulaşarak özgürlük, demokrasi ve insan hakları temalarını işlemiştir. 1961'de Berlin Duvarı'nın inşası sonrasında Doğu Almanya karşıtı ve Batı Almanya yanlısı bir yayın politikası benimseyen kuruluş, 1990'da Doğu Bloku'nun çöküşüyle birlikte daha tarafsız bir yayın anlayışına geçiş yapmıştır. Bu dönüşüm, Deutsche Welle Türkçe Servisi'nin yayın politikasına da yansımış, propaganda odaklı habercilikten alternatif haberciliğe doğru bir evrilme yaşanmıştır (Özsoy, 2014). Deutsche Welle'nin (DW) merkezi Bonn'da, ana stüdyosu ise Berlin'de bulunmaktadır ve kuruluş otuz farklı dilde yayın faaliyetlerini sürdürmektedir. 2013 yılından bu yana Peter Limbourg'un genel müdürlüğünü yürüttüğü DW, 3000'in üzerinde çalışanı ve 60 ülkeye yayılmış muhabir ağıyla faaliyet göstermektedir. Kuruluş, bağımsız gazetecilik ilkesiyle Almanya hakkında kapsamlı bilgiler sunmayı ve kültürlerarası diyalogu geliştirmeyi hedeflemektedir.

DW, televizyon yayınlarını İngilizce, Almanca, İspanyolca ve Arapça dillerinde gerçekleştirirken, radyo ve internet içeriklerini 30 farklı dilde sunmaktadır. Hedef kitlesini uluslararası karar alıcılar ve kanaat önderleri olarak tanımlayan kuruluş, Almanca içerikleriyle yurt dışında bu dile ilgi duyan kesimlere ücretsiz erişim imkânı sağlamaktadır. DW, uydu yayınları, beş bin ortak yayın kuruluşu ve internet platformları aracılığıyla haftalık 118 milyon kişiye ulaşmaktadır. Ayrıca mobil uygulamalar üzerinden çok dilli içeriklerine erişim imkânı sunmaktadır (www.dw.com/tr, E.T.13.06.2024). Deutsche Welle, bağımsız bir görünüm

sergilemesine karşın, uluslararası alanda geniş bir coğrafyaya erişerek Alman imajını güçlendirmek ve Almanya lehine kamuoyu oluşturmak amacıyla faaliyet göstermektedir. Kuruluşun yıllık işletme maliyeti Almanya Federal yönetimi tarafından karşılanmaktadır (www.dw.com, 2018, E.T. 14.06.2024). Dönemin Başbakanı Angela Merkel'in DW'ye sürekli destek sözü vermesi, kurumun stratejik önemini vurgulamaktadır (Çınar, 2023)

2.3.1. DW'nin Türkiye'ye Girişi

Deutsche Welle'nin Türkçe servisi, 1 Temmuz 1962'de radyo yayınıyla faaliyetlerine başlamış, zamanla erişim ağını genişletmek amacıyla TRT ve NTV Radyo gibi ulusal medya kuruluşlarıyla işbirliği geliştirmiştir. DW Türkçe, ana akım medyadan farklı haber kaynaklarını kullanarak, partner kuruluşlarına yönelik özgün bir haber servisi sistemi oluşturmuştur. 2012 yılı şubat ayında kurumsal kimliğini yenileyen DW, Türkiye'deki medya ortakları aracılığıyla tartışma ve yorum programlarını içerik portföyüne eklemiştir (Çınar, 2023). DW Türkçe, içeriklerinin daha geniş kitlelere ulaşması amacıyla Türkiye'de çeşitli yayın kuruluşlarıyla stratejik ortaklıklar geliştirmektedir. Bu ortaklıklar arasında NTV Haber Kanalı, T24 İnternet Haber Sayfası, Kısa Dalga Podcast, Onedio Sosyal İçerik Platformu, Haberler.com Haber Sitesi ve Bundle Mobil Haber Okuma Uygulaması bulunmaktadır (www.dw.com/tr, E.T.13.06.2024). Kuruluşun dijital platformlardaki varlığı, 2009 yılında X (Twitter) ile başlamış, 2011 yılında YouTube kanalının açılmasıyla genişlemiş ve 2012 yılında internet haber sitesinin faaliyete geçmesiyle güçlenmiştir (www.x.com, www.youtube.com, E.T. 12.06.2024). Türkiye'de dijital medya alanında faaliyet gösteren uluslararası medya kuruluşlarının çeşitlendiği bir dönemde, DW Türkçe, BBC, France24 ve Amerika'nın Sesi (VOA) ile ortak bir girişim başlatmış, bu işbirliğinin ürünü olan +90 YouTube kanalı 29 Nisan 2019 tarihinde yayın hayatına başlamıştır (Karaduman, 2019). İnternet yayıncılığı kapsamında Türkiye ve dünya gündemindeki gelişmeleri aktaran, özel dosyalar hazırlayan ve röportajlar gerçekleştiren kuruluş, bu içerikleri sosyal medya platformları aracılığıyla yaymaktadır. Ancak kuruluşun haber dili ve içerik politikası zaman zaman tartışmalara neden olmaktadır. DW Türkçe'nin Türkiye'deki yayın faaliyetleri için gerekli lisans başvurusunu tamamlamaması gerekçesiyle, RTÜK'ün talebi ve Ankara 1. Sulh Ceza Hakimliği'nin 30 Haziran 2022 tarihli kararıyla erişime kapatılmıştır (www.bbc.com/turkce, E.T. 12.06.2024). Erişim engelinden sonra Türkiye'den siteye ulaşım VPN teknolojisi ile sağlanmaktadır. "Virtual Private Network" (Sanal Özel Ağ) ifadesinin kısaltması olan VPN, güvenli internet erişimi sağlayan bir köprü görevi görmektedir. Bu teknoloji sayesinde kullanıcıların internet trafiği önce VPN sunucusuna ulaşmakta, ardından şifrelenerek hedeflenen adrese iletilmektedir (www.turknet.com, E.T. 13.06.2024).

3. DW Türkçe'nin Kamuoyunda Ses Getiren Haberlerinin İncelemesi

3.1. Seks İşçiliği Haberleri

Konu bağlamında ilk haber, DW Türkçe servisinin BBC, F24 ve VOA haber kanallarının ortak girişimi olan +90. YouTube kanalının 08.04.2022 tarihinde paylaştığı "Seks işçisi olmak: Benim ilgim bu, seksten hoşlanıyorum" başlıklı videoda bedeni üzerinden para kazanan insanların

hukuki haklarının ve haklarının eksikliklerinden trans bir avukatla yapılan röportaj ile bilgilendirme yapılırken bu işi yapan kişilerle yapılan röportajlarda işe nasıl başladıkları, nasıl rahat para kazandıkları, günlük hayatta başka işlerle de uğraşırken bunu hem hızlı para kazanmak için hem de zevk aldıkları için yaptıklarından bahsedilmektedir. Sözü geçen Youtube videosu yeteri kadar görülmediği için olsa gerek video yayınlandıktan 75 gün sonra yani 22.06.2022 tarihinde +90 kanalının X (Twitter) hesabından paylaşılmıştır (Görsel 1). Sözü geçen videonun X'te paylaşılması sonucu video kısa sürede yayılmış ve kamuoyunda infial yaratmıştır. Videoya kısa sürede binlerce yorum gelmiştir. Toplumun her kesiminden sert tepki gören videoya en sık gelen yorumlar ise "Bu haberi ülkeniz Almanya'da yapın da görelim, toplumun ahlaki yapısıyla derdiniz ne, gençlerimizi neye özendirdiğiniz farkında mısınız?" şeklinde olmuştur.

Görsel: 1

Yasemin bir seks işçisi ve işini seviyor
"Üniversite bitirdim, sanatçı oldum
ama onlarda seks işçiliğinde olduğum
kadar iyi değilim" diyor
Seks işçiliği yapmasının bir diğer
sebebi ise "hızlı para" 📌

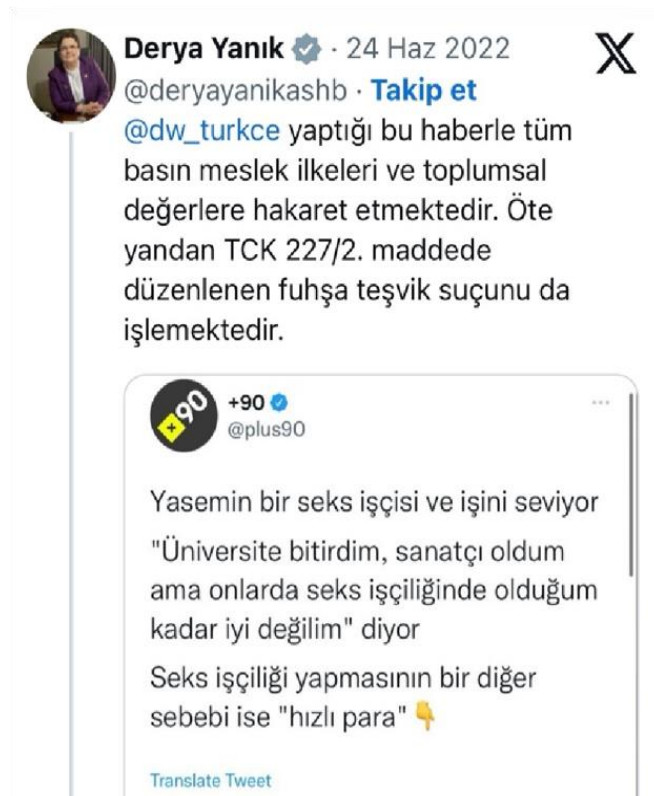

Kaynak: +90 X hesabı, 2024

Gelen büyük tepkilere gazeteciler de dahil olmuştur ve Gazeteci Sevilay Yılmaz konuyu HaberTürk'teki köşesine taşıyarak tepkisini göstermiştir (www.haberturk.com, E.T. 13.06.2024).

Dönemin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Derya Yanık da konuya müdahil olarak X hesabından ilgili videoyu alıntılıyarak açıklamada bulunmuştur (Görsel 2).

Görsel 2:

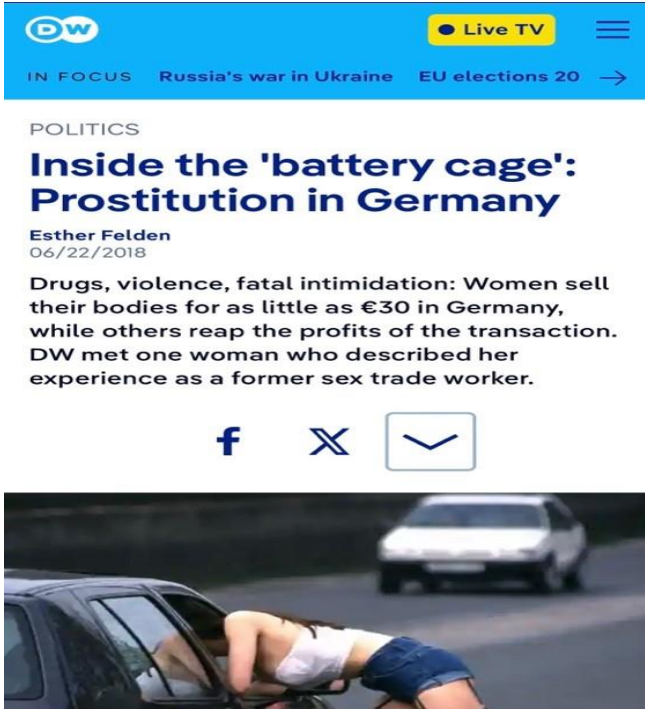

Kaynak: X , 2024

DW, seks işçiliği konusunda İngilizce yayınlarında ise Almanya'da resmi olarak tanınan ve yasal olan seks işçiliğinin zorluklarından seks işçiliği yapan Julia ile röportaj yaparak göstermiş ve seks işçilerinin para kazanamadıklarından, zor şartlar altında hayatlarını sürdürdüklerinden

ve sosyal hayatta yaşadıkları sıkıntılardan bahsetmiştir. Yine aynı haberde seks işçiliğinden kurtulmak isteyen kadınlara yardım eden ve normal hayat düzenine geçmelerinde onlara destek olan ‘Sisters’ adlı yardım derneğinden bir yetkili ile yaptığı röportaja yer verilmiştir. Bu röportajda da seks işçisi kadınların hayatlarının zorluğu ve bu işin kötülüğü, herkesin bundan kurtulması gerektiğini aktarmışlardır (www.dw.com, E.T. 13.06.2024). (Görsel 3)

Görsel 3:

Kaynak: DW English, 2024

Yine DW Türkçe, Hindistan’daki seks işçiliğini konu edindiği ve “Genelev köylerinde yaşamaya mahkûm olanlar” başlığıyla hazırladığı özel haberini 5 Mayıs 2024 tarihinde YouTube hesabından paylaşmıştır (www.youtube.com, E.T. 13.06.2024). Görsel 4’te yer almaktadır. Burada da yasal olan seks işçiliğinin kötülüğünü gösteren ve kadınların maruz kaldıkları sıkıntıları anlatmaktadır.

Görsel 4:

Genelev köylerinde yaşamaya mahkum olanlar

532 B görüntüleme 1 ay önce Daha fazla...

DW Türkçe 781 B

Abone ol

Kaynak: DW Türkçe Youtube Kanalı

3.2. Biyogaz Enerjisine Bakışta İki Zıt Açı

DW'nin yaptığı bir diğer dikkat çeken haber içeriği ise Biyogaz üretimi, kullanımı ve tesislerinin inşasında Türkiye için ayrı diğer ülkeler için ayrı görüşe sahip olmasıdır. Biyogaz haber içeriklerinin amacı ve kapsamı daha iyi anlaşılması adına öncelikle basit ve net bir şekilde biyogaz enerjisinin ne olduğu ve önemi hakkında kısa bir bilgi vermek önem arz etmektedir. Biyogaz; bitki ve hayvan atıkları gibi organik maddelerin havasız ortamlarda fermantasyonu sonucu oluşan enerji kaynağıdır. Bileşiminde %60-70 metan, %30-40 karbon dioksit ve az miktarda hidrojen sülfür, hidrojen, karbon monoksit ve azot bulunan biyogaz, renksiz ve yanıcı bir gaz karışımıdır. Biyogaz üretimi bilinen, yaygın kullanılan bir teknolojidir. Bu, enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına, hayvancılığın teşvik edilmesine, daha yaşanılır mekânların yaratılmasına katkıda bulunacaktır (Gülen ve Çeşmeli, 2014).

DW Türkçe'nin 9 Nisan 2019 tarihinde YouTube hesabından yayınladığı "Kenyalılar çevreye zararsız biyogaza geçti" başlıklı haberinin içeriğinde biyogazın çevreye zarar vermeyen, maliyeti düşük ve atık dönüşümü ile çiftçiye hem kolaylık hem gelir sağlayan sürdürülebilir enerji kaynağı olduğu yer almaktadır. Almanya Federal Devletinin fon sağladığı 1986 yılında

kurulan Atmosfair Biogas şirketinin Kenya’da yürüttüğü proje hakkında bilgiler verilen video haberde Kenya’ya biyogaz tesislerinin kurulmasının getirilerinden ve biyogazın faydalarından bahsedilmektedir (www.youtube.com, E.T.13.06.2024). İlgili görsel Görsel 5’te yer almaktadır.

Görsel 5:

 Kenyalılar çevreye zararsız biyogaza geçti - DW Türkçe
DW Türkçe · 36 B görüntüleme · 5 yıl önce

Kaynak: DW Türkçe Youtube Kanalı

DW Türkçe servisi, Kenya’da övdüğü biyogazı 15 ay sonra Türkiye’de yediği bir haber hazırlamış ve 30 Temmuz 2020 tarihinde YouTube’ta “Manisalı köylüler biyogaz tesisine karşı: Suyu toprağı zehirleyecek” başlığıyla yayınlamıştır. Haberin içeriğine bakıldığında üzüm bağları ve zeytin ağaçlarıyla çevrili köyde kurulacak biyogaz tesisinin suyu ve toprağı zehirleyeceği gerekçesiyle eylem yapan ve jandarma ile karşı karşıya gelen köylüler ile yapılan röportajda biyogaz tesisinin zararları ve devletin müdahalesi vurgulanmıştır (www.yotube.com, E.T. 13.06.2024). İlgili görsel Görsel 6’da yer almaktadır.

Görsel 6:

 Manisalı köylüler biyogaz tesisine karşı: :
Suyu toprağı zehirleyecekler - DW Tür...
DW Türkçe · 62 B görüntüleme · 3 yıl önce

Kaynak: DW Türkçe YouTube Kanalı

DW'nin Almanca servisinde ise 5 Kasım 2019 yılında yapılan bir haberde Hintli bir start-up girişimcisinin atıkları biyogaza dönüştürdüğü ve bununla Almanya merkezli 'Better Together Award Organization'ın ödülüne layık görülmüştür (www.dw.com, Erişim: 13 Haziran 2024). Habere ait ilgili görsel Görsel 7'de yer almaktadır.

Görsel 7:

Kaynak: DW Deutsch, 2024

Yine biyogaz enerji üretimi ve kullanımı üzerine 20 Ocak 2020 tarihinde Julia Mielke imzası taşıyan İngilizce dilinde yayınlanan biyogaz haberinde Benin'de yenilikçi ve yaratıcı olarak adlandırılan biyogaz üretimi yapan girişimcilerin mobil biyogaz sırt çantaları ile biyogazın doldurulduğu çantalarla evlere taşınarak yemek pişirmede 'temiz' enerji kullanılmasını sağlayan küçük işletmelerden bahsedilmektedir (Görsel 8).

Görsel 8

Julia Mielke
01/25/2020

Creative entrepreneurs in Benin are turning into successful small business owners by delivering clean energy for cooking with innovative mobile biogas backpacks.

Kaynak: DW English, 2020

Bir diğ er biyogaz enerji üretimi ve kullanımı, 19 Haziran 2023 tarihinde Pracheta Sharma imzalı “Çiftlikten yakıt a: Biyogaz Hindistan’ın geleceğine nasıl güç verebilir?” başlıklı haberde pirinç samanından elde edilen biyogazın Hindistan’ın maliyetli fosil yakıt ithalatını azaltmasına yardımcı olacağı belirtiliyor (Görsel 9).

Görsel 9:

Pracheta Sharma
06/19/2023

An Indian company makes biogas from rice straw, transforming farm waste into fuel. Energy experts say compressed biogas could be the fuel of the future. Made from organic waste, it could also help India cut costly fossil fuel imports.

Kaynak: DW English, 2023

Biyogaz kullanımı üzerine 22 Eylül 2022 tarihine ait bir diğ er haber ise “Somali: Gıda güvenliğ i için biyogaz” başlığı ile DW’nin İngilizce haber sayfasında yer almaktadır. Haber içeriğ inde, biyogaz üretiminin ve kullanımının Somali’nin enerji bağımsızlığını artırırken kirliliğ i ve gıda güvensizliğini azalttığı belirtiliyor (Görsel 10).

Görsel 10:

Abdirahman Hussein
09/22/2022

By producing biogas locally, Somalians are boosting their energy independence and cutting pollution and food insecurity at the same time.

Kaynak: DW English, 2022.

3.3. Dünya Çocuk Hakları Günü

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda taraf ülkeler tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde imzalanan 54 maddelik “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” dünyada çocukların maruz kaldıkları haksızlıklar ve uğradıkları hak ihlallerine dikkat çekmek adına o günden itibaren her yıl Dünya Çocuk Hakları Günü olarak tüm dünyada kutlanmaktadır. Her yıl bugün dünyada çeşitli etkinliklerle ihya edilirken doğal olarak bir haber değeri taşımakta ve gerek gazetelerde gerek haber sitelerinde yer almaktadır. DW, İngilizce ve Almanca yayınlarında Dünya Çocuk Hakları Günü için Afrika’da ve dünyadaki çeşitli çatışma bölgelerinde yaşayan çocukların sorunlarına yer verirken (Görsel 11 ve 12) aynı haberi Türkçe olarak yayınlamadığı gibi Türkçe sayfasında Türkiye’deki çocuklardan bahsedilerek aslında Türkiye’deki çocukların sorunlarını önemsendiği gibi gözükürken haberde çizilen tabloda Türkiye’deki çocukların savaş bölgesindeki çocuklar gibi bir hayat ve hak ihlalleri altında yaşıyor olduğu bir görüntü tasvir etmektedir (Görsel 13).

Görsel 11:

MENSCHENRECHTE | AFRIKA

Nele Jensch
20.11.2024

Kaynak: DW Deutch, 2024.

Görsel 12:

HUMAN RIGHTS | GLOBAL ISSUES

Nele Jensch
11/20/2024

Kaynak: DW English, 2024.

Görsel 13:

Kaynak: DW Türkçe, 2024.

3.4. Eurofighter Savaş Uçağı Haberi

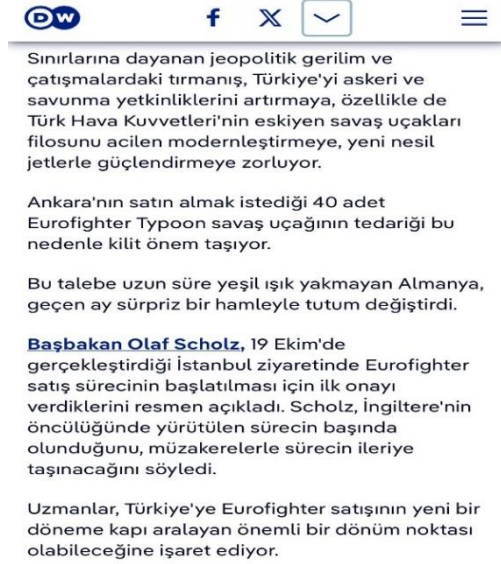
Eurofighter Savaş Uçağı; İngiltere, Almanya, İtalya ve İspanya'nın bir araya gelerek kurduğu bir konsorsiyum ile tasarlayıp ürettiği savaş uçağı Eurofighter Typhoon'ı Amerika ile yaşanan f-35 krizi sonrasında Türkiye'nin kendi savaş uçağı üretme aşamasını tamamlayacağı zamana kadar alternatif arayışlarına çözüm olarak görmesine sebep olmuştur. Yalnız Almanya, Türkiye'ye karşı çeşitli sebepler sunarak savaş uçağı verilmesine onay vermemiştir. Milli Savunma Bakanı Yaşar Güler, 12 Kasım 2024 tarihinde TV100 Kanalında katıldığı bir programda yaptığı açıklama ile konunun çözüme kavuştuğu ve sürecin başlayacağı açıklamasında bulunmuştur. Bu açıklama, yayın yapan tüm haber siteleri ve gazetelerde kendine yer bulurken DW Türkçe bu haberi savaş ihtimali alt metni ve Türkiye'yi askerî açıdan zayıf envantere sahip bir ülke olarak resmettiği haber metninde sürecin nasıl ilerleyeceği, Almanya'nın neden zorluk çıkarttığı, ne çeşit gelişmeler neticesinde bu duruma gelindiği hakkında hiçbir bilgi vermemiştir (Görsel 14 ve 15). Aynı haber NTV'nin haber sitesinde ise sürecin nasıl ilerleyeceği anlatılırken (Görsel 16 ve 17), BBC Türkçe'nin haber sitesinde Almanya'nın neden engellediği, neden engel olmaktan vazgeçip onay verdiği ve sürecin nasıl ilerleyeceği detaylıca aktarılırken Türkiye'nin önemli bir ülke olarak bulunduğu konum ve etkinliği ile NATO ülkelerinin ihtiyaç duyduğu aktarılmıştır (Görsel 18 ve 19).

Görsel 14:

Kaynak: DW Türkçe, 2024.

Görsel 15:

Kaynak: DW Türkçe, 2024.

Görsel 16:

Eurofighter alımında Türkiye'ye yeşil ışık

Türk Hava Kuvvetleri için 40 adet Eurofighter Typoon savaş uçağı alımında Almanya engeli kalkıyor. Satış için uzun süredir engel koyan Almanya, teknik görüşmelerin başlamasına onay verdi. Eurofihter konsorsiyumunu oluşturan İngiltere, İtalya, İspanya ve Almanya'dan teknik bir heyet Türkiye'ye gelerek, görüşmelere başladı. Görüşmelerin 3 hafta sürmesi bekleniyor.

Abone ol

Paylaş

Haberler
ntv.com.tr
11.10.2024 - 19:04
Son Güncelleme : 11.10.2024 - 19:15

Kaynak: NTV, 2024.

Görsel 17:

Türk Hava Kuvvetleri'ne 40 adet Eurofighter Typoon savaş uçağı alımında kritik bir eşik aşıldı. Uzun süredir satışı engelleyen Almanya, teknik görüşmelerin başlamasına onay verdi.

Edinilen bilgiye göre, Eurofighter konsorsiyumunu oluşturan İngiltere, İtalya, İspanya ve Almanya'dan uzmanların oluşturduğu teknik bir heyet Türkiye'ye gelerek görüşmelere başladı.

Yaklaşık 3 hafta sürmesi planlanan görüşmelerde savaş uçaklarının tedarik sürecinin aşamaları, personel eğitimlerinin nasıl yapılacağı, bakım programlarının nasıl uygulanacağı başta olmak üzere birçok teknik ayrıntı masaya yatırıldı.

İLK AŞAMADA 24 SAVAŞ UÇAĞI ALINACAK

Teknik görüşmelerin ardından Almanya'nın da satışa nihai onay vermesi halinde Türkiye, ilk aşamada 24 adet Eurofighter savaş uçağını mümkün olan en kısa sürede alacak. Sürecin ileriki aşamalarında bu sayı 40'a tamamlanacak.

Eurofighter savaş uçaklarının tedarik edilmesiyle Türk Hava Kuvvetleri envanterine ilk kez AESA radara sahip uçaklar girmiş olacak.

Kaynak: NTV, 2024.

Görsel 18:

Kaynak: BBC Türkçe, 2024.

Görsel 19:

Almanya Başbakanı Olaf Scholz'un Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Cumartesi günü İstanbul'da yapacağı görüşme öncesi Berlin'den gelen haberler, Türkiye'nin uzun süredir satın almak istediği Eurofighter savaş uçağı konusunda Almanya'nın tavrını yumuşattığını gösteriyor.

2019'dan bu yana Türkiye'ye silah satışı konusunda ambargo uygulayan Almanya, Eurofighter satışında yeni bir değerlendirme yapıyor.

Bunun nedenleri; Rusya-Ukrayna savaşının değiştirdiği jeopolitik dengeler, İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya katılımına onay verilmesi sonrası ABD ve diğer müttefiklerin silah satışındaki kısıtlamaları kaldırması ve Eurofighter satışının Türkiye ile ilişkilerde yeni bir başlangıç oluşturması beklentisi.

ABD, Türkiye'yi, 2019'da Rusya'dan satın aldığı S-400 hava savunma sistemini topraklarına yerleştirmesi nedeniyle 2000'li yılların başından bu yana parçası olduğu beşinci nesil F-35 savaş uçağı programından çıkardı.

Bu gelişme, Türk Hava Kuvvetleri'nin geleceği açısından büyük bir soruna yol açtı.

Kaynak: BBC Türkçe, 2024.

3.5. ABD Seçim Sonuçları ve Türkiye

Amerika Birleşik Devletleri'nde 5 Kasım 2024 tarihinde yapılan başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti adayı Kamala Harris karşısında Cumhuriyetçi Parti adayı Donald Trump'ın 47. ABD Başkanı olarak seçilmesi tüm dünyada yakından takip edilip çeşitli haber ve analizlerle kendisine çokça haber sayfalarında yer bulmuştur. DW Türkçe, Instagram platformundaki "dw_turkce" sayfasında 7 kasımda Trump'ın 45. Dönem başkanlığı zamanında ABD-Türkiye ilişkilerinde yaşanmış olan sorunların hatırlatıldığı kısa bir video paylaşılmış ve videoda Türkiye'yi pasif ve aciz göstererek ilişkilerin iplerinin sadece Trump'ın elinde olduğu bir portre çizilmiştir (Görsel 20). Fakat DW'nin İngilizce paylaşımlar yapılan Instagram sayfası "dwnews"te 8 kasımda ABD seçim sonuçları ve Türkiye-ABD ilişkisininin dününün hatırlatılıp yarınının konunun uzmanları tarafından değerlendirildiği, Erdoğan'ın 'strongman' olarak ifade edildiği ve sokak röportajlarının yer aldığı uzun bir video paylaşılmıştır (Görsel 21).

Görsel 20:

Kaynak: DW Türkçe Instagram Sayfası, 2024.

Görsel 21:

Kaynak: DW News Instagram Sayfası, 2024.

Sonuç ve Değerlendirme

Deutsche Welle (DW), 1962 yılından bu yana Türkiye'deki yayın faaliyetlerini sürekli geliştirerek devam ettirmektedir. Kuruluş, teknolojik gelişmelere paralel olarak internet yayıncılığına başlamış ve sosyal medya platformlarındaki varlığıyla hedef kitlesini genişletmiştir. Otuz farklı dilde uluslararası yayın yapan ve milyonlarca izleyiciye ulaşan DW'nin Türkiye'ye yönelik haber içerikleri ve kullandığı dil, zaman zaman kamuoyunda tartışmalara neden olmaktadır.

İçerik analizleri, DW'nin haber üretim sürecinde ülkelere göre farklılaşan bir dil ve yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Örneğin, seks işçiliği konusunda yapılan haberlerde, Almanya ve Hindistan özelinde eleştirel ve sorun odaklı bir yaklaşım benimsenirken, Türkiye bağlamında daha farklı bir söylem kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, toplumsal değerler ve etik ilkeler açısından tartışmalı bir pozisyon oluşturmaktadır.

Benzer şekilde, biyogaz teknolojileri konusundaki haberlerde de coğrafi bölgelere göre değişen bir söylem dikkat çekmektedir. Alman firmaların yatırım yaptığı Kenya ve Hindistan'daki biyogaz projelerinin olumlu bir çerçevede sunulmasına karşın, Türkiye'deki biyogaz uygulamalarına yönelik daha eleştirel bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu farklılaşmanın, Almanya'nın ilgili ülkelerdeki ekonomik çıkarları ve yatırım stratejileriyle paralellik gösterdiği gözlemlenmektedir.

DW'nin haber üretim sürecinde, Alman Federal Hükümeti'nin politik ve ekonomik öncelikleriyle uyumlu bir yayın politikası izlediği görülmektedir. Türk-Alman ilişkilerindeki

siyasi dinamikler, kuruluşun haber diline yansımakta ve bu durum, Türk kamuoyuna yönelik içeriklerin nesnelliği konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın bulguları ışığında, uluslararası medya kuruluşlarının yerel medya ekosistemindeki rolüne ilişkin bir dizi önemli değerlendirme ve öneri ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, DW'nin kurumsal şeffaflığının artırılması kritik önem taşımaktadır. Yayın politikası ve editoryal bağımsızlık ilkelerinin açıkça ortaya konması, haber üretim süreçlerinde uygulanan standartların kamuoyuyla paylaşılması, kurumsal güvenilirliğin güçlendirilmesi açısından gereklidir. İçerik üretimi ve sunumu konusunda, farklı ülkelere yönelik haberlerde tutarlı bir dil ve yaklaşımın benimsenmesi önem taşımaktadır. Kültürel hassasiyetlerin gözetilmesi ve evrensel etik ilkelere bağlılık, uluslararası bir medya kuruluşunun temel sorumlulukları arasında yer almalıdır. Bu bağlamda, DW'nin yayın politikasının bağımsız akademik araştırmalarla incelenmesi ve karşılaştırmalı medya analizi çalışmalarının yapılması, kurumun yayıncılık pratiklerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Uluslararası medya kuruluşlarının yerel yayın faaliyetlerine ilişkin düzenleyici çerçevenin güçlendirilmesi de göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. Bu noktada, medya okuryazarlığı eğitimlerinin yaygınlaştırılması, toplumun medya içeriklerini daha bilinçli değerlendirebilmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, medya kuruluşları ile yerel paydaşlar arasında düzenli iletişim kanallarının oluşturulması ve karşılıklı anlayışı geliştirmeye yönelik platformların kurulması, medya ekosisteminin sağlıklı işleyişine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma, uluslararası medya kuruluşlarının yerel bağlamdaki etkilerini anlamak açısından önemli veriler sunmaktadır. Gelecek araştırmalarda, farklı uluslararası medya kuruluşlarının karşılaştırmalı analizinin yapılması ve sürekli değişim gösteren dijital medya ekosistemindeki dönüşümlerin etkilerinin incelenmesi, alan yazına önemli katkılar sağlayacaktır. Bu tür araştırmalar, medya kuruluşlarının yayın politikalarının şekillenmesinde ve düzenleyici çerçevelerin geliştirilmesinde yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA

- BAK, G., ALTINTOP, M., & BAK, A. (2022). GEORGE GERBNER'İN GENEL İLETİŞİM MODELİ, KÜLTÜREL GÖSTERGELER VE EKME KURAMI. *Journal of Social, Humanities and Administrat,ve Sciences (JOSHAS)*, 6(25), 484-492.
- BBC Türkçe, “DW Türkçe ve Amerika'nın Sesi sitelerinin erişimi engellendi” Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2024, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkdye-61998418>
- BBC Türkçe, “Eurofighter: Almanya, Türkiye'ye savaş uçağı satışı konusunda tavrını neden değiştirdi?” <https://www.bbc.com/turkce/articles/czxcg5xr185zo> (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2024).
- Budak, E. (2018). TÜRKİYE'DE YAYIN YAPAN ULUSLARARASI HABER ORGANLARI ÜZERİNE EKONOMİ-POLİTİK BİR İNCELEME. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(3), 344-357.
- Çağlar, İ., Akdemir, K. H., & Toker, S. (2019). Uluslararası Medya Kuruluşlarının Türkiye Uzantıları. *Seta Raporu. Temmuz*.
- Çınar, S. N. (2023). Alternatif Medya Bağlamında Deutsche Welle Türkçe Örneği. *TAM Akademi Dergisi*, 2(1), 66-83.
- DW Deutsch, “Kriege, Konflikte, Klimawandel: Kinderrechte in katastrophaler Lage” <https://www.dw.com/de/kriege-konflikte-klimawandel-kinderrechte-in-katastrophaler-lage/g-70819245> (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2024).
- DW Deutsch, “Indisches Start-up macht aus Abfällen Biogas” <https://www.dw.com/de/indisches-start-up-macht-aus-abfaellen-biogas/a-51085534> (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2024)
- Deutsche Welle. (2018, 5 Haziran). German Chancellor Angela Merkel: 'Deutsche Welle Is A Success Story'[Press Release]. Retrdeved from <https://www.dw.com/en/german-chancellor-angela-merkel-deutsche-welle-ds-a-success-story/a-44089172> , (Erişim Tarihi: 14.06.2024).
- DW English, “A biogas backpack” <https://www.dw.com/en/doing-your-bit-an-enormous-biogas-backpack/video-52124548> (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2024).
- DW English, “Children's rights neglected amid conflict, climate change” <https://www.dw.com/en/childrens-rights-neglected-amid-conflict-climate-change/g-70830234> (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2024).
- DW English, “From farm to fuel: How biogas could power India's future” <https://www.dw.com/en/from-farm-to-fuel-how-biogas-could-power-indias-future/video-65940721> (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2024).
- DW English, “Inside the ‘battery cage’: Prostitution in Germany” <https://www.dw.com/en/inside-the-battery-cage-prostitution-in-germany/a-44350106> (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2024).
- DW English, “Somalia: Biogas for food security” <https://www.dw.com/en/somalia-biogas-for-food-security/video-63211718> (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2024).
- DW News Instagram Hesabı, <https://www.instagram.com/reel/DCH1OJ9qWJA/?igsh=MWxyMzczc2ppOHFzYQ==> (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2024).

- DW Türkçe, “Eurofighter alımı yeni bir dönemin başlangıcı mı?”
<https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyeye-eurofighter-sat%C4%B1%C5%9F%C4%B1-yeni-bir-d%C3%B6nemin-ba%C5%9Flang%C4%B1c%C4%B1-m%C4%B1/a-70840938> (Erişim tarihi: 2 Aralık 2024).
- DW Türkçe, “Dünya Çocuk Hakları Günü: Günleri var ama hakları yok”
<https://www.dw.com/tr/d%C3%BCnya-%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1-g%C3%BCn%C3%BCnleri-var-ama-haklar%C4%B1-yok/a-70827323> (Erişim Tarihi: 25 Kasım 2024).
- DW Türkçe Instagram Hesabı,
<https://www.instagram.com/reel/DCE4SHUvPSP/?igsh=MnnpnZ2N0NW9vOWo=>
(Erişim Tarihi: 18 Kasım 2024).
- DW Türkçe Youtube Kanalı, “Kenyalılar çevreye zararsız biyogaza geçti”
<https://www.youtube.com/watch?v=ILbaPgsoOzk> (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2024).
- DW Türkçe Youtube Kanalı, “Manisalı köylüler biyogaz tesisine karşı: Suyu toprağı zehirleyecekler”
<https://www.youtube.com/watch?v=FXx0NAyK6pl> (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2024).
- DW Türkçe Youtube Kanalı, Seks İşçisi Olmak: “Benim ilğim bu, seksten hoşlanıyorum”
<https://www.youtube.com/watch?v=4x3KHUoBMm0> (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2024).
- Erdoğan, İ. (2013). DÖRDÜNCÜ GÜÇ MEDYADAN BEŞİNCİ GÜÇ İNTERNETE: DEMOKRATİK BİR DÖNÜŞÜM MÜ YAŞANIYOR?. *Selçuk İletişim*, 8(1), 176-191.
- Ertekin, B. A. (2015). ULUSLARARASI RADYO VE TELEVİZYON YAYINCILIĞI AÇISINDAN DEUTSCHE WELLE (DW) NİN KAMU DİPLOMASİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7).
- Gezgin, S. (2012). MEDYANIN TOPLUMSAL İŞLEVİ VE KAMUOYU OLUŞUMU. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal, 1(12). <https://dod.org/10.17064/düdfhd.61725>
- Gülen, J., & Çeşmeli, Ç. (2014). BİYOGAZ HAKKINDA GENEL BİLGİ VE YAN ÜRÜNLERİNİN KULLANIM ALANLARI. *Erzincan University Journal of Science and Technology*, 5(1), 65-84.
- Güdekli, A. (2016). GÜNDEM BELİRLEME KURAMI BAĞLAMINDA YAZILI BASIN İLE TWİTTER GÜNDEMİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 151-163.
- Kadioğlu, Z. (2014). Uluslararası medya sermayesinin yayılcılığı ve Türk medyası. *Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Elektronik Dergisi*, 2(3), 16-33.
- Karaduman, M. (2019). Uluslararası haber akışı ve medya düzeni bağlamında; Türkiye’de yayın yapan uluslararası medya kuruluşları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (32), 465-484.
- Kılıç, E. (2010). Uluslararası medya yayıncılığında kamu haberciliğine bir örnek: BBC Türkçe Servisi. Yüksek Lisans Tezi.
- Metin, O., & Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294.

NTV, “Eurofighter alımında Türkiye’ye yeşil ışık” <https://www.ntv.com.tr/turkiye/son-dakika-haberieufofighter-aliminda-turkiyeye-yesil-isik,qCyp4RTeES2JQZMAqMr8g>

(Erişim tarihi: 2 Aralık 2024).

Özsoy, S. (2014). ALMANYA’DAKİ TÜRK MEDYASI VE KAMUSAL BİR ALMAN KURUMU: DEUTSCHE WELLE. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 2-21.

Varlı, A. M. (2021). İLETİŞİMİN EKONOMİ POLİTİĞİ VE ÜÇÜNCÜ DÜNYA: KALKINMA SÖYLEMİ ÜZERİNE NOTLAR. *Kocaeli, Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, (17), 8-20.

Yaylagül, L. (2014), *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Ankara: DİPNOT Yayınları.

Yegen, C. (2014). MEDYANIN KAMUOYU OLUŞTURMA VE GÜNDEM BELİRLEME ROLÜ ÜZERİNE: SARAI SIERRA HABERLERİYLE OLUŞTURULAN YAPAY GÜNDEM. *Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 21-46.

Yılman, S. “Bu habercilik değil, açık açık "fuhuşa" teşviktir!”

<https://www.haberturk.com/yazarlar/sevdlay-ydlman-2383/3472129-bu-habercldk-degdl-acdk-acdkfuhusa-tesvdktdr> (Erişim Tarihi: 13 Haziran 2024).

TürkNet, www.turknet.com, (Erişim Tarihi: 13 Haziran 2024).

TRT’NİN KAMU YAYINCILIĞI ÇERÇEVESİNDE MANEVİ DEĞERLERİN DİZİLER ÜZERİNDEN AKTARIMININ İNCELENMESİ “GÖNÜL DAĞI ÖRNEĞİ”

Sevilay ÇELİK,

Yalova Üniversitesi Yeni Medya ve İletişim Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi,
tankussevilay@gmail.com, Orcid ID: 0009-0005-6023-8824

Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL

Yalova Üniversitesi, gokhan.genel@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002 7681-1737

Özet

Kamu yayıncılığı, herhangi bir ticari amaç ve kâr gütmekten tamamen kamuoyunun menfaatleri ve kültürel kodları ekseninde yayın yapan bir yayıncılık türüdür. Bir başka ifade ile kamu yayıncılığı, toplumun genel çıkarlarına hizmet eden ve ticari kaygılardan bağımsız olarak faaliyet gösteren bir yayıncılık modelidir. Bu model, genellikle devlet veya kamu kuruluşları tarafından finanse edilmekte ve yönetilmektedir. Kamu yayıncılığının temel amacı, topluma eğitici, bilgilendirici ve yerel kültürel dinamikler açısından zengin içerikler sunmaktır. Bu tarz kuruluşlar, genellikle kamu fonları veya lisans ücretleri ile finanse edilir ve reklam gelirlerine bağımlı değildir. Bu finansman yapısı, kamu yayıncılarının bağımsızlığını ve tarafsızlığını korumasına olanak tanır. Kamu yayıncılığı denildiğinde akla gelen ilk örnekler BBC (İngiltere), PBS (ABD) ve TRT (Türkiye)’dir. Kamu yayıncılığı denildiğinde televizyon ve radyo yayınları akla gelmektedir. Radyo ve Televizyon yayınları yapan TRT, Türkiye’de 1994’te çıkan özel radyo ve televizyon yayıncılık yasasına rağmen uzun zamandır faaliyetlerini yürüten köklü bir yayıncılık geleneği ve geçmişine sahiptir. Diğer yandan kamu yayıncılığı, medya kuramları yörüngesinden bakılacak olursa kısmen otoriter medya kuramı, kısmen de Sovyet totaliter kuramı içersinde zikredilmektedir. Bu bağlamda kamu yayıncılığı destekçileri olsa da devlet ve dolayısı ile hükümet kontrolünde olduğundan ötürü zaman zaman eleştiriye tabi tutulmaktadır. Kamu yayıncılığının önemli mecralarının en önemlisi olan televizyon, eskiden olduğu gibi daha çok eğlence ve film alanında hizmetler sunmaktadır. Bu anlamda televizyonda gösterilen film ve diziler, toplum ve bireylerin düşünce setlerini dönüştürebilecek önemli bir güce sahiptir.

Televizyon, izleyicilere farklı düşünce tarzları, yaşam kalıpları ve değerler hakkında bilgi aktarırken, aynı zamanda sosyal normları da şekillendirebilen önemli bir medya aktörüdür. Özellikle popüler diziler, izleyicilerin düşünce biçimlerini, duygusal tepkilerini ve davranışlarını biçimlendirirken; dizi veya film karakterleri aracılığıyla sunulan rol modeller, senaryo örgüsü ve iletişim tarzlarıyla vasıtasıyla da kitlelerin nasıl düşünecekleri, nasıl tepki verecekleri ve meselelere hangi bakış açılarıyla yaklaşacakları hususunda kuvvetli bir yönlendirmeye sahiptir. Ancak, bu yönlendirmelerin olumlu veya olumsuzluk kirteri, içerik ve sunum biçimine bağlı olarak değişen bir durumdur. Bazı diziler, toplumda olumlu değişiklikler teşvik ederken, bazıları ise zararlı davranış kalıplarını normalleştirebilmektedir. İşte bu çerçevede “Gönül Dağı” dizisi, Türk dizi sektöründe “manevi dinamikleri” öne çıkarma hususunda izleyicilerin de ilgisini çeken ve geniş kitlelere ulaşan önemli yapımlarından biri olarak dikkat çekmiştir. Dizi, TRT’nin kamu yayıncılığı misyonu çerçevesinde toplumu dini değerler ve manevi bakış açılarıyla biçimlendirerek metafizik bağlamda bir derinlik kazandırmayı hedeflemiştir. Bu çalışmanın amacı, Gönül Dağı dizisinin bazı bölümlerini içerik analiz yöntemiyle irdelemek ve dizinin senaryo, kullanılan dil ve rolmodel olarak sunulan oyuncu karakterlerini tahlil etmektir. Çalışmanın neticesinde TRT’de yayınlanan “Gönül Dağı” dizisinin Müslüman Türk toplumunun manevi planda kültürel kodlarını yansıttığını, dizinin izlenme oranlarına bakıldığında seyirciler tarafından beğenildiğini ve dizide hem senaryonun yerli ve milliliği hem oyuncu profilinin nahiliği /mütevazılığı hem de Anadolu kültürünün saf halinin yansıtılması cihetiyle Müslüman-Türk kültürünün devamı yönünde önemli bir görev üstlendiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Gönül Dağı, Dizi, Film, Tasavvuf, TRT, Kamu yayıncılığı

ANALYSIS OF THE TRANSMISSION OF SPIRITUAL VALUES THROUGH SERIES WITHIN THE FRAMEWORK OF TRT'S PUBLIC BROADCASTING: “THE CASE OF GÖNÜL DAĞI”

Summary

Public broadcasting is a type of broadcasting that operates entirely in the interest of the public and cultural codes, without any commercial purpose or profit motive. In other words, public broadcasting is a model that serves the general interests of society and operates independently of commercial concerns. This model is typically funded and managed by the state or public institutions. The primary aim of public broadcasting is to provide educational, informative, and culturally rich content to the public. Such organizations are usually funded by public funds or license fees and are not dependent on advertising revenue. This funding structure allows public broadcasters to maintain their independence and impartiality. Notable examples of public broadcasting include the BBC (United Kingdom), PBS (USA), and TRT (Turkey). When public broadcasting is mentioned, television and radio broadcasts come to mind. TRT, which broadcasts radio and television, has a long-standing broadcasting tradition and history in Turkey, despite the private radio and television broadcasting law enacted in 1994. On the other hand, from the perspective of media theories, public broadcasting is sometimes mentioned within the orbit of authoritarian media theory and partly within the Soviet totalitarian theory. In this context, while there are supporters of public broadcasting, it is sometimes subject to criticism due to being under state and consequently government control. Television, the most important medium of public broadcasting, continues to offer services primarily in entertainment and film, as it did in the past. In this sense, films and series shown on television have significant power to transform the thought sets of society and individuals. Television is an important media actor that can shape social norms while conveying information about different ways of thinking, lifestyles, and values to viewers. Especially popular series have a strong influence on shaping viewers' thought processes, emotional responses, and behaviors; through role models presented via series or film characters, plot structures, and communication styles, they have a strong influence on how masses think, react, and approach issues. However, the criteria for these influences being positive or negative depend on the content and presentation style. Some series encourage positive changes in society, while others can normalize harmful behavior patterns. In this context, the series "Gönül Dağı" has attracted attention as one of the significant productions in the Turkish series sector that highlights "spiritual dynamics" and reaches a wide audience. The series aims to shape society with religious values and spiritual perspectives within the framework of TRT's public broadcasting mission, adding a metaphysical depth. The purpose of this study is to analyze some episodes of the series "Gönül Dağı" using content analysis methodology and to examine the script, language used, and the actor characters presented as role models. As a result of the study, it can be stated that the series "Gönül Dağı", broadcast on TRT, reflects the cultural codes of the Muslim Turkish society on a spiritual level, is appreciated by viewers based on its ratings, and plays an important role in the continuation of Muslim-Turkish culture by reflecting the local and national aspects of the script, the modesty of the actor profile, and the pure state of Anatolian culture.

Keywords: Gönül Dağı, Series, Film, Sufism, TRT, Public Broadcasting

GİRİŞ

Toplumsal iletişimin temel dinamiklerinden biri olan hikâye anlatımı, tarihsel süreç içerisinde önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Geleneksel dönemde yüz yüze iletişim yoluyla aktarılan kültürel değerler ve hikâyeler, günümüzde televizyon aracılığıyla kitlelere ulaşmaktadır. Bu değişim, toplumsal değerlerin aktarım sürecini de derinden etkilemiştir. Bu bağlamda televizyonun kültürel edinim, kültürel muhafaza ve kültürel aktarım yönünden çok kuvvetli etkileri mevcuttur. Gerbner'in de belirttiği gibi, televizyon izleme alışkanlığı, erken çocukluk döneminden itibaren bireylerin sosyalleşme sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, değerlerin şekillenmesinde ve önceliklerin belirlenmesinde televizyonun kritik bir rol üstlenmesine yol açmıştır. Türkiye ise teknoloji bağımlılığı ve mahremiyet ilişkisini ele alırken, modern iletişim araçlarının bireyler arasındaki bağları zayıflattığına dikkat çekmektedir. Diğer yandan Morgan ve Shanahan da vurguladığı üzere, televizyonun tekrarlayan mesajları, izleyicilerin dünya görüşünü şekillendirmekte ve onları kurmaca bir gerçeklik algısına yönlendirmektedir. İnsanlara görüş aktaran ve yapay bir aidiyet sunma yönünde önemli bir misyonu olan televizyonu, bir yanıyla seküler çağın bir ürünü olarak değerlendirebileceğimiz gibi diğer yandan da sekülerleşmeye meşruiyet kazandıran kuvvetli bir aracı olarak da tanımlayabiliriz.

Sekülerleşme, İslami zaviyeden bakıldığında, modern zamanların en belirgin toplumsal dönüşüm süreçlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç, dini, kültürel ve manevi değerlerin toplumsal yaşamdaki konumunun değişmesi ve kutsal olanın dünyevileşmesi olarak tanımlanabilir. İslami düşünce geleneğinde insan, fitrat üzere yaratılmış ve hem maddi hem de manevi boyutları olan bir varlık olarak kabul edilir. Sekülerleşme, bu bütüncül yapıyı etkileyerek, insanın varoluşsal anlam arayışını ve değer sistemini dönüştürmektedir. Sekülerleşme süreciyle birlikte, dini ve ahlaki değerlerin toplumsal yaşamdaki konumu önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Geleneksel ahlaki değerlerin temel kaynağı olan dinin toplumsal etkisi azalırken, medya kültürünün ürettiği yeni değer sistemleri toplumsal yaşamda belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu paradigmatik dönüşüm, toplumun dini algısını ve kolektif değer yargılarını derinden etkileyerek yeniden biçimlendirmektedir. Hâl böyle olunca kültürel sürekliliğin ve buna bağlı olarak milli ve manevi değerlerin korunması açısından televizyon yayıncılığı önem kazanmaktadır. Yayıncılıkta deregülasyona geçilmesiyle birlikte her toplumda olduğu gibi Türkiye özelinde de kültürel bağlamda önemli kırılmalar ve aşınmalar yaşanmıştır. Fakat TRT'nin özel konumu bu bahsedilen çekincelerin telafisi yönünde önemli bir misyona sahip olduğu söylenebilir. TRT'nin özellikle dizi ve sinema filmi alanında milli ve manevi değerleri önceleme bir yandan kültürel mirasın korunması diğer yandan bu değerlerin gelecek nesillere aktarılması bakımından kıymetlidir. Bu bağlamda TRT'nin en güzel örneklerinden biri ve bu araştırmanın da konusunu teşkil eden yapımlar arasında yer alan "Gönül Dağı" dizisidir.

Bu bağlamda, TRT 1'de yayınlanan "Gönül Dağı" dizisi, Anadolu'nun kültürel dokusunu yansıtan ve dini-tasavvufi öğeleri modern anlatı teknikleriyle buluşturan önemli bir yapıım olarak dikkat çekmektedir. Dizi, aile draması formatında sunduğu hikâyesiyle, izleyicilere

manevi bir yolculuk deneyimi sunmaktadır. Dolayısı ile bu araştırmanın amacı, “Gönül Dağı” dizisinin dini değerler ve tasavvufi öğretiler bağlamında incelenmesidir. Bu kapsamda, dizinin 4. sezonundan seçilen 104-114. bölümler (toplam 26 saat 8 dakika) nitel içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Prime-time kuşağında yayınlanan yerli diziler arasından seçilen bu örnek, dini ve ahlaki değerlere duyarlı bir anlatı yapısı sunmaktadır.

Televizyon dizilerinde dini ve tasavvufi değer /sembollerin nasıl ele alındığına dair akademik müktesebat, son yıllarda giderek artmaktadır. Bu yöndeki araştırmalar, izleyicilerin manevi iklimlerine temas eden dizilerin nasıl şekillendiğinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Televizyon dizilerindeki dini ve tasavvufi değerlerin akademik incelemesi, 2019-2023 yılları arasında dört önemli çalışmayla derinlik kazanmıştır. Bu araştırmalar, televizyonun toplumsal değerleri aktarma işlevini farklı perspektiflerden ele almaktadır. Kronolojik olarak ilk çalışma, Dilan Çiftçi'nin 2019 yılında “Vuslat” dizisi özelinde gerçekleştirdiği araştırmadır. Çiftçi, tasavvufi hikayelerin modern televizyon anlatısındaki yerini inceleyerek, manevi değerlerin günümüz medyasındaki dönüşümünü ortaya koymuştur. Bu çalışma, alandaki sonraki araştırmalara öncülük etmesi bakımından önemli bir başlangıç noktası oluşturmuştur. 2020 yılında Miyase Aslantaş'ın Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği “Televizyon Dizilerinde Kültürel Öğelerin Temsili: Gönül Dağı Dizisi Örneği” başlıklı çalışma, konuya farklı bir boyut kazandırmıştır. Aslantaş, ana akım televizyon dizilerinden farklılaşan "Gönül Dağı"nın özgün kültürel yapısını analiz ederek, Anadolu kültürünün modern medyadaki temsiline ışık tutmuştur. 2022 yılında Sare Kaya ve Nurten Kımtar'ın karşılaştırmalı çalışması, farklı izleyici kitlelerine hitap eden “Gönül Dağı” ve “Yasak Elma” dizilerini din ve değerler psikolojisi açısından incelemiştir. Bu özgün araştırma, dizi karakterlerinin manevi gelişim süreçlerini ve izleyici üzerindeki psikolojik etkilerini analiz ederek literatüre önemli bir katkı sağlamıştır. 2023 yılında Hatice Baştürk Soydemir'in çalışması ise, “Gönül Dağı” dizisindeki Ciritçi Abdullah karakteri üzerinden geleneksel bilgelik anlayışının modern televizyondaki yansımalarını incelemiştir. Bu araştırma, halk kültüründeki bilge insan tipinin çağdaş medyadaki temsilini anlamlandırmamıza yardımcı olmuştur.

Bu dört çalışma, birbirini tamamlayan ve derinleştiren bir akademik birikim oluşturmaktadır. Çiftçi'nin tasavvufi anlatı çözümlemesiyle başlayan süreç, Aslantaş'ın kültürel temsil analizi, Kaya ve Kımtar'ın karşılaştırmalı değer incelemesi ve Soydemir'in karakter odaklı araştırmasıyla zenginleşmiştir. Her bir çalışma, televizyon dizilerinin toplumsal değerleri aktarma işlevini farklı yönleriyle aydınlatarak, bu alandaki akademik literatürün gelişimine katkı sağlamıştır. Bu araştırmalar silsilesi, televizyonun salt bir eğlence aracı olmadığını, aynı zamanda kültürel ve manevi değerlerin aktarımında önemli bir rol üstlendiğini bilimsel verilerle ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın özgünlüğü ise, incelenen onbir bölüm içerisinde yer alan her bölümde işlenen konuları ve verilmek işenen mesajları mercek altına almasıdır. Diğer bir ifade ile bu araştırmaya yukarıda zikredilen çalışmaların genel yaklaşımından ziyade daha özgün ve spesifik bir amaç gütmüştür.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Kavramsal Çerçeve” başlığı altında televizyon yayıncılığını ele almakta ve kitle iletişim araçlarının toplumsal rolünü, televizyonun

tarihsel gelişimini ve TRT'nin kamu yayıncılığı misyonunu incelemektedir. İkinci bölüm “Dini ve Kültürel Değerler” başlığı altında üç alt başlık içermektedir: “Dini Değerler”, “Kültürel Değerler” ve “Dini Değer ve Kültürel Aktarım Mecraları”. Bu bölümde değer kavramı, dini ve kültürel değerlerin toplumsal önemi ve bu değerlerin aktarım yöntemleri ele alınmaktadır. Üçüncü bölüm “Gönül Dağı Dizisi” başlığı altında dört alt başlık içermektedir: “Dizinin Künyesi”, “Dizinin Senaryosu”, “Dizide Tasavvur Edilen İnsan Modeli” ve “Gönül Dağı Dizisinin Dini ve Kültürel Değerleri”. Bu bölümde dizinin yapısal özellikleri, karakterleri, tasavvufi boyutu ve dini-kültürel değerlerin dizideki yansımaları incelenmektedir.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Modern iletişim teknolojileri, enformasyon aktarımı ve eğitsel işlevlerinin yanı sıra, demokratik sistemlerde toplum ve devlet arasında kritik bir köprü işlevi görmektedir. Tarihsel süreç içerisinde, politik ve ekonomik dinamiklerin bu araçların işlevleri ile bireysel özgürlükler arasında belirgin gerilimler yarattığı görülmüştür. Bu gelişmeler sonucunda, kitle iletişim araçları toplumsal gündem belirleme ve kamuoyu oluşturma gibi yeni roller üstlenmiştir (Aziz, 1994: 30). Bu dönüşüm sürecinde, özellikle görsel-işitsel medyanın toplumsal değişim ve kültürel aktarımdaki rolü giderek güçlenmiştir. İletişim araçları içerisinde televizyonun ayrıcalıklı konumu, geniş kitlelere ulaşabilme potansiyeli ve kolektif hafızayı şekillendirme gücünden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, kamu yayıncılığının gelişimi, toplumların demokratik ve kültürel gereksinimlerini karşılama noktasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye özelinde bu misyonu üstlenen TRT'nin faaliyetleri, ulusal düzeydeki kamu yayıncılığının en belirgin örneğini oluşturmaktadır.

1.1.Televizyon Yayıncılığı

İletişim teknolojilerinin en etkili araçlarından biri olan televizyonun ismi, etimolojik açıdan oldukça anlamlıdır. Yunanca'da “uzak” anlamına gelen “telos” ile Latince'de “görmek” anlamındaki “visio” sözcüklerinin birleşiminden oluşan televizyon, görüntünün uzak mesafelere iletilmesi teknolojisini tanımlamaktadır. Bu teknolojinin kurumsal yapıya dönüşümü, 1920'lerin sonu ile 1930'ların başında Amerika'da ilk televizyon istasyonlarının kurulmasıyla başlamış, ardından ticari üretim sürecine geçilmiştir (Morgül, 2002:1). Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı küresel kriz ortamı, hızlı ve güvenilir bilgi edinme ihtiyacını artırmıştır. Bu dönemde radyo yayınları ile karşılanan haber alma gereksinimi, 1930'lardan itibaren televizyonun ABD'den başlayarak Avrupa ve diğer kıtalara yayılmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Toplumsal iletişimin doğası, televizyonun yaygınlaşmasıyla köklü bir değişime uğramıştır. Geleneksel hikâye anlatıcılığının yüz yüze etkileşime dayalı yapısı, yerini ekran aracılığıyla gerçekleşen bir aktarım sürecine bırakmıştır. Kültürel değerlerin ve toplumsal normların aktarımında daha önce öğretmenler, aile büyükleri ve dini otoritelerin üstlendiği rol, artık televizyonun etki alanına girmiştir. Değer oluşumu ve öncelik belirleme süreçleri, erken çocukluk döneminden itibaren televizyon izleme pratiğiyle şekillenmekte, medya erişimi ise seçici bir nitelik kazanmaktadır. Kitle iletişim araçları içerisinde televizyonun ayrıcalıklı konumu, onun erişim gücünden kaynaklanmaktadır. Yazılı basının yüz binlerle ifade edilen okuyucu kitlesine karşın, televizyon programları milyonlarca izleyiciye aynı anda ulaşabilme potansiyeline sahiptir. Bu özellik, televizyonu toplumsal iletişimin en etkili mecrası haline getirmektedir.

Televizyonun toplumsal yaşam üzerindeki artan etkisi ve kitlesel iletişimdeki belirleyici rolü, yayıncılık anlayışında farklı modellerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu modellerden biri olan

kamu yayıncılığı, toplumsal sorumluluk ve kamusal yarar ilkelerini merkeze alan özgün bir yaklaşım sunmaktadır.

1.2. Kamu Yayıncılığı

Toplumların demokratik gelişiminde önemli bir yapı taşı olan kamu yayıncılığı, toplumun her kesimine ulaşmayı hedefleyen, tarafsızlık ilkesinden ödün vermeyen ve ticari kaygılardan uzak bir anlayışı temsil eder. Bu yayıncılık modeli, farklı seslerin duyulmasını sağlayarak demokratik çoğulculuğun ve ifade özgürlüğünün korunmasında kilit bir rol üstlenir. Her vatandaşın kaliteli içeriğe eşit şekilde erişebilmesi, farklı toplum kesimlerinin kendilerini ifade edebilmesi ve nitelikli programların üretilmesi, kamu yayıncılığının temel taşlarını oluşturur (Tracey, 1998: 26). Günümüz demokratik toplumlarında kamu yayıncılığı, insanların bilgiye ulaşma, kendilerini geliştirme ve kültürel birikimlerini artırma ihtiyaçlarına cevap veren vazgeçilmez bir kamu hizmeti niteliğindedir (McQuail, 2000: 156). Bu yayıncılık anlayışının özünde, toplumsal faydayı önceleyen, kar kaygısından uzak ve kamunun çıkarlarını gözetken bir yaklaşım yatar. Kamu yayıncılığının bağımsız yapısı ve içerik üretimindeki özgürlüğü, çok sesli bir medya ortamının ve sağlıklı işleyen bir demokrasinin olmazsa olmaz unsurları arasındadır (Raboy, 1996: 8). Her ülkenin kendi toplumsal dinamikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen kamu yayıncılığı, farklı coğrafyalarda kendine özgü modellerle hayat bulmuştur.

Yayıncılık tarihinde, Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa kıtası arasında belirgin bir yaklaşım farklılığı göze çarpmaktadır. Amerikan yayıncılık sistemi, piyasa dinamiklerini ve ticari kaygıları önceleyerek şekillenirken, Avrupa'da, özellikle İngiltere özelinde, toplumsal yarar ve kamu hizmeti anlayışı ön plana çıkmıştır. Bu farklılaşma, iki kıtadaki yayıncılık kurumlarının yapılanmasını ve içerik üretim süreçlerini derinden etkilemiştir. İngiltere'de 1929 yılında yayın hayatına başlayan BBC, kamu yayıncılığının en önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Kurumun finansman modelinde, ticari kaygılardan uzak, tarafsız ve güvenilir bir yayıncılık anlayışını korumak amacıyla reklam yayınları yasaklanmıştır. Bunun yerine, toplumun doğru bilgiye erişim hakkını güvence altına alan özgün bir kamu finansmanı sistemi geliştirilmiştir (Gül, 2001: 7). Buna karşılık, Amerika Birleşik Devletleri'nde televizyon yayıncılığının gelişimi farklı bir yol izlemiştir. Teknolojinin ilk dönemlerinde, yayıncılık politikaları ağırlıklı olarak mühendislik perspektifinden ele alınmış, tüketici tercihleri ve pazar rekabeti temel parametreler olarak kabul edilmiştir. Amerikan televizyon endüstrisi, toplumsal eğlence anlayışını merkeze alan bir yapılanma göstermiş, bu yapılanma zamanla toplumsal kimliklerin oluşumunda ve kültürel değerlerin aktarımında etkili bir araç haline gelmiştir (Sewell, 1970: 13-17). Bu iki farklı yaklaşım, yayıncılık tarihinde kamu hizmeti ve ticari yayıncılık modellerinin nasıl şekillendiğini göstermesi açısından önemlidir. Avrupa'nın kamu yayıncılığı modeli, toplumsal sorumluluk ve kamusal yarar ilkelerini korurken, Amerikan modeli pazar dinamiklerinin belirlediği bir yayıncılık anlayışını benimsemiştir. Bu farklılaşma, günümüz yayıncılık sistemlerinin temelini oluşturan tarihsel bir miras niteliğindedir.

1.3. TRT'nin Kamu Yayıncılığı

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT), ülkemizin en köklü medya kuruluşu olarak 1 Mayıs 1964 tarihinde özel bir yasayla kurulmuştur. Devlet adına radyo ve televizyon yayınlarını tarafsız, doğru ve yeterli biçimde gerçekleştirmek üzere özerk bir kamu iktisadi teşebbüsü (KİT) olarak yapılandırılan TRT, kuruluşuyla birlikte Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarını bünyesine katmıştır (www.mevzuat.gov.tr. E.T.25.12.2023). Kurumun televizyon yayıncılığı macerası, 31 Ocak 1968'de başlayan deneme yayınlarıyla başlamıştır. İlk etapta haftada üç gün ve günde üçer saat olan yayınlar, bir yıl içinde dört güne çıkarılmıştır. 1970'te İzmir Televizyonu'nun, 1971'de ise İstanbul Televizyonu'nun faaliyete geçmesiyle yayın ağı genişlemiştir. 1974 yılına gelindiğinde, yayınlar haftanın her gününe yayılmış ve ülke nüfusunun %55'ine (19 milyon), yüzölçümünün ise %28'ine (210.861 kilometrekare) ulaşır hale gelmiştir (TRT, 2024). Günümüzde TRT, 18 televizyon ve 17 radyo kanalıyla geniş bir yayın ağına sahiptir. Kurumun dijital platformu "Tabii" ile birlikte, TRT Vizyon, Bir Dünya Müzik, TRT Akademi ve TRT Çocuk dergileri yayın hayatına devam etmektedir. Mobil platformlarda TRT Haber, TRT Spor, TRT İzle, TRT Dinle gibi uygulamalarla hizmet veren kurum, TRT Russian, TRT Deutsch, TRT Francais ve TRT Balkan gibi dijital haber platformlarıyla da uluslararası alanda etkinlik göstermektedir. 41 dil ve lehçede web yayını yapan TRT, insani değerleri merkeze alan küresel bir yayıncılık anlayışını benimsemektedir (TRT, 2024). Kamu yayıncılığı, özünde toplumun tamamına yönelik, kamu finansmanı ile işleyen ve kamu denetimine tabi olan özerk bir yapıyı ifade eder. Bu yapı, halkın eğitimi, bilgilendirilmesi ve eğlence ihtiyaçlarının karşılanmasını temel ilke edinir. Toplumsal vizyon kuruluşlarının ticari kaygılarına karşın kamu yayıncılığı toplumsal fayda odaklıdır. TRT'nin yasal statüsü hem Anayasa hem de 3984 sayılı kanunla güvence altına alınmıştır. Kurum, kamu tüzel kişiliğine sahip, özerk ve tarafsız bir yapı olarak tanımlanmıştır. 2954 sayılı Kanun, TRT'ye özel yükümlülükler ve ayrıcalıklar tanımış, kurumun mali, idari ve teknik yapısını bu doğrultuda şekillendirmiştir. Kamu yayıncılığı misyonunu çeşitli kanalları aracılığıyla yerine getiren TRT, toplumsal değerlerin ve kültürel unsurların aktarımında önemli bir rol üstlenmektedir. TRT2 kültür-sanat yayınlarına, TRT EBA kanalları eğitim içeriklerine, TRT World küresel haberciliğe, TRT Avrasya ise Orta Asya Türk cumhuriyetlerine yönelik yayınlara odaklanmaktadır. TRT1'in ana kanalında yayınlanan Diriliş Ertuğrul, Diriliş Selçuklu, Yunus Emre, Selahattin Eyyubi, Teşkilat ve Gönül Dağı gibi yapımlar, Türk kültürünün ve tarihinin gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlamaktadır.

2. DİNİ VE KÜLTÜREL DEĞERLER

Değer, yaşamımızda yol gösteren bir pusula işlevi görür. Hayatımıza yön veren bu kavram, bakış açımızı şekillendirir, hedeflerimizi belirler ve aldığımız her kararı etkiler. Değerler, inançlarımızın yansıması olan ve davranışlarımızı biçimlendiren tercihlerimizdir. Bunlar, olguların, tutumların ve olayların ideal formunu belirleyen inanç ve yaklaşımlar bütünüdür. Yaşamımızda neyin önemli olduğunu tanımlayan ve hayatımıza anlam katan bu olgular, varoluşumuzun temel yapı taşlarını oluşturur (Aydın, 2010). Kültür ise bir toplumun ezelden ebede doğru oluşturduğu ve kimliğinden kuvvetli emareler taşıyan maddi ve manevi plandaki birikim, deneyim ve üretimlerinin toplamıdır. Dini ve kültürel değerler, toplumsal ruhu biçimlendirerek insanların ortak bir kimlik etrafında bütünleşmelerini sağlar. Bu değerler sistemi, toplumun etik normlarının belirlenmesinde ve toplumsal dayanışmanın güçlenmesinde merkezi bir rol üstlenir. Bu bağlamda, din ve kültürel değerler, toplumsal yapının temel unsurlarından biri olarak, toplumun gelişimine ve birlikteliğine sürdürülebilir katkılar sunar.

2.1. Dini Değerler

Değerler, bir toplumun veya sosyal grubun varlığını sürdürmesi, birliğini koruması ve işlevselliğini devam ettirmesi için üyeleri tarafından benimsenen; ortak duygu, düşünce ve hedefleri yansıtan temel ahlaki ilkeler ve inançlar bütünüdür (Kızılçelik ve Erjem, 1994:99). İnsan, doğası gereği toplumsal bir varlıktır ve sosyal yaşamın içinde var olur. Toplumlar, ortak duygu ve düşüncelerin, kültürel değerlerin paylaşımıyla şekillenir ve kendilerine özgü hukuki düzenlerini oluştururlar. Her toplum, benimsediği dini inançlar doğrultusunda özgün sanat ve edebiyat anlayışları geliştirir. Toplumlara birbirinden ayıran en temel unsurların başında dil ve din birliği gelmektedir (Aşıkoğlu, 1998:45). Din kavramı üzerine çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. İslâm din bilimcileri, dini tanımlarken özellikle ilahi dinlerin perspektifini esas alırlar. Bu çerçevede din, akıl sahibi insanları özgür iradeleriyle iyiye yönlendiren ve peygamberlerin tebliğ ettiği hakikatleri benimsemeye davet eden ilahi bir sistem olarak açıklanır (Yazır, 1992:62). Din kelimesi, etimolojik olarak borç, itaat ve yükümlülük anlamlarını barındırır ve insanların kutsal olan karşısındaki sorumluluklarını yerine getirme sürecini ifade eder. Bu bağlamda din, insanların Allah'a karşı sorumluluklarını ve O'nun kutsal emirlerine itaatini kapsar (Yurdaydın ve Dağ, 1978:14). Bireylerin benimsedikleri değerler ve ilkeler, yalnızca kişisel yaşamlarını değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı da şekillendirir. İnsan, sosyal yaşamdan bağımsız düşünülemez. Toplumsal huzuru ve birlikte yaşama kültürünü destekleyen değerlerin ve ilkelerin varlığı, yaşamın anlamlı kılınmasında önemli rol oynar (Akıncı, 2005:11). Milli Eğitim Bakanlığı, Değerler Eğitimi kapsamında öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerleri şöyle belirlemiştir: Adalet, Dostluk, Dürüstlük, Özdenetim, Sabır, Saygı, Sevgi, Sorumluluk, Vatansızlık ve Yardımseverlik (MEB, 2022).

Din, kültürün temel bileşenlerinden biri olarak, insanların değerlerini, alışkanlıklarını ve davranışlarını etkileyerek yaşam biçimlerini derinden etkiler. Dini değerler, toplulukların veya bireylerin benimsedikleri ve önemsedikleri manevi ilkelerdir. Bu değerler, belirli bir din veya inanç sistemine dayanarak, insanların yaşamlarına anlam ve yön veren temel prensipleri içerir. Dini değerler, ahlaki standartların belirlenmesinde, etik davranışların teşvikinde ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesinde önemli rol oynar. Bu değerler, kutsal metinler, gelenekler, ibadetler ve manevi tecrübeler aracılığıyla nesilden nesile aktarılır. Dini değerler, bireysel düzeyde kişilerin yaşamlarını yönlendirirken, toplumsal düzeyde de kültürel kimliğin ve dayanışmanın şekillenmesine katkı sağlar (Aydın, 2010:23). Dini değerlerin topluma aktarılmasında farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler arasında en etkili olanı eğitimidir. Genç kuşakların kültürel mirasımızı öğrenmesi ve yaşatması açısından din eğitimi kritik bir öneme sahiptir (Aşıkoğlu, 1998:45). Günümüzde dini değerlerin topluma aktarımında geleneksel yöntemlerin yanı sıra televizyon, sinema, dijital platformlar ve internet uygulamaları da etkin biçimde kullanılmaktadır. Bir değerın gençlere aktarılmasında, onların dilini anlamak ve vakit geçirdikleri mecraları tanımak büyük önem taşır. Değerlerin aktarımında gençlerin tercih ettiği platformların kullanımını yaygınlaştırmak, bu sürecin etkinliğini artırabilir.

2.2. Kültürel Değerler

Kültür kavramı, özünde maddi ve manevi unsurların işlenmesi ve geliştirilmesi sürecini ifade eder. İnsan, bir yandan doğayı kendi kontrolü altına alırken, diğer yandan kendisini de maddi ve manevi açıdan geliştirmiştir. Bu gelişim sürecinde teknik alandaki ilerlemeler bedeni, spor ve tıp fiziksel yapıyı, sanat duygusal dünyayı ve hayal gücünü, ilim ve felsefe ise düşünce sistemini şekillendirmiştir (Kaplan, 1987).

Kültür, toplumsal yaşamın aynası niteliğindedir. Toplumlara ürettiği somut ve soyut değerleri, sözlü ve sözsüz anlatım biçimlerini kapsayan bütüncül bir yapıyı temsil eder. Her ne kadar kültürler arası etkileşimler söz konusu olsa da her kültür özünde kendi toplumunun karakteristik

özelliklerini taşır. Kültür, insanın kendi elleriyle şekillendirdiği ve yarattığı çevreyi tanımlar. Maddi ve manevi olmak üzere iki temel boyutu bulunur. Sosyolog araştırmacılar, medeniyet olarak da adlandırdıkları maddi kültürü; mimari yapılar, teknolojik gelişmeler, ulaşım ağları, üretim araçları gibi gözle görülebilir unsurlardan oluşan ve insanoğlunun kendi üretimi olan çevresel koşullar şeklinde tanımlamaktadır. Manevi kültür ise, bir milleti millet yapan ve onun özgün karakterini oluşturan ahlaki değerler bütünüdür ki bu değerler gelenekler, görenekler, toplumsal davranış kalıpları ve tutumlardan oluşur (Bilgiseven, 1995: 15).

Kültürel değerler, bir toplumun veya insan topluluğunun ortak paydada bulunduğu inanç sistemleri, normlar, gelenekler, ritüeller ve davranış örüntülerini kapsar. Bu değerler sistemi, toplulukların kimliklerini belirler ve karakteristik özelliklerini şekillendirir. Kültürel değerler, insanların kolektif yaşam biçimlerini, iletişim yöntemlerini, sanatsal ve edebi anlayışlarını, etik ve ahlaki prensiplerini biçimlendirir. Bu değerler aynı zamanda, toplumların tarihsel mirasını yansıtır ve bu mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlar. Kültürel değerler, toplumsal bütünlüğün çimentosu işlevini görür ve bireylerin sosyal ilişkilerini, toplumsal yapıyı ve yaşam tarzlarını şekillendirir. Toplumsal yapı, bünyesindeki bireyleri kendi normlarına uygun biçimde şekillendirme eğilimi gösterir. Bireyin sosyal bir varlık olarak gelişim sürecinde ortaya çıkan bu uyum, toplumun devamlılığı açısından yaşamsal bir önem taşır. Toplumlar, uzun vadeli varlıklarını sürdürebilmek için kendi değerlerini bireylere aktarmak zorundadır. Bu aktarım süreci, çoğunlukla bireyin içinde yetiştiği kültürel ortam vasıtasıyla gerçekleşir (Şahin, 2019: 459). Günümüz iletişim çağında, kültürel değerlerin genç kuşaklara aktarılması hayati bir önem kazanmıştır. Kendi kültürel kimliğinin farkında olan ve bu kimliği benimseyen gençler, küreselleşen dünyada kendilerini daha etkili şekilde ifade edebilir ve sağlam bir kişilik geliştirebilirler (Barış ve Ece, 2015: 343). Kültür endüstrisinin yaygınlaşması ve baskın kültürlerin küresel egemenliği, yerel kültürel değerleri ciddi bir tehdit altına almaktadır. Bu bağlamda, topluma özgü kültürel mirasın ve geleneklerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması, toplumsal kimliğin ve birliğin sürdürülmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

2.3. Dini Değer ve Kültürel Aktarım Mecraları

Teknolojinin henüz yaygınlaşmadığı dönemlerde, dini ve kültürel değerlerin aktarımı ağırlıklı olarak sözlü ve yazılı geleneksel yöntemlerle gerçekleştiriliyordu. Toplumların kolektif belleğini oluşturan öyküler, efsaneler, destanlar ve mitolojik anlatılar, kuşaktan kuşağa aktarılarak kültürel sürekliliği sağlıyordu. Bu aktarım süreci genellikle hiyerarşik bir düzen içinde, aile büyüklerinden gençlere, eğitimcilerden öğrencilere ve din adamlarından topluluk üyelerine doğru bir akış izlerdi. Bunun yanı sıra, toplumsal yaşamın önemli parçaları olan dini ritüeller, geleneksel törenler ve bayramlar da değerlerin yaşatılmasında ve aktarılmasında kritik roller üstlenirdi. Örneğin, toplu ibadetler ve cemaat etkinlikleri, inanç sisteminin ve değerlerin pekiştirilmesinde etkili araçlar olarak işlev görürdü. Bu dönemde, kitaplar ve el yazmaları gibi yazılı kaynaklar da bilgi aktarımında önemli bir role sahipti; ancak basılı eserlere erişimin kısıtlı olması nedeniyle, sözlü kültürün toplumsal etkisi daha baskın durumdaydı. Çağımızda en köklü dönüşüm, iletişim teknolojilerinde yaşanmaktadır. Teknolojik gelişmeler, öncelikle iletişim alanında kendini göstermekte ve toplumsal yapıyı derinden etkilemektedir. Modern medya araçları, kültürün hem ulusal hem de uluslararası düzeyde bireylere ulaştırılmasında başat bir rol üstlenmektedir.

Günümüzde kitle iletişim araçları, akademik çevrelerce kültürün taşıyıcısı ve aktarıcısı olarak değerlendirilmektedir. Bu araçların etki alanı, ulusal sınırları aşarak küresel bir boyut kazanmıştır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte iletişim araçlarının gücü ve erişimi katlanarak artmıştır. Örneğin, uydu teknolojisi sayesinde dünyanın herhangi bir noktasındaki bir spor

müsabakasını anlık olarak izleyebilme imkânı doğmuştur. Bu bağlamda televizyon, modern çağın en geniş kitlelere ulaşan iletişim aracı konumundadır (Kocadaş, 2005:1-5). Modern insanın yaşam gerçekliği, televizyonun yarattığı yeni bir boyut kazanmıştır. Artık bireyler, fiziksel olarak ulaşamadıkları dünyayı, ekranlar aracılığıyla evlerinde deneyimlemektedir. Olaylar artık doğrudan değil, haber ve görüntüler şeklinde, birer tüketim nesnesi olarak yaşamlarımıza dahil olmaktadır. Gerçek olaylar, medya tarafından yeniden üretilerek belirli bir söylem çerçevesinde sunulmakta, bu süreçte toplumsal bir işlev ve anlam kazanmaktadır. Bu dönüşüm sonucunda, medya tarafından yeniden üretilen içerik, çoğu zaman gerçek olaydan daha fazla önem ve etki kazanabilmektedir (Yengin, 1996: 26).

2.4. Televizyon Aracılığı İle Kültür Aktarımı

İdeoloji, toplumsal yaşamın şekillenmesinde vazgeçilmez bir sistem olarak günümüzde de etkinliğini korumaktadır. Bu etkinliğin sürdürülmesinde ideolojik düzey ve devletin ideolojik aygıtları belirleyici rol oynamakla birlikte, bu sistemin taşıyıcıları tarihsel süreç içinde değişim göstermektedir. Bu bağlamda devletlerin yerini artık küresel medya şirketleri almış durumdadır. Çağdaş toplumda kitle iletişim araçları ve medya, ideolojik sistemin devamlılığında kritik bir işlev üstlenmektedir. Özellikle son dönemde yeni medya teknolojileri ve internet medyası, bu taşıyıcı sistemin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. İnternet teknolojisi, kullanıcılara anlık geri bildirim olanağı sağlamakta, zaman ve mekân sınırlamalarını ortadan kaldırarak iletişim ve bilgi alışverişini kolaylaştırmaktadır. Bu özellikler, bireylerin iletişim sürecinde daha aktif ve dominant bir pozisyon almalarına imkân tanımaktadır (Timisi, 2003: 132).

Medya kurumları, toplumsal yapının düzenlenmesi amacıyla sürekli olarak ideoloji üretme işlevini yerine getirmektedir. Bu doğrultuda, ortak değerler ve mekanizmalar oluşturarak toplum üzerinde hegemonik bir etki alanı yaratmaktadırlar. Haber metinlerinde kullanılan kaynak söylemleri, toplumun sesi olarak yansıtılmakta ve bu yolla egemen söylemlerin uzlaşmaya dönüştürülmesi ve hegemonik yapıya yönelik rızanın üretilmesi sağlanmaktadır (İnal, 1996: 114). Yetiştirme kuramının temel önermelerinden biri, televizyonun kültürel çevremizi oluşturan anlatıların şekillenmesinde başat rol oynadığıdır. Gerbner'in perspektifinden bakıldığında, televizyon içerikleri -programlar, haberler ve reklamlar- toplumun dezavantajlı kesimlerini, özellikle alt gelir gruplarını ve kadınları, gerçekçi olmayan bir biçimde şiddetin öznesi veya nesnesi olarak temsil etmekte ve bu durum toplumsal dokuda korku ve güvensizlik duygularının yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Bu yaygın korku atmosferi, toplumsal yaşamın normlarını etkileyerek kolektif davranış kalıplarını şekillendirmektedir. Bu bağlamda televizyon, ürettiği anlatılar aracılığıyla toplumun kültürel yapısını belirleme ve dönüştürme gücüne sahip olmaktadır (Aktaran, Yaşın ve Cengiz, 2020).

Bu eleştirel yaklaşımlara rağmen, televizyon hem gelişmiş hem de gelişmekte olan toplumlarda eğlence, enformasyon, eğitim ve kültür gibi çeşitli ihtiyaçların karşılanmasında en yaygın kullanılan araç konumundadır. Ülkelerin yönetim sistemlerindeki farklılıklar, televizyonun hangi işlevlere öncelik vereceğinin belirlenmesinde etkili olmaktadır (Aziz, 1975: 227). Televizyon, sahip olduğu geniş kitlelere erişim potansiyeli sayesinde kültürel aktarımın güçlü

bir aracı olarak işlev görmekte ve dini-kültürel değerlerin yaygınlaşmasında etkin bir rol oynamaktadır. Dini içerikli programlar, belgesel yapımlar ve haber bültenleri aracılığıyla izleyicilere farklı inanç sistemlerinin pratikleri ve dini ritüelleri hakkında bilgi aktarımı sağlanmaktadır. Bununla birlikte, televizyon dizileri ve sinema filmleri, toplumsal değerleri ve normları yansıtarak kültürel mirasın aktarılmasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Ancak, televizyon içeriklerinin bazı durumlarda toplumsal değerlerde aşınmaya veya ahlaki problemlere yol açabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, televizyonun dini ve kültürel değerlerin aktarımındaki rolü değerlendirilirken, içerik seçimi ve niteliğinin titizlikle gözetilmesi kritik önem taşımaktadır.

3. GÖNÜL DAĞI DİZİSİ

Televizyon dizileri ve filmleri, toplumsal yaşamın maddi ve manevi boyutlarını, senaristlerin düşünsel süzgecinden ve yönetmenlerin görsel yorumundan geçirerek izleyiciye kapsamlı bir perspektif sunar. Bu yapımlar, karakterlerin ruhsal dünyalarını, kişilerarası ilişkilerini, yaşam mücadelelerini ve sevinç anlarını ekrana taşıyarak izleyiciyi kurgusal evrenin içine çeker. Senaryo yapısı ve yönetmen vizyonu, olayların ve duyguların derinlikli bir şekilde işlenmesini sağlayarak, izleyicinin anlatılan hikâyenin aktif bir parçası haline gelmesine olanak tanır. Bu sayede izleyici, karakterlerle duygusal bir bağ kurarak, onların deneyimlerini adeta kendi yaşamının bir parçası gibi hisseder. “Gönül Dağı” dizisi, günümüz televizyon dünyasında sıkça karşılaşılan yapay lüks ve gösterişin hâkim olduğu anlatılardan farklılaşan özgün bir yaklaşım sergiler. Yapım, toplumun gerçek kesimlerinden beslenen gündelik yaşam hikayelerini, aile içi ilişkileri, dostluk bağlarını ve mahalle kültürünü odağına alarak, izleyiciye authentic toplumsal kodları ve umut dolu gelecek tasavvurlarını aktarır. Yapay güzellik standartlarına uygun karakterler yerine, gerçek hayattan kesitler sunan karakterler ve onların yaşam mücadeleleri izleyicide güçlü bir karşılık bulur. Bu yönüyle “Gönül Dağı”, alışılmışın dışında bir anlatı sunarak, insanları bir arada tutan değerleri ve ortak gelecek hayallerini paylaşma noktasında özgün bir bakış açısı ortaya koyar.

3.1. Dizinin Künyesi ve Senaryosu

“Gönül Dağı”, Türk televizyon tarihinin özgün yapımlarından biri olarak, komedi ve drama unsurlarını ustaca harmanlayan bir dizidir. Köprü Film'in yapım üstlendiği dizinin arkasında güçlü bir ekip yer almaktadır. Yapımcılığını Ferhat Eşsiz'in, yönetmenliğini ise Yahya Samancı'nın üstlendiği dizinin senaryo ekibinde dönemsel olarak farklı isimler görev almıştır. Dizinin ana senaristi olarak Ali Asaf Elmas'ın yanı sıra, Mustafa Becit (1-112 bölümler), Teoman Gök (6. bölümden itibaren), Emel Çokçalışkan (104-123 bölümler), Simge İçten ve Beyzanur Sevimli (124. bölümden itibaren) gibi değerli kalemler yer almıştır. 2020 yılında TRT 1 ekranlarında seyirciyle buluşan dizi, dört sezondur cumartesi akşamları izleyicisiyle buluşmaktadır. "Bozkırda bir Anadolu masalı" sloganıyla yayın hayatına başlayan yapım, Anadolu'nun uçsuz bucaksız sarı topraklarında yeşeren efsaneleri ve unutulmaz aşk hikayelerini ekrana taşımaktadır.

Dizi, geleneksel Anadolu kültürünü, yöresel yaşam biçimlerini ve insani değerleri modern bir anlatımla harmanlayarak, kent yaşamının karmaşasından bunalan izleyicilere adeta bir nefes alma imkânı sunmaktadır. Yapım, sadece bir televizyon dizisi olmanın ötesinde, Anadolu'nun zengin kültürel mirasını gelecek kuşaklara aktaran bir köprü işlevi görmektedir.

3.3. Dizide Tasavvur Edilen İnsan Modeli

“Gönül Dağı” dizisi, her bölümünde farklı karakterlerin yaşam serüvenlerini merkeze alarak, izleyiciye derin manevi mesajlar iletmektedir. Bu anlatıda, toplumun manevi önderi konumundaki Ciritçi Abdullah karakteri özel bir önem taşır. Onun içsel tekâmül yolculuğunda iki önemli rehber figür vardır: Güneşi biriktiren bilge Adem ve kafesindeki bülbüllerle yaşamın sırrını arayan Bülbül Divanesi. Bu karakterlere ek olarak, yaşamdan ölüme geçişin sembolik temsilcisi olan kayıkçı karakteri de dizinin manevi dokusunu güçlendiren önemli bir figürdür. Bu karakterlerin her biri, kendi içsel yolculuklarının yanı sıra, çevrelerindeki insanların manevi gelişimlerine de ışık tutarak, senaryonun alt metninde güçlü bir mesaj oluştururlar. Tasavvuf geleneğinde özel bir yeri olan gül ve bülbül metaforu, dizide derinlikli bir şekilde işlenmektedir. İslam tasavvufunda bülbül, ilahi aşkın peşinde koşan aşığı, gül ise mutlak sevgili olan Allah'ı temsil eder (Sayın, 2013:75). Bülbül Divanesi karakteri, bu kadim geleneğin modern bir yorumu olarak karşımıza çıkar. O, ilahi aşkın peşinde sürdürdüğü manevi yolculukta hem kendi içsel dönüşümünü yaşar hem de çevresindekilere rehberlik eder. Bu karakter aracılığıyla, günümüz dünyasında unutulmaya yüz tutmuş manevi değerler ve tasavvufi öğretiler, modern izleyicinin anlayabileceği bir dille yeniden hayat bulur. Dizi, böylece geleneksel tasavvuf öğretisini güncel bir bağlamda yorumlayarak, kadim bilgeliği çağdaş izleyiciyle buluşturma başarısını gösterir.

3.4. Gönül Dağı Dizisinin Bölüm Analizleri (104-114)

“Gönül Dağı” dizisi, her bölümünde dini ve kültürel değerleri ustaca harmanlayarak izleyicisine derinlikli bir manevi ve toplumsal anlatı sunmaktadır. Bu değerlerin gündelik yaşamın doğal akışı içinde aktarılması, izleyicide yapaylıktan uzak, içten bir karşılık bulmaktadır. İzleyiciler, kendi yaşamlarından izler buldukları karakterler ve olaylarla kolayca özdeşleşmekte, bu da sahnelerin duygusal ve düşünsel etkisini artırmaktadır. Dizide her karakter, hayatın amacı, varoluşun anlamı, hakikat arayışı gibi evrensel temaları kendi yaşam yolculuğu üzerinden seyirciye aktarmaktadır.

Dizinin 104. bölümü, “Anne Duası” temasıyla, Taner’in oğlu Ali’nin annesini kaybetmenin yarattığı duygusal boşluğu ve anne özlemini merkeze almaktadır. Bu bölümde, haram kavramı, hırsızlığın günahı, Umre ve Hac ziyaretlerinin kutsallığı, maneviyat, ilahi değerler ve emanete sahip çıkma gibi dini motifler işlenirken; büyüklere saygı gösterme, el öpme geleneği ve ziyaret adabı gibi toplumsal değerler de duyarlı bir şekilde ele alınmaktadır. Örneğin, Ali ve Mete’nin Yusuf’un dondurma arabasını izinsiz kullanma hadisesi üzerinden haram ve hırsızlık kavramları irdelenirken, bu davranışın yanlışlığı incelikli bir anlatımla vurgulanmaktadır. Umre dönüşü yapan Ağıtçı Hüseyin ve kardeşi Muammer’in sohbetleri aracılığıyla, Umre ve Hac ibadetlerinin mahiyeti, dini hükümler ve geleneksel uygulamalar doğal bir akış içinde izleyiciye aktarılmaktadır. Bu sahnelerde kutsal toprakların manevi atmosferi ve orada geçirilen vaktin değeri özel bir vurguyla işlenmektedir.

Dizinin 105. bölümü ahde vefa, tövbe etme, günah kavramı ve günahkarlık hallerini derinlemesine ele almaktadır. İşlenmektedirlerin manevi olgunluk seviyelerine göre günahların ağırlığının değişebileceği ve Allah'a yakınlaştıkça manevi hassasiyetin artacağı mesajı işlenmektedir. Ciritçi Abdullah’ın şiirsel anlatımlarında dünya hayatının geçici ve aldatici yönüne dikkat çekilirken, Güneş Toplayan Adam ile yapılan diyaloglarda günahın verdiği utanç duygusu ve bu duyguyla yüzleşme süreci derinlikli bir şekilde ele alınmaktadır.

“Her günah herkes için aynı değildir, her sevap da öyle” ve “Tövbe, Allah'ın merhametinden büyük değildir” gibi veciz ifadelerle, dini değerlerin özü ve tövbenin kuşatıcı mahiyeti üzerinde durulmaktadır.

Dizinin 106. bölümü insanın varoluşsal kaygılarını pişmanlık, dua, inanç, mana, hastalık ve ölüm korkusu temaları üzerinden derinlemesine işlemektedir. Ciritçi Abdullah'ın hikmetli sözleriyle, yaşamın tüm unsurları arasındaki görünmez bağlar ve insanın varoluş amacının inanç ve mana ile olan ilişkisi ustaca vurgulanmaktadır. Bölümde ayrıca, toplumsal gelenekler ve komşuluk ilişkilerinin kutsallığı özenle ele alınmaktadır. Saygınıne, bir vefat durumunda televizyonların kapatılması ve hastaneden taburcu olana kadar yayının durdurulması gibi geleneksel uygulamalar, toplumsal dayanışmanın ve saygının somut göstergeleri olarak sunulmaktadır.

Dizinin 107. bölümü, “İsyan ve Şükür” başlığı altında, insanın manevi olgunlaşma sürecinin temel unsurları olan sabır, isyan, şükür, dua, teslimiyet, bağışlanma, pişmanlık ve metanet kavramlarını derinlikli bir şekilde ele almaktadır. Veysel'in koma halindeyken yaşadığı içsel yolculuk ve duaların şifa verici gücü, bu manevi temaların somutlaştığı etkileyici sahnelerden biridir. Ciritçi Abdullah'ın sabır ve şükür üzerine verdiği dersler ile peygamberlerin hayatlarından aktarılan ibretlik örnekler, karakterlerin zorluklarla mücadelesindeki manevi dayanma gücünü vurgulamaktadır.

Dizinin 108. bölümü, Ramazan'ın iç dünyasından yansıyan baba olma sorumluluğunun ağırlığı ve anne kaybının yarattığı derin hüznü merkeze alınmaktadır. Bu bölüm, sevgi, sabır, şükür, azim, kararlılık, vazgeçmeme, moral, destek, arkadaşlık, pişmanlık, tövbe ve vatan sevgisi gibi temel insani değerleri işlemektedir. Veysel'in fizik tedavi sürecinde tanıştığı, vatani görevini yapmak için orada bulunan bir kişi sayesinde sembolik olarak bir günlük askere alınması, vatan sevgisinin yüceliğini vurgulayan anlamlı bir sahne olarak karşımıza çıkar. Taner ve Ramazan'ın cenaze arabasının arkasına yerleştirdikleri Veysel'i bozkırın ortasında düşürmeleri ve ardından Güneş Toplayan Adam ile karşılaşması, kader ve ilahi planın insan hayatındaki yerini düşündüren çarpıcı bir metafor sunmaktadır. Bu bölümde, karakterlerin karşılaştıkları zorluklar karşısında sergiledikleri sevgi, sabır, azim ve kararlılık ile birbirlerine sundukları destek ve moral gücünün önemi özel bir vurguyla işlenmektedir. Bununla birlikte, pişmanlık, tövbe ve vatan sevgisi gibi manevi ve duygusal değerler de anlatının merkezinde yer almaktadır.

Dizinin 109. bölümü, dini ve kültürel değerlerin bireysel tercihler ve toplumsal ilişkiler üzerindeki derin etkisini ustalıkla işlemektedir. Taner'in Selma'ya beslediği duygular, aile beklentileri ve toplumsal normlarla çatışırken, geleneksel değerler çerçevesinde aşk ve sadakat kavramlarının yeniden yorumlanışına tanık oluruz. Selma'nın ailesi tarafından istenme süreci, Anadolu'nun köklü evlilik geleneklerini ve toplumsal cinsiyet rollerini çarpıcı biçimde yansıtmaktadır. Bu bağlamda, Asuman'ın müzik kariyerinden vazgeçme kararı, sanatsal

özgürlük ile dini-kültürel değerler arasındaki hassas dengeyi sembolize eden anlamlı bir örnek oluşturmaktadır.

Dizinin 110. bölümü, Türk toplumunun dini ve kültürel değerlerini çok boyutlu bir perspektiften ele almaktadır. Selma'nın Taner'in evlilik teklifini reddetmesi, toplumsal geleneklerin ve ahlaki değerlerin bireysel kararlar üzerindeki belirleyici etkisini gözler önüne sermektedir. Veysel'in meslek seçiminde babasının otoriter tutumu ise, geleneksel aile yapısındaki hiyerarşik ilişkileri ve kuşaklar arası bağların önemini vurgulamaktadır. Bölümde ustaca kullanılan müzik ve geleneksel motifler, Anadolu kültürünün özünü oluşturan dayanışma, yardımlaşma ve kolektif kimlik değerlerini pekiştirmektedir. Kültürelrel unsurlar, bireylerin ve ailelerin yaşamlarının dini ve kültürel değerler etrafında nasıl şekillendiğini göstererek, izleyiciyi Türk toplumunun zengin kültürel mirasıyla buluşturmaktadır.

Dizinin 111.bölümü, bireysel tercihler ile toplumsal değerlerin karşılıklı etkileşimi derinlemesine işlenmektedir. Düğün hazırlıkları sürecinde ortaya çıkan durumlar, aile bağlarının, sadakatin ve toplumsal desteğin karakterlerin yaşamlarındaki belirleyici rolünü gözler önüne sermektedir. Elektrik kesintisi gibi beklenmedik olaylar karşısında sergilenen dayanışma ruhu, toplumsal bağların kriz anlarındaki önemini ve bireylerin birbirlerine olan derin bağlılığını etkileyici bir biçimde yansıtmaktadır.

Dizinin 112.bölümü, “Merhamet ve Şükür” temasıyla açılırken, Fazıl karakterinin iç dünyasından yansıyan derin düşünceler, izleyiciye şükretmenin değerini hatırlatmaktadır. Fazıl'ın gündelik olayları bile “her şeyin bir sürpriz olduğu” perspektifinden değerlendirmesi, yaradılışın mucizelerini fark etme ve ilahi lütufları takdir etme bilincini vurgulamaktadır. Bölümde, Zafer'in kötü niyetli yaklaşımı ve Fazıl'a evlatlık olduğunu söylemesiyle başlayan kriz, Fazıl'ın merhamet dolu bozkır yolculuğuyla çözüme kavuşur. Bu yolculukta Fazıl'ın kedisinden vazgeçmemesi, Allah'ın yarattığı her canlıya karşı beslenmesi gereken şefkat ve merhameti sembolize etmektedir. Ciritçi Abdullah ve Kalburla Güneş Toplayan Adam arasındaki hikmetli diyaloglar, “Allah'tan gelen her şeye rıza gösterme” anlayışını derinlemesine işlemektedir.

Dizinin 113. bölümü, “Helal-Haram Duyarlılığı ve İyiliğin Gücü” temasıyla, Yeşim karakterinin travmatik geçmişi üzerinden insanın manevi yüklerle olan mücadelesini ele almaktadır. Erkam'ın misafirperverliği ve çocuklara helal-haram kavramını öğretme çabası, İslami değerlerin günlük yaşamdaki pratik yansımalarını göstermektedir. Veysel'in yangın sonrası fizik tedaviye dönüş süreci, kulun Allah'tan gelen imtihanları sabır ve tevekkül ile karşılaması gerektiği mesajını taşımaktadır.

Dizinin 114. bölümü, “Vicdan ve Sosyal Sorumluluk” teması etrafında şekillenerek, tövbe ve kalp temizliğinin önemini vurgulayan derin bir manevi alt metin sunmaktadır. Hamdi'nin içsel yolculuğu, Ciritçi Abdullah ve Bülbül Divanesi'nin manevi rehberliğinde, ruhsal bir arınma sürecine dönüşmektedir. “Kırılmış kalbin Allah'a en yakın kalp olduğu” vurgusu, İslam'ın bağışlayıcılık ve tövbe anlayışını izleyiciye etkileyici bir şekilde aktarmaktadır.

“Gönül Dağı” dizisi, her bölümünde işlediği dini ve kültürel değerlerle izleyicisine zengin bir manevi ve toplumsal anlatı sunmaktadır. Dizide haram kavramı, hırsızlığın günahı, Umre ve Hac ziyaretlerinin manevi boyutu, kutsal toprakların ruha etkisi, tövbe, günah ve ilahi af gibi dini kavramlar derinlikli bir şekilde ele alınmaktadır. Bunun yanında, büyüklere saygı, el öpme geleneği, ziyaret adabı, komşuluk hakları ve ölüm karşısında gösterilen toplumsal dayanışma gibi kültürel değerler de özenle işlenmektedir. Bu değerlerin gündelik yaşamın doğal akışı

içinde, yapmacılıktan uzak bir şekilde sunulması, izleyicinin karakterlerle ve hikâyeyle güçlü bir bağ kurmasını sağlamaktadır. Dizi, dünya hayatının geçiciliği, maddi nimetlerin aldaticılığı, sabır, şükür, pişmanlık, azim ve vatan sevgisi gibi evrensel temaları işleyerek, izleyicilere derin bir manevi ve kültürel perspektif kazandırmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, “Gönül Dağı” dizisinin, kamu yayıncılığı ilkeleri doğrultusunda toplumsal ve manevi değerlerin medya aracılığıyla yeniden üretimindeki işlevini incelemiştir. Araştırma, dizinin anlatı yapısı, karakter gelişimi ve tasavvufi motiflerin işlenişi üzerinden, izleyici üzerindeki etkilerini analiz etmeyi hedeflemiştir. Bulgular, dizinin dini ve kültürel değerlerin aktarımında etkili bir model oluşturduğunu ortaya koymaktadır. “Gönül Dağı” dizisi, toplumsal normları, bireysel ahlaki gelişimi ve manevi değerleri işleyerek izleyicilerin bu unsurlara yönelik farkındalığını derinleştirmeyi amaçlamıştır. Özellikle tasavvufi öğelerin, ahlaki mesajların ve dini ritüellerin yalın ve içten bir anlatımla sunulması, izleyicilerin bu değerlerle güçlü bir bağ kurmasını sağlamaktadır. Dizide öne çıkan Ciritçi Abdullah ve Bülbül Divanesi gibi karakterler vasıtasıyla, toplumun “ideal insan” algısının güçlendiği ve bu modelin bireylerin gündelik yaşamlarına rehberlik ettiği gözlemlenmiştir.

Araştırma sonuçları, dizinin kamu yayıncılığı misyonu çerçevesinde dini ve manevi değerleri gündelik yaşam pratikleriyle ustaca harmanlayarak izleyiciye aktarımında kritik bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Yapım, manevi değerlerin yanı sıra toplumsal dayanışma, komşuluk ilişkileri, büyüklere saygı ve kültürel geleneklerin sürdürülebilirliği gibi normların yeniden üretilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda “Gönül Dağı”, bireysel manevi tekâmülün ötesinde, toplumsal uyum ve dayanışmanın güçlenmesine de katkı sağlamaktadır. Dizinin ulaştığı yüksek izlenme oranları, milli ve manevi değerlere duyarlı içeriklerin geniş izleyici kitleleri tarafından benimsenebileceğini ve medya içeriklerinin toplumsal fayda odaklı tasarlanmasının önemini vurgulamaktadır. Bu durum, reyting kaygısının toplumsal değerlerin aktarımı üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerinin aşılabileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Kamu hizmeti yayıncılığı anlayışı doğrultusunda “Gönül Dağı”, bireylerin ve toplumun manevi yönelimlerini destekleyen ve toplumsal aidiyet duygusunu pekiştiren özgün bir örnek oluşturmaktadır.

Bu araştırma, medya içeriklerinin toplumsal ve manevi değerlerin korunması ve aktarılmasındaki rolünü anlamaya yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. “Gönül Dağı” dizisi, dini ve kültürel değerlerin medya aracılığıyla etkili biçimde yeniden üretilebileceğini kanıtlayarak, televizyonun toplumsal dönüşüm ve değer aktarımındaki dönüştürücü potansiyelini gözler önüne sermektedir.

Öneriler:

Türk toplumunun muhafazakâr yapısı ve İslami geleneklere olan bağlılığı göz önünde bulundurulduğunda, gelecekte üretilecek medya içeriklerinde şu hususlara dikkat edilmesi önerilmektedir:

1. Dini ve kültürel değerlerin aktarımında yapaylıktan kaçınılmalı, gündelik hayatın doğal akışı içinde bu değerler işlenmelidir.
2. Karakterler oluşturulurken toplumun manevi önderlik kavramına yaklaşımı dikkate alınmalı, bu karakterler aracılığıyla geleneksel bilgelik modern izleyiciye aktarılmalıdır.
3. Aile kurumu, komşuluk ilişkileri ve toplumsal dayanışma gibi değerler özenle işlenmeli, bu değerlerin modern yaşamda nasıl yaşatılabileceğine dair örnekler sunulmalıdır.
4. Gençlerin manevi değerlerle buluşmasını sağlayacak çağdaş anlatım teknikleri geliştirilmeli, geleneksel değerler güncel bir dille aktarılmalıdır.
5. Kamu yayıncılığında toplumsal fayda ile reyting dengesi gözetilmeli, değer odaklı içeriklerin geniş kitlelere ulaşması için yenilikçi yaklaşımlar benimsenmelidir.

Bu öneriler ışığında üretilecek medya içerikleri, Türk toplumunun kültürel dokusunu korurken, değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında daha etkili bir rol oynayabilecektir.

KAYNAKÇA

Akıncı, A. (2005). Hayata anlam vermede dini değerlerin ve din öğretiminin rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(9), 7-24.

Aşıkoğlu, N. (1998). Toplum hayatımızda dinin yeri ve din eğitiminin önemi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 45-49.

Aydın, M. Ş. (2010). Değerler ve din eğitimi. *Diyanet Aylık Dergisi*, (236). <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=6887>

Aziz, A. (1975). *Televizyonun yetişkin eğitimindeki yeri ve önemi*. TODAİE Yayınları.

Aziz, A. (1994). *Araştırma yöntemleri-teknikleri ve iletişim*. Turhan Kitabevi.

Barış, D. A., ve Ece, A. S. (2015). Kültürel değerlerin aktarılmasında çocuk tekerlemeleri: Tekerlemelerimizi biliyor muyuz?. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 343-368.

Bilgiseven, K. A. (1995). *Genel sosyoloji*. Filiz Kitabevi.

Gül, A. A. (2001). *Avrupa Birliği'nde kamu hizmeti televizyon yayıncılığı: Sorunlar-politikalar-çözümler* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

İnal, M. A. (1996). *Haberi okumak*. Temuçin Yayınları.

Kaplan, M. (1987). *Türk milletinin kültürel değerleri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Kızılçelik, S., ve Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı sosyoloji terimler sözlüğü*. Atilla Kitabevi.

Kocadaş, B. (2005). Kültür ve medya. *Bilig*, (34), 1-13.

McQuail, D. (2000). *McQuail's mass communication theory* (4th ed.). Sage Publications.

- MEB. (2022). *Değerler eğitimi kitabı*. <https://ogmmateryal.eba.gov.tr/kitap/degerler-egitimi/index.html>
- Morgül, A. (2002). Dijital televizyon. *Anten Dünyası Dergisi*.
- Raboy, M. (1996). *Public broadcasting for the 21st century*. University of Luton Press.
- Sewell, P. J. (1970). *Television in the age of radio: Modernity, imagination, and the making of a medium*.
- Şahin, M. (2019). Kültür değişimleri ve eğitim. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 458-466.
- Timisi, N. (2003). *Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi*. Dost Yayınevi.
- Tracey, M. (1998). *The decline and fall of public service broadcasting*. Oxford University Press.
- Yazır, E. M. H. (1992). *Hak dini Kuran dili* (Cilt 1). Azim Dağıtım.
- Yengin, H. (1996). *Medyanın dili*. Der Yayınları.
- Yurdaydın, G. H., ve Dağ, M. (1978). *Dinler tarihi*. Gündüz Matbaacılık.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (2023, 25 Aralık). *Mevzuat fihrist detay*. <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=13499&MevzuatTertip=5>

1940'LI YILLARDA KÖY TOPLUMSAL YAPI ARAŞTIRMALARININ DÜNÜ BUGÜNÜ

Prof, Dr. Rasim AKPINAR

Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
rasimakpınar@gmail.com - ORCID:0000-0003-1834-6993

Prof, Dr. Ahmet UÇAR

Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
ucarahmet@gmail.com - ORCID:0000-0002-2533-7887

1. GİRİŞ

1940'lı yıllar Türkiye'de köy toplumsal yapı araştırmalarının altın dönemidir. Niyazi Berkes ile başlayan bu çalışmalar 1940'lı yıllarda Anadolu'nun muhtelif köylerinde giderek yaygınlık kazanmıştır. Niyazi Berkes'in 1942 yılında yayımladığı "Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma" adlı eseri Ankara'nın 13 köyünde gerçekleştirilen saha çalışmasına dayanmaktadır. Behice Boran, 1945 yılında yayınlanan "Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki" adlı eserinde Türkiye'de hâkim olan Durkheim sosyolojisi geleneğinin saha araştırmalarını küçümseyen tavrını eleştirerek monografik çalışma yönteminden söz eder. Onun bu çalışmasında Manisa'nın aynı coğrafi bölgesi içerisindeki iki köy çeşidi incelenmiştir. Sekiz köylük ilk grup şehre yakın, büyük yolların güzergâhında bulunanlar arasından seçilmiştir. İkinci grup için ise ovanın kuzey sınırındaki dağlarda, şehre uzak, yolsuz, sapa yerlerdeki beş köy tercih edilmiştir. Nermin Erdentuğ'un 1950'li yıllarda hazırlamış olduğu "Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki" ve "Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki" adlı çalışmaları Elazığ'a bağlı iki köyde gerçekleştirilmiştir. Her iki çalışma da köylülerle yapılan görüşmelere dayanmaktadır. İbrahim Yasa 1945 yılında "Hasanoğlan Köyü" adlı çalışmasını yayınlamıştır. İbrahim Yasa 1969 yılında bu çalışmasını "Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü- Karşılaştırmalı Bir Toplumbilimsel Araştırma" başlığı altında kıyaslamalı güncelleyerek kitaplaştırmıştır. Bu çalışmamızda 1940'lı yıllarda yapılmış yukarıda zikredilen çalışmalarda kullanılan araştırma sorularının bugün için ne anlam taşıdığı ve bugün yapılacak olsa bu çalışmalarda araştırma sorularının neler olabileceği ile ilgili bir tartışma zemini geliştirilecektir.

2. KÖY SOSYOLOJİSİ

1924 tarihli Köy Kanunu'na göre "nüfusu 2000'den aşağı olan yurtlara köy denir. Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar, bağ, bahçe ve tarlaları ile birlikte bir köy teşkil ederler" (Çağlar, 1990: 20). Sosyolojik açıdan "köy (kır) yerleşmesi ile, iş bölümünün gelişmediği, ekonomisi tarıma dayanan, geniş aile türünün, yüz yüze komşuluk ilişkilerinin var olduğu, bu açıdan kentsel topluluklardan ayrılan toplulukların yaşadığı yerleşmeler anlatılmaktadır.

Cumhuriyetin çeşitli dönemlerinde birçok araştırmacı ve yazar Türkiye'de köyler, köy hayatı ve köylüler hakkında raporlar ve eserler hazırlamışlar, köy sorununu tartışmışlardır. Kır sosyolojisi alanında Türkiye'deki gelişmeleri özetlemek gerekirse; öncelikle şunu ifade etmeliyiz ki, 1950'ler köy araştırmalarının "altın dönemi" olarak kabul edilmektedir (Kaçmazoğlu, 2002, 123).

Türk sosyolojisinin kurucusu Ziya Gökalp, Türkiye'de "köy ve şehir" konularını da ilk defa ele alan sosyologdur. O fikriyatının temelini millet kavramını yerleştirmiştir ve bunun sonucunda toplumları iptidai cemiyetler (toplumlar) ve milletler olarak ikili bir ayrıma tabii

tutmuştur. O, iptidaî (ilkel) kavimleri semiyeye (klan) olarak adlandırır. Toplumlar tarihi dönemler itibarıyla aşiret, kavim, ümmet ve millet aşamalarından geçmektedirler (Gökalp, 1973: 157). Recep Ertürk'ün değerlendirmesine göre, Ziya Gökalp'ın doğrudan köy sosyolojisi disiplini içerisinde değerlendirilebilecek eserler verdiği söylenemez; ancak, onun kültür ve medeniyet ayırımının dayanağında köyün özel bir önemi bulunmaktadır (Ertürk, 2008: 186).

Ziya Gökalp'ın öncüsü olduğu Durkheim çizgisinde gelişen sosyoloji anlayışının dışındaki Le Play'in yaklaşımları çerçevesinde şekillenen Prens Sabahaddin'in "Science Sociale", "ilm-i İçtima" okulu da köy ve köylü sorunlarına değinmiştir. "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?" adlı önemli eserinin yanında siyasi yazılar ve makaleler de yazmış olan Prens Sabahaddin'e göre, Türkiye'de köylüler ailece basit tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamakta oldukları, çocuklar aileleri ile birlikte ikamet ettikleri ve köy cemaatine dayandıklarından şahsi teşebbüsleri gelişmemektedir. Tarım ve hayvancılık sadece ailelerin ihtiyaçlarını temin için yapıldığından, köy ortamında insanların bilgilerini artırmak yolunda tahrik edici bir unsurun bulunmamasından dolayı okuma yazmaya da ihtiyaç hissedilmiyor (Ege, 1977: 350-351).

Selahaddin Demirkan, "Köy Sosyolojisine Hazırlık" adlı ilk köy sosyolojisi kitaplarından birini hazırlamıştır. Demirkan, sözkonusu eserinde saha çalışması ve anketin sosyal bilimlere ve sosyoloji için önemi üzerinde durur. Anket metodunun bir toplumun aile, köy, kasaba, fabrika, okul gibi alanlara uygulandığını, kendisinin de bu metodu köy toplulukları için kullandığından bahseder. Ona göre her araştırmacı, bu yöntemi Türkiye'nin farklı yer ve alanlarında kullanırsa ülke hakkında bilgi birikimi ortaya çıkar. Eğer günün birinde Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde en az bin köyde böyle bir ilmi araştırmalar yapılabilirse ve elde hiç olmazsa 1000 kadar köy monografyası bulunursa Türk sosyolojisinin temelleri atılmış sayılır (Demirkan 1946: 10-11).

Mehmet Ali Şevki, Prens Sabahattin'in "meslek-i İçtima" akımının temsilcilerindendir. 1918 yılında "Meslek-i İçtimai" derneğini kurmuş ve aynı adla bir dergi çıkarmıştır. Mehmet Ali Şevki'nin "Memleketi Tanıma Yolu" isimli köy araştırma metodu ve kendisinin yaptığı "Kurma Köyü" monografisi köy sosyolojisinin ilk örneklerindendir (Demirkan, 1962: 18-20).

Mediha Berkes'in 1940 yılında Elvan Köyü'nde sürdürdüğü çalışma "Elvan Köyü Üzerine Bir Araştırma" adıyla 1942 yılında tez olarak savunulmuştur. Bu çalışmada köydeki konutlar, nüfus, aile ve evlilik hayatı, örf ve adetler, toplumsal hayat ve zihniyet tarzı ile batıl itikatlar incelenmiştir (Berkes, M, 1942: 1-402).

Niyazi Berkes'in 1942 yılında yayımladığı "Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma" adlı eseri Ankara'nın 13 köyünde gerçekleştirilen saha çalışmasına dayanmaktadır. Bu çalışmada Niyazi Berkes köylerin yerleşim şekilleri, nüfus ve ekonomik yapıları, iş hayatı ve teknoloji, toplumsal hayat ve zihniyet üzerinde durmuştur. Berkes bu eserde erkek çocuğa verilen önem, çocuk ölümleri, toprağın parçalanması, şehre göç, alışveriş ve mübadele usulü, akrabalık ile Ankara'nın başkent olmasından sonra köylerdeki toplumsal, kültürel ve ekonomik değişimleri ele almıştır (Berkes, N, 1942: 1-172).

Behice Boran, 1945 yılında yayınlanan "Toplumsal Yapı Araştırmaları- İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki" adlı eserinde Türkiye'de hâkim olan Durkheim sosyolojisi geleneğinin saha araştırmalarını küçümseyen tavrını eleştirerek monografik çalışma yönteminden söz

eder. Onun bu çalışmasında Manisa'nın aynı coğrafi bölgesi içerisindeki iki köy çeşidi incelenmiştir. Sekiz köylük ilk grup şehre yakın, büyük yolların güzergâhında bulunanlar arasından seçilmiştir. İkinci grup için ise ovanın kuzey sınırındaki dağlarda, şehre uzak, yolsuz, sapa yerlerdeki beş köy tercih edilmiştir. Araştırma iktisadî ve ekolojik yapı ile toplumsal ve kültürel yapıların ilişkisini incelemek üzere kurgulanmıştır. Karşılaştırma için her iki köyün de “yerli” denilen gruptan seçilmesine dikkat edilmiştir (Boran, 1992: 23-27). Behice Boran, o yöredeki köyleri yerinden hiç kıpırdamamış köyler, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında kurulmuş köyler şeklinde üç kategoride değerlendirmektedir. Yine bölgedeki köyler yerli köyler, aşiret köyleri ve göçmen köyleri olarak tasnif edilmiştir (Boran, 1992: 31).

Nermin Erdentuğ'un 1970'li yıllarda hazırlamış olduğu “Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki” ve “Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki” adlı çalışmaları Elazığ'a bağlı iki köyde gerçekleştirilmiştir. Her iki çalışma da köylülerle yapılan görüşmelere dayanmaktadır.

İbrahim Yasa'nın Yasa'nın “Hasanoğlan Köyü” adlı çalışmasının sahaya ilişkin kısmı 1944 yılının kasım ayından başlayarak 1945 yılının mayıs ayının ortalarına kadar devam etmiştir. Araştırmanın ana çizgileri ve planı içerisinde şu konu başlıkları sıralanmaktadır: Köy hüviyetinin ve tabiat çevresinin tanıtılması, köyün içtimai yapısı, köy halkının içtimai ve iktisadi faaliyetleri, köy halkının kültür durumu, kültür vasıtaları ve kurumları ile içtimai ve iktisadi faaliyetlerde değişme ve gelişme merhaleleri (Yasa, 1955: 15). Yasa'nın “Sindel Köyünün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı” isimli eseri 1950 yılında Bergama'ya bağlı Sindel köyü üzerine yapılmış bir köy monografisidir (Yasa, 1960). Yasa, 1966 yılında aynı bölgede, aynı yöntem ve sorularla tekrar bir araştırma yapmış ve 1969 yılında bu çalışmayı “Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü- Karşılaştırmalı Bir Toplumbilimsel Araştırma” başlığı altında kitaplaştırmıştır (Yasa, 1969: 1-381).

Orhan Türkdoğan'ın “Doğu Köylerinde Sosyo-ekonomik Farklılaşma” (1973) adlı çalışması Doğu Anadolu bölgesinin 1970'lerde en fazla ve hızla kentleşen Erzurum köylerinde gerçekleştirilen bir araştırmaya dayanmaktadır.

Toplumu oluşturan kurumsal yapıların kendi aralarında kurdukları karşılıklı ve düzenli ilişkilerin tümüne birden toplumsal yapı adı verilebilir. Bürokrasi, din, ekonomi, hukuk, siyaset, aile, eğitim ve sanat gibi toplumsal kurumlar kendi aralarında etkileşim içinde oldukları gibi, birbirlerini de değiştirirler. Toplumsal yapı, her bir parçanın diğerinden bağımsız olarak yer aldığı tesadüfen bir araya gelmiş insanlardan oluşmamaktadır. Aksine, toplumsal yapı toplumdaki organize olmuş ilişkilerin bir bütünüdür. Bu anlamıyla toplumsal yapı, süreç içinde bütün parçaların birbirini etkileyip değiştirebildiği canlı bir alışveriş ağına benzer. Bu nedenle, kalkınma, gelişme, değişme, çözülme gibi sosyolojik olguların iyi anlaşılabilmesi ve geleceğe dönük kalkınma projeksiyonu yapabilmek için öncelikle toplumsal yapının derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. İkiyüz yılı aşkın tarihsel bir zaman dilimi içinde hızlı sayılabilecek toplumsal değişme süreçleri yaşayan ülkemizde toplumsal yapı araştırmaları, bu yönüyle sosyal bilimcilerin başlıca çalışma alanlarından birisini oluşturmaktadır.

Behice Boran, bu çalışmasında Manisa'nın aynı coğrafi bölgesi içerisindeki iki köy çeşidini incelemiştir. Sekiz köylük ilk grup şehre yakın, büyük yolların güzergâhında bulunanlar arasından seçilen ova köyleridir. İkinci grup için ise ovanın kuzey sınırındaki dağlarda, şehre uzak, yolsuz, sapa yerlerdeki beş köyü tercih etmiştir. Araştırma iktisadî ve ekolojik yapı ile toplumsal ve kültürel yapıların ilişkisini incelemek üzere kurgulanmıştır.

Türkiye’de kır sosyolojisi denildiği zaman akla gelen ilk önemli çalışmalar Niyazi Berkes (1942) ve Behice Boran (1945) tarafından yapılmıştır.

Köy Sosyoloji bağımsız bir bilim dalı olarak ABD’de XIX. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmaya başladığını görmekteyiz. Bu çalışmalar öncelikle, Galpin, Zimmerman ve Sorakin gibi sosyologlarca gerçekleştirilmiş ve Köy sosyolojisi çalışmalarına öncülük etmişlerdir. Köy sosyolojisi çalışmalarının Amerika Birleşik Devletlerinde öncelikle gelişmesinin siyasal, kültürel ve ekonomik şartları olduğunu söyleyebiliriz. Her şeyden önce Amerika Birleşik Devletleri o dönemlerde Avrupa devletlerinden yoğun göç almakta ve milyonlarca göçmenin istihdam sorunu ile karşı karşıya idi. Göçlerle Sürekli toprağa yeni yerleşmeler ve örgütlenme sorunları, arazi bolluğundan dolayı toplu yerleşme yerine dağınık yerleşme sorunları, kırsal üretimde büyük ekonomik çöküntülerin yaşanması, o dönemde ortaya çıkan tekelliliği sömürücülük vb. nedenler sosyologların köye ve köy araştırmalarına yönelmelerinde etkili olmuştur (Türkdoğan,1997:1718)

Köy sosyolojisi, kırsal çevredeki beşerî ilişkileri inceleyen bir daldır. Buna bağlı olarak köy sosyolojisinin, iki öğeden meydana geldiği belirtilmektedir. Birinci öğe, köylünün doğal unsurlarla (toprak, jeolojik yapı, bitki örtüsü, su, iklim koşulları) ilişkisini ele alırken; ikinci öğe de toplumsal unsurlarla (diğer insanlar ve toplum yaşantısı ile ilgili) ilişkisini ele almaktadır (Bilgeseven, 1988, 4-5).

Zimmerman, köy sosyolojisini tarımsal üretimle uğraşan, doğal çevre ile teması sık olan, küçük bir topluluk olarak bilinen, homojen, belirli aralıklarla toplumsal hareketlilik gösteren, köy topluluklarını konu olarak inceleyen sosyolojinin önemli bir dalıdır (Türkdoğan, 1970, 32).

3. BAZI KÖY TOPLUMSAL YAPI ARAŞTIRMALARINA DAİR

3.1.Evedik Köyü, Bir Köy Monografisi.

Sadri Aran. Yüksek Ziraat Enstitüsü 1938. Yapıldığı Yer ve Tarihi : Ankara’nın Evedik Köyü, 1934 -1937 yıllarında yapılmıştır. Kapsamı : Köyü tanımak maksadı ile tarımsal ve ekonomik yönden yapılmış bir inceleme. Bilgi Toplama Yolu : Köylü ile mülakat, mevcut kayıtların bizzat incelenmesi, sayımlar ve ölçmeler. Kısa Özeti ve önemli Bulgular : Köyün tabiat şartları, İdarî durum, sosyal durumu, manevî durumu, ulaşım vasıtaları, el sanatları, kısaca incelenmiştir. Daha geniş olarak tarım durumu, arazinin temellük ve tasarrufu, zirâî servet, iş ve gücü bu gücün zirâî işletmecilik yönünden gelişme imkânları tesbit edilmiştir. Köyün şehirle münasebeti az ve düzensizdir. Köylünün yetişmesi köy kanununun uygulanması için yetersizdir. Köy ekonomisinin temeli tarımdır. Teçhiz ve işletme sermayesi çok zayıftır. Köy işletmelerinde masraf yekûnu, gayrisafi hasılatı aşmaktadır. Hususî istihlâk saf gelirden fazladır.

3.2.Garbi Anadolu Köy Monografileri Bilecik ve Edremit Bölgeleri Garbi Anadolu, köy monografileri: Bilecik bölgesi · Kasımlar köyü Tetkike Hazırlık Yazan: Nedim Göknil

1943 yılında İstanbul üniversitesi sosyoloji dergisinin ikinci cild ikinci sayısında yayınlanmıştır. Bu çalışma girişinde her monografide gördüğümüz köyün coğrafi konumu ile başlamıştır. Çalışma gözleme dayandırılmıştır. Çalışmada yer yer edebi romantik öznel ifadeler geçmektedir: “.....bahçeler içinde Kasımlar muhitinin en sevimli köyüdür”.

Çalışma gözlemin yanında o dönemde sık uygulanan aile bütçelerine aile tanıtımlarına yer vermiştir:

“Haydar Can ailesi: Bu zat evli değildir. 88 yaşındadır. Evinde bir anası ve bir de ölen karısından yetim kalan sekiz dokuz yaşlarında küçük bir kızı vardır. Ana evde yemek pişirir; tarlada ekin biçer, harman sürer. Kısaca köyde kadınlara düşen her işi yapar. Dokuz yaşındaki kız ninesinin yardımcısıdır. Refah derecesi, karısı sağ iken oldukça iyi idi. Fakat karısının ölümü istihsal faaliyeti üzerinde manen ve maddeten ezici bir tesir icra etmiştir. Her şeye rağmen Haydar fakir sayılamaz. Babası fakirdi. Fakat ananın tutumu ve bunun Haydarda devamı ve kısmen de çalışması onu az zamanda köyünün hatırı sayılır çiftçileri sırasına yükseltmiştir. Halen çiftçilikle uğraşmaktadır. Haydarın istihsal faaliyetinden bazı rakkamlar: 1941 yılında 50 kile buğday, 15 kile arpa kaldırmıştır. İstihsalin yardımcı maddelerini burada zikretmiyoruz. zira onlar ihtiyaç nisbetindedirler.”

Çalışma en son sayfasında bir paragraf geleceğe matuf bir varsayım ortaya konularak tamamlanmıştır: “Netice: Burada müşahedelerimize dayanarak köyün istikbali hakkında bazı tahminlerimizi verelim. Demografi bahsinde de göstermeye çalıştığımız gibi nüfus gittikçe artmaktadır. Bu artış arazisi dar olan bu köyü tam bir müşkülât karşısında bırakacaktır. Zira bugünkü şartlar dahilinde bile toprak ihtiyaca kafi gelmemektedir. Kozacılığın devlet tarafından himayesi köyün yüzünü güldürebilir.” Bugün Bilecik ilinin Gölpazarı ilçesine bağlı Kasımlar köyünün nüfusu 51 kişidir. 1965 yılında nüfusu ise 406 kişi idi.

3.3.Elvan Köyü Üzerinde Sosyolojik bir Araştırma.

Mediha Berkes. Ankara, DTCFD. Yapıldığı Yer ve Tarihi : Elvan Köyü, 1940 yılında yapılmıştır. Kapsam. : Köyde sosyolojik bir araştırma denemesi. Bilgi Toplama Yolu : Köyde uzun zaman kalınarak gözlem yapılmış, gerekli istatistikler araştırıcı tarafından bizzat hazırlanmıştır. Kısa Özeti ve Önemli Bulgular : Köyün kuruluş şekli, evlerin dış ve iç görünüşü, nüfus durumu, aile yaşayışı, evlenme durumu ve âdetleri, batıl inançlar, toplumsal hayat ve zihniyet genel olarak ve kısaca tasvir edilmiştir. Şehire yakınlık dolayısı ile arazinin parçalanması burada hızlıdır. Miras bölümünde kanunların yanında eski gelenekler de rol oynar. Çok çocuk yapma arzusu vardır. Ailelerin ortalama çocuk sayısı 3-6 dır. Dışardan evlenme sık görülür.

3.4.Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma.

Niyazi Berkes. Ankara, DTCF, 1942. Yapıldığı Yer ve Tarihi : Ankara yöresinde 13 köy. Bu köylerin adları açıklanmamış, alfabe sırası ile harfler kullanılmıştır. 1940 -1941 yılında yapılmıştır. Kapsamı : Köy topluluğunun sosyal kuruluşu ve bu kuruluşun dayandığı temellerin araştırılması. Bilgi Tonlama Yolu : Soruşturma, gözlem ve bazı konular için de anketler yapılmıştır. Kısa Özeti ve Önemli Bulgular : Köy topluluklarının yerleşme şekli, demografik bünyesi, ekonomik bünyesi ve kuruluşu, iş hayatının teşkilâtlandırılması, teknolojik sistemi, sosyal zümrelerin organizasyonu ve organizasyona hâkim olan esaslar incelenmiştir. Köylerin nüfusu gençtir ve doğum oranı yüksektir. Nüfus artışı oranı ile

orantılı değildir. Sebebi 5 -10 yaşlarına kadar olan yaş gruplarından daha yukarı gruplara geçen nüfus oranının azlığıdır. Köyde çocuk ölümü tabii bir olaydır. Bağımsız ekonomik bir zümre olan hanenin devamı için oğlan çocuğu daha çok istenir. Çocuksuz bir çiftin ekonomik durumu güçleşir. Ankara başkent olduktan sonra bazı köylerin istihsal ettiği maddelerde değişiklik olmuştur. Sebzeçilik, sütçülük gibi yeni meşguliyetler doğmuştur. Toprak gittikçe parçalanmaktadır. Haneyi teşkil eden aileler ayrılmaya ve bağımsız birlikler haline gelmeye temayül ediyor. Fazla erkek çocuklu ailelerden erkek çocuklar şehire gitmektedir. Her köyden geçimini tamamıyla topraktan sağlayabilen, birkaç kişiyi geçmez. Diğerleri bir kısım emeğini satarak ek kazanç sağlamak zorundadır. Köy içinde ve köyler arasında alışveriş aynı mübadele şeklinde olur. Köyün şehire yakın veya uzak oluşu veya şehrin tesiri altında kalışı ile kadınların tarlada çalışmaları azalmaktadır. Köy halkı kendini bir birlik olarak kabul eder ve şehirliden kendini ayırır. Ayrıca, köy topluluğu içinde ayrı bir dayanışma duyan birçok zümreler vardır. Birbirlerine olan tavır ve telâkkileri de ayrıdır. Kanundan önce örfler hâkimdir. Kız evlât, mirastan umumiyetle az pay alır fakat eskiye nazaran durum kızlar lehine gelişmektedir. Miras anlaşmazlıkları köy içinde halledilir. Köy halkının birbiri ile olan münasebetlerinde akrabalık bağları daima işe müdahale eder. Akrabalık müessesesi çok önemlidir.

3.5.Bağlum Köyü Tetkiki

Selahattin Demirkan. İstanbul, Sosyoloji Dergisi, No: 7, 1952. Yapıldığı Yer ve Tarihi : Ankara ilinin merkez bucağından Bağlum köyü, 1949 yılında yapılmıştır. Kapsamı : Toprak, istihsal tarzı ve verim derecesi ile köylünün iklime ve diğer şartlara intibak tarzlarını, aile bünyesini ve kuruluşunu öğrenmek maksadı ile yapılmış bir ziraî anket örneği. Bilgi Toplama Yolu : Gözlem, mülâkat ve anket metodları kullanılmıştır. Kısa özeti ve Önemli Bulgular : Yazar köyün genel durumunu verdikten sonra küçük aile işletmesinin üzerinde durmuştur. Köyde toprak veraset yolu ile parçalanmaktadır. Ayrıca, toprağın gündün güne fakirleşmesi, susuzluk, gübresizlik sebebi ile çiftçi ailesinden birçoğu dışarda çalışmakta veya hergün şehrin bağ ve bahçelerinde amelelik etmektedirler. 97 çiftçi aileden ancak altısı kendi işletmesinin işleri ile meşgul olup dışarıda ameleliğe gitmez. Köyün geri kalan 184 ailesi geçimlerini sağlamak için amelelik etmeye mecburdur. Yazar köye tatbik ettiği ziraî işletme anketinde, iki tip aile üzerinde durmuştur: 1. Geçimini yalnız çiftçilikten sağlayan aile, 2. Köyün kâtipliğini yapan aile reisinin ailesi. Köyün sosyal hayatında dikkati çeken nokta, aile cemaatinin az çok devam etmesidir. Köyün muhtarı okuma yazma bilmeyen bir muhtardır. Tam teşekküllü bir ilkokulu ve teknik ziraat memurunun da bulunmasına rağmen, idareciler ve köylülerin temayül ve düşünceleri, Ankara gibi bir şehrin yakınında bulunan insanlardan beklenemez. Şehirde çalışan ameleler hergün yine evlerine dönerler. Köyden şehire yerleşen ve amelelik yapan kimse yoktur. Yazar geçimini köydeki çiftliğinden sağlayan M. D. ailesinin monografisini vermiştir ve tecrübî sosyoloji metodlarına göre aile bütçesi -anketlerini incelemiştir. Tetkik edilen köylü işletmesinde, doğuya mahsus cemaatçi tipin sarsılmaz bir örneği görülmektedir, sebebi de istihsal ve tabiat faktörlerinin gelişmemişliğidir.

3.6.Ankara İli Köylerinde Sosyal Hizmetler ve Sosyal Antropoloji Bakımından Bir Araştırma.

Nermin Erdentuğ. Ankara, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü yayını, 1966. Yapıldığı Yer ve Tarihi : Ankara ilinin 21 köyünde, 1963 yılında yapılmıştır. Kapsamı : Köy davasında sosyal yardım konusuna eğilen ve bu konudaki problemleri ortaya çıkaran bir çalışma. Bilgi Toplama Yolu : Anket metodu tatbik edilmiştir. Kısa özeti ve önemli Bulgular : Yazar Ankara İli Köylerinde, köylünün kendine ait bazı sosyal yardım ve bilhassa yoksulların bakımı konusunda davranışını, bu konuda bu köylerde görenek haline gelmiş olan bir yardımlaşma olup olmadığını, eğer varsa bu göreneklere dayanarak şehirden köye veya köy toplulukları merkezinden köylere uzanacak yardım faaliyetleri ile bu konuda sağlam temellere dayanan faydalı bir organizasyon kurulup kurulmayacağı üzerinde durmuştur. Eğer kurulursa, bu tür organizasyonlarda köy muhtarının öğretmeninin ve imamının liderlik rolleri ve faydaları, köylerde yoksulluğun sebeplerini tespit ederek ileride kurulabilecek sosyal yardım kuruluşlarında dikkate alınması gerekli noktaları ortaya koymak için köylere Köy Genel Anketi ve Muhtar Anketi ve ikinci kademe de Sosyal Anket uygulanmıştır. Eserde elde edilen neticeler rakamlar halinde verilmiştir. Köylerin genel durumları, ekonomik, sosyal şartlar, sosyal, dinî bilgiler, öğretmenin durumu, diğer bazı sosyal meseleler, liderlikle ilgili araştırmalar başlıkları altında incelenmiştir. Köy incelemesi sosyal mülakat anketi vasıtası ile köylerin sosyal hizmetler konusundaki durumları, ihtiyaçları tespit edilmiş ve sosyal hizmet uzmanlarının üzerinde durmaları gereken noktalara dikkat çekilmiştir.

3.7.Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki.

Nermin Erdentuğ. Ankara, DTC. Fakültesi yayını, 1959. Yapıldığı Yer ve Tarihi : Elâzığ iline bağlı Sün Köyünde 1954 - 55 yıllarında yapılmıştır. Kapsamı : Köyün genel durumu ve bilhassa ailelerini inceleyen etnolojik bir araştırma. Bilgi Toplama Yolu : Gözlem ve Köylülerle yapılan konuşmalar. Kısa Özeti ve önemli Bulgular : Köyün maddî yaşayışı kısaca gözden geçirildikten sonra aile içi münasebetler, akrabalık, evlenme ile ilgili âdetler, komşuluk, iş bölümü, alevilik ve dedelik, hayatın çeşitli safhaları ile ilgili örf ve âdetleri incelenmiştir. Köy halkı Alevî tarikatına mensup olduğundan bilhassa tarikatla ilgili hususlar üzerinde durulmuştur. Köyde, aile küçülmekte ve akrabalık bağları gevşemektedir. Evliliklerin % 70 - 90'ı akraba olmayıp ailelerden ve köy dışından yapılır. Evlenme çağı erkekler için 18 - 20, kızlar için 16 - 19 yaşlarıdır. Miras hakkında sadece örf ve âdete göre hareket edilir. 870 kişilik nüfusun 500'ü kadın, geri kalanı erkek ve çocuktur, çünkü çalışmak için dışarı giden bekâr erkekler bir daha köye dönmemektedir. Evliler de bazan 4-5 sene köye uğramamaktadır. 160 haneden 60'ı çiftçidir. Geri kalanı işçilikle geçinir. Akrabalık bağlarında baba tarafı kuvvetlidir. Alevinin Alevî ile evlenmesi mecburiyeti vardır. Miras taksimi sadece erkek kardeşler arasında yapılır. Kız çocuklar bir hak iddia edemezler. Yalnız erkek evlât yoksa miras kıza kalabilir. Çocuğu olmayan erkek ikinci defa evlenir ve resmî nikâhlı zevce ile hoca nikâhı ile gelen ikinci zevce miras bakımından aynı hakka sahiptir. Kız kaçırma suretiyle evlenme oranı % 20' dir. Kaç göç yoktur ve kadınlar yabancılarla serbestçe konuşurlar. Düğünlerde kadınlar, şarap içer, sarhoş olur, halay çeker, erkekler de onları seyredir. Misafirlikte kadınlar birbirlerine şarap ikram ederler. Dinî hayatta Alevilik gelenekleri hâkimdir. İbadetlerin yapılmasında gittikçe artan bir gevşeme vardır. Köyün dedesinin nüfuzu fazladır. Ağalık nüfuzu yoktur. Alevî gelenekleri sosyal hayatta çok tesirlidir ve adlî anlaşmazlıkların çoğunu Alevî dedesi halleder.

3.8.Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metotlar Hakkında Bazı Düşünceler

Bu çalışma 1957 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisinin dergisinin ikinci cild onikinci sayısında Mümtaz Turhan tarafından yayınlanmıştır.

Mümtaz Turhan köy toplumsal yapı araştırmalarında metod için önemli ikazlarda bulunmaktadır: “Böyle hareket etmeyip bir veya birkaç metoda göre büyük bir dikkat ve itina ile önceden hazırladığı bir şemayı turist gibi girdiği köye birkaç saat zarfında veya birkaç günde tatbik etmeğe kalkıştığı takdirde alacağı neticelerin sıhhatinden şüphe etmek lazımdır. Çünkü bu tarzda hareket eden araştırmacı hakiki içtimai ve karşılıklı ferdi münasebetleri ifşa etmesi tamamıyla tesadüfe bağlı olan bir malzeme elde etmiş olacaktır.”

Mümtaz Turhan araştırmacının köyde benimsemesi gerektiği davranışlarına dair önemli önerileri bu çalışmada yer verir: “Köylülerin ifadelerine göre Tarih veya Arkeolojiyle meşgul olduğu anlaşılan bu zatla arkadaşları, yukarıdan aşağıya bakan, her türlü ikramları reddeden, istihfafla dolu bir eda ile hemen sualler sormağa başlayınca; orada hazır olanlar içerlemiş birer birer meclisi terketmeğe başlamışlar. Bu esnada hikayecimiz ortaya atılarak sorulan suallere muhayyelesinden cevaplar vermeğe başlamış”

Yine Mümtaz Turhan bu çalışmada önemli bir öneri geliştirir: “Bu ziyaretlerde köylü tarafından iyi tanınan, itimada layık, itibarlı bir rehberin büyük bir faydası olduğunu kısa bir zamanda keşif etmiştik. Bu rehberin köylülerin sevdiği, saydığı komşu köylerden birine mensup olması, herhangi bir devlet memuruna tercih edilmelidir.”

3.9.Antalya İhsaniye Köyü İncelemesi

Mehmet Yurduseven tarafından kaleme alınan bu çalışma gözleme dayandırılmıştır: Örneğin dini hayata dair şu şekilde gözlem bulunulmuştur: “Zengin bir köylü tarafından bu yıl köye yeni bir cami yaptırılmıştır. Ahalinin hepsi müslüman olup hanefi mezhebindedirler. İhsaniye'de göçmenler arasında oruç tutan ve namaz kılanların sayısı eskiden pek azsa da bugün üç aile hariç ötekiler oruç tutar, namaz kılar ve kurban keserler. Dini bayramlara karşı bağlıdırlar. Eskiden köyde birçok batıl inanışlar mevcut imişse de bugün bunlar kaybolmak üzeredirler. Hasta; hoca yerine artık doktora gidiyor. Ölümün Tanrıdan geldiğine inanılır. Mezarlık köyün tam ortasında olup etrafı çevrilmemiştir. Bu yıl çevrilmesi düşünülmekte, mezarlığın ise Edişler mahallesine nakli tasarlanmaktadır.”

3.10. Köy Nasıl Tetkik Edilmelidir?

Eminönü Halkevi köycülük şubesinde meşgul olan Salahaddin Demirkan, halkevinde çalışan :gençlere köy tetkiklerinde rehberlik etmek üzere bu broşürü neşretmiştir'. Burada köy tetkikinde ilk kaideler başlığı altında bir köye ve köylüye nüfuzun zorluklarından bahsediliyor. Tipik köyün ve tipik ailenin nasıl seçileceği söyleniyor. Önce işe köyün coğrafyası ile başlanıyor. Sonra iş hayatına giriliyor: Burada istihsal mevzuları, istihsal vasıtaları, mülkiyet, miras, tasarruf, ailenin kuruluşu, yaşama tarzına dar sorular veriliyor. Bir aile bütçesi inceleniyor; aile nüfusu, mallar, hayvanlar, çiftçi aletleri, istihsal sermayesi, ailenin umumi masrafları işletme gelirleri giriyor. Köyde manevi, zihni unsurlar başlığı altında ticaret, kültür durumu, din tetkik edilecektir.

3.11. Manisa ili Mütevelli Köyü Monografisi

Rahmi Taşçıoğlu tarafından kaleme alınan Manisa ili Mütevelli Köyü Monografisi İstanbul, Sosyoloji Dergisinde 1954 yılında yayınlanmıştır.

Kapsamı : Köyün genel durumunu veren bir monografi. Bilgi Tonluna Yolu : Müşahede ve mülâkat yolu ile. Kısa özeti ve önemli Bulgular : Köyün coğrafi vaziyeti, siyasî durumu, nüfusu, aile vaziyeti, ekonomik, dinî ve kültür durumları çok kısa bir makale halinde incelenmiştir. Köyde gayet muntazam bir iş bölümü vardır. Çok küçük çocuklar, takatsiz ihtiyarlar ve hastalardan başka herkes bir çeşit iş ile vazifelidir. Evlenmeler maddî gelire göre ayarlanır, gelir artınca evlenme de artar. Köydeki 350 haneden beşi hariç, geri kalan hepsi modern ailedir. Topraklı aileler gelirlerini kendi arazilerinden sağladığı gibi toprak-sızlar da diğerlerinin işlerinde çalışmak sureti ile geçimlerini sağlarlar. Köyde ziraat makinalaşmıştır. 50 traktör vardır. Ekonomik hayatın geliştiğine bir delil teşkil eden 7 bakkal, manifaturacı, demirci, terzi ve ayakkabıcı dükkânları bulunmaktadır. Köylü halk, çok dindardır. Köyün bir camisi vardır, biri de inşa halindedir. Halkın yüzde 75'i okur yazardır. Köyde bir ilkokul, bir eski harflerle ders veren özel teşekkül, bir de kütüphane mevcuttur. Nufusun yaş, cins ve mesleklere göre taksimi: Köyde gayet muntazam bir işbölümü vardır. Pek küçük çocuklar, takatsiz ihtiyar ve hastalar hariç herkes vazifelidir. Ağır işler erkeklerindir. Ev işlerinden ayrı çapa, pamuk toplamak, tütün kırmak kadınların, tütün dizmek hayvan sürmekte çocukların başlıca vazifesidir. İhtiyar kadınlar daha ziyade ev işlerine bakar. İhtiyar erkekler ise bağ ve bostan bekçiliği yaparlar.

3.12. Manisa ili Kayalıoğlu Köyü Monografisi

Rahmi Taşçıoğlu tarafından kaleme alınan Manisa İli Kayalıoğlu Köyü Monografisi İstanbul, Sosyoloji Dergisinde 1954 yılında yayınlanmıştır. Kapsamı : Köy hakkında genel bilgiler veren bir monografi. Bilgi Toplama Yolu : Müşahede ve mülâkat yolu ile. Kısa Özet ve önemli Bulgular : Köyün coğrafi durumu, nüfusu, ekonomisi, siyasî ve dinî hayatı ve kültürü kısa bir makale halinde incelenmiştir. Akhisar köye çok yakın olduğu için köydeki bütün müesseseler kazanın tesiri altındadır. 315 haneden 4 tanesi hariç, geri kalan hepsi modern aile tipindedir. Yeni yetişen kızlar yalnız başlarına ev açmak temayülünü göstermektedir, bu yüzden gelin kaynana geçimsizliği vardır. Netice, genç kız ve erkeğin yeni bir aile olarak evlerini açmaları ile sonuçlanır. Yazar köyün ekonomik durumunu belirtirken istihsal vasıtalarını, hayvan miktarını ve nakil vasıtalarını rakamlar halinde vermiştir. Köyde bir tarım kooperatifi vardır, bir pancar kooperatifi de kurulmaktadır. Köylü, kredisini Akhisar Ziraat Bankasından temin etmektedir. Köylüler haftada iki gün Akhisar'a giderler. Nüfusun hepsi Müslümandır ve dinlerine fazla bağlıdır. Köyün imamı kültürlü bir kimse olup her sene 30'dan fazla erkek ve kıza Müslüman dininin esaslarını öğretir. Köy halkının ekserisi okur yazardır ve 7-30 yaşları arasında okuyup yazma bilmeyen tek şahıs yoktur. Köyde 1905'den beri bir ilkokul vardır ve okulun 250 kitabı ihtiva eden umumî kütüphanesinden başka her sınıfında birer kitaplığı bulunmaktadır.

3.13. Keçiller Köyü İncelemesi

Cavit Orhan Tütengil tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada fotoğraflık malzemeler de bulunmaktadır. Dini hayat : Cami ile birlikte, din eğitimi ve öğretimi dini hayatın mihrakını teşkir etmektedir. Delikanlıların camiye pek iltifat etmedikleri anlaşılıyor. İş-güç zamanlarında imamın tek başına namaz kıldığı olağan şeylerdendir. Köydeki dindarlık ham sofuluk şeklinde kendini gösteriyor. Din ölü ve katı bir kalıp olmaktan öteye geçememiş, insanların içine işleyerek davranışlarında kendini gösteren ahlaki ve insani fiiller halini alamamıştır. Erkek-kadın münasebetleri dindarlıkla ve ahlaklı oluşa izah edilemeyecek

kadar çetrefil ve 'karanlık bir manzara göstermektedir. Halen, çok kanlı evlilik köyde mevcut görünmüyorsa da, imam nikahı gerisine sığınmış olan bir nevi metres hayatı köyde çok yaygın bir haldedir.

3.14. Eskit Aşlı köyü monografisi

Yusuf Kurban tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada köyde muhtelif ailelerin bütçelerine ve yaşayış tarzlarına göre toplumsal yapı araştırması yapılmıştır: “Yalnız devlete ödedikleri vergiye ve yaşayış tarzlarına göre, aileler, zengin, orta halli; ve fakir olmak üzere üç grupta toplanabilir. Örnekler : Hamit Atlı ailesi monografisi (zengin aile tipi) Hamit Atlı'nın ailesi, 1313 tarihinde Rahva'dan hısım ve akrabaları ile birlikte mezkur köye gelmişler. O zaman yalnız bir çocukları varmış. Hamit ağa, 1316 tarihinde bu köyde dünyaya gelmiş. Bir iki sene sonra, diğeri dokuz sene sonra olmak üzere iki kardeşi daha dünyaya gelmiştir. Babası Murat. 1331 de ölmüş ağabeyi de birinci cihan harbinde şehit düşmüştür. Annesi, Ayşe halen yanındadır. Kardeşleri de aynı köyde evlidir ve her ikisinin de üçer tane çocukları vardır ve halleri vakitleri de yerindedir. Balkan harbi ve umumi harb çocukluk günlerine rastladığı, İstiklal savaşı da Yunan işgali altında geçtiği için Hamit ağa hiç bir harbe iştirak edememiştir. Hamit Atlı, 24 yaşında iken aynı köyden Emine adında bir kızla evlenmiş, üçü kız, ikisi erkek olmak beş çocuğu dünyaya gelmiştir. Kızları, 20, 18, 12 yaşlarında, erkekleri de 26 ve 16 yaşlarındadır. Kendisi eski ve yeni yazıyı okuyup yazacak kadar bilir, çocuklarının hepsine de ilkökul tahsilini yapmıştır. Menfaat beklemediği halde, sırf gözleri açılın diye okumalarını ister. Hatta 16 yaşındaki oğlunu Burgaz orta okuluna da vermiş fakat çocuk kaçmıştır. Yalnız kızları daha fazla okutmayı doğru bulmamaktadır. Hamit ağa, köyün en zengin insanları arasında sayılmaktadır. Üç odalı yeni bir evi vardır. Odaların biri mutfak vazifesini de görmektedir. Ev avlu içindedir.”

3.15. Yenibedir köyü monografisi

Yusuf Kurban tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada köyde muhtelif ailelerin bütçelerine ve yaşayış tarzlarına göre toplumsal yapı araştırması yapılmıştır: “Sabri Alparslan ailesi monografisi (zengin aile tipi) Sabri Alparslan'ın babasının ismi Emin, anasının ismi Zeyneptir. 1937 yılında Kırklareli'nin Deveçatağı köyünden, arazi kıtlığı sebebi ile, gelmişler, ve kırk dönüm arazi alarak yerleşmişlerdir. Geldiklerinde yanlarında iki çift öküz ve lüzumlu ev eşyası bulunmaktaymış. Bir sene sonra bir çift öküz daha, üç sene sonra iki yüz dekar tarla, altı sene sonra da yüz koyun almışlardır. 1952 de de bir motor, bir biçerbağlar, araba ve yetmiş koyun daha almışlardır. Sabri Alparslan halen 25 yaşındadır. İlkokul mezunudur. Babası kendisi askerde iken, 1951 yılında, İstanbul'a 'tedavi olmak için gittiği zaman ölmüştür. Annesi halen sağ ve yanındadır.”

3.16. İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki

Behice Boran İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkikini 1943 -1945 yıllarında Manisa Ovasında sekiz köy ve bu alanın güney eteklerini çevreleyen dağlardaki 5 köyde yapmıştır. Kapsamı : Bu köylerin yapısını incelemek maksadı ile yapılan sosyolojik bir araştırma. Bilgi Toplama Yolu : Seçilen alanın ortamda bir köy merkez yapılıp diğer civar köylerde birer ikişer gün kalınmıştır. Günlük olaylar gözlenmiş, köylülerle konuşmalar yapılmış ve bazı soruların cevapları anketler şeklinde tespit edilmiştir. Kısa Özeti ve Önemli Bulgular : Köyler ova ve dağ köyleri diye ikiye ayrılarak bunların yerleşme, nüfus durumları, ekonomik durumu, sosyal tabakalaşma, dışla münasebetler ve köylerin şehirleşmesi incelenmiştir.

Manisa ovasında yer alan köyler ova köyü-dağ köyü olmak üzere ikiye ayrılmıştır ve bu köyler geçim kaynağına, ekonomik ve sosyal yapısına göre sınıflandırılmış olup ova köyleri daha gelişmiş, kasaba özelliği kazanmış, daha zengin ve daha açık topluluklar iken dağ köyleri kendi geçimi için tarımla uğraşan, ova köyüne göre daha az gelişmiş, fakir ve kapalı köylerdir (Boran, 1945: 22). Bu iki köy çeşidi arasındaki sınır veya geçiş köyü olarak adlandırılan konum ve yapı olarak da iki köy arasında geçiş halinde olan köyler de vardır (Boran, 1945: 23). Köyler arasındaki temel ayırt edici etkenler ise ekolojik ve ekonomik farklılıklardır (Boran, 1945: 24). Dağ köylerinde değişme daha yavaş ve nüfus sabittir (Boran, 1945: 38). Bunun nedeni dağ köylerine ulaşımın zor olması ve kapalılık olarak belirtilebilir. Ova köylerinde ise sosyal değişme, gelişme ve hareketlilik daha fazladır çünkü ova köyleri açık, gelişmiş ve ileri topluluklardır (Boran, 1945: 40). Dağ ve ova köylerinde nüfusu belirleyen iki etken; ekonomik seviye ve gelişmiş ulaşım (Boran, 1945: 41). Ekonomik seviyenin yüksek olduğu ve ulaşımın gelişmiş olduğu yerlerde gelişmeden, değişmeden bahsedileceği görüşünden hareketle Boran'ın çalışmasında ova köyleri gelişmeye ve değişmeye daha müsaittir, denilebilir.

Ova köyü ana örnekleme olan Adiloba köyüne dair detaylı bilgiler şöyledir; Nüfusu 615 olmak üzere bu nüfusun yarısından fazlası kadındır (Boran, 1945: 43). Doğum oranları sanayileşmiş, şehirleşmiş yerlerle benzerlik göstermektedir (Boran, 1945: 49). Dağ köyü ana örnekleme olan Siyetli köyünde ise toplam nüfus 454'tür (Boran, 1945: 51). Ova köyü ile karşılaştırıldığında dağ köyü örnekleme olan Siyetli nüfusunun doğal artış oranı azalmaktadır (Boran, 1945: 57). Köylerde bir merkez oluşumuna dikkat çekilerek tüm ihtiyaçların bu merkezlerde giderilmesi alışkanlığının yeni yeni oluştuğundan bahsedilir (Boran, 1945: 62). Bu merkezlere doğru ihtiyaç gidermek amaçlı gidip gelmeler olmuş, köylülerin şehre gidip gelme sıklığı artmış ve köylerin ilgi alanı şehre doğru kaymıştır (Boran, 1945: 66). Köylülerin ilgi alanının şehre doğru kayması, şehirle ilişkilerin artmasına ve değişme, gelişmenin başlamasına öncülük edecek bir başlangıçtır.

Köylerdeki teknolojik durum ve gelişmişlik yok denecek kadar azdır çünkü köylerde hala kas ve hayvan gücü kullanılmaktadır (Boran, 1945: 84). Teknik ve usul konusundaki teknolojik farklılıklarda da ova köyleri daha gelişmiş ve ileridir (Boran, 1945: 87).

Ova köylerinde ulaşım otobüsler veya at arabalarıyla gündelik olarak sağlanmaktadır ve bu sıklık dışarıyla ilişkileri artırmış, köylerin gelişip, değişmesine yardımcı olmuştur ayrıca haberleşme ise posta, gazete ve mektup gibi iletişim araçlarıyla sağlanmaktadır (Boran, 1945: 163). Dağ köylerinde ise ulaşım, haberleşme, ekonomik faaliyetler, hukuki ilişkiler neticesinde şehirle çok az temas olduğu bu sebeple dağ köylerinin kendi içine kapanık yerler olduğu Boran tarafından daha önce de belirtilmiştir (Boran, 1945: 171).

3.17. Çatak Köyü Araştırması

Turhan Yörükân ve Turgut Cebe tarafından İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisinde 1956 yılında yayınlanmıştır. Yapıldığı Yer ve Tarih : Kızılcahamam kazasına bağlı Çatak köyünde 1952-56 yıllarında yapılmıştır. Kapsamı: Ani ve büyük kültür değişmelerine maruz kalmış ve karmakarışık yapı arzeden yerlerde kültür unsurlarını saf şekilleri ile yakalayıp bunların şahsiyetin teşekkülünde oynadığı mühim rolü tesbit eden psiko - sosyal bir araştırma. Kısa özeti ve önemli Bulgular : Bu incelemede, Çatak kültür ve psikodinamiğini anlamaya yardım edecek ve köyler arası umumî sosyolojik mukayeseye zemin hazırlayacak bir takım basit materyal verilmeye çalışılmıştır. Bu maksatla köyün coğrafi durumu, nüfus ve hane sayısı, ekonomik durumu, sosyal ve kültürel hayatı, göçler,

şehirde akın ve bazı davranış özellikleri hakkında da bilgi verilmiş ve incelenmiştir. Bu araştırmada aileye, ana - çocuk, baba - çocuk ve kardeşler arasındaki münasebetlere bilhassa ehemmiyet verilmiştir. Çocuk bakımı tarzları ve çocuk terbiyesi şekilleri teferruatlı bir şekilde tespit edilmiştir. Bu münasebetle, çocuk bakımı tarzları ile aile yapısı arasında büyük bir münasebet görülmüştür. Değişen sosyal nizam, bilhassa yeni demokrat iktidardan sonra ormandan daha serbest şekilde kaçak tomruk satarak para yapabilmek ve şehirde daha kolayca çalışabilme imkânlarına sahip olmak, anaya babaya karşı olan yerleşmiş inkiyat ve itaat davranışlarını kaldırmaya başlamıştır. Ayrıca sonraki tecrübeler, bilhassa askere gitme Çatak ferdinin hayatında büyük ve esaslı değişimler yapmıştır. Çatak köyü son iki senede nüfus hareketi bakımından büyük değişiklikler göstermiştir. Daha evvel 3 aile, 1953 - 54 senelerinde de 21 aile Ankara'ya gidip yerleşmiştir.

3. SONUÇ YERİNE

Buraya kadar anlamaya çalıştığımız köy toplumsal yapı araştırmalarına ilişkin şunları söyleyebiliriz:

- Yörükân ve Cebe'nin (1955, s. 8) Çatak Köyü Araştırması'nda ortaya konduğu üzere, köylüler hem para hem mal karşılığında alışveriş yapabilmekteydiler. İhtiyaç sahipleri, bakkaldan herhangi bir malı para ile temin edebildiği gibi yumurta ve patates karşılığında da temin edebilmektedir. Burada 1955 yılından bugüne Türkiye'de toplumsal yapıda yaşanan değişim görülmektedir.
- İbrahim Yasa (1969) araştırmasıyla bir köyün sosyal ve ekonomik yapısını ortaya çıkarmış ve köydeki sosyal değişimle demiryolu arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Ayrıca 25 yıl sonra aynı köyde yaptığı araştırmayla bu köyün toplumsal değişimini çözümlenmiştir. Ulaşım imkanlarının gelişmesiyle birlikte köyden kasabaya geçiş olduğunu vurgulamıştır.
- Behice Boran (1992) dağ ve ova köy topluluklarını açıklık-kapalılık derecelerine göre incelemiş ve sosyal organizasyonlarında ne gibi farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur.
- köy sosyolojisi araştırmalarında nicel yöntemlerden anket kullanıldığı gibi (Berkes-1942- Ankara'daki bazı köylerin ekonomik ve sosyal yapısını anket yaparak ve çoğunlukla nicel veriler toplayarak incelemiştir) Kurhan'ın (1955) çalışmalarında olduğu gibi aile bütçeleri de kullanılmıştır (Yenibedir köyü monografisinde muhtelif köylü ailelerin gelirleriyle yaşam tarzları arasında ilişki kurarken yine nicel verilerden faydalanmıştır).

- Bazı köy çalışmalarında ise daha çok nitel yöntem öne çıkmaktadır. Türkiye'deki 25 farklı köyde aile reisleriyle mülakat formu kullanılarak yapılan uzun görüşmeler, Saran'ın (1984) çalışmasını oluşturmuştur.
- 1950'den önceki köy araştırmaları daha çok teorik ve romantik bir değer taşır (Türkdoğan, 1970, 23). 1950'li yıllarda köy araştırmalarında, tasvire geniş bir şekilde yer verilmiş, fakat yoruma çok girilmemiştir. Örneğin 1943 yılında İstanbul üniversitesi sosyoloji dergisinin ikinci cild ikinci sayısında yayınlanmış olan "Garbi Anadolu Köy Monografileri Bilecik ve Edremit Bölgeleri Garbi Anadolu, köy monografileri: Bilecik bölgesi · Kasımlar köyü 1 Tetkike Hazırlık" isimli çalışmada yer yer edebi romantik öznel ifadeler geçmektedir: ".....bahçeler içinde Kasımlar muhitinin en sevimli köyüdür".
- Türkiye'de 1950 ve 1970 yılları arasında edebiyatçılar ve aydın kesim köye yoğunlaşmıştır. Özellikle sosyoloji alanında köy sosyolojisi çalışmalarında artış görülmüştür. Edebiyat eserleri alanında "köy edebiyatı ve köy romanının" popüler olmuştur. Türkiye'de köyün sosyolojik inceleme konusu olarak ele alınması ilk olarak Ankara ekolü ile olmuştur. Bu ekol, köyü bir olgu olarak ele almış ve toplumsal okuma kültürüne girmesini sağlamıştır. Dönemin toplumsal olayları gazete ve dergilerde yayımlanmaktadır. Ankara ekolü köy sosyolojisiyle ilgili ilk yazısını Yurt ve Dünya Dergisi'nde 1941 yılında yayımlanmıştır. Böylelikle dönemin başat konusu belirlenmiş ve aydınlar tarafından inceleme şansı yakalamıştır (Kaçmazoğlu,2015:209).
- Bu dönemde yapılmış köy toplumsal yapı araştırmaları alan çalışmasını içerdiği için ayrı bir kıymeti vardır. Bugün de köy- mahalle veya ilçe-kent monografi çalışmaları yapılabilir.

KAYNAKÇA

1. Berkes, Niyazi (1942), Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma, Ankara, A.Ü. DTCF Yayını.
2. Berkes, Mediha (1942), Elvan Köyü: Bir Ankara Köyü Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayını.
3. Boran, Behice (1992), Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki), Bütün Yapıtları 3, İstanbul, Sarmal Yayınları
4. Çağlar, Y. (1990), Köy, Köylülük ve Türkiye'de Köy Kalkınması Sorunu, Ankara: TZD Yayınları.
5. Demirkan, Salâhaddin (1946), Köyün Sosyal Tetkikinde Monografya Usulü, İstanbul, Köye Doğru Mecmuasının sayı: 111-3 ilavesi. 1.
6. Erdentuğ, Nermin (1971), Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını.
7. Erdentuğ, Nermin (1975), Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki, Ankara, Ankara

- Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını.
8. Ertürk, Recep (2008), “Türkiye’de Köy Sosyolojisi Literatürü”, Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 6, Sayı: 11, s. 185-194.
  9. Ege, Nezahat Nurettin (1977), Prens Sabahaddin- Hayatı ve İlmi Müdafaaları, İstanbul, Fakülteler Matbaası.
  10. Gökalp, Ziya (1973), Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I, İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı 1000 Temel Eser Yayınları.
  11. Kaçmazoğlu, H. Bayram, Türk Sosyoloji Tarihi III, Doğu Kitabevi, 2015, s. 209.
  12. Kaçmazoğlu, H. Bayram (2002). Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Birey Yayınları.
  13. Türkdöğän, Orhan (1973), Doğu Köylerinde Sosyo-ekonomik Farklılaşma, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları.
  14. Yasa, İbrahim (1969), Hasanoğlan Köyünün İçtimaî - İktisadî Yapısı, Ankara, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını. Sosyoloji Konferansları, No: 53 (2016-1) / 221-255 255
  15. Yasa, İbrahim (1969), Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü - Karşılaştırmalı Bir Toplumbilimsel Araştırma, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
  16. Yasa, İbrahim (1960), Sindel Köyünün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı, Ankara, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.
  17. Bilgiseven, A, K. 1988. Köy Sosyolojisi, Filiz Kitabevi, İstanbul.
  18. Orhan Türkdöğän, Köy Sosyolojisinin temel sorunları, Dede Korkut Yay. 1997, s.17-18
  19. Türkdöğän, O. 1970. Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Dede Korkut Yayınları, İstanbul.

MANİSA KENT KİMLİĞİNİ ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE MANİSA HALKEVİ SÜRELİ YAYINI GEDİZ DERGİSİNDE ARAMAK

Prof, Dr. Rasim AKPINAR

Manisa Celal Bayar Üniversitesi,

rasimakpinar@gmail.com - ORCID:0000-0003-1834-6993

Prof, Dr. Ahmet UÇAR

Manisa Celal Bayar Üniversitesi,

ucarahmet@gmail.com - ORCID:[0000-0002-2533-7887](https://orcid.org/0000-0002-2533-7887)

GİRİŞ

Lynch (1960), kimliği bir nesnenin diğer nesnelere farklı, tek ve eşsiz olması, hiçbir şeye eşit olmaması olarak tanımlamaktadır. İnsanların sahip olduğu özellikler onların kimliklerini, kişiliklerini oluşturmaktadır. İnsanlar gibi kentlerin de kendine ait özelliklerinden doğan kimlikleri ve kişilikleri bulunmaktadır. Bu kapsamda; kentin imgesi üzerinde etkin olan, kentin özelliklerine göre özgün nitelikler taşıyan, fiziksel, sosyo-kültürel ve ekonomik etmenlerle belirlenen, kentte yaşayanların yaşam tarzlarının tanımladığı, değişime açık ve sürdürülebilirlik anlayışını benimseyen anlamlı bir bütün olarak kent kimliği tanımlanmaktadır. Ezcümle; kent kimliği, bir kenti diğer kentlerden ayıran, farklılaşan niteliklerin ve kente özgü öğelerin toplamı olarak adlandırılabilir. Bu farklılıklar, doğal çevre koşullarından ve tarihsel gelişim süreci içinde kazanılmış olan sosyo-ekonomik ve kültürel çevre koşullarından kaynaklanmaktadır. Bir kentin kimliğinin tanımlanması yapılırken o kentin çok iyi izlenmesi yani; doğal çevresi, coğrafyası, geçirmiş olduğu kültürel süreç, gelenek ve görenekler, inanç sistemi, ekonomik yapısı, politik, yasal ve yönetsel çerçevesinin tanımlanması gerekmektedir. Erken Cumhuriyet döneminde Halkevlerinin süreli yayınları olmuştur. Manisa Halkevinin süreli yayını Gediz Dergisi Manisa kent kültürünü ve kent kimliğini anlamamız adına önemli bir kaynak teşkil eder. Bu çalışmada Manisa Halkevinin Gediz Dergisi kent kimliği bağlamında analiz edilecektir.

1.KENT KİMLİĞİ

Sosyal bilimlerde kavramlar daha çok karşıtlıklarıyla ortaya konulur. Kent kavramını tanımlarken kır alanına köye göre tanımlarız. Buradan hareketle kent nüfusu kalabalık, heterojen, tarımdan ziyade sanayi ve hizmetler sektörünün geliştiği, mesleki uzmanlaşmanın olduğu ve toplumsal tabakalaşmanın görüldüğü, iktidarın uzantılarının bulunduğu (valilik, kaymakamlık, adliye gibi) mekandır. Üzerinde mutabık kalınmış tek bir kent tanımı bulunmamaktadır. Kent; • Başkent, il, ilçe merkezi gibi belli yönetsel sınır ölçütüne, • İnsan sayısına, yani nüfus ölçütüne, • İnsan gruplarının mekândaki yoğunluk ölçütüne, • Sanayi kenti, liman kenti, ticaret kenti, rekreasyon ve turizm kenti, maden ya da petrol kenti, üniversite kenti, turistik kent vb. işgücü ve üretim kriterleri gibi ekonomik ölçütlere, • Sosyal farklılaşma, aile büyüklüğü, eğitim oranları gibi özelliklere sahip bireylerin oluşturduğu sosyal ölçütlere, • İklim kuşaklarına, dağ, orman, vadi, ova ve kıyıda bulunan kentler gibi yerel özelliklere ve coğrafi ölçütlere, • Yerleşmelerin belli nüfuslara hizmet edecek donatım tesislerini kapsamalarına, bunların şehir organizasyonu yönünden belli bölgelere yerleştirilmesi ve bu alanların dengeli ilişkilerinin planlama ölçütüne göre tanımlanmaktadır (Özer 1998).

Kent uygarlık,medeniyet kavramıyla yanyana anılır. Zira kentler medeniyetin doğduğu yerler olarak düşünülür. Böylelikle kentli, uygar bir çevrede yaşayan uygar bir varlıktır. Uygarlıktan kasıt, insanın manevi beslenmesine olanak sağlayan koşulların meydana getirilmiş olmasıdır(Çizgen, 1994: 8). Kent ile kültür arasındaki ilişkiye yönelik olarak Lewis Memford; kent, bir topluluğun kültürünün ve erkinin yoğunlaştığı yer, zamanın bir ürünü, birikimdir demektedir (Aktaran Keleş, 2008: 9). Kent kültürü, kentlerde yaşayan insanların yarattığı o kente özgü maddi ve manevi değerler bütünüdür.

Kentlerin biricik kültürü olmasından ötürü kendine has kimlikleri de bulunur. Lynch (1960), kimlik kavramını, doğadaki herhangi bir canlıyı veya objeyi diğerlerinden ayıran, öncelikle onun duyularla algılanan kendine özgü durumu şeklinde tanımlamakta; benzerliklerle değil farklılıklarla oluşacağını vurgulamaktadır.

Çöl (1998), Lynch'in (1960) tanımını biraz daha detaylandırarak, kent kimliğini, kent imajını etkileyen; her kentte farklı ölçek ve yorumlarla kendine özgü nitelikler taşıyan; fiziksel, kültürel, sosyo – ekonomik, tarihsel ve biçimsel faktörlerle şekillenen; kentliler ve onların yaşam biçiminin oluşturduğu; sürekli gelişen, geçmişten geleceğe uzanan büyük bir sürecin ortaya çıkardığı anlam bütünlüğü olarak tanımlamaktadır.

Kimlik durağan değil, dinamiktir. Kimliği oluşturan toplum ve insan ilişkileri, teknolojik, bilimsel gelişmeler doğrultusunda sürekli olarak tanımlanmakta ya da üretilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde değişik kültür katmanlarının üst üste birikmesiyle oluşmuş kent kimliği bireyler ve toplumsal değerlere göre olumlu-olumsuz, güzel-çirkin gibi yargılarla tanımlanmakta ve süreç içerisinde yeniden üretilmektedir (Can 1999).

Bir kentin kimliğinin oluşumu tarihsel bir olgudur. Kentin kimliği zamanla oluşmakta ya da değişebilmektedir. Hızlı değişim göstermeyen, uzun bir tarihsel geçmişi olan kentler zamanın değişik katmanlarının üst üste birikmesiyle oluşmuş bir kimliği oldukça iyi korumaktadır. Sürekli değişme halinde olan toplum ve insan ilişkileri bu kimliğin sürekli olarak yeniden tanımlanmasını ya da üretilmesini gerektirmektedir (Tekeli 1991).

Kentin yapısını oluşturan öğeler bir araya gelerek kent kimliğini oluştururlar. Kenti etkileyerek kimlik oluşumunda rol alan öğeler kentin sosyo-ekonomik yapısını, fiziksel yapısını ya da ekonomik yapısını oluşturan etmenlerdir. Bu etmenler kent üzerinde farklı etkilere sahiptir (Güley,2001: 30).

Kent kimliğini birçok unsur etkilemektedir. Örneğin kentin topografyası, coğrafi özellikleri,iklimi, kentteki yapılar vb. fiziksel tüm etkiler kent kimliğinin oluşumunda rol almaktadırlar. Bu faktörler tek başlarına bir kimlik oluşturabildikleri gibi, birbirleri ile etkileşimleri sonucunda oluşan özellikler de kent kimliğinin zenginleşmesini sağlamaktadır. Kentlerin doğal çevreden kaynaklanan kimlik elemanları yani genel konumu, topografik durumu, iklim koşulları, su ögesi, bitki örtüsü ve jeolojik durumu gibi faktörlerin kentlerin farklılığını beslemekte dolayısıyla kentleri birbirinden ayırmakta, tanımlamakta, özgün kılmakta ve kente kimlik vermektedir (Önem, 2004: 10).

Kent kimliğini sadece doğal çevre unsurları belirlememekte yapay çevreden kaynaklanan kimlik elemanları olan sokak-meydan birlikteliğinin oluşturduğu mekanlar, sınırlayıcılar, malzeme-renk-doku birleşimi ve yeşille olan ilişkilerinin tümü mekansal yapıyı belirleyebilmektedir. Bütün bu elemanların konumları, özellikleri, çevreye katkıları, ilişkileri ve değişimleri kent kimliğini olumlu ya da olumsuz biçimde etkilemektedir (Çöl, 1998, 18).

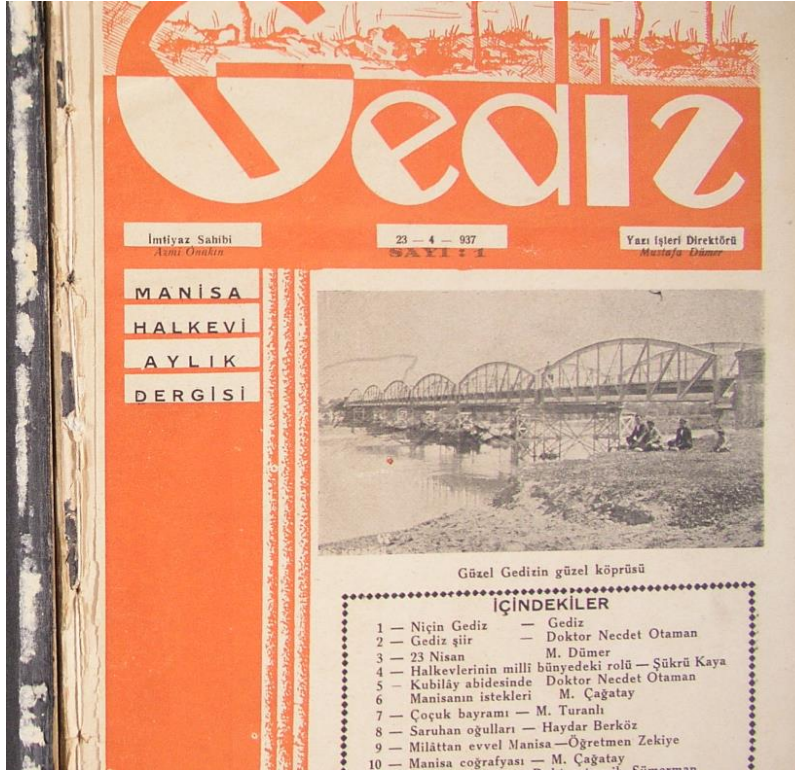
Birey kenti biçimlendirdiğine göre, kentin kimliğinin biçimlenmesinde de en etkili faktör bireyin sosyal ve kültürel yapısı olacaktır. Bunun yanısıra bireylerden oluşan toplum da etkilidir.Tarihsel kimlik kentlerin kuruluşundan günümüze kadar yaşadığı tarihsel süreçle, bu süreç içerisinde görülen toplumsal eylemlerin birlikteliğinin tasarıma yansımadır (Çöl, 1998, 29).

Ayrıca kentler sahip oldukları potansiyeller doğrultusunda da kimlik kazanırlar. Ekonomik açıdan gelişme gösterdikleri iktisadi faaliyetler (sanayi, eğitim, turizm faaliyetleri, tarımsal faaliyetler gibi) kentlerin farklı algılanmalarını sağlar (Güley,2001: 30).

2.GEDİZ DERGİSİ

Halkevleri 1932-1951 yılları arasında faaliyet göstermiş, erken cumhuriyet döneminde Türkiye'nin kültürel sanatsal tarihinde önemli rol almış kuruluşlardandır. 1932 yılında halkevlerinin açılması ve halkevlerinin süreli yayınları, yayınladıkları kitaplar ile ülkemizde kültürel yayıncılık alanında önemli bir atılım yaşanmıştır. 24 Şubat 1933 yılında açılan Manisa Halkevi de faaliyetleriyle şehir hayatında çok önemli bir kültür merkezi olma özelliğini kazanmıştır. Halkevleri halkbilimi alanında çok mühim çalışmalar gerçekleştirmiştir. Manisa Halkevi diğer halkevleri gibi buldukları kentlerin arkeolojisine, tarihine, coğrafyasına, folkloruna ve edebiyatına ışık tutacak çok değerli çalışmalar ortaya koydu. Manisa Halkevi süreli yayın olarak Gediz dergisini yayınladı. 23 Nisan 1937'de yayın hayatına başlayan Gediz Dergisi son sayısını Nisan 1950'de çıkardı. Manisa il halk kütüphanesinden 1937-1950 arasında toplam 104 sayı yayınlanmış Gediz Dergisi elektronik ortamda temin edilmiştir. Aşağıdaki resimde ilk sayısının kapağı bulunmaktadır. Konu başlıkları dahi kent kimliğini belirlemede bize kolaylık sağlamaktadır.

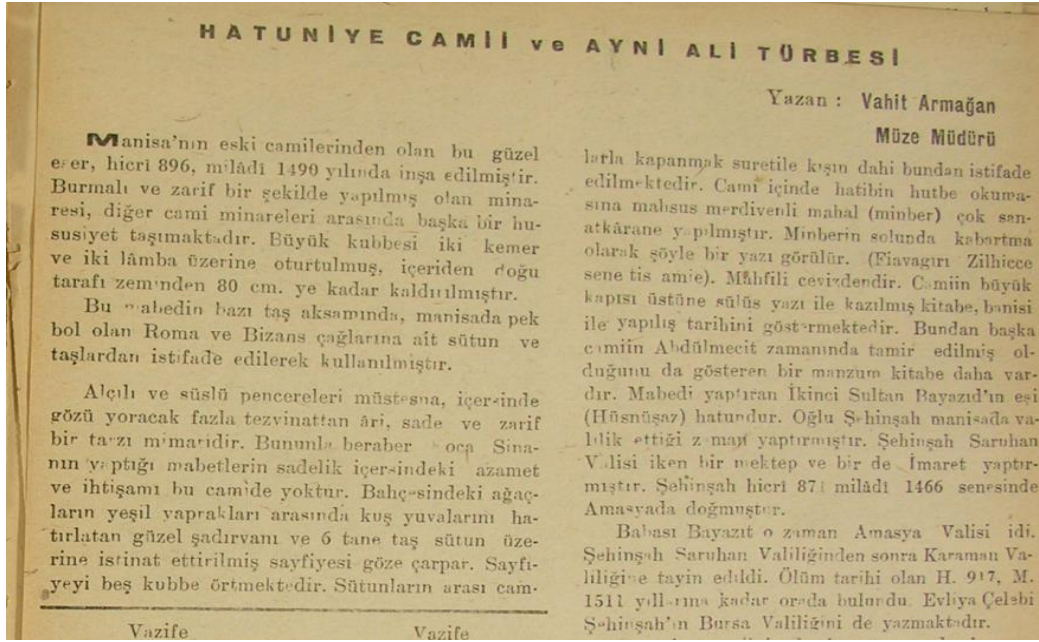

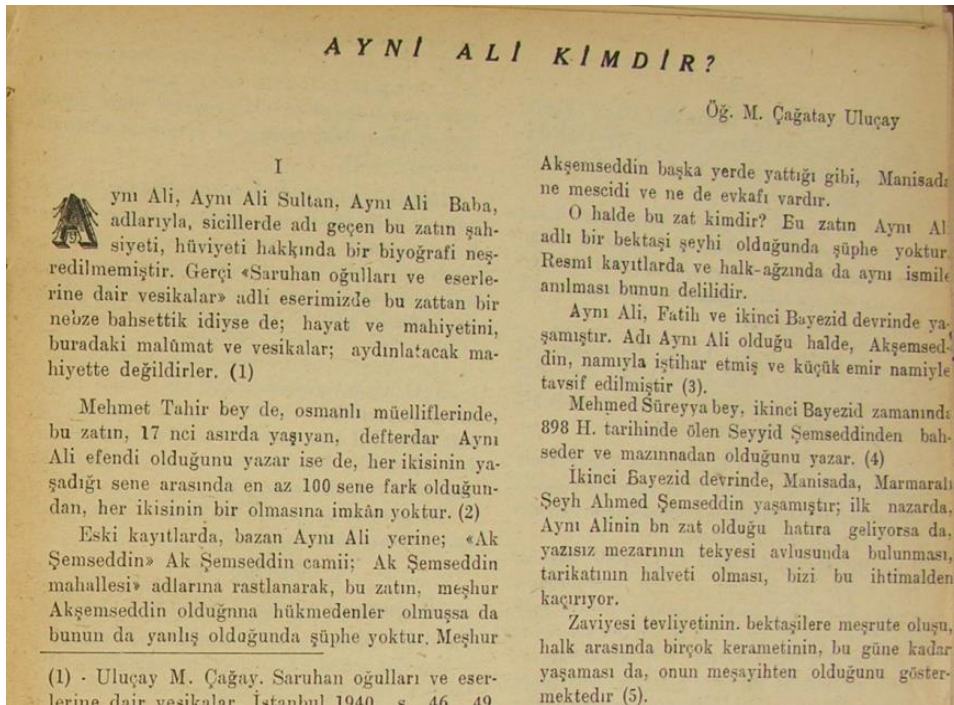
İçerik analizi yöntemi sözel olarak düzensiz ve dağınık metinlerdeki kelimeleri ve cümle yapılarını sayısal verilere dönüştürerek ve sistematikleştirerek bir çerçeve çizer ve rakamlar tekrar söze dönüşürken ortaya anlamlı ve bütünsel bir analiz çıkar. “İçerik analizi, sözel ve yazılı verilerin belirli bir problem veya amaç bakımından sınıflandırılması, özetlenmesi, belirli değişken veya kavramların ölçülmesi ve bunlardan belirli bir anlam çıkarılması için taranarak kategorilere ayrılmasıdır” (Tavşancıl & Aslan;2001). Başka önemli bir tanım ise şöyledir; içerik analizinde “temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir. Bu amaçla toplanan verilerin önce kavramlaştırılması, daha sonra ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekir. İçerik analizi yazılı, sözlü bir metni veya sembolü analiz edip rakamlara dönüştürüp bu rakamların üzerinden yoruma gitmek, diğer bir deyişle rakamları tekrar söze dönüştürmek olarak da tanımlanabilir” (Şimşir;13). İçerik analizi Columbia Okulu’yla ve Lasswell ile sosyal bilimlerde bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır. Aslında içerik analizi nitel verilerin nicel verilere dönüştürülmesi anlamına gelir. Nicel veriler uygun bir biçimde toparlanır ve sıklık tablolarına dönüştürülür. Daha sonra yorumlanır. Kavramların seçilmesinde öznellikten kaçınılması gerekmektedir. Bu sebeple seçilen sözcükler konuyla birebir paralel olmalı ve örtük/aşırı simgeleştirilen/belirsiz kavramlar seçilmemelidir. Bu durum kavramların ve kavramlar arasındaki ilişkinin kurulmasında çeşitli güçlükler çıkarabilmektedir. “Berelson, içerik analizinin (1) objektif ya da nesnel, (2) sistematik, (3) kantitatif ya da niceliksel olmasını ve (4) açık içerik mesajları üzerinden yürütülmesi gerektiğini savunur” (Akbaş;1985:32).

3.GEDİZ DERGİSİNDE MANİSA KENT KİMLİĞİ BULGULARI

3.1. Hatuniye Camii ve Aynı Ali Türbesi

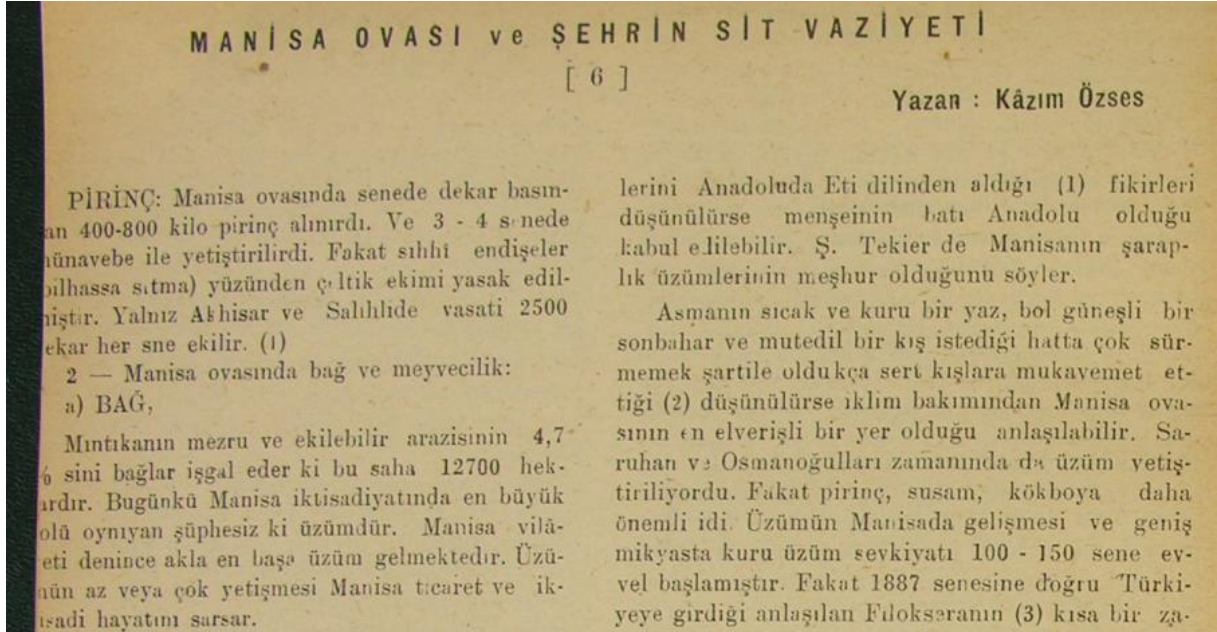

Manisa'nın eski camilerinden olan bu güzel eser, hicri 896, miladi 1490 yılında inşa edilmiştir. Burmalı ve zarif bir şekilde yapılmış olan minaresi, diğer cami minareleri arasında başka bir hususiyet taşımaktadır. Büyük kubbesi iki kemer ve iki lamba üzerine oturtulmuş, içeriden doğu tarafı zeminden 80 cm. ye kadar kaldırılmıştır. Bu mabedin bazı taş aksamında, Manisa'da pek bol olan Roma ve Bizans çağlarına ait sütun ve taşlardan istifade edilerek kullanılmıştır.

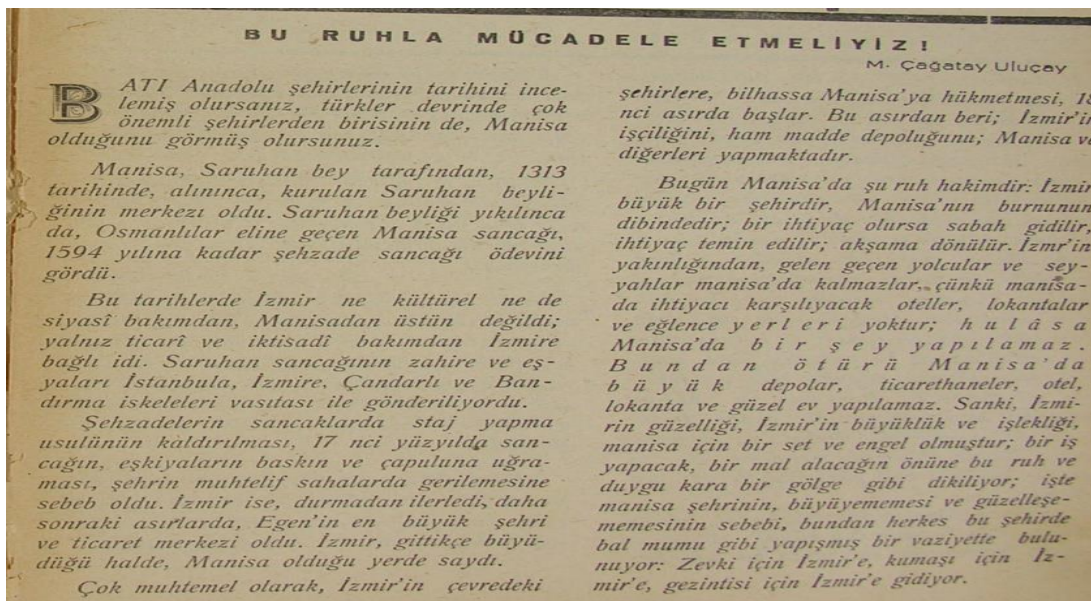
Aynı Ali, Aynı Ali Sultan, Aynı Ali Baba, adlarıyla, sicillerde adı geçen bu zatın şahsiyeti, hüviyeti hakkında bir biyografi neşredilmemiştir. Gerçi «Saruhan oğullar ve eserlerine dair vesikalar» adlı eserimizde bu zattan bir nebze bahsettik idiyse de hayat ve mahiyetini, buradaki malumat ve vesikalar; aydınlatacak mahiyette değildirler. Mehmet Tahir Bey de Osmanlı müelliflerinde, bu zatın, 17'nci asırda yaşayan, defterdar Aynı Ali Efendi olduğunu yazar ise de her ikisinin yaşadığı sene arasında en az 100 sene fark olduğundan, her ikisinin bir olmasına imkân yoktur.

3.2. Manisa Ovası

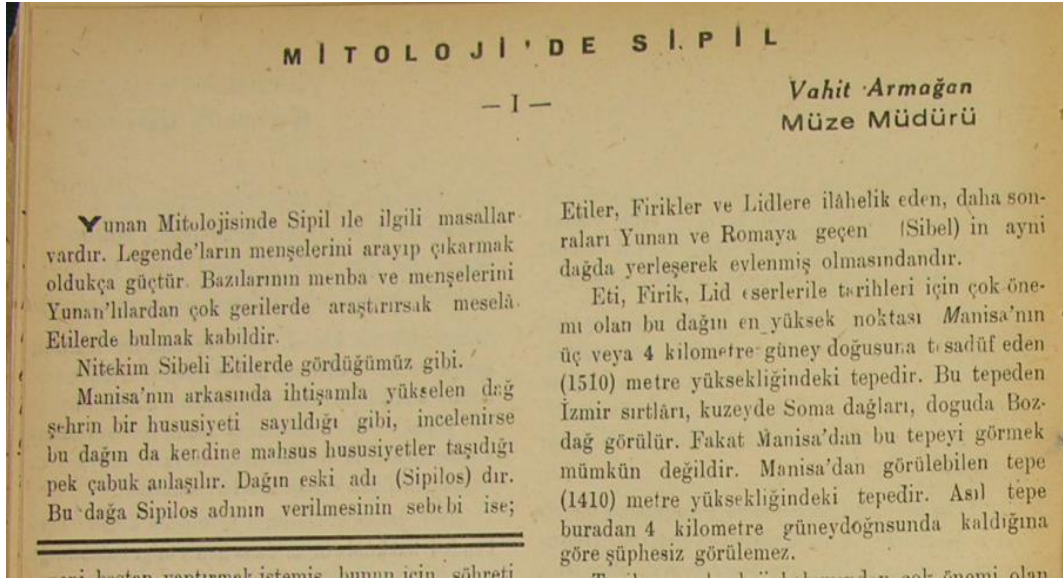
Manisa ovasında senede dekar başından 400-800 kilo piriñç alınırđı. Ve 3-4 senede münavebe ile yetiştirilirdi. Fakat sıhhi endişeler bilhassa sıtma) yüzünden çeltik ekimi yasak edilmiştir. Yalnız Akhisar ve Salihli'de vasati 2500 dekar her sene ekilir.

3.3. Manisa İzmir Rekabeti

Batı Anadolu şehirlerinin tarihini incelemiş olursanız, Türkler devrinde çok önemli şehirlerden birisinin de Manisa olduğunu görmüş olursunuz. Manisa, Saruhan Bey tarafından, 1313 tarihinde alınınca, kurulan Saruhan beyliğinin merkezi oldu. Saruhan beyliği yıkılınca da Osmanlılar eline geçen Manisa sancağı, 1594 yılına kadar şehzade sancağı ödevini gördü. Bu tarihlerde İzmir ne kültürel ne de siyasi bakımdan, Manisa'dan üstün değildi; yalnız ticari ve iktisadi bakımdan İzmir'e bağlı idi. Saruhan sancağının zahire ve eşyaları İstanbul'a, İzmir'e, Çandarlı ve Bandırma iskeleleri vasıtası ile gönderiliyordu. Şehzadelerin sancaklarda staj yapma usulünün kaldırılması, 17'nci yüzyılda sancağın, eşkıyaların baskın ve çapuluna uğraması, şehrin muhtelif sahalarda gerilemesine sebep oldu. İzmir ise, durmadan ilerledi, daha sonraki asırlarda, Ege'nin en büyük şehri ve ticaret merkezi oldu. İzmir, gittikçe büyüdüğü halde, Manisa olduğu yerde saydı.

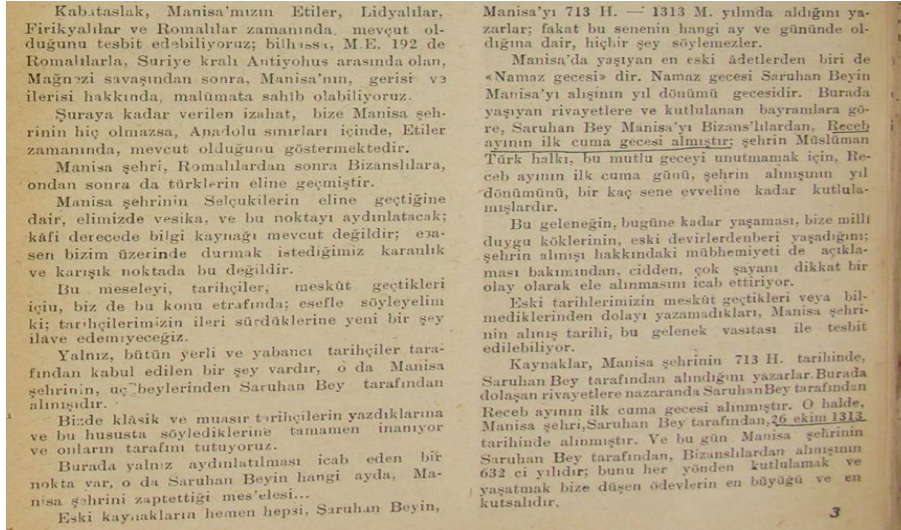
3.4. Spil Dağı

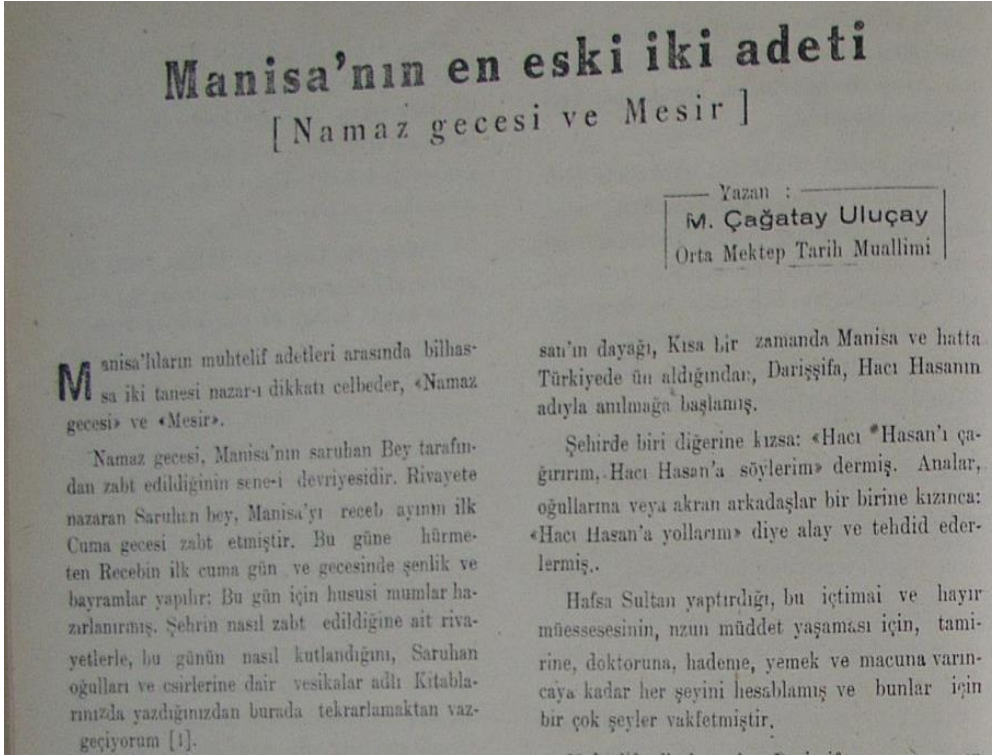
Yunan Mitolojisinde Sipil ile ilgili masallar vardır. Legende'lerin menşelerini arayıp çıkarmak oldukça güçtür. Bazılarının memba ve menşelerini Yunanlardan çok gerilerde araştırırsak mesela Etilerde bulmak kabildir. Nitekim Sibeli Etilerde gördüğümüz gibi. Manisa'nın arkasında ihtişamla yükselen dağ şehrin bir hususiyeti sayıldığı gibi, incelenirse bu dağın da kendine mahsus hususiyetler taşıdığı pek çabuk anlaşılır. Dağın eski adı (Sipilos) dır. Bu dağa

Sipilos admin verilmesinin sebebi ise; Etiler, Firikler ve Lidlere ila helik eden, daha sonraları Yunan ve Roma'ya geçen (Sibel) in aynı dağda yerleşerek evlenmiş olmasındandır.

3.5. Namaz Gecesi ve Mesir Macunu

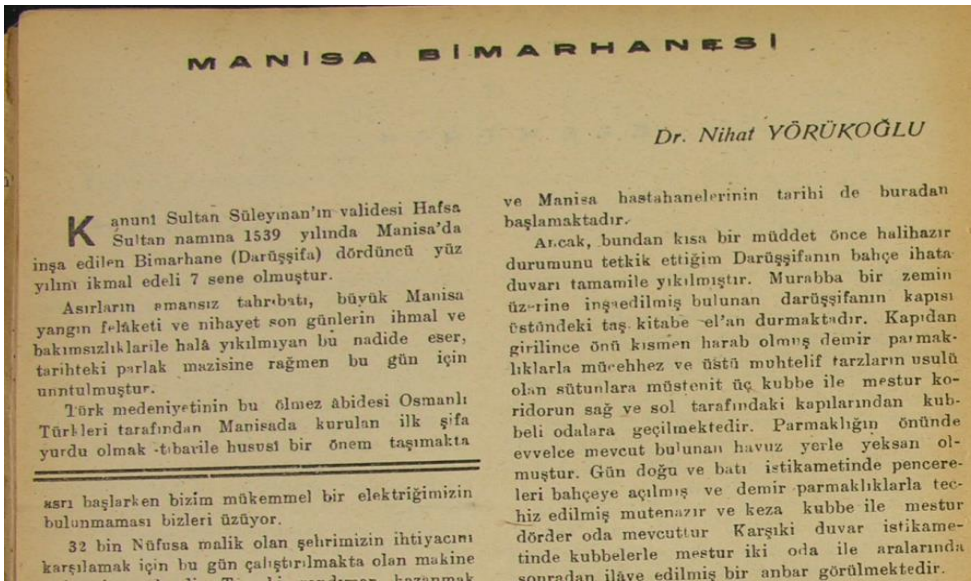

Kabataslak, Manisa'nızın Etiler, Lidyalılar Firikyallılar ve Romalılar zamanında mevcut olduğunu tespit edebiliyoruz; bilhassa, M.E. 192 de Romalılarla, Suriye kralı Antiyohus arasında olan, Mağnezi savaşından sonra, Manisa'nın, gerisi ve ilerisi hakkında, malumata sahip olabiliyoruz. Şuraya kadar verilen izahat, bize Manisa şehrinin hiç olmazsa, Anadolu sınırları içinde, Etiler zamanında, mevcut olduğunu göstermektedir.

Manisalıların muhtelif adetleri arasında bilhassa iki tanesi nazarı dikkati celbeder, «Namaz Gecesi» ve «Mesir». Namaz gecesi, Manisa'nın Saruhan Bey tarafından zabt edildiğinin sene-i devriyesidir. Rivayete nazaran Saruhan Bey, Manisa'yı recep ayının ilk cuma gecesi zabt etmiştir. Bugüne hürmeten Recebin ilk cuma gün ve gecesinde genlik ve bayramlar yapılır: Bugün için hususi mumlar hazırlanır. Şehrin nasıl zabt edildiğine ait rivayetlerle, bugünün nasıl kutlandığını, Saruhan oğulları ve esirlerine dair vesikalar adlı Kitaplarımızda yazdığımızdan burada tekrarlamaktan vazgeçiyorum.

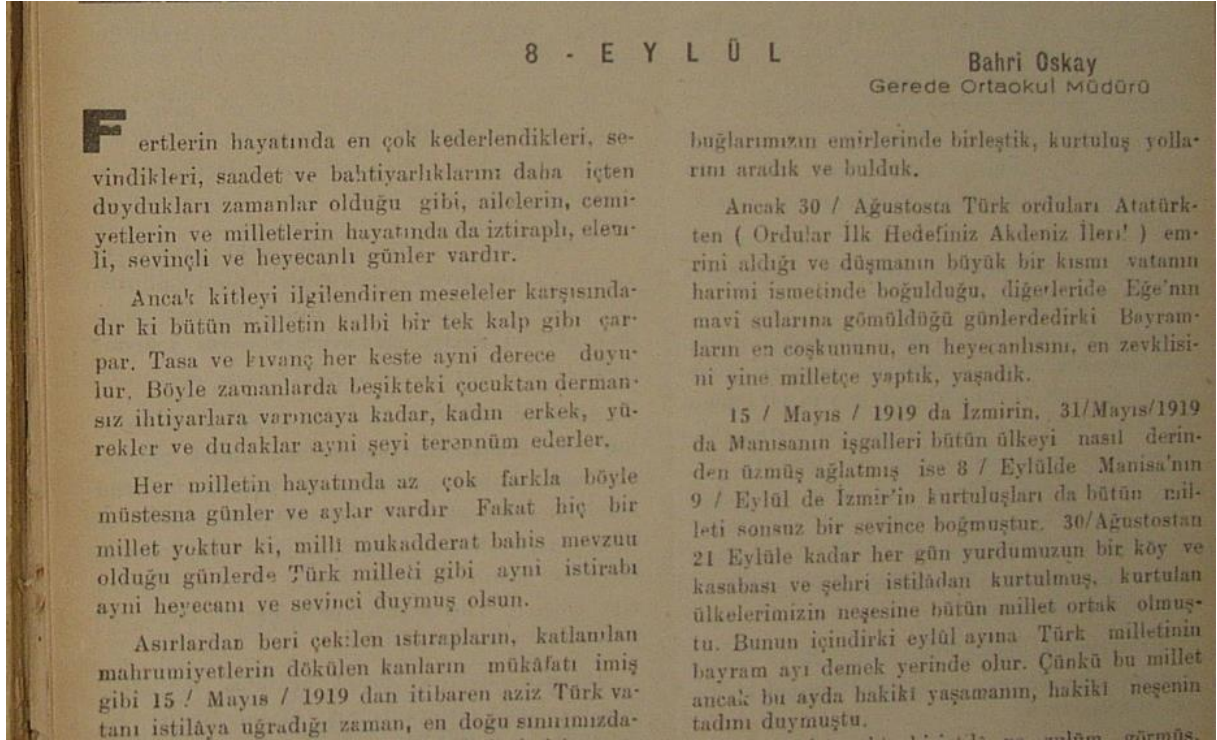
3.6. Bimarhane

Kanuni Sultan Süleyman'ın validesi Hafsa Sultan namına 1539 yılında Manisa'da inşa edilen Bimarhane (Darüşşifa) dördüncü yüz yılını ikmal edeli 7 sene olmuştur. Asırların amansız

tahribatı, büyük Manisa yangın felaketi ve nihayet son günlerin ihmâl ve bakımsızlıklar ile hala yıkılmayan bu nadide eser, tarihteki parlak mazisine rağmen bugün için unutulmuştur.

3.7. Manisa'nın Kurtuluş Günü 8 Eylül

Fertlerin hayatında en çok kederlendikleri sevindikleri, saadet ve bahtiyarlıklarını daha içten duydukları zamanlar olduğu gibi, ailelerin, cemiyetlerin ve milletlerin hayatında da ızdıraplı, elemli, sevinçli ve heyecanlı günler vardır. Ancak kitleyi ilgilendiren meseleler karşısındadır ki bütün milletin kalbi bir tek kalp gibi çarpar. Tasa ve kıvanç her keste aynı derece duyulur, Böyle

zamanlarda beşikteki çocuktan dermansız ihtiyarlara varıncaya kadar, kadın erkek, yürekler ve dudaklar aynı şeyi terennüm ederler. Her milletin hayatında az çok farkla böyle müstesna günler ve aylar vardır fakat hiçbir millet yoktur ki, milli mukadderat bahis mevzuu olduğu günlerde Türk milleti gibi aynı istirabı aynı heyecanı ve sevinci duymuş olsun.

3.8.

Ulu

Camii

Ulu Cami Manisa'nın en eski Camiidir. Evliya Çelebi Saruhan Bey Camii diye zikre ederse de tabii yanlıştır. Bu mabet şehrin güneyinde Sandık kale tepesinin yamacında kain bir mevkide yapılmıştır. Caminin bulunduğu mahalle eski tip evlerle doludur, Buradan bir parça yukarı çıkılınca eski Manisa kalesinin dış duvarı bakiyelerile karşılaşılır. Caminin kuzey ciheti şehre hakim bir saatlik 1 mail teşkil eder. Burası şimdi ağaçlandırılmıştır. Yakında güzel ve havadar bir park olacaktır.

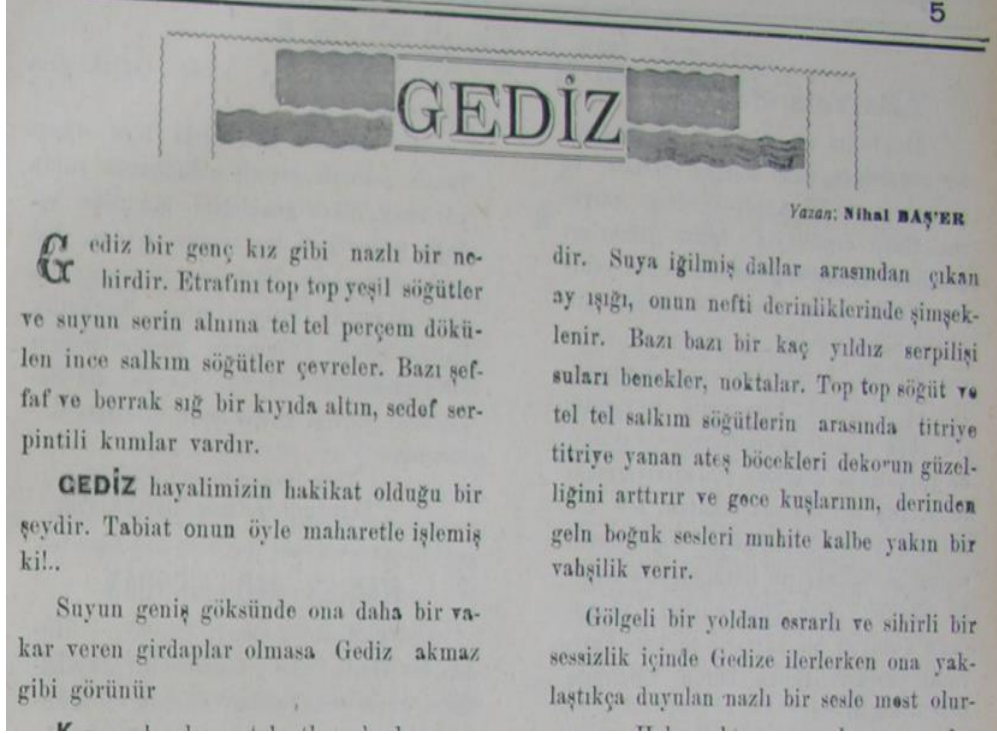

3.9. Muradiye Camii

966 H — 1559 Miladi yılında Selimin Karaman'a gitmesinden sonra Manisaya, oğlu Akşehir Mutasarrıfı Muradın, vali olduğunu görmekteyiz. Selimin oğlu Murat padişah oluncaya kadar Manisa'da kaldı. Bu müddet zarfında sevdiği Manisaya birtakım hayırların yapılmasını emretti. Bunların en önemlileri Muradiye camii, medresesi, imareti... Sultanların Manisa'da yaptığı camiler içinde — hatta Manisa'da bulunan diğer bütün camiler arasında- en güzel ve nefisi şüphesizki III üncü Muradın yaptırdığı Muradiye camiidir. Bugüne kadar bu camiın yapılışı hakkında bilgilerimiz hem az ve hemde birtakım rivayetlerden ibaretti. Halk arasında dolaşan rivayetlere nazaran Muradiye'yi büyük türk mimarı Sinan yapmıştı. Merhum Ahmet Refik'te yazdığı mimar Sinan Adlı eserde, Muradiyenin Sinan tarafından yapıldığını yazıyor ve bu camii Sinan mimarlarından Mehmet ve Mahmut ağaların inşa ettiklerini söylüyor.

3.10. Gediz Nehri

Gediz bir genç kız gibi nazlı bir nehir. Etrafını top top yeşil söğütler ve suyun serin alınma tel tel perçem dökülen ince salkım söğütler çevreler. Bazı şeffaf ve berrak sığ bir kıyıda altın, sedef serpintili kumlar vardır. Gediz hayalimizin hakikat olduğu bir şeydir. Tabiat onun öyle maharetle işlemiş ki!..

KAYNAKÇA

1. Akbaş, Ayşe (1985). Stereotypic Image of Turkish Politicians In Three National Newspapers. Ankara: Unpublished Postgraduate Thesis.
2. Can, N. 1999. Kent Kimliği. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
3. Çizgen, N. (1994). Kent Kültürü Nedir. Varlık Dergisi. (1036): 8- 13.
4. Çöl, Ş. 1998. Kentlerimizde kimlik sorunu ve günümüz kentlerinin kimlik derecesini ölçmek için bir yöntem denemesi. Yüksek lisans tezi (basılmış). Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
5. Güley, K., (2001), Kent Kimliği Değişim Sürecinin Gazimusa Örneğinde İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, İstanbul
6. Lynch, K. 1960. The image of the city. The MIT Press, Cambridge.
7. Keleş, R. (2008). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi
8. Şimşir, İsmail. Nitel Analiz Teknikleri. Yayımlanmamış Ders Notları. Erişim Tarihi:28.04.2011 web.sakarya.edu.tr/~skuyucu/sunum/ismail.ppt.
9. Tavşancıl, Ezel & Aslan, Esra (2001). İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
10. Önem, B., (2004), Çevre Algılama ve Kentsel Kimlik: Haliç Üzerine Bir Yöntem Önerisi, Doktora Tezi, İTÜ İstanbul
11. Tekeli, İ. 1991. Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler. Kent Planlaması Konuşmaları. TMMOB Mimarlar Odası Yayını, s. 79-88, Ankara.
12. Özer, M. N. 1998. Planlı ve tasarlı yaşam alanlarının kent kimliği üzerindeki etkileri, Antalya örneği. Yüksek lisans tezi (basılmış). Gazi Üniversitesi, Ankara.
13. Gediz Dergileri Arşivi, Manisa İl Halk Kütüphanesi.

MERHUM VEZİR HÜSEYİN PAŞA’NIN ZEVCESİ KAMER HATUN’UN ‘MEKTEP VAKIFNÂMESİ’

Doç. Dr. Rümeyza KARS
Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi

e-
mail:rumeysakars@nevsehir.edu.tr
ORCID-ID: 0000-0001-5176-1107

ÖZET

Vakıf müessesesi, esas itibarıyla dinî, sosyal, kültürel ve ekonomik gaye ile hayır işlerine adanan ve bu amaçla ortaya çıkan bir oluşumdur. Farklı türleri bulunmakla beraber bunlar içerisinde yer alan Para vakıflarının sermayesi nakit paradan oluşan vakıflardır. Para vakıflarında vakfa konu olan ana sermaye muhafaza edilmekte, para farklı biçimlerde işletilerek gelir elde edilmekte ve bu gelir vakfiyede öngörülen hizmetlerin finansmanında kullanılmaktadır. Buradan maksat, para vakıflarının tesis edilen hayır müesseselerinin sürdürülebilirliğine olan katkıları mesabesinde. 16. yüzyılda kurulduğu bilinen bir para vakfı örneği olarak bu çalışmada ele alınan konu, Merhum Vezir Hüseyin Paşa'nın zevcesi Kamer Hatun'un kurduğu bir mektep vakfının incelenmesine yönelik olacaktır. Kamer hatun hayattayken bir mektep vakfı kurmuş ancak hükmünü icra edemeden vefat etmiştir. Vefat etmek üzereyken aile efradına mirasından belli bir meblağın bu husus için ayrılmasını vasiyet etmiş ve vefatı üzerine vasiyetinin icrası için evlatlarının girişimi söz konusu olmuştur. Kamer Hatun'un mirasından vakfedilen meblağın kullanım şartlarını da içeren bir vakıfnâme düzenlenmiştir. Bu durumda mektep vakfına tahsis edilen nakit paranın işletilme süreci ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Para Vakfı, Vakıfnâme, Mektep

'School Foundation' of Kamer Hatun, Wife of the Late Vizier Hüseyin Pasha

ABSTRACT

The foundation institution is an organization that is essentially dedicated to religious, social, cultural and economic purposes and charitable works and has emerged for this purpose. Although there are different types, cash foundations are foundations where some or all of the founding capital consists of cash. In cash foundations, the capital subject to the foundation is preserved as it is, the money is used in various ways to generate income, and this income is used to finance the services stipulated in the foundation charter. The purpose here is the contribution of cash foundations to the sustainability of established charitable institutions. As an example of a cash foundation known to have been established in the 16th century, the subject addressed in this study will be aimed at examining a school foundation founded by Kamer Hatun, the wife of the late Vizier Hüseyin Pasha. Kamer Hatun founded a school foundation while she was alive, but died before she could carry out her ruling. When he was about to die, he made a will to his family members to allocate a certain amount from his inheritance for this purpose, and upon his death, his children attempted to execute his will. A foundation charter was prepared, including the terms of use of the amount donated from Kamer Hatun's inheritance. In this case, the process of operating the cash allocated to the school foundation will be discussed.

Keywords: Money Foundation, Foundation, School

GİRİŞ

İslam Medeniyetinin önem verdiği hayrî bir müessese şeklinde oluşturulan vakıf, ‘durmak; durdurmak, alıkoymak’ gibi sözlük anlamlarına karşılık gelmektedir. Ayrıca ‘bir malın sahibi tarafından dinî, sosyal ve hayrî bir amaç için ebedi olarak tahsis edilmesi’ şeklinde de terim olarak tanımlanmaktadır. (Günay,2012,s.475) Bir vakıf eserin zuhura gelebilmesi için fakihlerin de üzerinde önemle durdukları temel unsurlar şunlardır; *vakıf işleminin beyanı(siga); vakıf kurucusu (vâkıf); bağışlanan mal(mevkuf); ve vakıftan kimlerin yararlanacağı bilgisinin yer aldığı (mevkûfün aleyh)*” . (Ballar, 2008: s. 25; Ertem,1999,s.111).

Vakıflar, tarihî süreçte toplumsal dayanışmanın güzel bir örneğini oluşturmuşlardır. Belli bir amaç üzerine vakfi kuran kişiye *vâkıf*, vakfettiği mal varlığına ise *mevkuf* denilmektedir. Vakıf, aslında hukukî bir sözleşme niteliğinde olup zamanla vakfa gelir sağlayan akar ve hayır işlerine ayrılmak üzere oluşturulan hayır kuruluşun belirtmek için de kullanılmıştır.(Yediyıldız,1999,s.30) Vakıflar aracılığıyla vâkıf, ihtiyacından fazla mal varlığını döner sermaye mantığıyla kamu yararına kullanılmak üzere hem gereksiz harcamaların önlenmesini sağlamakta hem de ekonomiye katkıda bulunmaktadır. (Şahin,1986,s.237; Güzel,1988,s.396-97). Nitekim, Osmanlı döneminde vakıflar belirli şartlar altında oluşturulur ve vakfın kuruluşu mahkeme kayıtlarına yani Şer’iye sicillerine kaydedildikten sonra kesin bir hâl alırdı. Şöyle ki vâkıfın mülkünden bağışladığı malın sahip olduğu nitelik ve miktarını ve bunların nasıl kullanılacağını, masraf ve harcamalarının hangi kaideler odağında yapılacağını gösteren ve kadının vakfa dair hükmünü içeren vakfiye/ vakıfnâme adlı bir nevi vakıf senedi niteliği taşıyan bir belgenin bu esaslara göre hazırlanması gerekmektedir. (Ertem,s.111-112) İslâm hukukunda vakıf işlemi sözlü bir hukukî kaideye bağlı olarak gerçekleşir. Bahsi geçtiği üzere usulüne uygun biçimde kurulup hâkimin hükmüyle onaylanan ve vasiyet şeklinde ölüm olayının gerçekleşmesi durumunda yapılan, oluşum amacına uygun olarak da kendisinden yararlanılmaya başlanan vakıflar, İslam hukukçularının görüş birliği ile bağlayıcılık kazanırdı. (Akgündüz,1988,s.87)

Vâkıf olan kişi farklı şekillerde vakfını kurabilirdi. “Bunlardan ilki; tescil yoluyla; vâkıf, kadıya başvurarak bir vakıf kurmak istediğini bildirir. Kadı istenen şartlarda bir sorun olmadığı takdirde şahitlerin huzurunda vakfın kuruluşunu onaylardı. İkincisi, vasiyet etme yöntemiyle; vâkıfın, ölmeden önce vakıf oluşumunu varislerine vasiyet etmesi şeklinde kurulan vakıftır. Mirasçıları yoksa mal varlığının tamamı, varsa 3/1’ini vasiyet üzerinden vakf edebilirdi. Üçüncü bir yöntem olarak da vâkıf, bizzat kendisi; mülkü olan bir arsada cami yaptırıp, burada ezan okutturarak hem kendisi hem de halkın bu camide namaz kılmasına imkan sağladığı takdirde bu cami vakıf eser halini alır.” (Kazıcı,2014,s.46)

Bir Vakfın kurulabilmesi için öncelikle bir kurucuya yani Vâkıfa sahip olması gereklidir. mümkündür. Bir kişinin vâkıf olabilmesi için bazı niteliklere sahip olması şarttır. İslâm hukukçularının bu konudaki görüşlerinden hareketle, *vâkıfın, “temlik ve teberruya ehil olması yani âkil bâliğ, reşid, hür ve hacir altına alınmamış bulunması”* gerekir. Benzer şekilde vakıf konusu olan malın da niteliğinin açık bir biçimde belirtilmiş olması gerekmektedir. (Furat, 2012,s.66-82) Vakfedilecek malda ayrıca şu şartlar da aranmaktadır. Öncelikle vakfedilecek mal, vâkıfın mülkü olmalı, vakfolunan malın ev, dükkan, arsa, ağaç türevinde gelir getirme

potansiyeli yüksek birer akar hükmünde bulunması yani vakıf, ebedî amaçla oluşturulmalı ve bu vakıftan faydalanacak olan kişiler belirli olmalıdır. (Kazıcı,s.44; Yediyıldız,1999,s. 496) Bunun yanında vakfin amacının sürekli ve belirli bir niteliğe sahip olması da gerekli görülmüştür. Vakfin sürekliliği için, vakfedilen gelir kaynakları da sürekli olmalıdır. (Erkilet,1994:s.85). Hayratın idamesi onun aynı zamanda düzenli surette işlenmesini sağlayan menkul ve gayrimenkul içerikli gelir kaynaklarına sahip olmasına bağlıdır. Bunlara “*asl-ı vakf*” bir diğer ifade ile “akar” deniliyordu.(Yediyıldız, 2012,s.480) Akar, yani gelir kaynağı vakfin devamını sağlayan bir araç; Hayrat vakfin ne gaye ile kurulduğunu; vakfiye bir diğer ifade ile vakıfnâme kuruma işlerlik kazandıran hukukî bir işlemi ihtiva ediyordu. Vakıf hizmetlerinin yürütülebilmesi açısından vakfa tahsis edilen bu türden mal varlıklarının vakfa sağladığı yarar vakfin amacını gerçekleştirecek faaliyetleri yürütecek seviyede olmalıdır. Bu yetki ile vakfi kuran kişi belirlenen şartlar üzerinden kurduğu vakfin amacını belirleyebilme salahiyetine sahiptir. (Akbulut, 2007:s. 62).

“Vakfin menfaatlerinin ait bulunduğu cihete yani vakıftan yararlanması öngörülen topluluklara “masraf-ı vakf”, “*mevkûfün aleyh*,” “*meşrûtün leh*,” gibi adlar verilmektedir. Mevkûfün aleyh, genel olarak vakıflarda fakirler, hastalar, muhtaçlar, talebeler gibi genel bir nitelik belirtilerek zikredilmektedir. (Günay,s.479) Bazen mevkufun aleyh kapsamında evladların da bulunduğu görülmektedir. Bu tür vakıflara zürri vakıf adı verilmektedir. Bu bağlamda vakıf evladı, vâkıfın çocuklarını veya soyunu ifade etmek için kullanılan hukuki bir tabirdir. Esas itibarıyla vakıf evladı olarak bahsi geçen şahıslar, vakfin kuruluş vesikasında açıklanan şartları sağlayan kişilerden oluşmaktadır. Bazı vakıflarda mektep talebelerinin Kur’an-ı Kerim okumasına tahsis edilen meblağlara rastlanmaktadır. Bu tür hayrî vakıflarda mütevellilik vazifesinin ekseriyetle vâkıfın evlatlarına intikal ettiği beyan edilir. Vakıf gelirlerinin idamesi için bu vazifenin özenle yürütülmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Vâkıfın vefatından sonra yöneticilik vazifesi oğluna-kızına, sonra ondan olma evlâdına ve evlâd-ı evlâdına...şeklindeki şartlarla belirtilmiştir. (Mengüç, 2021, s.595-96). Bir vakfin nasıl yönetileceği vakfedilen maldan kimlerin hangi esaslara göre yararlanacağı *vakıfnâmesinde* açıkça izah edilmelidir. Vakfedilen mal kamu malı niteliğinde olduğu için hiçbir surette hibesine,satışına özel mülke dönüştürülmesine müsaade edilmez. Vakıf mallarının işletilmesi ve kiraya verilmesi vakfiyedeki şartlara göre ve belirli bir fiyat üzerinden yapılır. (Türkoğlu,2013:196) Usulüne uygun olarak oluşturulan bir vakfin kuruluş amacına hizmet edebilmesi için vakfiyesinde belirlenen koşullara harfiyyen uyulması ve vakfin menfaatinin özenle korunması, tamiratının gerektiği ölçüde yapılması, uygun şartlarla işletilmesi ve netice itibarıyla elde edilen gelirin hak sahiplerine dağıtılması gerekir. Vakıfla ilgili bu hizmetler ve diğer hükümler esas itibarıyla vakıf görevlileri tarafından yürütülmektedir. İslâm hukukundaki şer’î kaideler ve vakfiye şartlar esas alınarak vakfi idare etme yetkisine “*velâyet*” ya da “*tevlîyet*” adı verilmektedir. (Yediyıldız,2012,s.485) Bu maksatla görevlendirilen kişiye “*mütevelli*” veya “*nâzır*” denilmektedir. Vakıf üzerinde velâyet hakkına sahip olanların kimlerden oluştuğu, bunların hak ve yetkilerinin niteliği, görev süresinin son bulması veya devredilmesi, geçici veya sürekli olarak yeni mütevellinin tayini, vakıfla ilgili birtakım görevler, vakıf gelirlerinin taksim edilmesi, vakıf idaresinin denetimi, vakıfla ilgili davalar ve bunlarda zaman aşımı gibi konulara genel fıkıh eserlerinde ayrıntılı biçimde yer verilmiştir. Mütevellinin vazifesinde kalması ise vakfin menfaatlerini koruyup gözetmesi şartıyla geçerli

sayılmıştır. (Furat,s.84)Aksi takdirde görevden azli sağlanmış ve yerine yeni görevlendirmelerde bulunulmuştur.

Vakıflar, oluşumlarına göre bir kaç farklı şekilde sınıflandırılabilir. Vakıf eserden kimlerin yararlanacağını göstermesi açısından doğrudan hayır amacıyla kurulan ve yararlananları fakirler, yolcular, öğrenciler gibi genel bir nitelendirme ile belirlenen kişileri kapsayan *hayrî vakıflar ve vakıftan yararlanacak kişilerin vakfedenin akrabalarından* meydana geldiği ve fakirlerin yararlanması bunların ortadan kalkması şartına bağlandığı vakıflara *zürri/evlatlık/ehlî* vakıf denilmektedir. (Yediyıldız,1999,s.481; Günay,s.478) Kendilerinden yararlanılma şekillerini esas alan vakıflar ise *aynı ile faydalanılanlar* yani cami, mescit, medrese, mektep,han, çeşme,köprü gibi herkesin kullanımına açık olan vakıf eserlerdir. *Aynı ile faydalanılmayanlar* imaret, hastane ve yetimhâne gibi sadece ihtiyaç sahiplerinin yararlanabileceği kurumlardır. Bu tür vakıflar kendilerinden doğrudan değil de gelirleri sayesinde yararlanan vakıflardır. Bu suretle vakıf için ihtiyaç duyulan sermaye, vakfın işletilmesiyle elde edilir. Gelirinden yararlanan arsa, bağ,bahçe,bostan,arazi, maden ocağı işletmeleri gibi vakıf mallar “*müstegallât*” şeklinde tanımlanırken çarşı, han, ev gibi mallar da “*müsakkafât*” olarak tanımlanmaktadır. (Akyıldız ve Abay, 2017,s. 144) Vakıflar, bağış şekline göre ise *menkul ve gayri menkul* olarak sınıflandırılmışlardır. Gayri menkul vakıflar, kira getiren bir mülkün vakıf için bağışlanmasını içerir. Vakfedilen maldan elde edilen yıllık kira bedeli gayrimenkul vakfının sermayesini oluşturur. (Kazıcı,s.110-115; Akgündüz,2000,s.85) Yıllık gelirin yüksek olduğu böylesi bir malvarlığına sahip olan vakıf, uzun asırlar boyunca işlevini sürdürebilir. Ayrıca sadece nakit sermaye ile de vakıf kurmak mümkündür. Bu tür vakıflar para vakıfları olarak adlandırılırdı. Bu durumda, bağışlanan nakit para yatırıma dönüştürülerek elde edilen gelir vakfın belirlenen amaçlarına uygun olarak kullanılmak üzere ayrılırdı.(Kazıcı,s.114) Gayrimenkul Vakıfları ise şu şekilde işlemekteydi. Sermayeleri han, çarşı dükkanları, hamamlar ya da başka tür kira oluşturan emlak olduğu şehir merkezlerinde, ya da ekilebilir arazi şeklinde olduğu kırsal alanlarda vakfedilirlerdi. (Akgündüz,s.390)

Menkul /Nukud gibi adlandırmaları da bulunan Para vakıfları, üç şekilde nemalandırılır. *Bidâa*, kârın tamamının sermaye sahibine ait olduğu; *müdârebe* ise kârın anlaşmaya göre taksim edildiği emek-sermaye şirketleridir. Ancak sermaye batabileceğinden, bu iki usul risklidir. Bu sebeple daha güvenli bir yöntem geliştirilmiştir. O da *muamele-i şer’iyye’dir*. Burada kredi ihtiyacı olan kimseye, istediği para, borç olarak verilir. Ayrıca kalem, mendil, kitap gibi ucuz bir mal, yüksek fiyatla veresiye satılır. Bu fazlalığa faiz denir; ama bu, şeriatin men ettiği ribâ değildir. (Ekinci, 2020,s.1-6)

Osmanlı’da bir bölgeden alınan özellikle nakdî avarıza karşı o yerin hayırseverlerinden veya zenginlerinden para toplamak suretiyle vergilerin ödenmesi için kurulmuş para vakıfları/ Avarız vakıfları bulunmaktadır. Bu vakıfların geliri ile halka bir sorumluluk yüklenmeden avarız bu kuruluşlardan ödenmiştir. Bu vergileri ödemekte güçlük çeken maddi imkanı yetersiz halka akar veya para olarak oluşturulan avarız sandıkları tahsis edilir. Belirlenen akarların yıllık gelirinden elde edilen paraların ise işletilmesiyle ihtiyaç sahiplerine yardım yapılır, böylece ana kaynağa dokunulmamış olurdu. Az bir miktar faiz karşılığı borç para isteyenlere de borç verildiği vakidir. Vergilerin ödenmediği yıllarda veya vergilerden artan para ile mahalli amme

hizmetleri, yardımlaşma gibi amaçlar için de ilgili meblağ kullanılmıştır.(Sahillioğlu,1991, s. 108-109.)

Osmanlıların resmi mezhebi Hanefî mezhebinde, mezhep imamı İmam-ı azam Ebu Hanîfe ve İmam Ebu Yusuf'a göre para vakfı kurmak esasen uygun görülmemiştir. Çünkü bu iki imama göre, ancak gayri menkuller ve vakfedilmesi hakkında hüküm bulunan menkuller vakfedilebilir. Mezhebin diğer imamı İmam Muhammed Şeybânî'ye göre, vakfedilmesi insanlar arasında örf niteliği taşıyan menkuller vakfedilebilir. Para vakfı da bu türden kabul edilmektedir.. Mezhebin dördüncü imamı İmam Züfer de para vakfına açıkça cevaz vermiştir. (Ekinci,s.6) Dolayısıyla vakıf kuruluşunda bizzat fakihlerin görüşü esas alınarak vakfın caiziyetine karar kılındığı görülmektedir. Bu suretle Para vakıfları yoluyla, halkın kredi ihtiyacı karşılandığı gibi, ilim adamları da maddi olarak destekleniyordu.

Kamer Hatun tarafından kurulan sıbyan mektebine ait vakıfnâme incelendiğinde bahsi geçen vakıf şartlarına riayet edildiği açıkça görülmektedir. Bu vakfın işlerliğini sağlama maksadıyla ilgili mirastan belli bir meblağ para vakfı olarak ayrılmış ve gerekli hususlar ayrıntılı bir surette ele alınmıştır. Merhum Vezir Hüseyin Paşa'nın zevcesi Kamer Hatun bina ettirdiği mektebin vakfını tahakkuk ettirmeden vefat ettiğinden merhumenin oğlu Mahmud Bey ve kerimesi Hatice Hatun ve Kamer Hatun'un diğer zevci Mustafa Paşa'dan olan oğlu Mehmed Bey ile Ahmed Bey ve kızları Ayşe ve Safiye hatunlar validelerinin niyet ve vasiyetlerini yerine getirmek üzere muhalledatından 340.000 akçe ifraz ederek bu paranın neması ile ruhu için 20 hafızın kur'an okuması, bina edilen mektebin masraflarının ödenmesi vesair şartlara vakfın idare edilmesi hakkında vakıfnâme suretinin içeriği çalışma kapsamında değerlendirilecektir. (BOA,TS.MA.d.6956,H.01.07.996/27.05.1588,v.1a-11a)

Buradan hareketle Mektep, Abbâsîler devrinde "küttâb" adıyla anılan Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlılarda "sıbyan mektebi" olarak bilinen bir eğitim kurumudur. Osmanlılar zamanla bu tip mektepleri "dârü'tta'lim, dârü'lilm, muallimhâne, mahalle mektebi, taş mektep, mekteb-i ibtidâiyye" gibi adlarla da anmışlardır. Bu mekteplerin hocalarına "muallim", yardımcılarında "halife/kalfa" denilmiştir. Sıbyan mekteplerine başlama yaşı dört-altı arasında olurdu. (Baltacı, 2004,s.6-7) Ders sırasında hoca minder üzerine, öğrenciler ise bir halka oluşturarak yere, genellikle hasır serilmiş döşemenin üstüne oturur, rahle üzerine konulan kitapları okurlardı. (Ahunbay, 2004,s.7-9)

Çalışmada bahsi geçen sıbyan mektebinin kurucusu olan Kamer Hatun 16. yüzyılda İstanbul'da yaşayan bir hayırseverdir. Babasının adı Abdurrahman annesinin adı Hatice'dir. İki kez evlilik gerçekleştirmiştir. Bu evliliklerden 3 kız 3 erkek evladı dünyaya gelmiştir. (BOA,TS.MA.d.6956,H.01.07.996/27.05.1588,v.1a-1b)

Eşlerinden merhum Vezir Hüseyin Paşa: Aslen Kütahyalı olup Lala Hüseyin Paşa olarak da bilinmektedir. II. Selim'in Kütahya'da sancakbeyi olarak bulunduğu esnada lalası olarak yanında yer almıştır. II. Selim padişah olduğunda Hüseyin Paşa'yı Anadolu beylerbeyi

yapmıştır. 1566-67’de Konya ve Kıbrıs valiliklerine getirilmiş daha sonra Rumeli valisi ve son olarak da kubbe veziri olarak görev yapmıştır. (Varlık,1988,s.240-242) Çok sayıda vakıf eser bina etmiştir. Hatta arşivde hanımı Kamer Hatun ile birlikte kurdukları bir vakıf esere dair bilgi de bulunmaktadır. (BOA, C.EV..330-16774,h.24.08.1231) Kamer hatunun ilk eşi olup bu evlilikten oğlu Mahmud Bey ve kızı Hatice Hatun dünyaya gelmiştir. (BOA,TS.MA.d. 6956, H.01.07.996/ 27.05.1588,v.1b)

Diğer eşi olan Merhum Mustafa paşadan ise *hassa beylerbeyi iken vefat eden....* şeklinde bahsedilmektedir. (BOA,TS.MA.d.6956,H.01.07.996/27.05.1588,v.2a) Mehmed Süreya, Sicil-i Osmanîsi’nde Mustafa Paşa’nın bahsi geçen tarihlerde yaşamış olduğunu, Enderûn’da yetişerek odabaşı olup II. Selim devrinde Cezayir ve sonra Trablusgarp Beylerbeyi olduğunu 982/1574’te Halku’l-vâd seferine katıldıktan bir süre sonra vefat ettiğini belirtir.(Süreya-IV,1996,s.375) Kamer hatunun ikinci eşi olup bu evlilikten oğulları Mehmed Bey ile Ahmed Bey ile kızları Ayşe ve Safiye hatunlar dünyaya gelmiştir. (BOA,TS.MA.d.6956,H.01.07.996/27.05.1588,v.2a)

1.Kamer Hatun’un Mektep Vakıfnâmesi Sureti

a. Künye bilgileri

Eser adı: Kamer Hatun’un Mekteb-i İbtidaiyye Vakıfnâmesi

Yer numarası: BOA-TSMA.d.6956

Yaprak sayısı: 1a-11a

Kütüphane: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi-İstanbul

Koleksiyon: Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Koleksiyonu

Konu: Vakıfnâme

Dil: Türkçe

Genel notlar: Kamer Hatun’un Mektep Vakıfnâmesi Suretidir. Vakıfnâme, H.01.07.996/

M. 27.05.1588 tarihinde yazılmıştır.

b.Vakıfnâme Sureti

Vakıfname, vakfın tüzüğü hükmünde şartlarına riayeten oluşturulmuştur. *Giriş(dibace, mukaddime)* kısmıyla başlamaktadır. Bu kısımda cenab-ı hakka ve Peygamberine yönelik övgü dolu sözlere “*Emsali bulunmayan, yüceliğinin sınırı olmayan, her türlü kusurdan münezzeh olup alemin yaratıcısı ve rızıklandırıcısı , kainatı yoktan var edip insanı en güzel yaradılışla yaratan ve hayrat yoluyla bizi hidayete kavuşturan Allah’a hamd olsun. Ve Alemlere rahmet*

olarak gönderdiği peygamberi Muhammed Mustafa'ya sonsuz salat ve selam olsun.” şekilde yer verilmiştir. (BOA,TS.MA.d.6956, H.01.07.996/27.05.1588,v.1a) Ardından vakfın kuruluş amacı belirtilirken merhumenin varisleri olan evladları validelerinin ömrünün son demlerinde Allah rızasına erişme, hayır hasenât sahibi olarak adını duyurma arzusunda bulunduğunu kendilerine vasiyet ettiğini dile getirmişlerdir. “Çünkü bu fani aleme kulluk nazarıyla ibret idüb nimet ve devleti var edene şükür mukabilinde akıbet perişan olmadan böyle bir hizmette bulunmak gerekir, ifadelerine yer verilmiştir. (BOA,TS.MA.d. 6956, H.01.07.996/ 27.05.1588, v.2a) Vakıf kurmadaki temel gaye islâm inancına göre sadaka-yı cariyeye yani ölümünden sonra istifadeye sunulan vakıf hizmeti ile mümkün olacağına ilgili vakıfnâmede de şu hususa yer verilerek “izamate'l-insanü inkataaa melühü illa min selas, ev ilmin yentefiabihi, ev veledünsalih” atıfta bulunulmuştur. Mealen insanoğlu öldüğü zaman amel defteri kapanır üç şey onun amel defterinin açık kalmasını sağlar. 1-sadaka-i cariyeye(hayrı devam eden iyilikler), 2-yararlanılan ilim, 3-kendisine dua eden hayırlı evlat mealindeki hadis-i şerif gereğince (Müslim, sahih,” vasiyye”,14; Ebu Davud, Sünen, “Vesaya”,14, Tirmizi, Sünen, “Ahkam”, 36) vakıf kurmanın fazileti ve gaye açıkça belirtilmiştir.(BOA,TS.MA.d.6956,H.01.07.996/27.05.1588,v.4a) ‘Siga’ vâkıfın varisleri olan evlatlarının irade beyanı validelerinin muhallelfatından 340.000 akçenin ifraz edilerek validelerinin hayattayken kurduğu ibtidai mektebine akar sağlama maksadıyla nukud vakfının vasiyet üzere oluşturulduğunu Allah rızasını kazanma maksadıyla vakf ü habs ettiklerini beyan etmeleri ile açıklanmıştır.

Vakfın adı: Kamer Hatun Mekteb-i İbtidâiyye Vakfı

Kurulduğu yer: İstanbul(Nişancı Paşa Mahallesi)

Kuruluş tarihi: Recep 996(Mayıs1588)

Vâkıf: Merhum Vezir Hüseyin Paşa'nın ve Mustafa Paşa'nın zevcesi Kamer Hatun (İstanbul'da vefat etmiş)

Vâkıfın Mirasçıları: Merhum vezir Hüseyin Paşa'dan olma oğlu Mahmud Bey ve kızı Hatice Hatun ile Kamer Hatun'un diğer eşi Mustafa Paşa'dan olma Mehmed Bey ve Ahmed Bey ile kızları Ayşe ve Safiye Hatunlar (BOA,TS.MA.d.6956,H.01.07.996/27.05.1588,v.4b)

Vakfın Mütevellisi: Hasan ibn-i Abdurrahman

Mevkûf: Kamer Hatun hal-i hayatta iken Hüseyin Paşa'nın Nişancı Paşa Mahallesi'nde inşa ettirdiği mescid-i şerif yakınlarında bir mekteb-i şerif inşasına niyet eder. Vakfiye suretini de yazdırıp vakıf için ifraz ettiği malı mütevelliyeye teslim edemeden vefat eder. Bu amelin gerçekleşmesi görevi evlatlarına intikal etmiştir. Kamer Hatun'un vasiyeti gereği muhallelfatından (mirasından) 340.000 akçe ayrılıp nukud vakfı tesis edilmesi ve nemasının/kâr payının Allah rızası için vakf ve habs idüb şöyle şart eyledi. İfadesi vakıf malın kapsamını açıklamaktadır. (BOA,TS.MA.d.6956,H.01.07.996/27.05.1588,v.5a)

Mevkufun Aleyh: Vakıf belgesinin şart bahsinde vakıftan yararlanacak kişiler açıkça beyan edilmiştir. Şöyle şart eylediler; *meblağ-ı merkurum her 10 akçesinin nemâsı 11 akçe olacak şekilde tarik-i şer' ile mevacib oluna. Kefiller yerli ve yurtlu kişilerden ola. Ev ve çiftlik ref' olunmaya, misafire-kuzata-müderrise-sadata-sufehaya masraf-ı mal-ı vakf verilmeye. Vakıf malından mevacib için verilen akçeden ağırlık diye müteveli vesair hüddamı bir nesne almayalar. Asl-ı akçeyi müteveli olan şahıs defter edip şart-ı vakıf, nazır marifetiyle masrafına sarf eyleye. Ayrıca defter bedestende hıfz oluna. 20 hafız-ı kelimullah yevmi 2 'şer akçe vazife ile Kur'an-ı azimden her gün tahvil ve tertil üzere cüz-i şerif tilavet edip bu 20 cüzden 1'inin sevabı hazret-i habibullah Muhammed Rasulullah(sav) ruh-i şerifine ahd oluna. Ümmet-i mü'mininin canı için ve Allah rızası için hibe oluna. 1 cüzün sevabı Kamer Hatun'un validesi Aişe Hatun ruhuna ve kalanı kendi ruhuna hibe oluna. Bu 20 cüzün 5'i vakt-i işrakta tilavet oluna. Türbedar olan kişi yevmi 1 akçe vazife ile türbesinde okunan cüz'i şerif üzerinde noktacı olan kişi; 15'i dahi bina olunan mektepte vakt-i asrda tilavet oluna. 15 cüzden 1 cüzü kendi hocası olan Fatma Hoca hayatta oldukça kendi huzurunda tilavet edip 3 akçe yevmiye vazife verilsin. Ondan sonra yevmi 2 akçe ile mektepte tilavet oluna ve mektepte okunan cüz üzerine 1 kişi yevmi 1 akçe ile noktacı tayin olunur. İcra-yı hak için cüz-i şerifler sine-i hıfz eylensin. 1 kişi firaş olub mektebi her gün açıp kapayıp silip süpürüp her Cuma hasırların kaldırıp yevmi 1 akçe vazife masraf ola ve kendilerinin Kamer Hatun'un kadim emektarı Ali Ağa'ya hayatta olduğu müddetçe 5 akçe yevmiye vazife verile. Ali Ağa ölünce bu meblağ vakıf hakkı olarak verile. Mektepte 2 kişi muallim ve halife olup Cuma gününden başka günlerde oğlancılara talim-i Kur'an-ı azim eyleyip muallime 5 akçe yevmiye vazife halifeye 4 akçe vazife verile, Şöyle ki talim-i sıbyanda ihmal edenler azarlanmak suretiyle cihetleri ahiren verile. Talim eyleyen halife, bazı hizmete gitmesi gerektiğinde sıbyanı mektepte boş bırakmasınlar. Sıbyanın okuma esnasında muallim ve halife merhumenin ruhu için ve evladının hayratının kabulü ve merhumun niyetinin husul-i muradatı için dua ettiklerinde sıbyan amin diyip sure-i fatiha-i kerime okuyup hatmedip dua eyleyeler. Zikr olunan cüz-i şerif muallim- halife kıraat olunub meşrut olan mektep için her sene 100 akçelik hasır alına ve oğlancılara kış günlerinde yakmak için her sene 300 akçelik odun alına. Mübarek arife günlerinde 1000 akçelik libas alınub ruhu için mektepte okuyan oğlancılara yevmiye oluna (BOA,TS.MA.d.6956,H.01.07.996/27.05.1588,v.5b-7a)*

Ayrıca zevci merhum Hüseyin paşanın hal-i hayattayken kurmuş olduğu han odaları fukarası için ref' edindikleri avarız hususunda her sene 150 akçe verile ve nemasına dahi şöyle şart eylediler ki hakk-ı sübhanehu ve teala hazretlerinin inayeti ile vakıf icra olunub nısfı bahse muadil akar bulunacak müteveli olan kişi nukud-ı akara nazır olacak. ve eğer daha ziyade olursa günde 1 hatm-i şerif tilavet olunacağına vaz' oluna bunlardan vakt-i mezburede mektepte tilavet oluna. Ve eğer daha ziyade olursa namaz gecelerinde 5'er yüz akçelik taam biçip fukaraya yevmiye oluna ve aşure ayında 600 akçelik aşuresi pişip ruhu için fukaraya dağıtıla ve eğer daha ziyade olursa kış günlerinde ziyade yatak olan yerlere kaldırımlar döşene ve cihet-

i tevliyet yevmi 8 akçe ile katip ve cibayet yevmi 4'er akçe ola ve (BOA,TS.MA.d.6956,H.01.07.996/27.05.1588,v.8a) Vakfa akar sağlayacak alternatif oluşumlara da değinildiğini gördüğümüz bu veriden hareketle nukud vakfindan elde edilecek kârın miktarı ne kadar artış gösterirse hayır duanın kapsamı ve miktarında da o denli artışa gidilmesi vakıf şartları bünyesinde yer almıştır.

Tevliyet-i vakf-ı mezbur: Vakfın idare meselesi hakkında ise merhumenin evladı kayd-ı hayatında oldukça nazır olup azl- nasb- mevacibin nakil ve teksiri ellerinde olup her sene muhasebeleri görüle. Evladından sonra evlad-ı evladına meşrut evlad-ı evlad-ı evlad-ı evladı münkati olduktan sonra Eski sarayda her kim ağa olursa onlar meşrut olub tevki' olunurlar. Her sene vakfın muhasebesinin görülüp müteveli- katip-cabiinden birinin hıyaneti zuhur ederse hıyanet nedeniyle telef olan vakf-ı malı tazmin ettikten sonra külliyyen azledilip yerine ıslah-ı itikadı emin bir kimseyi 1 ay hakim nasp eyleye cihet-i nezaret yevmi 5 akçe ile evlad-ı yedlerinden sonra zikrolunan nukudu bi'l-külliye mezbur mütevelliyeye teslim eyledik. Ol dahi kabz-ı teslim eyledi, dediklerinde müteveli bu beyanı tasdik eder. Asıllar ve vekiller müteveli huzurunda takrir-i kalam idüb vecd-i meşruh üzere nukud-ı vakfı teslim eyledik. diyerek şehadet ederler. (BOA,TS.MA.d.6956,H.01.07.996/27.05.1588,v.8b)

Vakfa İlişkin Dava konusu Fakihlerin görüşlerine göre vakf-ı nukudun butlanı mukarrer şurutu musaddak olduğu için vakf-ı mezburdan rücu' eyledik. Müteveli nukudu bize teslim eylesin meblağ-ı mezburun istiklali için ecr-i mislinden ziyade olduğu mal dahi hafı olmadığı ecilden talep ederiz diye dava ettiklerinde müteveli nukud-ı vakf muhakkak olup vakf-ı nukudun sıhhatine karar kılındı. Mal-ı ecr-i mislinden daha ziyade ise hakk-ı sırrı Muhammeddür deyu münzara edüp husumet ettiklerinde hakimden meblağ-ı merkumun sıhhat-i vakfiyyetine ve zimmet-i mütevellinin zaman-ı vazifeden beratına hükm eyledikde kaffe-i selatin-i ümera ve cumhur ulema ictihad-ı ittifak idüp hakim meblağ-ı merkumun vakfiyyetinin lüzumuna hükmedip vakfı tescil eyledi. (BOA,TS.MA.d. 6956,H.01.07.996/ 27.05.1588,v.9a-b) Nazırların bilhassa üzerlerinde durduğu husus nemadaki artış olduğundan mütevellinin özellikle bu şarta riayet etmesi gereğini kadı huzurunda kendi irade beyanları, şahitlerin şehadeti ve fakihlerin görüşlerine de uygunluğu yönüyle tescil ettirilme maksadıyla kadı huzurunda bulunmaları ile vakıf hukukî bir nitelik kazanmıştır.

Beddua /sonuç kısmı: Beddua kısımları vakıfnâmelerin sonuç kısımlarını teşkil ederler. Bu kısmın gerekliliği vakfın ebedi olması cihetindedir. Nitekim gazaba uğramışlardan olunmak talep edilen bir husus değildir. Dolayısıyla vakfın kuruluş, işleyiş ve idamesini sağlama noktasında gerekli ehemmiyetin verilmesi gereğine aslında vakıfnâmenin bu kısmında yer verilmektedir. Vakıfnâmedeki beddua kısmı şu şekilde belirtilmiştir. *“Bu suretle validemizin mülkünden onun hayrı çün musaddak edilen meblağın kesretine sebep olanlar cenab-ı Kahhar'ın gazabına uğrayıp cümle muteberin ve kaffe-i muhatabından men ola. Rabbü'l*

aleminden mağfiret ve mahcur olunmayalar. (BOA,TS.MA.d.6956,H.01.07.996/ 27.05.1588,v.10a)

Fi gurre-i şehri Recebû'ş-şerifeyn 996

Mehmed Çelebi(katip) (BOA,TS.MA.d.6956,H.01.07.996/ 27.05.1588,v.10b)

Hazirûn: Molla Mehmed, Süleyman oğlu Yusuf, Mustafa oğlu İbrahim, Mehmed oğlu Mahmud, Mehmed oğlu Murad, Hüseyin kethüda, Mustafa kethüda, Ali Ağa oğlu Abdurrahman, Emin Abdullah, Hüseyin Bey, el-Hac Osman oğlu Abdullah, el-Hac Ömer oğlu Abdullah, el-Hac İskender oğlu Abdullah, Kasım oğlu Abdullah, Ramazan oğlu Abdullah, Mustafa oğlu Abdullah, Bekir Ağa oğlu Abdullah (BOA,TS.MA.d. 6956,H.01.07.996/ 27.05.1588,v.11a)

Sonuç

Toplum yararına olacak şekilde gerçekleştirilen imar faaliyetleri, muhtaçların, talebelerin, yolcuların, hastaların ihtiyaçlarının karşılanması, dayanışma bağının oluşturulması şeklindeki uygulamalar noktasında hayrî gayelerle oluşturuluyor olması vakfın, toplum açısından faydasını yansıtmaktadır. Dini yönüyle de vakfın islâmın emrettiği ölçüde iyiliği emretme, yardımlaşma, dayanışma içinde olma, sevap kazanma gayelerinden hareketle oluşturulmaktadır. Kültürel açıdan ise bir medeniyetin zuhuru noktasında önem arz eden bir mahiyet arz etmektedir. Dolayısıyla Osmanlı bir vakıf medeniyetiydi, kuşkusuz. Osmanlı'da eğitim, sağlık, bayındırlık hizmetleri, sosyal yardım, diyanet gibi faaliyetler vakıflar aracılığıyla yapılmaktaydı. Hayri gaye ile oluşturulan bir sıbyan mektebinin hükmü icra edilemeden vefat eden vâkıf Kamer Hatun esasen Osmanlı toplum hayatında kadınların vakıf hizmetlerine katılımının örneklerinden birini teşkil etmektedir. Bina ettiği vakfın akaratı hakkında beyanda bulunamadan vefatı ve öncesinde zevci Merhum Hüseyin Paşa'dan olan merhumenin oğlu Mahmud Bey ve kerimesi Hatice Hatun ve diğer zevci Mustafa Paşa'dan olan oğlu Mehmed Beyi ile Ahmed Bey ve kızları Ayşe ve Safiye hatunlar validelerinin niyet ve vasiyetlerini yerine getirmek üzere mirasından ayrılacak 340.000 akçe ifraz ederek bu paranın neması ile ruhu için 20 hafızın kur'an okuması, bina edilen mektebin masraflarının ödenmesi vesair şartlara vakfın idare edilmesi hakkında vakıfnâme oluşturulmasına aracılık etmişlerdir. Akar olarak mirastan ayrılan paranın vakfa dönüştürülerek kârının vakıf hizmetine, masrafına hibe edilmesi vakfın ebediliğinin sağlanmasının bir göstergesidir. Osmanlı'da bu vakıfların, diğer vakıflardan mal varlıklarının nakit para olarak vakfedilmiş olması yönüyle farklılık arz etmektedir.

Görüldüğü üzere vakfedilen bu paralar çeşitli usullerle işletiliyor ve elde edilen gelir hayır amaçlı kullanılıyordu. Kamer Hatun'un evlatları da bu maksatla kadı huzurunda irade beyanında bulunarak vakfın işleyişini, akaratını, muhasebesini, şartlarını,islâm hukukuna riayeten oluşturulduğuna dair mefhumları kadı huzurunda beyan ederek vakfın sıhhatinde karar kılmışlar ve validelerinin vasiyet hükmünü icra etmişlerdir.

Kaynakça

- Afyoncu, E. (2008), , “Ruzname”, *DİA*, 35, TDV Yay., İstanbul:276-78
- Ahunbay,Z.(2004). “Mektep Mimarisi” *DİA*,29, TDV Yay.Ankara: 7-9
- Akbulut, İ. (2007). “Vakıf Kurumu, Mahiyeti Ve Tarihi Gelişimi”. *Vakıflar Dergisi*, 30, 61-72
- Akgündüz, A.(1988), *İslam Hukukunda Ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara
- Akgündüz,A.(2000),”İcareteyn”, *DİA*, 21,TDV Yay., İstanbul: 389-391.
- Akyıldız,Y., Abay A.R.(2017), “Vakıf Müessesesinin Gelişimi Ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*,7/ 15, Aralık 2017 :140-157.
- Ballar, S. (2008). *Yeni Vakıflar Hukuku*. İstanbul: Seçkin Yayınevi.
- Baltacı, C., (2004). “Osmanlı’da Mektep”, *DİA*,29, TDV Yay.Ankara: 6-7.
- Berki, A. (1965). “Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkişafı ve Tekâmülü, Cemîyet ve Fertlere Sağladığı Faideler”. *Vakıflar Dergisi*, (6): 9-13
- Çizakça, M. (2000). *A History Of Philanthropic Foundations*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- Çizakça, *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları*, Bahçeşehir Üniversitesi Yay. İstanbul
- Ekinci.E. B.,(2020). “Osmanlının Faizsiz Kredi Ve Sosyal Sigorta Kaynağı-Para Vakıfları”, *Derin Tarih*, Aralık: 1-6
- Erkilet, Ş. (1994). “Vakıflarda Mali Kaynakların ve Fonların İşletilmesi, Geliştirilmesi, Vakıf Gelirlerinin Dönemsel Tahlili Ve Öneriler”. *Vakıf Haftası Dergisi* (11): 85-103.
- Ertem, A. (1999). *Osmanlıdan Günümüze Vakıflar*. Divan Dergisi Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları. (6.) İstanbul: 111-112.
- Furat,A.H.(2012), “İslam Hukukunda Vakıf Akdinin Bağlayıcılığı”, *İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27): 61-84.
- Günay,H.M.(2012), “Vakıf”, *DİA*,(42) TDV Yay. İstanbul:475-479.
- Güzel, A. (1988). “Vakıfların Milli Birlikteki Roller ve Demir Baba Türbesi”. *Vakıflar Dergisi*, (20): 395-401.
- Kazıcı,Z.(2014), *Osmanlı’da Vakıf Medeniyeti*, Kayıhan Yayınları,İstanbul,
- Köprülü, B. (1951). “Tarihte Vakıflar” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(3-4), 479-518.

- Köprülü, F. (1942). “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”. *Vakıflar Dergisi*, 2: 5-6.
- Mengüç, F. Y.,(2021). “Galleye Müstehak Vakıf Evlatlığının Tespiti Davası”, *Adalet Dergisi*, 1/ 66:.595-624)
- Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara.
- Sahillioğlu, H. (1991).“Avarız”,*DİA*, 4, TDV Yay. İstanbul: 108-109
- Şahin, M. (1986). “Sosyal Değişmede Vakıfların Rolü”. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 21: 231-247.
- Türkoğlu, İ. (2013). “Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”. *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2): 187-196.
- Varlık, M. Ç. (1988). “XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri”, *Marmara Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Türklük Araştırmaları Dergisi* İstanbul :189-271.
- Yediyıldız,B.(2012),”Vakıf”, *DİA*,TDV Yayınları,İstanbul,,42: 479-486

MERZİFON KAZASINDA OSMANLIDAN CUMHURİYET DÖNEMİNE İNTİKAL EDEN TARİHİ CAMİLER¹

Bil. Uzm. MÜSLÜM BÖREK

Merzifon Ziya Paşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi,
muslum_borek_1@hotmail.com -0000-0002-1841-3669

Doç. Dr. TURGUT İLERİ

Amasya Üniversitesi,
turgut.ileri@amasya.edu.tr -0000-0003-2029-1354

ÖZET

Bu çalışmada, Orta Karadeniz Bölgesinde yer alan Amasya Vilayetine bağlı Merzifon kazasında, Osmanlı Döneminden Cumhuriyet Dönemine intikal eden ve hâlâ hizmet veren tarihi eserlerden camiler hakkında bilgi verilmiştir. Kaynaklarda kuruluş tarihi olarak M.Ö. 5500'lere dayandırılan şehrin, kalkolitik çağda antik bir kale etrafında oluşturulduğu, Roma İmparatorluğu döneminde ilk defa bir yerleşim yeri haline getirildiği tespit edilmiştir. 8. yüzyılın başlarında kısa bir süre Arap hâkimiyetinde kalan şehir sonrasında Bizans (Doğu Roma) hâkimiyetine geçmiştir. Bizans hâkimiyetinin sona ermesinden sonra şehir sırası ile Danişmentliler, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti'nin yönetimine girmiştir. Şehir, Danişmentliler döneminde Türk-İslam şehirlerinin sahip oldukları özellikleri kazanmıştır. Merzifon'un Türk-İslam şehri niteliğine kavuşmasıyla kentte, cami, mescit, tekke, türbe gibi çeşitli yapıların inşa edildiği görülmüştür. Bunlar içerisinde camilerin daha büyük ve işlevselliği bakımından önemli yapılar olması nedeniyle her birinin araştırılması ve hakkında bilgi edinilmesi düşünülmüştür. Bu bağlamda, Osmanlı Döneminden Cumhuriyet Dönemine intikal eden ve hala hizmet veren camiler tek tek tespit edilerek, ne zaman, kimler tarafından hangi mahalde inşa edildiği ve mimari özelliklerinin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan saha araştırmasında Cumhuriyet Dönemine intikal eden 14 cami tespit edilmiş olup, bunlardan sadece bir tanesinin Anadolu Selçuklu döneminde, diğerlerinin ise Osmanlı Döneminde inşa edildiği belirlenmiştir. Bu camiler; Abide Hatun Cami, Eyüp Çelebi Cami, Büyük Hacı Hasan Cami, Çay Cami (Hacı Hüseyin Ağa Cami), Hanife Hatun Cami, Kara Mustafa Paşa Cami, Taceddin İbrahim Paşa Cami, Ulu Cami, Bozacı Cami, Alaca Minare Cami, Dönertaş Cami, II. Murat Cami, Dobak Cami ve Denizli Cami olarak tespit edilmiştir.

---

¹ Bu çalışma Müslüm Börek tarafından hazırlanan ve 2023 yılında Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Merzifon'da Osmanlıdan Cumhuriyet Dönemine İntikal Eden Müslüman ve Gayrimüslim Eserleri" isimli yayınlanmamış Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Söz konusu eserler günümüzde Merzifon merkezinde farklı mahallerde aktif olarak bulunmakta, yapılış amacına uygun olarak hizmet vermektedirler.

Anahtar kelimeler: Merzifon, Camiler, Tarihi Eserler.

GİRİŞ

Tarihi Kalkolitik çağa kadar uzanan Merzifon'un ilk yerleşim yeri olarak kuruluşu, Hititler döneminde yapıldığı bilinen antik bir iç kalenin inşa edilmesine dayandırılmaktadır. Bu iç kalenin, kentin konumundan ötürü askeri ve ticari amaçlara hizmet ettiği bilinmektedir. İç kalenin etrafını saran bir dış kalenin varlığı da rivayet edilmektedir, ancak günümüzde izlerine rastlanmamıştır (Öz, 2019). Tarihi kayıtlarda Merzban, Mersuvan, Barsevinç olarak adlandırılan bugün Amasya'ya bağlı ve önemli bir tarihi geçmişe sahip olan Merzifon'un taşıdığı adla ilgili olarak iki görüş ileri sürülmektedir. Bunlardan birincisi Merzifon'un Pont Hükümdarlığı devrinde kurulmuş olduğu ve M.Ö. 222'de bölge valisi V. Mihrdates'in kentin bugünkü bulunduğu yerde "Merzpond" isimli bir kale yaptırdığı, bu kelimenin zamanla "Merzban, olarak kullanıldığı ve sonradan Merzifon" olarak değiştiği rivayetidir (Merzifon Belediyesi, 2015: 10). İkinci görüş ise Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendinin Amasya Tarihi adlı eserinde belirttiği üzere, Merzifon'da Pontlardan evvel Hunlar'ın (Türklerin) yaşadığı ve burasının hunlar tarafından kurulduğu, Merzifon adının "Ponlar Karargâhı" anlamına geldiğidir. "Mersuvan" olarak geçen şehrin isminin Hun Türklerinden bölgede hüküm süren Barsevinç'in isminin zamanla değişime uğraması sonucunda oluştuğu. Barsevinç, Marsevinç, Mersuvan, ve nihayet Merzifon olarak değiştirildiği ifade edilmektedir (Yaşar, 2022; 204).

Yapılan araştırmalarda Merzifon'da Cumhuriyet öncesi dönemden kalan ve Cumhuriyet Dönemine intikal ederek günümüze kadar gelebilen eserlere ve kalıntılara rastlanmıştır. Özellikle 11. yüzyılda Merzifon'un Danişmentlerin hâkimiyetine girmesiyle şehir Türk-İslam niteliği kazanmıştır. Her Türk-İslam şehrinde olduğu gibi kentte yer alan Bizans Dönemi eserlerinin cami ve medreseye dönüştürüldüğü görülmüştür. Merzifon'un Türk-İslam şehri niteliğine kavuşmasıyla kentte, cami, mescid, tekke, türbe gibi çeşitli yapılar inşa edilmiştir (Öz, 2019). Bu eserler içinde günümüzde işlevselliğini koruyan yapılardan camiler önemli bir yer tutmaktadır.

Camiler, Türk kültürü içinde değerlendirildiğinde özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren, girişilen medeniyet inşası sebebiyle önemli bir mimari yapı olarak öne çıkmıştır. Hüküm sürülen coğrafyalarda yaratılan maddi kültürün bir göstergesi olarak yerleşime dair topografya, demografik yapı ve mimariyle bütünleşen camiler, dönemsel olarak ve sonrasında hem ibadet yerleri hem de ziyaret mekânları olarak önem kazanmıştır. Özellikle Osmanlı döneminde uygulanan düzenli iskân politikası ile camiler, kent merkezlerinde yer almış ve kent dokusunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Camiler halkın birlik ve beraberliğinin sağlandığı, toplumsal bütünlüğün oluşturulduğu manevi konumlarını yıllarca korumuş olmakla beraber mimari yapı özellikleri, iç mekân atmosferi ve süslemeleri gelişerek zaman içinde değişime uğramıştır. Osmanlı cami mimarisi yüzyıllar boyunca farklı kültürlerin bir arada yaşaması ve toplumsal sentezinin güçlenmesi ile zenginleşmiştir. Osmanlı cami mimarisinde Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Bizans, Mısır ve İran kültürleri kendisini

göstermektedir. Özellikle Bizans sanatı İstanbul'un fethinden sonra cami mimarisinde de etkili olmaya başlamıştır. İnşası ve mimari özellikleri ile camiler imparatorluğun gücünün ve ihtişamının gösterilmesinde bir araç olarak da kullanılmıştır. Bu nedenle camiler mimari yapıları ve süsleme özelliklerine göre Erken Dönem, Klasik Dönem ve Geç Dönem başlıkları altında sınıflandırılmaktadır. Osmanlı Cami mimarisinin gelişim süreci Bursa ve İznik'ten başlamış Edirne ve özellikle İstanbul'da inşa edilen camilerde en ileri seviyeye ulaşmış, sahip olunan yapı özellikleri diğer kentlere de taşınmıştır (Yetkin, 1984:).

Cami mimarisi olarak Merzifon'un, zengin bir kimliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle Cumhuriyet öncesi dönemden günümüze intikal eden camiler tespit edilerek, bunlar hakkında bilgi verilmesi çalışmamıza konu olmuştur. Yaptığımız araştırmada günümüzde halen varlığını devam ettiren 14 adet cami bulunmuştur. Bu camilerden bir tanesi Anadolu Selçuklu döneminde, diğerlerinin ise Osmanlı Döneminde inşa edildiği belirlenmiştir. Camilerin nerede, kim tarafından ne zaman yapıldığı ve yapı özellikleri hakkında ulaşılan kaynaklar ışığında aşağıda bilgi verilmiştir.

1. Abide Hatun Cami

Abide Hatun Cami, Merzifon-Samsun karayolu üzerinde ilçeye 2 km uzaklıkta bulunan Kara Mustafa Paşa (Narince) Köyü'nde, Ömer Özen Meydanı'nda bulunmaktadır. Cami, Abide Hatun tarafından 1680 yılında inşa ettirilmiştir. Mimarı bilinmemektedir. Abide Hatun, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın annesidir. Cami, tepelik bir alanda, güneye meyilli geniş bir avluda yer almaktadır. Duvarları taş ve tuğla malzeme ile örülmüştür. Ahşap kirişleme sistemi ile yapılmış olan çatının üzeri kiremitle kaplanmıştır. Doğu ve batı cephelerinde üç sıra üstte, üç sıra altta olarak altışar pencere, kuzey ve güney cephelerinde üst sıralarda üçer, alt sıralarda ise ikişer pencere vardır. Minare binanın kuzeybatı cephesinde bulunur (Erken, 1972).

Kuzey cephede yer alan ve yapıya daha sonradan eklenmiş olduğu belirtilen son cemaat yerinin üzeri ahşap tavanlıdır. Sağında ve solunda birer mihrabiye yer alan cümle kapısı oyma teknikleri ile yapılmıştır. Cami, enine dikdörtgen planlı tek mekândan oluşan harim düz ahşap çatı ile örtülmüştür. Düz ahşap çatının on dokuz adet kirişle desteklendiği görülmektedir. Doğu ve batı cephelerde yirmi, güney cephede ve mahfil altında yirmi iki adet destek görülmektedir. Mahfil tavanında yirmi iki adet destek vardır. Alçı mihrabı bitkisel örgelerle tezyin edilmiştir. Kadımlar mahfiline cümle kapısının sağında ve solunda bulunan iki ayrı merdivenden çıkılabilmektedir (<https://kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/merzfon-abdehatun-cam>). Caminin en dikkat çekici yanı iç mekânında bulunan, türünün en güzel örneklerinden olan ahşap nakış işlemeleridir. Cami'nin, depremlerde aldığı hasarlar neticesinde yıkılan son cemaat yeri vakıflar tarafından 1895 yılında yapılan tamirde yeniden inşa edilmiştir (Özkan, 2001:121). Cami günümüzde tarihi özelliklerini muhafaza ederek varlığını korumakta, köy halkının ibadetlerini yapmak üzere açık bulunmaktadır.

Resim 1. Abide Hatun Cami Kuzey Cephe

2. Eyüp Çelebi Cami

Eyüp Çelebi Cami, Merzifon'da Gazimahbup Mahallesi'nde Çukurpınar Sokak No:6 da bulunmaktadır. Caminin, Hacı Bayram adlı bir kimse tarafından 17. yüzyılda yapıldığı söylenmekle birlikte, Hacı Bayram hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Mimarı hakkında da bir malumat yoktur (Çerkez, 2005: 252).

Cami, güneye meyilli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Sıva kaplı ve boyalı olan duvarların kagir malzeme ile örülü olduğu anlaşılmaktadır. Kıırma çatı kiremitle kaplıdır. Ahşaptan yapıli minaresi yapının kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Kuzey cephede kadınlar mahfiline açılan ahşap kapı bulunur. Batı cephesinin kuzey kenarında 1829 tarihli bir çeşme bulunmaktadır. Kuzey cephede pencere bulunmaz. Güney cephede üstte dört, altta üç, doğu cephede sadece üstte üç tane, batı cephede üst seviyede üç, altta iki tane pencere yer alır. Boyuna dikdörtgen olan harim kapısı batı cephesindedir. Son cemaat yeri, giriş mekânının güneyinde yer alır (Çerkez, 2005: 254). Harim dikdörtgen planlı bir mekândır. Kadınlar mahfili doğu, batı ve kuzeyden ahşap direklerle çevrelenen "U" şeklinde bir alandır. Mihrap ve minber sadedir. 1967 yılında ahşap tavanı askıya alınmak suretiyle yeniden inşa edilen Cami'nin, 17. yüzyıl üslup özelliklerini yansıtan tavanındaki kalem işçiliğine bakılarak ilk inşasının bu yüzyıla ait olduğu kanaatine varılmıştır (Çerkez, 2005: 254). Cami bir dönem harap hale gelmiş, daha sonra 1967 yılında onarımı yapılmıştır (Evrenos, 1967: 50). Günümüzde ise varlığı korunan yapı, cami olarak kullanılmaktadır.

Resim 2. Eyüp Çelebi Cami'nin Genel Görünümü

3. Büyük Hacı Hasan Cami

Büyük Hacı Hasan Cami, Merzifon'da Hacı Hasan Mahallesi, Dar Sokak, No:11 adresinde bulunmaktadır. Hacı Hasan tarafından inşa ettirilmiştir. Ancak bu kişi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Mimarı ise bilinmemektedir. Banisinin isminin yer almadığı tamir kitabesine göre 1714 yılında inşa edildiği ve 1861 yılında Hacı Ali tarafından, Hafız İmam Veli isimli bir ustaya caminin genişletilmesi ve onarılma işinin yaptırıldığı bilinmektedir (Çerkez, 2005: 274).

Cami, güneye meyilli bir arazide yer alır. Yapının duvarları ve minare kaidesi kagir malzeme ile inşa edilmiştir. Duvar yüzeyleri sıvalıdır. Minare yapının kuzey cephesinin batı kenarında yer almaktadır. Kuzey cephede beş (alt sırada iki adet, üst sırada ise üç) adet pencere bulunur. Kuzey cephedeki üzeri beşik çatı ile örtülü üçgen biçimli alınlık kısmında da pencere bulunmaktadır. Doğu ve batı cephelere dörder adet, güney cepheye iki adet büyük pencere yerleştirilmiştir. Dört cephede yer alan bu pencereler sivri kemerli, aynı boyutta ve aynı hizadadır. Yapının üzeri kırma çatı ile örtülüdür. Kuzey cephede son cemaat yeri ve harim kapısı yer alır. Doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olan ve harimden ahşap bir bölme ile ayrılan son cemaat yerinin üzeri ahşap tavanla örtülüdür. Harim dikdörtgen planlıdır. Harimin üzerini örten ahşap tavanı sekizgen biçiminde iki kuşaktan oluşur. Tavan mihraba dik doğrultuda iki sıra halindeki ahşap direklerle desteklenmiştir. Mihrabı alçı malzeme ile yapılmıştır. Ahşap oyma tekniği ile yapılmış olan minber aynalıkları, Yokuş başındaki Ulu Caminin yanmasından sonra buradan alınarak camiye konmuştur (Çerkez, 2005: 274-276). Batı tarafında bulunan aynalığın geometrik düzenlemesi on iki kollu ve beş kollu yıldızlardan müteşekkildir. Bu aynalıkta rûmi bezeme ve palmet motifi görülür. Doğu tarafındaki aynalığın geometrik düzenlemesi sekiz kollu yıldızlar çevresinde yer alan beşgenler, sekizgenler, beş kollu ve altı kollu yıldızlardan oluşur. Bu aynalıkta da rûmi bezeme ve palmet motifinin kullanıldığı görülür. Günümüzde varlığı korunan cami mahalle halkına hizmet vermeye devam etmektedir. Cami konumu itibari ile özellikle ilçede pazartesi günleri açılan Pazartesi Pazarı esnafının, yoğunlukla namaz kıldığı bir cami olup işlevini hala sürdürmektedir.

Resim 3. Büyük Hacı Hasan Cami Harimin Genel Görünümü

4. Çay Cami (Hacı Hüseyin Ağa Cami)

Çay Cami, Merzifon'da Hacı Balı Mahallesi, Çay Sokak, No: 3A da bulunmaktadır. İnşa kitabesi olmayan cami'nin tamir kitabesinde 1768 tarihi bulunmaktadır. Kalem işi üslup özelliklerinden 17. yüzyıl sonlarında ya da 18. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Banisi Aşçı Hüseyin Ağa olarak bilinmektedir (Erken, 1972: 298). Bununla birlikte mimarı bilinmemektedir.

Cami, doğuya meyilli bir alanda, dikdörtgen planlı avlu içerisinde yer almaktadır. Yapının duvarları harç ile sıvalı ve üzeri boyalıdır. Caminin güney cephesinin üst kısımlarında ve alt kısımlarında ikişer adet pencere yerleştirilmiştir. Doğu cephesinin üst kısımlarında üç adet pencere, batı cephesinin üst ve alt kısımlarında dörder adet pencere, kuzey cephede harim kapısının sağında ve solunda ikişer adet pencere vardır. Üst kısımda kadınlar mahfilinin kuzey tarafında dört adet pencere bulunur. Tamamen ahşap olan minaresi yapının kuzeybatı cephesinde yer almaktadır. Yapının üzeri kırma çatı ile örtülüdür. Harime paralel dikdörtgen planlı olarak uzanan son cemaat yerinin tavanı ahşaptır. Kuzey-güney doğrultusunda 2,80 cm eninde olan son cemaat yeri camekânla kapatılarak harim kapısının sağında ve solunda birer küçük oda oluşturulmuştur. Harim kapısının doğusunda kalan bölümde bir adet mihrabiye bulunur. Harim kapısı kuzey cephede yer alan son cemaat yerinin orta kısmında bulunur. Cami harimi, dikdörtgen planlıdır. Harimin tavanı ahşap malzemedir oluşur. Son cemaat yerinin

üzerine mahfil katı ilave edilerek harim genişletilmiştir. Mihrabı alçı malzeme ile yapılmış bitkisel örgelerle tezyin edilmiştir. Minberi ahşaptır (Çerkez, 2005: 270-271).

Resim 4. Çay Cami Kuzeybatı Cephe Genel Görünümü

Çay Cami'nin kuzey cephesindeki duvarlarının uzantısı olarak inşa edilen yan duvarlar ve bu duvarları ortada bir paye ile birleştiren iki sivri tuğla kemer, caminin son cemaat yerini meydana getirmektedir. Cami kemerlerinin üzerleri üç sıra tuğla ve bir sıra kesme taş ile örülerek inşa edilmiştir. Caminin duvarları kirpi saçaklarla son bulmaktadır. Son cemaat yerinin üzerini örten kubbelerin her ikisi de pandantiflidir. Yarı ahşap olarak inşa edilen caminin çatısı kiremitle örtülmüştür. Caminin dikkat çeken en güzel tarafı iç mekânda bulunan tavan süslemeleridir. Tavan ortasında büyükçe bir dikdörtgenin yüzeyden aşağı doğru çıkıntı teşkil eden pervazların ortasında beşgen yıldız ve baklavalardan oluşan geometrik şekillerin oluşturduğu geçmeler halinde işlenmiş orta göbeğin, sarı, mavi ve kırmızı renkli aşı boyalı nakışları, XIX. yüzyıl tavan süslemeciliğinin örnekleri arasında sayılmaktadır (Özkan, 2001: 122).

Kuzeybatı köşede caminin beden duvarlarının son cemaat yeri ile birleştiği yerde, yarısı son cemaat yerinde kalan minare kaidesi ve minarenin tuğla gövdesi bulunur. Beş kenarlı mihrap nişinin üzeri mukarnaslarla süslenmiştir. Mihrabın etrafında lâle motiflerinden bir bordür bulunmaktadır. Minberi ahşap ve geometrik geçmeler halinde yapılmıştır. 1947 ve 1977 yıllarında onarım görmüş olan avlu kapısı üzerindeki kirişte 1772 tarihi okunmaktadır. Bu tamir tarihidir. Caminin giriş kapısı ağaç işlemeciliği bakımından önemli özellikler taşır. 2002 yılında dış duvarları yeniden sıvanan cami günümüzde varlığını korumakta ve işlevini sürdürmektedir.

5. Hanife Hatun Cami

Hanife Hatun Cami, Merzifon'da Nusratiye Mahallesi, Bağlar Sokak (önceleri Basmacı Sokak), No:8 de bulunmaktadır 1826 yılında inşa edildiği bilinmektedir. İnşa kitabesi bulunmayan bu eserin banisinin kim olduğu ise bilinmemektedir (Çerkez, 2005: 289). 1953 yılında özgün görünümlü tavanı askıya alınarak bina yenilenme işlemine tabi tutulmuştur. Cami'nin mimarı da bilinmemektedir. Cami, düz bir arazi üzerinde avlu içerisinde yer almaktadır. Yapının duvarları 1953 yılındaki tamirde betonarme olarak inşa edilmiştir. Güney cephede alt sırada iki pencere, üst sırada dört pencere vardır. Batı cephede alt sıraya bir adet pencere üst sıraya iki adet pencere yerleştirilmiştir. Doğu cephede üst sırada iki adet pencere görülür, alt sırada pencere bulunmaz. Minaresi Kuzey cephededir. Cami'nin kapısı batı cephesinde yer almaktadır.

Cami harimi, dikdörtgen planlıdır. Tavanı döner eksenli, dört katlı ahşap bindirme tavan özelliği taşımaktadır. Tavan kare kesitli ahşap direklerle desteklenmektedir. Mihrap ve minber tarihi özellikleri olmayan, ahşap malzeme ile yapılmış yeni unsurlardır. Kadınlar mahfili caminin üç cephesinde "U" şeklinde uzanmaktadır. 1953 yılında yapılan tamirde, aslen kerpiç olan yapı betonarme olarak yenilenmiştir. Yapının asıl tavanının tamirde askıya alınarak muhafaza edildiği belirtilmektedir (Çerkez, 2005: 289). Günümüzde varlığı korunan cami özellikle mahalle halkının ibadetlerini yerine getirmesini sağlayarak işlevini devam ettirmektedir.

Resim 5. Hanife Hatun Cami Genel Görünümü

6. Kara Mustafa Paşa Cami

Kara Mustafa Paşa Külliyesi yapılarından olan cami, Merzifon'da Gazimahbup Mahallesi, Çarşı Sokak da şehrin meydanında bulunmaktadır. Cami 1666 yılında Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1634-1683), Osmanlı padişahı Avcı Mehmet saltanatı sırasında 3 Kasım 1676- 15 Aralık 1683 tarihleri arasında yedi yıl bir ay, on iki gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. 1672-1676 Osmanlı-Lehistan Savaşı ve 1676-1681 Osmanlı-Rus Savaşında kazandığı başarılarla rağmen, II. Viyana Kuşatması ile özdeşleşmiş olan sadrazamdır ve kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine idam edilmiştir. Kara Mustafa Paşa'nın adını taşıyan bu yapı ise, şehrin en büyük camisidir ve "Paşa Cami" ya da "Cami-i Kebir" adıyla bilinmektedir.

Konu bulunduğu topoğrafya eğimi nedeniyle arazinin doğu cephesine kuzey-güney doğrultusunda çekilen istinat duvarı ile oluşturulan teras üzerinde yer alır. Caminin son cemaat yeri sonradan eklenmiştir. Son cemaat yeri ile birlikte dikdörtgen planlı, tek kubbeli yapı 13,80 metre çapında bir kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yerinin doğu ve batısında, zeminden 1,10

metre yükseklikte sekiler yer almaktadır. 3 adet taş basamakla çıkılan sekiler arasında 3 metre genişliğindeki yol ile cami girişi oluşturulmuştur. Cami minaresi avlunun sağ tarafında dış duvarları üzerinde yer almaktadır (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 2019).

Resim 6. Kara Mustafa Paşa Cami Genel Görünümü (1)

Kuzey, doğu ve batı olmak üzere üç ayrı girişi bulunan avlu yaklaşık 25x31 metre ölçülerindedir. Bu kapılardan doğu girişi üzerinde muvakkithane (namaz vaktini belirlediği mekân) yer alır. Paşa Cami'nin Kara Mustafa Paşa Külliyesi ile bağlantısı bu giriş ile kurulmaktadır. Arazi eğimi nedeniyle Taşhan ve Bedestene basamaklarla ulaşılır. Avlunun tam ortasında şadırvan yer almaktadır. Şadırvan onaltıgen bir havuzu çevrelemekte, bağdadi tekniğinde yapılmış kubbe dıştan piramidal formlu kurşun kaplamalı külah ile örtülüdür. Üst örtü sekiz adet ahşap sütun ile taşınmaktadır. Şadırvan içinde kalem işi bezemeler yer alır ve bu kısmın 19. Yüzyılda onarıldığı bilinmektedir. Günümüzde şehrin en büyük camisi olarak şehir meydanında bulunan Kara Mustafa Paşa Cami, Merzifon ilçesinin sembolü haline gelmiş, ilçeye gelen turistlerin en uğrak noktalarından birisidir. Tarihsel süreci ve değeri ile merak uyandıran Kara Mustafa Paşa Cami özgünlüğünü büyük oranda korumuştur. 1840-1997 yılları arasında 8 kez onarımdan geçen caminin mihrap, minber, kuzey harim duvarı, iç mekân süslemeleri ve pencere açıklıkları, aslına uygun bir şekilde tamir edilmeye çalışılmıştır. Yapı malzemesi düzgün kesme taş olan yapının son cemaat yeri tuğla ile inşa edilmiş, üst kısmına kurşun kaplama yapılmıştır (Çerkez, 2005: 61-65).

7. Taceddin İbrahim Paşa Cami

1425 yılında Taceddin İbrahim Paşa tarafından yaptırıldığı düşünülen cami, Gazimahbup Mahallesi, Yokuşbaşı Caddesi, No:22 adresinde yer almaktadır. Caminin "Çukur Şadırvan" adı verilen şadırvan ve çeşmeleri 1452 yılında yapılmıştır. 1939 Erzincan depreminde minaresi şerefeye kadar yıkılan yapı 1970 yılına kadar kapalı kaldıktan sonra 1975 yılında Vakıflar

Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Caminin doğusunda kesme taştan yapılmış Deve Han'ın yer aldığı, ancak bu yapının 1949 yılında harabe durumunda olduğu, 1979 yılında ise Belediye Tarafından yıkıldığı bilinmektedir (Bayram, 1990: 66-77). Cami kare planlı bir yapıya sahip, tek kubbeli küçük bir mescit olarak inşa edilmiş, minaresi kesme taşlardan yapılmıştır. 1943 yılında meydana gelen depremde büyük zarar gören Taceddin İbrahim Cami şerefe hizasına kadar yıkılmış olup 70'li yıllara kadar kapalı kalmış, 1974 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir (Çerkez, 2005: 23).

Resim 7. Taceddin İbrahim Paşa Cami Genel Görünümü (1)

İbadet edilen mekânının doğu ve batı duvarları iki büyük kemerle enine olarak genişletilmiştir. Mekânın üzerini örten kubbe intikali pandantiflidir. Mihrabın üst kısmı mukarnaslı olup niş etrafında dikdörtgen bir çerçeve meydana gelmekte ve mihrabın üzeri rumî ve palmet motifleri ile süslenmiş bulunmaktadır. Caminin duvarları yontma taştan yapılmış olup kuzey cephedeki giriş kapısı üzerinde üç adet konsol vardır. Bunların kapı üzerinde bulunan sundurmayı taşıdığı düşünülmektedir (Merzifon Belediyesi, 2015). Mescidin alt kısmındaki arazinin meybinden de faydalanarak bu alana inşa edilmiş bir ahırın bulunması, mescidin, esasen bitişik bulunduğu bir hana ait olduğunu göstermektedir. Caminin şadırvanı, arazinin meybinden kaynaklanan sebeplerden dolayı aşağı bölgede inşa edilmiş olmasından dolayı da halk arasında Çukur Şadırvan olarak bilinmektedir (Bayram, 1991).

Yapının batı ve güney cephesinde özgün dükkânlar yer alırken, güney ve doğu cephesine sonradan yapılan dükkânlar eklenmiştir. Yapı, harim ve dükkânlar olmak üzere iki ayrı kütle gibi algılanır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen plan şemasına sahip cami tek kubbe ile örtülüdür. Konumu itibari ile çarşı merkezine yakın olan cami günümüzde varlığını korumakta ve işlevselliğini sürdürmektedir. Özellikle şehirde pazartesi günleri kurulan pazar esnafının

ihtiyaçlarının karşılanmasında ibadetlerini yerine getirilmesinde ve sosyal hayatın şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

8. Ulu Cami

Yapının kitabesinden Selçuklu veziri Pervane Muînüddin Süleyman tarafından 1264 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Yapı Eski Cami Mahallesi, Yokuşbaşı Caddesi, No:38 de yer almaktadır. Anadolu Selçuklu dönemine ait yapı Çelebi Mehmet döneminde yenilenmiştir. 1902 yılında cami çıkan bir yangında tamamen yanmıştır. Yapının güneyinde, Eski Hamam ya da Roma Hamamı olarak adlandırılan külliyyeye ait bir hamam yer alır. Günümüzde, yapının yerine aynı isimle yığma kâgir bir cami inşa edilmiş olup, cami ibadete açık olarak varlığı korunmaktadır (Bayram, 1990: 67-77).

Resim 8. Ulu Cami Genel Görünümü

9. Bozacı Cami

Gazimahbup Mahallesi Arabacılar Sokak, No:10 adresinde yer alan yapı 15. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Cami kare planlıdır. Yapı asıl halini büyük ölçüde korumakla beraber depremlerden hasar görmüş ve tarihleri belirlenemeyen muhtelif onarım dönemleri geçirmiş, 1960'lı yıllarda bir süre farklı hizmetler için kullanıldıktan sonra onarılarak tekrar ibadete açılmıştır (Çerkez, 2005: 205. Kuzey cephesinde yer alan son cemaat yeri ile dikdörtgen planla yapılan cami, kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiştir. Yığma kâgir ve kesme taştan olan yapı sekizgen kasnaklı kiremitle kaplı kubbe ile örtülüdür. Kubbesi, üç kemerli ve kubbeli son cemaat yeri ile XVII. yüzyılın tipik eserleri arasında yer alır. (Merzifon Belediyesi, 2015: 39) Günümüzde varlığı korunan caminin işlevselliği devam etmektedir.

Resim 9. Bozacı Cami Genel Görünümü

10. Alaca Minare Cami

Alaca Minare Cami İlçenin Hacıbalı Mahallesinde, İğdeli Sokak No:4 de bulunmaktadır. Kitabesine göre 1501 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Eser tek kubbeli küçük bir mescit olarak inşa edilmiştir. Caminin planı son cemaat yeri ile birlikte bir bütün olarak düşünüldüğünde, muntazam bir dikdörtgen plana sahiptir (Merzifon Belediyesi, 2019). Caminin dış duvarları moloz taştan inşa edilmiş ve bu taşlar caminin kirpi saçaklarına kadar uzatılmıştır. Caminin kuzey cephesindeki beden duvarlarının uzantısı olan yan duvarlar ile ortada bir payenin taşıdığı iki sivri kemer son cemaat yerini meydana getirmektedir. Minaresinde kırmızı tuğla malzemesi kullanılmıştır. Kitabesinde “Bu mübarek mescid, Sultan'ül Azam tarafından 1501 yılında (Sultan Bayezid-1 Veli tarafından) yaptırılmıştır" denilmektedir. Günümüzde varlığı korunan cami yapılış amacına uygun işlevselliğini sürdürmektedir (Merzifon Belediyesi, 2015: 37).

Resim 10. Alaca Minare Cami Genel Görünümü

11. Dönertaş Cami

İlçe merkezinde Hoca Süleyman Mahallesi, Yokuşbaşı Caddesi No:5 de bulunan Dönertaş Cami tek kubbeli ve kare planlı olarak inşa edilmiştir. Caminin ana duvarları kesme taşla örülmüştür. Son cemaat yeri ise üç sütun kullanılarak dört bölüme ayrılmış, üzerleri ise küçük üç kubbeyle örtülmüştür. Cami sütunları sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Yapının iç bölümüne son cemaat yerinden açılan alçak küçük kemerli ahşap çift bölümlü bir kapıyla geçilmektedir. Caminin doğu ve batı kısmında bulunan pencereler sivri kemerlerle niş biçiminde inşa edilmiştir. Cami içerisinde ahşaptan yapılmış korkuluklu bir mahfil bulunmaktadır. Cami içerisinde yine basit bir mihrap ve minber bulunmaktadır. Kubbeye geçiş tromplar (küçük tonoz biçiminde örülen bir geçiş ögesi) vasıtası ile sağlanmış, kubbenin etek kısmı ve trompların çevresi kalem işlemleri ile süslenmiştir. Caminin kubbesi yüksek sekizgen bir kasnak üzerine inşa edilmiştir. Minare kısmı ise yapının kuzey doğu yönünde olup tuğla ile örülmüştür. Cami şerefesinin alt kısımları ise sekiz sıra halinde kirpi dişi motifleriyle süslenmiştir (Merzifon Belediyesi, 2015: 37). Dönertaş Camisi, Oduncu oğlu Hasan Ağa Vakfına kayıtlı olduğundan bazı belgelerde “Oduncu Cami” şeklinde adlandırılmıştır. Halk arasında ise “Odun Pazarı Cami” veya “Dönertaş Cami” adıyla anılmaktadır (Çerkez, 2005: 215).

İnşa kitabesi tam olarak bilinmediğinden dolayı yapım tarihi net olarak ifade edilemeyen Dönertaş Caminin harim kapısının üst kısmında bulunan üç satırdan oluşan tamir kitabesinden caminin 15.yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yapının farklı dönemlerde geçirmiş olduğu tamir ve yenileme çalışmaları ile günümüze kadar geldiği, kısmen yapı özelliği

bakımından orijinalliğinden uzaklaşmışsa da bugün cami olarak işlevselliğini sürdürmektedir (Evrenos, 1967).

Resim 11. Dönertaş Cami Genel Görünümü

12. II. Murat Cami – Medrese Önü Cami (Çelebi Mehmet Cami)

İlçe merkezinde Cami Cedit Mahallesi, Eren Sokakta yer alan II. Murat Cami halk arasında, Medrese Önü Cami veya Çelebi Mehmet Cami ismi ile bilinmektedir.

Evliya Çelebi'nin bahsettiği caminin Kitabesinde “Bu cami Sultan Mehmet'in oğlu, Büyük Sultan Murat Han'ın emriyle yapılmıştır. Allah mülkünü daim kılsın. H.830” yazılıdır. Caminin miladi takvime göre yapılış tarihi 1420 yılına denk gelmektedir (Merzifon Belediyesi, 2013). Cami dikdörtgen planlı bir yapı olarak ahşap direklerle inşa edilmiş, kuzey, doğu ve batıda olmak üzere üç girişi bulunmaktadır. Doğu kapısının kanatlarının ahşap oymacılığının en güzel örneklerinden biri olduğu ifade edilmektedir. Bu kapının 1904 yılında yangında yanan Ulu Camiye ait olduğu, yangından kurtarılarak buraya takıldığı tahmin edilmektedir. Caminin orijinal halinin bütün tavanının aşı boyaları ile nakışlı olduğu, fakat camide yapılan tamirlerde tavanın değiştirildiği, eski kirişler üzerinde az miktarda nakış işlemelerinin bulunduğu görülmektedir. Caminin, doğu, güney ve batı duvarlarında hat yazıları ile “Allah, Muhammed, Ali, Hasan ve Hüseyin” yazıları bulunmaktadır. Bu yazılar Merzifonlu şair İskender Haki tarafından işlenmiştir (Çerkez, 2005: 200). Caminin tavan kirişi süslemelerinde, kabartma olarak iç içe geçmiş iki üçgenden oluşan altı köşeli yıldızlar bulunmaktadır. Birinin tepesi diğerinin tabanına geçirilmiş iki eşkenar üçgenin meydana getirdiği bir sembol olan yıldız, Yahudilikte “Davut Yıldızı”, İslamiyet'te Mühr-ü Süleyman olarak anılmıştır. Bu yıldız simgesi ile ilgili olarak, dünyanın altı günde yaratılmasını, bereket ve bolluğu sembolize ettiği, insanı şer güçlerden koruyan tılsım olduğu gibi fikirler öne sürülmüştür (Pala,2020). Yapının kuzey girişinde üstü sonradan ahşap bir çatı ile örtülmüş şadırvan bulunmaktadır. Caminin 1936 yılına ait fotoğrafında minaresiz olduğu 1950 yılına ait fotoğrafta ise ahşap bir minareye sahip olduğu anlaşılmaktadır (Merzifon Belediyesi, 2015: 34). 2008 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilen II. Murat Cami, Günümüzde yapılış amacına uygun

olarak, işlevselliğini korumaktadır. Konumu ve tarihi itibari ile II. Murat Cami İlçenin en fazla tercih edilen ibadethanelerindedir. Turizm açısından da İlçenin en uğrak mekânlarından birisidir.

Resim 12. Çelebi Mehmet Cami Genel Görünümü

13. Dobak Cami

İlçenin Harmanlar Mahallesi, Tilki Sokak, No:15 adresinde bulunan Dobak Cami, kitabesine göre 1774 yılında Elhac Mustafa adında bir şahıs tarafından yaptırılmıştır. Caminin mimarı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kare planlı küçük bir mescit olarak inşa edilen yapının 2 metre boyunda küçük bir minaresinin olduğu, minaresinin boyundan ötürü halk arasında Dobak Minare Cami olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu minare 1943 yılında meydana gelen depremde yıkılmış, yerine sonradan yeni bir minare inşa edilmiştir (Köksüz, t.y.).

Taş malzemeden inşa edilen caminin kubbeleri kurşun kaplamadır. Ana duvarları bir sıra taş, bir sıra tuğla olarak almaşık sistemle yapılmıştır. Cami, avlusu içerisinde geniş bir şadırvana sahiptir. 200 kişilik bir kapasitesi olan cami Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1978-1979 yıllarında restore edilmiştir (<https://www.merzifoncamileri.com/dobak>). Günümüzde varlığı korunan Dobak Cami, yapılış amacına uygun olarak işlevselliğini sürdürmekte, çarşı merkezine yakın konumu itibari ile de bölge esnafının ibadetlerini yerine getirmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Resim 13. Dobak Cami Genel Görünümü

14. Denizli Cami

İlçenin Harmanlar Mahallesi, Samancı Sokak, No:43 adresinde bulunan Denizli Cami 1899 yılında inşa edilmiştir. Halk arasında Samancı Cami olarak adlandırılır. Caminin Mimarı bilinmemektedir. Cami ahşap çatılı ve kiremitlidir. Cami, 1943 depreminde büyük hasar görmesinin ardından muhtelif tarihlerde geçirdiği onarımlar nedeniyle ahşap tavan ve mihrabı dışında aslı şeklini tamamen kaybetmiştir (Çerkez, 2005: 311). Vakıflar Genel Müdürlüğünden 2010 yılında alınan izin ile hayırseverler tarafından caminin tamirata yaptırılmıştır. Günümüzde varlığı korunan ve yapılış amacına uygun olarak işlevselliğini sürdüren Denizli Cami mahallinde hizmetine devam etmektedir (<https://www.merzifoncamileri.com/denizli-cami>).

Resim 14. Denizli Cami Genel Görünümü

SONUÇ

Kuruluşu antik döneme uzanan Merzifon'un, günümüze gelinceye kadar birçok medeniyete ve devletlere ev sahipliği yapmış olduğu bilinmektedir. Farklı devletlerin hâkimiyeti altında bulunduğu dönemlerde tabiatıyla o topluma ait yapısal özellikleri içeren eserlerin kentte inşa edilmesi söz konusu olmuştur. 11. yüzyıla kadar Bizans İmparatorluğunun egemenliğinde

bulunan şehirde inşa edilen yapılar arasında kiliseler dikkat çekmektedir. Söz konusu yüzyılda, Merzifon'un Danişmentlerin hâkimiyetine geçmesi ile kent Türk-İslam kentleri özelliğini yansıtmaya başlamıştır. Her Türk-İslam kentinde olduğu gibi burada da Bizans Dönemi eserlerinin bir kısmının cami ve medreseye dönüştürüldüğü görülmüştür. Danişmentli beyliğinin sona ermesi ile kent, önce Anadolu Selçukluları, ardından Osmanlı yönetimine geçmiştir. Kentin Osmanlı himayesine girmesinden sonra iç kale sınırlarının dışında da yerleşme başlamış ve kent bu defa iç kale dışında gelişme göstermiştir. Bu devrede ağırlıklı olarak yapılan eserler arasında camiler, hamamlar, ticaret mekânları, okullar, konaklar, türbeler ve çeşmeler dikkat çekmiştir. Söz konusu eserler içinde günümüzde işlevselliğini koruyan camiler önemli bir yer tutmaktadır. Araştırmamız sonucunda günümüzde halen varlığını devam ettiren 14 adet cami tespit edilmiştir. Bu camilerden bir tanesi Anadolu Selçuklu döneminde, Selçuklu veziri Pervane Muînüddin Süleyman tarafından 1264 yılında yaptırılan Ulu Camidir. Osmanlı Döneminde yapılp günümüze intikal eden diğer camileri ise; Abide Hatun Cami, Eyüp Çelebi Cami, Büyük Hacı Hasan Cami, Çay Cami (Hacı Hüseyin Ağa Cami), Hanife Hatun Cami, Kara Mustafa Paşa Cami, Taceddin İbrahim Paşa Cami, Bozacı Cami, Alaca Minare Cami, Dönertaş Cami, II. Murat Cami, Dobak Cami ve Denizli Cami'dir.

Genellikle Osmanlı cami mimarisinin özelliklerini taşıyan Merzifon camilerinin bazılarının banileri tespit edilmiş olup, bazılarının ise kim tarafından yaptırıldıkları bilgisine ulaşamamıştır. Kitabeleri olmayanlar hakkında bilgiler kısıtlı kalmıştır. Genellikle camiler dikdörtgen planlı, duvarları taştan, tek kubbeli olarak inşa edilmişler, mihrap kısmı alçı malzeme ile minberleri ise genellikle ahşaptan yapılmışlardır. Zaman içinde deprem ve tabii afetler nedeniyle zarar gören camiler, restore edilerek ibadete hazır hale getirilmişlerdir.

Sonuç olarak, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne intikal ederek varlığı korunan Merzifon'daki camilerin günümüzde işlev ve fonksiyonlarının aynen devam ettiği görülmüştür. Camiler, maddi kültür eserleri olarak değer taşımaları yanında toplumun ibadet ihtiyaçlarının karşılandığı mekânlardır. Uzun yıllar mimari özelliklerini koruyarak ayakta kalan bu yapıların günümüzde varlıklarını devam ettirmesinde sorumlu kurum ve kuruluşlar ile halkın bu yapıların korunması, bakılması ve yaşatılması noktasında gerekli hassasiyeti gösterdikleri anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Bayram, S., *Merzifon Ulu Camisinin Yeri ve Türk İslam Eserleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Sanat Dergisi, 1990.

Bayram, S., *Beyhan Sultan Vakfiyeleri ve Süslemeleri*, Kültür ve Sanat Dergisi, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991.

Çerkez, M., *Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara, 2005.

Denizli Cami, (<https://www.merzifoncamileri.com/denizli-cami/>)(Erişim tarihi: (10.09.2024)

Dobak Cami. <https://www.merzifoncamileri.com/dobak/> (Erişim tarihi: (10.09.2024)

Erken, S., *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I*, Ankara, 1972.

<https://kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/merzifon-abde-hatun-cam/>(Erişim tarihi: 15.09.2024)

Evrenos, S., *Merzifon'daki Türk Mimari Eserleri*. Yayınlanmamış Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1967.

- Köksüz, N., *Tarih ve kültür zenginlikleriyle dopdolu bir Anadolu kenti Merzifon*.
Merzifon Belediyesi, *Merzifon*, 2003.
- Merzifon Belediyesi, *Kent Rehberi*, 2019.
- Merzifon Belediyesi, *Merzifon – Geçmişten Günümüze Kalanlar*, 2015.
- Öz, M., *Merzifon*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/merzifon/> (Erişim tarihi: 15.09.2024)
- Özkan, M. D., *Amasya İli Yapılarındaki Kalem İşi Süslemeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2001.
- Pala, İ., Mühr-i Süleyman, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhr-i-suleyman/> (Erişim tarihi: 15.09.2024)
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (2019). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*. TCCDAB.
- Yaşar, H.H., *Amasya Tarihi*, (Editörler: Songül Keçeci Kurt, vd.), C. 1, Samsun, 2022.
- Yetkin, S. K., *İslam Ülkelerinde Sanat*. İstanbul, 1984.

26 EYLÜL GÜNÜNÜN DİL BAYRAMI OLARAK KABULÜ VE AMASYA'DA 1935-1936 YILI BAYRAM KUTLAMALARI

Doç. Dr. TURGUT İLERİ

Amasya Üniversitesi

turgut.ileri@amasya.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-2029-1354

ÖZET

Dil, bir milletin oluşmasında, varlığını sürdürmesinde ve sahip olunan kültürün gelecek nesillere taşınmasında önemli bir araçtır. Bu önemi nedeniyle Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türk Dili'nin geliştirilmesi, zenginleştirilmesi ve yabancı dillerin etkisinden kurtarılması üzerine çalışmalar yapılmıştır. 1928'de Harf İnkılabının gerçekleştirilmesinden sonra çalışmalara hız verilmiştir. Türk Dili'nin kökeni, gelişimi ve sadeleştirilmesi ile dünya dilleri arasında hak ettiği yere gelmesi amacıyla gerekli çalışmaları yapmak üzere 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyet kurulmuştur. Ardından 26 Eylül 1932'de İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında Birinci Türk Dili Kurultayı toplanmıştır. 9 gün süren ve her oturumuna Atatürk'ün katıldığı kurultayın temel amacı; Türkçe'nin diğer diller karşısında zengin bir dil olduğunun araştırılıp ortaya konulmasıdır. Çok sayıda bilim insanı, yazar, gazeteci, devlet adamı, sanatçı ve yurt dışından uzmanların katıldığı kurultayı 3000'ne yakın dinleyici izlemiştir. Türk Dili'nin geleceğinin ilmi açıdan kurgulanmasını sağlayacak olan kurultayın son gününde şair ve yazar Halit Fahri Ozansoy, kurultayın açılış günü olan 26 Eylül gününü Dil Bayramı olarak kutlanmasını teklif etmiştir. Teklif, kurultay üyelerinin oy birliği ile kabul edilmiştir. O günden sonra 26 Eylül günü Dil Bayramı olarak kutlanmaktadır. Dil Bayramı kutlamaları, Millî Mücadelenin amaç ve yönteminin belirlendiği Amasya vilayetinde de ilk yıllardan itibaren etkin bir şekilde yapılmıştır.

Bu çalışmada, kutlamaların ilk yılları sayılabilecek 1935 ve 1936 yıllarında Amasya'da yapılan Dil Bayramı kutlamaları hakkında bilgi verilmiştir. Bildirinin hazırlanmasında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri ve dönemin gazetelerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Dil Bayramı, Amasya.

GİRİŞ

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle beraber Türk dili, uzun bir süre Arap ve Fars dillerinin etkisinde kalmış ve bu süreç 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Türkçe'nin karşı karşıya kaldığı bu durumu yakından izleyen milli duyguları kuvvetli ve gelişmelere duyarlı bir kısım Türk aydını gösterdikleri çabalarla Türk dilini, diğer diller karşısında savunmaya çalışmışlardır. Söz konusu aydınlar, 19. yüzyıldan itibaren dil meselelerine yeniden ve daha kuvvetli eğilmişler, her biri dil davası olarak adlandırılan konu üzerinde ayrı ayrı durarak, çözüm yolları aramışlardır. Başta Ziya Gökalp olmak üzere Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Süavi, Ahmet Vefik Paşa, Ömer Seyfettin, Tevfik Fikret, Ahmet Rasim, Halit Ziya ve Şemsettin Sami gibi birçok aydın bu dönemde Türk dili konusundaki hassasiyetlerini ortaya koymuşlardır (Sertkaya, 1966: 41). II. Meşrutiyet dönemi olarak adlandırdığımız bu devrede, dil konusu ile ilgili en bilinçli hareket *Yeni Lisan Akımı* ismiyle ortaya çıkmıştır. Milli edebiyatın milli bir dille yaratılacağını ileri süren bu akımın temsilcileri, yazılarını "*Yeni Lisan*" başlığı altında

yazdıkları için “*Yeni Lisancılar*” diye tanındılar ve dildeki esas rahatsızlığın dilin her tarafını sarmış olan yabancı usul ve kaidelerden geldiğini ileri sürdüler. Onlara göre, dilimizdeki Arapça ve Farsçaya ait gramer kuralları dilden atılmalı, yeni isim ve sıfat tamlamalarında Türkçe kurallar olmalı, Türk lehçelerinden kelime alınmamalı, İstanbul Türkçesine dayalı canlı bir yazı dili oluşturulmalı, dil ve edebiyat Doğu ve Batı taklitçiliğinden kurtarılarak milli bir dil ve edebiyat yaratılmalıydı (Korkmaz, 1995:222-223). Tüm bu çabalar ve çalışmalar konu ile ilgili olumlu yönde adımlar atılmasını sağlamışsa da Türk dilinin Arapça ve Farsçanın etkisinden kurtarılmasını, kendi benliğine kavuşturulmasını ve sadeleştirmesini istenen noktaya getirmemiş, bu yönde çalışmalar Cumhuriyet’in ilanından sonraki dönemde de devam etmiştir (<https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/dil-bayrami:1>). Konu, Cumhuriyet’in ilanından sonra “Dil Davası” olarak adlandırılmış, Cumhurbaşkanı Atatürk bizzat bu mesele ile yakından ilgilenmiştir. O, Türkçeyi Türk kültürünün en önemli ögesi olarak görmüş, dünyada en güzel, en zengin ve en kolay dil olarak tanımlamıştır. Millet in ahlakının, geleneklerinin, hatıralarının, çıkarlarının, kısaca milliyetini oluşturan her şeyin dil sayesinde korunduğunu ifade ederek, Türk dilinin milletin kalbi ve aynı zamanda milletin zihni olduğunu vurgulamıştır (İnan, 2000: 29). Bu bağlamda dil konusunda yapılması gereken çalışmaların bilimsel temelde çok yönlü ve kapsamlı bir programa bağlanması düşünülmüş, ardından dil inkılabının fikri temelleri ortaya konmuştur¹. Belirlenen ilkeleri şu şekilde özetlenebilir: Türk dilinin millileştirilmesi; kendi yapı ve işleyişine uygun bir gelişme yolunun belirlenmesi, Türkçenin güzelliği ve zenginliğinin ortaya konulması, kelime türetme ve terimleri oluşturma imkânları bakımından işlerlik kazandırılması (Korkmaz, 1995:222). Bunların yanında Türk dili konusundaki çalışmaların bilim temeline oturtacak tedbirlerin alınması ve Dil Tetkik Cemiyeti’nin kurularak Türk dili çalışmalarının kurum marifeti ile yürütülmesi benimsenmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu ile başlayan eğitim alanındaki yenileşme süreci, 1927 yılında bizzat Atatürk’ün yazı inkılabı ile ilgili başlattığı fikir çalışmaları sonucunda 1 Kasım 1928 de “*Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun*” kabul edilmiş, 3 Kasım da yürürlüğe konmuştur (Resmî Gazete, 3 Teşrinisani 1928: 6001-6002). Kanun 11 maddeden oluşmuştur. Buna göre; kanun yayınlandıktan sonra, bütün devlet dairelerinde ve özel kurumlarda, tüm yazışmalar yeni harflerle yapılacaktı. Uygulamaya hemen başlanacak, 1 Ocak 1929’a kadar geçiş tamamlanacak, ancak tahkik evraklarının, basılı evrakın ve defterlerin yazılması, Haziran 1929’a kadar sürebilecekti. Eski yazı ile dilekçeler de bu tarihe kadar kabul edilecekti. Gazete, dergi, levha, ilân ve reklamlar 1 Aralık 1928’den itibaren yeni harflerle çıkarılacaktı. Kitaplar ise 1929 yılı Ocak ayından başlayarak yeni harflerle basılacaktı (Tongul, 2004:125-126). Yeni Türk alfabesine geçiş süreci bir başka açıdan bakıldığında, halkın öğrenim talebinin kısa zamanda gerçekleştirilebilmesinde itici bir güç oluşturmuştur. Artan öğrenim talebi üzerine düzenin daha sistemli yürütülebilmesi için Millet Mekteplerinin açılmasına karar verilmiştir. Bu mektepler, kişilerin okuryazarlık oranlarını hızlı ve sistemli bir şekilde arttırarak temel bilgilerin verilmesini sağlamak üzere faaliyet göstermişlerdir (Yamaç, 2023:246-247). Kısaca ifade etmek gerekirse yeni alfabenin kabul edilmesi, dilde yapılacak yeniliklere ortam hazırlamıştır. Milli kültürümüzün temeli olan dilde yenileşmenin zorunlu olduğundan hareketle, halkın psikolojisine uygun ve ihtiyaçlarını kolayca ifade edebilecek bir yapıya kavuşturulması kaçınılmaz görülmüştür (Ertan, 2011: 200). Bu bağlamda Türk dilinin kendi benliğine kavuşturulması ve diğer dillerin etkisinden kurtarılması yönündeki çalışmalar, başta dilde yeniliği savunanlar olmak üzere Türk aydınları ve yöneticileri arasında memnuniyet yaratmıştır. Nihayet konu üzerinde ilmi çalışmaların başlatılması düşünülmüştür. Atatürk, dil

¹ Dil İnkılabının dayandığı fikri temeller için bakınız; Zeynep Korkmaz, Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri, Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1995, s. 224

meselesi üzerine eğilmek gerektiğini zaman zaman dile getirmiştir. O, kanunlar ve resmi yazışmalarda kullanılan dilin halk tarafından anlaşılır olmasını istemiştir. Her medeni ve ileri dillerde olduğu gibi Türkçenin de ilmi grameri yazılmasını, zenginliğini ortaya koyacak sözcükler tespit edilerek yeni sözcük türetme imkanlarının araştırılmasını arzu etmiştir. Ayrıca dünya çapında Türkoloji uzmanlarının yetiştirilmesine de işaret etmiştir (Hacıeminoğlu, 1967: 845). Başta Cumhurbaşkanı Atatürk olmak üzere konuya hassasiyet duyanlar, dil işleri ile ilgilenmenin zamanı geldiğini belirterek çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. Önce, dil üzerinde çalışmalar yapacak bir cemiyetin kurulmasına karar verilmiştir. Ardından adı daha sonra Türk Dil Kurumu olacak olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Böylece Atatürk'ün öncülüğünde ülkede dil seferberliği başlatılmıştır. Dil çalışmalarının nasıl ve hangi alanda yapılacağını belirlemek amacıyla yine Atatürk'ün önerileriyle büyük bir dil kurultayının toplanmasına karar verilmiştir. Türk Dil Kurumunun kuruluşundan yaklaşık iki buçuk ay sonra Dolmabahçe Sarayında I. Türk Dil Kurultayı toplanmıştır. Atatürk, kurultayı büyük ilgi ve dikkatle izlemiştir (Akalın, 2005:123). Dil alanında başlatılan çalışmalar ciddiyle sürdürülmüş, yapılan toplantılarda alınan kararlar hayata geçirilmiştir. Sürecin başarılı şekilde yürütülmesi, çalışmaların başlangıç gününün bayram günü olarak düşünülmesine ortam hazırlamıştır.

1. 26 EYLÜL'ÜN DİL BAYRAMI OLARAK KABUL EDİLMESİ

Dil davası olarak adlandırılan konuyla yakından ilgilenen Atatürk, 2-11 Temmuz 1932 tarihinde Ankara'da yapılan I. Türk Tarih Kongresinin tamamlandığı günün akşamı Çankaya Köşkünde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyeleri ile bir araya gelerek gündemle ilgili fikir alış-verişinde bulunmuştur. Görüşmeler sırasında Tarih Kongresine katılmış bulunan heyetkellere Atatürk: "*Dil işlerini düşünecek zaman gelmiştir. Ne dersiniz?*" sorusunu sormuş, ardından kendi düşüncesini belirtmek üzere, mevcut sıkıntıların üstesinden geleceği ve katkı sağlayacağı inancıyla "*Türk Tarihi Cemiyeti gibi kardeş bir de ona kardeş bir dil cemiyeti kuralım. Adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti olsun*" demiştir. Böylece cemiyetin kurulması için ilk adım atılmıştır. 12 Temmuz 1932 günü hükümetten alınan İzinname Emniyet Umum Müdürlüğüne gönderilerek cemiyetin kuruluşu gerçekleştirilmiştir (Sakaoğlu, 1991: 22-23). Atatürk tarafından belirlenen cemiyetin faaliyet taslağı; sözlük, terim, gramer, etimoloji ve dil bilimi çalışmaları yapmak olarak ifade edilmiş, amacı ise, "*Türk dilinin öz güzelliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yarışır yüksekliğe erdirmek*" olarak belirlenmiştir. Bu gelişmelerin ardından yine Atatürk'ün talimatlarıyla, 26 Eylül 1932 günü yerli ve yabancı bilgin, edebiyatçı ve yazarların katıldığı I. Türk Dil Kurultayı toplanmıştır (Timurtaş, 1967:881). Kurultayda Türk dili üzerinde yapılacak çalışmaları yönlendirecek bir ana program hazırlanmıştır. Programda² Türk dilini, tüm ihtiyaçları karşılayacak hale getirmek ve iki dil varlığını ortadan kaldırarak temel unsurları öz Türkçe olan milli bir dil haline getirmek vurgusu yapılmıştır (Korkmaz, 1995:223). Kabul edilen çalışma programı 7 maddede özetlenmiştir. Buna göre:

- 1- *Türkçe'nin gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle, gerek Hint-Avrupa, Sami denilen dillerle mukayesesi yapılmalıdır.*
- 2- *Türkçe'nin tarihi inkişafı aranmalı, mukayeseli grameri yazılmalıdır.*
- 3- *Türk lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçeler lügati, sonra esas Türk lügati, Türk sarfi (dil bilgisi), nahvi (cümle bilgisi) tez elden yapılmalıdır. Sarf, nahiv, lügat yapılırken, ıstılah konulurken Türkçenin bütün lahikalarının (ek, ilave) araştırılmasına, bu lahikaların, edatların dilimizin bütün ihtiyaçlarına yetecek surette işlenmesine ehemmiyet verilmelidir.*
- 4- *Türkçe'nin tarihi grameri yazılmalıdır.*

² I. Türk Dili Kurultayı hakkında geniş bilgi için bakınız: Türk Dili Kurultayı/ Tezler, Müzakere Zabıtları, İstanbul, 1933.

- 5- *Şark ve Garp memleketlerinde çıkan Türk dili hakkındaki eserler toplanmalı, bu eserlerden lazım olanları dilimize çevrilmelidir.*
- 6- *Cemiyet gerek kendisinin gerek dışarıda Türk Dili işleriyle uğraşanların tetkiklerini bir mecmua ile neşretmelidir.*
- 7- *Memleket gazetelerine dil işlerine hususi yer verdirilmelidir (Temir, 1967: 565).*

İstanbul'da Dolmabahçe sarayında yapılan Dil Kurultayı 9 gün sürmüştür. Atatürk de bütün oturumlara katılmış, bildirileri dinlemiş, notlar almış, oturum aralarında dil bilimcilerle sohbetlerde bulunmuştur. Oturumların son gününde şair ve yazar Halit Fahri Ozansoy, bu büyük toplantının açılış günü olan 26 Eylül'ün Dil Bayramı olarak kutlanması önerisinde bulunmuştur. Öneri kurultay üyeleri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir. O günden itibaren 26 Eylül günü, Dil Bayramı olarak kutlanmaya başlanmıştır. Böylelikle resmi olarak kutlanan bir Dil Bayramı günü kamu ve sosyal hayatımıza girmiştir. Bununla birlikte Türk tarihinde, Türkçe'nin korunması ve devlet dili olmasını sağlamak amacıyla, Karamanoğlu Mehmet Bey'in, Selçuklu Sultanı Alaeddin Siyavuş'un veziri olmasından sonra, onun tarafından 13 Mayıs 1277 tarihinde alınan bir karardan söz edilmektedir (TDVİA, 2003:445) Bu karar, kimi tarih çalışmalarında ferman olarak adlandırılmıştır. Yayınlandığı ifade edilen fermana, bundan böyle Türkçe 'den başka dil konuşulmaması kararı, "*Şimden gerü hiç kimesne kapuda ve divanda ve mecalis ve seyranda Türki dilinden gayri dil söylemeye*" şeklinde ifade edilmiştir. Söz konusu Fermanın yayınlandığı kabul edilen 13 Mayıs³ günü, bazı devlet kurumlarınca dil bayramı olarak kutlanmak istenmiş, resmi olarak kutlanması için de 2008 yılında kanun teklifinde bulunulmuştur. Resmi olarak kutlanan bir dil bayramının olması nedeniyle teklif komisyonda bekletilmiş, bir karar çıkmamıştır. Sonuç olarak günümüzde resmi olarak kutlanan Dil Bayramı 26 Eylül 1932 günü I. Türk Dil Kurultayında kabul edilen bayramdır (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/dil-bayrami-1-2>).

Türk Dil Bayramı ilk kez 1933 yılı 26 Eylül'ünde kutlanmıştır. İlk yılın kutlamaları kurum içinde yapılmış, kutlamalar biraz sönük geçmiştir. 1934 yılı kutlamaları bir plan ve program dâhilinde yürütülmüştür. Bu bağlamda halkevlerinin merkez ve kaza şubelerinde var olan dil, tarih ve edebiyat komitelerinin nezareti altında kutlama merasimlerinin yapılması kararlaştırılmıştır. Merkez ve bütün vilayetlerdeki gazetelerde "dil savaşı" üzerine yazılar yazılması ve konferansların verilmesi, Ankara ve İstanbul radyolarında belirlenen esaslara göre hazırlıklar yapılması ve yapılan hazırlıkların sonuçlarından merkezin haberdar edilmesi, Türk Dili Tetkik Cemiyetinden rica edilmiştir (Cumhuriyet, 4 Eylül 1934: 1,3). Dil Bayramının ikinci yıl kutlamalarına 26 Eylül 1934 tarihli gazetelerde ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. Gazeteler genellikle "Dil Bayramı" başlığı altında günün anlamını anlatan yazılarını manşetten vermişlerdir (Akşam, Cumhuriyet, 26 Eylül 1934:1). İstanbul'da ise Halkevi idare heyeti başkan ve temsil komitesinde görevli kimselerin dil üzerine yaptıkları konuşmalar, radyo yayınları vasıtasıyla halka duyurulmuştur (Kendirci, 2023: 193). Bu yıldan sonraki kutlamalar daha planlı ve programlı yürütülmüş, Dil Bayramı ulusça kutlanmıştır. Türk Dili Araştırma Cemiyeti genel sekreterliği tarafından hazırlanan programda; Dil işinin ulusun ortak bir işi olduğu, bayramın geçen yıllarda olduğu gibi Halkevleri ile Basın ve Yayın Kurumları tarafından geniş ölçüde kutlanacağı, Türk Dili Araştırma Kurumu tarafından tüm yurda hitaben radyo vasıtası ile bir konuşma yapılacağı, Halkevlerinin önceden toplantılar yaparak okunacak şiir ve söylevlerin anlaşılır, öz ve sade bir dille hazırlanması ve şiir ve söylevlerin bir suretinin kurum merkezine gönderilmesi, Türkiye'de çıkan gazetelerde o gün dil konusunun önemine değinen yazılar yazılmasına işaret edilmiştir (Kendirci, 2023: 195). Yapılan kutlama

³ Karamanoğlu Mehmet Bey'in "divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste, meydanda hiç kimsenin Türkçe 'den başka bir dil konuşulmaması" kararı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde "Karamanoğulları" maddesinde 19 Mayıs 1277 olarak belirtilmiştir. (TDVİA), 28, 445, 2003.

etkinliklerinden ve gazete haberlerinden anlaşıldığı kadarıyla bayram kutlamaları söz konusu programa uygun bir şekilde yapılmıştır. Özellikle Halkevleri tarafından yapılan kutlama toplantılarında bayrama ilişkin konuşma ve şiirlerin yapılması, ulusal gazetelerin bayram kutlamalarına geniş yer vermesi bayrama verilen önemi göstermektedir. Başkentte yayınlanan Ulus gazetesinin 26 Eylül 1935 günü baskısında; “Dil Bayramını bugün kutluyoruz” başlığı altında Dil Bayramının nasıl kutlanacağı ve bütün yurttaki Halkevlerinde törenlerin yapılacağı manşetten verilmiştir. Haberin ayrıntısında dilimizin milli bir yapıya kavuşturulması gereğinden bahsedilerek, bir ulusun gelişmesinde ve ilerlemesinde dilin önemine işaret edilmiştir (Ulus, 26 Eylül 1935:1-2). Kutlamalara halkın katılımı geniş çapta sağlanmıştır.

1936 yılı Dil Bayramı kutlamaları da oldukça canlı ve etkili gerçekleştirilmiştir. O yıla kadar hazırlanmış en detaylı kutlama programı hazırlanmıştır. Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan programda; kutlamaların, Türk Dil Kurumu üyeleri, Halkevleri, gazeteler, yurdun bütün dil sevenleri ve dil konusuna hassasiyet gösterenlerin katılımı ile Ankara ve İstanbul radyolarında yapılacak kutlama programı çerçevesinde yürütüleceği belirtilmiştir. Halkevlerinde dil hakkında verilecek konferanslar ve şiirlerle bir bayram havası içinde kutlanacağına işaret edilmiştir. Yine verilecek konferansların ve okunan şiirlerin birer suretinin Türk Dil Kurumu genel sekreterliğine gönderilmesi istenmiştir. Halka hitaben hazırlanan konuşmaların, şiirlerin ve yazıların herkesin anlayabileceği, açık, sade ve güzel bir Türkçe ile olmasına dikkat edilmesi ayrıca belirtilmiştir. Yapılacak etkinliklere halkın katılımının sağlanması yolunda duyurular da yapılmıştır (Kendirci, 2023: 198-199). Kutlamaları ulusal basın ayrıntıları ile vermeye çalışmıştır. Bu bağlamda Ulus gazetesi 26 Eylül tarihli baskısında “Bugün Dil Bayramı”, Tan gazetesi ise “Bütün memleket dil bayramını kutluyor” başlığı ile kutlamaların ayrıntıları hakkında bilgi vermiştir (Ulus, Tan, 26 Eylül 1936: 1). Gazetelerin 27 Eylül tarihli baskılarında da kutlamaların yapıldığına ilişkin haberler yapılmıştır.

Tüm bu çalışmalar Atatürk tarafından da yakinen izlenmiştir. Daha 1933 yılında Türk Dili Araştırma Kurumunun bütün merkez heyeti üyeleri Çankaya Köşküne olağanüstü toplantıya çağırılmışlar, Türk dili üzerine çalışmalar yapılması için dil seferberliği başlatılmıştır. Bu bağlamda Kamus-u Türki’den Osmanlıca kelimelerin bir kısmının Türkçe karşılığı belirlenerek bir anket çalışması yapılmış, ardından eski metinlerden kelime tarama işine girilmiştir. Osmanlıcadan Türkçeye söz karşılıkları “Tarama Dergisi” denilen bir dergide toplanmış, 1934 yılında büyük bir kitap halinde basılmıştır. Dil Kurumunun komisyon çalışmalarını daha da genişletmek amacıyla Anadolu Kulübü adıyla yeni bir çalışma grubu oluşturulmuş, bu kulübün çalışmalarını Atatürk dikkatle izlemiştir. Kulüp üyelerinin, 3 aylık çalışmaları sonucunda Osmanlıcadan Türkçeye 7000 bin kelimelik Cep Kılavuzu adıyla bir kitap basılmıştır. Dil üzerine yapılacak çalışmaların daha da geliştirilmesi amacıyla var olan kurumların ulusal akademiler haline getirilmesini arzu etmiş, bu düşüncesini zaman zaman dile getirmiştir (İnan, 1968: 433-435). Türk Dil Kurultayında yapılan konuşmaları dikkatle izlemesi, toplantılara katılması, konuya ilişkin fikirler beyan etmesi, çaba ve gayretleri Atatürk’ün Türk dilini milli bir yapıya kavuşturma hassasiyetini bize göstermektedir. İlk olarak yeni Türk alfabesinin hazırlanması ve kabul edilmesi, ikinci olarak da dil üzerine yapılacak çalışmaları bizzat organize etmesinden, Atatürk’ün dil konusunu çok önemseydiği anlaşılmaktadır. Aynı duyarlılığı bir günün belirlenerek Dil Bayramı olarak kutlanmasında da göstermiştir. Kısaca, Türk Dilinin yabancı diller boyunduruğundan kurtarılarak milli bir kimliğe kavuşturulması çalışmalarına yön vererek ısrarlı takipçisi olmuştur. Hayatının son yıllarında hemen hemen bütün vaktini Türk tarihi ve Türk dilini araştırmakla geçiren Atatürk, bu yoldaki çalışmaların devamını sağlamak amacıyla Türk Tarihi ve dilini batı tarzı ilmi metotlar ile tetkik edecek ilim adamları ve akademisyenlerin yetiştirilmesi için fakültelerin kurulmasını gerçekleştirmiştir.

Sahip olduğu şahsi servetini Türk dili ve tarihini araştıracak kurumlara vakfetmiştir (Köymen, 1966: 14).

Türkçenin kendi öz benliğine kavuşturulması amacıyla yürütülen ilmi çalışmaları halka anlatabilmek, halkı bilinçlendirmek ve bunu halkla birlikte başarabilmek amacıyla ilan edilen Dil Bayramı kutlamalarının halkı aydınlatmada önemli rol oynadığı görülmüştür. Dil Bayramı kutlamaları bu özelliği ile başta İstanbul ve Ankara olmak üzere tüm vilayetlerde görkemli törenler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Genellikle il ve ilçe halkevleri tarafından uygulamaya koyulan programlarda yapılan konuşmalarda, Türk dilinin dünya medeniyet dilleri arasında eski zenginliğine ve layık olduğu yere gelmesinin sağlanacağına vurgu yapılmıştır. Okunan şiirlerle de Türkçenin duygu, güzellik ve anlatım yönünden mükemmelliği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Dil Bayramı kutlamaları Orta Karadeniz bölgesinde yer alan ve tarihi bir kent olan Amasya'da da ilk yıllardan itibaren imkânlar ölçüsünde kutlanmıştır. Bildirimizde kutlamaların ilk yılları sayılabilecek 1935 ve 1936 yıllarında Amasya'da yapılan bayram kutlamaları hakkında bilgi verilmiştir. Bildiri konusunun 1935 ve 1936 yılları ile sınırlandırılması, kutlamaların ilk yılları olması ve etkinliklerin daha coşkulu yapılmasından dolayı düşünülmüştür.

2. AMASYA'DA 1935 VE 1936 YILLARINDA DİL BAYRAMI KUTLAMALARI

Türkiye'nin birçok yöresinde olduğu gibi Amasya vilayetinde de Dil Bayramı kutlamaları ilk yıllardan itibaren heyecanlı ve katılımı yüksek bir şekilde kutlanmıştır. 1935 yılı kutlamaları, Amasya halkevinin hazırladığı plan doğrultusunda yürütülmüş, önce Vali Kadri Üçok'un oğlu Necip Üçok'un söylevi ile başlanmış, ardından halkevi Dil-Tarih ve Edebiyat kolu başkanı Necip Namık'ın dil üzerine yaptığı konuşma ile devam edilmiş, yine dil ile ilgili ortaokul öğrencilerinden şiirler dinlenmiştir. 1936 yılı kutlamalarının ise daha geniş olarak hazırlanan programla kutlandığı görülmüştür. Yine halkevinde dilimizin özgünlüğü üzerine konferanslar verilmiş, Güneş-Dil Teorisi anlatılmış, Türkçe'nin güzelliğine vurgu yapan şiirler okunmuş, bütün halk ve kurumlar özel çağrılarla programın yapılacağı salona davet edilmiştir. Aşağıda her iki yılın kutlamaları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

2.1. 1935 YILI DİL BAYRAMI KUTLAMALARI

Yukarıda ifade edildiği üzere 1935 yılı kutlamaları, tüm vilayetlerimizde halkevleri tarafından organize edilmiştir. Dolayısı ile Amasya'daki Dil Bayramı kutlamaları da halkevi başkanlığınca belirlenen programa göre yürütülmüştür. Program, Necip Üçok'un söylevi ile başlamış, konuşmacı Dil'in ne olduğunu kısaca anlatmak için huzurda bulunduğunu, buraya çıkmış olduğundan dolayı büyük bir kıvanç duyduğunu ifade etmiştir. Konuşmasında; her ulusun ayrı ayrı düşündüğünü, duyduğunu ve kavradığını bundan dolayı diller arasında farkın oluştuğunu, Türkçe üzerinde Arapça ve Acem dilinin baskısı ile Osmanlıca denilen bir dilin oluştuğunu, bunun ise ülkede sadece bir tabakanın anladığı ve ilgi duyduğu bir dilin olduğunu, herkes tarafından anlaşılmadığını, gelecekte bu dilin anlaşılmasının zor olacağına işaret etmiştir. Dilin de bir canı olduğunu ve yaşadığını, ihtiyaca göre kelimelerin yeniden oluşturulduğunu, bazılarının unutulmuş kullanılmadığını, bazılarının ise manalarının güçlendirilerek kullanılmaya devam ettirildiğine vurgu yapmıştır. Diller arasında geçişkenlik hakkında bilgi veren konuşmacı batı dilleri ile doğu dilleri arasında kelimelerin köken bakımından benzerliklerin de olduğunu belirtmiştir. Bu konuda yapılacakların neler olduğunu açıkladıktan sonra iki yol bulunduğunu, bunların ise Linguistik (dil bilimi) ve Filoloji (bir dilin yazılı belgelerinin dilsel ve tarihsel açıdan incelenmesi) çalışmalarının yapılması olarak açıklamıştır. Filoloji ne işe yaradığını çeşitli örneklerle açıklayarak, "filoloji, bir veya birkaç dilin sentaks, tarih, linguistik ve edebiyat yönünden bilgisini kurmak demektir" şeklinde tanımlama yaparak

ayrıntılı bir şekilde açıklamalarda bulunarak dil üzerinde genel anlamda yapılacak çalışmalar hakkında bilgiler vermiştir (BCA. 490.1.0.0 yer:1166.93.2, s. 17-20).

Konuşmasının bir bölümünde Avrupa bulunan ulusların dillerindeki bazı kelimelerde benzerliklerin olduğunu, filologların diller arasında mukayeseler yaptığını böylelikle her ulusun kültürlerin hakkında bilgilerin ortaya konulduğunu ve bu çalışmaların önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Aynı dili konuşan ulusların dilleri arasında coğrafyanın etkisi ile birçok lehçelerin meydana geldiğinden söz ederek bizim Öz Türkçemizde de lehçe farklılıkları olduğunu, kendine mahsus dillerin türediğine işaret etmiştir (Hukuk dili, Asker Dili, Külhanbeyi Dili gibi). Konuşmanın son bölümünde, dil konusunun bir kültür meselesi olduğundan söz ederek tüm değerlerimizin kullanılan dil ile anlatılacağını, o nedenle de dilimizin zengin, işlek ve anlaşılır olmasını, duygu ve düşüncülerimizi en güzel şekilde ifade edecek özelliklerinin ortaya konulması gerektiğini belirtmiştir. Kültür konusu ile ilgili, “...Biz güneşin oğulları olan Türkler kültürümüzün ışığı ile acunu (dünyayı) aydınlatmışız. Biz Türk ulusu, hiçbir ulustan kültür sahasında hiçbir tarihte geri kalmış değiliz. Kültür bizim, yükseklikler bizindir. Biz her ulusun kültürce ve kuvvetçe önümüzde baş eğdiğini gören ve göreceğ olan bir milletiz. Çünkü kültürde yüce olan, kuvvetçe de üstündür” sözleri ile kültür kavramının önemine değinmiş, dilin kültür unsuru olması dolayısı ile gerekli hassasiyet gösterilmesini hatırlatarak sözlerini tamamlamıştır (BCA. 490.1.0.0 yer:1166.93.2, s. 23).

Programın ikinci konuşmasını Amasya Halkevinin Dil, Tarih, Edebiyat kolu başkanı ve Evkaf müdürü Necip Namık Bey yapmıştır. Konuşmasında, Halkevinin ılık bir sevgi ve saygı havasıyla dolu olan çatısı altında Dil Bayramını nedeniyle toplanıldığını ifade ederek sözlerine başlamış, tarihi belgelere göre Türk ulusunun yeryüzünde ilk medeniyet kuran olduğunun, bu yolda başka uluslara da kılavuzluk ve öğretmenlik yaptığını, Türk Dilinin de başka uluslara kılavuzluk yaptığını örneklerle anlatmaya çalışmıştır. Başka dillere kaynaklık yapacak zenginliğe, inceliğe ve dinleyeni ahengine imrendirecek bir güzelliğe sahip dilimizin dünkü adının “Osmanlıca” olduğunu, saltanatın yıkılıp tarihe karıştığı gibi Osmanlıcanın da terkedilmesi gerektiğini, bu dilin grammerinin karışık, öğretilmesi ve öğrenilmesinin zorluğunu belirtmiştir. Osmanlıcanın halkın dili olmadığını, edebiyatının da halk tarafından anlaşılmadığını, onun için milletin kendi içinde ikiye hatta üçe bölünmüş olduğunu, her bölümün ötekine yabancı gibi baktığına işaret ederek toplumun birbirinden koptuğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Dil Bayramı olarak kutlanan bugün de Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin yapmak istediği şeyin dili korumak, karışıklıktan kurtarmak ve onu gerçekten halkın dili haline getirmek olduğunu söylemiştir. Hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu gibi, sahip olunan dilin de millete ait olması gerektiğini anlatmıştır (BCA. 490.1.0.0 yer:1166.93.2, s. 14-16).

26 Eylül günü yapılan Dil Bayramı kutlamalarına üçüncü konuşmacı olarak Amasya Ortaokulu Türkçe öğretmeni ve aynı zamanda halkevinin Dil, Tarih, Edebiyat kolu üyesi Ali Kemal Bey katılmıştır. Ali Kemal Bey, Dil Bayramı kutlamaları için toplanıldığını, saf ve duru Türkçemizin sağlam yapısını çürüten yabancı sözleri ondan çıkarmak için açılan genel savaşın bugün başlatıldığını ve bugünün önemli bir işe başlangıç teşkil ettiğini belirterek sözlerine devam etmiştir. Ulusların genel yaşantısında ve düşünce dünyasında dilin oynadığı role geniş vererek yaptığı açıklamalardan sonra, anlaşılmayan bir Dil’in ona bağlanmış olanları sonsuza dek bir arada tutamayacağını, herkes tarafından anlaşılır bir Türkçe’nin var olması halinde onu konuşanların birbirine sağlam bağlarla bağlı kalacağını örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Türkçenin Arap ve Fars dilleri ile karışmadığı çağlarda çok temiz ve saf olduğuna işaret ederek, yabancı dillerin etkisiyle birbirlerini anlamamaya ve birbirlerini sevmemeye başladıklarını ifade etmiştir. Toplum hayatında, onun gelişmesi ve ileri gitmesinde çok önemli bir fonksiyonu olan dil konusuna eğilmenin, bu olumsuzlukları dikkate alarak çözüme kavuşturmanın

gerekliliğini anlatan Ali Kemal Bey, Türk Dili Araştırma Kurumunun kurulması ve Dil Kurultayının toplanmasının olumlu adımlar olduğu belirtmiştir⁴ (BCA. 490.1.0.0 yer: 1166.93.2, s. 9-11).

Kutlama programının sonunda Mustafa adlı ortaokul öğrencisi “Önderi Dinlerken” adlı şiiri okumuştur. Şiirde birçok yenilik, kazanım ve başarılar Atatürk’e ithaf edilmiştir. 1935 yılı Dil Bayramı kutlamaları katılımcıların coşkusuyla yapılan etkinliklerden sonra sona ermiştir.

26 Eylül 1935 günü kutlanan dil bayramında halkevinde yapılan etkinlikte söylenen şiir ve konuşmaların birer nüshası Halkevi Başkanlığının 25.10.1935 tarih ve 23 sayılı yazıları ile Türk Dili Araştırma Kurumu Genel Sekreterliğine ve C.H.P (Cumhuriyet Halk Partisi) Genel Sekreterliğine gönderilmiştir (BCA. 490.1.0.0 yer: 1166.93.2, s. 8).

2.2. 1936 YILI DİL BAYRAMI KUTLAMALARI

Türk Dil Bayramı kutlamalarının 1936 yılında daha coşkulu bir şekilde yapıldığını ulusal gazetelerin ilk sayfasında manşetten verdikleri başlıklardan anlıyoruz. 26 Eylül tarihli Tan gazetesinin “Bütün memleket Dil bayramını kutluyor”, manşetten haberi ile 26 Eylül tarihli Ulus Gazetesi ve diğerlerinin “Bugün Dil Bayramı”, başlıkları ile verdikleri bayram kutlamaları haberleri dikkatleri çekmiştir. 26 Eylül tarihli Cumhuriyet Gazetesinde ise 5. Sayfasında “Dil Bayramı” başlığı ile M. Turhan Tan tarafından bir makale yayınlanmıştır (Tan, Ulus 26 Eylül 1936: 1, Cumhuriyet 26 Eylül 1936: 5). Ulusal basının ilk sayfadan verdiği haberlerden yurdun her tarafında kutlamaların belirlenen program doğrultusunda yapıldığını göstermektedir. Bu bağlamda Amasya’da da hem Amasya Halkevi hem de Merzifon Halkevi Başkanlığının hazırladığı program doğrultusunda kutlamalar yapılmıştır. Amasya’da 1936 yılı kutlama töreni, III. Dil Kurultayının toplandığı gün olan 24 Ağustos günü Halkevi salonunda yapılmıştır. Halkevinin Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi üyesi ve ortaokul Tarih-Coğrafya öğretmeni İzzet Nihat Orlu tarafından Türk Dili’nin değeri ve onu değerli kılmak için yapılacak çalışmalara yer veren bir konferans verilmiştir. Orlu, konuşmasında; Türkçe’nin Latince gibi klasik özlüğünü korumuş bir dil olduğunu, zengin bir dil olması dolayısı ile kaynağındaki kelimelerin sosyal bir ulusun bütün kavramlarını anlatacak özelliğe sahip olduğuna işaret etmiştir. Türk Dilinin bütün Asaya, Avrupa, Afrika ve Amerika’ya kadar kültür dili olarak yayılmış olduğunu, dünya dillerine, dil ve edebiyatlarına etki etmiş olduğunu, Güneş-Dil Teorisinden bahsederek bu teorinin ana tezinin, Türk Dilinin yeryüzü dillerine ana kaynak teşkil ettiğini ispat etmek olduğunu ifade etmiştir. Konuşmasını; “...III. Dil Kurultayı bütün bu hakikatleri acuna (dünyaya) tanıtacaktır. Uluslararası ekonomik savaşları önlemek için belki çare bulunur. Fakat kültürler ve diller sessiz ve gürültüsüz güreşmekte devam edecek, birbirini yutmak ve yenmek için savaşacaktır. Hangi dil daha zengin, daha işlenmiş, daha eksiksiz, hangi kültür daha ulusal, daha gelişmiş, daha ideal ise o kültür yenecektir. Bu hakikati herkesten iyi kavrayan Büyük Şef, erkinlik savaşı (bağımsızlık) savaşı biter bitmez sosyal ve kültürel arıtlara başlamış, Türk ulusunu dünya durdukça yaşatmak ve yükseltmek için en uygun tedbirleri almıştır. Bundan sonra Türk dili, geçmişte olduğu gibi gelecekte de acun kültür tarihinde büyük rol oynayacaktır. Cihan sahnesinde bu kadar parlak işler görmüş, insanlık tarihinde bu kadar şerefli ödevler yapmış olan ezeli ve şanlı Türk Ulusu, ulu önder Kemal Atatürk’ün sayesinde daime ileri koşacak ve pek çok başarılar elde edecektir. Yaşasın Atatürk, yaşasın Türk Ulusu” sözleri ile tamamlamıştır (BCA. 490.1.0.0 yer: 1166.93.2, s. 6-7).

Aynı gün Merzifon ilçesi Halkevi Başkanlığı tarafından Merzifon’da da bayram kutlamaları yapılmıştır. C.H.P. Genel Sekreterliğine ilçe Halkevi Başkanlığının gönderdiği raporda; evlerin

⁴ Ali Kemal Beyin konuşmasının tam metni için bakınız. (BCA. 490.1.0.0 yer:1166.93.2, s. 9-11).

bayraklarla donatıldığı, tüm halkın ve kurumların özel çağrılarla halkevi salonuna davet edildiği, belirlenen program dahilinde kutlamaların gerçekleştirildiği bildirilmiştir. Kutlama programında, öğretmen Cemil Solak Güneş-Dil Teorisinin tarihçesi hakkında, öğretmen Rıza Erkan, Güneş-Dil Teorisi içeriği hakkında İbrahim Necmi Dilmen'nin son eserinden alıntılarla bilgi vermişlerdir. Ayrıca, bir ortaokul öğrencisi, Vehbi Cem Aşkun'un Dil Devrimini anlatan şiirini okumuş, öğretmen Veysi Bey ise dil ve edebiyatımız hakkında konferans vermiştir. Türkçenin geçirdiği evreler anlatıldıktan sonra yine bir öğrenci tarafından İ. Haki Engin'in Dil Kurultayı için kaleme aldığı şiir okunmuş, nihayet programın son kısmında ulusal ve mahalli parçaların çalındığı bir konserle Merzifon'daki kutlama töreni sona ermiştir. (BCA. 490.1.0.0 yer: 1166.93.2, s. 1-2).

Halkevlerine gönderilen kutlamalarla ilgili tebliğ uyarınca yapılan törenlere mahsus olmak üzere etkinlikler hakkında Halkevi Başkanı Eczacı Ekrem Bilgen tarafından hazırlanan raporun birer nüshası 28.8.1936 tarihinde Türk Dil Kurumu ve C.H.P. Genel Sekreterliğine gönderilmiştir. Raporda özetle, bayram gününde bütün şehrin, C.H.P. binası ve evlerin bayraklarla donatıldığı, tüm vatandaşlara bayram kutlamalarının Halkevi salonunda yapılacağı duyurulduğu, esnaf, işçi, tüccar kısaca tüm halkın salonu doldurduğu, birbirlerinin bayramını kutladığı belirtilmiştir. Halkevinin Dil-Tarih ve Edebiyat kolundan öğretmenlerin dilimizin önemine vurgu yapan konferans verdiği, konferansın ilgi ve heyecanla dinlendiği ve program sonunda "Yaşasın Ulu Önderimiz" sedaları ile programın sona erdiği bilgisi verilmiştir (BCA. 490.1.0.0 yer: 1166.93.2, s. 3-4).

Sonraki yıllarda Dil Bayramı kutlamaları, programları zenginleştirilerek devam ettirilmiştir. Bu yolla Türkçenin, zenginliği, özgünlüğü, kural ve kaideleri ile diğer dillerle olan münasebetleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalarla halk, dili hakkında bilgilenmiş, dilinin güzelliğinin farkına varmış ve milli bilincin oluşmasına katkısını anlamıştır.

SONUÇ

Türkçenin, uzun yıllar Arap ve Fars dillerinin etkisinde kalmış olması durumu Türk dilinin gelişmesi, zenginleşmesi ve kültürel bir değer olarak korunması önünde engel teşkil etmiştir. Bu olumsuz durum aşağı yukarı 19. Yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Türkçe'nin karşı karşıya kaldığı bu durumu yakından izleyen milli duyguları kuvvetli ve gelişmelere duyarlı bir kısım Türk aydını gösterdikleri çabalarla Türk dilini, diğer dillerin etkisinden kurtarmaya ve sahip olduğu zenginliği, tüm özellikleri ile ortaya koymaya çalışmışlardır. II. Meşrutiyet döneminde, dil konusu ile ilgili en bilinçli hareket *Yeni Lisan Akımı* ismiyle ortaya çıkmıştır. Onlara göre, dilimizdeki Arapça ve Farsçaya ait gramer kuralları dilden atılmalı, yeni isim ve sıfat tamlamalarında Türkçe kurallar olmalı, Türk lehçelerinden kelime alınmamalı, İstanbul Türkçesine dayalı canlı bir yazı dili oluşturulmalı, dil ve edebiyat Doğu ve Batı taklitçiliğinden kurtarılarak milli bir dil ve edebiyat yaratılmalıydı. Konu ile ilgili olumlu yönde adımlar atılmasını sağlamışsa da Türk dilinin Arapça ve Farsçanın etkisinden kurtarılması, kendi benliğine kavuşturulması ve sadeleştirilmesi istenen noktaya getirilememiş, bu yöndeki çalışmalar Cumhuriyet dönemine intikal etmişti. Önce, dil üzerinde çalışmalar yapacak bir cemiyetin kurulmasına karar verilmiştir. Ardından adı daha sonra Türk Dil Kurumu olacak olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuş, Atatürk'ün öncülüğünde ülkede dil seferberliği başlatılmıştır. Dil çalışmalarının nasıl ve hangi alanda yapılacağını belirlemek amacıyla yine Atatürk'ün önerileriyle büyük bir dil kurultayının toplanmasına karar verilmiştir. Türk Dil Kurumunun kuruluşundan yaklaşık iki buçuk ay sonra Dolmabahçe Sarayında I. Türk Dil Kurultayı toplanmıştır. Dil Kurultayı 9 gün sürmüş, bu süreçte dil alanındaki çalışmalar ciddiyetle sürdürülmüş, yapılan toplantılarda alınan kararlar hayata geçirilmiştir. Sürecin başarılı şekilde yürütülmesi, çalışmaların başlangıç günü olan 26 Eylül gününün bayram günü

olarak düşünülmesine ortam hazırlamıştır. Sonuçta bu büyük toplantının açılış günü olan 26 Eylül'ün Dil Bayramı olarak kutlanması önerisinde bulunulmuş, öneri kurultay üyeleri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir. O günden itibaren 26 Eylül günü, Dil Bayramı olarak kutlanmaya başlanmıştır. Böylelikle resmi olarak kutlanan bir Dil Bayramı günü kamu ve sosyal hayatımıza girmiştir.

Türkiye'nin birçok yöresinde olduğu gibi Amasya vilayetinde de Dil Bayramı kutlamaları ilk yıllardan itibaren heyecanlı ve katılımı yüksek bir şekilde kutlanmıştır. Bayramı kutlamaları Halkevi Genel Merkezi tarafından gönderilen program kapsamında kutlanmıştır. Bu çerçevede Halkevi Dil-Tarih ve Edebiyat kolu üyesi öğretmenleri tarafından Halkevi salonunda konferanslar verilmiştir. Törenlere özel çağrılarla tüm halk davet edilmiştir. Katılım oranı yüksek olmuş, toplantılar heyecanlı ve coşkulu geçmiştir. Konferanslarda genellikle dilin önemine, Türkçenin özgünlüğü, zenginliği ve güzelliğine vurgu yapılmış, Güneş-Dil Teorisi hakkında bilgi verilmiştir. Türk dilinin kendi benliğine kavuşturulması ve diğer dillerin etkisinden kurtarılması yönündeki çalışmalar anlatılarak, Türkçe'nin güzelliğine vurgu yapan şiirler okunmuştur. Yapılan etkinlikler, halkın kültürüne sahip çıkması mesajını verirken diğer taraftan Türkçe okuyup yazma ve Türkçe düşünme anlayışının yerleşmesine katkı sağlamıştır. Türk Dili üzerine yapılan çalışmaların Atatürk'ün direktifleri ile yürütülmesi halkın ona olan sevgisini daha da artırmıştır. Kutlama törenlerinin yapılması sonrasında C.H.P. ve Türk Dil Kurumu Genel Sekreterliğine yapılan etkinliklerle ilgili rapor gönderilmesi, bu konuya her iki kurumun da önem verdiğini, takip fikrine sahip olduklarını ve hassasiyetlerini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Arşivi Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BCA. 490.1.0.0 yer:1166.93.2.

BCA. 490.1.0.0 yer: 1166.93.2, s. 1-2.

BCA. 490.1.0.0 yer: 1166.93.2, s. 3-4.

BCA. 490.1.0.0 yer: 1166.93.2, s. 6-7.

BCA. 490.1.0.0 yer: 1166.93.2, s. 8.

BCA. 490.1.0.0 yer: 1166.93.2, s. 9-11.

BCA. 490.1.0.0 yer:1166.93.2, s. 14-16.

BCA. 490.1.0.0 yer:1166.93.2, s. 17-20.

BCA. 490.1.0.0 yer:1166.93.2, s. 23.

Akalın, Ş.H., *Atatürk'ün Türkçeye Verdiği Önem, 10 Kasımlarda Atatürk'ü Anmak ve Anlamak*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.

Akşam, *Dil Bayramı: Türkçe nasıl Türk olur?* 26 Eylül 1934,(1,5)

Cumhuriyet, *İkinci Dil Bayramı*, 4 Eylül 1934, (1,3)

Cumhuriyet, *Dil Bayramımız*, 26 Eylül 1934, (1,6)

Cumhuriyet, *Dil Bayramı*, 26 Eylül 1936, (5).

Ertan, T. Faik, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.

Hacıeminoğlu, N., *Dil Bayramının Düşündürdüğü*, Türk Kültürü, Eylül, 59, 1966.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/dil-bayrami/> (Erişim tarihi: 04.0.2024)

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1030T.pdf>

İnan, A. Afet., *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

İnan. A., Atatürk Devrinde Dil Çalışmaları ve Akademi Meselesi, *Türk Kültürü*, Mayıs, 67, 1968.

Kendirici, M., Cumhuriyet'in Yüzyılı ve 26 Eylül Türk Dili Bayramı, *Mülkiye Dergisi*, 47, 5, 2023.

Korkmaz, Z., *Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri, Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1995.

Köymen, M.A., Atatürk'ün Kültür Siyaseti, *Türk Kültürü*, Kasım, 49, 1966.

Sakaoğlu, S., Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu ve Atatürk, *Belleten*, 39, 1991.

Sertkaya, Osman F., Atatürk'ün Dil Politikası, *Türk Kültürü*, Kasım, 49, 1966.

Tan, *Bütün memleket Dil bayramını kutluyor*, 26 Eylül 1936, (1).

[Temir, A., Dilimizle İlgili Bir Kanun Teklifi Üzerine.](#) *Türk Kültürü*, Haziran, 56, 1967.

[Timurtaş, Faruk K., Dil Bayramı ve Gerçekler.](#) *Türk Kültürü*, Ekim, 60, 1967.

Tongul, N., Türk Harf İnkılâbı, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Mayıs-Kasım , 9, 33, 2004.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA), 28, 445-446, 2003.

Ulus, *Dil bayramını bugün kutluyoruz*, 26 Eylül 1935, (1-2).

Ulus, *Bugün Dil Bayramı*, 26 Eylül 1936, (1).

Yamaç, M., Türkiye'nin Modernleşmesinde Harf Devriminin Rolü Ve Tekirdağ, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 6,11, 2023.

LİNCOLN'DEN TRUMP'A ABD'DE GENEL HATLARI İLE SİYASİ SUİKASTLARIN ARKA BAHÇESİ ÜZERİNE SOSYO-POLİTİK BİR İNCELEME

Dr. Ört. Üyesi Erden KİŞİ

, Van YYÜ, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, erdenkisi@yyu.edu.tr, Orcid:
0000-0002-3124-680X.

ÖZET

Çeşitli siyasal ve sosyolojik hedeflerle bir grup ya da kişi tarafından planlanan ve hayata geçirilmek istenen siyasal suikastlar, dünya tarihinde birçok ülkede görülmektedir. Çeşitli şekilleri ve farklı zamanlamaları ile siyasal otoriteyi sarsmak, kamu düzenini bozmak ve demokrasiye yara vermek amacıyla gerçekleştirilen bu eylemlerin, süreç içerisinde çeşitli yöntem değişiklikleri yaşadığı görülmüştür. Yaşadıkları tüm yöntem değişikliklerine rağmen siyasal suikastları gerçekleştiren faillerin, aynı amaç doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir. Kimi dönemlerde dini kimi dönemlerde siyasal kimi dönemlerde ise sosyolojik birtakım nedenlerin arkasına sığınarak yapılan bu eylemler, tam manası ile bir insanlık suçu olarak tarihe geçmişlerdir. Geçmişten günümüze gerek İslam toplumlarında gerekse Batı toplumlarında örneğine oldukça fazla rastlanan siyasal suikastlar, en açık şekli ile ABD'de görülmüştür. Bir demokrasi örneği olduğunu iddia eden ABD'nin tarihinde bu tür olayların yaşanması, tam manası ile bir tezat oluşturmuştur. Bu çalışmada, ABD'de vuku bulan ve uzun bir döneme yayılan ABD'li siyasalere yönelik suikastların arka bahçesi ortaya konulmuştur. Yaşanan olayların, ABD'nin siyasal gelişiminde ne gibi bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise anarşist bir anlayışla gerçekleştirilmeye çalışılan bu eylemlerin temel amaçları, analiz edilmiştir. Çalışma sürecinde literatür taraması yapılarak, bilimsel bir yol takip edilmiştir. Elde edilen tarihi ve siyasal verilerle çalışmamız, bir derleme eser mahiyetine kavuşmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Siyasi Suikastlar, ABD Siyasal Tarihi, Siyasal Şiddet Eylemleri, ABD Tarihi.*

A SOCIO-POLITICAL STUDY ON THE BACKGARDEN OF POLITICAL ASSASSINATIONS IN GENERAL LINES IN THE USA FROM LINCOLN TO TRUMP

ABSTRACT

Political assassinations, which are planned and carried out by a group or individual with various political and sociological objectives, have been observed in many countries in the history of the world. It has been observed that these acts, which are carried out to undermine political authority, disrupt public order and harm democracy with various forms and different timing, have experienced various method changes in the process. Despite all the changes in methods, it is seen that the perpetrators of political assassinations act in line with the same purpose. These acts, which were carried out by hiding behind some religious, some political and some sociological reasons, have gone down in history as a crime against humanity. Political assassinations, which have been prevalent in both Islamic and Western societies from the past to the present, have been seen most clearly in the United States. In the history of the United States, which claims to be an example of democracy, the occurrence of such events has created a stark contrast. In this study, the background of the assassinations of US politicians, which took place in the US and spread over a long period, is revealed. The impact of these events on the political development of the United States was tried to be understood. Afterwards, the main objectives of these actions, which were attempted to be carried out with an anarchist understanding, were analyzed. During the study process, a literature review was conducted and a scientific method was followed. With the historical and political data obtained, the study has become a compilation work.

Keywords: *Political Assassinations, US Political History, Acts of Political Violence, US History.*

Giriş

Tarihin her döneminde tüm dünya toplumlarında çeşitli siyasal anlaşmazlıkların, fiili çatışmalara dönüştürdüğü görülmüştür. Farklı siyasal algılara sahip yapılar arasında ortaya çıkan siyasal mücadeleler sonucunda, suikastların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Örneğin Orta Çağ'ın baskıcı monarşik aklı, iktidar anlaşmazlıklarını, saltanat çatışmalarını ve bu böylece devlet içindeki ayrışma ve bölünmeleri ortaya çıkarmıştır (Kütük, 2021: 79). Orta Çağ dünyasında vücut bulan bu siyasal iklimde siyasi suikastların, bir hayli yüksek bir oranda can bulduğu anlaşılmıştır. Bu dönemin genel şartlarının, fiili çatışmaların yaşanmasına uygun bir zemin sunduğu görülmektedir. Modern dönemlere gelindiğinde ise insanlığın Orta Çağ karanlığından kurtulmasına rağmen siyasi suikastların, devam ettiği görülmüştür.

Modern çağlarda olduğu gibi, modernite öncesi çağlarda de suikastlar, siyasi hayatın bir ögesi olmuştur (Babaoğlu, 2019: 44). Bu temelde dünya toplumlarının yaşamış olduğu siyasal değişimlerden sonra siyasi suikastların, varlığında herhangi bir değişimin yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Tüm ideolojik ve sosyolojik değişimlere rağmen siyasal arenada varlık bulan şiddet eylemlerinin, her çağda ve her ortamda beslenecek bir damar buldukları anlaşılmaktadır.

Özü itibari ile siyasi suikastların, terörizm ile yakın bir bağının olduğu anlaşılmaktadır. Terörizm denen kavramın, siyasi amaçlara ulaşmak için şiddeti temel araç olarak görmesi nedeniyle genel hatları ile siyasi suikastların arka bahçesinde, kabaca terörizmi görebilmemiz mümkündür. Bu temelde, çeşitli dünya toplumlarında ortaya çıkan terör örgütlerinin, farklı siyasal amaçlar ile şiddet eylemlerine koydukları anlaşılmaktadır. Öte yandan terörizm denen kavramın tarihinin ise bir hayli eskilere uzandığı bilinmektedir. Örneğin Antik dönemde modern terör örgütlerini andıran bir teşkilatlanma içinde olan ve Romalılar tarafından Sicariiler veya Hançerli insanlar olarak tanınan Judealı Zealotlar ortaya çıkmıştır (Yenal ve Begenirbaş, 2019: 206). Süreç içerisinde bu tür yapıların, birçok dünya toplumunda ortaya çıktığı görülmüştür. Farklı zamanlarda ve farklı ideolojik amaçlarla ortaya çıkan bu yapıların, aynı eylemlerle siyasal arenada boy gösterdikleri görülmüştür. Bu tür yapıların, birbirinden hiçbir farkı olmayan temel eylemleri ise siyasi suikastlar olmuştur.

Bir toplumda ortaya çıkan siyasi suikastların temel amacı, korku psikolojisi yaratarak, kamu düzenini sarsıp, anarşik bir düzenin temelini oluşturmaktır. Bu temelde tüm siyasi suikastların, bir anarşik damardan beslendiği görülmektedir. Bu noktada aklımıza şöyle bir soru gelmektedir; siyasal manada anarşizmden kasıt nedir? Özü itibari ile anarşizm, otorite ile hiyerarşinin her türlüüne karşı çıkan ve insanlar içindeki güç ilişkilerinin, özgürlüğü yok ettiğini dile getiren bir ideolojidir (Küçükyağcı, 2024: 218). Tam manası ile siyasal otorite karşıtı bir noktada konumlanan anarşizm, kullanışlı bir ideoloji olması nedeniyle terör yapıları ve iktidar karşıtı birtakım yapılar tarafından benimsenmektedir. Siyasi suikasti gerçekleştiren grup ya da şahısların açık bir şekilde bu ideolojiyi benimsediklerini ifade ettikleri görülme de ortaya koydukları siyasal eylemler sonucunda, toplumların anarşik bir düzen içerisine sürüklendiği ve kamu düzeninin ortadan kaldırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu temelde siyasi suikastlar sonucunda, toplumların istikrarsızlaştığı, anarşik bir yapının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Farklı siyasal amaçlara ulaşmak için ortaya çıkan siyasi suikastların, farklı bir siyasal iktidar hedefi olduğu da görülmektedir. Bu nedenle tüm siyasi suikastların, anarşist bir topluma ulaşmak gayesi ile yapıldığı söylenemez, lakin mevcut siyasal düzeni yıkmak da bir anarşist eylem olarak değerlendirilebilir. Mevcut siyasal otoriteyi ya da bu otoritenin başında bulunan

siyasal kişiliği, suikast gibi adil olmayan bir yol ile iktidardan uzaklaştırmaya çalışmak, bir anarşist eylem olarak değerlendirilebilir.

Mevcut arka plan dahilinde bu çalışmada, uzun bir döneme yayılan ABD’de (Amerika Birleşik Devletleri) ortaya çıkan siyasalere yönelik suikastların arka bahçesi, anlaşılmaya çalışılmıştır. Hangi dönemde, hangi siyasal iklimde, hangi siyasi lidere yönelik yapılmış olursa olsun tüm siyasi suikastların ortak noktaları, analiz edilmeye çalışılmıştır. Son bölümde ise ABD’nin Eski Başkanı ve yeni Başkan Adayı Trump’a yönelik suikastın genel yapısı, gün yüzüne çıkarılmak istenmiştir.

Çalışma sürecinde literatür taraması yapılarak, bilimsel bir anlayışla çalışma şekillenmiştir. Tarihi ve siyasi özgün veriler ile çalışma, sağlam bir temele oturtulmuştur. Çalışmanın ortaya koyduğu temel sorunsalları çözüme kavuşturmak için Türkçe ve İngilizce hazırlanmış bilimsel eserlerden gerekli bilgiler toplanmıştır. Tüm çalışma süreci sonunda çalışmamız, bir derleme eser olarak ortaya çıkmıştır.

1. Abraham Lincoln Suikasti

Abraham Lincoln, 12 Şubat 1809’da ABD’de doğmuş ve 15 Nisan 1865’te Washington’da ölmüştür, ABD’nin 16. Başkanı (1861–65) olmuş, Amerikan İç Savaşı sırasında siyasi birliği korumuş, ayrıca ABD’deki kölelerin özgürleşmesini sağlamıştır (Current, 2024: 1). ABD tarihinin en kötü dönemlerine denk gelen başkanlığı süresince Lincoln, oldukça başarılı işlere imza atmıştır. Bu nedenle ABD’nin siyasi tarihi için oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Özelliklere kölelere yönelik ortaya attığı politikalar, her yönü ile ABD’nin siyasi tarihinde taşları yerinden oynatmıştır.

Lincoln, gençlik yıllarında New Salem Tartışma Topluluğu’na katılmış ve bu ona, insan grupları önünde konuşma deneyimi kazandırmış, ayrıca fikirlerini, açıkça ifade etmeyi de öğretmiştir (Grabowski, 2001: 17). Cesur ve kararlı bir siyasetçi olmak için uzun bir siyasi tecrübeye ihtiyaç duyan Lincoln, gençlik yıllarında sosyal çevresinden bu tecrübeyi edinebilme şansını yakalayabilmiştir.

Bilindiği üzere 4 Mart 1861 tarihinde Abraham Lincoln, ABD Başkanı olarak görev yemini etmiştir (Oflazoğlu ve Yılmaz, 2023: 280). Bu tarih öncesinde de siyaset sahnesinde oldukça aktif bir şekilde rol almayı başaran Lincoln, siyasi kariyerinin zirvesine ABD Başkanı olarak çıkmayı başarmıştır. Gerek iktidara geliş süreci gerekse iktidarı süresince oldukça çalkantılı siyasi olaylar ile mücadele eden Lincoln, yine bir siyasi tartışmanın kurbanı olarak hayatını kaybetmiştir.

6 Kasım 1860’ta Abraham Lincoln, James Buchanan’ın yerine ABD’nin 16. başkanı olarak seçilmiş, Kuzeyli Demokrat Stephen Douglas, Güneyli Demokrat John C. Breckinridge ile Anayasal Birlik Partisi Adayı John Bell’i yenmiş ve Lincoln, tüm Kuzey eyaletlerini kazanmıştır (Grabowski, 2001: 39). Her yönü ile ABD’nin siyasi tarihi için genel kabulleri yıkarak, büyük bir değişime imza atan Lincoln, iktidara geliş sürecinde de yerleşik birtakım kalıpları yıkmayı başarmıştır. Çok önemli rakipler karşısında çetin bir siyasi mücadele içerisinde giren Lincoln, net bir zaferle seçimi kazanmayı başarmış ve 16. ABD Başkanı olmuştur.

Daha sonrasında ise Lincoln’ün köleliğin kaldırılması yönündeki politikası, ABD’de iç savaşın ortaya çıkmasına yol açtığı kadar, kendi hayatını kaybetmesine de sebebiyet vermiştir

(Çatalbaş, 2022: 17). Her yönü ile Lincoln'ün köleliği yönelik yaklaşımının, ABD'nin siyasi tarihinde büyük bir değişime sebebiyet verdiği görülmüştür. Yaşanan süreçten ABD demokrasisi, bir şekilde çıkmayı başarmış olsa da diğer taraftan bu politik adım, Lincoln'ün bir suikast sonucu öldürülmesine sebebiyet vermiştir.

Lincoln, göreve başlama konuşmasında ayrılıkçıları, daha fazla askeri üssün ele geçirilmesine izin vermeyeceği konusunda uyarılmış ve “Bana emanet edilen güç, hükümete ait mülkleri ve yerleri tutmak, ele almak ve sahiplenmek için kullanılacaktır” demiştir (Slavicek, 2003: 52). Her yönü ile ABD'nin anayasal birliği için büyük bir mücadele vereceğini ve kendisini destekleyenlerden bunun için destek gördüğünü ifa eden Lincoln, isyancı Konfederasyon (Amerika Konfedere Devletleri, 1861-1865) yanlılarınca ciddi bir tehdit olarak görülmüştür.

Daha sonrasındaki süreçte, askeri cephede Lincoln, federal güçlere liderlik etmesi için seçtiği görevliler hakkında şüphe duymaya başlamıştır, bu süreçte George B. McClellan, Potomac Ordusu'nun (Amerikan İç Savaşı'nın Doğu Cephesi'ndeki Birlik Ordusu'nun birincil saha ordusu) 250.000 askerini eğitmede iyi bir iş çıkarması sebebiyle Lincoln, onu tüm Birlik Orduları'nın komutanı olarak atamıştır (Slavicek, 2003: 58). Yaşanan askeri ve siyasi mücadeleyi doğru okuyarak, stratejik adımlar atmaya çalışan Lincoln, bir taraftan yaptığı hamleler ile kendisine yakın kesimlerin desteğini kazanırken, karşı taraftan kendisine muhalif olan yapıların da iyice keskinleşmesine sebebiyet vermiştir.

Sonrasında ise 1864 yazı ilerledikçe, Birlik'in askeri zaferi ufukta görünmemiş, Kuzey'in morali bozulmuştur, bu süreçte politikacılar ve gazeteciler, savaşın derhal sona ermesi çağrısında bulunmuş ve birçoğu, Lincoln'ün yaklaşan başkanlık seçimlerini kaybedeceğini tahmin etmiştir (Koehn, 2018: 10). Yaşanan siyasi süreç analiz edilince Lincoln'ün çeşitli siyasal krizler ile karşılaştığı görülmüştür. Kararlı liderliği sayesinde bu krizleri aşmak için ciddi bir mücadele veren Lincoln, dönem dönem kendi destekçileri tarafından da eleştirilmiştir. Öte yandan Lincoln'ün yüce gönüllülüğü, ahlaki tarafsızlığı ve onun ilahi takdir görüşü, açıkça teolojik olmuştur (Noll, 2002: 427). Her yönü ile kendisini destekleyen insanlara karşı şeffaf olmaya çalışan Lincoln, konuşmaları ve eylemleri ile manevi kişiliğini de açık bir şekilde destekçilerinin gözü önüne sermiştir.

4 Mart 1865'te Lincoln, ufukta beliren muazzam sorunlarla başa çıkmak için tüm yeteneğine ihtiyaç duymuştur, ikinci göreve başlama konuşmasını yapmış, General Robert E. Lee'nin ordusu ise beş hafta sonra teslim olmuştur, bir taraftan zafer havası görünürken, diğer taraftan savaştan sonra ulusun karşı karşıya olduğu büyük sorunlar da kendini göstermiştir (Iodice, 2022: 13). Her yönü ile bir siyasal karmaşanın içinde hareket etmeye çalışan Lincoln, zorlu süreçlerin içerisinde doğru adımlar atmaya çalışmıştır.

Lincoln'ün ahlaki üstünlüğü, yalnızca Kuzey'e ait olarak talep etmeyi reddetmesi, neredeyse yenilmiş bir düşmana olan yardımseverliğinden bile daha sıra dışı olmuştur, Lincoln'ün suikastından sonra duygular, doğal olarak alevlenmiş hem Kuzey'den hem de Güney'den iyi niyet protestoları birçok taraftan yükselmiştir (Noll, 2002: 428). Kapsayıcı bir siyasal anlayışla hareket eden Lincoln, bu yapıcı politik yaklaşımı sayesinde hayatını kaybettikten sonra da muhalif bölgelerde de yer yer anılmıştır.

Zorlu bir siyasal sürecin temel aktörü olan Lincoln, ABD siyasi tarihi için önemli değişimleri beraberinde getirecek adımlar atmaya çalışmıştır. Ortaya koyduğu politik tavır ile

sosyo-politik kabulleri kırmayı başaran Lincoln, 1865 tarihinde bir suikast sonucunda hayatını kaybetmiştir. Yaşamış olduğu bu saldırının her yönü ile siyasi bir suikast olduğu ve isyancı Konfederasyoncular ile ilişkisi olduğu açık bir şekilde görülmüştür.

2. James A. Garfield Suikasti

James A. Garfield, 19 Kasım 1831'de ABD'de doğmuş, 19 Eylül 1881'de ölmüştür, ABD'nin 20. Başkanıdır, ABD başkanlık tarihindeki en kısa ikinci görev süresine sahiptir, vurularak öldürülmesi sonrasında ciddi anayasal sorunlar ortaya çıkmıştır (<https://www.britannica.com/biography/James-A-Garfield>). Sancılı bir süreçte göreve gelen Garfield'ın ölümünden sonra da ABD'nin siyasal hayatında, çok ciddi sancılıların yaşandığı görülmüştür.

Gençlik yıllarına göz atacak olursak genç Garfield, Disciples Cemiyeti'ne katıldıktan kısa bir süre sonra, onların sosyal dini toplantılarında ara sıra konuşmalar yapmaya başlamıştır (Lossing, 1882: 75). Bu süreç, Garfield'ın çevresindeki insanları daha yakından tanınmasına ve onların maddi ve manevi yönden neler beklediklerini anlamasına kaynak olmuştur. Ayrıca genç yaşta topluluk önüne çıkma şansı bulması, gelecekteki siyasi kariyeri için iyi bir imkân sağlamıştır.

Sonrasında Garfield, üniversite hayatının her aşamasıyla yoğun bir şekilde ilgilenmiş, edebiyat topluluklarının faaliyetlerine şevkle katılmış ve filologlar topluluğunun başkanı olmuştur (Lossing, 1882: 82). Gerek teolojik gerekse edebi konularda kendini geliştiren Garfield, verimli bir eğitim süreci geçirerek yaşadığı topluma dokunabilme fırsatı yakalamıştır.

Daha sonraki sürece gelecek olursak görüleceği üzere Nisan 1861'de Fort Sumter'a (Güney Carolina yakınlarında bir kale) ateş açıldığında, Ohio yasama meclisi toplantı halinde bulunmuş, İç savaşın patlak vermesi çok sayıda yasayı gerekli kılmış ve Senatör Garfield, önde gelen bir konumda olduğundan, birçok önlemin tasarlanması ve uygulanmasında aktif rol almaya çağırılmıştır (Coffin, 1980: 110). Önemli bir süreçte çok önemli görevlerin başına getirilen Garfield, İç Savaş'ın patlak verdiği bir süreçte keskin bir figür olarak halkın karşına çıkmıştır. Bu nedenle Garfield'ın hem yanındaki kitlenin hem de ona muhalif olan kitlenin, iyice belirginleşmeye başladığı görülmüştür.

1876 Başkanlık seçimlerinden sonra New Orleans'a gitmesi ve devlet adamlarını ziyaret etmesi nedeniyle Garfield'a, iftira atma girişiminde bulunulmuştur (Bundy, 1980: 156). Attığı siyasal adımlarla toplumun belirli kesimlerin tepkisini çeken Garfield, öncelikle karalama kampanyalarının öznesi haline gelmiştir. Bu sürecin başlamasının temel nedeni ise ilerleyen süreçte olası bir suikast girişimi için temel oluşturmak olmuştur.

Temsilciler Meclisi'ndeki hiçbir Cumhuriyetçi lidere, Garfield'a, 4 Mart 1879'daki normal oturumun sona ermesinden sonraki üç hafta içinde toplanan ek kongre oturumunda olduğu kadar büyük bir sorumluluk veya bu kadar zorlu bir görev yüklememiştir, bu oturum hükümetin yasama ve yürütme organlarını uzlaşmaz bir düşmanlık çıkmazına sürüklemiş ve hükümetin bütün organlarını, bakımları için gerekli olan kaynaklardan mahrum bırakmıştır (Bundy, 1980: 135). Her yönü ile zor bir sürecin içerisinde görev yapmaya çalışan Garfield, artan sorumlulukları ve daralan imkanları ile daha keskin kararlar vermek zorunda kalan bir siyasi olarak öne çıkmıştır.

14 Ocak 1880'de Garfield, Ohio yasama meclisi tarafından, görev süresi 4 Mart 1880'de sona eren Senatör Thurman'ın yerine geçmek üzere ABD senatörü olarak seçilmiştir, seçimden sonraki akşam Columbus'taki başkentte gayri resmi bir resepsiyon düzenlenmiştir, siyasi rakiplerinin çoğu orada hazır bulunmuştur (Coffin, 1980: 311). Kısa sürede önemli basamakları ve zor görevleri aşarak, ABD siyasal hayatı için çok önemli bir konuma gelen Garfield, büyüyen siyasi kişiliği ile paralel bir şekilde ona muhalif olan kitlelerin de büyümesine sebebiyet vermiştir.

Daha sonrasında ise kamu görevine yerleşme isteği karşılanmayan bir şahıs eliyle 1881'de Başkan Garfield'e suikast düzenlenmesinin akabinde, kamu bürokrasisinde yağmacılık düzeninin son bulmasına yönelik eylemler, ABD'de hızlanmıştır (Albayrak, 2016: 48). Garfield'in suikaste uğraması süreci ve suikaste uğradıktan sonra ABD'nin siyasal hayatında yaşanan gelişmeler, tam manası ile ABD'nin bir kurumsal devlet kimliği arayışında olduğunu göstermektedir.

ABD'nin siyasi krizler yaşadığı dönemde göreve gelen Garfield, ABD'nin yaşadığı sosyo-politik sorunlarda belli derecelerde pay sahibi olmuştur. Örneğin ABD Başkanı Garfield, önde gelmek üzere, bu dönemde birçok devlet görevlisi ve kongre üyesinin büyük petrol yatırımcısı konumunda olmaları bir rastlantı değildir (Mut, 2010: 5). Yaşanan süreçten ortaya çıkan sonuç, ABD'nin siyasi krizler yaşadığı dönemde göreve gelen Garfield'in, siyasi ve ekonomik gücü dolayısı ile belirli imkanlara sahip olduğunu göstermektedir. Bu adil olmayan düzenin ortaya çıkardığı en önemli sonuç ise Başkan Garfield'in, siyasi bir suikaste kurban gitmesi olmuştur.

Bilindiği üzere 1865 tarihinde Başkan Lincoln, faizi olmayan yeşil dolar nedeniyle 1881 tarihinde Başkan Garfield, para emisyonunu eline alanın halkın tüm eylemlerini ve iktisadi düzeni kontrol edeceğini dile getirdiği için katledilmişlerdir (Sezer, 2024: 5). Yaşanan sancılı süreç, Başkan Garfield'in ortaya koymaya çalıştığı iktisadi düzene karşı, bir isyan olduğunu ve bu isyanın sonucunda, sistematik bir gelişmenin nihayetinde Garfield'in, suikaste uğradığını göstermektedir.

3. William Mckinley Suikasti

William McKinley, 1843 ABD doğmuş, 1901'de ölmüştür, ABD'nin 25. Başkanı olmuştur, McKinley'in liderliğinde ABD, 1898'de İspanya'ya karşı savaşa girmiş ve böylece Porto Riko, Guam ve Filipinler'i içeren küresel bir imparatorluk elde etmiştir (<https://www.britannica.com/biography/William-McKinley>). ABD siyasi tarihi için önemli gelişmelere imza atan McKinley, büyük gelişmelerin ve keskin siyasal dönüşümlerin yaşandığı bir başkanlık dönemi geçirmiştir.

McKinley, ilk olarak 1869'da Ohio'daki Stark County'nin savcısı olarak seçilmiş, sık sık işçi hakları gibi popüler olmayan davaları savunmuş ve bu davalar için konuşmuştur, McKinley ayrıca Afrika kökenli Amerikalıların oy kullanma hakkını da savunmuştur (Joseph, 2000: 12). Gerek başkanlığı süresince gerekse daha önceki görevlerinde McKinley'in oldukça cesur adımlar attığı görülmüştür. Atmış olduğu adımlarla ABD halkının bir kısmının desteğini kazanırken, diğer kısmının tepkisini çekmeye başlamıştır.

Daha sonrasında McKinley, çok çalışan bir kongre üyesi olmuş, içki karşıtı yasalar çıkarmış, insanların kamu hizmetinde iş bulmak için sınavlardan geçmelerini gerektiren 1883 Pendleton Yasası'na ve Çinli göçünü on yıl boyunca kısıtlayan Çinli Dışlama Yasası'na oy

vermiş, ayrıca İç Savaş'ta savaşılan askerlerin ailelerine para veren Bağımlı Emeklilik Yasası'na da oy vermiştir (Joseph, 2000: 14). ABD'nin siyasal ve demokratik gelişimi için oldukça önemli olan konularda gerekli adımları attığını gösteren McKinley, başkanlığa gelmeden önceki süreçte de ABD halkının hassasiyetlerine kulak vermiştir.

McKinley'in ABD için kurduğu endüstriyel imparatorluk hayali, 1900'de gerçekleşmiştir, bu durumu, vatanseverlik ve milliyetçilikte bir artış izlemiş, Amerikalılar ekonomik güçleriyle gurur duymaya başlamıştır (Skrabec, 2008: 165). Sosyo-politik manada büyük değişimlerin mimarı olan McKinley, zor geçen yıllar sonrasında Amerikalılar için daha müreffeh bir yaşam düzenini tesis etmeye çalışmıştır.

Bilindiği üzere günümüzün her iki Amerikan siyasi partisi de serbest ticaret yanlısıdır, çoğu serbest ticaret yanlısı akademisyen, McKinley'in korumacılığını dar görüşlü bir milliyetçilikten başka bir şey olarak görmez (Skrabec, 2008: 3). Tıpkı başkanlığı sürecinde olduğu gibi daha sonrasında da McKinley'in siyasal tutumu, belirli kesimlerin eleştirisine konu olmuştur. Özellikle korumacı bir ekonomik mantık ile ilerlediği düşüncesi, McKinley için en ciddi eleştiri konusu olmuştur. McKinley'i eleştiren kesimlerin başında ise anarşistler gelmiştir.

6 Eylül 1901'de McKinley, Temple of Music'te düzenlenen bir resepsiyona katılmış, bu sırada bir anarşist olan Leon Czolgosz tarafından silahlı saldırıya uğramıştır, Czolgosz, başkana iki el ateş etmiş, McKinley bu saldırıda ağır bir şekilde yaralanmıştır (<https://www.mckinley.lib.oh.us/president>). Saldırıdan kısa bir süre geçtikten sonra Başkan McKinley, aldığı yaralar nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Böylece daha önce de olduğu gibi ABD'nin 25. Başkanı da bir siyasal suikaste kurban gitmiştir.

4. Franklin D. Roosevelt Suikasti

Franklin D. Roosevelt, 1882'de ABD doğmuş ve 1945 yılında ölmüştür, ABD'nin 32. Başkanıdır, göreve dört kez seçilen tek başkan olan Roosevelt, ABD'yi 20. yüzyılın en büyük iki krizinden geçirmiştir: bunlar Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı'dır (<https://www.britannica.com/biography/Franklin-D-Roosevelt>). Her iki krizde de ABD'nin daha az zarar görmesi için oldukça belirgin adımlar atmıştır. Bu süreçte Roosevelt'in aktif bir iç ve dış politika geliştirdiği görülmüştür.

Kasım 1932'de dört dönemden ilki için başkan seçilmiş, mart ayına gelindiğinde 13.000.000 işsiz ortaya çıkmış ve neredeyse tüm bankalar kapanmıştır, görevinin ilk yüz gününde, iş ve tarıma toparlanma, işsizlere, çiftliklerini ile evlerini kaybetme tehlikesi altında olanlara yardım ve özellikle Tennessee Valley Authority'nin (elektrik dağıtım şirketi) kurulması yoluyla reform getirmek için kapsamlı bir program önermiş ve kongre ise bunu yürürlüğe koymuştur (<https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/franklin-d-roosevelt/>). Derin bir ekonomik krizden sonra, ABD ekonomisinin toparlanması için çetin bir mücadele veren Roosevelt, iç siyasette önemli kurumların desteğini almayı başarmıştır. Bu sayede dış politikada da oldukça etkin adımlar atmaya başladığı görülmüştür.

Roosevelt'in dış politikasının önemli bir aşaması sömürgecilğe karşı güçlü ve ısrarcı bir muhalefet olmuştur, kesinlikle Atlantik Şartı'nın (Atlantik Bildirisi-1941) tüm halkların kendi hükümet biçimlerini seçme hakkını teyit eden bölümüne inanmış ve onun görüşüne göre bu, Asya halkları için Avrupa halkları için olduğu kadar geçerli olmuştur (Dulles and Ridinger, 1955: 1). Çağın şartları içerisinde oldukça aktif bir dış politika yürütmekten yana olan

Roosevelt'in ortaya koyduğu dış politika, dünyanın çeşitli coğrafyalarında oldukça belirgin etkiler uyandırmıştır.

Roosevelt, 1932'de başkanlığa seçilmesinden kısa bir süre sonra yurtdışında sorunlarla karşılaşmıştır: Alman Nazizmi, İtalyan Faşizmi, Japon militarizmi bunların başında gelmiştir (Dallek and Lewis, 1945: 280). Dünyanın her yönü ile ateş çemberine döndüğü bir dönemde göreve gelen Roosevelt hem ABD halkı için hem de dünya insanlığı için oldukça önemli sayılabilecek gelişmelere imza atmıştır.

Daha sonrasındaki süreçte bilindiği üzere kapitalizm düşmanı İtalyan göçmeni Giuseppe Zangara, Roosevelt'in başkan seçilmesinden sonra, 15 Şubat 1933'te Miami'de Roosevelt'i neredeyse öldürecek bir suikast eylemi gerçekleştirmiştir (McGee, 2023: 1). Bu suikast girişimi başarısız olmuş, lakin siyasi bir suikast girişimi olarak ABD tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

Giuseppe Zangara, 15 Şubat 1933 akşamı, Roosevelt'i 8,00 dolarlık bir tabancayla öldürmeye çalışmış, girişim başarısız olmuş, ancak Chicago Belediye Başkanı Anton J. Cermak aldığı kurşun yarısından hayatını kaybetmiş ve Zangara, suçundan dolayı elektrik verilerek idam edilmiştir (Shappee, 1958: 101). Her yönü ile ABD'nin siyasi tarihi için önemli bir dönemde göreve gelen Roosevelt, yaşamış olduğu suikast girişimi ile tüm dünyanın dikkatini üstüne çekmiştir. Siyasi bir suikast girişimi olarak tarihe geçen bu girişim, ABD siyasetindeki karanlık odakların varlığına yeniden dikkat çekmiştir.

5. John F. Kennedy Suikasti

John F. Kennedy, 1917'de ABD doğmuş, 1963 yılında ölmüştür, ABD'nin 35. Başkanı olmuştur, özellikle Küba ve Berlin'de olmak üzere bir dizi dış krizle karşı karşıya kalmış, ancak Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması gibi başarıları güvence altına almayı başarmıştır (<https://www.britannica.com/biography/John-F-Kennedy>). ABD siyasetinde adından oldukça yoğun bir şekilde söz ettirmeyi başaran Kennedy, özellikle dış politikada ortaya koyduğu yapıcı tavır ile dikkatleri üzerine çekmiştir.

22 Kasım 1963'te, göreve başlamasının üzerinden henüz bin güne yakın bir zaman geçmişken Kennedy, Dallas'tan konvoyu ile geçerken bir suikastçının kurşunlarıyla öldürülmüştür, Kennedy, ABD'de seçilen en genç başkan, aynı zamanda öldürülen en genç başkan olmuştur (<https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/john-f-kennedy/>). Oldukça dikkat çekici bir şekilde tüm dünya kamuoyunun gözü önünde gerçekleşen suikast, tüm çevrelerin dikkatini çekmiştir. Suikaste imza atan şahsın, daha sonrasında yakalanmışken öldürülmesi ise daha farklı tartışmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Seçim kampanyası sürecinde Kennedy'nin başkanlığı, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve barışın ortaya çıkması yönünde bir istek olarak da görülmüştür (İzmir, 2017: 22). Gerek ABD siyaseti için gerekse küresel siyaset için oldukça zor bir dönemi içeren Kennedy'nin başkanlık süreci, kimi kesimlerce Soğuk Savaş'ın esneme dönemi olarak yorumlanmıştır. Bu temelde yaşanan suikastın, siyasi bir amaç ile şekillendiği düşüncesi ortaya çıkmıştır.

Medya tarafından öne çıkarılan ve medya için parlatılan ilk başkan olan Kennedy, sadece düzinelerce görgü tanığı tarafından değil, aynı zamanda milyonlarca televizyon izleyicisi tarafından da izlenen ihtişamlı bir suikast girişimi ile öldürülmüştür (Gunzenhäuser, 1998: 78). Dünya tarihinde eşine oldukça az rastlanan bir suikast girişimi ile öldürülen

Kennedy, ölümü sonrasında tam manası ile büyük bir tartışmanın yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Daha sonrasındaki süreçte ise bu suikast üzerine, medyada ve sinema dünyasında çeşitli yorumların ortaya atıldığı görülmüştür.

Kennedy'nin, 22 Kasım 1963'te suikasta uğraması, Pearl Harbor saldırısıyla birlikte ABD tarihinin en popüler iki tarihi tartışmasından biridir (Kaiser, 1997: 165). Bu konu üzerine yaşanan tartışmalar, ilk günkü gibi canlılığını korumaktadır. Konu üzerine kesin ve net bir açıklamanın ortaya konmaması ise ayrı bir tartışma konusunun oluşmasına sebebiyet vermiştir.

ABD tarihinde siyasi suikastlar denince ilk akıllara gelen örneğin, Kennedy suikasti olması nedeniyle bu konu üzerine söylenecek çok şeyin olduğu görülmektedir. Planlanması, uygulanışı ve daha sonrasında yaşanan gelişmeler ile muamma bir siyasi suikast olan Kennedy suikasti, ABD demokrasisi için kara bir leke olarak tarihteki yerini almıştır.

6. Donald John Trump Suikasti

Donald Trump, 1946 yılında ABD'de doğmuş, ABD'nin 45. başkanı olmuş ve 2024 ABD Başkanlık Seçimleri'nde Cumhuriyetçi Parti adayı olarak belirlenmiştir (<https://www.britannica.com/biography/Donald-Trump>). ABD siyaseti için oldukça farklı bir sayfa açan ve göreve geliş süreci ile görevden ayrılış sürecinde, çeşitli spekülasyonların yaşanmasına sebebiyet veren Trump, özellikle dış politikadaki keskin tutumu nedeniyle çeşitli çevrelerin dikkatini üzerine çekmiştir.

2016 ön seçimleri sırasında Trump, Cumhuriyetçilerin adaylığını kazanmak için bir düzineden fazla rakibini yenmiş, halk oylarını kaybetmiş olsa da Trump, genel seçimde Seçmen Koleji oylarının çoğunluğunu kazanarak, eski Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ı mağlup etmiştir, kampanya sloganı ise "Amerika'yı Tekrar Büyük Yap" olmuştur (<https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/donald-j-trump/>). Gerek geçirdiği seçim sürecinde gerekse seçildikten sonra, çeşitli spekülasyonların merkezinde yer alan Trump, "azil süreci" gibi ABD tarihinde eşine oldukça az rastlanan bir süreci yaşamıştır. Seçim kampanyasında dış destek aldığı yönündeki söylemler, Trump'ın siyasi kişiliği üzerinde oldukça büyük bir olumsuz etki bırakmıştır.

Trump, başkanlığa geldiği günden sonraki demeçleri, ifadeleri ve kararları ile küresel piyasalar üzerinde etki kurarak, hayata geçirdiği girişimlerini, ABD milli çıkarları için yaptığını en net şekilde vurgulamıştır (Ertekin, 2020: 52). Dış politikada oldukça keskin bir karakter olmak için mücadele ettiğini ifade eden Trump, ABD'nin çıkarları için bu keskin tavrı ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Özellikle Çin ile yaşanan "Ticaret Savaşları" sürecinde Trump'ın, oldukça keskin bir politik tavrı ortaya koyduğu görülmüştür.

Trump, Kudüs kararıyla beraber milletlerarası hukuk bakımından önemi olan, BM Güvenlik Konseyi ile BM Genel Kurulu kararlarının tümünü görmezden gelmiş ve İsrail Temel Yasalarını temel alan, 1995 yılında kabul edilen ABD Kongre kararını kabul ederek, bu metinleri milletlerarası hukukun üstünde kabul etmiştir (Dilek, 2018: 114). Birçok dış politika meselesinde olduğu gibi İsrail-Filistin sorununda da oldukça keskin bir politik tavrı ortaya koyan Trump, İsrail'in politikalarını haklı görmek için uluslararası hukuku yok sayan bir politik tavrı sergilemiştir.

İlk döneminin ardından, ikinci dönem ABD başkanlığı için aday olan Trump, seçimi kaybetmiştir. Yaklaşık dört yıllık bir sürecin ardından 2024 ABD başkanlığı seçimi için yeniden

aday olan Trump, birtakım mitingler düzenlemiştir. Düzenlediği bir mitingde Trump, 13 Temmuz 2024 tarihinde Pensilvanya’da Butler bölgesinde, dinleyicilerine hitap ettiği anda silahlı saldırıya uğramış, saldırı anında mitingde bulunan 1 şahıs hayatını kaybetmiş, 2 şahıs ise bu saldırıda yara almıştır (Oran, 2024: 1). Oldukça dikkat çekici bir olay olarak tarihe geçen bu suikast girişimden küçük bir yara alarak kurtulan Trump, saldırının hemen sonrasında kararlı bir duruş sergilediğini gösteren bir şekilde mitingde bulunan insanları selamlamıştır.

Özü itibari ile bu suikast girişiminden kimin daha çok istifade edeceği ise önümüzdeki dönemlerde daha net ortaya çıkacak bir olgudur. Seçim sürecinde uğradığı bu suikast girişimini, kendisi için pozitif bir siyasi katkı olarak kullanmaya çalıştığı yönünde Trump hakkında, çeşitli spekülasyonların ortaya atıldığı anlaşılmaktadır.

Saldırıdan hemen sonra yaklaşık 5 saat süren ifade aralığında Amerika Birleşik Devletleri Gizli Servis Direktörü Kimberly Chatler, eski başkana yönelik gerçekleşen saldırı eylemini durduramamalarını “Gizli Servis’in son yıllarda yaşadığı en büyük operasyonel başarısızlık” olarak değerlendirmiştir (<https://tr.euronews.com/2024/07/23/trumpa-suikast-girisimi-gizli-servis-son-yillarda-yasadigi-en-buyuk-operasyonel-basarisi>). Her yönü ile ABD siyasi tarihi için oldukça kötü bir olay olarak tarihe geçen bu suikast girişimi, özellikle güvenlik birimlerinin başarısızlığı ya da isteksizliği üzerinden değerlendirilmiştir. Bu noktada güvenlik birimlerinin yetkilileri de kendilerini, ciddi bir öz eleştiri sürecine tabi tutmuşlardır.

Suikasti gerçekleştiren Thomas Matthew Crooks, medyada yer alan ifadelerle göre sicili iyi ve askerlikle alakalı bir görevi olmayan, bir huzur evinde çalışıp, yaşlı insanların yemeklerini dağıtmakta olan bir şahıs olarak tespit edilmiştir (<https://strasam.org/analiz-ve-raporlar/analiz/donald-john-trumpa-suikast-girisimi-nasil-yapilabildi-abd-gizli-servisi-neden-basarisiz-oldu-3392>). Sahip olduğu kişilik özellikleri ve yaşam biçimi dikkate alındığında böyle bir şahsın, böylesine ciddi derecede dikkat çekecek bir siyasi suikast eylemini gerçekleştirmesinin, oldukça şaşırtıcı bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Trump’a yönelik yapılan bu suikast girişiminin arka perdesinde, daha farklı hesapların ve daha farklı kişiliklerin olma ihtimali kuvvetlenmektedir. Genç yaşta bir huzur evi çalışanının, böylesi bir saldırıyı planlaması ve onca güvenlik önlemine rağmen, bu saldırıyı gerçekleştirmesi ise daha farklı bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

2024 Kasım ayında gerçekleşecek olan ABD başkanlık seçimlerinde tekrar aday olarak seçime girecek olan Trump’a, bu suikast girişiminin ne gibi olumlu ya da olumsuz bir etki sağlayacağı, ciddi bir merak konusudur. Trump ve ekibinin, bir mağdur siyaseti üzerine bu suikast girişiminden istifade etmek istedikleri, açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Sonuç

Derin bir siyasi geçmişe ve ciddi bir siyasi tecrübeye sahip bir ülke olarak ABD’nin siyasi tarihinde siyasi suikastlar, oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Farklı zamanlarda farklı bölgelerde ve farklı siyasal gerekçelerle gerçekleştirilen bu suikastlar, ABD demokrasisi adına kara bir leke olarak varlıklarını korumaktadırlar.

En yakın tarihte gerçekleşen Trump suikasti ise her yönü ile ABD’nin siyasal hayatında karanlık güç odaklarının varlığını koruduğuna önemli bir işaret olmuştur. Herhangi bir siyasi amacı gerçekleştirmek için birtakım kişi ya da kişiler tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan bu tür eylemler, her yönü ile hem anti-demokratik hem de gayri insani eylemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyaya bir demokrasi ülkesi olduğunun mesajını her daim vermeye çalışan

ABD’de, bu tür olayların hala yaşanıyor olması ise oldukça manidar bir olgu olarak görülmektedir.

ABD’nin İç Savaş yaşadığı yıllardan, 21. yüzyıla gelinceye kadar ciddi bir siyasi tecrübe edindiği bilinmektedir. Küresel bir güç olmanın getirisi olarak, küresel siyaset üzerinde ciddi bir etki gösteren ABD, özellikle askeri ve güvenlik politikaları ile dünya siyasetini şekillendirmeye çalışmaktadır. Küresel siyasette ortaya koyduğu tüm politikaları, daha demokratik bir dünya inşa etmek için gerçekleştirdiğini ifade eden ABD, kendi ülkesinde yaşanan en anti-demokratik olay olan suikast girişimlerini engelleyememektedir. Yaşanan bu olaylar dizisi, ABD’nin demokrasi karnesinde bir kara leke olarak yerini almaktadır.

Demokratik bir ülkede bu tür olayların yaşanması oldukça kötü bir durumdur. ABD’nin siyasi tarihinde ise siyasi suikastlar, oldukça fazla sayıda yaşanmıştır. Farklı siyasi gruplar ve farklı siyasal anlayışlar temelinde şekillenen bu tür olayların, önümüzdeki dönemlerde de ABD’de yaşanma ihtimalinin oldukça yüksek olduğu düşünülmektedir.

Son tahlilde yaşanan suikast girişimlerinin temel nedenlerinin, en net şekli ile dünya kamuoyunun önüne koyulmaması nedeniyle ve bazı konuların, üstünün kapatılmasından yana bir politik tavır sergilendiği için bu tür olayların, ABD’de cereyan etmesine birtakım güruhlar tarafından imkân sağladığı düşüncesini paylaşmaktayız.

Kaynakça

- Albayrak, S. O. (2016). ABD Kamu Personel Rejiminde Esnek İstihdam (at-will employment) Eğilimi. *Mülkiye Dergisi*, 40(2), 43-66.
- Babaoğlu, R. (2019). Sovyet Rusya Delegatesi Vatslav Vorovsky Cinayeti ve İsmet Paşa’ya Suikast Tehlikesinin Yankıları. *Toplumsal Tarih*, s. 307, 44-50.
- Bundy, J. M. (1880). *The Life of Gen. James A. Garfield*. New York: AS Barnes & Company.
- Coffin, C. C. (1880). *The Life of James A. Garfield*. Boston: JH Earle.
- Current, Richard N. (2024). *Abraham Lincoln*. <https://www.britannica.com/biography/Abraham-Lincoln>, (13.09.2024).
- Çatalbaş, A. Ü. (2022). ABD’de Apartheidın Değişen Yüzleri. *Muhakeme Dergisi*, 5(1), 15-24.
- Dallek, R. and Lewis, N. (1945). Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy (New York: Oxford University Press, 1979), 280-285.
- Dilek, Mehmet S. (2018). Trump Yönetiminin Kudüs Kararına Analitik Bakış. *International Journal of Social Inquiry*. Cilt: 11, Sayı: 1, 97-137.

- Dulles, F. R. and Ridinger, G. E. (1955). The Anti-Colonial Policies of Franklin D. Roosevelt. *Political Science Quarterly*, 70(1), 1-18.
- Ertekin, B. A. (2020). Azil Sürecinde Trump'ın OPEC Üzerindeki Etki Gücünün Değerlendirilmesi. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 5(1), 51-65.
- Grabowski, John F. (2021). *Abraham Lincoln: Civil War President*. New York: Chelsea House Publishers.
- Gunzenhäuser, R. (1998). " All plots lead toward death": Memory, History, and the Assassination of John F. Kennedy. *Amerikastudien/American Studies*, 75-91.
- İzmir, B. (2017). Türkiye'de John F. Kennedy Suikastının Yankıları ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 2(2), 21-36.
- Joseph, P. (2000). *William McKinley (United States Presidents)*. Minnesota: ABDO Publishing Company.
- Kaiser, D. (1997). Intelligence and the assassination of John F. Kennedy. *Intelligence and National Security*, 12(4), 165-195.
- Koehn, N. (2018). The leadership journey of Abraham Lincoln. *McKinsey Quarterly*, May. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/leadership/the-leadership-journey-of-abraham-lincoln>, 1-11.
- Küçükyavaş, T. (2024). Anarşizmin İki Yüzü: İtaatsizlik yahut Şiddet. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (FLSF)*, (37), 217-239.
- Kütük, A. (2021). Hamamda Cinayet: Orta Çağ'da Siyaseten Katlin Popüler Bir Mekânı Olarak Hamamlar. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 6(2), 77-87.
- Lossing, B. J. (1882). A biography of James A. Garfield. Chicago: HS Goodspeed & Company.
- McGee, R. W. (2023). How would American History be Different If FDR had been Assassinated in 1933: A ChatGPT Essay. Available at SSRN 4413419, 1-10.
- Mut, R. (2010). *Ortadoğu'da Ekonomi-Politik Bir Kırılma Noktası: 1973 Petrol Krizi*. T.C. Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalı. İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Noll, Mark A. (2002). *America's God: From Jonathan Edwards to Abraham Lincoln*. New York: Oxford University Press.
- Iodice, E. F. (2022). The leadership of Abraham Lincoln: Why it matters today. *The Journal of Values-Based Leadership*, 15(2), 16, 1-22,
- Oflazoğlu, N. ve Yılmaz, A. (2023). Amerika Birleşik Devletleri'nin Genişleme ve Büyük Devlet Olma Rüyası. *Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi*, 6 (Prof. Dr. Durmuş Ali Aslan Özel Sayısı), 261-286.
- Oran, Zeynep K. (2024). Eski ABD Başkanı Trump Suikastının Detayları Mercek Altında. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/eski-abd-baskani-trump-suikastinin-detaylari-mercek-altinda/3279959>, (05.10.2024).

- Sezer, M. (2024). Finans Baronlarının Dünya İmparatorluğu. *www.metalurji.org.tr*, (16.06.2024).
- Shappee, N. D. (1958). Zangara's Attempted Assassination of Franklin D. Roosevelt. *The Florida Historical Quarterly*, 37(2), 101-110.
- Skrabec, Quentin R. (2008). *William McKinley, Apostle of Protectionism*. New York: Algora Publishing.
- Slavicek, Louise C. (2003) *Abraham Lincoln (Great American Presidents)*. Philadelphia: Chelsea House Publishers.
- Yenal, S. ve Begenirbaş, M. (2019). Değişen Terörizm Konseptinde Latin Amerika Ülkelerinde Terörizmin Değerlendirilmesi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 29(2), 203-227.
- “James A. Garfield: 20th president of the United States”. <https://www.britannica.com/biography/James-A-Garfield>, (16.09.2024).
- “William McKinley: 25th president of the United States”. <https://www.britannica.com/biography/William-McKinley>, (29.09.2024).
- “President McKinley”. <https://www.mckinley.lib.oh.us/president>, (29.09.2024).
- “Franklin D. Roosevelt: 32nd president of the United States”. <https://www.britannica.com/biography/Franklin-D-Roosevelt>, (30.09.2024).
- “FRANKLIN D. ROOSEVELT: The 32nd President of The United States”. <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/franklin-d-roosevelt/>, (30.09.2024).
- “JOHN F. KENNEDY: The 35th President of The United States”. <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/john-f-kennedy/>, (02.10.2024).
- “John F. Kennedy: 35th president of the United States”. <https://www.britannica.com/biography/John-F-Kennedy>, (02.10.2024).
- “Donald Trump: 45th president of the United States”. <https://www.britannica.com/biography/Donald-Trump>, (05.10.2024).
- “DONALD TRUMP: the 45th president of the United States”. <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/donald-j-trump/>. (05.10.2024).
- “Trump’a Suikast Girişimi, Gizli Servis’in Son Yıllarda Yaşadığı En Büyük Operasyonel Başarısızlık”. <https://tr.euronews.com/2024/07/23/trumpa-suikast-girisimi-gizli-servisin-son-yillarda-yasadigi-en-buyuk-operasyonel-basarisi>, (05.10.2025).
- “Donald John Trump’a Suikast Girişimi Nasıl Yapılabildi? ABD Gizli Servisi Neden Başarısız Oldu?”. <https://strasam.org/analiz-ve-raporlar/analiz/donald-john-trumpa-suikast-girisimi-nasil-yapilabildi-abd-gizli-servisi-neden-basarisiz-oldu-3392>, (05.10.2025).

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE BÜROKRATİK MODERNLEŞME

Doç. Dr. Demokaan DEMİREL

Kocaeli Üniversitesi SBF, Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
demokaan.demirel@kocaeli.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0001-5454-9507

ÖZET

Modernleşme devleti yapısal ve işlevsel bakımdan değişime uğratan dinamik bir süreçtir. Bu süreç içsel ihtiyaçlardan kaynaklanabileceği gibi, dışsal sebeplerle yoluyla da kamu yönetimini değişime maruz bırakmaktadır. 19. yy'da Osmanlı Devleti'nde başlayan modernleşme reformları II. Abdülhamid döneminde istikrarlı bir biçimde sürdürülmüştür. Abdülhamid döneminde izlenen modernleşme reformlarında geniş kapsamlılık, devletin sürekliliğinin muhafaza edilmesi, devlet otoritesinin taşrada ve yerel mekanizmalarda kendini hissettirmesi gibi amaçlar doğrultusunda merkezîyetçi nitelik ağır basmıştır. Dönemin siyasi ve hukuki açıdan en önemli başarısı kısa bir deneyim olsa da 1876 Anayasası'nın yürürlüğe konması ve parlamentonun açılmasıdır. Taşra idaresine yönelik düzenlemelerle belediyeçilik uygulamalarının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Güvenlik alanında yeni örgütlenmelere gidilerek jandarma ve emniyet teşkilatının temelleri atılmıştır. Milli bir istihbarat ağı oluşturulmuştur. Ziraat, ticaret, sanayi alanlarındaki girişimler ekonomik gelişme ve kalkınmayı sağlama potansiyeline sahip önemli adımlardır. Milli kalkınmanın en önemli aracının eğitim ve sağlık olduğuna inanılmıştır. Teknik bilgiye ve bu bilgiyi uygulamaya aktarabilme becerisine sahip ve toplumsal açıdan sağlıklı bireylerden oluşan bir refah düzeyine erişmiş bir devletin gelişmiş bürokrasisiyle modern çağın gerekliliklerini karşılaması beklenmiştir. Bu çalışma II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen Batı tipi modernleşme reformlarını mevcut literatürü inceleyerek analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Modernlik, Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid, Bürokrasi

1. GİRİŞ

Modernleşme geri kalmış veya gelişmekte olan toplumların benimsediği bir politika olmaktan öte batılı ülkelerin dış dünyaya ihraç ettiği bir projedir. Modernleşme girişimlerinin başında Osmanlı devleti eski sistem üzerinde birtakım değişikliklere gitmeyi tercih etmiştir. 18. yy'da Avrupa ülkeleriyle olan etkileşim artmıştır. 19. yy'da iktidar dışında kalan kişi ve gruplara dayalı siyasal hareketler yaygın biçimde görülmektedir. Askeri alanda başlayan reform süreci giderek toplumsal reformlara dönüşerek I. Meşrutiyetin ilanı ve Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesini sağlamıştır, ancak modernleşmenin belli bir rasyonalite temelinde yürütüldüğü söylenmekle birlikte geleneksel toplumsal işleyişten radikal bir kopmanın yaşandığını iddia etmek oldukça güçtür. Batıda ekonomik gelişmenin bir göstergesi olan modernleşme Osmanlı devletinde bürokratik ve siyasi süreçlerle sınırlı kalmış, sanayi toplumu aşaması hayata geçirilemeden modernleşme politikaları tek yanlı bir biçimde yürürlüğe konulmuştur. Abdülhamid Tanzimat'la birlikte başlayan modernleşme sürecini devam ettirerek ve daha da

derinleştirerek devlet idaresinde kalemiye sınıfına dayalı bürokratik kadronun etkisini zayıflatmıştır. Bu bürokratik modernleşme sürecini tekilleştirerek ilerleme ve kalkınmanın modernleşmenin bir aracı veya amacı değil de sonucu olarak algılanmasına sebebiyet vermiştir (Soydan, 2018: 13-14; Dursunoğlu, 2020: 104-108; AYTEKİN, 2013: 314-323, AKYOL, 2018: 200).

Türk modernleşmesinin en tartışmalı figürlerinden biri olan Sultan II. Abdülhamid Osmanlı bürokrasisinde önemli değişiklikler yaparak bürokratik modernleşme sürecine damga vurmuştur. Bu dönemde siyasi, hukuki, askeri alanla, sanayi, ulaşım, iletişim, sağlık ve sosyal hizmetler, eğitim alanlarında bürokratik modernleşme politikaları yürürlüğe konmuştur. Bürokratik keyfiliğe son vererek bürokrasiyi kurumsallaştırmak amacıyla merkezi bir yaklaşım sergilenmiştir (AKARLI, 1999; AKYILDIZ, 2024). Abdülhamid Tanzimat döneminde kalemiye sınıfıyla birlikte güçlenen bürokrasiyi denetimi altına alarak yeniden yapılandırmıştır. Devleti yapısal anlamda güçlendirmeye çalışarak bürokrasinin mesleki açıdan profesyonelleşmesine zemin hazırlamıştır.

II. Abdülhamid dönemi ve geç Osmanlı tarihine ilişkin güncel eğilimler bu çalışma için sağlam bir temel oluşturmuştur. Çalışmada Hamidiye döneminin politikaları ve bunların devlet yönetimi üzerindeki etkileri makro düzeyde incelenmektedir. Gerçekleştirilen reformlarla modernleşme sürecinden bürokrasinin nasıl etkilendiği ve şekillendiği üzerinde durulmuştur. Bu çalışma Abdülhamid yönetiminin temel dinamiklerini keşfederek Osmanlı bürokratik yapısındaki değişim sürecini modernleşme kuramıyla birlikte değerlendirme amaçındadır.

1. MODERNLEŞME ve 19. YY'DA OSMANLI DEVLETİ

Modernlik gelenekselin dışına çıkma, çevredeki olgu ve olayları aklen yorumlamaktır. Modernlikle birlikte geçmişten bir kopuş yaşanmaktadır. Modernlik, evrensellik, yenilikçilik, ilerleme gibi özelliklere sahiptir. Modernlikle açık dünya fikri, endüstriyel üretim, piyasa ekonomisi, ulus devlet gibi kavramlar gündeme gelmiştir. Modernliğin ilk boyutu, özel mülkiyet ilişkileri, toplumsal sınıflara ayrılma, rekabet gibi kapitalist unsurlardır. İkinci boyut, iletişimin ve ulaşımın gelişmesiyle birlikte yaşanan hızlı endüstriyelleşmedir. Üçüncü boyut, devlet tarafından sivil toplulukların daha düzenli denetimidir. Son boyut ise şiddet araçlarının kontrolüdür. 19. yüzyılla birlikte siyasi, ekonomik ve sosyal koşullar farklılaşmıştır. Sanayileşme ve seri üretimdeki artış toplumsal kesimler arasındaki gelir dağılımını zenginler lehine bozmuştur. Sosyal bağlar zayıflarken siyasi alanda belli bir düzenle istikrar oluşturma eğilimi öne çıkmıştır (Jeanniere, 2018: 16; Dursunoğlu, 2020: 123; ÖZAYDIN, 2011: 72-74; Giddens ve Pearson, 2001: 80; Giddens, 2021: 59-68; AKYOL, 2013: 35; KANTAR, 2021: 367-377).

Modernleşme ise modern toplumları yakalama gibi bir anlam içermektedir ve bir değişimden çok dönüşümü içeren batılılaşma kavramından ayrılmaktadır. Modernleşme başlı başına bir amaçtır, batılılaşma ise amaca ulaşmayı sağlayan temel uygulamaları içermektedir. Modernlik evrenselleşmeyle özdeşleşirken, modernleşme farklı ülkelerde yaşanan değişimleri ele almaktadır. Modernleşme çeşitli türlere de sahiptir. Çoğul modernlikler farklı deneyimler üzerinden modernleşmeyi anlamlandırmaya çalışmaktadır. Yerel modernlikler çevresel ve kendine özgü pratiklere odaklanır. Alternatif modernlik izlenen modernleşme metotlarına yönelik seçenekleri araştırmaktadır. Batı dışı modernlik batılı olmayan toplumların modernleşme süreçlerini incelemektedir. Batı dışı modernleşmede daha çok dış faktörler etkilidir. Modernleşme kuramı

Batı Avrupa toplumlarının uzun bir dönemde içsel dinamiklerle kendiliğinden modernleştiğini savunarak endüstriyel kapitalizme uzak toplumlardan kendini soyutlamıştır. Bu modernleşmeyle yaşanan değişimin doğrusal olmaması, değişime temel oluşturan ve onu hızlandıran dinamiklerin farklılığından kaynaklanır. Toplumsal süreçlerde yaşanması muhtemel soyutlukla birlikte genel iradenin temsilcisi olan ve ortak iyiyi misyon edinen devlet ile devletin bütünlüğünü temsil eden siyasal mekanizma modernleşmede temel aktörlerdir. Modernleşme kültürel ve toplumsal düzeyde gelişme aşamasına varıldıktan sonra ekonomik kapasitenin artacağını savunmaktadır. Bunun temel nedeni, modernleşmeyle Batı Avrupa’da ortaya çıkan ekonomik kalkınmanın diğer devletler için modernleşmeyi ulaşılması gerekli bir amaç kılmasıdır (Tulumbacı, 2023: 16-21; Göle, 2022: 59; Soydan, 2012: 61-67; Solmaz, 2011; 39-45; Demir vd. 2008; Mardinli, 2020: 3, Altun, 2021: 26; Kurtdaş, 2019: 399-404).

Osmanlı devletinde modernleşme süreci sermaye birikiminin, toplumsal sınıflaşmanın, refah ve zenginliğin dağılımının yüzeyselliği nedeniyle batıdan oldukça farklılaşmaktadır. Osmanlı modernleşmesi daha çok yukarıdan aşağıya doğru hem yeni kurum ve kuralları hem de geleneksel dokuyu bir arada muhafaza edecek biçimde inşa edilmiştir. Merkezileşmeyle birlikte yönetsel ve toplumsal ayrışmanın artması, Avrupalı güçlerin artan müdahaleleri, modernleşmenin seçkin sınıf için ideolojik ve kurumsal prestij kaynağı olması 19. yy. modernleşmesinin ana nitelikleridir. Balkanlar ve Avrupa’da aristokrat ve burjuva sınıfının etkinliğiyle siyasi elit sınıf belirginleşirken, Osmanlı devletinde burjuva sınıfının yokluğu ve sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle siyasi ve idari teşkilattaki yenilikler toplumsal dinamiklere paralel bir seyir izleyememiştir. Daha çok üst yapının gelişimini amaçlayan modernleşme, toplumsal altyapıya dair üretim ve yaşam biçimini etkilemekten oldukça uzak kalmıştır. Üst yapıdaki değişimi gerekli kılan temel etken mali sistemin (gelir kaynağı ve vergiler) bozulması, batıdaki sanayi devrimiyle birlikte ticaret yollarının değişmesidir. Avrupa’nın etkisi, gücün merkezleştirilmesindeki zorluklar, etnik azınlıklar arasında milliyetçiliğin ortaya çıkması nedeniyle içsel reform ve modernizasyon acil bir ihtiyaç haline gelmiştir (Bayır, 2020: 81-82; Karpat, 2022: 78-82; Bilgin, 2015: 97; Güvenç, 2015: 103; Savaş, 2020: 81-83; Aytekin, 2013: 321-323; Şendal, 2021; Özçin, 2020; Tekin, 2022; Permana, 2024).

Modernleşme sürecinde elit tabaka Fransa’yı örnek model olarak almanın diğer ülke sistemlerine göre daha faydalı olacağı kanaatine sahip olmuştur. Bunun temel nedeni; devletin zayıflığı, yazılı bir hukuk sistemine sahip Fransa’nın hukuk sistemini almanın görece kolaylığı, Jön Türk hareketinin daha çok Fransız ulus devleti ve cumhuriyetini kendisine örnek almasıdır. Fransız toplumundan farklı olarak ekonomik kriz, süregelen savaşlar ve gelenekseli koruyarak modernleşmeye çalışma çabaları devletin bekasına yönelik radikal hamleler karşısında duyarsız bir kitle yaratmıştır (Mutlu, 2017: 247).

2. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE BÜROKRATİK MODERNLEŞME

II. Abdülhamid Tanzimat’la başlayan reformları uygulamakla birlikte İslami değerlere daha çok vurgu yapmıştır. Kültürel anlamda modernleşmeye ise sıcak bakmamıştır. Buna göre, doğu medeniyetinin gelişimi batıdan sadece devlet geleneklerine ve İslam’a uygun değerlerin alınmasıyla sağlanacaktır. Böyle bir değerlendirmenin medeniyet kavramının bütünsel niteliği dikkate alındığında sadece teknik değişikliklerden medet umması nedeniyle eksik kaldığı

aşikârdır (İnalçık ve Quataert, 2004: 889-892; Karal, 2011: 250-257). Bu dönemde bürokratik modernleşmede izlenen yol kamu yönetimine dair politikalarda gözlemlenen merkezileşmeyle nazırların ve sadrazamın yerine sultanın doğrudan kararlar alarak yürürlüğe koymasındır. Hem merkezde hem de taşrada sultanın otoritesi hissedilmiştir. Abdülhamid'in bürokrasiyi ikinci plana atmak istemesinin nedeni tebaasıyla doğrudan doğruya iletişim kurmaktır. Sultanın bürokratlara karşı olumsuz bakış açısının ardında kamu yönetiminde artan yozlaşma yatmaktadır. Yerel idari kadrolar sıkı bir biçimde denetlenerek âdem-i merkeziyetçilik ve yetki genişliğinden uzak bir politik çizgi izlenmiştir. Bürokratik hiyerarşinin göz ardı edilmesiyle birlikte taşraya bizzat atamalar yapılarak taşra idarecileriyle olan yazışmalar arttırılmıştır. II. Abdülhamid devlet otoritesini en ücra köşelere kadar hissettirmeyi arzu ederek milli bütünlük ve beka kaygısıyla hareket etmiştir. II. Abdülhamid'in merkeziyetçiliğe dayalı modernleşme düşüncesinde hilafet makamının manevi gücünü kullanarak Müslüman nüfusun devlete olan sadakat ve bağlılığını arttırmak da önemli bir yer tutmuştur. Bu siyaset devletin gücünü pekiştirerek dünya genelinde halife sultanın prestijini arttırmıştır. Böyle bir politika izlenmesinde Tanzimat sonrasında gayrimüslimlere ait dini, kültürel, eğitim kurumlarının devletin aleyhine yürüttükleri siyasi propagandanın etkisi büyüktür (Güngör, 2021: 81-85; Hurç, 1997: 21-24).

Memurlar üzerinde denetim mekanizmasının etkinliğini sağlamak için 1877'de Sicil-i Ahval Müdüriyeti kurulmuştur. Bu müdüriyet 1896'da Memurin-i Mülkiye Komisyonu'na dönüştürülerek müfettiş değerlendirmelerine göre memurların sultan tarafından atanması ve terfi etmesi üzerinde rol oynamıştır. 1879 ve 1887'de bakanlık, hâkimlik, daire müdüriyetleri gibi önemli makamlar sahib-i rey ve diğer mülki memuriyetler şeklinde tasnif edilmiştir. 1895'te atama, tayin, terfi, azil hususları için üyeleri doğrudan Sultana bağlı ve onun iradesiyle atanan Memurin-i Mülkiye Komisyonu kurulmuştur. Komisyona başvuru memur olmak için zorunludur. Memurluk mesleğine herhangi bir güvence de tanınmamıştır. Komisyon memuriyetten çıkarmada mutlak bir değerlendirme ve görevden azletme yetkisiyle donatılmıştır. Memurin-i Mülkiye Terakki ve Tekaüt Kararnamesi aynı dönemde çıkarılmıştır. Kararnamenin ilk kısmı memurların nitelikleri, atanması, sicili, çalışma süreleriyle ilgiliyken, ikinci kısım bir emeklilik sandığının kurulmasına ilişkin düzenlemeleri içermektedir (Mutlu, 2017: 167-185). II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen bürokratik modernleşmeye ilişkin reformlar siyasi ve hukuki politikalar, güvenlik politikası, sanayi, ulaşım ve iletişim politikaları, hariciye, sağlık, eğitim politikası şeklinde sınıflandırılabilir:

a) Siyasi ve Hukuki Politikalar: 1876 Anayasası siyasal açıdan şeffaf ve tüm kitlelerin demokratik taleplerini karşılayacak biçimde hazırlanmıştır. Kısa bir deneyim olmasına rağmen, parlamentonun açılması ve yasama faaliyetlerine başlanması önemli bir adım olarak görülmelidir. Anayasa batıda görülmeye başlanan halkçılık ilkesini dengelemek amacıyla yürürlüğe girmiş, ayan meclisinin yanı sıra seçimle gelen mebusları da kapsamıştır. Yürütme organının başı olan Sultan, Meclis-i Umuminin de başkanıdır. II. Abdülhamid döneminde Dâhiliye Nezareti tekrar kurularak (1877) iller bu nezarete bağlanmıştır. Merkeze bağlanan vilayetlerin sayısı 30'dur. Vilayetler için âdem-i merkeziyetçilik ilkesiyle valilere geniş yetkiler tanınması yasa dışı davranışların vilayet genel meclisine şikâyet edilmesi öngörülmüştür. İdari düzendeki değişimlerin çoğu vilayet düzeyinin alt kademelerinde gerçekleştirilmiş, taşrada istihdam edilen memur sayısı arttırılmıştır. Taşra bürokrasisinde görevli olan gayrimüslim

sayısında da artış vardır. Valilikler üç kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda Suriye, Hicaz, Yemen, Bağdat, Aydın, Trablusgarp, Erzurum; ikinci kısımda Hüdavendigâr, Edirne, Cezayir, Selanik, Ankara; üçüncü kısımda Bitlis, Kastamonu, İşkodra, Bingazi, Trabzon, Musul, Diyarbakır vilayetleri bulunmaktadır. Bu sınıflandırma valilere ödenecek ücret miktarını belirlemek için yapılmıştır. Birinci kısımdan üçüncü kısma doğru ücretler paralel bir düşüş seyri izlemiştir (Kiraz, 2018: 10; Demirci, 2016: 64-86).

Kanun-i Esasi'nin 112. Maddesi doğrudan belediyeleri ilgilendirmektedir. Bu dönemde İstanbul'u ve taşrayı ilgilendiren iki ayrı kanun çıkarılmıştır. 1877 Dersaadet Belediye Kanunu İstanbul'u 20 belediye dairesine ayırmıştır. Taşrada 1877 Vilayat Belediye Kanunu ile tüm şehir ve kasabalarda belediye daireleri kurulmuştur. Belediyeler sağlık tedbirlerine başvurma hususunda aktif bir rol üstlenmiştir. Kanunla ilk kez tek dereceli seçim, gizli oy kullanma, açık sayım esasları getirilmiştir. Belediyelere nüfus sayımı ve kamulaştırma yapma gibi yetkiler de tanınmıştır (Ortaylı, 2020a: 190). Dersaadet Belediye Kanunu da belediye aleyhine dava açma, belediye gelirlerinin takibi, karaborsayı önleme gibi görevlerle Şehremaneti'ni güçlendirmiştir. Kurumda görevli kişiler şehremini, 6 üye ve başkana sahip Şehremaneti meclisi, muhasebeci, mektupçu, su nezareti, vezne, belli miktarda mühendis ve çavuş olarak belirtilmiştir. İstanbul'daki diğer belediye daireleri halkın 2 yıl için seçtiği 8 ila 10 kişiye sahip bir meclis, seçilenler arasından atanacak bir başkan, muhasip, başkâtip, mühendis, emlak ve nüfus kalemi, kâtip, müfettiş ve çavuştan oluşmaktadır. Bu kanuni düzenlemelere rağmen bütçe ve personel yetersizlikleriyle yerel hizmetler gereği gibi sunulamamış, yerel idareler de idari ve mali özerkliğe sahip kılınmamıştır (Kaypak ve Akın, 2017: 408). Abdülhamid kendi döneminde vilayetlerdeki mahkemeleri bağımsız hale getirerek taşra ve merkezde adliye müfettişliklerini kurmuştur. Mahkeme harçlarında standartlaşma sağlanmıştır. Yerel idarecilerin mahkeme kararlarına etki etmeleri önlenmiştir. 1878'de adliyede çalışacak memur ve hâkimlerin eğitimi için Mekteb-i Hukuk-u Şahane açılmıştır. Ticaret mahkemeleriyle birlikte nizamiye mahkemeleri vilayetlerde yaygınlaştırılmıştır. Hâkimlerin en liyakatlı kişilerden seçilmesi için yönetmelikler yayınlanmış, hâkimlerin maaş ve terfisi belli bir sistematığa oturtulmuştur. Vilayet ve belediye güvenlik güçleri mahkeme kararlarını uygulamakla mükelleftir. Mahkeme kararı olmadan hanede arama yapma ve kişiyi tutuklama yasaklanmıştır. Mahkeme masrafları asgariye indirgenmiş, adli düzenlemelerin sağlıklı bir biçimde yürütülmesinde adli müfettişlere sorumluluk verilmiştir (Güngör, 2021: 90-93; Shaw, 2023: 302).

b) Güvenlik Politikası: Orduda reform gereksiniminin saptanabilmesi için 1882'de nüfus yapımı yapılarak askeri ihtiyaçların bir listesi çıkarılmıştır. Abdülhamid ilk kez İngiltere'de üretimi yapılan üç torpidolu iki denizaltıyı 11 bin sterlin vererek satın almıştır. Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde Hamidiye alaylarını oluşturarak otoritesinin Kürt aşiretlerince tanınmasını amaçlamıştır. Bu alayların askeri eğitimiyle her türlü teçhizatı hükümet karşılamıştır. Hamidiye alayları doğuda yayılcı emellere sahip Ermeni ve Ruslara karşı devletin gücünü hissettirerek Panislamizm'e dayalı bir denge unsuru oluşturmuştur. 1879'da Zaptiye Bakanlığı kurulmuş, jandarma teşkilatının da temelleri atılmıştır. Merkezi otoriteyi pekiştirmek ve muhalif unsurları baskılamak için bir hafiyelik sistemi oluşturulmuştur (Ortaylı, 2020b: 106; Armağan, 2021: 264-265; McCarthy, 2017: 59; Hurç, 1997: 31, Şendal, 2021; Özçin, 2020; Tekin, 2022; Permana, 2024).

c) Ekonomi, Sanayi, Ulaşım ve İletişim Politikaları: Abdülhamid'in ekonomi stratejisinin önemli bir bileşeni Osmanlı Bankası'nın kurulmasıdır. Bu kurum devlet kontrollü kredi sağlamak ve para birimini istikrara kavuşturmak için tasarlanmıştır. Bu mali reform yabancı sermayeye bağımlılığın azaltılmasında hayati öneme sahiptir. Abdülhamid mülkiyeti devlete ait topraklarda özel girişimi teşvik ederek kırsal ve ticari sahada Türk-İslam burjuvazisinin oluşumu için çaba göstermiştir. İlk olarak modern tarım tekniklerinin uygulamaya konmasıyla verimliliğin artması ve nüfusun geçiminin desteklenmesi amaçlanmıştır. Devlete ait çiftliklerin kurulması tarım reformunda önemli bir adımı temsil etmiştir. Sanayileşme çabalarına da hız vererek İstanbul'da tuğla, kumaş, çini ve cam fabrikalarının kurulmasına öncülük etmiştir. Bu dönemde fabrikası açılan diğer sanayi alanları mavzer ve fişek, porselen ve askeri üniforma yapımı, deri, çini, bira, tuğla, kâğıt, halı ve havagazıdır. Fabrikalarda Avrupa'dan ithal edilen teknolojik makinalar kullanılmıştır. Teknik kabiliyetle birlikte 1889-1913 arasında pamuk üretimi dörde katlanmıştır. Gelişen bu sanayilerin korunması için yüksek gümrük vergileri de dâhil olmak üzere korumacı politikalar uygulanmıştır. Bu önlemler yerli işletmeleri uluslararası pazarların rekabetçi baskılarından korumak ve içsel ekonominin büyümesini teşvik etmek için tasarlanmıştır (Karpat, 2019: 23; Kütükoğlu, 2018: 641-642; Tabakoğlu, 2017, Şendal, 2021; Özçin, 2020; Tekin, 2022; Permana, 2024). Abdülhamid 1885 sonrasında demiryolu yapımına önem vermiştir. Haydarpaşa-Bağdat hattı İstanbul'u Basra Körfezi'ne; Şark Ekspresi İstanbul'u Paris'e; Hicaz Demiryolu Anadolu'yu Mekke ve Medine'ye bağlamıştır. Şark Ekspresi ve Hicaz Demiryolu ağlarıyla modernleşme ve reform politikalarının İslami geleneksel yönle sentezlendiği düşünülmektedir. Bağdat demiryoluyla dönemin emperyalist ülkeleri olan İngiltere, Fransa ve Almanya arasında bir denge politikası arayışına gidilmiştir. Abdülhamid bir iletişim aracı olarak telgrafa da büyük önem vermiştir. Bu dönemde telgrafın hemen hemen her taşra kentinde kullanılmaya başlanmasıyla merkezi idare taşradaki kamu personeliyle rahatlıkla iletişim kurarak taşrayı denetleyebilmiştir. Modernleşme ve geleneksel yaşam tarzlarının farklılaşmasında basın da rolü büyüktür. 1878 ila 1908 arasında önemli neşriyat araçları olarak Meşveret, Mizan ve Şurayı Ümmet dikkat çekmektedir. Merkezi idarenin muhalif sesleri susturmak için gazete satın alma yoluna gitmesiyle el altından gazete basımı yapılmıştır. Dönem süresince Türk milliyetçiliğinden yana basın organı pek olmayıp, Arnavut, Arap, Kürt milliyetçiliğine yönelik yayınlarda bir artış gözlemlenmiştir (Kodaman, 1999: 284; Zürcher, 2023: 117-118; Savaş, 2020: 86; Doğaner, 2012: 115-120).

d) Hariciye Politikası: Dönem kapsamında diplomasi alanında uzman memurlar, askeriye ve denizcilik alanında ataşemiliter (askeri ataşe) ve ataşenevaller (deniz ataşesi) daha çok istihdam edilmiştir. Ataşemiliterler resmi askeri bilgi ve istihbarat paylaşımı yapan, hazırladıkları raporu seraskerlik makamı ile sultana gönderen birimlerdir. Hariciye Nezareti'ne yapılan atama ve terfilerde bir standartlaşma sağlanmıştır. Elçilere özellikle muhalif unsurların takip edilmesi ve gerekli istihbarat bilgilerinin toplanması görevi verilmiştir. Konsolosluklara (şehbenderlikler) yönelik detaylı tüzük, yönetmelik ve genelgeler yayınlanarak bunların görev ve sorumlulukları açıklığa kavuşturulmuş, Hariciye Nezareti bünyesinde Umur-ı Şehbenderi Müdüriyeti kurulmuştur (Bostan, 2019: 172-200).

e) Sıhhiye ve Sosyal Hizmet Politikaları: 1882'de çıkarılan İdare-i Sıhhiye Hakkında Rumeli Şarkiye'ye Mahsus Kanunla İdare-i Sıhhiye Meclisi, kaza milis taburları, belediye tabipleri, baytarlar, serbest tabiplik icra edenler, dış hekimisi, ebe ve eczacıların çalışmaları

düzenlenmiştir. İdare-i sıhhiye meclisi Dâhiliye Müdürlüğü'ne bağlı üç tabipten oluşmaktadır. Her kazada bir tabip veya daha fazla cerrah istihdam edilmesi öngörülmüştür. Askeri sıhhiye memurları milis ve jandarma komutanlığının yönetiminde çalışmaktadır. Belediye daireleri tabiplerini kendileri seçecek ve memur kadrosunda istihdam edecektir. Serbest çalışmak isteyen sağlık personeli diploma ve yemin belgelerini sıhhiye meclisine onaylatıp ruhsat alarak iş yeri açabilecektir. Her eczacı dükkânında eczane sahibi dışında bir muavin veya çırak bulunacaktır. 1884 tarihli İdare-i Sıhhiye'nin Tekâüt Nizamnamesi'ne göre sıhhiye memurlarının emeklilik işlemlerini sıhhiye meclisi yürütecektir. Süreye bağlı emeklilik icabı 60 yaşında olmak ve 30 sene bilfiil hizmet süresini doldurmuş olmak gereklidir. Memuriyet devam ederken sakatlanma veya hastalık sebebiyle vazifeyi sürdüremeyecek durumda olanlara da emeklilik hakkı tanınmıştır. Dönem kapsamında 1881'de Sivil Memurlar Tekâüt Sandığı, Seyri Sefain Tekâüt Sandığı (1890), Askeri ve Mülki Tekâüt Sandığı (1909) kurulmuştur (Uyaniker, 2014: 28-104; Alper, 2022: 221-222). 1888'de çıkarılan Memleket Etibbası ve Eczacıları Hakkında Nizamname'ye göre tabipler Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den mezun ve Osmanlı tebaasından olacaktır. Yurtdışında eğitim alanlar Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de sınava girerek icazetname almak suretiyle göreve başlayabilecektir. Abdülhamid 1885'te ilk kuduz aşısının tatbikinin ardından askeri tıbbiyeden bir heyeti Pasteur'un eğitim vermesi amacıyla Paris'e yollamıştır. Heyet 1887'de İstanbul'da ilk mikrobiyoloji tedavihanesi kurmuştur. 1890'da bir aşılama merkezi kurmakla görevlendirilen Hüseyin Remzi Bey 1892'de ilk çiçek aşısını üretmiştir. 1893 sonunda Prof. Dr. Maurice Nicole tarafından Bakteriyojihaneye-i Şahane kurulmuştur. 1893 kolera salgını sonrasında oluşturulan Hıfzıssıhha Komisyonu ve belediye sağlık birimleri bulaşıcı hastalıklara karşı önemli karantina tedbirleri alınmasını sağlamıştır. 1901'de Bakteriyojihaneye-i Baytari kurularak veteriner bakteriyolojisi alanında hizmet sunmaya başlamıştır. Hastane adı ilk kez Edirnekapı Mihrimah Camii avlusunda açılan bir kurum için kullanılmış, hastaneler 1840 sonrasında devlet çapında yaygınlaşmıştır. 1895'te kurulan Darülaceze'nin ilk kadrosunda bir başhekim, iki hekim, iki cerrah, iki eczacı, bir hastalar ağası, üçü kadın ve üçü erkek olmak üzere 6 hademe bulunmaktadır. Hasta, sakat, bakıma muhtaç veya iyileşme olasılığı bulunmayan kişiler buraya gönderilmiştir. Önemli ameliyat vakaları Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye sevk edilirken, 1902'den itibaren Almanya'dan getirilen tıbbi teçhizatla felçli ve inmeli hastaların tedavisine başlanmıştır. İlk başlarda 6 aceze, 1 erkek, 1 kadın hamamı, 2 hastane pavyonu, mutfak, çocuk ve yetimhane odaları, cami, kilise ve memur binalarından oluşan Darülaceze'ye 1905/1906 yıllarında İngiltere'den çamaşır makinaları getirtilerek çamaşırhane ve dezenfekte odası kurulmuştur. Müdüriyet binasıyla, hastane ve aceze dairelerinin bazılarında kalorifer eklenmiştir. 1876-1908 yılları arasında İstanbul'a gerçekleşen büyük göç dalgası nedeniyle kimsesiz çocuklara sahip çıkmak adına Darüleytamlar açılmıştır. Zamanla sorunun giderek büyümesi üzerine 1903'te Darülhayr-ı Âli açılarak 400 çocuğun bakımını devlet üstlenmiştir (Ortaylı, 2022: 77; Akyol, 2013: 43-44). Şişli'de 1899'da açılan Hamidiye Etfal Hastanesi, Berlin örneğinden hareketle inşa edilen ilk çocuk hastanesidir. Bu hastane hijyenik koşulları ve eğitilmiş personeliyle modern tıbbi teçhizata ve laboratuvarlara sahip kılınmıştır. Avrupa'dan gelen tıbbi personel için de önemli bir merkez olmuştur (Uyaniker, 2014: 28-104; Akyol, 2013: 41-42; Yıldırım, 2011: 247-249; Yıldırım, 2010: 239). Abdülhamid tahta çıkışının 25. yılında Tebrikname-i Milli adlı bir eser yayınlayarak sosyal hizmetler alanında yaptırılan mektep, cami, çeşme, sebil, dergâh, tekke, türbe, hastane, yol, su,

köprü gibi eserlerin bir dökümünü ortaya koymuştur. Bu alanda yapılan yardım ve harcamaları (toplamda 72 milyon kuruş) bizzat şahsına ait olan Ceyb-i Hümayun, Hazine-i Hassa ve Emlâk-ı Hümayun gelirlerinden yaptırmıştır (Çelik, 2018: 28-36).

f) Eğitim Politikası: 1876 Anayasası'na ilköğretimin zorunlu olması yönünde bir madde konularak kız çocuklarının eğitimi önemsenmiştir. İlköğretim ikiye ayrılmıştır. Mekatib-i Sıbyaniye'de geleneksel dini eğitim sürdürülmektedir. Mekatib-i İptidaiye'ye 1882 sonrasında ağırlık verilerek ilköğretimin modernleşmesi amaçlanmıştır. Aydın, Edirne, Halep, Musul, Bağdat gibi vilayetlerde II. Abdülhamid şahsi mülklerine iptidai okulları yaptırmıştır. İlköğretime verilen önemle Maarif Nezareti bünyesinde Mekatib-i Sıbyaniye dairesi kurulmuştur. Bakanlıkta öğretim kademelerine münhasıran genel müdürlük ve müfettişliklerle, rüştiye ve idadi müdürlükleri kurulmuştur. Her vilayette maarif müdürlüğü ve meclisi oluşturulmuştur. Sancak ve kazalarda maarif meclisi şubeleri açılarak vilayetlerde müfettiş kadroları arttırılmıştır. Kız çocuklarının eğitimi için İnas Rüştiyelerinin açılması öğretmen yetiştirilmesini teşvik etmiştir. Rüştiyeler sonradan idadilerle birleştirilerek öğretim süresi 3 yıla indirilmiştir. Dönemin sonunda İstanbul'da Mercan, Vefa, Numunei Terakki, Üsküdar, Makriköy ve Kabataş adlarında 6 idadi kurulmuştur. Sultaniler, rüştiyelerin yüksekokul ve Darülfünun için yeterli olmadığı düşüncesiyle oluşturulmuştur. Askeri idadilerin programına din dersleri eklenmiştir. Askeri kurumlarda yapılacak reformlar için Avrupa'dan uzman subaylar getirilerek ders içerikleri hususunda Prusya örnek alınmıştır. Abdülhamid dönemine kadar gayrimüslim öğrenci sayısının fazlalığıyla bilinen Galatasaray Sultanisi bu dönemde alınan ücretsiz yatılı öğrencilerle milli bir statüye kavuşturulmuştur. Öğretmen kadrosu Fransızlardan oluşan lisede Türk öğretmenlerin sayısı arttırılmıştır (Kodaman, 1999: 67-141; Baytal, 2000: 28-30; Yelkenci, 2008: 79-85; Kanal, 2016: 159-163; Tükenmez, 2023: 470; Ortaylı, 2019: 285).

Dönem kapsamında mesleki ve teknik eğitime önem verilmiştir. Açılan ziraat mektepleriyle modern tarım araçlarının kullanımı hususunda öğrencilere bilgi verilerek ıslah edilen tohum kullanımı özendirilmiştir. Nitelikli işgücü istihdamı için sanayi mekteplerinde öğrencilere eğitim verilmiştir. İlk olarak Topçu Mektebi içinde 1884'te Hendese-i Mülkiye Mektebi açılmıştır. 1887'de Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi önemli sanayi mekteplerindedir. Dış ticari faaliyetlerde Avrupa'nın tekeline kırmak, rekabet gücünü arttırmak amacıyla Hamidiye Ticaret Mektebi açılmıştır. Böylece ziraat, sanayi ve ticaret alanlarındaki okullar aracılığıyla üretim ve ticaret hacmine dayalı bir ekonomik kalkınmanın hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu ekonomik kalkınmanın milli bir mühendis ve teknisyen kadrosunun gelişimine katkıda bulunarak güçlü bir orta sınıf oluşturacağı düşünülmektedir (Şişman, 2008; Ergin, 1977: 1153-1179; İnalçık, 1969; Koçyiğit, 2019: 84-86; Georgeon, 2022: 339).

Abdülhamid döneminde ordu merkezlerinde harbiye mektepleriyle Gülhane Askeri Tıbbiyesi gibi yeni askeri yüksekokullar kurulmuştur. 1848'den itibaren harbiye içindeki Erkân-ı Harbiye sınıfları II. Abdülhamid sonrasında bağımsız mektep haline getirilmiştir. 1897'de Gülhane Tıbbiye-i Askeriye Mektebi açılmıştır. Mühendishane-i Bahr-i Hümayûn, Heybeliada'da deniz harp okulu olarak kurulmuştur. Yükseköğretim alanında "mülkiye mektebi yeniden düzenlenerek, Hukuk ve Hendesehane-i Mülkiye Mektebi, Resim, Heykeltıraşlık, Mimarlık

Öğretimi için Sanayi-i Nefise Mektebi, Darülfünun kurulmuştur. Mülkiye tıbbiyesi askeri tıbbiyeden ayrılarak Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır (Koçer, 1991: 135; Deringil, 1991; Fortna, 2008)''.

Yabancı okullar üzerindeki denetim 1893'te Zühtü Paşa tarafından yayınlanan bir rapora dayanılarak arttırılmıştır. Rapora göre 392 Protestan ve Amerikan okulunun 341'inin ruhsatsız çalıştığı saptanmıştır. 1883-1903 yılları arasında birçok hususi mektepte açılmıştır. 1903 Maarif Nezareti salnamesinde sayının 28 olduğu belirtilmiştir. Osmanlı tebaası öğrencilerin yurtdışında eğitim görmelerini sağlamak için devlet burs vermiştir. En çok burs alan öğrenciler, askeri eğitim (180) ve tıptadır (106). Bunu sırasıyla, ziraat (31), mühendislik (23), hukuk (10), veterinerlik (12), kimya (9), siyaset bilimi (4) ve resim (4) alanları izlemektedir (Vahapoğlu, 2005: 184-185; Gençoğlu, 2019: 40; Ergin, 1977: 339-400).

Görüldüğü üzere, Abdülhamid'in bürokrasideki yapısal ve işlevsel modernleşme sürecinde gerçekleştirdiği en önemli değişiklikler eğitim alanındadır. Modern kitap basımında Avrupalı bir yaklaşım sergilenmiştir. Osmanlı ve dünya coğrafyasına ait birçok kitap yayınlanmıştır. İntegral ve diferansiyel cebir alanında matematik kitapları, mühendisler için çeşitli kitaplar, tartı ve ölçü birim hesaplamaları-çevrimiyle 1882 sonrasında metrik sisteme geçişin ilk adımları atılmıştır. Bu önemli reformların ardındaki temel neden, modernleşme politikalarının başarısında çağdaş dünyaya uyarlanmış bir eğitim ve öğretim sistemine duyulan güçlü inançtır. Abdülhamid'e göre, ulusal kalkınmayı sağlayacak ve devleti dış ülkelere bağımlılıktan kurtaracak temel dinamik nitelikli insan kaynağıdır. Eğitime yapılacak her yatırımın ziraat, sanayi, ticaret gibi sektörlerde bir sıçrama etkisi yaratarak devleti içinde bulunduğu buhrandan çıkartması ümit edilmiştir. Geniş ölçekli reformlar uygulanmak istense de, mali kaynak ve vasıflı personel eksikliği, gelenekçilerin değişime direnci, büyük Avrupalı güçlerin müdahaleleri reformların gereği gibi uygulanmasını önlemiştir (Deringil, 2014: 114-115; Karpat, 2019: 242-245; Mardin, 2017: 217; Alkan, 2017: 163; Eraslan, 2023: 236-237, Şendal, 2021; Özçin, 2020; Tekin, 2022; Permana, 2024).

3. SONUÇ

Modernleşme süreciyle birlikte devlet yönetiminin doğası da değişmektedir. Bu süreçte mevcut bürokratik yapıda fonksiyonel-tekniik değişimin yanında zamanla işlevini yitiren birimlerin lağvedilmesi, yeni birimlerin kurulması gündeme gelmektedir. Yeni birimlerde istihdam edilecek bürokratik kadrolara çağın gerekliliklerine uygun eğitimin verilmesi de önemli taşımaktadır. Modernleşme reformları devleti kapasitesini arttırma yönünde zorladığı gibi, değişimde öncü niteliğe sahip devletlerin gücünü de pekiştirmektedir. Bu süreçte devlet daha da bürokratikleşmekte, kamu hizmetlerine olan talep ve kamu yönetiminin toplumsal ihtiyaçlara hızlı ve etkili cevap verme yükümlülüğü artmaktadır. Bu durum modernleşme politikalarının çok yönlü bir perspektife sahip olmasını sağlamaktadır.

II. Abdülhamid dönemi Osmanlı devletinde modernleşme sürecinin giderek kökleştiği bir dönemdir. Farklı alanlarda yaptığı reformlar ve uygulamalar modern devlet anlayışının

oluşumuna katkı sağlamıştır. Bunun en açık göstergesi, batı tarzı okulların yaygınlığıyla Tanzimat'tan itibaren devam edegelen reformların uygulanması yönünde gösterilen kararlılıktır. Bu dönemde beliren Müslüman orta sınıf modernleşmeye katkı yapacak okulların açılmasına öncülük etmiştir. İslami kimliğin yanında ulus bilincine yönelik milli bir kimliğin inşası Tanzimat ile başlamış, Abdülhamid döneminde devam ederek sonrasında cumhuriyet ile sonuçlanmıştır. Abdülhamid dönemi modernleşme politikalarının temel başarısı Türk-İslam kimliğine sahip çıkılmasıyla birlikte Avrupalılaştırmanın mümkün olduğunu göstermesidir. Devletin bölünmez bütünlüğünün muhafaza edilmesi ve bürokratik mekanizmanın devlet politikalarının istikrarına hizmet etmesi izlenen modernleşme stratejisinin bir parçasıdır. Yapılan reformlarla yaşanan bürokratik değişimin toplumsal yapıyı farklılaştıracağı düşünülse de bürokratik mekanizmanın giderek toplumdan uzaklaştığını, hatta bir kopuşun yaşandığını iddia etmek mümkündür. Bunun temel nedeni, batılılaşma ve modernleşme kavramları arasında net bir ayırımın yapılmaması, istenen yeniliklerin geleneksel yaşam tarzını gözetmeden tek yanlı uygulanmasıdır. Bu nedenle dönem ikili bir modernleşme ve otoriterlik stratejisiyle karakterize edilmektedir. Süreçte karşılaşılan zorluklar Osmanlı modernleşmesinin karmaşık doğasını ortaya koymaktadır (Soydan, 2018: 21; Savaş, 2020: 81-83; Kantar, 2021; Karpat, 2006: 595-596; Mikhail, 2011). Reform girişimlerinin devletin bütünlüğünü korumaya odaklanan Tanzimat reformlarının bir devamı niteliğinde kamu yönetiminin fonksiyonel ve örgütsel boyutunda gerçekleştirildiği görülmektedir. Abdülhamid'in bürokratik modernleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla gerçekleştirdiği reformlar köklü bir siyasal ve sosyal değişim ortamı sağlayamamıştır. Otoriter yönetim tarzı, hafiyelik ağının muhalif güçler üzerinde kurduğu baskı, basının ifade özgürlüğünün kısıtlı olması yenilik ve reform için gerekli olan özgür fikir alışverişlerini engellemiştir. Buna rağmen modernizasyon çalışmalarının geniş kapsamlı olması önemlidir. Devletin sağlık, eğitim, ziraat, sanayi gibi alanlardaki rolü arttırılmıştır. Batılı fikirlerin ithaliyle yeni sosyal norm ve değerler bürokrasinin farklı alanlarına verimlilik ve üretkenliği arttırmak amacıyla kazandırılmıştır. Eğitimde yapılan pozitif değişimler, askeriyenin modern teçhizatla donatılması, ekonomik büyümenin devlet eliyle teşviki bunun en açık göstergeleridir. Bu reformların milli kalkınma üzerinde olumlu bir katkı yaptığını, Cumhuriyet dönemindeki modernleşme çabalarının devamlılığı ve başarısı için önemli bir miras olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Akarlı, E. (1999). II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı. *Osmanlı Ansiklopedisi* (2. Cilt) içinde (s. 253-265). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Akyıldız, A. (2024). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Altun, F. (2021). *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Armağan, M. (2021). *Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı I*. İstanbul: Hümayun Yayınları.

Alkan, Ö. M. (2017). İmparatorluk'tan Cumhuriyete Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim. (Der. Karpat, K.), *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, 2. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 73-243.

Alper, Y. (2022). Sosyal Güvenlik (Edt. Tokol, A., Alper, Y.). *Sosyal Politika*, Bursa: Dora Yayınları, 217-243.

Akyol, D. E. (2013). Sultan II. Abdülhamid Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7 (31): 33-47. <https://doi.org/10.21560/spçd.18817>.

Aytekin, A. (2013). Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30: 313-329.

Akyol, T. (2018). *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*. İstanbul: Doğan Kitap.

Akyol, D. E. (2013). Sultan II. Abdülhamid Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7 (31): 33-47. <https://doi.org/10.21560/spçd.18817>.

Bayır, M. (2020). İmparatorluktan Cumhuriyete Toplumsal Değişme ve Modernleşme. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 5: 74-88.

Bostan, Z. (2019). *Modern Osmanlı Hariciyesinin İnşası ve II. Abdülhamid Döneminde Diploması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bilgin, R. (2015). Karşılaştırmalı Olarak Türkiye'de Devlet ve Millet Modernleşmesi. *The Journal of Europe- Middle East Social Science Studies*, 1 (2): 90-128.

Bingöl, Ş. (2020). II. Abdülhamid Döneminde Mersin'de Belediyecilik Faaliyetleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39 (67): 349-372.

Baytal, Y. (2000). Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11 (11): 23-32.

Çelik, R. (2018). *Sultan II. Abdülhamid ve İmparatorluğun İhyası (1876-1900): Tebrikname-i Milli*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.

Dursunoğlu, İ. (2020). Türk Modernleşmesinin Serencamı. *İşletme, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1: 102-108.

Doğaner, Y. (2012). Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı'da Basın. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29 (1): 109-122.

Demir, Ş., Sesli, M., Yılmaz, V. (2008). Türk Modernleşmesi: Eleştirel Bir Bakış. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2: 77-90.

Demirci, M. (2016). *1871 Vilayet Nizamnamesinin II. Abdülhamid Dönemine Yansıması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Deringil, S. (2014). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*. (Çev. Güven, Ç. G.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Deringil, S. (1991). Legitimacy Structures in the Ottoman State: The Reign of Abdülhamid II (1876–1909). *International Journal of Middle East Studies*, 23(3), 345–359.
<https://doi.org/10.1017/S0020743800056336>

Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, C.4, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Eraslan, C. (2023). *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*. 2. Baskı, İstanbul. Ötüken Neşriyat.

Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*. C.3-4, İstanbul: Eser Kültür Yayınları.

Fortna, B. (2008). The Reign of Abdülhamid II. In (Ed. Kasaba, R.), *The Cambridge History of Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press. 38-61.

Georgeon, F. (2022). *Sultan Abdülhamid*. (Çev. Berktaş, A.). 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gençoğlu, M. (2014). Sultan II. Abdülhamid'in Yurtdışı Eğitim Politikası. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4: 33-73.

Giddens, A., Pierson, C. (2001). *Modernliği Anlamlandırmak*. (Çev. Uyrkulak, S., Sağlam, M.), İstanbul: Alfa Yayınevi.

Giddens, A. (2021). *Modernliğin Sonuçları* (Çev. Kuşdil, E.), 19. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Göle, N. (2022). Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine. (Edt. Kocabaşoğlu, U.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, 9. Baskı, C.3, 56-68.

Güngör, B. (2021). Sultan II. Abdülhamid'in Yönetim Anlayışı ve Osmanlı Bürokratik Yapısındaki Yeri. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 60: 79-102.
<https://doi.org/0.18070/erciyesiibd.935381>

Güvenç, A., İ. (2015). *Tanzimat'tan Günümüze Türk Devlet İdare Teşkilatında Bürokratik Modernleşme Hareketleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hurç, R. (1997). II. Abdülhamid Döneminde Devlet-Halk Münasebetleri. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2: 15-37.

İnalçık, H., Quataert, D. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. C.2 (1600-1914). (Çev: Berktaş, A., Andıç, S., Alper, S.), (Edt. İnalçık, H., Quataert,D.), İstanbul: Eren Yayıncılık.

İnalçık, H. (1969). Capital Accumulation in the Ottoman Empire. The Journal of Economic History, 29: 97-140.

Jeanniere, A. (2018). Modernite Nedir?. (Edt. Küçük, M.), *Modernite Versus Postmodernite*. 2. Basım, İstanbul: Say Yayınları.

Kanal, H. (2016). Sultan II. Abdülhamid'in Osmanlı Eğitimine Yaptığı Önemli Bir Katkı: Emlâk-ı Hümayun'a İnşa Edilen Okullar. SUTAD, 40: 151-176.

Kantar, G. (2019). Modernleşme Kuramı ve Osmanlı İdari Yapısında Modernleşme Süreci Hakkında Bazı Tespitler. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (3): 365-383. <https://doi.org/10.30692/sisad.627134>

Karal, E. Z. (2011). I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907). *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karpat, K. (2022). *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, K. (2019). *İslam'ın Siyasallaşması: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, (Çev. Yalçın, Ş.), İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, K. (2006). *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Kaypak, Ş., Akın, S. (2017). From Ottoman towards Republican: The Review Of Modernization Period on Democratization and Participation at Local Scope. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD), 2 (2): 401-415. <https://doi.org/10.21733/ibad.2123>

Kiraz, E. (2018). Osmanlı Devletinde Modern Dönüşüm Evrelerinin Kamu Üzerindeki Etkileri. Academic Review of Humanities and Social Sciences, 1 (1): 1-16.

Koçer, A. H. (1991). *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi: 1773-1923*, 2. Baskı, İstanbul: MEB Yayınları.

Koçyiğit, K. Ö. (2019). *II. Abdülhamid Dönemindeki Mesleki Okulların Modernleşmeye Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.

Kodaman, B. (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kodaman, B. (1987). *II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*. TKAey: 67, IV: A.21, Ankara.

Kurtdaş, Ç. M. (2019). Osmanlı Modernleşme Sürecinde Aydınlar ve Bürokrasinin Rolü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 29 (1): 399-411.

Kütükoğlu, M. (2018). *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mccarthy, J. (2017). *Osmanlı’ya Veda: İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*. (Çev. Tuncel, M.), İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Mardin, Ş. (2017). *Bedüzzaman Said Nursi Olayı*. 19. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardinli, İ. (2020). Tanzimat’tan Günümüze Türk Modernleşme Sürecinde Bürokratik Elitlerin Rolü. *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*. 4 (6): 1-20.

Mikhail, A. (2011). *Nature and Empire in Ottoman Egypt: An Environmental History*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mutlu, E. A. (2017). Siyasi ve İdari Dönüşümlerin Devlet Ve Toplum Tarafından Sindirilmesinin İrdelenmesinde Türkiye Analizi: Osmanlı-Türkiye Modernleşme Süreci. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2): 238-248.

Ortaylı, İ. (2022). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap.

Ortaylı, İ. (2020a). *Tanzimat Döneminde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ortaylı, İ. (2020b). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*. İstanbul: Kronik Kitap.

Ortaylı, İ. (2019). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Kronik Kitap.

Ortaylı, İ. (1994). Tanzimat Devri ve Sonrası İdari Teşkilatı. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I*, (Ed. İhsanoğlu, E.), İstanbul: IRCICA, 283-334.

Özaydın, Ö. (2011). Modernliğin Akılcılık ve Evrenselcilik İddialarının Felsefi Kökeni. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12 (1): 74-83.

Permana, M. I., Putra, H. R., Munandar, I. N. A. (2024). Political Struggle for the Renewal of the Ottoman Empire. *Historia*, 12 (1): 243-258, <https://doi.org/10.24127/hj.v12i1.9080>

Savaş, R. A. (2020). Osmanlı Modernleşmesi ve Basın: Din ile Geleneğe Etkisi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1): 80-88.

Shaw, S. (2023). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. (Çev. Harmancı, M.), İstanbul: E Yayınları.

Solmaz, B. (2011). Modernlik ve Modernleşme Kuramlarına Yöneltilen Eleştiriler. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32: 35-58.

Soydan, T. (2012). Osmanlı-Türk Modernleşmesi Süreci ve Eğitimin Belirlenimi (1789-1946). *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Soydan, A. (2018). II. Abdülhamid Türk modernleşmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Şendal, T. (2021). A Conceptual Perspective on the Neo-Patrimonial Administration Approach of Abdülhamid II's Enlightening Despotism Dichotomy. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 41-54. <https://doi.org/10.25272/icps.1008220>

Şişman, A. (2008). Osmanlı Devletinde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1 (1): 27-43.

Tabakoğlu, A. (2017). *Türkiye İktisat Tarihi*. 13. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tekin, N. (2022). The Social Structure of the Ottoman Empire and the Ideologies that arose in the last Periods of the Empire. (Edt. Demir, N., Sansar, F. M.). *Research on Economics and Administration and Social Sciences*, Livre de Lyon, Lyon, 399-421.

Tükenmez, K. Ö. (2023). II. Abdülhamid Döneminde Modern Askeri Eğitim Sistemi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (86): 456-477.

Tulumbacı, B. A. (2023). Geç Osmanlı Döneminde Modernleşme ve Aydın Zümrenin Tesis Edilişi Üzerine Bir İnceleme. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir Kâtip Çelebi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Özçin, E. D. (2020). A Review of the Hamidiye Regime from Weber's Perspective: Abdulhamid II as a Charismatic Leader. *International Journal of Turcologia*, 15 (29): 56-72.

Uyaniker, A. (2014). *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devletinde Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar (1876-1909)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Vahapoğlu, H. (1997). *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*. MEB Devlet Kitapları, İstanbul.

Yelkenci, F. Ö. (2008). *Türk Modernleşmesinin Osmanlı Kökenleri: Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Konuları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırım, N. (2011). Sağlıkta Devr-i Hamidi (Edt. Yılmaz, C.). *II. Abdülhamid: Modernleşme Sürecinde İstanbul*: İstanbul BŞB Kültür Yayınları, 245-263.

Yıldırım, N. (2010). *İstanbul'un Sağlık Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Projesi, İstanbul.

Zürcher, E. J. (2023). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev. Saner, Y.), 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

SAĞLIK HİZMETLERİNDE HASTA MEMNUNİYETİNİN VERİMLİLİK VE KALİTE ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GAZİ HASTANESİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Demokaan DEMİREL

Kocaeli Üniversitesi SBF, Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
demokaan.demirel@kocaeli.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0001-5454-9507

ÖZET

Sağlık hizmetlerinin sunumu ulusal refah seviyesini belirleyen en önemli göstergeler arasındadır. Kalite çok boyutlu bir kavram olarak farklı değişkenlerden etkilenmektedir. Sağlık hizmetlerinin kaliteli sunumu ilk kez İngiltere’de gündeme gelmiştir. Sağlık hizmetlerinin nihai alıcısı durumundaki tüketicilerin hizmetten beklentileri, hizmet sunum sürecindeki verimlilik kadar kalite üzerinde belirleyicidir. Kaliteli bir sağlık hizmeti sunumunda etkinlik, verimlilik, ekonomiklik gibi kriterler önem taşımaktadır. Dünyada ve Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmalarda genellikle girdi/çıktı oranına göre ekonomik değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu sebeple hizmet alıcıların kalite ve verimlilik hakkındaki algılarını nesnel biçimde değerlendirmek amacıyla Gazi Hastanesi’nden önceden sağlık hizmeti alan veya halen almakta olan 450 kişilik hasta grubuna bir anket uygulanmıştır. Anket bulguları frekans ve yüzdelik dağılıma göre yorumlanmıştır. Katılımcılara göre muayene öncesi ve sonrası bilgilendirmeler, zamanın verimli kullanımı, ortamın sessizliği hizmet kalitesini etkilemektedir. Kaliteli hizmet sunumunun kurum içi çalışmalarda verimliliği yükselteceği düşünülmektedir. Hastanedeki hijyen koşullar, randevu ve sıra numarası alımında hız, muayene esnasında gösterilen ilgi ve kurulan iletişim, muayene sonrası konsültasyon sürecinin devamlılığı gibi unsurların hastaların kalite ve verimlilik algısı üzerinde daha etkili değişkenler olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmetleri, Hasta Memnuniyeti, Verimlilik, Kalite, Gazi Hastanesi.

1. GİRİŞ

Ülkelerin refah seviyesini gösteren ve toplumların gelişmişlik düzeyini belirleyen en önemli faktör ulusal sağlık sistemidir. Ulusal sağlık sistemi toplumsal açıdan doğum sonrası yaşam beklentisinin artırılması, bebek ölüm oranlarının düşürülmesi gibi amaçlarla niteliksel ve teknolojik açılardan yüksek beklenti ve standart düzeylerini karşılamak zorundadır. Bu zorunluluk hizmet kalitesi kavramını ön plana çıkarmaktadır. Sağlık hizmetlerinde kalite olası sağlık problemlerinin engellenmesi ve tam iyileşmenin sağlanması için teknik olanakların, tedavi şartlarının tam kapasite kullanılmasını ifade etmektedir. Kaliteli bir hizmet sunumu için bazı kriterlerin dikkate alınması gerekmektedir. Bunlardan etkinlik, sağlık hizmetlerinde

bilimsel ve teknik gelişmeler aracılığıyla amaçlara ulaşmadır. Ekonomik açıdan etkinlik, kaynak kullanım maliyetlerini en uygun girdileri kullanarak azaltmadır. Teknik açıdan etkinlik, girdilerin en iyi biçimde kullanılmasıyla maksimum çıktıya ulaşmadır. Tahsis etkinliği kıt kaynakların en iyi biçimde ilgili birimlerce kullanımınıdır. Etkililik verilen hizmetler neticesinde hastanın sağlık durumunda herhangi bir değişim olup olmadığının incelenmesidir. Verimlilik en etkili sağlık hizmetini en az maliyetle hizmetin alıcısına ulaştırmadır. İzlenen politika ve stratejilerin, hastane içi süreçlerin etkinliği verimlilikle anlam bulmaktadır. Ülkelerin sağlık hizmetlerine milli gelirden ayırdıkları pay her sene artmaktadır. Sağlığa ayrılan kıt kaynakların verimsiz kullanımı kaynak israfına yol açacaktır. Bu sebeple başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünya genelindeki sağlık reformlarının temel sebebi performansa dayalı verimliliğin nasıl sağlanacağı sorunsalıdır. Buna göre, belli bir maliyete katlanarak sağlık hizmetleri iyi bir standarda getirilirse ya da düşük bir maliyetle yüksek standartlara ulaşırsa verimlilik artar. Yalnızca maliyetlerdeki düşüş verimliliğin sağlandığı anlamına da gelmez. Sunulan hizmetin yarattığı faydanın aynı kalması veya artması da gereklidir. Bu doğrultuda hastanelerin azaltılacak girdi ya da artırılması gerekli çıktı miktarlarını hesaplamaları için veri zarflama ve stokastik sınır analizi yöntemleri kullanılmaktadır. Bunların yanında uygun olma, kabul edilebilirlik, yasallık ve eşitlik gibi kriterler de önemlidir. Uygun olma sunulan hizmetin maliyeti ile hastanın elde ettiği yarar arasındaki hassas dengedir. Kabul edilebilirlik hizmetin beklentileri karşılama derecesidir. Yasallık hizmetin tabii oluşu kurallar ve hasta hakları temelinde sunumudur. Eşitlik toplumun her üyesinin hizmetten aynı ölçüde faydalanmasıdır (Çolak, 2019: 25-40; Çavmak ve Çavmak, 2017: 22-32; Aygar ve Önsüz, 2017: 27; Donebedian, 1990: 1115-1118; Şener ve Yiğit, 2017: 267-286).

Sağlık hizmetlerinde kalite zamanında, güvenli ve etkili bakımı kapsayacak şekilde hasta ve ailesi için mümkün olan en yüksek sonuçları sunma kapasitesini ifade eder. Verimlilik hastalar için istenen sonuçlara ulaşmada mevcut tüm sağlık kaynaklarının akılcı bir biçimde kullanımını içerir. Sağlık sektöründe hizmet kalitesi ve verimlilik birbiriyle bağlantılıdır. Yüksek kaliteli hizmetler güvenli, etkili, hasta odaklı, zamanında, verimli ve eşitlikçi bakımın sağlanmasıyla karakterize edilir. Verimli sağlık hizmetleri kaliteli hizmetlerin kaynak kullanımını en üst düzeye çıkararak israfı önler. Verimlilik aynı kalite seviyesi için daha düşük maliyetler veya aynı maliyet seviyesi için daha yüksek kalite anlamına gelebilir. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin etkin yönetimi yüksek hizmet kalitesinin elde edilmesi ve sürdürülmesinde, hasta sonuçlarının iyileştirilmesinde hayati öneme sahiptir. Sağlık hizmetleri yöneticileri maliyet etkinliğini yüksek kaliteli hasta bakımıyla dengeleyen stratejiler uygulayabilirler. Ayrıca sağlık personeli, sağlık olanakları, erişilebilirlik, etkili iletişim gibi faktörler de hasta memnuniyetiyle ilişkilidir. Kaynakların kısıtlı olduğu durumlarda bile optimum hizmet sunumu genellikle standart prosedürlere bağlı kalmayı gerektirir, hasta eğitimi ve teşvik edici çabalar gibi unsurları içerir (Leidl, 1988; Pratama, 2020). Daha yüksek hizmet kalitesinin daha düşük hasta memnuniyetiyle ilişkili olduğunu gösteren bir çalışmadaki gibi hizmet kalitesiyle hasta memnuniyeti arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır. Bu, hasta beklentileri, bakım algıları ve hizmet sunum sisteminin doğası gibi diğer faktörleri içerir. Hasta memnuniyeti ölçüldükten sonra yönetsel takip yapılmalıdır. Hasta odaklı bakımın uygulanması, hasta memnuniyetinin etkin bir biçimde ölçülmesi sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması için önemlidir (Yunus ve diğerleri, 2013).

Bu çalışma sağlık hizmet kalitesi ve verimlilik arasındaki ilişkiyi hasta memnuniyeti yönünden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle sağlık hizmetlerinde kalite ve verimlilik kavramlarına değinilmiştir. Araştırma metodolojisi kısmında Gazi Üniversitesi Hastanesinden sağlık hizmeti almış veya almaktan olan 450 kişilik örneklem grubuna uygulanan anket formunun sonuçları yüzde ve frekans dağılımlarıyla birlikte yorumlanmaktadır.

2. SAĞLIK HİZMETLERİNDE KALİTE ve VERİMLİLİK

Kalite öznel ve nesnel boyutlara sahip bir kavramdır. Nesnellik kalitede ölçülebilir kriterlerin olması ve bunların belirli biçimde sayısal ifadelerle ortalama değerlere göre ifade edilmesidir. Öznellik ise hizmet alıcıların düşünce ve görüşleriyle doğrudan bağlantılıdır (Şen, 2010). Sağlık hizmetlerinde kalite ilk kez Florence Nightingale tarafından İngiltere’de dile getirilmiştir. ABD’de kalite konusunda 1940’lara kadar somut bir çalışma yapılmamış, 1951’de sağlık alanında kaliteyi değerlendirmesi için Joint for Accreditation of Healthcare adlı bir kurum kurulmuştur (Kaya, 2005: 18). Zamanla sağlık hizmetleri sunumunda kalitenin önemi daha da artmıştır. Bunda tıptaki teknolojik gelişmeler, hasta haklarının belli standartlara bağlanması, tıbbi tedavi ve bakım sürecinin gelişmesiyle hastaların geçmişe oranla sunulan hizmet kalitesi hususunda daha bilinçli rol oynamıştır. Kaliteye dayalı bir yönetimin tesisleriyle de idari ve klinik hizmetlerde iyileşme, tetkik sürecinde kısılma, hatalı röntgen çekimi ve ilaçla tedavi oranındaki düşüşle hasta memnuniyetinin artması beklenmektedir (Duyar, 2021; Karahüseyinoğlu, 2021). Bu konuda hastane yöneticilerine de kalite ölçütleri ve standartlarını saptamak, çalışma takımları oluşturmak, her bir takımın sorumluluklarını kayıt altına alacak bir veri tabanı sistemiyle birimlerin uzmanlarca belli zaman aralıklarıyla denetlenmesi gibi görevler düşmektedir (Çiçek vd., 2006).

Sağlık hizmetlerinde kalite çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknik yapı kalitesi uzman hekimlerin profesyonelliği, hastanedeki ameliyathane, laboratuvar ve klinik hizmetleriyle yakından ilgilidir. Teknik süreç kalitesi muayene, teşhis ve tedavi aşamalarında verimliliği ifade eder. Teknik çıktı kalitesi kliniksel uygulamalarla hasta teşhis ve tedavi sonuçlarında sağlanan başarıdır. Hemşirelik ve bakım hizmetlerinin fonksiyonel süreç kalitesi hastaya uygulanan tüm tıbbi işlemlerden sağlanan memnuniyettir. Otelcilik ve destek hizmetlerinde teknik yapı kalitesi hastaları en uygun biçimde karşılama, danışma, randevu verme, yemekhane ve kantin hizmetleri sunabilme yeteneğini ifade eder. Otelcilik ve destek hizmetlerinin fonksiyonel çıktı kalitesi hastaneye yatış veya taburcu olma hizmetleri için bekleme zamanına dikkat çeker (Kayral, 2015). Görüldüğü üzere kalite hizmeti sunan ve üreten örgütsel yapılardan hizmeti alan hasta gruplarına kadar uzanan bir yapıdadır. Hastaların hizmet kalitesi hususundaki görüş ve düşünceleri algılanan ve beklenen kalitenin kıyaslanmasıyla tespit edilmektedir. Algılanan hizmet kalitesi beklenenden azsa kaliteden söz edilemez. Algılanan hizmet kalitesi beklenenden fazla veya beklenenle eşdeğer düzeydeyse hizmet kalitesinin mevcudiyetinden söz edilebilir. Bunun dışında fiziksel görünüm, hizmet süreleri, hizmeti sunanların uzmanlık düzeyi, hizmette istikrarlılık ve güvenilirlik gibi faktörler kalite üzerinde belirleyicidir. Ulusal ve uluslararası literatürdeki bilimsel çalışmalara bakıldığında hastaların hastanenin fiziksel görünümü, araç-gereçleri ve personelin dış görünümü gibi fiziksel boyutları en az önemseydiği ortaya çıkmıştır. Bunu güven, empati, heveslilik, nezaket, bekleme süreleri gibi boyutlar izlemiştir. Sağlık hizmetlerinde kalitenin ölçümünde çok sayıda değişkenin varlığı nedeniyle bunların net biçimde ifade edilememesi gibi zorluklar da

yaşanmaktadır (Şahinli ve Tarım, 2020: 2-11; Aydın, 2016). Bu nedenle hastane kalite sisteminde kurumsal değerlendirme yapılırken geneli kapsayan bir bütünsellikle geçerlilik ve güvenilirlik ölçümüne dayalı kodlamalar kapsamında açıklamalar yapılmalıdır (Marşap, 2014: 318).

Sağlık hizmetlerinde kaliteye dayalı kaynak verimliliğine erişmek için bazı ekonomik değerlendirme ölçütleri kullanılmaktadır. Bu ölçütler kaynakların optimum dağılımında hizmetleri tedarik edenler ve finansmanı karşılayanlar için bilimsel bir dayanaktır (Yiğit ve Erdem, 2014: 212-229). Sağlık maliyetleri kapsamında soyut maliyetler hastanın yaşadığı kaygılar, geçmeyen ağrı ve acılar nedeniyle doğan maliyetlerdir. Doğrudan maliyetler hasta bakım masrafları veya koruyucu sağlık hizmetleri nedeniyle açığa çıkan maliyetlerdir. Dolaylı maliyetler ağır bir hastalık, sakatlık sebebiyle refakatçinin hastaya eşlik etmesi sebebiyle oluşan emek ve üretim kaybıdır. Ekonomik değerlendirme bu maliyetlere karşı eldeki kaynaklarla getirileri dengeleme arayışında olan bazı yöntemlerden yararlanmaktadır. Başlangıçta girdi ve çıktılar dikkate alınmakta, ardından oluşan fayda ve sonuçlar gözlemlenmektedir. Kısmi ekonomik değerlendirmede hastalık yükü ve maliyet minimizasyonu analizi kullanılmaktadır. Bu analiz basit ikili karşılaştırma metoduna dayanmaktadır. En düşük maliyetli bakım/tedavi yöntemi seçilmektedir. Tam ekonomik değerlendirme tekniklerinde değerlendirilecek birden çok tedavi, acil sağlık programı veya müdahale seçeneği vardır. Bu kapsamda maliyet etkililik analizi girdi-çıkıtı ilişkisiyle çıktıları kliniksel göstergeler üzerinden tanımlar. Bu analiz eldeki iki alternatifin ortak tek bir sonucu varsa ve bu sonuca ulaşma yolları farklı ise kullanılmaktadır. Maliyet-kazanç analizi bir tıbbi uygulamanın faydasının kazancından fazla olup olmadığına bakmaktadır. Maliyet-fayda analizi 1929 Dünya Ekonomik Buhranı döneminde gündeme gelmiştir. Çıktıların maliyetlere oranlanması esasına dayalıdır. İki yaklaşımı içermektedir. İlk olarak, beşeri sermaye yaklaşımı gelecekteki kazançların değerini şimdiden hesaplamaktadır. Diğer yaklaşım bireysel ödeme istekliliğidir. Bu yaklaşımda bireylerin çeşitli sağlık riskleri kapsamında ödeme istekliliği dikkate alınır. Maliyet değer analizinde tıbbi müdahalelerin hastanın sağlığını olumlu yönde etkileyip etkilemediğine bakılır. Burada amaç belli bir tedavi yönteminin uygulanmasıyla yaşam süresi ve yaşam kalitesi gibi göstergelere bakmaktır. Yaşam süresi göstergesi 1 ile 0 arasında bir değerdir. 1 tam sağlıklı olmayı, 0 ise ölümü ifade eder. Böylelikle çeşitli hastalıklarla ortaya çıkan ve uzun süreli bir tedaviye ihtiyaç gösteren sağlık sorunları tek bir ölçütle değerlendirilmektedir (Karaca ve Atılğan, 2020: 29-38; Arı, 2017: 25-29; Yiğit ve Erdem, 2014: 212-229; Doğan ve diğerleri, 2019: 155-160).

Ekonomik değerlendirme yöntemleri neticesinde hasta memnuniyetine ulaşılması amaçlanmaktadır. Hasta memnuniyeti hastanın sağlık kurumundan beklentileri, alınan hizmete dair kurumsal imaja yönelik olumlu veya olumsuz algılar, hizmetten tatmin olma derecesi gibi faktörlerden etkilenmektedir. Hasta beklentileri davranışsal kurum politikası, bilimsel ve tıbbi yaklaşımların güncelliği, yönetimin etkinliği sağlamak için izleyeceği stratejilerden oluşmaktadır. Bireysel düzeyde hastanın yaşı, cinsiyeti, eğitimi, önceden almış olduğu hizmetler neticesinde yaptığı değerlendirmeler önem taşımaktadır. Hastanın tatmin düzeyi ise fiziksel koşullar, hizmetlerin faturalandırılması, hizmetlerin sağlanmasında gerekli zaman, hastayla kurulan iletişim gibi unsurlardan etkilenmektedir (Söyler, 2019: 52-56).

Sağlık sisteminde verimlilik ve kalite arasındaki etkileşimin ölçülmesi hasta bakımının ve sağlık ekonomisinin iyileştirilmesi açısından ele alınan bir dizi zorluğu ortaya koymaktadır. Sağlık hizmetlerinin çok yönlü doğası hasta bakımını kapsayan evrensel bir kalite tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Sağlık Hizmetleri Araştırma ve Kalite Ajansı gerekli kalite önlemleri için sağlam veri sistemlerinin önemini vurgulamaktadır. Kalite ölçümüne dair girişimleri uygularken akreditasyon ve kamuya raporlama gibi dışsal hesap verebilirliğe yönelik kalite ölçütlerinin kullanımıyla bunların içsel kalite iyileştirme çabaları için kullanımı arasında ayırım yapmak çok önemlidir. Politika yapıcılardan sağlık hizmeti sağlayıcılarına kadar paydaşların farklı bilgi gereksinimleri ve hedefleri kalite göstergelerinin ve veri toplama önceliklerinin farklı şekilde seçilmesine yol açmaktadır. Maliyet ve kalite ölçümlerini birbiriyle ilişkilendirmeye yönelik alternatif yaklaşımları değerlendiren bir rapor sağlık sistemindeki her bir paydaş grubunun özel hedefleri ve ihtiyaçlarıyla uyumlu ölçümlere olan ihtiyacın altını çizmektedir. Yüksek kaliteli hizmet gereksiz testlerin, tedavilerin ve idari atıkların azaltılmasında etkili olup maliyet tasarrufu sağlar. Etkin sağlık uygulamaları tedavi ve taburcu sürecini hızlandırdığı gibi sağlık sisteminin sürdürülebilirliğine de katkıda bulunur (Agency for Healthcare Research and Quality, 2023).

Sağlık sektöründe verimliliği ve hizmet kalitesini arttırmanın bazı yolları vardır. Bunlardan biri, dijital sağlık müdahaleleridir. Mobil klinik karar destek sistemleri ve dijital sağlıkla geliştirilmiş sevk koordinasyonu gibi dijital araçlar hizmet sunumunu kolaylaştırabilir ve hastaların aldığı bakımın kalitesini arttırır. Kırsal sağlık merkezlerinde verimliliği engelleyen darboğazlar kaldırılarak sağlık çalışanlarının daha fazla hastayı tedavi etmesiyle hizmet kalitesi iyileştirilebilir. Sağlık tesislerinde akıllı pompalar gibi akıllı teknolojilerin benimsenmesi bakım kalitesini kısa sürede yükseltir. Bu yenilikçi yaklaşım ortak çaba ve disiplinli bir ekip gerektirir. Tıbbi personel arasında standart prosedürlerin ve güçlü iletişim becerilerinin uygulanması hizmet sunumunu olumlu yönde etkiler. Sağlık yöneticilerine hizmetin ekonomik yönleri konusunda eğitim vermek stratejik davranmayı sağlar. Hasta memnuniyetini anketler, geri bildirim formları, odak grupları ve hasta görüşmeleri aracılığıyla düzenli olarak ölçmek kritik bir öneme sahiptir. Bazı düşük ve orta gelirli ülkelerde görev değişikliğine gitme, toplum sağlığı çalışan programları ve standartlaştırılmış tedavi kılavuzlarının oluşturulması gibi temel birinci basamak sağlık hizmetleri girişimleri sağlık sonuçlarının olumlu seyretmesine katkı yapmıştır. Bunun için sağlık sistemlerinin performansını ve işlevselliğini arttırmayı amaçlayan sağlık politikaları geliştirilmelidir. Genel olarak sağlık sistemlerinin verimli ve kaliteli sağlık hizmeti sunumunu teşvik eden çeşitli stratejilere öncelik vermesi ve bunlara yatırım yapması, politika yapıcılardan geniş bir paydaş yelpazesine etkileşime girmesi, optimum seçenekleri şeffaf biçimde yürürlüğe koyması gereklidir. Zaman ve kaynak israfını en aza indirmek için verimli iş akış süreçleri uygulanmalı, klinik karar alma ve koordinasyonu desteklemede sağlık bilgi teknolojilerinden yararlanılmalıdır. Sağlık profesyonellerine en iyi uygulamalar konusunda sürekli eğitim ve öğretim verilmelidir (Orton vd. 2018; Jafry vd. 2016; Arkorful vd. 2020; Kruk vd. 2020; Sousa, 2019; Shidhaye vd. 2015; Kabene vd. 2006). Kamu sağlık kuruluşlarına yönelik raporlama ve performans göre ödeme işlemleri verimlilik ve kalite üzerinde etki yaratabilir. Sağlık hizmetleri araştırma ve kalite ajansı ABD’de bakıma erişim, hizmete ulaşmadaki eşitsizlikler, sağlık yardımı, ilaç ve bakım kalitesi konularında eyaletler çapında üniversiteleri, hastaneleri simülasyon sözlüğü ve kapsamlı birim tabanlı güvenlik programından

faydalandırarak tıbbi hataları ve olumsuz olayları azaltmıştır. Maliyet tasarrufuyla birlikte kalite ölçümünde hedeflere uygun gelişmeler yaşanmıştır. Sağlık bakım hizmetlerine erişim arttırılmıştır. Federal bir kuruluş olan CMS (Centers for Medicare and Medicaid Services) hedeflerine ulaşmak için anlamlı önlemler çerçevesi kapsamında kalite iyileştirme ve ölçümünden yararlanmaktadır ve hükümet tarafından finanse edilen sağlık programlarında kalite ve verimliliğin önemini vurgulamaktadır. Bir çalışmada üstün kalite derecelendirmesine sahip hastanelerin aynı zamanda daha yüksek verimlilik elde ettiği, kalite derecelendirmesindeki her 10 puanlık artışla bağlantılı olarak taburcu başına maliyette %2,3 oranında kayda değer bir azalma elde edildiğini göstermiştir. Ortalama olarak kalite iyileştirme girişimleri verimlilikte %5,2'lik bir artışla sonuçlanmıştır. Bu, bakım süreçlerini iyileştirmeye yönelik hedeflenen çabaların operasyonel performansta önemli kazanımlar sağlayabileceğini göstermektedir (Institute of Medicine (US), 2008; Institute for Quality and Efficiency in Health Care. General Methods, 2015; WHO, 2020, Workgroup on Quality National Committee on Vital and Health Statistics, 2004).

Türkiye'de sağlık hizmetlerinde gerçekleştirilen bilimsel araştırmalarda hastanede yatış süresinin azlığı, cerrahi operasyon sonrası taburcu olma süresi, farklı polikliniklere müracaat eden hastaların yatış süresinin azaltılması gibi hususlar incelenmiştir. Bu değişkenler daha çok çıktılara ilişkindir. Girdi maliyetleri olarak personel, bütçe, kullanılan tıbbi araç, malzeme, teknolojik araçlar dikkate alınmaktadır. Görece toplam verimlilik modelinin analizi ile kullanılan girdi miktarına göre atıl girdi oranında iyileştirme yapılması gerekli olan iller sırasıyla Erzurum, Ankara, Isparta, Trabzon, Bolu, Kırıkkale ve Edirne olarak sıralanmıştır (Özçelik ve Yiğit, 2020: 1000-1015). Biçer ve diğerleri (2019) tarafından yapılan diğer bir araştırmada algılanan hizmet kalitesinin beklenen hizmet kalitesine göre daha az olduğu (-0,29), genel olarak kalite algısının vasat düzeyde (3,73) gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Genel kalite algısı 5'e yaklaştıkça yüksek olduğu kabul edilmektedir. Şener ve Yiğit (2017: 267-287) çalışmalarında OECD ülkelerinin sağlık modellerini veri zarflama analiziyle ölçmüştür. Araştırma sonucunda Türkiye, Şili, Slovenya, Polonya, Meksika, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Japonya, Güney Kore, İzlanda, İsrail ve İrlanda teknik açıdan verimli çıkmıştır. Türkiye'deki birtakım sağlık göstergelerinin (bütçe, personel, tıbbi araç ve malzeme, bebek ölüm oranı, doğumdaki yaşam süresi, sağlıklı ve kaliteli yaşam sürme oranı) OECD ülke ortalamalarının oldukça altında yer aldığı görülmektedir.

Kalite çalışmaları kapsamında 2001'de yataklı tedavi kurumları kalite yönetimi hizmet yönergesi yürürlüğe konmuştur. Kalite standardı oluşumuna yönelik çalışmalar 2003'teki Sağlıkta Dönüşüm Programı'yla başlamıştır. 2005'te ilk kez 100 kriterlik soru seti biçiminde tanımlanan standartlar 2011'de 621 kriterle ölçülmüştür. Değerlendirmeler 2005'te il sağlık müdürleri tarafından yapılırken, 2007'de farklı kurumlardaki kişiler çapraz olarak farklı illere gönderilmiştir. Aynı yıl Performans Yönetimi ve Kalite Geliştirme Dairesi'nin kurulması ve sonrasında Sağlıkta Performans ve Kalite Yönergesi'nin yayınlanmasıyla hizmet sunum süreciyle hastaların bakım ve tedavisine odaklanılmıştır. 2009'da resmi olarak özel hastaneler de kalite çalışmalarına dâhil edilmiştir. 2010'dan itibaren Sağlık Bakanlığı ülke çapında merkezi değerlendirmelere başlamıştır. Uluslararası Sağlıkta Kalite Derneği Akreditasyon Üst Kurulu, sağlık akreditasyon standartlarını 2014'te akredite etmiştir (Kömürcü ve diğerleri, 2014: 111-112).

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Sağlık hizmetlerinde kalitenin önemli bir bileşeni, etkili iletişim, karar alma süreçlerine katılım, bakım hizmetlerinin koordinasyonu gibi faktörleri kapsayan hasta deneyimidir. Hasta katılımının önemini kabul edilmesi etkin sağlık hizmeti sunumunun vazgeçilmez bir unsuru olarak görülmektedir. Hastalar hizmet sunum sürecine dâhil olduğunda tedavi planlarına uyma ve koruyucu sağlık davranışları sergileme olasılıkları yükselmektedir. Bu da daha iyi sağlık sonuçlarına ve kaynakların daha verimli kullanımına katkıda bulunur (Agency for Healthcare Research and Quality, 2023).

Araştırmada Gazi Hastanesi'nden sağlık hizmeti almış veya halen almakta olan hastaların hizmetin verimliliği ve kalitesine yönelik görüş ve düşünceleri değerlendirilmiştir. Araştırmada Devebakan ve Aksaraylı'nın (2003: 44-49) uyguladığı anket temel alınarak tekil arama ve ilişkisel tarama modelleri uygulanmıştır. Araştırma kapsamında hasta memnuniyetinin kurumsal kalite ve verimlilik uygulamaları için önemsendiği varsayılmıştır. Araştırmanın amacı, sunulan hizmetin kalite ve verimliliğine dair öne çıkan boyutları, varsa temel sorunları ve hasta memnuniyet düzeyini ölçmektir.

Verilerin elde edilmesi sürecinde beşli likert (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum) ölçeği ile hazırlanan anket uygulanmıştır. Anket, hizmet kalitesi ve verimliliğe dair 20 soru ile demografik özelliklere ait 6 soru ile birlikte toplam 26 sorudan oluşmaktadır. Hazırlanan anket formu Gazi Üniversitesi hastanesinden sağlık hizmeti alan 470 hastaya basit tesadüfi örneklem yöntemiyle uygulanmıştır. Ölçek güvenilirliğini test etmek için güvenilirlik analizi yapılarak, bazı anketler hatalı doldurma nedeniyle çıkarılmış ve toplamda 450 kişilik örnekleme dair sonuçların frekans ve yüzde dağılımları SPSS programıyla analiz edilmiştir.

3.1.Bulgular

Çizelge 1. Demografik Bilgiler

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Erkek	220	48,9
Kadın	230	51,1
Medeni Durum		
Evli	329	73
Bekâr	121	27
Yaş		
25-30	17	3,8
30-45	192	42,6
45-55	154	34,2
55 ve Üzeri	87	19,4
Eğitim Durumu		
İlkokul	52	11,5
Ortaokul	66	14,6
Lise	127	28,2
Üniversite	169	37,5
Yüksek Lisans/Doktora	36	8,2
Meslek		
Öğrenci	25	5,6
İşçi	72	16
Memur	91	20,3

Serbest	105	23,3
Emekli	120	26,7
Diğer	37	8,1
Gelir Durumu		
10000 ve altı	25	5,6
10000-17000 t	192	42,6
17000-30000 t	161	35,8
30000-40000 t	55	12,3
40000 ve üstü	17	3,7

Katılımcıların demografik verileri incelendiğinde erkek (%48,9) ve kadın (%51,1) katılımcıların birbirine oldukça yakın olduğu dikkat çekmektedir. Katılımcıların %76,8'i 30 ila 55 yaş arasındadır. Eğitim seviyesi bakımından katılımcıların büyük çoğunluğu lise ve üniversite (%65,7) düzeyinde bir eğitime sahiptir. Araştırmaya katılan meslek grupları arasında emekliler (%26,7), serbest meslek erbabı (%23,3) ve memurların (%20,3) oranı diğer meslek gruplarına göre daha yüksektir.

Hizmet kalitesi ve verimliliğine dair sorulara geçilmeden önce katılımcılara ön bilgi alma amaçlı bazı sorular yöneltilmiştir.

Çizelge 2. Poliklinik Hizmetlerine Başvuru Sayısı

Son 3 Yılda Poliklinik Hizmetlerine Başvuru Sayısı	Frekans	Yüzde (%)
Hiç	55	12,3
1 kez	151	33,5
2 kez	138	30,6
2'den fazla	106	23,6

Katılımcıların çoğu son 3 yıl içinde en az yılda 1 veya 2 kez (%64,2) poliklinik hizmetlerine başvurduklarını belirtmişlerdir.

Çizelge 3. Daha Önce Başvurulan Sağlık Kuruluşları

Başvurulan Sağlık Kurumu	Frekans	Yüzde (%)
Devlet Hastanesi	170	37,8
Şehir Hastanesi	106	23,5
Üniversite Hastanesi	159	35,3
Özel Klinik ve Muayenehane	15	3,4

Katılımcıların yaşadıkları sağlık problemleri için genellikle devlet hastanelerinden veya üniversite hastanelerinden sağlık hizmeti almayı tercih ettikleri görülmektedir. (%73).

Çizelge 4. İlgili Hastanede Teşhis ve Tedavi İçin Başvurulan Poliklinikler

Poliklinikler	Frekans	Yüzde (%)
Dâhiliye	95	21
Endokrin	26	5,8
Diş-Ortodonti	45	10
Kardiyoloji	76	17
Psikiyatri	15	3

Göz	98	22
Üroloji	49	11
Hematoloji	37	8,2
KBB	3	0,67
Genel Cerrahi	3	0,67
Ortopedi ve Travmatoloji	3	0,67

Katılımcıların sağlık şikâyetleri için en çok başvurdukları poliklinikler sırasıyla göz (%22), dâhiliye (%21) ve kardiyoloji (%17) olarak sıralanmaktadır.

Çizelge 5. İlgili Hastaneyi Seçme Nedeni

Seçim Nedeni	Frekans	Yüzde (%)
Diğer Hastaların Yönlendirmeleri	62	14
Tanıdık Doktor veya Hastane Personeli	91	20
Hastane Maliyetlerinin Azlığı	71	16
Fiziksel Görünüm	27	6
Aile Hekiminin Tavsiyesi	55	12,3
Yakın Akraba ve Arkadaşların Tavsiyesi	66	14,7
Ulaşım Kolaylığı-Erişilebilirlik	78	17

Katılımcıların ilgili hastaneyi daha çok tanıdık doktor ve sağlık personelinin bulunması, ulaşımın kolay olması, hastane masraflarının görece düşüklüğü ve diğer hastaların yönlendirmeleri nedeniyle tercih ettikleri görülmektedir.

Çizelge 6. İlgili Hastaneye Başvuru Amacı

Başvuru Nedeni	Frekans	Yüzde (%)
Sağlık Kontrolü ve Muayene	229	51
Ameliyat Sonrası Tedavi ve Pansuman	153	34
Muayene Sonrası Konsültasyon veya Refakat	68	15

Katılımcıların çoğunluğu sağlık kontrolünden geçmek ve muayene olmak (%51) veya ameliyat sonrasında tedavi sürecinin devamlılığı, pansuman (%34) gibi sebeplerle hastaneye başvurduklarını belirtmişlerdir.

Çizelge 7. Örneklemin Aldıkları Sağlık Hizmetinin Verimliliği ve Kalitesine Dair Görüşleri

	Katılma Düzeyleri	N	%
Sizce muayene öncesi ve sonrasındaki süreçlerde hastanın bilgilendirilmeli midir?	Kesinlikle Katılmıyorum	3	0,7
	Katılmıyorum	3	0,7
	Kararsızım	6	1,3
	Katılıyorum	274	61
	Kesinlikle Katılıyorum	167	37
Muayene öncesi ve sonrasında zamanın verimli kullanımı önemli midir?	Kesinlikle Katılmıyorum	18	4
	Katılmıyorum	33	7,5
	Kararsızım	18	4
	Katılıyorum	185	41
	Kesinlikle katılıyorum	196	43,5
	Kesinlikle Katılmıyorum	10	2,3

Hastane içinde ve polikliniklerde sessiz bir ortamın önem taşıdığını düşünüyor musunuz?	Katılmıyorum	10	2,3
	Kararsızım	34	7,5
	Katılıyorum	207	46
	Kesinlikle Katılıyorum	189	42
Aldığınız tıbbi hizmetlerin kalitesi kurumsal verimliliği etkiler mi?	Kesinlikle Katılmıyorum	1	0,3
	Katılmıyorum	2	0,4
	Kararsızım	3	0,7
	Katılıyorum	183	40,6
	Kesinlikle Katılıyorum	261	58
Tıbbi hizmetler sunmayan personelin ilgisi, saygısı ve yönlendirmesi hizmet kalitesini olumlu etkiler mi?	Kesinlikle Katılmıyorum	3	0,7
	Katılmıyorum	4	0,8
	Kararsızım	7	1,5
	Katılıyorum	210	47
	Kesinlikle Katılıyorum	226	50
Muayene ücretleri veya diğer tedavi masraflarının artması daha kaliteli ve verimli bir hizmet sunumunu ifade eder mi?	Kesinlikle Katılmıyorum	6	1,5
	Katılmıyorum	7	1,5
	Kararsızım	9	2
	Katılıyorum	232	51,5
	Kesinlikle Katılıyorum	136	43,5
Poliklinik, EKG, Röntgen, Emar işlemlerine kayıt ve sıra numarası alınması verimlilik ve kalite üzerinde belirleyici midir?	Kesinlikle Katılmıyorum	3	0,7
	Katılmıyorum	8	1,8
	Kararsızım	9	2
	Katılıyorum	261	58
	Kesinlikle katılıyorum	169	37,5
Bekleme salonunun temizliği, ergonomikliği ve konforu verimlilik ve kalitenin bir göstergesi midir?	Kesinlikle Katılmıyorum	7	1,8
	Katılmıyorum	10	2,2
	Kararsızım	23	5
	Katılıyorum	208	46
	Kesinlikle Katılıyorum	202	45
Muayene odasında belli bir süre beklemek hizmet verimliliğini ve kalitesini olumsuz yönde etkiler mi?	Kesinlikle Katılmıyorum	6	1,3
	Katılmıyorum	6	1,3
	Kararsızım	38	8,4
	Katılıyorum	191	42,5
	Kesinlikle Katılıyorum	209	46,5
Muayene odasının düzenliliği ve hijyenik koşullara sahip olması hizmet kalitesini etkiler mi?	Kesinlikle Katılmıyorum	13	3
	Katılmıyorum	15	3,3
	Kararsızım	31	6,9
	Katılıyorum	205	45,5
	Kesinlikle Katılıyorum	186	41,3
Muayene odasındaki tıbbi personelin (doktor ve hemşire) ilgisi hizmet	Kesinlikle Katılmıyorum	14	3,1
	Katılmıyorum	22	4,9
	Kararsızım	25	5,5
	Katılıyorum	193	43

kalitesi ve verimliliğini etkiler mi?	Kesinlikle Katılıyorum	196	43,5
Muayene odasında doktorunuz tarafından sunulan tıbbi hizmet sizce yeterli midir?	Kesinlikle Katılmıyorum	9	2,1
	Katılmıyorum	7	1,5
	Kararsızım	45	10
	Katılıyorum	191	42,4
	Kesinlikle Katılıyorum	198	44
Gerekli durumlarda muayene süresinin uzaması hizmet kalitesi ve verimliliğini azaltan bir faktör müdür?	Kesinlikle Katılmıyorum	5	1,1
	Katılmıyorum	5	1,1
	Kararsızım	17	3,8
	Katılıyorum	216	48
	Kesinlikle Katılıyorum	207	46
Gereğinden fazla tetkik istenmesi ve oldukça detaylı bir muayene süreci hizmet kalitesini olumsuz etkileyerek verimliliği azaltır mı?	Kesinlikle Katılmıyorum	3	0,9
	Katılmıyorum	5	1,1
	Kararsızım	6	1,3
	Katılıyorum	212	47
	Kesinlikle Katılıyorum	224	49,7
Muayene sonrasında tekrar kontrole geldiğinde doktorun ilgisi ve tedavi sürecine dair verdiği bilgiler hizmet memnuniyeti açısından tatmin edici miydi?	Kesinlikle Katılmıyorum	7	1,6
	Katılmıyorum	6	1,4
	Kararsızım	18	4
	Katılıyorum	211	46,8
	Kesinlikle Katılıyorum	208	46,2

Anket sonuçlarına göre katılımcılar muayene öncesi ve sonrasında kendilerine bilgilendirme yapılmasını önemsemektedir (%98). Katılımcılar muayene öncesi ve sonrası süreçlerde zamanın verimi kullanılmasının önemli olduğunu belirtmiştir (%84,5). Sessiz ve sakin bir ortam hastane gibi önemli sağlık hizmetlerini sunan örgütlerde katılımcılar tarafından önemsenmektedir (%88). Sunulan hizmetin kalitesinin kurumsal süreçlerde verimliliği arttıracığını düşünenlerin oranı da bir hayli yüksektir (%98,6). Tıbbi nitelik taşımayan hastane hizmetlerini yürüten personelin davranışlarının da hizmet kalitesi ve verimliliğini etkileyeceği düşünülmektedir. Muayene ücretleri ve diğer tedavi ücretleri yükseldikçe katılımcılar daha kaliteli bir sağlık hizmeti alacaklarını düşünmektedirler (%85). Poliklinik, EKG, röntgen, Emar gibi işlemler için kayıt ve randevu sırası almanın kalite ve verimlilik açısından önemli olduğunu düşünenlerin oranı %95,5'dur. Oranın yüksekliğinden hizmet alıcıların bürokratik iş ve işlemlerin hızlı yürütülmesinden dolayı kaliteli hizmet aldıkları kanısına ulaştıkları ileri sürülebilir. Görsellik ve fiziki açıdan ergonomiklik kalitenin dolayısıyla verimliliğin ayrılmaz

bir parçasıdır. Hastanelerde hijyen koşulların yerine getirilmesi ve düzenli yapılan temizliğin verimlilik ve kaliteli hizmet sunumu üzerinde etkili olduğunu düşünenlerin oranı %91'dir.

Hastalar muayene salonunda bekletilmenin hizmet verimliliği ve kalitesini olumsuz yönde etkileyeceğini düşünmektedir (%89). Muayene ortamının temiz ve düzenli olması da hastalar tarafından önemsenmektedir (%86,8). Hastalarda sonradan enfeksiyon türü komplikasyonlar görülmemesi için her türlü sağlık ve hijyen tedbiri önceden mutlaka alınmış olmalıdır. Hastalar muayene odasında da gerek hemşirelerin gerekse de doktorun ilgi ve iletişimini önemsemektedir (%86,5). Hastalar muayene sırasında aldıkları hizmetin yeterli olduğunu ifade etmiştir (%86,4). Muayene süresinin uzamasına ve bu sebeple yaşanabilecek hizmet gecikmelerine hastaların büyük çoğunluğu olumsuz yaklaşmaktadır (%94). Gereğinden fazla tetkik istenmesi ve muayene sürecinin günlerce uzaması hoş karşılanmamaktadır (%96,7). Muayene sonrası hasta-doktor iletişiminin devam etmesi ve konsültasyon sürecinin sürekliliğinin hizmet tatminini olumlu yönde etkilediğini düşünenlerin oranı %93'tür.

Genel bir değerlendirme yapıldığında hastalara sunulan hizmetin kaliteli olması beklendiği kadar, zamanlama, temizlik, sessizlik gibi unsurların da önemine dikkat çekilmiştir. Bunların da sağlık hizmeti sunumunda hastaların verimlilik ve kalite algıları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Hastaların en az dikkat ettikleri ve ilgilendikleri husus hastanenin fiziksel görünümüdür (%6).

4. SONUÇ

Sağlık hizmetlerinde kalite ve verimlilik arasındaki dinamik etkileşim hasta memnuniyetini ve ekonomik değerlendirme süreçlerini bütünsel biçimde bir araya getirmektedir. Ölçüme dayalı somut göstergelere, hasta katılımına, stratejik politika reformlarına odaklı bir sağlık sistemi kaliteli ve verimli hizmet sunma yönünde gelişimini sürdürecektir. Bunun için kalite ölçüm göstergelerini saptamak ve yıllık raporlamaya dayalı bir performans planlaması yapmak gereklidir. Yıllık raporda yer alan bilgilerin geçerliliğinin, güvenilirliğinin ve yaygın olarak erişilebilirliğinin sağlanması karar alma süreci için önemlidir. Politika yapıcılardan sağlık hizmeti sunucularına kadar tüm paydaşların sağlık sisteminin başarısı için işbirliğine dayalı bir yaklaşım sergilemeleri gereklidir.

Çalışma kapsamında yapılan araştırma aracılığıyla sağlık sektöründe verimlilik ve kalite arasındaki kompleks ilişkinin ortaya çıkarılması ve bunun sağlık ekonomisine ilişkin rasyonel politikalarda dikkate alınması amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarının yürürlüğe konacak politika girişimleri ve yenilikçi uygulamalarda hizmette optimum seviyeye ulaşmanın yanı sıra ihtiyatlı girdi kullanımını özendirceği düşünülmektedir. Örneklemin sunduğu iç görülerden ve gelişen teknolojik imkânlardan yararlanıldığında yüksek kaliteli, hasta odaklı hizmetler ve operasyonel verimlilikle tanımlanan bir sağlık sisteminin oluşturulması mümkündür.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre, hastalar hizmet alınan ortamı ve sunulan hizmeti bir arada değerlendirerek kalitenin çok boyutlu doğasına dikkat çekmişlerdir. Hizmet alınan ortamın fiziki görünümünden daha çok sessizliği, hijyen koşullarının yerine getirilmesi

önemsenmektedir. Hizmet süreçlerinde zamanın verimli kullanımı ve hıza dikkat çekilmiştir. Bunların haricinde hizmetin işlevsel niteliklerine vurgu fazladır. Sağlık personelinin hizmet süresince ilgisi ve nezaketi önemsenmektedir. Alınacak hizmetlerde bürokratik süreçlerin az olması istenmektedir. Bunun için hizmete erişimde randevu verme, bekleme süreleri, tedavi sürecinde talep edilen tetkikler gibi işlemlerde etkinliği sağlamak mutlaka gerekmektedir. Muayene öncesi ve sonrası süreçlerde gerekli bilgilendirmelerin yapılması, ilgili tedavi süreci sona erdikten sonra da hasta-doktor iletişiminin devamlılığı kalite üzerinde etkili olacağı düşünülen ve dolayısıyla verimlilik artışı sağlayacak temel unsurlar olarak belirtilmektedir.

KAYNAKÇA

Agency for Healthcare Research and Quality (2023). Case Studies of Quality Improvement Initiatives, <https://www.ahrq.gov/cahps/quality-improvement/reports-and-case-studies/Case-Study-QI-Initiatives.html>

Aydın, N. (2016). Sağlık Hizmetlerinde Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hasta Memnuniyeti (Bir Devlet Hastanesinde Araştırma). *Reforma*, 4 (72): 73-82.

Arı, H. (2017). Sağlık Ekonomisinde Ekonomik Değerlendirme Teknikleri. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 1 (2): 25-31.

Arkorful, V. E., Hammond, A., Basiru, I., Boateng, J., Doku, F., Pokuaah, S., Lugu, B. K. (2020). A Cross-Sectional Qualitative Study of Barriers to Effective Therapeutic Communication among Nurses and Patients. *International Journal of Public Administration*, 44(6), 500–512. <https://doi.org/10.1080/01900692.2020.1729797>

Aygar, H., Önsüz, M. F. (2017). Sağlık Hizmetlerinde Kalite Yönetimi. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 2 (1): 26-32.

Biçer, F. D., İlman, E., Biçer, B. E. (2019). Sağlık Kurumlarında Hizmet Kalite Algısı Üzerine Meta Analiz Çalışması. *S.C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20 (2): 1-26.

Çolak, Z. (2016). *Sağlık Kurumlarında Hizmet Kalitesinin Kurum Performansına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Çiçek, R., Kara, B. Koyuncu, K. (2006). Sağlık Hizmet Sektöründe Kalite Algılanımı ve Hastanelerde Uygulanmasına İlişkin Bir Araştırma. *Verimlilik Dergisi* (3).

Çavmak, Ş., Çavmak, D. (2017). Sağlık Hizmetlerinde Etkinlik Kavramı. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 1 (1): 21-34.

Devebakan, N., Aksaraylı, M. (2003). Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçümünde SERVQUAL Skorlarının Kullanımı ve Özel Altınordu Hastanesi Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1): 38-54.

Duyar, Ş. (2021). *Sağlık Hizmetlerinde Kalite Algısı: Nitel Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Doğan, İ., Ünal, A., Çankaya, M. (2019). Sağlık Hizmetlerinde Ekonomik Değerlendirme Yöntemleri. *Fiscaeconomia*, 3 (3): 152-168. <https://doi.org/10.25295/fescon.2019.03.10>.

Donebedian, A. (1990). Seven Pillars of Quality. *Arch. Pathol Lab Med*, 114 (11): 1115-8. PMID: 2241519.

Institute for Quality and Efficiency in Health Care. (2015). *General Methods*. Version 4.2. Cologne, Germany: Institute for Quality and Efficiency in Health Care (IQWiG); 1, The Institute for Quality and Efficiency in Health Care. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK385781/>

Institute of Medicine (US). (2008). *Evidence-Based Medicine and the Changing Nature of Healthcare: 2007 IOM Annual Meeting Summary*. Washington (DC): National Academies Press (US); 7, Policy Changes to Improve the Value We Need from Health Care. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK52830/>

Jafry, M.A., Jenny, A.M., Lubinga, S. J. et al. (2016). Examination of Patient Flow in A Rural Health Center in Malawi. *BMC Res Notes* 9, 363 <https://doi.org/10.1186/s13104-016-2144-x>

Kabene, S.M., Orchard, C., Howard, J. M. et al. (2006). The Importance of Human Resources Management in Health Care: A Global Context. *Hum Resour Health* 4, 20 <https://doi.org/10.1186/1478-4491-4-20>

Karaca, Ö. P., Atılgan, E. (2020). Sağlık Ekonomisinde Ekonomik Değerlendirme Teknikleri. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 10: 28-40.

Karahüseyinoğlu, E. K. (2021). Kalite Yönetimi Perspektifinde Sağlık Hizmetleri. *Journal of Academic Value Studies*, 7 (3): 394-402.

Kaya, S. (2005). *Sağlık Hizmetlerinde Sürekli Kalite İyileştirme*, Ankara: Pelikan Yayınevi.

Kayral, İ. (2015). Sağlık Hizmetlerinde Kalite Karmaşası: Sağlık Hizmetleri Çok Boyutlu Kalite Modeli. *Verimlilik Dergisi*, 3: 65-81.

Kibar, E. (2014). *Kalite ve Sağlık Hizmetlerinde Kalite Standartları Uygulamaları (Kocaeli SEKA Devlet Hastanesi Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kömürcü, N., Durmaz, A., Bayram, N., Genç Koyucu, R vd. (2014). Sağlık Hizmetlerinde Kalite Standartları ve Modelleri. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 7 (1): 95-114.

Kruk, M. E., Porignon, D., Rockers, P. C., & Lerberghe, W. V. (2010). The contribution of primary care to health and health systems in low- and middle-income countries: A critical review of major primary care initiatives. *Social Science & Medicine*, 70(6), 904-911. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.11.025>

Leidl, R. (1988). Training health services managers: improving health by more health economics?. *Health Policy*, 9(1), 25-37. [https://doi.org/10.1016/0168-8510\(88\)90115-7](https://doi.org/10.1016/0168-8510(88)90115-7)

Marşap, A. (2021). *Sağlık İşletmelerinde Kalite: Sağlık Kaliteşim Sistemi ve Sağlıkta Mükemmellikte Süreklilik*. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Orton, M., Agarwal, S., Muhoza, P., Vasudevan, L., & Vu, A. (2018). *Strengthening Delivery of Health Services Using Digital Devices*. Johns Hopkins University Press, 6 (Supplement 1), S61-S71. <https://doi.org/10.9745/ghsp-d-18-00229>

Özçelik, M., Yiğit, P. (2020). Türkiye Sağlık Sistemi Verimliliğinin İncelenmesi. Çukurova Medical Journal, 45 (3): 992-1017.

Pratama, A. A. (2020). Factors of National Health Insurance, Factors of Health Service and Factors of Social Security Administrator Influence on the Satisfaction of Independent BPJS Class One at Kertha Usada General Hospital. Journal for Quality in Public Health, 3(2), 508–515. <https://doi.org/10.30994/jqph.v3i2.100>

Shidhaye, R., Lund, C. & Chisholm, D. (2015). Closing the treatment gap for mental, neurological and substance use disorders by strengthening existing health care platforms: strategies for delivery and integration of evidence-based interventions. Int J Ment Health Syst 9, 40 <https://doi.org/10.1186/s13033-015-0031-9>

Sousa, S. (2019). Organizational Culture and Quality Management Practices in the Hospital Sector. Journal of Reviews on Global Economics, 8, 196-205. <https://doi.org/10.6000/1929-7092.2019.08.18>

Söyler, U. Y. (2019). *Sağlık Hizmetleri ve Kalite*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi SBE, İstanbul.

Şen, A. (2010). Hastane İşletmelerinde ISO9001 Kalite Yönetim Sistemi Uygulamalarının Ve İç Müşteri Algılarının Servqual Ölçeği Kullanılarak Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Şahinli, S., Tarım, M. (2020). Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesi Ölçümü: Sistemik Bir Derleme Çalışması. Journal of Healthcare Management and Leadership, 1 (1): 1-14.

Şener, M., Yiğit, V. (2017). Sağlık Sistemlerinin Teknik Verimliliği: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Dergisi, 26: 266-290.

WHO (2020). Quality Health Services. <https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/quality-health-services> (Erişim tarihi: 12.10.2024).

Workgroup on Quality, National Committee on Vital and Health Statistics (2004). Measuring Health Care Quality: Obstacles and Opportunities, <https://ncvhs.hhs.gov/wp-content/uploads/2014/05/040531rp.pdf> (Erişim tarihi: 12.10.2024).

Yiğit, V., Erdem, R. (2014). Sağlık Hizmetlerinde Maliyet Etkililik Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 19 (2): 211-236.

Yunus, N. M., Latiff, D. S. A., Din, S. C., & Maon, S. N. (2013). Patient Satisfaction with Access to 1Malaysia Clinic. Procedia- Social and Behavioral Sciences, 91: 395-402. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.08.436>

ASSESSMENT OF 2026 WINTER OLYMPICS CANDIDATE CITIES: AN ENTROPY AND GREY RELATIONAL ANALYSIS

Assoc. Prof. TUNA BATUHAN
Atatürk University,
tuna.batuhan@atauni.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-7662-3405

ABSTRACT

In this study, cities bidding to host the 2026 Winter Olympics (Milan-Cortina d'Ampezzo, Stockholm-Åre, Calgary, and Erzurum) were evaluated using the "Entropy Method" to assign weights in the context of the criteria established by the International Olympic Committee (IOC) for assessing candidate countries. Using these weightings, the cities were scored through the "Grey Relational Analysis" technique. According to this analysis, the most important criterion in evaluating the candidate cities was "Current Venue/Proposed Venue Number" with a weight of 9.29%, followed by "Existing Room Ratio in the Olympic Village" (8.86%) and "Airport Rail System Availability" (8.05%). The least important criteria in evaluating the candidate cities were "Private Sector Financing" (3.35%), "Alignment with the Olympic Agenda" (3.34%), and "Existing Transportation Infrastructure" (3.34%). As a result of the analysis, Milan-Cortina d'Ampezzo ranked first with a score of 74.32, Calgary came second with 63.45, Stockholm-Åre ranked third with 62.10, and Erzurum was fourth with 47.42 points. These analysis results confirm that the criteria used by the IOC to determine the host city are objective. The fact that Milan-Cortina d'Ampezzo scored the highest and was deemed suitable to host the Olympics further validates the accuracy of this analysis. The results indicate that Milan-Cortina d'Ampezzo is the strongest city in terms of infrastructure, facilities, transportation, accommodation, and public support, the key factors the IOC prioritizes when selecting a host city. The findings of this study could guide the evaluation of cities bidding to host future Olympic Games.

Key words : Winter Olympics 2026, Olympic Candidate Cities Evaluation, Grey Relational Analysis, Entropi Method

1. INTRODUCTION

Mega events are not simply activities but global phenomena that provide host cities with valuable platforms to assess and actualize their ambitions of becoming "world cities" (Short, 2004). To secure the opportunity to host such events, candidate cities mobilize all available resources, aiming to capitalize on various economic, social, and cultural benefits (Andranovich et al., 2001; Burbank et al., 2002). These events are often strategically employed by governments as instruments of soft power, nation branding, and public diplomacy (Rookwood & Adeosun, 2021). High-profile events such as the Olympic Games, EXPO, and the FIFA World Cup, followed by millions of viewers worldwide, necessitate large-scale investments

that aim to maximize the host city's potential (Roche, 1994; Roche, 2002; Hiller, 2000; Hiller, 2006; OECD, 2017; OECD, 2021). This process offers significant opportunities for urban planning, economic revitalization, and the enhancement of a city's global image (Essex & Chalkley, 1998; Chalkley & Essex, 1999; Essex & Chalkley, 2004).

The Winter Olympic Games, beyond being an elite sports competition, represent a globally significant event that presents host cities with unparalleled opportunities for development and international recognition. Held every four years, the Winter Olympics are among the most prestigious winter sports events worldwide. Hosting these Games demands extensive planning, organizational acumen, and logistical expertise. During the bidding process, cities must provide detailed proposals outlining their infrastructure capacities, sustainability initiatives, and anticipated economic benefits. Furthermore, successful execution of the Games can significantly elevate the host city's global prestige and generate long-term socio-economic benefits for local communities. The next Winter Olympics are scheduled to take place in Milan-Cortina d'Ampezzo, Italy, from February 6 to 22, 2026.

The bidding process for the 2026 Winter Olympic Games was conducted with an emphasis on transparency and collaboration, guided by a comprehensive framework established by the International Olympic Committee (IOC). The process was developed by the IOC Executive Board Working Group and was formally approved at the IOC Session in July 2017 (IOC, 2018b). The Dialogue Phase, a critical component of the bidding process, officially commenced on September 29, 2017, with an invitation extended to all "Interested Cities" and National Olympic Committees (NOCs) from the IOC. The cities that responded and progressed to this phase were Calgary (Canada), Milan-Cortina d'Ampezzo (Italy), Stockholm-Åre (Sweden), and Erzurum (Turkey) (IOC, 2018b). The primary objective of the Dialogue Phase was to facilitate dialogue between the IOC, candidate cities, and NOCs, allowing for an in-depth exploration of the potential benefits and challenges of hosting the Games (IOC, 2017a). During this phase, candidate cities presented detailed plans on the organization of the Games, demonstrating how the Olympics could align with local, regional, and national development strategies (IOC, 2017a). Additionally, the Dialogue Phase provided the IOC with the opportunity to assess the key strengths and risks of each city before the formal evaluation and bidding process commenced (Batuhan, 2022).

During the subsequent bidding phase, the IOC appointed the IOC 2026 Evaluation Commission, which comprised members of the Working Group and other IOC representatives. The Commission's role was to conduct an in-depth analysis of the candidate cities and prepare a report that included site visits to each city (IOC, 2017a). Between March and April 2019, the Evaluation Commission visited each candidate city, working closely with the cities to organize and coordinate these visits (IOC, 2017a). The Evaluation Commission's findings were published prior to the 2026 Candidate City Briefing for IOC Members and Olympic Winter

International Federations. The report assessed the key components required for the successful planning and execution of the Winter Olympics, taking into account the unique vision, concepts, and legacy opportunities of each city.

This study presents a comparative analysis of the four cities (Calgary/Canada, Milan-Cortina d'Ampezzo/Italy, Stockholm-Åre/Sweden, and Erzurum/Turkey) that participated in the Dialogue Phase of the 2026 Winter Olympic Games bidding process. Drawing from official IOC reports, this analysis compares general data regarding these cities and their respective countries, with particular emphasis on the 2018 evaluation, which formed the basis for the IOC's assessment.

2. METHODOLOGY

This study examines the indicators utilized in the official IOC reports (IOC, 2018b; IOC 2019) to assess the candidate cities for the 2026 Winter Olympic Games. A total of 20 indicators were identified, and analyses were conducted based on these criteria (Table 1).

Table 1. Identified Indicators

Indicator	Description
City Population in 2018	The total population of the city. A larger population typically indicates greater potential for local participation and workforce availability for the event.
Human Development Index	A measure of the general development level of both the city and the country. A higher HDI indicates superior social infrastructure and quality of life.
GDP per Capita (\$)	Represents the gross domestic product per capita. A higher GDP per capita reflects the economic strength of the city or country, essential for investment in Olympic infrastructure.
Private Sector Financing Rate	The proportion of financial contributions from the private sector towards the Olympic Games. A higher rate of private sector funding is critical for ensuring the financial sustainability of the event.
Number of Existing/Proposed Venues	Assesses the number of current and proposed sports venues for the Olympic Games. The adequacy of existing venues and the construction of new ones are crucial for hosting the Olympics successfully.
New Venue Proposal/Total Venues	The ratio of proposed new venues to the total number of venues. This reflects the significance of newly proposed facilities in supporting the Games.

Number of Olympic Villages	Refers to the number of Olympic villages planned for the Games. A larger number of villages indicates greater capacity to accommodate athletes.
Total Number of Rooms Proposed for the Olympics	The total number of accommodation rooms proposed for the Games. This indicator reflects whether there are sufficient accommodations available to host the event.
Existing Room Ratio in the Olympic Village	The accommodation capacity within the Olympic Village. A higher ratio of existing rooms is an essential factor for organizing the Games successfully.
Number of International Arrival Airports	The number of international airports serving the city. A high number of international connections is vital for ensuring accessibility to the Olympic Games.
Presence of Airport Rail System	The presence of a rail system connecting the airport to the city. A rail system ensures efficient and rapid transport, enhancing the accessibility of the Games.
Existing Transportation Infrastructure	The overall condition and readiness of the transportation infrastructure in the city. This reflects the capacity of existing transport networks to accommodate the demands of the Olympic Games.
Opening Stadium Capacity	The capacity of the stadium designated for the Olympic opening ceremony. Adequate capacity for the opening ceremony and other major events is essential for the successful organization of the Games.
Public Support (By City)	Measures the level of public support for hosting the Olympics within the city. A high level of public support is critical for the success of the Games.
Public Support (By Country)	Assesses national-level support for the Olympics. While public support at the city level is significant, national support plays a vital role in the overall success of the Games.
World Championships Held	The number of world championships hosted by the city or country. This serves as an indicator of the city's experience in hosting large-scale international events.
Venues Hosted Major Events	The number of major international events hosted by the city. This demonstrates the city's capability in managing large-scale events.
Country's Olympic Experience	Evaluates the country's previous experience in hosting the Olympics. Past Olympic experience is advantageous for the successful organization of future Games.
World Cup Hosted	The number of FIFA World Cup events hosted by the city or country. This highlights the city's experience in organizing large international sports events.

Alignment with Olympic Agenda	Measures the alignment of the city's bid with the IOC's current vision and agenda. This indicates the compatibility of the city's bid with the evolving objectives of the Olympic Games.
-------------------------------	--

To determine the relative importance of the 20 indicators, the Entropy Method was employed. Entropy, as defined by Shannon and Weaver (1947), is a measure of uncertainty within a set of information. The Entropy Method, as developed by Wang and Lee (2009), is a weight calculation approach that is widely applied in decision-making contexts. Previous studies have successfully employed the Entropy Method for similar purposes (Akbulut, 2020; Akpınar & Pehlivan, 2023; Özdağoğlu, 2018; Shuai & Wu, 2011; You et al., 2017; Karami & Johansson, 2014; Saraç & Alptekin, 2017; Saraç, 2016).

In this study, Grey Relational Analysis (GRA) was applied to rank the candidate cities based on their performance across the identified indicators. Developed by Deng in the 1980s, Grey Relational Analysis is grounded in Grey System Theory and is employed to assess the complex and uncertain relationships among multiple variables (Deng, 1982; Deng, 1989; Lin et al., 2004; Liu & Lin, 2006; Tang & Young, 2013; Köse et al., 2013). After calculating the weights of the indicators using the Entropy Method, GRA was used to rank the cities according to their Grey Relational Analysis values, following established procedures in the literature (Wu, 2002; Wu & Chen, 1999; Lee & Lin, 2011; Karaatlı et al., 2015; Arslan Gürdal & Durmuş, 2024; Saraç & Alptekin, 2017; Saraç, 2016).

The methodology followed the steps for applying the Entropy Method and Grey Relational Analysis to the 20 identified indicators for the four candidate cities. Subsequently, Grey Relational Analysis was performed using the weights from Table 1, and the cities were ranked accordingly based on their performance.

3. FINDINGS

The importance of each indicator within the evaluation framework for the four candidate cities was determined using the Entropy Method. The resulting indicator weights, average values, and corresponding rankings are presented in Table 2. According to this analysis, the most influential criterion for evaluating the candidate cities was "Number of Existing/Proposed Venues," with a weight of 9.29%. This was followed by "Existing Room Ratio in the Olympic Village" (8.86%) and "Presence of Airport Rail System" (8.05%). Conversely, the least significant criteria in the evaluation were "Private Sector Financing" (3.35%), "Alignment with the Olympic Agenda" (3.34%), and "Existing Transportation Infrastructure" (3.34%).

Table 2. Indicator Weights

Indicator	Weight	Average (%)	Rank
Number of Existing/Proposed Venues	0.0929	9.29	1
Existing Room Ratio in the Olympic Village	0.0886	8.86	2

Presence of Airport Rail System	0.0805	8.05	3
Opening Stadium Capacity	0.0695	6.95	4
Public Support (City)	0.0605	6.05	5
World Championships Held	0.0587	5.87	6
Venues Hosted Major Events	0.0563	5.63	7
Number of International Arrival Airports	0.0443	4.43	8
Country's Olympic Experience	0.0435	4.35	9
Public Support (Country)	0.0430	4.30	10
Number of Olympic Villages	0.0402	4.02	11
Total Number of Rooms	0.0397	3.97	12
World Cup Hosted	0.0395	3.95	13
GDP per Capita (\$)	0.0372	3.72	14
City Population in 2018	0.0362	3.62	15
New Venue Proposal/Total Venues	0.0351	3.51	16
Human Development Index	0.0340	3.40	17
Private Sector Financing	0.0335	3.35	18
Alignment with Olympic Agenda	0.0334	3.34	19
Existing Transportation Infrastructure	0.0334	3.34	20
TOTAL	1.00	100	

Following this, Grey Relational Analysis (GRA) was utilized to rank the four candidate cities based on the indicator weights calculated using the Entropy Method. The final rankings of the cities are presented in Table 3. According to the results, Milano-Cortina d'Ampezzo ranked first with 74.32 points, followed by Calgary in second place with 63.45 points, Stockholm-Åre in third with 62.09 points, and Erzurum in fourth with 47.42 points.

Table 3. Performance Scores and Rankings

Candidate City	Score (out of 100)
Milano-Cortina d'Ampezzo	74.32
Calgary	63.45
Stockholm-Åre	62.09
Erzurum	47.42

These findings corroborate the objectivity and reliability of the IOC's selection criteria for host cities. The fact that Milano-Cortina d'Ampezzo, which achieved the highest score, was ultimately chosen as the host city for the 2026 Winter Olympics further substantiates the accuracy of this analysis. This outcome highlights that Milano-Cortina d'Ampezzo emerged as the most capable candidate, excelling in key areas prioritized by the IOC, including infrastructure, facilities, transportation, accommodation, and public support.

On the other hand, Erzurum, which was eliminated during the Dialogue Phase, ranked the lowest in the analysis. Despite performing well in "Public Support at the National and City Levels" and the "Room Ratio in the Olympic Village," Erzurum's scores in other critical areas were significantly lower. The strengths demonstrated by Erzurum were in areas with less determinative influence in the final selection process, while its weaknesses were concentrated in the most decisive criteria for Olympic host city selection.

This comparative analysis provides a clear overview of each city's strengths and weaknesses, with particular emphasis on critical factors such as infrastructure, financial support, event hosting experience, accommodation capacity, and public support. Milano-Cortina d'Ampezzo emerges as the most suitable candidate for hosting the 2026 Winter Olympics, driven by its robust infrastructure, strong financial backing, and extensive experience in organizing major international events. Calgary and Stockholm, while possessing several notable strengths, face limitations in infrastructure and accommodation capacity, which weaken their candidacies. Erzurum, despite strong public support and favorable accommodation conditions in the Olympic Village, suffers from significant deficits in infrastructure and experience in hosting large-scale international events, positioning it as the least viable candidate among the four.

In conclusion, while Milano-Cortina d'Ampezzo and Calgary are well-positioned in terms of infrastructure, financial resources, and event hosting experience, Erzurum would need substantial improvements in its infrastructure and capabilities in managing international events to become a serious contender for future Olympic Games. Although Erzurum benefits from strong public support and certain accommodation advantages, these factors alone are insufficient to overcome its major shortcomings in the areas that are most critical for hosting the Olympics.

4. CONCLUSION

This study provides a comprehensive analysis of the 2026 Winter Olympic Games bidding process, comparing the four candidate cities—Milano-Cortina d'Ampezzo, Calgary, Stockholm-Åre, and Erzurum—based on a set of critical indicators derived from the official IOC reports. Through the application of the Entropy Method and Grey Relational Analysis, this research evaluates the relative strengths and weaknesses of each city, offering insights into the factors that play a decisive role in the IOC's selection of a host city.

The findings demonstrate that Milano-Cortina d'Ampezzo emerged as the strongest candidate, excelling in key areas such as infrastructure, international experience, public support, and alignment with the Olympic Agenda. This comprehensive approach to planning and preparedness ultimately led to Milano-Cortina's successful bid. Conversely, Stockholm-Åre and Calgary, despite performing well in certain areas, did not achieve the same level of

alignment with the IOC's strategic goals, particularly in terms of infrastructure and public support. Erzurum, despite its strong public backing, faced significant challenges due to deficiencies in infrastructure, financial sustainability, and event hosting experience, which ultimately placed it at a disadvantage compared to the other cities.

This study underscores the importance of aligning Olympic bids with the IOC's key criteria, particularly in the areas of infrastructure, financial backing and event experience. The findings provide valuable guidance for cities aspiring to host future Olympic Games, highlighting the need for a balanced approach that addresses both immediate and long-term requirements. By prioritizing these factors, cities can improve their prospects of being selected as future Olympic hosts. In conclusion, the analysis not only sheds light on the factors that contributed to the outcome of the 2026 Winter Olympics bid but also serves as a strategic framework for future Olympic bidding cities, helping them to better understand the critical elements necessary for success in the highly competitive process of securing the prestigious honor of hosting the Olympic Games.

While this study offers valuable insights into the factors influencing the IOC's selection of the host city for the 2026 Winter Olympics, several limitations should be acknowledged. The analysis is limited by the scope of indicators, reliance on publicly available data, and the exclusion of subjective factors such as political considerations and personal preferences of IOC members. The study also assumes uniform preparedness across cities, which may not account for their unique contexts, and it is based on the specific bidding process for 2026, making it less generalizable to future events. Despite these limitations, the study provides valuable insights into the critical factors for Olympic bids and can guide future city strategies for hosting international events.

REFERENCES

- Akbulut, O. Y. (2020). Finansal performans ve pay senedi getirileri arasındaki ilişkinin çok kriterli karar verme teknikleriyle analiz edilmesi: BIST imalat sanayi alt sektörlerinde ampirik bir uygulama (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akpınar, Ö., & Pehlivan, E. (2023). Gri entropi ve EDAS yöntemleri ile hayat dışı sigorta şirketlerinin performansının değerlendirilmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(45), 1298-1323.
- Andranovich, G., Burbank, M. J., & Heying, C. H. (2001). Olympic cities: Lessons learned from mega-event politics. *Journal of Urban Affairs*, 23(2), 113-131.

- Arslan Gürdal, H., & Durmuş, H. (2024). Borsa İstanbul'da işlem gören demir-çelik firmalarının performanslarının gri ilişkisel analiz ile değerlendirilmesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 19(1), 316-327.
<https://doi.org/10.17153/oguiibf.1360110>
- Batuhan, T. (2022). 2026 kış olimpiyat oyunları ev sahipliği aday şehirlerinin karşılaştırmalı analizi ve Erzurum için öneriler. Journal of Humanities and Tourism Research, 12(1), 78-92.
- Burbank, M. J., Andranovich, G., & Heying, C. (2002). Mega-events, urban development, and public policy. The Review of Policy Research, Fall 2002, 19(3), 179-202.
- Chalkley, B., & Essex, S. (1999). Urban development through hosting international events: A history of the Olympic Games. Planning Perspectives, 14(4), 369-394.
- Deng, J. L. (1982). Control problems of grey systems. Systems & Control Letters, 1(5), 288-294.
- Deng, J. L. (1989). Introduction to grey system theory. Journal of Grey Systems, 1, 191-243.
- Essex, S., & Chalkley, B. S. (1998). The Olympics as a catalyst of urban renewal: A review. Leisure Studies, 17(3), 187-206.
- Essex, S., & Chalkley, B. (2004). Gaining world city status through staging the Olympic Games. Geodate, 17(4), 7-11.
- Hiller, H. (2000). Toward an urban sociology of mega-events. Research in Urban Sociology, 5, 181-205.
- Hiller, H. (2006). Post-event outcomes and the post-modern turn: The Olympics and urban transformations. European Sport Management Quarterly, 6(4), 317-332.
- International Olympic Committee (IOC). (2017). Delivering success: Engagement, legacy and vision, Olympic Winter Games 2026. October 2017.
- International Olympic Committee (IOC). (2018). Olympic Winter Games 2026: IOC Working Group Report. September 2018.
- International Olympic Committee (IOC). (2019). Report: IOC Evaluation Commission Olympic Winter Games 2026.

- Karaatlı, M., Ömürbek, N., Budak, İ., & Dağ, O. (2015). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile yaşanabilir illerin sıralanması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33, 215-228.
- Karami, A., & Johansson, R. (2014). Utilization of multi-attribute decision making techniques to integrate automatic and manual ranking of options. Journal of Information Science and Engineering, 30, 519-534.
- Köse, E., Aplak, H. S., & Kabak, M. (2013). Personel seçimi için gri sistem teori tabanlı bütünleşik bir yaklaşım. Ege Academic Review, 13(4), 461-471.
- Lee, W. S., & Lin, Y. C. (2011). Evaluating and ranking energy performance of office buildings using grey relational analysis. Energy, 36, 2551-2556.
- Lin, Y., Chen, M. Y., & Liu, S. (2004). Theory of grey systems: Capturing uncertainties of grey information. Kybernetes, 33(2), 196-218.
- Liu, S., & Lin, Y. (2006). Grey information: Theory and practical applications. USA: Springer.
- OECD. (2017). Major events as catalysts for tourism. OECD Tourism Papers, 2017/02. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2021). Recommendation of the Council on Global Events and Local Development. OECD/LEGAL/0444. Paris: OECD Publishing.
- Özdağoğlu, A. (2018). BİST sınai işletmelerinin gri entropi-EATWIOS bütünleşik yaklaşımı ile performans değerlendirmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 19(2), 271-299.
- Roche, M. (1994). Mega events and urban policy. Annals of Tourism Research, 21, 1-19.
- Roche, M. (2002). Mega events and modernity: Olympics and expos in the growth of global culture. Routledge.
- Rookwood, J., & Adeosun, K. (2021). Nation branding and public diplomacy: Japan's 2019 rugby World Cup and 2020 Olympics, a global economic downturn and the COVID-19 pandemic. Journal of Global Sport Management.
- Saraç, B. (2016). Türkiye'de illerin sürdürülebilir kalkınma göstergelerine göre gri ilişkisel analiz ile sıralanması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Türkiye).

- Saraç, B., & Alptekin, N. (2017). Türkiye’de illerin sürdürülebilir kalkınma göstergelerine göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(1), 19-49.
- Shannon, C. E., & Weaver, W. (1947). *The mathematical theory of communication*. Urbana: The University of Illinois Press.
- Short, J. R. (2004). *Global Metropolitan: Globalizing Cities in a Capitalist World*. Routledge.
- Shuai, J.-J., & Wu, W.-W. (2011). Evaluating the influence of e-marketing on hotel performance by DEA and grey entropy. *Expert Systems with Applications*, 38(7), 8763-8769.
- Tang, C. W., & Young, H. T. (2013). Using grey relational analysis to determine wet chemical etching parameters in through silicon via etching application. *Materials Science in Semiconductor Processing*, 16, 403-409.
- Wang, T. C., & Lee, H. D. (2009). Developing a fuzzy TOPSIS approach based on subjective weights and objective weights. *Expert Systems with Applications*, 36(5), 8980-8985.
- Wu, H. H. (2002). A comparative study of using grey relational analysis in multiple attributes decision making problems. *Quality Engineering*, 15(2), 2009-217.
- Wu, J. H., & Chen, C. B. (1999). An alternative form for grey relational grades. *The Journal of Grey System*, 11(1), 7-12.
- You, M.-L., Shu, C.-M., Chen, W.-T., & Shyu, M.-L. (2017). Analysis of cardinal grey relational grade and grey entropy on achievement of air pollution reduction by evaluating air quality trend in Japan. *Journal of Cleaner Production*, 142, 3883-3889.

PROGRESS AND CHALLENGES IN ACHIEVING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: INSIGHTS FROM THE 2016–2024 UN SDG REPORTS

Doç. Dr. TUNA BATUHAN

Atatürk Üniversitesi,

tuna.batuhan@atauni.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-7662-3405

ABSTRACT

The Sustainable Development Goals (SDGs) Reports, published annually by the United Nations, track progress towards global goals and reflect the changing dynamics, emerging challenges, and evolving responses to global priorities. This study aims to summarize the progress made towards achieving the 17 Sustainable Development Goals (SDGs) by examining and comparing the SDG Reports published from 2016 to 2024, and to discuss the current global challenges and trends. In this context, the current state of the sustainable development goals has been analyzed, and solutions for the future have been developed. The SDG reports have evolved from an initial period of optimism and strategic planning to a phase of reflection, adaptation, and increasing calls for global cooperation and financing. Global pandemics, climate change, economic disruptions, and rising inequalities have reshaped the discourse on how to achieve the SDGs by 2030. Given the growing urgency, accelerated steps such as global partnerships, increased financing, and climate action are necessary to reverse negative trends and realign progress towards the SDGs. However, based on the trajectory observed in the 2024 report, it is clear that much more effort is required to overcome the gaps and challenges identified in previous years. Addressing the gaps and challenges identified in the SDG Reports (2016–2024) will require a combination of urgent action, global cooperation, and transformative changes across multiple areas. Tackling these issues will promote more equitable, resilient, and sustainable global development in the long term.

Key words: Sustainable Development Goals (SDGs), Global Challenges, Progress and Trends

1. INTRODUCTION

The Sustainable Development Goals (SDGs), adopted by the United Nations in 2015, provide a comprehensive global framework designed to address the most pressing challenges facing humanity by 2030 (UNGA, 2015). The SDGs cover a broad range of critical areas, including poverty alleviation, inequality reduction, climate action, and sustainable economic growth, with the goal of fostering a more equitable, resilient, and sustainable future for all. This study examines the progress made toward these goals between 2016 and 2024, assessing the key achievements, ongoing challenges, and emerging trends across various sectors. Despite notable advancements in areas such as health, education, clean energy, and gender equality, persistent challenges—particularly in areas such as climate action, inequality, hunger, and sustainable land use—remain significant barriers to achieving the SDGs by the target year of 2030.

Additionally, the COVID-19 pandemic has highlighted the systemic vulnerabilities in global systems, underscoring the need for robust infrastructure, enhanced social protection mechanisms, and international collaboration to overcome these barriers.

2. METHODOLOGY

This study employs a qualitative analysis of the Sustainable Development Goals Reports published by the United Nations from 2016 to 2024 (UN, 2016; UN, 2017; UN, 2018; UN, 2019; UN, 2020; UN, 2021; UN, 2022; UN, 2023; UN, 2024). The reports offer an annual overview of global progress, highlighting successes, setbacks, and emerging trends related to each of the 17 SDGs. By analyzing these reports, this study identifies key achievements, assesses the impact of global crises (such as the COVID-19 pandemic), and explores ongoing challenges that hinder progress. The methodology also includes an examination of global data trends, comparing achievements in developed and developing regions, and offering recommendations for accelerating progress toward the 2030 targets.

3. FINDINGS

The analysis of the Sustainable Development Goals (SDGs) reports from 2016 to 2024 reveals a mixed picture of progress, setbacks, and ongoing challenges. While substantial progress has been made in certain areas, particularly in health, education, gender equality, and clean energy, many SDGs face significant barriers that hinder the achievement of their 2030 targets. The COVID-19 pandemic has had a profound impact on global development, reversing gains in poverty reduction, education, and health systems, especially in developing countries. The pandemic underscored the vulnerabilities in global systems and highlighted the urgency of building resilience across all sectors.

Several SDGs have seen notable advancements, particularly those focusing on health, education, and clean energy. SDG 3: Good Health and Well-being made significant strides, particularly in reducing maternal and child mortality and fighting infectious diseases such as HIV/AIDS and malaria. Improvements in vaccination rates and access to essential health services were achieved, particularly in low- and middle-income countries. Likewise, SDG 4: Quality Education has seen increased access to education, with higher enrollment rates in primary and secondary education, especially for girls. However, ensuring quality education for all remains a challenge, with disparities still evident in rural and marginalized communities, exacerbated by school closures during the pandemic. The progress in SDG 7: Affordable and Clean Energy is also noteworthy. Globally, there has been a rise in the use of renewable energy, particularly in the context of solar and wind energy. The expansion of electricity access, especially in sub-Saharan Africa and Asia, has improved the lives of millions. Despite these advancements, clean cooking remains a significant issue, with a large portion of the global population still reliant on traditional biomass for cooking, which is harmful to health and the environment. Gender equality (SDG 5) has also seen improvements, particularly in terms of education and female workforce participation. Progress in reducing child marriage and

increasing women's representation in decision-making bodies has been achieved, though challenges such as gender-based violence and economic inequality remain pervasive. The need for stronger policies and investments in empowering women and girls is still critical to achieving full gender equality by 2030.

Despite the advancements, many SDGs face substantial challenges. SDG 6: Clean Water and Sanitation remains one of the most urgent areas requiring action. Although access to drinking water has improved, sanitation and water pollution are still pressing issues in many regions, particularly in South Asia and sub-Saharan Africa. Water scarcity, exacerbated by climate change and poor management, is increasingly affecting global water systems, leading to conflicts and public health crises. SDG 8: Decent Work and Economic Growth faces significant barriers. Although there was some economic growth during the first few years of the SDGs, the COVID-19 pandemic reversed much of the progress. Youth unemployment and informal work continue to be critical challenges, especially in low-income countries. Additionally, income inequality remains a major issue, as the global wealth gap continues to widen, leaving many people in precarious and low-paying jobs with limited opportunities for upward mobility.

SDG 13: Climate Action remains an urgent concern. Although global awareness of climate change has increased, the pace of action is insufficient to meet the targets set in the Paris Agreement. Global emissions are still rising, and climate-related disasters are becoming more frequent and severe. There is a significant gap in climate financing, particularly for developing countries, which struggle to cope with the impacts of climate change and build resilience. In addition, the transition to a green economy is progressing slowly, and many countries continue to rely heavily on fossil fuels, hindering global efforts to reduce emissions. Similarly, SDG 15: Life on Land, which focuses on protecting ecosystems and halting biodiversity loss, faces persistent challenges. Deforestation remains a major issue, especially in the Amazon rainforest, and land degradation continues to threaten food security and biodiversity. While some progress has been made in expanding protected areas and ecosystem restoration, these efforts are insufficient to meet the scale of the global environmental crisis. The sustainable management of forests and biodiversity conservation require far greater global commitment and resources. Finally, SDG 16: Peace, Justice, and Strong Institutions faces ongoing challenges in many regions affected by conflict, political instability, and corruption. Although there have been positive steps towards improving governance and promoting peacebuilding initiatives, political crises in regions such as Sub-Saharan Africa, the Middle East, and parts of Asia undermine efforts to establish justice, accountability, and peaceful societies.

The COVID-19 pandemic had a profound impact on the SDGs, exacerbating existing inequalities and delaying progress across many goals. Health systems were overwhelmed, particularly in developing countries, highlighting the need for robust healthcare infrastructures and preparedness for future health crises. The pandemic also reversed years of progress in poverty reduction, pushing millions back into extreme poverty, especially in regions such as Sub-Saharan Africa and South Asia. Furthermore, education systems were severely disrupted, with over 1.6 billion students globally affected by school closures, deepening educational

disparities. While the pandemic exposed vulnerabilities, it also created opportunities for transformation. The shift to digital technologies in education, healthcare, and the workplace accelerated innovations in remote learning, telemedicine, and e-commerce. These changes have the potential to provide more inclusive solutions to education and economic growth, but they also highlight the digital divide and the need for investments in internet access and digital literacy for marginalized communities.

To address the challenges identified in the SDG reports, it is crucial to focus on integrated solutions that tackle multiple SDGs simultaneously. For example, sustainable agricultural practices can help reduce both poverty (SDG 1) and hunger (SDG 2), while digital technologies can improve education (SDG 4) and economic growth (SDG 8). Climate action and biodiversity conservation must be viewed as interconnected goals, requiring a holistic approach to land use, energy systems, and resource management. To accelerate progress, there is a pressing need for greater investment in climate resilience, sustainable infrastructure, and social protection systems. The global community must also prioritize financing for development, especially for low-income countries, and ensure that financial resources are directed toward inclusive and equitable growth. Public-private partnerships will be key to achieving these goals, as collaboration across sectors will enable the scale and scope of change necessary to meet the SDGs by 2030.

4. CONCLUSION

The Sustainable Development Goals (SDGs), established by the United Nations in 2015, are a global framework aimed at addressing critical global challenges by 2030, covering a broad range of issues such as poverty, inequality, health, education, climate change, and sustainable economic growth. This study examines the progress made toward achieving the SDGs from 2016 to 2024, identifying key achievements, successes, and ongoing challenges across various sectors. Based on the data from the SDG reports published by the UN during this period, the SDGs have experienced a mix of progress and significant obstacles. Some goals, such as No Poverty (SDG 1) and Gender Equality (SDG 5), have made notable advances, while others, like Climate Action (SDG 13) and Life on Land (SDG 15), continue to face major barriers that need urgent attention. In conclusion, while significant progress has been made across several SDGs, the challenges highlighted in this analysis underscore the urgency of scaling up efforts in critical areas. The COVID-19 pandemic has deepened these challenges, but it has also accelerated digital transformation and sparked innovation. The global community must now focus on inclusive recovery, strengthened global cooperation, and systemic reforms to ensure that progress toward the SDGs benefits all populations equitably. Time is of the essence, and urgent action is needed across all sectors to ensure a sustainable and equitable future for all.

While progress has been made across various SDGs, the period from 2016 to 2024 highlights significant disparities, particularly between developed and developing nations. The ongoing challenges of climate change, inequality, and poverty remain substantial barriers to achieving

the SDGs. The COVID-19 pandemic revealed the fragility of global systems, underscoring the urgent need for resilient health systems, social protection, and global partnerships. Moving forward, innovative solutions, political will, and international cooperation will be critical to addressing the most pressing challenges and ensuring a sustainable, equitable future for all. To meet the 2030 target, the global community must focus on integrated approaches that link multiple SDGs, such as sustainable agriculture, clean energy, and healthcare, in order to create systemic change. Scaling up investments in climate action, social protection, and healthcare, along with strengthening global institutions, will be key to overcoming the current barriers. As global efforts intensify, collaboration, financial resources, and technological advancements must work in tandem to ensure the realization of the SDGs.

In conclusion, while this study provides an insightful overview of SDG progress from 2016 to 2024, it is important to consider the limitations when interpreting the findings. The reliance on secondary data, the ongoing impact of the pandemic, regional disparities, and the complexity of interlinked SDGs all present challenges to fully understanding global development. Future research should aim to address these limitations by incorporating regional case studies, exploring the interactions between SDGs, and integrating qualitative perspectives to provide a more comprehensive picture of progress and challenges on the path to 2030.

REFERENCES

- United Nations General Assembly (UNGA), (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development, A/RES/70/1. undocs.org/en/A/RES/70/1.
- United Nations (UN). (2016). The sustainable development goals report 2016. United Nations. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2016/>
- United Nations (UN). (2017). The sustainable development goals report 2017. United Nations. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2017/>
- United Nations (UN). (2018). The sustainable development goals report 2018. United Nations. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2018/>
- United Nations (UN). (2019). The sustainable development goals report 2019. United Nations. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/>
- United Nations (UN). (2020). The sustainable development goals report 2020. United Nations. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/>
- United Nations (UN). (2021). The sustainable development goals report 2021. United Nations. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2021/>
- United Nations (UN). (2022). The sustainable development goals report 2022. United Nations. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/>
- United Nations (UN). (2023). The sustainable development goals report 2023. United Nations. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/>
- United Nations (UN). (2024). The sustainable development goals report 2024. United Nations. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2024/>

PLAN HİYERARŞİSİ AÇISINDAN KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI CONSERVATION PLAN IN TERMS OF PLAN HIERARCHY

Av. Cengiz Ozan ÖRS

DEÜ SBE Kamu Hukuku Doktora Öğrencisi,
ozanors@izmir.av.tr - 0000-0003-4517-7902

ÖZET

Koruma amaçlı imar planları (koruma planları), sit alanlarında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca yapılması zorunlu olan, koruma amacının öne çıkarıldığı özel amaçlı bir plan türüdür. Koruma amaçlı imar planları, koruma amaçlı nazım imar planı ve koruma amaçlı uygulama imar planı olarak iki farklı ölçekte hazırlanmaktadır. Koruma amaçlı imar planları, klasik anlamdaki imar planlarından plan yapım, onay ve uygulama süreçleri bakımından farklı bir hukuki rejime tabidir.

Plan hiyerarşisi, planlamanın en temel unsurlarından biridir. Pozitif hukuk normlarındaki normlar hiyerarşisi benzeri, mekânsal planlar arasında da bir hiyerarşi vardır. Plan hiyerarşisi ilkesi gereğince her bir alt plan bir üst kademedeki plana uygun olarak hazırlanır. Böylece, ilke olarak, mekânsal planlar arasında da tündengelim yöntemine uygun bir sıra düzeni vardır. Koruma amaçlı imar planları, sit alanının korunması ve korumayla uyumlu gelişmenin sağlanabilmesi için, hiçbir üst ölçekli planda yapılmayan düzeyde kapsamlı araştırmalar, sentezler ve değerlendirmeler sonucunda hazırlanan planlardır. Koruma amaçlı imar planları, özel amacı gereği imar planlarına nazaran uygulamaya yönelik çok daha fazla ayrıntıda plan kararları getirmektedir. Bu çalışmamızda, koruma amaçlı imar planları yönünden plan hiyerarşisi ilkesinin geleneksel anlamıyla geçerli olup olmadığı, koruma amaçlı imar planlarının özel, özgün ve ayrıntılı plan niteliği ile üst düzey plan örnekleri çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Plan hiyerarşisi, Koruma amaçlı imar planı (Koruma planı), Sit alanı, Nazım plan, Uygulama Planı, Çevre düzeni planı, Milli park, Uzun devreli gelişme planı.

ABSTRACT

Conservation-purposed zoning plans (conservation plans) are a special-purpose type of plan that must be prepared in site areas in accordance with Law No. 2863 on the Conservation of Cultural and Natural Assets, prioritizing the objective of conservation. Conservation plans are prepared at two different scales: the conservation-purposed master zoning plan and the conservation-purposed implementation zoning plan. Conservation plans are subject to a different legal regime from conventional zoning plans in terms of their preparation, approval, and implementation processes.

The hierarchy of plans is one of the fundamental elements of planning. Similar to the hierarchy of norms in positive legal norms, there is also a hierarchy among spatial plans. According to the principle of plan hierarchy, each subordinate plan is prepared in accordance with the higher-level plan. Thus, in principle, there is an order among spatial plans that aligns

with the deductive reasoning method. Conservation plans are plans prepared as a result of comprehensive research, syntheses, and evaluations at a level not conducted in any higher-scale plan, aiming to preserve the protected area and ensure development in harmony with conservation. Due to their specific purpose, conservation plans introduce much more detailed decisions for implementation compared to standard zoning plans. In this study, the applicability of the principle of plan hierarchy in its traditional sense to conservation plans is examined within the framework of the unique, specific, and detailed nature of these plans and examples of higher-level plans.

Keywords: Plan hierarchy, Conservation area, Site area, Master plan, Implementation plan, Land use plan, National park, Long-term development plan.

1. GENEL OLARAK KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI

KAİP, sit alanlarında (arkeolojik, kentsel, kentsel arkeolojik, tarihi, doğal) 3194 sayılı İK'ya göre özel kanun niteliğindeki 2863 sayılı KTVKK uyarınca yapılması zorunlu olan özel amaçlı¹ bir plan türüdür. KAİP'e daha önce koruma planı (conservation plan) denilmekteydi.²

KTVKK'deki KAİP tanımında (m.3/a-8), KAİP'in kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla hazırlanan plan olduğu belirtilmiştir. KAİP'lerde öne çıkan amaç koruma olduğundan³ yapılaşmaya ilişkin koşulları belirleyen asıl kabul koruma olgusudur⁴. Sit olarak belirlenen alanda KAİP yapılması zorunlu olduğundan (KTVKK.m.17)⁵, ilgili idarelerin KAİP yapılıp yapılmamasında takdir yetkisi bulunmamaktadır. İmar planlarının aksine (İK.m.7/2), KAİP yapılması nüfusa bağlı olmayıp koruma odaklı bu özel plan türünün yapılma sebebi alanın sit olarak belirlenmiş olmasıdır.

İmar planlarının yapılması bir süreye tabi değildir. KAİP'in yapılması içinse idareleri bağlayıcı bir süre öngörülmüştür: "Belediyeler, valilikler ve ilgili kurumlar söz konusu alanda üç yıl içinde koruma amaçlı imar planı hazırlatıp incelenmek ve sonuçlandırılmak üzere koruma bölge kuruluna vermek zorundadır. Üç yıllık süre içinde zorunlu nedenlerle plan yapılamadığı takdirde koruma bölge kurulunca gerekçeli olarak bu süre uzatılabilir" (KTVKK.m.17-a/2).

KAİP'in özel amacı gereği, hazırlık aşamasında araştırmanın hacmi ve gücü fazla olup imar planlarına göre bir farkı, uygulamaya yönelik çok daha fazla ayrıntıda kararlar

---

¹ KAİP, ıslah imar planı, turizm amaçlı imar planı, köy yerleşme planı, sanayi alanı planı, milli park planı, özel çevre koruma bölgesi planı gibi özel amaçlı bir plan türüdür. Bkz. Güven Bilsel, Ayça Bilsel, *Günümüzde İmar Planı Olgusu, Niteliği ve Türel Ayrımı*, Türkiye'de İmar Planlaması, Ankara, 1980, s. 179-180; Elif Orta, *İmar Hukukunda Plan Hiyerarşisi ve Planların Çatışması*, Legal, İstanbul, 2006, s. 57 vd; 133 vd; Melikşah Yasin, *Koruma Amaçlı İmar Planlarının Yapılış Süreci*, e-akademi, 59, 2007, prg. 62; Yücel Ünal, *Türk Şehir Planlama Hukuku 2020*, Legal, İstanbul, 2020, s. 10-11, 33.

² Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 8172 sayılı, 14.12.1974 günlü kararı. Bkz. MİMARLIK, 139, 1975, s. 28-29. KTVKK'da KAİP terimi kullanılmakla birlikte, m.17'de koruma planı terimi kullanılmıştır. 1975 Amsterdam Bildirgesinde de koruma planı terimi kullanılmıştır. Bkz. www.icomos.org.tr.

³ A. Ayça Bilsel, S. Güven Bilsel, Işık Aksulu, *Kentsel Koruma Planlamasında Projelendirme Sürecinde Sorunlar*, 2. Kentsel Koruma, Yenileme ve Uygulamalar Kolokyumu, İstanbul, 1995, s. 68.

⁴ Besim Çeçener, *Sit Geçiş Dönemi - Koruma Amaçlı Plan - Kısmi Plan Değişikliği Konusunda Yanlış Yorumlar*, MİMARLIK, 316, 2004, (Koruma Amaçlı Plan), s. 13.

⁵ Orhan Alsaç, *Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu Üzerine*, MİMARLIK, 202, 1984, s. 10; Figen Akpınar, *İmar Planı, Koruma Amaçlı İmar Planı İkilemi ve Bütünleşmesine Yönelik Öneriler*, 2. Kentsel Koruma, Yenileme ve Uygulamalar Kolokyumu, İstanbul, 1995, s. 56.

getirmesidir⁶. KAİP, klasik imar planlarından plan yapım, onay ve uygulama süreçleri bakımından farklı bir hukuksal rejimde ele alınmaktadır⁷. Sit olarak ilan edilen alanın koruma planlaması süreci KAİP'ten de önce başlamaktadır. Şöyle ki; sit kararının ilanı üzerine alanda her ölçekteki plan uygulaması durmaktadır. Sit ilanından itibaren üç ay içinde GDKEKŞ'nin belirlenmesi gerekmektedir. Sit kararının ilanı ile KAİP'in yürürlüğe girmesi arasındaki geçiş evresi için koruma/kullanma kurallarını belirleyen ve adını da bu dönemden alan bu idari işlemin amacı, oldukça detaylı araştırmalar yapılarak hazırlanacak KAİP'in yürürlüğe girmesine kadar sit alanını kaçak yapılaşma gibi olumsuz müdahalelerden korumak ve bir ölçüde de bireylerin yapılaşma istemlerinin karşılanmasıdır.⁸ GDKEKŞ, KAİP'in yürürlüğe girmesiyle ayrıca bir karar almaya gerek olmaksızın ortadan kalkmaktadır (KTVKK.m.17).

KAİP, plan onaylama yetkisi bakımından da imar planlarından ayrılmaktadır. İmar planlarının aksine kentsel, arkeolojik, kentsel arkeolojik, tarihi sit alanlarında KAİP'lerin hazırlanması ve onaylanması için yetkilendirilen idari merciler, hazırlatılan KAİP'leri incelenmek ve sonuçlandırılmak üzere KVKBK'ya vermek zorunda olup KVKBK'nın uygun gördüğü şekliyle KAİP'leri onaylayabilmektedirler (KTVKK.m.17).⁹ KAİP, KANİP ve KAUİP olarak hazırlanmaktadır (KTVKK.m.3/a-8).

2. PLAN HİYERARŞİSİ İLKESİ

Birbirini yönlendiren ve denetleyen farklı ölçeklerdeki planlar arasındaki hiyerarşi (kademeli birliktelik) ilkesi, planlamanın en temel unsurlarından biridir¹⁰. Pozitif hukuk normları arasında olduğu gibi mekânsal planlar arasında da hiyerarşi uyumu geçerlidir. Nasıl yönetmelikler yasalara, yasalar da Anayasa'ya aykırı olamaz ise, ilke olarak mekânsal planlar arasında da buna benzer tündengelim yöntemine uygun bir sıra düzeni vardır¹¹.

Mekânsal plan kademeleri, 3194 sayılı İK uyarınca hazırlanan, kapsadıkları alan ve amaçları açısından üst kademedeki alt kademeye doğru; mekânsal strateji planı, çevre düzeni planı ve imar planından oluşur. İmar planları ise NİP ve UİP olarak hazırlanır (İK.m.6). ÇDP önceden 1/25.000 ölçeğinde hazırlanırken, artık bu ölçekte hazırlanan planlar NİP'lerdir.¹²

İK m.6'da "her plan bir üst kademedeki plana uygun olarak hazırlanır" kuralıyla plan hiyerarşisi ilkesine işaret edilmiş, planlar arasında bir kademelenme öngörülmüştür¹³. Mekânsal strateji planı, ÇDP, NİP ve UİP bir "planlar bloku" oluşturduğu için blok-içi kademelenmeye

⁶ Bilsel/Bilsel/Aksulu, s. 67-68.

⁷ Özdemir Sönmez, Oya Akın, Sırma Ramazanoğulları, *Ülkemizde Koruma Olgusu ve Koruma Amaçlı İmar Planı Yaklaşımının Değerlendirilmesi*, Ulusal Koruma Planlaması Semineri II, İstanbul, 1994, s. 156.

⁸ Besim Çeçener, Doğal ve Kültürel Çevre Koruma Örgütü, MİMARLIK, 152, 1977, (Koruma Örgütü), s. 23; Yasin, prg. 22.

⁹ Doğal sitlerde yapılacak KAİP'lerin farklı hukuki rejimi ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu'nun konumu için bkz. KTVKK Ek m.4; KAYPDY.m.7.

¹⁰ Melih Ersoy, İmar Planlarının Kademelenmesi ve Farklı Ölçeklerdeki Planlar Arasında İlişki, Mekansal Planlama ve Yargı Denetimi, Ankara, 2000, s. 36.

¹¹ Safa Erkün, *Türk İmar Hukuku'nun Ana Çizgileri*, YEM Yayın, İstanbul, 1999, s. 21.

¹² MPYY Geçici m.2'yle, yürürlükteki 1/25.000 ölçekli ÇDP'lerin, üst ölçekli ÇDP veya NİP'e dönüştürülmesi öngörülmüştür. 1/25.000 NİP'lerin 5316 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihten (23.07.2004) itibaren en geç iki yıl içinde yapılması öngörülmüştür. Bkz. 5216 sayılı Kanun Geçici m.1

¹³ İK.m.5'deki ÇDP, NİP ve UİP tanımlarında da bu ilke tekrarlanmıştır.

dikkat edilmesi ve uygulamada göz önünde tutulması zorunludur¹⁴. MPYY’de de plan hiyerarşisi ilkesi ile ilgili düzenlemeler getirilmiş olup¹⁵ ilke “planlar arası kademelik birliktelik ilkesi” olarak adlandırılmıştır (MPYY.m.6/2-2.cümle).

Alt kademe planın üst kademede ki plana uygunluğundan ne anlaşılması gerektiği önemlidir¹⁶. İmar planlarının çeşitli kademeleri arasındaki hiyerarşi, pozitif hukuk normları arasındaki normlar hiyerarşisi kadar kesin ve katı değildir¹⁷. Ancak bu hiyerarşi, farklı ölçeklerdeki planları hazırlayan plancıların/planlama birimlerinin sınırsız bir sübjektiflikle yorumlayabilecekleri kadar esnek de değildir¹⁸. Hiyerarşik uygunluktan kastedilen, farklı ölçekte tıpatıp uygunluk olmayıp¹⁹ plan kararlarının devamı, tutarlılığı ve tamamlayıcılığıdır. Planların hiyerarşik uyumu, temel kararların alt ölçekli plana detaylandırılarak yansıtılması, yani ilkelerin zedelenmemesi keyfiyettir²⁰.

Üst ölçekli plan ana kararları alt ölçekli plana geçirilirken, üst ölçekte ayrıntılandırılmamış, yeni denebilecek kararlar alınabilir. Her bir alt ölçek planın, bir üst ölçektekinden daha fazla bilgi ve ayrıntıyı içermesi, kendi özgün ölçeğinin gerekli kıldığı yeni bilgi ve verileri de kapsamakla birlikte bir üst ölçeğin ana kararlarını koruyan özgün bir plan olması beklenir. Bu nedenle, temel ilkelerin korunması koşuluyla bir alt ölçekte alınan yeni ve somuta daha da yaklaşan kararlar ile üst ölçek kararlar arasında farklılıkların ortaya çıkması, planlar arasında uyumsuzluk olarak yorumlanmamalıdır²¹. Plan kademeleri arasındaki uygunluk incelemesinde sınanacak temel ölçüt, üst ölçekte öngörülen arazi kullanım türünün alt ölçeklerdeki tüm çeşitlenmelere ve zenginleşmeye karşın o bölge için yine hâkim ve egemen kullanım türü olma özelliğini sürdürüp sürdürmediğidir²².

Arazi kullanımı ve yapılaşmada sadece mekânsal strateji planları, çevre düzeni planları ve imar planları kararlarına uyulmaktadır (İK.m.8/d; MPYY.m.6/3). Uygulama işlemi olarak yapı ruhsatı düzenlenmesi için 1/1000 ölçekli UİP olması gerekmektedir. Bu nedenle 1/5000 ölçekli NİP’e göre yapı ruhsatı düzenlenmesi hukuka aykırıdır²³. İK’da alt kademe planların üst kademe planların kesinleştiği tarihten itibaren en geç bir yıl içinde ilgili idarece üst kademe planlara uygunluğunun sağlanması öngörülmüştür. Aksi halde, üst kademe planları onaylayan idareler alt kademe planları en geç altı ay içinde uygun hale getirir ve resen onaylar. Bu süre içinde ruhsat işlemleri, yürürlükteki uygulama imar planına göre gerçekleştirilir (m.8/d). On sekiz aylık süre sonunda alt kademe planların üst kademe planlara uygunluğu sağlanmamışsa, planlar birbiriyle uyumlu hale getirilmeye kadar yeni yapı ruhsatı düzenlenemez²⁴

¹⁴ Ülkü Azrak, *Kentsel Alan Düzenleme Aracı Olarak Kamulaştırma*, Şehircilik, Hukuk ve Yönetim İlişkileri, Türkiye 12. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu, 16-18 Kasım 1988, Ankara, 1990, s. 80.

¹⁵ Bkz. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği m.6; m.7/1-c; m.7/1-ç.

¹⁶ Oğuz Sancakdar, *İmar Hukuku Genel Esaslar*, SB.net Yayınları, İzmir, 2020, (İmar Hukuku), s. 82.

¹⁷ Erkün, s. 21; Ersoy, s. 39.

¹⁸ Ersoy, s. 39.

¹⁹ Bkz. MPYY.m.7/1-d, e.

²⁰ Erkün, s. 27.

²¹ Bkz. MPYY.m.24/2; 24/9.

²² Ersoy, s. 41; Dnş. 6. D., T. 21.5.1990, E. 1990/542, K. 1990/1003, Danıştay Dergisi, 81, 1991, s. 197-198; Dnş. 6. D., 11.04.2022, E. 2021/2863, K. 2022/4429.

²³ Dnş. 6. D., T. 03.05.2010, E. 2008/7572, K. 2010/4351, Danıştay Dergisi, 125, 2010, s.229-231.

²⁴ Sancakdar, İmar Hukuku, s. 83.

Plan hiyerarşisi gereğince kural olarak²⁵ önce NİP'in, sonra ona uygun olarak UİP'nin yapılması gerekir.²⁶ Plan hiyerarşisi ilkesinin bir diğer sonucu, NİP kullanım kararına aykırı olarak sonradan UİP ile getirilen kullanım kararı nedeniyle oluşan aykırılığın NİP değişikliği ile giderilemeyeceği; ancak alt ölçekli planın üst ölçekli plana uydurularak giderilebileceğidir²⁷.

3. KORUMA AMAÇLI İMAR PLANININ PLAN HİYERARŞİSİNDEKİ YERİ

KAİP'in plan hiyerarşisindeki yerini incelerken hiyerarşisi ilkesini iki açıdan ele alıyoruz. Birincisi KAİP ile üst ölçekli planlar arasındaki hiyerarşi iken ikincisi ise KANİP ile KAUIP arasındaki hiyerarşidir. Üst ölçekli planlardan kastedilen ise 1/100.000 ya da 1/50.000 ölçekli²⁸ ÇDP ve 1/25.000 ölçekli NİP, sit ve milli park statüsü taşıyan alanlarda ise ayrıca 1/25.000 ölçekli uzun devreli gelişim planıdır.

3.1.Koruma Amaçlı İmar Planı ile Üst Ölçekli Planlar Arasında Hiyerarşi

MPYY.m.6/7'ye göre “uzun devreli gelişme planı, ulaşım ana planı ve diğer özel amaçlı plan ve projeler; mekânsal planlama kademelenmesinde yer almayan, planlara girdi sağlayan ve imar planı kararlarına veri oluşturan veya gerektiğinde mekânsal planların uygulanmasına yönelik araç ve ayrıntıları da içerebilen, stratejik plan yaklaşımı ile gerektiğinde şematik ve grafik planlama dili kullanılarak yapılan, plan paftası, eylem planı ve planlama raporu ile bütün olan çalışmalardır”. MPYY'de örnekseyici olarak sayılan özel amaçlı plan ve projeler arasında KAİP'ten bahsedilmemiştir. Buna karşın, MPYY'de KAİP'in “21/7/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca hazırlanan nazım ve uygulama imar planı” olarak tanımlandığı göz önüne alındığında, MPYY'nin öğretide özel amaçlı plan türü kabul edilen KAİP'i özel amaçlı plan ve projeler kavramı kapsamına almadığı anlaşılmaktadır. Böylece KAİP, mekânsal planlama kademelenmesinde yer alan bir plan türüdür.

3.1.1. Koruma Amaçlı İmar Planı ile Çevre Düzeni Planı ya da 1/25.000 Ölçekli Nazım İmar Planı Arasında Hiyerarşi

KTVKK.m.17'ye göre “bir alanın koruma bölge kurulunca sit olarak ilanı, bu alanda her ölçekteki plân uygulamasını durdurur. Sit alanının etkileşim-geçiş sahası varsa 1/25.000 ölçekli plân kararları ve notları alanın sit statüsü dikkate alınarak yeniden gözden geçirilerek ilgili idarelerce onaylanır. Buradaki 1/25.000 ölçekli plan, ÇDP'yd²⁹. Bugün 1/25.000 ölçekli planlar artık NİP'i işaret etmekte, ÇDP ise 1/50.000 veya 1/100.000 ölçeklerinde yapılmaktadır. İlan edilen sit alanı sınırları ölçeğin elverdiği ölçüde ÇDP ve 1/25.000 ölçekli NİP'e işlenir; küçük olan ve planlarda gösterilemeyenler ise sembollerle belirtilir³⁰

ÇDP yapılma sürecinde sit belirlenmesi yapılmamakta; ilgili idarece tescil edilen sit alanları ÇDP'ye aktarılarak, plan notları ile bu statü güvenceye alınmaktadır. Sit alanlarında ilgili mevzuat uyarınca yetkili kurumlar tarafından onaylanan planlar ve alınan yapılaşma kararları geçerlidir. ÇDP'de belirlenen arazi kullanım kararları, sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda gelişmenin ve korumanın yönünün belirlendiği bölgesel nitelikte genel arazi

²⁵ Bkz. Dnş. 6. D., T. 17.02.2022, E. 2018/3393, K. 2022/1745.

²⁶ Dnş. 6. D., T. 22.09.2021, E. 2019/12530, K. 2021/9851; Dnş. 6. D., T. 24/03/2022, E. 2018/864, K. 2022/3592.

²⁷ Dnş. 6. D., T. 14.05.2010, E. 2008/6920, K. 2010/4743, Danıştay Dergisi, 125, 2010, s. 238.

²⁸ Bkz. MPYY.m.4/1-c.

²⁹ Bkz. Mülga Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 19.1.2010 günlü ve 762 nolu ilke kararı.

³⁰ Bkz. Balıkesir Gönen İlçesi 1/25.000 Ölçekli NİP Açıklama Raporu, s. 65; İzmir-Manisa 1/100.000 ölçekli ÇDP Plan Açıklama Raporu, s. 62; Yalova İli 1/50.000 ölçekli ÇDP Plan Açıklama Raporu, s. 62.

kullanım kararları olup 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planlarda öngörülen ve parsel bazında fiziki kullanım durumunu belirleyen arazi kullanım kararlarından farklıdır. Zira ÇDP’de yapılaşma koşulları yer almamakta olup esasen yapılaşma koşulları alt ölçekli planlama çalışmaları doğrultusunda imar planlarında belirlenebilecek kararlar niteliğinde olduğundan ölçeği gereği ÇDP’de düzenlenemeyecek bir konudur. Yerleşme ve sektörler arasında ilişkiler ile koruma-kullanma dengesini sağlayan, alt ölçekli planları yönlendiren ÇDP’de gelişme projeksiyonuna yönelik bilgi ya da değerlendirmelere yer verilmesi gerekmektedir³¹. Sit alanlarında kullanım kararları ise KAİP’te belirlenir (MPYY.m.27/1-ç).

KAİP kararlarında ÇDP’lerin dikkate alınmaması üzerine Mülga Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun almış olduğu 22.11.2000 günlü ve 679 sayılı ilke kararıyla “... Çevre Düzeni Planlarının ‘ülke ve varsa bölge planı kararlarına uygun olarak yerleşme ve arazi kullanım kararlarını belirleyen sektörler arasında koruma-kullanma dengesini sağlayan planlar’ olduğu düşünüldüğünde Koruma Kurullarınca alınacak sit ve geçici dönem yapılaşma koşullarına ilişkin kararlar ile alt ölçekli planların değerlendirilmesinde Çevre Düzeni Planlarının dikkate alınmasının, koruma ilkeleri açısından irdelenmesinin önemli olduğu açıktır” denerek koruma kurullarınca sit ve geçici dönem yapılanma koşulları ile alt ölçekli planların değerlendirilmesinde varsa onaylı Çevre Düzeni Planı ve kararlarının dikkate alınması, bu plan ve kararların Koruma Kurullarınca koruma-kullanma dengesi açısından irdelenmesi, Çevre Düzeni Planlarına aykırı olarak alt ölçekli 1/5.000 ve 1/1.000 ölçekli KANİP ve KAUİP ile fonksiyon ve yoğunluk değişikliğine gidilmemesine karar verilmiştir.

679 sayılı İlke Kararı’nda, üst plan olmasına rağmen ÇDP ve kararlarının KAİP’lerde koruma ilkeleri açısından “irdelenmesinden” bahsedilmiştir. Koruma Amaçlı İmar Planı Teknik Şartnamesinde de benzer hükümler bulunmaktadır. Buna göre, KAİP’ler, ülkedeki üst düzey plan kararları ve politikaları ile birlikte değerlendirilir ve bu planların koruma ilkelerine aykırı olan yönlerinin revize edilerek korumanın ülkedeki diğer planlama süreçleriyle bütünleşmesini sağlar (m.4.1). KAİP’ler, üst düzey planlar doğrultusunda hazırlanır, bu planların korumaya aykırı olan yönlerini değiştirmeyi hedefler (m.4.2). Eğer ÇDP kararları fonksiyon ve yoğunluk yönünden sit alanının korunması amacına uygun ise bu kararların alt ölçekli KAİP ile koruma aleyhine değiştirilememesi gerekir. Buna karşılık, ÇDP kararları sit alanının korunması amacına aykırı ise bu durumda KAİP yapım sürecinin ÇDP kararlarıyla bağlı olmaması gerekir. Nitekim Koruma Amaçlı İmar Planı Teknik Şartnamesinde de bu anlayış benimsenmiştir.

KAİP ile ÇDP ilişkisinin çerçevesi KAİP ile 1/25.000 ölçekli NİP ilişkisi yönünden de geçerlidir. KAİP yapıp yürürlüğe girmişse, bölgesel NİP’in bulunmaması nedeniyle bölgesel nazım planının yapılmasına kadar yörede yapılaşma yasağı getirilerek yapı izni verilmemesi hukuka aykırıdır³². Aynı şekilde, KAİP bulunan bir alanda 1/25.000 ölçekli NİP’te değişiklik yapılacağından bahisle yapı izni verilmemesi de hukuka aykırı olacaktır. Henüz KAİP yapılmamakla birlikte GDKEKŞ yürürlüğe girdiyse³³, 1/25.000 ölçekli NİP bulunmadığı ya da

³¹ Dnş. 6. D., T. 30.12.2020, E. 2014/10295 K. 2020/14079; Dnş. 6. D., T. 30.12.2020, E. 2016/2373, K. 2020/14080, Kararlar için bkz. <https://karararama.danistay.gov.tr>, (E.T.: 19.11.2024).

³² Dnş. 6. D., 22.11.1990, E. 1990/230, K. 1990/2320, (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

³³ Bkz. 658 sayılı Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı m.3; 681 sayılı Kentsel Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı m.2; 113 sayılı Doğal Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı, C başlığı, s. 3.

bu üst planda değişiklik yapılacağı gerekçesiyle ruhsat başvurusunun reddedilmesi de hukuka aykırıdır.

Danıştay kararlarına göre, diğer imar planlarından bağımsız, ayrı bir kanunla ve özel olarak düzenlenen koruma amaçlı (nazım ve uygulama) imar planları, plan hiyerarşisi doğrultusunda, üst ölçekli imar planlarının getirdiği ölçütler de dikkate alınarak kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu, özgün dokuya sahip alanların korunmasına yönelik ve bu yönde alınan kararlardan oluşmaktadır³⁴. Koruma amaçlı imar planlarının, planlar arası kademeli birliktelik ilkesi uyarınca yürürlükteki üst kademe plan kararlarına uygun olmak kaydıyla hazırlanması esastır³⁵. ÜNAL'a göre, KAİP gibi özel alanlarda yapılan planların her biri ayrı bir plan türü olmalarına rağmen, bu planlar da imar planı niteliğinde birer plan olup, planlar kademelenmesinde nazım ve uygulama imar planları olarak üst düzey çevre düzeni planlarına ve mekânsal strateji planlarına uygun olarak hazırlanmaları gerekmektedir³⁶.

Bizim de katıldığımız görüş olarak ÇEÇENER'e göre, taşınmaz kültür ve doğa varlıklarının korunmasının evrensel zorunluluğu, koruma amaçlı imar planlamasının çok özel ve özgün olmasını gerektirir. Bir planın özel ve özgün olması demek, ona başlı başına girdi olma niteliği kazandırır. KAİP'ler üst planlardan girdi almaz; tam tersi bütünü ile üst planların girdisi olurlar. Çünkü KAİP'lerin yapılmaya ilişkin koşullarını belirleyen asıl kabul koruma kavramı olduğundan, üst planla koruma olayına dayatma yapılamaz; KAİP'in üst planı olamaz.³⁷ Üst ölçekli planlar genel arazi kullanımına yönelik kararlar getirdiğinden, sit alanında koruma ve geliştirme amaçları³⁸ bakımından gerçekleştirilmesi gereken araştırma sentez ve değerlendirmeler en kapsamlı ve detaylı olarak ilk kez KAİP hazırlama sürecinde yapılarak plan kararları üretilmektedir. Bu nedenle, üst ölçekli plan kararlarının KAİP' hazırlama sürecini bağlayacağı kabulü koruma olgusuna uygun değildir.

Yukarıdaki incelemeler ışığında, bizce KAİP ile üst ölçekli planlar arasında plan hiyerarşisi yönünden *sui generis* bir durum vardır. Koruma olgusu, KAİP'lerin özel kanun KTVKK uyarınca hazırlanan özel (amaçlı) bir plan oluşu, sit olarak ilan edilen alanda yapılmasının zorunlu oluşu, yapımının idareleri bağlayıcı bir süreye bağlanması, kapsamlı araştırmalar sonucu ayrıntılı plan kararları getirmesi nedenleriyle, imar planlaması bakımından üst düzey planlardan alt ölçekli planlara doğru bir tündengelim mevcutken, koruma planlanmasında KAİP'lerden üst ölçekli planlara çıkan bir tümevarım söz konusudur.

Yukarıdaki değerlendirmelerimiz kentsel, arkeolojik, kentsel arkeolojik ve tarihi sit KAİP'leri yönünden geçerli olmakla birlikte doğal sit KAİP'lerini ayrıca ele almak gerekir. Doğal sitlerde KAİP'lerin üst planlara uygun olarak hazırlanmasının gerektiği, KAİP'te farklı bir kullanım kararı önerilmesi durumunda üst ölçek planlarda değişikliğe gidilmesi zorunluluğunun doğacağı belirtilmektedir³⁹. 8.8.2011 tarihli, 648 sayılı Kanun Hükmünde

³⁴ Dnş. 6. D., T. 09.09.2020, E. 2017/322, K. 2020/7412; Dnş. 6. D., T. 12.10.2020, E. 2016/7816, K. 2020/9178, karararama.danistay.gov.tr, (E.T.: 19.11.2024).

³⁵ Dnş. 6. D., T. 15.12.2020, E. 2019/2481, 2020/12782, <https://karararama.danistay.gov.tr>, (E.T.: 19.11.2024).

³⁶ Ünal, Y., Türk Şehir Planlama Hukuku, s. 18.

³⁷ Çeçener, Koruma Amaçlı Plan, s. 13.

³⁸ KAİP, sit içeren yerleşme alanlarında düzenlenen koruma ve geliştirme amaçlı plandır. Bkz. İller Bankasınca Hazırlanan İmar Planlarının Düzenlenmesi İle İlgili Teknik Şartlaşma, m.1.02-5.

³⁹ Gündüz, s. 134.

Kararname ile KTVKK'ye getirilen Ek m.4 ile doğal sitlerle görevli ve yetkili bakanlık Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak belirlendiğinden, doğal sitlerde hazırlanacak KAİP'leri onaylama yetkisi bu Bakanlık'tadır. Bakanlığın taşra teşkilatı bünyesinde kurulan tabiat varlıklarını koruma bölge komisyonlarının KAİP'leri sit sınırlarının doğruluğu ve ilke kararlarına uygunluğu açısından inceleyeceği düzenlemesi (KAYPDY.m.7/3) getirilerek bölge komisyonlarının KTVKK.m.17'den kaynaklı KAİP'leri inceleme ve uygun bulma yetkisi koruma bölge kurullarına göre sınırlandırılmıştır. Doğal sit KAİP'leri için getirilen bu hukuki rejim, KAİP'in özel plan niteliğinden kaynaklı KTVKK.m.17'deki özgün ve özel hukuki rejimden ayrılmaktadır. Doğal sit KAİP'lerinin hazırlanmasında KAYPDY ile birlikte göz önüne alınan Korunan Alanlarda Yapılacak İmar Planı Teklifi Usul ve Esaslarına Dair Genelge'de "Bakanlığımız Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü mevzuata, üst ölçek planlara, şehircilik ve planlama ilkelerine uygun olmayan plan tekliflerini 'Plan İnceleme Kurulu'na sunmadan reddedebilir" hükmü bulunmaktadır. Bu nedenlerle, doğal sit KAİP'lerinde plan hiyerarşisi ilkesinin daha katı uygulandığı söylenebilir.

ÇDP ve 1/25.000 ölçekli NİP örneklerine bakıldığında, bu üst ölçekli planlarda sit alanlarına ilişkin yapılaşma koşulları ve uygulama ile ilgili mekânsal kararlar üretilmediği; plan hükümlerinde bu konularda KAİP'lere atıfta bulunulduğu görülmektedir.⁴⁰ Bununla birlikte, bazı üst ölçekli planlarda⁴¹ sit alanları için kullanım kararları geliştirilmişken bazılarında⁴² ise bunlar da KAİP'e bırakılmıştır. Üst ölçekli planlarda sit alanları için (özellikle kentsel sit) kullanım kararları belirlenerek bunların KAİP'e dayatılması koruma olgusuna, KAİP'in özel ve ayrıntı plan niteliğine ve mevzuata⁴³ açıkça aykırıdır.

ÇDP hükümlerinde, üst ölçekli planın onayından sonra sit olarak ilan edilen alanlarda yapılması zorunlu olan KAİP'lerin bu planlarda değişikliğe gerek olmaksızın ilgili idaresince onaylanabileceği kabul edilmektedir⁴⁴. Böylece, KAİP'lerin mekânsal plan kararı olarak ÇDP'ye yansıtılmasına gerek yoktur.⁴⁵ Bu yaklaşım KAİP'lerin özel, özgün ve ayrıntılı plan niteliğine uygundur. Buna karşılık, bazı üst ölçekli mekânsal plan örneklerinde, daha önce ilgili idaresince onaylanmış olan planlarda var olan gelişme alanlarından, bu plan uyarınca koruma kararı geliştirilen alanlarda var olan planlarda (bunlar arasında sit alanlarında yapılan KAİP'ler de bulunmaktadır) uygulamanın durdurulacağı, söz konusu planların bu plan kararları doğrultusunda revize edilecekleri yönünde plan notu⁴⁶ getirilmiştir. Bir diğer örnekte ise plan

⁴⁰ Benzer yönde bkz. Umut Gündüz, *Genel Olarak Kültürel Alanlardaki Planlama Çalışmaları*, Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku, Seçkin, Ankara, 2022, s. 131, 133. Örnek olarak bkz. Konya Merkez Planlama Alt Bölgesi 1/25000 ölçekli NİP Plan Notları, s. 14, 52-53; Balıkesir Gönen İlçesi 1/25.000 Ölçekli NİP Açıklama Raporu, s. 66; İzmir-Manisa Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli ÇDP Plan Açıklama Raporu, s. 62; 1/25.000 ölçekli Başkent Ankara NİP, s. 398.

Yalova İli 1/50.000 ölçekli ÇDP Plan Açıklama Raporu, s. 62.

⁴¹ Bkz. Konya Merkez Planlama Alt Bölgesi 1/25000 ölçekli NİP Plan Notları, s. 52; Karaburun-İldır Körfezi Özel Çevre Koruma Bölgesi 1/25.000 ölçekli NİP Plan Hükümleri, 3.8.1.2, s. 6.

⁴² Bkz. Balıkesir Gönen İlçesi 1/25.000 Ölçekli NİP Açıklama Raporu, s. 66; İzmir-Manisa Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli ÇDP Plan Açıklama Raporu, s. 62; 1/25.000 ölçekli Başkent Ankara NİP, s. 402.

⁴³ Koruma amaçlı imar planı hazırlama ilkeleri kenar başlıklı MPYY.m.27/1-ç.

⁴⁴ Bkz. İzmir-Manisa Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli ÇDP Plan Hükümleri, s. 45; Aydın-Muğla-Denizli 1/100.000 ölçekli ÇDP Plan Hükümleri, 47; Yalova İli 1/50.000 ölçekli ÇDP Plan Hükümleri, s. 21.

⁴⁵ Gündüz, s. 132.

⁴⁶ Konya Merkez Planlama Alt Bölgesi 1/25.000 Ölçekli NİP Plan Notları, s. 14; Aydın 1/25.000 NİP Plan Notları, s. 14.

açıklama raporunda KAİP bulunmayan sit alanlarında ilgili idarelerce hazırlanacak olan KAİP'lerin ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri alınmak ve üst ölçekli ÇDP olarak bu planın ilke kararlarına uygun olmak kaydıyla yürütüleceği⁴⁷ belirtilmiştir. Birinci örnek 1/25.000 ölçekli NİP iken ikinci örnek 1/50.000 ölçekli ÇDP'dir. Bu üst ölçekli planlarda sit alanlarına yönelik kararlar ile ilgili KVKBK'nın uygun görüşü alınmamakta, KTVKK görüşü yalnızca planın hazırlanmasına esas alınan kurum görüşleri çerçevesinde alınmaktadır⁴⁸ Özel plan türü olan KAİP'lerin kentsel, arkeolojik, kentsel arkeolojik, tarihi sit alanlarında ilgili idarelerce KVKBK'nın uygun gördüğü şekliyle onaylanabildiğini belirtmiştik. Bu üst ölçekli plan örneklerinde olduğu gibi, genel kanun olan İK ve ikincil mevzuatı çerçevesinde hazırlanan üst ölçekli planlar ile özel kanun olan KTVKK uyarınca hazırlanan KAİP'e dayatma yapılması, KAİP'in özel plan niteliğine ve KTVKK.m.17'deki hukuki rejime aykırıdır.

Üst ölçekli plan örneklerinde karşılaştığımız bir diğer hüküm⁴⁹, üst ölçekli planda gösterilmiş olan ancak KAİP bulunmayan sitlerde ilgili mevzuat ve o üst ölçekli plan kararları çerçevesinde uygulama yapılacağı şeklindedir. Böyle bir plan hükmü KTVKK.m.17'deki koruma planlamasının hukuki rejimine aykırıdır. Şöyle ki; sit olarak ilan edilen alanın koruma planlaması süreci KAİP'ten de önce başlamakta; sit ilanından itibaren üç ay içinde belirlenmesi gereken GDKEKŞ, KAİP yürürlüğe girene kadar uygulanmaktadır. Görüldüğü üzere, KAİP bulunmayan sit alanlarında uygulama GDKEKŞ'ye göre⁵⁰ yürütülecektir. GDKEKŞ'de ise elbette üst ölçekli plan kararları da değerlendirilmelidir.

Üst ölçekli mekânsal planlarda yerleşme alanı olarak gösterilen sit alanlarında yapılacak KAİP'lerde, nüfusun, sit alanının bulunduğu ilçe için bu üst planlarda kabul edilen nüfus dahilinde değerlendirileceği ilkesi kabul edilmiştir.⁵¹ Ancak KAİP'le, planlama (sit) alanı için gelecekteki gelişme baskılarını önleyecek, yerleşme yoğunluklarının belli sınırları aşmaması koşuluyla dokuya uyumlu yapısal ve mekânsal gelişmeyi sağlayacak kararlar getirilmesi gerekmektedir.⁵² Bu cümleden, KAİP kararlarının oluşturulması aşamasında, yerleşme ölçeğinde alınan kararlar içinde nüfus/yapılaşma yoğunluğu ile ilgili kararlar da üretilir.⁵³ Kentsel sit alanlarında ancak tarihsel çevre karakterinin korunmasına ters düşmeyen bir nüfus artışı hoş görülebilir⁵⁴. Nüfus artışından kaynaklı konut gereksinmesinin doğurduğu yeni yapı isteklerinin çözümlenmesinde geleneksel dokuyu gözeten politikaların izlenmemesi, yeni yapılaşma/geleneksel yapı dengesini; sonuçta geleneksel dokuyu bozabilir⁵⁵. Bu riske karşı konut bölgesinde en etkili araç, eski gabarilerin değiştirilmemesi, parsellerde daha büyük inşaat

⁴⁷ Yalova ili 1/50.000 ölçekli ÇDP Plan Hükümleri, s. 63.

⁴⁸ Bkz. Gündüz, s. 132. 11.03.2021 günlü, 1700 sayılı Tarihi Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı'yla, tarihi sitleri ÇDP'ye kavuşturacak gerekli çalışmaların yapılarak hazırlanacak ÇDP'ler için koruma bölge kurullarının uygun görüşlerinin alınmasına karar verilmiştir.

⁴⁹ Balıkesir Gönen İlçesi 1/25.000 Ölçekli NİP Açıklama Raporu, s. 66.

⁵⁰ Bkz. 658 sayılı Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı m.3/a; 681 sayılı Kentsel Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı, m.2; 113 sayılı Doğal Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı C bölümü.

⁵¹ İzmir-Manisa Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli ÇDP Plan Hükümleri, s. 45; Aydın-Muğla-Denizli 1/100.000 ölçekli ÇDP Plan Hükümleri, 98; Yalova İli 1/50.000 ölçekli ÇDP Plan Hükümleri, s. 21.

⁵² Cengiz Eruzun, Kütahya Kentsel Sit Planlaması, MİMARLIK, 228, 1988, s. 49.

⁵³ Bkz. Koruma Amaçlı İmar Planı Teknik Şartnamesi m.5.3.

⁵⁴ Doğan Kuban, *Türkiye'de Kentsel Koruma*, 2. basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 151.

⁵⁵ Emre Madran, Nimet Özgönül, *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*, Mimarlar Odası, Ankara, 2005, s. 57.

alanı verilmemesidir⁵⁶. KAİP’te artan nüfusun gereksinimlerinin karşılanması adına sit alanlarında işlev-doku dengesinin üst düzeydeki donatımlarla bozulması önlenmelidir⁵⁷. Özellikle kentsel sit alanlarında tarihsel merkezin taşıt ulaşımına açılıp açılmayacağı, açılacaksa taşıt yollarının boyutu, yaya dolaşımı, yolları gibi konular da KAİP kararlarıyla düzenlenir⁵⁸. Bu düzenlemeler de nüfus ve yoğunluğu üzerinde doğrudan etkilidir.⁵⁹ Bu nedenlerle, üst ölçekli planlarda nüfus kabulleri ile ilgili KAİP’lere dayatma yapılmasının uygun olup olmadığının üzerinde durulmalıdır. Bizce KAİP’in bu kabullerle bağlı olmaması gerekir. KAİP’te sit alanı için nüfus ve yoğunluk kuşkusuz düşürülebilir. Bu nedenle, üst ölçekli planın nüfus ve yoğunluk açısından KAİP’i bağlayıcılığı, üst ölçekli plandaki yapılaşma yoğunluğunun KAİP ile aşılabilmesi⁶⁰ olarak anlaşılmalıdır. Yine de KAİP plan kararları üretilmesi sürecindeki kapsamlı bilimsel araştırma ve analizlere dayanan koruma odaklı önerilere göre yürürlükteki üst ölçekli planlarda değişiklik yapılması gerekliliğinin ortaya çıkabileceğini kuramsal olarak kabul etmek gerekir.

3.1.2. Koruma Amaçlı İmar Planı ile 1/25.000 Ölçekli Uzun Devreli Gelişme Planı Arasında Hiyerarşi

2873 sayılı Milli Parklar Kanunu m.4/1 uyarınca⁶¹ milli parklarda üst ölçekli plan olarak uzun devreli gelişme planı⁶² hazırlanmaktadır. Milli park sınırlarında iskân ve yapılaşmaya konu olacak yerler için milli park gelişme planı hüküm ve kararlarına uygun olarak imar mevzuatına göre imar uygulama planları hazırlanmaktadır (Milli Parklar Kanunu m.4/2; Milli Parklar Yönetmeliği m.12). KATTY m.6/2’de ise bu yerlerde 1/5000 ölçekli nazım ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarının yapılacağı düzenlenmiştir. Uzun devreli gelişme planı uyarınca milli park sınırları içerisinde iskân ve yapılaşmaya konu olacak yerler aynı zamanda sit alanı ise, alanın planlaması imar planlarıyla değil, gelişme planı hüküm ve kararlarına uygun

⁵⁶ Kuban, s. 95; Eti Akyüz Levi, Tarihi Çevre Korumacılığı ve Turizm, MİMARLIK, 286, 1999, s. 56.

⁵⁷ Emre Madran, Ulusal Koruma Planlaması Semineri II Üzerine, MİMARLIK, 256, 1994, s. 62.

⁵⁸ MPYY.m.11/4’e göre, sit alanlarında; taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının fiziksel ve mülkiyet dokusu özellikleri, mevcut sosyal ve teknik altyapı tesisleri, koruma-kullanma dengesi, planlanan alanın şartları ile ihtiyaçları gözetilerek kentsel, sosyal ve teknik altyapı alan standartları, yaya ve taşıt yolları genişlikleri KAİP kararları ile belirlenir. Aynı yönde bkz. KAİP tanımı (KTVKK.m.3/a-8).

⁵⁹ Yeni ulaşım akslarının yaratılması ve mevcut olanların genişletilmesi yoğunlaşmayı teşvik edecektir. Ulaşımın kolaylaşması yoğunlaşmalara olanak sağlayacağından, tarihsel bir bölgede yeni ulaşım aksları geliştirmek doğru değildir. Yoğunlaşmayı kontrol edebilmek için mevcut olanlarda mümkün olan iyileşmeyi sağlamak, trafik planını rasyonalize etmekle yetinmek gerekir. Bkz. Kuban, s. 96, 151. KAİP’te istenilen hedefe ulaşılabilmesi için tarihi dokuyu bozan trafiğin ve olumsuz baskıların merkezden uzaklaştırılarak yerine kültürel işlevlerin çekilmesi gerekir. Bkz. Zeynep Ahunbay, *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, 16. Baskı, Yem Yayın, İstanbul, 2022, s. 127. KAİP’te motorlu taşıtlar için özel tedbirlerin düşünülmesi gerekir. Bu konuda bkz. ICOMOS Valetta İlkeleri m.4/f; ICOMOS Washington Tüzüğü m.13; Kuban, s. 19; Erüzun, 50; Ahunbay, s. 127, 132; Oğuz Sancakdar, *Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku (Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım)*, Güncellenmiş 2. baskı, Seçkin, Ankara, 2012, (Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku), s. 310.

⁶⁰ Karaburun-Ildır Körfezi Özel Çevre Koruma Bölgesi 1/25.000 ölçekli NİP Plan Hükümleri, 3.8.1.3, s. 6.

⁶¹ Milli park olarak belirlenen yerlerin özellik ve nitelikleri göz önünde tutularak, koruma ve kullanma amaçlarını gerçekleştirmek üzere, kuruluş, geliştirme ve işletilmelerini kapsayan gelişme planları hazırlanmaktadır (MPK.m.4/1). Ayrıca bkz. KATTY.m.6/1.

⁶² Uzun devreli gelişme planı, KATTY’de “Milli park olarak belirlenen yerlerin özellik ve nitelikleri göz önünde tutularak, koruma ve kullanma amaçlarını gerçekleştirmek üzere, kuruluş, geliştirme ve işletilmelerini kapsayan ve 3/5/1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanunu kapsamı dışındaki gelişme planları” olarak tanımlanmıştır (m.3/1-s). MPYY’deki tanım için ayrıca bkz. m.4/1-l.

olarak KAİP ile yapılacaktır⁶³. Ancak bu durumda sit türünün ve kategorisinin yapılaşmaya izin veren sit statüsü olması gerektiği unutulmamalıdır.⁶⁴

Her ne kadar MPYY'de uzun devreli gelişme planı gibi özel amaçlı plan ve projelerin mekânsal planlama kademelenmesinde yer almayan, planlara girdi sağlayan ve imar planı kararlarına veri oluşturan çalışmalar olduğu düzenlenmişse de (m.6/7) imar planlarının gelişme planı hüküm ve kararlarına uygun hazırlanması gerektiğinden, KAİP'lerin yapılabilmesi, plan hiyerarşisi gereğince öncesinde gelişme planının yapılmış olmasına bağlıdır.⁶⁵

3.2.Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planları Arasında Hiyerarşi

KTVKK'nın 1983 yılında yürürlüğe girişinden önce KAİP'ler uygulama planı olarak hazırlanmaktaydı⁶⁶. Bununla beraber, KTVKK.m.17'nin de bir tek plan yapılmasını öngördüğü, KANİP yapılmasının Kanun'da öngörülmediği şekilde görüşler bulunmaktaydı.⁶⁷ KTVKK'ya 14.07.2004 tarihli, 5226 sayılı Kanun ile getirilen KAİP tanımı⁶⁸, KAİP'in nazım ve uygulama planı olarak yapılacağını açıklığa kavuşturmuştur.

Doğal sitlerde KANİP 1/5000 ölçeğinde KAÜİP ise 1/1000 ölçeğinde hazırlanmaktadır (KAYPDY.m.7/5). Diğer sit türlerindeki KAİP'lerin ise hangi ölçeklerde hazırlanacağı düzenlenmemiştir. Koruma Amaçlı İmar Planı Teknik Şartnamesi'nde ise KANİP'in 1/10.000, 1/5.000 veya 1/2.000 ölçekli olabileceği; KAÜİP'in de 1/1.000 ölçekli veya gerekli görülmesi durumunda daha büyük ölçekli (örneğin 1/500 ölçekli) olabileceği belirtilmektedir. *KUBAN*'a göre, koruma uygulamasının başarılı olması, plan kararlarında tarihsel bölgeler için ayrıntılı önerilerin geliştirilmesine bağlı olduğundan, 1/1.000 ölçeğinin genel eğilimleri içinde bir sokağın korunarak yenilenmesi önerilerinin geliştirilmesi olanaklı değildir. 1/1000 ölçeği başlıca verileri saptayabilir, bazı sınırlamalar getirebilir fakat hiçbir zaman korumanın gerçekleştirilmesinde yeterli olamaz; ancak tarihi çevreye zarar verici uygulamaları engelleyebilir. Planın yol gösterici olabilmesi için korumanın hiç olmazsa 1/500 ölçeğine inmesi gerekmektedir birlikte çok önemli sitlerde bu 1/200 ölçeğine de indirilebilir⁶⁹. *KUBAN*'ın haklı olarak işaret ettiği hususlar bugün KAÜİP'e uyumlu olarak hazırlanan sokak sağlıklaştırma proje ve uygulamaları⁷⁰ ile karşılanmaktadır. Uygulamada doğal sit dışındaki sit alanlarında da KANİP'ler 1/5000, KAÜİP'ler 1.1000 ölçekte hazırlanmaktadır.

KAİP'lerin alt ölçekli planların konusu olması nedeniyle, pratikteki sürecin teorikteki sürecin tam tersine işlediği, KANİP'in KAÜİP'e uygun olarak hazırlandığı, birlikte hazırlandıklarında KANİP'in esas olan KAÜİP'in bir nevi tamamlayıcısı niteliğinde olduğu

⁶³ Bkz. Dnş. 6. D., T. 16.4.2015, E. 2012/1191, K. 2015/2381, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, (E.T.: 27.03.2023).

⁶⁴ Doğal sitlerde kesin korunacak hassas alanlarda kesin inşaat yasağı vardır. Doğal sitin nitelikli doğal koruma alanı kategorisinde ise nisbi yapı yasağı olup bu alanlarda iskân amaçlı bina yapılamaz. Arkeolojik sitlerde ise I. ve II. derecelerde kesin inşaat yasağı vardır. Bkz. 113 sayılı Doğal Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı; 658 sayılı Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları.

⁶⁵ Bkz. Dnş. İDDK., T. 06.02.2014, E. 2010/3572, K. 2014/262, Danıştay Dergisi, 136, 2014, s. 154.

⁶⁶ Bu konuda bkz. "Boğaziçi Koruma Kararı", MİMARLIK, 139, 1975, s. 29; Çeçener, Koruma Amaçlı Plan s. 13; Kuban, s. 200.

⁶⁷ Bkz. Çeçener, Koruma Amaçlı Plan, s. 13

⁶⁸ Bkz. KTVKK.m.3/a-8; MPYY.m.4/1-ğ.

⁶⁹ Kuban, s. 140, 190, 191, 97.

⁷⁰ Bkz. KTVKK.m.3/a-15.

belirtilmektedir⁷¹. Plan hiyerarşisi gereği KANİP onaylanmadan KAUİP yapılamaz. MPYY.m.21/2 hükmü “nazım ve uygulama imar planları gerekli görülmesi halinde eş zamanlı olarak hazırlanabilir. Nazım imar planı kesinleşmeden uygulama imar planı onaylanamaz. Ancak, onay yetkisinin aynı idarede bulunması halinde nazım ve uygulama imar planları eş zamanlı olarak onaylanabilir” şeklindedir. KATTY.m.7/5’de ise, doğal sit alanlarında ve diğer sit türleri ile çakışan doğal sit alanlarında 1/5000 ölçekli KANİP ile 1/1000 ölçekli KAUİP’in eş zamanlı olarak hazırlanmasının esas olduğu, 1/5000 ölçekli KANİP’in yürürlüğe girmesiyle geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartlarının ayrıca karar almaya gerek kalmadan ortadan kalkacağı düzenlenmiştir. Kentsel, arkeolojik, kentsel arkeolojik ve tarihi sitlerde ise KANİP ve KAUİP’in eş zamanlı hazırlanma zorunluluğu yoktur.

Bizce, KANİP ve KAUİP arasındaki kademelenmede plan hiyerarşisi ilkesi geleneksel anlamıyla geçerlidir. Plan hiyerarşisi ilkesi gereğince KAUİP’in KANİP kararlarına uygun olması gerekir⁷². Plan kademelenmesinde, “uygulama bakımından” en net ve belirgin aşamayı oluşturan plan katmanı UİP’dir. UİP’ler adı üstünde uygulamayı biçimlendirdiği için, NİP ile konulan koruma, kullanma, kısıtlama, yasaklama ve yönlendirmeye ilişkin kararları detaylandırır⁷³. KAUİP’te ise özel plan niteliğinden dolayı özellikle kentsel sit alanları için detay kararlar üretme fonksiyonu daha da belirgindir. Böylece KAUİP’ler, 3194 sayılı İK uyarınca hazırlanan UİP’lere göre çok daha fazla araştırma, değerlendirmeye dayanmakta; uygulamaya yönelik oldukça ayrıntılı kararlar getirmektedir⁷⁴. Özel plan niteliğinden dolayı KANİP de geleneksel nazım imar planlarına göre ölçeğine göre daha fazla ayrıntıya sahip⁷⁵ olsa da KAUİP’te daha da detay kararlar alınması gerekliliği açıktır⁷⁶.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

KAİP’te yapılaşmaya ilişkin koşulları belirleyen planın birincil amacı olan koruma olgusu olduğundan, üst planlarla KAİP’e dayatma yapılması KAİP’in özel ve özgün plan niteliğine uymaz. KAİP’lerin üst planlardan girdi almaması, tersine üst planların girdisi olması gerekir. KAİP ile üst ölçekli planlar 1/100.000 ya da 1/50.000 ölçekli ÇDP ve 1/25.000 ölçekli NİP arasında plan hiyerarşisi yönünden *sui generis* bir durum vardır. KAİP’lerin özel kanun KTVKK uyarınca hazırlanan özel (amaçlı) bir plan oluşu, yapılmasının zorunlu oluşu, yapımının bir süreye bağlanması, hazırlık aşamasında sit alanının tarihi, kültürel ve doğal yapısına ilişkin yapılacak kapsamlı araştırmalar sonucu ayrıntılı plan kararları üretmesi nedenleriyle, imar planlamasında üst planlardan alt planlara doğru bir tündengelim mevcutken,

⁷¹ Gündüz, s. 136.

⁷² Bkz. Dnş. 6. D., T. 15.11.2021, E. 2018/1954, K. 2021/12462.

⁷³ Erkün, s. 27. UİP’lerde yapılaşma koşullarına ilişkin olarak; ayrık, bitişik, blok yapı nizamı ile Taban Alanı Kat Sayısı (TAKS), Kat Alanları Kat Sayısı (KAKS), emsal, bina yüksekliği, yapı yaklaşma mesafeleri belirlenir (MPYY.m.24/4).

⁷⁴ Benzer yönde bkz. Bilsel/Bilsel/Aksulu, s. 68. KAUİP’lerde mevcut tarihi yapıların, sokak dokularının korunması ve yenilenmesini sağlayacak kararlar alınır (MPYY.m.27/1-1).

⁷⁵ Bkz. Dnş. 6. D., T. 09.02.2021, E. 2018/4231, K. 2021/1522.

⁷⁶ “... alt ölçekli planların üst ölçekli planlarda belirlenen planlama ilkelerine, kararlarına uyumlu olması zorunludur. ... dava konusu koruma amaçlı imar planları incelendiğinde kentsel sit alanı ilan edilen planlamaya esas bölgenin bir bütün olarak ele alındığı, dokuya ve fiziksel duruma ilişkin analizlerin ve sentezlerin bütüncül bir şekilde yürütüldüğü, bu kararların alt ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planına aktarıldığında müdahale biçimlerine, planlama araçlarına ve mevcut durumlarına göre alanın daha hassas bir şekilde ele alındığı ...”. Bkz. Dnş. 6. D., T. 14.02.2018, E. 2017/5324, K. 2018/1302, <https://sehirplanlama.ibb.istanbul>, (E.T.: 19.11.2024).

koruma planlanmasında ise KAİP'lerden üst planlara varan bir tümevarım söz konusudur. Buna karşılık, doğal sit KAİP'lerinde ise plan hiyerarşisi ilkesinin uygulanışı ilkenin geleneksel anlamına yakındır.

KAİP ile üst ölçekli planlar arasındaki sui generis durum gereği, KAİP yapıp yürürlüğe girmişse ya da henüz KAİP yapılmamakla birlikte GDKEKŞ yürürlüğe girmişse, 1/25.000 ölçekli NİP bulunmadığı ya da bu üst planda değişiklik yapılacağı gerekçesiyle yapı yasağı getirilerek ruhsat başvurusunun reddedilmesi hukuka aykırıdır.

Bazı üst ölçekli plan örneklerinde KAİP'in özel ve ayrıntılı plan niteliğini yok sayan düzenlemeler bulunmaktadır. Bunlardan biri, sit alanları için üst ölçekli planlarda kullanım kararları geliştirilmesidir. Oysa mevzuat, koruma olgusu ve KAİP'in niteliği gereği sit alanlarında kullanım kararlarının KAİP'le belirlenmesi gerekir. Bir diğeri, üst ölçekli planda gösterilmiş olan ancak KAİP bulunmayan sitlerde ilgili mevzuat ve o üst ölçekli plan kararları çerçevesinde uygulama yapılacağı ile ilgilidir. GDKEKŞ'yi yok sayan böyle bir plan hükmü KTVKK.m.17'deki koruma planlaması hukuki rejimine aykırıdır. Bir diğeri ise, üst ölçekli mekânsal planlarda yerleşme alanı olarak gösterilen sit alanlarında yapılacak KAİP'lerde, nüfusun, sit alanının bulunduğu ilçe için bu üst planlarda kabul edilen nüfus dahilinde değerlendirilebileceğinin kabul edilmiş olmasıdır. Özel plan niteliği gereği KAİP'in bu kabullerle de bağlı olmaması gerekir. KAİP'te sit alanında nüfus ve yoğunluk kuşkusuz düşürülebilir. Üst planın nüfus ve yoğunluk açısından KAİP'i bağlayıcılığı, üst plandaki yapılaşma yoğunluğunun KAİP ile aşılamaması olarak anlaşılmalıdır. Yine de KAİP plan kararları üretilmesi sürecindeki kapsamlı bilimsel araştırma ve analizlere dayanan koruma odaklı önerilere göre yürürlükteki üst ölçekli planlarda değişiklik yapılması gerekliliğinin ortaya çıkabileceğini de kuramsal olarak kabul etmek gerekir.

Sit statüsüne de sahip milli park sınırlarında yapılacak KAİP'ler ile 1/25.000 Ölçekli Uzun Devreli Gelişme Planı arasında ise plan hiyerarşisi ilkesi tam olarak geçerlidir. KAİP'lerin gelişme planı hüküm ve kararlarına uygun hazırlanması gerektiğinden, KAİP'in yapılabilmesi için gelişme planının yapılmış olması gerekir.

KANİP ve KAUİP arasındaki kademelenmede de plan hiyerarşisi ilkesi geleneksel anlamıyla geçerlidir. KANİP onaylanmadan KAUİP yapılamaz. KAUİP'in KANİP kararlarına uygun olması gerekir.

KAYNAKÇA

- [1] Ahunbay, *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, 16. Baskı, Yem Yayın, İstanbul, 2022.
- [2] Akpınar, Figen, *İmar Planı, Koruma Amaçlı İmar Planı İkilemi ve Bütünleşmesine Yönelik Öneriler*, 2. Kentsel Koruma, Yenileme ve Uygulamalar Kolokiyumu, İstanbul, 1995.
- [3] Alsaç, Orhan, *Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu Üzerine*, MİMARLIK, 202, 1984.
- [4] Azrak, Ülkü, *Kentsel Alan Düzenleme Aracı Olarak Kamulaştırma, Şehircilik, Hukuk ve Yönetim İlişkileri*, Türkiye 12. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu, 16-18 Kasım 1988, Ankara, 1990.
- [5] Bilsel, Güven, Ayça Bilsel, *Günümüzde 'İmar Planı' Olgusu, Niteliği ve Türel Ayrımı*, Türkiye'de İmar Planlaması, Ankara, 1980.

- [6] Bilsel, A. Ayça, S. Güven Bilsel, Işık Aksulu, *Kentsel Koruma Planlamasında Projelendirme Sürecinde Sorunlar*, 2. Kentsel Koruma, Yenileme ve Uygulamalar Kolokyumu, İstanbul, 1995.
- [7] Çeçener, Besim Doğal ve Kültürel Çevre Koruma Örgütü, MİMARLIK, 152, 1977, (Koruma Örgütü),
- [8] Çeçener, Besim, Sit Geçiş Dönemi - Koruma Amaçlı Plan – Kısmi Plan Değişikliği Konusunda Yanlış Yorumlar, MİMARLIK, 316, 2004, (Koruma Amaçlı Plan).
- [9] Erkün, Safa, *Türk İmar Hukuku'nun Ana Çizgileri*, YEM Yayın, İstanbul, 1999.
- [10] Ersoy, Melih, İmar Planlarının Kademelenmesi ve Farklı Ölçeklerdeki Planlar Arasında İlişki, Mekansal Planlama ve Yargı Denetimi, Ankara, 2000.
- [11] Eruzun, Cengiz, Kütahya Kentsel Sit Planlaması, MİMARLIK, 228, 1988.
- [12] Gündüz, Umut, *Genel Olarak Kültürel Alanlardaki Planlama Çalışmaları*, Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku, Seçkin, Ankara, 2022
- [13] Kuban, Doğan, *Türkiye'de Kentsel Koruma*, 2. basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.
- [14] Levi, Eti Akyüz, Tarihi Çevre Korumacılığı ve Turizm, MİMARLIK, 286, 1999.
- [15] Madran, Emre, Ulusal Koruma Planlaması Semineri II Üzerine, MİMARLIK, 256, 1994.
- [16] Madran, Emre, Nimet Özgönül, *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*, Mimarlar Odası, Ankara, 2005.
- [17] Sancakdar, Oğuz, *Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku (Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım)*, Güncellenmiş 2. baskı, Seçkin, Ankara, 2012, (Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku).
- [18] Sancakdar, Oğuz, *İmar Hukuku Genel Esaslar*, SB.net Yayınları, İzmir, 2020, (İmar Hukuku).
- [19] Sönmez, Özdemir, Oya Akın, Sırma Ramazanoğulları, *Ülkemizde Koruma Olgusu ve Koruma Amaçlı İmar Planı Yaklaşımının Değerlendirilmesi*, Ulusal Koruma Planlaması Semineri II, İstanbul, 1994.
- [20] Orta, Elif, *İmar Hukukunda Plan Hiyerarşisi ve Planların Çatışması*, Legal, İstanbul, 2006.
- [21] Ünal, Yücel, *Türk Şehir Planlama Hukuku 2020*, Legal, İstanbul, 2020.
- [22] Yasin, Melikşah, Koruma Amaçlı İmar Planlarının Yapılış Süreci, e-akademi, 59, 2007.

KISALTMALAR CETVELİ

ÇDP	: Çevre Düzeni Planı
DNŞ	: Danıştay
GDKEKŞ	: Geçiş Dönemi Koruma Esasları ve Kullanma Şartları
İK	: İmar Kanunu
KAİP	: Koruma Amaçlı İmar Planı
KANİP	: Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı

- KAUİP** : Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı
- KATTY** : Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik
- KAYPDY** : Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik
- KTVKK** : Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
- KVKBK** : Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
- m** : Madde
- MPYY** : Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği
- NİP** : Nazım İmar Planı
- UİP** : Uygulama İmar Planı

TÜRKİYE'DE UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARININ RASYONEL BEKLENTİLER TEORİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Hakkı M. AY

Selçuk Üniversitesi

hma@selcuk.edu.tr- ORCID: 0000-0001-9033-8248

Öğr. Gör Nihal GÜNEŞ AY

Selçuk Üniversitesi

nihalay@selcuk.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-9788-7872

ÖZET

Ülkelerin en önemli ve en büyük gelir kaynağı vergilerdir. Vergilendirme yetkisi devletlerin anayasadan kaynaklanan yasal bir alanıdır. Her ne kadar vatandaş ile devlet arasında bir alacak-borç ilişkisi doğursa da aslında vergilerin psikolojik yönü genelde göz ardı edilmektedir. Vergi ahlakı kadar ahlaki vergi kavramı da mükellef uyumu ve vergi hasılatı açısından oldukça önemlidir. Türkiye'nin vergi yapısı tüketim vergilerinin ağırlığını taşıyan dolaylı vergilerden oluşmaktadır. Dolaylı vergiler kişilerin şahsi ve ailevi durumlarını dikkate almazlar. O nedenle. Türkiye'deki vergiler ile ilgili vatandaşlardan gelen eleştirilerin başında vergilerin acımasız ve gayri ahlaki olması gelmektedir. Ekonomi ve maliye politikasının yapıcılar, kamusal hizmetler, yatırımlar ve borçlar ile bu giderlerin finansman tarafı ile ilgilenirler. Oysa yürürlükteki vergilerin veya uygulamaya konacak yeni vergilerin, vergilendirmenin pasif süjesi olan vergi yükümlüsü üzerindeki etkileri ve tutunacakları tavır ve davranışları dikkate almazlar. Bu çalışmada Türkiye'de vergi politikalarının etkinliğinin mükellef psikolojisi ve davranışına yansımaları anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Antropozen Çağ, küresel kamusal mal, çevre, insan davranışı

1. GİRİŞ

Entelektüel disiplinler arasında en eski ve en etkili olanlardan birisi olan ekonomi, varolan kıt kaynakların, insanın sınırsız gereksinimleri nasıl karşılayacağı sorusu ile ilgili bir bilim dalıdır. Arz, talep, enflasyon, devalüasyon, dış ticaret gibi mikro ve makro konuları içinde barındırır. Her toplum, vatandaşlarının refahı için mal ve hizmet sağlamak zorundadır. Ekonomi, bu mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımında yer alan tüm faaliyetlerden oluşur (Nelson, 2009: 2). Ancak kimi bilim insanları ekonominin yalnızca rakam ve grafiklerden ibaret olmadığını, insan davranış ve psikolojisinin de politika yapıcılar tarafından önemsenmesi gerektiğini vurgularlar.

Ekonomi konusu çok geniş bir alandır. Fiziksel dünyanın incelenmesi nasıl fizik ve kimya gibi alanlara ayrılıyorsa, ekonomi de benzer şekilde birbiriyle yakından ilişkili konulardan oluşan alanlara ayrılır. Aristoteles'ten Einstein'a kadar neredeyse tüm büyük düşünürler bu alanda çalışmış ve Adam Smith, Thomas Malthus, David Ricardo, John Maynard Keynes ve Milton Friedman gibi büyük ekonomistler tarihin en etkili kişileri arasında yer almıştır. Ekonomik

paradigma, insan faaliyetlerinin hemen her alanıyla ilgili düşüncelerine nüfuz etmektedir. Siyaset ve sosyal davranış hakkındaki düşünceler büyük ölçüde ekonomiden gelen teşvikler, ticaret ve maksimizasyon hakkındaki fikirlere dayanmaktadır (Nelson, 2009: 2, 9).

Psikoloji, çeşitli alanlardaki görünüşte farklı olguları açıklama yeteneklerinden dolayı güvenilirlik kazanan bütünleştirici kavramlar ve orta düzey genellemeler sunar (Kahneman, 2003: 1450). Psikolojik fikirler, birçok etkili klasik öncesi ve klasik yazarın eserlerinde görülebileceği gibi, ekonomik düşüncenin oluşumunda her zaman rol oynamıştır. Yirminci yüzyılın başlarına kadar, psikoloji alanındaki fikirlerin ekonomik teorilere dahil edilmesine yönelik metodolojik bir itiraz neredeyse hiç yoktur. Ana akım iktisatta Paretian dönüş olarak da bilinen temel bir değişim meydana gelmiştir. Esas olarak Vilfredo Pareto tarafından başlatılan ve 20. yüzyılın ilk on yıllarında seçim teorilerinin ortaya çıkmasıyla tamamlanan bu kavramsal değişim, tüm psikolojik kavramları iktisat teorisinden çıkarmaya çalışmıştır. Ancak son otuz yılda, öznel refah araştırmalarının ve özellikle de yeni davranışsal iktisadın artan cazibesi, konuyu yeniden gündeme getirmiştir. İki disiplin arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek ve son dönemdeki tartışmalara katkıda bulunabilmek için, iktisadi düşünce tarihinde yer alan ilgili görüşlerin incelenmesi gerekmektedir.

Ekonomi ve psikoloji arasındaki ilişki konusu uzun ve oldukça karmaşık bir geçmişe sahiptir. Psikoloji, muhtemelen ekonomiye en yakın komşu alan olarak kabul edilir. Psikolojik fikirler, klasik iktisat okulundan önce de iktisadi düşüncenin oluşumunda rol oynamıştır. Psikolojik unsurların ve gözlemlerin varlığı, başlıca klasik iktisatçıların çalışmalarında daha da belirgin hale gelmiştir. Aynı eğilim, marjinalist okulun ortaya çıkışı ve bireysel ekonomik davranışların incelenmesine doğru kayışla da gözlemlenebilir. Marjinalistler psikolojik fikirlere ve özellikle de psikolojik hedonizm teorisine daha fazla önem veriyorlardı (Wärneryd, 1994: 32).

İktisadın diğer sosyal bilimlerden ve özellikle de psikolojiden izole edilmesine yönelik sürekli eleştiriler olmasına rağmen, ortodoks iktisadın hakimiyeti Paretian dönüşün metodolojik olarak gerekçelendirilmesini ve hüküm sürmesini sağlamıştır (Lewin, 1996: 1294-95). Ancak son otuz yılda, öznel refah araştırmalarının ve özellikle de yeni davranışsal iktisadın artan cazibesi konuyu yeniden gündeme getirmiştir. ekonomik politika, bireylerin arzuladıkları mutluluk seviyesine ulaşmalarını sağlayan temel kurumları oluşturmaya yardımcı olmalıdır. (Frey, 2008: 178). Ekonomi ve psikoloji arasındaki ilişki ve bu ilişkinin metodolojik boyutu günümüzde giderek daha fazla ilgi çekmektedir (Bruni and Sugden, 2007: 146). Yeni davranışsal iktisadın ve psikolojik kavramları yoğun bir şekilde kullanan mutluluk iktisadının yükselişi, iktisat ve psikoloji ilişkisine dair tartışmaların son dönemde yeniden canlanmasının temel nedenidir. Psikolojik varsayımların ve bulguların rolüne ilişkin mevcut tartışma, önemli metodolojik ve teorik çıkarımlara sahiptir. Bu ikisi arasındaki ilişkinin iktisadi düşünce tarihinde sürekli bir varlığa sahip olması nedeniyle konunun güçlü bir tarihsel bağı da vardır (Drakopoulos and Katselidis, 2017: 22).

Ekonomi ve psikoloji arasındaki ilişkinin varlığı konusunda tartışmalar yaşansa da; bugün itibarıyla insan psikolojisi göz ardı edilerek ekonomi politikalarının uygulanma ve hedefe ulaşma şansı oldukça düşüktür. (Camerer, Loewenstein and Prelec, 2004). Psikolojik kavramları yoğun bir şekilde kullanan mutluluk araştırmalarının artan cazibesi, psikolojiyle

açık bir şekilde etkileşime girmeye yönelik ana akım direnişe karşı meydan okuyan bir eğilimi temsil etmektedir (ayrıca bkz. Frey, 2008). Kısacası, yeni davranışsal iktisat ve mutluluk iktisadı, iktisat ve psikoloji arasındaki etkileşimin mevcut canlanmasının ana tezahürlerini temsil etmektedir.

Ekonominin bir dalı olan davranışsal ekonomi tüketici, üretici, yatırımcı, tasarrufçu olan insanların tutum ve davranışlarını etkileyen psikolojik faktörleri ve bu süreçte yaşananları analiz ve gözlemler yapmaktadır. Dolayısıyla ekonominin bu alanında insanın psikolojik yönü de analiz içine alınır. Psikolojik süreçlerin tutum, davranış ve kararları doğrudan nasıl etkilediğini ölçmek olanaksız olduğu için amprik yöntemler kullanılmaktadır (Akın ve Urhan: 2009).

Duyusal zevklerin bu şekilde ölçülebileceğini ve faydacıların savunduğu gibi, tüm zevklerin ölçülebilir olduğunu göstermiştir (Edgeworth, 1881: 60). Ekonomik psikoloji, ekonomi ve psikoloji disiplinleri arasında köprüler kurar. İnsan davranışı üzerine ortak araştırma odaklarına dayanarak, hem ekonomistler hem de psikologlar erken dönemlerde birbirlerinin alanlarına ilgi göstermişlerdir. Bununla birlikte, her iki disiplin de kendi 'dillerini', özel araştırma paradigmalarını ve metodolojik araç kutularını geliştirmiş, dolayısıyla benzer konularda ayrı araştırmalar yürütmüştür. Geçtiğimiz on yıllarda ekonomi psikolojisi, özellikle Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin araştırmalarının 2002 yılında Nobel Ödül Komitesi tarafından tanınmasıyla önemli bir ivme kazanmıştır. En geç o zamandan bu yana, ekonomik psikoloji ve davranışsal ekonomi alanındaki araştırmalar önemli ölçüde artmıştır. Hem bilimsel tartışmalarda hem de uygulamalı alanlarda görünürlük ve önem kazanmıştır. Özellikle ekonomi psikolojisi, insan davranışlarını düzenleyen kurumlarda, uygulamalı ekonomide, hukukta ve siyasette kabul görmüştür. Dolayısıyla politika uygulayıcıları tüketici kararları, yatırım kararları veya vergi ödeme kararlarında içgörülerden faydalanabilirler (Kirchler & Hoelzl, 2018: xv, xvii).

Vergi bir taraftan devletin bir alacağı iken, diğer taraftan mükellef açısından da bir borç ve fedakârlıktır. Mükellef psikoloji kavramı ile vatandaşların vergi borçlarını zamanında ve eksiksiz olarak ödemeleri anlaşılır. Mükellef psikolojisini etkileyen birçok faktör vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Demografik faktörler, yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum, meslek kolu, gelir seviyesi, bölgesel farklılıklar (Şahin, 2016: 53-55; Taşkın, 2010), ahlaki vergi (Ay, 2015), vergi affı, vergi yapısı, cezasızlık. Ekonomik istirsizliğin hakim olduğu serbest bir piyasada birey ve firmaların bilgi alma sınırları oldukça geniştir. Finansal okur-yazarlığın giderek yaygınlaşması ile birlikte verginin pasif süjesi konumunda bulunan vergi yükümlüleri, ileri tarihte izlenebilecek ekonomi politikalarını sezinleyebilirler. Politika yapıcılarını yeni bir vergi koymayı veya mevcut vergi oran ve tutarlarında bir artışa gitmeyi planlarken, pasif süje olan birey ve firmalar, bu politikalar uygulamaya geçmeden evvel gerekli önlemleri alabilmektedirler. Dolayısıyla izlenecek vergi politikasından beklenen sonuç gerçekleşemeyecektir. Bu çalışmada önce Rasyonel Beklentiler Teorisi (RBT) anlatılacaktır. Daha sonra Türk Vergi Sisteminin kronik sorunlarına değinilecektir. Son olarak vergi politikalarının etkinliği tartışılacaktır.

2. RASYONEL BEKLENTİLER TEORİSİ

2.1. Kavram

Beklentiler çoğunlukla sonucu belli olmayan durumlar ile ilgili tutum, eğilim ve psikolojik zihin durumları anlamına gelir (Pesaran, 1087: 15). Beklenti ile ilgili kararlarda mevcut bilgi ve kullanılan modele bağlıdır (Frish, 1984: 22). 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ekonomi alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Önce matematik ve ekonometrik tekniklere dayalı modeller geliştirilmeye başlanmış (Eren ve Bildirici, 1997: 65), hemen ardından rasyonel beklentilerin insan davranışlarında etkili olduğu hakkında yazın gelişmiştir. İnsanların beklentilerinin ekonomik davranışları üzerinde çok önemli bir rol oynadığını J. F. Muth ortaya atmıştır. Muth'a göre ekonomik aktörlerin beklentileri, mevcut bilgiler ışığında geleceği en iyi şekilde tahmin etmektir (Muth, 1961: 316).

John Muth 1959'da Economic Society tarafından düzenlenen konferansa katılmıştır. Burada insanların ekonomide oluşan dalgalanmaların nedenini beklentilerin doğru tahmin edilememesinden kaynaklandığını savunmuştur. Muth, ekonomik yaşamda var olan tüketici, üretici, yatırımcı, tasarrufçu olan aktörlerin gelecek hakkında beklentileri oluşurken, ilgili tüm faktörler konusunda kamuya açık bütün bilgilere sahip olduklarını ve ayrıca bu bilgileri de eksiksiz olarak kullandıklarını belirtmiştir. Bu çalışması ekonomi yazınına Rasyonel Beklentiler Teorisi (RBT) olarak kaydolmuştur. RBT'ne göre ekonomik aktörlerin kamuya açık bilgi sayesinde tavır ve tutum sergiledikleri ve bununda nedenini israf edilmemesi gereken bir bilgi kıtlığının var olmasıdır (Muth, 1961: 315-316). Ekonomik aktörler sistematik bir hata yapmaktan kaçınırlar ve bu durum RBT'nin çıkış noktası olarak kabul edilir (Begg, 1982: 27; Scarth, 1988: 329; Dornbusch, vd., 2007: 367).

RBT, karar birimleri olan birey ve firmaların (Poole, 1976: 463), piyasa hakkında tüm bilgilere önceden sahip oldukları için sistematik bir hata yapmadıkları, hatta hata yapmış olsalar da bunu tekrarlamayarak derhal rasyonel davranış sergiledikleri ve böylelikle enflasyonist ortamdan kurtarabilecek kuramsal bir yaklaşımdır (Akdiş, 1992: 62). Teoriye göre beklentiler rastgele oluşmaz, ekonomik teorideki tahminlere dayanır. Modelin yapısı ile politika yapıcılarının uygulamaları, tam koşullu beklentiler ve modelde yer alan değişkenler arasında fonksiyonel bir ilişkiye işaret etmektedir (Maddock and Carter, 1982: 39-41).

Muth'un yaklaşımı ilk olarak mal ve sermaye piyasalarındaki hisse senetleri fiyatlarına ilişkin bekleyişlerde uygulanmıştır. Teori makro modeldeki ücret ve fiyat denklemleri dışındaki denklemler üzerinde etkilere sahiptir, çünkü miktar ayarlamaları fiyat katılığı tarafından işaret edilmektedir (Poole, 1976: 491). Teori makroekonomik göstergelerde, ekonomik modeller olmadan, gerçekliği aşırı basitleştirmeden kullanılabilir gerçekçi ve makul bir varsayımdır. Ancak RBT fikri makroekonomik politika sorunlarına uygulanıncaya kadar dikkate alınmamıştır (Peterson, 1991: 177-178).

RBT 1970'lerde R. Lucas, R. Barro, N. Wallace ve T. Sargent gibi ekonomistler tarafından kullanılmıştır. Rasyonel beklentiler teorisi, insanların ekonomik kararlar alırken ellerindeki tüm bilgileri kullanacakları gibi basit bir önermeye dayanmaktadır (Sargent, 1981: 9). Fakat bu teorinin makroekonomi ve ekonometri alanına uygulanması teknik açıdan zordur. Teori, ekonomideki pratik sorunlarla daha az resmi ve ekonometrik olmayan bir şekilde ilgilenmiş,

rasyonel beklentilerin bir dizi tarihsel ve güncel olayı nasıl tatmin edici bir şekilde yorumlayabileceğini göstermiştir (Sargent & Wallace, 1976: 168). Ekonomistler bir ekonominin ulusal parasının değerinin fiilen düştüğü ya da düşme tehdidi altında olduğu dönemlere odaklanmıştır.

Ekonomi yazınında 18. yüzyıldan itibaren insan homo economicus olarak nitelendirilmektedir (Demirel ve Artan, 2016:4). Homo economicus kişinin edindiği bilgilere göre mantık çerçevesinde ekonomik faaliyetlerinde en karlı tutum ve davranışı göstermesi, akılcı davranmasıdır. Nitekim bireyin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi, ekonominin temel varsayımlarından biridir. Hatta bireysel seçimlerde kişisel çıkardan ayrıla davranışlar, irrasyonel olarak değerlendirilir (Berg, 1995: 122). Rasyonellik her ne kadar sınırı olmayan yetenek ve bilgi sahibi bireyin, duygularından ve çevresinden arındırılmış bir varsayım olsa da; Neo-Klasik ekonomi okulu, bireyin çevresinden ve duygularından etkilenebileceğini ifade etmektedir (Kamber, 2018: 171). Hatta grup ortamlarında kişisel çıkara dayalı davranışların herkesin durumunu kötüleştirdiği durumlar da mevcuttur. Bu paradoks, çok kısıtlayıcı olmayan davranış tarzlarının dikkate alınmasına yol açmıştır (Berg, 1995: 123).

RBT'ne göre karar birimleri ekonomi politikalarına uyum göstermez, bilakis rasyonel bir bekleyiş içine girerler. İzlenecek ekonomi politikalarına karşı aktif bir davranış sergiler ve politikaları etkisiz hale getirirler. Çünkü karar birimleri piyasa hakkında tüm bilgilere sahip oldukları için politika yapımcılarının tüm aksiyonlarını hesap ederler (Erdem, 1994: 24).

RBT Ortodoks politikaları tercih eder. Bu bağlamda enflasyona karşı para arzının azaltılması, yüksek faiz oranları, piyasaya güveni, kamunun giderlerini kısıtlamasını ve vergilerin oran ve tutar itibarıyla artırılmasını önerirler (Akçay, 1992: 50).

2.2. Literatür

Ekonomi alanında matematik ve ekonometrinin kullanılmaya başlanması ile birlikte farklı bilim dalları ile ilişkiler ve modellemeler gelişmiştir. Ekonominin insan davranış ve psikolojisi ile yakın ilişkisini anlatan RBT, son yıllarda dünyada ve Türkiye'de birçok ampirik çalışmanın konusuna girmiştir.

Akçay (1992), makroekonomideki rasyonel beklentiler üzerine literatürü gözden geçirmiş ve temel bulgularını Türkiye ekonomisi verilerinden edinmiştir. Çalışmaya göre Türkiye'de bireyler enflasyon beklentisi konusunda oldukça rasyonel davranmaktadırlar. Yüksek faiz oranı uygulaması, enflasyon oranını düşürme noktasında başarılı olamamıştır. Bireyler yüksek faiz oranlarını dikkate almamışlar, taleplerini azaltmamışlar ve talep baskısı sonucu enflasyon da düşmemiştir. Bu durum RBT kullanılarak açıklanabilir. Geçmişe ait bilgileri kullanabilen ve geleceği öngörebilen bireyler, faiz artışlarının yatırım ve çıktı düzeyini düşüreceğini öngörmüşlerdir. Üretici ve satıcılar yüksek faiz oranları karşısında kar oranlarını arttıracaklardır. Tasarruf sahibi bireyler önce birikimlerini mevduata yatıracaklar ve fiyat artışlarına tepki göstermeyeceklerdir. Fakat bir müddet sonra faiz getirisinin, mal ve hizmetlerdeki fiyat artışlarından geride kaldığını görünce, onlar da tüketimlerini arttırmaya yöneleceklerdir. Dolayısıyla toplam talep artışı gerçekleşecektir.

Dhami ve al-Nowaihi (2006) kümülatif beklenti teorisini kullanarak vergi kaçırma analiz etmişlerdir. Beklenti teorisi altında, kalibrasyon sonuçlarının düşük denetim olasılıklarına ve ceza oranlarına rağmen ampirik olarak makul vergi kaçırma büyüklüklerini öngörmüştür. Bu nedenle, RBT'nin yalnızca vergi kaçırma tatmin edici bir açıklama sağlamaya kalmayıp, aynı zamanda vergi kaçırma olgusunun beklenti teorisinin bağımsız bir doğrulamasını sağladığını da savunmaktadır.

Austin vd. (2021), mükelleflerin vergiye uyum göstermeleri noktasında kararlarını ahlaki olarak alıp almadığını, RBT kapsamında araştırmışlardır. Beklenti teorisi genellikle bireylerin riskli vergi kararlarını tahmin etmek için kullanılır. Yazarlara göre vergi uyumsuzluğu hem risk içerir hem de ahlaki değildir. Çalışma, beklenti teorisinin teorik altyapısına destek sağlaması ve daha genel olarak risk altında karar vermeyi araştıran araştırmalara katkıda bulunması açısından önemlidir. Yazarlara göre, riskli kararın ahlaki bir bileşeni olduğunda beklenti teorisinin teorik mekanizması, bireylerin davranışlarını açıklamak için yetersiz kalmaktadır.

Bernasconi ve Zanardi (2004) beklenti teorisini, mükellefin denetlendiği zaman bile kazançlar alanında olduğu ve denetlenmese bile kayıplar alanında olduğu genel bir referans noktası ile kullanmıştır. Vergi oranları ile kaçırılan gelir arasındaki negatif ilişki de dahil olmak üzere standart beklenen fayda teorisinin bazı tartışmalı çıkarımlarının sezgi ve ampirik kanıtlarla daha tutarlı bir yönde düzeltilebileceğini göstermektedir. Bulgulara göre bireylerin kazanç noktasında riskten kaçındığını, kayıp noktasında ise risk peşinde koştuğudur.

Çelik ve Sağbaş (2023) mükelleflerin vergiye uyumu konusunda RBT savlarından kayıptan kaçınmanın etkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Çalışmaya göre RBT varsayımları mükelleflerin vergiye uyumunda etkili olmaktadır ve kayıptan kaçınma oranı yüksek olan bireyler, düşük olanlara göre daha az vergi ödemek istemektedirler. Çalışma bulgularına dayanarak vergi uyumu araştırmalarında RBT'nin başkaca savlarından da faydalanılması tavsiye edilmektedir.

Alm, Jackson ve McKee (1992) kamu otoritesi tarafından çıkarılan vergi aflarının mükelleflerin vergiye uyumu konusunda negatif etkisi olduğu bulgusunu ortaya çıkarmışlardır. Vergi sistemleri ve vergilendirmenin bir bütün olarak araştırmacıları, vergi mükelleflerinin uyumsuz davranışlarını etkileyen faktörler konusunda bir ikilem içindedir. Çalışma Gana'da vergi kaçakçılığı üzerinde olumsuz etkisi olan faktörleri araştırmıştır. Bu tür faktörleri ortaya çıkarırken, bu araştırma çoklu regresyon teknikleri ve faktör analizi kullanmıştır. Analizden elde edilen ampirik sonuçlar, vergi kaçakçılığına önemli etkisi olan başlıca faktörlerin vergilendirme ve mali faktörler, demografik faktörler, idari faktörler ve ekonomik faktörler olduğunu ortaya koymuştur.

Vogel (1974) çalışmasında mükelleflerin vergi psikolojisi ve bilinci ile kamunun uygulamaya koyduğu vergi politikaları arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Allingham ve Sandmo (1972) vergi kaçırma konulu çalışmalarında, vergi denetimlerinin yetersizliği, suçların tespit edilmediği ve kanuni cezaların uygulanmadığı ve zayıf kaldığı bir durumda, vergiye karşı işlenen suçların da artacağını ortaya koymaktadırlar. Homo economicus

vergi suçunun tespitinin düşük olma olasılığı durumunda bireysel çıkarım yüksek olacağı rasyonelitesi düzleminde vergileri ödememeyi tercih edecektir.

Barro ve Rush (1980), Lucas-Sargent-Wallace hipotezlerini para arzı ve makroekonomik performans arasındaki ilişkiler hakkında işler hale getirmeye ve test etmeye çalışmışlardır. Para arzı büyümesini beklenen ve beklenmeyen bileşenlere ayırmak için denklemler belirlemiştir. Faiz oranının tepki fonksiyonuna nasıl girmesi gerektiğinden teorik olarak emin olmadıkları için konunun daha fazla ampirik araştırmaya değer olduğunu düşünmüşlerdir. Artan kamu harcamalarının çıktığı artırabileceğini ortaya koymuşlardır.

3. BEKLENTİLER VE POLİTİKALAR

Rasyonel beklentilere göre, bireyler homo economicus oldukları için kamu otoritesi tarafından uygulanan politikalar karşısında olağanüstü aktif bir tutum içindedirler. Uygulanacak olan ekonomi politikalarının etkilerini mikro ve makro açılardan değerlendirmeye tabi tutarlar. Bu politikalardan gelebilecek zararları minimize etmek için tüm bilgi ve deneyimleri değerlendirirler. Böylece ekonomik aktörler uygulanacak ekonomi politikalarını tamamen etkisiz hale getirebilirler.

Merkez bankası toplam talebi canlandırmak ve üretim seviyesini arttırmak için para miktarını arttırmış olsun. Politikanın sonuçlarını öngörebilen işçi ve işverenler, enflasyonun artacağını tahmin ederler. İşçiler enflasyon nedeniyle fiyat artışlarından zarar görmemek için ücret artışında bulunurlar. İşverenler de ürettikleri malların ve de karları artacağı için ücret artış taleplerine olumlu yanıt verirler. Ancak fiyatlar genel düzeyinin artmasına rağmen üretim ve istihdam aynı kalmıştır. Tasarruf sahipleri başlangıçta yüksek faiz getirisine yönelmişler ve fiyat yükselişlerini dikkate almamışlardır. Fakat daha sonra tasarrufun faiz getirisi, fiyat artışlarının altında kaldığı için, paradan tüketim mallarına doğru kaçış başlamıştır (Ay, Karaçor: 2003: 140). Sonuç itibarıyla beklentiler rasyonel olduğu için kamu otoritesi doğal işsizlik oranında bir değişiklik yapamamış olmaktadır. Bu duruma politika etkisizliği (Staten & Umbeck, 2014) denir. Politikaların istenilen sonuca ulaşabilmesi için öngörülme politikalar geliştirilmelidir (Sheffrin, 1983: 545; Barro, 1977). Örneğin: hükümetin ekonomik aktörleri yanıltması, bilgiyi saklaması/paylaşmaması ve halkın parasal değişimleri reel değişimler olarak algılatmasıdır (Maddock and Carter, : 43). Kamunun ekonomiye yaptığı müdahaleler, RBT'ne ait rasyonellik öngörülerini de sınırlamaktadır. Kamu otoritesi özel sektörün ulaşamayacağı bilgileri haizdir. Bu bilgiler kamu tarafından eksik, yanlış veya yönlendirilmiş bir şekilde sunulabilir. Geçici de olsa bu müdahalelerin reel ekonomide etkisi olacaktır. Devleti yöneten siyasi kadrolar siyasal maliyetin üzerinde siyasal bir getiri olduğuna inandıkları politikaları uygulamaktan çekinmezler (Erdoğan, 51). Politika yapıcılarını belirleyen politikaların sürdürüleceğine ilişkin verdiği taahhüde uyması durumunda ekonomik aktörler ile arasında güvenilirliği sağlamış olacaktır. Aksi halde güvenilirliğin zedelenmesi durumunda toplumun refah düzeyi olumsuz etkilenecektir (Kaya ve Oktar, 2019: 347).

Rasyonel davranan bir kişi, kamunun uygulayacağı mali politikayı sezinlediği zaman tutum ve davranışlarını derhal değiştirmekte ve böylece politikanın etkinliği azalmakta hatta bazen yok olmaktadır. Kamunun genişletici mali politika izlemesi durumunda rasyonel kişiler tüketim

artışına gitmeyecektir. Zira izlenen genişletici politika ilerleyen zamanda ya mevcut vergilerin artışı veya yeni bir verginin ihdası ile finanse edilecektir. Bu öngörüler etrafında bireyler gelecek vergi artışlarını finanse etmek amacıyla cari dönemdeki tasarruflarını arttıracaktır. RBT'ne göre genişletici bir mali politikanın izlenmesi, kamunun hedeflerine ulaşmasını sağlamaz, çıktılarını olumlu yönde etkilemez, başka bir deyişle politika etkinliğine ulaşamamıştır (Briotti, 2005:10; Hemming, Kell and Mahfouz, 2002:6).

Beklentiler rasyonel olduğunda maliye politikasının etkisi süresine bağlıdır. Geçici bir mali daralma, uzun vadeli bir etkisi olmadığı için beklentileri etkilemeyecektir. Bununla birlikte, uzun süreli bir önlemin etkisi farklıdır. Özel sektör, hükümetin daha düşük bir borç hizmetiyle karşı karşıya kalacağı için gelecekte bütçe konsolidasyonunun daha az vergi anlamına geldiğini fark ediyor. Tüketimin kalıcı gelire bağlı olduğunu ve yatırım talebinin ileriye dönük olduğunu varsayarsak, tüketim ve yatırım konsolidasyon öncesi duruşa göre artacak ve mali daralmayı telafi edecektir. Bununla birlikte, bu Ricard etkisinin, konsolidasyon öncesi mali durumun, gelecekte kamu borcuna hizmet etmek için daha yüksek vergiler gerektirmesi anlamında sürdürülebilir olmadığı algılandığında uygulanması daha olasıdır. Geçici bir devlet harcamalarının etkileri, nasıl finanse edildiğine bağlıdır. Gelecekteki devlet harcamalarında bir azalma ile finanse edilirse, kalıcı gelir değiştirilmez. Bununla birlikte, gelecekteki daha yüksek vergilerle finanse edilen harcamalardaki geçici bir artış, harcama çarpanının negatife dönebilmesi için kalıcı gelir ve tüketimi düşürür (Capet, 2004: 7). RBT'de Keynesyen mali politika tavsiyeleri geçersiz kabul edilmekte ve devrevi/konjonktürel dalgalanmaları gidermek veya hafifletmek için izlenen talep yönlü mali politikaların etkisiz olduğu kabul edilmektedir.

Klasikler en iyi devlet, en az yöneten devlettir felsefesini benimsemektedirler. Onlar devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahalesini oldukça sınırlı tutmuşlardır. Yeni Klasikler üretim ve istihdam artışı için uygulanan politikaların kendiliğinden çökeceğini ifade ederler. Onlara göre ekonomik aktörler, hükümetin politikalarını tahmin ederler. Politikaların etkilerini zaman geçirmeden dengelerler ve gelir seviyelerini korurlar. Dolayısıyla Yeni Klasikler'e göre hükümet tarafından izlenecek ve uygulanacak ekonomi politikaları, rasyonel davranan bireyler karşısında üretim, tüketim, yatırım, tasarruf gibi davranışları değiştirme konusunda etkili değildir (Slavin, 348). Keynesyenler devletin özellikle maliye politikasıyla her alanda etkin rol almasından yanadırlar. Durgunluk dönemlerinde devlet bütçe açığı verir, enflasyonist dönemde ise bütçe fazlası verir ve böylece maliye politikası etkin olarak kullanılır. RBT Keynesyenler'e itiraz ederek, bu politikaların yalnızca yüksek enflasyon dönemlerinde değil, kısa dönemde de etkisiz olacağını ileri sürerler. Bütçe açıklarının rağmına artan kamu harcamaları, RBT'ye göre faiz oranı artışı ve yatırım harcamaları düşüklüğüne neden olacaktır (Parasız, 1998: 262). Bu durumda talep artışı ve tüketim fonksiyonunun sağa kayması (artışı) olsa da, pahalı hale gelen yatırımlar azalacak (Kamerschen vd., 1989: 160) ve yatırım fonksiyonu sola kayacaktır (azalacak). Klasikler ile Monetaristler için geçerli olan dışlama etkisi (crowding-out) RBT için de geçerli olacaktır. Böylece izlenecek maliye politikalar, istihdam ve üretim artışları yerine üretim düşüklüğüne neden olacaktır.

Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler belirsizliğin kaynaklarındadır. Birbiriyle eklenti halinde küçük teknolojik gelişmeler, belirsizliğe yol açmaz. Ancak üretim, yatırım, lojistik gibi

konularda büyük yatırım gerektiren teknolojiler, bu yeni durum ve süreçlere adaptasyon sağlanıncaya kadar belirsizlik sürecektir. Ekonomik yapıda meydana gelen yeni faktör veya değişkenler, geleceği tahmin etme ve tavır alabilme noktasında belli bir zaman gerektireceği için belirsiz bir ortam oluşacaktır (Atılgan, 1997: 105). Bu tür büyük değişimleri beraberinde getiren teknolojik değişim ve gelişimlerde verilebilecek rasyonel karar, temkinli olmak ve riskten kaçınmaktır.

3. TÜRKİYE’DE İZLENEN MALİ POLİTİKALAR VE ETKİNLİĞİ

Çağdaş devletlerde vergilerin mali ve mali olmayan fonksiyonları vardır. Kamu hizmetlerinin finansman ihtiyacını karşılamak vergilerin mali fonksiyonudur. Bazı ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmak için kullanılması vergilerin mali olmayan fonksiyonudur. Kamunun yaptığı harcamaların maliyetini gelir grupları arasında adil dağıtmak, gelir dağılımında yatay ve dikey eşitliği sağlamak, ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirmek (Akdoğan, 1999: 118-119), toplumun huzuru, sağlığı ve esenliğine zarar veren maddelerin tüketimini azaltmak, küresel sorunlarla mücadele etmek gibi mali olmayan fonksiyonlar, giderek önemli bir konuma gelmiştir. Kamu, ekonomik ve sosyal gerekçelerle gelişmesini arzuladığı sektör, meslek veya bölgelere özgü vergisel teşvik, istisna, muafiyet veya indirim uygulayabilir.

Vergilerin birey ve firmalar üzerinde bir yük olması dolayısıyla vergiden kaçınma, vergi kaçırma, vergi grevi, vergi arbitrajı, vergi yansıması (De Mooij and Keen, 2015: 68), verginin sermayeleşmesi ve verginin dönüştürülmesi gibi tepkilere neden olabilmektedir. Gelişmekte olan bir ekonomiye sahip Türkiye’de vergi konusu ile ilgili öteden beri yapısal sorunlar süregelmektedir. Vergi ödememek veya daha az ödemek için mükellefler yasal ve yasal olmayan yukarıda da bir kısmı zikredilen çeşitli yollara başvurmaktadırlar.

Türkiye ekonomisi özellikle son 50 yıldan beri ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, ekonomik kriz, büyüme ve tekrar istikrarsızlık kısır döngüsü süregelmektedir. Ayrıca kamu bütçe açık ve savurganlığı, yüksek enflasyon, enerji gibi üretim faktörlerinde dışa bağımlılık, işsizlik, arz-talep dengesizliği yanında siyasi istikrarsızlığın varlığı ekonomik istikrarsızlığa destek olmaktadır. Özellikle siyasi istikrarsızlık izlenecek ekonomi politikalarını etkisizleştirmektedir.

Türkiye’nin vergi yapısı ve vergi sistemi ile ilgili öteden beri süregelen sorunlar bulunmaktadır. Vergi hasılatı içinde adaletsiz olan dolaylı vergilerin ağırlığı hâkimdir. Hükümetler, tahsili daha kolay ve enflasyona duyarlı bu vergileri tercih etmektedirler. Ayrıca mali anestezi yoluyla mükellef psikolojisine de uygun düşmektedir. Ancak mükellef açısından mali gücü dikkate almadığı gerekçesiyle ahlaki görülmemektedir. Periyodik aralıklara çıkarılan vergi afları, hem dürüst mükelleflerin moral değerlerini bozmakta ve vergi hasılatının zamanında tahsil olanağı sağlanmadığı için de kamu hizmetleri yerine getirilememektedir. Türkiye’de gelirin dağılımı en üstteki yüksek gelirli kesimlerin lehine gelişmektedir. Orta sınıf giderek yok olmaktadır. Geliri ve serveti elinde tutan azınlık bu kesim, siyasi irade tarafından alınacak mali politikaların öncesinde aldıkları önlemler sayesinde hem kendi pozisyonlarını korumuş hem de politikaları etkisiz kılmaktadırlar.

Mükellef psikolojisinin uyumunun yüksek olduğu özellikle gelişmiş ülkelerde devlet, vergileri daha etkin olarak kullanabilir ve gelirin yeniden dağılımına katkı sunabilir (Ay ve Haydanlı, 2017: 148). Gelişmekte olan ülkelerde ise vergi uyumu gelişmiş ülkelere nazaran daha düşük seviyelerde seyretmektedir (Besley and Persson, 2014: 99). Gelişmekte olan ülkelerde mükellef psikolojisi uyumlu olmadığı için vergi kaçırma ve vergiden kaçınma davranışları, yolsuzlukların yoğunluğuna ve süreklilik arz eden vergi aflarının varlığına dayanır (Saraçoğlu & Çaşkurlu, 2011: 95). Kamunun en meşru gelirleri arasında yer alan verginin tarafsız, adaletli, muafiyetsiz ve istisnasız bir şekilde dağıtılması ve toplanması gerekir. Yoksa kamuoyunun güveni azalır ve dolayısıyla toplumsal sözleşme aşınır. Sonuçta vergi gelirleri azaldığı için kamu giderlerinin finansmanı borçlanma gibi kaynaklara başvurulması durumunda pahalı hale gelebilir (Gündem, 2022: 1434).

Yapılan çok sayıda araştırma Türkiye’de para politikasının maliye politikasına göre daha etkin olduğunu göstermiştir (Özbek ve Uğur, 2022: 20). Ulusal para birimi değerinin düşmesi ve parasal bağımsızlığın kaybedildiği dönemlerde konjonktürel istikrarın sağlanmasında maliye politikası araçları önemli hale gelmektedir (Karakurt ve Akdemir, 2010: 228). Ancak ekonomik ve sosyal yaşamı yakından ilgilendiren maliye politikası araçlarından vergi, harcama ve borçlar ekonomik aktörlerin kararları üzerinde etkilidir. Kamu harcamalarında yapılacak bir değişiklik, kamu mali yapısının sürdürülebilirliği bakımından ileri dönemlerdeki vergiler harcamalarda da değişikliğe neden olacaktır (Erkam, 2010: 16). Kamu harcamalarının etkisi, zaman içinde ekonomideki gelişmeler ve onların özelliklerine bağlı olacaktır. Hane halkları şok bir kamu harcaması karşısında güvenleri sarsılacak ve kötümserlikleri artacaktır (Alloza, 2018: 40).

Sistemik (karar birimlerini şaşırtmayan) politikalar ile kastedilen, daralma (genişleme) dönemlerinde uygulanan genişletici (daraltıcı) politika uygulamalarıdır. Rasyonellik ilkesi gereğince karar birimleri, olası daralma veya genişlemeyi öngörecekle ve sistemik politikalar uygulanmadan önce reel çıkarlarını koruyacak kararları alacaklardır. Böylelikle, bu uygulamaların talep yönlü etkileri reel çıktı düzeyine yansımayacaktır. Buna karşılık, karar birimlerinin önceden karar almalarına imkan vermeyen, sürpriz (sistemik olmayan) talep yönlü politika uygulamaları ise reel çıktı düzeyini etkileyecektir. (Erkam, 2010: 17).

Merkez bankasının istikrar politikalarındaki rolünü tam olarak yerine getiremediği veya getiremeyeceği, ancak her halükarda getirmediği sıfır sınırında, maliye politikası, diğerlerinin normal zamanlarda eksik olduğunu ikna edici bir şekilde savunduğu istikrar politikası misyonuna sahiptir. Birçok ekonomist potansiyel üretim patikasının derin ve uzun süreli bir gerilemede bile değişmez olduğunu varsayarken, mevcut kanıtlar histerezisin gerçekten de bir faktör olduğuna dair güçlü bir korku uyandırmaktadır.

3. SONUÇ

Kamu otoritesi ekonomi politikalarını şekillendirirken toplumsal uzlaş, adalet, yerindelik, rasyonellik, etkinlik, verimlilik gibi ilkeleri dikkate almak zorundadır. Kaldı ki devletin ekonomik ve sosyal yaşamda gereğinden fazla rol üstlenmesi savurganlığı ve israfı beraberinde getirecektir. Siyasi otoritenin maliye teknokratlarının objektif, rasyonel ve tutarlı

politikalarından sapsması durumunda, devlet ile ekonomik aktörler arasında güvenilirlik problemi yaşanacaktır.

Güvenilirliğin olmadığı bir ortam yalnızca yabancı yatırımcıları değil, yerli ekonomik aktörleri de tedirgin edecektir. Hatta üretim tesislerinin bile daha güvenli ülkelere taşıma reaksiyonu ile karşılaşılacaktır. Güvenilirlik sayesinde ekonomik aktörlerinin beklentileri ile ekonomi politikalarının etkinliğini arasında uyum tesis edilerek, ekonomik istikrar ve sosyal refah sağlanmış olacaktır.

Modern yüksek gelirli ülkelerdeki vergi/GSYİH oranı, zorlamanın ötesine geçen nedenlerden dolayı yüksektir. Bu ülkelerde hükümet, görevden alınma olasılığı da dâhil olmak üzere bir dizi yasal ve pratik kısıtlamayla karşı karşıyadır. Ekonomik kurumlar, siyasi kurumlar ve sosyal ve kültürel normlar, geniş bir vergi tabanını ve makul düzeyde vergi uyumunu destekleyecek şekilde gelişmiştir. Hesap verebilir ve şeffaf hükümet talebi, vergi gelirlerinin akıllıca harcanmasını sağlama ihtiyacının farkında olan vatandaşlar tarafından körüklenmektedir (Besley and Persson, 2014: 118).

Demokrasinin kural ve kurumlarının tam olarak yerleşmediği, kuvvetler ayrımının dengelenmediği devletlerin vergilendirme yetkisinin sınırlandırılması temel hak ve özgürlüklerden biri olarak kendini göstermektedir. Bu açıdan, iktidarların vergilendirme yetkileri üzerindeki geniş hareket alanlarını daraltmak, asgari ortak vergilendirme yaklaşımı oluşturabilmek için vergilendirme ilkeleri gibi devletin yetkilerini sınırlandıran daha fazla somut ilkelere anayasada yer verilmesi gereklidir. Bu bakımdan temel düzeyde uluslararası vergilendirme ilkeleri oluşturularak her ülke anayasasında yer verilmesi sağlanmalıdır.

Doğanın korunması ve geleceğe aktarılmasında kamu politikaları içinde kurum ve kuralların yanında vergilerin de yadsınamayacak bir önemi vardır. Hangi konular üzerinden vergi alınacağı parlamentonun uhdesindedir. Yeni bir verginin yürürlüğe konması ya da mevcut bir verginin oran ve tutar itibarıyla belirlenmesi, Antropozen Çağ'ın özellikleri dikkate alınarak, doğa lehine kararlaştırılmalıdır. Çevre dostu sivil inisiyatiflerin ve toplumun sivil ve legal aktiviteler ile karar alıcıları etkilemesi ve yönlendirmesi beklenir. Mali konsolidasyonun sağlanması mali politikaların sürdürülebilirliği açısından üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur (DeLong and Summers, 2013). Dolayısıyla toplum ve siyasi erkin fikir birliği içinde etkin ve öngörülü hareket etme zorunluluğu vardır.

KAYNAKÇA

- Briotti, M. G. (2005). *Economic Reactions to Public Finance Consolidation: A Survey of the Literature*. ECB Occasional Paper No:38, European Central Bank (ECB), Frankfurt a. M. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/154491/1/ecbop038.pdf>
- Capet, S. (2004). *The Efficiency of Fiscal Policies: A Survey of the Literature*. CEPII Working Paper No: 11. https://www.cepii.fr/pdf_pub/wp/2004/wp2004-11.pdf

- Hemming, R.; Kell, M. and Mahfouz, S. (2002). *The Effectiveness of Fiscal Policy in Stimulating Economic Activity – A Review of the Literature*. IMF Working Paper 02/208, Washington. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp02208.pdf>
- Karakurt, B. ve Akdemir, T. (2010). Kurallı Maliye Politikası: Türkiye’de Kurallı Maliye Politikası Örnekleri. *Maliye Dergisi*, (158), Ocak-Haziran, 226-261.
- De Mooij, R. and Keen, M. (2015). Taxes in Practice, It is hard to design a fair and efficient revenue system. *Finance & Development, Economics Concepts Explained*, 68-69. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/pdf/demooji-tax-in-practice.pdf>
- Akdoğan, A. (1999). *Kamu Maliyesi*. 7. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Delong, J. B. and Summers, L. H. (2012). Fiscal Policy in a Depressed Economy. *Brookings Papers on Economic Activity*, (Spring), The Brookings Institution, 233-297. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/03/2012a_delong.pdf
- Özbek, S. ve Uğur, B. (2022). Para ve maliye politikalarının görece etkinliği: Türkiye örneği. *Oltu Journal of Faculty of Humanities and Social Sciences*, 3(1), 15-20. 1 doi: 10.54614/OJFHSS.2022.963981
- Alloza, M. (2018). Is Fiscal Policy More Effective in Uncertain Times or During Recessions? Bank of Spain and Cfm. September 1. https://www.ucl.ac.uk/%7Euctp041/Research_files/Alloza_FiscalPolicy.pdf
- Erkam, S. (2010). *Maliye Politikalarının Etkinliği: Teori ve Uygula*. Ankara: T. C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2010/407.
- Kamerschen, D. R.; McKenzie, R. B. and Nardinelli, C. (1989). *Microeconomics*. Second Edition, Boston : Houghton Mifflin.
- Kaya, H. ve Oktar, S. (2019). Türkiye Ekonomisinde Para Politikasının Güvenilirlik Sorunu: Var Analizi. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1 (4), 347-363. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/856519>
- Erdoğan, F. (1997). Para Politikasının Zaman Tutarsızlığı ve Güvenilirlik problemi: Türkiye Örneği. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayını.
- Atılğan, A. (1997). *İktisat Politikalarının Evrimi*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım A. Ş.
- Parasız, İ. (1998). *Makro Ekonomi Teori ve Politika*. 6. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Ay, A. ve Karaçor, Z. (2003). Politika Etkisizliği Önermesi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir Model Denemesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek

Yüksekokulu Dergisi, 6 (1), 127-143.
<http://sbmyod.selcuk.edu.tr/sumbtd/article/view/116/111>

- Slavin, S. L. (1996). *Macroeconomics*. Richard D. Irwin Inc. Company, Fourth Edition, Chicago.
- Barro, R. J. (1977). Unanticipated Money Growth and Unemployment in the United States. *American Economic Review*, 67 (2), 101-115. <https://www.jstor.org/stable/1807224>
- Maddock, R. and Carter, M. (1982). A Child's to Rational Expectations. *Journal of Economic Literature*, 20 (1), 39-51. <https://www.jstor.org/stable/2724658>
- Sheffrin, S. M. (1983). *Rational Expectations*. (edit. P. Deane and M. Perlman), Cambridge Surveys of Economic Literature, New York: Cambridge University Press. https://scholar.harvard.edu/files/rogoff/files/51_jmcb1985.pdf
- Staten, M. E. & Umbeck, J. (2014). Economic Inefficiency: A Failure of Economists. *The Journal of Economic Education*, 20 (1), 52-72. DOI: 10.2307/1182717
- Allingham, M. G. and Sandmo, A. (1972). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economics*, 1 (3-4), 323-338.
- Alm, J., Jackson, B.R. and McKee, M. (1992) Estimating the Determinants of Taxpayer Compliance with Experimental Data. *National Tax Journal*, (45), 107-114.
- Vogel J (1974). Taxation and Public Opinion in Sweden: an Interpretation of Recent Survey Data. *National Tax Journal*, (27), 499-513.
- Barro, R. B. and Rush, M. (1980). Unanticipated Money and Economic Activity. *National Bureau of Economic Research*, Volume Title: Rational Expectations and Economic Policy, 23-73. <https://www.nber.org/system/files/chapters/c6260/c6260.pdf>
- Çelik, E. ve Sağbaş, İ. (2023). Beklenti Teorisi ve Vergi Uyumunu Etkileyen Faktörler. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 6 (1), 1-21. Doi:10.46737/emid.1240981
- Bernasconi, M. & Zanardi, A. (2004). Tax evasion, tax rates and reference dependence. *FinanzArchiv*, 60(3): 422-445. <https://www.jstor.org/stable/40913049>
- Austin, C. R., Bobek, D. D. & Jackson, S. B. (2021). Does prospect theory explain ethical decision making? Evidence from tax compliance. *Accounting Organizations and Society*, 94, <https://doi.org/10.1016/j.aos.2021.101251>.
- Dhami, S. & al-Nowaihi, A. (2006). *Why Do People Pay Taxes? Prospect Theory versus Expected Utility Theory*. Working Paper No. 05/23. UK Leicester: University of Leicester Department of Economics. <https://www.le.ac.uk/economics/research/RePEc/lec/leecon/dp05-23.pdf>

- Akçay, B. (1992). A Rational Expectations Model of Inflation for Turkey. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi*, 12 (2), 49-64.
<https://iibfdergi.deu.edu.tr/upload/archive/1997-s2/1825.pdf>
- Kamber, C. S. (2018). Davranışsal İktisat ve Rasyonellik Varsayımı: Literatür İncelemesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7 (1), 168-199.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1355077>
- Demirel, S. K., ve Artan, S. (2016). Nöroiktisat ve İktisat Biliminin Geleceğine İlişkin Tartışmalar. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2 (1), 1-28.
<https://doi.org/10.20979/ueyd.182903>
- Maddock, R. and Carter, M. (1982). A Child's to Rational Expectations. *Journal of Economic Literature*, 20 (1), 39-51.
- Poole, W. (1976). Rational Expectations in the Macro Model. *Brookings Papers on Economic Activity*, (2), 463-505. <https://core.ac.uk/download/pdf/6252191.pdf>
- Sargent, T. & Wallace, N. (1976). Rational Expectations and Theory of Economic Policy. *Journal of Monetary Economics*, (2), Nort-Holland Publishing Company, 169-183.
- Sargent, T. (1981). *Rational Expectations and Inflation*. New York.
- John F. Muth. (1961). Rational Expectations and the Theory of Price Movements. *Econometrica*, 29 (3), 315-335.
- Erdem, B. (1994). *Bir Karşı İhtilal Olarak Yeni Klasik Metodolojik Bir Yaklaşım*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları.
- Akdiş, M. (1992). Rasyonel Beklentiler Okulunun Enflasyon Yaklaşımı ve Türkiye'deki Faiz Oranları. *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, 29 (6-7), 61-65.
- Eren, E. ve Bilici, N. (1997). İktisat Teorisinde Son Gelişmeler. *İktisat Dergisi*, (Mart), 65-72.
- Taşkın, Y. (2010). Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* (54).
- Ay, H. M. (2015). Ahlaki Vergi. *Route Education and Social Science Journal*, 2 (2), 672-691.
- Şahin, S. (2016). Mükellef Psikolojisi: Teorik Bir İnceleme. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 5 (10), 52-65.
- Nelson, C. R. (2009). Macroeconomics: an Introduction (Chapter 1). *An Overview of Economics*. Internet Edition 2009 (as of Dec. 12, 2008).
<https://faculty.washington.edu/cnelson/Chap01.pdf>

- Akın, Z., ve Urhan, B. (2009). *İktisat Deneysel Bir Bilim Olmaya mı Başlıyor? (Is Economics Becoming an Experimental Science?)*. TOBB University of Economics and Technology, Department of Economics, Working Paper No: 09-04, 1-24.
- Camerer, C, Loewenstein, G. and Prelec, D. (2005). Neuroeconomics: How Neuroscience Can Inform Economics. *Journal of Economic Literature*, 43 (1), 9–64.
<https://doi.org/10.1257/0022051053737843>
- Edgeworth, F. Y. (1877). *New and Old Methods of Ethics or Physical Ethics and Methods of Ethics*. Oxford: James Parker and Co. Also in Newman (ed.) (2003).
- Drakopoulos, S. and Katselidis, I. (2017). *The Relationship between Psychology and Economics: Insights from the History of Economic Thought*. MPRA Paper No. 77485.
https://mpra.ub.uni-muenchen.de/77485/1/MPRA_paper_77485.pdf
- Kirchler, E. & Hoelzl, E. (2018). *Economic Psychology: An Introduction*. Cambridge University Press 978-1-107-04050-2
https://assets.cambridge.org/97811070/40502/frontmatter/9781107040502_frontmatter.pdf
- Wärneryd, K-E. (1994) Psychology + Economics = Economic Psychology? *In Essays on Economic Psychology*. Editors Hermann Brandstätter, Werner Güth, Berlin: Springer Verlag, 31-52.
- Lewin, S. (1996). Economics and psychology: lessons for our own day from the early Twentieth Century. *Journal of Economic Literature*, (34), 1293-1323.
- Frey, B. et al. (2008). *Happiness: A Revolution in Economics*, JSTOR, Cambridge, MA: The MIT Press.
- Bruni, L. and Sugden, R. (2007). The road not taken: How psychology was removed from economics, and how it might be brought back. *The Economic Journal*, (117), 146- 173.
<https://www.jstor.org/stable/4121912>
- Saraçoğlu, F. & Çaşkurlu, E. (2011). Tax Amnesty with Effects and Effecting Aspects Tax Compliance Tax Audits and Enforcements Around The Turkish Case. *International Journal of Business and Social Science*, Special Issue, 2 (7), 95-103.
- Ay, H. ve Haydanlı, M. L. (2017). Vergi Yükü Ekseninde Toplumsal Yapının Gelir Dağılımı ve Yoksullukla İlişkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (3), 136-153. <https://doi.org/10.30803/adusobed.342849>
- Gündem, F. (2022). Türkiye’de Vergi Uyum ve Mekansal Farklılıklar, 2013-2020. *Fiscaoeconomia*, 6(3), 1433-1456. Doi: 10.25295/fsecon.1094397

- Besley, T. and Persson, T. (2014). Why Do Developing Countries Tax So Little? *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), 99–120. <https://doi.org/10.1257/jep.28.4.99>
- Kahneman, D. (2003). Maps of Bounded Rationality: Psychology for Behavioral Economics. *The American Economic Review*, 93 (5), 1449-1475. https://houdekepetr.cz/%21data/public_html/papers/Kahnem%202003.pdf
- Berg, J. (1995). Trust, Reciprocity, and Social History. *Games and Economic Behavior*, (10), 122-142. <https://community.middlebury.edu/~jcarpent/EC499/Berg%20et%20al%201995%20GEB.pdf>
- Peterson. W. L. (1991). *Principles of Economics*. Eight Edition. Boston: Irwin Homewood.
- Muth, J. (1961). Rational Expectations and the Theory of Price Movements. *Econometrica*, 29 (3), 315-335.
- Dornbusch, R., Fischer, S. & Startz, R. (2007). *Makro Ekonomi*. (Çev: S. Ak, M. Fisunoğlu E. Yıldırım ve R. Yıldırım), Ankara: Gazi Kitapevi.
- Begg, D. K. (1982). *The Rational Expectations Revolution in Macroeconomics: Theories and Evidence*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Scarth, W. M. (1988). *Macroeconomics: An Introduction to Advanced Methods*. Toronto: Thomson Learning.

KAMUSAL ALANIN YENİDEN DÖNÜŞÜMÜ VE SANAT: GRAFİTİ SANATI ÖRNEĞİNDE

Doç. Dr. Ercan ŞAHBUDAK¹

Tuğçe ŞENOCAK²

Öz

Grafiti, kökeni antik çağlara kadar uzanan bir sanat formudur. Modern anlamda grafiti, 20. yüzyılın ortalarında özellikle New York'ta ortaya çıkmış ve hızla dünya genelinde yayılmıştır. Başlangıçta bir isyan ve kendini ifade etme aracı olarak görülen grafiti, zamanla sanat dünyasında kabul görmüş ve kamusal alanların estetik dönüşümünde önemli bir araç haline gelmiştir.

Kamusal alanların yeniden dönüşümü, şehirlerin canlılığını ve yaşanabilirliğini artıran önemli bir süreçtir. Grafiti sanatı, bu dönüşümde estetik ve kültürel bir katkı sağlar. Renkli ve yaratıcı grafitiler, şehirlerin ruhunu yansıtır ve toplumsal etkileşimleri teşvik eder. Bu nedenle, grafiti sanatının kamusal alanların dönüşümünde daha fazla kullanılması, şehirlerin daha yaşanabilir ve ilham verici mekânlar haline gelmesine katkıda bulunacaktır. Bu çalışmada değişen toplumsal koşullara bağlı olarak kamusal alanın yeniden yapılanmasında birey toplum ilişkisi sorgulanmış ve bu bağlamda grafiti sanatı ele alınarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Kamusal Alan, Toplumsal Değişme, Kültür, Grafiti

RE-TRANSFORMATION OF PUBLIC SPACE AND ART: IN THE EXAMPLE OF GRAFFITI ART

Abstract

Graffiti is an art form that dates back to ancient times. Graffiti in the modern sense emerged in the mid-20th century, especially in New York, and quickly spread throughout the world. Originally seen as a means of rebellion and self-expression, graffiti has gradually gained acceptance in the art world and become an important tool in the aesthetic transformation of public spaces.

Reconversion of public spaces is an important process that increases the vitality and livability of cities. Graffiti art makes an aesthetic and cultural contribution to this transformation. Colorful and creative graffiti reflects the spirit of cities and encourages social interactions. Therefore, greater use of graffiti art in the transformation of public spaces will contribute to cities becoming more livable and inspiring places. In this study, the individual-society relationship in the restructuring of public space depending on changing social conditions was questioned and a general evaluation was made by considering graffiti art in this context.

Key Words: Art, Public Space, Social Change, Culture, Graffiti

Giriş

Sanat, tarihsel süreç içinde insanların yaşamında önemli bir yere sahip olmuştur. İnsanlar, duygu ve düşüncelerini sanat aracılığıyla özgürce yansıtabilmektedir. Bir diğer deyişle sanatçılar sanat aracılığıyla “toplumda bende varım” mesajını vermek isterler. Günümüzde bu mesajın çoğunlukla halka açık olan kamusal alanlarda verildiğini söylemek mümkündür.

Tarihsel sürece bakıldığında kamusal alanın ilk örnekleri Antik Yunan’da karşımıza çıkmaktadır. Agora, Stoa, Tiyatro, Stadyum gibi alanlar Antik Yunan’da var olan kamusal alan niteliğindeki yapılardır. Ticari, sosyal, politik ve sanatsal etkinliklerin gerçekleştiği bu alanlar yurttaşlık hissini arttırmış ve bireylerin kendilerini var oldukları toplumun bir parçası olarak görmelerini sağlamıştır (<https://yunantoloji.wordpress.com>).

Kamusal alan kavramı toplumsal yapıda meydana gelen dönüşümler sonucunda özellikle sanayi devrimi ve sonrasında yaşanan kentleşme ile birlikte dönüşüme uğramıştır. Nitekim kamusal alanın değişime uğramasıyla birlikte insanların fikirlerini, düşüncelerini özgürce ifade ettikleri bir mekân haline gelmiştir. Dolayısıyla kamusal alanlarda yapılan sanat, artık eski dönemlerde olduğu gibi sadece soylu sınıfa değil aynı zamanda halk için de yapılan bir faaliyet haline gelmiştir. Kamusal alanın dönüşümü ile birlikte insanlar sanat aracılığıyla kendi duygu ve ideolojilerini yansıtarak toplum içinde var olmaya, seslerini duyurmaya böylelikle halkı bilgilendirmeye çalışmışlardır. Bu noktada sokak sanatlarının etkisi oldukça büyüktür. Grafiti sanatı da insanların fikirlerini ve düşüncelerini yansıtabildikleri bir sokak sanatıdır.

1)Toplum Sanat İlişkisi

Sanat, insanların iç dünyalarını yansıtarak duygu ve düşüncelerini özgürce ifade ettikleri bir alandır. İnsanlar için gizemli olan bu dünya, ilk çağlardan beri çözülmeye çalışılan bir yerdir. Gizemli doğa ve mistik olaylar, insanoğlu tarafından anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda insanoğlu ilkçağlardan beri doğa ile etkileşim halinde olmuştur ve bu etkileşim ile birlikte somut eserler yaratmaya başlamıştır. Böylelikle sanatın, insanlık tarihi kadar eski bir tarihe sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Sanat, tarihsel süreç içinde var olan bütün toplumların yaşamında önemli bir yere sahip olmuştur. En genel anlamıyla sanat, duygu ve düşüncelerin dışavurumu yöntemiyle kişilerin kendilerini ve dünyaya ilişkin düşüncelerini ifade etme aracıdır(Güneş,2023a:60). Arapça kökenli olan sanat, yapmak ve üretmek anlamlarında kullanılmaktadır (Akdoğan,2001:214). Güzel Sanatlar kavramının ortaya çıkması ile birlikte, sanat ve zanaat kavramları birbirinden ayrılmıştır. Bu doğrultuda bazı nesnelere sadece yararlanılmak amacıyla üretilmeye, bazıları ise seyredilmek ve sergilenmek üzere, estetik olarak yaratılmıştır. Nitekim Sanayi Devrimi ile birlikte sanat ve zanaat ayrımı daha net bir şekilde görülmeye başlamıştır(Danacı ve Acim,2020:46).

Sanat dönemsel olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu farklılık ise zaman ve mekân faktörü kadar, toplumların genel yapılarından da kaynaklanmaktadır. Örneğin ilkel toplumlarda, resimlerin mağaralara yapıldığı dönemde sanat, özellikle dans, ritmik ezgi, büyü

törenleri gibi aktivitelerin gerçekleştiği ve herkesin katıldığı toplumsal bir eylemdi(Fischer,1985;Batuş,1992:318). Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve bunun paralelinde toplumsal yapıda meydana gelen değişimler ise sanat kavramında çeşitlenmeler yaşanmasına sebep olmuştur. Böylelikle özellikle kapitalizmin etkisiyle birlikte sanat eserlerinin çoğu maddi kazanç beklentisi ile yaratılmaya başlanmıştır.

Sanat ve toplum arasında ayrılmaz bir ilişki vardır. Bu doğrultuda sanat, tarihsel süreçte birçok toplumsal faktörden etkilenmiştir. “Edebiyat, müzik, resim, tiyatro ve heykel gibi sanat dalları, bir toplumun yansımasının en net bir şekilde görüldüğü alanlar olarak bilinmektedir. Özellikle şairler ve yazarların, yaşadıkları toplumun sorunlarını, yazdıkları eserlere aktarımları buna örnek oluşturmaktadır. Özellikle tiyatro oyunlarının, sanayi devriminden sonraki dönemdeki toplumsal sancıları konu edindiği ve toplumun sorunlarını ele aldığı bilinmektedir (Read,1981; Danacı ve Acim,2020:47). Bu bağlamda sanatın, var olduğu toplumun sosyo-kültürel yapısını çeşitli şekillerde yansıttığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla sanat, oluşturulduğu dönemi ve o dönemin kültürel yapısını karakterize ederek, taşıdığı güç ile birlikte ait olduğu toplumu bir taraftan etkiler, diğer taraftan kendisi de toplumdan etkilenir(Güneş,2023a:61). Toplumun kültürel yapısını ve değerlerini yansıtan sanat, bir iletişim aracı olarak görülür. İnsanlar ilk çağlardan itibaren çeşitli yollarla birbirleri ile iletişim kurmuşlardır. İşte sanatta, sanatçı ile birey-toplum arasında bir iletişim sağlamaktadır. Nitekim bu iletişimi kuşkusuz sanatçı yarattığı eserleriyle inşa eder. “Sanatçı duygularıyla, dünyayı algılama biçimi, toplumsal olay ve olgulara bakışındaki pek çok mesajı eseri aracılığı ile izleyicilerine sunmaktadır”(Akdoğanolu ve Yayan,2021:468).

Sanat insanlara gerçekleri gösterme işlevine sahiptir ve var olduğu toplumun değerlerini yansıtmaya amacındadır. Fischer(1990:41-42)’e göre sanat, bir toplum gerçeğidir. Ona göre sanat ve toplum arasında sıkı bir bağ vardır. Sanat parçalanmış olan bir insanı dolayısıyla toplumu o parçalanmışlık durumundan kurtararak bir bütüne dönüştürebilir. Fischer, toplumsal gerçeklik olarak adlandırdığı sanatın toplumda var olan kötülükleri ve çürümüşlükleri yansıtmaya gerektiğini de savunmuştur. Sanat ile toplum arasındaki bu bağı kurabilecek kişi ise şüphesiz sanatçıdır. Dolayısıyla sanat ve toplumun sıkı bir bağ ile birbirine bağlı olduğunu ve sanatçının da sanat eserleri ile topluma ışık tutarak, toplumsal bütünleşmeyi sağladığını söylemek mümkündür.

Toplumsal bütünleşmeyi sağlayan sanat, bireyler arasındaki iletişimi de sağlamlaştırmaktadır. Güneş(2023b:25)’e göre, insanların duygu ve düşüncelerini aktarmalarında yardımcı olan sanat, sosyolojik bağlamda düşünüldüğünde, toplumsal yaşamda var olan birlik ve beraberliği sağlamada aynı zamanda ortak dini ve ahlaki bir bilinci oluşturmada etkili bir araçtır. Böylelikle bireyler arasında daha sağlıklı ve etkili iletişimler kurulabilmektedir.

Sanat, aynı zamanda insanların kendilerini ifade etmeleri için önemli bir araçtır. Özellikle sosyolojik bağlamda düşünüldüğünde insanlar, toplum içinde var olduklarını sanat aracılığı ile gösterirler. Bir diğer deyişle insanlar duygu, düşünce ve fikirlerini sanat aracılığıyla özgür bir şekilde ifade ederek toplumsal yaşamda bir yer edinmek isterler. İnsanlık tarihi kadar eski bir tarihi olan sanat, bireysel olarak duygu ve düşünceleri yansıtmının yanında toplumun değer, kültür ve inançlarını da aktarma işlevine sahiptir.

Toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikler ise sanatı ve sanat yapıtlarını etkilemekte ve sanat, dönemselsel olarak değişime maruz kalmaktadır. Dolayısıyla toplumsal yapının değişmesi, insan yaşamında meydana getirdiği değişiklikler paralelinde sanatta da dönemselsel olarak dönüşümler yaşanmasına neden olabilmektedir. Bir diğer deyişle toplumsal yaşamda yaşanan sosyal ve siyasal yapıdaki değişimler sanatı da etkileyerek, sanatın vermek istediği mesajları da değiştirmektedir. Nitekim birçok sanat eserin de toplumsal sorunlara değinildiği gözlemlenmektedir.

2)Kamusal Alanın Dönüşümü ve Sanat

İnsanın yaratma çabası sonucunda ortaya çıkan sanat, toplumsal anlamda birleştirici ve bütünleştirici bir güce sahiptir. Toplumda ki bu birleşme ve bütünleşme ise özellikle sanatın belli mekânlarda kitleler ile buluşturulması ile gerçekleşmektedir. Bu noktada aklımıza ilk olarak kamusal alanda var olan sanat kavramı gelmektedir. Özellikle 19. yüzyılda yaşanan sanayileşme ile birlikte kentleşme süreci başlamıştır ve kentsel mekânlar önemli hale gelmiştir. Kentleşme ile birlikte kamusal alanlar ve bu alanların kullanım şekilleri de değişmiştir. Dolayısıyla kamusal alan kavramını açıklarken kent kavramına da değinmek gerekmektedir. Kocacık(2003:155)'a göre kent, tarım dışı etkinliklerle, özellikle sanayi çalışmalarına dayalı ve insanların birbirleriyle ilişkilerini yoğunlaştırdığı yerdir.

Kamusal alan ise; Kentte yaşayan insanların iletişim kurarak çeşitli aktiviteler gerçekleştirdikleri açık ve kapalı mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle, kamusal alanlar, bireylerin birbirleri ile karşılıklı iletişim kurdukları ortak alanlardır (Parlakalay,2020:1160). Kamusal alan kavramını Jürgen Habermas, “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” adlı kitabında tanımlamıştır. Habermas’a göre, ‘kamusal alan’ öncelikle içinde yaşadığımız toplumda kamuoyu niteliğinde olan bir alandır. Habermas kamusal alanda bireylerin kamusal bir birliktelik oluşturduklarını ve bu alanda bireyler her türlü konuşma, örgütlenme, kendini ifade etme ve görüşlerini yayma ölçüsünde kamusal bir gövde oluşturduklarını belirtmektedir (Habermas,2004;Avcil,2021:86). Görüldüğü üzere kamusal alan özel alandan farklı olarak, halka açık olan, halkı toplu olarak kullandığı alanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu alanlarda bireyler toplanarak fikirlerini özgür bir şekilde ifade edebilmektedirler.

Parlakalay(2020:1160)'a göre, kamusal alanın iki temel boyutu vardır. Birinci boyutundan incelendiğinde kamusal alan, modern kamu hukukuyla tanımlanmış fiziksel bir mekândır. Örneğin resmi daireler, okullar, parklar, meydanlar gibi halkın ortak kullandığı yerler kamusal alanlar olarak tanımlanır. Diğer boyutuyla incelendiğinde ise kamusal alan, standart bir ilkeyi yani ideali belirtir; “ortak, aleni, açık olan” anlamına gelir ve çoğunluğu kapsar.

Kamusal alan kavramı dönemin özelliklerine göre değişmektedir. Nitekim günümüzde de kamusal alan kavramı dönüşüme uğramıştır. Modernleşme ile birlikte toplumda meydana gelen ekonomik, siyasal ve kültürel değişimler günümüzde kamusal alan kavramını değişime uğratmıştır.

Sokaklar, caddeler ve parklar kamusal alanın en önemli parçası olarak insanlar arasında iletişimin gerçekleştiği mekânlardır. İnsanlar özel alanlarından ayrıldıkları anda kamuya dâhil olarak birbirleri ile iletişim kurarak sosyalleşme eğiliminde olurlar. Özel alanın dışında kalan

kamusal alanlar sosyalleşmenin yanı sıra birlikte mücadelenin verildiği dayanışmanın var olduğu mekânlar olarak da adlandırılır. Birey bu alanda özel alanı dışında kalan kişiler ile birlikte iletişim kurarak kendini ifade etmeye çalışır(Toy ve Görgülü,2018:1151).

1960 sonrasında düşünürlerin çoğu, sanatın müze ve galeri gibi alanların dışına çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Bu yıllarda Robert Smithson, Dan Graham, Gordon Matta-Clark gibi radikal sanatçılar, müze veya galerinin kamusal alanı tam olarak temsil etmediğini, sanatın artık “beyaz kutu”nun(white box) dışına taşınması gerektiğini savunmuşlardır (Tan ve Boynik,2007:15). Nitekim bu tarihten itibaren sanat, müze ve galeri gibi mekânların dışına çıkarak kamusal alanlarda etkinlik göstermeye başlamıştır. Galeri ve müzelerin dışına çıkan sanat, daha fazla kitleye ulaşabilmektedir. Böylelikle kamusal alanda hem sanat eserinin hem de sanatçının görünürlüğü artmaktadır.

Kamusal alanlarda yaratılan sanat eylemleri ise “Kamusal Sanat” kavramı ile değerlendirilmektedir. “Toplumla kurulan ilişki bağlamında; angaje, cemaat-bazlı, diyalojik, katılımcı, müdahaleci, ortaklıkçı, komünite temelli ya da proje temelli sanat vb. gibi tanımlamalarla da adlandırılan kamusal sanat, kendinden önceki sanatsal her türlü oluşumdan farklı olarak, mekâna bakış açısını, sanatçı-izleyici ilişkisini ve buna bağlı olarak sanat yapıtının oluşum sürecini değiştiren bir sanatsal üretim alanıdır”(Selvi,2017:2211).

Kamusal alanlarda gerçekleştirilen sanatsal eylemler ve sergilenen sanat eserleri, doğa ve insanı birbirine yaklaştırmaktadır. Kentin çelik, cam yığını haline gelmiş soğuk havasından insanları kurtararak onlara güzel duygular hissettirmektedir. İnsanlar böylelikle günlük yaşamın akışından kurtulur ve zihinsel olarak rahatlama eğilimi gösterirler. Çünkü sanat farklılıkları ve estetik yapısı ile birlikte insanlara şaşırtıcı, merak uyandırıcı sürprizlerle karşılaşma imkânı sunar. Kamusal alanlarda sanat uygulamaları ile özellikle sanatla hiçbir ilgisi olmayan insanları bile günlük hayatta sanatla, bir sanat eseriyle karşılaşmalarını sağlar ve onların sanat eseriyle iletişime geçmelerine imkân verir(Parlakkalay,2020:1161). Böylelikle sanatın kamusal alana açık hale gelmesi, sanatın halka ulaşmasını kolaylaştırır ve halkın sanat ile ilgili bilinçlenmesine katkıda bulunur.

Kişilere kendi duygu, düşünce ve fikirlerini özgürce sunma fırsatı veren sanat, onların kamusal alanlarda kendi fikirlerini sanat eserleri aracılığıyla yansıtma şansı yaratmaktadır. Böylelikle kişiler, sanat eserlerini kamusal alanlarda yaratarak toplumsal yaşamda “ben de buradayım” diyebilmektedirler. Nitekim “grafiti” de bireylerin düşünce ve fikirlerini özgürce yansıttıkları bir sokak sanatıdır.

3. Grafiti Sanatı ve Toplumsal Boyutu

Grafiti, halka açık olan yani kamusal alanda bir duvara ve yüzeye çizilen ya da yasa dışı olarak spreylere boyalar ile yapılan bir sokak sanatıdır(OxfordDictionaries,2013;Gordon,2015). Yılmaz(2019:248)’a göre sokak sanatı, özellikle 1980’li yıllarda New York’ta popüler olan bir akımdır. Sokak sanatı genel olarak şehrin oluşturduğu yapıyı kullanarak ürünler veren bir akım olarak tanımlanmaktadır. Bu akımın kim tarafından ve ne zaman bulunduğu dair net bilgiler olmasa da street art(sokak sanatı) terim olarak Jean- Michel Basquiat, Andy Warhol ve Richard Hamblton gibi sanatçılar tarafından kullanılmıştır. Nitekim kamusal alanlarda yapılan sokak

sanatı aracılığıyla, halka bir takım sosyal, ekonomik ve politik mesajlar iletilir. Grafiti de bu mesajları kamusal alanlarda halka ileten bir sokak sanatı türüdür.

Grafiti kelimesi, İtalyancada kullanılan çizik/çizmek anlamına gelen “sgraffio” kelimesinden türetilmiştir ve insanlığın başlangıcından beri varlığını sürdürmektedir. Fransa’daki Lascaux Mağarası’nda bulunan resimler, çoğunlukla insanlar tarafından mağara duvarlarına kemik veya taşlar ile oyularak yapılmıştır. Bu noktadan hareketle ilk insanların mağara duvarına resmettikleri figürler, grafitinin ilk örnekleri olarak görülebilir(Ganz,2004:8). Grafiti kendi içerisinde Stencil, Mural ve Tag gibi türlere ayrılmıştır. Mural, uygulanacak alanın sahibinden izin alınarak, daha büyük yüzeylere yapılan grafiti türüdür. Stencil ise bilgisayar ortamında tasarlanan görsellerin duvarlara yapıştırılıp sprey ile boyanması sonucu oluşturulmaktadır(Toy ve Görgülü,2018:1153). Tag ise, grafitiyi yapan kişinin imzasıdır. Grafiti yazarı, kendine bir takma isim belirler ve kendi tag’ini oluşturur(Lachmann,1998;Bağış,2019:1288).

Mağara duvarlarına yapılan çizimler ile başlayan grafiti modern anlamda, 1960’lı yılların başında, Amerika’da Philedephia şehrinde yaşayan CORNBREAD VE COOLEARL takma isimli iki yazarın şehrin her yerine kendi isimlerini yazmalarıyla başlamıştır(Ehrlich ve Ehrlich,2007;Bağış,2018:1288). 1960’ların sonlarına doğru New York’ta Yunan asıllı 17 yaşındaki bir lise öğrencisinin her yere “TAKİ 183” adlı karalamayı yapmasıyla ve bunun New York Times’da yayınlanmasıyla birlikte Urban Grafiti adeta bir çığ gibi büyümüştür. Demetrius’un yaşadığı bu bölge suç çetelerinin olduğu ve alt gelirli ailelerin çoğunlukla yaşadığı bir yerdi. Nitekim o günden sonra New York’taki hemen her duvarda “ben buradayım” diyen gençlerin isimleri ile dolmuştu(Balkır ve Kuru,2016:1647). Bu doğrultuda sosyo-ekonomik yapı itibariyle isyan ve direnişe daha yatkın olan kesimlerin, bir başkaldırı amacıyla ve ben buradayım mesajını verebilmek için grafitiye yöneldikleri söylenebilir. Dolayısıyla grafiti sanatsal alanda yapılan bir direniş olarak adlandırılabilir.

Türkiye’de grafitinin ortaya çıkışı, grafiti ve hip hop kültürünün birlikte New York’tan dünyaya yayıldığı döneme denk gelmektedir. Türkiye’de grafitiyi başlatan ilk kişinin ise TURBO adlı grafiti sanatçısı olduğu bilinmektedir. 1984 yılında sprey arayışına giren TURBO, o dönemde buzdolabı boyası olan beyaz sprey boya olarak bir şeyler çizmeye başlamıştır ve İstanbul’da geçtiği her yere tag’ini bırakmıştır(Tan,2010:56-57). Kıyar(2017:112)’a göre illegal bir şekilde başlayan grafiti zamanla yaygınlık kazanarak legal bir hale gelmiştir. Özellikle 2005 yılı itibariyle daha aktif bir şekilde yapılan legal grafiti çalışmaları, illegal çalışmalara göre daha renkli ve ilgi çekici bir hale gelmiştir. Böylelikle halk, grafitiye daha fazla ilgi duymaya başlamıştır. Böylelikle grafiti artık sokak yazısı olmaktan ziyade, bir sokak sanatı olma sürecine girmiştir.

Protest bir bakış açısıyla kişilerin kendini ifade etme biçimi olan grafiti sanatı, özellikle kamusal alanları kural tanımaz bir şekilde işgal ettikleri ve kullandıkları gerekçesiyle özellikle yerel yönetimler tarafından rahatsızlık veren bir unsur ve bir tür sapkınlık olarak görülmüştür. Diğer bir deyişe grafiti sanatıyla bireysel düşüncelerin, izin almadan politik bir tavır ve protest yaklaşım ile birlikte kamusal alanlarda sergilenmesi yerel yönetimleri rahatsız etmiştir (Akıncı ve Dursun,2021:1724). Nitekim bir isyan ve başkaldırı olarak algılanan grafiti, toplumlarda özellikle vandalizm olarak değerlendirilmektedir. Vandalizm olarak görülen grafiti

Gökova(2020:106)'ya göre başta İngiltere olmak üzere birçok ülkede hala grafiti yasak. Dolayısıyla yetkililerden izin almadan gerçekleştirilen sokak sanatları, siyasi bir içeriğe sahip olsun ya da olmasın belli kesimler tarafından hala muhalif, hala vandal olarak görülmektedir.

Sonuç olarak grafiti sanatçılarının kamusal alanlarda var olan duvarlara, tren istasyonlarına kendi düşüncelerini fikirlerini imzaları yani tag'leri ile birlikte aktararak toplumun diğer kesimlerini ulaşmak istediklerini söylemek mümkündür. Böylelikle bu sanatçılar yaptıkları bu eylemden büyük zevk alarak topluma “bende buradayım” mesajını vererek var olduklarını belirtmek isterler.

KAYNAKÇA

Akdoğan, B. (2001). “Sanat, Sanatçı, Sanat Eseri ve Ahlak”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 42, Sayı 1-4, ss.213-246.

Akdoğanolu, E. ve Yayan, G.(2021). “Sanat ve İletişim Bağlamında Aydın Ayan'ın Sanat Görüşü ve Eserlerinin Çözümlemeleri”. Cilt 7, Sayı 28, ss.465-490.

Avcil, C.(2021). “Kamusal Alanı Dijitalleşme Çerçevesinde Yeniden Okumak”. *Liberal Düşünce Dergisi*. Cilt 26, Sayı 103, ss.81-100.

Bağış, C, R.(2019). “Bir Alt Kültür Grubu Olarak Denizli Grafiti Gençliği”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 18, Sayı 4, ss.1287-1309.

Balkır, N. ve Kuru, Ş. A.(2016). “Sokak Sanatı ve Grafitinin Pedagojik Bir Yöntem Olarak İşlerliği”. *İdil Dergisi*. Cilt 5, Sayı 26, ss.1645-1658.

Batuş, Ç. G.(1992). “Toplum Sanat İlişkisi”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. Sayı 1-2, ss.317-322.

Danacı, F. E. ve Acim, İ.(2020). “Sanat ve Tasarım Algısının, Toplum ve Aile Habitatı ile İlişkisi”. *Sanat ve İnsan Dergisi*. Cilt 4, Sayı 1, ss. 44-49.

Dursun, N. ve Akıncı, D.(2021). “Sokakların Protest İfade Yöntemi: Grafiti Sanatı”. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research*. Cilt 8, Sayı 72, ss.1722-1738.

Fischer, E.(1990). *Sanatın Gerekliği*. (Çev: Cevat Çapan), Ankara: V Yayınları.

Ganz, N.(2004). *Graffiti World: Street Art From Five Continents*. Publishers New York.

Gordon, C. (2015). *Graffiti as Counter-Cartography: Street Art and the Cartographic Legacy in Bogotá*. University of Illinois Master of Arts. Urbana, Colombia.

Gökova, H. (2020). “Sokak Sanatında Üsluba Dair Yorumlar ve Muhalif Boyut”. *Yedi Dergisi*. Sayı 23, ss.97-107.

Güneş, T. M. (2023a). “Sosyo-Kültürel Değerler Bağlamında Sanat Sosyolojisi”. *International Journal of Mardin Studies*. Cilt 4, Sayı 1, ss. 58-70

Güneş, T. M. (2023b). “Bir Sanat Sosyolojisi Örneği: Sanatın Meta Yolculuğu”. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*. Cilt 11, Sayı 30, ss.23-41.

Kıyar, N.(2017). “Wall as an Alternative Surface”. *Journal of Current Researches on Social Sciences*. Volume 7, Issue 3, ss.102-114.

Kocacık, F.(2003). ToplumBilim Ders Notları. Sivas:C,Ü Yayınları.

Parlakalay, H.(2020). “Kamusal Alanda Sanat ve Sanat Eserleri”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 22, Sayı 4, ss.1157-1172.

Selvi, Y.(2017). “Sanatın ‘Öteki’ne Açılması ya da Kamusal Alanda Sanat”. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*. Cilt 6, Sayı 36, ss.2209-2232.

Tan, P. Boynik, S.(2007). “Derleyenin Notu”. Pelin Tan, Sezgin Boynik (drl.), Olasılıklar, Duruşlar ve Müzakere: Güncel Sanatta Kamusal Alan Tartışmaları ss.15-17 İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tan, Ü, E.(2010). *Kentli Gençlik ve Sokak Kültürüne Sosyal Antropolojik Bir Yaklaşım: Grafiti ve Sokak Kültürü*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Toy, E. ve Görgülü, E.(2018). “Kamusal Alanda Sanat Uygulamalarına Bir Örnek: Mural İstanbul”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 11, Sayı 56, ss.1151-1160.

Yılmaz, Ç. N.(2019). “Sokak Sanatında Yeni Moda: Işık Grafiti”. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*. Cilt 8, Sayı 54, ss.247-252.

İnternet Kaynakları

<https://yunantoloji.wordpress.com/2020/11/13/antik-yunanda-kamusal-alan-agora-ve-stoa-yapilari/> E.T. 20.10.2024

GENÇLERDE SİBER ZORBALIK VE SİBER MAĞDURİYET ARASINDAKİ İLİŞKİNİN CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Ahmet TÜRK

Sinop Üniversitesi, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü
aturk@sinop.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5782-3794

Öğr. Gör. Cezmi ERVÜZ

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü
cezmi.ervuz@gop.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5434-4533

ÖZET

Dijitalleşmeyle birlikte gençler, eğitim, sosyalleşme ve eğlence gibi ihtiyaçlarını karşılamak için dijital platformları yoğun şekilde kullanmaktadır. Ancak bu durum, siber zorbalık gibi sosyal riskleri de beraberinde getirmektedir. Cinsiyet, siber zorbalık ve mağduriyet deneyimlerinde önemli bir faktör olup, erkekler daha doğrudan tehdit içerikli zorbalıklar yaparken, kızlar daha dolaylı zorbalıklara maruz kalabilmektedir. Bu farklılıkları anlamak, siber zorbalığın önlenmesi ve etkili müdahalelerin geliştirilmesi için kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda bu araştırma gençlerin siber zorbalık ve mağduriyet durumlarını, en sık ne tür zorbalık davranışlarını sergilediklerini veya hangi zorbalık eylemlerine maruz kaldıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada ayrıca siber zorbalık ve mağduriyet durumu cinsiyet değişkeni açısından incelenmektedir. Tarama modelinin kullanıldığı araştırmaya 198'i (%81,8) kadın ve 44'ü (%18,2) erkek olmak üzere 242 kişi katılmıştır. 18-24 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $21,37 \pm 1,58$ 'dir. Araştırmada veriler kişisel bilgi formu ve Siber Zorbalık Envanteri aracılığıyla toplanmıştır. Betimleyici istatistiklerde minimum, maksimum, ortalama, standart sapma, frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmıştır. Değişkenler arası ilişkinin ortaya konmasında normal dağılım sağlanamadığı için Spearman korelasyon katsayı kullanılmıştır. Bulgulara göre katılımcıların %27,7'si siber zorbalık mağduru iken %6,2'si siber zorbalık eylemlerinde bulunmuştur. Buna karşın %25,6'sı hem zorba hem de mağdurdur. Kadınlar daha çok siber mağduriyet yaşarken erkeklerin zorbalık yapma ve hem zorba hem mağdur olma oranları kadınlardan daha yüksektir. Sanal ortamda birilerine küfretme; internette tehdit içeren, utandırıcı, kırıcı mesajlar gönderme; izin almadan, başkalarının kişisel bilgisayar veya akıllı telefondaki bilgilerini (dosya, fotoğraf, yazılı mesaj kayıtları vb.) alma eylemlerinin

hem sanal zorbalarda hem de mağdurlarda ortak eylemler olarak dikkat çekmektedir. Sanal zorbalık ve mağduriyet arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki bulunmakta olup bu ilişki kadınlarda zayıf düzeyde iken erkeklerde oldukça güçlüdür.

Anahtar Kelimeler: Siber Zorbalık, Siber Zorba, Siber Mağdur, Genç, Cinsiyet.

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CYBERBULLYING AND CYBER VICTIMIZATION IN TERMS OF GENDER AMONG YOUTH

ABSTRACT

The advent of digitalisation has led to a notable shift in the ways in which young people meet their needs, with digital platforms becoming a primary source of access to education, socialisation and entertainment. However, this situation also gives rise to social risks, including the phenomenon of cyberbullying. The experience of cyberbullying and victimization is influenced by gender, with boys more likely to be subjected to direct, threatening forms of bullying and girls to indirect forms. It is therefore crucial to gain an understanding of these differences in order to prevent cyberbullying and develop effective interventions. In this context, the present study aims to reveal the cyberbullying and victimization status of young people, the types of bullying behaviors they exhibit most frequently, and which bullying acts they are exposed to. Furthermore, the study examines the cyberbullying and victimization status in terms of the gender variable. A total of 242 people, 198 (81.8%) female and 44 (18.2%) males, participated in the study in which the survey model was used. The average age of the participants between the ages of 18-24 was 21.37 ± 1.58 . Data were collected through personal information form and Cyberbullying Inventory. In descriptive statistics, minimum, maximum, mean, standard deviation, frequency and percentage calculations were made. Spearman correlation coefficient was used to reveal the relationship between variables since normal distribution was not provided. According to the findings, 27.7% of the participants were victims of cyberbullying, while 6.2% were involved in cyberbullying acts. On the other hand, 25.6% were both bullies and victims. While women experienced more cyber victimization, men had higher rates of bullying and being both bully and victim than women. It is noteworthy that swearing at someone in the virtual environment; sending threatening, embarrassing, offensive messages on the internet; taking other people's personal computers or smartphone information (files, photos, text message records, etc.) without permission are common actions of both cyberbullies and victims. There is a moderate positive relationship between cyberbullying and victimization and this relationship is weak in females and quite strong in males.

Key Words: Cyber Bullying, Cyber Bully, Cyber Victim, Youth, Gender.

1. GİRİŞ

Teknolojinin hızla gelişmesi ve dijitalleşmenin toplumun her alanına yayılması, insanların günlük yaşamlarında internet ve sosyal medya kullanımını önemli bir yere taşımıştır. Özellikle gençler, eğitim, sosyalleşme, eğlence ve bilgiye erişim gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için dijital ortamları yoğun bir şekilde kullanmaktadırlar (Türk ve Türk, 2024). Ancak bu ortamların sunduğu olanaklar, bazı sosyal riskleri de beraberinde getirmiştir (Beyaz-Özbey, 2022; Donat-Bacıoğlu, 2022). Gençlerin dijital platformlarda yaşadığı olumsuz deneyimlerin başında siber zorbalık gelmektedir.

Siber zorbalık, geleneksel zorbalıktan farklı olarak fiziksel bir temas gerektirmeden çevrim içi mecralarda gerçekleşir (Baştürk-Akça ve Sayımer 2017; Wong-Lo vd., 2011) ve bireylerin güvenliğini, sosyal ilişkilerini ve psikolojik sağlığını olumsuz etkiler (Donat-Bacıoğlu, 2022). Bu bağlamda, siber zorbalık gençlerin psikolojik, sosyal ve akademik gelişimlerine zarar verebilecek ciddi bir tehdit olarak kabul edilmektedir.

Siber zorbalık, çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilebilir ve hedef alınan bireylerin maruz kaldığı travmatik etkiler, mağduriyet sürecini derinleştirebilir (Özler-Ervüz vd., 2024) Siber zorbalığa maruz kalan gençler, sıklıkla psikolojik rahatsızlıklar, düşük benlik saygısı, yalnızlaşma, sosyal izolasyon ve akademik performans düşüşü gibi sorunlar yaşayabilmektedir (Baştürk-Akça ve Sayımer, 2017; Dursun vd., 2020; Talan vd., 2021; Kapçı, 2004). Siber zorbalığın mağdur üzerinde oluşturduğu bu yıkıcı etkiler, sosyal medya ve dijital platformların kontrolsüz kullanımı ile daha da şiddetlenebilir (Öztürk vd., 2023; Türk ve Öztürk, 2023). Özellikle gençlerin çevrim içi ortamda yaşadığı bu zorbalık türü, geleneksel zorbalığa kıyasla çok daha geniş bir kitleye ulaşabilmekte ve kalıcı etkiler bırakabilmektedir (Acar, 2024; Dursun vd., 2020; Koçyiğit, 2024). Bu bağlamda, siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması, siber zorbalığın önlenmesi ve mağdurlara destek sağlanması açısından kritik öneme sahiptir.

Cinsiyet, bireylerin siber zorbalık ve mağduriyet yaşantılarındaki deneyimlerini etkileyebilen önemli bir faktördür. Araştırmalar, siber zorbalık ve mağduriyetin cinsiyet farklılıklarıyla bağlantılı olabileceğini göstermektedir (Boyar ve Arslantaş, 2024; Öztürk, 2023). Erkek ve kız gençlerin zorbalık eğilimleri ve bu zorbalığa maruz kalma durumları farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Erkek gençler daha çok doğrudan tehdit ve hakaret içeren siber zorbalık biçimlerine başvururken, kız gençler daha çok dışlama, dedikodu yayma ve itibar zedeleme gibi

dolaylı zorbalık türlerine maruz kalabilmektedirler (Şahin vd., 2010; Korkmaz, 2016). Bu farklılıklar, cinsiyete özgü sosyal beklentiler, toplumsal roller ve gençlerin çevresel etkilerle şekillenen davranış kalıplarından kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla, siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkiyi cinsiyet farklılıkları açısından ele almak, bu iki kavramın gençler üzerindeki etkilerinin anlaşılması ve etkili müdahale yöntemlerinin geliştirilmesi açısından oldukça değerlidir.

Bu çalışmanın amacı, gençlerde siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkiyi cinsiyet açısından inceleyerek, bu iki kavramın birbirini nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Ayrıca, araştırma kapsamında cinsiyetin, siber zorbalık ve siber mağduriyet üzerindeki rolü ve etkisi detaylı olarak analiz edilerek, gençlerin çevrim içi ortamda yaşadığı olumsuz deneyimlere dair cinsiyete dayalı bir perspektif kazandırılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın gençlerin dijital güvenliğini artırmaya yönelik sosyal politikaların geliştirilmesine, siber zorbalıkla mücadele için etkin stratejiler oluşturulmasına ve mağdurlar için destekleyici müdahaleler sunulmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın amacına uygun olarak bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 18-24 yaş aralığındaki gençler oluşturmaktadır. Örneklemi ise kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak ulaşılan 242 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların 198'i (%81,8) kadın ve 44'ü (%18,2) erkek olup yaş ortalaması $21,37 \pm 1,58$ 'dir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler Kişisel Bilgi Formu ve Siber Zorbalık Envanteri kullanılarak toplanmıştır.

Siber Zorbalık Envanteri: Topçu ve Erdur-Baker (2010) tarafından geliştirilen envanter Tanrikulu (2015) tarafından yeniden yapılandırılmıştır. Envanter 4'lü likert (1=asla, 2=bir kez, 3=iki veya üç kez, 4=üçten çok kez) tipinde 12 maddeden oluşmaktadır. Envanter siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Envanterdeki her iki bölümde de aynı maddeler bulunmaktadır. Katılımcılardan 12 maddeye “*ben yaptım*” ve “*bana yapıldı*” bölümlerindeki uygun cevapları vermesi istenmektedir. Envanterden alınan yüksek puanlar daha sık siber zorbalık davranışı yapmanın veya daha sık siber zorbalığa maruz

kalmanın söz konusu olduğunu göstermektedir. Sadece siber zorba, sadece siber mağdur, siber zorba-mağdur ve siber zorba ya da mağdur olmayan grupları belirlemek için Tablo 1'deki yöntem kullanılmaktadır. Envanterin siber zorba bölümü için iç tutarlık kat sayısı $\alpha=0,80$ iken siber mağdur bölümü için $\alpha=0,73$ 'tür (Tanrıku, 2015). Bu çalışmada da siber zorba olma bölümü için iç tutarlık kat sayısı $\alpha=0,78$ ve siber mağdur bölümü için $\alpha=0,70$ olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1. Siber Zorbalık Envanteri Kategorileri

Ben Yaptım	Bana Yapıldı	Kategoriler
14<	12	Siber Zorba
12	14<	Siber Mağdur
14<	14<	Siber Zorba Mağdur
12	12	Siber Zorba ya da Mağdur Olmayan

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak çevrimiçi anket tekniğiyle toplanmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan 242 kişiyle araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada betimleyici ve açıklayıcı istatistikler bir arada kullanılmıştır. Betimleyici istatistiklerde minimum, maksimum, ortalama, standart sapma, frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmıştır. Değişkenler arası ilişkinin ortaya konmasında normal dağılım sağlanamadığı için Spearman korelasyon katsayı kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar 0,05 hata payında %95 güven aralığında değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Betimleyici İstatistikler

Araştırmada gençlerin sanal zorbalık yapma ortalaması $\bar{x}=13,85\pm 4,43$ olup sanal zorbalığa maruz kalma ortalaması $\bar{x}=15,50\pm 4,94$ 'dir. Buna göre gençlerin mağduriyet düzeyleri zorbalık düzeylerinden daha düşüktür.

Tablo 2. Siber Zorbalığa İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	n	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss.
Siber Zorbalık Yapma	242	12,00	48,00	13,85	4,43
Siber Zorbalığa Maruz Kalma	242	12,00	48,00	15,50	4,94

Araştırmada gençlerin envanterin maddelerinden almış oldukları puan ortalamaları incelendiğinde envanterin "ben yaptım" bölümünde $\bar{x}=1,50\pm 0,98$ ortalama ile "bana yapıldı" bölümünde $\bar{x}=1,71\pm 1,08$ ortalama ile "Sanal ortamda birilerine küfretme" maddesi en yüksek puanı almıştır. Buna göre gençler siber zorbalığı en çok küfretme noktasında gerçekleştirirken aynı şekilde gençlerin siber mağduriyetleri de küfür ile oluşmaktadır. Sanal ortamda birine

küfretmek; internet üzerinden tehdit edici, utandırıcı, saldırgan mesajlar göndermek; başkalarının kişisel bilgisayar veya akıllı telefon bilgilerini (dosyalar, fotoğraflar, kısa mesaj kayıtları vb.) izinsiz olarak almak hem siber zorbalığın hem de mağdurların ortak eylemleri olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 3. Siber Zorbalık Envanteri Maddelerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Maddeler	Ben Yaptım		Bana Yapıldı	
	$\bar{x}$	ss.	$\bar{x}$	ss.
İzin almadan, başkalarının kişisel bilgisayar veya akıllı telefondaki bilgilerini (dosya, fotoğraf, yazılı mesaj kayıtları vb.) alma	1,20	0,60	1,30	0,68
İnternet ortamında başkasının kimliğiyle izinsiz paylaşımında bulunma	1,15	0,58	1,11	0,45
Görüntülü yapılan özel bir görüşmeyi, karşı tarafın haberi olmadan başkasına izlettirme	1,13	0,49	1,12	0,47
İnternet ortamında yapılan paylaşımlara (yorum, fotoğraf, video, bilgi) utandırıcı, kırıcı yorumlar yapma	1,14	0,55	1,16	0,51
İnternette tehdit içeren, utandırıcı, kırıcı mesajlar gönderme	1,14	0,54	1,62	0,97
İnternet şifrelerini ele geçirerek erişimi engelleme	1,10	0,42	1,38	0,66
İnternet şifrelerini ele geçirerek mesajlara ulaşma	1,10	0,44	1,26	0,58
SMS aracılığıyla tehdit edici, utandırıcı, kırıcı mesajlar gönderme	1,11	0,50	1,33	0,76
İnternette, cinsiyetimi farklı göstererek karşı tarafı kandırma	1,13	0,50	1,18	0,51
Sanal ortamda dedikodu veya söylenti yayma	1,12	0,48	1,16	0,55
Sanal ortamda birilerine küfretme	1,50	0,98	1,71	1,08
Küçük düşürücü bir mesajı, fotoğrafı veya video görüntüsünü sanal ortamda izinsiz paylaşma	1,04	0,31	1,19	0,65

Tablo 1’de belirtilen kriterler çerçevesinde yapılan kategorik gruplama sonucunda gençlerin 15’inin (%6,2) siber zorba, 67’sinin (%27,7) siber mağdur, 62’sinin (%25,6) siber zorba-mağdur ve 98’inin (%40,5) siber zorba ya da mağdur olmayan kategorisinde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum cinsiyet açısından incelendiğinde kadınların 11’inin (%5,6) siber zorba, 60’ının (%30,3) siber mağdur, 44’ünün (%22,2) siber zorba-mağdur ve 83’ünün (%41,9) siber zorba ya da mağdur olmayan kategorisinde; erkeklerin 4’ünün (%9,1) siber zorba, 7’sinin (%15,9) siber mağdur, 18’inin (%40,9) siber zorba-mağdur ve 15’inin (%34,1) siber zorba ya da mağdur olmayan kategorisinde yer aldığı saptanmıştır.

Tablo 4. Cinsiyet Bağlamında Siber Zorbalık Kategorilerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Kategoriler	Kadın		Erkek		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Siber Zorba	11	5,6	4	9,1	15	6,2
Siber Mağdur	60	30,3	7	15,9	67	27,7
Siber Zorba-Mağdur	44	22,2	18	40,9	62	25,6
Siber Zorba ya da Mağdur Olmayan	83	41,9	15	34,1	98	40,5

3.2. Değişkenler Arası İlişki

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişki Spearman korelasyon analizi ile incelenmiştir. Yapılan analizde tüm örnekleme siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r=0,560$; $p<0,01$). Değişkenler arası ilişki cinsiyet açısından incelendiğinde siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma arasında kadınlarda ($r=0,327$; $p<0,01$) düşük düzeyde, erkeklerde ($r=0,878$; $p<0,01$) yüksek düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Buna göre erkeklerde siber zorbalığa maruz kalma ile siber zorbalık yapma arasındaki ilişkinin kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Değişkenler Arası İlişki

Değişkenler	Kadın		Erkek		Toplam	
	1	2	1	2	1	2
1. Siber Zorbalık Yapma	1		1		1	
2. Siber Zorbalığa Maruz Kalma	0,327**	1	0,878**	1	0,560**	1

** $p<0,01$

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma gençlerde siber zorba olma ve siber mağduriyet yaşama durumlarını, en sık ne tür zorbalık davranışlarını sergiledikleri veya hangi zorbalık eylemlerine maruz kaldıklarını, siber mağduriyet ve siber zorbalık arasındaki ilişkiyi cinsiyet değişkeni açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmaya 18-24 yaş arası 242 genç katılmıştır.

Araştırmanın ilk bulgusu, gençlerin %27,7'sinin siber zorbalık mağduru olduğu ve %6,2'sinin siber zorbalık eylemlerinde bulunduğu buna karşın %25,6 hem zorba hem de mağdur olduğudur. Cinsiyete göre bakıldığında kadınların daha çok siber mağduriyet yaşadıkları buna karşın erkeklerin zorbalık oranlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin aynı zamanda zorbalık ve zorbalığa maruz kalma oranı kadınlardan daha yüksektir. Geleneksel cinsiyet rolleri; kadınların daha çok mağdur, erkeklerin ise daha çok zorba olarak konumlanmasına neden olmuş olabilir. Kadınlar genellikle daha pasif ya da uyumlu rollerle ilişkilendirilirken erkekler daha rekabetçi ya da saldırgan rollerle ilişkilendirilmektedir (Türk vd., 2023). Bu durum, kadınların çevrim içi zorbalık karşısında daha fazla mağduriyet yaşamasına yol açarken erkeklerin zorbalık eylemlerine daha yatkın olmalarına neden olabilir (Sarışın, 2022). Erkeklerin çevrim içi ortamlarda zorbalığa eğilim göstermesi, toplumun erkeklerden beklentileri doğrultusunda güç gösterimi ve statü sağlama çabalarıyla açıklanabilir. Bu güç gösterimleri, siber zorbalık gibi davranışlarla pekişebilir; çevrim içi zorbalık, erkeklerin kendilerini daha güçlü hissetmeleri için bir araç olarak kullanılabilir. Erkeklerin hem zorba hem mağdur olma oranının yüksekliği, çevrim içi ortamlarda karşılıklı olarak yapılan zorbalık

döngüsüne işaret edebilir. Erkekler, zorbalık gördüklerinde karşılık verme eğiliminde olabilir ve bu durum siber zorbalığın döngüsel bir yapı kazanmasına neden olabilir.

Araştırmanın ikinci bulgusu, sanal ortamda birilerine küfretme, internette tehdit içeren, utandırıcı, kırıcı mesajlar gönderme, izin almadan, başkalarının kişisel bilgisayar veya akıllı telefondaki bilgilerini (dosya, fotoğraf, yazılı mesaj kayıtları vb.) alma eylemlerinin hem sanal zorbalarda hem de sanal zorbalık mağdurlarında ortak eylemler olduğudur. Sanal ortamda anonim olma ve fiziksel dünyanın aksine doğrudan bir yüz yüze etkileşim bulunmaması, gençlerin bu tür davranışları daha kolay ve cesurca sergilemelerine neden olabilir (Kim vd., 2023; Öztürk vd., 2023). Çevrimiçi ortamda yapılan davranışların sonuçlarının gerçek hayatta hissedilmemesi, gençlerin daha rahat bir şekilde zorbalık yapmalarına neden olabilir. Bu anonimlik hem zorbalık yapan hem de zorbalığa maruz kalanlar için benzer eylemleri tekrarlama olasılığını artırabilmektedir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu, sanal zorbalık ve sanal mağduriyet arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki bulunduğudır. Bu ilişki kadınlarda zayıf düzeyde iken erkeklerde oldukça güçlü düzeydedir. Bulgu literatürü desteklemektedir (Boyar ve Arslantaş, 2024; Korkmaz, 2016; Öztürk, 2023; Talan vd., 2021). Toplumsal cinsiyet normları erkeklerin daha agresif ve rekabetçi olmasını teşvik etmektedir (Türk vd., 2023). Bu durumun sanal zorbalığa maruz kalan erkeklerin sanal zorbalık yapma eğilimlerini pozitif yönde etkileyebilmektedir. Rekabetçi bir ruha sahip olan erkekler, zorbalık deneyimlerine misilleme yaparak karşılık verebilmektedir. Bunun da zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkiyi güçlendirdiği düşünülmektedir. Kadınlar genellikle empati düzeyleri daha yüksek ve sosyal destek arayışında daha etkin olduklarından (McDonald ve Kanske, 2023), zorbalık yapma olasılıkları daha düşük olabilir ve bu da zorbalık-mağduriyet ilişkisinin zayıf olmasına neden olabilir. Kadınlar genellikle dijital ortamlarda daha güvenli ve dikkatli davranma eğilimindedirler (Parmar ve Chauhan, 2024). Bu da zorbalık yapma olasılıklarını azaltabilir ve zorbalık-mağduriyet ilişkisinin zayıf olmasına katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, N. (2024). Siber zorbalık ve siber mağduriyet özelinde sosyal medya okuryazarlığı yoksunluğu üzerine bir literatür taraması. *TRT Akademi*, 09(20), 252-277. <https://doi.org/10.37679/trta.1391514>
- Baştürk-Akça, E., & Sayımer, İ. (2017). Siber zorbalık kavramı, türleri ve ilişkili olduğu faktörler: Mevcut araştırmalar üzerinden bir değerlendirme. *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 7-19. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.5.001.x>

- Beyaz-Özbeý, İ. (2022). Dijitalleşme, sosyal medya ve risk toplumu. *İmgelem*, 6(10), 141-158. <https://doi.org/10.53791/imgelem.1053815>
- Boyar, Ü., & Arslantaş, H. (2024). Ergenlerde siber zorbalık, siber mağduriyet ve depresyon: Kesitsel bir çalışma. *ADYÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(1), 69-83.
- Donat-Bacıoğlu, S. (2022). 21. yüzyılda çocukları ve gençleri bekleyen siber riskler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(1), 29-37. <https://doi.org/10.18863/pgy.896800>
- Dursun, S., Gökçe, A., & Aytaç, S. (2020). Siber zorbalık: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *International Journal of Social Inquiry*, 13(2), 465-485. <https://doi.org/10.37093/ijisi.837694>
- Kapçı, E. G. (2004). Bullying type and severity among elementary school students and its relationship with depression, anxiety and self esteem. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 37(1), 1-13. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000087
- Kim, M., Ellithorpe, M., & Burt, S. A. (2023). Anonymity and its role in digital aggression: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 72, 101856. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2023.101856>
- Koçyiğit, M. (2024). Sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve siber zorbalığa maruz kalma: üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 12(1), 37-61. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.1406229>
- Korkmaz, A. (2016). Siber zorbalık davranışları sergileme ve siber zorbalığa maruz kalma durumlarının karşılaştırılması. *TRT Akademi*, 1(2), 620-639.
- McDonald, B., & Kanske, P. (2023). Gender differences in empathy, compassion, and prosocial donations, but not theory of mind in a naturalistic social task. *Scientific Reports*, 13(1), 20748. <https://www.doi.org/10.1038/s41598-023-47747-9>
- Özler-Ervüz, F., Gönültaş, M. B., & Ervüz, C. (2024). Dijital Dünya'nın karanlık yüzü: Siber suçlar. M. Öztürk & V. B. Gökçaya (Eds.), Pandora'nın Kutusu Açılıyor: Gölgedeki Sosyal Sorunlar 2 (ss. 43-66) içinde. Nobel Yayıncılık.
- Öztürk, B. (2023). Y kuşağı üyelerinin siber zorbalık, siber mağduriyet ve farkındalıkları üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(4), 1463-1488. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1349172>
- Öztürk, M., Türk, A., Gönültaş, B. M., & Aydemir, İ. (2022). Mediator role of social media use on the effect of negative emotional state of young adults on hopelessness during COVID-19 outbreak. *Journal of Archives of Health Sciences and Research*, 10(1), 44-49. <http://dx.doi.org/10.5152/ArcHealthSciRes.2022.22096>
- Öztürk, M., Ünal, V., Türk, A., & Temiz, S. (2023). Pandemi sonrası bireylerin umutsuzluğunun farklı değişkenler açısından kuşaklara göre karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (21), 56-71. <http://dx.doi.org/10.46218/tshd.1233382>
- Parmar, S.P., & Chauhan, S. H. (2024). Empowering women in the digital sphere: Cybercrime combat strategies in Indian social media. *International Journal of Law, Human Rights and Constitutional Studies*, 6 (1), 1-14.
- Sarışın, M. (2022). Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin yeni yüzü: Dijital şiddet. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 257-285.

- Şahin, M., Sarı, S.V., Özer, Ö., & Er, S.H. (2010). Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 257-270.
- Talan, M. İ., Bostan, G., & Öztürk, Y. (2021). Lise öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet durumları ile yalnızlık algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 378-398. <https://doi.org/10.51725/etad.905167>
- Tanrıkulu, İ. (2015). *The relationships between cyber bullying perpetration motives and personality traits: Testing uses and gratifications theory* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topçu, Ç., & Erdur-Baker, Ö. (2010). The revised cyber bullying inventory (RCBI): Validity and reliability studies. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 660-664. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.07.161>
- Türk, A., & Öztürk, M. (2023). Gençlerin benlik algısının saldırganlığa etkisinde internet kullanım süresinin aracılık rolü. R. Yusoph (Ed.), *Ege 8th International Conference On Social Sciences* (ss. 732-742) içinde. Academy Global Publishing.
- Türk, A., & Türk, S. (2024). Genç yetişkinlerde sosyal medya kullanım amaçlarının umutsuzluğa etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 274-286. <http://dx.doi.org/10.15182/diclesosbed.1416124>
- Türk, A., Çevik, B., & Kaya, S. (2023). Toplumsal cinsiyet algısının şiddet eğilimine etkisinde toplumsal cinsiyet eğitiminin aracılık rolü. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 6(2), 423-443. <https://doi.org/10.33708/ktc.1295983>
- Wong-Lo, M., Bullock, L. M., & Gable, R. A. (2011). Cyber bullying: Practices to face digital aggression. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 16(3), 317-325. <http://dx.doi.org/10.1080/13632752.2011.595098>

ANTROPOZEN ÇAĞIN BAŞINDA İNSAN FAKTÖRÜ

Prof. Dr. Hakkı M. AY

Selçuk Üniversitesi

hma@selcuk.edu.tr- ORCID: 0000-0001-9033-8248

Öğr. Gör Nihal GÜNEŞ AY

Selçuk Üniversitesi

nihalay@selcuk.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-9788-7872

ÖZET

İnsanoğlu varolduğu günden itibaren kendi gelişim ve değişimini yürütürken doğa üzerindeki etkisi ve baskısı da artmıştır. Beden gücünden sonra ateşin, suyun, buharın ve fosil yakıtların kullanılması ile birlikte doğa üzerindeki hâkimiyeti genişlemiştir. Bugün itibariyle ülkeleri ve üzerinde yaşayan insanları ilgilendirdiği kadar gelecek nesilleri de etkileyecek küresel kamusal mallar sorunu, yine insanoğlunun aşırı üretim, kar ve tüketim hırsından kaynaklanmaktadır. Küresel ısınma, çevre kirliliği, yağmur ormanları, savaş, göç gibi konular insan hırsının bir sonucudur. Antropozen çağın başında insanın tüm ekonomik faaliyetlerini değerlendirmesi ve üretimden tüketime kadar çevre hassasiyetini en başta dikkate alması gerekmektedir. Bu çalışmada Antropozen Çağın başlangıcında çevrenin ve doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilirliği konusu irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Antropozen Çağ, küresel kamusal mal, çevre, insan davranışı

1. GİRİŞ

“Doğa kendinden alınan acı bir şekilde geri alır”

Son birkaç yüzyıl içinde insan ve toplumların karşılıklı olarak zihinsel ve eylemsel yönelimlerinin sonucu olarak birlikte yaşama kültürü derinden sarsılmıştır. Yaşanılan bu yönelimler aynı zamanda herkesin paydaşı olan çevrenin de tahrip olmasını beraberinde getirmiştir. Çevre tahribatı özünde beraber yaşama kültürünün yozlaşmış aktüel durumudur. İnsan ve toplumları bir arada tutan din, kültür, ideoloji, ekonomik kaygılar gibi faktörler aynı zamanda bunları ayırıştırıran ve hatta hasmane tutum içine girmelerine neden olan faktörler olarak ta ortaya çıkabilmektedir.

İnsan doğa ile sürekli iletişim ve etkileşim içerisinde. Yalnızca insan odaklı düşünsel ve eylemsel çabalar, önerilen çözümlerden daha ziyade yeni sorun ve krizler çıkarmaktadır. O nedenle insan doğa ve sürdürülebilirlik temelinde yaşamı yeniden tanımlaması gerekmektedir. Ceza, caydırıcılık, ödül veya teşvik önlemlerinden önce sorumluluk bilincinin her alanda yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

Doğa ile beraber ortaklaşa ve işbirliği halinde yaşamanın unutulduğu bir dönemde (Capra, 1992: 38), fiziki olarak doğanın bir parçası olan insan toplumsal vicdanda da anlam bulmak zorundadır. Dolayısıyla doğa herkes tarafından sahip olunmak arzulanan bir meta olmaktan ziyade ait olunan bütünün parçaları olarak tanımlanmalıdır (Coşkun, 2008: 32). Nitekim bir yaklaşıma göre insan doğanın yardımcısı ve yorumlayıcısıdır (Bacon, 1998: 94). Bu bağlamda doğayı ve onun düzenini kavrayabildiği ölçüde insanın onun üzerinde çalışma hakkı ve anlamlandırma yetisi söz konusu olabilecektir.

Sömürgecilik hareketlerinin paralelinde modernleşme söylemleri ve çabaları da gelişim göstermiştir (Ferro, 2002: 573). Sanayileşme, uzmanlaşma, üstünlükler teorisi, işbölümü gibi ekonomik ve sosyal alandaki yeni sürümler kentlere göçü hızlandırmıştır. Kendi doğasına ve çabasına yabancılaşan insan sömürge, çarpık kentleşme ve güvensizlik ortamında doğal olarak doğaya karşı da yabancılaşmıştır. Homo economicus kavramı ile çalışma, iddihar etme (biriktirme), tasarruf bilinci, rasyonel davranma ve yüksek kar hırsı insan nazarında doğanın metalaşmasını hızlandırmıştır (Geniş bilgi için bkz. Sombart, 2008 ve Tutar, 2019).

Çalışmada teknolojinin de yardımıyla insanın doğaya daha çok hükmetmesi sonucunda doğanın geri dönülemez şekilde tahrip edildiği, kirletildiği ve hoyratça kullanıldığı Antropozen Çağı'na nasıl gelindiği, bu çağın özellikleri, kentleşmenin olumsuzlukları anlatılmaktadır.

2. ANTROPOZEN ÇAĞI VE ÖZELLİKLERİ

Antropozen kelimesi etimolojik olarak Eski Yunanca'da insan ile yeni kelimelerinden türetilen insan çağı anlamını taşımaktadır. Fosil ve kaya katmanlarının yapısından hareketle hesaplanan jeolojik zaman cetvelindeki şu an içinde bulunulan jeolojik çağ Antropozen Çağı olarak adlandırılır. Antropozen Çağı, Genç Buzul Çağı'ndan sonra insanın yerleşik düzene ve yazının kullanılmasına kadar kültürel birikimini oluşturduğu Holosen dönemini sonlandırmıştır. İçinde bulunulan bu spesifik çağın özelliği, insanın yıkıcı bir güç olarak faaliyetlerinin iklim ve ekosistemlerde negatif dönüştürücü etkiye neden olabilecek güce ulaştığı bir dönem olmasıdır. Antropozenin başlangıcı konusunda stratigrafik, sosyolojik veya antropolojik açıdan üzerinde uzlaşılan bir tarih ya da olay yoktur.

Antropozen Çağı'nın başlangıcı için bilim insanları tartışma halindedirler. En erken başlangıç tarihi homo erectus (dik yürüyen insan)un ateşi bulmasına kadar (1-2 milyon yıl önce) gitmektedir (Glikson, 2013). Homo erectus yaklaşık iki milyon yıl önce Afrika'da ortaya çıkan gövdesine göre daha kısa kollara ve daha uzun bacaklara sahip, insan benzeri vücut oranlarına sahip ilk türdür (Hendry, ty).

İnsan faaliyetlerinin gezegenin tarihini şekillendirmede nasıl baskın güç haline geldiğini gösteren yeni bir dönemdir (Polat ve Kahraman, 2020: 347). Yeryüzünün kullanımındaki değişiklikler ve ormanların yok olmasından yoğun fosil yakıt kullanımına kadar insan faaliyetleri önemli jeolojik güç durumuna geldiğinden (Zalasiewicz vd., 2011; Steffen vd., 2011) bu jeolojik döneme antropozen kavramını kullanmak doğru olacaktır. Bu dönem James Watt'ın 1784'te buhar makinesini icadıyla iki yüzyıl öncesinde başladığını ifade edenler vardır (Crutzen, 2006: 13). İnsanın esas yıkıcı gücünün 19. yüzyılda Sanayi Devrimi ile başladığı

hakkında geniş bir mutabakat vardır (Crutzen & Stoermer, 2000: 17; Certini and Scalenghe, 2011: 1272). Bunun yanı sıra bir kısım bilim insanı da insanın yıkıcı güce ulaşmasını ABD'nin 1945'teki atom bombası saldırısına (IVM, ty; White, 1974, 1-2) veya antropojenik madde kullanımı (Büyükaşahin, 2018: 14), kimyasal ve klimatolojik güçlerin yer edindiği (Hine, 2019) ve nüfusun artışının olduğu 1950'lere getirenler de vardır. Ancak ortak olunan durum insanın dünyada yıkıcı etki bıraktığı bir çağ olmasıdır (Bozok, 2023: 11).

Aynı çağ ile ilgili bir taraftan yoksulluğu diğer taraftan refahı değişik açılardan anlatmak her zaman politik söylemlerin ürünü olmuştur. Bu nedenle krononimler topluluklar tarafından üretilen, bir anlam ve bilgi içeren kavramlardır (Kalifa, 2016: 5). Krononim, anakronizmi destekleyen, hayal gücünü çalıştıran, aynı zaman birimi içinde olan dönemlere verilen adların tarihi anlamına gelmektedir (Akay, 2024).

Antropozen kavramı insanın tarihi ve toplumsal yaşamını, yeryüzündeki canlı ve cansız tüm varlıkların serüveni ile birlikte anlatma olanağı sağlar. Bu kavramın sosyal bilimciler tarafından önemsenmesinin nedeni, kapitalizme yöneltilen eleştirileri insanlar arası ilişkilerden türler arası ilişkilere kadar genişletmesidir. Nitekim kapitalizm doğanın tahrip edilmesine ve sömürülmesine olanak vermektedir (Moore, 2017: 29). Kavramın bir başka dikkat çeken yanı zaman aralığı ve kapsayıcılığı ile ilgilidir. Jeolojik dönemler, uygarlıkların yaşam süreleri ile karşılaştırıldığında çok uzun zamana yayılan değişimlerin ürünüdür. Şu an yaşanan dönemi kapsayan Antropozen, doğa bilimleri ile sosyal bilimleri, akademik camia ile kamusal alanı birbirine bağlayan ve tüm bu alanlarda en sert tartışmaların odağında olan karizmatik bir kavram (Davis & Turpin, 2015: 6; Gibson, and Venkateswar, 2015) haline gelmiştir.

Antropozen çevre yeraltı ile uzay arasındaki yüzey bölgesinde (yeryüzü) konumlandırılır (Olson and Messeri, 2015). Antropozen birçok farklı süreci kapsarken, etkilerinin ölçeği ve yaygınlığı nedeniyle antropojenik [iklim değişikliği genellikle en önemli ana ölçüt olarak dikkate alınır \(Rudiak-Gould 2015: 48; Crutzen, 2006: 16\).](#)

Antropozen ile ilgili olarak dört ana antropolojik yaklaşım vardır: 1) Antropozeni etnografik araştırmanın bağlamı veya arka planı gören 2) Antropozen'i sosyal ve politik olarak yapılandırılmış bir fikir olarak sorgulayan 3) Antropozeni yaratıcılık ve umut dolu spekülasyon için bir fırsat olarak ele alan ve 4) Antropozeni uzun süredir devam eden küresel politik ve sosyo-ekonomik eşitsizliklerin sonucu olarak görenler. Bu tür yaklaşımlar farklı yöntemler, analitik çerçeveler, kavramlar ve etik-politik programlar gerektirir (Chua and Fair. 2019). Toplu olarak, doğa ve kültür ile insanlar ve insan olmayanlar arasındaki bölünmeleri ve geleneksel olarak bunların etrafında inşa edilen akademik disiplinleri istikrarsızlaştıran büyük ve hala gelişmekte olan bir çalışma gövdesi oluştururlar. İnsan olmanın ne olduğunu hayal etmenin yeni yolları ve diğer türlerle birlikte bu dünyada hayatta kalma umududur (Swanson vd. 2015: 163).

3. KENTLEŞME VE İNSANIN EKONOMİK FAALİYETLERİ

Dünya nüfusu 1600'lü yıllarda 600 milyon iken 2020 yılına gelindiğinde yaklaşık 8 milyar olmuştur. Dünya nüfusunun 1 milyar kişi civarında olduğu 1800'lü yılların başında nüfusu 1

milyonu aşan yalnızca Çin'in Pekin kenti idi. 1900'lerin başında 16 kent bu nüfus yoğunluğuna ulaşmıştır. 2000'in başında 371, 2018'de ise 548 (nüfusun %23'ü) kent 1 milyon barajının üstüne çıkmıştır. 2030 yılına gelindiğinde ise nüfusun %28'ini temsil eden 706 kent bir milyondan fazla nüfuslu kent olacaktır. Dünyada 2010 yılında kentleşme (kentlerde yaşayanların) oranı % 50'ye ulaşmış, 2014 yılına gelindiğinde ise % 54 olarak gerçekleşmiştir. 2050 yılına gelindiğinde dünya nüfusunun 3/2'sinin kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir. Antroposen Çağı kabul edilen süreçten itibaren sürekli artan dünya nüfusu 2050 yılına gelindiğinde 10 milyar olacağı öngörülmektedir (UN Population Division, 2018: 5).

Kentleşme yerleşime daha uygun, ekonomik, sosyal ve çevresel değişim tarafından yönlendirilen ve bu değişimin itici gücü olan insanların mekânsal yoğunlaşmasıyla tanımlanabilir. Antropozeni daha geniş bir kavram olarak düşünmek ve kentleşmeyi ise buna kıyasla daha spesifik olarak düşünmek yerinde olacaktır. [Kentler insanların giderek daha fazla Antropozende yerleşeceği yerlerdir](#). Gerçekten de insan yapıları olarak kentler, insan yerleşiminin etkileriyle tanımlanan dönemin antropojenik niteliğini temsil eder. Bir kent, bir Antropozen manzarası gibi görünür. Aynı zamanda kentler (özellikle kıyılarda) açıkça Antropozenin etkilerine karşı savunmasız yerlerdir ([Trachtenberg](#), 2017).

Kentleşme, enerji tüketimi ve karbondioksit emisyonu arasında bir ilişkinin varlığı konusunda çeşitli çalışmalar mevcuttur. Kentleşme ve kent nüfusunun artması sonucunda enerji tüketimi artmakta ve ardından karbondioksit emisyonu yükselmektedir. Dolayısıyla uzun dönem içinde kentleşme, enerji tüketimi ve karbondioksit salınımı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna gidilebilir (Uysal ve Taş, 116).

Bir toplumda kır ile kent nüfusun tüketim öncelikleri farklılık arz etmektedir. Küreselleşmenin yaygınlaşması her ne kadar bu makası daraltsa da, geleneksel toplumlarda tüketim öncelikleri farklılaşmaktadır. Sanayi merkezli üretim tarzının değişmesi, kente göçün, kentleşmenin ve eğitim seviyesinin artması ve çok çeşitli meslek gruplarının oluşması, tüketim alışkanlıkları ve önceliklerini belirlemektedir (Orçan, 2010: 2). İnsanlar yeryüzünde kentleşmenin hızlanması ile beraber öyle belirgin bir etkiye sahip olmuşlardır ki, yeryüzünün jeolojisini değiştirmiş, yeni ve farklı katmanlar yaratmışlardır. Sera gazı emisyonlarının %80'i ve atıkların çoğu mevcut kentsel yaşam tarzı (Ritchie and Roser, 2018) tarafından üretilmektedir ve küresel enerjinin %66'sından fazlası kentli nüfus tarafından tüketilmektedir. Savaş sonrası kentsel alanların üssel büyümesi Antropozen için altın nokta ve itici güç olarak kabul edilmiş ve bazı bilim insanları tarafından Antropozen yerine Kentozen (Urbanocene) (Palme & Salvati, 2021) kavramı kullanılmıştır.

İsrafın çoğunluğu tüketici tarafından ve çabuk bozulan ürünlerden (meyve ve sebze, et ve süt ürünleri, ekmek, dondurulmuş ürünler, alkolsüz içecekler) meydana gelmektedir (Nielsen, 2019). Bilindiği üzere son tüketim tarihi geçen ürünün besin değeri, etikette belirtilen değerleri taşımamakta ve hatta sağlığa zararlı olabilmektedir (Yerlikaya vd., 2020). Dünyada her yıl 1,3 milyar ton gıda israf olmaktadır (FAO, 2016). Ayrıca bu gıdaların üretiminde kullanılan su ve enerji gibi girdiler de israf hanesine yazılmaktadır (Varlık ve Balıkcıoğlu, 2021). Ayrıca üretim veya lojistik aşamalarında istenilen standartları taşımadığı veya kaybettiği için birçok ürün de zayi olmaktadır (Buzby, vd., 2014). Tüketim artışını karşılayabilmek için azotlu gübrelerin

tarımda aşırı uygulanması ve özellikle evsel hayvan gübresindeki konsantrasyonu, dünyanın birçok yerinde yüzey sularının ve hatta yeraltı sularının göllerde planktan ve alg varlığının çoğalması ve suda oksijen miktarının azalması (Kalaycık ve Karahasan, 2021) anlamına gelen ötrofikasyona yol açmıştır (Crutzen, 2006: 14).

Son tüketim tarihi ve tavsiye edilen tüketim tarihinin farkını bilen tüketicilerin sayısındaki artış, gıda israfının önlenmesine yardımcı olacaktır (Kavanaugh ve Quinlan, 2020: 2). Tüketici, satın aldığı gıda ürününü evde stoklarken, tavsiye edilen tüketim tarihini üzerine not düşebilir. Böylece ilk giren ilk çıkar (First in First Out-FIFO) ilkesi ile son tüketim tarihini önce olanı öne koyabilir. Eğer belirli markaların son tüketim tarihinden kaynaklı sıkıntılar yaşanmış ise tüketiciler o markalara karşı olumsuz tutum beslemektedir. Bu nedenle tüketiciler, son kullanma tarihi en geç olan ürünü, satın alma eğilimindedirler (McLean-Meynsse ve Cavalier, 2004: 47). ABD’de bir gıda mağazasının stoklarının, bir senede ortalama %4,5’i son kullanma tarihini doldurmaktadır. Bu oran mağaza büyüklüğüne göre senelik 70.000 ile 340.000 ABD doları arasında bir gider ortaya çıkarmaktadır. Firmalar bu meblağı en aza indirebilmek için bazı çalışmalar yapmaktadırlar. Bu çalışmalardan biri de son kullanma tarihi yaklaşan ürünleri karlı bir şekilde elden çıkarabilmek ve israfı azaltabilmek için ürün bedelinde indirim (çeşitli promosyonlar) yapmaktır (Tsiros ve Heilman, 2005: 114).

Tüketiciler tarafından enflasyon ya da ilerleyen zamanlarda ürün bulamama gibi nedenlerle ihtiyacın üzerinde mal alınması, stok yapılması, moda veya reklamların etkisi altında kalınması ve etiketlerde son kullanma tarihine dikkat edilmemesi durumunda israf artacaktır (Temizkan & Yetgin, 2022: 312). İstikrarlı bir ekonomide ve serbest piyasa koşullarında israfın önüne geçilecektir. Politika yapıcılarının kamu bütçesi denkliğinden başlayarak, fiyat istikrarını ve tam istihdam koşullarını sağlayacak bir ortam oluşturması zorunludur.

Kentleşmenin hızla artması ile birlikte gecekondulaşma da artmaktadır. Çoğu yüksek gelirli ülkede (Batı Avrupa, Amerika, Avustralya, Japonya ve Orta Doğu) nüfusun %80’inden fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır. Avrupa Komisyonu, her 10 kişiden 8’inin artık şehirler, kasabalar ve yarı yoğun alanlar arasında bölünmüş kentsel alanlarda yaşadığını tahmin etmektedir. Kent sakinlerinin ise yaklaşık ¼’ü gecekondu mahallelerinde yaşamaktadır. Asya ve Latin Amerika’da %10 ile %50 arasında, Çad gibi sahra altı Afrika ülkelerinde 10 kişiden yaklaşık 8’i gecekondu evlerinde yaşamaktadır (UN Population Division, 2018). Gecekondu demek sağlıklı halk topluluğu ve yasalara aykırılık demektir (Çakır, 2011: 213).

Artan nüfusu yerleştirmek için kentlerin arazi yapılarında büyük değişiklikler yaşanmıştır. Bu süreçte arazinin dörtte üçü ve deniz ortamının üçte ikisi önemli ölçüde değiştirilmiş ve yaklaşık 1 milyon hayvan ve bitki türü insan için yapılan yapılar nedeniyle yok olma riskiyle karşı karşıya kalmıştır (IPBES, 2019). Kentleşme, sera gazı emisyonlarını arttırmış, ortalama küresel sıcaklıkların sanayi öncesi zamanlara göre 1°C artmasına neden olmuştur. Küresel iklim krizinin etkileri şiddetini arttırmıştır. Küresel düzlemdeki bu değişiklikler, yalnızca biyosfer katmanı için değil, insan sağlığı dâhil olmak üzere diğer türler için de birçok belirsiz bir geleceği barındırmaktadır. Ormansızlaşma ve doğal habitatların modifikasyonu da dahil olmak üzere arazi kullanımını değişikliği, birçok kentsel felaketi de beraberinde getirmiştir. Örneğin; ortaya çıkan zoonozların (hayvanlardan insanlara bulaşabilen hastalıkların) yaklaşık yarısından

sorumlu olmaktadır (Loh vd., 2015). Dolayısıyla uzun vadede dünya yüzeyinde ve yeraltında kalıcı izler bırakacak olan yerler kentler olacaktır (Polat ve Kahraman, 2020: 355).

Doğayı tahrip eden kentlerin bu zararları en aza düşürebilmesi için sürdürülebilir olması gerekecektir. Sürdürülebilir kentler insan refahını arttıracak ve sağlık harcamalarında düşüşler meydana getirecektir. Kentlerin akıllı olması ve e-yönetim süreçlerini tamamlamaları, yerel demokrasiyi güçlendirecek ve sosyal barışa katkı sunacaktır (Sertyeşilşik ve Sertyeşilşik, 2019: 34-35). Kentleşme ve sanayileşme sürecinde arzu edilmeyen doğa tahribatının önüne geçebilmek için ekonomik kalkınma süreçlerinin izlenmesi gerekecektir (Çan, 2010: 10).

4. SONUÇ

Romalılar Haçlı Seferleri sırasında Kartaca Ordusu ile savaşmaktadır. Ordunun lojistik gereksinimi olan gemileri inşa etmek için ormanları kesmiş ve bundan dolayı ekolojik denge derinden sarsılmıştır. İlk savaş toplarının ateşlendiği 14. yüzyıl başlarında daha fazla potas, sülfür, bakır ile demir cevheri ve odun kömürü için ormanlar talan edilmiş ve erozyon ve ormansızlık baş göstermiştir. Otomobilin üretilmesi sonucunda taşıma işlerinde kullanılan atların yollara dökülen gübresiyle beslenen serçe sürüleri ortadan kalkmıştır. Çok daha farklı bir düzlemde incelenmesi gereken hidrojen ve atom bombaları ile nükleer silahlanma, hem insan ve hem de doğaya telafisi mümkün olmayan tahribatlar oluşturmaktadır Anılan bu tarihi olaylarda insan faktörünün ekonomik faaliyetleri, mutlaka doğal yaşamı derinden etkilemektedir.

Aslınsa tarihsel süreçler birbirini izleyen lanetlerden ibaret değildir. Tarih hep aynıdır, insan tarafından üretilen yeni sorunlar ve bunlarla ilintili yeni yeni uyarlanmalar söz konusudur. Mahşerin beş atlısı olarak nitelendirilen bugünün en büyük küresel sorunları kıtlık, salgın hastalıklar (Covid-19), göç, devletlerin yıkılışı ve belki de en önemlisi iklim değişimidir (Morris, 2014: 646).

Hem modern teknoloji hem de modern bilim belirgin bir şekilde Batılıdır. Her ne kadar Orta Çağ döneminde tıpta El Razi, optikte İbn-i Heysem ve matematikte Ömer Hayyam gibi İslam bilim insanlarının önemli eserleri olsa da: bunlar Arapça orijinalinde kaybolmuş ve yalnızca daha sonraki Batı gelişmelerinin temellerini atmaya yardımcı olmuşlardır (White, 1974, 1-2). Dolayısıyla teknoloji ve bilimin esas kaynağı olan gelişmiş Batı ülkeleri, sözü geçen bu krizlere çözüm üretmek durumundadır. Bu ülkeler gerek bizzat kendileri ve gerekse oluşturulmuş ve/veya oluşturulacak uluslararası kimliği ve yaptırımını olan kuruluşlar aracılığıyla, doğa tahribatının önüne geçecek ve korunması adına önlemler alabilecektir.

Evrenin yaratılmasından sonra insan ortaya çıkar ve doğal dünyaya karşıtlık oluşturur ve değişimleri ile ikinci bir dünyayı kurar (Hegel, 2003: 55). Antropozen Çağ'da her ne kadar biyoçeşitlilik kaybını durdurma ve koruma konusu yaygın olarak geçmese de (Holmes, 2015) insan hırsının ulaştığı boyutlar dikkate alınacak olursa biyoçeşitlilik konusunda da mutlaka üzerinde durulması gerekir.

Bir toplumda kentlileşme sürecinin ekonomiye ve politikaya bakan yönleri vardır. Ekonomi ve politika alanında alınan kararlarda sürdürülebilirlik konusu dikkate alınmalıdır. Gerek üretim

ve gerekse tüketim süreçlerinde sürdürülebilirliğin göz önünde tutulması durumunda karbon ayak izi gibi doğanın tahribatı önlenmiş olacaktır.

İnsanın doğaya karşı giriştiği tahripkar ve hasmane tutumla kazandığı geçici zaferi, aslında küresel ısınma, göç, savaş, ekonomik kriz gibi küresel sorunlar eşliğinde ters tepmiştir. Ayrıca yaşanan felaketlerden herkes eşit ölçüde etkilenmemektedirler (Esgün, 2022: 52). Kirleten öder ilkesi (polluter pays principle) maalesef küresel ölçekte yerini bulamamıştır. Uzun yıllardır doğanın kendini onarma hızı, kirlenme hızına yetişemediği için uluslar üstü bir anlayış ile topyekün doğa ve gelecek adına kararlar alınması ve cezai müeyyide tehdidi altında politikaların uygulanması şarttır.

Nasıl ki insanlar aynı coğrafyada farklı inanç, ırk ve kültürlerin birlikte yaşamaları konusunda farklı yaklaşımlar üretilebiliyorlarsa, insanın da doğa ile beraber ve uyum içinde yaşama yaklaşımları geliştirilebilir. Demokrasi, sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma, uyum kapasitesi ve uzlaş kültürü gibi kavramlar etrafında yeni ve yaşanabilir bir toplum/doğa kurmaya çalışmak, empati yoksunu olmayan insanoğlu için zor olmasa gerek.

KAYNAKÇA

- Akay, A. (2024 7 Ağustos). Malzeme ve tarih. *T24*. <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/malzeme-ve-tarih,45903>
- Bacon, F. (1998). *Novum Organum*, Aktaran: George Thomson, İnsanın Özü. 5. Baskı, (Çev. Celal Üster), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Bozok, N. (2023). Sunuş: Antroposen Kavramı Üzerinde Neden Duruyoruz? *Antropesen'in İzleri İnsanın Dünyayla İlişkisi Üzerine Tartışmalar*, (Yayına Hazırlayanlar: Nihan Bozok, Abdurrahman Yılmaz, Burak Kesgin), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 7-16.
- Buzby, J. C., Farah-Wells, H., & Hyman, J. (2014). The estimated amount, value, and calories of postharvest food losses at the retail and consumer levels in the United States. *USDA-ERS Economic Information Bulletin*, (121).
- Büyükaşahin, F. (2018). Antropojenik Etkiler İle Havanın Kirletilmesi ve İklim Değişikliği. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 14–26. <https://doi.org/10.35235/uicd.427397>
- Capra, F. (1992). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*. (Çev. M. Armağan), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Certini, G. & Scalenghe, R. (2011). Anthropogenic Soils and the Golden Spikes for the Anthropocene. *The Holocene*, 21 (8), 1269–1274.
- Chua, L. and Fair, H. (2019). Anthropocene. *In The Open Encyclopedia of Anthropology*, (edited by Felix Stein), Facsimile of the first edition in *The Cambridge Encyclopedia of Anthropology*. <http://doi.org/10.29164/19anthro>

- Coşkun, E. (2008). *Düş Zamanı- En Eski Doğa ve Evren Anlayışı*. İstanbul: Pera Yayıncılık.
- Crutzen, P. J. & Stoermer, E. F. (2000). The Anthropocene. *Global Change Newsletter*, 41 (May), 483-490.
file:///C:/Users/AY/Downloads/crutzen%20stoermer%20anthropocene.pdf
- Crutzen, P. J. (2006). The Anthropocene. *Earth system science in the anthropocene*. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg, 13-18.
- Çakır, S. (2011). Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 209-222.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117899>
- Çan, M. F. (2010). *Kentleşme, Sanayileşme ve Kalkınma Etkileşimi*. Fırat Kalkınma Ajansı. 1-11.
- Davis, H. & Turpin, E. (2015). *Art in the Anthropocene: Encounters Among Aesthetics, Politics, Environments and Epistemologie*. London: Open Humanities Press.
- Esgün, T. G. (2022). Tinin Felaketleri: Hegel ve Antroposen/Kapitalosen Tartışmaları. *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, (15), 27-56.
<https://doi.org/10.47124/viraverita.1107733>
- FAO. (2016). Food loss and foodwaste. *Food and Agricultural Organization of the United Nations*.
<https://www.fao.org/platform-food-loss-waste/resources/multimedia/video/fao-food-policy-series-food-loss-and-waste/en>
- Ferro, M. (2002). *Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl*. (Çev. Muna Cedden), Ankara: İmge Kitabevi.
- Gibson, H. and Venkateswar, S. (2015). Anthropological Engagement with the Anthropocene. *Environment and Society* 6 (1), 5-21. <https://doi.org/10.3167/ares.2015.060102>
- Glikson A. (2013). Fire and Human Evolution: the Deep-Time Blueprints of the Anthropocene. *Anthropocene*, (3), 89–92.
- Hegel, G. W. F. (2003). *Tarihte Akıl*. (çev. Önay Sözer), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Hendry, L. (ty). Homo erectus, our ancient ancestor. *Natural History Museum*.
<https://www.nhm.ac.uk/discover/homo-erectus-our-ancient-ancestor.html>
- Hine, R. (2019). *A Dictionary of Biology (8 ed.)*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acref/9780198821489.001.0001>
- Holmes, G. (2015). What Do We Talk About When We Talk About Biodiversity Conservation in the Anthropocene? *Environment and Society*, 6 (1), 87-108.
<https://doi.org/10.3167/ares.2015.060106>

- IPBES. (2019). Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services. *Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*. Bonn, Germany. <https://ipbes.net/global-assessment>
- IWM. (ty). The Atomic Bombs That Ended the Second World War. *Imperial Warm Museums*. <https://www.iwm.org.uk/history/the-atomic-bombs-that-ended-the-second-world-war>
- İlboğa, M. ve Aygül, H. H. (2015). Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında İnsan-Doğa Diyalektiği. *Akademik Bakış Dergisi*, (52), 64-78. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/383107>
- Kalaycık, B. ve Karahasan, A. (2021). Ötrofikasyon Olayı Nedir? Alg Patlamaları, Sucul Ekosistemleri Nasıl Çökertebilir? *Evrin Ağacı*. <https://evrimagaci.org/otrofikasyon-olayi-nedir-alg-patlamalari-sucul-ekosistemleri-nasil-cokertebilir-10742>
- Kalifa, D. (2016). Introduction. Naming the Century: The Nineteenth Century and its Chrononyms. (trans. Robin Holding) *Revue d'histoire du XIXe siècle*, (52), Chrononymes. Dénommer le siècle, 9-17. <https://doi.org/10.4000/rh19.4985>
- Kavanaugh, M., & Quinlan, J. J. (2020). Consumer knowledge and behaviors regarding food date labels and food waste. *Food Control*, 115, 107285. <https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2020.107285>
- Loh, E. H.; Zambrana-Torrel, C.; Olival K.J.; Bogich, T. L.; Johnson, C.K.; Mazet, J.A.; Karesh, W.; Daszak, P. (2015) Targeting Transmission Pathways for Emerging Zoonotic Disease Surveillance and Control. *Vector Borne and Zoonotic Diseases*, 15(7), 432-437. <https://doi.org/10.1089/vbz.2013.1563>
- McLean-Meynsse, P. & Cavalier M.D., (2004). An Empirical Investigation of Factors Influencing Consumption or Interest in Consuming Goat Cheese and Goat Milk, *Journal of Product Marketing*, 10 (3), 45-60. https://doi.org/10.1300/J038v10n03_04
- Moore, J. W. (2017). *Ucuz Doğanın Sonu ya da Çevre Hakkında Endişlenmeyi Nasıl Bırakıp Kapitalizmin Krizini Sevmeyi Öğrendim?* (çev. Ali Alper Alemdar), Ankara: Ekoloji Kolektifi Derneği.
- Morris, I. (2014). *Dünyaya Neden Batı Hükmediyor (Şimdilik), Tarihin Gelişim Seyrinin Kalıpları ve Gelecek Hakkında Ortaya Koydukları*. (Çev: Gül Çağalı Güven), 3. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Nielsen, (2019). *Gıda Kaybı ve Etiket Okuma Algı Araştırma Raporu*. İstanbul: Nielsen.
- Olson, V. and Messeri, L. (2015). Beyond the Anthropocene. *Environment and Society* 6 (1), 28-47. <https://doi.org/10.3167/ares.2015.060103>

- Orçan, M. (2010). Kentleşme Sürecinde Tüketim Önceliklerinde Meydana Gelen Değişme. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 1-16.
- Palme, M., Salvati, A. (2021). Introduction: Anthropocene or Urbanocene?. In: Palme, M., Salvati, A. (eds) *Urban Microclimate Modelling for Comfort and Energy Studies*. Springer, Cham, 1-9. https://doi.org/10.1007/978-3-030-65421-4_1
- Polat, E. ve Kahraman, S. (2020). Antroposen Çağı: Kendim Ettim Kentim Buldum. *KBAM 7. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu*, "Türkiye Kentleri ve Bölgeleri; Kavram, Kuram, Planlama Yaklaşımları, Mevcut Politikalar ve Kurumsal Yapıyı Gözden Geçirme Zamanı, Bildiri Kitabı, 10-11-12 Eylül 2020, Mersin, 347-361.
- Ritchie, H. and Roser, M. (2018). Our World in Data (2018–2019). *Urbanization*. <https://ourworldindata.org/urbanization>
- Rudiak-Gould, P. (2015). [The Anthropocene: A Critical Exploration](https://doi.org/10.3167/ares.2015.060104). Guest Editor: [Amelia Moore](https://doi.org/10.3167/ares.2015.060104). *Environment and Society*, 6 (1), 48-65. <https://doi.org/10.3167/ares.2015.060104>
- Sertyeşilışık, B. ve Sertyeşilışık, E. (2019). Politik Ekonomi ve Sürdürülebilir Kentleşme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 31-36.
- Sombart, W. (2008). *Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı*. (Çev. Oğuz Adanır), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Steffen, W.; Grinevald, J.; Crutzen, P.J.; McNeill, J. (2011). The Anthropocene: Conceptual and Historical Perspectives. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Series A*, 369 (1938), 842–867.
- Swanson, H. A., Bubandt, N. and Tsing, A. (2015). Less Than One But More Than Many. *Environment and Society*, 6 (1), 149-166. <https://doi.org/10.3167/ares.2015.060109>
- Temizkan, V. & Yetgin, M. A. (2022). Gıda Perakende Sektöründe Son Tüketim Tarihine İlişkin Müşteri Şikâyetlerinin İncelenmesi. *Akademik Hassasiyetler*, 9 (18). 307-334.
- [Trachtenberg](https://inhabitingtheanthropocene.com/2017/09/06/the-urban-anthropocene/), Z. (2017). The Urban Anthropocene. *Inhabiting the Anthropocene*. <https://inhabitingtheanthropocene.com/2017/09/06/the-urban-anthropocene/>
- Tsiros, M., & Heilman, C. M. (2005). The effect of expiration dates and perceived risk on purchasing behavior in grocery store perishable categories. *Journal of Marketing*, 69 (2), 114-129.
- Tutar, C. (2019). Burjuvazinin ve Kapitalist Zihniyetin Temelleri. *Etkileşim*, (4), 314-319.

- UN Population Division. (2018). The World's Cities in 2018: Data Booklet, *United Nations Digital Library*. <https://digitallibrary.un.org/record/3799524?v=pdf>
- Uysal, D. ve Taş, T. (2016). Kentleşme, Enerji Tüketimi Ve Çevresel Bozulmalar (Kirlilik-CO2) Arasındaki İlişkinin Yapısal Kırılmalar Altında İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (4), 103-120.
- Varlık, N., Balıkçıoğlu, E. Y. (2021). Kırılgan beşlide gıda fiyatlarının enflasyona geçiş etkisi. *Akademik Hassasiyetler*, 8(16), 23-39.
- White, L. Jr. (1974). The historical roots of our ecologic crisis. *Ecology and religion in history*, New York: Harper and Row. <https://www.uvm.edu/~gflomenh/courses/ENV-NGO-PA395/articles/Lynn-White.pdf>
- Yerlikaya, S., Karaman, Ş. N., Tuna, Ş., & Şen Arslan H. (2020). Karaman İl Merkezinde Yaşayan Halkın Bilinçli Gıda Tüketim Derecesinin Araştırılması. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(2): 1006-1013, 2020
- Zalasiewicz, J.; Williams, M.; Haywood, A.; Ellis, M. (2011). The Anthropocene: A New Epoch of Geological Time?. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Series A*, 369 (1938), 835–841

TÜRKİYE’DE EĞİTİM POLİTİKALARININ YÜKSEKÖĞRETİME YANSIMASI

Prof. Dr. Mehmet SAĞLAM

Yozgat Bozok Üniversitesi

mehmet.saglam@yobu.edu.tr – 0000-0002-7166-7393

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yükseköğretim politikalarının yükseköğretim kurumlarına yansımalarını ortaya koymaktır. Çalışmanın yöntemi nitel olup doküman analizi niteliindedir. Bununla alanyazındaki kaynaklardan yararlanılacaktır. Türkiye Cumhuriyet’i kuruluşundan itibaren 2252, 4936, 1750 ve 2547 sayılı çıkarılan kanunlarla yükseköğretime yönelik önemli düzenlemeler yapmıştır. Kuruluşundan 1950’li yıllara kadar yükseköğretim kurumları Avrupa’yı kendilerine model alırken 1950’lerin başından itibaren Amerika Birleşik Devletleri’ndeki yükseköğretim kurumlarını daha çok model almıştır. Bu değişim yükseköğretim kurumları olarak üniversitelerin mimari yapılarına kadar yansımıştır. Bu durumun Türkiye’nin dış dünya ile olan ilişkilerinden kaynaklı oluşan genel politikalarından bağımsız olarak değerlendirilmesi gerekir. Üniversiteleri genel anlamda yönetim biçimleri, ilgili fakülte ve bölümlerin müferadları da uygulanan politikaların birer yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Yükseköğretime yönelik politikaların ve bunların birer yansımaları olan yasal düzenlemelerin yükseköğretim kurumları çok yönlü bir biçimde etkilediği ve şekillendirdiğini belirtmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler : Politika, Yükseköğretim, Üniversiteler

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the reflection of higher education policies on higher education institutions in Turkey. The method of the study is qualitative and consists of document analysis. In this regard, sources in the literature will be used. Since its establishment, the Republic of Türkiye has made important regulations for higher education with the laws numbered 2252, 4936, 1750 and 2547. While higher education institutions took Europe as a model from its establishment until the 1950s, it has increasingly taken higher education institutions in the United States as a model since the early 1950s. This change is reflected in the architectural structures of universities as higher education institutions. This situation should be evaluated independently of Turkey's general policies arising from its relations with the outside world. The general management styles of universities and the curriculum of relevant faculties and departments are also reflections of the policies implemented. It is possible to state that policies regarding higher education and the legal regulations that are their reflections affect and shape higher education institutions in a multifaceted way.

Key Words: Politics, Higher Education, Universities

GİRİŞ

Yükseköğretim, Yükseköğretim Kanununun 3. Maddesinde *milli eğitim sistemi içinde ortaöğretime dayalı en az dört yarı yılı kapsayan her kademedeki eğitim-öğretimi tümüdür* şeklinde tarif edilmektedir (Kılıç, 1999). Politika (siyaset) Grekçe polis sözcüğünden gelen kent-devleti anlamındadır. Kelime, Aristoteles'in Politika kitabının (Eski Yunanca: Politiká veya Polis'den, "şehirlerin işleri" anlamına gelen) kitabının başlığındaki Yunanca kelimedenden gelir (Politics, <https://en.wikipedia.org/wiki/Politics>). Genel anlamda bu kavram, yönetimin hem devlet, hem millet ve hem yerel yönetim düzeyinde aldığı kararlara ve bu kararlara kurallara koşut uygulamalarına gönderme yapar (Cevizci, 2010). Politika, bir ülkenin, eyaletin veya bir alanın yönetişimi ile ilişkili faaliyetler tamamı olup toplumu oluşturan kesimler için geçerli kararlar almayı kapsar (URL1).

Siyaset bir toplumsal kurum olarak iktidarı elde etme ve kullanma biçimlerini belirleyen normlar sisteminin adıdır. Siyasetin alt alanları olan devlet, hükümetler, siyasi partiler ve sendikalar, baskı grupları toplumsal sistemin varlığı ve işleyişini sürdürmeye çalışan kurumlardır. Siyasetin temel işlevleri; kamu düzeni ve genel yönetimi sağlama gereksinimine yönelik çalışmaları, toplumsal sistemin tüm üyelerinin yararına olabilecek bir düzen yaratma ve halkın yaşayışını, yasalar ve mahkemeler gibi resmi yöntemlerle düzenlemeyi kapsar (Tezcan, 2012). Siyaset bu işlevleri diğer kurumların yanı sıra asıl eğitim aracılığıyla gerçekleştirebilir.

Sosyolojik olarak eğitim ve siyaset kültür, aile, din, ekonomi gibi toplumsal yapıyı oluşturan temel toplumsal kurumlardandır (Zencirkıran, 2016). Bu toplumsal kurumlar karşılıklı etkileşim içerisinde olup toplumun varlığını sürdürmesinde önemli işlevleri yerine getirmektedirler. Örneğin, eğitim sosyolojisinde makro sosyolojik yaklaşım genel anlamda kültür, ekonomi ve siyasetin eğitimi nasıl şekillendirdiğine odaklanırken, makro yaklaşımdaki çatışmacı kuram eğitimin egemen kültürel ve siyasi durumun yeniden ürettiğine odaklanır. Toplumun politik sistemi eğitimden bağımsız, eğitim müfredat ve uygulamaları da o politik sistemden bağımsız düşünülemez. Devletler siyasi yönetim biçimlerinin mevcudiyetini eğitim aracılığıyla sürdürmeye ve onu yeniden üretmeye ve ona uygun toplum formatını inşa etmeye çalışırlar. Eğitimdeki siyasi ve ekonomik faaliyetlerin dinamik olduğu bir saha ve orada siyasi ve ekonomik alanlar arasında önemli bir etkileşim söz konusudur (Apple, 2006). Devletlerin siyasal sistemlerinin özellikleri (siyasi gücün biçimi) eğitim sistemlerini de etkiler: demokratik devletlerin eğitim sistemleri demokratik bir işleyiş ve içeriğe sahipken, otokratik olanları ise aksine baskıcı, tekçi ve aşırı kuralcı olmaktadır (Tezcan, 2012).

Cumhuriyetin kuruluşundan 1946 yılına kadarki eğitime ve doğal olarak yükseköğretime yönelik gerçekleştirilenlerle 1946 sonrası gerçekleştirilenler önemli ölçüde farklılık göstermektedir. 1933 yılından 1981 yılına kadar yükseköğretime yönelik yapılan yasal düzenlemeler, düzenlemerin gerçekleştiği dönemlerin siyasi gelişmelerine göre şekillenmiştir. Elbette bu yasal düzenlemeler politik süreçlerin sonucunda kanun hüviyetine kavuşmuş ve yükseköğretim sisteminin de şekillendirmiştir.

1923-1950 DÖNEMİ YÜKSEKÖĞRETİM

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki eğitim politikalarının mekezinde ilkokul, ortaokul, lise ve dengi okullara yönelik çalışmalar bulunmaktaydı. İstanbul Darülfünunu 1924 yılında 394 sayılı kanun ile ilmi, idari ve mali muhtariyete (özerkliğe) kavuşturulmuştur. Üniversitenin dönemim gelişmelerine göre yetersiz kaldığı düşünüldüğünden İsviçre'den Albert Malche davet edilmiş ve onun hazırlamış olduğu rapor doğrultusunda yükseköğretime yönelik reform yspılsıns karar verilmiştir Türkiye'de yükseköğretim 2252 sayılı 1933 yılında çıkarılan Üniversite Reformu Kanunu ile İstanbul Darülfünunu İstanbul Üniversitesine dönüştürülerek modern bir yükseköğretim kurumu oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu reform ile kavram olarak üniversite, yapısı ve modelin batıdan alınmış oldu. Bugün rektör, dekan, professor ve doçent gibi ünvanlar o tarihten itibaren kullanılmaya başlandı. Ayrıca, bu düzenleme ile pekçok müderrisin görevi sonlandırıldı ve yerine modern üniversite ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte akademik personel istihdam edilmeye başlandı (Sakaoğlu, 2003, Günay ve Günay, 2017). Yine 1944 yılında Avrupa'daki mühendis okullarına benzer teknik bir yükseköğretim kurumu açılmak istenmiş ve 4619 sayılı yasa ile İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) kurulmuştur.

1946 yılına kadar Ankara'nın farklı semtlerin pek çok fakülte kurulmuştur. Bunlar; Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933), kanunla kurulan ilk fakülte olan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (1935), Hukuk Fakültesi (1941), Fen Fakültesi (1943) ve Tıp Fakültesi (1945)'dir (Williamson, 1987). Daha sonra bu fakülteler 1946 yılında 4936 sayılı yasa ile kurulan Ankara Üniversitesi çatısı altında toplanmıştır. 4936 sayılı kanun çoklu üniversite anlayışına göre çıkarılmıştır ve kanun literatürde Üniversiteler Kanunu olarak yer almaktadır. Bu kanun ile üniversiteler, genel özerklik, tüzel kişilik hüviyetine kavuşmuştur (Günay ve Günay, 2017).

1950 yılına kadar Türkiye eğitime yönelik politikalarını oluştururken daha çok Avrupa'yı (Fransa, Almaya, İngiltere) kendisine model almaktaydı. Bunun somut yansıması 1950 öncesi kurulan fakültelerin kampüs formatından çok her semte bir fakülte kurulması şeklinde tezahür etmiştir.

1950'DEN GÜNÜMÜZE YÜKSEKÖĞRETİM

1950'li yıllardan yükseköğretim kurumlarına yönelik düzenlemeler ve uygulamalarda daha çok Anglo-sakson geleneği referans alınmaya başlandı ve ABD'deki üniversitelerle işbirliği içerisinde bulunularak kampüs formatında *bölge üniversiteleri/taşra üniversiteleri* kuruldu. Bu vesileyle İzmir'de Ege Üniversitesi (1955), Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi (1955), Ankara'da Orta Doğu İleri Teknoloji Üniveritesi (1957, daha sonra Orta Doğu Teknik Üniveritesi adını aldı) ve Erzurum'da Atatürk Üniversitesi (1958) kuruldu (Kenan, 2015).

Ayrıca, politikanın yükseköğretim kurumlarına yansımasını en belirgin göstergesi, Demokrat Parti hükümetleri zamanında yükseköğretim kurumları ile olan çatışmanın sonucunda 7334 sayılı yasa ile çıkarılan Akademiler Yasası'dır. Bu yasa ile 1954 yılında Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi ve 1958 yılında Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi açılmış oldu. Bu akademilerin mezunları da diğer üniversitelerin mezunlarının sahip oldukları kazanımlara sahiptirler (Demirtaş, 2018).

1956 yılında 6435 sayılı yasa ile üniversitelerin özerkliği kısmen sınırlandırılmış oldu ve üniversite mensupları milli eğitim Bakanını emrine verilmiş oldu. Bu gelişme, dönemin üniversitelerinin siyasi etkiye açık hale getirmiş oldu (Timur, 2000). 1960 27 Mayıs askeri darbesi sonrası 115 sayılı yasa ile 4936 sayılı yasanın bazı maddeleri değiştirildi ve daha sonra 1961 Anayasası'na 120 madde eklenerek üniversiteler, bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu kişileri olarak tarif edildi. Bu yasa ile üniversiteler tam anlamıyla bilimsel, idari ve idari özerkliğe kavuşmuştur (URL2).

Her ne kadar 4936 sayılı yasa 1973 yılına kadar geçerli kalmış olsa da 1971 yılında 1488 sayılı yasa ile yapılan değişiklikle gerektiğinde hükümetin üniversite yönetimine el koyabileceği hükmü getirilmiş oldu. 1973 yılında çıkarılan 1750 sayılı yasa yükseköğretim kurumları arasında (Orta Doğu Teknik Üniversitesi hariç) koordinasyonu sağlamak üzere YÖK (Yüksek Öğretim Kurulu) kuruldu ancak Anayasa Mahkemesi ilgili değişikliği üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğine aykırı gördüğü için iptal etti. Yine 1965 yılında çıkarılan Özel Okullar Kanunu özel yüksekokullar açılmasına yol açmış oldu ancak bu değişiklik te Ocak 1971'te Anayasa Mahkemesi tarafından 120. maddedeki "üniversitelerin ancak devlet eli ile kurulabileceği" hükmüne dayandırılarak iptal edildi (Tokdemir, 2016).

Yükseköğretim ile ilgili temel diğer yasal değişiklik 12 Eylül darbesinden sonra yapılan 6 Kasım 1981 tarihli 2547 sayılı yasadır. 1970-1980 döneminde ülkedeki siyasi kargaşa ekonomik ve toplumsal sorunları da beraber getirmiştir. Bu durum üniversitelerdeki öğrenci olaylarına yansdı ve böylece eğitim ve öğretim sağlık bir şekilde yürütülememekteydi. Örneğin, 1981 yılı öncesinde üniversiteye yerleşen her yüz öğrencinin sadece 17'si mezun olmaktadır. Öğrencilerin %43'ü eğitim öğretimlerini tamamlamadan ayrılmaktaydı. 2547 sayılı kanun ile Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK) kuruldu ve üniversiteler daha az özerk ve daha çok denetim ve merkezîyetçi bir sisteme tabi olmaya başladı. 20 Temmuz 1982 yılında Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname yürürlüğe girdikten sonra yükseköğretim kurumları arasındaki farklılık (üniversite-akademi, bazı bakanlıklara bağlı yüksekokullar vs.) ortadan kaldırılmış oldu (Sağlam, 2021).

Kanun, aynı zamanda vakıflara kar gütmeksizin yükseköğretim kurumlarını açabileceklerine olanak tanımış oldu. 2547 sayılı yasa ile üniversitelere rektörlerin 5 yıllığına atama ile göreve getirilmeleri hükme bağlanmış ancak 1992 yılı 3826 sayılı yasa ile rektör adaylarının üniversite öğretim üyeleri tarafından gizli oy ile belirlenmesi ve görev sürelerinin 4 yıl olması kararlaştırılmıştır (Başkan, 2001).

SONUÇ

Özetlemek gerekirse, bir toplumsal kurum olarak eğitim özellikle ekonomi ve siyaset gibi toplumsal kurumlardan doğrudan etkilenmektedir. 1950'li yıllara kadar daha çok Avrupa eksenli eğitim politikaları referans alınırken 1950'li yıllardan itibaren daha çok ABD'deki eğitim politikalarına referans olmuş ve yükseköğretim de ona göre şekillenmiştir. 1960'lardaki üniversitelerin bilimsel, idari ve mali özerkliği, 1981 yılında YÖK'ün kurulmasıyla kısmen merkezi bir yapıya dönüşmüş ve aynı zamanda liberal ekonomiye dönüşüm süresiyle vakıf üniversitelerinin kurulması ve yaygınlaşması gerçekleşmiştir.

KAYNAKÇA

- Apple, M. W. (2006). Eğitim ve İktidar (Education And Power). (Çev. Ergin Bulut), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Başkan, G. A. (2001). Türkiye’de Yükseköğretimin Gelişimi, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21 (1), 21-32.
- Cevizci, A. (2010). Eğitim Sözlüğü. İstanbul: Say Yayınları.
- Demirtaş, B. (2018). 1923-1960Döneminde Türk Eğitimi, *Türk Eğitim Tarihi* içinde (Editörler: Bahattin Demirtaş vd.), Ankara: Grafiker Yayınları, 191-256.
- Günay, D. ve Günay, A. (2017). Türkiye’de Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Durumu, *Yükseköğretim dergisi*, Cilt: 7 (3), 156-178.
- Kenan, S. (2015). Modern Üniversitenin Oluşum Süreci, *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt: XLV, 333-367.
- Kılıç, R. (1999). Türkiye’de Yükseköğretimin Kapsamı ve Tarihsel Gelişimi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, 289-310.
- Sağlam, M. (2021). Sözlü Tarih Yöntemiyle 1970’ler İlkokul Öğrencileri, Ankara: Vizetek.
- Sakaoğlu, N. (2003). Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul: Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık Müzik Yayıncılık ve Haber Ajansı Ltd. Şti.
- URL1. Politics, <https://en.wikipedia.org/wiki/Politics>, (Erişim Tarihi:28. 11. 2024).
- URL2. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *T.C. Resmi Gazete*, 28.11.2024 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10816.pdf> adresinden alınmıştır.
- Tezcan, M. (2012). Eğitimin Siyasal Temelleri. Eğitim Bilimine Giriş. (Editör: Veysel Sönmez), Ankara: Anı Yayıncılık. 343-361.
- Timur, T. (2000). Toplumsal Değişmeler ve Üniversiteler, Ankara: İmge Yayınevi.
- Tokdemir, M. A. (2016). 1960’dan Günümüze Ülkemizde eğitim, *Türk Eğitim Tarihi* içinde (Editörler: Bahattin Demirtaş vd.), Ankara: Grafiker Yayınları, 257-307.
- Zencirkıran, M. (2016). Sosyoloji. Bursa: Dora.
- Williamson, B. (1987). Education and social change in Egypt and Turkey, London: Macmillian Press.

TÜRKİYE’DE OKULLAŞMA ORANLARI İLE TOPLUMSAL DEĞİŞİM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Prof. Dr. Mehmet SAĞLAM

Yozgat Bozok Üniversitesi

mehmet.saglam@yobu.edu.tr – 0000-0002-7166-7393

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 1923-1980 yılları arasında Türkiye’de farklı kademlerdeki okullaşma oranları veya öğrenci sayılarındaki değişim ile toplumsal değişim arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmaktır. Çalışmanın yöntemi nitel olup doküman analizi niteliğindedir. Bununla alanyazındaki kaynaklardan yararlanılacaktır. Türkiye Cumhuriyet’i kuruluşundan itibaren yasal düzenlemeler bağlı olarak oluşturduğu kurumlar aracılığıyla toplumun tüm kesimlerine okuma-yazmayı öğretme ve buna bağlı olarak farklı kademelerde okullaşma oranlarının artması için topyekün bir mücadele vermiştir. Değişim insan ve toplumların doğası gereği tarih boyunca devam eden bir süreçtir. Özellikle sanayi devrimi sonrasında eğitim toplumdaki değişimde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Ulus devletler kendi toplumsal kimliklerini inşa etmede ve diğer toplumlarla uluslararası düzeyde mücadele edebilmek için eğitime önemli misyonlar yüklemiştir. Türkiye’de de eğitime bağlı olarak farklı kademelerdeki okullaşma oranlarındaki değişim, toplumsal değişimi tetiklemiştir. Özellikle kadın nüfusu lehine ortaya çıkan okullaşma düzeyleri bu toplumsal değişimde öne çıkmıştır. Eğitimin kentleşme sürecini desteklediği, zamanla Türk aile yapısının geleneksel/geniş aileden çekirdek aileye evrildiğini söylemek mümkündür. Türkiye’de farklı kademelerde okullaşma oranlarındaki artışın toplumsal değişime önemli ölçüde kaynaklık ettiği kanıtlanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Okullaşma, toplumsal değişim, eğitim

ABSTRACT

This study aims at revealing the relationship between social change and schooling rates or changing the number of students at different levels in Turkey from 1923 to 1980. The method of the study is qualitative and consists of document analysis. In this regard, sources in the literature will be used. Since its establishment, the Republic of Turkey has waged an all-out struggle to teach reading and writing to all segments of society through the institutions it established in accordance with legal regulations and, accordingly, to increase schooling rates at different levels. Change is a process that continues throughout history due to the nature of people and societies. Especially after the industrial revolution, education played a decisive role in the change of societies. National states have assigned important missions to education in order to build their own social identities and to compete with other societies at the international level. In Turkey, the change in schooling rates at different levels depending on education has triggered social change. Schooling levels, especially in favor of the female population, came to

the fore in this social change. It is possible to say that education supported the urbanization process, and over time, the Turkish family structure evolved from the traditional/extended family to the nuclear family. It has been concluded that the increase in schooling rates at different levels in Turkey is a significant source of social change.

Key Words: Schooling, social change, education

GİRİŞ

Çalışmada 1923-1980 yılları arasında farklı kademelerde okullaşma veya öğrenci sayılarındaki değişim ile toplumsal değişim arasındaki ilişkiye bakılmaktadır. Eğitim ile toplumsal değişim arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bunun yansımaları en belirgin şekilde toplumsal hareketlilikte görmek olanaklıdır. Eğitim özellikle olumlu yönde dikey hareketliliği tetiklemektedir. Bu durumu, Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısındaki değişimde gözlemleyebilmek mümkündür. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren eğitim aracılığıyla toplumsal değişim dönüşüm amaçlanmış ve büyük oranda alt gelir grubunda bulunan kırsal nüfusun orta ve üst sınıflara geçişi sağlanabilmiştir. Ulusal düzeyde kitlesel bazda okullaşmayı arttırmak için çeşitli kampanyalar düzenlenmiş ve bu da kuruluşundan 1980' en başlarına kadar okur-yazar oranını %10'lardan %67,2'ye kadar yükseltmiştir (URL1).

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuruluşundan itibaren eğitimin farklı kademelerinde okullaşma oranlarını arttırmak için önemli kararlar almış ve bu kararlar doğrultusunda uygulamalar gerçekleştirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle biran önce geniş halk kitlelerine okuma yazmayı öğretme ve bunu mümkün olduğu ölçüde geniş toplumsal kesimlere yayma çabasına şahit olmaktadır. Bu süreçte ilkokula çok fazla önem verilmiş ve kademe kademe okullaşma oranlarının artarak günümüze kadar geldiğini görmekteyiz. Maarif Kongresi, Türk Ocakları, 789 sayılı Maarif Teşkilatı Kanunu, Millet Mektepleri, Halkevleri, Köy Enstitüleri, milli eğitim şuraları, 2252 sayılı üniversite reformu, 4936 sayılı üniversiteler kanunu gibi pek çok gelişme ve düzenleme Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitime yönelik seferberliğin somut örnek ve gelişmeleridir (Karavar, 2020, Akyüz, 2018). Bu durumda öncelikle eğitim, okullaşma oranı, değişim, toplum ve toplumsal değişim kavramlarını açıklamak elzemdir.

Bu gelişmelerin yanı sıra Türkiye'de ekonomik ve toplumsal kalkınmaya yönelik çabaların bir uzantısı olarak tarımda modern üretime yönelik girişimleri tarımda makinelenmeyi hızlandırdığını, bunun da kırsaldan kente göçü tetiklediğini, kentleşmeye bağlı olarak ta hem eğitimli insan gücüne ihtiyaç duyulduğunu belirtmek yanlış olmaz. Bir taraftan kent yaşamının farklı kademelerde eğitimli insan gücüne talep artarken diğer taraftan eğitim kesimlerin sayılarındaki artışla kent yaşam koşullarının karmaşık haliyle şekillenmeye ve toplumsal değişimi tetiklemeye yöneldiği söylenebilir (Keyder, 2003, Doğan ve Doğan 2005).

Eğitim yaygın tarifi ile bireyde kendi yaşantısı yoluyla, kasıtlı olarak istendik kalıcı izli davranış değişikliği meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1975, Sağlam, 2023). Okullaşma oranı "bir eğitim programına kayıtlı olma durumu olarak tarif edilmektedir." Eğitim ile ilgili en temel veri göstergesi okullaşma oranlarıdır. Farklı eğitim düzeyleri itibarıyla ülkelerdeki eğitim katılımı, erişimi veya eğitimin yaygınlığı hakkında bilgi veren ve buna dayalı olarak ülkelerin eğitim

çağındaki nüfusun eğitim ihtiyaçlarını ne ölçüde karşılayabildiğini gösteren göstergeler okullaşma oranları olarak değerlendirilebilir (Günay & Günay, 2016).

Toplum, aynı kuralları paylaşan ve dayanışma içinde yaşayan ortak zemin ve hedefler için bir araya gelen inlardan oluşur. Değişime açık olan toplumstatik değil dinamik bir yapıya sahiptir (Hunt, 1972). Değişme, toplum ve ona özgü kültürün doğasında var olan tüm nesne ve olayları önceki durum ve davranışlarından nicel ve nitel anlamda farklılık göstermesidir (Dinçer, 2003). Devingen bir yapıya sahip olan toplumsal değişim, Tan'a göre (1981) toplumsal ilişkilerde, kurumlarda ve yapıda belirli bir durumdan ya da varlık biçiminden başka bir durum ya da biçime geçişi ifade etmektedir (Eskicumalı, 2003).

Tezcan (1994) toplumsal değişimi, toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumların değişmesi olarak değerlendirir. Sosyal değişim, bir toplumun sosyal düzeninin, sosyal kurumlarda, sosyal davranışlarda veya sosyal ilişkilerde değişiklikleri içerebilecek şekilde değişmesidir. Daha büyük ölçekte sürdürülürse sosyal dönüşüme veya toplumsal dönüşüme yol açabilir (URL2). Elbette eğitim düzeyinin önemli göstergesi olan okullaşma oranları tek başına toplumsal değişim sürecinin temel belirleyicisi değildir ancak toplumsal değişimde önemli bir faktör olduğu değerlendirilebilir (Sağlam, 2023). Durkheim'in yetenek ve çabanın ayrıcalıktan ve kalıtsal statüden daha fazla önem taşıdığı fikrinin Cumhuriyet'in eğitime yüklemiş olduğu misyon çerçevesinde kısmen karşılık bulduğunu söylemek çok yanlış olmaz. Nüfusun büyük çoğunluğunun kırsalda yaşamış olduğu (1923-1980) Türkiye'de eğitim aracılığıyla alt gelir grubundaki kırsal nüfusun alt-orta ve orta sınıfa (çoğunlukla memuriyette) doğru evrildiğini söylemek yanlış olmaz (Tan, 1990).

FARKLI DÖNEMLERDE TÜRKİYE'DE OKULLAŞMA ORANLARI

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'li yıllara kadar Türkiye'de farklı kademelerde okullaşma oranlarına yönelik somut bilgilere erişmek zor ancak okul ve öğrenci sayıları ile ilgili bazı rakamları sunmak mümkündür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin kıt kanat koşullar içerisinde okuma yazmayı yaygınlaştırmak ve okullaşma oranlarını arttırmak için büyük çaba sarf ettiği ortadır. Bu süreçte ilkokula çok fazla önem verilmiş ve kademe kademe okullaşma oranlarının artarak günümüze kadar geldiğini görmekteyiz. Tevhid-i Tedrisat, Maarif Kongresi, İlmiye Heyetleri, Türk Ocakları, 789 sayılı Maarif Teşkilatı Kanunu, Harf İnkılabı, Millet Mektepleri, Halkevleri, Halkodaları Köy Enstitüleri, milli eğitim şuraları, eğitimde örgütlenmeye yönelik çabalar (İlk Mektepler Müfredat Programı, İlkokul Programları), 2252 sayılı üniversite reformu, 4936 sayılı üniversiteler kanunu gibi pek çok gelişme ve düzenleme bu duruma örnek verilebilir. (Sezer, 2023, Karavar, 2020)

1924 öğretim yılında ilkokulda 337,668, 1933'te 525,000 öğrenci öğretim görürken, bu sayı 1943 öğretim yılında 970,000'e yükselmiştir. 1924 öğretim yılında ortöğretimde 2,455 öğrenci öğretim görürken, bu sayı 1943 öğretim yılında 65,000 (ortaokul: 35,000, lise: 30:00)'e yükselmiştir. Yine 1924 yılında askeri liselerde 2,677 öğrenci öğretim görürken, bu sayı 1928 yılında 7,389'a yükselmiştir. Yükseköğretim kurumlarında 1933'te 7000 öğrenci öğretim görürken, 1943'te 16,600'e yükselmiştir. Köy enstitülerinde 1939'da 3000 öğrenci öğretim görürken, 1943'te bu sayı 12,000. 1927 yılında okuryazarlık %9 (kadın: %4, erkek: %13)

civarındaydı (Karavar, 2020, Türk, 2018, Kazamias, 1996). 1935 yılı nüfus sayımı Türkiye’de erkek nüfusun %23,3’nün okur-yazar, kadınların ise %8,2’sinin okur-yazar olduğu anlaşılmıştır (Özkan, 2019).

Bu süreçte okuryazarlık oranları hızla artış gösteriyor ancak nüfusun büyük oranı okur-yazar olmadığı için toplumsal anlamda değişim daha çok kentlerde belirginlik gösteriyor. Özellikle eğitimde kırsalı merkeze alan politikalar ve buna bağlı olarak Köy Enstitüleri’de verilen eğitim doğrultusunda üretime dönük, toplumsal, kültürel kalkınmayı önceleyen, yüksek kültür ile kalkınma arasında bağ kuran bir süreç yaşanmıştır (Binbaşıoğlu, 2014). 1940’lı yıllardan itibaren kırsaldan kente göç kendini gösteriyor ve 1950’li yıllarda bu daha da belirginleşiyor ve eğitimin farklı kademelerine olan talep hızla artmaya başlıyor. Bu yıllarda kentleşme toplumsal değişimin görünen yüzü konumundadır. 1927’den 1950’li başlarına kadar şehirli nüfus %3 artış göstermiştir. (Cem, 1970).

1946’dan itibaren çok partili sisteme geçiş ve demokratikleşme süreci ülkenin eğitim politikalarını Avrupa merkezli olmaktan Amerik Birleşik Devletleri’ne doğru bir değişim gösterdi. Liberalleşmenin kısmen yansımaları eğitime de yansıdı (Sağlam, 2023). Örneğin, köydeki eğitim süresi (3 yıl) ile kent, kasaba (5 yıl) farklılığının değişmesi, köylerdeki eğitim kurumlarının inşa sürecinin artık devlet tarafından sağlanmaya başlanması, devlet için olmanın devletin vatandaş için olma durumuna doğru değişim gösterdiğini ileri sürülebilir. Elbette tarımda makineleşme bu yıllardan sonra hızlandı ve köyden kente göçü tetikledi. 1950’li yıllarda eğitimin her kademesinde okullaşma oranlarının arttığı görülmektedir.

1950 öğretim yılında ilkokulda öğretim gören öğrenci sayısı 1,591,000, ortaokulda öğretim gören öğrenci sayısı, 65,000, lise ve dengi okullarda öğrenim gören öğrenci sayısı 77,000 ve yükseköğretimde öğrenim gören öğrenci sayısı 25,000’dir. 1960 öğretim yılında bu sayılar oransal olarak ilkokulda %158, ortaokulda%392, lise ve dengi okullarda %470 ve yükseköğretimde %216 artış göstermiştir. 1980’de ise ilkokuldaki öğrenci sayısı (artış oranı: %353) 5,622,000’ çıkmıştır. Ortaokuldaki öğrenci sayısı (artış oranı. %1,813) 1,180,000’ne çıkmıştır. Lise (artış oranı: %2,533) ve dengi okullarda (artış oranı: %919) toplam öğrenci sayısı 1,451,000’ne, yükseköğretimde de öğrenci sayısı (artış oranı: 1080) 270,000 bine yükselmiştir. Bir farklı kademelerde görev yapan öğretmen sayıları da 1950-1980 arasında şu şekilde değişmiştir: ilkokul öğretmeni (35,871-211,573), ortaokul öğretmeni (4,528-30,930), lise öğretmeni (1,954-36,198) (Güven, 2014, Akyüz, 2018, Sağlam, 2020).

1946 yılında sonra Türkiye yeni bir politik sürece girmiş ve bu durum diğer toplumsal kurumlar gibi eğitime de yansımıştır. 1950’li yıllardan sonra hem okuryazar sayısındaki artış hem de ekonomik büyümeye bağlı olarak kent nüfusunda artış hız kazandı ve kentleşme ivme kazandı. Bu süreçte kentlerde farklı eğitim kademelerine talep hızla artmaya başladı. Kentleşme toplumsal değişim sürecinin önemli göstergelerinden biridir (Yılmaz ve Çiftçi, 2011). Kentleşme ve eğitim karşılıklı gelişimi olumlu yönde etkilemektedir. Eğitime olan talebi arttıran kentleşme aynı zamanda kendi iç dinamiklerine bağlı talepleri karşılamak için eğitimi insana ihtiyaç duymakta ve bu da farklı kademelerde eğitime olan talebi arttırmaktadır. Eğitime olan talep iş bölümü, tarım işçisinden sosyal güvenceyi önceleyen sigortalı çalışma toplumsal değişimi belirgin ibarelerinden biridir (Karavar, 2018). Kentleşmeye bağlı olarak günlük yaşam

pratikleri gelenekselden modern toplum yapısına doğru evrilmekte ve bu süreci eğitim hem desteklemkte hem de süreci hızlandırmaktadır (Sağlam, 2023).

Bireylerin verimliliği ile eğitim düzeyleri arasında pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Kadınlara verilen eğitim sosyal ve ekonomik kalkınmayı olumlu yönde etkiliyor ve yoksulluğu da düşürmektedir. Eğitimli kadınların iş hayatına katılımı toplumsal değişimi önemli ölçüde etkilemektedir. Kent kültürü ve eğitim kadınların çalışma hayatına katılımını olumlu yönde etkilemiştir (Küçülali, 2014). Her şeyden önce eğitim seviyesindeki artış ve eğitimli insanların çeşitli iş kollarında istihdam edilmesi bireyselleşmeyi tetiklemektedir. Aynı zamanda benzer değişimin aile yapısına yansıdığını söylemek yanlış olmaz. Geleneksel aile yapısından çekirdek aile yapısına doğru evrildiğini, almış oldukları eğitime bağlı olarak kadının istihdamdaki payının arttığını söylemek yanlış olmaz (Karavar, 2018).

1950-1980 yılları arasında eğitim ile toplumsal değişim arasındaki ilişkiyi eğitime bağlı istihdam rakamlarında da görebilmek mümkündür. Örneğin, 160 yılında çalışanların %27,8'i okur yazarken bu oran 1980'de %70,3'e çıkmıştır. Ayrıca, 1960-1980 yılları arasında çalışanların ilkökul mezunu oranları %23'ten %48,2'ye yükselmiştir. Yine 1960 yılında çalışanları sadece %0,8'i üniversite mezunuyken bu oran 1980 yılında %3,4'e kadar çıkmıştır (Zaim, 1997, Sağlam, 2023).

Eğitime olan talebin en önemli değişim süreci ortaöğretimden yükseköğretime geçiş değerlendirme süreci ile ilgili değişimdir. 1930'lu yıllardan 1974-1975 öğretim yılına kadar daha çok yükseköğretim kurumları yapmış oldukları sınavlar ve ek değerlendirme kriterlerine göre lise mezunu öğrencilerini yükseköğretim kurumlarına alırlarken, yükseköğretime olan talep sunulan kontenjanlardan çok daha fazla olmaya başlayınca 1974-1975 öğretim yılından itibaren merkezi sınav sistemine geçildi ve çoktan seçmeli ve objektif değerlendirme yapılabilmesi için ÜSYM (Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi) kuruldu (19 Kasım 1974) (Atılğan, 2018).

SONUÇ

Eğitim toplumsal hareketlik için önemli bir aygıttır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren eğitime önem verilerek Cuhuriyet ideallerine ulaşma hedeflenmiştir. Kırsadaki nüfusun eğitim aracılığıyla üst sınıflara geçiş yaptını ve bu sürecin kentleşme ve birey kimliğini kuvvetlendirdiği söylenebilir (Wiiliams, 1987). Okuma yazma oranlarını artırma ve yayma çabası ile toplumsal hareketliliğin sağlandığını söylemek mümkündür. Köylü ve alt gelir grubundaki kesimlerin orta-alt ve orta sınıflara geçişi sağlanmıştır. Özellikle geleneksel aile yapısından çekirdek aileye dönüşüm, kadınları eğitimden aldığı payın artışı ile istihdamdaki sayılarının artışı eğitim ile toplumsal değişim arasındaki en belirgin göstergedir. Ayrıca, eğitim ve kentleşmeye bağlı olmanın yanı sıra gelişen iletişim araçları ve teknoloji aracılığıyla birey kimliği ve hukuku ön plana çıkararak Türkiye'de toplumcu bakış açısından bireyselliğe doğru bir dönüşüm görülmüştür.

KAYNAKÇA

Akyüz, Y. (2018). Türk Eğitim Tarihi MÖ. 1000-MS. 2008, Ankara: Pegem Akademi.

- Atılgan, H. (2018). Türkiye’de Kademeler Arası Geçiş: Dünü-bugünü ve Bir model Önerisi, *ege eğitim Dergisi*, Cilt. 19, (1), 1-18.
- Binbaşıoğlu, C. (2014). Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cem, İ. (1970). Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Diñer, M. (2003). Eğitimin Toplumsal Değişme Sürecindeki Gücü, *Ege Bilim Dergisi*, Cilt: 3 (1), 102-112.
- Doğan, M. S. & Doğan, M. C. (2005). Modernleşme Sürecinde Türk ailesi araştırması. İstanbul: Kızılelma.
- Ertürk, S. (1975). Eğitimde Program Geliştirme, Ankara: Yelkentepi Yayınları.
- Eskicumalı, A. (2003). Eğitim ve Toplumsal Değişme: Türkiye’nin Değişim Dürecinde Eğitimin Rolü, 1923-1946, Bogaziçi Üniversitesi Eğitim dergisi, Cilt: 19 (1), 15-29.
- Günay, D. ve Günay, A. (2016).Dünyada ve Türkiye’de Yükseköğretim Okullaşma Oranları ve Gelişmeler, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt: 6 (1), 13-30.
- Güven, İ. (2014). Türk Eğitim Tarihi, Ankara: Pegem Akademi.
- Hunt, E. F. (1975). Social Science: An Introduction to the Study of Society, New Yor: The Macmillan Company.
- Karavar, H. (2020). Tek Parti Döneminde Eğitim (1923-1946), Türk Eğitim Tarihi içinde (Editörler: Emrah Çetin ve Özgür Yıldız), İstanbul: Lisans Yayıncılık, 295-318.
- Kazamias, A. M. (1966). Education and the quest fo modernity in turkey, Londopn: George Allen & unwin LTD.
- Keyder, Ç. (2003). İktisadi Gelişme ve Bunalım, *Geçiş Sürecinde Türkiye* içinde (Editörler: İrvin C. Schick ve E. Ahmet Tonak), İstanbul: Belge Yayınları, 310-325.
- Küçükali, A. (2014). Sosyo-ekonomik ve Kültürel Yapının Kadınların Çalışma Hayatı Üzerine Etkileri: Erzurum Örneği, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt:1, 1-19.
- Özkan, S. (2019). Türk eğitim Tarihi, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Sağlam, M. (2023). Türkiye’de Eğitim ve Toplumsal Değişim, *Eğitim Sosyolojisi* içinde, (Editörler: Mehmet Sağlam ve Ejder Çelik), Ankara: Vizetek, 243-266.
- Sağlam, M. (2021). Sözlü Tarih yöntemiyle 1970’ler İlkokul Öğrencileri, Ankara: Vizetek.
- Sezer, Ş. (2023). Cumhuriyet döneminde Eğitim: Tevhid-i Tedrisat, Maarif Teşkilatı Kanunu, İlmiye Heyetleri, Halk Dershaneleri, Harf Devrimi, Millet Mektepleri, Halk Odaları, Türk Ocakları, Yabancı Uzmanlar, *Türk Eğitim Tarihi* içinde (Editör: Mehmet Sağlam), Ankara: Vizetek, 245-283.

Tan, M. (1990). Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar: İşlevci Paradigma Ve Çatışmacı Paradigma, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23 (2), 557-571.

Tan, M. (1981). Toplum Bilimine Giriş: Temel Kavamlar, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Tezcan, M. (1994). Toplumsal Değişime ve Eğitim, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 182.

Türk, A. (2018). Türkiye’de Eğitim, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı* içinde (editör: Mustafa Aykaç), İstanbul Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, 154-180.

URL1, Yetişkin Okuryazarlığı, Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, 27.11.2024 tarihinde <https://acikders.ankara.edu.tr/resource/Doc> adresinden alınmıştır.

URL2, Social Change, 14. 11. 2024 tarihinde https://en.wikipedia.org/wiki/Social_change adresinden alınmıştır.

Willams, B. (1987). Education and Social Change, London: The Macmillian Press Ltd.

Yılmaz, E. ve Çiftçi, S. (2011). Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-politik Açından Türkiye’de Kentleşme Dönemleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10 (15), 252-267.

Zaim, S. (1997). Çalışma Ekonomisi, İstanbul: Filiz Kitabevi.

ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİM YOLCULUKLARINDA DUALARIN ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi Emre YILMAZ¹

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

emre.yilmaz@bilecik.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1684-9821

Bu çalışma, "Hikayelerle Çocuklara 40 Dua" isimli hikâye kitabının çocukların dini gelişimine katkısını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada, belge tarama, betimsel ve içerik analizi yöntemi kullanılmış olup hikaye ve hikayelerin içeriğinde bulunan ayet ve hadislerden derlenmiş duaların çocukların dini gelişimlerine etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

"Hikayelerle Çocuklara 40 Dua" isimli kitap, akılda kalıcı ve eğlenceli bir dille kaleme alınmış hikayelerdeki karakterleri ile çocuklara bir iletişim ve yöneliş biçimi olan dua etmenin önemini eğlenceli ve öğretici içerikte anlatan bir eserdir. Kitap, çocuklar için eğlendirici yönünün yanı sıra eğitici özellikler de taşımakta olup, çocukların inançlarını ve değerlerini şekillendirmede, **kişisel** ve ruhsal gelişimlerine olumlu katkılar sunmada, sosyal ilişkilerini pekiştirerek **sağlıklı ilişkiler kurmada**, aile içindeki ve toplumdaki dini değerleri aktarmada, empatik anlayış, öz-denetim yapabilme gibi erdemleri edinmede, dini gelişimde önemli bir yer tutan dua etme pratiği kazandırma ve böylece çocukların Allah'a olan bağlılığını artırma, pekiştirme ve olumlu tanrı tasavvuru geliştirmede özetle, çocukların dini gelişim yolculuklarında önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Yayınları, Gelişim, Dini Gelişim, Dua, Hikayeler.

THE ROLE OF PRAYERS IN CHILDREN'S RELIGIOUS DEVELOPMENT JOURNEYS.

This study was conducted to determine the contribution of the storybook titled "40 Prayers for Children with Stories" to the religious development of children.

The research employs document scanning, descriptive, and content analysis methods to examine the effects of prayers compiled from verses and hadiths included in the stories on the religious development of children.

The book "40 Prayers for Children through Stories" is an engaging and memorable work that narrates the importance of prayer as a means of communication and orientation for children through entertaining and educational content. In addition to its entertaining aspects, the book possesses educational features that aid in shaping children's beliefs and values, contribute positively to their personal and spiritual development, strengthen their social relationships for healthier interactions, transmit religious values within the family and society, and help children acquire virtues such as empathetic understanding and self-regulation. Moreover, it instills the practice of prayer, which holds significant importance in religious development, thereby enhancing and solidifying children's connection to God and fostering a positive conception of

divinity. In summary, it constitutes an important resource in children's religious development journey.

Keywords: Children's Publications, Development, Religious Development, Prayer, Stories.

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarından “Hikayelerle Çocuklara 40 Dua” isimli hikâye kitabının çocukların dini gelişimine katkısını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmada, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsayan (Karasar, 2024) doküman analizi (belge tarama) yöntemi kullanılmış olup hikaye ve hikayelerin içeriğinde bulunan ayet ve hadislerden (17 ayet ve 23 hadis) derlenmiş duaların çocukların dini gelişimlerine etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya konu kitapta bulunan hikayelerden bazılarında bu başlık altında yer verilmiş, hikayelerde işlenen ve ayetler ve hadislerde geçen dualarla pekiştirilen temalara ait elde edilen bulgulara ve yorumlara değinilmiştir.

Melek: Elif, anneannesinin annesi olan Melek anneanesiyle sıcak bir ilişki sürdürmektedir. Melek anneanne, Elif'e masallar anlatıp ona şefkatle yaklaşarak onu uyutmaktadır. Bir gün, Melek anneanne namaz kılariken Elif ise ders çalışmaktadır. Melek anneanne namazını tamamladıktan sonra Allah'a dualar etmeye başlar. Dua sırasında, iyi bir yaşam sürdürdüğüne şükrederek, soyundan gelenlerin de güzel bir hayat geçirmesini soyundan gelecek nesillerin de kendisi gibi namaz kılanlardan olmasını istemektedir. Elif, o an Melek anneanne'ye neden Melek dediklerini anlayarak onun dualarının ve iyi niyetinin önemini anlar (Hikayelerle Çocuklara 40 Dua, Arvas, 2015: 6-8).

- Bu hikayede, Melek anneanne'nin namaz sonrası yaptığı dua, dini inançların ve Allah'a yönelişin önemini vurgular.
- Melek anneanne'nin namaz kılması, İslam dininin temel ibadetlerinden birini temsil eder. Namaz, toplumsal ve bireysel hayatın merkezinde yer alır ve inananların Allah ile olan ilişkisini güçlendirir.
- Melek anneanne'nin hayatından duyduğu memnuniyet ve Allah'a şükretmesi, inançta minnet duygusunun önemini ortaya koyar. Bu, yaşamda karşılaşılan nimetler için teşekkür etmenin ve takdir etmenin bir örneğidir.
- Elif, Melek anneanne'nin ibadetlerini ve dualarını gözlemleyerek dini davranışları öğrenir. Bu, çocukların dini değerleri ve uygulamaları modelleme yoluyla öğrenmelerinin önemini gösterir.
- Melek anneanne'nin dua ederken sergilediği tutumu, Elif'e duanın anlamını ve önemini aktarmaktadır. Dua, bir bağlılık ifadesi ve teşekkür etme şekli olarak çocuğun dini kimliğini pekiştirebilir.

- Melek annem'in yaptığı dualar, ailenin dini değerlerini nesilden nesile aktarma rolünü vurgular.
- Melek annem ile olan sıcak ilişki, Elif'in duygusal güvenliğini sağlar. Güvenli bir bağlanma, çocuğun ruhsal ve sosyal gelişimi açısından önemlidir; bu durum dini kimliğini de olumlu yönde etkileyebilir.

Vapur: Esad, okuldan çıkıp vapura bindiğinde yaşlı bir amcanın yanına oturur. Amcanın sessizce dua ettiğini fark eder ve bu durumu merakla izler. Bir müddet sonra aralarında sohbet başlar. Yaşlı adam, dua etmek için özel bir nedene ihtiyacı olmadığını, inananların her durumda Allah'ı anması gerektiğini belirtir (Arvas, 2015: 14,15).

Hikaye, dua etmenin önemini ve her anı değerlendirmenin gerekliliğini vurgular.

- Hikayedeki amcanın dua etmenin herhangi bir sebeple sınırlı olmadığını açıklaması, Esad'a dua etmenin ve Allah'ı anmanın her an mümkün olduğunu öğretir. Bu, dini ibadetlerin günlük yaşamda nasıl yer bulabileceğini gösterir.
- Yaşlı amca, Esad için bir rol modelidir. Dua etme pratiği, ona dini bir değeri somutlaştırarak öğretir. Çocuklar, gördükleri davranışları taklit etme eğilimindedir. Bu nedenle amcanın tavrı, Esad'ın dini gelişimine katkı sağlar.
- İki nesil arasındaki bu etkileşim, toplumsal ilişkilerin ve dini değerlerin paylaşımını teşvik eder. Esad'ın yaşlı amca ile olan samimi iletişimi, dini inançların toplumsal boyutunu da vurgular.
- Esad'ın amcaya yönelttiği sorular, çocukların dini kavramları sorgulama ve anlama sürecinin doğal bir parçasıdır. Bu tür diyaloglar, çocukların inançlarını pekiştirmelerine yardımcı olur.
- Hikaye, dua etmenin insanlara nasıl huzur ve mutluluk getirebileceğini gösterir. Esad ve amca birlikte dua ederken oluşan bağ, dini inancın sağladığı toplumsal destek ve ruhsal tatmin duygusunu pekiştirir.

Yağmur: Mustafa, dışarı çıkmak gezmek için sabah saatlerinden itibaren annesinin hazırlanmasını beklemektedir. Annesi, çamaşır asma işlemini tamamlamak üzere olduğunu belirtince, Mustafa sıkılarak yapbozuna geri döner. Ancak dışarıda ani bir gök gürültüsü duyar ve pencereden baktığında hava kararmış, yağmur yağmaya başlamıştır. Mustafa, bu durum karşısında dışarıya çıkamayacak olmanın verdiği üzüntü ile hayal kırıklığı yaşarken annesi yağmurun güzelliğini hayranlıkla ve sevinçle karşılayarak, yağmurun Allah'ın rahmeti olduğunu belirttikten sonra yağmur yağma anının dua zamanı olduğunu belirterek dualar etmeye başlar. Mustafa da, annesinin duasına katılır ve duasında yağmurun kısa sürede dinip dışarı çıkmayı diler (Arvas, 2015: 22,23).

- Mustafa'nın annesi, yağmurun bir rahmet olduğunu ve dua etmenin önemini vurgular. Bu, çocuklara dua etmenin sadece bir ibadet değil, aynı zamanda Allah'a yönelmenin ve O'na güvenmenin bir yolu olduğunu öğretir.
- Yağmur, doğal bir olay olmasının ötesinde, annesi tarafından Allah'ın bir rahmeti olarak tanımlanır. Bu, çocukların doğayı ve onun olaylarını dini bir bakış açısıyla değerlendirmelerine yardımcı olur.

- Annesinin dua etme şekli, Mustafa için bir rol model oluşturur. Çocuklar, ebeveynlerini gözlemleyerek dini davranışları öğrenir ve bu davranışları taklit etme eğilimindedirler.
- Annesiyle olan bu etkileşim, aile içindeki dini değerlerin paylaşımını ve ailenin birlikte dua etme pratiğini pekiştirir. Bu tür etkileşimler, çocukların dini kimliklerini oluşturmada önemli bir rol oynar.

Çamur: Hanife teyze, birkaç gündür süren şiddetli yağmurdan sonra hastaneden dönerken arabasının çamura saplanmasıyla karşılaşır. Yağmurun toprağı sürükleyerek yolun ortasında birikmesine bağlı olarak araba, hareket etmeye çalıştıkça daha da derin çamura gömülmektedir. Kaygı içinde derin bir nefes alarak sakinleşmeye çalışır ve Allah'a dua eder. O sırada, karşı fabrikada çalışan işçiler dikkatini çeker. Uzun çizmeleriyle bahçedeki suyu temizleyen işçilerden yardım istemek için pencereyi açar. İşçiler, Hanife teyzenin arabasını çamurdan çıkarmak için yanına gelir ve kısa bir süre içinde başarıyla bu işi gerçekleştirir. Hanife teyze, teşekkür etmek için çantasından bir şeyler vermek ister, ancak işçiler, insanlık vazifesini yerine getirdiklerini belirterek sadece dua etmesini rica eder. Bu durum, Hanife teyze üzerinde derin bir etki bırakır ve o günden sonra her dua ettiğinde, o işçilere de dualarında yer vermeyi unutmamıştır (Arvas, 2015: 24,25).

- Hikaye, toplumdaki yardımlaşma, insanlık değerleri ve dua etmenin ruhsal bağları üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.
- Hanife teyze'nin çamura saplandığında Allah'a dua etmesi, zorda kaldığında inanç ve teslimiyetin önemini vurgular.
- İşçilerin Hanife teyze'ye yardım etmesi, insanlara karşı sevgi ve yardımlaşmanın önemini gösterir. Bu, dini ve ahlaki değerlerin toplum içinde nasıl işlediğine dair önemli bir ders sunar.
- Hanife teyze, yardım alan bir birey olarak işçilere teşekkür eder. Bu, şükretmenin ve minnettarlığın dini bir yükümlülük olduğunu gösterir.
- Hanife teyze, dua ederken işçilerin iyiliği için de dilekte bulunması, başkaları için dua etmenin önemini vurgular.
- Hanife teyze'nin her dua ettiğinde işçilere de bir parça göndermeyi unutmaması, çocuklara düzenli dua etmenin ve bu süreçte başkalarını hatırlamanın önemini aktarır. Bu, dua etmenin sosyal boyutunu pekiştirir.

Tablo: Fatih, amcasının evinde duvardaki süslü hat tablosuna bakarken, orada yazılı olanları merak eder ve amcasına sorar. Amcası, tablodaki yazıların Allah'ın güzel isimleri olduğunu açıklar. Fatih, bu isimlerin sayısının çokluğuna şaşırırken, amcası "Gaffâr" isminin günahları affeden, "Rezzak" isminin rızık veren anlamlarına geldiğini ve dua ederken bu isimleri kullanabileceklerini belirtir. Fatih, her şey için bir isim olup olmadığını sorduğunda, amcası, her dua için bir isim bulmanın mümkün olduğunu ifade eder. Fatih, yazılılardan yüksek not almak için hangi ismin kullanılacağını sorunca, amcası "Mucîb" ismini önerir; bu ismin duaları kabul eden anlamına geldiğini öğretir. Fatih, bu bilgiden etkilendiğini belirterek ismi unutmamak için eline yazar (Arvas, 2015: 32,33).

- Hikaye, dini inanç ve dua kültürü üzerinden eğitim ve başarı temalarını işlemektedir.

- Amca, Allah'ın güzel isimlerini tanıtarak çocuklara bu isimlerin anlamını öğretir. Bu, çocukların inançlarını derinleştirmesine ve Allah'ın özelliklerini anlamalarına yardımcı olur.
- Fatih'in yüksek not almak için dua etme isteği, çocuklara dua etmenin ve niyetin önemini gösterir. Dua etmenin yalnızca bir istekte bulunmak değil, aynı zamanda o isteğin arkasında bir çaba ve niyet olduğunu vurgular.
- Amca, başarılı olmak için önce çalışmanın gerektiğini vurgular. Bu, çocuklara çalışmanın ve çaba göstermenin dua ile bir arada nasıl anlam kazandığını gösterir. Çalışma ile dua arasında denge kurmayı öğretir.
- Hikaye, dini değerlerin günlük yaşamda nasıl uygulanabileceğine dair pratik örnekler sunar. Allah'a dua etmek, O'na yönelmek ve O'nun isimleri ile bağlantı kurmak, çocuklara inançlarının hayatlarına nasıl yansıtılabileceğini gösterir.

Dua Defteri: Şükran, annesiyle birlikte yaşlı Hayriye teyzeyi ziyareti sırasında, sehpa üzerinde bulunduğu eski bir defter dikkatini çeker. Şükran, defterin ne olduğunu sorduğunda, Hayriye teyze bunun kendi dua defteri olduğunu ve kendisinden dua isteyenlere namazlarından sonra dua ettiğini belirtir. Şükran'ın annesi, teyzeye dualarında kendilerini de unutmaması için ricada bulunur ve Hayriye teyze, onun ismini de deftere ekler (Arvas, 2015: 38 39).

- Hikaye, dua etmenin ve sevgi dolu ilişkilerin önemini, özellikle de cömertçe dua etme pratiğini ön plana çıkarmaktadır.
- Hikaye, dua etmenin ve başkaları için dua etmenin önemini vurgular. Şükran'ın dua defteri tutması, çocuklara dua etmenin düzenli ve bilinçli bir eylem olabileceğini gösterir.
- Hayriye teyzenin, sevdiği için dua etmenin önemini anlatması, çocuklara sevgi ve bağlılık duygusunun, dua yoluyla nasıl ifade edilebileceğini öğretir.
- Hayriye teyzenin, "dua ederken cömert olmak lazım" sözü, çocuklara cömertlik ve iyi niyetin değerini aşılır. Başkaları için dua etmek, onların iyilikleri için bir niyet geliştirmek anlamına gelir.
- Şükran'ın dualarının kabul olacağına inanması, çocuklarda inanç ve umudun önemini pekiştirir. Dua etmenin, insanların zor zamanlarında bir teselli ve güç kaynağı olabileceği mesajını taşır.

Özür: Yasemin, annesi kapıyı açtığı anda gözleri kıpkırmızı ve ağlamış durumdadır. Arkadaşı Ebru ile yaşadığı bir anlaşmazlık sonucunda Ebru'nun kitabını çizip karaladığı için üzgün olduğunu ve Ebru ile kavga edip ayrıldıklarını belirtir. Bir süre sonra Ebru özür dilemek için kapıyı çalar. Ancak Yasemin, Ebru'yu görmek istemediğini söyler ve annesi Yasemin'i sakinleştirmeye çalışır. Annesi, Ebru'nun hatasını anladığını ve özür dilemenin önemli bir erdem olduğunu vurgular. Yasemin, annesinin sözlerini düşündükten sonra, özrü kabul etme kararı alır ve kapıya doğru yürümeye başlar (Arvas, 2015: 44,45).

- Hikaye, affetmenin ve özür dilemenin önemi üzerine ders veren bir anlatım sunmaktadır.

- Hikaye, özür dilemenin ve affetmenin önemini vurgular. Bu, sosyal ilişkilerde empati ve hoşgörünün temelini oluşturur. Bu, empati yeteneğini geliştirmek için önemlidir. Çocuklar, başkalarının duygularını anlamayı öğrenirler.
- Hikayede geçen dua, özür dileme ve bağışlanma konusunu manevi bir boyutta ele alır. Dua etmek, kişinin hatalarını kabul etmesini ve düzeltme isteğini simgeler. Bu, çocuklara manevi bir yol haritası sunar.

Kar: Emre, ailesiyle birlikte kayak yapmak için dağa gitmek üzere yola çıkar ancak yolda tipi nedeniyle babası önünü görmekte zorlanır ve bir pansiyonda konaklamaya karar verirler. Emre, kayak yapma isteği nedeniyle endişelidir; tipinin sabah geçip geçmeyeceği ve kayaksız dönüp dönmeyecekleri hakkındaki düşünceleri sebebiyle huzursuzdur. Annesi, endişelerini hafifletmeye çalışır ve tevekkül etmenin önemini vurgular. Emre, tüm gece uykusuz kalır ve sabah pırıl pırıl bir güne uyandıklarında, dağa hızlıca ulaşmalarına rağmen yorgunluğu nedeniyle yarım gün otel odasında uyuyarak geçirir ve kayak yapma fırsatını kaçırmaz (Arvas, 2015: 46,47).

- Hikaye, Emre'nin kaygıları ve annesinin "üzerimize düşeni yaptıktan sonra gerisini Allah'a bırakmak" sözü, tevekkülün önemini vurgular. Çocuklar, belirli bir konuda en iyi şekilde çaba gösterdikten sonra, sonucu Allah'a bırakmanın rahatlatıcı bir yaklaşım olduğunu öğrenirler.
- Hikayede geçen dua, Emre'nin Allah'a olan bağlılığını ve isteklerini dile getirmesini sağlar.

Yolculuk: Ali ve ailesi, gece saatlerinde şehirler arası bir yolculuğa çıkmışlardır. Ali uykuya daldıktan sonra, bir sarsıntıyla uyanarak aracın yoldan çıktığını ve kara saplandığını fark ederler. Babası, arabayı çıkarmak için çabalar ancak başarılı olamaz. Soğuk hava nedeniyle aile arabada kalmak istemez ve babası bir kamyon durdurmayı başarır. Kamyonun şoförü, Ali'nin merakını gidermek için sohbet eder ve ona kamyon arkasındaki bir ayeti gösterir. Bu ayet, yola çıkmadan önce okunan bir dua olarak, doğru ve esenlik içinde yolculuk yapmayı diler. Şoför, bu duayı her yola çıkmadan önce okuduğunu ve böylece sorun yaşamadan uzun yıllar şoförlük yaptığını belirtir. Ali, bu deneyimden ders alarak, yola çıkmadan dua etmeyi unutmayacaklarını belirtir (Arvas, 2015: 50,51).

- Hikaye, dua etmenin ve doğru bir niyetle yola çıkmanın önemini vurgular.
- Hikaye, yola çıkmadan önce dua etmenin önemini vurgular. Ali'nin, kamyon şoförünün dua alışkanlığı sayesinde güvenli bir yolculuk yapma bilincini öğrenmesi, çocuklara dua etmenin hayatlarındaki rolünü anlamalarına yardımcı olur. Dua, Allah'a olan bağlılığı güçlendirir.
- Şoförün "Allah'a çok şükür, hiç sıkıntı çekmedim" ifadesi, çocuklara şükretmenin ve güvenin önemini anlatır. Bu, Allah'a olan güvenin ve şükretmenin bir yaşam biçimi haline gelmesini teşvik eder.

Helal: Aslı Hanım, öğrencilerinden gelecekteki meslekleri hakkında kısa yazılar yazmalarını istemiştir. Yazıları değerlendirmeye başladığında, ilk olarak Mahmut'un yazısı ile karşılaşır. Mahmut, annesi gibi doktor olmak ve çok para kazanmak istediğini belirtir. Ardından Meral'in

yazısını okur; Meral de ünlü bir iş kadını olmayı ve çok para kazanmayı hayal etmektedir. Öğrencilerin çoğunun ortak arzusunun "çok para" kazanmak olması, Aslı Hanım'ı düşündürür ve üzgün hissettirir. Son olarak, Halil'in yazısını okur; Halil, gelecekte ne olacağını bilmediğini, ancak annesinin helal para kazanmanın önemini vurguladığını ifade eder. Aslı Hanım, Halil'in bu anlayışını takdir eder (Arvas, 2015: 56,57).

- Hikaye, öğrencilerin farklı hayallerini ve maddi kazanç odaklı bakış açılarını sergilerken helal kazancın ve değerlerin önemini öne çıkarır.

Kir: Esmâ, ödev yaparken "kalbi kararmak" ifadesinin anlamını merak ederek annesine sorar. Annesi, Esmâ'nın anlamasını kolaylaştırmak için bir çamaşır örneği verir. Lekeli bir çamaşırı göstererek, kalbin günahlarla nasıl karardığını açıklar. Kirli çamaşırın zamanla tamamen kararması, kalbin de günahlarla dolduğunda iyilik hislerinden yoksun kalmasıyla benzerlik taşır. Esmâ, kalbin nasıl temizleneceğini sorunca annesi, kalbin temizlenmesi için tövbe etmenin önemini vurgular (Arvas, 2015: 60,61).

- Hikaye, günahların kalbi nasıl kararttığını açıklayarak, çocukların bu kavramları anlamalarına yardımcı olur.
- Tövbe kavramı, hataların farkına varmanın ve bunlardan ders almanın gerekliliğini öğreterek, çocuklara öz eleştiri yapma alışkanlığı kazandırır.
- Çamaşır suyunun temizleme işlevi üzerinden yapılan benzetme, çocuklara temizliğin önemini, hem fiziksel hem de ruhsal açıdan kavratır. Tıpkı kirli bir çamaşırın temizlenmesi gibi, insanın da günahlarından arınması gerektiğini anlamalarına yardımcı olur.
- "Kalbi temizleyen tövbedir" ifadesi, çocuklara hatalarının farkında olmalarının ve Allah'tan af dilemelerinin önemini vurgular. Bu, ahlaki bir sorumluluk duygusu geliştirir.
- Sonuç olarak, hikaye, günahların kalpte yarattığı karartma ile tövbenin temizleyici etkisi arasında bir bağlantı kurarak, ahlaki bir ders vermektedir.

Kayıt: Fevzi, babaannesiyle birlikte televizyon izlerken komik bir kamera şakası programını keyifle izlemektedir. Ancak babaannesinin yüzündeki asık ifade, Fevzi'nin dikkatini çeker. Babaannesi, programdaki insanlar gibi kendilerinin de her daim kayıt altına alındığını, meleklerin insanların her anını kaydettiğini ve kıyamet günü bu kayıtların sergileneceğini açıklar. Babaannesi, kimin arkasından konuştuğumuzun ve kimin incitildiğinin o gün ortaya çıkacağını vurgulayarak, insanların dikkatli olmaları gerektiğini ifade eder. Fevzi, sabah okulda bir arkadaşına söylediği kötü sözleri hatırlayarak endişelenir ve bu kayıtların silinip silinmeyeceğini sorar. Babaannesi, tövbe ederek ve hakkını aldığı kişiyle helalleşerek bu kayıtların temizlenebileceğini açıklar (Arvas, 2015: 68,69).

- Hikaye, insan ilişkilerinin, sözel etkileşimlerin ve toplumsal sorumlulukların önemini ele alırken, bireyin davranışlarının sonuçları üzerine düşünmeye sevk eden bir yapı sunmaktadır.
- Babaannesi, yapılan hataların telafi edilebileceğini ve tövbe etmenin önemli olduğunu vurgular. Bu, çocuklara hata yapmanın insan olduğunun bir parçası olduğunu ve önemli olanın bu hatalardan ders alarak doğru yola dönmek olduğunu öğretir.

- Kıyamet günü ve yapılanların hesabının sorulacağına dair hatırlatma, çocuklara ahiret inancını pekiştirir. Bu, onların yaşamlarına anlam katmakla birlikte, iyi davranışları teşvik eder.

SONUÇ

Araştırmaya konu olan kitapta yer verilen hikayeler ve hikayelerde işlenen dualar aracılığıyla çocuklara tevekkül, **Allah’a güven**, sabır, bağışlama, yardımseverlik, dua etme, başkaları için iyi dileklerde bulunma, **şükretme**, **paylaşma**, sorumluluk, tövbe, ahiret bilinci gibi dini temalar etkili bir şekilde aktarılmakta, bununla birlikte empati, stresle ve belirsizliklerle başa çıkma, yaşlılara saygı, aile bağları, olumlu düşünce, **misafirperverlik gibi ahlaki temalara da değinilerek çocukların** çocukların dini ve ahlaki değerlerini güçlendirme, kişisel gelişimlerine ve topluma faydalı bireyler olmalarına katkıda bulunarak onları sosyal ilişkilerinde daha sağlıklı ve dayanışmacı bireyler haline getirmeyi hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

Arvas, Selcen Yüksel, “*Hikayelerle Çocuklara 40 Dua*”, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2024.

DİNİ VE AHLAKİ GELİŞİM SÜRECİNDEKİ FONKSİYONELLİĞİ BAKIMINDAN "HİKAYELERLE ÇOCUKLARA 40 AYET" KİTABI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Emre YILMAZ¹

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
emre.yilmaz@bilecik.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1684-9821

Bu çalışma Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 7-15 yaş arası çocuklara yönelik hazırlanan "Hikayelerle Çocuklara 40 Ayet" isimli kitaptaki hikayeler ve hikayeler içinde yer verilen ayetlerin çocukların dinî ve ahlaki gelişimlerine etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırma modeli ile tasarlanan bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma konusu kitaptaki hikayelerde kullanılan dil, sade ve anlaşılır olup özellikle 7-12 yaş arası okuyucuların dikkatini çekebilecek ve mesajın net bir şekilde iletilmesini sağlayacak içerikte tasarlanmıştır. Hikayeler öğretici ve didaktik bir anlatım tarzıyla okuyucu ile duygusal bir bağ kurarak, okuyucu kitlenin hikayelerdeki karakterlerle empati kurması sağlanarak ahlaki ve dini değerler kazandırılm hedeflenmiştir. Hikayelerin kurgusu, genellikle bir problem veya çatışma etrafında dönmekte ve bu çatışmalar karakterlerin değerleri ve inançları aracılığıyla çözüme kavuşmakta, böylelikle, okuyucunun kendi yaşamında benzer durumlarla karşılaştığında nasıl davranması gerektiğine dair önemli mesajlar sunulmaktadır. Hikayelerdeki karakterler, genellikle ahlaki ve dini değerlere sahip, olumlu özelliklerle donatılmış ve inançlarını yaşayan toplumun farklı kesimlerinden bireylerdir. Bu karakterlerin yaşadığı durumlar, toplumda yaygın olan sorunları ve bu sorunların çözüm yollarını içermekte, okuyucuya model olabilecek davranışlar barındırmaktadır. Jean Piaget'in bilişsel gelişim kuramı bağlamında, hikayeler, çocukların ahlaki yargılarda bulunmalarını sağlayan durumlar sunarak onların soyut düşünme becerilerini geliştirmelerine olanak tanımakta, Vygotsky'nin sosyal öğrenme teorisi çerçevesinde bakıldığında ise, karakterlerin birbirleriyle etkileşimleri okuyuculara sosyal normları ve değerleri öğrenme fırsatı sunmaktadır. Sonuç olarak kitabın, dil, kurgu, karakterler, olaylar ve dini referanslar açısından zengin bir içeriğe sahip olup okuyucu kitlenin ahlaki ve dini gelişimlerine katkı sağlayabilecek bir nitelikte olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hikaye, Değerler, Değerler Eğitimi, Ahlaki Gelişim, Dini Gelişim.

EVALUATION OF THE FUNCTIONALITY IN THE RELIGIOUS AND MORAL DEVELOPMENT PROCESS IN THE BOOK "40 VERSES FOR CHILDREN WITH STORIES"

This study was conducted to examine the impact of the stories and the verses included in the book "*40 Verses for Children with Stories*", prepared by the Presidency of Religious Affairs, on the religious and moral development of children aged 7-15.

The study was designed using a qualitative research model, and document analysis was employed as the research method.

The language used in the stories within the book is simple and comprehensible, particularly designed to capture the attention of readers aged 7-12 and ensure the clear delivery of the intended message. The stories are structured in a didactic and instructive narrative style, aiming to establish an emotional connection with the reader. This approach encourages the readers to empathize with the characters, thereby imparting religious and moral values. The plots of the stories typically revolve around a problem or conflict, which is resolved through the values and beliefs of the characters. In this way, the stories provide important messages to the reader about how they should behave when faced with similar situations in their own lives. The characters in the stories are generally individuals who possess moral and religious values, equipped with positive traits, and represent different segments of society that live according to their beliefs. The situations the characters experience reflect common societal problems and their solutions, presenting behaviors that could serve as models for the reader. From the perspective of Jean Piaget's cognitive development theory, the stories present situations that enable children to make moral judgments, allowing them to develop their abstract thinking skills. In the context of Vygotsky's social learning theory, the interactions between the characters offer readers an opportunity to learn social norms and values. In conclusion, the book is rich in language, structure, characters, events, and religious references. It is considered to be of a nature that can contribute to the moral and religious development of the target audience.

Keywords: Story, Values, Values Education, Moral Development, Religion Development.

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışma "*Hikayelerle Çocuklara 40 Ayet*" isimli kitabın çocukların dinî ve ahlaki gelişimlerine etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışmada, araştırma konusu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesini içeren nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi metodu kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, 188-189).

BULGULAR

Araştırmaya konu kitapta bulunan hikayelerden bazılarında bu başlık altında yer verilmiş ve hikayelere dair değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Yardım: Hayriye teyze, kimsesiz bir yaşlı kadındır ve koca bir bahçenin içindeki evinde tek başına yaşamaktadır. Bir gün bahçede çalışırken, yoldan geçen bir yabancı onun durumunu görüp endişelenir ve yardım eder. Hayriye teyze, yalnız yaşamasına rağmen Allah'a olan inancını vurgulayarak, her namazında yalnızca O'na ibadet ettiğini ve yardım dilediğini söyler. Yabancı, teyzenin inancı karşısında etkilenir ve ona yardım etmeyi teklif eder. Teyze, kış için odun kesilmesi gerektiğini ifade eder ve yabancı, ona yardım etmek için seve seve işe koyulur. Bu durum, Hayriye teyzenin inancının ve Allah'a güveninin bir yansıması olarak gösterilir (Arvas, Hikayelerle Çocuklara 40 Ayet, 2016: 8,9).

Yük: İbrahim, hurdacılıkla geçimini sağlayan babasına yaz tatilinde yardımcı olmaya karar verir. İlk gün at arabasıyla yola koyulurlar. Epey eşya toplamışlardır. Babası bu kadarının yeterli olduğunu ve tekrar gelip toplamaya devam edeceklerini belirtir. İbrahim ise arabada eşya konacak epey boş yerin olduğunu ve bir daha git gel yapmamak için biraz daha eşya doldurmalarını teklif eder. Babası ise atlarının yükünün fazla olduğunu, hem atın sağlığı hem de adalet açısından daha fazla yük koymanın doğru olmayacağını, Allah'ın kullarına kaldıramayacağı yük yüklediğini, kendilerinin de diğer canlılara adaletle davranmaları gerektiğini vurgular (Arvas, 2016: 10,11). Hayvanların da hakkını gözetmek gerektiği, onlara taşıyabileceklerinin üzerinde bir yük yüklemenin doğru olmadığı, zira onların da birer emanet olduğunun bilincinde olmak gerektiği vurgulanmıştır.

Pazarcı: Hikaye, yaşlı bir kadının pazarın kapanma saatini bekleyerek, ihtiyaç sahipleri için bırakılan çürük meyve ve sebzeleri toplamasıyla başlar. Kadın, bu ürünleri yetim torunlarına yedirmekte ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle daha iyi ürünler alamamaktadır. Pazarda yeni bir tezgâh açıldığını fark eder; ancak bu tezgâhın sahibini tanımamaktadır. Tezgâhın yanındaki ürünlerin kendisi için ayrılıp ayrılmadığını kontrol ettiğinde, sadece taze meyvelerle karşılaşır. Pazarcı, kadına seslenerek bu meyvelerin onun için bırakıldığını belirtir. Kadın, bu durumu yanlış anlamakta ve taze meyvelerin pazarcının yarın satabileceği ürünler olduğunu düşünmektedir. Ancak pazarcı, Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla ihtiyaç sahiplerine çürük ürünler vermek istemediğini ifade eder. Bu samimi yaklaşım, yaşlı kadının duygularını olumlu yönde etkiler. Kadın, her pazar günü yeni pazarcının ne göndereceğini merakla beklemeye başlar (Arvas, 2016: 14,15). Hikaye, iyilik ve paylaşımın önemini, insanların niyetlerinin ve davranışlarının sosyal yardımlaşmadaki rolünü vurgulamaktadır.

Yıldızlar: Hikaye, Hakan'ın yaz tatilini dedesinin köyünde geçirmesiyle başlar. Hakan, dedesinin bazı geceler ortadan kaybolduğunu fark eder ve merakla ona sorar. Dedesinin yanıtı, "Kitap okumaya gidiyorum" şeklindedir. Hakan, dedesinin karanlıkta nasıl kitap okuyabileceğini sorgular; buna karşılık dedesi, yıldızların ışığında okumakta olduğunu ifade eder. Hakan, dedesiyle birlikte bir tepeye çıkarlar ve burada dedesi, aslında "kâinat kitabı"nı okumak için geldiklerini açıklar. Dedesinin, kâinatın Allah'ın ayetleri olduğunu ve bu ayetlerin O'nun büyüklüğünün delilleri olarak görülmesi gerektiğini anlatması, Hakan üzerinde derin bir etki bırakır. Dede, Allah'ın ayetlerine bakarak düşünmenin ve O'nun büyüklüğünü anlamının önemini vurgular. Hakan, dedesinin öğretileri üzerinde düşünerek, ay ve yıldızların ışığında derin düşüncelere dalar (Arvas, 2016: 18,19). Hikaye, evrenin bir kitap gibi okunması gerektiği ve Allah'ın yaratıcılığının bir delili olarak kâinatın anlamlandırılması temasını işlemektedir.

Ağaç: Hikaye, genç oduncu Ali'nin ustasıyla birlikte ormanda çalışmaya başlamasıyla yaşanan bir olayı anlatmaktadır. Ali, ustasının yönlendirmesi olmadan ağaç kesmeye istekli olsa da, ustası ona önce aradıkları ağaç türünü tanıtır. Ustası, kesilmesi gereken ağacın, "kötü söz" gibi faydasız ve meyvesiz bir ağaç olduğunu açıklayarak, bu tür ağaçların sosyal hayatta olumsuz etkileri olduğunu vurgular. Usta, kötü sözlerin yerden koparılmış ve ayakta durma imkânı olmayan bir ağaçla benzerliğini belirtir ve Ali'yi bu düşünceyle yönlendirir. İlerideki kurumuş ve küflenmiş bir ağacı göstererek, bunun kötü sözler gibi bir fayda sağlamadığını ifade eder. Ali, ustasının öğretilerine duyduğu hayranlıkla baltasını alır ve bu ağaçları kesmeye karar verir (Arvas, 2016: 24,25). Hikaye, bireylerin hayatında zararlı olan unsurların ortadan kaldırılmasının önemini ve öğrenmenin değerini vurgulamaktadır.

Hasret: Hikaye, Hasan'ın babasının hasat zamanı tarlalarından elde ettikleri buğdayı çuvallara doldurmasıyla başlar. Babası, çuvallara işaretler koyarak hangi buğdayların akrabalarına, hangilerinin ise diğer ihtiyaç sahiplerine verileceğini ayırmaktadır. Hasan, babasına neden bazı çuvallara işaret koyduğunu sorduğunda, babası bu işaretlerin karışmaması için olduğunu açıklar ve yardım etmenin dini bir yükümlülük olduğunu belirtir. Hasan, daha fazla yardım yapma isteğini ifade ettiğinde, babası, ihtiyaç sahiplerine yardım ederken kendi yiyeceklerini de düşünmek zorunda olduklarını vurgular. Bu bağlamda, bir çuval buğdayın başka ihtiyaç sahipleri tarafından da verileceğini ifade ederek, toplumda yardımlaşmanın önemini ve paylaşmanın gerekliliğini anlatır (Arvas, 2016: 32,33). Hikaye, bireylerin fazlalıklarını paylaşmaları durumunda toplumsal ihtiyacın karşılanabileceği fikrini ön plana çıkarmakta, yardımlaşma ve sorumluluk bilincinin önemini vurgulamaktadır.

Miras: Hikaye, cimri bir adam ile onun savurgan oğlunun yaşadıklarını ele almaktadır. Baba, yıllarca tasarruf yaparak büyük bir servet biriktiren, oğlu yetersiz koşullarda büyür ve annesi de komşularına dikiş yaparak geçimlerini sağlamaktadır. Oğul, çevresindekilerin kendisine "varyemizin oğlu" şeklinde takıldığını duyduğunda derin bir utanç hisseder. Annesinin vefatının ardından, babası da öldüğünde, geride sadece kendi yiyip içmediği mal varlığını bırakır. Son anında, pahalı bir mezar taşı yaptırılmaması için vasiyette bulunur. Oğul, babasının mal varlığını satışa çıkarır ve bir zamanlar yokluk içinde yaşadığı hayatı geride bırakarak, zenginlik içinde yaşamaya başlar. Ancak, bu yaşam tarzı uzun sürmez; para hızla eriyip tükenir. Sonunda, genç adam sokaklarda yatarken görülmeye başlar ve ardından ortadan kaybolur (Arvas, 2016: 34,35). Hikaye, cimriliğin ve mal biriktirmenin getirdiği sonuçları eleştirirken, mirasın ve servetin doğru bir şekilde değerlendirilmesinin önemini vurgular. Sonuç olarak, hem baba hem de oğul, birikimlerinin hayrını göremeden açlık içinde yaşamaktadır.

Terazi: Hikayede, artık dinlenme vaktinin geldiğini düşünmesiyle, Yaşlı mahalle kasabının yıllarca çalıştığı dükkanını devretme kararı alması ve mahallelinin bu duruma üzülmeye sürecinde yaşananlar anlatılmıştır. Dükkana genç bir delikanlı talip olur ve ona satılır. Genç adam, mahallelinin yaşlı kasabı sevdiğini ve bu sevgiyi nasıl kazandığını Yaşlı amcaya sorar ve tavsiyede bulunmasını ister. Yaşlı kasap, başarılı bir iş hayatı geçirdiğini ve bu başarıyı sürdürmek için yaptığına dair önemli bir tavsiye verir. Duvardaki hat tablosunda yazılı olan İsrâ suresinden bir ayeti göstererek, "Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın" emrini hatırlatır. Kasap, bu ayetin, iş hayatında adalet ve doğruluk ilkesinin vurgulandığını ve bu öğütleri dikkate alması halinde kendisinin de benzer başarılar elde edeceğini belirtir. Genç adam, kasabın tavsiyelerini unutmadan çalışır ve helalinden kazanç elde ederek mahallede sevilen biri haline gelir. Hikaye, adalet ve dürüstlüğün iş hayatındaki önemini vurgularken, aynı zamanda doğru bir ahlaki çerçeve içinde çalışmanın olumlu sonuçlarını da gözler önüne sermektedir (Arvas, 2016: 36,37).

Profesör: Hikaye, genç bir kadın profesörün, dünya çapında tanınan bir dâhi olmasına rağmen, üniversitedeki ilk dersine katılan öğrencilerin onun samimiyeti ve mütevazılığı karşısındaki hayranlıklarını konu alır. Yıl sonuna geldiklerinde son derste bir öğrencinin kibirden uzak durarak, alçakgönüllü olmasının sebebini sorması üzerine, Profesör, arka tarafta bulunan kara tahtayı kâinat olarak tanımlayarak, dünyanın sadece küçük bir nokta gibi olduğunu, kendisinin de bu büyük evrende ne kadar önemsiz olduğunu ve Yaratıcı'nın huzurunda kibirle yürümeyecek kadar alçakgönüllü olunması gerektiğini ifade eder. Öğrenciler, bu dersten, hayatları boyunca unutmayacakları önemli bir ders olarak ayrılırlar (Arvas, 2016: 40,41). Hikaye, mütevazılığın, bilgeliğin ve alçakgönüllülüğün eğitimdeki önemine dikkat çekmektedir.

Seçim: Bu hikaye, bir belediye başkanının hizmet anlayışını ve insanların tutumlarını derinlemesine ele almaktadır. Seçimi kazanan başkan, ilçenin kalkınması için özveriyle çalışmış, ancak bir sonraki seçimde beklenmedik bir şekilde kaybetmiştir. Bu durum, başkan için moral kırıcı olsa da, karısının duyduğu üzüntü daha yoğundur. Başkan, bu durumu insanların genellikle nimetlere yüz çevirdiğini ve zor durumda kaldıklarında tekrar onlara yöneldiklerini öngörerek Allah'ın insana verdiği nimetlere karşı tutumlarıyla ilişkilendirir ve sabretmesi gerektiğini ve günün sonunda kazananın kendisi olacağını, seçim dönemi geldiğinde, halkın kendisine yeniden aday olması için ısrar edeceklerini öngörerek beklemeye koyulur. Yeni başkan, ilçeye hizmet etme konusunda yetersiz kalınca halk, eski başkanın değerini anlar ve onu gelecek seçimde yeniden aday olması için ikna etmeye çalışırlar (Arvas, 2016: 56,57). Hikaye, insanların gerçek değerlerini ve ihtiyaçlarını anlamalarının zamanla gerçekleştiğini, sabrın ve hizmetin önemini vurgulayarak sonlanır. Ayrıca, Allah'a olan bağlılığın ve insan ilişkilerinin geçici doğasına dair bir mesaj da taşımaktadır.

Patates Kafa: Hikaye, Eren adında bir çocuğun eski oyuncaklarını karıştırmasıyla başlar. Eren, yıllar önce babası tarafından alınan bir "patates kafa"yı bulur ve oyuncakla oynamaya karar verir. Öncelikle, patates kafanın organlarını yerleştirmeye başlar; gözlerini ve kulaklarını yanlış yerlere takar. Eren nesnelerin doğru yerleşimi ve işlevselliği üzerine derinlemesine düşüncelere dalıp yerleştirdiği organların işlevselliğini sorgularken, durumun ne kadar absürt olduğunu fark eder ve sonunda organları yerli yerine koyarak daha estetik bir görünüm elde ettiğini düşünür (Arvas, 2016: 64,65). Hikaye, insan şeklinin yaratılışındaki güzelliği, bir ayetle bağlantılı olarak hatırlamasını konu alır.

Kimsesizler Yurdu: Hikaye, bir kimsesizler yurdunun müdürü ve çocukları arasındaki sevgi dolu bağı ve yurdun dönüşümünü anlatmaktadır. Televizyondaki haber bültenleri, çocukların mutluluğunu ve müdürlerinin kendilerine olan yaklaşımını vurgulamaktadır. Müdür, çocukların kendisini "gerçek babaları" olarak gördüğünü öğrenince duygulanmaktadır. Kendisine yöneltilen soruya verdiği cevapta, yurdun sadece bir barınma yeri olmaktan çıkarak gerçek bir yuva haline gelmesinin arka planını açıklamaktadır. Müdür, bu değişimin temelini anlayışın değiştirilmesi olduğunu ifade eder. Kimsesiz çocukların, Peygamber Efendimizin emanetleri olarak görülmesi gerektiğine vurgu yapar. Ayrıca, Allah'ın "Sakin yetimi ezme!" buyruğuna atıfta bulunarak, bu çocukların korunması ve değer verilmesi gerektiğini belirtir. Müdürün liderliğinde, devlet desteğiyle yurt, çocuklar için sıcak bir aile ortamına dönüştürülmüştür (Arvas, 2016: 66,67).

Arı: Bahçede oynarken havaya attığı topun ağaçtaki arı kovanına çarpmasıyla kovandan çıkan arıların vızıldayarak uçmaya başlamaları ile korkarak evine sığınan Zeynep'in babasıyla diyaloguna yer verilmiştir. Hayvanlara zarar vermemek gerektiği, her canlının bir vazifesi olduğu, arıların vazifelerinin de insanlara faydalı olan bal üretmek olduğu, biz insanların

arırlardaki bu harikulade yeteneği görüp bu kusursuz düzenin Allah'ın bir eseri olduğunu ve O'nun büyüklüğünü anlamamız gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır (Arvas, 2016:72-73).

Gören Göz: Hikaye, Engin isimli bir hayvanat bahçesi çalışanın bir gün iş yerinde karşılaştığı yaşlı bir kadının her hayvana bakarken yaratılışlarındaki muhteşemliği görerek etkilenecek hayranlık dolu tepkilerini konu edinmektedir (Arvas, 2016: 76,77). Hikaye, yaşadığımız her yerde, gördüğümüz her canlıda var olan mükemmel sanatın ardında gerçek sanatçı olan Allah'ı görmek, bakıp da göremeyenlerden olmamak gerektiği mesajını taşır.

Bağ isimli yazıda, Tarık isimli bir çocuğun dedesiyle konuşmalarına yer verilmiştir. Dedesi Tarık'a üzümün hangi süreçlerden geçerek yenilebilecek bir aşamaya geldiğini anlatmakta, kışın birer odun parçası iken, bahar geldiğinde canlandıkları, önceleri ekşi iken büyüdüğüce tatlanmaya başladıkları, aynı güneş, aynı hava, aynı su, aynı topraktan faydalanmalarına rağmen pembesinden, karasından, sarısından, yeşilinden farklı renk, farklı koku ve tat kazanmaları, farklı özelliklerle sonuçlanmaları anlatılarak, bütün bu değişimlerin Allah'ın büyüklüğüne işaret ettiği ve bütün bunların Allah'ın yüceliği ve sanatkarlığının en önemli delillerinden olduğu anlatılmıştır (Arvas, 2016: 80,81).

Ayakkabı: Hikaye, Kerime'nin arkadaşı Seher'in evinde ders çalıştığı sırada, vitrindeki eski bir ayakkabı dikkatini çeker. Kerime elinde olmayıp güler ve merakını gizlemeyip sorduğunda Seher, ayakkabının babasına ait olduğunu ve ailesinin geçmişte maddi sıkıntılar yaşadığını, fakat dua ederek Rabbinden yardım talep ettiğini ve dualarının kabul olduğunu, ailesinin maddi ve manevi olarak rahatladığını, fakat geçmişteki zorlukları unutmamak için o ayakkabıyı göz önünde bulundurduğunu belirtir. Bu durumu, Kur'an'daki bir ayete referansla açıklar ve insanların sıkıntı geçtikten sonra unuttuklarını ifade eder. Kerime, Seher'in babasının hikayesini dinlerken ayakkabının geçmişin izlerini taşıdığını anlar ve gülüşünün yanlış olduğunu fark eder ve mahcup olur (Arvas, 2016: 86,87). İnsanların zorda kaldıklarında Rabblerini hatırladıkları, rahata kavuştuklarında ise unuttukları anlatılmakta ve insana yakışanın zorda kaldığında Rabbinin yardımı sayesinde kurtulduğunu asla unutmaması, nankörlük etmemesi gerektiği ve şükürünü eda etmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Yalan: Köyün, Salim adında bir çobanı vardı. Her denilene kolayca inanırdı. Onun, her söze hemen inanmasına köylüler çok gülerdi. Ona bir oyun oynamaya karar verdiler. Bu hikaye, Salim adında naif bir çobanın köydeki diğer köylüler tarafından nasıl kandırıldığına odaklanmaktadır. Salim, masumiyeti ve güvenilirliğiyle tanınırken, köylüler ona bir oyun oynamaya karar verirler. Koyunlarını güderken uyuklayan Salim'e, bir köylü, bir karganın koyunlarından birini çaldığını söyler. Salim, bu yalan habere hemen inanarak peşine düşer, ancak köylüler onu bir kenarda bekleyip gülmekte, saf olduğunu düşünmektedirler (Arvas, 2016: 38,39). Salim, durumun farkına vardığında, köylülerin alayına karşılık vererek, bir Müslümanın yalan söylemesine inanmanın daha zor olduğunu ifade eder. Köylüler onu görünce, karınlarını tutup gülmeye başladılar. "Sen de amma saf adamsın be Salim. Hiç karga koyunu alır kaçır mı? Nasıl inandın buna yahu?" diyerek, kahkahalar atıyorlardı. Salim gülümsedi. "Sandığınız gibi saf değilim. Sadece bir Müslümanın yalan söylediğine inanmaktansa, karganın koyunu alıp kaçmasına inanmayı tercih ederim. Bu süreçte, dini bir referansa dayanarak doğru bilginin önemini vurgular. Salim'in bu tutumu, köylülerin vicdanlarını sorgulamalarına ve özür dilemelerine yol açar. Sonuç olarak, bu deneyim, köylülerin yalan söyleme alışkanlıklarından vazgeçmelerine sebep olur ve doğru bilginin değerini öğretir.

SONUÇ

Araştırma konusu kitaptaki hikayelerde kullanılan dil, sade ve anlaşılır olup özellikle 7-12 yaş arası okuyucuların dikkatini çekebilecek ve mesajın net bir şekilde iletilmesini sağlayacak içerikte tasarlanmıştır. Hikayelerdeki karakterlerin yaşadığı olaylar ve etkileşimlerde okuyuculara önemli mesajlar verilmekte olup hikayelerin her birinin, inanç gelişimi, tanrı tasavvuru, dini ve ahlaki gelişim açısından zengin temalar içerdiği tespit edilmiştir. Hikayelerde yer alan ayetler, dini bilgiyi pekiştirmek ve ahlaki değerleri desteklemek amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin, "Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın" gibi ayetler, iş hayatında adaletin ve dürüstlüğün önemini vurgularken; "Sakın yetimi ezme!" ifadesi, sosyal yardımlaşmanın ve sevgi dolu bir toplum oluşturmanın gerekliliğini belirtmektedir. Dini gelişim açısından ise, hikayeler, çocuklara ve gençlere dini öğretileri anlamaları için somut örnekler vermekte ve bireylerin kendi inançlarını sorgulamalarına ve yaşamlarına entegre etmelerine yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak kitabın, dil, kurgu, karakterler, olaylar ve dini referanslar açısından zengin bir içeriğe sahip olup okuyucu kitlenin ahlaki ve dini gelişimlerine katkı sağlayabilecek bir nitelikte olduğu kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

Arvas, Selcen Yüksel, *Hikayelerle Çocuklara 40 Ayet*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016.

Yıldırım, Ali & Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

KURULUŞ DÖNEMİNDE İMAM HATİP OKULLARI VE TOKAT İMAM HATİP OKULUNUN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERİYLE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ¹

Abdullah KALKAN

Yozgat Bozok Üniversitesi

abdullahkalkan74@gmail.com- ORCID: 0000-0003-4967-2839

Prof. Dr. Mehmet SAĞLAM

Yozgat Bozok Üniversitesi

mehmet.saglam@yobu.edu.tr- ORCID: 0000-0002-7166-7393

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, 1951-1973 dönemi arasında Türkiye'deki İmam Hatip Okullarının okul ve öğrenci sayılarındaki değişimi inceleyerek, bu değişimin Tokat İmam Hatip Okulu üzerindeki etkilerini çeşitli değişkenlerle karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır. Araştırmanın kapsamı, İmam Hatip Okullarının kuruluşundan başlayarak, bu okulların adının "İmam Hatip Lisesi" olarak değiştirildiği 1973 yılına kadar olan süreci kapsamaktadır. 1953-1954 öğretim yılında açılan Tokat İmam Hatip Okulu I. ve II. kademesi bir arada olan yedi İmam Hatip Okulundan birisidir. Dolayısıyla bir laboratuvar konumunda olduğu için bu okulun incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri Tokat İmam Hatip Okulu arşiv kayıtlarından ve çeşitli dijital veya birincil kaynaklardan sağlanmıştır. Doküman incelemesinde güvenilirlik, geçerlik, orijinallik, ulaşılabilirlik, niteliklilik, temsil edilebilirlik, analize uygunluğuna dikkat edilmiştir. Verilerin analizinde ise betimsel yaklaşım tercih edilmiştir. 1923-1924 öğretim yılında ilk İmam Hatip Okulu modeli olarak açılan 29 İmam Hatip Mektebi, 1933 yılında ise öğrenci yetersizliği nedeniyle resmen kapatılmıştır. Ancak D.P. iktidarıyla birlikte 1951 yılında 7 ilde İmam Hatip Okulu yeniden açılmıştır. 1953-1954 öğretim yılında ise Tokat İmam Hatip Okulu dâhil 8 okul daha açılmıştır. Açıldığı yıl itibarıyla bu okulların I. kademesine (ortaokul) 876 öğrenci kaydedilmiş ve bu öğrencilerin %26'sı (n=229) 1954-1955 öğretim yılında I. kademededen, %22'si (n=193) ise II. kademededen (lise) mezun olmuştur. Tokat İmam Hatip Okuluna 1953 yılında I. kademeye kayıt yaptıran 58 öğrencinin %55'i (n=32) 1956-1957 öğretim yılında I. kademededen, 1959-1960 öğretim yılında ise %26'sı (n=15) II. kademededen mezun olmuştur. İmam Hatip Okulları I. kademesinde en yüksek öğrenci artışı, %46 ile 1963-1964 öğretim yılında gerçekleşirken, Tokat İmam Hatip Okulunda ise en yüksek artış %74 ile 1965-1966 eğitim öğretim yılında olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İmam Hatip Okulu, Tokat İmam Hatip, Kuruluş Dönemi

¹ Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun 20.09.2023 tarihli ve 06/08 sayılı onayı ile yürütülmüş olan Abdullah Kalkan'ın yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Medrese eğitim sistemi, Büyük Selçuklu Devleti'nden miras kalmış bir eğitim sistemidir. Cumhuriyetin kurulmasına kadar varlığını sürdürebilen bu okullar Osmanlı'nın son dönemlerinde bu okullardaki bozulmalar sebebiyle okullar ile ilgili bir takım düzenlemeler yapılması zaruri hale gelmiştir (Zengin, 2016). Bundan dolayı ilk olarak II. Abdülhamit döneminde öğretmen ve imamlık birlikte yürütecek bireyler yetiştirmek amacıyla "Darümuallimîn" okulu açılması önerilmiş, ancak bu fikir düşünceden ileriye gidememiştir (Kodaman, 1991). 1912 yılına gelindiğinde ise din görevlisi yetiştirmek amacıyla Medresetü'l-Vâizîn, 1913 yılında Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutebâ adında okullar açılmıştır (Sakaoğlu, 2003; Yılmaz, 2021). Bu okulların eğitim süreleri bir yıllık hazırlık üzerine 12 yıl (1+ 4+4+4) olarak belirlenmiştir. Ancak 1917 yılında 12 yıllık bu süre iki yıllık hazırlık hariç 9 yıla (2+3+3+3) düşürülmüştür (Öcal, 2017). I. Dünya Savaşından sonra bu iki okul 1919 Medresetü'l İrşâd adı altında birleştirilmiş imam olmak isteyenlere iki yıl, vaiz olmak isteyenlere ise üç yıllık bir eğitim seçeneği sunulmuştur (Sakaoğlu, 2003; Yılmaz, 2021). Bu günkü modern imam hatip okullarının ilk örnekleri olan bu okullar Türk eğitim sisteminde yerini almıştır.

3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile ülkedeki eğitim birliğini sağlamak amacıyla eğitim kurumlarının tamamı Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Bu kanun ile tüm medreseler kapatılmış ancak kanunun 4. Maddesi dayanak gösterilerek 29 medrese ortaokul seviyesinde dört yıllık İmam Hatip Mektebine dönüştürülmüştür (Akyüz, 2019; Çelik, 2013; Çınar, 2013; Öcal, 1999; Zengin, 2002). Açılmasıyla birlikte 29 medresede 2.268 öğrenci kaydı yapılmış ancak 1926-1927 eğitim öğretim yılında bu sayı 384'e düşmüştür (Öcal, 1999; Öcal, 2003; Zengin, 2002). Öğrenci sayısındaki bu azalma sonucunda İstanbul ve Kütahya İmam Hatip Mektepleri hariç bütün mektepler kapatılmış (Çelik, 2013; Öcal, 2008) ve kalan iki mektep de 1931-1932 eğitim öğretim yılında fiilen 1933 yılında resmen aynı gerekçelerle kapatılmıştır (Akyüz, 2019; Emiroğlu & Uyanık, 2017; Yılmaz, 2021 Öcal, 1998; Öcal, 2008). Bu okulların kapatılmasında etkili olan en önemli unsurlar ise istihdam sorunu, mesleğin itibarsızlığı, laik devlet anlayışıyla hükümetin destek vermemesi, okulların ortaokul seviyesinde kalmasıdır. Bu sebeplerden dolayı bu okullara olan talebin giderek azalmasıdır (Emiroğlu, 2016; Kuşçu, 2016; Tanılı, 1988; Ünsür, 1995). Bununla birlikte bu tarihten itibaren diğer bütün okullardaki dini içerikli dersler kaldırılmış ve bu durum 1949'a kadar sürmüştür (Alasania & Gelovani, 2011; Öcal, 2017).

1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, had safhaya ulaşmış olan imam hatip ihtiyacını gidermek amacıyla 17 Ekim 1951 tarihli ve 601 sayılı MEB Müdürler Komisyonu kararıyla İmam Hatip Okullarının ilk örnekleri olan okullar İstanbul, Ankara, Konya, Adana, Kayseri, Isparta ve Maraş'ta açılmıştır (MEB, 1951; Reed, 1955). Ardından 1953-1954 eğitim öğretim yılında Tokat, Çorum, Trabzon, Yozgat, Elâzığ, Erzurum, İzmir, Antalya İmam Hatip Okulları açılmıştır (Emiroğlu, 2016; Reed, 1955). 1954'te Diyarbakır İmam Hatip Okulunun açılmasıyla birlikte imam hatip okul sayısı kısa zamanda 16'ya erişmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1 Ekim 1954 tarihli ve 190 sayılı kararlar, İmam Hatip Okulları II. kademesine ait ders dağıtım cetvelinin yayınlanmasıyla (MEB, 1954) birlikte Tokat İmam

Hatip Okulu da dâhil yedi İmam Hatip Okuluna, II. kademeye öğrenci kabul etme hakkı tanınmıştır. Böylece I. kademedен mezun olan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu İmam Hatip Okullarının II. kademesine devam edebilmişlerdir (Reed, 1955).

Türkiye'nin ilk İmam Hatip Okullarından biri olan ve 1953-1954 eğitim-öğretim yılında açılan Tokat İmam Hatip Okulu, I. ve II. kademeyi bir arada bulunduran yedi okuldan biridir. Bu nedenle bir laboratuvar niteliği taşıyan bu okulun incelenmesi büyük önem taşımaktadır. İmam Hatip Okullarının kuruluş süreci ve yıllara göre öğrenci değişim oranlarının, Tokat İmam Hatip Okulu ile karşılaştırmalı olarak ele alınması, dönemin İmam Hatip Okullarının Türk eğitim sistemindeki tarihi gelişimini ve toplumsal etkisini daha iyi anlamaya katkı sağlayabilir. Dolayısıyla bu araştırma, İmam Hatip Okullarının kuruluşundan 4 Aralık 1972 tarihli ve 1723 sayılı "İmam Hatip Okulu İdare Yönetmeliğinin" yayımlandığı döneme kadar olan süreci kapsamaktadır. Çünkü bu dönemde İmam Hatip Okullarının I. kademesi kaldırılmış ve İmam Hatip Okulları, İmam Hatip Liselerine dönüştürülmüştür.

Araştırmanın Amacı: Bu araştırmanın amacı, 1951-1973 dönemi arasında Türkiye'deki İmam Hatip Okullarının okul ve öğrenci sayılarındaki değişimi inceleyerek, bu değişimin Tokat İmam Hatip Okulu üzerindeki etkilerini çeşitli değişkenlerle karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1- Kuruluş sürecinde İmam Hatip Mekteplerinin sayısı ve öğrenci durumundaki değişim nasıldır?
- 2- 1951-1973 yılları arasında Türkiye'deki İmam Hatip Okullarının sayısı ve öğrenci durumundaki değişim nasıldır?
- 3- 1951-1973 yılları arasında Tokat İmam Hatip Okulunun öğrenci durumundaki değişim nasıldır?
- 4- 1953-1973 yılları arasında Tokat İmam Hatip Okulu öğrenci sayısının Türkiye'deki İmam Hatip Okulu öğrenci sayısına oranı nasıldır?

YÖNTEM

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, incelenen olgu ve olaylarla ilgili belgelere erişmeyi, elde edilen birincil kaynakları detaylı bir şekilde irdelemeyi ve analiz etmeyi temel alan bir araştırma yöntemidir (Kıran, 2020; Özkan, 2019; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırma verileri Tokat İmam Hatip Okulu arşiv kayıtlarından ve çeşitli dijital veya basılı kaynaklarından kaynaklardan sağlanmıştır. Doküman incelemesinde, kullanılan materyallerin güvenilirlik, geçerlik, orijinallik, ulaşılabilirlik, niteliklilik, temsil edilebilirlik ve analize uygunluk kriterlerine dikkat edilmiştir (Scott, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Verilerin analizinde ise betimsel analiz yaklaşımı tercih edilerek veriler açık ve sistematik bir şekilde betimlenmiş, ardından yorumlanarak neden-sonuç ilişkileri ortaya konulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Ayrıca, birincil kaynaklardan elde edilen veriler her hangi bir yoruma tabi tutulmadan doğrudan alıntılara yer verilerek LeCompte ve Goetz modeliyle iç güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

BULGULAR

Bu bölümde, İmam Hatip Okullarının kuruluşundan 1973 yılına kadar olan dönemdeki okul ve öğrenci sayılarındaki değişimler ele alınmıştır. İnceleme kapsamında, kuruluş sürecindeki İmam Hatip Mekteplerinin okul ve öğrenci durumu, Türkiye’deki İmam Hatip Okullarının okul ve öğrenci durumu, Tokat İmam Hatip Okulu ve öğrenci durumu ve Tokat İmam Hatip Okulu öğrenci sayısının Türkiye’deki toplam İmam Hatip Okulu öğrenci sayısına oranı başlıkları altında analizlere yer verilmiştir.

1. Kuruluş sürecindeki İmam Hatip Mekteplerinin okul ve öğrenci durumu

1924 tarihli “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” ile medreseler kapatılmış ancak bazı medreseler ise İmam Hatip Mektebine dönüştürülmüştür. Ancak medreselerdeki İptida-i (ilkokul) hariç öğrencileri çeşitli koşullar sağlanması kaydıyla İmam Hatip Mekteplerine nakilleri yapılarak eğitim hakları devam ettirilmiştir. Örneğin medresenin birinci sınıfını bitiren öğrenci yeni açılan imam hatip mektebinin ikinci sınıfına, ikinci sınıfı bitiren üçüncü sınıfına ve üçüncü sınıfını bitiren ise dördüncü sınıfa kayıt yaptırma hakkı tanınmıştır (Zengin, 2002). Diğer bir ifadeyle medresede okuyan öğrenciler her hangi bir yıl kaybı yaşamadan bitirdikleri sınıfın bir üst kademesine kayıt yaptırabilmiştir. Örneğin; birinci sınıfı bitiren, İmam Hatip Mektebi ikinci sınıfına, ikinci sınıfı bitiren üçüncü sınıfına kayıt yaptırabilmiştir. 1923-1932 tarihlerinde Açılan İmam Hatip Mektepleri ve Öğrenci Sayıları Çizelge 1’de verildiği gibidir.

Çizelge 1. 1923-1932 Tarihlerinde Açılan İmam Hatip Mektepleri ve Öğrenci Sayıları Çizelgesi

Eğitim öğretim yılı	Mektep Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Mezun
1923-1924	29	-	2.268	-
1923-1924	29	-	1.822	-
1924-1925	26	302	1.442	127
1925-1926	20	244	1.009	165
1926-1927	2	41	384	121
1927-1928	2	42	222	91
1928-1929	2	35	159	41
1929-1930	2	35	141	67
1930-1931	-	-	57	21
1931-1932	-	-	10	10

Kaynak: (Öcal, 1999; Öcal, 2003; Zengin, 2002)

Çizelge 1’de görüldüğü gibi, 1923-1924 eğitim öğretim yılında ilk açıldığında 29 olan İmam Hatip Mektebi sayısı 1924-1925’te 26’ya, 1925-1926’da 20’ye, 1926-1927 eğitim öğretim yılında ise ikiye düşerek İstanbul ve Kütahya İmam Hatip Mektepleri hariç tüm mektepler kapatılmıştır. Aynı şekilde ilk açıldığında bu okullara medreselerden geçiş yapanlar dâhil 2268 öğrenci kayıt yaptırmış, ancak yıl içerisinde bu sayı 1822’ye düşmüştür. 1924-1925 eğitim öğretim yılında, 302 öğretmenin görev yaptığı bu mekteplerde, 127 öğrencinin mezun olmasının yanı sıra, okulu terk edenlerle birlikte öğrenci sayısı 1442’ye düşmüştür. 1925-1926 yılında ise öğretmen sayısı 244, öğrenci sayısı 1009’e düşmüş ve 165 öğrenci ise mezun olmuştur. 1926-1927 eğitim öğretim yılı İmam Hatip Mektepleri için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü bu dönemde, iki mektep dışında tüm mektepler kapatılmıştır. Kalan iki mektepteki öğrenci sayısı 384’e, öğretmen sayısı ise 41’e düşmüş ve aynı yıl 121 öğrenci ise mezun olmuştur. Kalan öğrenciler de zamanla mezun olmasıyla bu iki mektep de 1931-1932 eğitim öğretim yılında fiilen, 1933 yılında ise resmen kapatılmıştır.

2. 1951-1973 yılları arasında Türkiye'deki İmam Hatip Okullarının okul ve öğrenci durumu

Bu bölümde İmam Hatip Okullarının 1951-1973 döneminde açılan İmam Hatip Okullarına ait öğrenci sayıları I. kademe (ortaokul) ve II. kademelerine (lise) ait istatistiki verilere yer verilmiştir. Yıllara göre Türkiye'deki İmam Hatip Okullarının I. kademesi (Ortaokulu) okul ve öğrenci durumu Çizelge 2'te verildiği gibidir.

Çizelge 2. Türkiye Geneli İmam Hatip Ortaokulu (I. Kademe) Okul ve Öğrenci Durum Çizelgesi

Öğretim Yılı	İmam Hatip Okulu Ortaokul (I. Kademe)							
	Okul Sayısı	Okul Değişim Oran (%)	Yeni Kayıt Sayısı	Mevct. Toplm Öğr. S.	Mevct. Öğr. Değişim Oran (%)	Öğretm. Sayısı	Mezun Sayısı	Mezun Değişim Oran (%)
1951-1952	7	-	876	876		27	-	-
1952-1953	7		315	1.191	36	49	-	-
1953-1954	15	114	451	1.642	38	90	-	-
1954-1955	16	7	323	2.048	20	107	229	-
1955-1956	16	-	924	2.181	29	108	242	6
1956-1957	17	6	-	2.520	19	171	452	87
1957-1958	17	-	-	2.584	20	163	368	-11
1958-1959	19	12	-	2.628	1	194	418	4
1959-1960	19	-	-	2.922	-21	191	409	-2
1960-1961	19	-	246	3.374	15	227	380	-7
1961-1962	19	-	-	4.200	24	351	444	17
1962-1963	26	37	-	5.874	40	398	505	14
1963-1964	26	-	-	8.576	46	432	689	36
1964-1965	26	-	-	9.676	13	425	800	16
1965-1966	30	15	-	11.832	22	-	1.223	53
1966-1967	40	33	-	17.242	46	-	1.760	44
1967-1968	58	45	12.090	24.678	43	307	2.239	27
1968-1969	69	19	13.079	31.822	29	680	2.638	18
1969-1970	71	3	13.308	36.655	15	713	4.371	66
1970-1971	72	1	13.555	41.767	14	811	5.056	29
1971-1972	72	0	7.966	36.928	-12	715	1.258	-78
1972-1973	70	-3	2.583	16.443	-55	446	3.346	166
Toplam							27.455	

Not: 31 Temmuz 1972 tarih 1708 sayılı kararla İmam Hatip Okullarının I. kademesi kapatılmış ancak mevcut binalar müstakil ortaokul olarak devam etmiştir. Çizelgede 1972-1973-1974 yıllarında görülen yeni kayıt öğrencileri muhtemelen sınıf tekrarına kalan öğrenciler olduğu tahmin edilmektedir.

Kaynak:

1. Devlet Arşivleri Başkanlığı (Millî Eğitim Bakanlığının faaliyetlerine ait rapor. Yer Bilgisi: 91-570-1 Dosya Ek: E17 Belge Tarihi: 1960-00.00.0000 Cumhuriyet Arşivi 1950-1959 yılları)
2. Öcal, (1994) İmam hatip liseleri ve ilköğretim okulları adlı eseri
3. Resmî Gazete, III. beş yıllık (1973-1977) kalkınma planı, (1972)

Çizelge 2'de görüldüğü gibi, 1951-1952 eğitim öğretim yılında 7 olan İmam Hatip Okulu sayısı, 1971-1972 eğitim öğretim yılında 72'ye çıkmıştır. Mevcut öğrenci sayısının bir önceki yıla göre değişim oranı değerlendirildiğinde en fazla artış %46 ile 1963-1964 ve 1966-1967 öğretim yılları olmuştur. Bu okulların orta kısmının kapatıldığı yıl olan 1972-1973 eğitim öğretim yılı

dikkate alınmadığı takdirde öğrenci mevcudundaki en fazla düşüş %21 ile 1959-1960 eğitim öğretim yılı olmuştur.

Açıldığı yıl itibarıyla 27 öğretmenin görev yaptığı bu okulların I. kademesine (ortaokul) 876 öğrenci kayıt yaptırmış ve bu öğrencilerin %26'sı 1954-1955 eğitim öğretim yılında İmam Hatip ortaokulundan mezun olmuştur. Bir önceki yıla göre mezun oranları incelendiğinde en fazla artış %166 ile 1972-1973 eğitim öğretim yılında olurken, en fazla düşüş %78 ile 1971-1972 eğitim öğretim yılında olmuştur. 1951'de açılan İmam Hatip Okullarından beşi, 1953-1954 eğitim öğretim yılında açılan okullardan ise Tokat İmam Hatip Okulu dâhil olmak üzere toplam sekiz okul, lise seviyesinde eğitim almak isteyen öğrencilere bu imkânı sunmuştur (Reed, 1955; Sakaoğlu, 2003). Türkiye'deki İmam Hatip Okullarının II. kademesi (Lise) ve öğrenci durumu, Çizelge 3'te verildiği gibidir.

Çizelge 3. Türkiye Geneli İmam Hatip Okulu II. Kademesi (Lise) Okul ve Öğrenci Durum Çizelgesi

İmam Hatip Okulu II. Kademe (Lise)								
Öğretim Yılı	Okul Sayı	Okul Değişim Oranı (%)	Yeni Kayıt Sayısı	Mevcut Öğrenci Toplam Sayısı	Mevcut Değişim Oranı %	Öğretmen Sayı	Mezun Sayısı	Mezun Değişim Oranı %
1951-1952	-	-	-	-	-	-	-	-
1952-1953	-	-	-	-	-	-	-	-
1953-1954	-	-	-	-	-	-	-	-
1954-1955	-	-	-	-	-	-	-	-
1955-1956	7	-	254	254	-	-	-	-
1956-1957	7	0	246	500	97	12	-	-
1957-1958	15	114	-	892	78	39	193	-
1958-1959	16	7	-	997	12	65	220	14
1959-1960	16	0	-	1.144	15	95	336	53
1960-1961	17	6	-	1.171	2	91	321	-4
1961-1962	17	0	-	1.175	0	-	334	4
1962-1963	19	12	-	1.166	-1	-	381	14
1963-1964	19	0	511	1.248	7	313	328	-14
1964-1965	19	0	453	1.285	3	351	347	6
1965-1966	19	0	783	1.646	28	594	364	5
1966-1967	26	37	1.082	2.297	40	744	440	21
1967-1968	26	0	1.545	3.369	47	701	702	60
1968-1969	26	0	1.921	9.486	182	388	1.049	49
1969-1970	30	15	2.102	5.235	-45	460	1.508	44
1970-1971	39	30	2.957	6.708	28	630	1.600	6
1971-1972	42	8	4.195	9.094	36	704	2.635	65
1972-1973	71	69	13.650	19.935	119	1.118	3.334	27
Toplam							14.091	

Kaynak:

1. Devlet Arşivleri Başkanlığı (Millî Eğitim Bakanlığının faaliyetlerine ait rapor. Yer Bilgisi: 91-570-1 Dosya Ek: E17 Belge Tarihi: 1960-00.00.0000 Cumhuriyet Arşivi 1950-1959 yılları)
2. Öcal, (1994) İmam hatip liseleri ve ilköğretim okulları adlı kitabı (1952-1966 bilinmeyen kaynakların tahmini sayılarının toplam alınmıştır).
3. Resmî Gazete, III. beş yıllık (1973-1977) kalkınma planı, (1972)

Çizelge 3'te görüldüğü üzere, 1955-1956 eğitim öğretim yılında 7 olan II. kademe İmam Hatip Okulu sayısı, 1957-1958'de %114 artarak 15'e, 1972-1973'te ise 42 olan okul sayısı %69 artışla 71'e çıkmıştır. Bu okullara ilk yıl 1955-1956 öğretim yılında 254 öğrenci, ikinci yıl ise 246 öğrenci daha kaydolmuştur. Böylece İmam Hatip Okullarının II. kademedeki toplam öğrenci sayısı açıldığı ikinci yılda %97 artışla 500'e ulaşmıştır.

İmam Hatip Okullarının II. kademesinde, 1967-1968 eğitim öğretim yılında 26 okulda 3.369 öğrenci yer alırken, 1968-1969 eğitim öğretim yılında öğrenci sayısı %182 oranında artarak 9.486'a ulaşmıştır. Bu, öğrenci sayısının en fazla arttığı yıl olurken, takip eden yıl ise %45'lik bir azalmayla en büyük düşüşün yaşandığı yıl olmuştur. Bununla birlikte 1955-1956 eğitim öğretim yılında yedi okulda II. kademeye ilk kayıt yaptıran toplam 254 öğrencinin %76'sı (n=193) 1957-1958'de mezun olmuştur. Yıllara göre mezun sayıları dikkate alındığında İmam Hatip Okullarında bir önceki yıl 1.600 olan mezun sayısı %65 artış ile 1971-1972 eğitim öğretim yılında 2.635'e çıkarak oransal olarak en fazla mezun verilen yıl olmuştur. Bir önceki yıl 381 olan mezun sayısı %14 düşerek 1963-1964 eğitim öğretim yılında 328'e düşerek oransal olarak az mezun verilen yıl olmuştur. Bu okullarda mevcut öğrenci sayısına göre öğretmen sayısı da değişiklik göstermiştir. Öğrenci kaydının alındığı ikinci yılda yedi okulda toplam kadrolu öğretmen sayısı 12 iken, 1957-1958 eğitim öğretim yılında %225'lik bir artışla bu sayı 39'a yükselmiştir.

3. 1953-1973 yılları arasında Tokat İmam Hatip Okulu ve Öğrenci Durumu

Bu bölümde, Tokat İmam Hatip Okulu'nun 1953-1973 dönemi arasındaki ortaokul ve lise kademelerindeki öğrenci sayıları ve değişim oranları incelenmiştir. Bu bağlamda, yıllara göre yeni kayıt, mevcut öğrenci ve mezun sayıları ile bu sayılardaki değişim oranları ele alınmıştır. 1953-1973 yılları arası Tokat İmam Hatip Okulu I. devresine (ortaokul) yönelik öğrenci durumu Çizelge 4'te verildiği gibidir.

Çizelge 4. Tokat İmam Hatip Okulu I. Kademe (Ortaokul) Öğrenci Durum Çizelgesi

Öğretim Yılı	Yeni Kayıt Sayısı	Yeni Kayıt Değişim Oranı (%)	Mevcut Öğrenci Sayısı	Mevcut Değişim Oranı (%)	Mezun Sayısı	Mezun Değişim Oranı (%)
1953-1954	58	-	52	-	-	-
1954-1955	36	-38	80	54	-	-
1955-1956	35	-3	102	28	-	-
1956-1957	48	37	147	44	32	-
1957-1958	50	4	111	-24	-	-
1958-1959	32	-36	106	-5	-	-
1959-1960	36	13	108	2	-	-
1960-1961	31	-14	84	-22	-	-
1961-1962	85	174	83	-1	-	-
1962-1963	80	-6	137	65	-	-
1963-1964	148	85	227	66	-	-
1964-1965	139	-6	199	-12	-	-
1965-1966	159	14	355	78	38	-
1966-1967	128	-19	360	1	55	45
1967-1968	238	86	469	30	88	60
1968-1969	268	13	523	12	79	-10
1969-1970	194	-28	525	0	68	-14
1970-1971	168	-13	434	-17	70	3

1971-1972	131	-22	435	0	106	51
1972-1973	163	24	406	-7	10	-91

Kaynak: Tokat Anadolu İmam Hatip Lisesi arşiv kayıtları (öğrenci kütük, diploma defteri ve sınıf geçme defteri)

Çizelge 4’te görüldüğü gibi 1953-1954 eğitim öğretim yılında ilk öğrencilerini almaya başlayan Tokat İmam Hatip Okuluna 58 öğrenci kayıt yaptırmış. Bu öğrencilerin bir kısmı çeşitli nedenlerle okuldan ayrılarak sene sonunda öğrenci sayısı 52’ye düşmüştür. Tokat İmam Hatip Okulunun I. kademesinde bir önceki yıla göre yeni kayıt oranlarındaki en fazla artış %174 ile 1961-1962 eğitim öğretim yılında olurken, en fazla düşüş ise %38 ile açıldıktan bir yıl sonraki tarih olan 1954-1955 eğitim öğretim yılında olmuştur. Diğer taraftan bir önceki yıla göre mevcut öğrenci sayısındaki en fazla artış %78 ile 1965-1966 eğitim öğretim yılında gerçekleşirken, en fazla düşüş ise %24 ile 1957-1958 eğitim öğretim yılında yaşanmıştır. Bununla birlikte okula ilk kayıt yaptıran 58 öğrencinin dört yıl sonra %55’i (32 öğrenci) I. kademededen (ortaokul) mezun olabilmıştır. 1953-1973 yılları arası Tokat İmam Hatip Okulu II devresine (lise) yönelik öğrenci durumu Çizelge 5’te verildiği gibidir.

Çizelge 5. Tokat İmam Hatip Okulu II. Kademe (Lise) Öğrenci Durum Çizelgesi

Öğretim Yılı	Yeni Kayıt Sayısı	Yeni Kayıt Değişim Oranı (%)	Mevcut Öğrenci Sayısı	Mevcut Değişim Oranı (%)	Mezun Sayısı	Mezun Değişim Oranı (%)
1953-1954	-	-	-	-	-	-
1954-1955	-	-	-	-	-	-
1955-1956	-	-	-	-	-	-
1956-1957	-	-	-	-	-	-
1957-1958	25	-	25	-	-	-
1958-1959	42	68	67	168	-	-
1959-1960	43	2	110	64	15	-
1960-1961	28	-35	123	12	19	27
1961-1962	26	-7	120	-2	16	-16
1962-1963	33	27	114	-5	19	19
1963-1964	37	12	105	-8	7	-63
1964-1965	35	-5	124	18	16	129
1965-1966	29	-17	118	-5	13	-19
1966-1967	49	69	137	16	11	-15
1967-1968	83	69	185	35	17	55
1968-1969	131	58	275	49	19	12
1969-1970	323	147	567	106	26	37
1970-1971	317	-2	828	46	49	88
1971-1972	394	24	1.116	35	71	45
1972-1973	279	-29	1.242	11	83	17

Not: Mevcut öğrenci sayısı mezun olamamış ve sınıf tekrarına kalmış veya beklemeli tüm öğrenciler dâhil edilmiştir.

Kaynak: Tokat Anadolu İmam Hatip Lisesi arşiv kayıtları (öğrenci kütük, diploma defteri ve sınıf geçme defteri).

Çizelge 5’te görüldüğü gibi 1957-1958 eğitim öğretim yılında kayıt almaya başlayan Tokat İmam Hatip Okulu II. kademesine 25 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Okulunun II. kademesinde yeni kayıt öğrenci sayısında bir önceki yıla göre en fazla öğrenci artışı %147 ile 1969-1970 eğitim öğretim yılında gerçekleşirken, en fazla düşüş ise %35 ile 1960-1961 eğitim öğretim yılında

gerçekleşmiştir. Mevcut toplam öğrenci sayısında ise bir önceki yıla göre en fazla öğrenci artışı % 168 ile 1958-1959 eğitim öğretim yılında gerçekleşirken, en fazla düşüş ise % 8 ile 1963-1964 eğitim öğretim yılında yaşanmıştır.

Tokat İmam Hatip Okulu II. kademesine ilk kayıt yaptıran 25 öğrencilerin %60'ı (n=15) 1959-1960 eğitim öğretim yılında mezun olmuştur. Okulunun II. kademesinde mezun öğrenci sayısında bir önceki yıla göre en fazla artış %129 ile 1964-1965 eğitim öğretim yılında gerçekleşirken, en fazla düşüş ise %63 ile 1963-1964 eğitim öğretim yılında gerçekleşmiştir.

4- Tokat İmam Hatip Okulu Toplam Öğrenci Sayısının, Türkiye Genelindeki İmam Hatip Okulu Toplam Öğrenci Sayısına Oranı (1953-1973)

Bu bölümde Tokat İmam Hatip Okulu toplam öğrenci sayılarının diğer İmam Hatip Okullarına oranı analiz edilmiştir. Tokat İmam Hatip Okulu toplam öğrenci sayısının, Türkiye genelindeki toplam İmam Hatip Okulu öğrenci sayısına oranı Çizelge 6'da verildiği gibidir.

Çizelge 6. Tokat İmam Hatip Okulu Öğrenci Sayısının Türkiye Genelindeki İmam Hatip Okulu Öğrenci Sayısına Oranı (1953-1973)

Öğretim Yılı	Türkiye İHO I. ve II. Kademe		Tokat İHO I. ve II. Kademe		Tokat İHO'un Türkiye Oranı
	Toplam Öğrenci S.	Artış Oranı%	Toplam Öğrenci S.	Artış Oranı%	%
1951-1952	876	-	-	-	-
1952-1953	1.191	36	-	-	-
1953-1954	1.642	38	58	-	3,5
1954-1955	2.048	25	80	38	3,9
1955-1956	2.435	19	102	28	4,2
1956-1957	3.020	24	147	44	4,9
1957-1958	3.476	15	136	-7	3,9
1958-1959	3.625	4	173	27	4,8
1959-1960	4.066	12	218	26	5,4
1960-1961	4.545	12	207	-5	4,6
1961-1962	5.507	21	203	-2	3,7
1962-1963	7.109	29	251	24	3,5
1963-1964	9.873	39	332	32	3,4
1964-1965	11.005	11	323	-3	2,9
1965-1966	13.813	26	473	46	3,4
1966-1967	20.233	46	497	5	2,5
1967-1968	28.992	43	654	32	2,3
1968-1969	37.963	31	798	22	2,1
1969-1970	43.851	16	1.092	37	2,5
1970-1971	49.146	12	1.262	16	2,6
1971-1972	46.022	-6	1.551	23	3,4
1972-1973	36.378	-21	1.648	6	4,5

Kaynak:

1. Devlet Arşivleri Başkanlığı (Millî Eğitim Bakanlığının faaliyetlerine ait rapor. Yer Bilgisi: 91-570-1 Dosya Ek: E17 Belge Tarihi: 1960-00.00.0000 Cumhuriyet Arşivi 1950-1959 yılları)
2. Öcal, (1994) İmam hatip liseleri ve ilköğretim okulları adlı eseri
3. Resmî Gazete, III. beş yıllık (1973-1977) kalkınma planı, (1972)
4. Tokat İmam Hatip Lisesi arşiv kayıtları

Çizelge 6'da görüldüğü gibi öğrenci sayıları incelendiğinde, Türkiye'deki İmam Hatip Okullarında bir önceki yıla göre en fazla öğrenci artış oranı %46 ile 1966-1967 eğitim-öğretim yılında kaydedilmiştir. Tokat İmam Hatip Okulunda ise bu oran %46 ile 1965-1966 eğitim-öğretim yılında gerçekleşmiştir. Diğer taraftan İmam Hatip Okullarında bir önceki yıla göre öğrenci sayısındaki en büyük düşüş, Türkiye genelinde %21 ile 1972-1973 eğitim-öğretim yılında yaşanmışken, Tokat İmam Hatip Okulunda bu oran %7 ile 1957-1958 eğitim öğretim yılında gerçekleşmiştir.

Tokat İmam Hatip Okulu ilk açıldığı yıl olan 1953-1954 eğitim öğretim yılında, bu okulun öğrenci sayısı Türkiye genelindeki toplam İmam Hatip Okulu öğrenci sayısının %3.5'ini oluştururken, 1959-1960 eğitim-öğretim yılında bu oran %5,4 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ancak 1968-1969 eğitim-öğretim yılında %2,1 ile en düşük seviyesini yaşamıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

İmam Hatip Okullarının temeli, Osmanlı döneminde din görevlisi yetiştirmek amacıyla açılan Medresetü'l-Vâizîn ve Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutebâ adlı okullara dayanmaktadır (Sakaoğlu, 2003; Yılmaz, 2021). Tarihi süreçteki İmam Hatip Okullarının eğitim süreleri kıyaslandığında bu okulların eğitim süresi, bir yıllık hazırlık eğitiminin ardından 12 yıldır (Öcal, 2017). Bu süre İmam Hatip Mekteplerinde ilkokul üzeri 4 yıl, İmam Hatip Okullarında ise 1 Ekim 1954/190 sayılı karar (MEB, 1954) sonrası ilkokul üzeri 7 (4+3) yıldır. Sonuç olarak imam hatip yetiştiren okulların en uzun süreli olanı Osmanlı döneminde açılan okullarıdır.

İlk açıldığı yıl itibariyle İmam Hatip Mektepleri 29 yerde, İmam Hatip Okulları ise yedi yerde açılmıştır. İmam Hatip Mektepleri açılışlarından yaklaşık dokuz yıl sonra, istihdam sorunu, mesleğin itibarsızlığı, laik devlet anlayışı ve hükümet desteğinin olmaması gibi nedenlerle öğrenci sayıları ciddi şekilde düşmüş ve bu okullar 1933 yılında resmen kapatılmıştır (Akyüz, 2019; Emiroğlu, 2016; Emiroğlu & Uyanık, 2017; Kuşçu, 2016; Öcal, 1998; Öcal, 2008; Tanılı, 1988; Ünsür, 1995; Yılmaz, 2021). İmam Hatip Okullarında ise bunun tam tersi bir politika izlenmiş bu okullara en büyük desteği dönemin hükümeti vermiş ve öğrencilere mezuniyet sonrası imam, müezzin veya müftü olabilme imkânı getirilmiştir (Reed, 1955). Bu yüzden İmam Hatip Okulları kuruluşlarından itibaren hemen hemen her yıl okul, öğretmen ve öğrenci sayılarında istikrarlı bir artış göstermiştir.

Türkiye'deki İmam Hatip Ortaokulları ve Tokat İmam Hatip Ortaokulu I. Kademeleri:

İmam Hatip Okullarının I. kademesinde 1951-1973 dönemindeki mevcut öğrenci sayısının bir önceki yıla göre değişim oranı değerlendirildiğinde yıllara göre en fazla artış %46 ile 1963-1964 ve 1966-1967 öğretim yıllarında gerçekleşmiştir. Aynı yıl Tokat İmam Hatip Okulunda bu oran 1963-1964 öğretim yılında %66, 1966-1967 öğretim yılında ise %1 olmuştur. Diğer taraftan Tokat İmam Hatip Okulunda mevcut öğrenci sayısındaki en fazla artış %78 ile 1965-1966 eğitim öğretim yılında gerçekleşmiştir. Türkiye'deki İmam Hatip Okulları I. kademesinde toplam öğrenci sayısındaki en fazla düşüş %55 ile 1972-1973 eğitim öğretim yılı olurken, aynı yıl Tokat İmam Hatip Okulunda düşüş oranı %7 olmuştur. Tokat İmam Hatip Okulunda bir önceki yıla göre öğrenci sayısındaki en fazla düşüş %24 ile 1957-1958 eğitim öğretim yılında yaşanmıştır. İmam Hatip Okullarının orta kısmının kapatıldığı yıl olan 1972-1973 eğitim öğretim yılı I. kademe mevcut öğrenci sayısındaki en fazla öğrenci kaybı yaşandığı yıl

olmuştur. Aynı yıl bir önceki yıla göre %166 mezun oranıyla I. devreden en fazla mezun verilen yıl olmuştur.

1951 yılında açılan yedi İmam Hatip okulunun I. kademesine (ortaokul) 876 öğrenci kayıt yaptırmış ve bu öğrencilerin %26'sı, 1954-1955 eğitim öğretim yılında I. kademedен mezun olmuştur. Benzer şekilde, 1953 yılında Tokat İmam Hatip Okuluna kayıt yaptıran 58 öğrenciden %55'i, dört yıl sonra I. kademedен mezun olmayı başarmıştır. Diğer taraftan Türkiye genelinde mezun oranında bir önceki yıla göre en fazla düşüş %78 ile 1971-1972 eğitim öğretim yılında yaşanırken, Tokat İmam Hatip Okulunda ise tersine %51 oranında bir mezun sayısı artışı yaşanmıştır. Bu veriler, Tokat İmam Hatip Okulunun başarı oranının, Türkiye genelindeki İmam Hatip Okulu başarı ortalamasından daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Türkiye'deki İmam Hatip Liseleri ve Tokat İmam Hatip Lisesi II. Kademeleri: Türkiye geneli İmam Hatip Okullarının II. kademesinde mevcut öğrenci sayısı karşılaştırıldığında bir önceki yıla göre en fazla artış %182 ile 1968-1969 eğitim öğretim yılında olmuştur. Aynı yıl Tokat İmam Hatip Okulunda ise bu oran %49 olarak gerçekleşmiştir. Tokat İmam Hatip Okulunda bir önceki yıla göre en fazla mevcut öğrenci artışı %168 ile 1958-1959 eğitim öğretim yılında gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye genelindeki İmam Hatip Okulları ile Tokat İmam Hatip Okulu öğrenci sayılarındaki artış oranlarının farklılık gösterdiğini göstermektedir. Türkiye geneli İmam Hatip Okulları mevcut öğrenci sayısındaki bir önceki yıla göre en fazla düşüş yaşandığı yıl %45 ile 1969-1970 eğitim öğretim yılı olurken, aynı dönemde Tokat İmam Hatip Okulunda düşüş değil tersine %106 artış yaşanmıştır. Ancak bu okulda öğrenci sayısındaki en fazla düşüş %8 ile 1963-1964 öğretim yılında olmuştur. Bu veriler, Tokat İmam Hatip Okulunun öğrenci sayısındaki değişimlerin Türkiye genelinden bağımsız dinamiklere sahip olduğunu göstermektedir.

1955-1956 eğitim öğretim yılında İmam Hatip Okullarının II. kademesine kayıt yaptıran 254 öğrencinin %76'sı 1957-1958 yılında mezun olurken, Tokat İmam Hatip Okulunda ilk kayıt yaptıran 25 öğrencinin %60'ı 1959-1960 yılında mezun olmuştur. Diğer taraftan Türkiye'deki İmam Hatip Okullarında bir önceki yıla göre mezun sayılarındaki en fazla artış %65 ile 1971-1972 eğitim öğretim yılında olurken, aynı yıl Tokat İmam Hatip Okulunda %45 gerçekleşmiştir. Tokat İmam Hatip Okulunda bir önceki yıla göre en fazla mezun öğrenci artışı ise %129 ile 1964-1965 eğitim öğretim yılında gerçekleşmiştir. Türkiye geneli İmam Hatip Okullarının toplam mezun sayısında bir önceki yıla göre en fazla düşüş yaşandığı yıl %14 ile 1964-1965 eğitim öğretim yılı olurken, aynı dönemde Tokat İmam Hatip Okulunda düşüş değil tersine mezun sayısında bir önceki yıla göre %129 artış yaşanmıştır. Ancak bu okulda mezun sayısındaki en fazla düşüş %63 ile 1963-1964 öğretim yılında olmuştur. Bu dönem aynı zamanda öğrenci mevcudunun en fazla düştüğü yıl olarak kayıtlara geçmiştir. Bu veriler, Tokat İmam Hatip Okulu, mezun artış ve düşüş oranları bakımından diğer İmam Hatip Okullarının genel eğilimlerinin aksine bir yönelim sergilediğini göstermektedir.

Türkiye'deki İmam Hatip Okulları içindeki Tokat İmam Hatip Okulunun Yeri: Tokat İmam Hatip Okulu ilk açıldığı tarih olan 1953-1954 eğitim öğretim yılındaki öğrenci sayısı, Türkiye'deki toplam İmam Hatip Okulu öğrenci sayısının %3.5'ünü oluşturmaktadır. Bu oran 1959-1960 eğitim öğretim yılında %5.4'e çıkarak en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ancak 1968-1969 eğitim öğretim yılında %2.1 ile en düşük seviyeye gerilemiştir. Bunun en önemli nedeni,

Türkiye genelindeki okul ve öğrenci sayısındaki istikrarlı artışın ardından 71 okulda 40.000'e yaklaşan öğrenci sayısı ile birlikte, Tokat İmam Hatip Okulunun öğrenci sayısının, toplam İmam Hatip Okulu öğrenci sayısı içindeki oranının düşmesidir. Tokat İmam Hatip Okulu 1953-1973 yılları arasında öğrenci sayısı bakımından Türkiye'deki İmam Hatip Okulları içinde %2,1 ile %5,4 arasında değişen bir oranda öğrenci potansiyeline sahiptir. Bu durum, Tokat İmam Hatip Okulunun dönemsel olarak Türkiye'deki İmam Hatip Okulları arasında önemli bir ağırlığa sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, açıldığı tarih itibarıyla İmam Hatip Mekteplerinin I. kademesine kayıt yaptıran 876 öğrencinin %22'si II. kademedan (lise) mezun olurken, 1953-1954 eğitim öğretim yılında Tokat İmam Hatip Okulunun I. kademesine kayıt yaptıran 58 öğrencinin 1959-1960 eğitim öğretim yılında %26'sı II. kademesinden mezun olmuştur. Diğer taraftan Türkiye'deki İmam Hatip Okullarında bir önceki yıla göre en fazla öğrenci artış oranı %46 ile 1966-1967 eğitim-öğretim yılında kaydedilirken, Tokat İmam Hatip Okulunda bu oran %46 ile 1965-1966 eğitim-öğretim yılında gerçekleşmiştir. İmam Hatip Okullarında bir önceki yıla göre öğrenci sayısındaki en büyük düşüş ise Türkiye genelinde %21 ile 1972-1973 eğitim-öğretim yılında yaşanmışken, Tokat İmam Hatip Okulunda bu oran %7 ile 1957-1958 eğitim öğretim yılında gerçekleşmiştir. Araştırma bulgularına göre, Türkiye genelindeki İmam Hatip Okulları ile Tokat İmam Hatip Okulu öğrenci oranlarındaki değişimler, yıllara göre farklılık göstermektedir. Bu durum, dönemin siyasal ve sosyal olaylarının İmam Hatip Okullarındaki öğrenci sayısındaki değişimler üzerinde sınırlı bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Literatür bulguları da siyasal olayların İmam Hatip Okulları üzerindeki etkisinin sınırlı düzeyde kaldığını desteklemektedir (Türköz, 2020). Tokat İmam Hatip Okulunun, Türkiye genelindeki İmam Hatip Okulları oranlarındaki değişim farklılıkları, bu değişimlerde bölgesel dinamiklerin daha belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (2019). *Türk eğitim tarihi* (32 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Alasania, G., & Gelovani, N. (2011). Islam and Religious Education in Turkey. *IBSU Scientific Journal*, 5(2), 35-50.
- Çelik, A. (2013). *Din eğitimi tarihi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Çınar, F. (2013). 1924'ten 2000'e kadar uygulanmış olan İmam Hatip Lisesi öğretim programlarının analizi ve karşılaştırılması. *Milli Eğitim, Kış(197)*, 180-208.
- Emiroğlu, A. (2016). *Türkiye'de din eğitimi bağlamında İmam Hatip Okulları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emiroğlu, A., & Uyanık, N. (2017). Demokrat Parti dönemi din eğitimi bağlamında İmam Hatip Okulları. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(18), 53-69.
- Kıran, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kodaman, B. (1991). *Abdulhamid devri eğitim sistemi*. Ankara: Türk Tarih kurumu Basımevi.

- Kuşçu, T. B. (2016). *Velilerin çocuklarını İmam-Hatip Liselerine gönderme nedemleri ve beklentileri (Gaziantep-İslahiye örneği)*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MEB. (1951). Ankara, Adana, İstanbul, Isparta Maraş, Konya ve Kayseri'de imam hatip okulu açılması. *13.10.1951 tarih 601 karar sayılı Müdürler Komisyonu kararı*.
- MEB. (1954). 190 sayılı imam hatip okulları ikinci devre ders dağıtım çizelgesi.
- MEB. (1960a). *Millî Eğitim Bakanlığının faaliyetlerine ait rapor (1950-1959)*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- Öcal, M. (1994). *İmam hatip liseleri ve ilköğretim okulları*. Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Öcal, M. (1999). Kuruluşundan günümüze İmam-Hatip Liseleri. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*(6), 200-235.
- Öcal, M. (2003). İmam ve Hatip Mektepleri, mezunlarından bazıları ile yapılan mülakatlar ve şahadetname örnekleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 12(2), 51-101.
- Öcal, M. (2008). Künye defterlerine göre İstanbul İmam ve Hatip Mestebi (1924-1930). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 175-232.
- Öcal, M. (2017). *Kuruluşundan bugüne Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ve genel müdürler (1961-1915)*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özkan, U. B. (2019). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi* (5 b.). Pagem Akademi, Ankara.
- Reed, H. A. (1955). Turkey's new İmam-Hatip Schools." *Die Welt Des Islams*, 4(2), 150-163.
- Resmî Gazete. (1972). Üçüncü beş yıllık (1973-1977) kalkınma planı. *27 Kasım 1972 tarih 14374 Karar Sayılı Resmî Gazete*, s. 239-241.
- Scott, J. (2014). *A matter of record: documentary sources in social research*. UK: Polity Press.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan günümüze eğitim tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tanlı, S. (1988). *Nasıl bir eğitim istiyoruz*. İstanbul: Amaç Yayıncılık.
- Türköz, Ş. (2020). Siyasal toplumsallaşma sürecinde imam hatip liselerinin rolü: Mezunlar üzerine bir araştırma. *Journal Of Education In Muslim Societies And Communities*, 5(1), 1-20.
- Ünsür, A. (1995). *Bir mesleki eğitim kurumu olarak İmam-Hatip Liseleri*. İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11 b.). Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, N. (2021). İmam hatip okulları Kur'an-ı Kerim dersi öğretim programlarında yer alan yöntem ve tekniklerin değerlendirilmesi (1924-2016). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 129(169), 129-169.

Zengin, Z. S. (2002). Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun hazırlanmasından sonraki ilk dönemde uygulanışı ve din eğitimi. *Dini Araştırmalar*, 5(13), 81-106.

Zengin, Z. S. (2016). Osmanlılar'da II. Meşrutiyet döneminde yeni açılan medreseler ve din görevlisi. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 36(2016), 33-61.

5. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN KÜP YÜZEY ALANI BİLGİSİNİ OLUŞTURMA SÜRECİNİN RBC MODELİNE GÖRE İNCELENMESİ

Nurgül BÜTÜNER

Milli Eğitim Bakanlığı, Bursa

nurgulbutuner93@gmail.com - ORCID ID: [0000-0002-6546-2463](https://orcid.org/0000-0002-6546-2463)

Prof. Dr. Gül KALELİ YILMAZ

Uludağ Üniversitesi,

gulkaleli@uludag.edu.tr – ORCID: 0000-0002-1860-852X

ÖZET

Bu çalışmada, farklı matematik başarı düzeylerine sahip 5. sınıf öğrencilerinin küp yüzey alanı bilgisini oluşturma süreçleri, RBC soyutlama modelinin tanıma, kullanma ve oluşturma epistemik eylemleri çerçevesinde incelenmiştir. Araştırma, 2023-2024 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Bursa il merkezinde bulunan bir devlet ortaokulunda gerçekleştirilmiş, başarı düzeyleri yüksek, iyi, orta ve düşük olan dört 5. sınıf öğrencisi gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Çalışma grubunun belirlenmesinde ölçüt örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, küp yüzey alanı ile ilgili dört etkinlik hazırlanmış ve bir klinik görüşme yapılmıştır. Etkinlikler ve görüşmeler video kaydına alınarak yazılı metne dökülmüştür. Öğrencilerin etkinlik kâğıtları, video kayıtları ve araştırmacının görüşme notları betimsel analizle incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda, başarı düzeyi yüksek, orta ve iyi öğrencilerin tanıma ve kullanma eylemlerini gerçekleştirirken, düşük başarı düzeyine sahip öğrencinin çevre ve alan formülü konusunda kavram karışıklığı yaşadığı görülmüştür. Ayrıca, başarı düzeyi yüksek ve iyi öğrencilerin farklı matematiksel dil ve gerekçelerle küp yüzey alanı bilgisini oluşturdukları gözlemlenmiştir. Bu bağlamda matematiksel bilginin öğretim durumlarında tasarlanacak öğretim durumlarında öğrencilerin matematiksel bilgiyi soyutlamasına olanak sağlayacak deneyimlere daha fazla yer verilmesi önerilebilir.

Anahtar Sözcükler: Küp yüzey alanı, RBC soyutlama modeli, soyutlama

---

¹ *Bu çalışma birinci yazarın “5. Sınıf Öğrencilerinin Prizma Yüzey Alanı Bilgisini Oluşturma Sürecinin RBC+C Modeline Göre İncelenmesi” isimli yüksek lisans tezinin bir bölümünü kapsamaktadır.

EXAMINATION OF THE PROCESS OF FORMING CUBE SURFACE AREA

KNOWLEDGE OF 5TH GRADE STUDENTS ACCORDING TO RBC MODEL

ABSTRACT

This study examined the processes by which fifth-grade students with different mathematical achievement levels construct knowledge about cube surface areas within the framework of the epistemic actions involved in recognising, using and creating the RBC abstraction model. The research was conducted at a state secondary school situated in the city centre of Bursa during the spring semester of the 2023-2024 academic year. Four fifth-grade students with high, good, average and low achievement levels were selected on a voluntary basis. The criterion sampling method was employed to determine the study group. The research comprised four activities related to cube surface area, together with a clinical interview. The activities and interviews were recorded on video and subsequently transcribed into written text. A descriptive analysis was conducted on the students' activity sheets, video recordings and the researcher's interview notes. The findings of the research indicated that while students with high, average and good achievement levels demonstrated proficiency in recognition and utilisation of mathematical concepts, the low-achieving student exhibited conceptual confusion regarding the perimeter and area formula. Furthermore, it was observed that high-achieving and proficient students constructed their understanding of cube surface area in different mathematical languages and with varying justifications. In light of these findings, it can be proposed that in pedagogical contexts designed for the transmission of mathematical knowledge, greater emphasis should be placed on experiences that facilitate the abstraction of mathematical concepts.

Keywords: Cube surface area, RBC abstraction model, abstraction

1.GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyılın getirdiği değişim ve yenilikler eğitim alanında önemli yeni beklentileri beraberinde getirmiştir. Geleneksel eğitim anlayışının ötesine geçen bu yeni yüz yılda öğrencilerden sadece bilgi edinmelerini değil aynı zamanda eleştirel düşünme, bilgilerini aktif şekilde kullanma, problem çözmeleri, iletişim becerileri gibi yirmi birinci yüzyıla uygun beceriler kazanmaları beklenmektedir. Bu değişime ayak uyduran ülkemizde de 2018 yılında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Matematik Dersi Öğretim Programı (2018)'nda ve 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni'nde yirmi birinci yüzyılın beklenti ve ihtiyaçlarına uygun öğrenciye kazandırılması gereken matematiksel hedefler yayınlanmıştır (MEB, 2018; Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni, 2024).

Hedeflenen becerilerin kazandırılması için öğrencilerin ilk olarak matematiksel kavramları anlamlı olarak zihinlerinde oluşturmaları gerekir (Dubinsky, 2000). Matematiksel kavramları anlamlı şekilde zihinlerinde oluştururlarsa sorunla karşılaştıklarında sorunu öğrendikleri kavramlarla ilişkilendirerek çözüm üretebilirler. Bu yüzden öğrencilerin matematiksel kavramları ilişkilendirerek anlamlı olarak zihinlerinde oluşturmaları önemli ve gereklidir (Dreyfus, 2007; Pesen, 2008). Bu durum öğrenmenin nasıl gerçekleştiğinin önemini vurgulamakla birlikte matematik eğitiminde bireylerin nasıl öğrendiği, öğrenirken geçirdiği

zihinsel süreçler, bu süreçlere nelerin etkisi ve katkısı olduğu gibi soruları beraberinde getirmektedir (Altun ve Yılmaz, 2008). Bu soruların cevaplanabilmesi için öğrencilerin matematiksel bilgiyi oluşturduğu bilgi oluşturma sürecine odaklanması gerekmektedir.

Öğrencilerin matematiksel bilgileri oluşturma süreci soyutlama ile bağlantılıdır (Kılıçoğlu, 2020). Soyutlama, bireyin bir durumu ya da öğrendiği bilgileri zihinsel işlemler sonucunda yapılandırarak sembolleştirmesidir. Matematik eğitiminde soyutlama, öğrencilerin bilgiyi inşa etmelerini öğretmenin bu sürece kılavuzluk etmesini ve öğrencilerin gayretlerini kanalize etmesini ön plana alan yöntemlerin kullanılmasını gerektirir (Sarıtaş, 1999). Son yıllarda yapılandırmacı yaklaşıma dayanan öğrenme yaklaşımlarının ön plana çıkmasıyla (Saraç, 2017; Toluk, 2002) matematik eğitiminde öğrencilerin bilgiyi oluşturma süreçleri, bilgiyi nasıl oluşturduğu ve öğrenme sürecini etkileyen faktörlerin ne olduğu gibi konular öğrenme alanında önemli araştırma konuları olmuştur (Sezgin-Memnun ve Altun, 2012).

Matematik eğitimindeki soyutlama süreçlerini anlamak ve öğrenmeyi kolaylaştırmak için geliştirilen modellerden biri Dreyfus vd. (2001) iç içe geçen eylemleri konu alan RBC modelidir. Bu model Piaget'in soyutlama süreçleri, gerçekçi matematik eğitimi ve öngörücü öğrenme gibi çeşitli araştırmaları birleştirerek oluşturulmuş bilgi oluşturma sürecini birbirine bağımlı, tanıma (Recognize), kullanma (Build) ve oluşturma (Construct) eylemleriyle gözlemlemeyi amaçlayarak soyutlamayı incelerken öğrencilerin matematiksel düşünme süreçlerini etkili bir şekilde yönlendirir ve onları soyut ve somut düşünceler arasında geçiş yapmaya teşvik eder, böylece matematiksel kavramları daha bütünsel bir şekilde kavramalarını sağlar (Kalaycı ve Akkaya, 2019). Ayrıca RBC soyutlama modeli öğrencilerin bilgiyi öğrenme süreçlerinin tanıma, kullanma ve oluşturma epistemik eylemleri üzerinden analizine imkân vermekte ve sürecin analizini oldukça kolaylaştırmaktadır.

Literatürde yapılan araştırmalar RBC modelinin matematiğin farklı birçok konusunda uygulanabileceğini göstermektedir (Eroğlu, 2021; Hasar, 2019; Demir ve Gür, 2020; Schwarz ve Dreyfus, 2009; Süzen, 2019; Temiz, 2019). Literatürde yayınlanan çalışmalar incelendiğinde küp yüzey alanını RBC modeli ile inceleyen sınırlı sayıda çalışma vardır. Bu durum, matematik eğitiminde soyutlama süreçlerinin daha fazla araştırılması gerektiğini göstermektedir.

1.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada başarı düzeyi farklı beşinci sınıf öğrencilerinin küp yüzey alan bilgisini oluşturma süreçleri incelenerek; başarı düzeyi farklı öğrencilerin küp yüzey alan bilgisini nasıl oluşturdukları, bilgiyi oluşturma sürecinde karşılaştıkları zorlukları, öğrenim sürecinde izledikleri yolları ve soyutlama süreçleri ile ilgili derinlemesine fikir edinmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı başarı düzeyi farklı beşinci sınıf öğrencilerinin küp yüzey alan bilgisini oluşturma süreçlerinin RBC modeliyle analiz edilmesidir.

Ülkemizdeki öğrencilerin RBC modeliyle bilgiyi soyutlamalarını konu edinecek araştırmalarla öğrencilerin örnek soyutlama süreçlerinin, bilgiyi oluşturma süreçlerinin derinlemesine incelenmesinin, öğrenim sürecinde izledikleri yolların ve tecrübelerin, bilgiyi oluşturma sürecinde karşılaştıkları zorlukların tespit edilmesi sağlanarak soyutlama sürecinin daha etkin şekilde gerçekleşmesi ve dolayısıyla matematik öğretimindeki konu ya da kavramların daha hızlı şekilde öğrenilmesini sağlayabilir. Bu durum RBC modeliyle soyutlama

çalışmalarına olan ihtiyacı göstermekle birlikte önemini de ortaya koymaktadır.

Matematik alan yazınında beşinci sınıf küp yüzey alan bilgisi konusunda yapılmış sınırlı sayıda çalışma olması ve farklı bakış açısıyla RBC modeliyle ele alınması sebebiyle yapılan çalışmanın alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçları küp yüzey alan bilgisini konusunda araştırmacı/öğreticilerin bilgi ve tecrübe kazanmalarına, öğrencilerin bilgi oluşturma esnasında hangi süreçte zorlandıklarının anlaşılmasına ve bu zorlukların giderilmesine destek verilmesine, soyutlama sürecinin daha etkin bir şekilde gerçekleşmesine ve küp yüzey alan bilgisinin öğretiminde öğretmenlerin izleyecekleri yolları belirlemesine katkı sağlayacak olması sebebiyle önemlidir.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırma Modeli

Bir araştırmanın yöntemi ve deseni; araştırmanın belirlenen amacına, çalışma grubuna ve çalışma ortamının özelliklerine göre şekillenir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması araştırma deseni olarak benimsenmiştir. Araştırmada öğrencilerin birbiriyle etkileşimleri sonucu geliştirdikleri soyutlama süreçlerinin derinlemesine incelenmesi amaçlandığından durum çalışması modellerinden betimsel durum çalışmasından faydalanılmıştır. Araştırma boyunca elde edilen verilere yönelik geliştirilen yorumlar ve betimlemeler araştırmacının gözlemleriyle yapılmıştır.

2.2.Araştırmanın Katılımcıları

Araştırma 2023-2024 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Bursa il merkezinde bulunan bir devlet ortaokulunda aynı sınıfta öğrenim gören 5. sınıf öğrencileri ile yürütülmüştür. Çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada örnekleme seçiminde belirlenen ölçütler; 1. dönem matematik sınav başarı düzeyi yüksek, iyi, orta ve düşük olduğu düşünülen ve kendini iyi ifade edebilen öğrenciler olarak çalışma olarak belirlenmiştir. Katılımcıların gerçek isimleri yerine kod isimler verilerek başarı düzeyleri ayrıntılı olarak Tablo 1’de sunulmuştur. Araştırmada katılımcılar için Rukiye, Yasin, Can ve Banu isimleri kullanılmıştır.

Tablo 1. Çalışma Katılımcılarının Kodları ve Başarı Düzeyleri

Başarı Düzeyi	Matematik Sınav Sonuçları	Asıl Çalışma Katılımcılarının Kodları
Yüksek	85-100	Rukiye
İyi	70-84	Yasin
Orta	55- 69	Can
Düşük	40-54	Banu

Tablo 1.’de görüldüğü üzere asıl çalışma başarı düzeyi yüksek bir öğrenci (Rukiye), başarı düzeyi iyi bir öğrenci (Yasin), başarı düzeyi orta bir öğrenci (Can) ve başarı düzeyi düşük bir öğrenci (Banu) olmak üzere 2 kız 2 erkek toplam 4 öğrenci ile yürütülmüştür.

Araştırma kapsamında öğrencilerin etkileşimine kısıtlama getirilmeden, öğrenme ortamında ve süreçte daha aktif olmalarını sağlamak için grup çalışması yapılmıştır. Bu şekilde öğrencilerin iletişim kurmaları ve akran yardımı olarak sesli düşüncelerini sağlamak öğrenmemiştir.

2.3.Verilerin Toplanması ve Verilerin Analizi

Bursa il merkezinde bulunan bir ortaokulda, beşinci sınıfta okuyan farklı başarı düzeylerine sahip dört öğrenci ile 2023-2024 eğitim-öğretim yılı ikinci döneminde çalışma yapılmıştır. Çalışma kapsamında küp açılımı ve küp yüzey alanı ele alınmış, toplam 4 Etkinlik kullanılmış 1 Klinik görüşme yapılmıştır. Etkinlik 1 ve Etkinlik 1 Klinik Görüşme için toplam 40 dakika, Etkinlik 2 için 20 dakika, Alan Etkinlik 3 için 20 dakika ve Etkinlik 4 için 40 dakika olmak üzere 3 farklı günde gerçekleştirilmiştir.

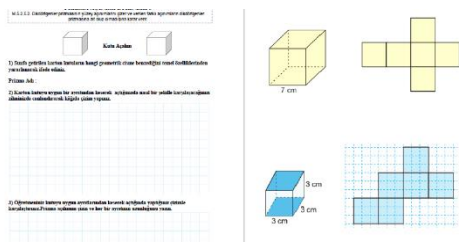
RBC modelinin tanıma, kullanma ve oluşturma eylemlerinin analiz edileceği bu araştırmada öğrencilerin etkinlik problemlerine verdikleri cevapları içeren cevap kâğıtları, etkinlik ve klinik görüşme video kayıtları ve araştırmacının kayıt altına aldığı görüşme notlarının analizi betimsel analiz ile gerçekleştirilmiştir.

3.BULGULAR

Araştırmanın ana problemi “Başarı düzeyi farklı beşinci sınıf öğrencilerinin prizma yüzey alan bilgisini oluşturma süreçleri nasıl gerçekleşir?”dir. Bu ana problem doğrultusunda bulgular, RBC modeli ile analiz edilmiş, küp yüzey alan bilgisini soyutlama süreci epistemik eylemler aracılığıyla açıklanmış ve elde edilen bulgular araştırma problemleri doğrultusunda sırasıyla sunulmuştur.

3.1.Etkinlik 1 Bulguları

Etkinlik 1’de öğrencilerin küp açılımı ve ayrıtları bilgisine ilişkin tanıma basamağındaki bilgileri detaylı incelenmiştir. Aşağıda öğrenciler arasında geçen diyalog ve şekil 1’de yapılan etkinlik yer almaktadır.

Şekil 1. Etkinlik 1 Soruları

Öğretmen : Çocuklar bu kutu hangi prizmaya örnek olabilir?

Yasin : Küp.

Rukiye : Küp.

Can ve Banu etkinlik kağıdına yazıyor sadece.

Öğretmen : Bu kutuyu açsak , şu kısımdan kessek nasıl gözüktür açık hali bir çizin bakalım kağıtlarınıza.

Öğrencilerden sınıfa getirilen prizmanın hangi prizma olduğunu söylemeleri prizmayı uygun bir ayırıtından keserek açtıklarında nasıl bir şekilde karşılaşacaklarını zihinlerinde canlandırarak kâğıda çizmeleri istenmiştir. Öğrencilerin hepsi prizmayı tanıyıp "küp" olduğunu ifade etmiştir. Öğrencilere küpün yüzeyinin hangi şekilden oluştuğu sorulmuş öğrencilerden "kare" cevabının gelmesi üzerine bu bilgiye ve küp hakkındaki bilgilerine uygun çizim yapmaları istenmiştir.

Yasin : Rukiye senin çizimin yanlış.

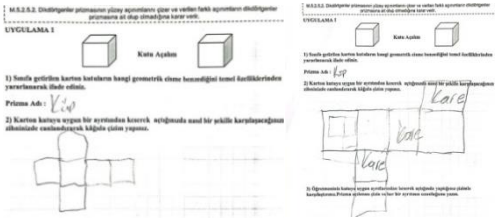
Rukiye : Hocam düzeltiyorum.

Can : Benimki aynısı.

Yasin : Benimki de aynısı.

Banu : Benimki de doğru.

Öğretmen : Rukiye'nin çiziminde bir kare eksiltirsek bu şekilde de açılabilir.

Şekil 2. Sırasıyla Yasin ve Rukiye'nin Küp Açınımı Tahmini Çizimi

Küpün uygun ayırıtlarından kesilip açınımının gösterilmesinin ardından Yasin, Can, ve Banu'nun küp açınımı çizimin doğru, Rukiye'nin çiziminde fazladan bir kare olduğu görülmüştür. Rukiye ise küp açınımını çizerken küpün 6 yüzü olduğu bilgisini hatırlayamamış(tanıyamamış) yada çizimi yaparken bu bilgiye dikkat etmemiştir.

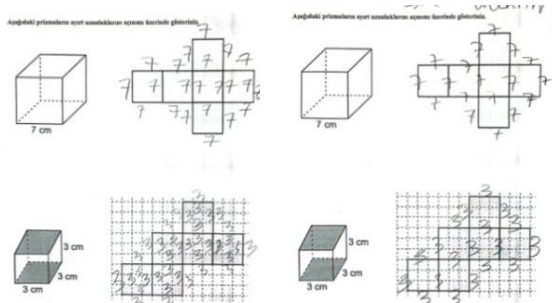
Öğretmen : Bu kağıtta açınımı verilmiş küpler var. Ayırıt uzunluklarının hepsini yazmanızı istiyorum. Herkes bireysel şuan.

Rukiye : Aynı hepsi.

Banu : Rakam yazmamıza gerek yok mu?

Yasin : Çok kolay.

Banu : Kapalı küpün bir ayırıtı var.(Yazmaya başlıyor hemen.)

Şekil 3. Dördüncü ve Beşinci Sorulara İlişkin Sırasıyla Yasin ve Banu'nun Yanıtları

Öğrencilerden bir ayırıtı verilen küpün açınımında ayırıt uzunluklarını yazmaları

istendiğinde "ayrıt uzunluklarının aynıdır" cevabı alınmıştır. Öğrencilerin etkinlik kağıdında verdiği cevaplara göre küp açılımı bilgisine ilişkin bilgilerini hatırlayıp temel elemanlarını tanıdığı söylenebilir.

3.2.Etkinlik 1 Klinik Görüşme Bulguları

Etkinlik 1 Klinik Görüşme Sorularıyla öğrencilerle birebir görüşme yapılmış öğrencilerin küp açılımı bilgisine ilişkin tanıma basamağındaki bilgileri detaylı incelenmiştir.

Aşağıda öğrenciler arasında geçen diyalog ve şekil 5'te yapılan etkinlik yer almaktadır.

- 1) Etkinlik hangi prizma ya da prizmalarla ilgiliydi?
- 2) Etkinlikte prizmanın açılımı hangi şekillerden oluşuyordu ?
- 3) Öğrendiklerini etkinlikteki prizmayı hiç bilmeyen arkadaşına nasıl anlatırsın?
- 4) Etkinlikteki prizmaya bir örnek çizin. Ardından açılımını ayrıt uzunluklarını belirterek yazın.

Şekil 4. Prizma Açılımı Etkinlik 3 Klinik Görüşme Soruları

3.2.1.Rukiye Adlı Öğrenciye Ait Bulgular:

Öğretmen : Rukiye küp prizma hangi şekillerden oluşur?

Rukiye : Küp karelerden oluşuyor hocam.

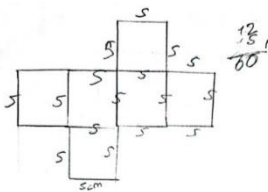
Öğretmen : Peki Rukiye küp prizmayı hiç bilmeyen bir arkadaşına nasıl anlatırsın?

Rukiye : Küpün tüm yüzü karelerden oluşur. Ayrıt bir kenar uzunluğu demek. Bir kenarı hangi sayı ise diğer kenarları da aynı. Hatta 12 ile çarpıp ayrıtlar toplamını bulabiliriz.

Öğretmen : Güzel çok uğraşmıyoruz yani toplamak yerine 12 ile çarpıyoruz.

Rukiye : Evet.

Öğretmen : Rukiye şimdi sana beyaz boş bir kağıt vereceğim. Küpün açılımını ve açılımını çizip sonra ayrıt uzunluklarını belirtmeni istiyorum.

Şekil 5. Dördüncü Soruya İlişkin Rukiye'nin Yanıtı

Klinik görüşmede öğrencinin "küpün tüm ayrıtları eşit", "küpün ayrıtlar toplamı için bir ayrıtı 12 ile çarpmamız gerekli" cevabı ve ayrıt uzunlukları yazılmış küp açılımı çizimi küp açılımı bilgisine ilişkin tanıma ve kullanma eylemini gerçekleştirdiğini göstermektedir.

3.2.2.Yasin Adlı Öğrenciye Ait Bulgular:

Öğretmen : Yasin küp prizma hangi şekillerden oluşur?

Yasin : Kare hocam.

Öğretmen : Peki Yasin küp prizmayı hiç bilmeyen bir arkadaşına nasıl anlatırsın?

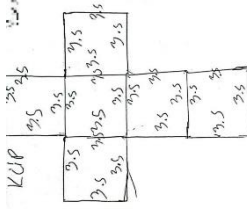
Yasin : Küpü keserim şekil üstünde anlatırım.

Öğretmen : Kenar uzunlukları, ayrıtları nasıl mesela?

Yasin : Kenar uzunlukların hepsi eşit.

Öğretmen : Yasin şimdi sana beyaz boş bir kağıt vereceğim. Küpün açılımını ve açılımını çizip sonra ayrıt uzunluklarını belirtmeni istiyorum.

Yasin : Tamam hocam.

Şekil 6. Dördüncü Soruya İlişkin Yasin'in Yanıtı

Klinik görüşmede öğrencinin "küpün tüm ayrıtlarının eşit" cevabı ve ayrıt uzunlukları yazılmış küp açılımı çizimi küp açılımı bilgisine ilişkin tanıma ve kullanma eylemini gerçekleştirdiğini göstermektedir.

3.2.3.Can Adlı Öğrenciye Ait Bulgular:

Öğretmen : Can küp prizma hangi şekillerden oluşur?

Can : Her yüzeyi kare hocam.

Öğretmen : Peki Can küp prizmayı konuyu hiç bilmeyen bir arkadaşına nasıl anlattırırın?

Can : Küpün her yüzeyi karedir hocam.

Öğretmen : Kaç yüzü var peki küpün?

Can : 6 hocam.

Öğretmen : Ayrıt uzunlukları hakkında ne dersin?

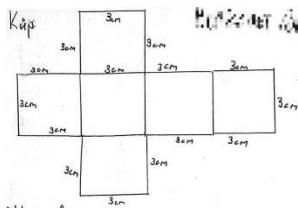
Can : Hepsinin eşit hocam.

Öğretmen : Bize küpte kaç tane ayrıt lazım ayrıtlar toplamı için peki?

Can : 8 tane.

Öğretmen : Can şimdi sana beyaz boş bir kağıt vereceğim. Küpün açılımını ve açılımını çizip sonra ayrıt uzunluklarını belirtmeni istiyorum.

Can : Tamam hocam.

Şekil 7. Dördüncü Soruya İlişkin Can'ın Yanıtı

Klinik görüşmede öğrencinin "küpün tüm ayrıtlarının eşit" cevabı ve ayrıt uzunlukları

yazılmış küp açılımı çizimi küp açılımı bilgisine ilişkin tanıma ve kullanma eylemini gerçekleştirdiğini göstermektedir. Ancak ayrıtlar toplamı için 8 ayrıtı bilmemiz gerektiği cevabı ayrıtı yeterince kavrayamadığını göstermektedir.

3.2.4. Banu Adlı Öğrenciye Ait Bulgular:

Öğretmen : *Banu küp prizma hangi şekillerden oluşur?*

Banu : *Hepsi kare.*

Öğretmen : *Peki Banu küp prizmayı hiç bilmeyen bir arkadaşına nasıl anlatırsın?*

Banu : *Küpün tüm yüzü hep karedir. Küp kareden oluşur.*

Öğretmen : *Küpün ayrıtlarına kenar uzunluklarına ne dersin?*

Banu : *6 tane ayrıtı var hocam.*

Öğretmen : *Peki ayrıt uzunlukları nasıl ?*

Banu : *Açınca T harfi gibi hocam.*

Öğretmen : *Evet ancak uzunlukları nasıl? Birim olarak yada cm olarak?*

Banu : *Hatırlamıyorum hocam. Ama karelerdi.*

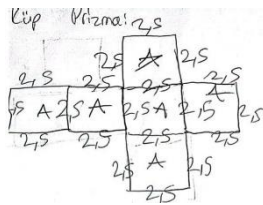
Öğretmen : *Uzunlukları var mı?*

Banu : *Yok hocam.*

Öğretmen : *Ayrıt uzunluğu yok diyorsun yani.*

Banu : *Evet hocam.*

Öğretmen : *Peki. Şimdi Banu sana beyaz boş bir kağıt vereceğim. Küpün açılımını ve açılımını çizip sonra ayrıt uzunluklarını belirtmeni istiyorum.*

Şekil 8. Dördüncü Soruya İlişkin Banu'nun Yanıtı

Klinik görüşmede öğrencinin bir önceki etkinlikteki küpün ayrıt uzunluğu bilgisini hatırlamaya çalıştığı için ayrıtı hatırlayamadığı öngörülmektedir. Öğrencinin açılımı "T" harfi şeklinde diyerek hatırlaması kağıtta ayrıt uzunlukları yazılmış küp açılımı çizimini ve küpün tüm ayrıtlarının eşit olmasını doğru göstermesine göre küp açılımı bilgisine ilişkin tanıma ve kullanma eylemini gerçekleştirdiğini göstermektedir.

3.3. Etkinlik 2 Bulguları

Etkinlik 2'de öğrencilerin alan bilgisine ilişkin tanıma basamağındaki bilgileri detaylı incelenmiştir. Aşağıda öğrenciler arasında geçen diyalog ve şekil 9'da yapılan etkinlik yer almaktadır.

8.5.2.2.2. Üç boyutlu cisimlerin yüzey alanını hesaplamaya yönelik problemler çözülür.
3) Alan nedir tanımlayıp örneklerle açıklarınız.

Şekil 9. Etkinlik 2 Soruları

Öğretmen : Banu senden başlayalım. Alan nedir?

Banu : Bir şeklin içeri ve dışarı kısmı olan yerler.

Öğretmen : Can alan nedir?

Can : Bir cismin yüzeyinin toplamı.

Öğretmen : Rukiye?

Rukiye : Satır ile sütunun çarpımı.

Öğretmen : Yasin?

Yasin : Satırla sütunun çarpımı.

1) Alan nedir tanımlayıp örneklerle açıklayınız.

Alan bir şeklin içeri kısmı ile dışarı kısımları olan yerdir.

1) Alan nedir tanımlayıp örneklerle açıklayınız.

Satırla sütun çarpımı bir kullanım yer.

Şekil 10. Birinci Soruya İlişkin Sırasıyla Banu ve Rukiye'nin Yanıtı

Öğrencilere sorulan "Alan nedir?" sorusuna yönelik Banu'nun "bir cismin iç ve dış kısmı" cevabı Banu'nun alan tanımını kavrayamadığını, Can'ın "bir cismin yüzeyinin toplamı" cevabı ise prizmanın temel kavramları ile alan tanımını karıştırdığını göstermektedir. Bu soruda Yasin ve Rukiye alan tanımını matematiksel dille doğru bir şekilde yapmıştır. Öğrencilerin cevaplarının ardından alan tanımı "Alan bir cismin kapladığı yerdir ve satırla sütunun çarpımıyla hesaplanır." şeklinde yapılmıştır.

Öğretmen : Doğru neymiş birazdan bakarız. Öncelikle A parkının alanı için neye bakarak 7-8 gibi sayılar söylediniz?

Banu : Birim kareleri sayarak.

Rukiye : Karelere bakarak.

Yasin Hocam tam kareleri saydım. Yarımları da doldurdum.

Banu ve Rukiye : Bende.

3) Hangi parka gideceğinizi haritalarda neye göre seçtiniz detaylı anlatın.

Kareleri toplayıp ve birleştirerek seçtim

3) Hangi parka gideceğinizi haritalarda neye göre seçtiniz detaylı anlatın.

En fazla haritada birini seçtik çünkü en fazla birini alan büyük alan için.

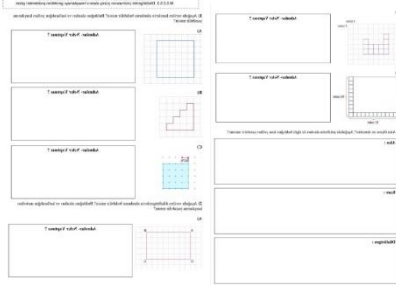
Şekil 11. Üçüncü Soruya İlişkin Sırasıyla Yasin ve Banu'nun Yanıtı

Öğrencilerin alanları neye göre bulduunuz sorusuna ilişkin genel cevabı birim kareleri saymak, kareleri doldurmak ve birleştirmek olmuştur. Can ise alanları bulmak için "sattır ve sütunu çarpıyoruz" diyerek alanı matematiksel dille ifade etmiştir.

3.3.Etkinlik 3 Bulguları

Etkinlik 3'te öğrencilerin alan ölçme bilgisine ilişkin kullanma basamağındaki bilgileri incelenmiştir. Aşağıda öğrenciler arasında geçen diyalog ve şekil 12'de yapılan etkinlikler yer almaktadır.

Şekil 12. Etkinlik 3 Soruları

Öğretmen : Etkinlik kağıdındaki sorulara bireysel cevaplarınızı yazın. Herkes bitirince kağıtlara müdahale etmeden cevaplarınızı konuşacağız.

Öğretmen : İlk soruda 1.şeklin alanını ne bulduunuz sırayla cevaplarınızı alayım.

Banu : 24

Rukiye : 36

Berk : 36

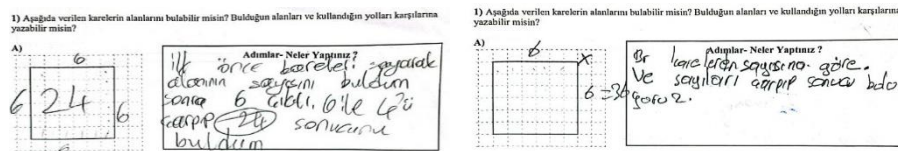
Yasin : 36

Öğretmen : Seninki farklı Banu ilk sana sorayım nasıl buldun?

Banu : Bir kenarı 6cm, 6ile 4'ü çarptım hocam.

Öğretmen : Çevreyi buldun yani.

Banu : (Hatasını anlıyor.) A evet.

Şekil 13. Birinci Soru İlk Şekle İlişkin Sırasıyla Banu ve Rukiye'nin Yanıtı

Yukarıda verilen diyalogda Banu'nun iki ve üç boyutlu cisim kavramında tereddüde düştüğü görülmektedir. Öğrenci çözümü yaparken şeklin alanını değil çevresini hesaplamıştır.

Öğretmen : Diğer şekle geçelim. Alanı ne bulduunuz?

Banu : 16

Rukiye : 10

Can : 10

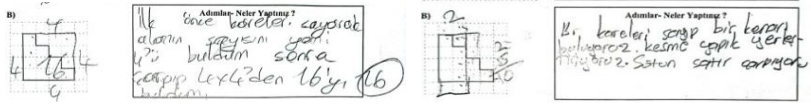
Yasin : 10

Öğretmen : Peki burada ne yaptınız? Az önceki gibi çarpalım bulalım diyebilecek durumunuz yok burada.

Rukiye : Topladım.

Yasin : Topladık hocam.

Can : Toplama.

Şekil 14. Birinci Soru İkinci Şekle İlişkin Sırasıyla Banu ve Rukiye'nin Yanıtı

Verilen diğer bir şekilde Yasin ve Can birim kareleri sayarak alanı hesaplarken, Rukiye verilen şekli kesip dikdörtgene tamamlayarak alanı hesaplamış alan bilgisini kullanmıştır. Banu bu soruda da alan bilgisini kullanamamış şeklin çevresini hesaplamıştır.

Öğretmen : 2.soruda dikdörtgen şekiller verilmiş alanları sorulmuş. İlk şeklin alanıyla başlayalım. Can?

Can : 40

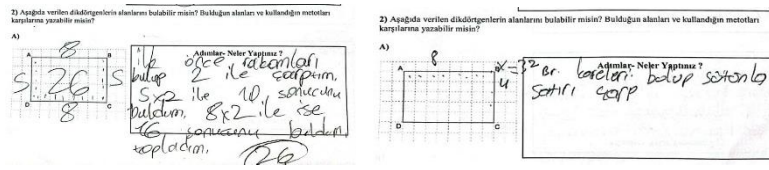
Yasin : 40

Rukiye : 40

Banu : Beni geçin hocam. 26 buldum ben.

Öğretmen : Banu 26 nasıl buldun anlat bakalım bize.

Banu : İki kenarı 5 hocam. $5+5=10$. İki kenarı da 8 olduğu için $8+8=16$. Topladım.

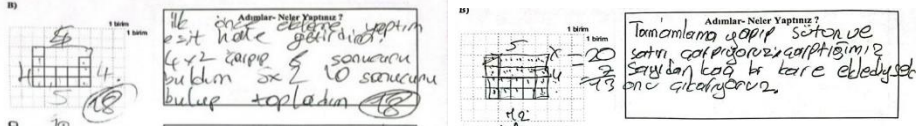
Şekil 15. İkinci Soru İlk Şekle İlişkin Sırasıyla Banu ve Rukiye'nin Yanıtı

Dikdörtgen alan bilgisini kullanmaya ilişkin ilk soruda Yasin, Can ve Rukiye doğru cevap vermiştir. Banu dikdörtgen alan bilgisini kavrayamadığı için şeklin çevresini hesaplamıştır.

Öğretmen : Diğer bir dikdörtgen alan sorusunda çarpılacak bir durum yok burada ne yaptınız. Can?

Can : 13.

Diğer öğrenciler : 13.

Şekil 16. İkinci Soru İkinci Şekle Sırasıyla İlişkin Banu ve Rukiye'nin Yanıtı

Dikdörtgen alan bilgisini kullanmaya ilişkin verilen ikinci şekilde sözel olarak tüm öğrenciler doğru cevap vermiştir. Yasin alan parçalayıp dikdörtgen alanına kalan birim kareleri ekleyerek, Can birim kareleri sayarak, Rukiye şekli düzgün dikdörtgene tamamlayıp fazla eklediği birim kareleri çıkartarak doğru cevabı vermiştir.

Öğretmen : Alan ölçmek ne Banu?

Banu : Şeklin satırı ile sütununu çarpmak.

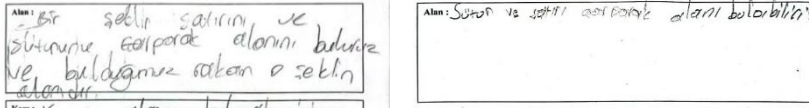
Öğretmen : Rukiye?

Rukiye : Satırla sütunu çarpmak.

Öğretmen : Can?

Can : Bir şeklin satırıyla sütunun çarpımı.

Yasin : Satırla sütunu çarpmak.

Şekil 17. Alan Ölçme Sorusuna İlişkin Sırasıyla Banu ve Rukiye'nin Yanıtı

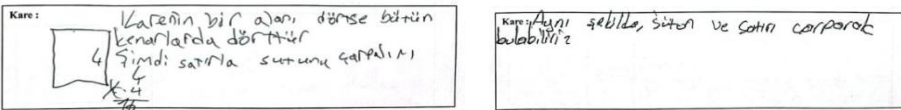
Öğrencilerden alan formülünü yazmaları istenmiş Banu bu soruya "satır ve sütunun çarpımı" cevabını vermesine rağmen alan sorularında bu bilgiyi kullanamamıştır. Bu durumda Banu'nun alan bilgisini tanıdığı ancak kullanamadığı söylenebilir.

Öğretmen : Kare alanını hangi kısa yolla buluruz Rukiye?

Rukiye : Satır ve sütun çarparız net.

Öğretmen : Banu?

Banu : Mesela bir kenarında 4 var ya hocam. 4 kere 4 yaparız.

Şekil 18. Kare Alanı Sorusuna İlişkin Sırasıyla Yasin ve Banu'nun Yanıtı

Öğrencilerden kare alan formülünü yazmaları istendiğinde hepsi ilk olarak "satırla sütunu çarparız" yazmışlardır. Ancak sözel ifade ederken Sadece Yasin "Bir kenarı veriyor zaten. Onunla kendisini çarparız." diyerek kare alanını matematik dilinden uzak ifade etmiştir. Can bu soruda kare alan bilgisini tanıyıp kullanmış ancak kare ve küp kavramlarını karıştırmış kareden yola çıkarak küpün alanını bulmaya çalışmıştır. Banu bu soruya "satırla sütunu çarparız kısaca rakamı 4 ile çarparız" diyerek alan kavramında tereddüde düşüğü görülmüştür.

Öğretmen : Dikdörtgenin alanını nasıl yaptınız?

Yasin : Kısa kenar çarpı uzun kenar.

Can : Dikdörtgenin 6 yüzü olduğu için yüzleri bulur toplarız.

Rukiye : Yine prizma yapmış.

Öğretmen : Şuan prizma alanı yapmıyoruz Can. Daha o konuyu öğrenmediniz bile size onu soramam. Alan konusuna ait bilgilerini sergiliyorsun sadece. Yasin sen ne dedin bu soruya?

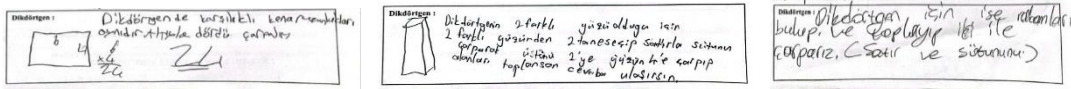
Banu : Dikdörtgenin iki farklı uzunluğu var. Uzun ve kısa kenar hocam.

Öğretmen : Evet.

Banu : Mesela uzun kenar 6 ise 6 kere 2. Kısa kenar mesela 3 ise 3 kere 2 hocam.

Öğretmen : Aynen böyle yazın kağıda.

Banu . Evet hocam.

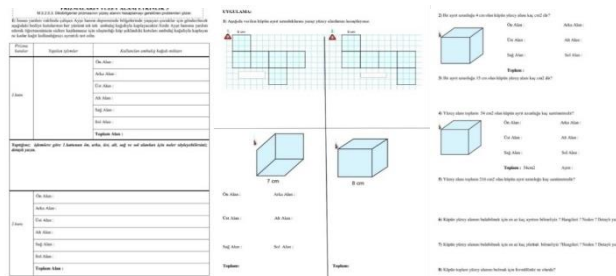

Şekil 19. Dikdörtgen Alanı Sorusuna İlişkin Sırasıyla Yasin, Can ve Banu'nun Yanıtı

Öğrencilerden kare alan formülünü yazmaları istendiğinde Yasin ve Rukiye sözel olarak "satırla sütunu çarpıyoruz" ve "uzun kenarla kısa kenarı çarpıyoruz" cevaplarını vermişlerdir. Can bu soruda alan bilgisini tanıyıp kullanmış ancak dikdörtgen alanı ve dikdörtgen prizma kavramlarını karıştırmış dikdörtgen alanından yola çıkarak dikdörtgen prizma alanını bulmaya çalışmıştır. Banu'nun cevabı kağıtta "satırla sütunu çarpıyoruz" şeklinde olurken, sözel olarak dikdörtgen alanını hesabı detaylı sorulduğunda "Uzun kenarı 6 ise 2 ile çarpıyoruz. Mesela kısa kenarı 3 ise onu da 2 ile çarpıyoruz " diyerek alan ve çevreyi karıştırdığı görülmüştür.

3.4.Etkinlik 4 Bulguları

Etkinlik 4'te küp yüzey alanı bilgisine ilişkin oluşturma basamağındaki bilgileri incelenmiştir. Aşağıda öğrenciler arasında geçen diyalog ve şekil 20'de yapılan etkinlikler yer almaktadır.

Şekil 20. Etkinlik 4 Soruları ve Öğrenciler

Öğretmen : Banu ilk soruyu okur musun?

Banu : "İnsanı yardım vakfında çalışan Ayşe hanım depremzede bölgelerinde yaşayan

çocuklar için gönderilecek aşağıdaki hediye kutularının her yüzünü tek tek ambalaj kağıdıyla kaplayacaktır. Sizde Ayşe hanıma yardım ederek öğretmeninizin sizlere kaplamanız için ulaştırdığı küp şeklindeki kutuları ambalaj kağıdıyla kaplayın ne kadar kağıt kullandığınızı ayrıntılı not edin."

Öğretmen : Kaplayacağınız ilk kutunuzu veriyorum gençler. Ön yüzünün alanını ölçümlemleri yapıp hesaplayalım bakalım.

Can: Ölçüyorum (dikey uzunluğunu ölçüyor.) 5cm hocam. Diğer uzunlukta(Yatay uzunluğu ölçüyor.) 5cm hocam.

Öğretmen : Peki alan ne oldu?

Can : 25 cm² hocam.

Yasin : (Can'ın ölçümleri sırasında onu izliyor.) Her yeri kare. Alanların hepsi 25.

Öğretmen : Peki sorunun başına gelirse biz bu yüzlerini kaplayacaktık kaç santimetre karelik malzeme harcayacağım bu kutu için.

Banu : 150 hocam.

Bu sırada Can, Yasin ve Rukiye toplama işlemi yapıyor.

Can : 150.

Rukiye : 150.

Yasin : 150.

Prizma kutular	Yapılan işlemler	Kullanılan ambalaj kağıdı miktarı
1. kutu	Hesap bir alanla	Ön Alan : 25
	5cm x 5cm	Arka Alan : 25
	ve en sonun da	Üst Alan : 25
	hepsini topladı.	Alt Alan : 25
		Sağ Alan : 25
		Sol Alan : 25
	Toplam Alan : 150	

Şekil 21. Birinci Kutu Yüzey Alanı Sorusuna İlişkin Sırasıyla Yasin ve Rukiye'nin Yanıtları

Can, Banu ve Rukiye'nin yaptığı ölçümlerin ardından diğer yüzlerin alanları da 25cm² olarak hesaplanmıştır. Yasin " Her yeri kare. Alanların hepsi 25." diyerek Can , Banu ve Rukiye'ye küpün eş karelerden oluştuğu bilgisini hatırlatarak alan bilgisini kullanıp küpün yüzlerinin alanlarının eş olduğunu fark etmesini sağlamıştır. Tüm öğrenciler her yüzün alanını 25cm² yazmış küpün yüzey alanını 150cm² olarak hesaplamıştır. Öğrencilerin verdiği cevaplar küp yüzey alanı bilgisine ilişkin tanıma ve kullanma eylemini gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Öğretmen : Şimdi etkinlik kağıdında yapılan işlemler kısmına az önce nasıl alanları hesapladınız hangi işlemleri yaptınız bireysel onları yazın bakalım.

Rukiye : Mesela çarptık alanı bulmak için.

Öğretmen : Peki 1.kutunun ön, arka, üst, alt, sağ ve sol alanları için neler söyleyebilirsiniz?

Banu : Hepsi aynı.

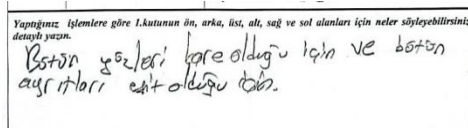
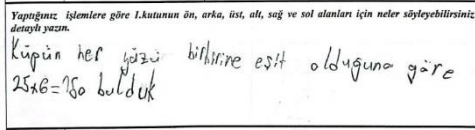
Öğretmen : Neden?

Yasin : Küp olduğu için.

Rukiye : Hocam çünkü kare.

Can : Kare olduğu için.

Banu : Küp olduğu için.

Şekil 22. Birinci Kutu Yüzey Alanı İkinci Soruya İlişkin Sırasıyla Can ve Rukiye'nin Yanıtı

Öğrencilerin hepsi küpün sağ, sol, alt, üst, ön ve arka alanları hakkında eşit olduğunu fark etmiştir. Can ve Rukiye alanların eşit olmasını matematiksel dille doğru ifade ederek küpün yüzlerinin kare olmasına, Banu ve Yasin eksik ifade ederek küp olmasına bağlamıştır.

Öğretmen : Bu kısımda önce herkes ayrıt uzunlukları verilen 2 tanesi açınım halinde verilmiş diğer 2 tanesi kapalı küplerin alanlarını kağıt üzerinde hesaplasın. Ardından alanları ne bulduğumuzu nasıl bulduğumuzu konuşalım.

Rukiye : Hocam her bir karenin alanını mı bulalım?

Öğretmen : Evet her bir karenin alanı. Ancak küpün yüzey alanı hesaplanacak en sonunda unutmayalım.

Yasin : 216 hocam.

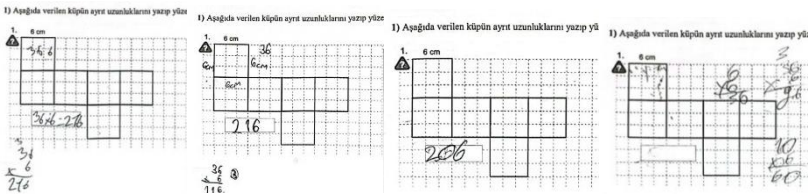
Öğretmen : Nasıl 216 buldun peki?

Yasin : Hocam 6 kere 6'yı çarptım 36 çıktı. 36 ile 6'yı çarptım.

Öğretmen : Can sen buldun? Nasıl hesapladın?

Can : Yunusla aynı şekilde buldum hocam.

Rukiye : Bende aynı şekilde yaptım 206 buldum hocam.

Şekil 23. Birinci Soru İlk Şekle İlişkin Sırasıyla Yasin, Can, Rukiye ve Banu'nun Yanıtı

Öğrencilere küp açınımları ve küpün bir ayrıt uzunluğu verilerek yüzey alanını hesaplamaları istenmiştir. Yasin, Can ve Rukiye küp alan bilgisini kullanarak, küp açınımlarının alanını oluşturmuş doğru cevaba ulaşmıştır. Banu bu soruda işlem hatası yaptığını belirtmiştir.

Öğretmen : " Bir ayrıt uzunluğu 15 cm olan küpün yüzey alanı kaç cm^2 'dir?"

Banu : (Sesli şekilde zihinden toplama yapıyor.)Yapıyorum ama Rukiye bir dur. 1350 mi hocam?

Can : 1350.(İşlemini bitirip söylüyor.)

Banu : Peki nasıl yaptılar hocam?

Öğretmen : Nasıl yaptınız anlatın Banu'ya..

Rukiye : Bir yüzünün alanı 15 çarpı 15 ten 225.(alt alta yazarak 225'e nasıl ulaştığını gösteriyor.)Sonra 225'i 6 ile çarpacağız. Cevap 1350.

Banu : Hocam peki 15'i nasıl buldu?

Rukiye : Soruda bir ayrıtı 15 diyor ya.

Banu : Diğer 15'i nerden buldu?

Öğretmen : Küp hangi şekilden oluşuyor.

Banu : Kare. Oradan geliyor 15. Anladım.

3) Bir ayrıt uzunluğu 15 cm olan küpün yüzey alanı kaç cm² dir?

Handwritten solution for question 3: A cube is drawn with side length 15. The calculation is: $15 \times 15 = 225$, $225 \times 6 = 1350$.

3) Bir ayrıt uzunluğu 15 cm olan küpün yüzey alanı kaç cm² dir?

Handwritten solution for question 3: A cube is drawn with side length 15. The calculation is: $15 \times 15 = 225$, $225 \times 6 = 1350$.

4) Yüzey alanı toplamı 54 cm² olan küpün ayrıt uzunluğu kaç sant

4) Yüzey alanı toplamı 54 cm² olan küpün ayrıt uzunluğu kaç sant

Şekil 24. Üçüncü Soruya İlişkin Sırasıyla Rukiye ve Banu'nun Yanıtı

Banu'nun bu soruda "1350 mi?" diye sorduktan sonra "Nasıl yaptılar?" sorusunu sorması arkadaşlarının verdiği cevabı kendisinin bulamayıp alan sorulduğunda herkese uyup cevap verdiğini göstermektedir. Rukiye'nin Banu'ya soruyu çözerken önce bir yüzünün alanını bulup sonra 6 ile çarparak yüzey alanını hesaplaması küp yüzey alanı bilgisine ilişkin oluşturma eylemini gerçekleştirdiğini göstermektedir. Yasin ve Can'ın yazılı verdiği cevaplar da küp yüzey alanı bilgisine ilişkin kullanma eylemini gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Öğretmen : Diğer soruya geçelim. Okuyorum soruyu: "Yüzey alanı toplamı 54 cm² olan küpün ayrıt uzunluğu kaç santimetredir? "Tüm yüzlerinin alanlarını tek tek bulalım önce sonra ayrıtına bakarız.

Yasin : Tüm alanı 54. Peki bir ayrıtı nasıl bulacağım?

Öğretmen : Önce herkes işlemi bitirsin sonra konuşacağız.

Yasin : 9 çıkıyor hocam. Bir alanı 9.

Öğretmen : Bir alan 9 ise bir ayrıt nasıl bulunabilir?

Banu : 54 'ü 12'ye bölelim.

Can : 4'e bölelim.

Öğretmen : Kim ile kim bir araya gelince alanı 9 olur ?

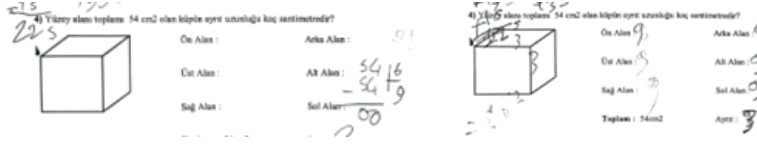
Rukiye : 3 kere 3 bir araya gelirse 9 olur hocam.

Can: Ama 4 tane 3 oluyor.

Öğretmen : O zaman bir ayrıtı ne olur?

Rukiye : 3

Banu : 3

Şekil 25. Dördüncü Soruya İlişkin Sırasıyla Yasin ve Rukiye'nin Yanıtı

Yüzey alanı verilen küpün bir ayrıt uzunluğunu bulma sorusunda Banu "Alanı 12'ye bölelim" demiş alan bilgisini hatırlayıp kullanamadığını için bir yüzünün alanını hesaplayamamıştır. Yasin, Can ve Rukiye ise küpün bir yüzünün alanını kolaylıkla hesaplamıştır. Ancak alandan yola çıkarak bir kenar uzunluğunu bulmakta zorlanmışlardır. Öğrencilere küpün yüzlerinin hangi şekilden oluştuğu sorularak Rukiye'den alınan cevapla Yasin, Can ve Banu'nun küpün yüzlerinin kare olduğunu fark etmeleri ve bir kenar uzunluğunu 3 bulmaları sağlanmıştır.

Öğretmen : "Yüzey alanı toplamı 216 cm^2 olan küpün ayrıt uzunluğu kaç santimetredir?" Şekil verilmemiş bu soruda. Yine önce çözüyorsunuz sonra konuşuyoruz.

Can : Bir yüzü 36 o zaman 6 kere 6 36 yani bir ayrıtı 6. (Rukiye, Yasin ve Banu hesaplıyor bu sırada)

Yasin : 216 ile 6'yı böleriz 36. Bir ayrıtı 6.

Can : Rukiye 216'yı 6'ya bölersen 36 çıkar.

Rukiye: Bir dur. Evet bir ayrıtı 6 hocam bende buldum.

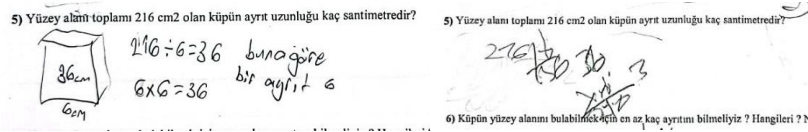
Öğretmen : Banu'ya anlat bakalım Rukiye.

Rukiye : Banu şimdi 216'yı 6'ya bölüyoruz.

Banu : Evet.

Rukiye : 6 ile 6'yı çarparsak 36 olur. O zaman bir kenarı yani ayrıtı 6 olur.

Banu : Anladım.

Şekil 26. Beşinci Soruya İlişkin Sırasıyla Can ve Banu'nun Yanıtı

Soruda şekli verilmeyen bir küpün yüzey alanından yola çıkarak bir ayrıt uzunluğunun hesaplanması istenmiştir. Öğrencilerin hepsi bu soruya doğru cevap vermiştir. Can şekli somutlaştırarak önce bir yüzünün alanını hesaplamış ardından alanı 36 cm^2 olan karenin kenarını 6cm bulmuştur. Yasin, Rukiye ve Banu şekli çizmeden bir yüzünün alanını hesaplamış ardından alanı 36 cm^2 olan karenin kenarını 6cm bulmuştur. Yasin, Rukiye ve Banu'nun şekli çizmeden doğru çözümü yapmaları nedeniyle soyutlamaya başladıkları söylenebilir.

Öğretmen : Diğer sorularınızı okuyorum o zaman : "Küpün yüzey alanını bulabilmek için en az kaç ayrıtı bilmeliyiz? Hangileri? Neden? Detaylı yazın." (Hepsi el kaldırıyor cevap

vermek için.) " Küpün yüzey alanını bulabilmek için en az kaç yüzünü bilmeliyiz? Hangileri? Neden? Detaylı yazın. " ve " Küpün toplam yüzey alanını bulmak için formülünüz ne olurdu? "

Rukiye : 1

Yasin: 1

Can : 1

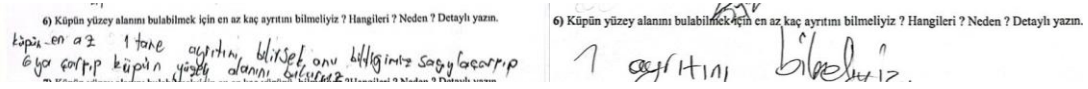
Banu : 1

Öğretmen : Peki o ayrıt hangisi ?

Can : Fark etmez.

Rukiye : Herhangi biri.

Yasin : Herhangi biri hocam.

Şekil 27. Altıncı Soruya İlişkin Sırasıyla Can ve Banu'nun Yanıtı

Öğrencilere "Küpün yüzey alanını hesaplayabilmek için en az kaç ayrıtı bilmeliyim?" sorusu sorulduğunda hepsi 1 ayrıtı cevabını vermiştir. "Hangi ayrıtı bilmeliyiz?" sorusuna Banu cevap vermemiştir. Can "Fark etmez." cevabını verirken, Yasin ve Rukiye "Herhangi biri" demiştir. Öğrenciler neden olarak "Küpün bir ayrıtından yola çıkarak bir yüzünün alanını bulup ardından 6 ile çarparak yüzey alanını bulabiliriz." cevabını vermiş ve yazmışlardır. Yasin, Can ve Rukiye'nin cevaplar küp yüzey alanı bilgisine ilişkin oluşturma eylemini gerçekleştirdiklerini göstermektedir.

Öğretmen : Küpün yüzey alanını hesaplayabilmek için en az kaç yüzünün alanını bilmeliyim?

Yasin : 1

Can : 1

Banu: ...

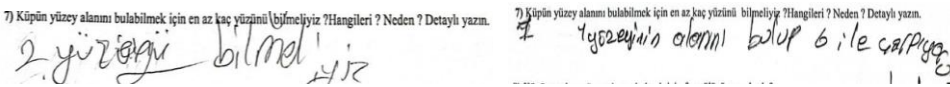
Rukiye : 6. Ay 1 hocam 1 pardon.

Öğretmen : Hangi yüzünün alanını bilmeliyim peki?

Rukiye : Fark etmez hocam.

Yasin : Fark etmez.

Can : Fark etmez.

Şekil 28. Yedinci Soruya İlişkin Sırasıyla Banu ve Rukiye'nin Yanıtı

Öğrencilere "Küpün yüzey alanını hesaplayabilmek için en az kaç yüzünü bilmeliyim?" sorusu sorulduğunda Yasin, Can ve Rukiye "1" cevabını vermiştir. Banu sözel soruda sessiz

kalmış kağıda cevap olarak 2 yazmıştır. "Hangi yüzünü bilmeliyiz" sorusuna Yasin, Can ve Rukiye "fark etmez" cevabını vermiştir. Banu bu soruya ne yazılı ne sözel cevap vermemiştir. Ardından nedeni sorulduğunda Yasin, Can ve Rukiye yazılı olarak "Bir yüzünü bilirsek 6 ile çarpabiliriz." cevabını vermiştir. Yasin, Can ve Rukiye cevaplar küp yüzey alanı bilgisine ilişkin oluşturma eylemini gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Öğretmen : Küpün yüzey alanını hesaplamak için şunu yada şunları yap desek kısaca hangi formül olurdu ?

Yasin : Bir ayrıtla diğer ayrıtı çarpabiliriz.

Öğretmen : Sonra?

Yasin : Bir yüzünü buluruz sonra 6 ile çarpabiliriz.

Rukiye : Bir yüzün alanını bulup 6 ile çarpabiliriz.

Öğretmen : Can sen ?

Can : Ayrıtları çarpabiliriz sonrada 6 ile çarpabiliriz yüzey alanını buluruz hocam.

Banu : Hocam alan formülü satır ile sütunu çarpılmaktı. Burada da satırla sütunu çarpabiliriz.

Öğretmen : Bu dörtgen ve kare için geçerli evet. Küp karelerden oluşuyor. Bu formülünü bir de 6 ile çarparsan arkadaşların gibi doğru olur.

8) Küpün toplam yüzey alanını bulmak için formülünüz ne olurdu?
Bir yüzle diğer yüzü çarpıp 6 ile çarpılır
A) sonra cevap 2 formül olurdu
8) Küpün toplam yüzey alanını bulmak için formülünüz ne olurdu?
Yüzey alanını 6 ile çarpıp bölünce buluruz
8) Küpün toplam yüzey alanını bulmak için formülünüz ne olurdu?
Satır ile sütunu çarpılır

Şekil 29. Sekizinci Soruya İlişkin Sırasıyla Yasin, Can, Rukiye ve Banu'nun Yanıtı

Öğrencilerden küpün yüzey alanını bulmalarını sağlayacak formülü oluşturmaları istendiğinde Can ve Yasin "Ayrıtla ayrıtı çarpıp bir yüzünü buluruz. Sonra 6 ile çarpabiliriz." diyerek küp yüzey alan formülü matematiksel dille soyutlamıştır. Rukiye "Bir yüzünün alanını bulup 6 ile çarpabiliriz." diyerek küp yüzey alan formülünü matematiksel dille soyutlamıştır. Banu alan bilgisine ait "satırla sütunu çarpabiliriz" cevabını vermiştir ancak formülü soyutlayamamıştır.

4.SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1.Tanıma Eylemine Yönelik Sonuçlar

Etkinlik 1 ve Etkinlik 1 klinik görüşmesinde küp prizmanın özelliklerini hatırlayarak, açınımlarını çizerek, açınımları verilmiş prizmaların tüm ayrıt uzunluklarını yazarak; Etkinlik 2'de alanı ifade ederek ve Etkinlik 3'te alanın birim kareleri sayarak yada satır ile sütunu çarpılarak bulunacağını ifade ederek, dikdörtgen ve karenin alan özelliklerini hatırlayarak tanıma eylemini gerçekleştirmiştir. Alanı ifade ederken başarı düzeyi yüksek, iyi ve orta olan öğrenciler alanı kısa bir tanımlama ardından formülle ifade etmiştir. Başarı düzeyi düşük öğrenci ise Bütüner ve Filiz (2016)'in çalışmasında da olduğu gibi matematiksel tanım yaparken zorluk yaşamıştır.

4.2.Kullanma Eylemine Yönelik Sonuçlar

Etkinlik 1'de başarı düzeyi yüksek, iyi ve orta olan öğrenciler dikdörtgen ve kare alan hesabına ilişkin problemleri çözerek, alan hesabı işlemlerini yaparak, problemlerde akıl

yürüterek, prizma açınımına ilişkin problemleri çözerek, problemleri anlayıp açıklayarak kullanma eylemini gerçekleştirmiştir. Chinnappan (1998) çalışmasında belirttiği gibi bilgi birikimi ne kadar fazlaysa, öğrencilerin geometriyi kullanırken gösterdikleri performans da o kadar yüksek olmaktadır. Başarı düzeyi düşük olan öğrenci ise alan kavramını “satır ve sütunun çarpımı” şeklinde ifade etmesine rağmen alan bilgisini Etkinlik 2 ve Etkinlik 4 hariç diğer etkinlik sorularında kullanamamış çevre ve alanı karıştırmıştır. Öğrencinin konuya ilişkin kavram yanılığı alan yazınındaki bazı çalışmalarla paralellik göstermektedir (Şişman ve Aksu, 2009; Dağlı, 2010). Başarı düzeyi düşük öğrenci Etkinlik 3’te ise diğer öğrenciler gibi alan hesabı yaparken birim kare sayma stratejisi kullanmıştır. Bu durum alan yazında yapılan bazı çalışmalarla paralellik göstermektedir (Reynolds ve Wheatley, 1996).

Başarı düzeyi düşük öğrencinin Etkinlik 4 ise çevre ve alan formülü konusunda kavram kargaşası yaşadığı ve alan yerine şeklin çevresini hesapladığı görülmüştür. Alan yazınında benzer bulgulara rastlanmıştır (Moreira ve Contente, 1997). Etkinlik 4’te öğrencinin ısrarla çevre formülünü kullanması var olan bilgilerini kullanma yöneliminde olduğunun, alan ve çevre kavramlarını anlamlandırmadan formülleri ezberleyip kullandığının ve alan kavramında yetersiz olduğunun göstergesidir. Alan yazınında da birçok çalışmada öğrencilerin alan ölçümünde ilk olarak anlamlandırmadan ve kavramadan ezberledikleri formülleri uygulamaya çalıştıkları görülmüştür (Zacharos, 2006).

4.3.Oluşturma Eylemine Yönelik Sonuçlar

Günlük hayatla ilişkilendirilerek kurulan taşıyıcı sorularla başlayan Etkinlik 4 öğrencilerin ilgisini çekmiş oluşturma basamağına katkı sağlamıştır (Boaler, 1993). Kazanıma yönelik hazırlanan etkinlikler başarı düzeyi yüksek, iyi ve orta olan öğrencilerin ilişkilendirme yaparak bilgiyi oluşturmalarına katkı sağlamıştır. Böylece öğrenciler geometrik şekiller arasında ilişki kurarak, alan formüllerini fark ederek ve birleştirme işlemi ile yüzey alan formüllerinin nasıl oluştuğunu keşfetmiştir.

Başarı düzeyi yüksek, iyi ve orta olan öğrenciler Etkinlik 4’te küp prizma yüzey alanı formülünü oluşturmuş ve etkinlik süresince fikirlerini, çözümlerini arkadaşları ve öğretmenleriyle matematiksel dil kullanarak ifade etmiştir. Öğrencilerin fikirlerini matematiksel dil kullanarak ifade etmeleri yeni yapıları oluşturduklarının bir göstergesidir. Benzer olarak Özmantar ve Monaghan (2007), ve Hershkowitz vd. (2001)’in çalışmalarında öğrencilerin yeni yapıyı matematiksel dil kullanarak ifade etmesi yeni yapıyı oluşturduklarının göstergesi olduğunu belirtmiştir. Başarı düzeyi yüksek ve iyi olan öğrenciler farklı yollarla, farklı hızlarla, farklı hipotez ve gerekçeler sunarak, bu gerekçeleri farklı matematiksel dil ile ifade ederek küp prizma yüzey alan bilgisini oluşturmuştur. Benzer olarak Özcan (2012), Eroğlu (2021) ve N. Butuner ve Ipek’de (2023) yaptıkları çalışmalarda başarı düzeyi farklı öğrencilerin farklı yollar izleyerek, farklı hızlarla soyutlamaya ulaştığını tespit etmiştir.

Sonuç olarak çalışmada tanıma, kullanma ve oluşturma eyleminin süresi her öğrenciye göre değişiklik göstermekte olduğu ve başarı düzeyi yüksek ve iyi olan öğrencilerin özellikle kullanma ve oluşturma sürecini daha iyi içselleştirildiği gözlemlenmiştir. Bu bulgular ile daha önce yapılan araştırmaların verileri (Hershkowitz ve diğerleri, 2006; Voight, 1995; Cobb, Stephan, McClain ve Gravemeijer, 2001) benzerlik göstermektedir. Başarı düzeyi düşük

öğrenci ise sorularda tanıma ve kullanma basamağına ulaşırken ve oluşturma aşamasında zorlanmış ya da bu aşamaya hiç ulaşamamıştır. Bu sonuç Hershkowitz, Schwarz ve Dreyfus'un (2001) soyutlama çözümlerle uğraşan kişinin kişisel geçmişine dayanır söylemiyle paralellik göstermektedir.

Nihayetinde, RBC soyutlama sürecinin bilginin oluşturulmasında etkili bir süreç olduğu ifade edilebilir. Ayrıca yapılandırılmamış etkinliklerin gözlemlerinden elde edilen bulgular, bilgiyi oluşturma sürecinin grup çalışması halinde yapıldığından öğrenciler arasında akran öğrenmesinin olduğunu ve bu sayede süreç sonunda öğrencilerin eş değer öğrenmeler edindiğini göstermiştir. Etkinlikler sırasında öğrencilerin bilgiyi oluşturma süreçlerinin RBC modeliyle derinlemesine incelenmesi, öğrencilerin bilgiyi yapılandırıp küp prizma yüzey alan bilgisi oluşturma eyleminde hangi süreçte ya da eylemde sorun yaşadıklarının anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Öğrencilerin yaşadıkları sorunların tespit edilmesinin bu sorunlara dikkat çekerek sorunların aşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

4.4. Öneriler

- Araştırmaya daha fazla sayıda öğrenci ile nicel boyut kazandırılarak öğrencilerin farklı değişkenlere göre prizma yüzey alanı akademik başarıları araştırılabilir.
- Benzer çalışmalar farklı matematik kazanımlarında yapılabilir.

KAYNAKÇA

Altun, M., ve Yılmaz, A. (2008). Lise öğrencilerinin tam değer fonksiyonu bilgisini oluşturma süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41 (2), 237-271.

Boaler, J. (1993). The role of context in the development of mathematical understanding: An analysis of four teaching methods. *Journal for Research in Mathematics Education*, 24(5), 307-323.

Butuner, N., & Ipek, J. (2023). Examination of the Abstraction Process of Parallelogram by Sixth-Grade Students According to RBC+ C Model: A Teaching Experiment. *European Journal of Educational Sciences*, 10(2), 101-125. <https://doi.org/10.19044/ejes.v10no2a101>

Bütüner, S.Ö., ve Filiz, M. (2016). Matematik öğretmeni adaylarının dörtgenleri sınıflandırma becerilerinin incelenmesi. *Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 43-56.

Chinnappan, M. (1998). *The role of knowledge structure in the development of geometry concepts: Implications for the design of instruction*. *Educational Psychology*, 18(1), 75-87.

Cobb, P., Stephan, M., McClain, K. and Gravenmeijer, K. (2001). Participating in Classroom Mathematical Practices. *The Journal of the Learning Science*, 10, 113-163.

Dağlı, H. (2010). *İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin çevre, alan ve hacim konularına ilişkin kavram yanılgıları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Demir, M. K. ve Gür, H. (2020). Teknoloji destekli öğrenme ortamlarında parabol kavramının soyutlanması sürecinin incelenmesi. *Bogazici University Journal of Education*, 37(2), 3-35.

Dreyfus, T. (2007). Processes of abstraction in context the nested epistemic actions model. Retrieved on February 5, 2024 from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.379.4416>

Dreyfus, T., Hershkowitz, R. & Schwarz, B. (2001). Abstraction in context: The case of peer interaction. *Cognitive Science Quarterly*, 1 (3), 307-368.

Dubinsky, E. (2000). Mathematical literacy and abstraction in the 21st century. *School Science and Mathematics*, 100 (6), 289-296.

Eroğlu, E. (2021). *Yedinci sınıf öğrencilerinin merkezi eğilim ölçüleri konusuna ilişkin bilgiyi oluşturma süreçlerinin incelenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi.

Hasar, B. (2019). *Farklı matematiksel motivasyon düzeylerine sahip 6. Sınıf öğrencilerinin tam sayılar alt öğrenme alanındaki bilgiyi oluşturma süreçlerinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi.

Hershkowitz, R., Hadas, N., & Dreyfus, T. (2006). *Diversity in the construction of a group's shared knowledge*. J. Novatha, H. Moraova, M. Kratka & N. Stehlikova (Eds.), *Proceedings of the 30th Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education*, 297-304. Prague : PME.

Hershkowitz, R., Schwarz, B. B., & Dreyfus, T. (2001). Abstraction in context: Epistemic actions. *Journal for Research in Mathematics Education*, 195-222. <https://doi.org/10.2307/749673>

Kalaycı, Ö., Akkaya, R. (2019). Altıncı sınıf öğrencilerin doğru orantı ve ters orantı bilgisini oluşturma sürecinin rbc+c modeline göre incelenmesi: bir öğretim deneyi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(4) , 1775-1790. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2019..-598172>

Kılıçoğlu, E. (2020). Ortaokul matematik ders kitabı etkinliklerinde soyutlama becerisinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 628-650. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.736764>

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Ortaöğretim matematik dersi öğretim programı*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024) Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni. Erişim Adresi : <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=329>

Özcan, B. (2012). *İlköğretim öğrencilerinin düzlemde düşünme düzeylerinin geliştirilmesinde bilgiyi oluşturma süreçlerinin incelenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Özmantar, M. F., & Monaghan, J. (2007). A dialectical approach to the formation of mathematical abstractions. *Mathematics Education Research Journal*, 19(2), 89-112. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2FBF03217457.pdf>

Pesen, C. (2008). *Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına göre matematik öğretimi*. Ankara: Sempati Yayınları.

Reynolds, A., & Wheatley, G. H. (1996). Elementary students' construction and coordination of units in an area setting. *Journal for Research in Mathematics Education*, 27(5), 564. <https://doi.org/10.2307/749848>

Saraç, H. (2017). Türk eğitim sisteminde akıllı tahta kullanımının öğrencilerin öğrenme ürünlerine etkisi: meta analiz çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 12 (4), 445-470.

Sarıtaş, E. (1999). İlköğretim I.Devredeİşbirlikli Öğrenme YöntemiİleGeleneksel Öğrenme Yöntemlerinin Başarılı veBaşarısızÖğrenciler Üzerindeki Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(6), 97-104.

Schwarz, B. B., & Dreyfus, T. (2009). The nested epistemic actions model for abstraction in context. In *Transformation of knowledge through classroom interaction* (pp. 19-49). Routledge.

Sezgin Memnun, D., & Altun, M. (2012). İki altıncı sınıf öğrencisinin doğru denklemi oluşturma sürecinin incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 6(1), 171-200.

Süzen, C. (2019). *Eşitsizlik kavramına ilişkin bilgi oluşturma sürecinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.

Şişman, G. T., & Aksu, M. (2009). Yedinci sınıf öğrencilerinin alan ve çevre konularındaki başarıları. *İlköğretim Online*, 8(1), 243-253.

Temiz, D. (2019). Altıncı sınıf öğrencilerinin açı konusu öğreniminde modelleme etkinliklerine dayalı bilgiyi oluşturma ve pekiştirme süreçleri. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*.

Toluk, Z. (2002). İlkokul Öğrencilerinin Bölme İşlemi ve Rasyonel Sayıları İlişkilendirme Süreçleri. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 19(2), 81-101.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Sözkese Matbaacılık.

Zacharos, K. (2006). *Students' understanding of geometric transformations*. *Educational Studies in Mathematics*, 61(2), 193-211.

12. YÜZYIL FARŞÇA BİR ESERİN 16. YÜZYIL TERCÜMESİNE GÖRE KİMYA İLMİ

Doç. Dr. Serdal KARA

Mardin Artuklu Üniversitesi,

serdalkaraa@hotmail.com

ORCID ID: [0000-0003-0133-7767](https://orcid.org/0000-0003-0133-7767)

ÖZET

Çalışma 12. yüzyılda Ebû'l-Fa'zıl Hubeys bin İbrâhîm bin Muhammed el-Müte'tabbib et-Tiflîsî tarafından Farsça yazılan Beyân-ı Sınâ'ât adlı eserin Türkçe tercümesine dayanmaktadır. Çeşitli renklerin elde edilmesi, mürekkep yapımı, değerleri taşlar, şarap yapımı, illüzyon oyunları, bitkilerin yararları gibi birçok konuyu içeren eserin iki farklı tercümesi bulunmaktadır. Çalışma iki farklı tercümeden H. 956 tarihli Bağdatlı Vehbi no. 2253/1 nüshasına dayanmaktadır. Toplam yirmi bir baptan oluşan eserin ilk babı kimya ilmi hakkındadır. Çeşitli karışım ve birleşimlerle basit madenlerin daha değerli madenlere dönüştürülmesinin aktarıldığı bu bapta kimya ilmine dair bazı temel kavram ve anlayışlar yer almaktadır.

Çalışmada ilk olarak eser ve yazarı hakkında kısaca bilginin yer verildiği giriş bölümü gelmektedir. Daha sonra eserde kimya ilmine dair ortaya konulan temel kavram, terim ve anlayışlar üzerinde durulmaktadır. Son olarak elde edilen bulguların değerlendirildiği sonuç bölümüne yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hubeys bin İbrâhîm et-Tiflîsî, Beyân-ı Sınâ'ât, kimya, simya.

ABSTRACT

CHEMICAL SCIENCE ACCORDING TO 16TH CENTURY TRANSLATION OF 12TH CENTURY A PERSIAN WORK

The study is based on the Turkish translation of Beyân-ı Sınâ'ât, written in Persian by Abû'l-Fa'zıl Hubeys bin İbrâhîm bin Muhammad al-Mu'tabbib at-Tiflîsî in the 12th century. There are two different translations of the work, which covers many topics such as obtaining various colors, ink making, gemstones, wine making, illusion games, and the benefits of plants. The study is based on the copy of Baghdad Vehbi no. 2253/1 dated 956 AH. The first chapter of the work, which consists of twenty-one chapters in total, is about the science of chemistry. In this chapter, which deals with the transformation of simple metals into more valuable metals through various mixtures and combinations, some basic concepts and understandings of the science of chemistry are presented.

The first part of the study begins with an introduction that gives brief information about the work and its author. Then, the basic concepts, terms and understandings about the science of chemistry are emphasized in the work. Finally, the conclusion section evaluates the findings obtained.

Keyword: Hubeys bin İbrâhîm at-Tiflîsî, Beyân-ı Sınâ'ât, chemistry, alchemy.

GİRİŞ

12. yüzyılda Ebû'l-Fa'zıl Hubeys bin İbrâhîm bin Muhammed el-Müte'tabbib et-Tiflîsî tarafından Farsça yazılan Beyân-ı Sınâ'ât adlı eserin 16. yüzyıl tercümesine dayalı olan çalışma

eserin ilk bölümünde yer alan kimya ilmi hakkındadır. Çalışma konusunun dayandığı Beyân-ı Sınâ'ât'ın iki farklı Türkçe tercümesi bulunmaktadır. Bunlardan biri, ki esas aldığımız nüsha budur, H. 956'da yazılan, 2253/1 numaralı Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu iken diğeri on yapraklık 925/5 numaralı Yeni Cami Koleksiyonudur.

Eserde genel olarak kimya ilmi, mürekkep yapımı, elbise temizliği, değerli taşlara, kılıç, bıçak, süngü gibi aletlere su verilmesi, bitkilerin özellikleri, tesir ve yararları, illüzyon oyunları gibi birçok konu üzerinde durulmaktadır. Farklı konuların işlendiği ansiklopedik bir eser olan Beyân-ı Sınâ'ât'ın 1b sayfasında yazar adının Ebû'-l Fazl Hubeş bin İbrâhim bin Muhammed el-Müte'tabbib et-Tiflîsî olduğu görülmektedir. Ayrıca eserin Beyânü'n-Nücûm adlı kitap tamamladıktan sonra kaleme alındığı yazar tarafından belirtilmektedir. Bunun dışında eserde yazarın Arapça ve Farsça kaynaklarda örtülü ifadelerle saklanan faydalı sanat ve hünerleri araştırıp öğrendikten sonra kitabında bunlara yer verdiği ve kitabın adının da "Beyân-ı Sınâ'ât" olduğu belirtilmektedir (Tiflîsî, 2019: 47).

XII. yüzyılın ünlü hekim ve bilginlerden olan Ebû'-l Fazl Hubeş bin İbrâhim bin Muhammed el-Müte'tabbib et-Tiflîsî'nin yaşadığı zaman ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Memmedli, Hubeş bin İbrahim et-Tiflîsî'nin 1114-1204 yılları arasında yaşamış olabileceği düşünürken (Memmedli, 2010: 101) Nesirov Hubeş'in 1113-1116 yılları arasında doğduğunu kabul etmektedir (Nesirov, 2003: 168). Hacıgökmen, Nesirov'un kabul ettiği Hubeş bin İbrahim et-Tiflîsî'nin 1113-1116 yılları arasında doğduğunu düşüncesini desteklemektedir (Hacıgökmen, 2011. 240). İzgi, yazarın H.VI/M.XII. yüzyılın ilk çeyreğinde doğduğunu H.VII/M.XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde vefat ettiğini düşünmektedir. (İzgi, 1998: 268). Bağdatlı İsmâil Paşa ile Kâtip Çelebi yazarın ölüm tarihini H.629/M.1232 olarak kabul etmektedir (İzgi, 1998: 268).

Çeşitli konularda eserleri olan yazarın tespit edilebilen yirmi sekiz eseri bulunmaktadır. Bunların on altısı tıp, dördü dil ve edebiyat, üçü astroloji, ikisi kıraat, biri rüya tabiri ve biri çeşitli sanatlarla ilgilidir. Ayrıca hangi konu hakkında olduğu bilinmeyen bir eseri daha vardır (İzgi, 1999: 212). "Kânûnu'l-Lübâb fi'l-Hikme" adındaki bu eserin herhangi bir nüshası bulunamadığından içeriği de bilinmemektedir (İzgi, 1999: 219).

Beyân-ı Sınâ'ât'ta Kimya İlminde Yer Alan Bazı Temel Yaklaşımlar

Kimya ilminin çok zor, gizli ve güç bir ilim olduğu belirtilen eserde bu ilmin sırrına Karun zamanından beri erişilemediği, erişenlerin ise bu ilimle madenleri "telvih" ve "terkip" ettikleri dile getirilmektedir. Eserde telvih, bazı madenlerin renklendirilerek kendilerinden daha değerli madenlere benzetilmesi şeklinde örneklerle açıklanırken terkip, çeşitli madenlerin karıştırılıp değerli madenlere dönüştürülmesi olarak açıklanmaktadır (Tiflîsî, 2019: 48-49).

Eserde sanat olarak değerlendirilen kimya ilmi, ilm-i ʿesad ve ilm-i ʿervah olarak iki bölümde sınıflandırılmaktadır. İm-i ʿesad, yedi yıldız adetince yedi nesne olarak tanımlanıp açıklanırken nesnelerin tabiatlarının ilm-i ʿervah gereği dört olduğu belirtilmektedir. İlm-i ʿesad'da yıldız olarak belirtilenler Güneş dışında gezegen adlarıdır. Metinde ilm-i ʿesad içinde cisimlerin en iyisi ve en güzidesi olarak altın kabul edilmekte ve onu sembolize edenin Güneş olduğu belirtilmektedir. Daha sonra gümüşe yer verilen eserde gümüşe Ay denildiği dile getirilmektedir. Altın ve gümüş için kullanılan Güneş ve Ay adlandırılması sonrası Potasyum hidrat yani kalye için Jüpiter, kurşun madeni için Satürn, Demir için Merih yani Mars, bakır madeni için Çoban Yıldızı yani Venüs gezegeni karşılık gösterilip adlandırılmaktadır. Daha sonra cıvaya yer verilen metinde cıvanın hem ʿervah hem de ʿesad ile kaynaşmış, bu ikisi arasında yaşam özü olarak kabul edilmektedir. Bundan sonra kükürt ve zırnık yani arsenikten

bahsedilen eserde kükürde hükümdar taşı, arseniğe güneş taşı denilmektedir (Tiflîsî, 2019: 49-50).

Eserde nesnelere tabiatlarına göre sıcak, soğuk, kuru ve ıslak özelliklere sahip oldukları belirtilmektedir; ancak bu özelliklerin dışında altın ve gümüşte yumuşaklık özelliği de vurgulanmaktadır. Metinde sırasıyla altının sıcak ve yumuşak, gümüşün soğuk ve yumuşak, bakırın sıcak ve kuru, cıvanın soğuk ve kuru, zırnığın sıcak ve kuru, kükürdün sıcak ve kuru özellikleri olduğu belirtilmektedir (Tiflîsî, 2019: 50).

SONUÇ

12. yüzyılda Ebû'l-Fa'zıl Hubeys bin İbrâhim bin Muhammed el-Mütetabbib et-Tiflîsî'nin Beyân-ı Sınâ'ât adlı eserinde yer alan kimya ilmi anlayışının günümüz modern kimya anlayışından ziyade kimya ilminin doğuşunu sağlayan simya ile ilgili olduğu görülmektedir. Metinde kimya ilmi ilm-i ervah (özler) ve ilm-i ʿesad (cisimler) olarak iki grupta ele alınmakta ve gök bilimi ile ilişkilendirilmektedir. İlm-i ʿesad'da yedi yıldız ile yedi maden arasında ilişki kurulmaktadır. Ancak yedi yıldız olarak tanımlanan gök cisimleri Güneş dışında gezegen adlarıdır. Bunların yanı sıra nesnelere dört temel özelliği olduğu ve nesnelere bu tabiat üzerine var olduğu kabul edilmektedir. "Telvîh" ve "terkip" terimleri üzerinde durulan eserde nesnelere öz ve cisim özellikleri öğrenildikten sonra kimya ilmi ile değersiz madenlerin değerli madenlere dönüştürülebileceği ya da benzetilebileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Ebû'l-Fa'zıl Hubeys bin İbrâhim bin Muhammed el-Mütetabbib et-Tiflîsî, *Kitâb-ı Beyân-ı Sınâ'ât* (hzl. Serdal KARA), İstanbul, 2019.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Hubeyş Bin İbrahim Et-Tiflisi ve Tıp Alanındaki Çalışları", *Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı*, Konya, 239-248, 2011.

İzgi, Cevat, "Hubeyş et-Tiflîsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.18, 268-270, 1998.

İzgi, Cevat, "Anadolu Selçuklu Tabipleri", *III. Türk Tıp Tarihi Kongresi*,

Kongreye Sunulan Bildiriler, İstanbul, 20-23 Eylül 1993, 211-233, Ankara, 1999.

Memmedli, Şureddin, "Konya Selçuklular Sarayındaki Tiflisli Alim", *Turan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 2,7, 100-106, 2010.

Nesirov, Elnur, *XIII. Yüzyıl Başlarında Anadolu Azerbaycan İlişkileri*, Selçuk

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi

Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2003.

INFANTICIDE AND EUTHANASIA IN THE PLAY *ALAN'S WIFE*

K. ÇİĞDEM YILMAZ, Ph.D.

T.C. Sivas Cumhuriyet University,

kcyilmaz@cumhuriyet.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2490-5993

ABSTRACT

The play *Alan's Wife*, co-authored by Elizabeth Robins and Florence Bell, is based on the 1891 novella *Befriad* by Swedish author Elin Améen. First staged in 1893, the play centres on Jean Creyke, who faces a profound moral dilemma. After learning of the death of her husband, Alan, Jean gives birth to a premature baby boy with physical disabilities. Faced with this challenging situation, Jean decides to end her son's life. This raises substantial questions about the concepts of infanticide and euthanasia. This study analyses the play *Alan's Wife*, focusing on complex and controversial issues of infanticide and euthanasia within the socio-cultural, psychological, ethical, and legal contexts as presented in the play.

Key Words: Elizabeth Robins, Florence Bell, *Alan's Wife*, infanticide, euthanasia.

ALAN'S WIFE OYUNUNDA İNFANTİSİD VE ÖTENAZİ

ÖZ

Elizabeth Robins ve Florence Bell tarafından ortaklaşa yazılan *Alan's Wife* oyunu, İsveçli yazar Elin Améen'in 1891 tarihli kısa romanı *Befriad*'a dayanmaktadır. İlk kez 1893 yılında sahnelenen oyun, derin bir ahlaki ikileme karşılığında kalan Jean Creyke'yi merkezine alır. Kocasını Alan'ın ölümünü öğrendikten sonra Jean, fiziksel engelli prematüre bir erkek bebek doğurur. Bu zorlu durumla karşılığında kalan Jean, oğlunun hayatına son vermeye karar verir. Bu durum ötenazi ve infantisid kavramları hakkında derin sorulara yol açar. Bu çalışma, *Alan's Wife* oyununu, oyunda sunulan sosyo-kültürel, psikolojik, etik ve yasal bağlamlar içinde infantisid ve ötenazi gibi karmaşık ve tartışmalı konulara odaklanarak analiz etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Elizabeth Robins, Florence Bell, *Alan's Wife*, infantisid, ötenazi.

Based on Swedish author Elin Améen's 1891 novella *Befriad*, the play *Alan's Wife* was written collaboratively by Elizabeth Robins and Florence Bell and first performed in 1893. The play's full title is *Alan's Wife: A Study in Three Scenes*. In the 1893 edition of the play, Robins and Bell were not credited as the playwrights. Instead, it was noted that Robins had offered the play to J.T. Grein, who expressed regret that he could not disclose the author's name, as he had not even tried to determine it out of respect for his promise to Miss Robins (Grein, *Alan's Wife. A Dramatic Study in Three Scenes*, 1893). Therefore, the identities of the playwrights were kept anonymous and were revealed years later. It was probably because of its unconventional subject matter, specifically the murder of an infant by its mother. Publicly acknowledging such a play, especially by female authors, would likely provoke debate and disapproval towards those playwrights. Keeping the play anonymous helped shield the authors from this backlash but did

not prevent the play from being harshly criticised. Two notable literary critics of the era voiced their support for the play and its playwrights: J. T. Grein contributed a preface, while William Archer penned an introduction for the published version of the work.

In his editorial preface to *Alan's Wife*, J.T. Grein states that the play caused a lot of excitement in the theatrical world. The play received positive and negative comments and praise when it was first produced. According to Grein, the play studies a woman's character, exploring her psychological and physical aspects. It's worth noting that J. T. Grein expressed some concerns regarding negative comments, which he deemed prejudiced and dishonest in their criticism, as Grein considered the play to be a modern tragedy of great merit "written by a modern Englishman" on par with Henrik Ibsen's play *Ghosts*. He finishes his preface with a hail to Elizabeth Robins: "I cannot but express my regret that I am not able to divulge the name of the author, which, in deference to my solemn promise to Miss Robins, I have not even endeavoured to ascertain" (Grein, *Alan's Wife. A Dramatic Study in Three Scenes*, 1893).

The respected critic William Archer defends the play against negative criticisms, particularly those of A.B. Walkley, a renowned drama critic of the period. Archer provides a comprehensive account of the play's origin and creation process. He takes the time to thoroughly explain the intricate details and nuances of how the play came into existence, providing readers with a deeper understanding and appreciation of the work. Archer then describes the value of the play, linking its importance to the ethical questions it raises along with its artistic features in the context of tragic drama. Archer's explanations of the play's artistic merit and why he qualified the play as a tragedy are worth mentioning here, as they align well with the play's thematic structure.

William Archer (Grein J. T., *Alan's Wife. A Dramatic Study in Three Scenes*, 1893) defines two prominent categories of tragedy that are widely recognised: the tragedy of fate and the tragedy of free will, also known as the tragedy of character. Ancient tragedies often illustrate the tragedy of fate, where external forces shape the characters' destinies and engage with a mythic past or a race of demigods. This genre suggests the existence of a malevolent personal power. In contrast, modern tragedies are often associated with the tragedy of free will, highlighting the role of individual choices and moral character. This highlights a core element of human nature: the persistent conviction in the importance of morals as a foundational guide for facing life's difficulties. The tragedy of character addresses human concerns for righteousness and wisdom, indicating that emotional responses may have significance and are meaningful. Both forms of tragedy evoke strong emotional reactions and provide audiences with instinctual remedies for the suffering portrayed. Through these representations of life's hardships, there is a transformation in our will to live. While sometimes rooted in irrationality and deception, this process offers comfort and reassurance to those who engage with the stories.

Archer categorises *Alan's Wife* into a third group, a perspective that has yet to be recognised by conventional criticism. It can be referred to as the tragedy of fate, with a slight modification, relating it to philosophy and emphasising the close connection between art and philosophy, as both cannot ignore significant issues. It posits that all human experiences should be considered in philosophy as in art. Archer suggests that this play addressing the severe problem of unmerited suffering with sensitivity and compassion should not be dismissed or

rejected: “Why, then, should we despise and reject a play which brings us face to face with one of the darkest problems of existence -the problem of undeserved, fortuitous, purposeless suffering- and treats it delicately, tenderly, humanely” (Grein J. T., *Alan's Wife. A Dramatic Study in Three Scenes*, 1893, p. xlv). The exploration of Jean’s actions highlights the significance of morality in human life. Jean’s character flaws provide insights that contribute to a deeper understanding of human behaviour. The appeal of character tragedies aligns with practical instincts, promoting the development of righteousness and worldly wisdom. Engaging with these emotional responses can facilitate an appreciation of life’s lessons and support personal growth.

The play centres on Jean Creyke, who faces a complex moral dilemma. After learning of her husband Alan’s death in a workplace accident, she gives birth to their son, who is born prematurely and has disabilities. Jean decides to end her son’s life, an act known as infanticide, which was a highly contentious topic in the 19th century as it is today. Jean refuses to claim diminished responsibility, wishing her actions to be recognised as an expression of mercy and love. Without a legal justification, she is found guilty of murder and given a sentence of capital punishment. Jean’s tragedy stems from her decision to kill her son out of compassion, leading to a profound moral dilemma: she chooses to take the life of a child to end his suffering, not out of madness, but after careful consideration.

Upon receiving the news of her husband’s death, Jean experiences significant difficulty in processing her loss. She struggles to accept the circumstances and denies the reality of the situation, suggesting Alan possesses the strength necessary to recover from such an accident. Everything changes when she sees the mutilated body of Alan. The unfortunate news compels Jean to deliver a premature son with physical defects. Jean has hoped that their son would embody his father’s spirit and carry on his name, Alan. Jean has expressed excitement and hope for a newborn boy, who is expected to resemble his father with similar physical features, saying, “My word, what a fine boy! He’ll be just such another as his father. Oh, mother, it’s too good to be true!” (Grein, 1893, p. 17). She imagined that as he grew, others would admire him for his strength and good looks, reflecting the father’s qualities. She conveyed joy and anticipation for the child’s future. Now, she must confront the painful reality that her son is very different from his father: “I used to hope, all those happy weeks before that day, and then afterwards, when my only hope was in the bairn- and now I have no hope left ... only horrible certainty!” (26). Jean cannot bear to look at her son as he is not the perfect child she has wanted.

Jean admires her husband, Alan, who is brave and strong, respected by others, and appreciates the beauty of nature. The play emphasises Jean’s love for Alan, her passion for life and the joy of existence. After the death of Alan and the birth of a handicapped son, the play portrays Jean as overwhelmed with hopelessness and despair, leading her to contemplate the drastic decision to kill her newborn. She feels that her dreams have vanished and is consumed by a heavy sense of certainty regarding a bleak future for her child. Jean’s mother, Mrs Holroyd, cautions Jean to set aside her “rebellious spirit” and adopt “a meek and submissive” attitude and accept her child and perform her duties; otherwise, she will “be punished” by facing the consequences for her pride” (27), as a mother, Jean is now responsible for caring for her child.

The play's title reflects the 19th-century view of women as dependent on their husbands, lacking autonomy. Catherine Wiley, in *The Refusal of Representation in Elizabeth Robins's "Alan's Wife"* (1990, p. 440), proposes that the English title underscores Jean's character, while the title of Elin Améen's *Befriad* (meaning release) hints at a disturbing approval of infanticide as a form of liberation for both the mother and the flawed child. Not only does the English title fit well with the theme of the play but with the underlying theme as well. Jean is captivated by the beauty and allure of physical strength. She has little tolerance for anything that appears fragile or weak, finding herself attracted to vitality and life in all its forms.

In the play, Jean's admiration for Alan reflects an attraction to beauty, which can be considered one of the possible factors contributing to her decision to murder the child. Jean's mother, Mrs Holroyd, depicts Jean's dedication and love for Alan, explaining how Jean treats Alan with great attention, care and love: "There isn't another man in the North gets waited on as he does" (5). To Jean, Alan embodies the ideal husband—an exceptional mix of compassion, resilience, and charisma as he genuinely distinguishes himself from others: "Well, mother, you know quite well it's true! Isn't he the best husband a girl ever had? And the handsomest, and the strongest?" (6).

The play depicts Jean as a strong, lively young woman from a hardworking peasant family, like her mother. She is also smart, thanks to her father, who is a schoolmaster. Among her friends, she is the most clever and resourceful, which gives her both physical and spiritual pride. Jean is determined to seek the best opportunities in life. She chooses the most appealing and skilled man from her class as her husband, creates a warm home in the village, and dreams of having a healthy and attractive child. When facing challenges, Jean's actions reflect her strong traits such as pride, courage, and egoism, all of which stand out in her character.

The play delves into the complex responsibility faced by Jean in a poignant situation where a child needs to be set free, as in the original title, *Befriad*. This raises two critical questions for examination. The first is whether Jean's decision to act as she does is justified, considering the specific circumstances she is confronted with. This inquiry prompts a deeper evaluation of the moral and ethical implications of Jean's choice, including the potential consequences for both the child involved and Jean herself. The second is whether the existing legal framework surrounding such situations be reconsidered or altered. Together, these questions encourage a thoughtful exploration of the intersections between personal responsibility, morality, and the law in sensitive circumstances. Jean is undergoing significant suffering, facing various hardships, and responding in diverse ways, including resignation, resilience, rebellion, indifference, and stoicism. Each of these responses offers unique points of analysis. The complexity of Jean's actions invites thoughtful examination and discussion, reflecting the wide range of emotional responses that can arise in such situations.

Alan's Wife presents an argument that suggests a woman who kills her child may be motivated by a reasoned belief that the action is intended to prevent more tremendous suffering for the child. It raises the complex question of the value of human life and explores situations where ending suffering might be seen as merciful. The play explores Jean's complex predicament, suggesting that the moral dilemma would disappear if she were to lose her sanity. Jean ponders on the future of her child:

Oh, I seem to see you in some far-off time, your face distorted like your body, but with bitterness and loathing, saying, your body, 'Mother, how could you be so cruel as to let me live and suffer? You could have eased my pain; you could have saved me this long martyrdom; when I was little and lay in your arms. Why didn't you save me. You were a coward- a coward!' (36).

Jean then baptises the baby on her own and kills him. Her brutal act is what is known as infanticide and euthanasia. Infanticide refers to the act of taking the life of a newborn baby. It denotes explicitly the act of mothers killing their biological children who are less than twelve months old. Dianne R. Moran, on the website *The Encyclopedia of Death and Dying*, notes that human sacrifice, population control, poverty, devaluation of females, illegitimacy, superstition and birth defects are the causes of infanticide (Infanticide, n.d.). Euthanasia is the process of ending the life of someone who is suffering from severe pain or has a terminal illness that cannot be treated. Euthanasia can be categorised into three types: voluntary (patients request death), non-voluntary (patients in a coma or children who cannot give consent), and involuntary (patients are competent, but their wishes are ignored). Euthanasia can be categorised further as active, which involves taking specific actions, like administering medication to end a life, or passive, occurring when an individual is permitted to die by terminating life-saving treatments.

In the play, Jean commits infanticide against her newborn child in the form of involuntary euthanasia of an active type, which is often thought of as a mercy killing. Euthanasia, while by some considered a legitimate choice based on medical, economic, moral, and ethical considerations, has consistently been surrounded by debates and controversies worldwide. From an evolutionary perspective, Moran argues that this decision to end the life of a child is based on the likelihood of the child's survival and ability to carry on the family lineage (Infanticide, n.d.). Minocha and colleagues discuss the perspective on euthanasia, a patient's right to die with dignity, emphasising that a dignified, respectable, and peaceful death is preferable to a poor quality of life. They suggest that euthanasia carries the idea that a passive and painful existence is not worth living, offering patients and their families the option to end such suffering and choose a dignified death (Minocha, Mishra, & Minocha, 2011, p. 26). Jean's decision to kill her child aligns with these views on infanticide and euthanasia, as Jean says,

Do you think you will be able to smile later on when you see other boys running and and being glad when you're a man, dear, and see how good it is to be strong and fair? Can you bear it, little one? (*She rocks the cradle as if to hush him, though the child sleeps on she croons drearly*) Never mind, never mind! Mother'll be always at your side always always. (*She stops, horror-stricken*) Always? Who can say so? I might die! It's natural I should go first and leave him to the mercy of Oh, I cannot, I cannot! I dare not! (35-36)

Heather Montgomery explains that throughout history, women have sometimes committed infanticide out of desperation, not because they were evil or cruel. These women killed their children to avoid severe social and economic consequences. Pregnancy and childbirth can be very traumatic, sometimes leading to a temporary mental condition called postpartum psychosis or puerperal insanity. For many years, this condition has been used as a defence in cases of child murder (Montgomery, 2023). In a similar vein, in *Understanding Infanticide in Context: Mothers Who Kill, 1870-1930 and Today*, Michelle Oberman, claims

that these offences are not solely due to a mother's mental challenges but may stem from an amalgam of her poor health, social isolation, and other issues that impact her ability to raise her child (2002, p. 715).

In *Bad, Mad or Sad? Legal Language, Narratives, and Identity Constructions of Women Who Kill their Children in England and Wales* (2016) Siobhan Weare discusses how the legal system labels women who kill their children as bad, mad or sad and creates a narrative identity. The bad woman narrative portrays filicidal women as monstrous and non-human due to their depravity and violence, which defies the motherhood mandate. This creates a dominant identity for them, reflecting society's narratives. The negative portrayal of women who commit infanticide depicts them as monstrous and inhuman because of their extreme cruelty and violence, which goes against the societal expectation of motherhood. The discourse surrounding filicidal women labelled as mad is often approached from a psychological standpoint, which places their behaviour under the scope of abnormality and pathology. This narrative tends to draw attention to the potential presence of mental disorders. Weare claims that this view bears women are irrational and unstable due to their biology. In the context of mental imbalance and disturbance, filicidal mothers are stripped of their agency not as humans but as women. The discourse surrounding the narrative of the sad woman focuses on the idea that women are incapable and weak in dealing with their circumstances, particularly as mothers. This narrative is shaped by a range of factors, including cultural norms, social expectations, and patriarchal pressures. It is essential to recognise and challenge these gender biases, as they can have significant implications for women's mental health and well-being.

Jean fits in the category of a sad woman incapable and weak in dealing with loss and despair, believing that filicide is the only way to protect her child. A perspective has emerged regarding the act of Jean killing her newborn, highlighting the importance of considering her vulnerable physical and moral condition. Emotions play a crucial role in influencing behaviour and serve as powerful motivators for different actions, including criminal behaviour. Additionally, when people experience intense emotions, their judgment and decision-making abilities can become impaired, potentially leading to extreme actions.

Women faced significant mental health issues during pregnancy and childbirth, which included postpartum depression and severe psychosis. Puerperal insanity was often recognised as a valid criminal defence in infanticide cases (Showalter, 1980, p. 171). Public opinion generally views infanticide as less severe than adult murder, often attributing the actions of women to temporary insanity, which influenced sentencing outcomes. In *Alan's Wife*, Mrs Holroyd is anxious as to what the judge's decision will be: "They won't take her life, will they? There must be a chance for her yet" (39). There seems to be little evidence to justify a plea for compassion. The officers investigating the situation have limited information about what might have motivated Jean to take the child's life, as well as whether her mental state was influenced at that time.

Jean's mother, Mrs Holroyd, tries to find a way for Jean to speak and explain why she murdered the child. She pleads to Col. Stuart, "You think she's bad and wicked, but she's not wicked - she's not indeed!" (47). Mrs Holroyd is in a state of desperation and seeks the comprehension of others of the motivations behind Jean's actions resulting from psychological

trauma. Mrs Holroyd articulates Jean's profound disappointment upon viewing her newborn child, whom she perceives as fragile and lacking the vitality she had anticipated. Jean yearns for a son to perpetuate her deceased husband's legacy; however, she struggles to establish a connection with the infant, coming to the realisation that she is unable to nurture him as she expected. This urgency highlights the need for empathy and understanding of Jean's behaviour, which stems from the desire to protect her child from potential social repercussions. This trauma appears to be influenced by a convergence of factors, including the infant's compromised condition, social isolation, and the various challenges that lie ahead.

In *Literary Defenses and Medical Prosecutions: Representing Infanticide in Nineteenth-Century Britain*, Christine L. Krueger examines the implications of suppressed narratives, including considerations about the necessity of their expression, the likelihood of their reception and understanding, and their potential impact on the justification or mitigation of murder. Krueger claims that courts, judges, medical experts, and literary writers work in collaboration to shape public perception of defendants in infanticide cases. Krueger notes that these groups employed historical narratives emphasising themes of natural innocence and melodramatic seduction to conceal more complex underlying, real-life stories (1997, p. 290).

In the same vein, this play, *Alan's Wife*, initiates a debate on infanticide and euthanasia. Mrs Holroyd tries to explain Jean's motives. She expresses a woman's deep sorrow and confusion regarding first the physical defect and later the loss of her child, whom she feels she cannot bond with. Jean has hoped for a son to carry on her late husband's legacy, but the baby she receives feels disappointing. The absence of a maternal connection further complicates her feelings, leading her to kill the child. Women are expected to fulfil the role of a good mother by adhering to societal stereotypes and expectations. This includes being self-effacing, self-sacrificing, and prioritising their children's well-being above all else.

Kristin Kalsem and Charles Hartsock (2024) discuss that during the nineteenth century, there was a noticeable increase in the number of individuals who aimed to alter the dialogue surrounding infanticide, with a focus on addressing poverty, the unequal treatment of men and women, bodily autonomy, access to birth control, and gender inequality both in the public and private spheres. They relate infanticide with gender norms and rules during the Victorian era; cultural gender norms influenced the legal treatment of infanticide:

Col. Stuart.

Not a crime, that you in cold blood took the life of a poor, helpless, little 'baby, because you hadn't the courage to bear the sight of its misfortunes? (47)

Jean.

I hadn't courage? I've had courage just once in my life -just once in my life I've been strong and kind and it was the night I killed my child! (*She turns away to door.*) (47)

Jean Creyke does not exemplify madness or serve as a symbol of heroism; rather, she represents a profoundly troubled individual navigating the challenging complexities of her despair as she copes with her internal struggles. She pleads with her mother not to think she can continue living after the actions she's taken. She expressed that she had no choice in her decisions, showing the baby "true mercy" and now faces severe consequences: losing her life.

She finds solace in the hope of reuniting with Alan and her son before saying goodbye to her mother (48).

In this context, Keating and Bridgeman (2012, p. 715) argue for compassionate killing, where the act of killing is viewed as an empathetic response to the distress experienced by a loved one. Understanding why this may have seemed like the only option available is essential. Sympathising and connecting with the other person and having genuine emotional concern for them are vital aspects of compassion. Additionally, it is crucial to consider the broader context of caring responsibilities. To understand why the killing of a loved one is a justifiable action in specific contexts, one must recognise the underlying reasoning that leads to the conclusion that killing may be the most effective means of alleviating the individual's suffering; however

This is not to suggest that the killing is even partially justified. Indeed, it is clear from the accounts of the family members who have killed that they do not feel that they can justify their actions: they continue to live with grief, loss, and regret. (Keating & Bridgeman, 2012, p. 721)

Jean acts with reason and kindness to alleviate suffering, even considering her death as a relief from the world. Her mindset is not madness but a reasoned conviction about the value of human life. Jean's action raises the question of mercy in cases of hopeless conditions, like incurable diseases, discussing the idea of killing-not-being-murder. The play presents a case for this perspective and engages on this topic. The primary objective of the play is to offer a representation of life that stimulates the audience's reflection and independent thought, as opposed to requiring the author to provide all the answers. Through a portrayal of life, it is the author's intention to provoke thought, not to dictate the conclusions we should reach.

Jean does not feel remorse, indicating that she believes she has done the right thing. She firmly asserts this perspective when deciding to face execution rather than continue living, a choice that can be interpreted in various ways concerning her situation. Jean endures her tragedy and embraces the legal means of exiting a life that has caused her so much pain. Jean's willingness to accept death is independent of the justification of the law in condemning her to capital punishment or the defensibility of her actions.

There is a drastic transformation in Jean's emotional and mental state, her journey from overwhelming happiness to profound misery. Her initial joy is so immense that it envelops her completely, creating an illusion of a perfect life. However, this bliss is abruptly shattered when her husband dies and when she faces the violent randomness of fate, the deformed child she gives birth to. These moments of shock disrupt her idyllic existence, serving as a cruel reminder of life's unpredictability, thrusting Jean into a deep and unsettling despair that she has never known before. The change in her emotional state reflects the vulnerability of happiness and the sudden challenges that can arise unexpectedly, resulting in feelings of helplessness and sadness.

In the play's final scene, Jean maintains a posture of silence, subtly conveying her disapproval of the socio-cultural, psychological, and legal expectations that shape her circumstances. Jean deliberately refrains from seeking mitigation; she exhibits no fear and does not request clemency, choosing instead to confront her punishment with a sense of relief and acceptance. Jean is characterised as a morally complex individual who presents an ethical

dilemma for examination. Jean's actions elicit various responses as she is depicted as a troubled woman who does not fit the classifications of either insanity or heroism.

REFERENCES

- Grein, J. T. (Ed.). (1893). *Alan's Wife. A Dramatic Study in Three Scenes*. London: Henry and Co.
- Kalsem, K., & Hartsock, C. (2024, February 3). *Infanticide*. April 22, 2024 tarihinde The Victorian Web: <https://victorianweb.org/science/maternity/uvic/14.html> adresinden alındı
- Keating, H., & Bridgeman, J. (2012, September). Compassionate Killings: The Case for a Partial Defence. *The Modern Law Review*, 75(5), 697-721. Retrieved March 22, 2024, from <https://www.jstor.org/stable/41682868>
- Krueger, C. L. (1997, Winter). Literary Defenses and Medical Prosecutions: Representing Infanticide in Nineteenth-Century Britain. *Victorian Studies*, 40(2), 271-294. Retrieved February 16, 2024, from <https://www.jstor.org/stable/3829204>
- Minocha, A. A., Mishra, A., & Minocha, V. R. (2011, December 3). Euthanasia: A Social Science Perspective. *Economic and Political Weekly*, 49(49), 25-28. Retrieved March 22, 2024, from <https://www.jstor.org/stable/41319454>
- Montgomery, H. (2023, August 8). *Infanticide: vulnerable mothers who kill their babies can be granted leniency – so why is this historic law being rejected in favour of harsher punishment?* Retrieved March 3, 2024, from The Conversation: <https://theconversation.com/infanticide-vulnerable-mothers-who-kill-their-babies-can-be-granted-leniency-so-why-is-this-historic-law-being-rejected-in-favour-of-harsher-punishment-210735>
- Moran, D. R. (n.d.). *Infanticide*. Retrieved April 22, 2024, from The Encyclopedia of Death and Dying: <http://www.deathreference.com/Ho-Ka/Infanticide.html>
- Oberman, M. (2002, Spring-Summer). Understanding Infanticide in Context: Mothers Who Kill, 1870-1930 and Today. *The Journal of Criminal Law and Criminology (1973-)*, 92(3/4), 707-738. doi:0091-4169/02/9203-0707
- Showalter, E. (1980, Winter). Victorian Women and Insanity. *Victorian Studies*, 23(2), 157-181. Retrieved March 15, 2024, from <https://www.jstor.org/stable/3827084>
- Weare, S. (2016). Bad, Mad or Sad? Legal Language, Narratives, and Identity Constructions of Women Who Kill their Children in England and Wales. *International Journal for the Semiotics of Law*. doi:10.1007/S11196-016-9480-Y
- Wiley, C. (1990, December). The Refusal of Representation in Elizabeth Robins's "Alan's Wife". *Theatre Journal*, 42(4), pp. 432-446. Retrieved March 13, 2024, from <https://www.jstor.org/stable/3207720>

“DEDEM BİR KİRAZ AĞACI” ADLI ROMANIN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ¹

Adem ÖZDEMİR

Şehit İbrahim Karaoğlanoğlu Ortaokulu, ademozdemirr65@gmail.com, ORCID: 0009-0002-5614-5375

Doç. Dr. Erhan ŞEN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, erhansen@yyu.edu.tr - ORCID: 0000-0001-7678-812X

ÖZET

Angela Nanetti, çağdaş çocuk edebiyatının önemli yazarlarından. Çocuklar için yazdığı “Dedem Bir Kiraz Ağacı” çocuklar tarafından ilgiyle okunmuştur. Bu çalışmanın amacı “Dedem Bir Kiraz Ağacı” adlı yapıtı çeşitli tematik açıdan incelemektir. Nitel araştırma deseninde yapılandırılan bu çalışmada verilerin toplanması için doküman analizinden, verilerin çözümlenmesi için de içerik analizinden yararlanılmıştır. İnceleme sonucunda “Dedem Bir Kiraz Ağacı” adlı yapıtta “iletişim, doğa sevgisi, ölüm, yalnızlık, sevgi, hayvan sevgisi” izleklerinin ağır bastığı ve bunların çocuğun gözünden aktarıldığı tespit edilmiştir. Yapıtta yoğun bir yer tutan ölüm izleği, duyarlı bir anlayışla aktarılmış olup çocuk okurda karamsar duyguların oluşmasına neden olmayacak bir yapıya sahiptir. Yapıttaki karakterler ölüm olgusunu yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak kabullenmişlerdir. Ancak bazı durumlarda ölümün metaforik biçimde (gökyüzü yolculuğu) işlenmesi hedef kitlenin ölümü tam anlamıyla kavramasını güçleştirmektedir. Bununla birlikte diğer izleklerin çocuk gerçekliğine uygun olarak kurguya yerleştireildiği ifade edilebilir. Sonuç olarak “Dedem Bir Kiraz Ağacı” adlı yapıtta çocuk gerçekliğinin yakalandığı söylenebilir. Yapıtta çocuk gerçekliği, çocuğa görelik ilkesi kurguya yansıtıldığı, hedef kitlenin gelişim özelliklerine uygun bir yol izlendiği için çözümlenen yapıttın çocuğun duygusal ve psiko-sosyal gelişimini destekleyeceği söylenebilir.

Anahtar sözcükler: çocuk edebiyatı, Dedem Bir Kiraz Ağacı, tematik inceleme

Giriş

---

¹ Bu araştırma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalında sunulan yüksek lisans düzeyindeki seminer ödevinden üretilmiştir.

İnsanların deneyim, duygu ve düşüncelerini sanatsal biçimde ifade eden bir üretim biçimi olarak edebiyat okurunu hesaba katar. Edebiyat yazınsal türler dışında hedef kitlenin özelliklerin uygun olarak da sınıflandırılabilir. Bu açıdan çocukları hedefleyen “çocuk edebiyatı” alanıyla karşılaşırız.

“Çocuk edebiyatı” farklı açılardan tanımlanmıştır. Şimşek ve Kartal (2022) çocuk edebiyatını; her alanda çocuğa hitap eden edebiyat olarak ele almaktadır. Çocuğun hayallerine, duygu ve düşüncelerine, zevklerine, eğitirken öğrenmelerine katkıda bulunan bir sanattır.

Sever (2015, s. 17) ise çocuk edebiyatını geniş bir bakış açısıyla şöyle tanımlamaktadır:

“Erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır.”

Çocuk edebiyatı dil ve anlatımı, sanatsal işlevi gibi yönlerden yetişkin edebiyatına benzer nitelikler sergilemektedir. Hedef kitlenin (çocuk okur) yaş, algı, duygu ve düşünce yapılarına, diğer bir ifadeyle çocuk gerçekliğine uygun olmalıdır (Dilidüzgün, 1996; Sever, 2021). Özellikle çocuk gerçekliği ve çocuğa görelilik ilkeleri bu edebiyatı özel bir konuma yerleştirmektedir. Bu nedenle çocuklara seslenen yapıtlar belirgin niteliklere sahip olmalıdır.

Yılmaz (2023)’a göre yetişkinler için üretilen yapıtlarda sanatsal değere verilen önem çocuk edebiyatında da ıskalanmamalıdır. Yazarlar ve çizerle bu düşünceden hareketle estetik nitelikten ödün vermemelidir. Karaağaç ve Alikılıç (2023) çocuklara verilmek istenen izleklerin (tema) açık ve anlaşılır olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Kitapların içyapı özelliklerinden biri olan izlek, yazarın metinde ele aldığı konuyla çocukta uyandırmak istediği etki, çocuk okurla paylaşmak istediği asıl duygu ve düşüncelerdir.

Çocuk edebiyatı eserlerinde yazarın çocuklara vereceği bir ileti olmalı ve yazarın bu iletilerin hangileri olması gerektiği konusunda çocuk gerçekliğini de göz önünde bulundurarak karar vermesi gerekir. Çocuğun verilmek istenen iletiyi anlayıp yorumlayabilmesi adına bu temaların çocukların anlayabileceği sadelikte ve açıklıkta olmasına dikkat edilmelidir. Aynı şekilde temaların çocukların gelişimsel dönemlerine başka bir deyişle ruhsal dünyasına uygun olarak ele alınmalıdır. “Çocuk edebiyatı yapıtlarında yazınsal bir kurguyla geliştirilen izlek, insana özgü duygu durumlarını çocuklarda yaşatabilmeli; çocuklar kaynağını sevgiden alan konularda duyarak, gülerek, düşünerek, hüznlenerek dostluğun, barışın, çalışkanlığın, paylaşmanın yüceliğini sezebilmeli, güven duygularını geliştirebilmelidir” (Sever, 2015). Ele

alınan bu izleklerin direkt ve öğüt şeklinde verilmesi çocuk okuyucunun kitaptan uzaklaşmasına hatta kitaptan soğumasına sebep olabilir. Bu doğrultuda temanın sezdirilerek verilmesi çocuğun edebiyattan zevk almasını ve hayatında yeni tecrübeler edinmesini sağlar. Çocuk edebiyatında tema her bakımdan çocuğa hitap etmelidir. Yazarlar çocuk okuyucuya hitap ederken çocuk gerçekliğini ve çocuğa görelilik ilkelerini de göz önünde bulundurmalıdır. Bu noktada çocuk gerçekliği çocuklaşmak demek değildir. Çocukların gerçekmiş gibi alımladıkları, fakat hiç de nesnel olmayan alımlama farklarının yakalanmasıdır” (Dilidüzgün, 1996, s. 83). Çocukların olayları, durumları algılaması yetişkinlerin dünyasından farklıdır.

Yurttaş (1997, s. 3) “Çocuğa görelilik” ilkesini yapılandıran temel nitelikleri şunlar olduğu aktarmaktadır:

- Çocuğun düşlem gücüne seslenen, onun rahatça ve tat alarak okuyup anlayabileceği dili ve anlatımı içinde barındıran,
- İlgi duyabileceği konuları işleyen,
- Çocuğu duygu ve düşünce yönünden besleyen,
- Kurgusu ve olay örgüsü karmaşık olmayıp onun kavrayabileceği bir düzeyde olan,
- Dikkat dağıtıcı ayrıntılardan arıtılmış olan unsurlardır.

Çocuk edebiyatının en temel işlevlerinden biri, çocuklara okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandırmaktır. Çocuklar adına üretilen nitelikli yayınlar çocuk-edebiyat-sanat etkileşiminin kapısını aralayan etkili birer uyaran olmalıdır (Sever, 2015, s. 19)Çocukların kişilik gelişimini olumsuz etkileyecek, onların ruhsal sağlığına zarar verecek, ümitsizliğe yöneltecek unsurların çocuk edebiyatı eserlerinde olmaması gerekir. Öte yandan en önemli faktörlerden biri de çocukların gelişim seviyelerine uygun olmalıdır. Çocuğa görelilik kavramından olaya bakacak olursak kitabın onları edebi yönden geliştirecek, onlara estetik bir bakış açısı kazandıracak, analiz yapmalarını sağlayacak, düşündürcek, onları mutlu edecek, gülümsetecek bir içeriğe sahip olmalıdır (Şen, 2016)

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Angela Nanetti'nin yazdığı “Dedem Bir Kiraz Ağacı” başlıklı romanı tematik açıdan incelemektir. Bu kapsamda şu alt amaçlar irdelenecektir:

“Dedem Bir Kiraz Ağacı” başlıklı romanda,

1. Hangi temalar işlenmiştir?

2. Temalar nasıl işlenmiştir?
3. İşlenen temalar çocuk edebiyatı ilkelerine uygun mudur?

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma deseninde yapılandırılmıştır. Nitel araştırma yöntemi; algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konulduğu, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi farklı nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı bir süreçtir (Yıldırım, 1999). Verilerin toplanması için doküman incelemesine, verilerin çözümlenmesi için içerik analizine başvurulmuştur. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Verilerin analizinde birbirine benzeyen verilerin belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmesi ve anlaşılabilir biçimde düzenlenerek yorumlamaya yardımcı olmasını sağlayan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 2018).

İnceleme Nesnesi

Araştırmanın inceleme nesnesini Angela Nanetti'nin "Dedem Bir Kiraz Ağacı" adlı çocuk romanı oluşturmaktadır. İnceleme nesnesinin belirlenmesi için amaçsal örneklemeden yararlanılmıştır. Amaçsal örnekleme, seçkisiz olmayan olasılığa dayanmayan bir örnekleme yaklaşımıdır ve çalışmanın amacına bağlı olarak zengin bilgi durumlarının seçilerek derinlemesine araştırılmasını sağlar (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016).

Bulgu ve Yorumlar

Çalışmanın bu bölümünde "Dedem Bir Kiraz Ağacı" yapıtın analiziyle elde edilen bulgular paylaşılmıştır.

Şekil 1’de “Dedem Bir Kiraz Ağacı” adlı çocuk romanında işlenen temalar verilmektedir:

Şekil 1. Dedem Bir Kiraz Ağacı adlı çocuk kitabında işlenen temalar

Yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere “Dedem Bir Kiraz Ağacı” adlı romanında 7 ana tema tespit edilmiştir. Elde edilen verilere göre bu romanda doğa sevgisi, dede-torun iletişimi, hayvan sevgisi, ölüm, hastalık, aile, okul temaları yoğun bir yer tutmaktadır.

“Dedem Bir Kiraz Ağacı” adlı çocuk romanında işlenen temaları somutlaştırmak için şu örnekler verilebilir:

Sevgi, kitapta en yoğun işlenen temadır. Kitapta sadece insanın insana duyduğu sevgiye değinilmemiş bunun yanında doğaya karşı ve hayvanlara karşı duyulan sevgiden de bahsedilmiştir. Özellikle de eserin başkişisi Tonino’ nun dedesine ve anneannesine duyduğu sevgi eserde yoğun bir şekilde işlenmiştir.

“Anneannem de benim geldiğimi görünce gülümsüyor ve bana öyle sıkı sarılıyordu ki, bazen boğulacağımı sanıyordum.” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 29)

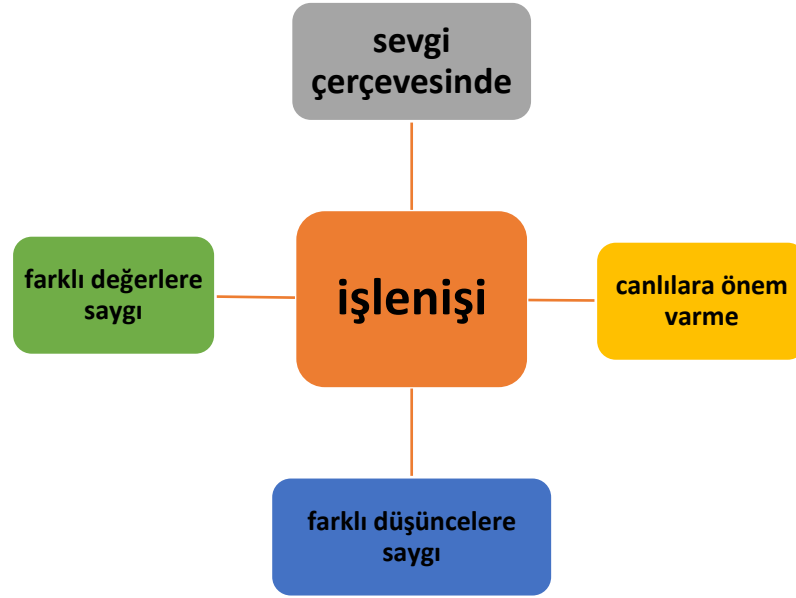
Tonino’ nun dedesiyle olan sıcak bağı dede-torun arasındaki iletişim temasının merkezi bir konuda olduğu görülmektedir:

“Eve geldiğimizde dedem şömine yaktı ve biraz televizyon seyretmek ister miyim diye sordu. Bana, anneannem gibi, bir masal anlatmasını tercih ettiğimi söyledim. ‘Masal mı?’ dedi biraz şaşırmış gibiydi: ‘Neden, bilmiyor musun?’ Dedem, o anda bir tane bile masal anımsamadığını

söyledi üzgün olduğu yüzünden o kadar belliydi ki, önemi olmadığını benim ona anlatacağımı söyledim koltuklarımızı alıp ateşin önüne getirdik; anlatmaya başladıktan bir süre sonra dedemin hareketsiz dikkatimi çekti” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 65).

“Toprağın her bölümü mevsime göre farklı işlenirdi: Havuç, salata lahanaya patates soğan kısacası her tür sebze vardı. Dedem bir tarafta sebzeleri dikip soluyor öbür tarafta ise olgunlaşan topluyor; bu, bütün yıl böyle devam ediyordu. Özellikle ilkbaharda, elma ağaçları çiçek açtığına, sebzeler olgunlaşmaya başladığında ve kiraz ağacı Felice Bembeyaz olduğunda çok güzeldi” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 34-35).

Şekil 2’de “Dedem Bir Kiraz Ağacı” adlı çocuk romanında temaların işleniş biçimi verilmektedir:

Şekil 2. Dedem Bir Kiraz Ağacı adlı çocuk kitabında temaların işleniş biçimi

Şekilden de anlaşılacağı üzere “Dedem Bir Kiraz Ağacı” adlı çocuk romanında temaların sevgi, farklı düşünce ve değerlere saygı çerçevesinde, canlıları önemseyen bir yaklaşımla yapılandırıldığı tespit edilmiştir:

Romanın ana karakteri Tonino ve dedesi arasındaki içten iletişim ve ilişki çıkarsız sevginin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir:

“Ben dedemi pek yakışıklı olarak anımsıyorum; ama uzun boylu ve dimdikti, seyrek saçları rüzgârda uçuşuyor, ağzında da her zaman bir sap ot olurdu” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 15).

Romanda aile kavramının geniş çapta işlendiği görülmektedir. Tonino'nun ailesiyle geçirdiği vakitler kendisi için son derece özel bir durumdur. Aile ve aile olmanın değeri çocuk okura sezdirilmiştir:

“Her neyse, anneannem hastalandığından beri, dedemlere haftada bir, genelde cumartesileri gidiyor ve bütün gün orada kalıyorduk; ben öyle mutluydum ki, anneannemin hiç iyileşmemesini diliyordum. Babam, yapacak işleri olduğu için, bizimle çok seyrek geliyordu; bu yüzden de sık sık annemle kavga ediyorlardı. Kısacası, kötü zamanlardı” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 27).

“Anımsıyor musun, hepimiz birlikteyken Noel’ler ne kadar güzel olurdu? diye sordu annem birden. Ona anımsadığımı, ama çok da net anımsamadığımı söyledim. Oysa dedemin evinde, Felice’yi tepeden tırnağa süslediğimiz, Noel’i anımsıyorum” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 142-143).

Romanda okul ortamları hakkında çocuk okurla paylaşımlar yapılmıştır. Özellikle okulun öğrencileri sıktığı yönünde bir izlenim verilmiştir. Tonino'un yaz bitiminde okula başladığı ifade eden şu paragraf dikkat çekicidir:

“Ve herkes gülmeye başlıyordu. Dedem, bir maymun gibi kiraz ağacına ‘Dedem çok çevik bir şekilde ağaca tırmanıyor’ denir. Diye düzeltiyordu öğretmen. Ve herkes yürümeye başlıyordu.

Felice’nin pembe renkli dalları var.

Felice mi? Kim o? Bir kiraz ağacı mı?’ Ve herkes gülmeye başlıyordu

Sonunda, ne yazacağıma artık bilemez olmuştum, başkalarının bana geleceğinden korkuyordum. Annem, “başka şeylerden sözü, “diyordu, ama ben hoşuma gitmeyen şeyler anlatmak istemiyordum ve böylece artık okula gitmemeye karar verdim” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 56).

Sevgi ve saygı temelli izleklerin romanda yoğun bir biçimde işlendiği, çocuğa sevgi ve saygının duyumsatıldığı tespit edilmiştir. Sevgi ve saygı temasının romana nasıl yansıtıldığını örneklendirmek için şu ifadeler aktarılabilir:

“Yavruları gördüğünde öyle mutlu olmuştu ki, dedem onları, anneannemin odasına, yatağının yanına getirmeye başladı anneannem onları tek tek eline alıp okşuyor, sonra tekrar sepetin içine koyuyordu. Bazen göğsünün üstünde bir yavruyla uyukladığı oluyordu; sıcacık yeri bulmuş yavru da uyuyordu onunla birlikte” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 29).

“Öldüğüne üzülüyor musun?” Diye sordum. Herkesin genelde kısa – pek tanımlar da – ölen birinden söz ederken, ciddi bir yüz ifadesi takındığını ve iç çektiğini görmüştüm. Oysa dedem

bana anneannemden söz ederken asla üzgün olmazdı. ‘Ama benim için o ölmedi ki, Tonino -Birileri seni sevdiği sürece ölünmez bunu unutma’ ” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 62-63).

“Neler diyorsun öyle ünlem sen de bazıları gibi mi düşünmeye başlıyorsun? Deden ne deli, ne de kötü biri; yalnızca hasta. Sorun burasında. “ elini göğsüne götürdü not; işte o anda aklına şu ünlü diken geldi. “Anneannen öldükten sonra yalnızlıktan hastalandı, çünkü onu seviyordu. Yaşlılar çocuk gibidirler; yalnız kalamazlar, birbirlerine ihtiyaçları vardır“ (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 123).

“Dedem Bir Kiraz Ağacı” adlı çocuk romanının merkezinde ölüm olgusunun olduğu söylenebilir. Kurguda ölüme yönelik düşünceler açık biçimde anlatılmamıştır. Ölümle ilgili fikirler olayların geçtiği çevredeki durumlara dayanıp bizzat Tonino’nun tanık olduğu olaylara dayandırılmıştır. Yapıtın seslendiği yaş düzeyinin gelişim özelliklerine uygun olmakla birlikte kitapta ölümün uyku, yolculuk, uzun bir ayrılık biçiminde ifade edildiği dikkat çekiyor:

“Bir gün yuvadan döndüğümde, evde ne annem ne babam vardı; beni Luigi Dede’mle babaannem karşıladılar. Ciddi bir ifadeyle bana, anneannemin uzun bir yolculuğa çıktığını, onu daha göremeyeceğimi söylediler.

‘Ne demek, yolculuğa çıktı!’ diye bağırdım.

‘Peki ama, neden bana söylemedi, neden bana hoşça kal demedi?..’

Kendimi ihanete uğramış gibi hissediyordum ve anneannemin bu davranışı karşısında öyle hayal kırıklığına uğramıştım ki, hıçkırık hıçkırık ağlamaya başladım. Bunun üzerine, babaannem beni kucağına aldı ve bana anneannemin gökyüzüne yaptığı yolculuktan söz etti, benim oraya gidemeyeceğimi söyledi.

Böylece, ölmenin gökyüzünde uçaksız bir yolculuk yapmak olduğunu öğrenmiştim. Bu yolculukta ne kazlara ne çocuklara yer vardı” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 30).

Yapıttaki yan karakterler farklı nesne, olay ya da varlıklar aracılığıyla ölen yakınlarını anımsarlar. Onlara karşı duyulan büyük bir özlem söz konusudur:

“Anneanneni göremeyiz, ama o aslında hiçbir yere gitmedi, biliyor musun? Yerine Alfonsina’yı bıraktığını söyledi ve onun yokluğunu hissettirmez ve Alfonsina’ya çok iyi bakmamızı istedi” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 31)

Romandaki yan kişilerin bir hastalık sonucu yakınlarını yitirmeleri de işlenen konulardandır. Ölüm, olaylar sürerken gerçekleşir. Yakınlarını kaybetmiş yan kişiler büyük bir bunalıma düşmeden ama derin bir özlemle bu durumu yaşarlar. Eserde ölümün kabullenilmesi güç bir durum olduğu okura sezinletilmeye çalışılır:

“Öldüğüne üzülüyor musun?” diye sordum. Herkesin genelde – pek tanınmasalar da – ölen birinden söz ederken, ciddi bir düz ifadesi takındığını ve iç çektiğini görmüştüm. Oysa dedem, bana anneannemden söz ederken asla üzgün olmazdı. ‘Ama benim için o ölmedi ki, Tonino– birileri seni sevdiği sürece ölünmez, bunu unutma’” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 62-63).

Öte yandan Tonino ölen anneannesini kendisinin de çok sevdiği Alfonsina adı verilen bir hayvan olan kaza dönüştüğünü çocuk bakış açısıyla ifade etmiştir:

“Bir tek anneannem eksikti; annem günler geçtikçe onun yokluğunu daha fazla hissettiğini söylüyordu. Onun ne kadar farklı olduğunu anlatırken sık sık hüzünleniyordu. Bir keresinde ona, bence anneannemin ölmediğini, yalnızca başka bir şeye dönüştüğünü söyledim. ‘Dönüşmek mi?’ diye sordu annem tuhaf bir ses tonuyla.

‘Ama, neye?’

‘Alfonsina gibi bir kaza.’

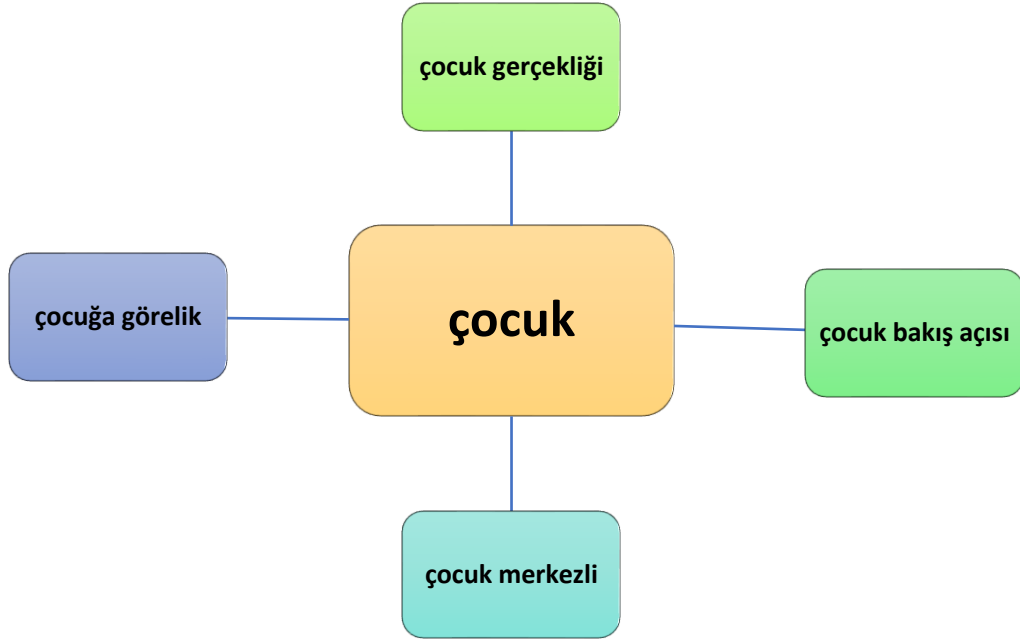
‘Sana böyle bir şeyi kim söyledi?’

‘Hiç kimse, ama anneannem kazları o kadar seviyordu ki, neden olmasın?’” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 66).

Büyüklerini, beraber vakit geçirdikleri ve aralarında çok büyük bir sevgi besleyen dedesini yitirmiş çocukların yaşamlarındaki sıkıntılar aktarılır. Eserde ölümden kaçınılmayacağı ve bunun aslında bir çözüm olmadığı gerçeği sezinletilir. Ölümün de bir yaşam gerçeği olduğu düşüncesi çocuk gerçekliğine uygun bir şekilde çocuğun anlam dünyasına sunulur:

"Anneannen gökyüzünde. " Bense, uzun uzun düşündükten sonra, dedemin dediği gibi, birileri seni sevdiğçe ölmeyeceğine ikna olmuşum. Ölen insanı göremeyeceğimize göre, başka bir şeye dönüşüyor demektir. Ve eğer bir dönüşüm söz konusuysa, eskiden çok hoşuna giden bir şeyi seçiyordu. Öyleyse, anneannem kesinlikle bir kaz olmuştu. Dedeme gittiğimiz bir cumartesi günü, bundan ona söz etmiştim. Dedem, kiraz ağacının altına oturmuş, hava çok soğuk olmasına rağmen güneşleniyordu. Annem evi toplarken, dedemin yanına oturdum ve ona teorimi açıkladım. Dedem sesini çıkarmadan dikkatle dinledi ve başımı okşadı. "Biliyor musun, ben de buna benzer bir şey düşündüm. Peki, ben neye dönüşebilirim?" diye sordu. Hiç kuşum yoktu. "Bir kiraz ağacına, " diye cevap verdim. "Ya sen? " "Henüz düşünmedim, belki bir kuş olmak hoşuma gider. Böylece, gelip seninle arkadaşlık eder ve bütün kirazlarını yedim " (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 67).

Şekil 3’te “Dedem Bir Kiraz Ağacı” adlı çocuk romanında işlenen temaların çocuk edebiyatı ilkelerine uyumluluğu verilmektedir:

Şekil 3. *Dedem Bir Kiraz Ağacı* adlı çocuk romanındaki izleklerin çocuk edebiyatı ilklerine uyumluluğu

Şekilden anlaşılacağı üzere “Dedem Bir Kiraz Ağacı” adlı romanındaki izleklerin çocuğa görelik, çocuk gerçekliği, çocuk merkezli bir bakış açısıyla yapılandırıldığı tespit edilmiştir.

“Dedem Bir Kiraz Ağacı” adlı çocuk romanında işlenen temalardan biri de hayvan sevgisidir. Hayvan sevgisi çocuk bakış açısına ve sevgi dolu bir şekilde aktarılır:

“Onun en büyük tutkusu kümesti. Anneannem Teodolinda, tavuklara çocuklarıymış gibi bakardı; onları tek tek tanır, onları över, bazen de azarlardı; onlar da anneannemi izler ve her zaman sözünü dinlerlerdi. Ottaviano Dede'mse bunun, anneannemin kuluçkaya yatmasından kaynaklandığını söylerdi. Bir gün bunu sofrada babaannem Antonietta varken de söyledi. "Linda var ya, " dedi dedem, "tam bir kuluçka makinesidir! Hatta, on kat iyisi! Yirmi otuz yumurtayı alıyor, hepsini yatağının içine, etrafına yerleştiriyor ve kuluçkaya yatıyor. Bir hafta kadar sonra... tak... tak! Cıvcivler çıkıyor, harika bir şey. Tam bir kuluçka makinesi! Sonra da cıvcivler tavukla ilgilenmeyip, hep onun çevresinde dolanıyorlar! ” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 23).

“Anneannemin asıl tutkusu, tavuklardan çok kazlardı. Neden bilmiyorum, kazların insanlardan daha akıllı olduklarını söylerdi, ama ben biraz kendisine benzediklerinden böyle söylediğini düşünüyorum. Kazlardan birinin adı Alfonsina'ydı; içlerinde en çok onu severdi. Alfonsina öyle büyük ve iriydi ki, üstüne oturup avluda gezerdim. Ben de severdim onu. Ben gelir gelmez, bana doğru koşar ve sürekli peşimden gelirdi. Ona her söylediğimi anlardı. Harika bir şeydi Alfonsina. “ (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 24).

İncelenen romanda hastalık genel olarak yan kişilerin ölen yakınlarının özleminden dolayı yaşadıkları bir durum olmakla birlikte oluşan hastalıkların nedeni belirtilmemiştir:

“Dedemle anneannem şehre, bizde kalmaya çok seyrek gelirlerdi, ama hiçbir doğum günümü atlamazlardı. Ancak, o sefer gelmediler; annem, anneannemin pek iyi olmadığını söyledi. O zamanlar bana, birinin iyi olmadığı söylendiğinde, aklıma yılda en az iki üç kere çektiğim karın ağrısı ya da öksürük gelirdi. Bir hafta sonra köye gittiğimizde, anneannemi dikkatle inceledim; bu iki rahatsızlığa benzer hiçbir belirti göremedim. Yalnızca anneannemin, tavukları ve kazları avluda izlerken, sık sık durduğunu, bir elini göğsüne götürüp, güçlükle nefes aldığını fark ettim. "Göğsün mü ağrıyor? " diye sordum ona. Bana gülümsedi ve yakındaki bir hasır iskemleye oturdu. "Biraz. " Anneannemin kalbinden rahatsız olduğunu böyle öğrendim” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 22).

“Anneannem, hastalandığında da bir süre daha kümesle ilgilenmeye devam etti; sık sık duruyor, elini göğsüne götürüyor ya da oturuyordu, sonra tekrar çalışmaya başlıyordu” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 25-26).

Başkışının hastalanması genel olarak ortaya çıkan bir tür hastalık olarak belirtilir:

“Karnavalдан hemen sonra hastalandım ve yirmi gün okula gidemeyip, mecburen evde kaldım. İlk günler ateşim yüksekti, boğazım çok kötüydü ve öksürdüğüm zaman -babamın dediği ine göre-akortsuz bir trombonu andırıyordum. Doktor ağır bir bronşit geçirdiğimi söyledi, ateşimi düşürmek için de başımın üstüne buz koydurdu. Babannemle Luigi Dede'm beni her gün gelip görüyorlar ve her gün anneme aynı şeyleri söylüyorlardı: "Çocuk kesinlikle o 'soğuk' evde hastalandı! " (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 83))

"Anlıyorsun, değil mi Tonino? Deden son zamanlarda çok hastaydı... Artık ne bizimle kalabilir, ne de evine gidebilirdi... " "Onu nereye götürdünüz? " "Bir kliniğe; onu orada tedavi edecekler. " "Peki, ne zaman dönecek? " Hiç kimse bana cevap vermedi” (Dedem Bir Kiraz Ağacı, 2019, s. 115).

Sonuç

Çocuk edebiyatı yapıtında çocuğun penceresinden yaşama bakmak, onun gerçekliğine uygun bir şekilde konulara değinmek oldukça önem arz etmektedir. Bu konuların sunulma biçimi öncelikle çocuğun yaşamı görme biçimine uygun olmalıdır. Çocuk gerçekliğini ve bakış açısını önemseyen ve bu bakış açısını yakalayan, çocuğa görelilik ilkesini ön planda tutarak yazılan kitaplar çocuğun anlam dünyasına çok daha kolay ulaşacaktır. Bu duruma dikkat edilmediği takdirde çocuk okurun, okuma eyleminden uzaklaşmasına neden olabilir.

Çalışma kapsamında incelediğimiz “Dedem Bir Kiraz Ağacı” adlı romanın çocuk gerçekliğini yakaladığını söyleyebiliriz. İşlenen temaların çocuğun görme biçiminden izler taşımaktadır. Öte yandan çocuk edebiyatı açısından işlenmesi son derece zor bir konu olan ölüm

teması karamsar bir olgu olarak ele alınmamış ve yaşamın bir parçası olarak işlenmiştir. Yapıttaki karakterlerin ölüm olgusunu yaşamın bir parçası olarak kabullenmeleri çocuk okurun bu olguyu içselleştirmesine ve yeterince kavramasına aracılık edebilir. Bunun yanı sıra romanda ölümün, gökyüzüne yapılan bir yolculuk metaforuyla anlatılması ölüm olgusunun belirsizleşmesine ve gerçekçi anlayışın oluşmasını engelleyebilir. Ancak bu tür kullanımların azlığı yapıtın başarısını gölge düşürmemektedir. Ölüm, bu açıdan gerçekçi bir temele oturtulmamış olur. Bu durum ölüm gibi zor bir kavramın çocuk okura anlatılması açısından daha fazla güçlükler ortaya çıkarabilir. İşlenen diğer temaların çoğu çocuk gerçekliği göz önüne alınarak aktarıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak incelenen bu romanda tek bir tema ele alınmayıp birden fazla temaya değinildiği bulgulanmıştır. “Dedem Bir Kiraz Ağacı” formal ya da informal ortamlarda okunurken diğer temalar (sevgi, hayvan sevgisi, dede-torun ilişkisi...) irdelenebilir ve derin analizler yapılabilir. Yapıt özellikle ölüm teması konusunda çocuk okurun farklı bir bakış açısı kazanmasını sağlayabilir. Bu durum çocuk okurun hem edebiyatın büyüleyici dünyasının gerçek yaşam üzerindeki izlenimlerini görmesini sağlayacak hem de bunları analiz etme olanağını sunacaktır.

Kaynakça

- Büyüköztürk, Ş., & Kılıç-Çakmak, E. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Dilidüzgün, S. (1996). *Çağdaş Çocuk Yazını- Yazın Eğitime Atılan İlk Adım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karaağaç, H. G., & Alikılıç, D. (2023). Çocuk Edebiyatı ve Çocuğa Görelik Kavramı. *Education and Technology in Information Science*, 1(1), 58-66.
- Nanetti, A. (2019). *Dedem Bir Kiraz Ağacı*. (S. Tuksavul, Çev.) İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Sever, S. (2015). *Çocuk ve Edebiyat*. İzmir: Tudem Yayıncılık.
- Şen, E. (2016). Çocuk Edebiyatında Bir Yaşam Gerçekliği Olarak Ölüm Olgusu Üzerine Bir İnceleme (Sevim Ak Örneği). *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 14-23.
- Şimşek, K., & Kartal, A. (2022). Çocuk Edebiyatının Başlangıcına Dair Bir Değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(29), 344-356.

- Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri Ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 23(112), 7-17.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara : Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2023). 'Pal Sokağı Çocukları'Adlı Kitabın Çocuk ve Gençlik Edebiyatının Temel İlkelerine Uygunluk Bağlamında İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41(1), 198-209.
- Yurttaş, H. (1997). Çocuk ve Kitap. *Ana Dili Eğitimi ve Çocuk Kitapları Sempozyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Tömer Dil Eğitim Merkezi.

“SİHİRLİ ŞEHİR” ADLI DİSTOPIK TÜRDEKİ ÇOCUK ROMANI ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Nimetullah GÖKTEKİN

Gürpınar BİST Kız Yatılı Bölge Ortaokulu, nimetullahgoktekin@gmail.com- ORCID: 0009-0001-3787-9026

Doç. Dr. Erhan ŞEN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, erhansen@yyu.edu.tr - ORCID: 0000-0001-7678-812X

ÖZET

Distopya, kaynağını güncel yaşamın içinden alan, okura gelecekte erdemli ve insan onuruna yakışır bir yaşam özlemi taşıyan toplumların daha iyi bir gelecek inşa etme sürecinde düştükleri olumsuz durumları merkeze oturtan yazınsal bir türdür. Bu türde üretilen yapıtlarda insanoğlunun kendiyile birlikte doğayı ya da diğer türleri yok etmeye doğru ilerleyen olay ya da olaylar dizisi aktarılır. Kimlik krizleri, tüketim-gözetim-denetim üçgenine hapsolmuş toplumlar, edilgen bireyler, erkek egemenliğine karşı mücadele eden kadınlar, savaşlarda yitip giden çocuklar, çarpık şehirlerde yolunu kaybetmiş bireyler, robotlaşan insanlar, salgın hastalıklar, baskın yönetim anlayışları (diktatör, totaliter, despot, oligarşi), sosyal adaletsizlikler, işsizlik, savaşlar, iklim krizleri, ekolojik felaketler gibi birçok olay ya da durum işlenmektedir. Bu çalışmanın amacı “Sihirli Şehir” yapıtını “otorite, denetim aygıtları, karakterlerin mücadele biçimleri ve kurgulanan senaryolar” açısından incelemektir. Nitel araştırma yaklaşımıyla yapılandırılan bu çalışmada verilerin toplanması için doküman incelemesi yöntemine, verilerin analizi için de içerik analizine başvurulmuştur. Analiz sonucunda “Sihirli Şehir (Amber Şehir)” adlı romanda temel insan hakları, siyasal haklar, siyasetin baskısı, devlet aygıtları yoğunlukla eleştirilmiştir. Yapıtta toplumdan gücünü alan ve toplumu ayakta tutan bir mekanizma olması gereken devletin otoriter anlayışa bürünmesi, toplumsal ve siyasal yozlaşmaya neden olmuştur. Bunun dışında incelenen yapıtta gıda, sağlık, üretim, tarım gibi birçok soruna da yer verilmiştir. Sonuç olarak hedef kitlenin ilgi ve

---

¹ Bu araştırma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalında sunulan yüksek lisans düzeyindeki seminer ödevinden üretilmiştir.

gereksinimlerine uygun bir içeriğe sahip olan “Sihirli Şehir (Amber Şehir)” adlı yapıtın Türkçe eğitiminde, özellikle değerler eğitiminde işlevsel bir araca dönüşebileceği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: çocuk edebiyatı, distopya, distopik romanlar, Sihirli Şehir.

Giriş

Günümüzde çeşitli problemlerin bir sonucu olarak apokaliptik senaryolar çizilmiştir. Bu tür senaryolar bilim, edebiyat, sanat, siyaset, tıp, felsefe, mimari dışında edebiyat alanında da işlenmiş, hatta distopik denilen türü ortaya çıkarmıştır.

Distopya kavramı, Ütopya Sözlüğünde Türkçe “zor” ve “yer” anlamlarına gelen Yunanca “dus” ve “topos” kelimelerinden türetilen bir ifade olarak belirtilir. Ütopya teriminin olumsuzluk bildiren ön eki “u” ve “topos” sözcüğünden türetilerek “olmayan yer”e karşılık gelmesi gibi “distopya” kavramı da “zor/zorlu yer” ile ilişkilendirilir (Sarcey vd., 2003, s.149). Kaynağı daha eskilere dayansa da ilk olarak Thomas More’un 1516 yılında yayımladığı eserinin ismiyle bir neolojizm olarak ortaya çıkan ütopya kavramı, 19. yüzyıla gelindiğinde karanlık havaya bürünür. Bunun nedeni ise ütopyanın bir yüzünü bilimsel ve teknolojik gelişmelere diğer yüzünü de geleceğe çevirmesidir. Distopya terimi, 18. yüzyılda var olan “hiciv ütopya” ve “anti-ütopya” olarak iki alt türle ilişkilendirilir (Vieira, 2021, s.20).

Yüzünü geleceğe çeviren ütopyayı ifade eden “eukronya” düşüncesi beraberinde karanlık çağların tahayyülünü de getirmiştir. Distopya da ütopya terimi gibi neolojizm olarak icat edilmesinden çok daha eskiye dayanır ancak ilk kez neolojizm olarak 1868’de John Stuart Mill tarafından bir parlamento konuşmasında kullanılmıştır. Ütopyanın zıddını karşılamak için kullanılan distopya, ütopyanın hayata uyarlanamayacak kadar mükemmel oluşuna karşılık hayata uyarlanamayacak kadar kötü olduğunu vurgular. John Stuart Mill distopya terimini, Jeremy Bentham’ın Yunanca “kako” hoş olmayan veya doğru olmayan bir şeye işaret eden anlamlarına gelen “kakotopya/cacotopya” sözcüğünden icat etmiştir (Vieira, 2021, s.22). Distopya, birçok farklı isimle karşılanırsa da John Stuart Mill’in icat ettiği sözcük baskın çıkmıştır.

Distopya, kargaşanın ve felaketin hâkim olduğu varsayımsal bir gelecek inşa eder. Distopyalar oklarını günümüz gerçeklerine doğrultarak, geleceğin problemlerine karşı herhangi bir tedbir alınmazsa dehşet verici bir gelecekle yüzleşmek zorunda kalacağımızı işaret eder (Gordin vd., 2017, s.8). Distopya, geleceği hedef alan eukronya düşüncesini

kendi mantığına göre değiştirir. Distopya, ütopyanın aksine insanlığın mükemmel olana ulaşabilme ihtimalini reddeder. Vieira'ya göre distopyalar, mükemmeli sunmak yerine hatalara, eksikliklere vurgu yaparak bunları kabul etmeyi, ferdilikten ziyade toplumsal olarak gelişmenin mutluluğun garantisi olduğunu ve okurlara betimledikleri geleceği kendilerini savunmaları gerektiği birer senaryo olarak gösterir. Bu sebeple aslında distopya yazarları karamsar bir gelecek tasarlasalar da olumlu tepki beklerler. İçerisinde umut barındırmayan distopyalar ise ciddi bir tehdide karşı uyarıda bulunurlar ancak distopyaların amaçları apokaliptik metinlerden farklı olduğu için bu metinler görevlerinde başarıya ulaşamazlar. Hayali bir toplumun inşa edilmesinin olanaksız olması nedeniyle insanın daha üstün bir toplumun kurulmasına sevgi ve saygı ile bağlı olması distopyaların asıl misyonudur (Vieira, 2021, s.23).

İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze teknolojik gözetimi, kontrolü ele geçiren egemen ideolojiyi işleyen distopik romanlar ve onların çizdiği dünya düzeni ilgi çekmektedir. Bu da distopyaları, bu sorunları görünür kılmak ve var olan yapıya farklı açılardan bakılmasını sağlamak amacıyla oluşturulan kurgulardan çok gerçeklere dönüşmeye başlamıştır (Ülger, 2018: 15- 16).

Şen (2022) distopik metinlerin dünyaya ya da mevcut koşullara eleştirel bir perspektiften baktığını belirtmektedir. Otoriter yönetimler, kötü niyetli teknolojik çalışmalar, canlı kopyalama gibi güncel gelişmeler bu tür anlatıların merkez sorununu oluşturmaktadır. Günay ve Şen (2023, s. 109)'e göre distopik yapıtlar okurları dünyanın geleceğine ilişkin kötü senaryolarla buluşturarak onları uyaran ürünlerdir. Bu senaryolar teknolojik gelişmeler, salgın hastalıklar, çevre kirliliği, denetimci ve baskıcı yönetimler, klonlama, yapay zekâ, iklim değişiklikleridir. Okura distopik evren sunularak kurumlar sorgulanır, belli problemlere dikkat çekilir. Bireysel, toplumsal, psikolojik, ekonomik, biyolojik, ahlaksal, politik, dijital sonuçlar iletilir. Böylece okurun yeni bakış açıları edinmesi, bilinç geliştirmesi ve duyarlı olması hedeflenir.

Alanyazını irdelendiğinde çocuklar açısından distopik edebiyatın pedagojik işlevleri sırasıyla şöyle özetlenebilir (Vieira, 2011) (Günel, 2015) (Dobrovodska, 2021) (Öztürk, 2021) (Durmaz, 2022) (Şen, 2022) (Günay & Şen, 2023):

Distopik anlatılar;

- 1) Geleceği olumsuz biçimde tasvir ederek okurlardan bu konuda düşünmesini, harekete geçmesini ve tepkide bulunmasını ister.

- 2) Gelecekle ilgili küresel sorunlara dair öngöründe bulunarak olası senaryoların fark edilmesine hizmet eder.
- 3) Çağdaş dünyadaki çeşitli sosyal, politik veya dini değişimlere yönelik okurun dikkatini çeker.
- 4) Çocuk okuru; mevcut duruma ilişkin olarak uyarır, ona resmedilen dünyanın değiştirilmesi gerektiğini vurgular.
- 5) Karanlık bir dünya sunarken okuru bir uyanışa davet eder.
- 6) Aracı görevi üstlenerek okurun dünyaya ya da var olan koşullara eleştirel bir perspektiften bakmasını sağlar.
- 7) Okurun cehennemvari ve karamsar bir dünyaya hapsedilmemesi için hedef kitleye (çocuk okura) umut verir.
- 8) Geleceğin olası problemlerine ilişkin okura bir öngörü sunar.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı “Sihirli Şehir” adlı çocuk romanını otorite, denetim aygıtları, karakterlerin mücadele tarzları ve kurgulanan senaryoların nasıl bir özellik sergilediğini ortaya koymaktır. Bu amaç kapsamında aşağıdaki alt amaçlara yanıt aranmıştır:

“Sihirli Şehir” (Amber Şehir) adlı çocuk romanında;

1. İşlenen sorunlar nelerdir?
2. İşlenen sorunların karakterler üzerinde oluşturduğu sonuçlar nelerdir?
3. Otoriteyle mücadele konusunda karakterleri yönlendiren olgular nelerdir?
4. Karakterlerin sorunların üstesinden gelmek için izledikleri yol ve yöntemler nelerdir?
5. İncelenen yapıt çocuk edebiyatı ve Türkçe eğitimi açısından nasıl bir değer taşımaktadır

Yöntem

Araştırmanın Modeli

“Sihirli Şehir (Amber Şehir)” romanını “otorite, denetim aygıtları, karakterlerin mücadele tarzları ve kurgulanan senaryoların nasıl bir özellik sergilediğini” amaçlayan çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi araştırmanın konusu ile ilgili bilgiler içeren materyallerin analizidir. Bu materyaller; kitap, dergi, gazete, arşiv, mektup, resmi yayın ve istatistikler olabileceği

gibi konuyla ilgili film, video veya fotoğraflar şeklinde de olabilir (Özmen & Karamustafaoğlu, 2019, s. 126).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma süresince nitel veri toplama tekniği olarak doküman analizine başvurulmuştur. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin & Strauss, 2008'den akt. Kırıl, 2020, s. 173).

Karasar (2005), doküman analizini belli bir amaç doğrultusunda kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme sürecinde ortaya çıkan bir işlem olarak açıklamaktadır” (Karasar 2009'dan akt. Sak, Şahin Sak, Öneren Şendil, & Nas, 2021, s. 230).

Çalışmada verilerin analizi için içerik analizine başvurulmuştur. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yenilenebilir bir teknik olarak tanımlanır. Bir mesajın belli özelliklerinin objektif ve sistematik bir şekilde tanınmasına yönelik çıkarımların yapıldığı tekniktir (Büyüköztürk & vd., 2023, s. 258).

İnceleme Nesnesi

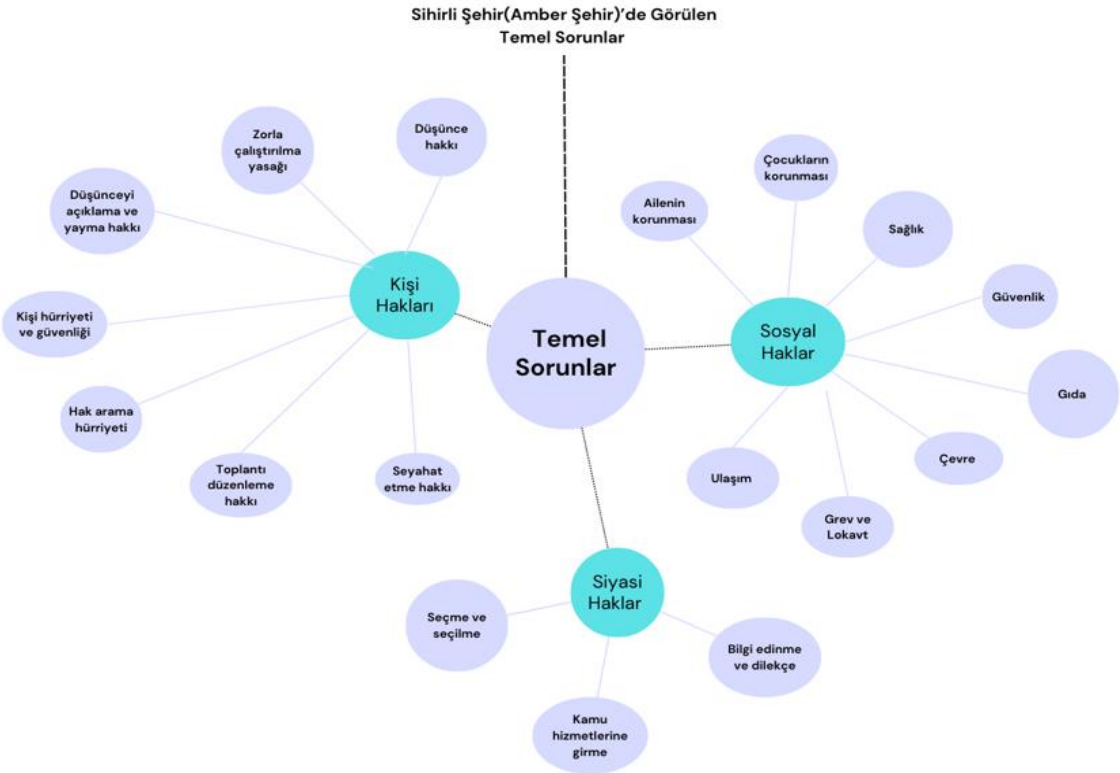
Alanyazını taranarak ve uzman görüşlerine başvurularak “otorite, denetim aygıtları, karakterlerin mücadele teknikleri, kurgulanan senaryoların işleyiş yöntemlerinin Sihirli Şehir (Amber Şehir), yapıtında nasıl işlendiği belirlenmiştir. Bu açıdan incelenen dokümanın belirlenmesi için amaçlı örneklemeden yararlanılmıştır. Bu yöntem, araştırmada yanıt aranan sorulara ışık tutacak zengin durumlara odaklanmaktadır (Patton,2014'ten akt. Özmen & Karamustafaoğlu, 2019, s. 69).

Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bu bölümünde “Sihirli Şehir (Amber Şehir)” adlı çocuk edebiyatı yapıtının alt amaçlar doğrultusunda romanda yer alan çeşitli değişkenlere (denetim aygıtları, otorite, kurgulanan senaryoların özellikleri, karakterlerin mücadele tarzları vb.) dair elde edilen bulgular yer almaktadır.

Bulgu 1: “Sihirli Şehir (Amber Şehir)” Adlı Distopik Romanda İşlenen Sorunlar

Amber Şehri’nde başta temel insan hakları olmak üzere diğer sosyal ve siyasal haklarda sağlıklı işleyen bir yönetim anlayışı tükenmiştir. Yapıtta tespit edilen sorunlar Şekil 1’de gösterilmiştir:

Şekil 1. Sihirli Şehir(Amber Şehir)’de Görülen Temel Sorunlar

Doon’un başkana itiraz etmesi ve sonrasında tepki alması düşünce hakkının gasp edilmesidir. Lina’nın çatıya çıkmak istemesi, Amber şehrini bekleyen olası felaketlere karşı (sağlık, gıda, enerji, iletişim, ulaşım vb.) halkı uyandırmak istemesi sonucu güvenlik güçleri tarafından engellenmesi toplantı hakkının gaspıdır. Haberci olan Lina’nın bütün Amber şehrini yürüyerek dolaşması, toplu taşıma araçlarının yoksun olması ulaşım hakkını olmadığına işaretler. Lina’nın anne ve babasının yaşanan salgın hastalıklar nedeniyle ölmesi sonrası iki göz evde küçük kardeşi Poopy’e ve büyükannesine bakmak zorunda kalması (*Lina 13 yaşında*) sosyal devlet anlayışını çöktüğünün göstergesidir.

Buna benzer birçok temel hak ve özgürlüklerde sisteminde sistemin çöktüğü ve işlemediği somut uzantılar olarak görülebilir:

“Budloe Sokağı’na vardıklarında çamaşırhanelerin önündeki insanların oluşturduğu uzun kuyrukları gördüler. Çamaşırcılar uzun sopalarla makinelerdeki çamaşırları karıştırıyorlardı. Eskiden bu işi kendileri yapardı ama bir süredir bozuktular” (Sihirli Şehir (Amber Şehir), 2018, s. 74).

“Yıllardır kimse şeftali konservesi görmemişti. Lina diğerine baktı: Kremalı mısır. Çocukken, en son belki beş yaşındayken kremalı mısır yediğini hatırlıyordu, hatta tadının ne kadar güzel olduğunu ve Poppy doğmadan çok önce tükenmiş olduğu için kardeşinin asla kremalı mısır yiyemediğine de” (Sihirli Şehir (Amber Şehir), 2018, s. 137).

Amber’de çok fazla karanlık var Lina. Sadece sokaklarda değil, içlerinde de. Herkesin içinde bir parça karanlık vardır. Aç bir canavar gibidir. Çok güçlüdür ve sürekli bir şeyler ister. İster ,ister, ister... (Sihirli Şehir (Amber Şehir), 2018, s. 156).

Bulgu 2: “Sihirli Şehir (Amber Şehir)” Adlı Distopik Romanda İşlenen Sonuçların Karakterler Üzerinde Oluşturduğu Sonuçlar

Amber şehri iki yüzyıl aradan sonra bazı sorunlar (gıda, sağlık, üretim, tarım vb.) yaşasa da aslında ütöpic (iyi yer) bir yerdir. İyi olan Amber şehrinin çevresi, distopik (kötü yer) olan ‘Bilinmeyen Topraklar’la çevrilidir:

“Bilinmeyen Topraklar’ı görmeye çalıştıysa da karanlıktan başka bir şey görünmüyordu. Şehrin en ileri noktasında ışıklar bir tür ufuk çizgisi oluşturmuşlardır, çizginin ilerisinde karanlık dışında hiçbir şey yoktu” (Sihirli Şehir (Amber Şehir), 2018, s. 43).

Amber şehrinde yiyeceklerin sınırlı olması, sosyal yaşamın belirli zamanlara hapsedilmesi, şehirde yaşayan insanların tercihleri dışında ihtiyaç duyulan alanlarda çalıştırılması bireysel özgürlüğün önünde set oluşturmuştur. Bu set, Lina ve Doon’un çabalarıyla aşılmıştır. Lina ve Doon, cesaret ve bilgeliği birleştirerek Amber şehrinde insanların üzerine çöken bozuk yönetim anlayışına karşı direnç göstermiştir. Nitekim ortaya koydukları bireysel irade gücü kötü yöneticilerin plânlarını tek tek bozmuştur:

“Ne oldu?” diye sordu Lina.

“Kapı,” diye yanıtladı Doon, “351 numaralı tüneldeki kapı. Onu açtım.”

Lina’nın kalp atışları hızlandı. “Açtın mı?”

Doon kafasını salladı.

“Dışarıya mı açılıyor?” diye fısıldadı Lina alacağı yanıtın korkarcasına.

“Hayır.” Çevresine bakındıktan sonra Lina’yı omzundan tutup sokağın loş bir köşesine sürükledi. Kapı, Amber’in dışına açılmıyor,” diye fısıldadı. Çok büyük bir odaya açılıyor.”

Lina hayal kırıklığına uğramıştı. Büyük bir oda mı? Peki içinde ne var?”

Her şey. Yiyecekler, ilaçlar, kumaşlar, konserveler, kumaşlar, kutular, ampuller... Her şey var odada. Kutular tavana kadar uzanıyor.” Bir an durdu. “İçeride biri vardı. Kutuların arasındaki boşlukta uyukluyordu.”

“Kim?”

Doon’un yüzünde öfke dolu ifade dolaştı. “Başkan. Sallanan sandalyeye yığılmıştı, önünde de bitmiş bir tabak yemek vardı.”

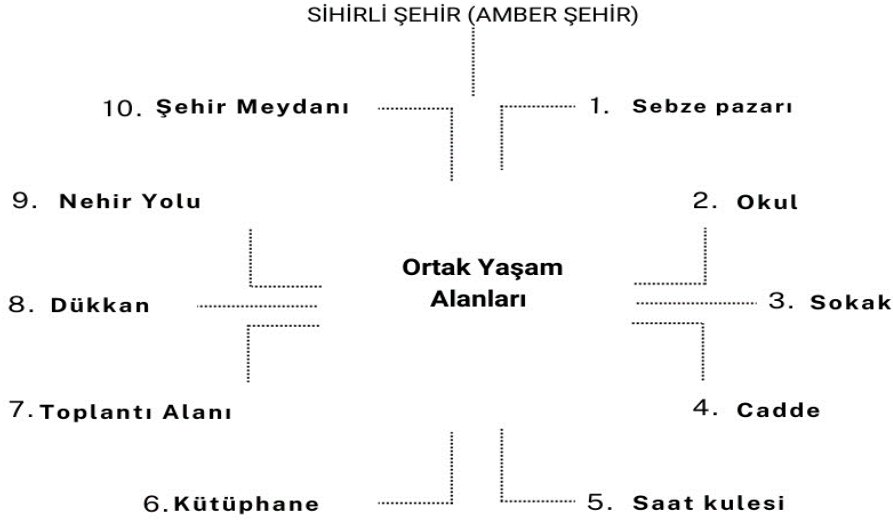
“Başkan (Sihirli Şehir (Amber Şehir), 2018, s. 146-147).

Bulgu 3: Otoriteyle mücadele konusunda karakterleri yönlendiren olgular

Mekân olgusunun koca bir şehir olması karakterlere alan yaratmıştır. Lina ve Doon şehrin birçok noktasında bulunmuştur. Lina’nın haberci olması, insanlara mesajlar götürmesi, sokakları çok iyi tanınması çatışma anlarında kurtarıcı işlevi görmüştür. Lina ve Doon baskıcı bir yönetim sergileyen Belediye Başkanı ve ekibine en iyi mücadelesini sokakta vermiştir. Kutlama gününün özel yaşam alanı olan ev, toplantı salonu, stadyum vb. değil de açık bir alanda (belediye binası önü) gerçekleştirilmesi Lina ve Doon’un tehlike anında kolaylıkla halka karışıp izlerini kaybetmelerine fırsat tanımıştır:

“Saklanacak bir yer bulmalıydı. Önünde Bilbollio Meydanı yer alıyordu-içine saklanabileceği bir yer yok muydu orada? Doon’un söyledikleri yanıt verir gibi beynine doluştu: Kütüphane (Sihirli Şehir (Amber Şehir), 2018, s. 194).

Yapıtta çarpıcı görülen mekânların başında haritalardaki yerleşim yerleridir. Haritada komünal(ortak) yerleşim alanları çok fazladır. Yapıtta özel mülkiyeti anımsatan, ofis, köşk, apartman ismi, müstakil ev vb. yoktur. Bireysel yaşam alanları yerine çok sayıda komünal yaşamın yoğun olduğu mekânlar geçmektedir. Söz konusu yerleşim birimlerini şöyle göstermek mümkündür:

Şekil 2. Sihirli Şehir(Amber Şehir)'de Ortak Yaşam Alanları

Bu durum rastlantısal değildir çünkü distopik metinlerde sosyalizm ve komünal yaşam sık sık göze çarpmaktadır. Zorba ve totaliter yönetimlerin getirdiği yaşam biçimleri distopyanın (kötü yer) parametrelerinden biridir.

‘Mekân’ olgusu kadar ‘zaman’ da yapıtta oldukça işlevseldir. Işıkların kapatılması ile birlikte insanlar evlerine çekilerek karanlığa karışmaktadır:

...“Işık yöneticisi lambaları ne zaman açıp kapaması gerektiğini bilemez. Saatin çalışmasını sağlamak ve haftada bir kurmak Saat Ustası'nın görevidir. Bir diğer görevi de Harken Meydanı'na her gün tarihin yazılmasını sağlamaktır. Saat Ustası bu görevleri bağlılıkla yerine getirmelidir.” (Sihirli Şehir (Amber Şehir), 2018, s. 41).

Bulgu 4: Karakterlerin sorunların üstesinden gelmek için izledikleri yol ve yöntemler

Sihirli Şehir'in temel karakterleri, Lina Mayfleet ve Doon Harrow'dur. Lina; sorgulayan, eleştiren, meraklı, sosyal, iletişim yönü güçlü bir yapıdadır. İyi bir gözlem yeteneğine sahip olması; Amber şehrinde olup biten tuhaflıkları, tutarsızlıkları, haksızlıkları fark edebilmesine olanak tanımıştır. Doon ise en az Lina kadar adaleti arayan, haksızlığı kabul etmeyen, kabına sığmayan, meraklı, doğayı keşfetmeyi seven, inceleyen, atılgan, cesur bir karakterdir. Bu iki güçlü karakter; metinde fiziksel gerçekliğin ötesine geçmiş, inandıkları amaç uğruna büyük bir direnç kaynağına dönüşmüşlerdir. Bu direnç sadece otoriteyi elinde bulunduran Belediye başkanı ve

etrafındaki güç halkasına değil aynı zamanda insan dışındaki varlıklara (nehir, keskin kayalar, şehri çevreleyen duvarlar vb.) karşı koymuştur:

... “Basamaklar buldukları yerin biraz altından nehrin birkaç metre aşağıdaki karanlığına kadar iniyordu. Islak ve kaygandı; altlarında akan su ise vahşi ve hızlıydı. Yüzüne sıçrayan damlalar ve suyun hareketi nedeniyle basamakların nereye kadar uzandığını göremiyordu. Ama Ç, Ç’ydi ve ortada demir basamaklar vardı. Öyleyse burası doğru yer olmalıydı (Sihirli Şehir (Amber Şehir), 2018, s. 169).

Yöneticilerin; yaşanan aksaklıklara karşı yetersiz ve duyarsız kalması fitili ateşlemiştir. Doon’un ‘Atama Günü’nde başkana karşı eleştirel bir tutum sergilemesi yönetimi çok rahatsız etmiştir:

...Aniden Doon konuşmaya başladı. “Ama Amber ayakta durmuyor, her şey gün geçtikçe kötüye gidiyor.

Sessizlik! Diye bağırdı Başkan.

Karartmalar! Diye sesini yükseltti Doon, Başkanın bağırmasının ardından. Yerinden fırlamıştı. “Işıklar eskisinden çok daha sık sönüyor. Üstelik her şeyde kutluk var. Eğer biri bir şeyler yapmazsa büyük bir felaket olacak!” (Sihirli Şehir (Amber Şehir), 2018, s. 21).

Bulgu 5: Sihirli Şehir (Amber Şehir) adlı yapıtın çocuk edebiyatı ve Türkçe eğitimi açısından taşıdığı değer

Distopik roman özellikleri taşıyan Sihirli Şehir (Amber Şehir) romanına çocuk edebiyatı ve Türkçe eğitimi açısından baktığımızda çok sayıda değerle karşılaşmak mümkündür. Doğa sevgisi, hoşgörü, insan hak ve özgürlüklerine saygı, bilimsellik, çalışkanlık, doğruluk, estetik, özgürlük, sorumluluk, yardımseverlik, içtenlik, anlayış, erdem, vicdan, iyilik, arkadaşlık gibi çeşitli değerler kurmaca metinde hissedilmektedir. Türkçe eğitiminde kazanım olarak sunulan kök değerlerden adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik de görünür düzeydedir.

Kurmaca metnin akışı içinde “hak, adalet, özgürlük” değerleri baskın bir şekilde kendini göstermektedir. Bu değerler Lina ve Doon’un şahsında somutlaşmıştır:

... “aşağılarda, dünyanın damarlarında dolaşan kan gibi; hiçliğin ortasından hızla akarak” diye o da söylemeye başladı bütün kalbiyle. Amber’deki herkes gibi her üç şarkının sözlerini de ezbere biliyordu. Uzaktaki şarkıcılarla beraber yavaşça şarkıyı söylemeye devam etti:

“Amber’in lambalarındaki ışığı yakan,

Hepimizden yaşlı olan,

O her şeyden hızlı akar,

Nehir, Amber'e ışık saçar."

...Karanlıkla şarkı söyleyerek savaşıyorlardı. O an Doon'un aklındaki bütün düşünceler dağıldı ve şarkının sözleri bütün zihnini doldurdu:

"Uyku kadar siyah ve rüya kadar derin,

Sonsuz bir gece gibi karanlıktır.

Yine de Amber'in sokaklarında

Işıklarımız parlar cesurca." (Sihirli Şehir (Amber Şehir), 2018, s. 206-207).

Amber şehrinde yazar etik değerleri (iyi-kötü, doğru-yanlış, aile, sevgi, dürüst, doğa, cesaret, güven, insan hakları, adalet vb.) çocuğun alımlayacağı düzeyde vermiştir. Bu değerler kurmaca metnin bileşenleri ile kaynatılarak okura sunulmuştur. Doğrudan gösterilmemiştir. "Aile olma" duygusunu görmek için Lina-Poppy-Büyükanne ilişkisine bakılabilir:

... "Lina da aynen öyle yaptı. Soğan ve ıspanakla bir çorba hazırlayıp kaşık kaşık büyükanneye içirdi. Bezi ıslatıp alınına koydu, elini tutup ona neşeli anılardan, eskilerden, eğlenceli şeylerden bahsetti ve Poppy'yi olabildiğince sessiz tutmaya çalıştı."... Ne çizecekti? Eline kalemi almak beyninde hayal gücünün dışarı aktığı bir kapıyı açmak demektir. Çizerken, düşlerindeki elinden kaleme geçerek kâğıda döküldüklerini hissedebiliyordu. Resimlerin beyninden dışarı çıkmak için onu zorladıklarını düşünüyordu bazen. Aynı borudaki suyun yarattığı basınç gibi. Her zaman harika bir resim yapmayı isterdi ama resimleri ne kadar güzel olurlarsa olsunlar düşlerindeki kadar güzel değildiler." (Sihirli Şehir (Amber Şehir), 2018, s. 125-127).

Sonuç

Bu araştırmada amaçlanan "Sihirli Şehir (Amber Şehir)" adlı çocuk edebiyatı romanını; otorite, denetim aygıtları, karakterlerin mücadele tarzları ve kurgulanan senaryoların nasıl bir özellik sergilediğini incelemek amaçlanmıştır. Araştırma süresince incelenen yapıtta söz konusu değişkenlerin (otorite, denetim aygıtları, karakterlerin mücadele tarzları ve kurgulanan senaryolar) başta karakterler olmak üzere edebî metni oluşturan bileşenlerle (yer-zaman, kişiler, olay örgüsü, odaklayım, izlek/tema) özenle örüldüğü belirlenmiştir. Romanda görülen değişkenlerin çocuk gerçekliğine uygun olarak işlendiği, çocuğun alımlama (izleme, okuma) gücünü göz önüne aldığı, duyarlı ve yetkin bir bakışla yapıtın inşa edildiği fark edilmiştir.

Edebiyat yapıtları, yaratıldığı toplumun kültürel ve toplumsal değerlerini de yansıtır. Masal, öykü, roman gibi yaratılardaki kahramanların kendisiyle, çevresiyle, doğa ve toplumla yaşadıkları çatışmalar, toplumun benimsenen ya da karşı çıkılması gereken değerlerini, inançlarını okura sezdirir. Edebiyat yapıtlarıyla kurulan etkileşimde, yazarın biçimlendirdiği özneliliğin kaynağı, genellikle yaşadığı, var olduğu toplumun değerleriyle beslenir (Sever, 2023, s. 65). Eco (2011, s. 69)’ya göre metnin türü ne olursa olsun (peri masalı, bilimkurgu) o evrende işlenen yer, insanın yaşadığı gerçek dünyadan farklı bir dünya kullanmaz. Kurmaca bir metinde gerçek dünyadakinden farklı olarak ağaçların cansız (inorganik) olduğu söylene bile “inorganik” ve “ağaç” kavramları gerçek dünyayla aynıdır(Şen, 2021, s. 217). Dolayısıyla yazınsal *evrende* “gönderme askıya alınamaz (ki bu imkânsızdır) ancak anlamla ya da göndergeyle dogmatik ilişki askıya alınabilir” (Derrida, 2010, s. 47 akt. Şen, 2021, s.217).

Sihirli Şehir’de yer alan tüm göndergeler (Lina, Doon, Clary, büyükanne, Poopy vb.) karakterler gerçek dünyadan esinlenmiştir. Kurmaca dünyasına yetkin bir duyarlılıkla işlenen bu kişilerin gerçek dünyada yer alan herhangi bir kişiden çok da uzakta değildir. Romanda karakterlerin iktidar sahipleriyle çatışma halinde olduğu açıktır. Esasen karakterleri üzen, onların yer yer umutsuzluğa kapılmasına neden olan olgu Sihirli Şehir’de yaşayan insanların içine düştükleri kötü yaşam koşullarına (gıda, giyim, ulaşım, sağlık, iletişim, seyahat etme vb.) yeterli tepkiyi göstermemeleridir. Bu durum göndergenin- bu imkânsız olsa da- edilgen bir yapıya bürünmesine, özne olmaktan çıkmasına ve yok oluşa sebebiyet vermektedir.

İncelenen yapıtta otorite olarak yönetim erkini kendinde bulunduran şehrin başkanı ve oluşturduğu teşkilat yapısı göze çarpmaktadır. Yöneticilerin nasıl seçildiği (referandum, seçim vb.) üzerine ayrıntılı bilgi verilmemektedir. Distopya metinlerinde ana karakterler, çoğunlukla mücadelelerini devletin sahip olduğu gücü elinde bulunduran ve değerleri şahsi ihtiraslarına kurban eden kişilere karşı verir. Sihirli şehirde Lina ve Doon, sürekli olarak değerleri askıya alan, yaşanan sorunlara kulak tıkayan devlet erkine eleştiri getirmiş, baskı ve zorba bir yönetimle karşılaştıkça özne olma yoluna giderek mücadele sahasını geniş tutmuşlardır. Bu mücadele onları özgürlüğe, gerçek anlamda onurlu bir yaşam için savaşılmaya sevk etmiştir. Her ne kadar bu mücadele topluma yayılıp genişlemese de bireysel olarak karakterleri mutlu etmiş, onları gün ışığına taşımıştır.

Yetkin (1962:59-60)'e göre “Sanat, güçlü bir ahlaklaştırma aracıdır. Bu durumda duyarlı insanların yetiştirilebilmesi için çocukların küçük yaşlardan başlanarak duyuları ve duyguları devindiren, düşünceleri geliştiren, örtük biçimde değer ve erdemlerin önemini duyumsatan; insanlar arasında duyum, duygu, düşünce, beğeni ve değer ortaklığı yaratmada en dolaysız ve en etkili olan, insanı insan kılmaya, insanı insana yaklaştırmaya yardımcı olan sanatsal yapıtlarla buluşturulması gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır” (Aslan, 2021, s. 5). Sihirli Şehir’de karakterler bu çizgide yaratılmıştır. İdealize edilmemiş, edilgen bir hüviyete hapsolmemiştir.

Sihirli Şehir romanı dünyada iyi ve güzel bir hayatın mümkün olabileceğini okura göstermektedir. Yapıt, arzuladığı bu yaşamı gerçek bir düzen kurarak değil edebiyatın kurmaca dünyasına dokunarak okura sunmaktadır. Lina ve Doon, iyi ve güzel yaşama ulaşmak için yoğun bir şekilde mücadele etmektedir. Karakterler kendilerine yüklenen değeri (umut) gerçekleştirmek için var güçleriyle karanlığa doğru ilerlemektedir. Her türlü tehlikeyi göze alan bu iki karakter parçalanmış talimatları birleştire birleştire karanlığı geride bırakmıştır.

Bahtin (2005b, s.313)'e göre estetik etkinlik tümüyle yeni bir gerçeklik yaratmaz. İnsanın daha önceden karşılaştığı gerçekliği yüceltir, süsler ve anımsar. Onu zenginleştirip eksiksiz duruma getirerek algılanabilir ve imgesel dünyaların somut sezgisel bütünlüğünü yaratır. İnsanı onun estetik çevresi olarak anlaşılacak biçimde doğaya yerleştirir; doğayı insanlaştırır ve insanı doğallaştırır (Şen, 2021, s. 23). Yapıtta estetik üretim için ortaya konulan öğelerin metni zenginleştirdiği, konu ve izlek alanını genişlettiği söylenebilir. Kurmaca metinde bu öğeler (*ışık, parlak daire (gökyüzü, güneş), saat kulesi, meydan, çatı, amber rengi, kutu, kapı, mesaj, bilinmeyen topraklar, felaket, Amber şehri, yapı ustaları, tünel, boru hatları, kibrit, mum, kayık, devasa bir daire (Dünya), geçit, siyah rengi, nehir...*) retorik düzeyde kullanıldığı için temel anlamların çok ötesinde irrasyonel bir boyut kazanmıştır. Ütopya (iyi yer) ve distopya (kötü yer) türünün içinde evrilmiş ve çocuk edebiyatımızdaki temel eksikliklerden olan ‘kavramsallaşmama sorunu’nun nasıl kavramsallaştığına dönük uzantıdır. Felsefe temelinde gelişen bu özgün kavramlar düşüncenin ürettiğini, üretilen bu kavramların nitelikli metinler yarattığını gösterir.

Çocuk okurun kendisine benzeyen karakter ya da karakterlerin olduğunu/olabileceğini görmesi, farklı deneyim ve yaşantıları gözlemlemesi onda bir

rahatlama ve güven duygusu yaratır (Sever, 2013, s. 76; Sawyer, 2012'den akt. Şen, 2021, s. 337). Yazınsal tonun umuda dayanması çocuk okurun yaşama ve geleceğe daha olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmasına yardım edebilir. Böylece bağımsız bir kişilik kazanan çocuk okur, mutlu bir birey de olabilir.

Çocuk kitapları yarattığı kahramanlar, ele aldığı konular ve aktardığı iletilerle fiziksel, ruhsal ve bedensel bakımdan dengeli, sağlıklı, demokratik kültürü içselleştirmiş bireylerin yetiştirilmesinde sorumluluk üstlenmelidir. Çocuk, okuma eyleminde insanın, yaşatlarının, kendisinin değerli olduğunu duyumsamalı; yaşam çizgisindeki tüm ilişkilerde belirleyici etkenin 'insana saygı' olduğunu sezebilmelidir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Sihirli Şehir, çocuğa özgü duyarlılıkları kavrayan ve yansıtan ortak bir dil yaratmış, çocuk edebiyatında etik değerlerin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Aslan, C. (2021). *Çocuk edebiyatı ve duyarlık eğitimi* (4. Baskı b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., & vd. (2023). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (34 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Dobrovodska, V. (2021). *The Theme of Infertility in the Dystopian Novels The Handmaid's Tale and The Children of Men*. Prague: Charles University in Prague & Faculty of Education.
- Duprau, J. (2018). *Sihirli Şehir (Amber Şehir)*. (Z. H. Ateş, Çev.) İstanbul: e Yayınları.
- Durmaz, A. (2022). *Edebiyatta Distopya ve Oya Baydar'ın Distopik Romanları*. Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Günel, H. (2015). *Distopik Metinler Üzerinden Mekânsal Okumalar*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Günay, R., & Şen, E. (2023). Çocuk Edebiyatında Distopik Tür Üzerine Bir İnceleme (1 GB Adlı Yapıt Örneği). *Balkan 8. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (s. 109-127). Podgoritsa: Academy Global Publishing House.
- Kardaş, M. N., & Koç, R. (2021). *Türk dili 2 akademik yazma eğitimi* (5 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(15), 170-189.
- Koşmak, F. (2022, December). Herbert George Wells'in Körler Ülkesi Adlı Eserinde 'Ahlaki Kötülük'. *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi [DADA]*(5), 18-30.
- Özmen, H., & Karamustafaoğlu, O. (2019). *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*(2.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

- Öztürk, A. S. (2021). *Ütopya Ve Distopya Edebiyatının Toplumsal Temelleri ve Eleştirel Kimliği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 227-250.
- Sever, S. (2023). *Çocuk ve edebiyat* (12. Baskı b.). Ankara: Tudem Yayınları.
- Şen, E. (2021). *Çocuk edebiyatında kurmaca gerçeklik*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Şen, E. (2022). Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Distopya ve Pedagojik Boyutu ("Adı Sıfır" Adlı Yapıtın İncelenmesi). *Uluslararası Çocuk Sempozyumu* (s. 233-240). Sinop: Sinop Üniversitesi Yayınları.
- Tekşan, M., & İlayda, S. M. (2022). 5 Yazar 5 Distopya Romanı Yüksek Doz Çürüyüş Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies- Language and Literature*, 1247-1265.
- Vieira, F. (2011). *"The Concept of Utopia", The Cambridge Companion to Utopian literature*. New York: Cambridge University Press.

FREİRE ELEŞTİREL PEDAGOJİ KİTABININ EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Seda YURTSEVEN

0000-0002-5713-6836

sedaayrtsvn@gmail.com

ÖZET

Eleştirel pedagoji, farklı toplumsal alanlara yönelim gösteren, bireysel ve toplumsal bir yaşamı da gözden geçiren ve bu yaşam içerisinde öznelerin müdahale içerisinde bulunması, insanların beraber yaşamın birçok farklı alanında geçerli sınırlanmışlıklarını ve nesneleşmelerini ortadan kaldırmak; toplumsal ve kişisel gündelik yaşama ve bugüne ve geleceğe müdahale içerisinde bulunan bilinçli eylemlerin de üreticisi konumunda bulunan öğrenme ve öğretme yaklaşımıdır. Dolayısıyla Eleştirel Pedagoji “ezilenlerin yanında, ezenlerin ve karşısında bulunanların bilinçle, tutarlılıkla eşitlik, özgürlük, dayanışma ve ilerleme-dönüştürme gibi kavramların eşliğinde gerçekleştirilmiş bulunan düşünme, davranma-eyleme, araştırma, öğrenme ve öğretme yaklaşımı ve disiplindir”

Eleştirel pedagoji, ezilenleri ve onların da problemlerini temele alarak daha iyi bir dünya adına çalışan birden fazla eğitimcinin, yazarın ve filozofun katkısı doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Temel kavramsal ve ideolojik katkılar, Marx başta olmak üzere Marksizm’den ve Marksizm dünya fikrinin kapitalizmle ilişkin eleştirilerinden, daha somut ve bilimsel bir disipline yönelik ilk faydalar ise 1900’lu yılların başlarında ve özellikle Frankfurt Okulu yazarları ile beraber 1920’li yıllardan başlangıç göstererek Avrupa kıtasından gelmeye başlamış bulunmaktadır.

Eleştirel pedagoji, toplumsal alanın her noktasındaki inşayı eğitim sistemlerini, yeniden üretimi ve öğrenme ve öğretme tutumlarını, eşitlik, özgürlük ve dayanışma gibi eğitime içkin bir şekilde olmasını gerektiren temel bazı kavramlar eşliğinde incelenmesine temel oluşturmaktadır.

Her eğitimcinin içerisine yerleşmiş bulunduğu bireysel, toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullar da söz konusu analizlerinin bir ögesi olmaktadır. Nitekim eleştirel pedagoji içerisinde yer alan “yerleşik” yalnızca bir konu ilave etmenin bir yolundan ziyade yeni bir toplum, yeni bir insan, yeni bir bilim ve dünya meydana getirmenin de temelini meydana getirmektedir.

“Ezilenlerin Pedagojisi” adlı yapıtta pedagojinin bazı taraflarının yansıtılmasını gerektirmektedir; bu pedagojide insanlık durumlarını tekrardan kazanma yolundaki devamlı bir şekilde gerçekleşen mücadele de ezilenlerle beraber şekillenmesini gerektirmektedir

Anahtar Kelimeler: Ezen-ezilen, diyalog, öğretmen, öğrenci,

Öğrencilerin, anlatılan şeyi, mekanik bir biçimde ezberlemelerine neden olmaktadır. Onları da öğretmen tarafından doldurulması gereken bidon ve kaplar'a dönüştürülmesi gerekmektedir. Öğretmen de kapları ne kadar çok doldurursa o kadar iyi bir öğretmen olabilmektedir. Nitekim kaplar da ne kadar pısrıksa ve doldurulmalarına müsaade ediliyorsa o kadar iyi öğrenciler olmaktadır.

Öğrenciler “yatırım nesnelere” öğretmen ise “yatırımcı” olmaktadır. Öğretmen de iletişim kurmaktan ziyade tahviller çıkarır ve öğrencilerin de sabırla almış oldukları ve tekrarladığı yatırımlar gerçekleştirmektedir. Bu öğrencilere tanınmış bulunan hareket alanının da yatırılması kabul ve tasnif edip yığmaktan ibaret olduğu “bankacı” eğitim modeli olmaktadır. Nitekim öğretmen de kendisini öğrencilere zorunlu karşıtı olarak sunmaktadır; öğrencilerinin cehaletlerini de mutlak kabul etmeleri üzerine kendi varlıklarını da gerekçelendirmektedirler.

Diğer taraftan özgürlükçü bir eğitim çalışmasının varoluş sebebi de uzlaşma güdüsünde yer almaktadır. Öğretmen-öğrenci ilişkisinin de çözümlenmesi üzerine eğitim çalışmasına başlanması gerekmektedir; ilişkinin kutuplarını öyle bir şekilde uzlaştırmalıdır ki aynı anda her iki tarafın da öğretmenler ve öğrenciler olması gerekmektedir. Ancak bu çözüm, bankacı bir modelde yer almamaktadır. Tam aksine bankacı bir eğitim, ilişkiyi devam ettirir ve bir bütün olarak ezen topluma da ayna tutan uygulamalar vasıtasıyla da ilişkilili durumu körüklemektedir:

Öğretmen, öğretir; öğrenciler ders alır.

Öğretmen her şeyi bilir; öğrenciler herhangi bir şey bilmemektedir.

Öğretmen konuşur; öğrenciler ise uslu bir şekilde dinlemektedir.

Öğretmen seçer; öğrenciler ise buna uymaktadırlar.

Öğretmen, müfredatı seçer; öğrenciler de buna uyarlar

Öğretmen, öğrenme sürecinin öznesidir; öğrenciler ise sadece nesnesi olmaktadır.

Ezenlerin çıkarları, “ezilenlerin bilincinin değiştirilmesi anlamına gelmektedir; içinde ezildikleri durumun, değiştirilmesi” anlamına gelmemektedir. Bunun nedeni ezilenlerin bu durumu onaylamaya ne kadar yönlendirilebilirse, egemenlik altına alınabilmeleri de o kadar

mümkün hale gelmektedir. Bunu gerçekleştirmek için ezenlerin, bankacı eğitim modelini, içinde ezilenlerin de yardım alanlar gibi ikiyüzlü bir isim almış buldukları vesayetçi bir sosyal yardım aygıtıyla beraber kullanmaktadırlar.

Bankacı eğitime yönelik dikey ilişki biçimlerini terk etmiş bulunan problem tanımlayıcı eğitim, çelişkili durumun üstesinden gelebildiği takdirde faaliyetini yerine getirmektedir. Nitekim diyalog aracılığıyla öğrencilerin öğretmeni ve öğretmenin öğrencileri de ortadan kalkmaktadır ve yeni bir terim meydana gelmektedir: Öğrenci-öğretmen ve öğretmen-öğrenciler. Nitekim öğretmen yalnızca öğretmen olmayıp öğrencilerle diyalogu içerisinde kendisine de öğretilen birisi olmaktadır. Öğrenciler de kendilerine öğretilmesi üzerine kendileri de öğreten kişiler olmaktadır. Bu sayede öğretmen ve öğrenciler, içerisinde herkesin büyüdüğü bir sürecin de sorumluları haline dönüşmektedirler.

Bankacı eğitim görüşü, eğitimcinin eyleminde iki farklı aşamayı birbirlerinden ayırt etmektedir. İlk aşama esnasında eğitimci, sınıfında derslerini hazırlarken bir idrak nesnesini keşfetmektedir. İkinci aşamada ise öğrencilerine bu nesneyi açıklamaktadır. Nitekim öğrencilerinden de idrak etmelerinden ziyade öğretmenin anlatmış bulunduğu konuları ezberlemeleri istenmektedir.

Problem tanımlayıcı metod, öğretmen-öğrencinin eylemini bölmemektedir; bir yerde “idrak eden” öteki yerde “aktaran” olmamaktadır. Onun yerine öğretmen, öğrencileriyle diyalog halinde bulunsun devamlı bir şekilde “idrak etme” halinde olmaktadır. Nitekim idrak nesnelere de kendi özel mülkü olarak kabul etmemektedir, öğrencilerin düşüncesinin nesnelere olarak kabul etmektedir. Bu bakımdan problem tanımlayıcı bir eğitimci, öğrencilerinin düşüncesini içerisinde kendi düşüncesini devamlı bir şekilde biçimlendirmektedir. Öğretmen de öğrencisiyle diyalog içerisinde eleştirel araştırma ortakları olmaktadır. Nitekim öğretmen de öğrencilerine malzemeyi üzerinde düşünmeleri için sunmaktadır ve öğrenciler de kendi fikirlerini ifade ederlerken önceki değerlendirmelerini gözden geçirmesi gerekmektedir. Problem tanımlayıcı eğitimcinin görevi de öğrencileriyle beraber doxa düzeyindeki bir bilginin yerini logos düzeyindeki gerçek algının almış bulunduğu koşulları meydana getirmektir.

Bankacı eğitim, yaratıcı gücü engellerken; problem tanımlayıcı eğitim de gerçekliğin devamlı bir biçimde deşifresini başlatmaktadır. Bankacı eğitim modeli, bilinci de ortadan kaldırmaya çabalamaktadır; problem tanımlayıcı eğitimde bilincin su yüzeyine çıkararak gerçeklipe eleştirel bir müdahalesi için çalışmaktadır.

Problem tanımlayıcı eğitimde insanlar, kendilerini içerisinde yer aldıkları ve kendilerindeki dünyada var olma tarzlarını eleştirel bir şekilde kavrama gücünü ilerletmektedirler; dünyayı da

sadece durağan bir gerçeklikten ziyade süreç ve dönüşüm içerisindeki bir gerçeklik olarak idrak etmeye başlamaktadırlar. İnsanların dünyayla olan diyalektik ilişkileri, bu ilişkilerin nasıl kavrandıklarından bağımsız bir şekilde var olduğu halde insanların onaylamış bulunduğu eylem biçiminin, dünya içerisinde kendilerine ne şekilde kavradıklarına önemli ölçüde dayalı olmaktadır. Bu bakımdan öğretmen- öğrenci ; öğrenci-öğretmen aynı anda hem kendileri hem de dünyaya yönelik düşünmektedirler ve düşünme edimini de eylemden ayırt etmemektedirler; bu sayede de düşünme ve edimde bulunmanın gerçek bir biçimini meydana getirmektedirler.

Bankacı eğitim gerçeği de mitleştirilmesi üzerine insanların da dünya içerisinde var olma yolunu ifade eden belirli olguları da gizlemeye çalışmaktadır; problem tanımlayıcı bir eğitimde mitleştirmeyi de ortadan kaldırmayı kendisine amaç edinmektedir. Bankacı eğitim, diyaloga karşı direnmektedir; problem tanımlayıcı bir eğitim ise gerçekliği ve diyalogu da deşifre eden idrak edimi için ön koşul olarak kabul etmektedir. Bankacı eğitim, öğrencilere yardım edilmesi gereken nesnelere olarak muamele göstermektedir; problem tanımlayıcı bir eğitim de onları eleştirel düşünürler haline dönüştürmektedir. Bankacı eğitim, yaratıcılığı engellemektedir ve dünyadan da uzaklaştırmak amacı doğrultusunda bilincin de amaçlılığını evcilleştirmektedir; bu sayede de insanların da daha insan olma biçimindeki ontolojik ve tarihsel yetisini inkar etmektedir. Problem tanımlayıcı eğitimin temeli ise yaratıcılığa dayanmaktadır; gerçek düşünceyi ve gerçeklik üzerinde edimde bulunmayı teşvik etmesi gerekmektedir. Bu sayede de insanın yalnızca sorgulayıcı dönüşüme katıldığı takdirde özgün bir varlık olma yetisine karşılık verilebilmektedir.

Özgürleştirici ve hümanist bir praxis olarak problem tanımlayıcı bir eğitim, egemenliğe tabi kılınmış bulunan insanların, kurtuluşları için de mücadele etmek mecburiyetinde buldukları temel tezinden hareket etmektedirler. Bu amaç yolunda ise öğretmenlerin ve öğrencilerin, otoriterliğin ve yabancılaştırıcı bir entelektüalizmin de üstesinden gelerek eğitim sürecinin öznelere olabilmesinde etkili olmaktadır.

İnsani bir varoluşun suskunluk içerisinde kalamamaktadır ve sahte sözlerle de beslenmemesi gerekmektedir. Ancak insanların dünyayı dönüştürmekle kullandığı sözlerle beslenmesi gerekmektedir; dünyayı adlandırarak onu değiştirmek, insancıl bir şekilde var olmak anlamına gelmektedir.

Hayvanlar herhangi bir şekilde sorumluluk almamaktadır; tarihten yoksun bulunan yapıları da onların da hayatı üstlenmelerine olanak tanımamaktadır. Nitekim hayatı da üstlenemediklerinden dolayı yaşamlarını da meydana getirememektedirler. Nitekim meydana

getiremediklerinden dolayı da hayatın genel yapısını da herhangi bir şekilde dönüştürememektedirler. Sonuç olarak hayvanlar, kendilerini hayvanlaştırmak üzere genel yapılarını hayvanlaştıramamaktadırlar; kendilerini hayvandışılaştırmaları da söz konusu olmamaktadır.

Hayvanların tam aksine insanlar, sadece yaşamlarını devam ettirmekle kalmamaktadırlar; içerisinde yer aldıkları dünyayı da konumlandırabilmektedirler. Nitekim kendilerine koymuş buldukları amaçlara yönelik edimde bulunmaları gerekmektedir. Kararlarının kendi içlerinde yer alması gerekmektedir; dünya ve ötekilerle bulunan ilişkilerinde yaratıcı varlıklarında onda gerçekleştirmiş buldukları değişim sayesinde de dünyaya nüfus etmeleri gerekmektedir. Aynı zamanda varoluşları da tarihsel nitelikte olmaktadır. Hayvanlar da yaşamlarını, zamansız bir şekilde tekdüze ve güdü halinde yaşamaktadırlar; insanlar devamlı bir şekilde yeniden meydana getirmiş buldukları ve dönüştürdükleri bir dünya içerisinde varlıklarını devam ettirmektedirler.

Konuların sınır durumları içermesiyle birlikte sınır durumların da onları barındırması gerekmektedir. Nitekim içerdikleri görevler, sınır eylemleri de gerektirmektedir. Nitekim konular da sınır durumları tarafından perdelenmedikleri takdirde sınır durumlara denk düşmüş bulunan görevler, ne özgün olabilir ne de eleştirel bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. O halde insanlar da sınır durumları aşarak bu durumun ötesinde onunla çelişkili bir biçimde sınanmamış bir imkan bulunduğunu keşfedememektedirler.

İnsanlar kendilerini de bir durum içerisindeki varlıklar olarak zamansal-mekansal imkanların içerisine kök salmış bir biçimde keşfetmektedirler. Nitekim koşullar onlara da damgasını vururken; onlar da mevcut imkanlara kendi damgalarını vurmaktadırlar. Nitekim insanlar vardılar; çünkü bir durum içerisinde mevcut olmaktadır. Varoluşları üzerinde de eleştirel bir biçimde düşünmekle kalmayarak eleştirel bir şekilde edimde buldukları ölçüde daha fazlası olmaları olanaklı hale gelmektedir. “Durumsallık” üzerine fikir yürütmek, varoluşun da asıl koşulu hakkında düşünmek anlamına gelmektedir. İnsanların da sayesinde birbirlerini “bir durum” içerisinde keşfetmiş buldukları eleştirel düşünme anlamına gelmektedir.

Kod çözme evresinde analizin de birden fazla olasılığını sunmak üzere kodlar “konusal yelpazeler” olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Kodlar üzerinde kod çözümler de düşünürken; başka konulara yönelik kodların da açık bulunması gerekmektedir. Bu açıklık, konular ve karşıtlıkları arasındaki diyalektik bir ilişkinin de anlaşılması için önemli olmaktadır. Dolayısıyla bu varoluşsal durumu da ifade eden kodların nesnel açıdan bir bütünlük meydana

getirmesi gerekmektedir. Bir bütünü meydana getirmesinde unsurların karşılıklı bir şekilde etkileşim halinde bulunması gerekmektedir.

Kod çözme evresinde, katılanlar da konusallarını ortaya koyarlar ve bu sayede dünya hakkındaki gerçek bilinç hallerini de görünür hale getirmektedirler. Bu durumu gerçekleştirirken su anda incelemiş buldukları durumu, gerçekte yaşamış buldukları esnada nasıl davranmış bulduklarını da görmeye başlamaktadırlar. Bu sayede de kendi önceki görüşlerine yönelik bir anlayışa da ulaşmış olmaktadır. Bu idrakın da ortaya çıkması üzerine gerçekliğe yönelik farklı bir görüşe ulaşmaktadırlar. Nitekim idrak ufuklarının ilerleme göstermesiyle kendi arka plan görüşlerinde gerçekliğin de iki farklı boyutu arasındaki diyalektik ilişkilere de ulaşabilmektedirler.

Kod çözme süresi esnasında koordinatörün, insanlar yalnızca insanları dinlemekle yetinmemeli; hem kodlanmış bir şekildeki varoluşsal durumları hem de bireylerin de kendi cevaplarını problem olarak tanımlamaları üzerine bireylere de meydan okuması gerekmektedir. Bu metodun da arındırıcı gücü sayesinde konusal araştırma grubuna da katılım göstermiş bulunanlar, ötekiler ve dünyaya yönelik başta imkanlar altında dile getiremeyecekleri bir dizi duygu ve düşüncüyü ifade etmektedirler.

Konusal kodlama faaliyetinden sonra eğitici malzeme (slaytlar, fotoğraflar, afişler ve okuma metinleri vb.) hazırlanması gerekmektedir. Nitekim ekip, belirli konuların kimi taraflarını, konu başlıkları olarak ekip dışından uzmanlara da kaydedilebilecek görüşmeler için öneride bulunmaktadır.

İnsanların salt etkinlik varlıkları olan hayvanlardan praksis varlıkları olmaları nedeniyle ayrılık göstermektedir. Hayvanlar dünyayı değerlendirmemekte ve dünyanın içerisine gömülü bir biçimde yaşamını idame ettirmektedirler. Ancak insanlar dünyanın içerisinde doğrudan yüzeye çıkar; dünyayı nesneleştirir. Bu sayede onu anlamlandırabilir; emek ve çabaları doğrultusunda onu dönüştürebilmektedir.

Halkla bulunan ilişkilerinde devrimci bir şekilde davranmayan devrimci liderler, ya egemenlerinin karakter niteliklerini onaylamışlardır veya kendi rollerini bütünüyle yanlış şekilde anlamış bulunmaktadırlar.

Diyalog ne kadar erken bir biçimde başlangıç gösterirse hareket de o kadar devrimci bir nitelik taşımaktadır. Doğası nedeniyle de iletişimsel bir varlık olduğundan dolayı iletişimsiz insani olamayan bir varlık olarak insanın gereksinimi olmaktadır.

Devrim ne önderler tarafından halk için ne de halk tarafından önderler için gerçekleştirilmektedir. Bu dayanışma durumu da önderlerin halkla alçakgönüllülikle ve cesur bir şekilde ilişki meydana getirmeleri ve dayanışmayı gerçekleştirmeleri üzerine meydana gelmektedir.

Mekanik bir gerçeklik yaklaşımı doğrultusunda sınırlı birden fazla kişi, insanların somut durumunun, dünya hakkındaki bilinçlerini de koşullamış olduğunu ve bu bilincinde insanın gerçekliği ele alma tarzını koşulladığını da idrak edememektedir. Böyleleri de gerçekliğin, mekanik şekilde insanların gerçeklik hakkındaki sahte olan bilinçleri de gitgide azaldığı devrimci edimler de olmaksızın dönüştürülebileceğini ifade etmektedir.

Halk olmaksızın da egemen seçkinler düşünülmektedir. Bu bakımdan halkı da daha iyi bir şekilde tanımak, bu sayede onlar üzerinde daha etkin bir biçimde egemen olmak maksatıyla halk hakkında fikir yürütmeden yaşamayı lüks olarak kabul etmektedirler. Bu bakımdan kitleler ve seçkinler arasındaki sözde diyalog ve iletişim, içeriği doğrultusunda da kitlelerin evcilleştirilmesini amaçların da iletilmesi manasına gelmektedir.

O halde egemen seçkinler, halkla beraber düşünmediği takdirde niçin bu durumdan zarar görmemektedirler? Bunun nedeni halkla birlikte fikir yürütmek zorunda olsalardı çelişki durumu da aşılmış bulunmaktadır.

Ezme süreci içerisinde birisinin de ötekini ezmiş bulunduğunu rahat bir şekilde ifade edebiliriz; fakat devrim esnasında birinin ötekini de özgürleştirdiğini ancak birisinin kendini özgürleştirmesinden ziyade kaynaşmış insanların birbirlerini özgürleştirmeleri gerekmektedir. Ezilenlerle hayatın reddedilmişleriyle ve yeryüzünün lanetlileriyle beraber yaşamak ve çalışmaktan daha önemli ne olmaktadır? Bu kaynaşma sayesinde devrimci önderler, yalnızca kendi varlık sebeplerini olmayıp sevinç de duymaları gerekmektedir. Dolayısıyla devrimci önderler e doğaları itibarıyla gerçek anlamıyla egemen seçkinlerin de yapamadıklarını gerçekleştirmektedirler.

Bir sınıf olarak seçkinlerin de ezilenlere olan yaklaşımı, sahte iyilikseverlik düzeyinde olmaktadır. Ancak devrimci önderlerde sahte iyilikseverlikle birlikte manipülasyona yer verilmemektedir. Ezen sınıf seçkinleri de halkı ayakları altına almaları üzerine çiğneyerek gelişme gösterirken, devrimci önderler de halkla birliktelik doğrultusunda gelişme göstermektedirler.

Devrimci hümanizm ve ezenlerin insandışılığının da bilimi kullanması gerekmektedir. Ancak bilim ve teknoloji de ezenlerin hizmetindeyken, insanları da şeyler statüsüne indirmeye neden

olmaktadır. Devrimcilerin hizmetinde olduğunda da insanlaşmanın geliştirmesi adına kullanılması gerekmektedir. Aynı zamanda bilimsel ilginin de yalnızca birer nesnesi olarak görünmek istemedikleri takdirde ezilenlerin de insanlaşma sürecinin öznelere haline gelmesi gerekmektedir.

Boyun eğdirme (Fetih)

Diyalog karşıtı eylem, gerçek ve somut baskı durumunun eşitlikçisi olduğu takdirde diyalogcu eylem de bu baskı durumunun devrimci bir şekilde aşılması anlamına gelmektedir. İnsan soyuttan ziyade dünya üzerinde diyalog taraftarı ya da karşıtı olmaktadır. İnsan ilk olarak diyalog karşıtı ve sonradan ezen olmamaktadır; eş zamanlı bir şekilde hem diyalog karşıtı hem de ezen olmaktadır. Nesnel bir ezilme durumu içerisinde diyalog karşıtlığı da ezenlerin de baskıyı devam ettirmeleri için zorunlu olmaktadır. Yalnızca ekonomik bir şekilde olmayıp kültürel bir şekilde de baskı bulunmaktadır. Nitekim boyun eğenler de kendi ifade ve sözlerinden de edilmektedir.

Boyun eğdirme arzusu da herhangi bir diyalog karşıtı bir edimde her an hazır ve nasır olması gerekmektedir. Bu bakımdan ezenler, insanların da dünyayı düşünebilme özelliğini ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Bu yıkımı da ezenler tamamıyla gerçekleştiremediklerinden dolayı dünyayı gizemleştirmeleri gerekmektedir. Boyun eğdirilmişlerin ve ezilenlerin düşüncesine ve edilgenliklerini geliştirecek bir aldatmaca dünyasının yansıtılabilmesi için ezenler de dünyanın bir problem olarak ifade edilmesini önleyerek onun yerine dünyayı sabit bir varlık gösteren metotlar geliştirilmeye başlanmıştır.

Zorunlu olarak diyalog karşıtı da olmayan hiçbir ezme/ezilme gerçekliği bulunmamaktadır; tıpkı içerisinde ezenlerin kendilerini durup dinlemeksizin ezilenlerin devamlı boyun eğdirilmesine adanmadığı diyalog karşıtlığı da görünmediği gibi. Eski Roma'da egemen seçkinler, kendi huzurlarını sağlamak ve halkı yumuşatmak üzere ekme ve sirk gösterileri verme mecburiyetinden bahsetmektedirler. Günümüzün egemen seçkinlerinin de herhangi bir çağın seçkinleri gibi ötekilere ekme ve oyunlarda onlar bile olmaksızın boyun eğdirmeye gereksinimi bulunmaktadır. Nitekim boyun eğdirmenin tarihsel olarak içeriği ve yöntemi de değişmektedir. Ancak değişmeyen ise ölümsever bir tutku olan ezmedir.

Böl ve Yönet

Bu ezenlerin eylem kuramının bir başka temel boyutudur ve ezmenin kendisi kadar eski olmaktadır. Ezen azınlık bir çoğunluğa da boyun eğdirdiği ve egemen olduğundan dolayı iktidarda kalabilmek amacıyla bölmek ve bölünmüş halde tutmak mecburiyetindedir. Azınlık kendisine halkın birliğini hoşgörme lüksünü tanımamaktadır; çünkü bu durum hegemonyasına ciddi bir tehlike meydana getirmektedir. Ezenler, ezilenlerde bütünleşme gereksinimi uyandırabilecek her türlü eylemi bütün araçlarla önlemektedirler. Dolayısıyla birlik, mücadele ve örgütlenme gibi kavramlar da tehlikeli olarak damgalanmaktadır. Bu kavramların tehlikeli olma nedenleri, hayata geçirilmelerin özgürleşme edimleri adına gerekli olmasıdır.

Egemen sınıfın bütün edimleri, bu sınıfın da ezen konumunu korumayı da kolaylaştırması üzerine ötekileri de bölmek mecburiyetinde bulunduğunu göstermektedir. Egemenlik altında bulunan sınıfların da belirli biçimdeki temsilcilerini teşvik etmesi doğrultusunda kendi yoldaşlarından ziyade önderlik özelliklerini içeren ve bu bakımdan tenkin edilmedikleri takdirde az sayıda insana yardım, ötekilerini de korumak üzere ezilenleri bölme yolları anlamına gelmektedir. Bunlar da ezilenlerin zayıf durumlarından birisini –temel güvensizliklerini- doğrudan ve dolaylı bir şekilde idare eden yönetim biçimleri olmaktadır. Nitekim ezilenler içlerinde ezenleri de içeren ikiye bölünmüş varlıklar olarak güvensizdirler; bir taraftan içlerindeki bu ezene karşı direnme gösterirler; öte taraftan söz konusu ilişkilerinin de belirli bir evresinde bu ezenin de çekiciliğine kapınmalarını gerektirmektedir. Bu imkanlar altında ezenler, bölücü nitelikteki edimlerinden de olumlu bir sonuç almaktadırlar.

Statü durumunu korumak üzere ötekileri de bölmek, zorunlu bir biçimde diyalog karşıtı eylem kuramının da temel amacı olmaktadır. Ayrıca egemen sınıfta kendisini, insandıışılaştırdıkları ve bölmüş buldukları insanların kurtarıcısı olarak kendilerini ifade etmektedirler. Bu bağlamda mesihçilik oyunu da gerçek niyetlerinin de kendilerini kurtarmak mecburiyetinde olmadığını ifade etmektedir. Nitekim kendi iktidarlarını, zenginliklerini ve kendi yaşam tarzlarını, ötekileri de boyunduruk altına almaya olanak sağlayan şey, ezen bir sınıf olarak, kendi kendilerini kurtaramayacak olmalarıdır. Ancak kurtuluş, ötekilerle bir arada gerçekleştirilebilmektedir. Fakat seçkinler de ezildikleri ölçüde ezilenlerle beraber olmamaktadırlar; ezmenin temelinde ezilenlere karşı olmak yer almaktadır.

Manipülasyon

Manipülasyon, diyalog karşıtı bulunan eylem kuramının bir başka boyutu olmaktadır; bölme stratejisinde görüldüğü üzere o da boyun eğdirmenin, kuramın bütün boyutlarının

çevresinde dönmüş olduğu hedefin bir aracısı olması gerekmektedir. Egemen seçkinler kitleleri de manipülasyon sayesinde kendi amaçlarını da uyumlu kılmaya çalışmaktadırlar. Nitekim bu insanların da siyasi olgunlaşmışlığı ne kadar gelişmişse; iktidarını da yitirmek istemeyenler tarafından manipüle edebilmeleri de o kadar kolay hale gelmektedir. Bu bölümde halk, daha önceki dönemlerde ifade edildiği üzere birden fazla mit kullanılması üzerine manipüle edilebilmektedir. Ancak bir mit daha bulunmaktadır: Burjuvazinin halka yükselme yolu olarak kendisini de model olarak sunması gerekmektedir. Bu bağlamda mitlerin de iş görmesi için halkın burjuvazinin sözünü de kabul etmesi gerekmektedir.

Herhangi bir manipülasyon durumunda sol, her zaman kestirme yoldan iktidara gelmenin çekiciliğine kendisine kaptırmaktadır. Bu örgütü de meydana getirebilmek için ezilenlerle bütünleşmenin mecburiyetini unutmaktadırlar ve egemen seçkinlerle birlikte gerçekleşmesi imkansız olan bir diyalog içerisine girme girişiminde bulunmaktadırlar. Nitekim bu durum da seçkinler tarafından manipüle edilme noktasına gelmektedir ve “gerçekçilik” adı verilen seçkinci bir oyuna düştüğü de ender görülen bir şey olmaktadır.

Manipülasyon metodlarından birisi de bireylere burjuvaca bir kişisel başarı hırslarının da aşılmasını gerektirmektedir. Bu manipülasyon durumu da bazen seçkinler tarafından meydana getirilmektedir; bazen de dolaylı bir yoldan popülist önderler aracılığıyla gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Weffer'nin de ifade ettiği üzere bu önderler oligarşik seçkinler ve halk arasında aracı işlevini de gerçekleştirebilmektedirler. Bu sayede popülizmin bir siyasi eylem biçimi olarak, meydana gelme nedeni popülist önderin ikiye ayrılmış bir varlık olmasıdır; iki ortam içerisinde bir arada yaşayan bir amfibi'dir”. Halk ve oligarşiler arasında da sarkaç misali gidip gelebilmektedir; her iki grubun da damgasını içermesi gerekmektedir.

Kültürel İstila

Kültürel istila, daima istilaya uğramış bulunan kültürün de özgünlüklerini yitiren veya yitirme tehlikesiyle karşı karşıya gelmiş bulunan insanlarına yönelik bir şiddet edimini içermesi gerekmektedir. İstilacılar da kültürel istisna esnasında sürecin hem yazarları hem de oyuncularını olmaktadır. Nitekim her türlü egemenlik biçimi, istilayı da barındırması gerekmektedir. Bazen açık ve fiziki bir şekilde bazen de yardım etmiş bulunan dost rolünü, oynaması üzerine kamuflaj içerisinde gerçekleştirmesi gerekmektedir. Yapılan son tahlilde, istila, ekonomik ve kültürel bir egemenliğin de bir şekli olması gerekmektedir. Bir metropol toplum tarafından da bağımlı bir

topluma da uygulanabilmekte olup aynı toplum içerisindeki bir sınıfın, bir başka sınıf üzerindeki egemenliğine yönelik olabilmektedir.

İşbirliği

Diyalog karşıtı bulunan eylem kuramında fetih/boyun eğdirme, fetih ve onu da herhangi bir nesneye dönüştürebilen bir özneyi gerektirmektedir. Diyalogcu bir eylem kuramında öznelere de dünyayı dönüştürebilmeleri amacıyla iş birliği içerisinde karşılaşmaları gerekmektedir. Diyalog karşıtı egemen olan ben, egemenlik altında bulunan fethedilmiş sen'i de nesneye dönüştürmesi gerekmektedir. Bu bağlamda diyalogcu ben, kendi varlığını da yaşama geçirmesi nedeniyle geçirmiş olanın sen'nin kendi bakımından da bir ben'i meydana getirdiğini ve onun da bir sen'i olduğunu bilmektedir. Bu sayede sen ve ben de ilişkilerinin diyalektiği bağlamında, iki farklı ben haline dönüşen iki farklı sen olabilmektedirler.

Diyalogcu eylemin de bir niteliği olan işbirliği de öznelere arasında meydana gelmesi gerekmektedir; ve sadece iletişim yoluyla gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Temel bir iletişim şekli olması nedeniyle diyalog, her türlü işbirliğinin de temelini meydana getirmesi gerekmektedir. Nitekim diyalogcu bir eylem kuramında devrim davası uğruna da halkı fethetmiş bulunmanın da herhangi bir yeri olmamaktadır. Fakat halkın yatkınlığını kazanabilmek ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla diyalog evcilleştirmez; manipüle etmez ve herhangi bir biçimde dayatmada bulunmamaktadır.

Devrimci önderlerin de ezilenlere bağlılığı, aynı zaman da özgürlüğe de bağlılık anlamına gelmektedir. Nitekim bu bağlılık yüzünden ezilenleri önderler, fethetme girişiminde bulunmamaktadır. Fakat ezilenlerin eğitimini de özgürleşmeye kazanmak mecburiyetinde olmaktadırlar. Fethedilmiş bir eğitim de katılım anlamına gelmemektedir; bu biçimdeki bir eğilimin, yenik düşmüş bulunanın önündeki imkanları da belirleyen fatihe duymuş olduğu eğilim olmaktadır. Gerçek eğilimlilik durumu da tercihlerin özgür bir biçimde bulaşması anlamına gelmektedir Nitekim kişiler arasında da gerçekliğin aracılık etmiş bulunduğu iletişim de olmaksızın gerçekleşmesi olanaksız hale gelmektedir. Önderlerin de halkın potansiyellerine inanması gerekmektedir; herhangi bir önderin de halka kendi edimlerinin nesnesiymiş gibi davranmaması gerekmektedir.

Örgütlenme

Halkı da örgütlemiş bulunan önderlerin, keyfi bir biçimde sözlerini dayatma hakkına sahip olmadığını ifade etmek, onların da ezilmeye alışık bulunan halk arasında dizginsizlik durumunu da teşvik etmiş bulunan liberal bir görüşü de onaylamak mecburiyetinde buldukları manasına gelmemektedir. Nitekim diyalogcu bir eylem kuramı hem dizginsizlik durumuna hem de otoriterliğe karşı olmaktadır; bu şekilde de özgürlük ve otorite durumunu da kabul etmektedir. Otorite bulunmaksızın özgürlük gerçekleşmez; fakat özgürlük olmaksızın da otorite meydana gelmemektedir.

Özgürleşme İçin Birlik

Halkı da örgütlemiş bulunan önderlerin, keyfi bir biçimde kendi sözlerini de dayatma hakkına sahip olmadığını ifade etmek, onların ezilmeye de alışkın bulunan halk arasında dizginsizliğe yönelen liberal bir fikri onayladıkları manasına gelmemektedir. Nitekim diyalogcu bir eylem kuramı, hem otoriterliğe hem de dizginsizliğe karşı olmaktadır; bu sayede de otorite ve özgürlüğü de onaylamaktadır. Otorite olmadan özgürlük; özgürlük olmadan da otorite olmamaktadır. Kendine yönelik her türlü imkanlar altında otorite haline dönüşebilme imkanını da içermesi gerekmektedir. Dolayısıyla otorite ve özgürlük birbirlerinden kopmamaktadır; birbirleriyle bulunan ilişkileri içerisinde ele alınması gerekmektedir.

Kültürel Sentez

Halkın üretken konularının veya anlamlı konusallarının icelenmesi, kültürel bir sentez olarak eylem sürecinin başlangıç evresini meydana getirmektedir. Nitekim bu süreci de iki farklı aşamaya bölmek olanaklı değildir. Nitekim önceden konusal bir araştırma ve sonradan kültürel sentez olarak eylem. Bu şekilde gerçekleştirilen bir bölme, araştırmacılar tarafından da halkın edilgin nesnelere olarak ele alındığı ve sorgulanmış bulunduğu bir başlangıç aşaması düşüncesini de barındırmaktadır; bu durum da diyalog karşıtı edime uygun bir işleyiş tarzı olmaktadır. Bu biçimde gerçekleşen bir bölünme de sentez olarak eylemin, istila olarak eylemden meydana geldiği biçimde ilkel bir yoruma da neden olmaktadır..

Devrimci önderlerin de kendilerini halktan ayrı bir biçimde kendilerini örgütlemekten uzak durmaları gerekmektedir. Belirli tarihsel imkanlarda halkla aralarında ortaya çıkabilecek herhangi türden bir çelişki durumunun da ele alınması gerekmektedir ve bir ilişkinin de zorla

dayatılması kültürel istila vasıtasıyla gizlenmemesi gerekmektedir. Dolayısıyla bunun tek geçerli yolu da kültürel bir sentez olması gerekmektedir.

KAYNAKÇALAR

Freire (1991). *Ezilenlerin Pedagogisi*. (D. Hattaroğlu, E. Özbek Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

BUGÜN TÜRKİYE’DE FELSEFE ÇALIŞMAK

Dr. Öğr. Üyesi, Tuncay TURNA

Artvin Çoruh Üniversitesi,

turnat@artvin.edu.tr - 0000-0001-7754-5154

ÖZET

Bugün Türk İslam felsefesi olarak adlandırdığımız alan, çalışma alanının tarihini sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllardan başlatır. Tarihsel süreç içinde farklı devletlerin himayesindeki düşünürlere değinerek Osmanlı dönemi düşüncesine geçer. Tanzimat sonrası dönemde ise Türk İslam felsefesi farklı bir özellik kazanmaya başlar. Hatta Cumhuriyet dönemiyle beraber artık Türk düşünürler, Türk İslam felsefesi yapan isimler olarak görülmemeye başlanır. Doğrusu artık Türk düşüncesi Batı düşüncesiyle ortaklaşmış ve onun özelliklerini taşımaya çalışmaya başlamıştır. Oysa Batı düşüncesi ile İslam felsefesi aynı köklere, antik Grek düşüncesine dayanır. Bu açıdan ikisi arasında karakter olarak değil, dil olarak bir fark vardır. Bugüne geldiğimizde ise Türk felsefesi iki ayrı koldan ilerlemektedir. Birisi Batı felsefe tarihini; diğeri İslam felsefe tarihini takip eder. Bu çalışmada bugün Türkiye’de felsefe çalışmanın şartlarına bakılacaktır. Burada felsefe iki anlamda kullanılır. İlk bildiğimiz anlamıyla, düşünme etkinliğine dair dar ve özel anlamında felsefeyi düşünür. İkinci olarak da daha geniş anlamda üniversitelerin kökeninde yer alan felsefe-bilim anlayışı olarak felsefeyi düşünür. Bu açıdan bu çalışma hem alanı felsefe olan hem de tüm diğer alanlardaki akademisyenlere hitap eder.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Türkiye, Akademi.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada bugünün imkanlarında Türkiye’deki üniversitelerin ve akademik yaşamın şartlarına bakmaya çalışıyorum. Bu çerçevede, yukarıdaki özetle çevrimiçi olarak yapılan bu kongreye katılma talebinde bulundum ve kabul aldım. Amacım, bugünün imkanları ile bu tür kongrelerin biçimsel ve niceliksel yapısı birleştiğinde, akademik yaşamın içerik ve nitelik işlevinin tamamen kaybolduğunu göstermektir. Bunun için OpenAI tarafından hizmete sunulan, çevrimiçi ChapGpt4 uygulamasını kullanarak bir metin üretmeye çalıştım. Nihai metne ulaşmak için adı geçen uygulamayı bir süre eğitmem ve birkaç kaynakla beslemem gerekti. Bu kapsamda Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi tarafından yayınlanan iki ders kitabını kullandım.¹ Bu kaynaklar, internet ortamında kolaylıkla ulaşılabilir olduğu için seçilmiştir. Sonrasında uygulamanın ürettiği çeşitli metinleri bir araya getirerek nihai bir metne ulaştım. Bu metni 29.11.2024 tarihinde, bu kongrede çevrimiçi olarak sundum. Sunulan metin aşağıda verilmiştir.

¹ Ayhan Bıçak, Türkiye’de Felsefenin Gelişimi I, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2018 ve Türkiye’de Felsefenin Gelişimi II, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2019.

2. SUNUM METNİ

“Felsefe, insanoğlunun evreni ve kendisini anlama çabasının merkezinde yer alır. Türkiye’de felsefe, Doğu’nun derin düşünce gelenekleri ile Batı’nın rasyonel sorgulama kültürü arasında, zengin ve özgün bir kimlik geliştirmiştir. Bugün, felsefe çalışmak için yalnızca tarihsel ve kültürel miras değil, aynı zamanda teknolojinin sunduğu olanaklar da dikkate değerdir. Bu sunum, Türkiye’de felsefe çalışmanın tarihsel temellerini, kültürel katkılarını ve modern dijitalleşmenin sunduğu fırsatları kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

Felsefe, insanın kendisini ve evreni anlama çabasında temel bir disiplin olarak tarih boyunca gelişmiştir. Türkiye’de felsefe çalışmak, tarihsel mirasın ve modern teknolojinin sunduğu imkanların harmanlandığı dinamik bir süreçtir. Osmanlı İmparatorluğu’nun İslam felsefesine dayalı düşünce geleneğinden, Cumhuriyet’in Batı etkisiyle sekülerleşen felsefi ortamına kadar felsefenin gelişimi, kültürel dönüşümün bir yansıması olmuştur. Bugün, dijitalleşme ve modern kültürün sunduğu fırsatlarla felsefe, daha geniş kitlelere ulaşarak Türkiye’de yeni bir düşünce iklimi yaratmaktadır.

Osmanlı’da felsefe, İslam düşüncesi çerçevesinde gelişmiş, Farabi, İbn Sina ve Gazali gibi filozoflar bu düşüncenin temel taşları olmuştur. Ancak Osmanlı’daki felsefi üretim, 19. yüzyıla kadar kelam (İslam teolojisi) ve tasavvuf eksenli kalmıştır. Tanzimat Dönemi (1839-1876) ile birlikte Batı felsefesi Osmanlı aydınlarıyla tanışmış ve felsefenin sekülerleşme süreci başlamıştır. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte, 1933 Üniversite Reformu, felsefenin akademik bir disiplin olarak kurumsallaşmasını sağlamış ve Batı tarzı eğitim modeli benimsenmiştir. Ziya Gökalp gibi düşünürler, Türk modernleşmesinin felsefi temellerini atmış, ulus-devlet inşasında felsefeye büyük bir misyon yüklemiştir.

Türkiye’de felsefenin gelişimi, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e uzanan geniş bir zaman diliminde incelenebilir. Osmanlı döneminde felsefi çalışmalar, daha çok İslam felsefesi çerçevesinde yürütülmüştür. Farabi, İbn Sina ve Gazali gibi İslam filozoflarının etkisi altındaki bu dönemde, felsefi düşünce büyük ölçüde dini çerçevede ele alınmıştır. Tanzimat Dönemi ile birlikte Batı düşüncesi Osmanlı aydınları üzerinde etkili olmuş ve felsefenin sekülerleşmesi yönünde adımlar atılmıştır. Münif Paşa ve Ahmet Mithat Efendi gibi aydınlar, Batı felsefesinin temel kavramlarını tanıtmak için çeviri ve tartışma çalışmaları yapmıştır. Ziya Gökalp, ulus-devlet inşasında felsefenin rolünü vurgulayan önemli isimlerden biridir.

Bu eserler, felsefenin yalnızca akademik bir disiplin olmadığını, toplumsal ve kültürel dönüşümlerde de önemli bir rol oynadığını vurgular. Özellikle Cumhuriyet’in erken döneminde felsefe, modernleşmenin bir aracı olarak görülmüş ve laiklik, demokrasi, insan hakları gibi konuların tartışılmasında felsefi yaklaşımlar belirleyici olmuştur. Türkiye’de felsefe çalışmaları, Batı düşüncesiyle etkileşim içinde özgün katkılar sunan filozoflar sayesinde zenginleşmiştir. Türk felsefesinin gelişiminde önemli rol oynayan isimler arasında Takiyettin Mengüşoğlu, Nermi Uygur, Bedi Akarsu ve Doğan Özlem gibi filozoflar yer alır. Takiyettin Mengüşoğlu, "Yeni Ontoloji" kavramını Türk felsefesine kazandırmış ve felsefi antropoloji alanında öncü çalışmalar yapmıştır. Mengüşoğlu’na göre, varlık, yalnızca metafizik bir problem değil, insanın somut yaşamına dair bir olgudur. Nermi Uygur, estetik ve kültür felsefesi alanındaki çalışmalarıyla felsefenin günlük yaşamda nasıl anlam bulabileceğini araştırmış, estetiğin yaşamın estetikleşmesi olarak yorumlamıştır. Doğan Özlem, hermeneutik alanında

yaptığı çalışmalarla, felsefeyi tarih ve yorumlama çerçevesinde ele almış, tarih felsefesine dair özgün yorumlar sunmuştur. Bu düşünürler, Batı felsefesi ile yerel kültür arasındaki dengeyi kurarak Türk felsefesinin kimliğini inşa etmişlerdir.

1933 Üniversite Reformu, Türkiye’de felsefenin kurumsallaşmasında dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) Felsefe Bölümü’nün kurulması, Batılı anlamda akademik felsefe eğitiminin başlangıcını temsil eder. Batı’dan Türkiye’ye davet edilen Alman akademisyenlerin de katkılarıyla felsefe disiplininde Batılı yöntemler benimsendi. Bu süreçte Macit Gökberk, Takiyettin Mengüşoğlu gibi filozoflar, Türkiye’de felsefenin yerleşmesine öncülük etti.

Bugün Türkiye’deki birçok üniversitede felsefe bölümleri bulunmaktadır. 2024 yılı itibarıyla Türkiye’de yaklaşık 80’e yakın üniversitede felsefe bölümü olduğu tahmin edilmektedir. Bu bölümlerde görev yapan öğretim üyeleri, felsefe tarihinden çağdaş felsefe problemlerine kadar geniş bir yelpazede araştırmalar yapmaktadır. Bu bölümlerde okuyan öğrenci sayısı ise genel olarak 4.000-5.000 civarında seyretmektedir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve ÖSYM tarafından sağlanan verilere göre, felsefe bölümlerinde her yıl yaklaşık 700-1.000 öğrenci mezun olmaktadır. Öne çıkan bazı felsefe bölümleri şunlardır. Ankara Üniversitesi: Türkiye’nin ilk modern felsefe bölümüne sahip olan üniversitedir. İstanbul Üniversitesi: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde felsefe eğitiminde köklü bir yer edinmiştir. Hacettepe Üniversitesi: Özellikle etik ve insan hakları konularında yapılan akademik çalışmalarla öne çıkmaktadır.

Türkiye’de felsefeye katkı sağlamış bazı isimler şunlardır. Macit Gökberk (1908-1993): Türk felsefe dilinin gelişimine katkıda bulunmuş ve Türkiye’de felsefenin tarihini yazan ilk isimlerden biri olmuştur. "Felsefe Tarihi" adlı eseri, birçok felsefe öğrencisi için temel kaynak olmuştur. Takiyettin Mengüşoğlu (1908-1984): Varoluşçu ve etik felsefe üzerine çalışmalar yapmış, insan ontolojisi üzerine derinlemesine araştırmalar yürütmüştür. Nurettin Topçu (1909-1975): Ahlak ve aksiyon felsefesi üzerine yoğunlaşmış, Türk-İslam düşüncesiyle Batı felsefesini harmanlamıştır. Bedia Akarsu (1921-2016): Etik üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Akarsu, felsefe dilinin Türkçeleşmesi ve anlaşılır hale gelmesine büyük katkılar sağlamıştır. İoanna Kuçuradi: İnsan hakları felsefesi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Kuçuradi, bu alanda uluslararası çapta önemli ödüller kazanmış ve Türkiye’de etik bilincin yerleşmesinde büyük rol oynamıştır.

Bugün Türkiye’de felsefe çalışmanın en dikkat çekici boyutlarından biri dijitalleşmenin sağladığı imkânlardır. Çevrimiçi kaynaklar, dijital konferanslar ve açık erişimli akademik platformlar, felsefi araştırmaları daha erişilebilir hale getirmiştir. DergiPark, Google Scholar ve YÖK Ulusal Tez Merkezi, felsefe alanındaki makalelere, tezlere ve araştırmalara çevrimiçi erişim sunmaktadır. Dijital araçların yaygınlaşmasıyla felsefe dersleri ve seminerleri çevrimiçi ortamlara taşındı. Bu durum, pandemi sürecinde daha belirgin hale geldi ve birçok felsefe bölümü dijital eğitim modellerine geçiş yaptı. Türkiye’de felsefe bölümleri, dijitalleşmeyi eğitim sistemine entegre ederek bilgiye erişimi kolaylaştırdı.

Çevrimiçi topluluklar, farklı düşünce geleneklerinin temsilcilerini bir araya getirerek felsefi diyalogu teşvik etmektedir. Felsefe bölümlerinde düzenlenen sempozyumlar ve atölyeler de çevrimiçi ortamlarda geniş kitlelere ulaşmaktadır. Özellikle uluslararası düzeyde düzenlenen çevrimiçi etkinlikler, Türk felsefecilerini global akademik dünyaya daha fazla entegre etmiştir.

Sosyal medya platformları, Türkiye'de felsefi tartışmalar için canlı bir zemin oluşturmaktadır. Twitter, Instagram ve Facebook gibi platformlarda, filozoflar ve felsefe tutkunları felsefi konuları tartışmakta ve kavramsal düşünceleri geniş kitlelerle paylaşmaktadır. Özellikle Türkiye'de #felsefe etiketi altında, etik, estetik, varlık felsefesi gibi konuların geniş bir yelpazede ele alındığı görülmektedir. Fularsız Entellik, Açık Bilim gibi popüler podcastler, felsefi konuları geniş kitlelere ulaştırarak felsefenin popülerleşmesine katkıda bulunmaktadır. Sosyal medya aynı zamanda felsefi tartışmaların demokratikleşmesine katkı sağlar. Eskiden belirli akademik çevrelerle sınırlı olan felsefe, artık farklı sosyo-ekonomik gruplardan bireylerin katılımıyla daha çeşitli perspektiflere ev sahipliği yapmaktadır.

Türkiye'nin Doğu ve Batı arasında yer alan kültürel yapısı, felsefi düşüncüyü zenginleştiren önemli bir unsurdur. Türk felsefesi, İslam felsefesinden Batı modernizmine kadar farklı geleneklerden beslenmiştir. Bu çeşitlilik, Türkiye'de felsefe yapmanın özgünlüğünü ve farklı disiplinlere katkısını artırmaktadır. Hilmi Ziya Ülken ve Ahmet Arslan gibi düşünürler, bu kültürel sentezi başarılı bir şekilde yorumlamış ve Türk felsefesine derinlik kazandırmıştır. Günümüzde Türkiye'deki felsefeciler, hem ulusal hem de uluslararası arenada dikkat çekmektedir. Doğan Özlem'in hermeneutik (yorumbilgisi) çalışmaları ve Nermi Uygur'un dil felsefesi konusundaki katkıları, Türkiye'de felsefenin özgün düşünsel zenginliğini ortaya koymaktadır.

Türkiye, Doğu ve Batı kültürlerinin kesişim noktasında yer alan benzersiz bir ülke olduğu için felsefi üretimde de kültürel çeşitlilik önemli bir rol oynar. Geleneksel Türk düşüncesi ile modern Batı felsefesi arasındaki bu etkileşim, Türkiye'de felsefe çalışmalarını daha zengin hale getirmiştir. Felsefeciler, bu kültürel zenginliği yeni sorunsallar üretmekte kullanmaktadırlar. Modernleşme ve Batılılaşma tartışmaları, kimlik ve birey üzerine düşünceler, Türkiye'de felsefenin kültürel temellerden beslenen özgün alanları arasında yer alır. Ahmet Arslan, Nurettin Topçu gibi düşünürler, yerel kültürel kodlarla felsefi meseleleri harmanlayan örnekler sunmuştur.

Bununla birlikte, Türkiye'de felsefe çalışmanın önünde bazı zorluklar bulunmaktadır. Akademik özgürlük kısıtlamaları, kaynak yetersizlikleri ve felsefeye toplumsal ilginin sınırlı olması bu zorluklardan bazılarıdır. Ancak dijitalleşme, bu zorlukların aşılmasında önemli fırsatlar sunmaktadır. Çevrimiçi konferanslar ve uluslararası işbirlikleri, Türk felsefecilerin dünya çapında tanınmasına katkı sağlamaktadır. Dijitalleşen dünyada felsefe, sadece bireysel bir sorgulama alanı olmaktan çıkmış, toplumsal dönüşümler için de önemli bir araç haline gelmiştir. İklim krizi, toplumsal cinsiyet eşitliği, hak mücadelesi gibi küresel meseleler, felsefi tartışmaların merkezinde yer almakta ve bu tartışmalar Türkiye'de de yankı bulmaktadır. Özellikle felsefe bölümleri ve akademisyenler, dijital konferanslar, webinarlar ve çevrimiçi paneller ile toplumsal meseleler üzerine daha geniş bir platformda tartışmalar yürüterek, bu etkiye katkıda bulunmaktadır.

Teknolojinin felsefe üzerindeki etkilerinden biri de yapay zekâ (AI) ve etik tartışmalarıdır. Yapay zekâ, etik soruların merkezine yerleşerek, Türkiye'de de akademik çalışmaların önemli bir konusu haline gelmiştir. AI'nın insan doğasına ve ahlaki kararlara etkisi üzerine yapılan çalışmalar, felsefe disiplininin modern sorularla nasıl güncellenebileceğini göstermektedir. Türkiye'deki bazı üniversitelerde felsefe ve teknoloji kesişiminde yapılan çalışmalar, bu alanda önemli katkılar sunmaktadır. Özellikle İstanbul Teknik Üniversitesi ve

Boğaziçi Üniversitesi gibi okullarda, teknoloji ve etik konularına odaklanan dersler, Türkiye'de felsefi düşüncenin dijital dünyada nasıl şekillendiğine dair önemli örnekler sunmaktadır.

Bugün Türkiye'de felsefe çalışmak, tarihsel mirasın, kültürel zenginliğin ve dijitalleşmenin sunduğu fırsatlarla yeni bir ivme kazanmıştır. Dijitalleşme, felsefenin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken, kültürel çeşitlilik bu disipline özgün bir derinlik katmaktadır. Gelecekte, Türkiye'nin felsefi üretim kapasitesini artırarak uluslararası alanda daha güçlü bir konuma ulaşması mümkündür. Felsefe, yalnızca akademik bir disiplin değil, toplumsal dönüşümün de önemli bir aracı olarak varlığını sürdürecektir.

Türkiye'de felsefe çalışmak, dijitalleşme ve kültürel dinamizmin sağladığı fırsatlarla giderek daha erişilebilir ve ilgi çekici hale gelmektedir. Teknoloji, felsefeyi geleneksel sınırların dışına çıkararak, daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken, kültürel zenginlikler bu alana özgün bir derinlik katmaktadır. Bu iki unsurun birleşimi, Türkiye'nin felsefi üretim potansiyelini artırmakta ve geleceğe yönelik umut verici bir tablo sunmaktadır. Bu kapsamda, hem akademik dünyada hem de günlük yaşamda felsefenin etkisi artmaya devam edecek ve Türkiye, Doğu ile Batı'nın kavşağında yer alan özgün felsefi kimliğini daha da geliştirecektir.

Son yıllarda dijitalleşmenin artması, Türkiye'de felsefenin daha geniş bir kitleye ulaşmasına olanak sağlamaktadır. Online seminerler, popüler felsefe dergileri ve sosyal medya platformları, felsefi tartışmaları toplumun daha geniş kesimlerine taşımaktadır. Ayrıca, felsefe bölümlerinde etik, insan hakları ve çevre felsefesi gibi çağdaş konulara artan ilgi, Türkiye'de felsefenin geleceğine dair umut verici gelişmelerdir. Türkiye'de felsefe çalışmak, hem tarihsel derinliği hem de güncel zorlukları ile dikkat çekici bir alandır. Felsefenin topluma kazandıracağı eleştirel düşünce ve etik değerler, ülkenin kültürel ve entelektüel zenginliğine katkıda bulunmaya devam edecektir. Eğitim politikalarının bu alana daha fazla destek vermesi durumunda, Türkiye'nin felsefi üretimde daha da önemli bir konuma gelmesi mümkündür.”²

4. SONUÇ VEYA LOREM IPSUM

Bu uydurma bildiri, kongre programında çoğunlukla edebiyat ağırlıklı bir oturumda yer aldı. Felsefe alanından kimse olmaması ve kalabalık bir oturumda son sırada sunumu gerçekleştirmem, herhangi bir soru ve eleştiri gelmemesinin ana nedenleriydi. Ancak her ne kadar bir süre eğitilmiş ve iki önemli kaynakla beslenmiş de olsa ChatGPT'nin hazırladığı metin oldukça yüzeysel ve sıradandır. Dahası bazı yanlış içerik ve bilgiler aktarır. Bununla birlikte konuya bakış açısı birçok yönden ciddi sorunlar taşır ve safsatalara yer verir. Bu özellikler, metni hazırlamaya başlarken sahip olduğum beklentilere uygundur. Bu uygulamaların mükemmel metinler doğurması – en azından şimdilik – mümkün değildir. Buna ek olarak başlangıçta sahip olduğum beklentiye uygun olarak bu metni, sahip olduğu yüzeysellik ve yanlışlarıyla sunum olarak paylaşabildim. Bununla ilgili – şimdiye kadar – hiçbir aşamada sorun yaşamadım. Herhangi bir noktada tespit edilmemiş ve eleştiriyle karşılaşmamıştır. Bundan sonraki beklentim, bu sunum metninin, sunumdan sonra eklediğim giriş ve sonuç bölümleriyle kongre kitabında yayınlanmasıdır. Kongre kitabında sorunsuz olarak yayınlanacağını düşünüyorum. Çünkü, çoğunlukla, bu tür yayınlar biçimsel olarak incelenerek yayına gönderilir. Biçimsel olarak herhangi bir itiraz gelemeyecek şekilde bu metni

² <https://chatgpt.com/share/6749c7cc-8790-800c-ae6a-a1a227db88db>.

düzeltiltim. Ayrıca bir içerik incelemesinden geçmeden yayına gönderileceği beklentisi taşıyorum. Umarım bu öngörümde yanılıyorum. Dahası, bugünün şartlarında Türkiye’de üniversitelerin kalitesinin artması ve gelişmesini ümit ederim.

KAYNAKÇA

- [1] Bıçak, A., *Türkiye’de Felsefenin Gelişimi I*, Anadolu Üniversitesi Yayınları/Eskişehir, 2018.
- [2] Bıçak, A., *Türkiye’de Felsefenin Gelişimi II*, Anadolu Üniversitesi Yayınları/Eskişehir, 2019.
- [3] <https://chatgpt.com/share/6749c7cc-8790-800c-ae6a-a1a227db88db> (Erişim tarihi: 29.11.2024).

MAIN FACTORS CAUSING THE ARAB SPRING

Assoc. Dr. MESUT ŞÖHRET

Gaziantep University,

Faculty of Economics and Administrative Sciences

Department of International Relations, Gaziantep, TURKIYE

sohretmesut@yahoo.com – ORCID ID: 0000-0003-4052-9286

ABSTRACT

Many triggers and drivers led to the Arab Spring, which caused an important rupture in world political history. Unfavorable demographic changes, such as the increasing number of young people in the total population, unemployment, and corruption problems in modern Middle Eastern societies have not found satisfactory solutions by the political elite. Governments in many Arab countries have retained power through the use of brutal force and have not created democratic and market-oriented states that can provide incentives and fair rewards for democratic development and the expansion of market relations. States where civil society has the means to influence political power are generally more successful in maintaining peace and stability and have greater potential for economic development. The Arab Spring provides further evidence of the critical role of effective institutions in ensuring stable social and political development in emerging countries. Unfortunately, developments in Egypt, Libya, Syria, Yemen, Libya, and Libya, Syria, Yemen and other countries in the region provide convincing evidence that the existence of weak institutions has negative economic consequences for the people and political elites of these countries. In this study, the historical, socio-economic, and political factors that influenced the formation of the Arab Spring process will be analyzed.

Keywords: Arab Spring, Causes of Arab Spring, Socio-Economic Factors of Arab Spring, Political Factors of Arab Spring, Income Inequality in MENA Region, Youth Unemployment in MENA Region.

ARAP BAHARINA NEDEN OLAN BAŞLICA FAKTÖRLER

ÖZET

Dünya siyasi tarihinde önemli bir kırılmaya neden olan Arap Baharına neden olan birçok tetikleyici ve itici neden bulunmaktadır. Toplam nüfus içinde gençlerin sayısının artması, işsizlik ve modern Orta Doğu toplumlarındaki yolsuzluk sorunları gibi olumsuz demografik değişiklikler siyasi elit tarafından tatmin edici çözümler bulamamıştır. Birçok Arap ülkesindeki hükümetler acımasız güç kullanarak iktidarı ellerinde tutmuş ve demokratik gelişim ve piyasa ilişkilerinin yaygınlaşması için teşvik ve adil ödüller sağlayabilecek demokratik ve piyasa odaklı devletler yaratmamışlardır. Sivil toplumun siyasi iktidarı etkileme yollarına sahip olduğu devletler genellikle barış ve istikrarı korumada daha başarılıdır ve ekonomik kalkınma için daha büyük bir potansiyele sahiptir. Arap Baharı, yeni ortaya çıkan ülkelerde istikrarlı sosyal ve siyasi gelişimin sağlanmasında etkin kurumların kritik rolüne dair ilave kanıtlar sunmaktadır. Ne yazık ki Mısır, Libya, Suriye, Yemen ve diğer bölge ülkelerinde yaşanan gelişmeler, zayıf kurumların varlığının bu ülkelerin halkları ve siyasi elitleri üzerinde olumsuz ekonomik sonuçlar doğurduğuna dair yeterince ikna edici kanıtlar sunmaktadır. Bu çalışmada, Arap Baharı sürecinin oluşumunda etkili olan tarihsel, sosyo-ekonomik ve siyasi faktörler analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Arap Baharının Nedenleri, Arap Baharının Sosyo-Ekonomik Nedenleri, Arap Baharının Siyasi Faktörleri, MENA Bölgesinde Gelir Eşitsizliği, MENA Bölgesinde Genç İşsizliği.

1. INTRODUCTION

The Arab Spring is the result of long-standing political and socio-economic injustice rather than a single event that began with the self-immolation of a desperate Tunisian university graduate. Widespread dissatisfaction and alienation in the Middle East and North Africa region have long been fueled by a deep sense of injustice and disenfranchisement felt by the citizens of Tunisia, Syria, Egypt, Libya, Bahrain, and other Arab countries.

The Arab Spring, which began in late 2010 and swept across the Middle East and North Africa, has exposed deep-rooted and pervasive problems of social injustice, economic inequality, and poor governance in the region. Many regional regimes have become authoritarian, with limited political freedoms, suppression of dissent, and lack of democratic processes. The lack of

accountability and transparency of authoritarian regimes in the region has alienated citizens from politics.

The systematic abuse of human rights, including police brutality, arbitrary detention, and censorship in many Arab countries, has been a common subject of grievance fueling popular anger. In addition, youth and women have faced systematic discrimination, lack of opportunities, and exclusion from meaningful political participation, despite making up a significant proportion of the population. Youth unemployment is a major problem, especially among educated individuals who, despite their qualifications, struggle to find meaningful employment. In particular, youth unemployment and hopelessness about the future, despite their good education, hurt their expectations of the current regimes. Related to this situation, corruption and crony capitalism in authoritarian regimes have concentrated wealth and power in the hands of a small elite, leaving large segments of the population in poverty or economic insecurity.

Undoubtedly, “the uprisings in the region, whatever their subsequent development, have much in common in terms of their motivation. Indeed, an explosive combination of factors, including high unemployment, especially among the youth, growing social inequalities, widespread government corruption, cronyism, attacks on human dignity, denial of basic human rights by regimes, lack of liberal values, changing demographic profiles over the past few decades, and the further deterioration of economies due to the global financial crisis and food price hikes, have formed the common causal motivation behind all the uprisings. Above all, two popular grievances - worsening economic conditions and the yearning for dignity and freedom - appear to have played a relatively significant role in triggering popular uprisings across the region” (Wilson, 2011: p.49). Moreover, the people living under these dictatorial regimes in the MENA region have also suffered from persistent poverty and economic inequalities since their inception. Although not the sole cause of the current chain of explosions, economic factors cannot be ignored either.

Economic policies often favored privatization and austerity, which increased the costs of basic goods and services, disproportionately affecting the poor. Public institutions have often been plagued by corruption, nepotism, and inefficiency, undermining trust in government and its ability to provide basic services. Authoritarian leaders and ruling elites have maintained power through repression and manipulation of electoral systems, preventing meaningful representation of citizens. Decades of neglect of education, health care, and infrastructure have left many communities underserved and disillusioned with their governments.

2. COLONIAL LEGACY AND AUTHORITARIAN REGIMES

The centralized and repressive governance models inherited from colonial rule became the hallmark of post-colonial regimes. Colonial manipulation of social divisions persisted, exacerbating tensions and undermining national unity. The artificial borders, governance models, economic dependencies, and social divisions left by European colonial powers in the MENA region have played a significant role in the long-term challenges faced by these societies. Having been under the control of Britain, France, Italy, and other European powers for many years, most of the countries in the region gained their independence after the mid-20th century. However, the artificial borders drawn in the colonial era without taking into account ethnic, tribal, and religious identities have formed the basis of long-standing problems. The post-independence governments of many of the newly independent states in the MENA region have been heavily influenced by their colonial past and have often adopted centralized and authoritarian structures to maintain control.

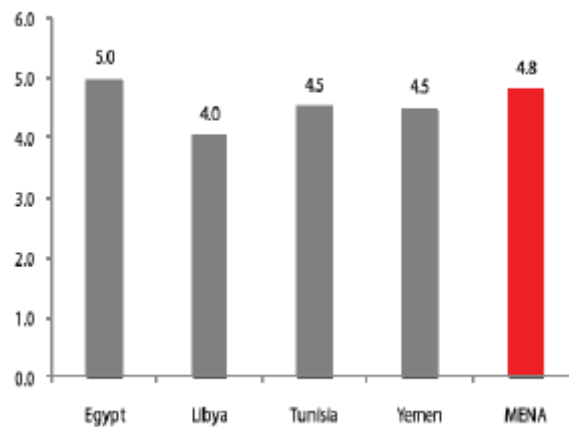
Although the Arab Spring was not a direct consequence of colonialism, the structural legacies of colonial rule - economic dependency, authoritarian rule, and social fragmentation - have played a significant role in shaping the challenges in the region. These historical factors created the conditions in which widespread citizen dissatisfaction, inequality, and demands for change could culminate in the uprisings of 2010-2011. In other words, the region's colonial past formed the backdrop for the process leading to the Arab Spring, in effect paving the way for the uprising.

Colonial powers often implemented centralized and authoritarian administrative systems to control their colonies. These systems were designed to suppress dissent and prioritize resource extraction. After independence, many post-colonial states inherited these systems and they became the basis for the authoritarian regimes that dominated the region. Non-monarchical political systems in which one person remains in power for a critically long period or parliamentary systems with a democratic appearance, are becoming a common feature of the regimes operating there (Grinin and Korotayev, 2022: 599). Leaders such as Zine El Abidine Ben Ali (Tunisia), Hosni Mubarak (Egypt), and Muammar Gaddafi (Libya) used these inherited structures to consolidate power, often at the expense of democratic governance. The absence of democratic traditions has made it difficult for these societies to develop participatory political systems.

3. SOCIO-ECONOMIC FACTORS

In economic terms, poverty and relatively low economic growth rates have been among the region's leading economic dilemmas even in recent years. Long-standing structural economic problems in many states in the MENA region are endemic to the Arab world and reached their peak before the events of 2011. The economic conditions and economic structures of the Middle East and North African countries are different. “The GDP level of the oil-exporting Gulf countries is much higher than other countries in the region. The income of some countries such as Libya and Algeria is based on oil and gas exports, while the income of some countries such as Egypt, Morocco, and Tunisia is based on manufacturing and tourism” (Mushtaq, and Afzal, 2017: 2)

Graphic 1: Real GDP Growth Rate of North Africa and MENA Region Comparison

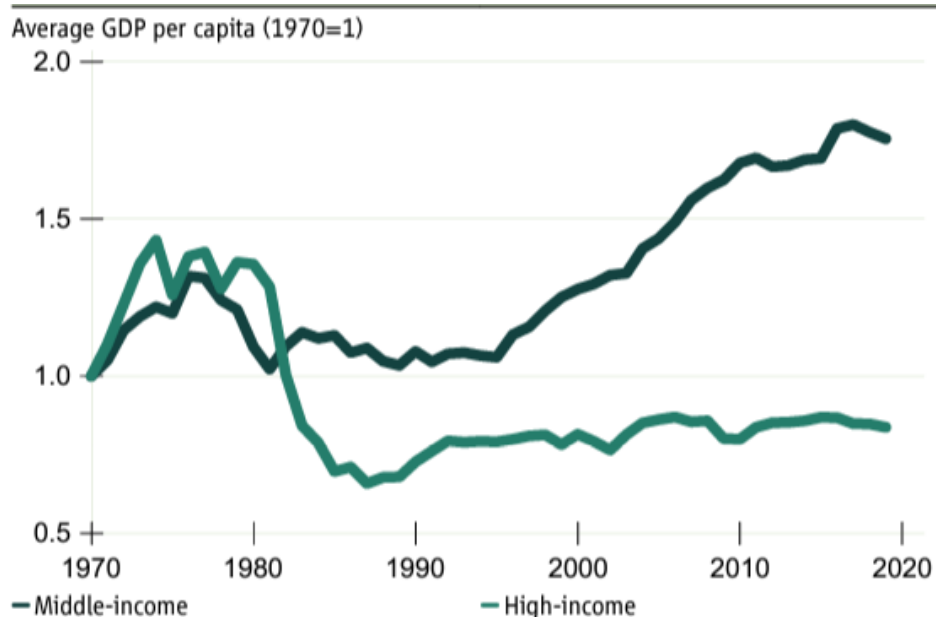
Source: IMF World Economic Outlook April 2011 (Between 2000-2010 Annual Averages)

Although “before 2011 some Arab countries, such as Egypt and Tunisia, actually achieved higher economic growth rates than a decade ago, with an increase of around 5 %, this is still well below their financial potential. The MENA region as a whole and dictator-ruled countries such as Tunisia, Libya, Yemen, and Egypt achieved remarkable growth rates in real GDP in the last decade before the Arab Spring. As can be seen in Graphic 1, between 2000 and 2010, the region experienced its strongest per capita growth since the oil crisis of the 1970s. Still, it lagged behind Emerging Market and Developing Economies (EMDEs) in Asia and Central and Eastern Europe” (IMF, 2010: 5) Since the 1973 oil crisis, “the flow of oil wealth into the region following periodic booms has also facilitated massive investment in physical and social

infrastructure, positively impacting progress on key development indicators” (World Bank, 2009: 6).

On the other hand, the total real GDP in the MENA region increased 5.6 times between 1970 and 2019. However, since MENA countries are not uniform, some countries have high growth rates while others have low growth rates. For example, “total real GDP increased 5.2 times (average annual growth rate of 3.4 %) in middle-income countries and 6.1 times (average annual growth rate of 3.7 %) in high-income countries” (Gulf Cooperation Council economies).

Graphic 2: Income per capita in MENA income groups, 1970–2019

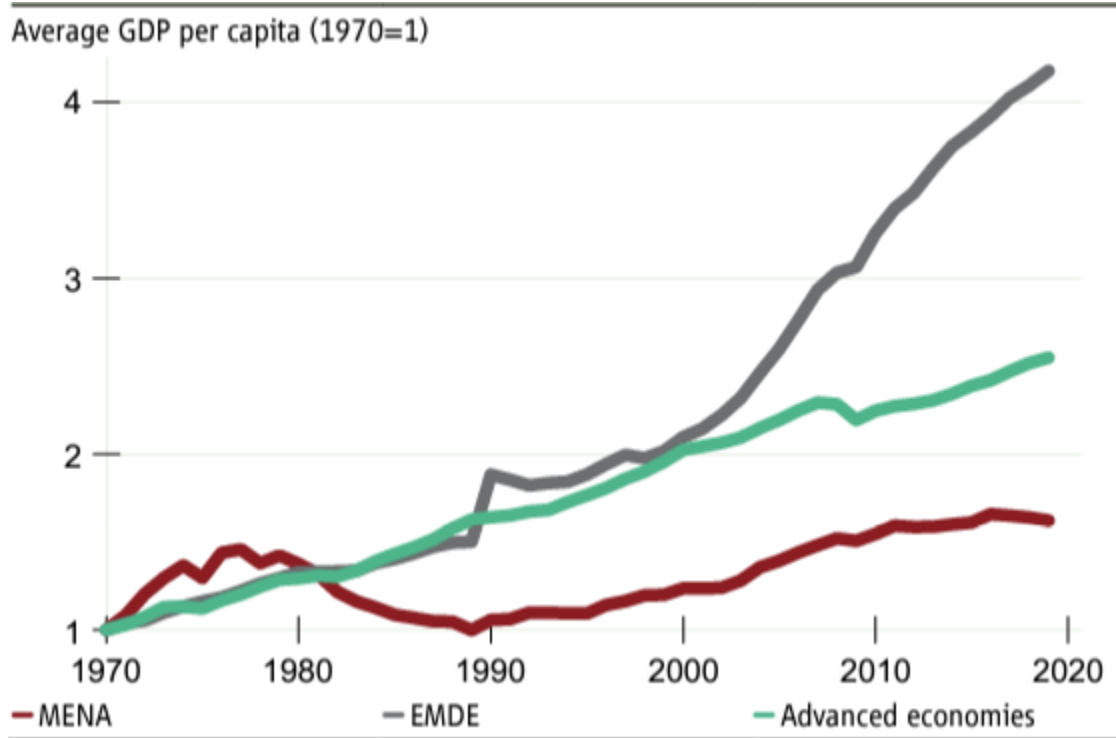

Source: (Gatti et., all, (2024, p.37)

GDP per capita is a better measure of prosperity and economic development. Per capita income in the GCC was 16 percent lower in 2019 than in 1970. Graphic 2 below shows that per capita income in MENA middle-income countries has increased steadily by 76 percent. The MENA average has increased by 62 percent since 1970, but this is much less than the fourfold increase in emerging economies and the twofold increase in advanced economies. At this point, although per capita income has increased, population growth is an important indicator for the countries in the MENA region. As shown in Graphic 3 below, “between 1970 and 2019, the population increased 3.4 times in the region, 2.9 times in MENA middle-income countries (average annual growth rate of 2.2 percent), and 7.3 times in the GCC (average annual growth rate of 4.1 percent). These large population changes in the GCC affect per capita income trends. The large

population growth in the GCC over these 50 years is due to migration. The number of migrants in the GCC increased from 241,000 in 1960 to over 30 million in 2020” (World Bank 2023a).

Graphic 3: Income per capita in MENA, EMDEs, and advanced economies, 1970–2019

Source: Source: (Gatti et., all, (2024, p.37)

It should not be forgotten here that although the MENA region has shown a large increase in GDP with increasing population growth during the period in question, it has relatively lagged compared to other regions.

Another important issue at this point is that the most important socio-economic indicator affecting social unrest in the MENA region is that the increase in GDP is not equally distributed among social classes in these countries. Moreover, while the share of the middle class or the poor has decreased, the upper-income group or the aristocratic classes in MENA countries or the political elites ruling the countries have increased. Undoubtedly, one of the factors that triggered the events during the Arab Spring process was this gap in income distribution. In other words, while the economies of the countries in the MENA region have grown, the poor have not received a sufficient share of this growth. This situation has increased social unrest, especially among the poor but educated youth, which has led them to question life and the regimes ruling their own countries, and sparked the uprising.

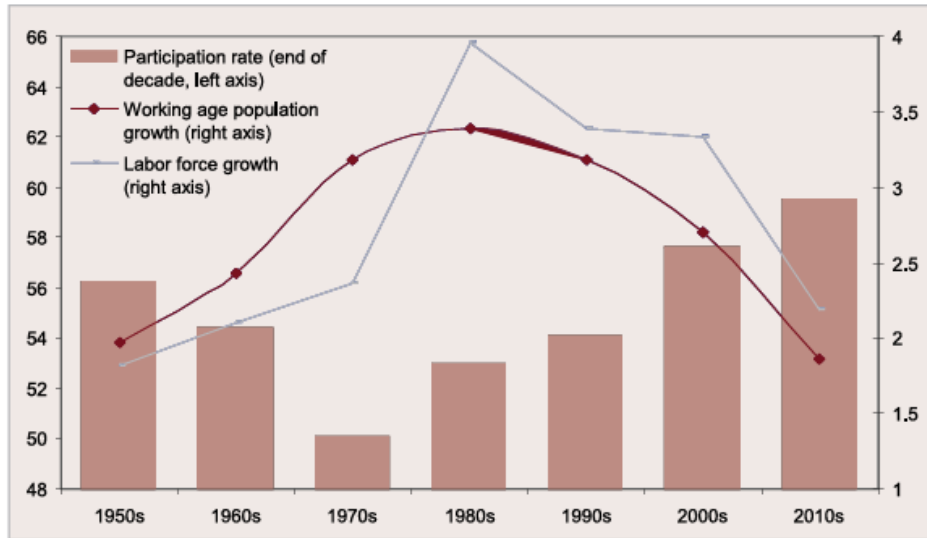

3.1. Youth Unemployment

“Most MENA countries are experiencing rapid population growth and have high dependency ratios. The average annual population growth rate between 1989 and 1994 was around 3%, the same as in Sub-Saharan Africa” (IMF, 2024). The population growth is driven by fertility rates that are significantly higher than in other economies with similar real per capita income. The region has experienced an unprecedented explosion of youth populations over the past few decades, combined with rising life expectancy, falling infant mortality, and rising birth rates, which has significantly changed its demographic profile. Almost three-quarters of the population in many countries in the region are under the age of thirty. “Together with greater female participation in the labor market, these changing demographic trends are also putting enormous pressure on labor markets, social services, and social stability. Despite relatively high economic growth rates over the past decade and rapid progress in the Human Development Index (HDI) over the past three decades, socioeconomic problems continue to revolve around rising unemployment rates, especially among youth, unequal wealth distribution, uncompetitive economic structures, and economies’ insensitivity to the needs of changing demographics” (Kuhn, 2011: 11).

However, despite the relatively higher but unimpressive growth rates of many countries in the MENA region compared to the emerging market economies of Asia and Central and Eastern Europe, the pace of job creation in the area has not kept pace with the growth in the labor force over the past few decades. As seen in Graphic 4 by the 1990s, the Arab region was facing an unprecedented challenge in job creation. In contrast, the public sector, formerly the main source of job creation, could no longer be relied upon as before. This was largely because many branches of the public sector were already overstaffed, in some countries by a third or more. More importantly, with the marked change in fiscal conditions across the region, the public sector could no longer act as a refuge for large numbers of unemployed (Bibi and Nabli, 2010: p.16-17).

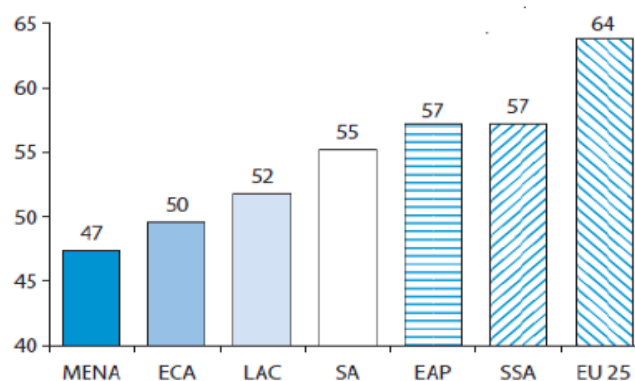
Graphic 4: Dynamics of labor supply in MENA countries, 1950-2020 (percent)

Source: (Bibi and Nabli, 2010: p.16)

Moreover, between 1996 and 2006, the labor force in the region grew at three times the rate of the rest of the developing world each year, resulting in a high level of unemployment and one of the highest youth unemployment rates in the world. In other words, increased economic growth has failed to provide employment opportunities for the growing youth population, which poses a serious risk to authoritarian regimes in the region and has been one of the main points of origin of the growing anger during the Arab Spring.

Graphic 5: Share of Employed People in the Working-Age Population (+15)

Source: (World Bank, 2009, p.8)

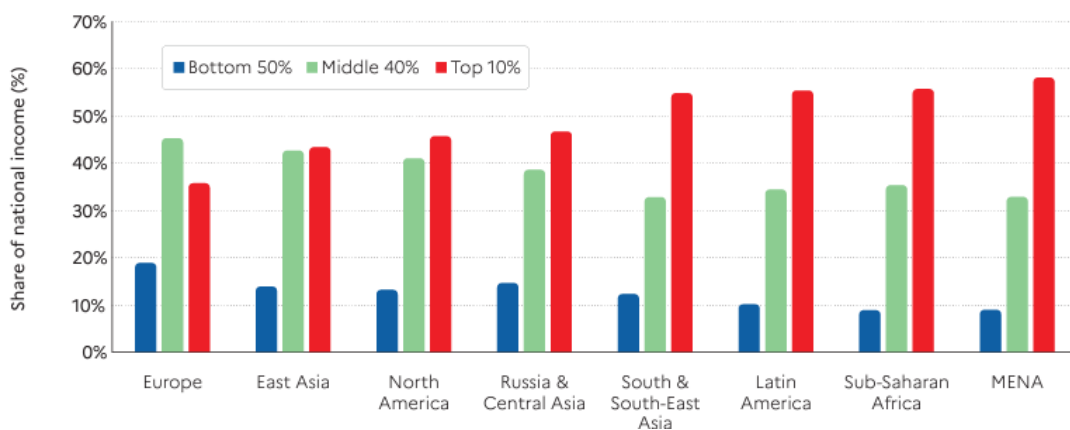
As seen in Graphic 5 above, the MENA region stands out as the region with the lowest rate of young people over 15 finding a job. This situation means that one out of every 2 people is unemployed. This rate is particularly higher among the young population. However, although many countries in the MENA region have shown relatively higher economic growth compared

to the emerging market economies of Asia-Pacific and Central and Eastern Europe, this economic growth has not resulted in job creation and welfare increases for the young population in the region. In other words, increased economic growth has failed to provide employment opportunities for the growing youth population, which poses a serious risk to authoritarian regimes in the region and has been one of the main points of origin of the growing anger during the Arab Spring.

3.2. Income Inequality

Despite being one of the world's most resource-rich regions, MENA countries experience significant income inequality due to structural, economic, and social factors. The fact that social justice is behind the popular uprisings in the MENA region highlights income inequality as one of the factors that cause uprisings. The Arab Spring has led researchers to question this paradox, known as the 'Inequality Conundrum' (UNDP, 2011) or the 'Arab Inequality Puzzle' "In this issue, however, based on the most recent available data, it is possible to argue that there is a high level of inequality in the region due to large income differences between countries and a significant concentration of income at the top of the distribution" (Ianchovichina, Mottaghi, & Devarajan, 2015).

Graphic 6: Bottom 50%, Middle 40%, and Top 10% Income Shares Across the World in 2021

Source: (World Inequality Report, 2022: p.11)

Graphic 6, "shows income inequality levels across the regions. Inequality varies significantly between the most equal region (Europe) and the most unequal (Middle East and North Africa i.e. MENA). Europe's top 10% income share is around 36%, whereas in MENA it reaches 58%. In between these two levels, we see a diversity of patterns. In East Asia, the top 10% makes 43% of total income and in Latin America, 55%". (World Inequality Report, 2022: p.11). In

other words, even today MENA is the most unequal region in the world. Income and wealth inequalities have been rising almost everywhere since the 1980s, following a series of deregulation and liberalization programs that took different forms in different countries. However, despite being rich in natural resources, the greatest increase in income inequality worldwide is observed in the MENA region. This shows that income inequality is not inevitable but a political choice.

Although MENA countries report moderate Gini coefficients compared to other regions, these figures may underrepresent actual inequality due to data limitations and informal economies. A 2019 report from Credit Suisse highlighted that wealth is highly concentrated among a small elite in MENA countries, with the top 10% holding the majority of wealth (Credit Suisse, 2019: p.8). Key Drivers of Income Inequality in the MENA region are generally based on the following reasons:

- 1) **Natural Resource Dependence:** Oil and natural resource-rich countries like Saudi Arabia, Qatar, and the UAE rely heavily on oil and gas revenues. This creates a concentration of wealth among elites and contributes to rentier state dynamics, where a small segment benefits disproportionately from resource income. On the other hand, resource-poor nations, such as Jordan and Morocco, Syria face limited economic growth, leading to fewer opportunities for wealth generation and upward mobility.
- 2) **Labor Market Inefficiencies:** High unemployment, especially among youth and women, exacerbates inequality. The region has one of the highest global youth unemployment rates. There is also a sharp gap between the public and private sectors. Public sector jobs, which are generally better paid and more secure, dominate employment. However, these jobs are often well-paid for members of the royal family and their relatives, as well as for members of families who do business with the royal family, while others are condemned to lower wages in the private sector or face unemployment. Similarly, in ‘republics’, relatives or associates of party members or political elites who have been in power for many years have high-paying jobs, while others are condemned to poverty and destitution.
- 3) **Inequality of Opportunity in Education:** Unequal access to quality education leads to skill mismatches in labor markets. Wealthier families often have access to better schools and universities, perpetuating cycles of privilege.

- 4) **Rural-Urban Divide:** Significant disparities exist between urban centers and rural areas in terms of income, infrastructure, and access to services, especially in countries like Egypt, Morocco, and Yemen.
- 5) **Conflict and Political Instability:** Wars and conflicts in countries like Syria, Yemen, Sudan, Iraq, and Libya have decimated economies and displaced millions, worsening inequality and poverty.
- 6) **Gender Discrimination in Labor Market:** MENA has one of the lowest female labor force participation rates globally. Women face legal, cultural, and institutional barriers to economic participation, deepening overall inequality.

A significant proportion of the MENA population has faced financial difficulties attributed to a variety of factors, including falling oil prices, rising unemployment rates, and corruption in political circles that disproportionately benefit elites at the expense of ordinary citizens. These difficulties have been exacerbated by high rates of poverty, particularly in rural areas. In particular, there has been no significant improvement in living standards in any country in the region since the revolutions. Living conditions have worsened in conflict-affected areas.

The deep-rooted socio-economic problems outlined above are inextricably linked to each other and have been coupled with a range of political grievances stemming mainly from the widening gap between regimes and peoples in the Arab world. The Arab Spring has also been a call for dignity, a wave of reaction to a deteriorating economy as well as conditions for freedom and responsive governance. The events are thus a reaction to long-standing unaccountable policies (Dalacoura, 2012: 67).

4. POLITICAL FACTORS

Politically, the region's long-standing problems of authoritarianism, lack of political freedoms, corruption, and governance failures created fertile ground for the uprisings. “All countries involved in the Arab Spring had authoritarian regimes, many of which had been in power for decades. Their survival was based on the ‘authoritarian bargain’ or social contract, according to which the regime would provide social services and large-scale public sector employment (including nationalized industries) and heavily subsidize basic foodstuffs and energy in exchange for the political obedience of citizens” (Winckler, 2013).

This contract worked in the “1950s and 1960s as the population was relatively small; in the 1970s the oil boom kept it going despite population growth; in the 1980s it began to come under pressure as oil prices fell, but regional developments in the 1990s (Iraq's invasion of Kuwait)

and associated fiscal regimes ensured that subsidies and public sector employment continued to be financed. By the 2000s, however, economic and demographic changes meant that this was no longer sustainable” (Beck and Huser, 2013).

“It was the breakdown of this exclusionary social contract that triggered the Arab Spring as regimes failed to deliver jobs and services and economic inequality increased, popular anger against authoritarian rule grew. Regimes have responded by further suppressing fundamental rights and relying more on abusive security services to maintain control, further fueling anger and dissent” (World Bank, 2015).

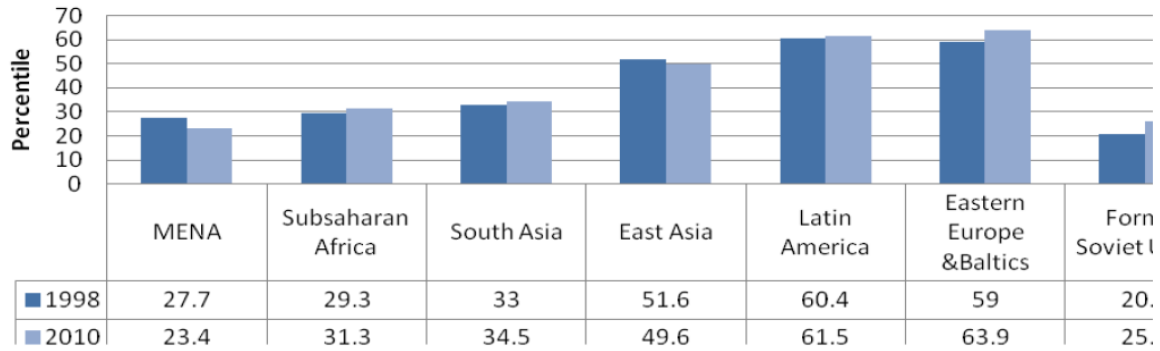
4.1 Authoritarian Regimes and Lack of Political Freedoms

Many MENA countries were governed by authoritarian regimes that concentrated power in the hands of a single ruler or ruling family. Leaders like Zine El Abidine Ben Ali in Tunisia, Hosni Mubarak in Egypt, and Muammar Gaddafi in Libya ruled with little accountability. In addition to that opposition parties, civil society organizations, and the free press were often banned or tightly controlled.

As the MENA region's “authoritarian regimes failed to fulfill their part of the social contract, popular tolerance of authoritarian rule gave way to anger and vocal opposition. In response, regimes have become more repressive and violent, normalizing increasing authoritarianism and consolidation of power (and in many cases paving the way for succession within the family); denial of fundamental rights such as freedom of expression, freedom of the press and freedom of association; routine use of violence to stay in power; and mass human rights violations” (Salih, 2013: 187–188).

The wave of democratization that affected Latin America and the Far East in the 1980s and most of Eastern Europe and Central Asia in the late 1980s and early 1990s does not seem to have affected the Arab world. Although democracy and human rights are enshrined in constitutions and government declarations in countries in the MENA region, they have been frequently violated, and on the contrary, martial law has been declared in many countries, and human rights and freedoms have continued to be restricted.

Graphic 7: Accountability of Governments by Regions, 1998 – 2010

Source: World Bank, 2011. The Worldwide Governance Indicators

As Graphic 7 above shows, the strikingly low level of freedom in the region is also confirmed by the World Bank's Accountability indicator. In the last decade before the Arab Spring, the MENA region lagged significantly behind other developing regions in terms of good governance. In 2010, among the seven world regions, the MENA region lagged the furthest behind in terms of accountability.

4.2 Corruption and Nepotism

“Authoritarian regimes in the Arab Spring countries have been characterized by widespread corruption and patrimonial mechanisms that favor a small segment of society: The family of ruling party rulers, their cronies and loyalists, or the royal family and their cronies are often privileged” (Ardic, 2012). “Corruption has become both more blatant and on a much larger scale in the years leading up to the Arab Spring” (Lesch, 2013). The concentration of wealth and power among ruling elites and their close networks fostered resentment. For instance, the Ben Ali family in Tunisia was notorious for monopolizing key sectors of the economy. Corruption permeated public services, making it difficult for ordinary citizens to access opportunities without connections or bribes.

Instead of leading to a freer market, economic reforms have led to new alliances with elements of the old elite capital and elements of the state bourgeoisie of the old regimes. Crony capitalism enriches individuals through the state. This has led to the emergence of a model of capitalism specific to the Middle East. This model is based on a close relationship between businessmen state officials and politicians. Distribution of licenses such as construction, mineral exploration, state loans, and private it can take the form of tax advantages or special state interventions. Crony capitalism, is against the principle of ‘fair competition’ of capitalism and ethical values,

if not laws. It leads to inefficient use and squandering of national resources. Political institutions have had a corrupting effect, disrupting democratic functioning.

The development of such an economic model has a very negative impact on the perception of business elites in the eyes of ordinary people. In this respect, crony capitalism and nepotism are seen as the source of many evils, such as job shortages, increasing income inequality, and the continuation of authoritarian rule. The perceived 'corruption' of political and business elites has become a key driver of popular discontent. For example, Zine El Abidine Ben Ali, who ruled Tunisia with an iron fist for 23 years, the first place where the Arab Spring originated, stated that 'the entire Tunisian economy was controlled by members of the extended family, sector by sector. Sectors were shared among the family. Ben Ali's wife Leyla Trabelsi was in charge of the education sector. Leyla Trabelsi's education foundation received land and buildings free of charge from the state, built infrastructure and public transport with state funds, and ran it as a private school. Marouane Mabrouk, married to Ben Ali's youngest daughter, was responsible for the financial sector. Mabrouk, a shareholder in almost all of the French telecommunications companies and banks investing in Tunisia, managed the family's relations with foreign investors. According to a 2010 World Bank report, the annual profit in the Tunisian private sector 21 % was going into the coffers of the Ben Ali family (Türkmen, 2017).

5. Conclusion

The Arab Spring was largely a reaction to decades of political stagnation, authoritarianism, and systemic corruption in the MENA region. The uprisings reflected a profound demand for political reform, justice, and accountability. While economic and social factors were significant, the political dynamics provided the essential context for the revolutionary wave. As presented in the study, the emergence of the Arab Spring in the MENA region is not surprising. The region's unique socio-economic structure and the political structure, which is mostly composed of authoritarian regimes, stand out as the main reasons for the ongoing uprising process.

However, despite the rapidly growing population of the region, the emergence of a young and hopeless generation that is better educated and questioning than before, and perhaps the most important development of this uprising process is the falling living standards and decreasing incomes. In fact, in the MENA region countries, the increase in national incomes increased by approximately 150% in the period 1990-2015, while the population rate increased by approximately 110%. However, the real critical problem seems to be the increase in adult incomes only at the level of 10%. In other words, while the national incomes of the region

increased, the share of individuals from these incomes almost did not increase at all, and, since the population growth rate was high, there was a relative decrease in the incomes of individuals. In a sense, people in this region have become poorer.

In this process, Public institutions were often poorly managed, leading to inadequate delivery of basic services such as healthcare, education, and infrastructure. Governments relied heavily on security forces to maintain control, often employing coercion and surveillance, alienating citizens and creating a fear culture. The lack of an independent judiciary meant that laws were selectively applied, often favoring elites and repressing ordinary citizens.

The causes of the Arab Spring are not limited to the reasons outlined throughout the study, but the process has triggered widespread social mobilization and activism across the MENA region, empowering previously marginalized groups and creating a culture of political participation among ordinary citizens. The uprisings have also led to increased scrutiny of government corruption and authoritarian practices, fueling demands for greater transparency and accountability in governance. Despite the challenges and setbacks, the Arab Spring has also produced some progress, leading to the overthrow of anti-democratic regimes in a few countries and the recognition of economic and social rights in others. But overall, with a few exceptions, little has changed in the economic and political lives of the countries.

References

Adeel Malik, and Bassem Awadallah, “The economics of the Arab Spring,” Centre for the Study of African Economies Working Paper University of Oxford WPS (2011): 2.

Ardic, N. (2012). ‘Understanding the “Arab Spring”’: Justice, Dignity, Religion, and International Politics’ in *Afro Eurasian Studies*, Vol. 1, Issue 1, pp. 8-52.

Gatti, Roberta, et.,all. (2024). *Growth in the Middle East and North Africa: Mena Economic Update October 2024*, Washington, DC: World Bank Group.

Beck, M. and Huser, S. (2013). Explanations for the Arab Spring. Syddansk Universitet. www.sdu.dk/-/media/files/om_sdu/centre/c.../nyheder/.../mb0113.pdf (24.11.2024)

Bibi, Sami and Mustapha Nabli (2010). “Equity and Inequality in the Arab Region”, <https://erf.org.eg/app/uploads/2016/04/PRR33.pdf> (23.11.2024)

Credit Suisse, (2019). Global Wealth Report 2019, Credit Suisse Research Institute, <https://www.credit-suisse.com/media/assets/corporate/docs/about-us/research/publications/global-wealth-report-2019-en.pdf> (24.11.2024)

Dalacoura, Katerina ‘The 2011 uprisings in the Arab Middle East: political change and geopolitical implications,’ *International Affairs* 88(1) (2012): 67

Grinin, Leonid and Korotayev, Andrey the Arab Spring: Causes, Conditions, and Driving Forces, In *Handbook of Revolutions in the 21st Century The New Waves of Revolutions, and the Causes and Effects of Disruptive Political Change*, (Ed.) Jack A. Goldstone · Leonid Grinin Andrey Korotayev, Switzerland: Springer, 2022.

Ianchovichina, Elena, Lili Mottaghi, and Shantayanan Devarajan (2015). Inequality, Uprisings, And Conflict in the Arab World. Tech. Rep. The World Bank, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/303441467992017147/pdf/Inequality-uprisings-and-conflict-in-the-Arab-World.pdf>, p.11 (22.11.2024)

Kuhn, Randall. “On the Role of Human Development in the Arab Spring.” *Institute of Behavioural Science Working Paper University of Colorado Boulder, POP* (2011): 11.

Lesch, A. (2013). ‘Egypt’s Spring: Causes of the Revolution’ *Middle East Policy Council*, Vol. 18, No. 3, pp.35-48

IMF 2024, Growth and Stability in the Middle East and North Africa, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/mena/04econ.htm> (20.11.2024)

International Monetary Fund (IMF), “Constraints on Growth in the ME.A Region,” *Middle East and Central Asia Department Working Paper WP* (2010): 5.

Mushtaq, Abdul Qadir, and Afzal, Muhammad (2017) Arab Spring: Its Causes and Consequences, JPUHS, 30 (1).

Rodney Wilson, "Economy: the Root of the Uprising," In the Arab Spring: Implications for British Policy, Conservative Middle East Council, London: CMEC, 2011.

Salih, Kamal Eldin Osman, (2013). 'The Roots and Causes of the 2011 Arab Uprisings', in *Arab Studies Quarterly*, Vol. 35: Issue 2, pp. 184-206

Suzanne Maloney, "The Economic Dimension: The Price of Freedom," In the Arab Awakening: America and the Transformation of the Middle East, ed. Kenneth M. Pollack et al. (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2011), 67-68

Türkmen, Onur (2017). "Bin Ali Servetini Nasıl Edinmişti?", (26.06.2017)
<https://medium.com/tr724/bin-ali-servetini-nas%C4%B1ledinmi%C5%9Fti-2f3f91c65863> (24.11.2024)

UNDP (2011). "Arab Development Challenges Report 2011: Towards the Developmental State in the Arab region." In: United Nations Development Programme, <https://www.undp.org/publications/arab-development-challenges-report-2011> (23.11.2024)

Winckler, O. (2013). 'The "Arab Spring": Socioeconomic Aspects' (Journal Essay) in Middle East Policy Council, Volume XX: No. 4. <http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/arab-spring-socioeconomic-aspects> (24.11.2024)

World Bank, Shaping the Future: A Long-Term Perspective of People and Job Mobility for the Middle East and North Africa (Washington DC, 2009), 6

World Bank (2011). "The Worldwide Governance Indicators."
<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>, (24.11.2024)

World Bank (2015). Inequality, uprisings, and conflict in the Arab World. Middle East and North Africa (MENA) Economic Monitor. Washington, DC: World Bank.
<http://documents.worldbank.org/curated/en/2015/10/25119063/inequality-uprisings-conflict-arabworld> (24.11.2024)

World Bank “World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Societies”
Washington, DC: World Bank Group, 2023 <http://hdl.handle.net/10986/39696> License: CC BY 3.0 IGO,

URBAN DIPLOMACY IN THE 21ST CENTURY: DEFINITIONS, PRACTICES, AND IMPACTS ON GOVERNANCE

Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİÇEK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

alicicek@mail.com - ORCID ID: 0000-0001-9875-2400

ABSTRACT

Urban diplomacy represents a transformative shift in global governance, positioning cities as key actors in addressing transnational challenges. This essay explores the theoretical underpinnings, mechanisms, and impacts of urban diplomacy, highlighting its ability to bridge local priorities with global frameworks. Through participation in international networks, city-to-city partnerships, and hosting global events, urban diplomacy fosters collaboration, innovation, and practical problem-solving. The study also examines its advantages over traditional state diplomacy, emphasizing cities' flexibility, pragmatism, and inclusivity. Despite its successes, urban diplomacy faces challenges such as resource disparities and intergovernmental tensions, which must be addressed for equitable practice. Case studies of Paris and Barcelona illustrate the effectiveness of urban diplomacy in advancing climate action, social equity, and participatory governance. The essay concludes by advocating for the institutionalization and support of urban diplomacy as a vital component of a more decentralized and inclusive global governance system.

Keywords: City, Diplomacy, Public Diplomacy, Urban Diplomacy.

21. YÜZYILDA KENT DİPLOMASİSİ: TANIMLAR, UYGULAMALAR VE YÖNETİŞİM ÜZERİNDEKİ ETKİLER

ÖZET

Kentsel diplomasi, küresel yönetimde dönüştürücü bir değişimi temsil etmekte ve kentleri ulus ötesi zorlukların ele alınmasında kilit aktörler olarak konumlandırmaktadır. Bu çalışma, kentsel diplomasinin teorik temellerini, mekanizmalarını ve etkilerini araştırmakta ve yerel öncelikler ile küresel çerçeveler arasında köprü kurma kabiliyetini vurgulamaktadır. Uluslararası ağlara katılım, kentler arası ortaklıklar ve küresel etkinliklere ev sahipliği yapma yoluyla kent diplomasisi işbirliğini, yeniliği ve pratik sorun çözmeyi teşvik eder. Çalışma aynı zamanda kentlerin esnekliğini, pragmatizmini ve kapsayıcılığını vurgulayarak geleneksel

devlet diplomasisine göre avantajlarını da incelemektedir. Başarılarına rağmen kent diplomasisi, adil bir uygulama için ele alınması gereken kaynak eşitsizlikleri ve hükümetler arası gerilimler gibi zorluklarla karşı karşıyadır. Paris ve Barselona örnekleri iklim eylemi, sosyal eşitlik ve katılımcı yönetişimi ilerletmede kentsel diplomasinin etkinliğini göstermektedir. Çalışma, daha adem-i merkeziyetçi ve kapsayıcı bir küresel yönetim sisteminin hayati bir bileşeni olarak kent diplomasisinin kurumsallaştırılması ve desteklenmesini savunarak sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Diplomasi, Kamu Diplomasisi, Kent Diplomasisi.

1. INTRODUCTION

Urban diplomacy has emerged as a significant concept within the broader discourse of global governance, reflecting the transformative role of cities in international relations. Traditionally, diplomacy has been perceived as the domain of nation-states, operating within the confines of intergovernmental negotiations and treaties. However, the accelerated pace of globalization and urbanization has disrupted this state-centric framework, giving rise to cities as powerful, independent actors on the global stage. In an increasingly interconnected world, cities are not just engines of economic growth and innovation; they are also arenas for addressing global challenges, from climate change and migration to public health crises and digital governance (Batal & Tuğlu, 2018; Erdem & Ersavaş Kavanoz, 2021).

This paradigm shift, wherein cities transcend their local mandates to engage with global issues, has profound implications for the study and practice of international relations. The idea of urban diplomacy recognizes cities not merely as administrative units but as dynamic entities capable of shaping transnational agendas. By leveraging their networks, resources, and cultural capital, cities are redefining the boundaries of diplomacy, establishing partnerships that often bypass national governments. This growing agency of cities in international affairs is a testament to their ability to adapt to the challenges and opportunities of a globalized World (Amiri & Sevin, 2020).

A critical driver of this phenomenon is the interplay between globalization and urbanization. Today, more than half of the global population resides in urban areas, and this figure is projected to rise significantly in the coming decades. This demographic shift underscores the increasing importance of cities as hubs of economic activity, innovation, and cultural exchange. Simultaneously, the challenges confronting cities—ranging from rising inequality and housing crises to environmental degradation—are no longer confined to local jurisdictions. These issues

are inherently global, demanding solutions that extend beyond national boundaries. Urban diplomacy thus emerges as a vital tool for cities to address these interconnected challenges collectively.

Moreover, urban diplomacy is inherently pluralistic and multidimensional, encompassing a broad spectrum of activities. It includes economic diplomacy, where cities compete to attract investment and talent; cultural diplomacy, which highlights the unique identity of cities through art, heritage, and festivals; and environmental diplomacy, which involves cities taking proactive roles in combating climate change (Akgün, 2023). These varied forms of engagement illustrate the versatility of urban diplomacy as a mechanism for fostering international cooperation.

The strategic importance of urban diplomacy also lies in its ability to fill governance gaps created by the limitations of nation-states. National governments often face bureaucratic inertia or political constraints that hinder timely and effective responses to global crises. In contrast, cities, with their proximity to citizens and pragmatic problem-solving approaches, are well-positioned to act swiftly and innovatively. This agility is particularly evident in areas such as climate action, where cities have established themselves as critical players, implementing ambitious policies and collaborating across borders to achieve common goals.

Urban diplomacy also has implications for redefining the concept of sovereignty. While traditional sovereignty is rooted in the authority of nation-states, urban diplomacy challenges this notion by positioning cities as semi-autonomous actors with distinct global influence (Amiri & Sevin, 2020). This shift has sparked debates about the evolving nature of power and authority in international relations, highlighting the potential for cities to coexist and collaborate with nation-states in addressing shared challenges. At the core of urban diplomacy is the concept of multilevel governance, which emphasizes the interconnectedness of local, national, and global levels of decision-making. Cities engage in multilevel governance by participating in international networks such as the C40 Cities Climate Leadership Group and the United Cities and Local Governments (UCLG). These networks enable cities to exchange best practices, advocate for shared interests, and amplify their collective voice on the global stage. By doing so, cities contribute to a more inclusive and decentralized model of governance (Alkanalka, 2024; Rizzati, 2020).

However, the rise of urban diplomacy is not without challenges. One significant obstacle is the disparity in resources and capacities among cities, particularly between those in the Global North and the Global South. While cities like New York, Paris, and Tokyo possess extensive resources and global recognition, smaller cities or those in developing countries often struggle

to assert themselves on the international stage. Addressing these disparities is crucial for ensuring that urban diplomacy does not reinforce existing inequalities but instead promotes equitable and inclusive global cooperation. Another challenge lies in the potential tension between national governments and cities. As cities expand their international roles, conflicts may arise over jurisdiction and authority. These tensions underscore the need for a balanced approach to urban diplomacy, one that fosters collaboration rather than competition between local and national actors. The relationship between cities and states thus remains a critical area for further research and policy development.

In this essay, we explore the theoretical and practical dimensions of urban diplomacy, seeking to answer four key questions: How is urban diplomacy defined and practiced? How do cities participate in international cooperation networks? What advantages do cities have over nation-states in international relations? What are the effects of urban diplomacy on urban politics and governance? By addressing these questions, this study aims to contribute to a deeper understanding of urban diplomacy as a transformative force in contemporary global governance. To illustrate the practical applications of urban diplomacy, we also examine two successful case studies: Paris's leadership in climate agreements and Barcelona's advocacy for urban rights and innovation. These examples highlight the diverse strategies and outcomes of urban diplomacy, offering valuable insights into its potential for fostering global cooperation. Ultimately, this essay underscores the importance of recognizing and harnessing the power of cities as key actors in shaping a more sustainable and equitable world.

2. DEFINING URBAN DIPLOMACY

Urban diplomacy, at its core, refers to the active participation of cities in international relations, engaging in cross-border collaboration to address global challenges and advance local interests. Unlike traditional diplomacy, which is the prerogative of nation-states, urban diplomacy is characterized by the direct involvement of municipal governments, city leaders, and urban networks in shaping international agendas. This distinctive approach reflects the evolving nature of diplomacy in a world increasingly influenced by the dynamics of urbanization and globalization. The conceptual foundation of urban diplomacy lies in recognizing cities as autonomous actors with distinct identities, resources, and capacities. Cities, as hubs of economic activity, cultural exchange, and innovation, possess unique characteristics that enable them to operate beyond the confines of national boundaries. This autonomy is particularly evident in the ways cities engage in global initiatives, such as climate action, public health, and

technological innovation, often bypassing or complementing national governments (Gunes & Eren, 2021).

Historically, the role of cities in international relations can be traced back to ancient trade networks and cultural exchanges. However, the modern concept of urban diplomacy gained prominence in the late 20th and early 21st centuries, driven by the twin forces of globalization and urbanization. As cities became interconnected through global supply chains, digital technologies, and migration, their influence on international affairs expanded, paving the way for the institutionalization of urban diplomacy. A defining feature of urban diplomacy is its emphasis on practical solutions to shared challenges. Cities, unlike nation-states, are often less encumbered by geopolitical rivalries or ideological divisions, enabling them to focus on tangible outcomes. This pragmatic approach is evident in initiatives like the C40 Cities network, where member cities collaborate to reduce greenhouse gas emissions and promote sustainable urban development (Rizzati, 2020). By prioritizing action over rhetoric, urban diplomacy exemplifies a results-oriented model of international cooperation.

The multidimensional nature of urban diplomacy further distinguishes it from traditional state diplomacy. It encompasses a wide range of activities, including economic diplomacy to attract investment and foster trade, cultural diplomacy to promote diversity and heritage, and environmental diplomacy to tackle climate change. These varied domains reflect the multifaceted role of cities as global actors, addressing issues that transcend national borders and require collaborative solutions. At the theoretical level, urban diplomacy is informed by concepts such as global cities, multilevel governance, and transnational networks. The global cities paradigm highlights the economic and political significance of urban centers like New York, London, and Shanghai, which serve as command nodes in the global economy. Multilevel governance, on the other hand, emphasizes the interconnectedness of local, national, and global levels of decision-making, positioning cities as integral players in this hierarchy.

Transnational networks play a crucial role in operationalizing urban diplomacy. Organizations such as UCLG and ICLEI provide platforms for cities to collaborate, share best practices, and advocate for common interests. These networks amplify the collective voice of cities, enabling them to influence global policies and negotiate directly with international organizations like the United Nations. Through these mechanisms, urban diplomacy contributes to a more decentralized and inclusive model of global governance. Despite its growing prominence, urban diplomacy is not without limitations. One significant challenge is the lack of a formal legal framework governing the international activities of cities. Unlike nation-states, which operate

within the established norms of international law, cities often navigate a grey area, relying on informal agreements and networks (Alkanalka, 2024). This ambiguity can limit their ability to enforce commitments and secure long-term partnerships.

Moreover, the effectiveness of urban diplomacy varies significantly among cities, influenced by factors such as resource availability, political stability, and global recognition. While major cities like Tokyo and Paris have successfully positioned themselves as global actors, smaller cities or those in developing regions often struggle to assert their presence. Addressing these disparities is essential for ensuring that urban diplomacy fosters equitable and inclusive global cooperation. The rise of urban diplomacy also raises questions about the evolving nature of sovereignty. Traditionally, sovereignty has been associated with the exclusive authority of nation-states. However, the active engagement of cities in international relations challenges this notion, suggesting a more fragmented and multilayered understanding of sovereignty. This shift has profound implications for the study of international relations, necessitating a reevaluation of existing theories and frameworks.

In conclusion, urban diplomacy represents a transformative approach to international relations, redefining the role of cities as autonomous and influential actors. By engaging in transnational networks, addressing global challenges, and promoting local interests on the international stage, cities are reshaping the landscape of diplomacy. This dynamic and multifaceted phenomenon warrants further exploration, both in theory and practice, to fully understand its potential and limitations.

3. MECHANISMS OF URBAN DIPLOMACY

Urban diplomacy operates through a variety of mechanisms that enable cities to transcend their local boundaries and engage with international actors in addressing shared challenges. These mechanisms are deeply embedded in the collaborative, pragmatic, and network-driven nature of urban governance. Cities leverage a range of tools, platforms, and strategies to establish their presence on the global stage and contribute to international policy-making. A primary mechanism of urban diplomacy is city participation in global networks and coalitions. These networks, such as the C40 Cities Climate Leadership Group, United Cities and Local Governments (UCLG), and ICLEI - Local Governments for Sustainability, offer cities a platform to collaborate on pressing global issues. Through these networks, cities pool their resources, share innovative practices, and amplify their collective voice. For instance, the C40 network has been instrumental in fostering city-level climate initiatives, including

commitments to achieving net-zero emissions and implementing sustainable urban mobility projects. Such coalitions exemplify how cities use networks to address global problems through local action (Rizzati, 2020).

City-to-city partnerships, often formalized through sister city or twin city agreements, constitute another critical mechanism. These partnerships facilitate bilateral cooperation on cultural, economic, and technological fronts. For example, the longstanding relationship between Seattle and Kobe has focused on disaster preparedness, while Hamburg and Shanghai have developed strong economic ties through trade missions and joint ventures. These direct engagements allow cities to bypass national bureaucracies, fostering immediate and practical outcomes. International event hosting is a powerful tool cities employ to assert their global presence. Hosting high-profile events such as the Olympic Games, World Expos, or global summits not only enhances a city's international reputation but also fosters long-term partnerships. Paris's hosting of the 2015 United Nations Climate Change Conference (COP21) demonstrated the role cities can play in shaping global agendas. Such events position host cities as thought leaders in specific policy domains, such as sustainability or innovation. Economic diplomacy is another crucial mechanism, with cities actively competing to attract investment, foster trade, and promote tourism. This often involves branding initiatives that highlight a city's unique advantages. Singapore, for instance, has cultivated its image as a global financial hub, while Dubai has emphasized its strategic location and infrastructure. These efforts are supported by investment promotion agencies, trade missions, and international business expos that showcase cities as attractive destinations for capital and talent.

The domain of cultural diplomacy offers cities a means to project their identity and values on the global stage. Iconic cultural events like the Venice Biennale or the Edinburgh Festival serve as platforms for cultural exchange, attracting international audiences and fostering mutual understanding. Cities like Paris and Kyoto have excelled in using their rich heritage and artistic traditions to build cultural bridges and enhance their international standing. Environmental diplomacy represents a particularly dynamic area of urban diplomacy. Cities have emerged as leaders in combating climate change, often taking more ambitious actions than national governments. Programs like green infrastructure development, urban forestry, and renewable energy adoption exemplify city-led climate initiatives. Organizations such as the Global Covenant of Mayors for Climate and Energy empower cities to collaborate on sustainable policies and advocate for climate action at the international level. Another key mechanism is policy innovation and pilot projects, which position cities as laboratories for testing cutting-

edge solutions. Cities like Barcelona and Amsterdam have pioneered initiatives in areas such as smart city technologies, urban sustainability, and participatory governance. These innovative projects are often showcased internationally, providing a blueprint for other cities and demonstrating the global relevance of local experiments.

Public diplomacy has gained prominence as a mechanism for cities to engage directly with global audiences. Through strategic communication campaigns, social media outreach, and international marketing, cities craft narratives that highlight their strengths and values. For example, Toronto has branded itself as a hub of diversity and inclusion, while Melbourne emphasizes its livability and cultural vibrancy. Such efforts enhance a city's global appeal and attract talent, investment, and tourism.

The establishment of city offices abroad is an innovative approach to urban diplomacy. Cities like Seoul, New York, and London have opened offices in foreign locations to facilitate trade, promote tourism, and strengthen international ties. These offices function as extensions of the city's diplomatic efforts, enabling continuous engagement with foreign counterparts and stakeholders. Partnerships with international organizations also play a significant role in urban diplomacy. Cities collaborate with entities such as the United Nations, the World Bank, and regional development banks to access funding, technical expertise, and policy guidance. Such partnerships enhance cities' capacity to implement large-scale projects and contribute to global development goals. Cities also leverage academic and research collaborations to enhance their diplomatic capabilities. Partnerships with universities, think tanks, and international research institutions allow cities to access cutting-edge knowledge and develop evidence-based policies (Acuto vd., 2017). For example, collaborations between European cities and the European Institute of Innovation and Technology (EIT) have led to advancements in urban sustainability practices.

Digital platforms and technology are increasingly integral to urban diplomacy. Virtual forums, online summits, and digital twin technologies enable cities to engage with international actors in real time, overcoming geographical barriers. These tools have proven especially valuable during the COVID-19 pandemic, when cities relied on digital diplomacy to maintain international partnerships and share best practices. In addition to these mechanisms, advocacy campaigns and lobbying efforts have become central to urban diplomacy. Cities like Los Angeles and Amsterdam actively lobby for international policies that align with their local priorities, such as stricter environmental regulations or enhanced migration frameworks. By

engaging with international institutions and policymakers, cities ensure their voices are heard in global decision-making processes.

Finally, cities engage in collaborative projects with private sector actors and non-governmental organizations (NGOs). Public-private partnerships (PPPs) in areas like infrastructure development, technology innovation, and social services enable cities to pool resources and expertise. These collaborations often result in scalable solutions that can be replicated in other urban contexts (Amiri & Sevin, 2020; Güleç, 2021).

Through these mechanisms, urban diplomacy enables cities to assert their agency in international relations. By fostering networks, leveraging resources, and adopting innovative approaches, cities contribute to global problem-solving in ways that complement traditional state-led diplomacy.

4. ADVANTAGES OF URBAN DIPLOMACY OVER NATION-STATES

Urban diplomacy holds distinct advantages over nation-state diplomacy, rooted in the unique characteristics of cities and their capacity for localized, pragmatic action. These advantages stem from the structural, operational, and contextual differences between cities and national governments, positioning cities as agile and effective actors in international relations. One of the most significant advantages of urban diplomacy is local proximity to citizens. Cities operate at the closest level to the people, enabling them to better understand and respond to local needs. This proximity translates into policies that are more tailored, inclusive, and reflective of citizens' realities. While nation-states often focus on macro-level strategies, cities excel in addressing specific challenges through targeted interventions.

Urban diplomacy also benefits from the flexibility and agility of municipal governance. Unlike national governments, which are often constrained by bureaucracy and political gridlock, cities can adapt quickly to changing circumstances. This responsiveness is evident in their handling of global crises such as climate change and public health emergencies, where cities have frequently implemented innovative solutions ahead of national counterparts. Another advantage lies in the non-sovereign nature of cities, which allows them to operate without the geopolitical baggage that often hampers nation-states. Cities are typically viewed as neutral entities, making them effective mediators and collaborators in international conflicts or negotiations. For instance, cities can engage in dialogue with actors that nation-states may avoid due to political tensions.

The pragmatic focus of urban diplomacy distinguishes it from the often ideological nature of state-level diplomacy. Cities prioritize practical solutions and tangible outcomes, such as reducing carbon emissions or improving urban infrastructure. This results-oriented approach resonates with international partners and fosters trust and credibility. Cities also excel in network-based collaboration, which is less hierarchical and more participatory than traditional diplomatic structures. Through platforms like C40 Cities and UCLG, cities engage in peer-to-peer learning and collective action, creating synergies that amplify their impact. These networks bypass the rigid frameworks of intergovernmental organizations, enabling more dynamic and inclusive cooperation.

The economic dynamism of cities is another critical advantage. Urban centers are engines of economic growth, innovation, and entrepreneurship, often surpassing nation-states in their economic influence. Cities like New York, Tokyo, and London operate as global financial hubs, wielding significant power in shaping global markets. This economic clout enhances their ability to attract investment and forge international partnerships (Amiri & Sevin, 2020). Cultural diplomacy offers yet another unique advantage, as cities possess distinct identities that resonate globally. The cultural assets of cities—ranging from architectural heritage to artistic expression—serve as powerful tools for building relationships and fostering mutual understanding. Unlike nation-states, which may struggle with homogenized national narratives, cities celebrate their diversity and uniqueness, making them more relatable to international audiences. Environmental leadership further underscores the advantages of urban diplomacy. Cities are often more ambitious than nation-states in setting sustainability goals and implementing green policies. Their ability to pilot innovative projects, such as renewable energy initiatives and zero-waste strategies, positions them as leaders in the global fight against climate change. Moreover, cities' actions often inspire broader national or regional policies, demonstrating their capacity to lead by example (Chan, 2016).

In conclusion, the distinctive advantages of urban diplomacy—grounded in proximity, flexibility, pragmatism, and innovation—position cities as indispensable actors in contemporary global governance. Their ability to complement and challenge traditional nation-state diplomacy highlights the transformative potential of cities in addressing the complex challenges of the 21st century.

5. EFFECTS OF URBAN DIPLOMACY ON URBAN POLITICS AND GOVERNANCE

Urban diplomacy exerts a profound influence on the political and governance structures of cities, reshaping their role in the global arena while simultaneously transforming their internal administrative processes. As cities increasingly engage in international collaborations, they bring global issues to the local level, integrate global governance principles into their operations, and adopt innovative governance practices. This dynamic interaction between global engagement and local governance is at the heart of urban diplomacy's transformative potential. One significant effect of urban diplomacy is the globalization of local agendas, where cities align their strategies with international frameworks and priorities. This alignment is evident in the adoption of the United Nations' Sustainable Development Goals (SDGs) at the municipal level. Cities like Amsterdam, Stockholm, and Buenos Aires have embedded the SDGs into their urban policies, addressing issues such as poverty reduction, climate resilience, and gender equality. Urban diplomacy facilitates this alignment by connecting cities with international networks, fostering the transfer of knowledge and best practices.

The institutional evolution of cities is another key impact of urban diplomacy. To effectively engage in international relations, many cities have established specialized departments or offices for global engagement. For example, New York City's Mayor's Office for International Affairs and Barcelona's Department of International Relations coordinate global initiatives, manage city-to-city partnerships, and represent their cities in international forums. These institutional changes underscore how urban diplomacy necessitates new governance frameworks to support external engagement (Szapak, 2023). Urban diplomacy also encourages a shift toward participatory governance, where citizens are directly involved in shaping global-local agendas. Cities have used urban diplomacy as a tool to engage residents in addressing transnational challenges, such as climate change and migration. For instance, participatory climate action plans in cities like Vancouver and Melbourne have integrated input from local communities while drawing inspiration from international agreements like the Paris Climate Accord. This participatory approach enhances the legitimacy and effectiveness of urban governance.

Another transformative effect is the promotion of policy innovation and experimentation. Cities have become laboratories for testing new ideas and governance models influenced by their participation in global networks. For example, the participatory budgeting initiative, which originated in Porto Alegre, Brazil, has been adopted by cities worldwide through urban diplomacy channels. This mechanism enables citizens to directly allocate portions of the municipal budget, fostering transparency, accountability, and inclusivity. Urban diplomacy

contributes to the decentralization of global governance, empowering cities to influence international policies and frameworks. Cities' active participation in platforms like the C40 Cities Climate Leadership Group or the Global Covenant of Mayors for Climate and Energy has demonstrated their ability to shape global treaties. For instance, city leaders played a pivotal role in advocating for the Paris Agreement, emphasizing urban contributions to reducing greenhouse gas emissions. This decentralized approach complements national efforts while providing localized solutions to global challenges. Despite its benefits, urban diplomacy can create tensions in intergovernmental relations. As cities expand their international roles, conflicts may arise with national governments over jurisdiction and authority. For example, cities like Los Angeles and New York have pursued independent climate policies that occasionally clash with federal priorities. These tensions highlight the need for clearer delineations of responsibilities and collaborative mechanisms between different levels of government (Rodas, 2021).

Urban diplomacy also fosters the internationalization of urban governance, exposing city officials and institutions to global perspectives and best practices. This exposure enhances the capacity of local governments to address complex challenges and implement innovative solutions. Cities like Seoul and Copenhagen have benefited from their participation in global urban networks, adopting advanced technologies and sustainable practices shared by their international peers. Another significant impact of urban diplomacy is its role in strengthening multilevel governance frameworks. Cities, as part of multilevel governance structures, act as intermediaries between national and global actors (Fanoulis & Revelas, 2023). This positioning enables them to bridge gaps, mediate conflicts, and ensure the integration of local concerns into international policies. For example, cities have played a crucial role in mediating refugee and migration issues by implementing locally tailored integration programs aligned with international humanitarian standards.

Urban diplomacy also influences the political narratives within cities, promoting a more outward-looking and globally conscious perspective among local policymakers and citizens. This shift has been particularly evident in cities with strong cultural diplomacy initiatives, such as Berlin and Istanbul, where international engagement has fostered inclusivity and multiculturalism as core urban values. Moreover, urban diplomacy can reshape fiscal governance by attracting international funding and investments. Cities engaged in global networks often gain access to grants, development funds, and private sector investments that support large-scale infrastructure and social programs. The European Union's Urban Agenda,

for example, has provided financial resources to member cities for projects aligned with its strategic priorities (Fanoulis & Revelas, 2023; Van der Heiden, 2024). In conclusion, urban diplomacy profoundly impacts urban politics and governance by fostering institutional innovation, promoting participatory approaches, decentralizing global governance, and enhancing fiscal and political capacity. These transformations position cities as pivotal actors in addressing transnational challenges and advancing global sustainability goals.

6. CASE STUDIES OF SUCCESSFUL URBAN DIPLOMACY

Urban diplomacy's transformative potential can be illustrated through real-world examples where cities have successfully leveraged their international engagements to achieve significant outcomes. This section examines two case studies: Paris's leadership in climate diplomacy and Barcelona's advocacy for urban rights and innovation. These cases highlight the diverse strategies cities employ to navigate the global landscape and their impact on both local and international levels.

6.1. Paris: A Leader in Climate Diplomacy

Paris has established itself as a global leader in climate diplomacy, leveraging its political influence, cultural capital, and innovative policies to spearhead global climate action. The city's pivotal role in hosting the 2015 United Nations Climate Change Conference (COP21) exemplifies how urban diplomacy can shape international treaties. The Paris Agreement, a landmark global accord on climate change, was not only facilitated by the French government but also actively supported by Paris's municipal leadership (Brun, 2016). Paris's commitment to climate action extends beyond hosting COP21. The city has implemented ambitious policies to reduce greenhouse gas emissions and enhance sustainability. Initiatives such as the Paris Climate Action Plan aim to achieve carbon neutrality by 2050, focusing on renewable energy, green infrastructure, and sustainable transportation. These efforts have been supported by Paris's active participation in global networks like C40 Cities, where the city collaborates with other metropolises to exchange best practices and advocate for stronger international climate policies (Bocquillon & Evrard, 2016). The success of Paris's climate diplomacy also lies in its ability to engage local stakeholders. The city has involved citizens, businesses, and civil society organizations in co-creating its climate strategies. Public consultations and participatory forums have ensured that Paris's climate policies reflect the needs and aspirations of its residents while aligning with global commitments (Dimitrov, 2016). This inclusive approach has enhanced the legitimacy and effectiveness of its urban diplomacy initiatives.

6.2. Barcelona: Championing Urban Rights and Innovation

Barcelona's approach to urban diplomacy is rooted in its advocacy for urban rights, social innovation, and participatory governance. The city has been at the forefront of promoting the "right to the city" concept, which emphasizes equitable access to urban resources and participatory decision-making. This philosophy has guided Barcelona's international engagements and policy initiatives, positioning the city as a global advocate for inclusive urbanism (Alizadeh vd., 2024). One of Barcelona's key urban diplomacy achievements is its leadership in the global municipalist movement. Through its active participation in organizations like UCLG and the Global Platform for the Right to the City, Barcelona has championed the rights of marginalized communities and advocated for urban policies that prioritize social equity. These efforts have resonated globally, inspiring cities worldwide to adopt similar approaches (Lynch, 2020).

Barcelona's success also stems from its emphasis on innovation and technology. The city has established itself as a smart city leader, implementing digital solutions to enhance governance, public services, and citizen engagement. Initiatives such as the Barcelona Digital City program have integrated technology into urban planning, transportation, and public safety, making the city a model for urban innovation (Espelt, 2023; Paraskeva, 2024). In addition to its technological advancements, Barcelona has fostered cultural diplomacy as a means of strengthening its global identity. Events such as the Barcelona International Arts Festival and the Mobile World Congress have showcased the city's creative and technological prowess, attracting international audiences and fostering cross-cultural exchange.

Both Paris and Barcelona demonstrate how urban diplomacy can be tailored to address specific priorities, from climate action to social equity and technological innovation. These case studies underscore the adaptability and effectiveness of urban diplomacy in navigating the complexities of the 21st century.

DISCUSOION AND CONCLUSION

The preceding sections have highlighted urban diplomacy as a transformative and multidimensional phenomenon, redefining cities' roles in global governance while influencing their internal political and governance frameworks. This discussion synthesizes key insights and explores their broader implications for both urban studies and international relations, culminating in a nuanced understanding of urban diplomacy's potential and limitations. The conclusion consolidates these findings and underscores the relevance of urban diplomacy in addressing contemporary global challenges.

Urban diplomacy has emerged not only as a practical framework but also as a theoretical paradigm that challenges traditional state-centric models of diplomacy. By situating cities as autonomous actors, urban diplomacy introduces a bottom-up approach to global governance, where local priorities intersect with international agendas. This paradigm shift requires a reevaluation of sovereignty and authority in international relations, presenting cities as co-equal partners with states and international organizations. The theoretical underpinnings of urban diplomacy, such as multilevel governance and global city theories, provide valuable lenses for understanding its mechanisms and impacts. Multilevel governance emphasizes the interconnectedness of local, national, and global actors, illustrating how urban diplomacy complements state-led efforts. Meanwhile, global city theories highlight the economic and cultural influence of urban centers, framing cities as nodes in a decentralized global network. The mechanisms of urban diplomacy, including participation in global networks, city-to-city partnerships, and hosting international events, serve as bridges between local needs and global opportunities. These mechanisms underscore cities' ability to address transnational challenges through collaboration and innovation. For example, the C40 Cities network demonstrates how urban diplomacy fosters collective climate action, while sister city agreements showcase the potential for bilateral cultural and economic exchange. Additionally, the rise of digital platforms and public diplomacy has expanded the reach and accessibility of urban diplomacy. These tools enable cities to engage with international audiences, disseminate their narratives, and attract investment and talent. This digital dimension of urban diplomacy underscores the importance of technology in shaping contemporary global interactions.

Urban diplomacy's distinct advantages over nation-state diplomacy highlight its relevance in a rapidly changing world. Cities' proximity to citizens allows for a more nuanced understanding of local challenges, leading to tailored and inclusive solutions. Their agility and pragmatism enable swift responses to crises, as evidenced by urban climate initiatives and pandemic management strategies. Moreover, cities' non-sovereign nature fosters neutrality and inclusivity, enabling them to act as mediators in polarized geopolitical contexts. This diplomatic flexibility positions cities as trusted partners in international collaborations, free from the ideological constraints that often hinder state-level negotiations.

Despite its potential, urban diplomacy faces significant challenges that must be addressed to ensure its efficacy and equity. Disparities in resources and capacities among cities create an uneven playing field, with Global North cities often dominating global networks while smaller or less-resourced cities struggle to assert their presence. Addressing these inequalities is crucial

for fostering a truly inclusive urban diplomacy framework. Intergovernmental tensions also pose challenges, as cities' expanding roles in international relations can conflict with national governments' priorities. This tension underscores the need for clear delineations of authority and collaborative mechanisms that harmonize local and national efforts.

Urban diplomacy's impact on urban politics and governance is profound, driving institutional innovation, participatory approaches, and the globalization of local agendas. By integrating global principles into local governance, cities are redefining their administrative frameworks and fostering a more inclusive and transparent decision-making process. This evolution aligns urban governance with international norms and enhances cities' capacity to address complex challenges. The participatory dimension of urban diplomacy, which engages citizens in shaping global-local policies, exemplifies its democratic potential. By involving residents in climate action plans, migration strategies, and sustainability initiatives, cities not only enhance policy legitimacy but also empower communities.

The success stories of Paris and Barcelona illustrate the diverse strategies and outcomes of urban diplomacy. Paris's leadership in climate diplomacy demonstrates how cities can influence global treaties and set ambitious local targets, while Barcelona's advocacy for urban rights highlights the social equity dimension of urban diplomacy. These case studies underscore the adaptability of urban diplomacy to address specific priorities, from sustainability to social justice. Both cities also exemplify the interplay between global engagement and local innovation. Paris's implementation of green infrastructure and Barcelona's participatory governance models showcase how urban diplomacy inspires localized solutions with global resonance.

To fully realize its potential, urban diplomacy must address its existing limitations and evolve toward a more inclusive and equitable framework. Enhancing the participation of smaller and under-resourced cities in global networks is essential for democratizing urban diplomacy. Additionally, fostering partnerships between cities and national governments can mitigate intergovernmental tensions and ensure cohesive multilevel governance. The integration of technology and digital platforms offers exciting opportunities for expanding urban diplomacy's reach and impact. Virtual summits, data-driven policymaking, and digital twin technologies can enhance collaboration and innovation, enabling cities to address global challenges more effectively.

In conclusion, urban diplomacy represents a transformative force in contemporary global governance, redefining the roles of cities as influential actors. Its mechanisms, advantages, and

impacts illustrate the potential for cities to address transnational challenges through localized solutions and global collaborations. However, realizing this potential requires addressing the disparities and tensions that constrain urban diplomacy's inclusivity and efficacy. By fostering institutional innovation, participatory governance, and collaborative networks, urban diplomacy positions cities as indispensable players in shaping a more sustainable, equitable, and resilient world. The examples of Paris and Barcelona highlight the adaptability and success of urban diplomacy in addressing diverse priorities, offering valuable lessons for other cities. As the world continues to urbanize, the importance of urban diplomacy will only grow. Its ability to bridge local and global concerns, empower citizens, and foster innovation underscores its relevance in addressing the complex challenges of the 21st century. Urban diplomacy is not merely an adjunct to traditional diplomacy but a vital component of a more inclusive and decentralized global governance system. Through continued exploration, adaptation, and collaboration, urban diplomacy can pave the way for a future where cities lead the charge in creating a more interconnected and sustainable world.

REFERENCES

- Acuto, M., Morissette, M., & Tsouros, A. (2017). City Diplomacy: Towards More Strategic Networking? Learning with WHO Healthy Cities. *Global Policy*, 8(1), 14-22. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12382>
- Akgün, H. (2023). Kardeş Kent İlişkilerinin Geliştirilmesinde Diplomasinin Yeri ve Kapsamı: Uluslararası İstanbul-Büyükçekmece Kültür ve Sanat Festivali Örneği. *İDEALKENT*, 15(40), 307-337.
- Alizadeh, T., Dutia, E., & Clements, R. (2024). Smart Barcelona: The gap between inspiring rhetoric and lackluster implementation in transformative approaches. *Planning Practice & Research*, 39(5), 839-854. <https://doi.org/10.1080/02697459.2024.2369977>
- Alkanalka, M. (2024). City Diplomacy Against The Global Climate Change Threat: U20 Case Study. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(89), 37-50.
- Amiri, S., & Sevin, E. (Ed.). (2020). *City Diplomacy: Current Trends and Future Prospects*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-45615-3>
- Batal, S., & Tuğlu, K. (2018). Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Çok Düzlemli Yönetişim ve Kent Diplomasisi Bakımından Değerlendirilmesi. *TESAM Akademi Dergisi*, 189-214.
- Bocquillon, P., & Evrard, A. (2016). French climate policy: Diplomacy in the service of symbolic leadership. İçinde *The European Union in international climate change politics* (ss. 122-137). Routledge.
- Brun, A. (2016). Conference diplomacy: The making of the Paris Agreement. *Politics and governance*, 4(3), 115-123.
- Chan, D. K. (2016). City diplomacy and "glocal" governance: Revitalizing cosmopolitan democracy. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 29(2), 134-160. <https://doi.org/10.1080/13511610.2016.1157684>

- Dimitrov, R. S. (2016). The Paris agreement on climate change: Behind closed doors. *Global environmental politics*, 16(3), 1-11.
- Erdem, N., & Ersavaş Kavanoz, S. (2021). Türkiye’de “Yerel Diplomasi Yönetimi”ne Dair Bir Araştırma. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 28-49. <https://doi.org/10.48118/yykentcevre.918406>
- Espelt, R. (2023). Digital platforms, gender & cultural policy: The Berlin-Barcelona nexus. Analysis of the challenges in cultural public policies for promoting inclusive digitalization. *Workshop: Digital Platforms, Gender & Cultural Policy, Berlin, 28 setembre 2023*. <https://openaccess.uoc.edu/handle/10609/149395>
- Fanoulis, E., & Revelas, K. (2023). The conceptual dimensions of EU public diplomacy. *Journal of Contemporary European Studies*, 31(1), 50-62. <https://doi.org/10.1080/14782804.2022.2043836>
- Gunes, I., & Eren, E. (2021). Yerel Yönetim Diplomasisi Özelinde Kardeş Şehir Uygulamasıyla İstanbul Örneği. *Strategic Public Management Journal*, 7(13), 35-59.
- Güleç, S. Y. (2021). *Kamu Diplomasisi ve Yerel Yönetimler: Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği*. <https://acikerisim.erbakan.edu.tr/items/e5210faf-d9d7-4df9-9925-b9585095f159>
- Lynch, C. R. (2020). Contesting Digital Futures: Urban Politics, Alternative Economies, and the Movement for Technological Sovereignty in Barcelona. *Antipode*, 52(3), 660-680. <https://doi.org/10.1111/anti.12522>
- Paraskeva, A. (2024). Innovation Districts as a Model of Sustainable Urban Economic Development. İçinde A. Hyz (Ed.), *The Role of the Public Sector in Building Social and Economic Resilience* (ss. 241-282). Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-67702-1_13
- Rizzati, M. (2020). City Networks for Sustainability: Goals Achieved and Future Developments. *FEEM Policy Brief*, 17-20. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3735974
- Rodas, M. (2021). City diplomacy: Experience from the ground. İçinde *Research Handbook on International Law and Cities* (ss. 305-319). Edward Elgar Publishing.
- Szpak, A. (2023). Human rights approach in selected European municipal strategies of international relations. *Journal of Contemporary European Studies*, 31(1), 169-183. <https://doi.org/10.1080/14782804.2021.1961699>
- Van der Heiden, N. (2024). *Urban foreign policy and domestic dilemmas: Insights from Swiss and EU city-regions*. ECPR Press.

POPULISM AND POWER: ANALYZING RODRIGO DUTERTE'S IMPACT ON PHILIPPINE DEMOCRACY

Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİÇEK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

alicicek@mail.com - ORCID ID: 0000-0001-9875-2400

ABSTRACT

This research paper critically examines the presidency of Rodrigo Duterte in the Philippines, focusing on his populist policies, rhetoric, and authoritarian tendencies. The study aims to analyze the defining features of Duterte's governance, explore the manifestations of his authoritarianism, and assess the overall impact on the Philippines' political, social, and economic landscapes. Using a qualitative methodology, including content analysis of secondary data from speeches, policy documents and academic articles, this study provides an understanding of the Duterte administration. The findings reveal that Duterte's populism was characterized by anti-elitist discourse, strongman image, and policies addressing crime and poverty. However, these often resulted in significant human rights abuses and the erosion of democratic institutions. His authoritarian tendencies were evident in the centralization of power, suppression of opposition, and undermining of press freedom. The study concludes that Duterte's presidency has profoundly reshaped the Philippines, challenging its democratic fabric and influencing its future trajectory. This research contributes to the broader discourse on populism and authoritarianism, underlining the urgent need for continued vigilance and advocacy for democratic norms and human rights.

Keywords: Duterte, Populism, Authoritarianism, Philippines politics, Democratic institutions.

POPÜLİZM VE İKTİDAR: RODRİGO DUTERTE'NİN FİLİPİN DEMOKRASİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ

ÖZET

Bu çalışma Rodrigo Duterte'nin Filipinler'deki başkanlık dönemini, popülist politikaları, retoriği ve otoriter eğilimlerine odaklanarak eleştirel bir şekilde incelemektedir. Çalışma, Duterte'nin yönetiminin belirleyici özelliklerini analiz etmeyi, otoriterliğinin tezahürlerini keşfetmeyi ve Filipinler'in siyasi, sosyal ve ekonomik manzaraları üzerindeki genel etkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Konuşmalardan, politika belgelerinden ve akademik

makalelerden elde edilen ikincil verilerin içerik analizini de içeren nitel bir metodoloji kullanan bu çalışma, Duterte yönetiminin anlaşılmasını sağlamaktadır. Bulgular, Duterte'nin popülizminin anti-elitist söylem, güçlü adam imajı ve suç ve yoksulluğu ele alan politikalarla karakterize olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bunlar genellikle önemli insan hakları ihlalleri ve demokratik kurumların aşınması ile sonuçlanmıştır. Otoriter eğilimleri iktidarın merkezileştirilmesi, muhalefetin bastırılması ve basın özgürlüğünün baltalanması ile kendini göstermiştir. Çalışma, Duterte'nin başkanlığının Filipinler'i derinden yeniden şekillendirdiği, demokratik dokusuna meydan okuduğu ve gelecekteki yörüngesini etkilediği sonucuna varmaktadır. Bu araştırma, popülizm ve otoriterlik üzerine bir söyleme katkıda bulunmakta ve demokratik normlar ve insan hakları için sürekli uyanıklık ve savunuculuğa duyulan acil ihtiyacın altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: Duterte, Popülizm, Otoriterlik, Filipinler siyaseti, Demokratik kurumlar.

1. INTRODUCTION

Rodrigo Duterte's presidency in the Philippines marked a significant shift in the country's political landscape, characterized by a blend of populist policies and authoritarian tendencies. Elected in 2016, Duterte capitalized on public discontent with the political establishment, promising drastic measures to combat crime, corruption, and drugs. His rise to power and subsequent governance style provides a rich case study for examining the intersections of populism and authoritarianism in contemporary politics. This study aims to analyze the populist policies and rhetoric employed by Rodrigo Duterte during his presidency, as well as to explore the extent of his authoritarian tendencies. By investigating these aspects, the study aims to contribute to the broader understanding of populism and authoritarianism, particularly in the context of Southeast Asian politics. This research will delve into the characteristics of Duterte's populist appeal, the implementation and impact of his policies, and the erosion of democratic institutions under his administration. The central research questions guiding this study are: What are the defining features of Rodrigo Duterte's populist policies and rhetoric? To what extent do these policies and rhetoric exhibit authoritarian tendencies? How have these aspects of Duterte's governance impacted the political and social fabric of the Philippines? The study hypothesizes that Duterte's populist policies and rhetoric are intrinsically linked to his authoritarian governance style, and together, they have significantly reshaped the political dynamics and institutional integrity of the Philippines.

Populism, as a political ideology, often involves a charismatic leader who claims to represent the 'true will' of the people against a corrupt elite. Duterte's appeal to the masses, his anti-elitist discourse, and his portrayal as a strongman willing to take extreme measures to solve the country's problems are emblematic of populist strategies. His policies, particularly the aggressive war on drugs, reflect a direct and often brutal approach to governance, resonating with a populace frustrated by crime and corruption. Authoritarianism, characterized by the centralization of power, the suppression of political opposition, and the erosion of democratic norms, has also been a significant feature of Duterte's presidency (Esen & Gumuscu, 2018). The study will explore how Duterte's governance has undermined democratic institutions, silenced dissent, and violated human rights. The intertwining of populist and authoritarian elements in Duterte's rule raises essential questions about the durability of democratic institutions in the face of such challenges.

This research employs a qualitative methodology, including content analysis of Duterte's speeches and policy documents and secondary data from scholarly articles, human rights reports, and media coverage. By triangulating these sources, the study aims to analyze Duterte's populism and authoritarianism comprehensively. The findings will contribute to the broader discourse on the implications of populist and authoritarian governance in democratic societies. Understanding Duterte's political life and governance style is crucial for several reasons:

1. It provides insights into how populist leaders gain and maintain power.
2. It highlights the risks posed by authoritarian tendencies to democratic institutions and norms.
3. The Philippine case can serve as a reference point for analyzing similar political phenomena in other parts of the world, thereby enhancing the generalizability of the study's findings.

In conclusion, this study seeks to elucidate the complex interplay between populism and authoritarianism in Rodrigo Duterte's presidency. By critically examining his populist policies and rhetoric alongside his authoritarian tendencies, the research aims to contribute to the broader understanding of these political phenomena and their implications for democracy and governance in the Philippines.

2. RODRIGO DUTERTE'S POLITICAL LIFE

Rodrigo Duterte's political journey began in Davao City, where he served as mayor for over two decades. Born in 1945, Duterte hailed from a politically influential family, with his father serving as governor of the then-undivided Davao province. His long tenure as mayor of Davao City, marked by his tough-on-crime stance, laid the foundation for his national political career. Duterte's success in transforming Davao from a crime-ridden city to a relatively safer urban area earned him the moniker "The Punisher". It cemented his reputation as a law-and-order leader (Thompson, 2016).

Duterte's rise to national prominence was marked by his presidential campaign 2016, which capitalized on widespread public discontent with the political status quo. His campaign was characterized by a populist rhetoric that resonated with many Filipinos frustrated by crime, corruption, and the perceived inefficacy of previous administrations. Duterte promised to eradicate drugs and criminality within six months, a pledge that, despite its ambitious nature, garnered significant support from voters desperate for change. The campaign also emphasized Duterte's image as an outsider willing to challenge the entrenched political elite. His blunt, often crude language and disregard for political correctness differentiated him from traditional politicians, appealing to voters who felt alienated by the political establishment. Duterte's message was clear: he was a man of action who would deliver results, irrespective of the conventional norms and niceties of politics (Arugay, 2024). Upon his election as president, Duterte wasted no time in implementing his campaign promises, most notably the war on drugs. This policy became the cornerstone of his administration, characterized by an aggressive crackdown on drug users and dealers. While this approach garnered support from segments of the population who perceived it as a necessary measure to restore order, it also attracted widespread condemnation for the extrajudicial killings and human rights abuses associated with it (Arugay & Baquisal, 2023).

Duterte's presidency was also marked by significant achievements in infrastructure development and economic policies aimed at poverty alleviation. The ambitious "Build, Build, Build" program sought to enhance connectivity and stimulate economic growth through extensive public works projects (Patalinghug, 2020). These efforts contributed to economic expansion, although they were sometimes overshadowed by the controversies surrounding his governance style. Controversies and criticisms were never far from Duterte's administration. His brash style and inflammatory statements often sparked domestic and international outrage. His remarks about issues such as rape, human rights, and international relations frequently drew

condemnation, highlighting the divisive nature of his leadership. Despite this, Duterte maintained substantial support from his base, who appreciated his directness and perceived effectiveness (Claudio, 2019).

One of the critical aspects of Duterte's political life is his relationship with the Philippine Congress. While initially enjoying considerable legislative support, his tenure saw fluctuating alliances and conflicts with various political factions. His administration pushed through significant legislative measures, including tax reforms and the shift to federalism, although the latter faced substantial hurdles and opposition (Juego, 2017). Duterte's foreign policy also reflected his unconventional approach. He sought to pivot the Philippines away from traditional allies like the United States towards closer ties with China and Russia. This shift was motivated by a desire to diversify the country's international relationships and reduce dependency on any single nation. However, it also raised concerns about sovereignty and the implications of closer ties with authoritarian regimes (Talamayan, 2019, 2022).

The end of Duterte's presidency leaves a complex legacy. On one hand, he is credited with decisive leadership and tangible improvements in certain areas, such as infrastructure and economic growth. On the other hand, his governance style, marked by human rights abuses and the undermining of democratic institutions, poses significant questions about the long-term impact of his administration on the Philippines' democratic fabric (Mendoza, 2020). Rodrigo Duterte's political life is a tapestry of significant achievements intertwined with profound controversies. His populist appeal and authoritarian tendencies have left an indelible mark on the Philippines, shaping the nation's political and social trajectory in ways that will be studied and debated for years.

3. DUTERTE'S POPULIST POLICIES AND RHETORIC

Populism, as a political ideology, often involves a charismatic leader who claims to represent the 'true will' of the people against a corrupt elite (Mudde & Kaltwasser, 2017). Rodrigo Duterte's rise to the presidency and subsequent governance exemplify populist strategies marked by policies and rhetoric that resonate deeply with a populace disillusioned with traditional politics.

A key characteristic of Duterte's populism is his anti-elitist and anti-establishment discourse. Throughout his campaign and presidency, Duterte positioned himself as an outsider willing to confront the entrenched political elite. His speeches often targeted the oligarchy, accusing them

of perpetuating inequality and corruption. This rhetoric appealed to many Filipinos who felt marginalized and ignored by the political system (Czech, 2025). Duterte's war on drugs stands as the most prominent example of his populist policies. Launched immediately after his election, this aggressive campaign aimed to eradicate drug use and trafficking through stringent law enforcement measures. The policy was presented as a necessary step to protect society from the scourge of drugs, resonating with citizens concerned about crime and safety. However, the war on drugs also led to widespread human rights abuses, with thousands of extrajudicial killings reported. While the policy garnered support from those who saw it as a decisive action against crime, it drew severe criticism from human rights organizations and the international community (Kenny & Holmes, 2020).

Economic policies under Duterte also reflected populist elements, focusing on poverty alleviation and infrastructure development. The "Build, Build, Build" program aimed to boost the economy through large-scale public works projects, addressing issues of unemployment and underdevelopment. This initiative was marketed to uplift the masses by providing jobs and improving living standards. While the program achieved some success, it also faced challenges, including funding issues and project delays (Ramos, 2020). Duterte's populist rhetoric extended to his approach to governance. He often used robust and inflammatory language to emphasize his points and connect with his audience. His speeches were characterized by a no-nonsense, direct style, often peppered with vulgarities and controversial statements. This rhetoric reinforced his image as a leader unafraid to speak the truth, appealing to those disillusioned with the perceived politeness and ineffectiveness of traditional politicians (Czech, 2025; Mendoza, 2020). Another hallmark of his populist appeal is Duterte's portrayal as a strongman willing to take extreme measures to solve the country's problems. He cultivated an image of toughness, often boasting about his involvement in extrajudicial killings during his time as mayor of Davao City. This image resonated with voters who desired a leader capable of restoring order and discipline, even if it meant bypassing legal and ethical norms (Arugay, 2024; Juego, 2017).

Populist leaders often claim to represent the 'common people,' and Duterte's presidency was no exception. He frequently emphasized his connection to the ordinary Filipino, presenting himself as a man of the people. His use of vernacular language and relatable anecdotes in his speeches reinforced this connection. By positioning himself as a champion of the marginalized, Duterte strengthened his populist appeal (Curato, 2016; Czech, 2025). Duterte's economic policies also

included populist measures such as conditional cash transfer programs to provide financial assistance to the poorest segments of society. These programs were designed to alleviate poverty and reduce inequality, aligning with his populist agenda. However, these programs' effectiveness and sustainability have been subject to debate, with critics questioning their long-term impact (Capuno, 2020; Tuano et al., 2024).

The populist nature of Duterte's governance also manifested in his handling of the media and political opposition. He frequently attacked the press, accusing them of bias and corruption. Independent media outlets and journalists critical of his administration faced harassment and threats, undermining press freedom. Similarly, political opponents and dissenters were often targeted, with legal actions and public vilification used to silence critics (Contreras, 2020). In summary, Rodrigo Duterte's populist policies and rhetoric were central to his political strategy. By positioning himself as an anti-establishment leader who represented the people's will, Duterte galvanized substantial public support. His policies, while addressing some of the populace's immediate concerns, often led to significant human rights violations and challenges to democratic norms. The blend of populism and authoritarianism in his governance has left a complex and contentious legacy in the Philippines.

4. DUTERTE'S AUTHORITARIAN TENDENCIES

Authoritarianism, characterized by the centralization of power, suppression of political opposition, and erosion of democratic norms, has been a significant feature of Rodrigo Duterte's presidency. His governance style exhibited several hallmarks of authoritarianism, raising concerns about the health and future of democratic institutions in the Philippines. One of the primary indicators of authoritarian tendencies in Duterte's governance was the erosion of democratic institutions. From the onset of his presidency, Duterte disregarded institutional checks and balances, often bypassing or undermining the judiciary and legislative branches. His administration's efforts to consolidate power within the executive branch directly threatened the separation of powers that underpins democratic governance (Claudio, 2019).

Duterte's attacks on the judiciary were particularly notable. He frequently criticized the judiciary for hindering his policies, especially in the context of his war on drugs. The removal

of Chief Justice Maria Lourdes Sereno, a vocal critic of Duterte's administration, exemplified this trend through a controversial quo warranto petition. This move was widely perceived as an attempt to stifle judicial independence and intimidate other judges from opposing the administration's policies (Juego, 2017). The suppression of political opposition was another significant aspect of Duterte's authoritarian tendencies. Political opponents and dissenters often faced legal actions, harassment, and public vilification. High-profile cases included the arrest and detention of Senator Leila de Lima, a fierce critic of Duterte's war on drugs, on charges widely viewed as politically motivated. Such actions created fear and intimidation, discouraging political opposition and dissent (Kenny & Holmes, 2020; Tuano et al., 2024).

Duterte's administration also targeted the media, a critical pillar of democratic society. Independent media outlets and journalists who were critical of the government faced harassment, legal threats, and, in some cases, violence. The shutdown of ABS-CBN, one of the largest media networks in the Philippines, after a Duterte-aligned Congress denied its franchise renewal was a stark demonstration of the administration's willingness to curtail press freedom. This move directly retaliated against the network's critical reporting on Duterte (Contreras, 2020; Ragragio, 2022; Sengul, 2023). Human rights violations under Duterte's presidency further underscore his authoritarian tendencies. The extrajudicial killings associated with the war on drugs resulted in thousands of deaths, often without due process. These actions drew widespread condemnation from human rights organizations and the international community, highlighting the administration's blatant disregard for human rights norms. Reports of arbitrary arrests, torture, and other forms of abuse by law enforcement agencies were also prevalent (Lamchek & Sanchez, 2021; Pernia, 2019).

Duterte's strategic appointments to crucial government positions facilitated the concentration of power within the executive branch. Many appointees were loyalists or individuals with military backgrounds, ensuring that critical agencies were aligned with Duterte's agenda. This consolidation of power enabled the administration to implement its policies with minimal resistance, further weakening institutional checks and balances (Arugay, 2024; Juego, 2017; Ordoñez & Borja, 2018). Duterte's foreign policy also reflected authoritarian tendencies. His pivot towards China and Russia, both authoritarian regimes, was marked by a reduction in criticism of these countries' human rights records and governance styles. This shift raised concerns about the Philippines' alignment with authoritarian states and the potential implications for domestic governance and democratic norms (Talamayan, 2022).

The implications of Duterte's authoritarian governance for Philippine democracy are profound. The weakening of democratic institutions, suppression of dissent, and erosion of human rights have created a more repressive and less accountable political environment. These developments pose significant challenges to the resilience of Philippine democracy and the prospects for democratic consolidation in the future (Capuno, 2020; Ordoñez & Borja, 2018). In conclusion, Rodrigo Duterte's presidency was marked by significant authoritarian tendencies that undermined democratic institutions and norms in the Philippines. His governance style, characterized by the centralization of power, suppression of political opposition, and widespread human rights violations, presents a critical case study of the erosion of democracy under populist-authoritarian leadership. The long-term impact of Duterte's authoritarianism on Philippine democracy will be a subject of ongoing analysis and debate.

5. DUTERTE'S STAMP IN PHILIPPINE POLITICS: IMPACT ON THE PHILIPPINES

Rodrigo Duterte's presidency has profoundly and multifaceted impacted the Philippines, affecting its political, social, and economic landscapes. His blend of populist policies and authoritarian tendencies has left a lasting imprint on the nation's governance and societal dynamics. Politically, Duterte's tenure has significantly altered the Philippine political dynamics. His rise to power demonstrated the potent appeal of populism in the country, reshaping the landscape of electoral politics. Duterte's anti-establishment rhetoric and his ability to mobilize mass support challenged traditional political parties and elites. This shift has implications for future political campaigns and political competition in the Philippines (Claudio, 2019; Montiel et al., 2022). The erosion of democratic institutions under Duterte has also had lasting political consequences. The weakening of the judiciary, the undermining of the legislature, and the suppression of the media have collectively strained the country's democratic fabric. These actions have set concerning precedents for the future of democratic governance in the Philippines, raising questions about the resilience and sustainability of its democratic institutions (Claudio, 2019; Juego, 2017).

Socially, Duterte's policies, particularly the war on drugs, have had profound impacts. The aggressive crackdown on drugs, while supported by some segments of the population, has resulted in widespread fear and insecurity. Communities have been traumatized by the violence and human rights abuses associated with the campaign. The societal divide between supporters and critics of Duterte's policies has also deepened, reflecting broader tensions within Philippine

society (Reyes, 2016). Duterte's portrayal as a strongman and his use of populist rhetoric have influenced public discourse and political culture in the Philippines. The normalization of aggressive, inflammatory language and the vilification of critics have contributed to a more polarized and contentious political environment. This shift in political culture challenges constructive political dialogue and promotes democratic values (Arugay, 2024). Economically, Duterte's policies have had mixed outcomes. The "Build, Build, Build" infrastructure program has contributed to economic growth and development, addressing long-standing issues of underdevelopment and connectivity. However, these projects' sustainability and long-term economic impact remain subjects of debate. Additionally, the economic benefits of Duterte's policies have not been evenly distributed, with persistent poverty and inequality continuing to affect large segments of the population (Ordoñez & Borja, 2018; Patalinghug, 2020).

The human rights abuses associated with Duterte's governance have also had international repercussions. The Philippines' human rights record under Duterte has drawn significant criticism from international organizations and foreign governments. This has affected the country's international standing and relations, particularly with Western nations prioritizing human rights in their foreign policy. The pivot towards China and Russia reflects a strategic realignment in response to these criticisms, but it also raises concerns about the implications for Philippine sovereignty and democratic norms (Lamchek & Sanchez, 2021; Pernia, 2019). Regarding international relations, Duterte's presidency has marked a departure from traditional alliances and a shift towards a more independent foreign policy. The recalibration of relations with the United States and closer ties to China and Russia reflects a strategic effort to diversify the Philippines' international partnerships. While this approach has potential benefits, such as increased economic and military cooperation, it also poses risks related to dependency and geopolitical tensions (Talamayan, 2019).

The long-term impact of Duterte's presidency on Philippine democracy will be a crucial area of study. The challenges to democratic institutions and norms during his tenure have highlighted the vulnerabilities within the Philippine political system. Future administrations must address these challenges and work towards rebuilding and strengthening democratic governance. The resilience of Philippine democracy in the face of populist and authoritarian pressures will be a crucial determinant of the country's political trajectory. In summary, Rodrigo Duterte's presidency has profoundly impacted the Philippines, reshaping its political dynamics, societal norms, and international relations. The blend of populist policies and authoritarian tendencies

has left a complex legacy that will continue to influence the country's governance and development for years. Understanding this impact is crucial for assessing the future of democracy and governance in the Philippines.

CONCLUSION

In conclusion, Rodrigo Duterte's presidency in the Philippines represents a critical case study of the interplay between populism and authoritarianism in contemporary politics. His rise to power, marked by a blend of populist policies and rhetoric, alongside significant authoritarian tendencies, has reshaped the Philippines' political, social, and economic landscape in profound ways. The study aimed to analyze the defining features of Duterte's populist policies and rhetoric, explore the extent of his authoritarian tendencies, and assess the impact of his governance on the Philippines. The findings indicate that Duterte's populist appeal was rooted in his anti-elitist discourse, strongman image, and policies that resonated with a populace frustrated by crime, corruption, and economic inequality. However, these policies often led to significant human rights abuses and the erosion of democratic institutions.

The research questions guiding this study were centred on understanding the characteristics of Duterte's populism, the manifestations of his authoritarianism, and the implications for the Philippines. The hypotheses posited that Duterte's populist and authoritarian tendencies were intrinsically linked and significantly impacted the country's political dynamics and institutional integrity. The evidence supports these hypotheses, highlighting the complex and contentious legacy of Duterte's presidency. The qualitative methodology employed in this study, including content analysis of speeches and policy documents, secondary data from scholarly articles and human rights reports, provided a comprehensive understanding of Duterte's governance. The triangulation of these sources ensured a robust analysis, contributing to the broader discourse on populism and authoritarianism in democratic societies.

Duterte's political life, characterized by his long tenure as mayor of Davao City and subsequent rise to the presidency, provided the foundation for his populist appeal. His governance style, marked by the war on drugs, economic policies aimed at poverty alleviation, and strategic foreign policy shifts, reflected the multifaceted nature of his populism. However, these policies also revealed significant authoritarian tendencies, including the centralization of power, suppression of opposition, and human rights violations. The impact of Duterte's presidency on the Philippines has been profound and multifaceted. Politically, it has reshaped the landscape

of electoral politics and challenged democratic institutions. Socially, it has deepened societal divides and influenced political culture. Economically, it has contributed to development but also highlighted persistent issues of inequality. Internationally, it has marked a strategic realignment with significant implications for the country's sovereignty and democratic norms.

Future research should continue to explore the long-term impact of Duterte's presidency on Philippine democracy and governance. The resilience of democratic institutions and the prospects for democratic consolidation in the face of populist and authoritarian pressures will be crucial areas of study. Additionally, comparative analyses with other populist-authoritarian regimes can enhance the generalizability of the findings and contribute to a deeper understanding of these political phenomena. In conclusion, Rodrigo Duterte's presidency offers valuable insights into the dynamics of populism and authoritarianism in democratic societies. By critically examining his policies, rhetoric, and governance style, this study contributes to the broader discourse on the implications of such leadership for democracy and governance. Duterte's complex legacy underscores the need for continued vigilance and advocacy for democratic norms and human rights in the Philippines and beyond.

REFERENCES

- Arugay, A. A. (2024). Philippine Democracy Despite Duterte. *Global Asia*, 1(19).
https://globalasia.org/v19no1/cover/philippine-democracy-despite-duterte_aries-a-arugay
- Arugay, A. A., & Baquisal, J. K. A. (2023). Bowed, Bent, & Broken: Duterte's Assaults on Civil Society in the Philippines. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 3(42), 328–349. <https://doi.org/10.1177/18681034231209504>
- Capuno, J. J. (2020). Dutertenomics: Populism, Progress, and Prospects. *Asian Economic Policy Review*, 15(2), 262–279. <https://doi.org/10.1111/aepr.12296>
- Claudio, L. (2019). The Erosion of Liberalism and the Rise of Duterte in the Philippines. *European Policy Brief*. <https://shs.hal.science/halshs-03151036>
- Contreras, A. P. (2020). Rodrigo Duterte as ideology: Academic vs. social media myths and representations and their implications to political order. *Philippine Political Science Journal*, 41(1–2), 48–72.

- Curato, N. (2016). *A Duterte Reader: Critical Essays on Rodrigo Duterte's Early Presidency*. Ateneo de Manila University Press. <https://www.cornellpress.cornell.edu/book/9781501724732/a-duterte-reader/>
- Czech, F. (2025). Conspiracist tropes in Rodrigo Duterte's populist rhetoric. In *Populism and Conspiracy Theory* (pp. 223–236). Routledge. <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/91153/1/9781040108598.pdf#page=240>
- Esen, B., & Gumuscu, S. (2018). Building a Competitive Authoritarian Regime: State–Business Relations in the AKP's Turkey. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 20(4), 349–372. <https://doi.org/10.1080/19448953.2018.1385924>
- Juego, B. (2017). The Philippines 2017: Duterte-led authoritarian populism and its liberal-democratic roots. *Asia Maior*, 27, 129–163.
- Kenny, P. D., & Holmes, R. (2020). A new penal populism? Rodrigo Duterte, public opinion, and the war on drugs in the Philippines. *Journal of East Asian Studies*, 20(2), 187–205.
- Lamchek, J. S., & Sanchez, E. M. (2021). Friends and Foes: Human Rights, the Philippine Left and Duterte, 2016–2017. *Asian Studies Review*, 45(1), 28–47. <https://doi.org/10.1080/10357823.2020.1828273>
- Mendoza, R. U. (2020). Is Duterte a Populist? Rhetoric vs. Reality. *Horizons*, 15, 267–279.
- Montiel, C. J., Uyheng, J., & De Leon, N. (2022). Presidential Profanity in Duterte's Philippines: How Swearing Discursively Constructs a Populist Regime. *Journal of Language and Social Psychology*, 41(4), 428–449. <https://doi.org/10.1177/0261927X211065780>
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Ordoñez, M. D., & Borja, A. L. (2018). Philippine liberal democracy under siege: The ideological underpinnings of Duterte's populist challenge. *Philippine Political Science Journal*, 39(2), 139–153. <https://doi.org/10.1080/01154451.2018.1537627>

- Patalinghug, E. E. (2020). *The Build, Build, Build Program: Will It Live Up To Expectations*. Albert Del Rosario Institute for Strategic and International Studies. <https://adrinstitute.org/wp-content/uploads/2020/11/the-build-build-build-program-will-it-live-up-to-expectations.pdf>
- Pernia, R. A. (2019). Human rights in a time of populism: Philippines under Rodrigo Duterte. *Asia-Pacific Social Science Review*, 19(3), 6.
- Ragragio, J. L. D. (2022). Framing media populism: The political role of news media editorials in Duterte's Philippines. *Journalism*, 23(6), 1301–1318. <https://doi.org/10.1177/1464884920959505>
- Ramos, C. G. (2020). Change without Transformation: Social Policy Reforms in the Philippines under Duterte. *Development and Change*, 51(2), 485–505. <https://doi.org/10.1111/dech.12564>
- Reyes, D. A. (2016). The Spectacle of Violence in Duterte's "War on Drugs." *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 35(3), 111–137. <https://doi.org/10.1177/186810341603500306>
- Sengul, K. (2023). Populism, media, and communication in the Asia Pacific: A case study of Rodrigo Duterte and Pauline Hanson. In *The Routledge handbook of populism in the Asia Pacific* (pp. 107–119). Routledge India.
- Talamayan, F. (2019). Realigning a nation: Understanding Duterte's foreign policy shift. *Conflict, Justice, Decolonization: Critical Studies of Inter-Asian Societies* (2019). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3808931
- Talamayan, F. (2022). The Philippine pivot to China and Russia: Duterte's foreign policy revisited. *아시아리뷰*, 12(3), 451–477.
- Thompson, M. R. (2016). Bloodied Democracy: Duterte and the Death of Liberal Reformism in the Philippines. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 35(3), 39–68.
- Tuano, P. A. P., Mendoza, R. U., Ballar, K. J., & Mendoza, G. (2024). Unpacking Duterte's mixed legacy on economic reforms. *Asian Affairs: An American Review*, 51(3), 142–176. <https://doi.org/10.1080/00927678.2024.2336863>

TÜRKİYE'DEKİ VERGİ AFLARININ VERGİ ADALETİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, TİBET EKİNCİ

Gaziantep Üniversitesi,
tibetekinci27@icloud.com - ORCID ID:0000-0001-9014-9148

Doç.Dr.,AHMET ARSLAN

Gaziantep Üniversitesi,
aharslan66@gmail.com -ORCID ID: 0000-0002-2355-7544

ÖZET

Devletin bir çok kamu geliri olsa da bunlar arasında vergilerin ayrı bir yeri vardır.Klasik dönemden itibaren Adam Smith “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde vergilerin adaletle alınması ile ilgili bir takım ilkeler benimsenmiş daha sonra modern dönem iktisatçılarından Wagner gibi düşürler de bu konuda benzer açıklamalar yapan düşünürler ortaya çıkmıştır.Vergilerin adil olarak alınmasında ödeme gücü ilkeleri ve faydalanma ilkeleri esas alınarak bazı adaleti sağlayacak teorik temelli teknikler vardır.Ödeme gücü ilkesi, artan oranlı tarife uygulanması, ayırma ilkesi ve dar gelirli gruplara yönelik yapılacak muafiyet ve istisnalar bunlar arasındadır. Nitekim T.C. Anayasanın 2, 10 ve 73.maddesine göre de vergilerin yasalara uygun, eşitlikçi ve sosyal adaleti sağlayacak biçimde alınması gerektiğinin maliye politikasının görevleri arasında yer aldığı doğrudan veya dolaylı bir biçimde belirtilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle vergi affı, vergi adaleti gibi kavramlar tanıtılıp Türkiye’de 1980 yılından günümüze kadar çıkarılan bazı vergi af yasalarının öncelikle vergi adaleti üzerinde nasıl bir etki bıraktığı açıklanmış. Ardından Bu durumun mükellefler üzerinde meydana getirdiği etkiye dayanarak vergi aflarının vergi adaletini sağlamada nasıl bir yöntemle ele alınması ve uygulanması gerektiği konusunda bir takım tavsiyelere yer verilmiştir. Çalışmada belge ve döküman analizi yöntemi kullanılmıştır.Elde edilen bulgulara göre kısaca vergi hasılatına katkı sağlama adına vergi aflarının faydalı olduğu, bununla beraber çık sık çıkarılan vergi aflarının mükellefin vergi bilinci ve ahlakını zedeleyerek mükellefte devletin vergilemede adil olduğu düşüncesini zayıflattığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Vergi adaleti, Vergi affı, Vergi bilinci

1.GİRİŞ

Vergi, ülkelerin makroekonomik dengeleri için büyük bir öneme sahiptir. Vergilerin düzenli bir şekilde toplanabilmesi, hem devletin yapması gereken faaliyetlerin finansmanı hem de devletin uyguladığı bir takım maliye politikası amaçlarının gerçekleştirilebilmesi adına gereklidir. Devletler bu yüzden varlıklarını sürdürülebilir kılmak ve ülkedeki bireylerin sosyal, ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için vergi toplamak zorundadır denilebilir. Vergilerin tahsilat sürecinde geçiş dönemlerden itibaren bir takım aksamlar meydana gelmiştir. Kimi devletler, vergiyi zamanında ve tam olarak tahsil edebilmek adına zor kullanarak sorunu çözmeye çalışırken kimi devletler ise bir takım siyasi ve ekonomik sebeplerle daha yumuşak yöntemler kullanmayı tercih etmişlerdir. Vergi afları daha çok ikinci grupta yer alan çözüm yöntemleri arasında sayılabilir.

Vergi affı, hükümetin kamu alacaklarından dolayı tahsil edeceği vergilerin tahsilinden vazgeçmesini ifade etmektedir. Bütün ülkeler geçmişten günümüze gelene kadar ki süreçlerin tamamında siyasi ekonomik ve toplumsal nedenlerden ötürü vergi aflarına başvurabilmektedir. Devletler vergi aflarını çıkarırken bazen kısa süreli bütçe açıklarının bir an önce tahsilini sağlamayı hedefleyebilir veya acil ekonomik tedbirlerin alınması gereken bir takım olağanüstü dönemlerde mükellefleri rahatlatmak adına bu tarz uygulamalar da olabilir. Dahası siyasi oy maksimizasyonu amacıyla dahi, seçimlere yakın dönemlerde mükelleflerin kendilerine tekrardan oy vermesini kolaylaştırmak, mükellefi siyasi açıdan hoşnut etmek amacıyla da vergi affına başvurulması söz konusu olabilir. Önemli olan vergi affının ne şekilde, kimler için ve ne sıklıkla gündeme geldiği ve uygulandığıdır. Çünkü sürekli çıkarılan vergi afları vergide uyum ve adaleti derinden sarsmakla birlikte mükelleflerin vergi ödeme bilincini de kısırlaştırmaktadır. Bu nedenle çıkarılan vergi aflarının ülkenin toplumsal ihtiyaçları doğrultusunda dikkatli ve detaylı bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de vergi affı kavramını adalet ilkesi çerçevesinde ele alarak 2003-2023 dönemleri arasında çıkarılan vergi af yasaları kapsamında genel bir değerlendirme yapmaktır. Ayrıca vergi afları ile ilgili olumlu ve olumsuz görüşlere sahip maliyecilerin fikirlerinden hareketle vergi aflarının mükellef üzerindeki etkileriyle ilgili genel bir değerlendirilme ile mesele ele alınacaktır.

2.VERGİ, ADALET, VERGİLEMEDE ADALET VE AF KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, vergi kavramı, vergilemede adalet kavramı ve af kavramının genel tanımı üzerinde durulacaktır.

2.1.Vergi Kavramı

Vergi, çağımızda devletler açısından en büyük gelir kaynağı olarak görülmektedir. Devletlerin gelirlerinin tamamına yakını bireyler ve kurumlardan alınan vergilerle sağlanmaktadır.

Vergiler devletin ya da yetkilendirdiği diğer kamu tüzel kişilerinin, gerçek ya da tüzel kişi mükelleflerden, çoğunlukla onların mali güçlerini esas alarak karşılıksız olmak kaydıyla, devletin otoriter yapısını kullanarak, bazı sosyal ve iktisadi amaçları gerçekleştirmek amacıyla, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde ve parasal aldığı tutarlara denilmektedir.(Erdem ve diğerleri, 2015, s.69; Öztürk, 2020, s.177).

Yukarıdaki tanımdan yola çıkarak devlet yürütmek zorunda olduğu bir takım kamu hizmetlerinin finansmanını sağlamak; kamu bütçesini denk tutmak; gelir dağılımında adaleti sağlamak, ekonomik istikrarı ve ekonomik kalkınma ve büyümeye katkı sağlamak amacıyla araç olarak vergileri tahsil eder. Burada cebir gücünü elinde tutan devlet, çıkardığı bir takım vergi yasaları ile mükellefleri vergi ödemeye zorlar. Ya mükelleflere hissettirerek ya da mükelleflerin hissetmeyeceği yöntemlerle günümüzde nakit yani parasal olarak vergileri tahsil eder (Akdoğan, 2011, s. 119 ; Aksoy, 1998, s.140)

Türk Dil Kurumu sözlüğünde verginin kelime anlamına bakıldığında devletin giderlerinde kullanılmak üzere hükümetlerin, belediyelerin kanunlara dayalı olarak dolaysız ya da dolaylı bir şekilde yani bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarının üstüne eklemek suretiyle bireylerden topladığı paralar olarak tanımlanmaktadır (Kumkale, 2001, s.208; Öğretir, 2023, s.119).

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 73. maddesinde ifade edildiği üzere vergiler din, dil, ırk, mezhep, cinsiyet v.b. gibi ayrımlar gözetmeksizin herkesten ve kişilerin mali güçleri ile orantılı olacak biçimde sosyal adalete uygun(sosyal amaç), en azından kamu giderlerinin gerektirdiği giderleri karşılamaya yetecek kadar ve bu amaçla(mali amaç) da alınabilen ve ancak yasalar ile konulup, kaldırılabilen ve değiştirilebilen ve oran, indirim, istisnaları konusunda Cumhurbaşkanına sadece alt ve üst sınırları belirleme yetkisi verilen bir kamu gelirdir.(Yıldırım, 2019, s.5).

Tanımlardan da anlaşıldığı üzere en genel anlamda vergi kavramı, devletlerin kamusal harcamalarını finanse etmek için kanunlarla sınırları belirlenmiş, bireylerden gelir ve ödeme güçlerine göre karşılıksız ve cebir yoluyla almış olduğu maddi iktisadi değerlerin bütünü olarak tanımlayabilmek mümkündür.

2.2.Adalet Kavramı, Vergide Adalet Tanımı

Adalet Kavramı genel olarak soyut bir kavram olması ve gözle görülmesi mümkün olmadığı, ayrıca kişilerin bakış açılarına göre değiştiğinden ötürü hem içerik hem de kavram olarak üzerinde tam olarak fikir birliği sağlanamayan bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.

Adalet kavramsal olarak, dilimize arapçadaki “adl” kelimesinden türetilerek girmiştir. Adaletle ilgili kavramsal tanımlarda yabancı kaynaklar tarandığında ise adaletin İngilizcedeki kavramsal karşılığının kökeninin “just” sözcüğünün genişletilmesiyle “justice” kavramına denk geldiği söylenebilir. “Just” kökü, bir denge ve düzenin geçerliliğini ortaya koyacak kaideler ve ilkelerin “dengeleme veya denge bulma, hakkı yerine getirme” biçiminde oluşturulabilmesi için gerekli tüm uygulamaların genel adıdır denilebilir (İçerli,2010, s.68).

Adalet kavramsal olarak, her şeyin bir intizam içerisinde bulunması ve buna bağlı olarak hakların bireyler arasında olabildiğince eşit bir biçimde olacak şekilde paylaşılmasıdır (Demir ve Acar, 2005, s.5). Adalet, ayrıca bütün bireylerin vazifeli buldukları görevleri eksiksiz icra etmeleri ve bunun neticesinde de kendilerine düşen payı alabilmeleridir (Topakkaya, 2008, s.31).

Tıpkı adalet kavramında olduğu gibi, devletin sunmuş olduğu hizmetlerden ötürü katlandığı mali yükün bireyler arasında nasıl bölüşüleceği ve vergilemede adaletin ne şekilde sağlanacağı hususu uzun süredir tartışılan bir konudur (Öztürk, 2012, s.16).

Çünkü, vergilendirme yapılırken ülkelerin vergi sistemleri, kişi ve kurumların yer, zaman, mekân ve gelirlerinin değişkenlik göstermesi ve herkes tarafından kabul edilebilir normların bulunmaması vergide adaletin sağlanmasını zorlaştırmaktadır.

Maliye literatüründe vergilerin mükellefler arasında dengeli ve adil dağıtılması büyük önem arz eder. Teoride verginin adaletli bir şekilde alınabilmesi adına iki temel teoremin olduğu varsayılmaktadır. Bunlardan birincisi faydalanma ya da yararlanma ilkesi iken ikincisi ödeme gücü ya da tam karşılığı olmasa da mali güç ilkesidir. Faydalanma ilkesine göre mükellefler devletin sunduğu hizmetlerden yararlandıkları ölçüde bu hizmetlerin finansmanına katılmalıdırlar. Ödeme gücü ilkesinde ise kişilerin ne kadar kamu hizmetinden yararlandığından ziyade gelir durumları yani mali güçleri oranında katılmalarıdır (Susam, 2016, s.238).

Vergilemede adalet kavramı kendi içinde dikey ve yatay adaletle dayanır. Yatay adaletten kastedilen herkesin gelir durumuna bakılmaksızın aynı düzeyde vergi ödeyerek devlete katkı sağlamasıdır. Dikey adaletten kasıt ise bireylerin gelir durumları yani ödeme güçleri esas alınarak çok kazanan birey ya da mükelleflerden çok; az kazanan birey ya da mükelleflerden ise daha fazla vergi almaktır. Birincisi, yani yatay eşitlik eşit miktarda spesifik (miktarla dayalı) vergi almayı tanımlarken dikey adalet advalorem (oransal) vergi almayı tanımlar. Oransal vergiler kendi içerisinde düz ve artan oranlı ve azalan oranlı tarife olarak üçe ayrılır. Her ne kadar düz oranlı vergilerin adaletle daha uygun olduğunu savunan düşünceler varsa da artan oranlı vergi tarifesinin aslında vergi adaletine daha uygun olduğu fikrini savunanlar da çoğunluktadır. Bununla birlikte gelir dağılımında adaletin sağlanmasında yani, yüksek gelirli bireyler ile düşük gelirli bireyler arasında gelir farkını azaltıcı uygulamalar açısından mesele ele alındığında genel kabul görüşü artan oranlı vergilerin gerekliliğini daha geçerli kıldığı söylenebilir. Zira marjinal fedakarlık açısından zengin bireylerin katlandığı vergisel fedakarlıkla, dar gelir gruplarının katlandığı marjinal fedakarlık düz oranlı vergi tarifesinde aynı olmamaktadır (Şenel, 2014, s.37). Bu açıklamalardan yola çıkılarak İyi bir vergi sisteminin vergiyi ödeyen bireyler ve kurumlar için en belirgin özelliği adil olmasıdır.

2.3. Af Kavramı

Toplum içinde yaşayan bireylerin uymakla yükümlü olduğu zorunlu kurallar vardır. Bunlara hukuk kuralları denilmektedir. Bu kurallara uyulmaması durumunda bir takım yaptırım ve cezalar devlet tarafından yasalara uygun şekilde uygulanmaktadır. Affin eskiye dayanan bir geçmişle olmasıyla nedeniyle cezalandırma kurumuyla da yaşıt durumdadır. Devletin oluşumundan itibaren af kavramının varlığı da çeşitli adlar altında var olmuştur. Devlet bazen bir “baba” gibi yumuşak yüzünü göstererek vatandaşın kendisine yaptığı hataları tamamen ya da kısmen uygulamamak suretiyle af eder. Bazen de Otoriter gücünü göstermek için af yerine cezaların silinmemesini ya da artırılmasını benimseyebilir (Karan, 2024, s.3). Çünkü cezalandırma hükmüne sahip olan makam, netice itibarıyla af hükmüne de sahiptir (Soyaslan, 2001, s.414). Af, terimsel ifadeyle “bir suçu, bir kusuru veya bir hatayı bağışlamak” olarak tanımlanmaktadır (Narinoğlu, 1991, s.26).

Bir başka görüşe göre ise af kavramı kaynağını anayasadan/yasalardan alan, teknik kısımlarında ise ceza hukukundan faydalanılan, kamu tarafından kesinleşmiş bir cezayı kimi zaman tamamıyla yasal sonuçlarıyla bitiren, kimi zaman da nihai bir hale gelmiş bir cezanın yalnızca bir bölümünün ya da bütünüyle uygulanmasının önüne geçen ya da cezayı başka daha hafif nitelikte bir cezaya çeviren, yasama organınca çıkarılıp, yürütme organlarınca uygulanması tatbik edilen bir devlete ait hukuksal tedbiri ya da tasarruf olarak tanımlanabilir (Can, 2016, s.1293).

3. VERGİ AFFI KAVRAMI VE KAPSAMI, VERGİ AFFININ NEDENLERİ

Çalışmanın bu kısmında vergi affı kavramı ve vergi affının nedenlerine değinilecektir.

3.1. Vergi Affı Kavramı ve Kapsamı

Vergi affı, kavramı yukarıdaki başlıkta terimsel karşılığı verilen af kavramının vergi yasaları açısından tatbikidir. Buna göre vergi yasalarına aykırı hareket eden bir mükellefe duruma ve yapılan yasa dışı işin niteliğine göre ya kabahat ya da suç kesilir. Daha sonrasında yine devlet tarafından çıkarılan bir vergi affı ile vergi yasalarına/mevzuatına muhalif olarak hareket eden mükelleflere uygulanan idari ve hukuki yaptırımların, yine yasalara uygun olarak kısmen ya da tamamen ortadan kaldırılması şeklinde adlandırılmaktadır (Bulut vd., 2008, s.29). Vergi affında genellikle verginin ana parası af edilmez. Bununla birlikte vergi kanunlarına uygun olan vergilerin ödenmeyen kısımlarının belirtilen süre içerisinde ödenmesi şartıyla bu vergiye bağlı ceza, gecikme zamları veya vergi asıllarının bir kısmının tahsilinden vazgeçilmesidir. Genel bir ifade ile vergisini zamanında ödememiş veya tam olarak ödememiş olan mükellefin bu davranışı sonucunda karşılaştığı yaptırımın tamamının veya bir kısmının ortadan kaldırılmasıdır. Çıkarılan af kanunu yalnızca verginin kendisini kapsamamakta buna ilaveten vergi cezalarını, gecikme zamlarını veya faizleri de kapsamaktadır (Bülbul, 2003, s.206).

Yukarıdaki paragrafta da ifade edildiği üzere vergi affı genel bir tanımla; devletin kanunlarla yürürlüğe koymuş olduğu vergi ve/veya cezalarından meydana gelen kamusal alacaklardan devletin tek taraflı bir şekilde kısmen/tamamen vazgeçmesi şeklinde ifade edilir. Vergilerden doğan bazı alacakların kısmen ya da tamamen af vazgeçilmesi ile ceza/faiz yükümlülüklerini yapmayan vergi mükellefleri ile hükümet bir uzlaşma/anlaşma sağlamaktadır/yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle vergi affı, kamunun bazen siyasi sebeplerle ki bu çoğu zaman seçim dönemlerine yakın zamanlarda olur; kimi zamanda ekonomik sebeplerle ki bu da daha çok kriz, olağanüstü dönemler veya acil bütçe açıklarının kapatılması ya da borç ödenmesi gibi mali nedenlerle meydana gelir. Kamunun alacağından vazgeçmesi olup, böylece vergi borcunun veya cezalarının kısmen ya da tamamen ortadan kaldırılması yani silinmesi olarak kavramsal çerçeveye içine oturtulabilir. Bu tanımlamada, vergi affının kapsamına herhangi bir sınır getirilmemiş aksine, bütün devlet alacaklarını içine alacak bir biçimde genişletilmiştir. Tüm bu genel tanımlamalardan yola çıkılarak öz bir ifadeyle vergi affı, vergi kanunlarına muhalif davrananlara tatbik edilen idari ve hukuki yaptırımların yürürlükten çıkarılmasıdır. Vergi affını demokratik toplumlarda meclisin çıkarması söz konusudur. Vergi affının kapsamı, çıkarılan vergi affı kanunlarında veya bu af kanunlarıyla ilişkili olarak yayınlanan tebliğlerde, yasaların açıklayıcı niteliğinde belirtilmektedir (Doğan ve Besen, 2008, s. 24; Demirkıran, 2012, s.10; Bülbul, 2003, s.209; Yelman, 2017 s69; Yılmaz, 2017 s.266).

Kamu hizmetlerinin devamlı ve kesintisiz bir şekilde sürmesi bağlamında garanti kamu geliri olarak görülen vergilerin önemi büyüktür. Vergi ödevinin zamanında ödenmemesi durumunda devlet gerçek ve tüzel kişilere ceza verme yetkisini kullanmaktadır. Devlet verilen bu cezaları yetkisine dayanarak özel af veya vergi kanunlarına eklenen geçici kanunlarla kısmen ya da tamamen affedebilmektedir. Hukuki anlamda vergi affı, devletin kendi yetkisini kullanarak alacak hakkından vazgeçmesi ve kamu alacağının ortadan kalkması anlamına gelmektedir (Kargı ve Yüksel, 2010, s.31-32). Affın hukuk dünyasında kabul görülmesinin temel sebebi, yapılmış olan olası haksızlıkları ortadan kaldırma düşüncesidir.

Uygulamada af kelimesi mükelleflerde yanlış çağrışımlara sebebiyet verdiği için pek tercih edilmemekte varlık barışı, torba yasa, yapılandırma gibi farklı isimler çerçevesinde vergi affları çıkarılmaktadır (Çoban, 2024, s.9-10).

3.2. Vergi Affının Nedenleri

Çalışmanın bu kısmında vergi aflarının nedenlerinden bahsedilecektir. Vergi aflarının birçok nedeni olsa da bunları genel olarak üç ana başlık altında birleştirmek mümkündür. Bunlar siyasi nedenler, ekonomik ve mali nedenler ve idari ve teknik nedenlerdir.

3.2.1. Siyasi Nedenler

Vergi affının çıkarılma nedenleri arasında ilki siyasi nedendir. Buchanan, Tullock, Hayek gibi Anayasal iktisat teorisyenlerinin görüşlerine göre siyasiler tekrar seçilebilmek ve oylarını maksimize edebilmek kaygısıyla hareket ederler. Bu durumda kamu kaynaklarının toplanması ve harcanması gibi siyasi kararlarda siyasi partilerin ve baskı ve çıkar gruplarının çıkarları esas alınmaktadır. Bu durum tekrardan seçilebilmek adına meclisten vergi affı yasının özellikle seçime yakın dönemlerde gündeme gelmesine neden olabilir. Veya daha önce verilmiş bir seçim vadinin tezahürü de olabilir (Karaoğulları, 2017:26; Ergün ve Cura, 2016:264).

Genel olarak çıkarılan vergi aflarının değişen gelişen toplumlarda yasaların yetersiz kalmasından dolayı oluşan sosyal ve siyasi açıklara yama yapmaya ve günü kurtarmaya yönelik çıkarılması bir görüş olarak ortaya çıkmıştır.

Vergi afları, toplumsal olayların yaşandığı dönemlerde ortamı yumuşatmak için araç olarak da kullanılmaktadır. Anarşi ve Askeri darbe gibi siyasal olayların yaşandığı dönemlerde başa geçen yönetimlerin, eski hükümetlerin yapmış olduğu kötü politikaları unutturmak için başvurduğu bir yol olarak da karşımıza çıkmaktadır (Sayar, 1987, s.64; Öğretir, 2024:36,158).

3.2.2. Ekonomik ve Mali Nedenler

Devletlerin vergi aflarını çıkarmasındaki temel mali neden, kamu ihtiyaçlarının ortaya çıkarmış olduğu gider kalemlerinin kamu gelirlerini karşılayamaması sebebiyle sürekli artan gelir ihtiyacını karşılamaktır. Bununla beraber ülkede yaşanan ekonomik krizler sebebiyle işletmelerin ekonomik dar boğaza girmesi ile vergi ödeme ödevini yerine getirememesi devletin vergi gelirlerini düşürmektedir. Artan vergi borçlarının önüne geçmek, işletmelerin devamlılığını sağlamak ve piyasanın canlı ve ayakta durmasını sağlamak gibi bir ekonomik sebeple de vergi affı uygulamalarına başvurulması durumu söz konusu olabilir. Ayrıca vergi teorisi açısından mesele ele alındığında vergi oranlarını düşürmek gibi vergi affını çıkarmak da vatandaşların vergilerin ikame etkisinden vergilerin gelir etkisine dönmesine sebep olabilir. Vergi oranlarını ya da miktarlarını daha önce fazlaca bulan vatandaşlar, vergi affı sebebiyle yapılan bir takım vergisel indirimler ya da azaltmalar sebebiyle çalışmayı, boş zamana tercih edebilir. Bu durum da işletmelerin veya bireylerin tekrardan para kazanma arzusunu tetikleyerek, vergi hasılatının artmasına katkıda bulunacaktır. Bu durum vergiye gönüllü uyuma da katkı sağlayacaktır. Ayrıca ülke ekonomilerine negatif etki yaratan kayıt dışı kalmış mal ve servet unsurlarının kayıtlı ekonomiye geçişini sağlamak içinde vergi afları çıkarılabilmektedir. Ekonomik istikrarsızlıklar büyük ölçüde vergi dışılığına sebep olan fonların oluşmasına zemin hazırlamıştır. (Sayar, 1987, s.64; Biberoglu, 2006:80; Martin, 2013:137; Egeli ve Özcan, 2018:279; Kayalıdere ve diğerleri, 2016:1912; Çelebi ve diğerleri, 2019:5-6).

Vergi aflarının diğer bir mali amacı ise tahsili zor veya imkânsız duruma gelmiş bazı vergi a:lacakların tamamını alamamaktansa en azından bazılarının ödenebilmesini sağlamaktır (Demirkıran, 2012, s.13-14).

Verginin bir takım mali ve ekonomik sebeplerle tahsil edilmemesi ya da geç tahsil edilmesi vergi gelirlerinde azalmalara yol açacaktır. Özellikle seçime yakın dönemlerde popülist yaklaşımlarla verginin geç tahsil edilmesi vergileme Tanzi etkisi oluşturup vergi gelirlerinde

enflasyon sebebiyle reel erimeyi de beraberinde getirmektedir(Güneş,2020:422-436;Güneş,2020:2).

3.2.3. İdari ve Teknik Nedenler

Vergi aflarının çıkarılmasının idari ve teknik nedenleri de vardır. Vergisel yönden çok düşük miktarlı alacaklar, verginin toplama maliyetinin yüksek olduğu, fakat tahsilat getirisinin az olduğu alacaklardır. Bu tür alacakların terkinin yani silinmesi amacıyla da vergi affi çıkarılabilir. Ayrıca vergi mevzuatının çok karışık olması ve yeniden bir vergi reformu ihtiyacı nedeniyle eski tür vergi uygulamalarının tasfiyesini gerçekleştirmek ve karışıklıkları gidermek amacıyla da vergi affi çıkarılabilir. Bu sayede vergi idari vergisel açıdan hem zaman kazanmış olacak hem gereksiz iş yükü ve maliyetlerden ve mükellefi düşük vergi alacakları yüzünden idari baskı altına almamak amacıyla da vergi affi uygulamasını doğru bulabilir.Vergi idarelerinin iş yükünün gün geçtikçe artması kamu alacaklarının tahsilini gecikmesine sebep olmakla birlikte ihtilafli vergi alacaklarının vergi yargısında kesinleşmesinin uzun sürelerle tekabül etmesi af kanunlarının idari nedenleri içinde yer almaktadır.ergisi sistemlerinin etkin ve başarılı olabilmesi için günün şartlarına göre vergi kanunlarının çıkarılması, teknoloji ve nitelikli insan gücüne önem verilmesi ve sıkı bir denetim mekanizmasına sahip olunmalıdır.Tabi ki bu tarz uygulamalarda karar yine parlamentoya ait olup bu durum sadece vergi idaresinin işini kolaylaştırmaktadır. (Taşkın, 2006, s. 46; Edizdoğan ve Gümüş, 2013, s.103:Yoruldu ve Yoruldu,2016:51).

4. VERGİ AFLARI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Vergi affi kanunlarının meşruluğu hukukçu ve iktisatçılar arasında geçmişten günümüze kadar sık ile ilgili olumlu ve olumsuz görüşler iki başlık altında açıklanmaya çalışılmıştır.

4.1. Vergi Afları ile ilgili Olumlu Görüşler

Af yanlısı görüşlere haiz olanlara göre, vergi aflarının kısa dönemler içerisinde devletin vergi gelirlerini keskin bir biçimde arttıracaklarını savunmaktadır.

Devletin en büyük gelir kaynağını vergilerden elde etmesi, kamu harcamalarının sürekli artış eğiliminde olması sebebiyle devlet ek gelir kaynağı oluşturmada vergi aflarını kullanabilmektedir. Çünkü devlet kamu harcamalarını kısarak yatırımların daralmasına sıcak bakmamaktadır. Bu uygulama her ne kadar tartışılabilir de kısa sürede hızlı gelir elde edilmesi açısından vergi aflarının olumlu yanını oluşturmaktadır.

Siyasi, ekonomik ve mali kriz süreçlerinden sonra da af uygulamalarına başvurulabilmektedir. Bu süreçler sonrasında çıkarılan afların nedeni ise kriz sonrasında oluşan gerginlik ve karmaşanın azaltılmasıdır.Yukarıdaki bölümde vergi affinin çıkarılma nedenlerinde mali ve ekonomik amaçları içinde de bahsedildiği üzere ekonomik kriz dönemlerinde bireylerde meydana gelen gelir yetersizliği ve vergi ödeme gücünün bu gelir yetersizliğine bağlı olarak düşmesi hazineye aktarılması gereken vergi kayıplarını ve kaçıklarını artıracığından bu tarz olağanüstü durumlarda vergi aflarına başvurmak makul görülebilmektedir (Şahin, 2014, s.33). Vergi yasalarının idarece uygulanabilmesi için genelge ve yönetmeliklerin sade, net ve anlaşılabilir olması vergide açıklık ilkesinin temelidir. Yukarıda vergi aflarının idari ve teknik nedenlerinde de bahsedildiği üzere vergi mevzuatlarının karmaşık olduğu ülkelerde mükellefler vergi yükümlülüğünü tam olarak yerine getirememektedir. Bu nedenle mükelleflerin vergi yükümlülüklerini eksiksiz yapmak ve tahsil edilemeyen veya tahsil edilmesi zor olan vergilerin

ödenmesini hızlandırıp daha da kolay hale getirebilmek gayesiyle de vergi aflarına başvurulabilir((Malherbe, 2011: 73)'den aktaran Keskin ve Özcan, 2021:150).

Vergi affını savunanların bir diğer görüşü ise, vergi idaresi ve vergi yargısının iş yükünün azaltılması amacıyla af yasalarının çıkarılmasıdır. Çıkarılan yasalarla birlikte var olan uyuşmazlıkların çözüme kavuşması idare ve yargının etkin bir biçimde çalışması ön görülmektedir. Bu nedenle vergi afları yararlı bir uygulama olarak görülmüştür.

Vergi aflarının, vergiye gönüllü uyumun sağlanmasında ve kayıt dışılığı önlemedeki etkisi nedeniyle vergi afları olumlu olabilmektedir. Mükelleflerin ekonomik zorluklar içinde olmaları, kasıtlı ya da kasıtsız bir biçimde vergi kaçırmış olmaları, bir kısmı da mali nedenlerle vergi yükümlülüklerini yerine getirememiş olabilmeleri mümkündür. Bu durumda olan mükelleflere, vergi sistemine gönüllü uyumlarını artırmak üzere bir şans vermek adına da vergi affına gidilebilir (Şahin, 2014, s.36-37).

4.2. Vergi Afları ile İlgili Olumsuz Görüşler

Vergi affının olumlu olduğunu düşünen görüşler olduğu gibi vergi affının olumsuz yönünün ağır bastığını düşünenler de bulunmaktadır (Karaosmanoğlu, 2009, s.52).

Bu görüşlerden ilki vergi aflarının çok sık gündeme gelmesi ve uygulanmasının vergi adaletine ters düştüğü, devletin bazı vergi alacaklarından vazgeçmesi sebebiyle genel olarak vergi tahsilatının azaldığı; vergi potansiyelinden yeterince faydalanılmadığı ve bir takım siyasi kaygı ve baskı gruplarının etkinliği sebebiyle bazı mükelleflere ayrıcalıklar sağladığı yönündedir (Çetin, 2007, s174). Biraz önce de bahsedildiği üzere iki-üç senede bir çıkarılan ve mükellefin zihninde sıklıkla yer edinen vergi afları, vergi yükümlülüklerini yerine getiren dürüst mükelleflerde vergi sisteminde adaletsiz uygulamalar olduğu görüşünü artırmakla birlikte, bazı mükelleflerde, - bu tür mükellefler vergi ödemeye daha isteksizdir- vergi kaçırmama/vergiden kaçınma gibi eylemlerin daha doğru olduğu düşüncesini artırmaktadır. Vergi afları karşısında dürüst mükellefler, vergisini ve cezalarını zamanında ödemeyen bireylerin af uygulamalarıyla ödüllendirildikleri hissiyatına kapılmaktadır (Yaraşır, 2013, s.178; Çelebi ve diğerleri,2019:5-6). Kısaca çok fazla gündeme gelen vergi afları, vergisini düzenli olarak beyan edip ödemeye istekli dürüst mükellefler aleyhine eşitsizliğe sebep olur (Toprak, 2019, s.21). Aflar, adaleti keyfi bir bağışlama gösterisi durumuna düşürebilmekte, suçların cezasız kalabileceği görüşünü artırmakta, kanunlara olan güveni derinden sarsmakta ve sonuçta vergi kayıp ve kaçığın artmasına neden olmaktadır (Yaraşır, 2013, s.176). Devlet otoritesinin, vergi alacaklarını garanti altına almak için uygulamış olduğu cezaları affetmesi, toplumda vergi kanunlarına uymanın önemsiz olduğunu düşündürmekle birlikte, vergi kanunlarının diğer kanun normları kadar gerekli olmadığı kanaatine varılması fikrine yol açabilmektedir.

4.3.Türkiye’de 2003-2023 Arasında Çıkarılan Vergi Aflarının Değerlendirilmesi

Türkiye’de cumhuriyetten bulunduğumuz zamana kadar çeşitli sebeplerle bir çok vergi affı ile ilişkili yasa çıkarılmıştır.Tarihsel gelişim açısından ele alındığında Türkiye’de çıkarılan ilk vergi affı, 1924 yılında uygulanmıştır; Daha sonra sırayla 1928, 1934, 1938, 1946, 1947, 1960 afları ve bulunduğumuz zamana kadar çıkarılan diğer vergi afları izlemiştir. Çalışmanın bu kısmında Türkiye’de 2003-2023 yılları arasında uygulanan vergi aflarının tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilecektir.

Çizelge 1.2000-2023 Yılları Arası Uygulanan Vergi Afları ile İlgili Yasal Düzenlemeler

TARİH	VERGİ AFFI YASASI
-------	-------------------

“25.02.2003	<i>4811 Sayılı Vergi Barışı Kanunu</i>
13.11.2008	<i>5811 Sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun (Varlık Barışı)</i>
13.02.2011	<i>6111 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun</i>
29.05.2013	<i>6486 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2.Varlık Barışı)</i>
10.09.2014	<i>6552 Sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun</i>
19.08.2016	<i>6736 Sayılı Bazı Alacakların Yapılandırılmasına İlişkin Kanun</i>
18.05.2017	<i>7020 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda ve Bir Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun</i>
11.05.2018	<i>7143 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun</i>
17.07.2019	<i>7186 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun</i>
11.11.2020	<i>7256 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun</i>
09.06.2021	<i>7326 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun</i>
09.03.2023	<i>7440 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”</i>

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, Çoban, 2024 s.55

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye’de 2003 yılı ve devam eden yıllarda vergi ve benzeri gelir unsurlarına dair vergi ve benzeri gelir aklarının uygulanabilmesi amacıyla on iki farklı türde düzenleme yapılması gereği görülmüştür. Meselenin bu yönü, Türkiye’de ortalama olarak bir buçuk yılda bir vergi ve benzeri gelirler için mali af kavramının gündeme geldiğini veya uygulanmak istendiğini göstermektedir.

Türkiye’de vergi aklarının yukarıdaki tabloda görüleceği üzere bu kadar sıklıkla çıkarılması çoğu vergi mükellefleri ve vergi sorumluları açısından sürpriz olmamaktadır. Bu durum mükellef ve sorumlular açısından vergi ahlakına zarar vermekte ve bazı mükelleflerin veya sorumluların “yine nasıl olsa vergi affı çıkar” düşüncesi ile hareket etmelerine; vergisel

yükümlülük ve ödevlerini zamanında yerine getirmeme konusunda daha dirençli davranmalarına yol açmakta ve bu durum vergi adaletine zarar vermektedir.(Keskin ve Mastar Özcan, 2021, s.145).

Tablo 1 dikkatle incelendiğinde cumhuriyetten bulunduğumuz zamana kadarki çıkarılan 12 adet vergi affi yasasının hiçbirinde vergi affi kavramı adı yer almamaktadır. Aksine varlık barışı veya torba yasa gibi kavramların yer aldığı sözde mükellefe bu durumun yasa ismiyle anılmasının veya çağrışım yapılmasının engellendiği görülmektedir. Çıkarılan af yasalarının genelinde olağanüstü bir durum olmadığı sürece vergi ana parasının af edilmediği sadece vergi cezaları ya da gecikme faizi ve zammına yönelik ve diğer gelirlerin ceza ve affına yönelik uygulamaların olduğu göze çarpmaktadır (Keskin ve Mastar Özcan, 2021, s.146).

4.4. Çıkarılan Vergi Aflarının Mükellefler Üzerine Etkileri

Mükelleflerin vergi karşısındaki davranış ve tutumlarını belirleyen en önemli faktör adalettir. Tutarsız ve adaletsiz vergileme uygulamalarında mükelleflerin davranışlarında büyük ölçüde değişiklik meydana gelmektedir. Mükellefler vergisel yükümlülük ya da sorumluluklarını yerine getirirken çarkın dişlileri gibi birbirinden davranışsal olarak etkilenebilmektedir. Vergisel yükümlülüğünü sürekli yerine getirmekten imtina edinen kişiler toplumda olumsuz örnek teşkil etmekte “ben ödemedim ne oldu/ne kaybettim?Sen ödedin ne kazandın?” gibi bir düşüncenin toplum içinde yayılmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum da mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu değil malesef vergiye gönülsüz uyumuna veya gönüllü uymamasına neden olmaktadır (Toprak, 2019, s.53). Sürekli çıkarılan vergi aflarının dürüst mükelleflerde vergi sisteminin adil olmadığı algısının yayılmasına bununla birlikte vergi kaçırmanın ve ödememenin yanlış bir düşünce olmadığı görüşü yaygınlaşmaktadır.

Yürürlüğe koyulan vergi afları haksız rekabete sebebiyet vermektedir. Çünkü vergisini zamanında ödeyen mükelleflerde bir kazanç kaybı meydana gelmekle birlikte vergisini zamanında ödememiş olan mükellefler içinde vergi bir kredi unsuru gibi kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra vergi affıyla silinen faiz ve cezalarla da vergisel yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükelleflere de adeta bir ödül verilmiş olmaktadır. Çıkarılan vergi aflarını her mükellef doğru algılamayabilir. Veya mevzuatı tam bilmeden ana paraların da af edildiğini düşünüyor olabilir. Toplumda vergi affi yasaları ile ilgili şeffaf olmayan yasaların zaten vergisel kavramlardan uzak bir toplum içinde yalan ya da yanlış bilgilerin daha hızlı yayılmasına sebebiyet vermektedir. Vergi aflarının net ve anlaşılır olmaması, sürekli af çıkacak beklentisinin mükellef psikolojisi üzerinde yarattığı ağır tahribat nedeniyle vergiye uyumun azalmasına neden olmaktadır.Bu durum aynı zamanda mali kural uygulamasından sapma anlamını da taşımakta ve bütçe disiplinine de zarar vermektedir (Karaosmanoğlu, 2009, s.103-104;Güneş,2018:27-44).

Vergi af yasalarının çok fazla gündeme gelmesi özellikle dürüst mükellefler üzerinde olumsuz etkiler bırakmakta kendilerini mağdur gibi hissetmelerine yol açmaktadır. Diğer taraftan vergisel yükümlüklerini zamanında ve düzgün yerine getirmekten kaçınan ya da vergi kaçırma yönelik davranışları huy edinmiş mükelleflerde ise bu tür yasadışı vergisel eylemleri yapmaları konusunda cesaretlendirmektedir. Vergiden kaçınma veya vergi kaçakçılığının artması hem vergi denetim elemanlarının işini zorlaştırmakta hem de çıkarılan vergi cezalarının caydırıcılığını azalttığından vergi denetiminde etkinliği de azaltmaktadır (Köse, 2019, s.33).

Sık aralıklarla çıkarılan vergi aflarının mükellefin vergi ödevini zamanında yerine getirme sorumluluğunu yeni bir af beklentisi nedeniyle ertelemesine veya hiç yerine getirmemesine

neden olmaktadır. Mükellefin bu olumsuz algısı sebebiyle toplumun genel anlamda vergi bilinci ve vergi uyumunu da zora sokmaktadır.

5.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Devletlerin kamu harcamalarının ihtiyaçlarını karşılama doğrultusundaki en önemli gelir kalemi vergilerdir. Bu vergilerin vergilemede adalet ilkesine göre toplanması mükelleflerin vergiye uyumunu artırıcı bir etkidir. Böylece devletin makro ekonomik dengeleri hasar görmeden kamu finansmanı eksiksiz giderilebilir. Vergi afları, devletlerin yetkilerini kullanmak suretiyle kamu alacaklarından kanunlar yoluyla feragat etmesidir. Vergi aflarının ani gelir ve kaynak artırıcı etkisinin yanı sıra maliyetsiz olmasını savunan af yanlısı görüşler olmakla birlikte, bunu adaletsiz ve uzun zaman diliminde kamu gelirini arttırmadığı görüşünü savunan karşıt görüşlerde bulunmaktadır. Sık çıkarılan vergi afları muafiyet ve istisnaların sayısının fazla olması vergide adalet ve mükellefin vergiye uyum ve gönüllülüğünü derinden sarsmaktadır. Bunun yanında toplumun hukuka olan güven duygusu da ciddi anlamda zedelenmektedir. Bu noktada, sık çıkarılan vergi aflarının uzun zamanda vergi ahlakını ve gelir adaletini olumsuz yönde etkilemektedir.

Mali af kanunlarının hedeflenen amaca ulaşması için, bir defaya mahsusen çıkarılması, mükellefler tarafından tahmin edilebilir olmayarak uygulanması büyük önem arz etmektedir. Çıkarılan kanunlardan sonraki zaman dilimlerinde daha ağır yaptırımlar yapılması, sıkı denetim mekanizmasının işleme, gelir idarelerinin sistematik ve kapsamlı bir şekilde vergi toplama faaliyetlerinde bulunması mali affin başarılı olmasındaki en önemli etkenler arasındadır.

Ülkemizde 2003-2023 yılları arasında vergi barışı, alacakların yapılandırılması, varlık barışı vb. gibi farklı isimlerle çıkarılan on iki kanunda “af” kelimesinin kullanılmaması mükelleflerin vergiyle ilgili algısının olumsuz yönde etkilenmemesi için kullanılan teknikler arasındadır. Fakat çıkarılan mali af kanunları mükellefler üzerinde geleceğe dair sürekli bir vergi affi bekleyişi meydana getirmektedir. Ayrıca, mali af kanunlarının sağlam altyapı ve düzenlemeler oluşturulmadan yürürlüğe konulması mali yapıda kayıt dışılığın arttırarak birlikte mevcut vergi sisteminin etkinliğine de zarar vermektedir.

Türkiye’de son yirmi yılda neredeyse bir buçuk yılda bir vergi aflarına başvurulması, vergi ödevini yerine getiren mükelleflerin mağduriyete uğramasının önünü açmakla birlikte toplumda vergide adaletin ülkemizde olmadığı algısına sebep olmaktadır.

Ülkemizde mali af kanunları çıkarılırken toplumun beklentileri mutlak suretle göz önünde bulundurulmalıdır. Kanun tasarıları oluşturulurken hem vergi vermeyen mükelleflerin vergi sistemine dahil edilmesi hem de vergisini eksiksiz ödeyen mükelleflere indirim ve faizsiz taksit imkânı vb. gibi ödüllendirmeler yapılarak uygulanması esas alınmalıdır. Bu şekilde çıkarılacak vergi afları ülkemizde vergide adaletin tesisinde ve mükelleflerin vergi aflarına karşı olumlu algısının oluşmasında ciddi farkındalık yaratacak bir etki yaratabilir. Ayrıca vergide adalet ve vergide gönüllü uyumu tahsis etmek için ülkemizdeki gelir adaletsizliği ve vergi oranları irdelenmelidir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, A., *Kamu Maliyesi*, 14. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011.

Aksoy, Ş., *Kamu Maliyesi*, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998.

Bulut, M., Çalışkan, M.S., Bulut, A. Vergi Afları ve Vergiye Gönüllü Uyum, Vergi Dünyası, Sayı:327, Kasım, 2008, s.29-35.

Bülbül, D. Vergi Aflarının Ekonomik ve Sosyal Etkileri-I. Yaklaşım Dergisi, s.206-211,2003.

Biberoğlu, E., *Türkiye'de gönüllü vergi uyumu* (Master's thesis, Dokuz Eylül Üniversitesi :Turkey),2006.

Can, S. Türk Hukukunda Af Kurumu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65(4), s.1291-1312, 2016.

Çelebi, A. K., Miynat, M., Canbay, T., Bulut, Z. A., Mastar Özcan, P., Akyol Bulut, Ö., Tunçay, B. Üniversite Öğrencilerinin Vergi Bilinci ve Vergi Algılarının Ölçülmesine Yönelik Ampirik Bir Araştırma: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Örneği. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Basımevi, Manisa,2019.

Çetin, G. Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi. 14(2), s.171-187,2007.

Çoban, S., *Türkiye'de Vergi Afları Üzerine Ampirik Bir İnceleme*, Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Sakarya, 2024.

Demir, Ö., Acar, M. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ankara 2005.

Demirkıran E., *Türkiye'de Uygulanan Vergi Afları ve Mükellefler Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir Analiz*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2012.

Doğan, Z., Besen, R., Vergi Aflarının Nedenleri ve Mükellefler Üzerindeki Etkileri , Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Sayı 1, Mayıs, s.23-39,2008.

Edizdoğan, N. ve Gümüş, E., Vergi Afları ve Türkiye'de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi, Maliye Dergisi, Sayı 164, Ocak-Haziran, 2013.

Egeli, H. ve Özcan, G. Sosyal Kamusal Gelirin Teorik Çerçevesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 80, Ekim 2018, s. 269-282, 2018.

Erdem M., Şenyüz, D., Tatlıoğlu, İ., *Kamu Maliyesi*, 12. Baskı, Bursa, 2015.

Ergün, Y. ve Cura, S. Anayasal iktisat yaklaşımı açısından avro krizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23(1), 263-286.2016.

Güneş, H. Mali kurallar ekonomik kriz dönemlerinde çalışır mı?(2008 finansal krizi-Türkiye örneği). *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 1(2), 27-44,2018.

Güneş, H. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin Enflasyona Etkisi. *Fiscaoeconomia*, 4(2), 422-436.2020.

Güneş, H. Tanzi ve Patinkin etkisi çerçevesinde bütçe açığı ile enflasyon arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 1-11.2020

İçerli, L. Kuramsal Bir Yaklaşım, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 2010.

Karan, S., *Vergi Aflarının Anayasal İlkelerine Uygunluğu*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2024.

Karaoğulları, E., *Maliye Politikası*, 4. Baskı, Agon Yayınevi, Ankara, 2017.

Karaosmanoğlu, H. *Türkiye’de Vergi Aflarının Vergilemede Etkinlik ve Adalet Üzerindeki Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Teorisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

Kayalidere, G., Özcan, P. M. ve Tepekule, U. Orta Gelir Tuzağını Önlemede Vergi Politikalarının Rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), s.1905-1915,2016.

Keskin, E. ve Mastar Özcan, P. Vergi Affı Uygulamaları: Türkiye ve Seçilmiş Ülkeler Açısından Bir Değerlendirme, *International Journal of Public Finance*, 6(1),s.137-158, 2021.

Köse, K., *Türkiye’de Vergi Aflarının Etkileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2019.

Kumkale, R., *Vergi Sözlüğü*, Ankara, 2001.

Malherbe, J., *Tax Amnesties*, *Kluwer Law International*, Holand,2011.

Martin, A. (2013). *Türkiye'de 2000 Yılından Sonra Uygulanan Vergi Aflarının Vergi Tahsilatı ve Vergi Uyumu Üzerindeki Etkileri* (Master's thesis, Dokuz Eylül Üniversitesi (Turkey)).

Narinoğlu, R. 1923 Yılından Sonra Çıkarılan Vergi Af Yasaları Kapsamları ve Değerlendirilmesi, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı:5, Mayıs, s.26,1991.

Öğretir, A.,Maliye, 4T Yayınevi, 13. Baskı, Ankara,2023.

Öğretir, A.,Maliye, 4T Yayınevi, 15. Baskı, Ankara,2024

Öztürk, H., *Verimlilik ve Adalet İlkeleri Açısından Türk Vergi Sistemindeki Değişimin Analizi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye ABD, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

Öztürk, N., *Maliye Politikası*, 5. Baskı, Bursa, 2020.

Sayar, F. 1960 Yılından Sonra Çıkarılan Vergi Af Yasaları ve Sonuçları, *Vergi Dünyası*, Sayı: 73,1987, s.61-64.

Soyaslan, D. Af. Anayasa Yargısı Dergisi, s.412-437,2001.

Susam, N., *Kamu Maliyesi Temel Kavram ve Esaslar*. İstanbul, 2016.

Şahin, S.,*Vergi Aflarının Vergi Adaleti ve Mükellefler Üzerindeki Etkileri: Erzincan İli Örneği*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Teorisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2014.

Şenel, K., *Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri Üzerine Bir Alan Çalışması*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2014.

Taşkın, Y., *Vergi Aflarının Etkinliği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Topakkaya, A. Adalet Kavramı Bağlamında Aristoteles-Platon Karşılaştırması, Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, Cilt, Sayı 6, 27,- 46, s.31,2008.

Toprak, İ., *Vergi Affı Uygulamaları ve Mükellefler Üzerine Etkilerinin İncelenmesi (1980 Sonrası Türkiye Örneği)*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2019.

Yaraşır, S. Vergi Afları ve Türkiye’deki Vergi Aflarının Değerlendirilmesi, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:379, s.175-187, 2013.

Yelman, E. Türkiye’de Çıkarılan Vergi Aflarının Nedenleri ve 6736 Sayılı Kanun’un Mali Yönden İncelenmesi, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 15, 2017, s.67-84.

Yıldırım M. *Vergilemenin Mali Amacı Açısından Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2019.

Yılmaz, S. Anayasal Vergilendirme İlkeleri Çerçevesinde Vergi Affı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, s.263-311,2017.

Yoruldu, M. ve Yoruldu, N. Z.Türkiye’de vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde vergi denetimi ve muhasebe meslek mensuplarının rolü üzerine bir değerlendirme. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD), 1(1), 51-70,2016.

ÖRGÜTSEL ENGELLERİN NEDENLERİ VE SONUÇLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğret. Üyesi Mehmet YILDIRIM

Adıyaman Üniversitesi, Besni Ali Erdemoğlu MYO,

E-posta Adresi: m.mehmetyildirim@adiyaman.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-7627-0945

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı algılanan örgütsel engelin nedenleri ve sonuçları ile ilgili derinlemesine inceleme yaparak literatürü zenginleştirmektir. Bu amaçla kamu çalışanları üzerinden nitel bir araştırma yürütülmüş ve derinlemesine görüşmeler sağlanarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler sonucunda çalışanların en fazla algıladıkları engel türlerinin arasında iş yükünün artırılması, çalışanların tehdit edilmesi, çalışanların örgüt tarafından desteklenmemesi, hafta sonu tatillerine mesai yazılması, prosedürlerin fazla olması gibi engellenme türleri olduğu görülmüştür. Çalışanların engellenme nedenlerine ilişkin ise yöneticilerin muhtemel rakipleri istememesi, çalışanların önemsenmemesi, engellenmeyi azaltacak örgütsel bir yapının kurulmaması, otoriteyi gösterme çabası gibi nedenlerin sıralandığı görülmektedir. Çalışma kapsamında ulaşılan algılanan örgütsel engellenme sonuçların başında ise çalışanların motivasyonlarının düşmesi gelmektedir. Çalışan performansının düşmesi, çalışanların mutsuz olması, işe odaklanamama, psikolojik ve fiziksel yıpranma, örgütsel bağlılığın zayıflaması, örgütsel adalet algısının zayıflaması, üst yönetime karşı kızgınlık ve çalışanların rol fazlası davranışlara yönelik isteksizliği gibi sonuçlar da bu çalışma kapsamında elde edilen örgütsel engellenme algısının sonuçları arasındadır.

Anahtar Kelimeler : Örgütsel Engellenme, Engellenme Algısı, Nitel Araştırma

ABSTRACT

This study aims to develop the literature by exploring the causes and effects of perceived organizational obstruction. A qualitative study was conducted with public employees, and data were gathered through in-depth interviews. The findings show that the most common obstruction include increased workload, employee threats, lack of organizational support, weekend overtime, and excessive procedures. The reasons for these obstruction involve managers not wanting potential rivals, employees being undervalued, the absence of a supportive structure, and efforts to assert authority. The main outcome of these barriers is a decline in motivation. Other effects include lower performance, dissatisfaction, inability to focus, psychological and physical strain, weaker organizational commitment, reduced perceptions of justice, frustration with management, and reluctance to engage in extra-role behaviors.

Keywords: Organizational Obstruction, Perception of Obstruction, Qualitative Research

1. ALGILANAN ÖRGÜTSEL ENGEL KAVRAMI

Gibney ve arkadaşları (Gibney, R., Zagenczyk, T. J. and Masters, M. F. (2009) örgütlerin çalışanlarına ekonomik destek sağlamanın ötesinde duygusal ve sosyal destek de sağladığını kabul etmekle birlikte çalışanların, örgütlerin çalışanlara gösterdiği muamelenin destekleyici olup olmadıklarını yorumladığını belirtmektedir. Bu nedenle çalışanların kötü muamele ve engellemeleri örgüte atfedeceğini varsaymaktadır.

Bu açıdan değerlendirildiğinde örgütsel destek ve örgütsel engel algısının çalışanların örgütleri ile ilgili genel inançları şeklinde yorumlanabilir. Bu algı, örgüt içerisindeki çalışan ilişkilerinden çok çalışanlar ile kişiselleştirilmiş örgüt arasındaki ilişkiye atıfta bulunmaktadır. Yani bireyler kendi örgütlerini kişiselleştirerek zarar verici ve engelleyici davranışların kaynağı olarak örgütü görmektedir (Gibney, Zagenczyk, Fuller, Hester ve Caner, T. 2011).

Çalışanların zarar verici, zorlaştırıcı ve engelleyici davranışların kaynağı olarak kendi örgütlerini algıladıklarında işlerinden duyulan genel memnuniyet düzeyinin önemli ölçüde azaldığı görülmektedir (Koçak ve Kerse, 2022). Ayrıca çalışanlar, bireysel amaçlara ulaşma hususunda örgütün çalışanlara zorluk çıkardığı veya engellediği algısına kapıldığında mevcut iş yerini bırakma eğiliminin arttığı anlaşılmaktadır (Aydemir, 2020). Çalışan refahının da çalışanların iş yerleri ile ilgili genel değerlendirmesine bağlı olduğu görülmektedir. Yapılan bir çalışmada, çalışan refahlarının, örgütün engellenme kaynağı olarak algılanması durumunda önemli ölçüde düştüğü görülmektedir (Zhu, Liu ve Zhang, 2023). algılanan örgütsel engel Bu nedenle bu algıların varlığının incelenmesi ve nedenlerinin belirlenmesi örgütlerin amaçlarına ulaşması açısından önemli görülmektedir.

2. YÖNTEM

Çalışanların örgütsel engeller ile ilişkili görüşlerini almak ve örgütsel engellerin nedenleri ve sonuçlarına dair çalışan algılarını belgelemek amacı ile yarı yapılandırılmış bir görüşme formu tasarlanmıştır. Görüşme formundaki sorular Gibney, R., Zagenczyk, T. J. and Masters, M. F. (2009). Tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Koçak (2019) tarafından yapılan algılanan örgütsel engel ölçeğinden faydalanılarak oluşturulmuştur. Söz konusu ölçekte yer alan ifadeler şu şekildedir;

1. Kurumum mesleki hedeflerimi gerçekleştirmemi engellemektedir.
2. Kurumum refah düzeyimi olumsuz yönde etkilemektedir.
3. Kurumum verimli olmamı engellemektedir.
4. Kurumum kişisel hedeflerimi gerçekleştirmemi engellemektedir.
5. Başarıya ulaşmam kurumum tarafından engellenmektedir.

Bu ifadelerden yola çıkarak yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular şu şekilde hazırlanmıştır.

1. Çalıştığınız kurumun, çalışanlarının başarıya ulaşmalarını, bireysel ya da mesleki hedeflerini gerçekleştirmelerini, verimli olmalarını ve refah düzeylerinin yükselmesini engellediğini veya zorlaştırdığını düşünüyor musunuz?

2. Çalıştığınız kurumda şahit olduğunuz veya bizzat yaşadığınız benzer türden engellere veya zorlaştırmalara örnek verebilir misiniz?
3. Size ya da çalışma arkadaşlarınıza yönelik bu engellerin ya da zorlaştırmaların nedenleri neler olabilir?
4. Böyle engellerle ya da zorlaştırmalarla karşılaşmak veya bunlara şahit olmak, nasıl sonuçlara yol açtı.

Çalışma kapsamında örneklem üzerinden elde edilen veriler QDA Miner Lite V3 programı aracılığı ile içerik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan içerik analizinde örgütsel engellenme algısının nedenleri ve sonuçları olmak üzere iki teme oluşturulmuştur. Örgütsel engellenmenin nedenleri teması altında bireysel ve örgütsel nedenler olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Örgütsel engellenmesinin sonuçları teması altında ise bireysel ve örgütsel sonuçlar olmak üzere iki farklı kategori altında kodlamalar yapılmıştır.

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırma kapsamında nitel veri toplamak amacı ile Adıyaman ilinde çalışan kamu personelleri araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Evrenden veri elde etmek için ise örnekleme yöntemi olarak seçkisiz örnekleme yöntemleri arasında gösterilen uygun örnekleme ve amaçlı örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemleri, örneklemdaki katılımcıların kolay ulaşılabilir olması ve örneklemin uygulama yapılabilir birimlerden oluşması, çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların araştırılmasına olanak tanınması gibi bazı özelliklere sahip oldukları belirtilmektedir (Büyüköztürk vd., 2012).

2.2. Verilerin Toplanması

Çalışma amacı doğrultusunda kolay ulaşılabilen ve daha önce iş yaşamı boyunca bazı zorluklarla karşılaştığı düşünülen kamu sektörü çalışanları seçilmiştir. Çalışma kapsamında 10 kamu personeline ulaşarak veriler elde edilmiştir. Söz konusu katılımcılarla yarı yapılandırılmış bir görüşme formu aracılığı ile örgütsel engellenme algısının nedenleri ile ilgili olarak online ortamda (çevrim içi ve çevrim dışı) ve yüz yüze görüşmeler yapılarak bilgi alınmıştır.

3. BULGULAR VE SONUÇ

Katılımcılardan elde edilen veriler incelenmiş ve algılanan örgütsel engellerin türleri, nedenleri ve sonuçları olmak üzere üç kategori üzerinden kodlamalar yapılmıştır. Yapılan kodlamalara ilişkin bilgiler Çizelge 1, Çizelge 2 ve Çizelge 3’de gösterilmektedir.

Çizelge 1: Çalışanların algıladıkları engellenme türlerine ilişkin kodlar

Algılanan Engellenme Türü	Katılımcı Sayısı
İş Yükünün Artırılması	4

Hafta sonu tatillerine mesai yazılması	1
Özlük haklarının verilmemesi	1
Tehdit etme	2
Destek eksikliği	2
Çok fazla prosedürün olması	1
Hiyerarşik yapının katı olması	1
Psikolojik baskı kurma	1
İki seçenek arasında bırakma	1
Yetki kullanımına izin verilmemesi	1
Yöneticilerin dışlaması	1

Çizelge 1'deki veriler incelendiğinde çalışanların en fazla algıladıkları engel türünün iş yükünün artırılması olmuştur. Ayrıca çalışanların tehdit edilmesi, çalışanların örgüt tarafından desteklenmemesi, hafta sonu tatillerine mesai yazılması, prosedürlerin fazla olması, hiyerarşik yapının katı olması, yöneticilerin psikolojik baskı yapması, çalışanların iki seçenektan birisine zorlanması, çalışanların kendi yasal yetkilerini kullanmasının önüne geçilmesi ve çalışanların dışlanması da ifade edilen engellenme ve zorlaştırma türleri arasında yer almaktadır.

Çizelge 2: Çalışanların algıladıkları engellenme nedenlerine ilişkin kodlar

Algılanan Engellenme Nedenleri	Katılımcı Sayısı
Süregelen alışkanlıklar	1
Çalışanların önemsenmemesi	4
Etkin örgütsel yapının kurulmaması	3
Disiplini sağlama	1
Otoriteyi gösterme çabası	1
Çalışan sayısının yeterli olmaması	1
Kural dışı davranışların denetlenmemesi	1
Yöneticilerin kendilerine rakip istememeleri	5

Bireysel çıkarların örgütsel çıkarlara tercih edilmesi	1
Kurumun kendisini yenileyememesi	1
Din, dil ve ırk ayrımı	1
Siyasi görüşlerin farklı olması	1
Bireysel hedeflerle örgütsel hedeflerin uyumsuzluğu	1

Çalışanların algıladıkları engellenme ve zorlaştırmaların nedenlerinin neler olabileceği ile ilgili fikirleri sorulduğunda en öne çıkan nedenin yöneticilerin muhtemel rakipleri istememesi olduğu görülmektedir. Aynı zamanda çalışanların önemsenmemesi, engellenmeyi azaltacak örgütsel bir yapının kurulmaması, otoriteyi gösterme çabası, disiplini sağlama çabaları, çalışan sayısının yetersiz olması, yöneticilerin kendi bireysel çıkarlarını düşünmeleri, kurumun kendisini yenileyememesi, iş yerinde din, dil, ırk ve siyasi görüş ayrımcılığının yapılması ve bireysel hedeflerle örgütsel hedeflerin uyumsuz olması gibi nedenlerin çalışanlarda engellenme algısını ortaya çıkardığı görülmektedir.

Çizelge 3: Çalışanlar tarafından algılanan örgütsel engellenmenin sonuçlarına ilişkin kodlar

Algılanan Engellenmenin Sonuçları	Katılımcı Sayısı
Meslekten soğumak	1
İşten ayrılma niyeti	1
İşe odaklanamama	1
İş yerinde mutsuzluk	2
Performansın düşmesi	3
Motivasyon eksikliği	7
İş dışı yaşamda zorluk	1
Psikolojik ve fiziksel yıpranma	1
Kendini geliştirme isteğinin azalması	3
Örgütsel bağlılığın zayıflaması	1
Adalet algısının zayıflaması	1
Kurumsal aidiyetin zayıflaması	1

Kurumda çalışmaktan pişmanlık duyma	1
Üst yönetime karşı kızgınlık ve üzüntü	1
Rol fazlası davranışlarda azalma	2

Çalışanların, başarıya ulaşma, bireysel ya da mesleki hedefleri gerçekleştirme, verimli olma ve refah düzeylerinin yükselmesi ile ilgili olarak engellendiklerini hissettiklerinde ortaya çıkan en önemli sonucun çalışanların motivasyonlarında azalma olduğudur. Çalışan performansının azalması, çalışanın iş yerinde mutsuz olması, çalışanların işlerine odaklanamaması, psikolojik ve fiziksel olarak çalışanların yıpranması, çalışanların örgütlerine karşı bağlılıklarının zayıflaması, örgütsel adalet algılarının düşmesi, üst yönetime karşı kızgınlık duygusunun oluşması ve çalışanların üzülmelerinin yanında çalışanların sadece rol tanımlarındaki görevlerle sınırlı olacak şekilde çalışması gibi sonuçlar çalışanların engellendiği durumlarda ortaya çıkan sonuçlar olarak ifade edilmektedir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmanın en önemli sonuçlarından birisi örgütsel engellenme türlerine ilişkin bir ön görüş ortaya çıkarmasıdır. Yapılan literatür araştırmasında çalışanların algıladıkları örgütsel engellerin neler olabileceğine yönelik herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bakıldığında bu çalışmanın örgütsel engellenme literatürünün genişlemesine katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçların başında örgütsel engellerle karşılaşan çalışanların motivasyonlarının düştüğünü açık bir biçimde ifade etmesi gelmektedir. Ancak literatürde örgütsel engellenme algısı ile çalışan motivasyonu arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmanın olmaması ilgi çekici görünmektedir. Motivasyon ile ilgili birçok çalışma yapılması, örgütsel engellerin motivasyon ile olan ilişkisinin teorik olarak zaten belli olduğunun düşünülmesi, örgütsel engellenme literatürünün nispeten geç başlaması ve gelişiminin yavaş olması gibi nedenlerle bu alanın ihmal edildiği düşünülmektedir. Ancak öğrenme motivasyonu, güç motivasyonu, sosyal motivasyon ve yenilik yapma motivasyonu gibi farklı örgütsel alanlardaki motivasyon türleri ile örgütsel engellenme algısının ilişkisinin araştırılması literatürü zenginleştirebilir.

Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç ise örgütsel engellenme algısının çalışanların performansını olumsuz yönde etkilediğidir. Bu sonuçlar örgütsel engelleme algısının uyarlanabilir performansı azalttığı yönündeki literatürü destekler niteliktedir (Déprez, Bazine, Fréour, Peña-Jimenez, Cangialosi ve Battistelli, 2021). Rol fazlası davranışta azalma ile ilgili elde edilen bulgu da çalışanların örgütsel engellenme algısının örgütsel vatandaşlık davranışını azalttığı yönündeki bulguyu desteklemektedir (Mackey, McAllister, Brees, Huang ve Carson, 2018).

Ayrıca çalışanların engellenme algılarının örgütsel adaletle ilişkin algıyı da etkilediğini gösteren literatür sonuçları (Koçak ve Kerse, 2022) ile mevcut çalışmada örgütsel engellenme algısına

ilişkin sonuç olarak ortaya çıkan örgütsel adalet algısında zayıflama sonucu bir birilerini destekler niteliktedir.

Araştırmanın nitel bir araştırma yöntemi seçilerek sınırlı örneklem grubu üzerinden yapılması bu araştırmanın en önemli kısıtlarından bir tanesidir. Ancak yine de bu araştırma gelecekteki araştırmaların literatürü zenginleştirilmesi açısından önemli bir katkı sunduğu düşünülmektedir. Gelecek araştırmalarda daha büyük örneklem grupları üzerinden yapılacak nitel çalışmalar kavramın derinlemesine anlaşılması açısından önemli görülmektedir. Ayrıca araştırma sonucunda ortaya çıkan örgütsel engellenme algısının sonuçları niteliğindeki veriler üzerinden nicel araştırmalar yürütülerek literatürün zenginleşmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Aydemir, C. (2020). Algılanan örgütsel engelin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1), 258-268.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Örnekleme yöntemleri*. <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf> erişim tarihi: 26.06.2023
- Déprez, G. R., Bazine, N., Fréour, L., Peña-Jimenez, M., Cangialosi, N., & Battistelli, A. (2021). From feedback seeking to psychological attachment, the mediating role of adaptive performance in perceived obstruction context. *The Spanish Journal of Psychology*, 24, e1.
- Gibney, R., Zagenczyk, T. J., & Masters, M. F. (2009). The negative aspects of social exchange: An introduction to perceived organizational obstruction. *Group & Organization Management*, 34(6), 665-697.
- Gibney, R. A. Y., Zagenczyk, T. J., Fuller, J. B., Hester, K. I. M., & Caner, T. (2011). Exploring organizational obstruction and the expanded model of organizational identification. *Journal of Applied Social Psychology*, 41(5), 1083-1109.
- Koçak, D., & Kerse, G. (2022). How perceived organizational obstruction influences job satisfaction: The roles of interactional justice and organizational identification. *Sage Open*, 12(1), 21582440221079933.
- Mackey, J. D., McAllister, C. P., Brees, J. R., Huang, L., & Carson, J. E. (2018). Perceived organizational obstruction: A mediator that addresses source–target misalignment between abusive supervision and OCBS. *Journal of Organizational Behavior*, 39(10), 1283-1295.
- Zhu, N., Liu, Y., & Zhang, J. (2023). How and when generalized reciprocity and negative reciprocity influence employees' well-being: The moderating role of strength use and the mediating roles of intrinsic motivation and organizational obstruction. *Behavioral Sciences*, 13(6), 465.

GELENEKSEL TÜRK RESİM SANATINI KÜBİZM İLE HARMANLAYAN SANATÇI “NURULLAH CEMAL BERK”

Halil İbrahim GEDİK

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
ibrahimgdk2@gmail.com- ORCID ID:0009-0000-8959-7517

Prof.Dr. Selda MANT MENAY

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi
selda.mant@dpu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1681-3770

ÖZET

Nurullah Cemal Berk, geleneksel Türk resim sanatını modern akımlarla, özellikle Kübizm’le harmanlayan öncü bir sanatçı olarak bilinir. Sanat yaşamı boyunca, Batı’dan gelen yenilikçi sanat akımlarını Türk kültürüyle kaynaştırarak özgün bir üslup geliştirmiştir. Türk sanat tarihine modernizmi getiren isimlerden biri olarak kabul edilen Berk, geleneksel Türk motiflerini ve konularını kübist bir yaklaşımla ele almıştır. Eserlerinde geometrik şekilleri, renkleri ve çizgileri abartılı kullanımıyla dikkat çekmiştir.

Kübizmdeki geometrik formların parçalanmış yapısını ve çoklu perspektifi eserlerinde yansıtan Nurullah Berk, aynı zamanda Osmanlı dönemi sanatında kullanılan süslemeleri, minyatür sanatı ve geleneksel Türk mimarisini modernize ederek eserlerine dahil etmiş, gündelik yaşamdan sahneleri kübist bir dille resmetmiştir. Bu harmanlama, onun sanatında hem geleneksel unsurların hem de modern dünyanın bir arada bulunmasına olanak sağlamıştır. Araştırma tarama yöntemi ile desenlenmiştir. Berk’in bu yaklaşımı, sadece sanatında değil, aynı zamanda Türk sanatının gelişimine olan katkılarıyla da önemlidir. Sanatı Türk modernizminin önemli bir parçası olarak kabul edilmiş ve kendisini Türkiye’de soyut resmin ana temsilcisi olarak konumlandırmıştır.

Anahtar Kelimeler : Nurullah Cemal Berk, Kübizm, Konstrüktivizm.

1.GİRİŞ

Nurullah Berk’in Türkiye’de 1930’lu yıllardan itibaren gelişen sanatı, kübist ve üç boyutlu eğilimleri ön plana çıkarmış ve zamanla bir nevi Doğu-Batı sentezine dayalı soyutlama düzeyinde gerçek kimliğini kazanmıştır. Sanatçının Kübist etkisi doğal olarak Andre Lhote ve Fernand Léger’in atölyelerini yansıtmaktadır. Sentez girişimi daha çok Türk ve geleneksel Doğu kültürünün modern yayılımını anımsatmaktadır. Batı etkisinin arttığı bir dönemde geleneğe dayalı yeni sanat biçimlerini keşfetme isteği, Nurullah Cemal Berk de dahil olmak

üzere modern Türk ressam kuşağının karakteristik özelliğidir. Nurullah Cemal Berk ulusal ve bölgesel değer temelli akımlara yaptığı önemli katkılarla kişisel düzeyde daha geniş bir sanat kitlesini etkileyen bir aşamaya ulaşmaya çalışmıştır. Berk ve dönemin diğer sanatçıları, savaş sonrası dönemde insan unsurunu üretken ve yaratıcı kılmayı, onu sanat zevki ve kültürüyle yüceltmeyi, modern bir devlet ve toplumsal yapı yaratmayı amaçlamışlardır.

2.NURULLAH BERK'İN YAŞAMI VE SANATI

Türk ressamve mimar Nurullah Cemal Berk, 1906 yılında İstanbul'da doğmuştur. Nişantaşı ve Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra 1920'li yıllarda Sanayi-i Nefise Mektebi'ne girmiş, önce Hikmet Onat'ın, ardından İbrahim Çallı'nın atölyesinde çalışmıştır. 1924 yılında mezun olan sanatçı, 1924-1928 yılları arasında Paris Güzel Sanatlar Okulu'nda Ernst Laurent'in atölyesinde yeteneklerini geliştirir. Yaklaşık bir yıl kadar kendi kaynaklarını kullanarak Andre Lhote ve Fernand Léger ile çalışmalarına devam eder.

Nurullah Berk'in ilk ve sonraki eserleri arasındaki farklar onun akademik yönünü göstermektedir. Eserlerinde teknik ve estetik hiçbir farklılık yoktur. Aynı zamanda yazar olan sanatçı, Leonardo da Vinci, modern sanat, Türk heykeli, Türk resmi, sanat konuşmaları, resim bilgileri gibi eserler üretmiş, birçok yetkin makale yazmıştır. 1929 yılında kurulan Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği'nin kurucuları arasında yer alan sanatçı D Grubu'nun da önde gelen üyelerinden biridir.

Sanatçının 1960'lı yıllardan sonra yaptığı pek çok resmi ilk dönemlerinde gözlemlenen batılı etkilerin önüne geçerek dekoratif öğelerin ve yerel motiflerin kullanıldığı, bununla birlikte kendi kültüründen de beslendiği konu ve kompozisyonlara sahiptir. Hat ve minyatür sanatının yansımasını içeren pek çok eseri, sanatçının özgün bir kimlik oluşturmasını sağlamıştır. Sanatçının eserlerinde kübizm ve minyatür arasındaki ikilem net bir şekilde gözlenmektedir (Karayağmurlar, 2001: 5-6).

Bu bakımdan Kübist-Konstrüktivist etkilerin Nurullah Berk'in ileride resmedeceği yerel motif ağırlıklı kompozisyonların dayanak noktası olduğu söylenebilmektedir. Eserlerinde gözlemlenen katı disiplin sanatçıyı her daim ara bir yerde tutmuştur. Eserlerinin çok ölçülü ve hesaplı olmalarının yanı sıra grafik özelliklerin ağır bastığı çalışmalar olmasının sebebi bu olmuştur (Ölmez, 2017: 49).

İskambil Kağıtlı Natürmort, Nargile İçen Adam, Tayyareciler, Liman gibi resimleriyle Türkiye'ye kübizmin ilk örneklerini getirmiştir. Sanatçının önemli eserlerinden bazıları; Çömlekçi, Devedikeni, Kahve, Tekne Keyfi, Padişah, Prenses, Duvarlar, Penceredeki Adam'dır. Ulusal resim ve heykel sergileri de dahil olmak üzere yurt içi ve yurt dışında birçok

sergiye katılan sanatçı, Türk resim sanatında özel yeri olan güçlü sanatçılarımızdan biridir. Nurullah Cemal Berk 1982 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Berk, özellikle natüralist tarzı ve figüratif kompozisyonlarıyla tanınır. Sanatçının eserleri, genellikle doğa manzaraları, insan figürleri ve kentsel yaşam kesitlerini içerir. Ayrıca, sanatçının eserleri, ışık oyunları ve renk kullanımı açısından da dikkat çekicidir.

Nurullah Cemal Berk, Türk resim sanatında içerik ve formun modernleştirilmesi gerektiğini de savunur. Sanatçı, geleneksel Türk sanatını modern tekniklerle harmanlayarak yeni bir üslup geliştirmeye çalışmıştır. Berk'in eserleri, bu bağlamda hem içerik hem de biçimsel olarak yenilikçi bir nitelik taşır.

Berk'in resimlerinde Türk kültürü ve tarihine olan derin bağlılığı en belirgin temalardan biridir. Özellikle Anadolu insanının yaşantısından kesitler, tarihi olaylar ve geleneksel Türk mimarisinin unsurları onun tablolarında sıkça işlediği konulardandır.

Berk'in resimlerindeki kompozisyonlar genellikle düzenli ve dengelidir. Sanatçı, eserlerindeki öğeleri izleyicinin gözü otomatik olarak tuvalin merkezine çekilecek şekilde yerleştirir. Bu yaklaşım, eserlerinin daha kolay anlamlandırılmasını ve algılanmasını sağlar <https://www.turelart.com/nurullah-berk/>

Berk'in eserlerinde yüzeyde dağılan çizgilerin ritmi göze çarpar. Yöreselliğe duyduğu yakınlık, süslemeci dekoratif anlayışla çağdaş plastik sanat beğenisini birbirine yaklaştırır. Sanatçının eserlerinde, kavisler, eğriler ve birbirini değişik yönlerde kesen düz çizgilerin oluşturduğu bir uyumluluk vardır.

Kübizm akımının öncüleri Picasso ve Braque gibi sanatçılar, Nurullah Berk'in yurtdışında aldığı eğitimle birlikte onu yakından etkileyen ve onun sanatında önemli bir yer tutan sanatçılardır.

Berk'in, kurulmasına öncülük ettiği D Grubu dönemindeki resimlerinde (1933-35) Bireşimsel Kübizm'e yakınlığı sezilir. 1933'te yaptığı "İskambil Kağıtlı Natürmort" bu eğilimlerin bir ürünüdür. D Grubu'nun ilk yıllarında yaptığı bu türden geometrik kompozisyonları giderek yüzeysel, Yapımcı, iki boyutlu bir resme yönelmiştir. Bu çalışmalarında özellikle kadın figür ve portreleri dikkat çeker (Dal, 1997:223).

Sanatçının 1950'lerdeki eserlerinde tümüyle iki boyutlu ve çizgisel bir konstrüksiyona

rastlanmaktadır. Berk, 1950'lerin sonunda Türk resminde bir Doğu-Batı bireşiminin gerekliliğini savunmuştur. Bu tarihlerden sonra Türkiye'ye özgü örge ve öğeleri araştırmaya yönelmiş, minyatür ve yazmaları inceleyerek bunları batılı tekniklerle biçimlendirmeye çalışmıştır. Bu yönüyle Türkiye'de geometrik figüratif bir Yapımcılık'ın ilk temsilcilerinden olmuştur (Türk ve Dünya Ressamları, 2004, s.185) Kurulmasına öncülük ettiği grup yoluyla çağdaş anlayışların tanıtılması ve tartışılmasına yardımcı olmuş, geleneksel örgelerden yararlanarak ulusal resim araştırmalarını güçlendirmiştir.

Berk, 1965 sonrası yeni bir arayışa geçer ve tuvallerini salt motifler sarar. Yaşamının sonuna kadar da arayışlarını devam ettirir. Sanatçının en başarılı çalışmaları 1960 sonrası geometrik-figüratif anlayışı geleneksel motiflerle birleştirerek yaptığı çalışmalardır. Eserlerinde oturmuş bir biçem göze çarpar. Minyatür ve hatlarla kurduğu ilişki ona özgün bir kimlik kazandırır. Figürlerdeki ifade değişkenliği, dekoratif öğelerin çok kullanıldığı bu tarz çalışmalarda en çarpıcı taraftır. Resimlerinde figürler iki tip anlatım içinde sergilenir; kollar ve ellerde kübist bir yapıdayken, yüzlerde, minyatüre benzeyen tipler gözlenir. Konturların arasında düz yüzeyler oluşturan renkler bulunur. Bu tarz eserlerinde kübizm ile minyatür arasındaki ikilem açıkça izlenir <https://www.leblebitozu.com/nurullah-berk-eserleri-ve-hayati/>

3.NURULLAH BERK'İN BAŞLICA ESERLERİ

Görsel 1. Nurullah Berk, Nargile İçen Adam 60 x 93 Tuval üzerine yağlıboya 1958, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

Kaynak:<https://www.leblebitozu.com>

Bu çalışmada balkonda nargile içen bir adam (Görsel 1) anlatılmaktadır. Figür resmin ortasındadır. Figürün yüzü kolaylıkla belirtilmiş olup, kübist hareketin kollar ve gövde üzerindeki etkisi belirgindir. Sanatçı geleneksel Türk yapılarının kendi üslubunu yansıtmasını istemiştir. Balkon korkuluklarındaki desenler, figürlerin başlarındaki şapka ve palto geleneksel yapıya örnek teşkil etmektedir.

Görüntüde hafif ve kalın çizilmiş açık siyah dairesel çizgiler bulunmaktadır. Mavinin güçlü tonlarının olduğu eserlerde sarı, kırmızı, siyah ve beyaz renklerde kullanılmıştır. Sıcak ve soğuk renkler serbestçe dağıtılmıştır. Arka planda mavinin başka bir tonunun kullanılması derinlik yaratmıştır. Sanatçı mekânın, insanların ve çevredeki nesnelerin yüksek değere sahip olmasından kaçınıp bunları geometrik şekillerle bölmeyi amaçlanmıştır.

Görsel 2. Nurullah Berk, Oturan Adam-Boyacı İbrahim, 1950, Tuval Üzerine Yağlıboya, 60×73 cm.
İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyon

Kaynak:<https://saglamart.com>

Tabloda (Görsel 2) kapalı bir mekanda sandalye üzerinde oturan düşünceli bir adam, adamın kolunun altında dikkat çeken renkte bir ceket ve yanında bir bardak çay bulunmaktadır. Sanatçı çalışmasının merkezinde mavi rengi, hemen yanında da kırmızı rengi kullanmayı tercih etmiştir. Fonda sarı ve kahverengi tonlarını kullanarak mavi ve kırmızı rengin ön plana çıkmasını istemiştir. Arkadaki camı açık bırakarak resme derinlik kazandırmayı amaçlamıştır. Ayrıca fonda ve yer yer figürün kıyafetlerinde ve kollarında geometrik desenler bulunmaktadır.

Bu çalışma, Berk'in çalışmalarını Kübist olarak tanımlamayı zorlaştırmaktadır. Nurullah Berk'in içyapısı birlik sergilemeyen geometrik parçalara bölünmüş olsa da üç boyutlu desenlere olan ilginin yanı sıra gerçekçilik arayışını vurgulamayı amaçlayan resimleri Konstrüktivizm-Kübizm etkileriyle birleştirmektedir. Sanatçı geometri-soyutlama yoluna gitmiştir. Resimde; masada, masanın üzerindeki camda, bambu sandalyede ve arka planda belirginleşen kübist yaklaşım, figürün kollarına ve ellerine konstrüktivist bir nitelik kazandırmaktadır. Ayrıca kişinin yüz ifadesi ekranın geri kalanıyla eşleşmemektedir. Renk tercihi Kübizm'i anımsatsa da nesnelere rengine olan ilgi pek de öyle görünmemektedir. Biçimsel yönden farklılıklara uğrayan ve algılanması zor bir nesne haline gelen çay bardağı üzerinde tam kontrol sağlansa bile, eserin dış çevresine doğru eğilerek figürün bakış yönünde süreklilik izlenimi yaratılmak istenmektedir.

Görsel 3. Nurullah Berk, Ütü Yapan Kadın, 1977, Tuval üzeri yağlı boya, 114 x 146 cm, Özel Koleksiyon

Kaynak: <https://www.leblebitozu.com>

Sanatçı bu çalışmasının (Görsel 3) merkezine ütü yapan kadını yerleştirmiştir. Kadının kıyafeti dönemin Anadolu kadını anımsatmaktadır. Kadının güçlü kolları ve heybetli görüntüsü de buna örnektir. Berk, Anadolu kadının çalışkanlığını kendine has tarzıyla anlatmak istemektedir.

Merkezde yer alan kadının kıyafeti sade bir şekilde turuncu renkte olup, ütü yaptığı kumaş ise karmaşık desenlerden ve renklerden oluşmaktadır. Berk, kadının yüz ifadesinden işini nasıl bir ciddiyetle yaptığını bize anlatmak istemiştir. Arka fonda ise başka bir kadının oturduğu elinde bir kumaş parçası tuttuğu görülmektedir. Yine sanatçının zeminde ve arka duvarda kullandığı kilimlerdeki dokumalar bizim kültürümüzü yansıtmaktadır.

Ütü Yapan Kadın Tablosu, zamanının en önemli eserlerinden birisi kabul edilmektedir. Sanatçı bu tablonun birçok benzerini de resmetmiştir. Bu durum aynı zamanda son yıllarda toplumun sosyal ve ekonomik yapısında meydana gelen değişikliklere de karşılık gelmektedir. Berk, bu eserinde geleneksel sanattan dekoratif unsurlar da kullanmış; figürlerinde hacim etkisinden bağımsız, resimsel sadelik ile analiz etmektedir. Bu dekoratif unsurların arabesk şekline dönüşmesi, insanlardan, sıradan insanlarla çevrili kaligrafi sanatına geçişin göstergesidir. Figürlerin el ve yüz detaylarının kaldırılması, dikey ve çapraz şekilde yüzeyi bozarak mimari bir atmosfer yaratma amacını ortaya koymaktadır.

Görsel 4. Nurullah Berk, Ütü Yapan Kadın, 99x99cm, 1977

Kaynak:<https://www.istanbulsanatevi.com>

“Ütü Yapan Kadın” (Görsel 4) adlı eserinde konturlar yine dikkat çekmektedir. Biçimler diğer resimlerde olduğu gibi çok parçalı, değişken değildir. Parçalanmalar formu bozmayacak şekilde renkler ve tonlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sanatçının genellikle çalışmalarında merkezde kullandığı figür bu kompozisyonda, resmin ortasında değil sol kısmında bulunmaktadır. Dengeli kompozisyon, geometrik-figüratif ve süslemeci bir tarz, sağlam konturlu çizgiler görülür.

Görsel 5. Nurullah Berk, “İskambil Kağıtlı Natürmort” 1933. Tuval Üzeri Yağlıboya, 60x80 cm.
İstanbul Devlet Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu

Kaynak:S.M.Buçukoğlu, 2020:116)

1933’te yaptığı “İskambil Kağıtlı Natürmort” (Görsel 5) resminde mavi tonlarda boyanmış

zemin üstüne kavuniçi, sarı ve yeşilin tonlarıyla beyaz kullanılmıştır. Masa üstünü ya da masa örtüsünü simgeleyen ve sözü edilen renklerde boyanmış yarım dairelerin arasına masadaki sürahi, meyve tabağı ve benzeri öğeleri simgeleyen çeşitli dörtgen ve geometrik biçimler yerleştirilmiştir. Tabloya adını veren ve büyük olasılıkla biçimlerinden dolayı seçilen iskambil kağıtları bu parçaların arasına serpiştirilmiştir. Tümüyle geometrik biçimlere dönüştürülmüş, Kübist bir kompozisyon oluşturan bu öğelerin her biri, birbirinden kesin çizgilerle ayrılmıştır. Bu eser Bireşimsel Kübizm'e yakınlığın bir ürünüdür (Dal, 1997:223).

Nurullah Berk'in ,İskambil Kâğıtlı Natürmort' resmi ile Georges Braque'ın ,Oyun Kâğıtları İle Natürmort' resmini karşılaştırdığımızda bazı benzerlikler dikkatimizi çekmektedir. Oyun kâğıtları üzerindeki işaretlerin aynı olması, birbirleri ile ilgisizmiş gibi gözükken nesnelerin kurgusal geometrisi ve yan yana getiriliş biçimleri, ayrıca bu öğelerin lekese anlatımlarının farklı yüzeylere dönüştürülmesi, iki resmin karşılaştırmasında oldukça önemli detaylardır (Buçukoğlu, 2020:116).

Görsel 6. Nurullah Berk, Padişah, Tuval Üzerine Yağlıboya, 80x80cm

Kaynak :Dal, 1997 : 223

Berk'in, Padişah isimli bu resmi yalnız konusu değil, biçimi itibarıyla da geleneksel Türk minyatürlerinden etkilenilerek yapılmıştır. Nurullah Berk, tıpkı Henri Matisse gibi minyatür ve hat sanatından etkilenmiş, bu etkilenme sonucu, estetik anlayışını bu temel üzerinde geliştirmiştir. <https://www.leblebitozu.com/nurullah-berk-eserleri-ve-hayati/>

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Nurullah Cemal Berk'in bölgesel değerlere bağlı hareketlerin, zaman içinde şahsi düzlemde daha geniş bir sanatçı kesimini ilgilendirecek aşamaya gelmesinde mühim katkıları vardır. Sanatçı kültürler arası etkileşimden yola çıkarak iki farklı kültürü harmanlamış, eserinde Doğu ve Batı birleşimini kullanmıştır. Ülkemizde kübist ve konstrüktivist akımın ilk örneklerini sunan sanatçı, diğer sanatçılara da yol gösterici olmuştur. Yeni ülkeler ve sosyal yapılar yaratmak için mücadele eden sanatçı, sanatsal ve kültürel beğeni, üretkenlik ve yaratıcılık yoluyla insan unsurunu geliştirmek için mücadele etmiştir.

Günümüzde Nurullah Cemal Berk'in üslubundan etkilenerek eserler yaratan ressamlar, kendi kültürlerini önemsemekte ve sanatseverlerle, çalışma alanıyla veya sanatçının yaşadığı coğrafyayla iletişim kurmasına yardımcı olmaktadır. Bu şekilde sanatçılar ulusal kimliklerini yücelterek ve çeşitli sanat akımlarından etkilenerek özgün eserler oluşturmak istemektedirler.

Nurullah Berk'in sanatı, hem teknik becerileri hem de işlediği derin temalarıyla Türk modern sanatının gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Onun eserleri, Türk kültürü ve tarihine olan saygısını yansıtırken, aynı zamanda modern sanat anlayışıyla harmanlanmıştır

Dönemin Avrupai sanat akımlarından etkilenen Berk, bu yenilikleri Türk sanatına uyarlamış ve yerel motiflerle harmanlamıştır.

KAYNAKÇA

Buçukoğlu, S.M.,(2020) Kübist - Konstrüktivist Anlayış ile Grafik Etkiler Bağlamında Nurullah Berk ve Georges Braque'ın "İskambil Kâğıtlı Natürmort" Resimlerinin Karşılaştırması. Kesit Akademi Dergisi, sayı 6, 110-119.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1517274> (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2024)

Dal, E., Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1. Cilt. Yem Yayın, İstanbul, 1997.

Karayağmurlar, B.,Nurullah Berk ve Kübizm, D.E.Ü. Buca Eğitim Fakültesi, İzmir, 2001

Ölmez, E..Türk Resim Sanatında Grafik Öğelerin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Doğuş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Özkan, Ö., Çağdaş Türk Resminde Soyut ve Soyutlama Yaklaşımları Bağlamında Yapı ve İçerik Sorunları, dspace.deu.edu.tr. (Erişim Tarihi: 25 Eylül 2024)

Türk ve Dünya Ressamları, Nesa Yayın. İstanbul, 2004.

<https://www.absurdizi.com/turk-ressamlardan-secmeler/> (Erişim Tarihi: 25 Eylül 2024)

<https://www.bilgifeneri.com/nurullah-berk-kimdir-5373.html> (Erişim Tarihi: 28 Eylül 2024)

<https://www.biyografi.info/kisi/nurullah-berk> (Erişim Tarihi: 28 Eylül 2024)

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1517274> (Erişim Tarihi: 2 Ekim 2024)

<https://www.gorselsanatlari.org/sanat-tarihine-giris/nurullah-berk/> (Erişim Tarihi: 3 Ekim 2024)

<https://www.istanbul-sanatevi.com/sanatcilar/soyadi-b/berk-nurullah/nurullah-berk-biyografi/> (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2024)

<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/nurullah-cemal-berk-> (Erişim Tarihi: 8 Kasım 2024)

<https://www.leblebitozu.com/nurullah-berk-eserleri-ve-hayati/> (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2024)

<https://saglamart.com/nurullah-berk-bicimci-irade-ve-yenilikci-resim-dusuncesi> (Erişim Tarihi: 12 Kasım 2024)

<https://sanatokur.com/nurullah-berk-kimdir/> (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2024)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Nurullah_Berk (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2024)

<https://www.turelart.com/nurullah-berk/> (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2024)